

સૂરિપુરુષ શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરચિત
મહોપાધ્યાય-ચશોવિજયગણીકૃત યોગદીપિકાવ્યાખ્યાવિભૂષિત
મુનિચશોવિજયચિત કલ્યાણકંદલી ટીકા-રતિદાયિનીવ્યાખ્યા અલકૃત

પોડશક પ્રકરણ

(ભાગ-૧)

દિવ્યાશિષ

સ્વ વર્ધમાનતપોનિધિ સંઘહિતચિતક શિબિરપ્રાગેતા ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ

કૃપાદર્શિ

સિદ્ધાંતદિવાકર ગીતાર્થમૂર્ધન્ય ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
જયદોષસૂરીશ્વરજી મહારાજ

કલ્યાણકંદલી ટીકા + રતિદાયિની વ્યાખ્યા + સપાદનના કર્તા

પદ્મમણિતીર્થોદ્ધારક મુનિરાજશ્રી વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મ.ના શિષ્ય
મુનિશ્રી ચશોવિજયજી

❀ પ્રકાશક ❀

શ્રી અઘેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ

કરમચદ જૈન પોપધશાળા

૧૦૬, એસ વી રોડ, ઈર્લા બ્રીજ,

અધેરી (વેસ્ટ), મુબઈ-૧૬

❀ પ્રાપ્તિસ્થાન ❀

૧. પ્રકાશક

૨. દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ

૩૯, કલિકુડ સોસાયટી, ધોળકા,

જી અમદાવાદ પીન - ૩૮૭૮૧૦

મુખ્ય સંશોધકો

- ❁ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જગચ્છાદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રદ્યુમ્નસૂરીશ્વરજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય પન્થાસપ્રવર શ્રીકુમચાદ્રવિજયજી ગણિવર્ચ
- ❁ પૂજ્ય પન્થાસપ્રવર શ્રીજયસુદરવિજયજી ગભિવર
- ❁ પૂજ્ય ગણિવર્ચશ્રી પુણ્વરત્નવિજયજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી યશોરત્નવિજયજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી અજીતશેખરવિજયજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી મુકિતપદ્મવિજયજી મહારાજ
- ❁ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી હૃદયપદ્મવિજયજી મહારાજ

નકલ - ૧૦૦૦

વિ.સ. ૨૦૫૨

મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦-૦૦

. ગુદ્ડક .

શ્રી પાર્શ્વ કોમચુદર,

૩૩, ૧૧૧૫ મોસા, ઘોરામર,
અમદાવાદ-૧૧૦ ફોન - ૩૮૮૨૪૮

કલ્યાણકારી ત્રિપદી

છોડવા જેવી નિદા

મેળવવા જેવા સદ્ગુણ

કેળવવા જેવો ગુણાનુરાગ

	પ્રથમ ભાગ પરિચય	પૃષ્ઠ
૧	સમર્પણ	૩
૨	પ્રકાશકીય નિવેદન	૪
૩	પ્રસ્તાવના	૬
૪.	સશોધકીય વક્તવ્ય	૧૪
૫	સશોધકીય ઊર્મિ	૧૭
૬.	કલ્યાણકદલીકારના હૃદયોદ્ગાર	૧૮
૭	વિષયમાર્ગદર્શિકા	૨૮
૮.	૧ થી ૮ ધોડશક-લ્યાખ્યા	૧-૨૦૬

સર્વહકક શ્રમણપ્રધાન શ્રે.મૂ. તપગચ્છ જેન સંઘને સ્વાધીન છે.

સમર્પણ

સદા પ્રસન્ન મુખમુદ્રા

શ્રી જં. રમે વરતત્ત્વ-
છુ છુ છુ ડ

મહાર

કાયમ વાત્સલ્ય વરસાવતી અમીદષ્ટિ

નિરતર શાસનપ્રેમથી નીતરતુ હૃદય

રોમેરોમમા વિશુદ્ધ સયમી પ્રત્યે સદ્ભાવ

પ્રત્યેક રક્તબિદુમા શાસનપ્રભાવના-સેવાની તમન્ના ધરાવનારા

ઓ ! ભવોદધિતારક ગુરુદેવશ્રી

વિશ્વકલ્યાણવિજયશુ મહારાજ !

શાસ્ત્રના માત્ર શબ્દાર્થ નહિ પણ તાત્પર્યાર્થને પામવાની આપશ્રીએ મને સતત હાર્દિક પ્રેરણાઓ કરી અને તે પ્રેરણા સાકાર બને તે માટે આપશ્રીએ અનેક પ્રખર વિદ્વાન્ સયમી પાસે મને અધ્યયન કરાવ્યું મારા અધ્યયન ખાતર આપશ્રીએ આપના મહત્ત્વના કાર્યો ગૌણ કર્યા માતાની જોમ મારી ભૂલોને ઉદારતાથી માફ કરીને, વાત્સલ્ય-પ્રેમ-ઉષ્મા આપીને મને આપશ્રીએ નિર્મળ સયમમાર્ગે આગળ વધાર્યો આપશ્રીની પાવન પ્રેરણાથી જ પ્રસ્ફુરિત થનાર કલ્યાણકદલી + રતિદાયિની વ્યખ્યાથી વિભૂષિત પ્રસ્તુત પ્રકરણપુણ્ય આપશ્રીના કરકમલમા સાદર સવિનય સમર્પિત કરતા ધન્યતા અનુભવું છું

હવે આપશ્રી એવા આશિષ વરસાવો કે આવા અનોખા અલૌકિક પાવન માર્ગે થાક્યા વિના ઉદ્ધાસથી આગળ વધતો રહું, શાસનની સાનુબધ સ્થાયી સેવા પ્રસન્નતાપૂર્વક કરતો રહું

ભવદીય ભવદ્ભ્યઃ સમર્પયામિ

જે એજ આપનો શિશુ
યશોવિજય

પ્રકાશકીય નિવેદન

કર્તા

આ ગ્રંથના પ્રથમ ભાગના પ્રકાશન દ્વારા શ્રુતભક્તિનો લાભ અમારા શ્રીસંઘને પ્રાપ્ત થયો છે તેનો અમને અપૂર્વ આનંદ છે.

આ પૂર્વે ઉપદેશરહસ્ય, ધર્મપરીક્ષા, પ્રતિભાશતક, નયરહસ્ય, જ્ઞાનબિન્દુ . વગેરે ગ્રંથો મૂળ, ટીકા તેમજ ભાવાનુવાદ સાથે અમારા શ્રીસંઘ દ્વારા પ્રકાશિત કરાયા છે જેઓને પ્રાકૃત-સંસ્કૃતનો અભ્યાસ નથી તેઓને ભાવાનુવાદ દ્વારા અને જેઓને પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ છે, પરંતુ ગ્રંથની શૈલી, ન્યાય, તેમજ સંક્ષેપ હોવાના કારણે જે સ્પષ્ટ, સરળ અને વિસ્તૃત બોધ થઈ શકે એમ ન હોય તેઓને ટીકા આદિ દ્વારા, બોધ થાય - આવા શુભ આશયથી પ્રાચીન, પ્રમાણભૂત ગ્રંથોના પ્રકાશનમા ઉત્સાહપૂર્વક પ્રયત્નશીલ રહેવાની પ્રવૃત્તિ તે અમારે મન શ્રુતભક્તિ છે વસ્તુતઃ આ શ્રુતભક્તિ ત્યારે જ સાર્થક થઈ ગણાય કે જ્યારે તે શ્રુતપ્રાપ્તિમા પરિણમે, અર્થાત્ આ ગ્રંથોને ચતુર્વિધ સઘ આત્માનુગ્રહની બુદ્ધિથી વાંચે, વિચારે અને તાત્પર્ય સમજે; અને કેટલુક ન સમજાયું હોય તે ગુરૂગમ દ્વારા સમજવા પ્રયત્નશીલ રહે અને ફલત સમ્યક્ શ્રુત પ્રાપ્ત થાય

પ્રસ્તુત પોઠશક પ્રકરણ ગ્રંથ (પ્રથમ ભાગ) અમો આવી ભાવનાથી આનંદસહિત વાચક વર્ગ સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ

શાસ્ત્રમા સભળાય છે તે મુજબ ૧૪૪૪ ગ્રંથોના રચયિતા, સૂરિપુરુષ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની ઉપલબ્ધ થતી કૃતિઓમાની એક કૃતિ તે પ્રસ્તુત પોઠશક પ્રકરણ ધર્મની શરૂઆતથી માડી મોક્ષ પ્રાપ્તિ સુધીનો માર્ગ એટલે કે આત્મા પરમાત્માસ્વરૂપ બને તે પર્યંતની આત્મસાધના માટે ઉપયોગી ધર્મપરીક્ષા, ધર્મદેશના, ધર્મનું સ્વરૂપ વગેરે એવા ૧૬ વિષયોનું આ ગ્રંથમા પ્રકરણ તરીકે ઉદ્દેશ કરી નિરૂપણ કરવામા આવેલ છે. દરેક પ્રકરણ ઉપર ૧૬ શ્લોક દ્વારા તે વિષયની મહત્વપૂર્ણ સમજણ આપતી રચના કરવામા આવેલ છે આ મૂળ ગ્રંથ ઉપર, લઘુહરિભદ્ર તરીકે ઓળખાતા ન્યાયવિશારદ, મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે ‘યોગદીપિકા’ નામની ટીકાની રચના કરી છે આ સુદર ટીકા, મૂળ ગ્રંથના રહસ્યોને ખૂબ કરી ગ્રંથને સ્પષ્ટ કરે છે તેમ છતાં ટીકાની ગહનતા, શબ્દસંકોચ-સંક્ષેપને કારણે મદ સચોપશમવાળા મુમુક્ષુને પદાર્થ હૃદયગમ ન થાય તે સ્વાભાવિક છે પરંતુ અલ્પ પણ મધુરો સ્વાદ માણ્યા પછી પદાર્થને પૂર્ણ રૂપે આરોગવાની ઉત્કંઠા જાગે તે પણ એટલું જ સહજ છે તેથી વાચક વર્ગને વિસ્તૃત અને વિશદ બોધ થાય તે ધ્યાનમા રાખી, વર્તમાનકાલીન પરમોપકારી પૂજ્યપાદ, ન્યાયવિશારદ આચાર્યભગવત શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરિજી મ સા. ના પ્રશિષ્ય તથા શાસનપ્રભાવક પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિશ્રી યશોવિજયજી મહારાજે ‘કલ્યાણકંદલી’ નામની સંસ્કૃત ટીકાની રચના કરેલ છે. આ સરળ અને માહિતીપ્રદ છતાં રહસ્યોદ્ઘાટક એવી ટીકાને વાચ્યા પછી વાસ્તવમા તે કલ્યાણકંદલી છે એવું જણાયા વગર રહેશે નહિ. મૂળ ગ્રંથ અને ટીકામા રહેલ ગૂઢ પદાર્થોની સરળતાપૂર્વકની સમજણ, પારિભાષિક શબ્દોની વ્યાખ્યા, દષ્ટાંત અને કથાનકોના વર્ણન, સ્વદર્શનના સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ ઈતરદર્શનોના વિચારોની સાક્ષીઓ દ્વારા ગ્રંથમાં દર્શાવેલ તત્ત્વનિરૂપણોને સમન્વય, લોકોક્તિ અને ન્યાયની માહિતી વગેરે તેમજ ૫૬૦ થી વધુ અન્ય ગ્રંથમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલ ૩૨૦૦થી વધુ સાક્ષીપાઠો વગેરેથી આ ટીકા સમૃદ્ધ છે આ ઉપરાંત મૂળ ગ્રંથ અને યોગદીપિકા ટીકાનો ગુજરાતીમા અનુવાદ તેમજ વિશેષાર્થની તેઓશ્રીએ સફળતાપૂર્વકની રચના કરેલ છે

ઉપરોક્ત બધુ દષ્ટિગોચર થતા એમ લાગે કે ગાઢ અટવીમા અટવાયેલ મુસાફરને નગર સુધી પહોચવા માટે મૂળ ગ્રંથ માર્ગ સમાન છે જ્યારે નિર્મળ ચક્ષુવાળા વટેમાર્ગુ માટે મહોપાધ્યાયજીકૃત યોગદીપિકા-ટીકા, માર્ગ ઉપર ઝળહળતા પ્રકાશને પાથરતી બેટરી સ્વરૂપ છે અને મદબોધવાળો વટેમાર્ગુ પ્રકાશથી ઝળહળતા માર્ગને નિહાળી, યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરી શકે તે માટે કલ્યાણકદલી - સસ્કૃત ટીકા તેમજ રતિદાથીની-ગુજરાતી ભાવાનુવાદ મેઝનીફાઇંગ ગ્લાસ કે ચશ્મા સમાન છે

પ્રાતઃ સ્મરણીય ચારિત્રસમ્રાટ, કર્મસાહિત્ય નિષ્ણાત સિદ્ધાન્તમહોદયિ સ્વ પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવત શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ સા નુ અમો આદરથી અને ભક્તિપૂર્વક સ્મરણ કરીએ છીએ તેઓશ્રીના પટ્ટાલકાર, વર્ધમાનતપોનિધિ, ગચ્છાધિપતિ સ્વ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજના અસીમ ઉપકાર અમારા શ્રીસઘ ઉપર રહ્યા છે અમારા શ્રીસઘમા જે કાઈ પણ સત્પ્રવૃત્તિ થઈ છે - થઈ રહી છે તેના મૂળમા તેઓશ્રીની કૃપાદષ્ટિ અને યથોચિત માર્ગદર્શન રહેલ છે સિદ્ધાન્તદિવાકર, ગીતાર્થશિરોમણિ, પરમોપકારી, પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયધોષસૂરિજી મ સા ની પુનિત પ્રેરણાનુ બળ અમને સદાચે પ્રાપ્ત થયું છે બહુશ્રુત વિદ્વદ્વર્ચ, તર્કશિરોમણિ, તેમજ ભાવનાશીલ પરમપૂજ્ય પંથ્યાસજી શ્રીજયસુંદરવિજયજી મ સા નુ ઋણ અમો કદાપિ ચૂકવી શકીએ એમ નથી, કેમ કે દીર્ઘદષ્ટિ અને આત્મીયભાવથી સદાચે તેઓશ્રીએ દરેક સત્ પ્રવૃત્તિમા અમોને સહાય કરેલ છે

પરમપૂજ્ય વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મ સા નુ અમો ખૂબ જ આદરથી સ્મરણ કરીએ છીએ તેઓશ્રીને અમારી ભાવભરી વદના તેઓશ્રીના વિદ્વાન શિષ્ય પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી યશોવિજયજીનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે તેઓશ્રીએ અમોને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રકાશન દ્વારા શ્રુતભક્તિનો લાભ આપ્યો છે એટલું જ નહીં, પરંતુ અમોને સમ્યક્ શ્રુત પ્રાપ્ત થાય તે માટે પણ તેઓ સતત પ્રયત્નશીલ રહ્યા છે તેઓશ્રી માત્ર પ્રસ્તુત ગ્રંથના જ નહીં પરંતુ અનેક જટીલ ગ્રંથોના જેવા કે સ્યાદ્વાદરહસ્ય, ભાષારહસ્ય, ન્યાયાલોક વગેરે ગ્રંથોના સફળ સંશોધક, સંપાદક, ટીકાકાર અને અનુવાદક રહ્યા છે પ્રાય મારા ખ્યાલ મુજબ તેઓશ્રીએ ખૂબ જ ટુક સમયમા ૧૨૦૦ થી વધુ ગ્રંથોનું વાચન કરેલું છે અને મહત્વની વાત તો એ છે કે તે ગ્રંથોના મુખ્ય પદાર્થો અર્થતઃ અને શબ્દશઃ તેઓશ્રીને ઉપસ્થિત છે તેઓશ્રીને અમારી બહુમાનપૂર્વકની વદના

આ ગ્રંથનું મુદ્રણ કરી આપનાર પાર્શ્વ કોમ્પ્યુટર્સ તથા સાક્ષાત્ કે પરોક્ષ રીતે આ ગ્રંથમા સહાય કરનાર સહુ કોઈને અમારા હાર્દિક ધન્યવાદ

પ્રાન્તે, પ્રસ્તુત ષોડશક પ્રકરણ આત્મસાધના માટે રાજમાર્ગ છે આ રાજમાર્ગ ઉપર દૃઢ પ્રયાણ કરી સહુ કલ્યાણકદને પ્રાપ્ત કરે તે મંગલ ભાવના

પ્રીયન્તામ્ ગુરવઃ ।

અધેરી ગુજરાતી જેન સઘ વતી,
હર્ષદ મણિલાલ સઘવી

પ્રસ્તાવના

‘મક્ત્યા નિત્ય પ્રપચે શ્રુતમહમલિલ સર્વલોકેકમમારમ્’

‘મહુ મૂળા શ્રુત બોલુ’ એ પદ્ધતિ શ્રુતમાહાત્મ્ય વિશે વાનુ બોલી જાય છે. પરોપકારપરગણા વિશ્વકલ્યાણકર શ્રી જોનસાસનમા શ્રુતજ્ઞાનની મહત્તા જાળબની છે. એપ ચાર જ્ઞાનો અવબોધાનુકૂલ છે એક શ્રુતજ્ઞાન એવુ છે કે જે પરબોધાનુકૂલ છે. અતિવિશાળ શ્રુતનદર્ભોમાથી બહુ ભાગ તો આજે આપણને મળ્યો પાણ નથી. તેમ છતાં જે થોડો ભાગ મળ્યો છે તેનુ પાણ મપૂર્ણ અવગાહન એક ભવમા દુઝકય લાગે. લખ્ય શ્રુતનુ અવગાહન ભલભલા જ્ઞાનાર્થિનિ અલખ્ય શ્રુત અગે લુખ્ય બનાવી મૂકે તેવુ છે.

ભગવદ્ પ્રદત્ત ત્રિપદીના આપણે ગ્યાયેલ દ્વાદશાંગી (આગમો) અને તે તે આગમોના આધારે રચાયેલ અન્ય ગ્રન્થો - બન્ને શ્રુત માન્ય છે. બીજા ગ્રન્થોમા ડ્રીએ તો આગમ એટલે મૂળ બધાશુ (Constitution) અને અન્ય શ્રુત એટલે બધારાગીય કલમોના આધારે ઘડાયેલા પાગ (Acts) તેમા પાણ મુગિપુરન્દર શ્રી હરિભદ્રમૂર્તીશ્વરજી મહારાજના ગ્રન્થો ભલભલા વિદ્વાનોને ડાલાવાં દે તેવા છે. મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ જેવા પ્રકાર વિદ્વાન અને મમર્થ મર્તકને ‘હરિભદ્રલુગાધવ’ના બિહદથી નવાજવામા આવે છે. એ હકીકત પાણ શ્રીહરિભદ્રમૂર્તીશ્વરજી મહારાજના પરિચયમા એક પીઠ ઉમેરે છે. તેઓની શાસ્ત્રરચનાની પદ્ધાદભૂમિકા પાણ સોમાચક છે.

પોતાના બન્ને શિષ્યો વિધર્મીઓ દ્વારા મોતને ઘાટ ઉતારાયેલા જાણીને તે જોનાચાર્ય હરિભદ્રમુનિજી મતમ અને મશ્યુખ્ય હતા. લમાણુ હાય દઈને હતાશાની હીરી ગતર્મા ગરકાવ થયેલા તેમની નામે દેવવાગી થઈ. ‘મુરિજી ! સમગ્ર સસાર છોડ્યા પછી શિષ્યવિયોગથી વિચલિત ત્રા બનો !’ ‘ના !’ દુઝા શિષ્યવિયોગનુ નથી’ મુરિજી બોલ્યા, ‘માત્ર નિરપત્યતાના યોગે મારા યત્રો યનારી નિર્મલ ગુરુકુલનો ગમામિના વિચારે મારુ દહય ભાગી પડ્યુ છે. શાસ્ત્રનની પેદીનુ સુકાન સભાળતી મમર્થ ગુરુપરચરને માત્ર એક પેદી આગળ ધકેલવામા પાણ હૂ હાગો ઉતરીશ !’ આ વિચારવાઈ મને મતત હબી રહ્યો છે ! વિચારિતેથી શ્રી જિનશાસ્ત્રનની મેવા કરવાનુ મોભાગ્ય છિનવાઈ જતુ જાણીને દિલ રડી ગયુ છે !”

‘હરિભદ્રમુરિજી !’ નામગ્રહણ પૂર્વક શાસ્ત્રનદેવી અભિક્ષા બોલા - ‘ગુરુકુલવૃદ્ધિનુ પુણ્ય તમારા લલાટે ભલે ન હોય ! શાસ્ત્રો એ જ તમાગ શિષ્યો બનીને તમાગ પછી પાણ મેકરો વર્ષો સુધી જિનશાસ્ત્રનની મેવા કરનારા પુરોગામી મધને નહાયક બનશ. ગિયસતતિના ઉચ્છેદને રડો નહીં. શાસ્ત્રસતતિના નિર્માણમા ઉદ્યમી બનો !’ અને શાસ્ત્રનદેવીના ઉત્સાહવર્ધક વચનોએ હરિભદ્રમુરિજીના અતસ્તલમા ધૂવવાતા જ્ઞાનવારિધિના મોજઓને બહાર કેકા અને પરિણામે એક વિલક્ષણ ચમત્ક્રતિ મર્જઈ ! પદાર્થોના એ પાગવારમા રૂબી જનારા તરવા લાગ્યા.

યનાશા પારવાળે નલિનીગુહમવિમાનાકારે બચાવેલ ગાણડપુરજીના ભગ્ય જિનપ્રાપ્તાદની બહુજનપ્રમિદ્ધ એક લાક્ષણિકતા એ છે કે તે દેવાલયના ૧૪૪૪ ચાલલામાથી ત્રોઈ પાણ ચાલલા પાસે ઉભા રહો. ત્રોઈને ત્રોઈ એજલથી તમને પ્રભુજી દેખાશ. જ મુગિપુરન્દર શ્રી હરિભદ્રમૂર્તીશ્વરજીચિત ૧૪૪૪ ગ્રન્થોની પાણ આવી જ ત્રોઈ લાક્ષણિકતા છે કે તમે ત્રોઈ પાણ ગ્રન્થ વાચો એટલે ત્રોઈ અલગ જ ત્રાટખુણેથી જોન દર્શનના નિઃક્રાન્તો નજરે ચડે છે. ૦ હારિભદ્રીય આવશ્યક વગેરે વિશાળજાય આગમિક ગ્રન્થો ૦ અનેકાન્તજયપતાકા જેવા મૂર્ધન્ય જ્ઞાના દાર્શનિક ગ્રન્થો ૦ લલિતવિસ્તરા જેવા દાર્શનિક + ભક્તિ ગ્રન્થો ૦ યોગદષ્ટિમુગ્યય જેવા અધ્યાત્મના ઉચ્ચ ગ્રન્થો ૦ પચવસ્તુ જેવા આચાર ગ્રન્થો, હરિભદ્રવાડમય મહાનગરનો આ બસો મનોહર જલીઓ છે. આ મહાપુરયે વાણ મગ્રહગ્રન્થો પાણ રચ્યા છે. જેમ કે વિશતિ-વિશિકા, પચાશકજી, અષ્ટકજી વગેરે પ્રસ્તુત ગ્રન્થ પાણ તેવા જ પ્રકારનુ એક પુણ્ય છે. ૧૬-૧૮ આર્ષા સ્વોકોના ૧૬ અધિકારો એટલે શ્રી પોરશક પ્રકરણ.

આ ગ્રન્થ ઉપર આચાર્યદેવ શ્રી યશોભદ્રમૂર્તીશ્વરજી ક્રત દીકા ઉપરાત મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ક્રત યોગદીપિકાવૃત્તિ છે. મહાદેને તો બન્ને દીકાઓમા સામ્ય છે. પ્રસ્તુત પ્રકાશનમા યોગદીપિકાવૃત્તિ ઉપર વિસ્તુત દીકા તથા યોગદીપિકાવૃત્તિનુ ગુર્જર વિવેચન ગમાવિષ્ટ છે. શ્રી પોરશક પ્રકરણ એક મગ્રહ ગ્રન્થઉપ હોવાથી વાણ વિષયો તેમા આવરી લેવાયા છે. પ્રકરણના વિષય વિભાગ ૫૦ થોડો દષ્ટિજોષ કરી લઈએ.

(૧) સદ્ધર્મપરીક્ષા પોડશક - સાગર તરવાના ઉપાયભૂત એવી નીકા જ જે છિદ્રવાળી નીકળી તો ! મહા અનર્થ ! ભવસાગર તરવાના એકમાત્ર સાધનભૂત ધર્મની પાણી જ્ઞાની ભગવતોએ પરીક્ષા કરવાનું કહ્યું છે બાલ-મધ્યમ અને પડિત એવી ત્રણ કક્ષાઓ આ ૧ લા પોડશકમા જાણાવી છે ત્રણેનું બહુ સચોટ સ્વરૂપ જાણાવ્યું છે આડબરને જેઈને આકર્ષાય તે બાળ આચરણથી આકર્ષાય તે મધ્યમ અને વિચારો-સિદ્ધાંતોથી આકર્ષાય તે પડિત જીવોની આવી ત્રણ કક્ષાઓ બતાવી દીધા બાદ દરેકને પોતાની કક્ષાનુરૂપ ધર્મોપદેશ આપવાની વાત જાણાવી છે સ્વસ્થાન દેશનાની મહત્તા અને પરસ્થાન દેશનાની ભયાનકતા જાણાવી છે વ્યવહારમા પાણ દેખાય છે કે માણસની હોજરીને અનુરૂપ ભાણુ પીરસાય તે કામનું ! ખેતરની યોગ્યતા અનુસારે વાવણી થાય તે કામની ! નીચાણવાળા વિસ્તારમા અમુક પાક, તો ઉંચાણના પ્રદેશમા અલગ પાક ! અલબત્ત, ઉપદેશકના હૃદયમા મોક્ષ રમતો હોવા છતાં પાણ તે તે જીવની કક્ષાનુસાર દેશના આપવાથી જ શ્રીતાને અવશ્ય ધર્મપ્રાપ્તિ થાય વક્રચૂલની 'ઉપદેશ નહીં આપવાની' શરતને માન્ય રાખીને પાણ કાળ પરિપાક થતા બહુ જ પ્રાથમિક તબક્કાની લાગે તેવી કેટલીક પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવીને ૫ મહાત્માઓએ તેને સદ્ગતિનો મહેમાન બનાવી જ દીધો ને ! આ પરિણામ આપવામા વક્રચૂલની દૃઢપ્રતિજ્ઞવૃત્તિની સાથે પેલા ઉપદેશક મહાત્માઓની શ્રીતાપારખુવૃત્તિનો પાણ કઈ ઓછો અદાજ આક્રી શકાય તેમ નથી

(૨) સદ્ધર્મદેશના પોડશક - બાલાદિ જીવોને કયા પ્રકારનો ધર્મોપદેશ આપવો ? તેનું સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન અપાયું છે બાલ જીવને તો બાહ્ય સ્થૂલ ધર્મચાર- સદાચારની વાતો કરવી કદાચ ભવિતવ્યતાના યોગે બાલ જીવ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય કે સાધુધર્મનું સ્વરૂપ જાણવા ઈચ્છે તો પાણ તેની સામે સાધુજીવનના લોચ-વિહાર-તપશ્ચર્યા-પિડવિશુદ્ધિ વગેરે કષ્ટસાધ્ય એવા બાહ્યાચારોનું વર્ણન કરવાની વાત કરવી તાત્પર્ય એ છે કે સામો જીવ બાલ છે, વિશિષ્ટવિવેકથી વિકલ છે તેથી ઉત્સર્ગ-અપવાદાદિની (અવસરે નાવડીમા ૫ બેસી શકાય વગેરે) વાતોની ભારે વાનગીઓને પચાવી શકે તેવું મજબુત પાચનતત્ત્વ તેની પાસે હોતું નથી હા, મધ્યમકક્ષાના જીવ પાસે કઈક વિશેષ સમજાણ હોય છે તેથી તેની પાસે અષ્ટપ્રવચનમાતાના પાલનમા રાખવાની ત્રિકોટિ-પરિશુદ્ધિ આદિની વાત કરવી આગળ વધીને વિશુદ્ધ કક્ષાનું ગુરુપારતત્ત્વ રાખવું વગેરે વાતો પાણ તેની આગળ થઈ શકે પડિતકક્ષાપ્રાપ્ત જીવો સમક્ષ તો આગમતત્ત્વના ઐદમ્પર્યનો રસથાળ જ રહ્યું કરવાનું કહ્યું છે 'આજ્ઞાઙ્ગારાદ્યાં વિરાદ્યાં ચ શિવાય ચ ભવાય ચ', 'વચનસાપેક્ષ વ્યવહાર સાચો કહ્યો, વચનનિરપેક્ષવ્યવહાર જુઠો' વગેરે ભાવની ઉચી વાતો તેવાની સામે પીરસી શકાય, કારાગરે તેવા જીવોને તેની રૂચિ પાણ હોય છે અને તેની યોગ્યતા પાણ હોય છે ત્રણે કક્ષાના જીવોને આપવાના ઉપદેશનો વિષય જોતા એ વાત બહુ સ્પષ્ટ થાય છે (a) બાલ જીવો સામે આચાર માર્ગની વાત કરવાની છે (b) મધ્યમ જીવોને આચારની શુદ્ધિની વાત કરવી (c) પડિત જીવોને ધર્મમા આજ્ઞાપ્રધાનતાની વાત કરવી કક્ષાનુસાર ઉપદેશના વિષયમા પાણ કેવું સુદર ક્રમિક ઉત્થાન જોવા મળે છે સર્વજ્ઞશાસનની આ જ તો બલિહારી છે

(૩) ધર્મલક્ષણ પોડશક - ધર્મનું સ્વલક્ષણ (= હેતુ-કળ-સ્વરૂપમુખે તાત્વિક સ્વરૂપ) જાણાવાયું છે જે અર્વદર્શનસમત હોય અને સર્વ અવસ્થાઓમા કલ્યાણકારી હોય તે ધર્મ કેટલી વ્યાપક અને રોચક વ્યાખ્યા છે / પ્રાણિધાન-પ્રવૃત્તિ-વિધનન્ય-સિદ્ધિ અને વિનિયોગરૂપ પાચ શુભ આશયોનું મુદર નિરૂપણ કર્યું છે સિદ્ધિ થયા પછી પાણ વિનિયોગની કક્ષા મૂકવા પાછળ જૈનદર્શનની પરાર્થની ઉદાત્ત ભાવના ધ્વનિત થાય છે

(૪) ધર્મલિંગ પોડશક - માણસને તાવ આવેલો હોય તો 'તાવ આવ્યો છે' એટલી જ સ્થૂલ સમજ સામાન્ય માણસને હોય પરંતુ વૈદ્ય તપાસીને કહી શકે કે 'આ તાવ થાકનો છે, અજીર્ણનો છે, વાઈરસનો છે, ફ્લુનો છે, ટાઈફોઈડનો છે વગેરે ' આવું સચોટ નિદાન કરી શકાય છે તેનું કારણ એ છે કે વૈદ્ય પાસે વૈદ્યકીય શાસ્ત્રો દ્વારા દર્શિત એવા ચિહ્નો (Symptoms) ની જાણકારી હોય છે કે તેના આધારે તે રોગને પિછાણી શકે આપણે ત્યાં સમ્યક્ત્વ અંગેની આવી પારાશીશી પાણ આપવામા આવી છે શમ-સવેગાદિ પાચ લક્ષણો- એ સમ્યક્ત્વના અનુમાપક ચિહ્નો છે ધર્મ આત્મામા પરિણામ પામતા તેના પાણ અમુક ચિહ્નો દેખાય જ દવાની અસર રોગ ઉપર થાય છે ધર્મની અસર દોષ ઉપર થાય છે સ્વાર્થાદિ દોષોના હાસપૂર્વક ઔદાર્ય-દાક્ષિણ્ય-પાપજુગુપ્સા-નિર્મળબોધ-લોકપ્રિયતા આ પાચ લિંગો તે આત્મામા ધર્મના અનુમાપક બને છે ધર્મ આત્મામા ધર્મ નામનો એક એવો ચોકીદાર સતત મર્તક બેઠો હોય છે કે જેથી વિષયતૃપ્તિ-દૃષ્ટિસમોહ-ધર્મની અરૂચિ અને ક્રોધ જેવા લુટાડો આતમધરમા પેસી શકતા નથી આ ચારેયને ગ્રન્થકારે પાપવિનારો

કલ્યા છે સીધી જ વાત છે ને, રોગ હોય તો તેની વિકૃતિએ ઓજ, કળતર વગેરે જોવા મળે રોગ ન હોય તો તન્મૂલક આવી બાહ્ય વિકૃતિઓ ક્યાં દેખાય / વર્મ એવું પણ છે કે જે પાપવિકારોને તો દૂર કરે જ છે, સાથે મૈત્ર્યાદિભાવરૂપ આરોગ્ય મેળવવામા પણ મહાય કરે છે

(૫)-લોકોત્તમતત્ત્વમપ્રાપ્તિ પોઢશક - ઔદાયાદિ પૂર્વોક્ત ધર્મલિંગોથી યુક્ત વર્મ સિદ્ધ થતા જીવને લોકોત્તરતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પ્રાપ્તિ ચરમ પુદ્ગલપરાવર્તમા જ થઈ શકે, અને ચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત તો કાળક્રમે કાળના પરિપાકથી જ થાય છે વહમાથી જ રોટલી વતી હોવા છતા લીલા ઘઉંમાથી રોટલી બની શકતી નથી અહીં ખુટતું પરિબળ છે- વહનો પરિપાક, કે જે કાળક્રમે થઈ જતા રોટલી બની શકે છે ચરમાવર્ત પૂર્વે આ પ્રાપ્તિ શક્ય ન હોવાનું કારણ એ છે કે ચરમાવર્ત પૂર્વે આગમવચન સમ્યક્ રીતે પરિણમતું નથી અનાદિના ભાવમલાદિના કારણે અચરમાવર્તમા તો સર્વજ્ઞવચનમા ય દોષદર્શન રૂપ વિષયસિ નભવે છે તીખું તમતમતું મરચું શાકની સાથે ચવાઈ જતા જીભ ઉપર બળતરા થવા માટે ત્યારે તરત જ ગોળ ચાવી જવાથી એ તીખાશ દૂર થઈ જતી નથી કિંતુ એ સખત તીખાશના કાળને પચાર થઈ જવા દેવો પડે છે અને પછી ગોળની ઝાકરી માત્રથી જ હાશકારો અનુભવાય છે ગોળમા પૂર્વે તીખાશ દૂર કરવાની શક્તિ નહોતી અને પાછળથી તે શક્તિ આવી ગઈ-એવું ઠોતું નથી, કિંતુ સખત તીખાશવાળો કાળ અયોગ્ય હોવાથી ગોળ પોતાનું કાર્ય કરી શકતો ન હતો અને એ તીખાશનો હાસ વતા ગોળ પોતાનું કાર્ય ઝડપથી કરી દે છે સખત તીખાશવાળા સમયે લવાયેલો ગોળ ગળ્યો ન પણ લાગે અને તેમા તીખાશનો ભ્રમ થઈ જાય એવો વિષયસિ પણ સભવી શકે છે આબા પરથી ઉતારેલા આમ્રકળને તરત ખાવામા આવે તો તે ખાટું લાગશે મીઠાશ તેમા જ પ્રાદુર્ભાવ પામશે પણ તે કળને બરાબર પાકવા દેવું પડે હા, તેના પરિપાકને શીઘ્ર ઉદિત કરવા આમ્રકળને ધ્યાન વગેરેથી ઢાકવું - વગેરે પ્રક્રિયા જરૂર આવકાર્ય છે 'વીરજના જી મીઠા' - 'ઉતાવળે આબા ન પાકે' વગેરે કહેવતો પણ ગર્ભિત રીતે 'કાળપરિપાક'નો નારો લગાવતી હોય તેવું શું નથી લાગતું / તાવ આવતા તરત ડામી દેવાથી કાચુ કપાઈ જવાની સભાવના છે માટે તાવને પાકવા દેવો પડે પછી લેવાતું ઔષધ ગુણઝારી વાય છે ટુકમા, ચરમાવર્ત એ પરિપક્વ કાળ છે તેથી જીવને સદ્બોધ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આ સદ્બોધ એટલે આત્મપરિણતિવાળું જ્ઞાન - કે જે જ્ઞાનાવરણ કર્મના જ્ઞયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય, જેનાથી ઉપાદેયત્વાદિ વિષયક બોધ પ્રાપ્ત વાય આવા સદ્બોધપૂર્વક કરાતું સદ્અનુષ્ઠાન સપૂર્ણ બને છે તાત્પર્ય એ છે કે સર્વજ્ઞદર્શિત તમામ અનુષ્ઠાનો સ્વરૂપ તો 'મત' જ છે તેમા વળી જે સદ્અનુષ્ઠાન/અસદ્અનુષ્ઠાનનો ભેદ છે તે સ્વરૂપ ત નહીં કિંતુ ક્લત છે અથવા ઠેતુની અપેક્ષા છે સદ્બોધપૂર્વક કરાતા અનુષ્ઠાનોમા સજ્ઞાઓનું જોર હોતું નથી તેથી તે અનુષ્ઠાનો 'મત' રહેવાય છે અનુષ્ઠાનામા ન્યૂનતાને લાવનાર તત્ત્વ મજ્ઞાનું જોર છે સદ્બોધ આવી જતા ક્રિયામલ અને અનાદિ ભાવમલ બંનેનો હાસ વાય છે, પછી અનુષ્ઠાનોમા સપૂર્ણતાને રોકનાર કોઈ તત્ત્વ જ નથી ટુકમા, અનુષ્ઠાનરૂપી ચરનો આવારક સજ્ઞાઓ રાહ નીકળી જતા અનુષ્ઠાનરૂપી ચર પૂર્ણતાએ પ્રકાશે છે કેમ કે ત્યારે તેનું કોઈ પ્રતિબંધક નથી

અચરમાવર્ત કાળમા આગમમા અપ્રામાણ્યના ભ્રમરૂપ અત્યારોપ સભવિત હતો અને તેના કારણે દાનાદિમા અવિધિ થઈ શકતી હતી ચરમાવર્ત કાળમા અધ્યારોપનો અભાવ હોવાથી વિધિસેવન શક્ય છે આ રીતે વિધિપાલન માટે સમ્યક્બોધને જરૂર ગણાવ્યા પછી પણ અન્વકારશ્રીએ વિધિપાલન માટે અન્ય બે મહત્વના કારણો જણાવ્યા છે (૧) વડીલજનસમિતિ (૨) દીનાદિવિષયક ઔચિત્ય આગળ જતા દાન અને મહાદાનની બહુ માર્મિક ભેદરેખા જણાવી છે ન્યાયોપાર્જિત થોડા પણ વનને ગુર્વાજ્ઞાપૂર્વક અને દીન-નોર વર્ગનું શોષણ કર્યા વિના તપસ્વી-દીન આદિને આપવું તે મહાદાન અને ન્યાયોપાર્જિત વન પણ જો ઉક્ત બે શરતોના પાલન વિના અપાતું હોય તો તે દાન કહેવાય દહેરાસરના પૂજારી વગેરેને અલ્પ પગાર આપી તેની પાનેથી વધુ પડતું કામ ત્રાવી લેવાની વૃત્તિવાળા ગૃહસ્થો કદાચ લાખો રૂપિયાની ઉછામાણી બોલે તો તે મહાદાન નથી બનતું / અને તે ધન ન્યાયોપાર્જિત ન હોય તો પછી તે પરમાર્થથી દાન પણ નથી બનતું શું કમાલ વાત કરી છે / ન્યાયોપાર્જિત વનની વ્યાખ્યામા તો અન્યકારે હજી એક માર્મિક વાત કરી છે "ન્યાયેન = બ્રાહ્મણ-ત્રિવિદ-શુદ્રાણા સ્વજાતિવિહિતવ્યાપારેણ આત્મ = સ્વીકૃત = ન્યાયાત્મ" આર્થ દેશમા વાર્ણવ્યવસ્થા પ્રચલિત છે દરેક વર્ણના પોતપોતાના બાપીજા ધધાઓ હતા તે ધધાના આવારે મેળવેલા ધનને જ ન્યાયાર્જિત કહેવાય-એવું મહોપાધ્યાયજીનું ઉપરોક્ત વચન સ્પષ્ટ જણાવે છે બ્રાહ્મણો વિદ્યાદાનના આધારે પેટિયું રળતા, શુદ્રો પોતાના વાણાટકામ વગેરેથી ગુજરાન ચલાવતા હવે જો કોઈ શ્રીમત વણિક (કે જે વેશ્યવર્ણનો છે) એ કાપડનો ઉદ્યોગ ચલાવવા માટે અને પોતાની બુદ્ધિ + મુડીના જોર વાણી કમાણી કરે અને એ કમાણી કરતી વેળાએ કરચોરી-વિશ્વાસઘાતાદિ ન કરે તો પણ તે કમાણી

ન્યાયાર્જિત હોવાતી નથી, કારણ કે બીજાના (વાણકરાદિના) વ્યવસાયને ધક્કો પહોંચાડીને (અર્થાત્, અન્ય વર્ણના વ્યવસાયને હાથમા લઈને) મેળવેલુ એ ધન છે કોઈનુ પેટિયુ છીનવી લઈને ભરેલા બધા જ પટારાઓ પર શાસ્ત્રજ્ઞો અન્યાયાર્જિતનુ લેબલ મારી દે છે જેવા પ્રકારના ધનને ન્યાયોપાર્જિત કહ્યુ છે તેવા ધનને જ જે ગૃહસ્થો ઉપાર્જ્ય માનીને વર્તે તો વ્યવસાય-સાકર્ચમૂલક ગરીબી-બેકારી-બિમારી-ભૂખમરો વગેરે અગણિત સામાજિક-આર્થિક-સાંસ્કૃતિક મહાવ્યાધિઓના ઔષધ થઈ શકે સર્વજ્ઞના સિદ્ધાંતો કયા ક્ષેત્રમા માર્ગદર્શક નથી બનતા ? એ સવાલ છે

આવા ન્યાયોપાર્જિત ધનને પાણ પાછુ ઘરના પોષ્યવર્ગના પોષાણને ધક્કો લગાડ્યા વિના દીન-તપસ્વી આદિ અનુકંપા/ભક્તિના પાત્રમા અપાય તે મહાદાન મહાદાન પછી ઉત્તમ દેવાર્ચન, અવસરે ગુરુસેવાની વાત કરી છે મહાદાન આદિ બધી કરાણીઓને લોકોત્તરતત્ત્વની સપ્રાપ્તિ કહી છે આમ આગમવચનપરિણુતિ એ જ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ રૂપે અહીં ઈષ્ટ છે તેમ છતાં તે આગમવચનપરિણુતિ ઉક્ત ક્રિયાઓમા વાણાચેલી જાણાય છે તેથી તે તે ક્રિયાઓને જ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ કહી આ સપ્રાપ્તિ સકલક્રિયાસાપેક્ષ હોય છે બીજા યોગોને સીદાવી નાખે એવા સત્કાર્યને પાણ 'લૌકિક' કહીને ગ્રન્થકારે સર્વ યોગો પ્રત્યેના અબાધ્યબાધકભાવ પર ભાર મૂક્યો છે માર્ગાનુસારિ કક્ષામા પાણ 'ત્રિવર્ગ અબાધા' જાણાવી છે

(૬) જિનભવન પોડશક - દહેરાસર બધાવનાર વ્યક્તિ કેવી હોવી જોઈએ ? દહેરાસર માટે ભૂમિ કેવી હોવી જોઈએ ? દહેરાસર માટે લાકડુ વગેરે સામગ્રી કેવી હોવી જોઈએ ? શિલ્પી-કારીગરો વગેરે પાસે ઓછા પૈસે વધુ કામ ન લેવુ, સામગ્રી લાવનારા માણસો પાસે (કે બળદગાડા વગેરેમા સામગ્રી આવતી હોય તો પશુ પાસે) અધિક ભાર ન ઉપડાવવો, તે સામગ્રી લાવતી વખતે શુકન પાણ જેવા વગેરે વાતોનો અહીં અધિકાર છે દહેરાસરોના કારીગર માટે અહીં 'ધર્મમિત્ર' શબ્દ વાપર્યો છે, કે જે ઘાણો સૂચક છે (શ્રીકલ્પસૂત્રમા પાણ સેવકવર્ગ માટે 'કૌટુંબિક પુરુષ' પદનો પ્રયોગ કર્યો છે તેમ)

'દેરા બધાવવામા લાખ્ખો-કરોડોના ધૂમાડા થાય છે' - આ આજની સુધરેલી ગણાતી નવી પેઢીના મસ્તિષ્કમા રમતુ એક સુભાષિત (કે કુભાષિત !) છે 'આવા ધાર્મિક કાર્યોમા લાખ્ખો-કરોડો રૂપિયાના ધૂમાડા કરવા કરતા તો મોટા ઉદ્યોગો ખોલવા જોઈએ કેટલા બધાને રોજગારી મળી રહે !' આ પેલા સુ (!)ભાષિત ઉપરનુ ભાષ્ય એવુ કહી શકાય સૌ પ્રથમ તો એ વાત સમજવાની જરૂર છે, કે સર્વજ્ઞકથિત ધર્મકાર્યો (Spiritual Affairs) કઈક અશે સામાજિક કાર્યાત્મક (Semi-Social Affairs) હોય જ છે એ ડાઈમેન્શનથી જોતા આવડે એવી દૃષ્ટિ જોઈએ મંદિર નિર્માણ પાછળ ખર્ચાતા લાખ્ખો-કરોડો રૂપિયામાથી લગભગ મોટા ભાગની રકમ તો સલાટ-મંજુર-સોમપુરા વર્ગને મળે છે એક આખી શિલ્પી કોમ આવા દેવાલયોના આધારે પેઢીઓથી નભતી આવી છે - એ સત્ય 'ઉદ્યોગ' અને 'રોજગારી'ની બૂમો મારનારાને નથી વચાતુ અને હજારો-લાખોની રોજગારી છીનવી લીધા પછી જ સ્થાપી શકાતા આજના યત્રાધારિત ઉદ્યોગોમા તેવાઓને રોજગારીની ઉજળી તકોના દર્શન થાય છે ! આશ્ચર્ય કિમત્તઃ પર ! એક આખી કોમની જીવાદોરી બનતા, દોડતી જીદગી જીવનારાઓને તમામ ઉચાટમાથી ઉચકીને ઘડીક શાંતિ આપતા અને જીવનના ખરા લક્ષ્યને આલબનરૂપે રજુ કરતા આવા દેરા એ ધનનો ધૂમાડો છે, કે પછી દર વર્ષે અબજોની કિમતના સાચા મોતી રૂપી ધન મધ્યપૂર્વના દેશોમા ધકેલી દઈને બદલામા મેળવેલી ખનિજ સપત્તિનો વાહનો મારફત ધૂમાડો કરવો એને ધનનો ધૂમાડો કહેવો ? દેરા બધાવવાના અનુષ્ઠાનને ધનનો ધૂમાડો કહેનારા વર્ગને જ્યારે દેરા બધાવવાના અનુષ્ઠાનને 'ભાવયજ્ઞ' અને 'વશતરકાડ' = 'આખા વશને ઉદ્ધારનાર' જેવા શબ્દથી નવાજનારા શાસ્ત્રકાર વર્ગ સામે બેસાડીએ ત્યારે બ્લેતિયા અને વિરાટ વચ્ચેનો વૈચારિક તફાવત અનાયાસે દૃષ્ટિગોચર થઈ જાય છે એકનુ જગત્ આર્થિક પરિઘ વચ્ચે સમાયેલુ છે જ્યારે બીજનુ જગત્ આધ્યાત્મિક પરિઘ વચ્ચેનુ છે

(૭) જિનબિબ પોડશક - 'વિષમકાળ જિનબિબ જિનાગમ/ભવિષ્યણુક આધારા' આ કાળે તરવાના મુખ્ય બે જ સાધનો (૧) જિનબિબ અને (૨) જિનાગમ સ્થાપનાનિશ્લેષની આપણે ત્યાં જ આટલી બધી મહત્તા છે એવુ નથી વ્યવહારમા પાણ ગેરહાજર વ્યક્તિ પરત્વેની લાગણીઓને ઠાલવવાનુ મુખ્ય સાધન તેની આકૃતિ-પ્રતિકૃતિ-છબી જ બને છે એકના એક દિકરાના આકસ્મિક મૃત્યુ બાદ તેના વિરહની આગમા શેકાતી 'મા' ને મન થોડુક પાણ આશ્વાસન મળે છે તે સદ્ગતની છબી દ્વારા હૃદયના ઓપરેશન કરવામા નિષ્ણાત ગણાતા ડોક્ટર્સ પાણ હૃદયના ચિત્રાકન (Diagrams) ઉપર જ ભાણીને તૈયાર થયેલા હોય છે ખેતરની વચ્ચે રહેલો 'ચાડિયો' એ આકૃતિમાનવ હોવા છતાં ભાવમાનવનુ કઈક કાર્ય તો કરે જ છે ટુકમા, વ્યક્તિથી થનારુ કાર્ય તેની આકૃતિથી પાણ થઈ શકે છે બિભત્સ તસ્વીરો-આકૃતિઓ જે વ્યક્તિની અદર રહેલી મલિન વાસનાઓને ઉદ્દિગ્ધ કરી શકતી હોય તો પ્રથમરસપૂર્ણ પરમાત્માનુ બિબ અતસ્તલમા સમત્વ-વીતરાગત્વ વગેરે સદ્ગુણોને ખીલવવાનુ કાર્ય કેમ ન કરી શકે / ટેલિવિઝનના માધ્યમના કારણે અશ્લીલ દર્શન જ્યારે

મર્યાદાઓની દીવાલ તોડી નાખતુ હોય ત્યારે જન સામાન્યના માનમપટ પર કરી શુદ્ધિનુ રેખાકન કરે છે જિનબિબ-દર્શન મતત કુસસ્કારોના વાઈરમ વચ્ચે જીવન ગાળતા નિમિત્તવાસી માનવ માટે એન્ટીવાઈરસ ઈન્જેક્શનનુ કામ કરે છે જિનબિબ-દર્શન । સુવાર્ગાદિ ઉત્તમ દ્રવ્યની પ્રતિમા ભરાવવી એ શ્રાવકનુ કર્તવ્ય છે આ પ્રકારગુમા જિનબિબ ભરાવવાની વિધિ, કળ વગેરે બાબતો પર પ્રકાશ પાથયો છે સૌપ્રથમ તો બિબના ઘડવેયા શિલ્પી વ્યસનમુક્ત હોવા જોઈએ આવા શિલ્પીનુ અત્યત સુદર બહુમાન-સમર્પણ આદિ કરવાનુ કહ્યુ છે એટલી હદ મુખી કે શિલ્પી વિષે અપ્રીતિ ડરવી એ તત્ત્વત પ્રભુ પ્રત્યેની અપ્રીતિ કહી પ્રતિમા ભરાવવાનુ કળ જાણાવતી વખતે મનોભાવને પ્રાધાન્ય અપાયુ છે જેટલા ઉંચા દ્રવ્યમાર્થી પ્રતિમા ભરાવી તેટલુ ઉંચુ પુણ્ય-આવુ ઉપલક્રિયુ ગણિત નથી 'જેટલા પ્રમાણમા ભાવ ભળે તેટલા પ્રમાણમા કળ મળે' નુ સમીકરણ અપાયુ છે અને આ ભાવધારામા વચ્ચે ક્યાય વિશ્લેષ-વિચ્છેદ ન થાય તેની ખાતર તકેદારી રાખવાની ટકોર કરાઈ છે, જેથી કળ પાણ માનુબધ મળે ખરી પ્રમાણિકતા તો એ છે કે બિબ તૈયાર થયા પછી પાણ એવો ખુલાસો કરવાનુ વિધાન છે કે 'આ બિબના નિર્માણમા મારા ગિવાય અન્યનુ જે કઈ પાણ થોડુ ધન અનાભોગથી પાણ વપરાયુ હોય તો તેનુ તેટલુ પુણ્ય તેને મળો ।' - બિબ નિર્માણ કરાવતી વખતે જેવો ભાવ (આશયવિશેષ) રાખવાનુ કહ્યુ છે તેની ત્રણ ઓળખાણુ આપી છે (૧) આગમાનુસારી આશય હોય (૨) આગમવેત્તાઓની ભક્તિ વગેરેથી તેની આગમાનુસારિતા જાણાઈ જતી હોય (૩) બિબનિર્માણ વગેરે પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે આગમનુ સ્મરણ જેમા ભળેલુ હોય તેવા આશયવિશેષથી વિશેષ લાભ થાય અહીં ઉચ્ચ ક્લમ બહુ માર્મિક અને મનોવેજ્ઞાનિક છે સામાન્યથી આપણી મનજ એવી હોય છે કે શ્રવાણ પછીનો તબક્કો એટલે આચરણ પાણ અહીં શ્રવાણ અને આચરણ વચ્ચે 'સ્મરણ' નો તબક્કો જરૂરી જાણાયો છે શ્રવાણના વિષયને આચરણનો વિષય બનાવતી વખતે તેને સ્મરણનો વિષય બનાવી લેવો આ રીતે આગમસ્મૃતિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ થતા આગમબહુમાન સતત જળવાઈ રહેવાથી તે અનુષ્ઠાન અત્યત પાવરધુ બને છે

(૮) પ્રતિષ્ઠા ષોડશક - જિનપ્રતિમાની થતી પ્રતિષ્ઠાનુ સ્વરૂપ, પ્રકારો, હેતુ આદિની પ્રરૂપાણ કરી છે પ્રથમ જ શ્લોકમા જાણાયુ છે કે દશ જ દિવસમા પ્રતિષ્ઠા થઈ જવી જોઈએ મૂળત્રયશ્રીએ પ્રતિષ્ઠાના- વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠા, ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા અને મહાપ્રતિષ્ઠા એવા ત્રણ ભેદ લક્ષણપૂર્વક જાણાવ્યા છે અહીં એક તાત્ત્વિક વાતની ખૂબ માર્મિક ચર્ચા છે કે પારમાર્થિક પ્રતિષ્ઠા કઈ / તેની સ્મરણ ચર્ચા કર્યા બાદ સ્વાત્મામા આત્મગુણો (વીતરાગત્વાદિ) ની સ્થાપનાને જ તાત્ત્વિક પ્રતિષ્ઠા કહી છે

(૯) પૂજા ષોડશક - અહીં ન્યાયાર્જિત ધન દ્વારા વિધિપૂર્વક પરમાત્માની પૂજા કરવાની વાત કરી છે પૂજના પચોપચાર, અષ્ટોપચાર વગેરે અનેક પ્રકારો જાણાવ્યા છે પ્રભુના શરીર, આચાર અને ગુણોથી ગર્ભિત ઉત્તમ સ્તોત્રો દ્વારા સ્તોત્રપૂજા કરવાની વાત જાણાવી છે ત્રિપદ્ધિલક્ષણપુરુષચરિત્રના પ્રથમ પર્વમા ગ્રન્થકારે શ્રી આદિનાથ ભગવાનના શરીરનુ અદ્ભુત વર્ણન કરતા આશરે ચાલીસ કરતા પાણ વધુ શ્લોકો મૂક્યા છે તાત્પર્ય એ છે કે લોકોત્તર પુરુષોનુ બધુ જ લોકોત્તર હોય છે શરીર પાણ લોકોત્તર, આચાર પાણ લોકોત્તર અને ગુણો પાણ લોકોત્તર મહો વિનયવિજયજી રચિત 'શ્રીજિનસહસ્રનામ-સ્તોત્ર' જેવા પદલલિત કાવ્યકુમુદોથી થતી સ્તોત્રપૂજા ભક્તને કેવો ગદ્ગદિત કરી મૂકે છે / તે શબ્દજન્ય અભિવ્યક્તિ કરતા સ્વઅનુભૂતિથી જ વધુ સમજાય તેમ છે મૂળકારશ્રીએ પૂજના અન્ય ત્રણ પ્રકારો પાણ જાણાવ્યા છે (૧) કાયયોગપ્રધાન પૂજા, (૨) વચનયોગપ્રધાન પૂજા અને (૩) મનોયોગપ્રધાન પૂજા ત્રણેય પૂજના કળ યથાકમ વર્ધમાન ભાવે જાણાવ્યા છે (૧) વિધ્નોપશમન, (૨) અભ્યુદય, (૩) નિર્વાણ એક જ કપનીમા કામ કરવા છતા પાણ કાયયોગપ્રધાન વ્યાપારવાળા મજૂર કરતા વચનયોગપ્રધાન વ્યાપારવાળા એક્સમેનને - અને તેના કરતા પાણ મનોયોગપ્રધાન વ્યાપારવાળા મેનેજરને વધુ પગાર મળતો હોય છે

યોગની પ્રાપ્તિના આધારે વિચારીયે તો પાણ જાણાય છે કે કાયા, વચન અને મનના યોગો ઉત્તરોત્તર અધિક પુણ્યથી પ્રાપ્ય છે 'વનસ્પતિમા જે જીવ છે તો પૂજમા પુષ્પ વગેરેનો ઉપયોગ શી રીતે થઈ શકે ?' સદીપુરાણી આવી દલીલો સામે જિનપૂજમા સ્વરૂપહિંસા જાણાવીને ગૃહસ્થની કક્ષામા તેને ઉપાદેય જાણાવી છે હા, સાધુકક્ષામા તે ઉપાદેય નથી સ્વય બીજે ખોરાક લઈ શકવા અમર્ય નવજાત શિશુ સ્તનપાન કરે પાણ એ જ શિશુ થોડી વિકસિત અવસ્થાને પામે પછી સ્તનપાન તેને માટે જરૂરી નથી આથી દ્રવ્યસ્તવ માટે શ્રમાણો અધિકારી નથી તેમા તેઓની વિકસિત કક્ષા કારણ છે અતે યથોચિત જિનપૂજને સદનુષ્ઠાનનુ કારણ કહીને પ્રસ્તુત અધિકારનુ સમાપન કર્યુ છે

(૧૦) સદનુષ્ઠાન ષોડશક - અહીં પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગ એ ચાર પ્રકારના સદનુષ્ઠાનની વાત કરી છે આ અનુષ્ઠાનની કમશ ચઢિયાતી અવસ્થાઓ છે શરૂઆત પ્રીતિથી થાય યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજી કૃત ચોવીશીનુ

પ્રથમ સ્વતન જુઓ - 'ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, ઔર ન ચાહુ રે કત' પ્રીતિ અનુષ્ઠાનથી શરૂઆત કરીને એ ચોવીશીમા ચડતા ક્રમે છેલ્લે અસગ અનુષ્ઠાન સુધીની વાત ગર્ભિત રીતે કરાઈ છે

માનવમનની પ્રકૃતિ જોતા એમ લાગે છે કે આ ચારે અનુષ્ઠાનોનો ક્રમ ખૂબ વૈજ્ઞાનિક છે. અનાદિની પુદ્ગલપ્રીત એમ કાઈ જલદી છૂટી ન શકે. તેથી અદ્ભુત ચતુરાઈથી શાસ્ત્રજ્ઞોએ પ્રીત રહેવા દઈને તેના પાત્ર-પરિવર્તનનો ઉપાય બતાવ્યો. પુદ્ગલમાથી ખસીને મન હવે પ્રભુમા પ્રીતિ કરતુ થયુ. પ્રીતિમાથી ભક્તિ જામે છે. પ્રીતિઅનુષ્ઠાનમા પ્રભુ પ્રિય લાગે પછી ભક્તિઅનુષ્ઠાનમા પ્રભુ પૂજ્ય લાગે. પ્રાથમિક બે અનુષ્ઠાનો વચ્ચેની પાતળી ભેદરેખાને ગ્રન્થકારશ્રીએ પત્ની અને માતાના ઉદાહરણથી સમજાવી છે. પત્ની પ્રત્યે (પતિને) પ્રેમ હોય, માતા પ્રત્યે ભક્તિ હોય. આ બન્ને અનુષ્ઠાનો વચ્ચે પણ આવી જ પાતળી ભેદરેખા છે. આગમસ્મરણપૂર્વક થાય તે વચન-અનુષ્ઠાન અને આગમવચન-સ્મરણથી પડેલા સસ્કાર માત્રથી (સ્મરણ વિના જ) જે થાય તે અસગ અનુષ્ઠાન. વચન-અનુષ્ઠાનની અભ્યસ્ત દશા = અસગ અનુષ્ઠાન સાચકલસવાર પગથી પેડલ મારે ત્યારે ગતિ થાય. પછી પેડલ ન મારવા છતાં પણ ગતિ ચાહુ રહે છે. આદ્યગતિ એ વચનાનુષ્ઠાન, ઉત્તરકાલીન ગતિ તે અસગાનુષ્ઠાન. આ ચાર અનુષ્ઠાનોની ક્રમિક પ્રાપ્તિ એટલે - પ્રીતિથી શરૂઆત કરીને સહજવસ્થા સુધીની યાત્રા સપ્રસંગ મૂલકારશ્રીએ ચાર અનુષ્ઠાનોમા પાંચ પ્રકારની જ્ઞાની સંગતિ બતાવી છે. ઉપકારજ્ઞમા, અપકારજ્ઞમા, વિપાકજ્ઞમા, વચન-જ્ઞમા અને સ્વભાવ (ધર્મ)-જ્ઞમા. ત્યાર બાદ શ્રુતજ્ઞાન, ચિતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાનના અધિકારીની પ્રરૂપણા કરી છે. અયોગ્યને વાચના-માહલીમા પ્રવેશ આપનાર ગુરુને વધુ ગુન્હેગાર કહ્યા છે. છેલ્લા ચાર પૂર્વના વિચ્છેદની સભાવના છતાં શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ શ્રીસ્થૂલિભદ્રસ્વામીજીને તે શ્રુત(અર્થથી) ન જ આપ્યું તેનું રહસ્ય આ તથ્યમા પડ્યું છે. સિદ્ધાંતના દૂધ જેવા સર્વજ્ઞકથિત સિદ્ધાંતો સુવાર્ણપાત્ર સમાન યોગ્ય જીવો જ ઝીલી શકે, બીજાનું અહીં ગળું નહીં.

અગ્યારમા ષોડશકમા શ્રુતજ્ઞાનનું લિંગ-શુશ્રૂષા, શ્રુત-ચિતા-ભાવનાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ, તેનો વિષયવિભાગ વગેરે બાબતો પર પ્રકાશ પથરાયો છે.

બારમા ષોડશકમા દીક્ષાના અધિકારી, નામન્યાસ એ જ મુખ્ય દીક્ષા છે, નામનો ઉદ્દેશ શુ વગેરે બાબતો વાણી લેવામા આવી છે. તેરમા ષોડશકમા ગુરૂવિનયાદિ સ્વરૂપ સાધુક્રિયાઓની વાત કરી છે. તેના ઉપસહારમા મૈત્ર્યાદિ ભાવનાઓના ચાર-ચાર ભેદો, ચાર પ્રકારના યોગીની વ્યાખ્યા વગેરે જાણાવેલ છે. ચૌદમા ષોડશકમા સાલબન-નિરાલબન ધ્યાન યોગની વાત કરી છે. ધ્યાનના અધિકારી તરીકે પ્રવૃત્તચક્રયોગીને જાણાવ્યા છે. દિવસ-રાત અનુષ્ઠાનસમૂહમા (= યોગચક્રમા) પ્રવૃત્ત હોય, ઈચ્છાયમ અને પ્રવૃત્તિયમને સાધનારા હોય અને સ્થૈર્યમ-સિદ્ધિયમની તીવ્ર ઈચ્છાવાળા હોય, તેવાઓને પ્રવૃત્તચક્રયોગી કહ્યા છે. અને તેવાઓના જ ધ્યાનયોગને અધિકૃત ગણી પ્રથસ્ત મનાયો છે. ક્રિયામાર્ગમા પ્રવૃત્ત થયા વિના આજકાલ સીધા જ ધ્યાનયોગી બની જવાની પ્રવૃત્તિ કેટલીક જગ્યાએ પ્રવર્તમાન થતી દેખાય છે. તેના ઔચિત્ય-અનૌચિત્યનું પર્યાલોચન કરવા જેવું છે. આ ઉપરાંત યોગમા ટાળવા યોગ્ય ખેદ-ઉદ્વેગાદિ આઠ દોષોની માહિતી આપી છે. મૂળકારશ્રીએ સ્વરચિત શ્રીયોગદષ્ટિસમુચ્ચય ગ્રન્થમા પણ આની ઉપર આશિક પ્રકાશ પાથર્યો છે. પદરમા ષોડશકમા ધ્યેયનું સ્વરૂપ જાણાવ્યું છે. સાલબન ધ્યાનના વિષયરૂપે ભગવાનના સ્વરૂપની ચિંતા થઈ શકે તેથી ૨૧ વિશેષાગ્રોથી તેનું સ્વરૂપ જાણાવ્યું છે. નિરાલબન ધ્યાનયોગમા જેની ચિંતા થઈ શકે તેવા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો ૨૩ વિશેષાગ્રોથી સુદર પરિચય કરાવ્યો છે. અંતિમ સોળમા ષોડશકમા યોગના કૃણની પ્રરૂપણામા મૂલકારશ્રીએ દાર્શનિક વિષયોને આવરી લીધા છે. મોક્ષ, પરિણામી આત્મા, કર્મનો વિચાર કરતા અદ્વૈતવાદ વગેરેની સમીક્ષા કરવામા આવેલ છે. ઉપસહારમા અન્ય દર્શનીના આગમો પર પણ દ્વેષ ન કરવાની પ્રેરણા કરાઈ છે. કારણ કે અન્યદર્શનીના આગમોમા રહેલ સારા વચનો ભગવદ્વચન રૂપ જ છે. અંતે તત્ત્વ અગે અદ્વેષ વગેરે અષ્ટાંગની પ્રવૃત્તિ જાણાવીને ગ્રન્થકલોપદેશ તથા ગ્રન્થરચનાનું પ્રયોજન બતાવીને મૂળ ગ્રન્થ પૂર્ણ કર્યો છે.

રસપ્રદ ભોજન પતી ગયા પછી પીરસાતા સ્વાદુ તાબોલની જેમ ગ્રન્થકારશ્રીએ ગ્રન્થાન્તે બહુશ્રુતવ્યક્તિ પાસે (= ગુરૂગમથી) ધર્મ શ્રવાણ કરવાની પ્રેરણા કરી છે. બાલ-મધ્યમ ને પડિત કક્ષાના જીવોથી શરૂ થયેલો ગ્રન્થનો વિષયવિભાગ અંતે નિરાલબન ધ્યાનયોગ અને તત્કલરૂપ મોક્ષમા પર્યવસિત થાય છે.

શ્રી ષોડશક પ્રકરણના વિષયો અષ્ટકજી, ધર્મબિદુ, પચાશકજી, લલિતવિસ્તરા, યોગદષ્ટિસમુચ્ચય, યોગબિદુ, યોગશતક વિશતિવિશિકા, ચૈત્યવદન મહાભાષ્ય, ઉપદેશપદ, ઉપદેશરહસ્ય, દ્વાત્રિશદ્ દ્વાત્રિશિકા, ધર્મસંગ્રહ, અધ્યાત્મસાર, અધ્યાત્મ ઉપનિષદ્, પ્રતિમાશતક વગેરે અનેક ગ્રન્થોમા પણ ગુચાયેલા છે.

શ્રુતરક્ષા- એક મહત્વનું કર્તવ્ય

જૂના કાળમા આગમાદિ શ્રુતવારમો મૌખિક રીતે જ અપાતો પાણ કાળક્રમે ઘટતી જતી સ્મૃતિ-મૃતિશક્તિને ધ્યાનમા લઈને શ્રી દેવર્ષિગણિ જ્ઞમાશ્રમાગુના વખતથી શ્રુતનુ ગ્રન્થસ્વીકરાણ શરૂ થયુ લલિયાઓ દ્વારા ટકાઉ તાડપત્રો ઉપર આ કાર્ય થતુ

શ્રુતલેખન એ શ્રુતભક્તિનુ એક મહત્વનુ પાસુ બની ગયુ 'પુત્યયલિહ્ણ' ને શ્રાવકના કર્તવ્યરૂપે નિર્દિષ્ટ કરવામા આવ્યુ સ્વયં શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ એ સ્વરચિત શ્રી યોગદષ્ટિસમુચ્ચય ગ્રન્થમા યોગબીજે જાણાવ્યા છે, જેમા શ્રુતલેખનનો પાણ સમાવેશ છે આજે પાણ ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષો જૂની ઉસ્તપ્રતો (મહો જી વિખિત ઉસ્તપ્રતો વગેરે) મળે છે જેસલમેર-પાટાણ-ખભાત વગેરે સ્થળોએ આના અલગ વિશાળ જ્ઞાનભંડારો છે પછી આવ્યો યત્રયુગ પ્રેમયુગ લલિયા પાણે જેટલા ગમયમા એક પ્રત તૈયાર થાય તેના કરતા અલ્પતમ ગમયમા જ હજારો પ્રતો છપાઈને તૈયાર થઈ જાય ! અધ્યયનાર્થીઓને બધા ગ્રન્થો બધે સુલભ બની શકે શ્રુતરક્ષાના ઉદ્દેશથી આજે કદાચ આને એક અનિવાર્ય અનિષ્ટ માની લઈએ તો પાણ જર્જરિત બની રહેલી લેખનકળાને પુનર્જીવિત કરવાની દિશામા પાણ પ્રયાસો લાગુ થયા એ ખૂબ જરૂરી છે, કારણ કે મગવડતાવાદી વિજ્ઞાનનો એક મોટો અભિશાપ એ છે કે, તે ઘણી બધી કળાઓનો નાશ કરી દે છે પ્રેમયુગ એ શ્રુતલેખન અને લલિયાઓ માટે મૃત્યુઘટ પૂરવાર ન થાય એ જોવુ કર્તવ્ય બની રહે છે હા, ઉસ્તપ્રતો અને છપાયેલા ગ્રન્થોના આયખામા ય ઘણુ અંતર છે ઉસ્તપ્રતો મૈકાઓમા જીવે છે, જ્યારે છપાયેલા ગ્રન્થો દાયકાઓમા ! આવગદાનો આ ટકાવત પાણ શ્રુતરક્ષાર્થે ઉસ્તલેખનને કરી ધબકતુ કરવા પ્રેરાણાદાયી બની રહેશે

કલ્યાણકન્દલી અને કલ્યાણકન્દલીકાર

નવનિર્મિત ટીકામા ઉડીને આખે વળગે એવી ત્રણ વિશેષતાઓ મને જાણાઈ (૧) ભરચક (૫૬૦ થી વધુ 'શાસ્ત્રોના ૩૨૦૦ થી વધુ 'શાસ્ત્રપાઠો) શાસ્ત્રમંદળોં ટાકવાપૂર્વક સ્વકીયવક્તવ્ય પ્રતિપાદન (૨) ભરપૂર પદાર્થગ્રહણ (૩) ખૂબ જ રસાળ, પ્રૌઢ અને તર્કપુરસ્સ્પર રજુઆત શૈલી કેટલાક સ્થાનોએ મહોપાધ્યાયજીના ભાષાસંપ્રેષના તાળા ખોલીને અસંક્ષિપ્ત પદાર્થો બહાર કાઢ્યા છે તો કેટલાક સ્થાને મૂળની એકાદ પક્તિના આધારે સ્વકીય મીમાન્સા પાણ કરી છે કેટલાક સ્થાનવિશેષોના અતિદેશ કરી દઉ -

○ બાલ-મધ્યમ-બુધ જીવોના, ૩-૩ લક્ષણો, ○ કુશીલનુ સ્વરૂપ, ○ દેશકાલાનુરૂપ દેશના પ્રદાનની છાણાવટ, ○ મમરસાપતિનુ વિસ્તૃત નિરૂપણ, ○ જનપ્રિયત્વ ગુણનુ સુદર મૂલ્યાંકન, ○ દર્શિસમોહ દોષની સમોલક સમજાણ, ○ કાલ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે કે નહીં તેની વિચારણા, ○ શ્રમાણોની પ્રાચીન વસતિ-વ્યવસ્થાની વિચારણા ○ ઉંકાર અને મન્ત્રનુ સ્વરૂપ, ○ દ્રવ્યપૂજામા નિરવધતાની સ્થાપના, ○ અયોગ્ય દીક્ષાને વસન્તરાજની જે ઉપમા અપાઈ છે તેનુ સુદર સ્પષ્ટીકરણ, ○ ધ્યાનસ્વરૂપની મીમાન્સા, ○ યોગભ્રષ્ટત્વનુ સ્વરૂપ, ○ મવિશ્વપાક્ષિક વ્યવસ્થાનુ રહસ્ય, ○ સ્વાભાવિક સુખસ્વરૂપનુ પ્રકાશન, ○ તથાભવ્યત્વમીમાન્સા ○ જ્ઞાન-ક્રિયાનયમતનો વિચાર

ગ્રન્થવિષયનો વાસ્તવિક પરિચય વિસ્તૃત વિષયમાર્ગદર્શિકા દ્વારા થઈ શકશે તીવ્ર ક્ષયોપશમ, વિશાળ વાયન, અપૂર્વ ગુરૂકૃપા અને સખત પુરૂષાર્થ, બધા જ પરિબળો કેટલા પાવરધા હશે કે પૂ મુનિરાજ શ્રી યશોવિજયજી મ સા દ્વારા પોતાના દીક્ષાજીવનના માત્ર ૧૨ મે વર્ષે જ આવી દળદાર રચના થઈ રહી છે આ પૂર્વે પાણ ભાષારહસ્ય-સ્યાદાદરહસ્ય-વાદમાલા-ન્યાયાલોક જેવા કઠિન ગ્રન્થો ઉપર હજારો શ્લોક પ્રમાણ ટીકાઓનુ નિર્માણ તેઓ કરી ચૂક્યા છે "History repeats itself" (ઈતિહાસ સ્વત પુનરાવર્તનશીલ છે) આ ઉક્તિને સાર્થી માની લઈએ તો 'ત્રણ મૈકા બાદ એક નવા મહોપાધ્યાયજી જૈન સંઘને મળી રહ્યા છે'-એવુ માની શકાય ખરૂ તેમની દીક્ષા વખતે નામન્યાસ કરનાર દીક્ષાગુરૂ અત્યંત પુરોદર્શી હતા કે પછી થયેલા નામન્યાસની નીપજ રૂપે આવા ગ્રન્થો એક પછી એક સર્જતા જાય છે / એ બાબતમા વિનિગમનાવિરહ જાણવાથી ઉભયને કારણ માની લેવામા જ સલામતિ છે અત્યંત બહુશ્રુત વિદ્વાનોની પક્તિમા બહુ નાની ઉંમરમા બેઝી શકે તેવી કળાને પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલા આ મુનિરાજશ્રી દ્વારા હજી આવા અનેક ગ્રન્થરત્નો આવેખાશે એવી

આગાહી, વગર જ્યોતિષ ભાણે માત્ર તેમની અગ્રમત્ત જ્ઞાનસાધનાનો કઈક અંશે સાક્ષી બન્યા પછી, કરૂં છું નૂતન ટીકાકારનો કઈક પરિચય આપ્યા બાદ 'મુનિરાજ શ્રી યશોવિજયજી મ સા મારા-અમારા ખાસ નિકટના વર્ષો જુના કલ્યાણમિત્ર છે' એવું કહેવાથી મારી જાતને પણ ગૌરવાન્વિત થયેલી જોઉં છું

અને હા ! રતિદાયિની ગુર્જર વિવેચનામા પણ પદાર્થોની બહુ સારી સ્પષ્ટતા તેઓશ્રીએ કરી છે, જે દરેક ગાથાના 'વિશેષાર્થ' ને વાચતા જાણાઈ આવશે મનોચત્ત કરવાથી પદાર્થો ઉપસ્થિત રહે એવા શુભાશયથી દરેક ષોડશકનો સ્વાધ્યાય (Exercise) અને કલ્યાણકન્દલીની અનુપ્રેક્ષા પણ તેમણે સાથે રજૂ કરેલ છે! સંસ્કૃત ભાષાના અનભિજ્ઞ છતાં વ્યુત્પન્ન શ્રાવકવર્ગ પણ આ પ્રકાશનથી ખૂબ ખૂબ લાભાન્વિત થશે

જૈનદર્શનના એક પ્રચલિત ગ્રન્થને અને તદ્દગતપદાર્થોને હજારો નવી આખો અને કાનો સુધી પહોંચાડવાનું પુણ્ય કાર્ય આ સર્જન કરશે જ એવો આત્મવિશ્વાસ છે

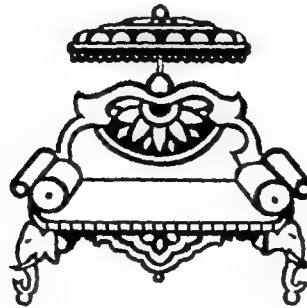
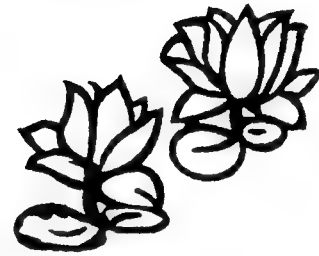
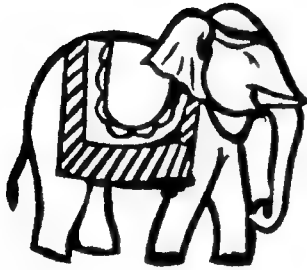
પરમ પવિત્ર શ્રીજિનાજી વિરુદ્ધ કઈ પણ લખાયું હોય તો અતઃ કરાણપૂર્વક મિગ્ધામિ દુઃકંડમ્ !

✍ મુનિ ઉદયવલ્લભવિજય

વિ સ - ૨૦૧૨ કાર્તિકી પૂર્ણિમા

શ્રી કરમચદ જૈન પૌષધશાળા

ઈર્લા (મુબઈ)

संशोधकीय वक्तव्य

समतिपवित्तिमन्वा आणावज्झनि भवफला चैव ।

तित्थगह्वरेण वि ण तत्तओ मा तदुप्पेमा ॥ पचाशक ८/१३॥

ग्रन्थकार - म्बुद्धि से कल्पित ज्ञान-दर्शन-चारित्र्य की आराधना, शासनप्रभावना आदि सभी प्रवृत्ति भगवान् की आज्ञा के विरुद्ध होने से ससारवर्धक ही है। तार्किक तीर्थंकर के उद्देश्य में भी कोई प्रवृत्ति अपनी बुद्धि के अनुसार की जाए तो वह भी ससारवर्धक ही होती है, क्योंकि तत्त्वतः वह तीर्थंकर के उद्देश्यवाली प्रवृत्ति ही नहीं कहलाती है।

इसका तात्पर्य यह है कि शास्त्रसापेक्ष रह कर स्वअधिकार के अनुसार जो प्रवृत्ति है वह ही वास्तव में रत्नत्रयी की आराधना है।

सूरिपुरंदर श्रीहरिभद्रमूर्तिजी में का उपर्युक्त कथन बहुत ही मार्मिक है। यह उपदेश बुधविषयक है, क्योंकि सूरिपुरंदर ने बुध को आज्ञावचन की प्रधानता का उपदेश देना ऐसा बताया है। भगवान् का वचन अगर हृदय में है तो स्वयं भगवान् ही हृदय में है।

देखिए - अम्मिन् हृदयस्ये सति हृदयस्यस्तत्त्वतो मुनीन्द्र इति ।

हृदयस्थितं च तस्मिन्निममात्मवार्थमसिद्धि ॥२०/१॥

जब कि मध्यम को आचारसूक्ष्मता, गुरुकुलवास, गुरुपारतन्त्र्य आदि का उपदेश देना है, क्योंकि बुध की अपेक्षा मध्यम का धयोपशम न्यून होता है। इसलिए आज्ञा की सूक्ष्मता को वह आत्मसात् नहीं कर पाएगा (देखिए दूसरा षोडशक)। जब कि आचारसूक्ष्मता एवं गुरुपारतन्त्र्य आदि के उपदेश से योग्यतानुसार मध्यम जीव भी आज्ञा की सूक्ष्मता को ग्रहण करने लायक बन पाएगा। अर्थात् - कालक्रम से बुध हो पाएगा। सूरिपुरंदर के उपर्युक्त षोडशक के पाठ का सवादक पाठ दर्शनशुद्धि प्रकरण में मिलता है।

मोक्षलूण भावस्थय जो ढव्वत्थण पवट्ठण मूढो ।

सो साह्वत्तत्थो गोयम अजओ अविरओ य ॥ दर्शनशुद्धि मार्गतत्त्व - १५ ॥

जो साधु भावस्त्व (सयम) का विचार किए बिना द्रव्यस्त्व में प्रवृत्ति करता है वह अविरत (गृहस्थ) कहलाता है। इस ग्रंथ में इस बात को महनिशीथ का पाठ दे कर समर्पण किया गया है एवं गाथा १० में बताया है कि जिनविम्ब जिनचैत्य, प्रतिष्ठा, वरयोढा, अट्टाईमहोत्सव, मगीत, नृत्य आदि द्रव्यस्त्व कहलाता है। इसलिए साधु को उत्तर्ग से इनमें प्रवृत्ति करना निषिद्ध है। ऐसे साधु को 'बाल' कहा जाता है। अपवाद से प्रवृत्ति सविग्न गीतार्थाधीन है। देखिए इसी ग्रंथ में

इय चड्ढणारभ परवणसा कुण्ड बालो ॥१६॥

इसी प्रकरण में यह भी बताया है कि तीर्थंकर के उद्देश्य में भी ऐसी मावद्य प्रवृत्ति में पड़ कर साधु को मोक्ष-दायक सयम को क्षिणिल नहीं करना चाहिए। देखिए -

तित्थयस्सेण वि सिद्धिलिज्ज न सजम सुगड्ढमूल ॥१७॥

इस बात को आगे इसी प्रकरण में और स्पष्ट की है। उसे वही से देखे। विस्तार के भय से इतना ही लिखा है। कल्याणकदलीकार ने चैत्यनिर्माण आदि में प्रवृत्ति करनेवाले साधु को 'बाल' बताया है (पृ ६) उसकी इस पाठ से पुष्टि होती है।

वर्तमान के विषम युग में सूरिपुरंदर के ग्रन्थों का पठन-पाठन बहुत ही आवश्यक है, क्योंकि उनके ग्रन्थ ऐसे मार्मिक वचनों से भरे हुए हैं। उपर्युक्त कथन तो एक नमूना है। उनके योगदृष्टिसमुच्चय ग्रन्थ में भी ऐसी मार्मिक बात दृष्टिगोचर होती है। देखिए -

गुरुभक्तिप्रभावेन तीर्थकृद्दर्शनं मतम् । समापत्त्यादिभेदेन निर्वाणिकनिबन्धनम् ॥ (यो स. ६४) गुरुभक्ति के प्रभाव से तीर्थंकर के दर्शन होते हैं। यही बात दूसरे षोडशक में भी है। ऐसे ही मार्मिक वचन उनके ग्रन्थों में उपलब्ध हैं। स्थानाभावादि के कारण २ ही नमूने बताए हैं।

सूरिपुरंदर सुप्रसिद्ध हैं। उसका कारण उन्होंने ज्ञानसरिता तो क्या ज्ञानसागर ही खड़ा कर दिया है। जब उनका स्मरण होता है एव उनके साहित्य का विचार करता हूँ तो मैं गद्गद हो जाता हूँ।

हम पामरो पर कितना उपकार किया सूरिपुरंदर ने ! उनका एक एक ग्रंथ बहुमूल्य खजाना है। छोटा सा बालक समुद्र का क्या नाप बतावे ? फिर भी मैं इतना ही कहता हूँ कि उनका एकावतारीपना ही उनकी महानता एव प्रामाणिकता का गवाह है। उनका विशेष परिचय प्रस्तुत ग्रन्थ के पठन से हो सकेगा। यह ग्रन्थ अनेक विशिष्टता से भरा हुआ है।

टीकाकार :- महामहोपाध्याय श्रीयशोविजयजी म. ने षोडशक पर टीका लिखी है। उनका परिचय मेरे 'भाषा रहस्यप्रकरण' के 'सशोधकीय वक्तव्य' से कर सकते हैं। नजदीक के अप्रतिम विद्वान है, जिनसे विद्वद्गर्ण सुपरिचित है।

कल्याणकन्दलीकार :- शासनमडन मुनिपुगवश्री यशोविजयजी म. का विशेष परिचय मैंने भाषारहस्यप्रकरण के 'सशोधकीय वक्तव्य' में दिया ही है फिर भी जैसे नदी में बाढ़ आती है तब नदी के बहार जाते पानी को कोई रोक नहीं सकता वैसे ही उनकी वर्तमान में बढ़ती हुई अतुल प्रतिभा से प्रभावित होने से मैं अपनी लेखनी को रोक नहीं सकता हूँ।

जब इनके बारे में, इनके ग्रंथों के बारे में सोचता हूँ, तब आँखें भर जाती हैं। इतने छोटे पर्याय में इतना विराट सृजन। वह भी पूर्वमहर्षियों के ग्रन्थ पर ! वर्तमान में अत्यन्त मोहक एव स्वअहंकारपोषक बाह्यप्रभावना, जो तुरत फलदायी (?) लगती है, उसको छोड़ कर ऐसे कार्य में इबकी लगानी आसान नहीं है। शासनराग सीने में भरा हुआ हो तो ही यह संभव है। ऐसे समयों ही शासन की ज्ञान है और वे ही महामूल्य रत्नों के जौहरी कहलाने लायक हैं।

इनके ग्रंथों के अवलोकन से पता चलता है कि ये स्वपरदर्शन के एक तलस्पर्शी विद्वान् हैं। केवल न्याय, व्याकरण, साहित्य आदि का ही तलस्पर्शी ज्ञान नहीं अपितु आगमसिद्धान्त का भी ऐसा ही तलस्पर्शी ज्ञान दिखाई देता है। उनके ग्रन्थों को देख कर वास्तव में ऐसा ही लगता है कि ये वास्तव में इस काल के महामहोपाध्यायजी ही हैं। यह अतिशयोक्ति नहीं है, क्योंकि इनके ग्रन्थों के अवलोकन के बाद तटस्थ वाचक को ऐसा ही प्रतीत होगा। ऐसे तो मेरा इनके प्रत्यक्ष परिचय नहीं है फिर भी उनके प्रत्यक्ष परिचयवाले अनेक सपमियों के इसी प्रकार के उद्गार हैं।

मैं ज्यादा तो क्या लिखूँ... कल्याणकन्दली को पढ़ते किसी भी अपरिचित वाचक को तो ऐसा ही प्रतीत होगा कि यह टीका किसी प्राचीन महर्षि की कृति है। इस कृति के लेखक का नाम पढ़ कर ही पता चलेगा कि यह कृति तो नूतन है। बस इससे ही इनके ज्ञान की गरिमा का ख्याल आ जाएगा। अतुल ज्ञान के साथ वर्धमान आयबिल ओली आदि का तप इनकी मुख्य विशेषता है। इनकी ग्रन्थसृजन की गति आश्चर्यकारी है। इतना विशालकाय सृजन इतने अल्प समय में इनकी गति के साक्षी है। इस अवसर्पिणी काल में इतना तीव्र क्षयोपशम इनकी पूर्व भव की विशिष्ट ज्ञानोपासना का ही फल प्रतीत होता है।

ऐसे ही उत्तम ग्रंथरत्नों की रचना में ये लगे रहेंगे ऐसी मैं कामना करता हूँ, जिससे शासन को बहुत ही लाभ होगा। वर्तमान में पुरुषार्थ आदि के अभाव के कारण केवल संस्कृत-प्राकृत ग्रंथों को पढ़ने की क्षमता में बहुत ही न्यूनता दिखाई देती है, जिससे जिज्ञासु वाचक इनके साहित्य से वञ्चित न रह जाए इसलिए इनके ग्रन्थों में हिन्दी या गुजराती विवेचन भी शामिल है। श्रावक वर्ग भी लाभ ले सकते हैं। प्रस्तुत ग्रंथ में भी विशेषार्थयुक्त रतिदायिनी गुजराती व्याख्या दी गई है।

इन्होंने आत्मीयता के कारण अत्यन्त अनुनयपूर्वक मेरे पू. गुरुदेव विद्वद्गर्ण मुनिपुगव पुण्यरत्न बि.म एव मुझे पूरे षोडशक के सशोधनहेतु पत्र लिखा था। परंतु विहारादि के कारण समयभाव होने से हम दोनों स्वीकृति दे नहीं पाए। इसमें हम हमारा कमभाग्य ही समझते हैं। ऐसे उत्तम लाभ से वञ्चित रहना पड़ा। केवल प्रथम षोडशक का संपूर्णरूप से सशोधन का लाभ प्राप्त हो सका।

कल्याणकन्दली/रतिदायिनी :- संस्कृत टीका को देखते ही लगता है कि इसमें शास्त्र पाठों की नदी बह रही है। कहीं-कहीं से शास्त्रपाठ लाए, वाचक वर्ग पढ़ने से आश्चर्य चकित हो जाएंगे। शास्त्र पाठों से कथित वस्तु विश्वसनीय बनती है। जीव ने द्रव्यलिङ्ग अनन्त बार ग्रहण कीए है, ऐसे महोपाध्यायजी के टीकाश (१/६) के समर्थन में प्रज्ञापना, व्याख्याप्रज्ञप्ति, जीवाजीवाभिगम, पुष्पमाला, धर्मविन्दु, पञ्चाशक, उपदेशपद, पञ्चवस्तु, उपदेशमाला आदि ग्रन्थों के पाठ दिए हैं।

शास्त्र पाठो से मूलाश एव टीकाश को विशद भी किया है। जैसे — १/९ मूल एव टीका में बताया कि गुरुदोष (प्रवचनोपघातादि) में तत्पर परतु सूक्ष्म दोषो (समितिभगादि) से बचनेवाले एव साधु और श्रावक आदि की निन्दा करने वाले का अनुष्ठान 'अपरिशुद्धानुष्ठान' कहलाता है। कल्याणकन्दली में इसके ऊपर अच्छा प्रकाश डाला है। उसमें बताया है कि शासन अपभ्राजना से घोर कर्मबध होता है। उसके लिए अष्टक एव पञ्चाशक के पाठ दीए हैं और दूसरी भी अच्छी चर्चा की है। शासन अपभ्राजना के अच्छे उदाहरण 'रतिदायिनी व्याख्या' में दीए हैं।

साधु निन्दा की भयकरता बताने हेतु पुण्यमाला, निशीथभाष्य, निशीथचूर्णि, आचारागटीका, उपदेशमाला आदि के पाठ देकर के बताया है कि साधुनिन्दा करने वाले सम्पत्त्व से भी भ्रष्ट होते हैं एव उसकी पुष्टि हेतु कलिकाल सर्वज्ञ की साक्षी दी है। इसके बारे में और भी चर्चा की है। यह तो एक नमूना बताया है। बाकी इस ग्रंथ में इस प्रकार से तात्त्विक विशदीकरण बहुत है। जिससे मूल ग्रन्थ एव टीका के रहस्य उद्घाटित होते हैं और मूलकार, टीकाकार और कल्याणकन्दलीकार के प्रति बहुमान जागृत होता है।

प्रथम षोडशक की कल्याणकन्दली टीका में बाल, मध्यम, बुध का विशद विवेचन किया है। साथ में तीनों की उचित देशना पर भी अच्छा प्रकाश डाला है।

प्रथम षोडशक के सशोधन का लाभ प पू दादागुरुदेव मेवाढदेशोद्धारक आ.म श्री जितेन्द्रसूरिधरजी म सा की पावन निश्रा में वि.स. २०५१ के अनुपमजिनबिम्बालहकृत सेवाढीग्राम के चातुर्मास में प्राप्त हुआ एव प्रस्तुत वक्तव्य प पू प्रगुरुदेव युवकजागृतिप्रेरक आ म श्री गुणरत्नसूरिधरजी म सा. की पावन निश्रा में लिखा गया। उन्होंने ही अपना अमूल्य समय देकर षोडशक ६/१५ के विषय में विशेष विचारणा कर के हमें अनुग्रहीत कीए हैं।

विद्वान् मुनिराज श्री उदयवल्लभविजयजी की प्रस्तावना का अवलोकन किया। मुनिश्री ने १६ षोडशको को भी संक्षेप में स्पष्ट कीए हैं। सशोधन एव वक्तव्य में अनाभोगादि से शास्त्रविरुद्ध कुछ भी लिखा गया हो तो मिच्छामि दुःख।

प्रकटप्रभावी श्रीजीरावला तीर्थ समीपस्थ

निम्बज ग्रामे वि.स २०५२ महा वद १०

 - मुनि यशोरत्नविजय.

સંશોધકીય ઉર્મિ

પંચાસ પ્રવરશ્રી કુલચંદ્ર વિજયજી ગણિપર્વ

૫ કુલચંદ્ર વિજયગણી તરફથી

શાસનમડન મુનિપુગવશ્રી યશોવિજયજી યોગ્ય

અનુવદના - સુખશાતા

આ સાથે આઠમા ષોડશકનું લખાણ તપાસીને મોકલેલ છે

તમારી કૃતિને વાચતા પૂર્વધર મહાત્માઓનું સહેજે સ્મરણ થયું તમારા જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમનો ખૂબ જ મુદર ઉપયોગ કર્યો છે પ્રતિષ્ઠાસ્વરૂપ, પ્રતિષ્ઠાકારક વગેરે વિશે તમે ખૂબ જ સચોટ છાણાવટ કરી છે હજુ આવા પ્રયત્નો દ્વારા મુદર શાસન સેવા કરશો

મુનિરાજશ્રી અજિતશેખરવિજયજી મ.સા.

વિદ્વદર્થ મુનિશ્રી

યશોવિજયજી જોગ

સાદર અનુવદના શાતામા હશે

આ સાથે મેં મારા ક્ષયોપશમ મુજબ તપાસેલી ત્રીજી ષોડશિકા મોકલી રહ્યો છું

જુદા-જુદા ગ્રંથોની જુદી-જુદી વ્યાખ્યાઓને સંગત કરવાનો તમારો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે અને ઉપયોગી છે જેમ કે હેતુ-સ્વરૂપ અને ફળરૂપે મલનુ નિરૂપણ

ટીકાકારના બે શબ્દો વચ્ચે સંભવિત પોલાણમાં શુ ભરવાથી એ બે શબ્દોનો સંબંધ સુસંગત બને તે માટે પણ તમે ઘણો સારો ઉન્મેશ બતાવ્યો છે જેમ કે ત્રીજા શ્લોકમાં 'સમ્યક્પરિચ્છેદ' અને 'તેન સદ્વ્યાપાર' આ બંનેને તમારી વ્યાખ્યાથી સરળતાથી જોડી શકાય છે

એ જ પ્રમાણે મૂળ ગાથાનો ટીકાકારે કરેલો અર્થ કેવી રીતે સુસંગત છે અને મૂળકાર-ટીકાકારના એ શબ્દો/અર્થો કેવી રીતે સંગત છે ? તે દર્શાવવા ઠેર ઠેર ઊભી કરેલી શકાઓ પણ આખી ટીકાને પ્રવાહી-અખડરૂપતા બક્ષે છે પ્રસક્તાનુપ્રસક્ત ઉપાડેલી ચર્ચાઓ-જેમ કે 'મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે પ્રવર્ધમાનપુણ્યયોગાત્મક પુષ્ટિની શી જરૂર છે ? વાચક જિજ્ઞાસુવર્ગને ઘણું જ્ઞાન પૂરું પાડે છે

એક જ પ્રકારની વાતને અન્ય ગ્રંથોમાં શી રીતે દર્શાવી છે અને સંગતતા કેવી રીતે બેસે છે ? તે માટે આપેલા અનેક ગ્રંથોના ઉદ્ધરણો પણ ગ્રંથની ઉપાદેયતામાં જબ્બર વધારો કરે છે જેમ કે 'ઓત્સુક્ય' પદના અર્થ માટે ઉદ્ધૃત કરેલા ઉદાહરણો

'વસ્તુતસ્તુ' આદિ દ્વારા સ્વોત્પ્રેક્ષાઉન્મેષથી તમામ ચર્ચાનો સાર બતાવવાનો કસબ પણ કમનીય છે જેમ કે 'વસ્તુતસ્તુ આત્મલક્ષિશુદ્ધિનિશ્ચયનયેન ચિત્તગતશુદ્ધ્યાદિરેવ ધર્મ' ઈત્યાદિ નિરૂપણ

જુજરાતી અનુવાદ પણ વાચકવર્ગ સાથે વાતલાપમય અને પ્રવાહી-સરળ બનાવવાનો ઉત્તમ પ્રયત્ન થયો છે એકદરે એક શ્રેષ્ઠ મૂળ-ટીકા-વિવરણ-અનુવાદનો સ્વાધ્યાય કરવાનો મને મોકો આપવા બદલ ધન્યવાદ

દ અજિતશેખરના અનુવદન

આસો વદ-૪ વિ સ ૨૦૧૧

કોલ્હાપુર

કલ્યાણકંદલીકારના હૃદયોદ્ગાર

અહીં મુખી આવતા પહેલા વિજ્ઞ વાચકવર્ગને પ્રકાશકીય નિવેદન, પ્રસ્તાવના, સશોધકીય વક્તવ્ય, સશોધકીય ઉર્મિ વગેરેના માધ્યમથી પ્રસ્તુત ગ્રંથના ઉપોદ્ઘાત/પચાત્ ભૂમિકા વિશે વિસ્તૃત જાણકારી મળી ચૂકે છે જ તેમ છતાં અકથિતના અનોખા કથન માટે, ગુપ્ત વાતોના રસપ્રદ ઉદ્ઘાટન માટે સુજ્ઞ પાઠકવૃદ્ધ સમક્ષ ઉપસ્થિત થવું - મને આવશ્યક જાણાય છે મૂળ ગ્રંથ મુખી પહોંચવામા અધિકૃત મુમુક્ષુવર્ગને વિલબ ન થાય તે માટે મારા વક્તવ્યને સક્ષેપમા આઠ મુદ્દાઓમા સમાવી લઉં છું ચાલો, એક-એક મુદ્દાઓને જાણીએ, માણીએ

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજના સાહિત્યની વ્યાપકતા

૧૪૪૪ ગ્રંથના સર્જનહાર તરીકે જેમની ખ્યાતિ જિનશાસનમા કેલાયેલી છે સૂરિપુરદર શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના વર્તમાન કાળમા લગભગ દૃષ્ય જોટલા મુદ્રિત ગ્રંથો ઉપલબ્ધ થાય છે આ સાહિત્યમા આગમિક પદાર્થો, દાર્શનિક પદાર્થો, કાર્મગ્રંથિક પદાર્થો, પૌરાણિક પદાર્થો, આધ્યાત્મિક પદાર્થો, જ્યોતિષવિષયક પદાર્થો, વૈરાગ્યદ્યોતક પદાર્થો, કાવ્ય-છંદ-અલકારદિગોચર પદાર્થો વગેરે વિષયવૈવિધ્ય તેમના નર્વતોમુખી પ્રતિભાનો અવિચલ વિશ્વાસ પેદા કરાવે છે અતિજટિલ તાર્કિક મીમાસાર્થી ભરપુર અનેકાંતજ્ઞપતાકા, શાન્તવાર્તાસમુચ્ચય વગેરે ગ્રંથોમા વાચકની બુદ્ધિને સ્ખલિત કરતી તેમની ક્લમ વેગવતી છે, તો સમરાદિત્યકથા વગેરે વૈરાગ્યભરપૂર ચરિત્રગ્રંથોમા પણ તેઓની લેખની રસાળતાને ધારાગુ કરે છે યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય, યોગબિદુ, યોગશતક વગેરે ગ્રંથોમા યોગદર્શનના જૈનદર્શનને માન્ય પદાર્થોનો સચોટ સમન્વય કરવાની કળા તેમની માર્ગસ્થ અને મધ્યસ્થ એવી મૌલિક પ્રતિભાને વરેલી છે -એવી પ્રતીતિ કરાવે છે નદીસૂત્રટીકા, પત્રવાગ્દાટિપ્પાણી, આવશ્યકનિર્ણયિત ટીકા વગેરેમા આગમ જેવા ગહન ગ્રંથરત્નો ઉપર તેમની અનોખી પ્રેક્ષાશક્તિનો પરિચય થાય છે તત્ત્વાર્થટીકા વગેરેમા તેમની દ્રવ્યાનુયોગાદિવિષયક માર્મિક મતિનો આવિષ્કાર પ્રગટ જ છે દશવૈકાલિક ટીકા, પચાશક, પચવસ્તુ, શ્રાવકપ્રજ્ઞમિટીકા શ્રાદ્ધધર્મવિધિ આદિ ગ્રંથોમા નાપું અને શ્રાવકના આચારો વિશે તેઓનો સૂક્ષ્મ અને મુવિશુદ્ધ બોધ છલકાય છે પૂર્તઆખ્યાનક જેવા ગ્રંથોમા તેઓશ્રીએ પુરાણ, ઉપનિષદ, ઇતિહાસ આદિનું કેટલું સૂક્ષ્મ અવગાહન કર્યું છે / તે આખે ઉડીને વળગે છે સમરાદિત્ય કથા જેવા વૈરાગ્યભરપૂર ગ્રંથમા પણ છંદ, અલકાર, કાવ્ય વગેરેનું સાહિત્ય પીરસવાની તેમની કળા દાદ માગી લે તેવી છે લગ્નશુદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમા તેમનું જ્યોતિષવિષયક વિશિષ્ટ વિજ્ઞાન પણ ધૂપાયા વિના રહેતું નથી આ તો એક દિગ્દર્શનમાત્ર છે બાકી એમની એક-એક કૃતિઓનો ઉડાગુથી પરિચય કરીએ તેમ તેમ તેમની સર્વવ્યાપી સૂક્ષ્મ પ્રજ્ઞા ઉપર અહોભાવ, આદરભાવ વધતો જ જાય એમના સાહિત્યની પ્રામાણિકતા સર્વ વિદ્વાનોના હૃદયોમા પ્રતિષ્ઠિત થયેલ હોવાથી જ તેઓશ્રીના વચનો ટકશાળી કહેવાય છે આથી જ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય, યોગબિદુ વગેરે ગ્રંથોની ગાથામા માત્ર થોડા શાબ્દિક કેરદાર કરીને ૩૦ થી વધુ ગાથા દિગ્બર આચાર્ય અમિતગતિએ સ્વરચિત યોગસારપ્રાભૂત ગ્રંથમા સમાવેલી છે આના ઉપરથી એક હકકીત સ્પષ્ટ થાય છે કે દિગ્બરસંપ્રદાય પણ તેઓશ્રીના સાહિત્યથી લાભાન્વિત થયેલ છે શ્રીયાકિનીમહત્તરાસૂનુના તે તે ગ્રંથના વૃત્તિકારોએ તેઓના જ ગ્રંથોની વૃત્તિમા ઉપયોગ કરેલો છે તે વાત તો અતિસુપ્રસિદ્ધ છે પરંતુ નવાગીટીકાકારશ્રી પણ આગમની ટીકામા પૂજ્યશ્રીના વચનોને આગમિક વાતોના સમર્થનમા બતાવે છે આ વાત સૂરિપુરદર શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સાહિત્યની વિશ્વસનીયતામા જબ્બર વધારો કરે છે

ષોડશક પ્રકરણની વ્યાપકતા

પ્રસ્તુત ષોડશક પ્રકરણના વિષયો ઘણા જ વ્યાપક, ઉપયોગી અને આવશ્યક હોવાથી જ અનેક અર્વાચીન-પ્રાચીન શાસ્ત્રકારો પોતાના સ્વતંત્ર ગ્રંથો કે ટીકાગ્રંથોમા ષોડશક પ્રકરણના વચનોનો સાક્ષીપાઠરૂપે છૂટથી ઉપયોગ કરે છે આની જાણકારી માટે એમ કહી શકાય કે આગમગ્રંથોમા ઠાણાગજી વગેરેની ટીકામા ષોડશકનો હવાલો મળે છે જગદ્ગુરૂશિષ્ય ઉપાધ્યાયશ્રી કીર્તિવિજયજી મ સા વિચારરત્નાકર જેવા માત્ર આગમિક પદાર્થોનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા ગ્રંથમા પણ ષોડશકની માત્રી આપે છે ષોડશકના પદાર્થોનું સ્વકીય ગ્રંથોમા નિરૂપણ પણ અનેક ગ્રંથકરે અને ટીકાકારોએ કરેલ છે, તેમ જ

અનેક ગ્રંથકારોએ પોતાની વાતની પુષ્ટિ માટે પાણ પ્રસ્તુત પ્રકરણનો નિર્દેશ કરેલ છે ઉદાહરણ તરીકે શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજ સ્વકીય જીવાનુશાસન પ્રકરણની ટીકામાં, શાંતિસૂરિજી મહારાજ સ્વકીય ધર્મરત્નપ્રકરણની ટીકામાં, શ્રીરત્નશેખરસૂરિજી મહારાજ સ્વકીય શ્રાદ્ધવિધિગ્રંથની વ્યાખ્યામાં, શ્રીમાનવિજયજી ઉપાધ્યાય સ્વકીય ધર્મસંગ્રહની વૃત્તિમાં, શ્રીનેમિયદ્રજી સ્વકીય પશ્ચિમતક ગ્રંથની ટીકામાં પ્રસ્તુત પ્રકરણના શ્લોકોનો સાક્ષીપાઠરૂપે છૂટથી નિર્દેશ કરે છે દ્રવ્યસમતિકામાં પાણ પ્રસ્તુત ગ્રંથના શ્લોકને સવાદરૂપે બતાવેલ છે શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજના વિશિકા પ્રકરણ, પચાશકજી, ઉપદેશપદ, શ્રાવકધર્મવિધિ, યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય, યોગબિદુ, ધર્મબિદુ, અષ્ટકજી વગેરે ગ્રંથોની ટીકામાં પાણ પ્રસ્તુત પ્રકરણનો સાક્ષીપાઠ તરીકે ઉલ્લેખ ઠેર-ઠેર મળે છે ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી મહારાજ પાણ પોતાના સ્વતંત્ર ગ્રંથો કે ટીકાગ્રંથોમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથરત્નનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના રહેતા નથી યોગવિશિકાવૃત્તિ, દ્વાત્રિશત્ દ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ, યોગસૂત્રટિપ્પણ, અધ્યાત્મસાર, ઉપદેશરહસ્યવૃત્તિ, કૂપદટાતવિશદીકરણવિવરણ, સામાચારીપ્રકરણટીકા, પ્રતિમાશતકવિવૃત્તિ વગેરેમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના સાક્ષીવચનો દૃષ્ટિગોચર થાય છે ૧૨૫ ગાથાના અને ૩૫૦ ગાથાના સીમધરસ્વામીસ્તવનના ટિપ્પણમાં પાણ પોડશકના વચનો સાક્ષીપાઠ તરીકે મળે છે નજીકના કાળમાં થઈ ગયેલા શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ અધિકારવિશિકા, લોકવિશિકા વગેરેની ટીકામાં તથા શ્રીભદ્રકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ અધ્યાત્મોપનિષત્ ટીકામાં પોડશકના વચનો સવાદરૂપે બતાવે છે આ સિવાય પાણ અન્યત્ર પ્રસ્તુત પ્રકરણના વચનો સાક્ષીરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે આના પરથી પ્રસ્તુત ગ્રંથ કેટલો વ્યાપક, માન્ય, સન્માન્ય, સ્વીકાર્ય, આદરાણીય અને આચરાણીય છે ? એનો વાચકવર્ગને સહજતાથી ખ્યાલ આવી શકશે નીચેનો કોઠો જોવાથી ઉપરોક્ત હકીકત સ્પષ્ટ થશે

નીચેના ગ્રંથોમાં	પોડશકની ઉદ્ધૃત થયેલી ગાથાઓ
(૧) અષ્ટકપ્રકરણવૃત્તિ	૧/૧૧, ૪/૯, ૧૨/૩ (પ્રથમ આકડો પોડશકનો છે, બાજે આકડો ગાથાનો છે)
(૨) અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ	૪/૧૫
(૩) અધ્યાત્મસાર	૧/૨
(૪) અધ્યાત્મોપનિષત્ ટીકા	૧૨/૧૩
(૫) અધિકારવિશિકાવૃત્તિ	૧/૨, ૧/૧૪, ૨/૧૨, ૩/૨, ૪/૩, ૪/૬, ૪/૧૫, ૫/૩, ૫/૪, ૫/૧૧, ૫/૧૨, ૫/૧૩, ૬/૧૪, ૬/૧૬, ૯/૧, ૯/૧૩, ૯/૧૪, ૯/૧૫, ૧૨/૩, ૧૬/૧૪
(૬) ઉપદેશપદવૃત્તિ	૨/૧૨, ૨/૧૪, ૭/૨, ૧૧/૭, ૧૧/૮, ૧૧/૯
(૭) ઉપદેશરહસ્યવૃત્તિ	૨/૧૨, ૨/૧૪, ૪/૧૧, ૬/૩, ૭/૨, ૧૧/૩, ૧૧/૭, ૧૧/૮, ૧૧/૯
(૮) કૂપદટાતવિશદીકરણવૃત્તિ	૩/૭, ૩/૮, ૩/૯, ૩/૧૦, ૩/૧૧, ૩/૧૨, ૬/૧૬, ૧૦/૯
(૯) જીવાનુશાસનવૃત્તિ	૮/૨-૩-૮-૯
(૧૦) દ્રવ્યસમતિકાવૃત્તિ	૧૩/૧૩
(૧૧) દીપ્તાદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ	૧૦/૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૧૦-૧૧, ૧૨/૨-૭-૮-૯
(૧૨) ધર્મબિદુવૃત્તિ	૨/૧૪, ૪/૧૫, ૧૧/૭-૮-૯
(૧૩) ધર્મસંગ્રહવૃત્તિ	૧/૩, ૩/૨-૩-૪, ૬/૨-૪-૭-૮-૯-૧૦-૧૧, ૭/૧-૨-૩-૧૦-૧૧, ૮/૧-૨-૩-૧૬, ૧૧/૩
(૧૪) ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્તિ	૧/૨, ૨/૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪, ૪/૭-૧૧-૧૫
(૧૫) પચાશકવૃત્તિ	૧/૧૩, ૨/૧૩, ૫/૧૩-૧૫, ૬/૭, ૮/૧, ૧૦/૩-૪-૫, ૧૧/૩, ૧૨/૩-૪, ૧૩/૧૩

નીચેના ગ્રંથોમા	પોડશકની ઉદ્ધૃત થયેલી ગાથાઓ
(૧૬) પ્રતિમાશતકવૃત્તિ	૨/૧૪-૧૫, ૩/૨, ૫/૧૪, ૬/૬-૭-૧૧-૧૪-૧૫-૧૬, ૭/૧૧-૧૪-૧૫-૧૬, ૮/૧૨, ૧૫/૧-૨-૩-૪-૧૦
(૧૭) ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ	૬/૧૪, ૭/૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫, ૮/૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯, ૯/૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫
(૧૮) મોક્ષરત્ના(ભાષારહસ્યવિવરણટીકા)	૨/૧૨
(૧૯) યોગસૂત્રટિપ્પણ	૨/૧૪, ૪/૧૫, ૧૩/૧૦, ૧૩/૧૧
(૨૦) યોગબિદ્યવૃત્તિ	૧/૧૨, ૪/૭
(૨૧) યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયવૃત્તિ	૧૪/૩, ૧૬/૧૪
(૨૨) યોગલક્ષણગુદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ	૪/૭
(૨૩) યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ	૧૩/૧૦, ૧૪/૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧
(૨૪) યોગવિશિકાવૃત્તિ	૩/૭-૮-૯-૧૦-૧૧, ૧૦/૩-૪-૫-૬-૭-૮-૧૪-૧૫, ૧૩/૪, ૧૪/૧, ૧૫/૮-૯-૧૦
(૨૫) લોકવિશિકાવૃત્તિ	૧/૧૪, ૩/૧૫-૧૬, ૧૨/૩-૪, ૧૩/૧૧-૧૩,
(૨૬) વિચારરત્નાકર	૬/૧૪
(૨૭) શ્રાવણવિધિવૃત્તિ	૬/૨, ૭/૧-૧૦, ૮/૧-૨-૩-૧૬, ૯/૫
(૨૮) શ્રાવકધર્મવિધિવૃત્તિ	૫/૨-૩-૪, ૧૧/૧-૨-૩-૫,
(૨૯) પશ્ચિશતકપ્રકરણવૃત્તિ	૧/૧૨, ૨/૧૨, ૩/૧૪, ૫/૮, ૬/૫-૧૧-૧૬, ૧૧/૩-૫, ૧૩/૯
(૩૦) સામાચારીપ્રકરણવૃત્તિ	૧/૨
(૩૧) ૧૨૫ ગાથાના સ્તવનનુ ટિપ્પણ	૩/૧૨
(૩૨) ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનનુ ટિપ્પણ	૧/૨, ૩/૭, ૧૪/૩
(૩૩) સ્થાનાનુ ટીકા	૬/૧૪

ગ્રંથ રચના પદ્ધતિ

૧૯ અધિકારને ૧૬ ગાથાપ્રમાણ ૧૬ વિભાગમા પીરસવાના લીધે આ પ્રકરણનુ નામ પોડશક છે (અપવાદ-૧૬મા પોડશકમા ૧૭ ગાથા છે) મૂલકારશ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે આર્પણદમા પ્રસ્તુત ગ્રંથ રચેલ છે મૂળ આગમમા ત્રોષપમા કે નિર્દેશરૂપે મળતી મહત્વની બાબતોનુ સકલન કરવુ તેમ જ આગમાદિમા જોવા ન મળતા એવા અન્યદર્શનીય પદાર્થોનો જોનાગમને વિરોધ ન આવે તેમ સમન્વય/સમવતાર કરવો - આ બે મુદ્દાઓને લક્ષમા રાખીને મૂલકારશ્રીએ ગ્રંથરચના કરેલ છે ૧૯ અધિકારના નામ વાચવાથી ગ્રંથના વિષયોનો બોધ થઈ શકે તેમ છે મૂળકારશ્રીએ પ્રત્યેક અધિકારનુ ત્રોઈ નામ મૂચિત કરેલ ન હોવાથી અલગ-અલગ મુદ્રિત પ્રતોમા થોડા યા વધુ ફેરફાર સાથે ૧૬ અધિકારના નામો ઉપલબ્ધ થાય છે ક્યાક માત્ર પ્રથમ ગાથાના આધારે જ તે પ્રકરણનુ નામ પાડવામા આવેલ છે પરંતુ તે તે પ્રકરણને સપૂર્ણતયા અનુરૂપ નામ પૂર્વપ્રકાશકોએ મુદ્રિત કરેલ નથી ચૈત્યવદન મહાભાષ્ય, પ્રતિમાશતકવૃત્તિ વગેરે અન્ય ગ્રંથોમા પોડશકના તે તે અધિકારનો નિર્દેશ પણ મુદ્રિતપ્રતમા હાલ મળતા નામ કરતા અલગ-અલગ રીતે મળે છે યોગદીપિકામા પણ (૫૪-૩૬૦) પ્રસ્તુત અધિકારોનો નામોલ્લેખ અલગ મળે છે આ બધી હકીકતોને નજર સામે રાખીને પ્રસ્તુત પ્રકાશનમા

તે તે અધિકારોના નામની પસંદગી કરવામા આવેલ છે મુદ્રિતપ્રતમા ઉપલબ્ધ નામોનો અને અન્ય ગ્રંથ વગેરેમા પ્રાપ્ત નામોનો નિર્દેશ નીચે મુજબ છે તેમ જ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમા નિર્દિષ્ટ નામોની યાદી પણ અહીં પ્રસ્તુત છે

દેવચંદ લાલભાઈ સંસ્થા તરફથી મુદ્રિત પ્રતમા ઉપલબ્ધ નામ	અલગ-અલગ ગ્રંથો અને પોડશકની અન્ય મુદ્રિત તથા હસ્તલિખિતપ્રતમા પ્રાપ્ત ફેરફાર યુક્ત નામ	પ્રાચીન ગ્રંથોમા મળતા ઉલ્લેખને અનુસારે તેમ જ યોગદીપિકા ટીકાકારના વક્તવ્ય મુજબ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમા નિર્દિષ્ટ ફેરફાર યુક્ત નામ
(૧) ધર્મપરીક્ષા પોડશક		સંદ્રમ્પરીક્ષા પોડશક
(૨) દેશના પોડશક	ધર્મદેશના પોડશક	સંદ્રમ્પદેશના પોડશક
(૩) ધર્મલક્ષણ પોડશક	ધર્મસ્વરૂપ પોડશક/ધર્મસિદ્ધિલક્ષણ	ધર્મલક્ષણ પોડશક
(૪) ધર્મચક્રલિંગ પોડશક	ધર્મસિદ્ધિલક્ષણ પોડશક	ધર્મલિંગ પોડશક
(૫) લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ પોડશક		લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ પોડશક
(૬) જિનમંદિર પોડશક	જિનગૃહ પોડશક	જિનભવન પોડશક
(૭) જિનબિંબ પોડશક		જિનબિંબ પોડશક
(૮) પ્રતિષ્ઠાવિધિ પોડશક		પ્રતિષ્ઠા પોડશક
(૯) પૂજાસ્વરૂપ પોડશક	પૂજા પોડશક (ચૈત્યવદનમહાભાષ્ય)	પૂજા પોડશક
(૧૦) પૂજાકૂલ પોડશક	અનુષ્ઠાનપ્રકાર પોડશક	સંદનુષ્ઠાન પોડશક
(૧૧) શ્રુતજ્ઞાનલિંગ પોડશક		જ્ઞાન પોડશક
(૧૨) દીક્ષાધિકાર પોડશક	દીક્ષાધિકારી પોડશક	દીક્ષા પોડશક
(૧૩) ગુરૂવિનય પોડશક	સાધુસચ્ચેષ્ટા પોડશક	સાધુસચ્ચેષ્ટા પોડશક
(૧૪) યોગભેદ પોડશક	યોગચિત્ત પોડશક	યોગભેદ પોડશક
(૧૫) ધ્યેયસ્વરૂપ પોડશક		ધ્યેયસ્વરૂપપોડશક
(૧૬) સમરસ પોડશક		સમરસ પોડશક

આચારમાર્ગ દ્વારા આત્મવિકાસના માર્ગે જીવ કેવી રીતે પ્રવેશ કરે અને આગળ વધે / લૌકિક તત્ત્વથી આગળ વધી લોકોત્તર વલણ કેળવી, કેવી રીતે લોકોત્તર આચારને (જિનાલયનિર્માણ, જિનબિંબનિષ્પાદન, પ્રતિષ્ઠા, પૂજા આદિને) અપનાવે ? આ રીતે ક્રમશઃ આત્મવિકાસયાત્રાને સાંવીને મદનુષ્ઠાન-શ્રુતજ્ઞાનમા મસ્ત બની સાધક દેશવિરતિને પ્રાયોગ્ય જ્ઞયોપશમ - સામગ્રી મેળવી દેશવિરતિ દીક્ષા પામે (૧૨/૭), ભાવોદ્ધાસ વધતા નર્વવિરતિદીક્ષા પામી સાધ્વાચારને વ્યવસ્થિત રીતે પાળીને મનની મલિનતાને (આઠ દોષ) ટાળી ધ્યાનના શિખરે આરૂઢ થઈ ધ્યેયમય બને, પરમાનંદને પામે આ રીતે જીવની ગુણવિકાસ યાત્રાનું આરંભથી માંડીને અંત સુધીનું સર્તક-સચોટ-સુસંબદ્ધ નિરૂપણ ગ્રંથકારશ્રીએ કરેલ છે દરેક પોડશકના વિષયનો પરિચય પ્રસ્તુત પ્રકાશનની પ્રસ્તાવના વાચવાથી મળી શકશે

મહોપાધ્યાયજીએ ટીકા રચેલ કે ટિપ્પણ ?

પોડશક પ્રકરણ ઉપર પ્રાય વિક્રમના ૧૨મા સૈકામા થયેલ શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીએ ‘સુગમાર્થકલ્પના’ નામની ૧૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચેલ વિ સ ૧૯૯૨મા ઋષભદેવ કેશરીમલ સંસ્થા તરફથી પ્રસ્તુત ટીકાયુક્ત પોડશક પ્રકાશન કરવામા આવેલ અને તેમા મહાનિય મહોપાધ્યાય શ્રીયશોભિનજી મહારાજનું લખાણ ટિપ્પણ તરીકે મુકવામા આવેલ છે આના આધારે કેટલાક વિદ્વાનોનું મતવ્ય એવું છે કે → “ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પોડશકની શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીની ટીકા ઉપર

માત્ર ટિપ્પાગુ રચેલ છે, ટીકા (વ્યાખ્યાત્મક ગ્રંથ) નહિ અન્ય પ્રકાશનોમા આ ટિપ્પાગુને શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીની ટીકામા ઉમેરોને ઉપાધ્યાયજીની ટીકા તરીકે મુદ્રિત કરવામા આવેલ છે બન્ને ટીકામા અત્તરજ ધાગુ સામ્ય મળે છે તેનાથી પાણુ ઉપાધ્યાયજી મ ની સ્વતત્ર ટીકા માની ન શકાય ” <— પરંતુ આ વાત બરાબર નથી આના અનેક કારણો છે (૧) પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોમા ત્રયાય પાણુ પોદશક ઉપર ઉપાધ્યાયજી મ નુ ટિપ્પાગુ નહિ પાણુ મપૂર્ણ ટીકા જ પ્રાપ્ત થાય છે (૨) મહોપાધ્યાયજી મ ના લખાણમા પ્રારભમા અને અતમા ‘સન્નિષ્ઠાયાંવગાદિની વ્યાખ્યા’ આવો ઉલ્લેખ મળે છે તેમ જ છેલ્લે ‘શ્રીયગોવિજય-ગણિચિચિતા યોગદીપિકાનામ્ની પોદશકવૃત્તિ: સમ્પૂર્ણા’ આવો હસ્તલિખિત પ્રતમા ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે (૩) કેટલાક સ્થળે તો (૩/૨ વગેરે) ઉપાધ્યાયજી મહારાજ અને શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીની ટીકામા ધાગુ જ તકાવત પાણુ પ્રાપ્ત થાય છે (૪) કેટલાક સ્થળે (૪/૧૮ વગેરે) પોતાનો અભિપ્રાય બતાવ્યા બાદ શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીનો મત પાણુ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ બતાવે છે (૫) કેટલાક (૧૩/૪, ૧૪/૭ વગેરે) સ્થળે સુગમાર્થકલ્પનાવૃત્તિ કરતા અલગ વ્યાખ્યા કરીને પોતાનો અભિપ્રાય બતાવ્યા બાદ શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીના વચનની મુગતિ પાણુ યોગદીપિકા ટીકામા ઉપાધ્યાયજી મહારાજે કરેલ છે આવા અનેક મુદ્દાઓને નજરમા રાખીએ તો ‘ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પોદશક ઉપર માત્ર ટિપ્પાગુ રચેલ છે અથવા તે ટિપ્પાગુને શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીની ટીકામા ઉમેરવામા આવેલ છે’ આવુ કહેવાનુ દુ સાહસ ન થાય, હા, એમ જરૂર કહી શકાય કે ૧૭મા સૈકામા થનાર મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે ૧૨મા સૈકામા થનાર શ્રીયશોભદ્રસૂરિજીની ‘સુગમાર્થકલ્પના’ ટીકાને નજર સામે રાખીને તેમા અવસરોચિત અનેક પરિષ્કાર કરીને તથા તર્ક અને આગમનુ સતુલન જાળવી અનેક નવી ચર્ચાઓથી સમૃદ્ધ એવી ‘યોગદીપિકા’ નામની સ્વતત્ર ટીકા જ રચેલી છે ‘યોગદીપિકા’ના વિષયોનો પરિચય પ્રસ્તાવનામા જ કરવામા આવેલ છે

પોદશકની વિવિધ ટીકાઓ અને વિવેચનો

પૂર્વે પોદશક ગ્રંથ ઉપર (૧) શ્રીયશોભદ્રસૂરિકૃત સુગમાર્થકલ્પના ટીકા (૨) મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયગણિવરચિત ‘યોગદીપિકા’ ટીકા (૩) ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિકૃત ટીકા (૪) ‘અજ્ઞાતકર્તૃક ટીકા (૫) બાલાવબોધિની વ્યાખ્યા રચાયેલ છે આમાથી ૩ અને ૪ વર્તમાનમા અપ્રાપ્ય છે ‘ઈતિહાસ સ્વય પુનરાવર્તન પામે છે’ એમ ઉક્તિ બાલાવબોધિની વ્યાખ્યામા પ્રતિબિંબિત થાય છે જેમ ‘દ્રવ્યગુણપર્યાયિનો રાસ’ આ ગુજરાતી તૃતિના આધારે ‘દ્રવ્યાનુયોગતર્કાણા’ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ રચાયો છે તેમ ઈ સ ૧૯૩૮મા કેશવલાલ જેન તરફથી પ્રજાશિત થયેલ પોદશકના ગુજરાતી વિવેચનના આધારે ઈ મ ૧૯૫૨મા અમદાવાદ-લુહારપોળ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ પોદશક-બાલાવબોધિની સંસ્કૃતવ્યાખ્યા રચાઈ - તેવુ પ્રાપ્ય ઝહી શકાય કેશવલાલ જેન તરફથી માત્ર પ્રથમ આઠ પોદશકનુ ગુજરાતી વિવેચન પ્રકાશિત થયેલ અને બાલાવબોધિની વ્યાખ્યા પાણુ માત્ર પ્રથમ આઠ પોદશક ઉપર જ પ્રકાશિત થયેલ છે ગુજરાતી ભાષામા (૧) પૂજ્યપાદ શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી મ ના પોદશક ઉપર પ્રવચનો નામ - ‘પોદશકપ્રકરણદર્શન’ (૨) પૂજ્યપાદ દાદાગુરુદેવશ્રી વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજનુ જેન ધર્મનો નરણ પરિચય” પુસ્તક-ભાગ ૨મા દરેક પોદશકના પદાર્થોનુ સંક્ષેપમા સ્પષ્ટીકરણ અને વર્ગીકરણ (૩) પૂ પ્રવર્તકશ્રી ધર્મગુપ્તવિજયજી મ સા નુ ‘પોદશક પ્રવચનો’ પુસ્તક (૪) કેશવલાલ જેન પ્રકાશિત ‘પોદશક ગ્રંથ-વિવરણ’ (૫) પૂ મુનિરાજશ્રી અમીતયશવિજયજી મ તરફથી અનુવાદિત થયેલ પોદશક મૂળગ્રંથ અને તેનો ભાવાનુવાદ (બેંગ્લોર-ગાવાનગરવી છપાયેલ છે) (૬) પૂ મુનિરાજશ્રી રત્નજ્યોતવિજયજી તરફથી અનુવાદ થયેલ પોદશકનુ ગુજરાતી વિવરણ, મારા જાણવા મુજબ પોદશક ઉપર આટલી સંસ્કૃત-ગુજરાતી રચનાઓ-વ્યાખ્યાઓ છે

પ્રરતુત પ્રકાશનમા આધારભૂત સામગ્રી

ઈ મ ૧૯૧૧મા દેવચંદ લાલભાઈ જેન પુસ્તક કંડ તરફથી પ્રજાશિત થયેલ પોદશક પ્રકરણ-પ્રત (સુગમાર્થકલ્પનાવૃત્તિ + યોગદીપિકા ટીકામુક્ત) ના આધારે પૂજ્ય વિચિત્રાગુમૂરિજીની પ્રેરણાથી ઓક્સેટ પ્રિન્ટ કરેલી પ્રત મારી પાસે પ્રારભમા આધારભૂત હતી પરંતુ તેમા ૧૦વી વધુ અશુદ્ધિઓ હતી તેમા અમુક સ્થળે સામાન્ય અશુદ્ધિ હતી (જૂઓ પૃષ્ઠ ૮, ૧૩, ૧૫, ૫૭, ૬૭, ૭૪, ૭૫, ૮૦, ૮૩, ૧૦૨, ૧૩૮, ૧૪૫, ૧૭૮, ૧૮૫, ૨૩૭, ૨૩૮, ૨૫૨, ૨૫૮, ૨૬૪,

૨૬૬, ૨૮૨, ૨૯૬, ૩૦૭, ૩૨૩, ૩૩૩, ૩૪૮, ૩૪૯, ૩૫૮, ૩૬૩, ૩૬૬ વગેરેનું ટિપ્પણ) ક્યાક તો વધુ પડતી અશુદ્ધિઓ હતી (જુઓ પૃષ્ઠ ૩૫, ૪૭, ૧૫૪, ૧૮૩, ૧૮૫, ૨૬૨, ૨૯૬, ૩૦૨, ૩૦૮, ૩૨૭ વગેરેનું ટિપ્પણ) અશુદ્ધિ સામાન્ય હોય કે વિશેષ હોય પણ વાયકવર્ગના મનમા અવશ્ય વિપર્યાસિ ઉભો કરે જ પરંતુ ક્યાક તો સામાન્ય અશુદ્ધિ પણ એકદમ વિપર્યાસિ પણ ઉભો કરી દે છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૬૮, ૧૮૭ વગેરેમા) આનું એક ઉદાહરણ બીજા પોદશકની બીજી ગાથાની ટીકામા આપણે જોઈએ ઉપરોક્ત પ્રતમા બાલ જીવને અપાતી દેશના - 'વાહ્યાચારમુખ્યોદેશ્યકા' હોય તેમ જાણાવેલ છે તેનો મતલબ એ થાય કે બાલ જીવને દેશના આપવાની પાછળ વક્તાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હોય કે 'બાલ જીવ બાહ્ય ધર્માચાર પ્રત્યે આકર્ષિત થઈને બાહ્ય આચાર પાળે' પરંતુ આ વાત ગેરવ્યાજબી છે વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે બાલ જીવને અપાતી દેશનાની પાછળ 'આ ધર્મદેશનાને સાલ્પણવાથી બાલ જીવ મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે, મોક્ષલક્ષીતા કેળવે, મોક્ષસુખ પામે' ઈત્યાદિ આશય જ વક્તાને હોય છતાં પણ બાલ જીવની અવિકસિત અવસ્થાને લીધે વક્તા તેને મુખ્યત્વે બાહ્ય આચારનો જ ઉપદેશ આપે અવસરે બાલ જીવને પણ મોક્ષની વાત કરવામા વાધો નથી પરંતુ તેને અપાતા ઉપદેશનો મુખ્ય વિષય (=ઉપદેશ્ય) તો બાહ્ય ધર્માચાર જ હોય આ વાતને દર્શાવતો શુદ્ધ પાઠ 'વાહ્યાચારમુખ્યોદેશ્યકા' હસ્તલિખિત પ્રતમાથી પ્રાપ્ત થયો તે શુદ્ધ પાઠ આ પ્રકાશનમા મૂકવામા આવેલ છે આનો અર્થ એ થયો કે બાલ જીવને અપાતી દેશનામા વક્તાનો મુખ્ય આશય 'બાલ જીવ મોક્ષ પામે' તેમ હોય અને બાલદેશનાનો મુખ્ય વિષય બાહ્ય ધર્માચાર હોય પૂર્વોક્ત અશુદ્ધ પાઠ માન્ય કરવામા આવે તો બાલદેશનામા વક્તાનો મુખ્ય આશય 'બાલ જીવ બાહ્ય ધર્માચાર પાળે' આવો જ કવિત થાય આના કરતાં પણ વધુ ગભીર અશુદ્ધિઓ તે પ્રતમા છે તે ઉપરાંત તે મુદ્રિત પ્રતમા અનેક સ્થળે પાઠ ટૂટી ગયેલ છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૪૪, ૯૬, ૧૩૭, ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૮૫, ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૬, ૧૯૯, ૨૨૩, ૨૩૬, ૨૮૩, ૩૦૬, ૩૧૪, ૩૨૧, ૩૪૨, ૩૪૩, ૩૪૯, ૩૫૨, ૩૫૩, ૩૭૧ વગેરેનું ટિપ્પણ) કેટલાક સ્થળે તો વધુ પડતા શબ્દો ઉપર મેન્સરશીપ થયેલ હોય તેવું પણ છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૨૧૬, ૩૩૨, ૩૪૬ વગેરેનું ટિપ્પણ) ત્રુટક પાઠના લીધે અર્થભ્રમ તો અનેક સ્થળે થાય તેવું છે જ પરંતુ ક્યાક તો ત્રુટક પાઠના લીધે અર્થમા તદ્દન મોટો વિપર્યાસિ પણ થાય છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૧૮૫, ૨૮૫, ૩૫૮નું ટિપ્પણ) ક્યાક અર્થથી પાઠ શુદ્ધ હોવા છતાં સદર્ભથી અશુદ્ધ છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૧૦૦, ૧૩૧, ૧૩૮નું ટિપ્પણ) ક્યાક ક્રમભંગના કારણે પાઠ અશુદ્ધ બન્યા છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૭૨, ૮૫ વગેરેનું ટિપ્પણ) ક્યાક અધિક પાઠથી અશુદ્ધિ જન્મેલી છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૧૦૫ વગેરેનું ટિપ્પણ) તો ક્યાક ટીકાને અનુસાર મૂળ ગ્રંથનો પાઠ બદલવો જરૂરી બનેલ છે (જુઓ ૬/૪ વગેરે) આવું બધું જોયા-જાણ્યા-અનુભવ્યા પછી કહેવાનું મન થઈ જાય કે પુણ્યવતા પ્રકાશકો જે સંપાદનમા ઉદ્યમવતા અને તો યથાર્થ શ્રુતભક્તિ થાય અને શ્રુતની આશાતના ન થાય

(૨) દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ તરફથી પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી જયસુદરવિજય મ સા (હાલમા પન્યાસ) દ્વારા ધાણા સુધારા-વધારા સાથે પુસ્તકાકારે પોદશક પ્રકરણ પ્રકાશિત થયેલ તે પ્રકાશન પણ મારી પાસે ઉપસ્થિત હતું (૩) પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી કલ્યાણગોષ્ઠિવિજયજી મ સા દ્વારા પાટણની હસ્તલિખિત પ્રત તેમ જ પૂ પ કાતિવિજયજી ગણિવર દ્વારા સંશોધિત થયેલ મુદ્રિત પ્રત પણ મને પ્રાપ્ત થઈ હતી (૪) ત્યાર બાદ પૂ પ મુનિચંદ્રવિજયજી ગણિવરશ્રી દ્વારા પણ મને પૂ પ કાતિવિજયજી ગણિવરે કરેલા સુધારાઓની એક નોંધપોથી પ્રાપ્ત થઈ

હસ્તલિખિત પ્રતમા પણ અનેક ઠેકાણે અશુદ્ધિઓ હતી (જુઓ પૃષ્ઠ ૧૯, ૨૩, ૪૩, ૪૭, ૭૮, ૧૩૬, ૧૪૮, ૧૫૪, ૨૪૩, ૨૭૯, ૩૦૭, ૩૩૯ વગેરેનું ટિપ્પણ) તેમ જ ધાણા સ્થાને હસ્તલિખિત પ્રત ત્રુટક પણ હતી (જુઓ પૃષ્ઠ ૭૯, ૧૩૦, ૧૩૮, ૧૪૨, ૧૪૪, ૧૫૫, ૧૬૬, ૧૮૨, ૨૪૫, ૨૮૬ વગેરેનું ટિપ્પણ) જ્યાં હસ્તલિખિત પ્રત અશુ ન હોય ત્યાં મુદ્રિતપ્રત અથવા સંશોધિત પ્રતના આધારે અને જ્યાં મુદ્રિતપ્રત અશુદ્ધ હોય ત્યાં હસ્તલિખિત પ્રત કે સંશોધિત પ્રતના આધારે શુદ્ધ પાઠ આ પ્રકાશનમા લેવામા આવેલ છે પરંતુ અમુક સ્થળે તો હસ્તલિખિત + સંશોધિતપ્રત + મુદ્રિત પ્રત આ ત્રણેય અશુદ્ધિ હતી તેવા સ્થાનોમા ક્યાક (૧૧૫) મૂળગ્રંથના આધારે તો ક્યાક (પૃષ્ઠ ૨૮૪, ૩૪૭) સદર્ભના આધારે તો ક્યાક (પૃષ્ઠ ૧૧૬, ૨૦૦) અન્ય ગ્રંથના આધારે અપેક્ષિત શુદ્ધ પાઠ લેવામા આવેલ છે કોઈક સ્થળે (પૃ ૨૮૨) દરેક પ્રતમા લાખો પાઠ છાપવાનો રહી જયો હતો ત્યાં સુગમાર્થકલ્પના ટીકા મુજબ આવશ્યક પાઠનો પ્રશ્ન કરવામા આવેલ છે આ રીતે પોદશક અને યોગદીપિકાનું પ્રસ્તુત પ્રકાશનમા સંશોધન-સંપાદન થયેલ છે

પ્રસ્તુત પ્રકાશન વિશે

પ્રસ્તુત ગ્રંથના અધ્યયન-અધ્યાપનના અનેક વાર પ્રસંગો ઉપસ્થિત થયા ત્યારે અતરમા એવી એક કામના ઉદ્ભવી કે વ્યાપક વિષયોથી ભરેલ 'પોઠશક' અને તેની 'યોગદીપિકા' વ્યાખ્યામા રહેલા તાત્પર્યાર્થોને કાઢીને જૈન સઘ સમક્ષ મૂકવામા આવે અને તેનો પૂરેપરી શક્તિ લગાવીને જે અમલ કરવામા આવે તો ખરેખર વર્તમાન જૈનશાસનમા એક જબ્બર કાતિ આવે, બાહ્ય-આતર વિશુદ્ધિ અને પુણ્યનો પ્રવાહ વેગથી વહેવા લાગે, તારક તીર્થંકરોએ જે અર્થમા શાસનપ્રભાવના જાગાવેલી છે તે રીતે જિનશાસનની શાન વધે, બાહ્ય-આતર આક્રમાણોથી શાસન મુક્ત બને એટલુ જ નહિ, રાજ્યવ્યવસ્થા, અર્થવ્યવસ્થા, કુટુંબવ્યવસ્થા, સમાજવ્યવસ્થા પણ સુયોગ્ય અને સુદર થાય - એવુ નિ સદિગ્ધપણુ કહી શકાય શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ અને હરિભદ્રલઘુબાધવ - આ બન્નેનુ એક સામ્ય એ છે કે તેઓ શબ્દથી જોટલુ પ્રગટ કરે છે તેના કરતા પોતાના શબ્દમા છૂપાવેલુ ઘણુ રાખે છે તે છૂપાવેલ ગૂઢાર્થને વિચારતો ગયો તેમ તેમ દિવ્ય આનંદની અનુભૂતિ થતી ગઈ તેથી ગુરુકૃપાથી મળેલ જ્ઞયોપશમના આધારે પોઠશકના ગૂઢાર્થોને બહાર કાઢવાની અને ભાવાર્થોને સ્પષ્ટ કરવાની મારી ભાવના સકલ્પસ્વરૂપ બની

પ્રસ્તુત ગ્રંથમા નોંધપાત્ર એક બાબત એ છે કે સમરસાપતિ (૨/૧૫) પ્રણિધાન-પ્રવૃત્તિ વગેરે પાંચ આશય (૩જુ પોઠશક), વિધ્નોપશમની વગેરે ૩ પૂજા (૯મુ પોઠશક), પ્રીતિ-ભક્તિ વગેરે ચાર અનુષ્ઠાન (૧૦મુ પોઠશક), શ્રુત-ચિતા-ભાવના એમ ૩ પ્રકારના જ્ઞાન (૧૧મુ પોઠશક), સ્પર્શ (૧૨/૧૫), ખેદાદિ આઠ ચિત્તદોષ (૧૪મુ પોઠશક), ક્લવાવચકયોગ (૧૫/૬) વગેરે અન્યદર્શનીય પદાર્થોનુ પ્રસ્તુત ગ્રંથમા સમવતારરૂપે નિરૂપણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે કરેલ છે યોગદીપિકામા આ બધા પદાર્થોનુ સ્પષ્ટીકરણ છે જ તદુપરાંત અન્ય દર્શનના શાસ્ત્રમાથી જૈન શાસ્ત્રોમા શ્રીહરિભદ્રસૂરિમહારાજે જ સમવતારરૂપે લીધેલા વિષયપ્રતિભાઆદિ ત્રણ જ્ઞાન (પો ૫/૯), કુલયોગી વગેરે ચાર પ્રકારના યોગીઓ (પોઠ ૧૩/૧૩), મમન્તભદ્રા વગેરે ૩ પ્રકારની પૂજા (૯/૧૦), સદ્યોગાવચક વગેરે ૩ પ્રકારના યોગ (૮/૧૩) વગેરે પદાર્થોનુ મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી મહારાજે પોઠશકની યોગદીપિકા ટીકામા પ્રસંગોપાત નિરૂપણ કરેલુ છે મોક્ષમાર્ગાનુસારી પ્રકૃષ્ટ વિશુદ્ધ જ્ઞયોપશમની સાથે ગભીરતા, ભાવનાજ્ઞાન વગેરે ગુણોનો વૈભવ હોય તો જ પરદર્શનના યોગ્ય પદાર્થોનો જૈનાગમને બાધ ન આવે તે રીતે જૈન ગ્રંથોમા સમવતાર કરવાની ઉદારતા આવે આનાથી એમનામા સત્યાગ્રહ નહિ પણ સત્યનિષ્ઠા, દષ્ટિરાજ નહિ પણ ગુણાનુરાગ, દષ્ટિમમોહ નહિ પણ દષ્ટિનિર્મલતા, પક્ષપાત નહિ પણ નિષ્પક્ષતા-મધ્યસ્થતા સૂચિત થાય છે

અન્યદર્શનશાસ્ત્રમા આવતુ સત્યપદાર્થનુ પ્રરૂપક વચન એ જૈનાગમથી ભિન્ન નથી આથી જ અન્ય દર્શનના સત્યપદાર્થો ઉપર દ્વેષ એ વાસ્તવમા દ્વંદ્વશાળી ઉપરના જ દ્વેષરૂપ છે, દષ્ટિમમોહરૂપ છે (સમ્મતિતર્ક ૧/૨૮, ઉપદેશપદ-૬૯૩, ૬૯૪, પોઠશક ૪/૧૧, ૧૧/૧૦, ૧૬/૧૩) આ વાત પ્રસ્તુત ગ્રંથમા મૂલકારશ્રીએ જાગાવેલ છે સમ્મતિતર્ક, ઉપદેશપદ, લોકતત્ત્વનિર્ણય વગેરે ગ્રંથોમા પણ આ જ વાત બતાવવામા આવી છે "મારી વાડીમા ઉગે તે ગુલાબ અને બીજની વાડીમા ઉગે તે બધા જ ધતુરાના ફૂલ મારી મા તે મા, બીજની મા તે ડાકણ" આવી નાદિરશાહી તીર્થંકર ભગવતોને માન્ય નથી, કારણ કે તે વિષતુલ્ય મિત્રાત્વના ઓડકાર સમાન છે

બીજી એક નોંધપાત્ર વિશિષ્ટતા એ છે કે મૂળ ગ્રંથમા ૨જ પોઠશકમા (શ્લોક-૧૫), ૮મા પોઠશકમા (શ્લોક-૫), ૯મા પોઠશકમા (શ્લોક-૮), ૧૧મા પોઠશકમા (શ્લોક-૧૧) અને ૧૬મા પોઠશકમા (શ્લોક-૧) 'સમરસાપતિ' શબ્દ આવે છે શબ્દ એક જ હોવા છતા પ્રકરણ-સદર્ભ મુજબ યોગદીપિકા-ટીકામા મહોપાધ્યાયજી મહારાજે તદ્દન અલગ-અલગ રીતે અર્થઘટન ૪ સ્થાને કરેલ છે આ તેઓશ્રીની એક નોંધપાત્ર વિશિષ્ટતા કહેવાય આનાથી સૂચિત થાય છે કે રાજ્યના ભાવાર્થને-તાત્પર્યાર્થને પામવા હોય, પચાવવા હોય તો જડતાથી માત્ર શબ્દને/શબ્દાર્થને વળગી ન રહેતા મદભાદિને અનુસારે ગ્રંથકારના તાત્પર્ય મુખાં તટસ્થતાથી પહોંચવુ જોઈએ તે માટે કોઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહો કે હઠાગ્રહોથી તદ્દન વેળગા રહેવુ જોઈએ આજ વિશ્વકલ્યાણગર શ્રીજિનશાસનની/ જૈન શાસ્ત્રકાર-વ્યાખ્યાકાર મહર્ષિઓની પવિત્ર પ્રાચીન વ્યાખ્યાપદ્ધતિ છે સહુ કોઈ મુમુક્ષુને માટે સન્માન્ય અને આદરણીય એવા પ્રસ્તુત - વ્યાખ્યાપદ્ધતિને પ્રવચન, અધ્યયન આદિ ક્ષેત્રે પણ અપનાવવામા આવે તો જ શાસ્ત્રકારોને આપણે ન્યાય આપ્યો ગણાય, અને તો જ સ્વ-પરનુ તાત્વિક ઝળાણ મલવે

ઉપરોક્ત બન્ને હકોકતને નજર સામે રાખીને પોઠશક અને યોગદીપિકા ઉપર સમન્વયાત્મક ટીકા લખવાનુ નિશ્ચિત

કરીને વિ સ ૨૦૧૦ મહા સુદ-પના શુભ દિવસે મારા ગુરુદેવશ્રીના આશિષ લઈને લખાણ શરૂ કર્યું મારા ભવોદધિતારક ગુરુદેવશ્રી વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મ સા ના ઉપકારોની સ્મૃતિમા પ્રસ્તુત સસ્કૃત ટીકાનું 'કલ્યાણકદલી' નામ નિશ્ચિત કર્યું અન્ય ધર્મો પ્રત્યેનો દ્રેષભાવ-ધિક્કારભાવ વાચકવર્ગના મનમાથી દૂર થાય અને જિનોકત મધ્યસ્થભાવ કેળવાય- આ આશયથી દરેક નાનામા નાના વિષય સબંધી સ્વદર્શન અને પરદર્શનના શક્ય તેટલા વધુમા વધુ સાક્ષી પાઠો મે કલ્યાણકદલીમા રજૂ કર્યા છે ક્યારેક તો સ્વદર્શન કરતા પરદર્શનના સવાદો વધુ બતાવેલા છે જેથી સત્યાગ્રહ નહિ પણ સત્યનિષ્ઠાસ્વરૂપ મધ્યસ્થતા આત્મસાત્ થાય. ભક્તિ, વૈરાગ્ય આદિના માધ્યમથી મિથ્યાત્વ જ્યારે અત્યંત મદ બને છે ત્યારે માર્ગાનુસારી ક્ષયોપશમના પ્રભાવથી અન્યદર્શનોના અત સ્થલમાથી ઉદ્ભવતા તટસ્થ વચનો કેવા અર્થત જિનવચનસમાન જ હોય છે ? એ જાણ્યા પછી પરદર્શનદ્રેષ તો રવાના થાય જ છે પરંતુ સાથે સાથે તીર્થંકરકથિત ત્રિકાલાબાધિત તત્ત્વો પ્રત્યેની આસ્થા અસ્થિમજ્જાવત્ બને છે અનુભૂતિના સ્તરથી આ તારક સત્ય સમજાયુ તથા આ અબાધ્ય સત્ય વધુ વ્યાપક રીતે જિનશાસનના સભ્યો સુધી પહોંચે - એવુ વર્તમાન કાળમા અતિઆવશ્યક જાગૃતાવાથી પરદર્શનસવાદો કલ્યાણકદલીમા ઠેરઠેર રજૂ કર્યા છે મૂળકારશ્રી સમક્ષ ઉપસ્થિત સ્વ-પરદર્શનના પ્રાચીન ગ્રંથોમા અને ત્યાર બાદ રચાયેલ ગ્રંથોમા આ જ પ્રકારાના પદાર્થો કઈ રીતે રજૂ કરવામા આવેલ છે / તેમા પ્રસ્તુત પ્રકારાગ્ની કેટલી છાયા રહેલી છે ? આ વાતોની સ્પષ્ટ સમજ મળે તે આશયથી એકસરખા ભાવવાળા અનેક ગ્રંથોના સાક્ષીપાઠો કલ્યાણકદલીમા રજૂ કરેલ છે આ પ્રકારના શાસ્ત્રસદ્ભોથી ઈતિહાસરસિક વિદ્વાનોને પણ એક નવો જ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થશે જેમ જેમ સર્જનયાત્રા આગળ ચાલી તેમ તેમ સ્કુરાગાઓમા દેવ-ગુરૂની કૃપા જીવત પ્રતિબિંબિત થવા લાગી અને ૯ મહિનાના ગાળામા સ્વદર્શનના અનેક આગમ ગ્રંથો-પ્રકારા ગ્રંથો અને પરદર્શનના વેદ, ઉપથી વધુ ઉપનિષદ્, સ્મૃતિ, પુરાણ આદિ ગ્રંથો, બૌદ્ધ, યોગ, સામ્ય આદિ ૬ દર્શનના ગ્રંથો, અલગ અલગ દર્શનોની ૧૦ ગીતા, તથા કાલીદાસ-ભાણભટ્ટ વગેરેના વચનોનો સમન્વય કરતી 'કલ્યાણકદલી' ટીકા ગુરૂકૃપાથી સંપૂર્ણ થઈ પરિશિષ્ટ-૪મા તે તે ગ્રંથોનો નિર્દેશ કરેલ છે, તેના આધારે વાચકવર્ગ તે તે સ્થાનોનુ અવલોકન કરીને પોતાની જ્ઞાન પિપાસાનુ શમન કરી શકશે

ગુજરાતી - રતિદાયિની વ્યાખ્યામા ખાધાર્ય - ટીકાર્થ - વિશેષાર્થનો ક્રમ જળવીને, વર્તમાન દેશ-કાળ વગેરેને ખ્યાલમા રાખીને, મૂળ અને યોગદીપિકાનુ વિવેચન ગુરૂકૃપાથી થયેલ છે જિનશાસનની સાનુબંધ પ્રકૃષ્ટ સેવા કરવાની નિર્મલ ભાવનામાથી ઉદ્ભવેલ આ એક નમ્ર પ્રયાસ છે, જેનાથી મારા હૃદયમા ભગવદ્બલુમાનની પરાકાષ્ઠાનો અપૂર્વ અનુભવ પ્રાપ્ત થયો છે કલ્યાણકદલીમા જે તાત્પર્યાર્થોનુ સ્કુરાગ થયુ તેના કરતા અલગ પ્રકારના ભાવાર્થોનુ સ્કુરાગ અનેક સ્થળે રતિદાયિની-ગુજરાતી વ્યાખ્યામા થયુ વિભિન્ન દષ્ટિકોણથી ઉદ્ભવેલા તે તે તાત્પર્યાર્થો-ભાવાર્થોને સસ્કૃત-ગુજરાતી વિવરાણમા મૂકેલા છે માટે માત્ર કલ્યાણકદલી ટીકા કે માત્ર રતિદાયિની વ્યાખ્યાના અવલોકનથી નહિ પણ તે બંનેના અવગાહનથી જ મારા વક્તવ્યને વિશદરૂપે વાચકવર્ગ સમજી શકશે - એવુ હુ માનુ છુ તથા એવુ થશે તો જ વિજ્ઞ વાચકવૃદ્ધે મને ન્યાય આપ્યો જાણાશે પ્રસ્તુત પ્રથમ ભાગમા રતિદાયિની વ્યાખ્યામા આવતા કેટલાક વિશિષ્ટ ઉપયોગી વાક્યોની નોંધ નીચે આપવામા આવેલ છે

- ત્રિકાલઅબાધિત સૈદ્ધાંતિક તારક તત્ત્વ એ જ ધર્મ છે અને તેને સારી રીતે આત્મસાત્ કરનાર જ વાસ્તવમા ધર્મો છે (પૃ ૫)
- આગાહ અપવાદના સ્થાનમા ઉત્સર્ગને વળગી રહેવુ તે આચારની મધ્યમક્ષા છે (ઉત્કૃષ્ટક્ષા નહિ) (પૃ ૭)
- અદર ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થયુ હોય તો અવશ્ય જીવનમા સદાચાર જ હોય, અસત્ આરભ-સમારભ ન હોય (પૃ ૧૪)
- x-ray જેવી વેધક વિવેકદષ્ટિના પ્રભાવે જ પડિત જીવો અનુષ્ઠાનના આતરિક સ્વરૂપને પારખી શકે છે (પૃ ૧૬)
- વિના સકોચે જાહેરમા સાધુ-શ્રાવક વગેરેની નિદા કરનારના ઉગ્ર ચારિત્રાચાર અશુદ્ધ જ જાણવા (પૃ ૧૮)
- શબ્દોનાં સગ્રહણી અને વિચારોની કબજાતવાળા વાક્યોથી સમૃદ્ધ શાસ્ત્રને આગમતત્ત્વ માની ન શકાય (પૃ ૨૦)
- ધર્મપુરુષાર્થને હેય બતાવી મોક્ષ જ એક ઉપાદેય હોવાની વાત બાલ જીવને કરવામા જોખમ છે (પૃ ૩૮)
- વિશુદ્ધ ગુરુપારતત્ત્વ પરમગુરુપ્રાપ્તિનુ બીજ છે (પૃ ૪૮)
- ગુદરપાક પચાવી શકે તેવા મહાન અતિથિને માત્ર મગનુ પાણી આપીને રવાના કરવા તે હકીકતમા તેનુ અપમાન છે (પૃ ૫૨)
- ધર્મના કેન્દ્રસ્થાનમા જિનાજ્ઞાની આરાધના છે અને અધર્મના કેન્દ્રસ્થાનમા જિનાજ્ઞાની વિરાધના છે (પૃ ૫૩)
- જ્યાં શાસ્ત્ર ત્યાં સર્વજ (પૃ ૫૬)
- શાસ્ત્ર સિવાયનુ એટલુ બધુ વાચન થાય છે કે શાસ્ત્ર વાચવાની રુઝિ-જ મોટા ભાગે મરી પરવારે છે (પૃ ૫૭)
- કર્મસાતાને ઉધારધધો માન્ય નથી (પૃ ૭૧)

- અધિભેદ + નિર્મળ બોધ + પ્રણિધાનાદિનુ મવંદન = સાનુબધ પુષ્ટિ-શુદ્ધિ (પૃ ૭૭)
- આર્થવૃત્તિ એ સાધના અને સાધ્ય પ્રત્યેનો આદરભાવ નષ્ટ કરે છે (પૃ ૭૪)
- અધિકગુણસપત્ર પ્રત્યે ઉદ્ધતાઈ, સમાન ગુણવાળાની ઈર્ષ્યા-નિંદા અને હીનગુણવાળા પ્રત્યે ધિક્કાર લોચ તો ધર્મસિદ્ધિ નક્કી સમજવી (પૃ ૭૬)
- બહારની ક્રિયા ખોખાના સ્થાને છે જ્યારે ભાવ એ ખોખાની અદર રહેલ સુવાર્ગહારના મ્થાને છે (પૃ ૮૨)
- અવિરતિધરના નિર્મલ સમ્યક્દર્શનનુ અવશ્યભાવી કાર્ય છે પાપપ્રવૃત્તિમા બળાપો, હેયાનો વલોપાત, કાળો કલ્પાત (પૃ ૮૭)
- ઉદારતામા ઔચિત્ય કેળવવુ કઠણ છે, કેમ કે તે માટે માર્ગાનુમારી પ્રકૃષ્ટ ક્ષયોપશમની આવશ્યકતા છે (પૃ ૮૧)
- પશુ કરતા માનવની વિશેષતા એ જ છે કે માણસ પોતાનો સ્વાર્થ ગોણ કરીને બીજાની સેવા કરી શકે છે (પૃ ૮૨)
- સમક્રિતની પરિણતિમા મન મોક્ષમા, તન સસારમા, જલત રુચિ ધર્મમા (પૃ ૮૩)
- મુમુક્ષુ માટે સૌપ્રથમ બુદ્ધિની નિર્મળતા અતિઆવશ્યક છે, ત્યાર બાદ બુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા પણ જરૂર આવકાર્ય છે (પૃ ૮૮)
- જે તાત્પર્યધર્મને ઉદ્દેશીને પ્રભુએ ધર્મ ભાષેલો છે તેને બાધ આવે તે રીતે ધર્મશ્રવાણ થાય તો તે ધર્મની અરુચિ જાગૃતી (પૃ ૧૦૫)
- મિત્રાત્મથી મોહિત મતિવાળા લોકો જે પરમાર્થને કર્તવ્યરૂપે ન જાણી શકે તે લોકોત્તર તત્ત્વ કહેવાય (પૃ ૧૧૫)
- ગુરુપરતત્ત્વતાને છોડી સ્વતંત્ર રીતે થતી આરાધના = મડદાના સોનેરી શાગુઆર (પૃ ૧૨૭)
- કાર્યસિદ્ધિનો અદ્વિતીય વિશ્વાસ પુરુષાર્થને બળવાન + અપ્રમત્ત બનાવી કાર્યસિદ્ધિ લાવે છે (પૃ ૧૪૫)
- શાસ્ત્રવિહિત સર્વ અનુષ્ઠાનો પોતપોતાની મર્યાદામા બળવાન જ છે (પૃ ૧૫૭)
- સ્વાર્મીકૃત અને સ્વરૂપકૃત બન્ને શુદ્ધિ જે પ્રયત્નમા ભળે તે પ્રયત્ન યતનાસ્વરૂપ બને (પૃ ૧૫૮)

સશોધન અને અપારમીકાર

- ✽ પરમાધ્યપાદ વર્ધમાનતપોનિધિ સઘહિતચિતક ગચ્છાધિપતિ સ્વ દાદાગુરુદેવશ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજની અનરાધાર દિવ્ય કૃપાથી કલ્યાણકદલી અને રતિદાયિની વ્યાખ્યાનુ મર્જન થઈ શક્યુ છે
- ✽ મારા સયમ ઉદ્યાનને નવપદ્મવિત બનાવવામા અદ્વિતીય ભાગ ભજવનાર પૂજ્યપાદ પરમોપકારી સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ શ્રીમદ્ વિજય જયધોપસૂરીશ્વરજી મહારાજના આશિષ આ સર્જનમા મુખ્ય ચાલકબળ છે તેઓશ્રીએ આ ગ્રથના અમુક ભાગનુ સશોધન કરી આપવાની પણ ઉદારતા દાખવેલ છે
- ✽ ભાષરહસ્યની મોક્ષરત્ના ટીકાનુ મશોધન કરીને મારા ઉપર ઉપકારવર્ષા કરનાર પડ્દર્શનપરિક્રિમિતમતિ પૂજ્યપાદ જગન્નાથસૂરીશ્વરજી મહારાજે વ્યાખ્યાદાયયુક્ત ૮મા પોડશકનુ સશોધન કરીને ઉપકારશૃંખલાને લભાવી છે તે પણ અવિસ્મરણ રહેશે
- ✽ ૧૬ પોડશકના ૧૫ સ્લોકના સશોધનમા શાસનપ્રભાવક પૂજ્યશ્રી ગુણરત્નસૂરિજી મહારાજે તથા વિદ્વદ્ધરેણ્ય પૂજ્ય શ્રીરાજશેખરસૂરિજી મહારાજે પણ જે રસ બતાવેલ તે બદલ તેઓશ્રીનો પણ હુ ઋણી છુ
- ✽ પ્રજ્ઞાશીલ પૂજ્ય શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મહારાજે ટીકાદાયયુક્ત ૧૧ મા પોડશકનુ સશોધન કરવાની ઉદારતા બતાવી તે બદલ તેઓશ્રીનો પણ હુ ખૂબ આભારી છુ
- ✽ પ્રજ્ઞાતસ્વભાવવિભૂષિત પૂજ્ય પન્નાસપ્રવરશ્રી મુનિચંદ્રવિજયજી ગણિવરે સામે ચાલીને પૂ પ કાતિવિજયજી ગણિવરે સશોધિત ઝરેલ પોડશક-યોગદીપિકાના મુધારેલા પાઠોની નોંધ મોકલીને મને ઉપકૃત કરેલ છે, તે લાગણી ભૂલી નહિ શકાય
- ✽ ગભીરસ્વભાવવાળા પૂજ્ય પન્નાસપ્રવરશ્રી કુલચંદ્રવિજયજી ગણિવરે બન્ને નવ્યવ્યાખ્યાયુક્ત આઠમા પોડશકનુ સશોધન કરીને જબ્બર શ્રુતભક્તિ કરી છે, તે સદા હૃદયાકિત જ રહેશે
- ✽ તત્ત્વચિતામણિ વગેરે ગહન ગ્રંથોનુ મને નિ સ્વાર્થભાવે અધ્યયન કરાવનાર પરમોપકારી વિદ્યાગુરુદેવ પન્નાસપ્રવરશ્રી જયસુદરવિજયજી ગણિવરના ઉપકારો કઈ રીતે ભૂલાય ? આ ગ્રથમા પણ અનેક સ્થળે સશોધન + મહત્ત્વનુ માર્ગદર્શન આપવાની ઉદારતા તેઓશ્રીએ દાખવેલ છે

- ❖ અનેક કાર્યોમા વ્યસ્ત હોવા છતા મોક્ષરત્ના, જ્યલતા વગેરે ટીકાનુ સશોધન કરી આપનાર સૂક્ષ્મપ્રજ્ઞાસપત્ર ગણિવરશ્રી પુણ્યરત્નવિજયજી મહારાજ અને તીવ્રમેધાવી મુનિરાજ યશોરત્નવિજયજી મહારાજે વ્યાખ્યાદયયુક્ત પ્રથમ પોઢશક ઉપરાત દશ પોઢશકની ૧૫ મી ગાથાનુ સશોધન કરીને પરોપકારરસિકતાની પરાકાષ્ઠા દેખાડેલ છે તે ઉપરાત આત્મીયભાવે સશોધકીય વક્તવ્ય લખવાની ઉદારતા કરીને પ્રસ્તુત પ્રકાશનની ઉપાદેયતામા જબ્બર વધારો કર્યો છે, જે ક્યારેય નહિ વિસરાય
- ❖ શાસનપ્રભાવક ભવોદધિતારક પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મહારાજનો ઉપકાર ક્યારેય નહિ ભૂલાય તેઓશ્રીની પાવનનિશ્ચા વ્યાખ્યાદયસર્જનના પ્રારભથી પૂર્ણાહૂતિ સુધી મળી તેને પાણ મારૂ એક સોભાગ્ય + સદ્ભાગ્ય સમજુ છુ
- ❖ માર્ગસ્થ વિશદક્ષરોપશમશાલી પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી અજિતશેખરવિજયજી મહારાજે ૩જી પોઢશકનુ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી સશોધન કરીને તેમ જ 'સશોધકીય ઉર્મિ' (જુઓ પૃ ૧૭) મોકલીને મારા ઉપર અજેડ ઉપકાર કર્યો છે
- ❖ રજેહરાણુ દાન કરીને મને સસારમાથી ઉગારવાની હિમત અને ઉદારતા બતાવનાર વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂજ્યપાદ શ્રીહિમચદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મહારાજે ૭મા પોઢશકનુ લખાણ તપાસીને તેમ જ પોઢશકની હસ્તલિખિતપ્રત તથા પૂ પ કાતિવિજયસશોધિતપ્રત મોકલીને જીવત કલ્યાણમિત્રતાને મજબૂત બનાવી છે
- ❖ ૧ માસ સુધી હોસ્પીટલમા રાત-દિવસ સાથે રહીને મન મૂકીને સેવા કરવા દ્વારા મને સ્વાસ્થ્ય + સમાધિને આપનાર મધુરવક્તા પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી મુક્તિવલ્લભવિજયજી મહારાજે દશ પોઢશકની બન્ને અભિનવ વ્યાખ્યાનુ સશોધન-પરિમાર્જન કરીને ઉપકારશ્રેણિને જબ્બર લબાવી છે
- ❖ માદગીમા ૩/૪ માસ સુધી જેમની પ્રેમાળ સેવા ન મળી હોત તો આ પ્રકાશન અશક્ય બની ગયુ હોત તે આત્મીય મુનિરાજશ્રી મેઘવલ્લભવિજયજી મહારાજ પાણ આ અવસરે અવશ્ય સ્મરણીય છે
- ❖ પ્રસ્તુત ગ્રંથની પ્રસ્તાવના લખવાની ઉદારતા દાખવનાર વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી ઉદયવલ્લભવિજયજી મહારાજ તેમ જ ચોથા-પાચમા પોઢશકની બન્ને નવ વ્યાખ્યાનુ પરિમાર્જન કરી આપનાર કલ્યાણમિત્ર મુનિરાજશ્રી હૃદયવલ્લભવિજયજી મહારાજ - આ બન્ને બધુબેલડી પોતાની લેખન-સશોધન-સપાદનશક્તિના માધ્યમથી ચિરસ્થાયી શાસનસેવામા હરાણફાળ ભરે તેવી કામના રાખુ છુ

પ્રસ્તુત પ્રકાશનની ઉપાદેયતામા જબ્બર વધારો કરનાર તથા સાક્ષાત્ યા પરપરાએ આ કાર્યમા સહયોગ આપવાની સહૃદયતા બતાવનાર ઉપરોક્ત સયમીઓની કૃપાના/સહાયતાના આધારસ્તભ વિના આ ભગીરથ કાર્ય કરવુ મારા માટે અશક્યપ્રાય જ હતુ માત્ર મસ્તક નહિ, હૃદય પાણ ઝૂકી પડે છે આ ઉપકારીઓના ચરણારવિદમા આવા રૂડા ઉપકારીઓનુ સ્મરણ પાણ આ અવસરે આનંદનુ મોજુ ફેલાવે છે, કૃતજ્ઞભાવને ખેચી લાવે છે

અનેક વિદ્વાન સયમીઓની સૂક્ષ્મ નજરથી પ્રસ્તુત પ્રકાશનના અલગ-અલગ વિભાગોનુ પરિમાર્જન-સશોધન-સર્વર્ધન થવાથી પ્રસ્તુત બન્ને વ્યાખ્યા અચૂક વિશ્વસનીય બનશે-એવો દઢ વિશ્વાસ છે તદુપરાત પ્રુકરીડીંગ આદિમા પાણ મે પૂરતી કાળજી રાખી છે છતા છબસ્થતામૂલક કોઈ ત્રુટિ દષ્ટિગોચર થાય તો વિજ્ઞ વાચકવર્ગ સ્વય તેનુ પરિમાર્જન કરે તેવી અભ્યર્થના

મોક્ષયાત્રામા ભોમિયા, પાથેય, વાહન, આરામગૃહ, વૃક્ષ, ફૂવા, સહયાત્રી આદિનુ કાર્ય બજાવનાર પ્રસ્તુત પ્રકાશન દ્વારા મહુ કોઈ મુમુક્ષુ પઠન-પાઠન-મનન-ચિતન-નિદિધ્યાસનના માધ્યમથી વહેલી તકે પરમ અને ચરમ શાશ્વતવિશ્રાન્તિસ્થાનને પામે એ જ એક મગલ અભિલાષા

ગુરુપાદપદ્મરેણુ
મુનિ યશોવિજય
વિ સ ૨૦૧૨ ચૈત્ર વદ-૧૩
સાપન, મુબઈ

વિષયમાર્ગદર્શિકા

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રથમ સદ્ધર્મપરીક્ષકપોઢશકમ્	૧-૩૨	પરિણામસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૨૧
'રાજમાતંડકારાક્ષેપપરિહાર	૨	ઉત્તર્ગાદિસૂત્રપટ્કવિયોતનમ્	૨૨
વપધેયસાદ્યેઽપ્યુપાધ્યસાદ્યમ્	૩	ઐદ્યર્થશુદ્ધિને અમશ્ચએ	૨૩
વિવેકસ્ય તૃતીયલોચનત્વમ્	૪	આગમવાદ-હેતુવાદવ્યવસ્થોપદર્શનમ્	૨૪
'સ' इत्यस्य काव्यप्रकाशानुसारेणानपेक्षणम् .	૫	દુર્ગમગાઝવચનાના શ્રદ્ધેયત્વસમર્થનમ્	૨૫
જિનગાસને તાત્ત્વિકપ્રવેશવિચાર	૬	આક્ષેપણ્યાદિકથાચતુષ્કનિરૂપણમ્	૨૬
દ્રવ્યસમ્યક્ત્વવિચાર	૭	પરિણતાદિત્રિતયસ્વરૂપયોતનમ્	૨૬
બાલ જીવની ઓળખાણ	૭	પાપદેશનાને ઓળખી લો	૨૬
'મધ્યમબુદ્ધિ'ની ઓળખાણ	૭	વિપરીતદેશનાતો દારુણવિપાક.	૨૭
પડિત જીવને જાણીએ	૭	કુશીલસ્વરૂપમીમાસા	૨૮
કેવળ બાહ્ય વેશ અસાર	૮	વિકારાનુરૂપ પ્રતિકાર	૨૯
ગુણશૂન્યસ્ય સાધુવેશગ્રહણમકિચ્છિક્ત્રમ્	૮	વિપરીત દેશના ઓપધદેશાતથી સદોષ	૩૦
લિદ્ધસ્ય નમસ્કાર્યંતાયામુપયોગવિચાર.	૯	દોષભયાદધિકારિણા ધર્મદેશના નેવ ત્યાજ્યા	૩૦
અતરંગ પરિશ્રુ છોડો	૯	દેશકાલાનુરૂપા તીર્થદ્વરદેશના	૩૧
કચ્ચુકત્યાગવિમર્શ	૧૦	યથોચિત ધર્મદેશના નિયમા ધર્મપ્રાપ્તિહેતુ	૩૧
મિધ્યાચારાનિરૂપણે મધુસૂદનવ્યાસ્યા	૧૧	બોધિત્વસ્વરૂપવિચાર	૩૨
અનન્તજ્ઞો ગ્રેવેયકાસિવિચાર	૧૨	દ્વિતીય સદ્ધર્મદેશનાપોઢશકમ્	૩૫-૬૨
માટે અનન્તા ઓધા નિષ્કળ ગયા	૧૨	મોક્ષાગયમુલ્યોપદેશ્યકેતરદેશનાયા પાપદેશનાત્વ-	
મદનુષ્ઠાન ઉપચારથી ચારિત્ર છે	૧૩	નિરાકરણમ્	૩૫
ચાલલક્ષણત્રિવિધ્યોપદર્શનમ્	૧૩	બાલદેશના મુખ્યતયા બાહ્યાચારલક્ષી	૩૫
નયમેદેન ચારિત્રસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૧૪	ચાલ-મધ્યમયોર્નિશ્રયનયદેશનાશ્રવણાનધિકારિત્વમ્	૩૬
શુઃ અને અશુદ્ધ અનુષ્ઠાનને કેવી ગતે જાણવા /	૧૫	ચાલતાયા નાનાવિધસ્વરૂપોપદર્શનમ્	૩૭
યતનાયુક્તવ્યાપારસ્ય ધ્યાનાઽવિરોધિતા	૧૫	ધર્મોપદેશાયોગ્યજીવસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૩૮
બુધાના હસકલ્પત્વસમર્થનમ્	૧૬	સાધ્વાચારોપદેશપ્રયોજનપ્રકાશનમ્	૩૯
શાસનમાલિન્યકારિણો મિધ્યાત્વવર્ધકત્વમ્	૧૭	લોચ, ખુદ્ગા, પગ, રાત્રે અલ્પ નિદ્રા વગેરે સાધ્વાચાર	૩૯
વર્તમાન ઝાળના અશુદ્ધ અનુષ્ઠાનને જાણીએ	૧૭	તપ ચતુષ્કસ્વરૂપવિયોતનમ્	૪૦
જાઓ સાધુ નિદા ન ફેરે	૧૮	આધાર્કર્મ-દ્રવ્યાયમિગ્રહાદિસ્વરૂપવિયોતનમ્	૪૧
સાધુનિન્દ્યાયા સવિગ્રપાક્ષિકત્વપ્રચ્ચવ	૧૮	નવકલ્પવિહાર-કાયોત્સર્ગાદિવિમર્શ	૪૨
દૃષ્ટવાધિતસ્ય સદાગમત્વાઽસમ્ભવ	૧૯	માધુકરો ભિક્ષાથી નિર્દોષ જોયરી, અભિગ્રહ,	
આગમતત્ત્વને ઓળખો	૧૯	વિગર્હપરિહાર-સાધ્વાચાર	૪૨
કપટેદતાપરીક્ષાપ્રતિપાદનમ્	૨૦	અપ્રતિબઃ વિહાર, કાઉસગ્ગ, પડિલેહાણ	
		આદિ સાધ્વાચાર	૪૨

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
મધ્યમબુદ્ધિને આપવા યોગ્ય ધર્મદેશના	૪૩	ધર્મદેશનાયા અવન્યધર્મવીજવપનસામર્થ્યમ્	૬૨
પશ્ચતન્ત્રવિષયવ્યવસ્થાપનમ્	૪૩	તૃતીય ધર્મલક્ષણપોઢશકમ્ ૬૫-૮૭	
ચારિત્રરક્ષણાપૈવ દ્રવ્યાનુયોગાયુપદેશ	૪૪	લક્ષણન્યુત્પત્તિવિચાર.	૬૫
અષ્ટપ્રવચનમાતૃપરિજ્ઞાન વિના સાધુત્વાડસમ્ભવ	૪૫	ધર્મનુ પડિતગમ્ય લક્ષણ કેવુ હોય ?	૬૫
ત્રાણેય અવસ્થામા સાધુધર્મ હિતકારી	૪૫	પુષ્ટિ-શુદ્ધિયુક્ત ચિત્ત = ધર્મ	૬૬
અષ્ટ પ્રવચન માતાને સાધુએ ક્યારેય ન છોડવી	૪૫	નિશ્ચયસ્ય હેતુ-સ્વરૂપાનુવન્ધપૂર્ણતા	૬૬
અષ્ટપ્રવચનમાતૃપ્રતિપાદનમ્	૪૬	નયભેદેન ધર્મસ્વરૂપચોતનમ્	૬૭
સાધૂના ભવાન્તરનિર્ણય.	૪૭	આ ભૂલ ન કરશો	૬૭
પ્રવચનમાતામ્પત્રને ભવભય ન હોય	૪૭	મલવિગમથી પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ	૬૭
વિધિયુક્ત અધિકારિકર્તૃક આગમશ્રદ્ધાગુ ૯૪ વિશિષ્ટકલદાયી	૪૮	મલવિગમ સંસ્ક્રિયાસ્વરૂપ પાણ કહેવાય	૬૮
આગમગ્રહણવિધિપ્રરૂપણમ્	૪૮	હેતુ-સ્વરૂપ-ફલમુલેન મલનિરૂપણમ્	૬૮
ગુરુકુલવાસસ્ય પ્રકૃષ્ટાજ્ઞારૂપતા	૪૯	મોક્ષે શુદ્ધિપ્રાધાન્યસ્થાપનમ્	૬૯
વિશુદ્ધ ગુરુપારતન્ત્ર્ય એ પરમગુરુપ્રાપ્તિનુ બીજી	૪૯	તો મોક્ષ મળે	૬૯
ગુરુભક્તિપ્રભાવેન તીર્થકૃદર્શનમ્	૫૦	પુષ્ટિ અને શુદ્ધિમાથી એકની પાણ ઉપેક્ષા ન ચાલે	૭૦
ગીતાર્થપરતન્ત્રસ્ય પ્રતિક્ષણવિલક્ષણપરિણામ.	૫૧	મોક્ષ પ્રતિ પુરેરાવચ્ચકતાસ્થાપનમ્	૭૦
પરમાર્થપ્રધાન આગમતત્ત્વ બુદ્ધઉપદેશવિષય	૫૧	વેચસવેચપદપ્રજ્ઞાપનમ્	૭૧
જિનાજ્ઞાસ્વરૂપચોતનમ્	૫૨	તો ગ્રન્થિભેદ કરવો જ રહ્યો	૭૧
જિનવચનાશયના = ધર્મ - બુદ્ધ ઉપદેશ	૫૨	પ્રણિધાનસ્વરૂપમીમાસા	૭૨
જિનાજ્ઞાવિશદ્યકતા ઉશ્ચકટ પાણ અધર્મ	૫૩	સ્વરૂપમુલેન પ્રણિધાનવ્યાસ્યા	૭૩
આજ્ઞાપાલને દોષપ્રાસાવપિ નિર્દાપતેવ	૫૩	અભવ્યાદિક્રિયાયા તાત્ત્વિકપરાર્થકરણોદ્દેશવિરહઃ	૭૪
નયભેદેન હિસાનિરૂપણમ્	૫૪	પ્રવૃત્તિસ્વરૂપવિચારણા	૭૪
પ્રવર્તકાદિસ્વરૂપચોતનમ્	૫૫	વિભિન્નવ્યાસ્યાત્રિતયવિરોધપરિહાર.	૭૫
આગમનુ વચન જ પ્રવર્તક-નિવર્તક	૫૫	પ્રવૃત્તેરાશયરૂપતોપપાદનમ્	૭૬
શાસ્ત્રાદરસ્ય ચીતરાગાદરાવિનાભાવિત્વમ્	૫૬	વિઘ્નજયનિરૂપણ	૭૬
જ્યા શાસ્ત્ર ત્યા સર્વજ્ઞ	૫૬	વિઘ્નજયનિરૂપણે યોગવિશિકાવૃત્તિસવાદઃ	૭૭
હૃદયસ્થિતભગવન્માહાત્મ્યમ્	૫૭	અન્તરજ્ઞવહિરજ્ઞવિષયવિભાગેન વિઘ્નત્રિતયોદાહરણોપદર્શનમ્	૭૮
આજે શાસ્ત્રાભ્યાસ કેમ મદ બનેલ છે ?	૫૭	સિદ્ધિનિરૂપણ	૭૮
સમરસાપત્તિ યોગીમાતા	૫૮	ધર્મસિદ્ધિના અજીર્ણથા દૂર રહો	૭૯
ભગવત્સ્વરૂપોપયુક્તસ્ય ભગવદ્રૂપતા	૫૯	સિદ્ધે સ્થેર્યયમેડન્તર્ભાવ.	૭૯
સમાપત્તિસ્વરૂપમીમાસા	૫૯	સુવર્ણઘટન્યાપવિચાર.	૮૦
પાતજ્વલયોગદર્શનસમ્પત્તપ્રક્રિયાપ્રવર્દનમ્	૬૦	વિનિયોગ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન	૮૦
અરિહતના ધ્યાને અરિહત બનો જશો	૬૧	વિનિયોગે વિચારવિશેષઃ	૮૧
અમોઘ ધર્મદેશનાના ઉપાય	૬૧	ક્રિયાયા. સત્ત્વશુદ્ધિકારણતાચોતનમ્	૮૨
દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયદ્વારાડર્હદધ્યાનસ્ય મોહનાશકતા	૬૨	તો ક્રિયામા ભાવને ઉમેરતા આવ	૮૨

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
વિમુક્તિસપદનિર્વચનમ્	૮૩	ક્રોધપ્રકારપ્રકાગનમ્	૧૦૬
અમૃતસ્ય સ્વત કામ્યત્વવિમર્શ	૮૪	ક્રોધસ્ય સર્વનાશકતા	૧૦૭
અમૃતને માગનાગે ખગબ ભોજનને તુરત છોડી દે	૮૪	મેત્રી વગેરે ધર્મક્ષણ છે	૧૦૮
તો ના અમૃત દે	૮૫	મૈત્ર્યાદિમીમાસા	૧૦૮
ભવવદુમાન-પાપવદુમાનાભાવવિચાર:	૮૬	બ્રાહ્મણસ્વરૂપયોતનમ્	૧૦૮
સમ્યગ્દૃષ્ટે પાપપ્રવૃત્તિવિચાર	૮૬	માધ્યસ્થ્યસ્ય સાવચિત્ત-નિરાચિત્તતા	૧૦૯
કલ્પના તો કરો !	૮૬	નાનાશાસ્ત્રાનુસારેણ મૈત્ર્યાદિસ્વરૂપયોતનમ્	૧૧૦
સમ્યગ્દૃષ્ટે પાપસેવનેડપ્યસેગનમ્	૮૭	ચત્તાર પુણ્યોપાયા	૧૧૧
ચતુર્થ ધર્મેન્દુલિપ્તષોડશકમ્	૧૦૦-૧૧૧	લક્ષાગ પાણ ધર્મનિષ્પત્તિયુક્ત બને	૧૧૧
ધર્મેન્દુલિપ્તોપદર્શનમ્	૧૦	પચ્ચમ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિષોડશકમ્ ૧૧૪-૧૨૬	
ઉદારતામા ઔચિત્ય કેળવો	૯૦	સામાન્યધર્મસાધકર્મ્યંવ વિશેષધર્મસાધનયોગ્યત્વમ્	૧૧૪
ઔચિત્યસ્ય કેવલિપર્યન્તસ્થાયિત્વમ્	૯૧	લોકોત્તર તત્ત્વ નિપ્રાપ્તિ	૧૧૪
ધૈર્યસ્વરૂપમીમાસા	૯૨	વીજદાહેન્દુકુરાયભાવ	૧૧૫
દાક્ષિણ્યનુ તાત્ત્વિક સ્વરૂપ	૯૨	અભ્યુચયપક્ષાદ્વીકાર	૧૧૬
ત્રિજાલાનુગત પાપતુગુણા	૯૩	કાલસ્ય પ્રાધાન્યેડપિ પચ્ચકારણસમગાયસ્થાપનમ્	૧૧૭
અર્થસમાજસિદ્ધિસ્થાપિ કાયતાવન્નૈદકતા	૯૪	ચરમાવર્ત ક્રાંતે આવે !	૧૧૭
તો ના જ્ઞાન નિર્મલ બને	૯૪	અક્રાંતે આખા ન પાડે	૧૧૮
નિપ્રિયનો ધર્મ પ્રશસામ્યદ બને	૯૫	કાલસ્વરૂપમીમાસા	૧૧૮
જનપ્રિયત્વમાદ્યાત્મ્યમ્	૯૫	અચરમાવર્તકાળે આગમમા પાણ દોષદર્શન	૧૧૮
શ્રીજયરાંપસૂરીશ્વરાભિપ્રાયપ્રકાગનમ્	૯૬	આગમપ્રામાણ્યવાદી અવિધિધો દૂર રહે	૧૧૮
ક્રોધસ્ય કણ્ડતુપમાસમર્થનમ્	૯૭	સ્તંભસ્થાપિ વિધ્યાદિયુક્તાનુદાનસ્થોપાદેયતા	૧૨૦
ધર્મા ને પાપવિકાગે હેરાન ન કરે	૯૭	વિશેષાવશ્યકતાવિમર્શ.	૧૨૧
મુખ્ય પાપવિકારો ચાર છે	૯૮	લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિના અધિકારોને ઓળખીએ	૧૨૨
ગમ્યાગમ્યવિવેકસ્યાવશ્યકતા	૯૮	આગમવચનપરિણતિ અમોઘ ઓપધ	૧૨૨
અધમ દોષ દષ્ટિઅમોહ	૯૮	ત્રિવિધજ્ઞાનમીમાસા	૧૨૩
ચત્યકાર્યેડપવાદતો યતિપ્રવૃત્તિ	૧૦૦	દશવિધ-પચ્ચદગવિધસજ્ઞાનિર્દેશ	૧૨૪
ચત્યદ્રવ્યનાશોપેક્ષણેડનન્તસસાર	૧૦૦	તો અપૂર્ણ મદનુદાન રાખવે	૧૨૪
યજસ્થલીયદિમાવિચાર	૧૦૧	ચેતસિ ભગવદ્પ્રવંશદેહતુવિચાર	૧૨૫
સદસદભિનિવેશવિચાર	૧૦૨	તો મજ્ઞાનિષ્ત્રાણ પાણ સરળ છે	૧૨૫
દેવાદિગોચરકદાગ્રહસ્ય ત્યાજ્યતા	૧૦૩	સર્વજ્ઞસિદ્ધિ.	૧૨૬
સર્વપ્રવાદમૂલ દ્વાદશાગ્નમ્	૧૦૪	વિધિપાલનના બે કારણને ધ્યાનથી પીછાણીએ	૧૨૭
ન ધર્મો ધાર્મિકેર્વિના	૧૦૫	ગુરુપારતન્યસ્વરૂપોપદર્શનમ્	૧૨૭
ધર્મની અડચિને ઓળખીએ	૧૦૫	મહાદાન અને દાનની ભેદરેખા પારખીએ	૧૨૮
પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત કોધની ભેદરેખા	૧૦૬	ન્યાયસ્વરૂપપ્રદર્શનમ્	૧૨૮

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
મહાદાનસ્વરૂપમીમાસા	૧૨૯	વ્યવસ્થાદિકૃતે જિનભવન સાધુઓ ન સમર્પણીયમ્	૧૫૦
પદ્ધિધાતિદેશપ્રકાશનમ્	૧૩૦	જિનાલયે સાધ્વવસ્થાનવિચાર	૧૫૧
તો ઈષ્ટ દેવાર્ચન કહેવાય	૧૩૦	પ્રાચીનકાલીનસાધુવસતિવ્યવસ્થોપદર્શનમ્	૧૫૨
ગુરૂસેવા કઈ રીતે કરવી /	૧૩૧	ચેત્યાયતનપદલક્ષણાવિચાર	૧૫૩
સેવાધર્મ પરમગહન	૧૩૧	ધર્મપ્રારમ્ભવીજોપદર્શનમ્	૧૫૪
ગુરૂપૂજનસ્વરૂપમીમાસા	૧૩૧	યતનાયા હિસાનિવૃત્તિફલકત્વમ્	૧૫૫
ક્રિયામા પાણ સાપેક્ષવાદ સન્માન્ય	૧૩૨	યતનાગર્ભપ્રવૃત્તૌ ધર્મપરિણામસ્ફુરણમ્	૧૫૬
દોષસ્યાઽપ્યુપાદેયતા ગુણસ્યાઽપિ ચ ત્યાજ્યતા	૧૩૩	યતનાવૈકલ્યે દોષ:	૧૫૬
પદ્ય જિનભવનપોઢશકમ્	૧૩૫-૧૫૮	દેરાસર બનાવવામા થતો હિસા નિર્દોષ કઈ રીતે ?	૧૫૮
જિનભવનસૂત્રધારલક્ષણમ્	૧૩૬	સામાયિકાદિના જિનપૂજાયા અનન્યથાસિદ્ધતા	૧૫૭
જિનભવનસંપાદન	૧૩૬	જિનપૂજાયા: પ્રત્યહ કર્તવ્યતા	૧૫૮
દેરાસર બનાવવાના અધિકારીને ઓળખીએ	૧૩૭	યતનાને ઓળખીએ	૧૫૮
અન્યાદેશેન ધર્માનુદાનસ્ય ત્રિવિધત્વમ્	૧૩૭	સપ્તમ જિનવિમ્બપોઢશકમ્ ૧૬૧-૧૭૮	
પ્રકારાન્તરેણ જિનભવનાધિકારિચોતનમ્	૧૩૮	લક્ષણોપેતસ્ય વસ્તુનો દેવતાધિષ્ઠિતત્વમ્	૧૬૧
દેરાસરની ભૂમિ કેવો જોઈએ /	૧૩૮	દેરાસરમા જિનપ્રતિમા તરત પધરાવવી	૧૬૧
તાત્ત્વિક ધર્મનો ત્રણ શરત	૧૪૦	જિનપ્રતિમા તૈયાર કરવાની વિધિ	૧૬૨
પરપીઢાપરિત્યાગોપદેશ	૧૪૦	શિલ્પિપૂજનવિધિ:	૧૬૨
કુશલાશયસ્ય બોધિલાભહેતુતા	૧૪૧	અનઘશિલ્પિન: સ્વસમ્પદનુસારિમૂલ્યાર્પણમ્	૧૬૩
'વાહ ! કેવો બેનમુન જૈન ધર્મ !'	૧૪૧	ધનાતિક્રમદ્વૈવિધ્યમ્	૧૬૪
દલદ્વારનિરૂપણ	૧૪૨	અપવાદતઃ સમ્પસનશિલ્પિગ્રહણવિધિ:	૧૬૪
જિનભવનોપયોગિકાષ્ટાદિગ્રહણવિધિ	૧૪૩	ચિત્તભેદસ્ય ત્યાજ્યતા	૧૬૫
શકુનસ્વરૂપોપદર્શનમ્	૧૪૪	શ્રાવક અને શિલ્પીનો મનમેળ અખડ રહો	૧૬૬
દલગ્રહણવિધિમા શકુનનુ મહત્વ	૧૪૪	ફલસ્ય ભાવાનુસારિત્વોપપાદનમ્	૧૬૬
કાર્યમિહિના ત્રણ લિંગ	૧૪૫	પરિણામાત્ વન્ધ-મોક્ષો	૧૬૭
ત્રિવિધપ્રત્યયોપદર્શનમ્	૧૪૫	કાર્યારુચિમૂલા કારણાઙ્ગુચિ.	૧૬૮
દેરાસરના કારીગરો સાથે ઉચિત વ્યવહાર રાખવો	૧૪૫	શિલ્પીની અપ્રોતિ = ભગવાનની અપ્રોતિ	૧૬૮
જિનભવનમૃતકાના સન્તોષ્યતોપપાદનમ્	૧૪૬	જિનવિમ્બલક્ષણમ્	૧૬૮
મૃતકાતિસન્ધાનસ્ય હેયતા	૧૪૭	શ્રાવક દોહલાઓથી સપત્ર જિનબિબ કરાવે	૧૬૯
દેરાસરના મોમપૂરા વગેરે 'ધર્મમિત્ર' છો	૧૪૭	દોહદવિચાર	૧૬૯
શુભ આશય નિરૂપણ	૧૪૭	શિલ્પિનો ભગવદ્વપતાસમર્થનમ્	૧૭૦
જિનભવનસ્ય કૃતાકૃતપ્રત્યુપેક્ષણમ્	૧૪૮	ન્યાયાર્જિતધનસ્ય માવશુદ્ધિકરણોપદેશ:	૧૭૧
દેરાસરનિર્માણ ભાવયક્ષ અને	૧૪૮	ભાવશુદ્ધિને ઓળખીએ	૧૭૧
માવપજ્ઞવિચાર.	૧૪૯	જિનબિબમા મત્રન્યાસ	૧૭૨
દેરાસરસંબંધી વિશેષ વક્તવ્ય	૧૫૦	ઐકારસ્વરૂપવિચાર	૭૨

શ્રીશઙ્ગેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમઃ ।

યાકિનીમહત્તરાસૂનુ-સૂરિપુરન્દર-શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરપ્રણીતમ્
ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય-મહોપાધ્યાય-શ્રીયશોવિજયગણિવરવિરચિત-યોગદીપિકાવૃત્તિસમેતમ્
મુનિ-યશોવિજયકૃત-કલ્યાણકન્દલી-રતિદાયિનીવ્યાખ્યાભ્યા વિભૂષિતમ્

ષોડશકપ્રકરણમ્

પ્રથમ સદ્ધર્મપરીક્ષાષોડશકમ્

શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત
મૂલગ્રન્થ } →

પ્રણિપત્ય જિન વીર, સદ્ધર્મપરીક્ષકાદિભાવાનામ્ ।
લિઙ્ગાદિભેદતઃ સ્વલુ, વક્ષ્યે કિંચિત્સમાસેન ॥૧/૧॥

મહોપાધ્યાય-યશોવિજયરચિતા
યોગદીપિકા

એન્દ્રશ્રેણિનત વીર જત્વાઽસ્માભિર્વિધીયતે । વ્યાખ્યા ષોડશકગ્રન્થે સક્ષિપ્તાર્થાવગાહિની ॥૧॥

મુનિયશોવિજયકૃતા
કલ્યાણકન્દલી

પ્રણમ્યૈકાદશે વર્ષે શ્રીસમ્ભવજિન મયા । કલ્યાણકન્દલી ઘોડેગાંવે પ્રતન્યતે મૃશમ્ ॥૧॥

યસ્યા ષોડશકો ગ્રન્થઃ શ્રીયોગદીપિકા તથા । વિત્રિયતે ગુરૂણા શ્રીભારત્યાશ્ચ પ્રસાદતઃ ॥૨॥

કલ્યાણકન્દલી પ્રાપ્તો મુક્ત્વા સ્વપ્નપદ્ધતિમ્ । સમન્વયાત્મિકા નાનાતન્ત્રાણા રચ્યતે મયા ॥૩॥

ઐહિ દુઃસ્વપ્નનિમગ્નજનુજાતસમુદ્ધારકૃતે તદાત્યન્તિકૈકાન્તિકસદુપાયસમુલ્લાસનબદ્ધકક્ષાશ્ચતુશ્ચત્વારિશદધિકચતુર્દશ-
શતશાસ્ત્રપ્રણેતારો યાકિનીમહત્તરાસૂનુશ્રીહરિભદ્રસૂરિપુરન્દરા. સદ્ધર્મપરીક્ષા-દેશનાદિષોડશાધિકારગર્ભિત પશ્ચવસ્તુકાષ્ટક-વિશિકા-
પશ્ચાશકાદિસજાતીય શ્રીષોડશકપ્રકરણ વિરચિતવન્તઃ તદન્તર્નિહિતતાત્પર્યાર્થાવિષ્કારકૃતે ચ ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય-શ્રીહરિ-
ભદ્રલઘુવાન્ધવપ્રભૃતિવિરુદ્ધવિભૂષિતૈર્મહોપાધ્યાયયશોવિજયગણિવરૈઃ. યોગદીપિકાનામ્ની વ્યાખ્યા વિરચિતા । તત્ર મૂલગ્રન્થપ્રારમ્ભસ્તુ
પ્રણિપત્યૈત્યાદિના । મૂલગ્રન્થે દળ્ઘાન્ધ્યસ્ત્વેભવમ્ → વીર જિન પ્રણિપત્ય લિઙ્ગાદિભેદતઃ. સદ્ધર્મપરીક્ષકાદિભાવાના કિંચિત્
સ્વલુ સમાસેન વક્ષ્યે ॥૧/૧॥ કારિકાયા આઘપાદેન વિઘ્નવિનાયકોપશાન્તયે શિષ્ટસમયપરિપાલનાય ચ મજ્જલમભિહિતમ્ ।
અવશિષ્ટ-પાદૈરભિધેયાદિકમુપદર્શિતમિત્યાદ્યૂહનીયમવહિતમાનસૈ ।

કામિતપૂરણસુરતરુ-સિદ્ધ-સ્વપ્રિય-વાગ્મન્ત્રસ્મરણાદિકૃતે ન્યાયવિશારદીયમજ્જલકારિકા ચૈવમ્ - એન્દ્રશ્રેણિનતમિત્યાદિ ।
'ષોડશકગ્રન્થેઽસ્માભિઃ સક્ષિપ્તાર્થાવગાહિની વ્યાખ્યા વિધીયત' इत्यनेन स्वप्रतिज्ञा प्रदर्शिता । सा च तदर्थिनामवधानफलिता ।

❀ રતિદાયિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા) ❀

સુવિહિતશિરોમણિ સૂરિપુરન્દર શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે રચેલ ષોડશક ગ્રંથ અને તેના ઉપર ન્યાયવિશારદ મહોપાધ્યાય
શ્રીયશોવિજયજી ગણિવરે રચેલ યોગદીપિકા વૃત્તિનો ગુર્જર અનુવાદ + ભાવાનુવાદ પ્રસ્તુત થાય છે

સરસ્વતી માતા કૃપા કરો, દો સદ્ધુદ્ધિ શ્રીગુરૂંજરાય,

ષોડશકની ટીકા ઉપર, ભાવાનુવાદ રચાય છે આજ.

ગાથાર્થ - વીર જિનને નમસ્કાર કરીને લિંગાદિભેદથી સદ્ધર્મપરીક્ષક આદિ ભાવોના અત્પ[સ્વરૂપ]ને સંક્ષેપથી હુ [=શ્રી
હરિભદ્રસૂરિ] કહીશ [૧/૧]

મૂલ ગ્રંથની યોગદીપિકા ટીકા રચતા મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી ગણિવર મગલાચરણ કરે છે. તે આ મુજબ છે ઈદ્રસભધી
શ્રેણિથી નમસ્કૃત થયેલ શ્રીવીર ભગવતને વદન કરીને અમારા દ્વારા [શ્રીન્યાયવિશારદ દ્વારા] ષોડશક ગ્રંથ ઉપર સક્ષિપ્ત અર્થનું

તત્રાદાવિદમાર્યાસૂત્ર → 'પ્રણિપત્ય'ત્યાદિ । પ્રણિપત્ય = નમસ્કૃત્ય, જિન = જિતરાગાદિદોષ, વીર = વર્ધમાનસ્વામિન, સદ્ગમપરીક્ષકો બાલાદિભેદેન ત્રિવિધ તદાદયો યે ભાવાસ્તેષા, લિઙ્ગાદિભેદત = લિઙ્ગાદિભેદ-માશ્રિત્ય, કિચિત્ = અલ્પ સ્વરૂપમિતિ શેષ, સમાસેન = મિતશબ્દેન, વક્ષ્યે = અભિધાસ્યામિ ॥૧/૧॥

કલ્યાણકન્દલી

પોઢશકસદ્ધ્યોપેતાધિકારપરિમિતો ગ્રન્થ = પોઢશકગ્રન્થ ઇત્યર્થે 'તદસ્ય પરિમાણ' [પા સૂ ૫/૧/૫૭] ઇતિ પાણિનિસૂત્રાધિકારે 'સદ્ધ્યાયા સજ્ઞા-સદ્ધ' [પા.સૂ ૫/૧/૫૮] ઇત્યનેન સજ્ઞાર્થે કન્પ્રત્યયે સતિ પોઢશક ઇતિ રૂપમ્ । સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસનાનુસારેણ તુ → 'માનમ્' (૬/૪/૧૬૯) ઇતિસૂત્રાધિકારે 'નામ્નિ' (૬/૪/૧૭૨) ઇત્યનેન સજ્ઞાર્થે કન્પ્રત્યયે સતિ 'પોઢશક' ઇતિ રૂપમ્ । પ્રકરણશ્વેદમાર્્યાપોઢશકમાનપોઢશકમાનમિત્યસ્યાભિધાન યથાર્થ 'પોઢશકમિ'તિ । વ્યાખ્યાલક્ષણશ્ચ તત્સમા-નાર્થકપદાન્તરેણ તદર્થકથનસ્વરૂપમત્ર બાહુલ્યેનાનુસૃત યોગદીપિકાકૃતા । ઇત્યશ્ચ મૂલગ્રન્થવ્યાખ્યયોર્મજ્જલાદિપ્રતિપાદિકે આદ્યે કારિકે લેશતો નિરૂપિતે ।

યદ્યપિ મૂલગ્રન્થ પ્રાય યોગદીપિકાયા સ્પટીકૃતસ્તથાપિ મૂલગ્રન્થસ્થાના કેષાશ્ચિત્ પદાના યોગદીપિકાયામનિરૂપિતાર્થત્વાત્ બહુપુ સ્થલેષ્વન્યવસ્યાઽસ્પટ્ટત્વાચ્ચ પ્રતિશ્લોકમસ્માભિર્દંડાન્વયો દર્શયિષ્યતે । મૂલગ્રન્થે ચેત્કાચિદસ્માકમધિકપ્રતિપિપાદયિષા દણ્ડા-ન્યવપ્રદર્શનોત્તર તદાવિષ્કરિષ્યામ । એવમેવ યોગદીપિકાયામપિ ન પ્રતિપદમસ્માભિર્નિરૂપયિષ્યતે, શ્રોતૃણા બાહુલ્યેન વૈરસ્યાઽપાદ-કત્વાત્, કૃતકરણન્યાયેન નૈરર્થક્યાચ્ચ કિન્તુ યત્રૈવાસ્માકમધિકજિજ્ઞાપયિષા યત્ર ચ ગૂઢતાત્પર્યકપદકદમ્બક તત્રૈવાસ્મદીયયત્ન ઇત્યવધાતવ્ય વિજ્ઞવાચકવૃન્દેન । અત એવ → 'દુર્વોધ યદતીવ તદ્વિ જહતિ સ્પષ્ટાર્થમિત્યુક્તિભિઃ, સ્પષ્ટાર્થેષ્વતિવિસ્તૃતિ વિદધતિ વ્યર્થે સમાસાદિકૈ । અસ્થાનેઽનુપયોગિભિશ્ચ બહુભિર્જલ્પૈર્મત્તન્વતે, શ્રોતૃણામિતિ વસ્તુવિપ્લવકૃત. સર્વેઽપિ ટીકાકૃતઃ' ॥ [મો વૃ શ્લો ૬] ← ઇતિ રાજમાર્તણ્ડકાર-ભોજપ્રભૃતિવચનૈર્ન વ્યમુપાલમ્મમર્હામ । એવ કચિત્સદ્ધક્ષેપત કચિચ્ચ નાનાશાસ્ત્રસન્દર્ભા-દિના વ્યાસતો વક્ષ્યામ, વિદુષા તથૈવેષ્ટત્વાત્, યદુક્ત મહાભારતેઽપિ → ઇટ હિ વિદુષા લોકે સમાસવ્યાસધારણમ્ ← [આદિ-પર્વ ૧/૫૧] । પ્રતીતિદાહ્યાઽન્યાગ્રપ્રાધાન્યપ્રદર્શનાદિકૃતે કચિત્પુન પુનર્વક્ષ્યામ ઇતિ ન દૂષણતયા પુનરુક્તિરુદ્ભાવનીયેતિ દિક્ ।

પ્રણિપત્ય = નમસ્કાર્યાઽવધિક-સ્વનિષ્ઠાપકર્ષવ્રોધાનુકૂલ-કરયોજનાદિવ્યાપારવિશેષ કૃત્વા, અનેન મજ્જલમભિહિતમ્ । જિતરાગાદિદોષમિત્યનેનેષ્ટદેવસ્યાઽપાયાઽપગમાઽતિશયો દ્યોતિત, અન્યદીપકન્યાયેન ચ તદવિનાભાવિનો જ્ઞાનાતિશય-વચનાતિશય-પૂજાતિગયા અપિ સૂચિતા । અલ્પમિતિ વિશેષણસ્ય વિશેષ્ય મૂલગ્રન્થેઽનભિહિતમિતિ 'સ્વરૂપમિ'તિ શેષઃ = અધ્યાહાર । સમાસેન ઇત્યત્ર મા મૂત્ કસ્યચિત્ દ્વ્યાદિપદાનામેકપદતાસમ્પાદકો વૃત્તિવિશેષલક્ષણ સમાસ ઇતિ વોધ । અતો વ્યાખ્યાનયતિ → મિતશબ્દેન ઇતિ । અનેનાઽર્થસદ્ધક્ષેપવ્યવચ્છેદ કૃત । અસ્ય પ્રકરણરૂપત્વેન સદ્ધક્ષેપકથનમભિમતં, વિસ્તરતસ્તુ યોગગ્રન્થાદિપુ

અવગાહન કરનારી વ્યાખ્યા રચાય છે [૧]

મૂળ શ્રય પોઢશકમા ૧૬ અધિકાર બતાવવામા આવેલ છે તેમાથી પ્રથમ પોઢશકમા સદ્ધર્મપરીક્ષક નામનો અધિકાર છે પ્રથમ પોઢશકની પ્રથમ ગાથાનુ વિવરણ કરતા મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ જણાવે છે કે -

ટીકાર્થ - રાગાદિ દોષોને જિતનાર શ્રીવર્ધમાનસ્વામીને નમસ્કાર કરીને, બાલ વગેરે ભેદથી ત્રાણ પ્રકારના સંદર્ભપરીક્ષક વગેરે ભાવો [પદાર્થો]ના અલ્પ સ્વરૂપને લિંગ વગેરે ભેદને આશ્રયીને પરિમિત શબ્દથી હુ [= શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી] કહીશ મૂલ ગાથામા 'કિચિત્' શબ્દ જણાવેલ છે તેનો અર્થ 'અલ્પ' છે પરંતુ તે કોનુ વિશેષણ છે ? તેનુ વિશેષ્ય કોણ છે ? તેનો ઉલ્લેખ મૂળ ગાથામા કરેલ નથી તેના વિશેષ્યરૂપે 'સ્વરૂપ' એવા શબ્દનો અધ્યાહાર કરવો આવશ્યક છે - એમ શ્રીન્યાયવિશારદજીએ ટીકામા જણાવેલ છે [૧/૧]

વિશેષાર્થ :- મૂળ શ્રય અને ટીકાના પ્રથમ શ્લોકના પ્રથમ પાદ દ્વારા શ્રીવર્ધમાન સ્વામીને નમસ્કાર કરવા સ્વરૂપ મગલનુ પ્રતિપાદન કરેલ છે ડ્યાણગારી ઝાર્થમા પ્રવૃત્તિ કરનારને પ્રાય વિઘ્ન આવવાની સભાવના રહે છે ચિતન-મનન-યથોચિત પ્રવૃત્તિ દ્વારા પ્રસ્તુત પ્રકરણ કર્મનિર્જગ-મોક્ષ આદિનુ સાધક હોવાથી કલ્યાણગારી છે તેથી પ્રસ્તુત પ્રકરણના અને તેની ટીકાના સર્જન-પ્રકાશનમા અડચણ કરનાર નભવિન વિઘ્નના નિરાડગણ માટે ઈષ્ટદેવનમસ્કારસ્વરૂપ મગલ મૂલજારથીએ અને ટીકાકારથીએ કરેલ છે વાચકવર્ગને પણ શ્રયાગ્ભમા આનુપગિઞ્ઞરૂપે મગલ થઈ જાય- તે માટે મગલાચરણ શ્રયનિભદ્ર કર્યું છે શાસ્ત્રકારોની આ જ પરાર્થલક્ષી ઉચિત પદ્ધતિ છે 'મહાજનો યેન ગત સ પત્યા' આ ન્યાયથી અમે પણ પ્રસ્તુત ભાવાનુવાદ-વ્યાખ્યાના પ્રારભમા મગલાચરણ કરેલ છે

પોઢશક શ્રયના નદ્ધર્મપરીક્ષક, નદ્ધર્મદેશના વગેરે ૧૬ અધિકાર પ્રસ્તુતમા અભિધેય છે તથા પ્રસ્તુત પ્રકરણ તેનુ પ્રતિપાદક હોવાથી પ્રકરણ અને તેના ૧૬ અધિકારો વચ્ચે પ્રતિપાદક-પ્રતિપાદ્યભાવ સબધ છે પૂર્વાચાર્યોએ આ ૧૬ અધિકારોને વિસ્તારથી

સદ્ધર્મપરીક્ષકસ્ય બાલાદિભેદત્રયવ્યાપારદ્વારા (સ્વરૂપ) નિરૂપયન્નાહ → બાલ इत्यादि ।

बालः पश्यति लिङ्ग, मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तम् । आगततत्त्व तु बुधः, परीक्षते सर्वयत्नेन ॥१/२॥

बाल = विवेकविकलो धर्मेच्छुरपि, लिङ्ग = बाह्य वेश, पश्यति प्राधान्येन । मध्यमबुद्धि = मध्यमविवेकसम्पन्नो

वृत्त = आचार विचारयति = 'यदि अयमाचारवान् स्यात् तदा वन्द्य स्यादिति विતર્કારૂઢ કરોતિ ।

કલ્યાણકન્દલી

પ્રતિપાદિતત્વાત્ । શાસ્ત્રૈકદેશસમ્બદ્ધાર્થપ્રતિપાદકસ્ય ગ્રન્થાશસ્ય પ્રકરણરૂપત્વાત્ । તદુક્ત પરાશરપુરાણે → શાસ્ત્રૈકદેશસમ્બદ્ધ શાસ્ત્રકાર્યાન્તરે સ્થિતમ્ । આહુઃપ્રકરણ નામ ગ્રન્થભેદ વિપશ્ચિત્ ॥ ← [પ પુ.] ઇતિ ॥૧/૨॥

સદ્ધર્મપરીક્ષકસ્ય સ્વરૂપ બાલાદિભેદત્રયવ્યાપારદ્વારા = બાલાદિત્રિકર્તૃક-ધર્મકર્મક-પરીક્ષણવ્યાપારદ્વારા નિરૂપયન્ આહ બાલ इत्यादि । મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → બાલો લિંગ્ગ પશ્યતિ । મધ્યમબુદ્ધિ વૃત્ત વિચારયતિ । બુધસ્તુ સર્વયત્નેન આગમતત્ત્વ પરીક્ષતે ॥૧/૨॥ ઇયઞ્ચ કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તિ-ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્તિ-પષ્ઠિશતક-સામાચારીપ્રકરણવૃત્ત્યધ્યાત્મસાર-સાર્થશતત્રયગાધાગર્ભિતસીમન્ધરસ્વામિસ્તવનટિપ્પણકાદાવપ્યુદ્ઢતા વર્તત ઇતિ ધ્યેયમ્ [અ.વિ.૧૭૬ ધ ર પ્ર.ગા ૯૬ ષ.શ ૧૩૭ સા પ્ર.૮૭ અ સા ૨૦/૩૭ સીમ.સ્ત.ટિ ૧૪/૧૨] । વિવેકવિકલઃ = હ્યેયોપાદેય-સારાડસાર-ગૌણપ્રધાનભાવાદિગોચરવિજ્ઞાનવિશેષ-શક્તિશૂન્ય. । → બાલ. = અજ્ઞઃ ← [૬/૪/૧૮૯] ઇતિ આચારાઙ્ગવૃત્તૌ । → અજ્ઞો વૈ ભવતિ બાલ. ← [૨/૧૫૩]

ઇતિ મનુસ્મૃતૌ પ્રોક્તમ્ । ધર્મેચ્છુરપિ, આસ્તા ધર્મકર્તૃવ્યપરાડ્મુલ્લિંગ્ગ = બાહ્યં રજોહરણ-પિચ્છિકા-ત્રિદણ્ડ-ત્રિશૂલ-જટા-મસ્મ-રક્તવસ્ત્ર-પીતામ્બરાદિલક્ષણ વેશ એવ ધર્મતયા કેવલ પશ્યતિ પ્રાધાન્યેન; ન તુ ન્યૂનાધિક કિચ્છિદ્વિશેષ વિચારપદવીમારોહયતિ પ્રાયશઃ । અત એવ સ તાદૃશવેશધારિણ. સર્વાનેવ સમાનતયા વન્દતે પર્યુપાસ્તે ચ । અગ્રેતનધર્મપ્રવૃત્તિદશાયાઞ્ચ સ સ્વયમપિ તાદૃશવેશ-ગ્રહણે એવ કેવલમુત્સહતે, તત્રૈવ કૃત્સ્નધર્મપરિસમાપ્તિપ્રેક્ષણાત્, ન તુ તાદૃશવેશોપાદાનોત્તરકાલ તથાવિધાચારાદિગોચરાડવિકલવિધ્યા-દિસમ્પાદનેડપિ સમુદયતે કિમુત સૂક્ષ્મસિદ્ધાન્તસારસમાલોકનાદૌ, બાલસીમાનતિક્રમાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યોક્ત સમયસારે કુન્દકુન્દ-સ્વામિના → પાસડીલાગાણિ વ ગિહિલાગાણિ વ બહુષ્પયારાણિ । ધિત્તુ વદતિ મૂઢા લિગમિણ મોક્ષમગ્નોત્તિ ॥ ← [૪૦૮] ઇતિ ।

ભવિતવ્યતાપરિપાકાદિનિયોગેન કલ્યાણમિત્રાદિપ્રાપ્તેઃ તથાવિધસદુપદેશાદિતો વા કદાચિત્ પ્રજ્ઞાપનીયતાદિગુણસમેત્ સ એવ અન્યો વા મધ્યમબુદ્ધિર્ભવેદિતિ તત્ત્રિરૂપયતિ-મધ્યમબુદ્ધિઃ = મધ્યમવિવેકસમ્પન્નઃ = સારાડસાર-ગૌણપ્રધાનભાવાદિવિષયક-મધ્યમવિવેકદૃષ્ટિસમન્વિત્ । વિવેકદૃષ્ટિનિષ્ઠ મધ્યમત્વઞ્ચ બાલગતબુદ્ધિશક્ત્યતિક્રાન્તત્વે સતિ વક્ષ્યમાણપણ્ડિતવૃત્તિપણ્ડાશક્ત્યપ્રાપ્તત્વ-સ્વરૂપમવગન્તવ્યમ્ । ન ચ બાલસ્યૈવ કાલાન્તરે મધ્યમબુદ્ધિત્વોપગમે તયો.સાઙ્કર્યમિતિ શઙ્કનીયમ્, ઉપધેયસાઙ્કર્યેડપુપાધ્યસાઙ્કર્યાત્ । ઇત્યઞ્ચ → સુત્તત્યો ચ્વલુ પઢમો વીઓ નિજ્જુત્તિમીસિઓ મણિઓ । તડઓ ય નિરવસેસો એસ વિહી હોડ અણુઓગે ॥ ← [૩ ૨૫] ઇતિ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાન્તિવચન મુનીનામપિ પદાર્થાધવગમાપેક્ષયા બાલાદિભૂમિકાત્રિતયમાશ્રિત્ય સઙ્ગચ્છતે । પ્રકૃતે મધ્યમ-બુદ્ધિસમ્બન્ધિની ધર્મપરીક્ષામાવેદયતિ- આચાર = શાસ્ત્રવિહિતસદાચાર વિતર્કારૂઢ કરોતીતિ । બાહ્યવેશવિલોકનેડપિ વિહિતા-ચારાન્વેષણે વિકાસશીલવિવેકદૃષ્ટેરેવ હેતુત્વમ્ । અત એવ સ સર્વાનેવ સદૃશબાહ્યાલિંગ્ગિનોડવિશેષેણ ન વન્દતે; તદ્વિધ્યા ધર્મસ્ય

કહેલા છે તેથી સક્ષિમ્બુધિ જીવોના લાભ માટે તે ૧૬ અધિકારોને સક્ષેપમા કહેવા તે મૂલકાર અને ટીકાકારથીનુ સાક્ષાત્ પ્રયોજન છે માટે થોતાનુ પાણ સાક્ષાત્ પ્રયોજન થશે તેની વિશદ જાણકારી પરપરાએ પરમ પ્રયોજન તો સર્વેનુ સર્વકર્મમુક્તિ-શાશ્વતસુખપ્રાપ્તિ જ છે આથી તેવી કામનાવાળા ભવભીરુ મુમુક્ષુ જીવો જ પ્રસ્તુત ગ્રથ-ટીકા-ભાવાનુવાદના પઠન-પાઠનના અધિકારી છે માટે બિનઅધિકારી કદાચહી વાચક પ્રસ્તુત ગ્રથાદિમા ચચુપાત કરી તેની વિડબના આદિ કરવા દારા જે ગાઢ કર્મબધ કરે તેમા ગ્રથકારથી વગેરે લેશ પાણ દોપના ભાગી નથી આ વિશેષાર્થ સામર્થ્યગમ્ય છે [૧/૧]

બાલાદિ ત્રણ ભેદથી ભિન્ન વ્યક્તિના વ્યાપાર [= પ્રવૃત્તિ = ધર્મપરીક્ષા કરવાની પદ્ધતિ] દારા સદ્ધર્મપરીક્ષકનુ સ્વરૂપ બતાવતા મૂલકાર થીમદ્જ જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- બાલ જીવ લિગને જીએ છે મધ્યમબુદ્ધિવાળો જીવ આચારને વિચારે છે બુધ = પડિત જીવ તો સર્વ પ્રપત્ન વડે આગમ તત્ત્વને વિચારે છે [૧/૨]

ટીકાર્થ :- જેની પાસે સાર-અસાર, ગૌણ-પ્રધાન, ઉત્સર્ગ-અપવાદમાર્ગ આદિને સમજવાની વિવેકદ્રષ્ટિ નથી તે બાલ જીવ કહેવાય છે તેને ધર્મની ઈચ્છા હોવા છતા પાણ પ્રધાનતયા બાહ્ય વેશ [રજોહરણ, મોરપીંછ, ત્રિશૂલ, જટા, ભગવા વસ્ત્ર, ચીપિયો, કમડલ વગેરે] ને જ ધર્મસ્વરૂપે જીએ છે [તિથી જ ધર્મરૂપે જાણાયેલ બાહ્ય વેશ જેની પાસે હોય તે બધામા સમાનરૂપે વદનીયતાનુ ભાન બાલ જીવ કરે છે અને તે બધાની સમાનરૂપે ભક્તિ વગેરે ધર્માર્થી બાલ જીવ કરે છે] જેની પાસે સાર-અસાર, હેય-ઉપાદેયને સમજવાની મધ્યમકક્ષાવાળી વિવેકદ્રષ્ટિ છે પરતુ ઉત્સર્ગ-અપવાદમાર્ગને વિશે નિર્ણય કરવાની શક્તિ વિકાસ પામી હોતી નથી તે

બુદ્ધ = વિશિષ્ટવિવેકસમ્પન્ન તુ સર્વયત્નેન = સર્વાદરેણ, આગમતત્ત્વ = સિદ્ધાન્તપરમાર્થ પરીક્ષતે = પુર-
સ્કૃત્યાઽઽદ્રિયતે । બાલાદીના વાહ્યદૃષ્ટ્યાદૌ ચ 'સ્વરૂપભેદ એવ હેતુ ॥૧/૨॥

કલ્યાણકન્દલી

વાહ્યલિઙ્ગમાત્રેડપચિત્તવાત્ । સ્વયમપિ ધર્મચીંમં સન્ લઙ્ગવાહ્યવેગમાત્રેડપરિતુષ્યન્ વિહિતાઽઽચારસમ્પાદનાયોત્સહતે, વિહિતાચારાવચ્છેદન
ધર્મવિજ્ઞાનાત્ । ગ્લાનાઘવસ્થાયા યયોક્તાચારમજ્ઞાદૌ 'હા' । વિરાયકોઽહમિ'તિ સન્નસ્યતિ, ઉત્સર્ગેકરુચિત્વાત્ । અતઃ પ્વ પર-
કીનાડપવાદાઽઽચાર પ્રત્યપ્યસ્યાઽસહિષ્ણુત્વ વાહુલ્યેન વર્તતે, અપરિણતત્વાત્ । પાર્શ્વમ્યાદિભિર્ભાવિતુમગત્કોઽયમ્, વિધ્યાદિપરિ-
કલિતાનુદ્યાનપરત્વાત્ । એતનાસ્ય લુચ્ચકદૃષ્ટાન્તાડવિષયત્વમપિ પ્રદર્શિતમ્ । ધર્મગોચરછેદપરીક્ષાઠેકત્વેડપિ રાઙ્ગાન્તરહસ્યાર્થપ્રેક્ષગા-
દાવપ્રત્યલોઽય, મધ્યમમર્યાદાવર્તિત્વેન તથાવિધજ્ઞાનાવરણાદિક્ષોપગમમાજ્ઞાનત્વાત્ । ન ચ તથાપિ ધર્મ-તત્વાવનયોરભેદગ્રાહિતા-
દ્વાલમધ્યમબુદ્ધ્યોરવિગ્રેષે ડત્યાગઙ્ગનીયમ્, તથાપિ વિવેકાડપ્રાપ્તિ-પ્રાપ્તિકૃતવિગ્રેષણાડનપલપનીયત્વાત્, તામ્યા ધર્મત્વેન પ્રતિપન્ને
ધર્મમાયને લિઙ્ગાદૌ ધર્માડપ્રત્યામન્નત્વ-પ્રત્યાસન્નત્વયોરપિ વિગ્રેષાચ્ચેત્યાદિક વિભાવનીય વિદ્વદ્ધિરવહિતમાનસૈ ।

તૃતાય ધર્મપરીક્ષકમાહ-બુદ્ધ = વિગિષ્ટવિવેકસમ્પન્ન = વિગિષ્ટવિવેકદૃષ્ટિસમ્પન્ન, તથાવિવોક્તૃષ્ટયોપગમસમન્વિતત્વાત્ ।
'વિગિષ્ટવિવેકશ્ચ ન પ્રાપ્તગ્રેષાતિગતકલાપાક્ષોપદેશમન્તરેણ' [૧/૧/૧ પૃ ૧] ઇતિ આચારાદ્વૃત્તો શ્રીગીલાદ્વાચાર્યઃ । યુક્ત-
શ્ચેતત્, તાદૃશાક્ષોપદેશો હિ તથાક્ષયોપગમાવાનદ્વારા વિગિષ્ટવિવેકમુપદયાતિ । તૃતાયલોચનકલ્પવિગટતરવિવેકમ્યૈવ યથાવચ્ચિત્વસ્તુ-
તત્ત્વપ્રકાશકત્વમ્, તદુક્ત સામ્યગતકે શ્રીજયસિદ્ધમૂર્ચિરેણ → વહિરન્તર્વસ્તુતત્ત્વ પ્રયયન્તમનશ્ચરમ્ । વિવેકમેક કલ્પેત્તાર્તીયિક
વિલોચનમ્ ॥૨૫॥ <- ઇતિ । અતઃ પ્વાન લઙ્ગવાહ્યલિઙ્ગ-વિહિતસદાચારયોરપરિતુષ્યન્ સર્વાદરેણ = નિજપ્રેક્ષાશક્ત્યોપપન્નેન
સિદ્ધાન્તપરમાર્થ = તદીયધર્મગાત્રપ્રતિપાદ્યેજોપાદેનાદિવિભાગવ્યવસ્થા પુરસ્કૃત્ય = મનસિકૃત્ય આદ્રિયતે । → સિદ્ધાન્તો
નામ સ ય પરીક્ષકૈઃ બહુવિધ પરીક્ષ્ય હેતુમિશ્ર સાધયિત્વા સ્થાપ્યતે નિર્ણય <- [૩/૮/૩૭] ઇતિ ચરકસહિતાકૃત્ ।

વસ્તુતઃ કષ-છેદ-તાપપરીક્ષાપરિગુદ્ધ-યથાવચ્ચિત-હેયોપાદેયાદિવિભાગગોચરાઽઽત્મપરિણતેરેવ ધર્મત્વેડપિ સ્વપ્રતિપાદકતા-
મન્વન્યેન તસ્યા । સિદ્ધાન્તગાત્રવૃત્તિતયા ધર્મપરીક્ષાપ્રસ્તાવે સિદ્ધાન્તપરમાર્થપરીક્ષણમસ્ય બુદ્ધસ્ય ન્યાય્યમેવ । પરિણતત્વાદેવાસ્ય
વિહિતાપવાદિકપ્રવૃત્તિ પ્રત્યપિ નાડસહિષ્ણુત્વમ્ । અતઃ પ્વ ગ્લાનાઘવસ્થાયા રાજાભિયોગાદૌ વા પરકીર્ત્યૌત્તર્ગિકાચારમજ્ઞાદાવપિ
તત્ત્વ ધર્મિત્વાભ્યુપગન્તુત્વમસ્યાઽનાવિલમેવ, યયોક્તક્રિયાકલાપાડકલિતત્વેડપિ તથાવિવરાઙ્ગાન્તરહસ્યાર્થગોચરાભ્યુપગમાઽસ્ત્વલનાવગ-
માત્ । ન હિ ધર્મો વાહ્યકર્મનિષ્ઠ, અપિ ત્વચ્છાન્ત પરિણામૈકવૃત્તિર્વસ્તુગત્વેતિ ટિક્ ।

નનુ તત્ત્વતો ધર્મસ્યૈકત્વે બાલાદીના તત્ત્વરીશ્રાયા નાનાત્વ વૈચિત્ર્યગર્ભિત કુત ? લઙ્ગસ્ય સમાનત્વે મિથો વિલક્ષણલક્ષણ-
પરીક્ષણાડયોગાદિતિ ચેત્ ? અગ્રોચ્યતે, પ્રકૃતે ધર્મપરીક્ષણે પ્રમ્તુતેડપિ બાલાદીના વારાદૃષ્ટ્યાદૌ ચ = વહિર્લિઙ્ગદર્શનાન્વેષણાદિ-
પ્રવૃત્તિર્વૈચિત્ર્યે હિ, સ્વરૂપભેદ = સ્વયોગ્યતાવિગ્રેષે. એવ અન્તરજ્ઞો હેતુઃ । પ્રત્યન્તરે ચ 'સ્વરચિભેદ' ઇતિ પાઠ. । તત્ત્વ

મધ્યમબુદ્ધિ ડહેવાય છે તે [માત્ર બાહ્ય લિંગને = વેદને જ પ્રાપ્તતા ધર્મડેપે જેતો નથી પડતું] મામેની વ્યક્તિના આચારને વિચારે
છે મતલબ કે લિંગ હોવા ઉપગત જે તે આચારમપત્ર હોય તો વદનીય બને આવી રીતે મદાચારને વિતર્ક = વિચારરૂપી ડસોટી
પન્થા ઉપર ચઢાવે છે પરિણત જીવ તેને ડહેવાય કે જે વિશિષ્ટ વિવેકદ્રષ્ટિથી યુક્ત હોય તે તો મપૂર્ણ આદરથી [મામેની વ્યક્તિ
પામે બાહ્ય વેદ હોય અને મદાચાર હોય તો પામે તેના] સિદ્ધાન્તના પરમાર્થને = તાત્પર્યાર્થને આગળ ડરીને = પ્રધાન ડરીને ધર્મ
તત્ત્વને આદરે છે બાહ્ય વગેરે જીવોની બાહ્ય દ્રષ્ટિ વગેરેમા તેઓની પોતાની અલગ-અલગ રુચિઓ જ ડાગણભૂત છે [૧/૨]

પિશેપાર્થ - મૂળ ગ્રંથમા બાહ્ય વગેરે ત્રણેય ધર્મપરીક્ષકોના વ્યાપારને પચ્ચતિ, ચિચારયતિ, પરીક્ષતે આવા ક્રિયાપદ દ્વારા
શ્રીહિલિઙ્ગમુગ્ધિએ બતાવેલ છે તે વિશેષતઃ ઉત્તેજનીય વાત છે બાહ્ય જીવ ધર્મની પરીક્ષા ડગવા માટે પ્રયત્ન કરે તો તે મામેની
વ્યક્તિના માત્ર બાહ્ય વેદને જ ધર્મડેપે જુએ છે વિશેષ રીતે તેના આચાર વગેરે મધ્યથી વિશિષ્ટ ઉદાપોહ ડરવાનુ તેનુ જાણ
નથી, કેમ કે તેની દ્રષ્ટિ અવિઙ્ગિત છે, મુગ્ધ છે, વિવેક વગરની છે. અપ્પાના છપ્પાની 'પન્થર તેટલા પૂજે દેવ' આ ઉક્તિને
બાહ્ય ધર્મપરીક્ષક ચર્ચનાર્થ કે છે તેથી પોતાના માનીતા વેદના જે જે વ્યક્તિમા દર્શન થયે તે બધાને તે બીજે ડયો વિશેષ
વિચાર ડર્ચો વિના નમાન રીતે વદન ડગવા માડ્યે ડોઈ પામે ભેદભાવ વિના તે બધાની બાહ્ય જીવ ઉપાસના ડગ્યે, જે તેને
ધર્મગાધનાની અભિલાષા હયે તો મતલબ કે બાહ્ય જીવની દ્રષ્ટિએ બાહ્ય વેદ એ જ ધર્મનુ મટીઙ્ગિટ બને છે માટે બાહ્ય
જીવે વેદ ઉપશન મામેની વ્યક્તિના આચારને પામે વિચારયે બાહ્ય વેદને અનુગ્રહ શાસ્ત્રોક્ત આચરણ હોય તો સામેની વ્યક્તિને
તે વદનીય માનયે 'મુજ મે ગમ, વગલ મે રૂપી', 'વિગ સત કા, વર્તન સેતાન કા' જેવુ લાગે તો મધ્યમબુદ્ધિ ધર્મપરીક્ષક
મામેની વ્યક્તિ પામે વેદ હોય તો પામે તેને વદનીય માનવા તેયાર થઈ નહિ જાય એટલુ જ નહિ, તેની દ્રષ્ટિ વિકાસશીલ
નુદિતગ્રંથો 'સ્વરચિભેદ' ઇતિ પાઠ ।

આચારદ્વારૈ તન્નિરૂપયન્નાહ —> 'વાલો હી'ત્યાદિ ।

વાલો હસદારમ્મો મધ્યમબુદ્ધિસ્તુ મધ્યમાચારઃ । જ્ઞેય ઇહ તત્ત્વમાર્ગે બુધસ્તુ માર્ગાનુસારી યઃ ॥૧/૩॥

વાલો હિ = નિશ્ચિત અસદારમ્મ = નિષિદ્ધકાર્યકારી ।

કલ્યાણકન્દલી

‘ધર્મગોચરસ્વકીયાભિપ્રાયવિશેષ’ ઇત્યર્થઃ । યથા ચૈતત્ત્વ તથાઽનુપદમેવ વિભાવિતમિતિ ન પુનસ્તન્યતે । ઇત્તકારિકાનુસારેણૈવ ટીકાકૃતાઽપિ દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા —> તત્ર વાલો રતો લિજ્ઞે, વૃત્તાન્વેપી તુ મધ્યમ । પઠિત સર્વયત્નેન શાસ્ત્રતત્ત્વ પરીક્ષતે ॥ [દ્વા.દ્વા.૨/૬] <— ઇત્યુક્તમ્ ॥૧/૨॥

આચારદ્વારેઃ તન્નિરૂપણ = વાલાદિત્રિતયવ્યાખ્યાન આહ-વાલ ઇતિ । યદ્યપિ નિરૂપણસ્ય કથનાઽગોચરત્વ તથાપિ નિરૂપ્ય-નિરૂપણયોરભેદોપચારાદેતત્પ્રયોગસ્ય સમીચીનત્વ યદ્વા ‘વાચમુચરતી’ત્યાદિવત્ પ્રકૃતે ‘આહે’તિ કૃતિસામાન્યપરમ્ । તત્તથ ‘તન્નિરૂપણમાહે’ત્યસ્ય ‘તન્નિરૂપણ કરોતી’ત્યર્થ ઇતિ ન કોઽપિ દોષ ઇતિ દૃશ્યમ્ । મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> ઇહ તત્ત્વમાર્ગે વાલો હિ અસદારમ્મો જ્ઞેય । મધ્યમબુદ્ધિસ્તુ મધ્યમાચાર [જ્ઞેય] । બુધસ્તુ યો માર્ગાનુસારી [જ્ઞેય.] ॥૧/૩॥ ઇયંચ કારિકા ધર્મસંદૃગ્હવૃત્તૌ [ગા ૧૯ વૃ] સમુદ્ઘૃતા વર્તતે । ‘ય’ ઇત્યસ્યોત્તરવાક્યોપાત્તત્વેન ‘સ’ ઇત્યસ્ય શબ્દસ્ય નાપેક્ષા । તદુક્ત કાવ્યપ્રકાશે મમ્મટેન —> યચ્છબ્દસ્તૂત્તરવાક્યાનુગતત્વેનોપાત્ત. સામર્થ્યાત્ પૂર્વાવાક્યાનુગતસ્ય તચ્છબ્દસ્યોપાદાન નાપેક્ષતે । યથા - ‘સાધુ ચન્દ્રમસિ પુન્કરૈ. કૃત મિલિત યદભિરામતાધિકે’ <— [કા પ્ર સૂ. ૭૪/કા ૫૨/૧૮૮] ઇતિ । યથા ચૈતત્ત્વ તથા વ્યુત્પાદિતમસ્માભિર્જયલતાયામિતિ તત્તોઽવસેયમ્ [દૃશ્યતા મધ્યમસ્યાદ્વાદરહસ્યટીકાયા જયલતામિધાનાયા દિવ્યદર્શનદ્રુસ્ટ-પ્રકાશિતાયા દ્વિતીયે ચ્વંડે ૪૫૧ તમે પૃષ્ઠે] । ઇવ મૂલગ્રન્થે અસદારમ્મોક્ત્યા પૂજાદિકૃતે યતનાદિપરિકલિત-પરિમિતજલસ્નાનાધારમ્મ-વતો દેશવિરતસ્ય બાલબહિર્ભાવ. પ્રદર્શિતઃ, પ્રત્યુત તદકરણે તસ્ય વિરાધકત્વાપત્તે । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ પચ્ચાશકે —> અન્નત્યા-રમ્બજો, ધમ્મેઽનારમ્બો અણામોગો । લોણ પવયણચિસા, અન્નોહિવીય તિ દોસા ય ॥૪/૧૨॥ <— ઇતિ । અત ઇવ યોગદીપિકાયા - અસદારમ્મઃ = નિષિદ્ધકાર્યકારી ઇત્યુક્ત, ન તુ ‘હિંસાદિપ્રવૃત્ત’ ઇતિ, અન્યથા પુલાકાદિલબ્ધિસમન્વિતે ગાસન-પ્રત્યનિકચક્રવર્ત્યાદિચૂરકે બુધત્વેન સમ્મતે સાધ્વાદાવપ્યતિવ્યાપ્ત્યાપત્તે । પ્રકૃતે નિષિદ્ધકાર્યકારિત્વ ધર્મપરાઽમુલ્લેખદશાયા અગમ્ય-ગમનાઽપેયપાનાદિકર્તૃત્વસ્વરૂપમવગન્તવ્યમ્ । ધર્માર્થિતાયાચ્ચ વન્દનાદિકાર્યેઽવિધ્યયતનાદિકર્તૃત્વસ્વરૂપમવસેયમ્ । ન ચાગમનિષિદ્ધકાર્યાઽકરણદશાયામવ્યાપ્તિરિતિ શઙ્કનીયમ્, અપ્રતિહતાપ્રત્યાખ્યાતાપાપકર્મત્વેન મિથ્યાત્વાદ્યનુગતત્વેન ચાવસરાપેક્ષિવધકદૃષ્ટાન્તેન તદાની-

હોવાથી સામેની વ્યક્તિના આચારમા પણ વિધિ વગેરેની તપાસ કરશે બાહ્ય સદાચારની જેટલી સૂક્ષ્મતા સામેની વ્યક્તિમા ઉપલબ્ધ થાય તેમ તેના પ્રત્યે મધ્યમબુદ્ધિ ધર્મપરીક્ષકનો આદર-અબુમાનભાવ વધતો જાય મતલબ કે આચાર કે આચારની સૂક્ષ્મતા એ મધ્યમબુદ્ધિ ધર્મપરીક્ષક માટે ધર્મને માપવાનું ધર્મોમીટર બને છે જ્યારે પઠિત જીવની પાસે વિશિષ્ટ પ્રકારની વિકસિત વિવેકદ્રષ્ટિ હોવાના લીધે અર્થાત્ તે સિદ્ધાંતના ઐદ્યપર્યાય સુધી દ્રષ્ટિ દોઝાવવાને શક્તિમાન હોવાના કારણે તે સામેની વ્યક્તિમા બાહ્ય વેશ કે વ્યવસ્થિત બાહ્ય સદાચાર દેખવા માત્રથી બીજે કશોય વિશેષ વિચારવિમર્શ કર્યા વિના તેને તાત્ત્વિક ધર્મ માની લેવાની ઉતાવળ નહિ કરે તે સામેની વ્યક્તિ જે ધર્મશાસ્ત્રને પ્રમાણભૂત માને છે તેના સિદ્ધાંતના રહસ્યાર્થોને-પરમાર્થોને દરેક રીતે સમજવા માટે કમર કસશે પઠિતની દ્રષ્ટિમા કેવલ બાહ્ય વેશ કે બાહ્ય સદાચારમાત્ર ધર્મ નથી પરંતુ ત્રિકાલઅબાધિત મૈત્રાતિક તારક તત્ત્વ એ જ ધર્મ છે અને જેણે તેને સારી રીતે આત્મસાત્ કરેલ છે તે જ વાસ્તવમા ધર્મ છે બાહ્ય આડમર-કટાટોપ કે ધામધૂમનો ધર્મની સાથે સાક્ષાત્ સબધ જોડવાની ગભીર ભૂલ વિશિષ્ટ વિકસિત વિવેકદ્રષ્ટિસપત્ર ધર્મપરીક્ષક કદાપિ કરી ના શકે મતલબ કે પઠિતની દ્રષ્ટિએ ધર્મની પારાશીથી અબાધિત મૈત્રાતિક તારક તત્ત્વો જ છે તેની જીવત વિશુદ્ધ પરિણતિ એ જ ધર્મ છે તથા તેના સ્વામી બનેલ જીવો એ જ ધર્મ છે બાહ્ય ક્રિયામા ધર્મ સમાયેલ નથી પરંતુ તે આગમસપાદિત તાત્ત્વિક આત્મપરિણતિમા રહેલો છે, છૂપાયેલો છે તેને શોધી કાઢવો તે જ પઠિતની ધર્મપરીક્ષા છે ‘જેવી દ્રષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ’ એ ન્યાયથી બાલ, મધ્યમ અને પઠિત જીવની દ્રષ્ટિ = રુચિ અલગ અલગ હોવાથી તેઓની ધર્મસૃષ્ટિમા = ધર્મશોધનપ્રક્રિયામા ભેદભાવ અર્થેય છે અતરંગ હેતુ બદલાતા બાહ્ય સમીકરણો પણ બદલાઈ જવા સ્વાભાવિક છે [૧/૨]

શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી આચાર દ્વારા બાલાદિ ધર્મપરીક્ષકોનું સ્વરૂપ બતાવતા કહે છે કે —

ગાથાર્થ :- પ્રસ્તુતમા તત્ત્વમાર્ગને વિશે અશુભ આરભવાળો બાલ જીવ, જ્યારે મધ્યમઆચારમપત્ર મધ્યમબુદ્ધિ જાણવો પડિત તો [તેને] જાણવો કે જે માર્ગાનુસારી હોય [૧/૩]

ટીકાર્થ :- [આગમમા તે તે ભૂમિકાની અપેક્ષાએ] નિષિદ્ધ કાર્યને કરનાર પ્રસ્તુતમા મોક્ષમાર્ગને વિશે નિયમા બાલ જીવ જાણવો

મધ્યમબુદ્ધિસ્તુ ગુરુલાઘવજ્ઞાનસાધ્યકાર્યાનાચરણ-સૂત્રદૃષ્ટમાત્રકાર્યાઽઽચરણાભ્યા મધ્યમાચાર. । જોય ઇહ = પ્રક્રમે તત્ત્વમાર્ગે = મોક્ષાધ્વનિ, બુદ્ધસ્તુ સ એવ યો માર્ગાનુસારી = જ્ઞાનાદિત્રયાનુસારી ॥૧/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

મપિ નિપિદ્ધકાર્યકરણમ્ભાવસ્યાઽવ્યાહતત્વાત્ । ઇત્યમેવ 'સૂત્રકૃતાદ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધાદાવેકેન્દ્રિયાદીના કર્મવન્ધકત્વાંક્તિ સજ્જન્તે । વસ્તુતસ્તુ પ્રકૃતે 'નિપિદ્ધકાર્યકારી નિશ્ચિત્ત વાલો જોય' ઇત્યેવાન્વયોઽમિપ્રેત, ન તુ 'નિશ્ચિત્ત નિપિદ્ધકાર્યકારી વાલો જોય' ઇત્યન્વય । તત્ત્વ કાકતાલીયન્યાયેન કઠાચિદ્વિહિતકાર્યકરણેઽપિ ન તસ્મિન્નવ્યાપ્તિ, નિપિદ્ધકાર્યકરણયોગ્યત્વસ્ય તદાની-મપિ નિરપાયત્વાત્ । અતઃ પ્વ તસ્યેવ કાલાન્તરે વિશિષ્ટવિવેકસમ્પ્રાપ્તૌ ન ચાલત્વાપત્તિ. તદાની નિરુક્તયોગ્યત્વપ્રચ્ચવાત્ । નિપિદ્ધ-કાર્યકરણમપ્યાભોગેનૈવ જોયમ્ । તતો નાનાભોગ-સહસાકારાદિના નિપિદ્ધકાર્યકારિણિ બુદ્ધેઽતિવ્યાપ્તિ । નિપિદ્ધત્વમપિ તત્ત્વદૂમિકા-પેક્ષયાઽવગન્તવ્યમ્ । અનેન ચૈત્યનિર્માણાદૌ સ્વયમુદયતસ્ય મુનેરપિ ચાલત્વમુપદર્શિતમ્, અનધિકૃતપ્રવૃત્તિપરાયણત્વાત્, ગૃહસ્થસ્યેવ તત્કર્તવ્યતોક્તે । તદુક્ત મૂલકારેવ પદ્માશકે -> અકમિણપવત્તગાણ વિરયાવિરયાણ ણમ ચલુ જુતો <- [પન્ના ૬/૪૨] ઇતિ । યથા ચૈતત્તત્ત્વ તથા પથે પોઢગકે રપટીભવિવ્યતિ । અનુના મોત્કળાંભવ । ધમ્મપદાભિધાને ચૌદ્ધગ્ન્યેઽપિ -> ચરન્તિ ચાલા દુમ્મેયા અમિત્તેનેવ અત્તના । કરોન્તા પાપક કમ્મ ય હોતિ કટુકફલ ॥ <- [૫/૭] ઇત્યુક્તમત્રાનુમન્ધેયમ્ ।

મધ્યમબુદ્ધિસ્તુ ગુરુલાઘવજ્ઞાનસાધ્યકાર્યાનાચરણ-સૂત્રદૃષ્ટમાત્રકાર્યાઽઽચરણાભ્યા મધ્યમાચાર ઇતિ । વિધિ-યતનાદિપરિ-કલિતાંતર્ગિકોત્કૃષ્ટાચારસ્યાપિ ચલવદપવાદસ્થાને પ્રયોગે મધ્યમત્વમિતિ ભાવ । શ્રેણિકરુધાનકપ્રસિદ્ધવેદ્યાન્વિતત્રિલોચનાલયવર્તિ-સાધુવેશરજોહરણાદિજ્ઞાનપ્રવૃત્ત-વાચ્યમવરેણ્યવત્ વિશિષ્ટતરવિકસિતવિવેકદૃષ્ટિમાત્રોપદેયકર્તવ્યસમ્પાદનેઽસ્ય પ્રત્યલત્વ નાસ્તિ, કિકર્તવ્યમ્દત્તયૈવાભિભૂતત્વમસ્ય તથાવિધાવસ્થાયા મ્યાત્ । ન હિ ગૌરવ-લાઘવમવિદુષ પ્રાવચનિકકાર્યકારિત્વ સમ્પર્નાપદ્યે । અતઃ પ્વ ચાલ્યચરણ-કરણોદયતત્ત્વેઽપિ નિશ્ચયતો નૈવાસ્ય જિનજ્ઞાસનપ્રવેશોઽપિ સમ્મત । તદુક્ત સમ્મતિતર્કે શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરેણ -> ચરણકરણપહાણા સસમય-પરસમયમુક્કવાવારા । ચરણકરણસસ સાર ણિચ્છયમુદ્ધ ન યાણતિ ॥ <- [સ ત કા-૩/કા ૬૭] ઇતિ । તદ્વક્તિમાત્રેણ શ્રદ્ધાનુસારિતયા દ્રવ્યસમ્યગ્દૃષ્ટિસ્તુ સ્યાત્ । અનેન મતિમતા ગૌરવ-લાઘવજ્ઞાનપ્રાપ્ત્યુદયમ કર્તવ્ય ઇતિ દર્શિતમ્ । ધર્મરત્નપ્રકરણેઽપિ શ્રાવકસ્ય દીર્ઘદર્શિત્વગુણવર્ણને -> આદવઙ્ગ દીહદસી મયલ પરિણામસુદર કજ । વહુલાભમપ્યકેમ સલાહિણિજ વહુજણાણ ॥<- [૨૦] ઇત્યુક્તમ્ । ઇતાવતા ગુરુલાઘવચિન્તયેવાઽનુવન્ધપ્રધાનમનુષ્ઠાનમભિહિતમ્ । તદુક્ત યોગવિન્દો -> ઇત્તદ્વયુગ્મફલદ ગુરુલાઘવચિન્તયા । અતઃ પ્રવૃત્તિ સર્વેવ સર્વેવ હિ મહોદયા ॥૨૦૦॥ <- ઇતિ । અન્યત્રાપિ -> અપ્પેણ વહુમેમજ્ઞા, ણ્ય પઢિયલક્ષણ । સન્વાસુ પઢિમેવાસુ, ણ્ય અદ્ધપય વિઙ્ગ ॥<- [વ્યવહારમાપ્યવૃત્તૌ દ્વિતીયોદ્દેશે ડહ્મતા] ઇત્યુક્તમ્ । અતઃ પ્વ સમ્મતિતર્કાદ્યધ્યયનાદાવવિશોધિકોટિદોષદુષ્ટિપિન્ડોપભોગાદેરપિ ગત્યન્તરવિરહેઽનુજ્ઞા સપમિનામુપદર્શિતા । તદુક્ત નિશીધ-પીઠિકાચૂર્ણો -> દસણપમાવગાણિ સત્થાણિ સિદ્ધિવિણિચ્છય-સમ્મતિમાદિ ગેણ્હતો અસધરમાણો જ અકણ્ણિય પઢિસેવતિ જયણાણ, તત્થ સો સુદ્ધો અપાયચ્છિત્તી ભવતીત્યર્થ <- [ગા ૪૮૬ પૃ ૧૬૦] । આય-વ્યયતુલનાતત્પરવણિગ્જનદૃષ્ટાન્તમપિ સમયે સુપ્રસિદ્ધમેતદ્બોધનાય । તદુક્ત નિશીધમાપ્યોપદેશમાલાદૌ -> તમ્હા સન્વાણુન્ના સન્વનિસેહો ય પવયણે નત્થિ । આય વય તુલ્લિજ્ઞા, લાહાકલ્લીવ્વ વાણિયઓ ॥ <- [૨૦૬૭/૩૧૦] । ઇત્તદ્વત્તવાદરૂપેણૈવ ટીકાકૃતાઽપિ માર્ગદ્વાત્રિશિકાયા -> નિપેય સર્વથા નાસ્તિ વિધિર્વા સર્વથાગમે । આય વ્યયચ્છ તુલ્યેલ્લામાકાક્ષી વણિયથા ॥ <- [૩/૫] ઇત્યુક્તમ્ । શિવભૂત્યાદેસ્તુ -> આરમ્ભ કિર અસક્કમવિ કિચિ, સિવભૂદ્ધવ ન ણસો સમ્મારમ્ભો મહામોહો <- [૧૧૧] ઇતિ ધર્મરત્નપ્રકરણવચનાત્ અશક્યનિપિદ્ધકાર્યકારિત્વેન મોહોદ્યાપેક્ષયા ચાલત્વમેવ, ન તુ સૂત્રદૃષ્ટમાત્રકાર્યાઽઽચરણેન મધ્યમબુદ્ધિત્વમ્, વહુતરવ્યયાવિનાભાવિન સૂત્રદૃષ્ટમાત્રકાર્યસ્ય મધ્યમબુદ્ધિકર્તૃકાઽઽચારગોચરત્વેનાઽનભિમતત્વાત્, તાદૃગ્યયસ્ય મધ્યમવિવેકદૃષ્ટિવિપયતયા તજ્ઞાને તદાચરણાઽ-યોગાદિતિ વિભાવનીય પર્યુપાસિતગુરુકૌલે ।

જોય ઇતિ પદમન્ત્યદીપકન્યાયેનાગ્રેઽપ્યુભયત્ર યોજ્યમ્ । ઇત્યમેવ 'તત્ત્વમાર્ગે = મોક્ષાધ્વનિ' ઇત્યપિ તેનેવ ન્યાયેનાગ્રે ડમયત્રાન્વેયમ્ । તત્ત્વશ્રાતિવયોવૃદ્ધસ્યાઽપિ વિવેકવિજ્ઞાનવિકલસ્ય ચાલત્વ અલ્પવયસ્કસ્યાપિ વજ્રસ્વામ્યાદેર્વિશિષ્ટતરવિવેકવિજ્ઞાનાન્વિત-તયા બુદ્ધત્વ ન દુર્થટ્મ । માર્ગાનુસારી = જ્ઞાનાદિત્રયાનુસારી = સ્વભૂમિકોચિતતત્ત્વસમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રવિતયલક્ષણ-

મધ્યમબુદ્ધિ તેને જાણવો કે જેના આચાર મધ્યમ કક્ષાના છે મધ્યમબુદ્ધિના આચારની મધ્યમકક્ષા બતાવવાનો મતલબ એ છે કે ગૌરવ-લાઘવજ્ઞાનથી અર્થાત્ લાભ-નુકશાનના વિચારથી સાધી શકાય તેવા કાર્યનુ આચરણ-અમલ કરવા માટે મધ્યમબુદ્ધિ અનર્થ છે તે તો આગમમાં જે બતાવ્યું હોય તે જ કાર્યનો અમલ કરશે માટે મોક્ષમાર્ગને વિશે મધ્યમ આચારવાળા એવા તેને મધ્યમબુદ્ધિ તરીકે જાણવો

દૃષ્ટતા સૂત્રકૃતાદ્વિ-તીયશ્રુતસ્કન્ધ-ચતુથાધ્યયનમ્ ।

કલ્યાણકન્દલી

મોક્ષમાર્ગાનુયાયી । ન ચૈવ ચરણ-કરણોઘટે લાલાદાવતિવ્યાપ્તિરિતિ પુનરપિ શઙ્કનીયમ્, ગુરુલાઘવવિજ્ઞાનસહકૃત-જ્ઞાનાદિત્રિ-કાનુગામિત્વસ્યૈવ બુધલક્ષણત્વેનાભિમતત્વાત્, વ્યાખ્યાનતો વિશેષપ્રતિપત્તે । યથાવસ્થિતપ્રવચનપરિણતાવસ્થાયામુત્સર્ગસ્થાને વિધિયત-નાદિસમાકલિતોત્સર્ગપ્રયોક્તૃત્વમપવાદસ્થાને ચ સ્વશક્ત્યનિગૂઢેનાડપવાદપ્રયોક્તૃત્વમેવ જ્ઞાનાદિત્રયાનુસારિત્વમિતિ યાવત્ તાત્પર્યમ્ । તેન યથાવસ્થિતોત્સર્ગપવાદો પ્રયુજ્ઞાનસ્ય ગીતાર્થનિશ્ચિતસ્યાડગીતાર્થસ્ય ન મુખ્ય બુધત્વમાપદ્યતે, તદીયજ્ઞાનાદિત્રયાનુસારિત્વસ્યાન્યૌ-પાધિકત્વાત્, દ્રવ્યત એવ ચ તેષા 'ભગવતૈવમુક્તમિ'તિ જિનવચનરુચિસ્વભાવત્વેન સમ્યગ્દૃષ્ટિત્વાત્ । તદુક્ત શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરેણ સમ્મતિતર્કે → નિયમેણ સદ્દહતો છક્કાયે ભાવઓ ન સદ્દહૃ । હદી અપજ્જવેસુ વિ સદ્દહણા હોઈ અવિભત્તા ॥ ← [સ ત ૩/૨૮] ઇતિ નિશ્ચયનયાપેક્ષ્યાડવગન્તવ્યમ્ । અત એવ 'અત્તહિઅપરહિયાણ અત્તહિઅ ચૈવ કાયવ્વ [મહાનિ વજ્ઞાર્યદ્વૃષ્ટાન્તે] ઇતિ મહાનિશીથવચનમનુસન્ધાયાડવિકલદશપૂર્વધરસ્યાડનિષ્પાદિતગણચિન્તકસ્ય વા સાધિકનવપૂર્વવિદો જિનકલ્પગ્રહણેડપિ વિરાધ-કત્વ સમયપ્રસિદ્ધમ્, વિહિતસ્વકર્તૃવ્યપરાડમુખત્વાત્, → 'જો જેણ ગુણેણાડહિઓ જેણ વિણા વા ન સિજ્ઞણ જ તુ । સો તેણ તમ્મિ કજ્જે સવ્વત્થામ ન હાવેઈ ॥ ← [૧૭૧૮] ઇતિ બૃહત્કલ્પમાખ્યાદિવચનાતિક્રમાચ । અત એવ શ્રીમદ્રવાહુસ્વામિ-વિષ્ણુકુમારાદિભિરપ્યન્યાડસાધ્ય-સ્વામાત્રસાધ્ય-સદ્ધકાર્યાદૌ સ્વકીયાડસરાધનાડસગ્રહઃ સન્ત્યક્તઃ । વસ્તુતસ્તુ તથાવિધપરાર્થસમ્પાદને વિશિષ્ટતર-સ્વોપકાર. સમ્પન્નીપદ્યત એવ । અત એવ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તૌ → આચરિય-ઉવજ્ઞાણ ન મતે ! સવિસયસિ ગણ અગિલાણ સગિળ્હમાણે અગિલાણ ઉવગિળ્હમાણે કતિહિ ભવગ્ગહણેહિ સિજ્ઞતિ જાવ અત કરેતિ ? ગોયમા ! અત્યેગણ તેણેવ ભવગ્ગહણેણ સિજ્ઞતિ, અત્યેગણ દોષેણ ભવગ્ગહણેણ સિજ્ઞતિ તચ્ચ પુણ ભવગ્ગહણ ણાતિક્કમતિ ← [૫/૬/૨૧૧- પૃ.૨૩૧] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ટીકાકૃતાડપિ ઉપદેશરહસ્યવૃત્તૌ → પરોપકારસ્ય સ્વોપકારાનુબન્ધપ્રધાનત્વાત્ ← [ઉ રહ ગા ૧૯૫] ઇતિ । ઇત્યર્થ

પ્રસ્તુત મોક્ષમાર્ગને વિશે પડિત તો તેને જ જાણવો કે જે સમ્યક્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી મોક્ષમાર્ગને અનુસરવાવાળો હોય [૧/૩]
વિશેષાર્થ :- બાલ જીવ વિવેકશૂન્ય હોવાના લીધે અને મોહગ્રસ્ત હોવાના લીધે જે જે કાર્યનો આગમમા નિષેધ કરેલ હોય તે તે કાર્યો કરે છે જેમ કે પરસ્ત્રીગમન, મદ્યપાન આદિ કદાચ બાલ જીવ ધર્મની અભિલાષાવાળો થાય તો પાણ તે ધર્મની ક્રિયામા નિષિદ્ધ અવિધિ, અયતના વગેરેને કરતો રહે છે તેનાથી પાછા વળવાનો પરિણામ તેનામા જગતો નથી તેમ જ પોતે જે ભૂમિકામા રહેલો છે તે ભૂમિકાની અપેક્ષાએ જે કાર્યો કરવાનો શાસ્ત્રમા સદતર નિષેધ કર્યો હોય, તેવા કાર્ય પાણ બાલ જીવ વિના સકોચે કરતો હોય છે જેમ કે સામાયિકમા પરમાત્માની કેશરપૂજ કરવી, સાધુ બન્યા પછી સ્વય દેરાસર બનાવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું વગેરે કાર્ય કરનાર શાસ્ત્રકારની પરિભાષામા બાલ જીવ જાણવા

મધ્યમબુદ્ધિની ઓળખાણ

મધ્યમબુદ્ધિની પાસે અલ્પવિકસિત વિવેકદ્રષ્ટિ હોવાના લીધે લાભ-નુકશાનની વિચારણા કરીને અપવાદના સ્થાનમા આપવાદિક પ્રવૃત્તિ કરવાનુ સામર્થ્ય નથી આગાઢ અપવાદના સ્થાનમા પાણ ઉત્તર્ગને વળગી રહેવું- તે મધ્યમબુદ્ધિના આચારની મધ્યમકક્ષા છે સાધુ ભગવત વિહાર કરીને આવ્યા હોય, શ્રમિત હોય, ઉપાશ્રયની આસપાસ ભક્તિવાળા ઘર હોય, છતા સુખાત્રદાનનો લાભ મેળવવા પોતાના અતિદૂરસ્થ ઘરે સાધુ ભગવતને આશ્રયપૂર્વક લઈ જઈને ગોચરી વહોરાવવી, ગ્લાન સાધુ ભગવતને મીઠાઈ વગેરે ઉત્તમ દ્રવ્ય વહોરાવવાનો આશ્રય રાખવો, પર્યુપાણના દિવસોમા પરિવારમા બધા માદા હોય અને તેમની સેવા-ભક્તિ કરવાનો અવસર હોય ત્યારે સ્વય અઠાઈ સહિત ચોસઠ પહોરી પોષપ લઈને ઉપાશ્રયમા બેસી જાય વગેરે મધ્યમ આચારના દ્રષ્ટાંતો છે વિધિ, યતના વગેરેથી યુક્ત એવો પાણ ઔત્સર્ગિક આચાર જે બળવાન અપવાદના સ્થાનમા આવે તો તે મધ્યમાચાર બની જાય છે, ભલે તે સ્વસ્થાનમા ઉત્કૃષ્ટ કહેવાતો હોય તથા બે ઉત્સર્ગ ક્રિયામાથી એક જ ક્રિયા જે સમયે થઈ શકતી હોય તે સમયે લાભાનુલાભવિપયક વિશિષ્ટ વિવેકદ્રષ્ટિ ન હોવાથી થતી ઔત્સર્ગિક ક્રિયા પાણ મધ્યમ આચાર બને દા ત જિનવાણીશ્રવણના સમયે જ અટપ્રકારી પૂજ કરવી

પંડિત જીવને જાણી લો

પડિત = માર્ગાનુસારી = જ્ઞાનાદિત્રિતયાનુસારી અર્થાત્ પ્રધાન દ્રવ્યાશાસ્ત્રરૂપ તે તે કક્ષાએ જ્ઞાનાદિત્રિતયને અનુસરનાર આવા પ્રકારના પડિતપાણનો સભવ પ્રાય વિશુદ્ધ અપુનર્બંધક અવસ્થાથી શરૂ થાય જ-પ ગુણકાણે મોટા ભાગના જીવોને હોય તથા ૬-૭ ગુણસ્થાનકે આવ-જીવ કરી રહેલા મહામુનિઓમા નિયમા હોય આગમોક્ત રીતે ઉત્તર્ગસ્થાનમા વિધિ, યતના આદિથી યુક્ત ઉત્સર્ગાચાર અને અપવાદના સ્થાનમા પોતાની શક્તિ છૂપાવ્યા વિના આવશ્યક આપવાદિક પ્રવૃત્તિ દ્વારા રત્નત્રયની આરાધના કરનાર પરિણત [અતિપરિણત કે અપરિણત નહિ] જીવને જ વાસ્તવમા પડિત જીવ જાણવો ગ્લાન સાધુની સેવાના અવસરે પોતાના સ્વાધ્યાયને ગોણ કરવો, પર્યુપાણ વગેરેમા સઘની આરાધનામા સહાય કરવા માટે પોતાની અઠમની આરાધના આગળ-પાછળ કરવી, બીજાને વિશિષ્ટ પ્રકારના ગ્રથો ભાણાવવાનો અવસર હોય ત્યારે પોતાના સ્વાધ્યાય-તપ-જપ વગેરે યોગોને ગોણ કરવા, સ્વય વિશિષ્ટ પ્રકારના દુર્લભગ્રથાધ્યયન અવસરે ઉત્કૃષ્ટ તપ વગેરે યોગોને ગોણ કરવા, પોતાના આશ્રિત વર્ગને તાત્વિક માર્ગબોધ કરવાની પ્રવૃત્તિને મુખ્ય રાખી અવાર નવાર થતા મહોત્સવ પ્રસંગો વગેરેને ગોણ કરવા, પારિષાપનિકા સમિતિનુ પાલન

વાહ્યલિઙ્ગપ્રાધાન્યદર્શિનો વાલત્વે હેતુમાહ → 'વાહ્યમિ'ત્યાદિ ।

વાહ્ય લિઙ્ગમસાર તત્પ્રતિવદ્ધા ન ધર્મનિષ્પત્તિઃ । ધારયતિ કાર્યવશતો યસ્માચ વિટમ્બકોઽપ્યેતત્ ॥૧/૪॥

વાહ્ય = વાહિદૈશ્ય લિઙ્ગ = વેશાદિવેદ, અસાર = અફલ, યત તત્પ્રતિવદ્ધા = તદવિનાભાવિની ધર્મનિષ્પત્તિઃ ન અસ્તે । યસ્માચ્ચ કાર્યવશતઃ = સ્વપ્રયોજનાભિલાષાત્ વિટમ્બકોઽપિ એતત્ = લિઙ્ગ ધારયતિ ।

કલ્યાણકુન્દલી

તથાવિધગહનવિપયાઽવ્યાપનાદિકુશલસ્યાઽસહિણો નમસ્કારમહિતાદિકરુણેઽપિ મોક્ષમાર્ગાનુસારિત્વમનાવિલમેવ, અન્યાઽસાધ્યવિશિષ્ટ-તરવિહિતપરાર્થસાધકત્વસ્ય ગત્યન્તરેણાઽનુપપત્તેરિત્યાદિકમૂહનીયમત્રાગમાનુસારેણ ।

યતુ મહાભારતે → પઠકા પાઠકાશ્રવં ચે ચાન્યે શાસ્ત્રચિન્તકા । મર્વે વ્યમનિનો મૂર્ચાં ય ક્રિયાવાન્ મ પષ્ટિત. ॥ < [વનપર્વ-૩૧૩/૧૧૦] ઇત્યુક્ત તત્ર ક્રિયાપદેન જ્ઞાનાદિચયાનુમારિક્રિયાઽવગન્ત્યેતિ નાતિચ્યામિ । પ્તેન → અંજેભ્યો ગ્રન્થિન શ્રેષ્ઠા ગ્રન્થિભ્યો ધારિણો વરા । ધારિભ્યો જ્ઞાનિન શ્રેષ્ઠા જ્ઞાનિભ્યો વ્યગ્યાયિન ॥ < [૧૨/૧૦૩] ઇતિ મનુસ્મૃતિવચનમપિ વ્યાસ્યાતમ્ । → લોભ-શોક-ભય-ક્રોધ-માનસેગાન્ વિશગ્યેત્ । નર્લજ્યેપ્યાંતિરાગાનામભિ-ચાયાશ્ચ બુદ્ધિમાન્ ॥ < [૭/૨૭] ઇતિ ચરકસહિતાવચનમપિ પ્રકૃતપણ્ડિતભગ્નસૂચકમ્ । → કણ્ઠ ધમ્મ વિષ્ણુહાય સુક્ષ્મ માત્રેય પણ્ડિતો < [૬/૧૦] ઇતિ ધમ્મપદવચનમપ્યત્રાનુસન્ધેયમ્ । દ્વિતીયકારિકાયા નાનાવિધ-ધર્મપર્ણ-ળલક્ષણવ્યાપારદ્વારા ચાલાદીના સ્વરૂપમુક્તમ્, ઇહ ચાચારદ્વારેતિ ન પોનરસ્યમવિશેષો વાઙ્મયોરિતિ વ્યયમ્ ॥૧/૩॥

ધર્મતયા ધર્મસાધનતયા ચા વાહ્યલિઙ્ગપ્રાધાન્યદર્શિનો વાલત્વે હેતુમાહ-ચાર્યમિતિ । મૂલગ્રન્થે ટ્વંડાન્વપસ્ત્વેવમ્ → વાહ્ય લિઙ્ગ અસાર, [યત] તત્પ્રતિવદ્ધા ન ધર્મનિષ્પત્તિઃ, યસ્માચ વિટમ્બકોઽપિ કાર્યવશત એતત્ ધારયતિ ॥૧/૪॥ અસાર = અફલ, મોક્ષોપયિકફલાપેક્ષયેદમવગન્ત્યમ્ । તતશ્ચ ધન-યજ્ઞ પ્રભૃત્યપેક્ષયા ચાલ્લેગાદે મફલત્વેઽપિ ન ક્ષતિઃ । તત્પ્રતિવદ્ધા = તદવિનાભાવિની = વાહ્યલિઙ્ગસ્ય વ્યાપકીભૂતેત્યર્થં બહુત્રીહિસમાસાદવસંય । તદુક્ત લિઙ્ગપ્રાપ્તે કુન્દકુન્દસ્વામિના → ધમ્મેણ હોઈ લિંગ, ણ લિંગમિત્તેણ ધમ્મસપત્તિ < [૨] । તદુક્ત મનુસ્મૃતો ઽપિ → ન લિઙ્ગ ધર્મકારણમ્ < [૬/૬૬] ઇતિ । કચિત્ કદાચિત્ મેતાર્થનાતકગૃહીતસાધુલિઙ્ગસ્વર્ણકારાદેરિવ, મરણામન્ત્રમન્ત્રિગમાભિદાનહેતુક-ગૃહીતયતિલિઙ્ગવગ્દારેરિવ ચા પશ્ચાત્ સમ્યક્પરિણામાધાનસમ્ભવેઽપિ સર્વત્ર તાદૃશો નિયમો નાસ્તિ, વિનયગત્તાદો વ્યભિચારાદિતિ ભાવ । વિટમ્બકોઽપિ = નટ-વળાદિરપિ, સમ્યજનમનોરંજનાય લિઙ્ગ ધારયતિ । ન ચ તત્ર માધુતા સમસ્તિ । તદુક્ત વ્યવહારસૂત્રભાષ્યે → વેસકરણ પમાણ ન હોઈ < [૨/૩૦૯] । ઇવમેવ પાર્શ્વસ્થાદાવપિ દૃષ્ટવ્યમ્ । યદાંત ઉપદેશમાલાયા → દગપાણ પુષ્પફલ અણેસણિજ્ઞ ગિહત્યક્રિષ્કાઢ । અજયા પડિસંવતિ જડેમવિઢવગા નવર ॥૩૪૯॥ < આત્મદર્શનવિરહમ્યેતદ્વિજૃમ્ભિતત્વાત્તદાપ્યવેશસ્યાઽકિચ્ચિત્કર-ત્વમેવ । તદુક્ત મોક્ષપ્રાપ્તે કુન્દકુન્દસ્વામિના → ચાહિરસગવિમુકો ણવિ મુકો મિચ્છાભાવણિગધો । કિ તસ્મ ણાણમગ્ગ ણ વિ જાણદિ અણસમભાવ ॥૧૭॥ < ઇતિ । તદ્દર્શનોપદેશશ્રવણાદિના પરસ્ય કથચ્છિદ્ધાભેઽપિ તસ્ય ગુણશૂન્યત્વાત્ । તદુક્ત ઉપદેશમાલાયામેવ → પઢડ નહો વેરગ્ગ, નિચ્છિજ્ઞા ય વ્રહ્મજ્ઞો જેણ । પઠિજ્ઞ ત તહ મદો, જાલેણ જલ સમોઅરડ ॥૪૭॥ આત્માવબોધકુલકેઽપિ → અપાણમવોહતા પર ચિવોહતિ કેડ તેવિ જડા । મળ પરિયણમિ હુહિણ સત્તાગારેણ કિ કજ્જ ॥૩૮॥ < ઇત્યુક્તમ્ । અત ઇવોક્ત ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે → ન વિ મુહિણ સમણો ન ઓકારેણ વમણો । ન મુણી રણવાસેણ, કુસર્ચીરેણ ન તાવસો ॥< [ઉત્ત ૨૮/૩૦] ઇતિ । → ન મુણ્ડકેન સમણો અચ્ચતો અલિક મળ ।

કરતી વખતે તેના નિમિત્તે કોઈ દુર્લભભોષિ બની ન જાય તેનું પ્રધાન લક્ષ્ય રાખવું, ધ્યાનનવિરાધનાના ભોગે સયમચર્યાને પ્રધાન ન બનાવવી, લોકમર્ષાદા-શાસ્ત્રીયવ્યવહાર-સ્વચક્ષિત-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ વગેરેનો વિચાર કરીને ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી આવા આચાર દાગ રત્નત્રયના આરાધક એવા માર્ગેશ્વ શયોપશ્યમવાળા જીવને પડિત જીવ જાણવો [૧/૩]

ધર્મના માપદંડ તરીકે અથવા ધર્મનાધનરૂપે બાહ્ય વેશને પ્રધાનતયા જોનાર જીવને શા માટે બાહ્ય જાણવો ? તે બાબતમા મૂલકારથી હેતુ બતાવે છે કે -

ગાથાર્થ - [કેવલ] બાહ્ય વેશ અચાર છે, કારણ કે ધર્મનિષ્પત્તિ તેને બાધાયેલી નથી કેમ કે વિડબક [નટ] પણ કાર્યવશ બાહ્ય વેશને ધારણ કરે છે [૧/૪]

❀ છેવળ બાહ્ય વેશ અચાર ❀

ટીકાર્થ :- બહારથી દેખી શકાય તેવા વેશ વગેરે બાહ્ય ચિહ્ન નિષ્ફળ છે, કારણ કે ધર્મની નિષ્પત્તિ તેની અવિનાભાવી = વ્યાપક નથી અર્થાત્ જ્યાં જ્યાં બાહ્ય સાધુવેશ હોય ત્યાં ત્યાં અવશ્ય તાત્ત્વિક ધર્મની ઉત્પત્તિ થયેલી જ હોય- એવો નિયમ નથી કેમ કે પોતાના ધનપ્રાપ્તિ વગેરે પ્રયોજનને સિદ્ધ કરવાની ઈચ્છાથી નટ, બહુરૂપી વગેરે પણ બાહ્ય લિંગ-સાધુવેશ વગેરે

તતો જ તદ્વારયિતુ પ્રણન્તુ વા 'ફલદમિત્યુભયથાડ્યસારમિત્યર્થ ॥૧/૪॥

ત્યાગલક્ષણત્વાદિદ શોભન ભવિષ્યતી ત્યાગાદિત્યાહ —> 'બાહ્યો'ત્યાદિ ।

બાહ્યગ્રન્થત્યાગાન્ ચારુ, નન્વત્ર તદિતરસ્યાપિ । કશ્ચુકમાત્રત્યાગાન્ હિ ભુજગો નિર્વિષો ભવતિ ॥૧/૫॥

બાહ્યગ્રન્થસ્ય = ધનધાન્યાદે ત્યાગાત્ ન ચારુ = શોભન, બાહ્યલિંગ ગુણશૂન્ય જનુ = નિશ્ચિત, અત્ર લોકે

કલ્યાણકન્દલી

ઇચ્છાલોભસમાપનો સમણો કિ ભવિષ્યતિ ? ॥ < [૧૯/૧] ઇતિ ધમ્મપદવચનમપ્યત્રાનુસ્મર્તવ્યમ્ । પરિપહોપસર્ગમીરોર્ન વેષ-
માત્રાદપવર્ગાંતિ । તદુક્ત મુનિસુન્દરસૂરિભિઃ અધ્યાત્મકલ્પદુમે —> પરિષહાનો સહસે ન ચોપસર્ગાન્ શીલાઙ્ગધરોડપિ ચાસિ ।
તન્મોક્ષમાણોડપિ ભવાબ્ધિપાર, મુને ! કથ યાસ્યસિ વેષમાત્રાત્ ? ॥ આજીવિકાર્થમિહ યદ્યતિવેપમેષ, ધત્સે ચરિત્રમમલ ન
તુ કષ્ટમીરુ । તદ્વેત્સિ કિ ન ન વિમેતિ જગજ્જિષ્ઠુર્મૃત્યુ કુતોડપિ નરકશ્ચ ન વેષમાત્રાત્ ॥ < [અ.ક.૧૩/૪-૫] ઇત્યાદિ ।
સુગમાર્થકલ્પનાવૃત્તિકારમતે બાહ્યલિંગાડસારત્વે ધર્મનિષ્પત્ત્યવ્યાપ્યત્વસ્ય વિદમ્બકગૃહીતત્વસ્ય ચ સ્વાતન્ત્ર્યેણ હેતુત્વમ્ । યોગદીપિકા-
કૃન્મતે ચ બાહ્યલિંગાડસારતાયા ધર્મનિષ્પત્ત્યવ્યાપ્યત્વસ્યૈવ હેતુત્વમ્ તસ્ય તાત્ત્વિકધર્માનુપધાયકત્વે ચ વિદમ્બકગ્રાહ્યત્વસ્ય હેતુત્વ-
મિતિ વિશેષઃ । ન તત્ = બાહ્યલિંગ ધારયિતુઃ = સ્વાશ્રયસ્ય પ્રણન્તુઃ વા = સ્વપ્રણામકારિણો વા ફલદ = સદ્ધર્મયોગક્ષેમ-
વૃદ્ધિલક્ષણફલદાયિ ઇતિ હેતોઃ ઉભયથાડપિ = બાહ્યલિંગધારકસ્ય તત્પ્રણામકારકસ્યાડ્યપેક્ષયા અસાર = ધર્મનિષ્પત્તિલક્ષણ-
સારશૂન્યમ્ । ઇદંચોપલક્ષણ કદાચિદુભયોરપિ વિપરીતફલપ્રાપ્તે । દ્રવ્યલિંગિનિ બહારમ્ભાદિદર્શનોત્તરમપિ સાધુત્વબુદ્ધયા પ્રણન્તુઃ
કર્મબન્ધકલ્પોક્તેરાવશ્યકનિર્યુક્ત્યાદૌ વ્યક્તત્વાત્ । તદુક્ત તત્ર —> જહ વેલબગ-લિંગ જાણતસસ ણમઓ હવડ દોસો । ણિદ્ધસમિય
ણાઝ્ઞ વદમાણે ધુવો દોસો ॥ < [આ નિ ૧૧૪૯] ઇતિ દિક્ ॥૧/૪॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયશ્ચૈવમ્ —> નનુ બાહ્યગ્રન્થત્યાગાત્ તત્ ન ચારુ, [યતઃતત્] ઇતરસ્યાપિ અત્ર ભવતિ । ન હિ કશ્ચુકમાત્ર-
ત્યાગાત્ ભુજગો નિર્વિષો ભવતિ ॥૧/૫॥ નિશ્ચિત ન ચારુ = શોભન ઇત્યત્ર વિશેષણમુખેન હેતુમાવેદયતિ - બાહ્યલિંગ
સ્વરૂપતો ગુણશૂન્યમિતિ । તસ્ય સ્વરૂપતો દુષ્ટત્વે ત્વશોભનમિત્યુક્ત સ્યાત્ । સ્વરૂપતો ગુણવત્ત્વે ચ ચાર્વિતિ વક્તવ્ય સ્યાત્ ।
પર તદુભયવિરહાત્ 'ન શોભનમિ'ત્યેવોક્તિ । ન ચ વિનિગમનાવિરહાત્રાડશોભનમિત્યપિ વાચ્ય સ્યાદિતિ વાચ્યમ્, આશંકિત-
સ્યૈવાડનભિમતસ્ય વ્યવચ્છેદાત્, લોકે તસ્યાડશોભનત્વેનાડપ્રસિદ્ધેઃ । એતેન બાહ્યલિંગ ચાર્વેવ, બાહ્યગ્રન્થત્યાગાત્, સમ્પ્રતિપન્નવદિતિ
પ્રત્યુક્તમ્, કેવલ બાહ્યલિંગ ન ચારુ, ગુણશૂન્યત્વાત્, તથાવિધવળ્લાદિગૃહીતલિંગવદિત્યસ્યાડપિ મનીષિતસાધ્યસાધને બદ્ધકક્ષત્વાત્ ।
યથોક્ત આવગ્યકનિર્યુક્તૌ —> લિંગ પમાણ ? વદાહિ ઉ નિષ્પહ્ય તુમે સવ્વે ! < [] । ન ચૈતાવતા સત્પ્રતિપક્ષમાત્રત્વમેવેતિ
શંકનીયમ્, પાર્શ્વસ્થાદિસત્કબાહ્યલિંગ ન ચારુ, અન્યેપા વોધિદુર્લભત્વાદિનિમિત્તત્વાત્ ધર્મપ્રતિપન્થિત્વાદ્વેત્યાદિના પૂર્વોક્તાનુમાને
વ્યભિચારાચ્છોભનત્વાભાવસિદ્ધે । તદુક્ત સૂત્રકૃતાઙ્ગે —> જે યાડુબ્ધા મહાભાગા, વીરા અસમત્તદસિણો । અસુદ્ધ તેસિ પરક્કત,
સફલ હોડ સવ્વસો ॥ < [સૂત્રકૃ ૧/૮/૨૨] ઇતિ । 'સહ ફલેન = કર્મબન્ધેન વર્તેતે ઇતિ સફલ' ઇત્યેવ વ્યાખ્યાત
શ્રીશીલાઙ્ગાચાર્યેણ તદ્વૃત્તૌ । અત એવ કેવલસ્ય દ્રવ્યલિંગસ્યાડશુદ્ધત્વસિદ્ધિરપ્યનાવિલા । નૈશ્વયિકસમ્યગ્દર્શનાદિકલિતે એવ
તસ્યોપયોગિત્વ નમસ્કાર્યતાદૌ । તદુક્ત ટીકાકૃતાડપિ અધ્યાત્મમતપરીક્ષાવૃત્તૌ —> દ્રવ્યલિંગ હિ તદ્વતિ સ્વત એવ ગુણવત્ત્વપ્રતિ-
સન્ધાપકતયા સ્વસમાનાધિકરણગુણવત્ત્વપ્રતિસન્ધાપકતયા વા નમસ્કર્તવ્યતાયામુપયોગિ સત્ તદ્વિષયકમુત્સાહમાધ્યાત્મ-
શુદ્ધયૈ પ્રભવિણુ, ન તુ પ્રતિમાદિવત્તટસ્થતયૈવ સ્વસદૃશસ્મારકતયા । તથા ચ દ્રવ્યલિંગ સાવધસ્વાશ્રયવિષયકોત્સાહાધાયકતયા

ધારણ કરે છે [સાધુવેશ ધારણ કરવા છતા તેની પાસે તાત્ત્વિક ધર્મ નથી રહેતો] માટે તેવા કેવલ બાહ્ય વેશને ધારણ કરનારને
કે તેને પ્રાણામ કરનારને બેમાથી કોઈને પણ ફલ નથી માટે બાહ્ય વેશ લેનાર અને નમનાર બંનેની અપેક્ષાએ બાહ્ય વેશ ધર્મનિષ્પત્તિની
પ્રતિષ્ઠા નિષ્ફળ છે [૧/૪]

વિશેષાર્થ :- કેવળ બાહ્ય લિંગને = વેશને ધારણ કરવાથી જ તાત્ત્વિક ધર્મ ઉત્પન્ન થઈ નથી જતો. નટ, બહુશ્ચી વગેરે
પણ પેસા, યશ, કીર્તિ વગેરે માટે સન્યાસીના વેશને ધારણ કરીને સન્યાસી જેવો બાબેબુબ હાવભાવ કરે તેટલા માત્રથી તે
વદનીય બની જતા નથી બાહ્ય વેશને જ ધર્મસાધનરૂપે પ્રધાનતાથી જોનાર બાલ જીવ જ કહેવાય [૧/૪]

અહીં એવી શકા થાય કે —> બાહ્ય સાધુવેશને ધારણ કરવો એ પણ સંસારત્યાગસ્વરૂપ હોવાના લીધે સુદર બનશે માટે
બાહ્ય લિંગને અસાર કહેવું બરાબર નથી <— તો તેના સમાધાનમા મૂલકારથી દરમાવે છે કે —

ગાર્યાર્થ :- ખરેખર બાહ્ય શયિના ત્યાગના લીધે તે [બાહ્ય લિંગ] સુદર નથી, કારણ કે તે અન્યને [= પશુ વગેરેને] પણ
અહીં હોય [=સભવે] છે. કાચળીના ત્યાગમાત્રથી સાપ ઝેર વિનાનો થઈ નથી જતો [૧/૫]

ॐ અંતરંગ પદિગ્રહ છોડો ॐ

તત્ બાહ્યગુણભાવલક્ષણ ઇતરસ્ય તિર્યગાદે અપિ સમ્ભવતિ । એતદેવ પ્રતિવસ્તૂપમયા દૃઢ્યતિ - કચ્છકમાત્રસ્ય = ઉપરિવર્તિત્વદ્વિમાત્રસ્ય ત્યાગાત્ ન હિ = નૈવ ભુજગ = સર્પો નિર્વિષો ભવતિ ॥૧/૭॥

કત્યાગકન્દલી

ધર્મપ્રતિપન્ધિ <- [અ પ.ગાથા ૫૮ ટીકા] ઇતિ ।

વસ્તુતસ્તુ સ્વાશ્રયવૃત્તિચારિત્રમોહશ્ચયોપશમાદિજનકતયા સ્વાશ્રયગતચારિત્રમોહશ્ચયોપશમાદિસમ્પાદ્યતયૈવોપચારતો વાહ્યલિઙ્ગ-સ્વાડિપિ વન્ધતા સમ્મતા । તદુક્ત આવશ્યકનિર્ણયૌ -> લિંગ જિણપત્રત્ત, ૫૪ નમતસ્મ નિજ્જરા વિઝ્જા । જડવિ ગુણવિપ્પહીણ વદડ અજ્ઞત્યસોહીણ ॥૧૧૩૧॥ ઇતિ । -> દસણનાણચરિત્ત તવવિણય જત્ય જત્તિય પાસે । જિણપત્રત્ત ભત્તીડ પૂઅપ્પ ત તહિ માવ <- ॥[૪૫૫૩] ઇતિ વૃહત્કલ્પભાષ્યવચનમપ્યનુસન્ધેયમત્ર । યત્ર સ્વલ્પોડિપિ દર્શનાદિગુણસદ્ભાવો દૃશ્યતે તત્ર તાવત્યૈવ ભક્ત્યા તદ્વન્દનાદિના ન તદ્વત્તદોપાનુમતિરિતિ માવ [ઉપ રહસ્ય ૧૫૮ વૃ] નિયુરપાર્થસ્ય-યધાન્-ઞન્દનાદિગૃહીતલિઙ્ગસ્ય તુ કર્મોદયજન્યત્વાદેવ નોપચારતોડિપિ વન્દનીયતા । ભુજગસ્ય કચ્છકત્યાગવત્તસ્ય વાહ્યગ્રન્થિત્યાગસ્યાડ્યોદયિકભાવમાત્રત્વાદેવ તત્ર 'સાધુ' ઇતિ વચન ભાવસાધુત્વવાધેનાડપકૃષ્ટમાધુવિષયતયા પર્યવસ્યદ્ રૂપમત્ય ન તુ સ્થાપનાસત્યમિતિ સમ્યગુપપાદિતમમ્માભિઃ મોક્ષરત્નાભિધાનાયા ભાષારહસ્યવિવર્ણનીકાયામિત્યધિક તતોડવસેયમ્ [ભા.રહ પૃ ૧૦૩-દિવ્યદર્શનદ્રુષ્ટપ્રકાશિત] ।

વાહ્યલિઙ્ગસ્ય ગુણશૂન્યત્વસાધનાર્થમુપક્રમતે- અત્ર લોકે ઇતિ સ્પષ્ટમ્ । પ્રતિવસ્તૂપમયા = પ્રતિવસ્તૂપમાલક્ષણે, પ્રત્યેક વસ્તુનિ = વાક્યાર્થે સાધારણધર્મસ્ય સત્ત શ્વેદેનોપાદીયમાનત્વાત્ । તદુક્ત મમ્મટેન કાવ્યપ્રકાશે -> સાધારણો ધર્મ ઉપમેયવાક્યે ઉપમાનવાક્યે ચ કથિતપદસ્ય દુષ્ટતાયાભિહિતત્વાત્ શ્વેદેન યત્ ઉપાદીયંતે સા વસ્તુન = વાક્યાર્થસ્યોપમાનત્વાત્ પ્રતિવસ્તૂપમા <- [કા પ્ર સૂ ૧૫૪-કા ૧૦૧] ઇતિ । કચ્છકમાત્રસ્યેતિ । સ્પષ્ટમ્ । યથોક્ત સજ્જનચિત્તવલ્લભે મહિષેણેન -> કિ વલ્લભજનેન મો મુનિરસાવેતાવતા જાયતે ? શ્વેદેન ચ્યુતપત્રગો ગતવિષ કિ જાતવાનુ ભૂતલે ॥ <- [] ઇતિ । ન ચ તથાપિ જ્વાલાલિઙ્ગન-જલનિમજ્જન-જટાધારણ-કેશમુઢન-દિગમ્બરત્વ-ભસ્માવગુઢન-શીતતાપાદિકટસહન-શાસ્ત્રપાઠોચાર-ધ્યાનાદિભિર્વાહ્યલિઙ્ગસ્ય કુતો ન ચારુત્યમિતિ શઙ્કનીયમ્, ભાવશુદ્ધિવિકલાયા ક્રિયાયા. સત્કલત્વાડયોગાત્ પદવાદાવપિ તદુપ-લબ્ધે । તદુક્ત -> જ્વાલાભિ. શલભા જલૈર્જલચરા સ્ફૂર્જજટાભિર્વટા., મૌઘદ્યૈરુરણકા સમસ્તપશવો નાગ્ન્યૈ. ચરા ભસ્મભિ. । કષ્ટાઙ્ગીકરણદ્વંમા. શુકવરા. પાઠર્વકા ધ્યાનકૈ, કિ સિધ્યન્તિ ન ભાવશુદ્ધિવિકલા. સ્યુશ્વેત્ ક્રિયા સત્કલા ॥ <- ઇતિ । ધમ્મપદેડિપિ -> ન નગ્ગચરિયા ન જટા ન પદ્ધા નાડનાસકા ધણ્ણિલમાયિકા વા । રજો ચ જલ્લ ઉક્કટિકપ્પધાન સોહિન્તિ મચ્ચ અવિતિણ્ણકલ ॥ <- [૧૦/૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત નિયમસારે કુન્દકુન્દસ્વામિનાડિપિ -> કિ કાહદિ વળવાસો કાયકલેસો વિચિત્ત ઉવવાસો । અજ્ઞાપણ-મોળપહુદી, સમતારહિઅસમ સમણસ ॥ <- [૧૦/૪] ઇતિ । એતેન -> ભસ્મધારણાદેવ મુક્તિર્ભવતિ <- [૧/૨] ઇતિ વૃહજ્ઞાવાલોપનિપદ્વચન નિરાકૃતમ્, ભાવશુદ્ધ્યા ભસ્મધારણાદેવન્યથાસિદ્ધત્વાત્ । પ્રકૃતે -> મિચ્છત્ત વેયતિય હાસાડ છલ્લગ ચ નાયચ્ચ । કોહાડિણ ચલ્લ ચડસ અગ્નિતરા ગથા ॥ <- [પ્ર.સારો ૭૨૧] ઇતિ પ્રવચનસારોદ્ધારાદિપ્રતિપાદિતસ્ય મિથ્યાત્વ-વેદત્રિક-સમ્પ્રાયચતુષ્ટય-હાસ્યાદિપદ્કલ્પણચતુર્દશાધ્યન્તરગ્રન્થસ્યાડત્યાગે દૃઢજિહાસા-ડવિષયત્વે વા -> વજ્જો નવવિહો ણેઓ ધળ-ધન્ન-ચિત્ત-વત્થુ-રુપાઇ । સોવન્ન-કુવિયપરિમાણ-દુપ્પચચરણમુહો વુત્તો ॥ [૬/૫૦] -> ઇત્યેવ સમ્બોધપ્રકરણોક્ત-ધન-ધાન્યાદિનવવિધવાહ્યગ્રન્થત્યાગસ્ય ત્યક્તકચ્છકાડત્યક્તહલાહલભુજગ્ગમન્યાયેન ન પ્રાશસ્ત્ય, પ્રત્યુતાડન્યાયા વિપર્યાસજનકત્વાદુષ્ટત્વમિતિ નિષ્કર્ષ । તદુક્ત ટીકાકૃતાડિપિ જ્ઞાનસારે -> ચિત્તેડન્તર્ગ્રન્થગહને, બહિ-નિર્ગ્રન્થતા વૃથા । ત્યાગાત્ કચ્છકમાત્રસ્ય ભુજગો ન હિ નિર્વિષ ॥ <- [પરિગ્રહાટક ૨૫/૪] ઇતિ । તથા અધ્યાત્મસારે -> વિષયે કિ પરિત્યક્તે જાગર્તિ મમતા યદિ । ત્યાગાત્કચ્છકમાત્રસ્ય ભુજગો નૈવ નિર્વિષ ॥ <- [અ સા ૮/૨] ઇતિ કથિતમ્ । ટીકાકૃતા દેશનાદ્વાત્રિશિકાયામપિ -> ગૃહત્યાગાદિક લિઙ્ગ વાહ્ય શુદ્ધિ વિના વૃથા । ન ભેષજ વિનાડરોમ્ય વૈદ્યવેપેણ રોગિણ <- ॥૨/૭॥ ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત યોગસારપ્રાભૃતેડિપિ -> પ્રમાદી ત્યજતિ ગ્રન્થ વાહ્ય મુક્ત્વાડિપિ નાન્તરમ્ । હિત્વાડિપિ કચ્છક સર્પો ગરલ ન હિ મુચ્ચતિ ॥ <- [૮/૩૧] ઇતિ । તદુક્તમન્યત્રાપિ -> કસાયા જસ નો છિણ્ણા, જસ

ટીકાથે :- ધન, ધાન્ય આદિ નવવિધ પરિગ્રહ બાહ્ય ગ્રથ = ગ્રથિ = ગાંઠ ભાર-બોજ કહેવાય છે એટલું તો નિશ્ચિત છે કે તેના ત્યાગ કરવાના લીધે કાઈ ગુણશૂન્ય બાહ્ય લિંગને સુદર કહી ન શકાય બાહ્ય ગ્રથના ત્યાગરૂપી બાહ્ય લિંગ તો પશુ વગેરે પાસે પણ આ લોકમા નભવે છે આ જ વાસ્તવિકતાને દ્રષ્ટાન્ત દ્વારા હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ ઋઢ કરે છે કે- ઉપર રહેલી ડવલ ચામડીના = કાચળીના ત્યાગથી સાપ ઝેર વિનાનો ન જ થાય [૧/૫]

વિશેષાર્થ - ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર (ખેતર, જમીન), વાસ્તુ, રૂપ્ય, સુવર્ણ, કુપ્પ, દિપદ (દાસ-દાસી), ચતુષ્પદ (પશુ, ટોર)-આ નવ પ્રકારના બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ એ મિથ્યાત્વ + ૩ વેદ + ૪ કપાય + ૬ હાસ્યાદિ = ૧૪ અભ્યંતર પરિગ્રહના ત્યાગ માટે છે અભ્યંતર ૧૪ ગ્રથિનો ત્યાગ ન કરે કે તેને છોડવાનુ કશુ લક્ષ ન હોય અને તે દિશામા કોઈ પુરુષાર્થ ન હોય તો કેવળ

ઉત્કાર્થે તન્ત્રાન્તરસવાદમપ્યાહ —> 'મિથ્યે'ત્યાદિ

મિથ્યાચારફલમિદઃ હ્યપરૈરપિ ગીતમશુભભાવસ્ય । સૂત્રેડપ્યવિકલમેતત્પ્રોક્તમમેધ્યોત્કરસ્યાપિ ॥૧/૬॥

હિ = યસ્માત્, અપરૈરપિ = તન્ત્રાન્તરીયૈરપિ અશુભભાવસ્ય પુસ ઇદ = કેવલ બાહ્યલિટ્ગ મિથ્યાચારસ્ય ફલ ગીતમ્ । મિથ્યાચારસ્વરૂપથેદ —> બાહ્યોન્દ્રિયાણિ સયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરન્ । ઇન્દ્રિયાર્થાન્ વિમૂઢાત્મા

કલ્યાણકન્દલી

નડપ્પવસ મળ । ઇદિયાણિ ન ગુત્તાણિ પવજ્ઞા તસસ નિપ્ફલા ॥ < [] ઇતિ । તથા ભાવપ્રાપ્તૈ કુન્દકુન્દસ્વામિના —> ભાવો હિ પદમલિંગ, ણ દ્વલિંગ જાણ પરમત્થ । ભાવો કારણભૂદો, ગુણદોસાણ જિણા વિતિ ॥ [૨] ભાવવિસુદ્ધિણિમિત્ત બાહિરગથસસ કીરણ ચાઓ । બાહિરચાઓ વિહલો, અન્નતરગથજુત્તસ ॥ [૩] પરિણામમ્મિ અસુદ્ધે ગથે મુચેઈ વાહિરે ય જઈ । બાહિરગથચાઓ, ભાવવિહૂણસસ કિ કુણઈ ? ॥ [૫] < । તદુક્ત ઉપદેશમાલાયામપિ —> કિ લિંગવિહ્વરીધારણે, કજ્ઞમ્મિ અટ્ટિણ ઠાણે । રાયા ન હોઈ સયમેવ, ધારય ચામરાડોવે ॥[ઉપ.મા.૪૩૬]< । મૃચ્છકટિકે શુદ્રકેનાડપિ —> શિરો મુખિત તુણ્ડ ચિત્ત ન મુખિત કિ મુખિતમ્ ? યસ્ય પુનશ્ચિત્ત મુખિત સાધુ સુષ્ટુ શિરસ્તસ્ય મુખિતમ્ ॥[૬/૩] < ઇત્યુક્તમ્ । પચ્ચાશકેડપિ —> દિક્ષા મુઢ્ઢમેત્થ ત પુણ ચિત્તસસ હોઈ વિણેય । ણ હિ અપ્પસત્તચિત્તો ધમ્મહિગારી જઓ હોઈ ॥ < [૨/૨] ઇત્યુક્ત મૂલકારૈ । અન્યથા લિજ્ઞસ્યાડપ્રમાણત્વાત્, યથોક્ત ઉપદેશમાલાયા —> વેસો વિ અપ્પમાણો, અસજમપહેસુ વટ્ટમાણસસ કિપરિવત્તિયવેસ વિસ ન મારેઈ યજ્ઞત ॥ < [ઉપ.મા.૨૧] ઇત્યાદિ । જીવાનુશાસનેડપિ —> અપ્પમાણમેવ સો વેસો જો નિસ્સક વટ્ટઈ અસુહટ્ટાણેસુ તેણ જુઓ < [૨૪૮] ઇત્યુક્તમ્ ।

નનુ તર્હિ બાહ્યગ્રન્થો નૈવ ત્યક્તવ્યો ન વા વન્દનાદિક્રિયાકલાપે પ્રવર્તિતવ્યમિતિ ચેત્ ? મૈવ, પરપ્રત્યયાદ્યર્થ લિજ્ઞસ્યાપ્યુપકારિત્વાત્ । તદુક્ત —> પચ્ચત્થ ચ લોગસસ, નાણાવિહવિગપ્પણ । જત્તત્થ ગહણત્થ ચ લોગે લિંગપઓયણ ॥ < [] ઇતિ । અમ્યન્તરગ્રન્થત્યાગાર્થં બાહ્યગ્રન્થત્યાગસ્યાડવશ્યકત્વાત્, તસ્ય તત્કારણત્વાત્ । તદુક્ત ધવલાયા —> વવહારણય પડુચ્ચ છેત્તાદી ગથો, અન્નતરગથકારણત્તાદો । એડસસ પરિહરણ ણિગ્ગથત્ત । ણિચ્છયણય પડુચ્ચ મિચ્છત્તાદી ગથો, કમ્મવધકારણત્તાદો । તેસિ પરિચ્ચાગો ણિગ્ગથત્ત < [પુસ્તક-૯, યહ-૪, મા-૧, પૃ ૩૮૩] । વસ્તુતસ્તુ ઉભયત્ર વિવેકદૃષ્ટ્યા બહિરન્તર્ગ્રન્થત્યાગપુરસ્સર જ્ઞાન-સત્ક્રિયયો પ્રવર્તનીયત્વે તાત્પર્યમ્, અન્યથા સજ્ઞાનયોગાનુપલબ્ધે । —> ચિત્તે ન ત્યાગ-વૈરાગ્યે, સજ્ઞાન તસ્ય દુર્ઘટમ્ । બાહ્યત્યાગૈકસન્તુષ્ટાવાત્સમાન હિ દુર્ઘટમ્ ॥ < ઇતિ । તદુક્ત ટીકાકૃતાડપિ અધ્યાત્મોપનિપદિ —> તેન યે ક્રિયયા મુક્તા જ્ઞાનમાત્રાભિમાનિન । તે પ્રેષ્ટા જ્ઞાનકર્મભ્યા નાસ્તિકા નાત્ર સશયઃ ॥ < [અ.ઉપ.૩/૩૮] ઇતિ દિક્ ॥૧/૫॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> હિ અપરૈરપિ અશુભભાવસ્ય ઇદ મિથ્યાચારફલ ગીતમ્ । સૂત્રેડપિ એતત્ અવિકલ અમેધ્યોત્કરસ્યાપિ પ્રોક્તમ્ ॥૧/૬॥ પચ્ચાશકવૃત્તિકૃન્મતે મિથ્યાત્વાવિરતિકપાયદુષ્ટયોગલક્ષણો મોક્ષમાર્ગવિપરીતસમાચારો મિથ્યાચાર [પ ૨/૪૩ પૃ ૮૭] તથાપિ પ્રકૃતે ટીકાયા મિથ્યાચારસ્યેત્વત્ર કર્મધારયસમાસ । દર્શિતભગવદ્વીતાકારિકાયાઞ્ચ 'મિથ્યાચાર' ઇતિપદ બહુવ્રીહિસમાસગર્ભિતમ્ । મધુસૂદનસરસ્વતીકૃતગૂઢાર્થદીપિકાવ્યાખ્યાલેશસ્ત્વેવમ્ —> યો વિમૂઢાત્મા રાગદ્વેષાદિદૂષિતાન્તકરણ ઔત્સુક્યમાત્રેણ કર્મેન્દ્રિયાણિ વાકપાણ્યાદીનિ સયમ્ય = નિગૂહ્ય બહિરિન્દ્રિયૈઃ કર્માણ્યકુર્વન્નિતિ સ મિથ્યાચાર.

બાહ્ય વેશ ધારણ કરીને બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો પ્રથમનીય નથી લક્ષ્મણા સાધ્વી, કુલવાલક મુનિ વગેરે દ્રષ્ટાનો પ્રસિદ્ધ જ છે કડવી તુબડીને ૬૮ તીર્થોમા સ્નાન કરાવવામા આવે તો પાણ તેની કડવાશ દૂર થતી નથી અદરથી ઝેરની કોથળી કાઢવામા ન આવે તો બહારની કાચળીને છોડી દેવા માત્રથી સાપ નિર્વિષ નથી બની જતો મતલબ કે પુરુષાર્થની પ્રધાનતા કે પ્રથમનીયતા સાપની ઝેરની કોથળીને દૂર કરવામા જ સભવે છે તેમ અભ્યંતર ૧૪ પરિગ્રહના ત્યાગ માટે જ પુરુષાર્થની પ્રધાનતા કરવી જોઈએ. બાહ્યપરિગ્રહત્યાગ તેમા ઉપકારી જરૂર બને પરંતુ બાહ્ય ગ્રંથિના ત્યાગમાત્રથી સંતુષ્ટ થવાની પાણ જરૂર નથી જેટલા અશે અભ્યંતરપરિગ્રહત્યાગમા બાહ્યપરિગ્રહત્યાગ ઉપકારી બને તેટલા અશે બાહ્યત્યાગ પ્રથમનીય બને માટે તો કહેવામા આવેલ છે કે - ત્યાગ-વિરાગ ન ચિત્તમા, યાપ ન તેને જ્ઞાન અટકે ત્યાગ-વિરાગમા, તો ભૂલે નિજ ભાન - અહીં ગ્રંથકારશ્રી પાણ 'જો તારુ મન અતરંગ પરિગ્રહથી આકુળ-વ્યાકુળ છે, તો બહારનો સાધુપાણનો દેખાવ વ્યર્થ છે' એમ કહીને સાધુવેશ છોડવાની વાત નથી કરતા, પરંતુ અતરંગ પરિગ્રહના ત્યાગની પાવન પ્રેરણા આપે છે [૧/૫]

ઉપરોક્ત અર્થને વિશે અન્ય દર્શનકારોના વચનનો સવાદ બતાવતા મૂલકારશ્રી જણાવે છે કે —

ગાથાર્થ :- અશુભ ભાવવાળાનુ આ [= બાહ્ય લિંગ] અન્ય દર્શનકારોએ પાણ મિથ્યાચારનુ ફળ બતાવેલ છે આગમમા પાણ સંપૂર્ણ બાહ્ય લિંગ વિષ્ટાના ઢગલા જેવા [અપવિત્ર અભય] જીવને પાણ જણાવેલ છે [૧/૬]

ટીકાર્થ - [કેવલ બાહ્ય વેશ સુદર નથી,] કારણ કે અન્ય દર્શનકારોએ પાણ અશુભ ભાવવાળા પુરુષના કેવલ બાહ્ય વેશને મિથ્યાચારનુ ફળ કહેલ છે મિથ્યાચારવાળાનુ સ્વરૂપ અન્યત્ર = ભગવદ્ગીતામા આ પ્રમાણે જણાવેલ છે કે —> 'બાહ્ય ઈન્દ્રિયોનો

મિથ્યાચાર સ ઉચ્યત ॥ ← (અગ્રી ૩/૬) ઇતિ । સૂત્રેઽપિ = સ્વત્રીયાગમેઽપિ, એતત્ = વાહલિઙ્ગ, અવિકલ = પરિપૂર્ણ, અમેથ્યોત્કરસ્યાપિ = ઉત્તારનિકરકલ્પસ્યાપિ ઉક્ત, અનન્તશો દ્રવ્યલિઙ્ગગ્રહણશ્રવણાત્ ॥૧/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

મત્ત્વગુદ્ધચમાવેન ફલાયોગ્યત્વાત્પાપાચાર ઉચ્યતે ← [મ ગી ૩/૬ ગૂ.વૃ.પૂ ૧૭૪] ઇતિ । યુક્તઞ્ચેતદ્ વિપયમત્ત્વ-વૈરાગ્યયો સહાનવસ્થાનાત્ । તદુક્ત નિગીયમાપ્યે → નાલસેણ સમ સોક્ષ્મ, ન વિજ્ઞા સહ ણિદ્યા । ન વેરગ મમત્તેણ નારમેણ દયાલુયા ॥૫૩૦૭॥ ઇતિ । → યે લુચ્ચચિત્તા વિપયાદિભોગે વહિર્વિરાગા હૃદિ વદ્ધરાગા । તે ટામ્બિકા વેશમૃતાશ્ર ધૂત્તાં મનાસિ લોકસ્ય તુ રક્ષયન્તિ ॥૨૦॥ ← ઇતિ હૃદયપ્રદીપપટ્ટત્રિશિકાવચનમપિ સ્મર્તવ્યમત્ર । અન્યત્રાપિ → અર્થે હાવિધમાનેઽપિ સસૃતિર્ન નિવર્તેતે । ધ્યાયતો વિપયાનસ્ય સ્વનેઽનર્થાગમો યથા ॥ ← [] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ધમ્મપદેઽપિ → અનિક્સાવો કાસાવ યો વત્ય પરિદહેસસિ । અપેતો ટમસચ્ચેન ન સો કાસાવમરહતિ ॥ ← [૧/૯] ઇત્યુક્તમ્ । તત્રૈવ ચાગ્રે → કિ તે જટાહિ ટુમ્મેવ કિ તે અજિનસાટિયા । અબ્બન્તર તે ગહન વાહિર પરિમજ્જસિ ॥ ← [૨૬/૧૨] ઇત્યુક્તમ્ । અશ્વઘોષેનાઽપિ સોદરનન્તે → યો નિ સૂતશ્ચ ન ચ નિ સૂતકામરાગ, કપાયમુદ્વહતિ યો ન ચ નિષ્કપાય । પાત્ર વિમર્તિં ચ ગુણેર્ન ચ પાત્રમૃતો લિઙ્ગ વહન્નપિ સ નૈવ ગૃહી ન મિશ્નુ ॥ ← [૭/૪૯] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ઉત્તારાધ્યયનેઽપિ → વિસ તુ પીય જહ કાલકૂટ હળડ સત્ય જહ કુગ્ગર્હાય । એવેવ ધમ્મો વિસઓવવન્નો, હળડ વેયાલ ઇવાવિવન્નો ॥[૨૦/૪૪] ← ઇત્યુક્ત્યા ગાઢવિપયસુખાભિલાપયુક્તસ્ય ધર્મસ્ય ઘાતકત્ત્વમુક્તમ્ । રમણગીતાયામપિ → મન્યાસો નિર્મલ જ્ઞાન ન કપાયો ન મુળ્હનમ્ ← [૮/૫] ઇત્યુક્તમ્ । ઉચ્ચારનિકરકલ્પસ્યાપિ = અભવ્યસ્ય દૂરભવ્યસ્ય વાઽચરમાવર્તવર્તિનોઽપીત્યર્થઃ । અનન્તશો દ્રવ્યલિઙ્ગગ્રહણશ્રવણાદિતિ । તદુક્ત મક્તપરિજ્ઞાયા વીરમ્બસૂરિભિઃ → ભાવનમુકારવિવજિયાઽઽ જીવેણ અકયકરણાઽ । ગહિ-યાણિ અ મુક્કાણિ અ અળતસો દવ્વલિગાર્ઙ્ગ ॥ ← [૭૯] । તદુક્ત પ્રજાપનાયા → ઇમમેગસસ ન મતે । મણૂસસસ ગેવેજ્જગદેવત્તે કેવડયા ટવ્વિંદિયા અડયા ? ગોયમા ! અળતા ← [પ્ર ઇન્દ્રિયપટ-સૂ ૩૧] ઇતિ । → જીવે તિસુવિ અદ્ધારસુત્તરેસુ ગેવિજ્જ-વિમાળાવામસયેસુ એવ ચેવ ← ઇતિ [મૂ ૪૫૮] વ્યાસ્યાપ્રજ્ઞપ્તૌ દ્વાદશે ગતકે સપ્તમોદ્દેશકેઽયમેવ પદાર્થઃ સર્વજીવાનધિકૃત્ય પ્રોક્ત । તદુક્ત જીવાજીવાભિગમેઽપિ → સોહમ્મીસાળેસુ ન મતે । કપ્પેસુ સવ્વપાળા સવ્વમૂયા જાવ સત્તા પુઢવિકાઽયત્તાણ જાવ વળસસતિકાઽયત્તાણ દેવત્તાણ દેવિત્તાણ આસણ-સયણ જાવ મહોવગરણત્તાણ ઉવવળ્ણપુલ્લા ? હતા ગોયમા ! અસઽ અદુવા અળતલુત્તો, સેસેસુ કપ્પેસુ એવ ચેવ, ણવરિ નો ચેવ ન દેવિત્તાણ, જાવ ગેવેજ્જગા ← [૩/૨/૨૦] ઇતિ । શ્રીમલયગિરીય-વૃત્તિલેગસ્ત્વેવમ્ → ગૌતમ ! 'અસકૃત્' = અનેકવાર ઉત્પન્નપૂર્વા ઇતિ સમ્પ્રન્ય, અથવા 'અનન્તકૃત્વઃ' = અનન્તાન્

નિશ્ચાઃ ક્રી વિશેષ ગીતે જે મૂઢ વ્યક્તિ ઈન્દ્રિયના વિષયોને મનથી યાદ કરતો બેસે [= રહે] છે તે પુરુષ મિથ્યાચારવાળો કહેવાય છે' ← આપણા [જેન] આગમમા પણ વિદ્યાના ટગલા જેવા દોષગ્રસ્ત અભવ્ય કે દૂરભવ્ય જીવને પણ પ્રમુત્ત બાહ્ય સાધુવેશ પતિપૂર્ણરૂપે = એક પણ દોષ વિનાનું = માખીની પાખ જેવું શુદ્ધ જાણાવેલ છે, કારણ કે અનન્ત વાર દ્રવ્ય લિંગને = સાધુવેશને શ્રદ્ધા કરવાની વાત જેન આગમમા પણ મળળાય છે [૧/૬]

વિશેષાર્થ :- બાહ્ય ગીતે સમાગનો ત્યાગ કરી, મન્યામીનો વેશ ધારણ કર્યા પછી પણ ઈન્દ્રિયના અનુકૂળ વિષયોને યાદ કરવા એ મૂઢતા છે મન મૂઢાયા વિના કેવળ માથું મૂઢાવીને લોડલાને મન્યામને આચરવો-પાળવો તે મિથ્યા આચરણ છે તેનાથી આનંદનો ઉદ્ભવ થઈ ન શકે આપણે કહેવાની પાછળ પદ્ધત્તેનીઓનો પણ એ જ આશય છે કે બાહ્ય સમાગના ત્યાગની જેમ વિષય-ક્રયાયનો અભ્યતર સમાર પણ છોડવામા આવે તો જ ધારણ કરેલ મનનો વેશ માર્થક અતી શકે બાહ્યમમારત્યાગ પછી અર્થોપાર્જન આદિ ચિતા ન હોવાથી જે અભ્યતર સમારને બમાણા જોગથી વળગવાનું અને તો હકીકતમા નવા સમારનું જ પુનર્નિર્માણ થવાથી તેનો મન્યામવેશ જૂઠો છે

ૐ માટે અનન્ત ઓધા ણિષ્કળ ગયા ૐ

જેનાગમમા પણ જાણાવેલ છે કે વ્યવહારશાંતિના લગભગ દરેક જીવો અનન્તીવાર નવ શ્રેયકમા ઉત્પન્ન થયેલ છે નવ શ્રેયક દેવલોકમા માનુવેશ વિના કે નિર્મળ માન્યાચારપાલન વિના જોઈ પણ જીવ જઈ ન શકે તેનો મનલબ એ થયો કે વ્યવહારશાંતિના જીવોએ અનન્તીવાર માનુવેશ ધારણ કરીને માનુઆચારનું નિર્મળ પાલન કરેલ છે છતાં મોક્ષ ન થયો આપણે કારણ એ જ સમજે કે બાહ્ય સમાગના ત્યાગ પછી અવશ્ય કર્તવ્ય અભ્યતરગમનાગમ્યાગ પ્રત્યે જીવ બેદરકાર બન્યો એટલું જ નહિ પણ વિષય-ક્રયાયના આનન્દિક સમાગનો જ ગમિયો બનીને પોતાની જાતને વિદ્યાના ઉદ્ભવ કરતા પણ વડું દુર્ગંધી-અપવિત્ર અને મેલી બનાવી જ મેળવેલ મહામૂલા માનુવેશને પણ આનન્દ અપાત્રતા-અધોગત્યતા લીધે નિર્ગંધ બનાવ્યો એટલું જ નહિ, સાધુવેશશ્રદ્ધા પછી તારક પથપદ્મશ્રેણીની આશાતના-અનાદર દ્વારા અનન્ત સમાગલમાણ વધારી દીધું બાહ્યરથી મુક્તિની યાત્રા કરવા નીકળી અનન્ત પ્રાનોને ઉભા કરવાની ગભીર-ગોઝારી ભૂલ અભ્યતર કે દૂરભ્યતર કે અચરમાવર્તપણાના લીધે વ્યવહારશાંતિના પ્રાય પ્રત્યેક

वृत्त = विधिप्रतिषेधरूप वर्तन, चारित्र्यमेव, खलु अवधारणार्थ । तच्च इह 'असदारभादाश्रवरूपाद् विनिवृत्तिमत्

१ मुद्रितप्रता 'अमदारम्भाश्रवरूपात्' इत्यशुद्ध पाठ ।

અહિંસાદાત્મકમ્ । સદનુષ્ઠાન પ્રોક્ત કાર્યે સદનુષ્ઠાનરૂપે હેતો આન્તરચારિત્રપરિણામરૂપસ્ય ઉપચારેણ = અધ્યા-
રોપેણ ॥૧/૭॥

एतच्च सदनुष्ठान शुद्धाऽशुद्धतया द्विभेदमित्याह → 'परिशुद्धमि'त्यादि ।

કલ્યાણકન્દલી

પાઘત્વપ્રસિદ્ધિ કુત ? તસ્ય વાહ્યસત્ક્રિયાવિશેષાત્મકત્વાદિત્યાશદ્વામપાકર્તુમુપક્રમતે - સદનુષ્ઠાન ચારિત્રપદવાચ્યત્વેન સિદ્ધાન્તે
પ્રોક્ત, તદ્વિ કાર્યે = ચારિત્રફલે સદનુષ્ઠાનરૂપે હેતોઃ આન્તરચારિત્રપરિણામરૂપસ્ય અમદારમ્ભનિવૃત્તિપ્રાપ્તિપ્રાધાનસ્ય ઉપચારેણ
= અધ્યારોપેણ જ્ઞેયમ્, તત્ક્રાદૌ દધ્યાણુપચારવત્ ।

નનુ તત્ત્વમીમાસાયામુપચારસ્યાઽકિશ્ચિત્કરત્વમ્ । ન હિ ગોત્વેનોપચરિત પઞ્ચ પયસા પાત્રી પ્રપૂરયતીતિ ચેત્ ? મૈવમ્,
તત્કાર્યાત્મકે તદુપચારસ્યાઽપ્યર્થક્રિયાકારિત્વોપલબ્ધે સમીચીનત્વાત્, ક્વાધ્યમાનાતિતપ્તતેલાદપિ ઘૃતાદિદ્રવણલક્ષણાર્થક્રિયાયા
અનલસાવ્યાયા વિનાઽપ્યનલઘૃતાદિસયોગમુપલભ્યવત્ આન્તરપરિણામવિશેષરૂપચારિત્રજન્યાત્ સદનુષ્ઠાનાદપિ ભાવચારિત્રસાધ્યાયા
નિર્જરાદિલક્ષણાર્થક્રિયાયા ઉપલબ્ધેશ્ચારિત્રકાર્યસ્ય સદનુષ્ઠાનસ્યાઽપિ ચારિત્રત્વોક્તિ સજ્જન્મઽતેતરામ્ । નિશ્ચયચ્ચવહારનયદ્વયસમ્મતસા-
ધુસ્વરૂપ વર્ણયન્દ્રિમૂલકારૈરપ્યુક્ત પચ્ચાશકે → તે પુણ સમિયા ગુત્તા, પિયદદ્ધમ્મા જિડટિયકસાયા । ગમીરા ધીમતા પળ્ણ-
વળિજ્જા મહાસત્તા ॥ ઉસ્સગ્ગવવાયાણ વિયાણગા સેવગા જહાસત્તિ । ભાવવિસુદ્ધિસમેતા, આણારુતિણો ય સમ્મતિ ॥ મન્વત્થ
અપહિવદ્ધા મેત્તાદિગુણણિયા ય ણિયમેણ । સત્તાઇસુ હોતિ દદ્ધ, ડય આયયમ્મગતલ્લિચ્છા । ણ્વવિહા ઉ ણેયા સન્વળયમતેણ
સમયણીતીળ । ભાવેણ ભાવિર્હિં, સદ્ધ ચરણગુણઢિયા સાહૂ ॥ ← [પચા ૧૧/૪૨-૪૧-૪૨-૪૩] । एतेन → 'सिद्धे
नो चरिन्ती नोअचरिन्ती' ← [] इति व्याख्याप्रज्ञप्तिवचनमपि व्याख्यातम्, तत्र सदनुष्ठानस्वरूपचारित्रनिषेधेऽप्यविरतिपरिणाम-
लक्षणाऽचारित्रित्वाऽयोगात् ।

વસ્તુતસ્તુ નિશ્ચયેન મોહક્ષોભવિહીનસ્યાત્મપરિણામસ્યૈવ ચારિત્રત્વમ્ । તદુક્ત પ્રવચનસારે → ચારિત્ત યલુ ધમ્મો, ધમ્મો
જો સો સમો ત્તિ ણિદ્ધિદ્ધો । મોહક્સોહવિહીણો પરિણામો અપ્પણો હુ સમો ॥ ← [૧/૭] इति । अनुपचरितव्यवहारनयेन
અસદારમ્ભવિનિવૃત્તિપરિણામસ્ય ચારિત્રત્વમ્ । ઉપચરિતવ્યવહારનયેન તુ સત્ત્વવૃત્તિરૂપ ચારિત્રમમિતિ વિવેક । વ્યવહારનયસમ્મતો-
ભયવિધચારિત્ર તુ તત્ર તત્ર પ્રસિદ્ધમેવ । તદુક્ત → અસુહાદો વિણિવિત્તી, સુહે પવિત્તી ય જાણ ચારિત્ત । વદ-સમિદિ-
ગુત્તિરૂવ, વવહારનયા દુ જિણમણિય ॥ ← [] इति । ततश्च धूमदर्शनादनलानुमितिवत् व्युत्पन्नं सदनुष्ठानोपलम्भात्तद्वति
અસદારમ્ભવિનિવૃત્તિમદાત્મપરિણામવિશેષસ્વરૂપ ચારિત્રમનુમીયત ણ્વ, સદાલય-વિહાર-સમિત્યાદેસ્તથૈવોપયોગિતાયાં સિદ્ધાન્તપ્રસિદ્ધે-
રિતિ વિભાવનીયમ્ ॥૧/૭॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → सुपरिशुद्धात् आन्तरपरिणामत इद नियमात् परिशुद्धम् । अतोऽन्यस्मादपि [जायमान]

અટકવા સ્વરૂપ નિવૃત્તિથી વિશિષ્ટ અહિંસાદિસ્વરૂપ જાણવું [શાસ્ત્રમાં] સદનુષ્ઠાન ચારિત્ર કહેવાય છે, તે કાર્યમાં કારણના ઉપચારથી
જાણવું અર્થાત્ આતરપરિણામસ્વરૂપ ભાવચારિત્રાત્મક કારણથી ઉત્પન્ન થવાના લીધે સદનુષ્ઠાનસ્વરૂપ કાર્યમાં આતરચારિત્રપરિણામસ્વરૂપ
કારણનો આરોપ કરવા દ્વારા સદનુષ્ઠાન ચારિત્ર કહેવાય છે [૧/૭]

વિશેષાર્થ - તાત્ત્વિક ચારિત્ર આત્રવવિરતિસ્વરૂપ છે, પાપનિવૃત્તિસ્વરૂપ છે, કે જે આતર પરિણામવિશેષાત્મક છે માટે
પાયેય મહાઘ્રત નિવૃત્તિસ્વરૂપ જ મુખ્યત્વે અભિમત છે અદર ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થયું હોય તો અવશ્ય તેના જીવનમાં સદાચાર-
સદનુષ્ઠાન જ હોય, અસત્ આરભ-સમારભ વગેરે ના હોય આનો અર્થ એ થયો કે સદનુષ્ઠાન એ તાત્ત્વિક ચારિત્રનું કાર્ય છે
આતરવિશુદ્ધપરિણામસ્વરૂપ ચારિત્ર ચર્મચલુથી દેખી ન થકાય તેથી વ્યવહારથી ભાવચારિત્રના કાર્યસ્વરૂપ સદનુષ્ઠાનને પણ ચારિત્ર
જ કહેવાય છે મતલબ કે વસ્તુત સદનુષ્ઠાન એ ચારિત્ર નથી પરંતુ ચારિત્રનું કાર્ય છે ચારિત્રનું કાર્ય હોવાના લીધે સદનુષ્ઠાનમાં
ચારિત્રનો ઉપચાર = આરોપ થાય છે જેમ કે માગલિક-મગલદ્રવ્ય તરીકે દહીંની આવશ્યકતા હોય ત્યારે દહીંના કાર્ય લચ્છીને
કોઈ દહીં કહે તો ત્યાં જેમ કાર્યસ્વરૂપ લચ્છીમાં કારણીભૂત દહીંનો ઉપચાર થયો-એમ જણાય છે તેમ સદનુષ્ઠાનના કારણીભૂત
આરભનિવૃત્તિપ ચારિત્રનો સદનુષ્ઠાનમાં વ્યવહારથી આરોપ = ઉપચાર થયો જાણવો શુદ્ધ નિશ્ચય નયથી ચારિત્ર નિજગુણસ્થિરતાસ્વરૂપ
છે શુદ્ધ વ્યવહાર નયથી ચારિત્ર અસત્-અપરભની નિવૃત્તિવાળું છે ઉપચરિત વ્યવહાર નયથી ચારિત્ર સદનુષ્ઠાનસ્વરૂપ = વિહિતપ્રવૃત્તિસ્વરૂપ
છે આ વિષયવિભાગ ધ્યાનમાં રાખવો નવપદસ્તવનમાં પણ શ્રીપદવિજયજી મહારાજે આ વાતને જણાવતા કહેલ છે કે 'પ્રવૃત્તિને
નિવૃત્તિભેદે, ચારિત્ર છે વ્યવહારે જ, નિજગુણસ્થિરતા ચરણ તે પ્રણમો, નિશ્ચય શુદ્ધ પ્રકાર ' [૧/૭]

પ્રસ્તુત સદનુષ્ઠાન શુદ્ધ અને અશુદ્ધ - આ રીતે બે પ્રકારનું છે આ વાતને જણાવતા મૂલકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ
કહે છે કે -

પરિશુદ્ધિદ નિયમાદાન્તરપરિણામતઃ સુપરિશુદ્ધાત્ । અન્યદત્તોઽન્યસ્માદપિ બુધવિજ્ઞેય ત્વચારુતયા ॥૧/૮॥

પરિશુદ્ધ = સર્વથા શુદ્ધ હદ = સદનુષ્ઠાન નિયમાત્ આન્તરપરિણામત = ચારિત્રમોહકયોપશમજન્યાત્, સુષ્ટુ = સમ્યક્ત્વજ્ઞાનમૂલત્વેન પરિશુદ્ધાત્ । અન્યદિતિ અપરિશુદ્ધ, અત = અસ્માત્ આન્તરપરિણામાત્ યોઽન્ય કશ્ચિદ્દેતુ લાભ-પૂજા-ચ્યાત્યાદિ, 'તત એતદપીતરતુલ્યત્વેનૈવ પ્રતીયતે, તત્રાહ-બુધવિજ્ઞેય તુ = તત્ત્વવિદ્ધિરેવ વિજ્ઞેય અચારુતયા = અસુન્દરત્વેન । ત એવ હિ ક્ષીરનીરવિવેચકા નાન્યે ઇતિ ॥૧/૮॥

કલ્યાણકન્દલી

અન્યત્ અચારુતયા બુધવિજ્ઞેય તુ ॥૧/૮॥

હદ = સદનુષ્ઠાન પ્રકૃતે વિહિતપશ્ચાચારસ્વરૂપ મુખ્યતો વા યથોક્તચારિત્રાચારલક્ષણમવગન્તવ્યમ્, ચારિત્રાધિકારાત્ । સુષ્ટુ ઇતિ । યદપિ જ્ઞાનસ્ય પ્રકાશવ્યાપારે વિશ્રામ સમ્યક્ત્વસ્ય ચ તત્ત્વરુચાવેવ પર્યવસાન તથાપિ પ્રથમ જાનાતિ તત ઉત્પન્નરુચિ સમ્યક્ પ્રવર્તતે નિવર્તતે વેતિ નિયમાત્ ચારિત્રમોહકયોપશમજન્યસ્યાઽઽન્તરપરિણામસ્વરૂપચારિત્રસ્ય સમ્યક્ત્વ-જ્ઞાનમૂલત્વેન એવ સુપરિશુદ્ધત્વોક્તિ. સન્નચ્છતે । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ ઉપદેશપદે → જાણઈ ઉપ્પણરૂઈ જઈ, તા દોસા નિયત્તઈ સમ્મ ← [ઉ પ. ૫૧૨] ઇતિ । પ્રયોગસ્ત્વેવ - વિપ્રતિપન્ન સદનુષ્ઠાનલક્ષણ ચારિત્ર નિયમેન સર્વથા શુદ્ધ, સમ્યક્જ્ઞાનસમ્યક્ત્વમૂલકપરિશુદ્ધિપરિકલિત-ચારિત્રમોહકયોપશમજન્યત્વાત્, યન્નૈવ તન્નૈવમિતિ વ્યતિરેકી, યદ્વા તદુત્તરચારિત્રપરિણામાન્તરવદિત્યન્વયી । એતેન → 'ચેષ્ટા દ્રવ્યક્રિયા તુચ્છા' ઇતિ વચનાત્સદનુષ્ઠાનત્વાવચ્છિન્નસ્ય પરિશુદ્ધત્વાઽયોગ ← ઇત્યેકાન્તો નિરસ્તઃ । ઇત્યમેવ → 'જો કિર જયણાપુવ્વો વાવારો સો ન જ્ઞાણપહિવક્ષો । સો ચેવ હોઈ જ્ઞાણ જુગવ મળ-વયળ-કાયાળ ॥ ← [અ પ ગા ૧૬] ઇતિ અધ્યાત્મમતપરીક્ષાવચનોપપત્તે. ।

લાભ-પૂજા-ચ્યાત્યાદિઃ = સ્વર્ગાદિ-મનોજ્ઞાનપાનવલ્લપાત્રશિષ્યાદિપ્રાપ્તિલક્ષણલાભ-સત્કારસન્માનાદિપ્રાપ્તિલક્ષણપૂજા-યશ-કીર્તિસ્વરૂપચ્યાતિપ્રભૃતિપ્રાપ્તિ તતઃ = અન્યસ્માત્ અપિ સદનુષ્ઠાન પ્રવર્તતે । અપિશબ્દો કાર્યસામાન્યે સ્વાતન્ત્ર્યેનાઽન્યહેતુ-સમુચ્ચયાર્થમવગન્તવ્ય. । તતશ્ચ સદનુષ્ઠાન ચારિત્રપરિણામાન્ય-લાભપૂજાદિતોઽપિ ભવતિ । લાભ-પૂજાદિપ્રાપ્તિકામનાજન્ય ચારિત્રા-ચારાત્મક સદનુષ્ઠાનમપરિશુદ્ધ ભવતીતિ વાક્યભેદ. કાર્ય. । ન તુ 'અન્યત્ = અપરિશુદ્ધ અન્યસ્માદપિ = લાભ-પૂજા-ચ્યાત્યાદિભિલાષાદપિ ભવતી'ત્યર્થ. કાર્ય., અપરિશુદ્ધસ્યાઽન્યસ્માદેવ જન્યત્વેન તત્ર ચારિત્રમોહકયોપશમસ્યાઽનપેક્ષણાત્ । ન ચ બાહ્યેશમાત્રાન્નિર્જરાઽવાપ્તિ, અન્તરજ્ઞાઽશુભાધ્યવસાયેન બન્ધજનકેન તદુપક્ષયાત્ । તદુક્ત ધર્મચિન્દૌ → અશુભપરિણામ એવ હિ પ્રધાન બન્ધકારણ, તદ્ગતયા તુ બાહ્યમિતિ ← [૭/૩૦] ઇતિ । સ્વર્ગલાભાદિપ્રબલકામનાયાશ્ચારિત્રમાલિન્યાઽઽધાયકત્વેન યત્યપેક્ષ્યાપરિશુદ્ધાશયત્વાત્ત્વજ્ઞેય ચારિત્રાચારેપરિશુદ્ધત્વોક્તિરત્ર ભાવચારિત્રાઽપેક્ષ્યાઽવગન્તવ્યા. યથાસમ્ભવમેતસ્ય વિષાદનુષ્ઠાને-ન્તર્ભાવ કર્તવ્ય, પરિશુદ્ધસ્ય ચ તદ્દેત્વનુષ્ઠાનાદૌ, એકસ્યાઽપ્યનુષ્ઠાનસ્ય કર્તૃભેદેન સામગ્રીભેદેન વા ભેદાત્ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ યોગચિન્દૌ → એકમેવ હનુષ્ઠાન કર્તૃભેદેન મિથતેઽસરુજેતરભેદેન મોજનાદિગત યથા ॥ ઇત્યશ્ચૈતદ્યત પ્રોક્ત સામાન્યેનૈવ પશ્ચધા । વિપાદિકમનુષ્ઠાન વિચારેઽત્રૈવ યોગિભિ ॥ વિષ ગરોઽનુષ્ઠાન તદ્દેતુરમૃત પરમ્ । ← [યો વિ. ૧૫૩/૧૫૪/૧૫૫] ઇત્યાદિ ।

અથાપરિશુદ્ધસ્ય વિષાનુષ્ઠાનઘન્તભવિ સદનુષ્ઠાનત્વાઽયોગ ઇતિ ચેત્ ? સત્યમ્, પરમાર્થત્વ. સદનુષ્ઠાનત્વાસમ્ભવેઽપિ વ્યવહારત સિદ્ધાન્તોક્તવિધ્યાદિપરિકલિતત્વાત્ તીર્થોચ્છેદાદિપરિહારનિર્વાહકત્વાદિતો વૈતસ્ય સદનુષ્ઠાનત્વોક્તિરવિરુદ્ધૈવ । ન ચ પરિશુદ્ધા-પરિશુદ્ધયો. સદનુષ્ઠાનયો બહિસ્તુલ્યરૂપત્વે કૈરપરિશુદ્ધત્વાવગમ પરિશુદ્ધવ્યાવૃત્તતયા કર્તુ શક્યેતેતિ શક્ત્રનીયમ્, યત્ એત-દપરિશુદ્ધાનુષ્ઠાન તત્ત્વવિદ્ધિરેવ વિજ્ઞેય અચારુતયા = અસુન્દરત્વપ્રકારક-પ્રમાવિપયીભૂત કર્તુ શક્યતે ઇત્યર્થ કાર્ય.; ન તુ

ક શુદ્ધ અને અશુદ્ધ અનુષ્ઠાનને ઠેવી રીતે જાણવા ?

ગાથાર્થ :- સુપરિશુદ્ધ એવા આતર પરિણામથી જન્ય આ સદનુષ્ઠાન નિયમા સુપરિશુદ્ધ [જાણુ] આતરપરિણામથી અન્ય એવા હેતુથી જન્ય સદનુષ્ઠાન અન્ય = અપરિશુદ્ધ હોય છે તેને પડિતો જ અસુદરૂપે જાણી શકે છે [૧/૮]

ટીકાર્થ :- ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી જન્ય જે આતરપરિણામ સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનથી સપાદ્ય હોવાના લીધે સારી રીતે પરિશુદ્ધ બનેલ છે તેનાથી જન્ય સદનુષ્ઠાન નિયમા સર્વથા શુદ્ધ હોય છે ચારિત્રમોહનીયક્ષયોપશમજન્ય સુપરિશુદ્ધ આતર પરિણામ સિવાય [સ્વર્ગ-શિષ્યાદિના] લાભ, સન્માન-સત્કારસ્વરૂપ પૂજા, પ્રસિદ્ધિ [ખ્યાતિ] વગેરે કોઈક હેતુથી પાણ સદનુષ્ઠાન ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, કે જે બહારથી સુપરિશુદ્ધ સદનુષ્ઠાન જેવું જ દેખાતું હોય પરંતુ તે અપરિશુદ્ધ હોય છે તત્ત્વના જાણનારાઓ જ તેને અસુદરૂપે જાણી શકે છે બાલ કે મધ્યમ માણસનું કોઈ ગજુ નહિ, કારણ કે બ્રહ્મજ્ઞો જ હસની જેમ દૂધ અને

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'તદપિ' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ, 'તસ્માદપી'તિ પ્રત્યન્તરે ।

યથા વુધૈરિદમશુદ્ધ જ્ઞાયતે તથાઽઽહ → ગુર્વિત્યાદિ ।

ગુરુદોષારમ્ભિતયા તેષ્વકરણયત્નતો નિપુણધીભિઃ । સન્નિન્દાદેશ્ર તથા જ્ઞાયતે એતન્નિયોગેન ॥૧/૧૧

ગુરુજ્ઞ દોષાન્ પ્રવચનોપઘાતાદીનારબ્ધુ શીલ યસ્ય સ તથા તત્ત(દ્વાવસ્ત)યા યો લઘુષુ સૂક્ષ્મેષુ દોષેષ્વકરણયત્ન = પરિહારયદર, તસ્માત્, નિપુણધીભિઃ = કુશલવુદ્ધિભિઃ ।

કલ્યાણકન્દલી

તાદૃશ પ્રમાવિપરીત્ત કલ્પં યુજ્યતે ઇતિ, તદન્યેષા વિગિષ્ટવિવેકગૂન્યતયા તાદૃશવોધજનનેઽસમર્થત્વેન તદ્વ્યવચ્છેદસ્યાઽપ્રમક્તતયા પ્વકારવ્યર્થત્વાપ્તે, યત્યન્નસ્ય તુ તાદૃશપ્રમાત્મકવોધસ્યાનપલપનીયત્વાત્ । ન ચ કાકતાલીયન્યાયેન ચાલાદીના તત્રાઽમુન્દગત્વ-પ્રકારકપ્રમાના સમ્ભવ ઇતિ શઙ્કનીયમ્, વિધ્યાદિપરિકલિતાનુષ્ઠાને યથાકથચ્છિદપિ ચાલાદીનામત્રારુત્વપ્રમાયા અયોગાત્, ભવાભિનન્દિના તત્રાઽચારુત્વધીર્મહામોહનિવચ્ચન્નેવેતિ ધર્મપરીક્ષકચિન્તાયા તદ્દહિર્ભાવ પ્થેતિ દિક્ ॥૧/૮૧

યથા અમ્લદ્રવ્યમ્થાનાભિષિક્તવિગિષ્ટરવિવેકગત્તિસમેતત્તચ્ચુસ્થાનાત્રિજ્ઞાનગત્તિપરિકલિતૈ હમકલ્પે પરિગુહ્યસમક્ષીરાઽપરિ-ગુહ્યતુલ્યનીરપ્રતિયોગિકભેદગ્રહાત્મકવિવેચનપ્રવર્ણે વુધૈઃ 'ઇદમશુદ્ધમિ'તિ તદન્યાઽપોહેન જ્ઞાયતે તથાહ - ગુર્વિત્યાદિ । મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્ધવસ્ત્વેવમ્ → ગુરુદોષારમ્ભિતયા તેષુ અકરણયત્નત તથા સન્નિન્દાદેશ્ર ણત્ત્વ નિયોગેન નિપુણધીભિઃ જ્ઞાયતે ॥૧/૧૧

તયા = પ્રવચનાપભ્રાજના-વોધિદુર્લભાદિગુરુદોષારમ્ભિતયા યઃ સૂક્ષ્મેષુ સમિતિભજ્ઞાદિપુ દોષેષુ પરિહારગદગઃ = વર્જનાપરિણામો-પયોગઃ, તસ્માત્ = તમાશ્રિત્ય, 'અપરિગુહ્યાનુષ્ઠાન' અવગચ્યન્તયા જ્ઞાયતે ઇત્યત્રાઽપ્યન્વીયતે । ગામનમાલિન્યાદે. ધોરકર્મ-નિમિત્તત્વાત્ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ અષ્ટકપ્રકરણે → ય ગામનમ્ય માલિન્યેઽનાભંગેનાપિ વર્તતે । સ તન્મિવ્યાન્વહેતુત્વાદન્યેષા પ્રાણિના ધ્રુવમ્ ॥ વધ્નાત્યપિ તદેવાલ પર સસારકારણમ્ । વિપાકદાર્ણ ધોર સર્વાનર્થવિવર્જનમ્ ॥ [૨૩/૧-૨] મય્યજ્ઞાનદર્શન-મૂલકાન્તરચારિત્રમોહકયોગમદગાયા પ્રવચનાપભ્રાજનાદિગુરુતરદોષારમ્ભસ્વભાવાઽયોગાત્ । ન ચાન્તરચારિત્રપરિણામસત્ત્વેઽપિ જ્ઞાના-વરણાદુદયાત્તાદૃશગુરુતરદોષારમ્ભિત્વમપિ સ્યાદિતિ શઙ્કનીયમ્, આન્તરચારિત્રપરિણામસ્ય પ્રવચનાપભ્રાજનાદિગુરુતરદોષ-પરિહાર-

પાણીનો ભેદ ડગી શકે છે, બીજી કોઈ નહિ [૧/૮]

વિશેષાર્થ :- નમ્યગદર્શન અને નમ્ય જ્ઞાન બન્ધારે બળવાન બને છે ત્યાં તેના મહકાગ્રથી ચાગ્રિ મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપદ્રવ્ય થાય છે તે વિશુદ્ધ આત્મર પશિગામસ્વરૂપ હોય છે તેનાથી જે મદનુષ્ઠાન ઉત્પન્ન થાય તે નિયમા નંપૂર્ણતા શુદ્ધ જ હોય છે કારણ કે તેમા અશુદ્ધિ આવવાનું કોઈ કારણ નથી જેની સામગ્રી વિશુદ્ધ હોય તે કાર્ય પણ નંપૂર્ણ શુદ્ધ જ હોય અનાજ, ઘી, ગોળ વગેરે વિશુદ્ધ હોય તો તેનાથી બનતા મિશ્રાન્ લેશ પણ અશુદ્ધ ભેળ-મેળવાળુ ન જ હોઈ શકે તેમ નમ્યગ દર્શન-જ્ઞાનમૂલક ચારિત્રપશિગામથી જે મદનુષ્ઠાન ઉત્પન્ન થાય તેને આશિષ ગીતે પણ અશુદ્ધ બનવાને કોઈ જ અવકાશ નથી રહેતો

પગ્નુ સ્વર્ગાદિની પ્રાપ્તિની ઈચ્છાથી કે બાહ્ય સત્ત્વ-નન્માન મેળવવાના ઉદ્દેશથી અથવા યથ-કીર્તિ-નામનાની કામનાથી અભવ્ય, દૂગ્ધાભવ્ય, અચમ્ભાવતી વગેરે જીવો પણ નિર્મળ ગીતે સમમથર્થાનુ પાલન કરતા હોય છે. અધ્યાત્મદષ્ટિએ સાધુની જે ભૂમિકા હોવી જોઈએ તે અપેક્ષાએ ચાગ્રિના મુખ્ય રૂપ તર્કિ સ્વર્ગાદિની કામના કે માન-નન્માન આદિને મેળવવાની વૃત્તિ એ મલિન આશય ક્ષેત્રવાય આવા અશુદ્ધ આશયથી પ્રયુક્ત હોવાના લીધે વસ્તુતઃ તે ચાગ્રિનાચાર પણ અશુદ્ધ જ હોય છે પરંતુ બાહ્ય દષ્ટિએ તો તેવા ચાગ્રિનાચાર-સમમથર્થા પણ વિશુદ્ધ ચારિત્રાચાર-સમમથર્થાનુલ્લભાને છે સાધુજીવનના શુદ્ધ આચાર અને અશુદ્ધ આચારના બાહ્ય દેખાવમા કોઈ પણ દ્રવ્ય ઉપલક્ષ દષ્ટિએ જણાતો ન હોવાથી બાલ જીવ કે મધ્યમ જીવ તે બે વચ્ચેની ભેદરેખાને ઓળખી શકતા નથી તે ભેદરેખાને જણાવા યોગ્ય સામર્થ્ય તેમની પાને નથી પ્રદૃષ્ટ વિચિન્નિત વિવેકદષ્ટિ હોવાના લીધે પડિત જીવો જ તે ભેદરેખાને પાગખી શકે જેમ દૂધ અને પાણી પગ્નપર ભળી ગયા હોય ત્યાં પાણીને છોડી કેવળ દૂધની ઉપલબ્ધિ માટે હવ જ નમર્થ હોય છે, કારણ કે તેની ચાચમા ખટાઇ હોય છે બીજા પશુ, પક્ષી વગેરે મિશ્ર થયેલા દૂધ અને પાણીને સ્વયં છૂટા પાડી ન શકે તે જ ગીતે શુદ્ધ ચારિત્રાચાર અને અશુદ્ધ ચારિત્રાચાર વચ્ચેની ભેદરેખાને જણાવા માટે કેવળ બુધ-પડિત જીવો જ જિનુ સ્વરૂપ ક્ષિતિય-નૃતિય ગાથામા આશિષ ગીતે જણાવેલ છે અધિકારી હોય છે, નમર્થ હોય છે, કેમ કે તેમની દષ્ટિમા જ પ્રદૃષ્ટ વિવેકશક્તિ રહેલી હોય છે X-Ray તેવી વેદક વિવેકદષ્ટિના પ્રભાવે જ પડિત જીવો બાહ્યથી સમાન દેખાતા શુદ્ધ ચાગ્રિનાનુષ્ઠાન અને અશુદ્ધ ચાગ્રિનાનુષ્ઠાનના બાહ્ય સ્વરૂપને ઓળખી તેના આતર સ્વરૂપવિશેષને પાગખી શકે છે બાહ્ય ચાગ્રિનાનુષ્ઠાનને જ ધર્મનુ મુખ્ય માપદંડ માનવાના લીધે તાન્ત્રિક ધર્મ-ધર્મીનો નિર્માય કરવામા થાય ખાઈ શકાય તેવી શક્યતા રહેલી હોવાથી તેવા ધર્મપરીક્ષકને મયમબુદ્ધિ તર્કિ જણાવેલ છે, નહિ કે પડિત જીવ તર્કિ- આ નિષ્ફર્ય છે [૧/૮]

પડિત જીવો મદનુષ્ઠાનને = ચારિત્રાચારને જે ગીતે અશુદ્ધ રૂપે જાણી શકે છે તે ગીતને બતાવતા મૂલકાગ્રથી દ્રમભાવે છે કે —
ગાથાર્થ :- મોટા દોષોને આચરવા દ્વારા નાના દોષને નિવરવાના તથા અજ્ઞાનોની નિદા વગેરેથી અપરિશુદ્ધ અનુષ્ઠાન નિયમા નિપુણબુદ્ધિવાળા વડે જાણી શકાય છે

દીકાર્થ :- શામનહીલના વગેરે મોટા દોષોને આચર

જમ દોષોને છોડવાની તત્પરતાને આશ્રયીને

શાસનમાલિન્યકારિણો મિથ્યાત્વવર્ધકત્વમ્ ❀

તથા સતા = સત્પુરુષાણા સાધુશ્રાદ્ધાદીના નિન્દાદે = ગર્હા-પ્રદેષાદે ચ જ્ઞાયતે (યત) एतत् = અપરિશુદ્ધાનુષ્ઠાન

કલ્યાણકન્દલી

ગોચરવીર્યાન્તરાયક્ષયોપશમાવિનાભાવિ-તથાવિધજ્ઞાનાવરણક્ષયોપશમનિયતસામગ્રીકત્વેન તદાડલ્પતરદોષારમ્ભસમ્ભવેડપિ ગુરુતરદોષાત્મ-
કપ્રવચનાપમ્રાજનાધારમ્ભસમ્ભવાડયોગાત્, હેયોપાદેયગોચરયથાર્થપ્રકાશાડધાયક-જ્ઞાનાવરણક્ષયોપશમનિયતસામગ્રીકતયા સતિ સમ્ય-
ન્દર્શને જ્ઞેયગોચરભ્રમસમ્ભવેડપિ હેયોપાદેયવિપર્યાસવોધાડસમ્ભવત્ । એવંચ પિન્ડવિશુદ્ધ્યાદિકૃતે ત્યક્તગુરુકુલવાસાના માસ-
ક્ષપણાદિસદ્નુષ્ઠાનમપ્યપરિશુદ્ધમવસેયમ્ । તદુક્ત મૂલકારૈવ પચ્ચાશકે -> જે ડ તહ વિવજ્જત્યા, સમ્મ ગુરુલાઘવ અયાણતા ।
સગ્ગાહા કિરિયરયા, પવયણિસાવહાં યુદ્ધા ॥ પાય અહિણ્ણગઠીતમાડ તહ દુક્કરપિ કુવ્વતા । વજ્જા વ ણ તે સાહુ ધ્ધાહરણેણ
વિણ્ણેયા ॥ <- [પચ્ચા ૧૧/૩૭-૩૮] ઇતિ । અત એવ સચ્છેટિતાપેક્ષયા બૃહદપરાધસમન્વિતસ્ય નૈવ વસ્તુતસ્તત્ સચ્છેટિતમ્ ।
તદુક્ત મૂલકારૈ યોગવિન્દો -> સચ્છેટિતમપિ સ્તોક ગુરુદોષવતો ન તત્ । ભૌતહતુર્યથાડન્યત્ર પાદસ્પર્શનિષેધનમ્ ॥૧૪૮॥
તદુક્ત ટીકાકૃતાડપિ દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા -> ગુરુદોષકૃતા વૃત્તમપિ ત્યાજ્ય લઘુત્યજામ્ । જાડ્યત્યાગાય પતન જ્વલતિ
જલને યથા <- ॥૨/૮॥

અપરિશુદ્ધત્વપ્રકારકજ્ઞાનકૃતે દ્વિતીયલિન્ગમાહ - સાધુ-શ્રાદ્ધાદીના નિન્દાદેરિતિ । પરનિન્દાયા ધોરકર્માર્જકત્વાત્ । તદુક્ત
પુષ્પમાલાયા -> પરદોસ જપતો ન લહૈ અત્ય જસ ન પાવૈ । સુઅણ પિ કુણં સત્તુ બધં કમ્મ મહાધોર ॥૪૬૧॥
<- ઇતિ । -> ન સતો ન ગુરુન્ પરિવદેત્ <- [૮/૨૩] ઇતિ ચરકસહિતાવચનમપ્યત્રાનુસન્ધેયમ્ । અન્યત્રાપિ -> ઇષા
સયમિના નિન્દા મદાન્ધા યે વિતન્તે । ર્વનયં ર્વલુ દુ ર્વાના તે ભવન્તિ ભવે ભવે ॥ <- [] ઇત્યુક્તમ્ । કૂરંગડુકપ્રદ્વેષિમાસોપ-
વાસિક્ષપકવદિતિ સ્વયમ્હનીયમુદાહરણમ્ । સ્વય માસક્ષપણાદિવિકૃતપ-કારિત્વેડપિ સાધુપ્રભૃતિગર્હાદિકારિત્વેનાડપરિશુદ્ધાનુષ્ઠાનત્વ-
નિશ્ચય ઇત્યર્થઃ, યતિગુણસમ્પન્નસ્ય નિયમેન યથાવસ્થિતગુણરુચિસ્વભાવતયા યતિપ્રભૃતિનિન્દકત્વાડયોગાત્ । સાધુનિન્દાયા મન્દધર્મિતા-
કાર્યત્વાત્ । તદુક્ત નિશીયમાખ્યે -> ધીરપુરિસપરિહાણી નાઝળ મદધમ્મિયા કેઈ । હીલતિ વિહરમાણ સવિગ્ગજણ અબુદ્ધીતો
॥૫૪૨૩॥ <- ઇતિ । નિન્દામૂલકાત્ સાધુદ્વેષાચ સસારવૃદ્ધિરેવ । યદ્યોક્ત નિશીયમાખ્ય એવ -> સતગુણાસણા ર્વલુ પરિવાઓ
ય હોતિ અલિય ચ । ધમ્મે ય અવહુમાણો સાધુપદોસે ય સસારો ॥૫૪૨૯॥ <- ઇતિ । નિશીયચૂર્ણો અપિ -> ચરણકરણસ્સ
સજતાણ વા નિદા-પરોવધાય કરેડ સ એવવાદી ગુણુત્તર વા ચારિત્ર મોક્ષસુહ વા હ્ણતિ ણ લબ્ધંઈત્તિ, જેણ સો દીહસસારિત્તણ
ણિવ્વત્તેતિ <- [નિ ભા ૫૪૩૯ ભાગ ૪ પૃ ૭૧] ઇત્યુક્તમ્ । સાધુનિન્દાયા ગુણરાગિત્વલક્ષણચારિત્રલિન્ગમજ્ઞાત્, તદુક્ત યોગવિન્દો
-> લિન્ગ માર્ગાનુસર્ણેય, શ્રાદ્ધ પ્રજ્ઞાપનાપ્રિય । ગુણરાગી મહાસત્ત્વ, સચ્છક્ત્યારમ્ભસજ્ઞત ॥ <- [યો.વિ.૩૫૩] ઇતિ ।
પચ્ચાશકાદૌ [૨/૮] સાધુનિન્દાદે લોકવિરુદ્ધત્વેનોક્તત્વાચારિત્રાધિકારિત્વમપિ વિનિરૂપ્યતિ । સાધુનિન્દ્યાડનન્તસસારિત્વ પ્રદર્શિત

વસ્તુતસ્તસ્ય સમ્યન્દર્શનાદેરપિ ભ્રષ્ટત્વમવસેયમ્, ઉપબૃહ્ણ-સ્થિરીકરણ-વાત્સલ્યાદિલિન્ગક-સમ્યક્ત્વે સતિ સામ્પ્રદાયિકલ્વામોહા-
દિતોડપિ નિ-શઙ્ક વિશિષ્ટગુણસમ્પન્નોદ્દેયકર્હાંઘસમ્ભવાત્ । ન હિ લઘ્યાડમૃતાડસ્વાદસ્ય વિષોદ્ધાર સમ્ભવતિ । તદુક્ત શ્રીહેમ-
ચન્દ્રસૂરિભિઃ સુવિધિનાયચરિત્રે -> વીતરાગે શ્રુતે સદ્ગુણેષુ ચ । અવર્ણવાદિતા તીત્રમિથ્યાત્વપરિણામતા ॥ <- ઇતિ ।
એતેન વિધિવિશુદ્ધદેશનાદાયકસ્ય પ્રવચનાપમ્રાજના-સાધુનિન્દાદિપરાયણત્વે સવિગ્નપાક્ષિકત્વમપિ નિરસ્તમ્, યતનાવરણકર્મોદયાદિના
વિધિવિશુદ્ધસયમાચારપરિપાલનેડસમર્થત્વેડપિ સવિગ્નપાક્ષિકસ્યોપેત્ય પ્રવચનોદ્વાહસાધુનિન્દાદિગુરુતરદોષાડરમ્ભકત્વાડયોગાત્, અન્યથા

તેમ જ સાધુ, ગ્રાવક વગેરે સજ્જનોની નિદા, ગર્હા, પ્રકૃષ્ટ દેય આદિ દ્વારા 'આ અપરિશુદ્ધ અનુષ્ઠાન છે' એવું કુથળ બુદ્ધિવાળા
[= પ્રકૃષ્ટ વિવેકબુદ્ધિવાળા] નિયમા જાણી શકે છે, કારણ કે શાસનઅપભ્રાજના વગેરે મોટા દોષમા પ્રવૃત્તિ એ અપરિશુદ્ધિનું
= આતર મલિનતાનું કાર્ય છે [૧/૮]

❀ વર્તમાન ઠાળના અશુદ્ધ અનુષ્ઠાનને કાલી લો

વિશેષાર્થ :- લાભ-નુકશાનની વિચારકતા એ આતર વિશુદ્ધિનું - ભાવચારિત્રનું કાર્ય છે માટે જેની પાસે ભાવસયમની
પરિણતિ હોય તે બ્રહ્મિ ક્યારેય પણ ઘણા નુકશાનના ભોગે યોગે લાભ મેળવવા હરગીજ તેયાર ન થાય જેમ કે નિર્દોષ જમીનમા
કાપનું પાણી પરઠવવાના આચારનું = પારિશ્રાપનિકા સમિતિનું પાલન એવી રીતે જાહેરમા લોકોની સતત અવર-જવરવાળી જગ્યામા
કે જિનધર્મદ્રષ્ટીના આગણા વગેરેમા કરે કે જેથી એ આચારને જોનારા લોકો બોધિદુર્લભ બને, જિનશાસનની-સાધુની નિદા કરે-
તો તેના દ્વારા જાણી શકાય કે એ સયમાચાર નિયમા અપરિશુદ્ધ અનુષ્ઠાનસ્વરૂપ છે. શાસનહિલના થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી તે
અશુદ્ધ આત્મપરિણતિનું જ કાર્ય છે આતર અપરિશુદ્ધ પરિણામ દ્વારા જન્ય હોવાથી બાહ્ય રીતે શુદ્ધ સયમાચાર તરીકે જણાવા

નિયોગેન = અવશ્યન્તયા, ગુરુદોષારમ્ભાદેરપરિશુદ્ધિકાર્યત્વાત્ ॥૧/૭॥ આગમતત્ત્વમાશ્રિત્યાહ → 'આગમે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

સવિગ્નપાક્ષિકત્વપ્રચ્ચવપ્રસંગાત્ પ્રવચનોપધાતાદે મિથ્યાત્વકાર્યત્વેન વક્ષ્યમાણત્વાત્ [૩/૧૫] સુસાધુનિન્દાદે-સ્ત્વત્વન્તમસમ્ભવાત્, તદુક્ત ઉપદેશમાલાયામપિ → સુદ્ધ સુસાહુધમ્મ કહેડ, નિદડ ય નિયયમાયારે । સુતવસ્તિયાણ પુરઑ હોડ ય સન્વોમરાયણીઑ ॥૫-૧૫॥ પ્રવચનોદ્વાહાદિગુરુદોષવિરહાત્ યથાવસ્થિતસિદ્ધાન્તપરિજ્ઞાનાચ્ચ તસ્ય ભાવવ્યવહારિત્વમપ્યુપપદ્યતે । તદુક્ત ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચયે → ભાવેણ વવહારી ઇત્તો સવિગ્નપક્ષિઑ વિ હ્વે । જમ્હા સો મજ્જત્થો વવહારત્થેસુ નિઝ્ઞો ય ॥ ← [ગુ ત ૨/૧૬૨] ઇતિ । ન ચૈવ સાધુર્લિસાપરિહારે નોદના-પ્રતિનોદનાદેરપ્યનાપત્તિરિતિ શઙ્કનીયમ્, નોદનાદેસ્થિરીકરણવિશેષરૂપત્વેન સમ્યક્ત્વાડ-પરિપન્થિત્વાત્, અનધિકારિણો નોદનાદેરપ્યનારમ્ભકત્ત્વોચિત્વાત્ । एतेन → કાવિક્યાદો પ્રવચનોદ્વાહકારિણ પશ્ચમસમિતિસાધકતયા સાધ્વાદેશ્ચ સન્દ્રુતદોષાવિષ્કર્તુર્દ્વિતીયમહાવ્રતપાલકતયા પરિશુદ્ધાનુષ્ઠાનત્વમિતિ ← નિરસ્તમ્, પ્રવચનવિરાધનાદે ગુરુદોષારમ્ભાદેઃ અપરિશુદ્ધિકાર્યત્વાત્ = આન્તરમલિનપરિણામજન્યત્વાત્ વસ્તુગત્યા અપરિશુદ્ધાનુષ્ઠાનત્વાનતિક્રમાત્, આન્તરપરિશુદ્ધચારિત્રપરિણામજન્યસ્ય ચારિત્રાચારસ્ય પરિશુદ્ધત્વવત્ અપરિશુદ્ધિજન્યસ્યાડપરિશુદ્ધત્વોચિત્વાદિતિ તાત્પર્યમ્ ।

વસ્તુતસ્તુ સન્નિન્દાદે સકાશાત્ સ્વદોષસ્યૈવ પ્રકાશનમ્ । તદુક્ત ચાળક્યસૂત્રે → ય સસદિ પરદોષ ઝસતિ સ સ્વદોષ પ્રખ્યાપયતિ ← [૧૪૭] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → પરસ્યાપિ ભવેન્નિન્દા નાનાનર્થપથાકરી । કિ પુન ત્વક્તસજ્ઞાના મુક્તિમાર્ગેકગામિનામ્ ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । ઇત્યન્ન ધર્મપરીક્ષાપેક્ષયા સદનુષ્ઠાનગતસ્થૂલસૂક્ષ્મ-યતનાવિધ્યાદિવિચારકત્વ આચારાપેક્ષયા મધ્યમા-ચારવત્ત્વ સ્વરૂપાપેક્ષયા ચ મધ્યમવિવેકોપેતત્વમિતિ ત્રિવિધ મધ્યમબુદ્ધિલક્ષણમુપદર્શિતમેતાવતેતિ નિષ્કર્ષ ॥૧/૧॥

પૂર્વ 'આગમતત્ત્વ તુ બુધ પરીક્ષતે સર્વયત્નેન' [૧/૨ પૃ ૩] ઇત્યુક્ત તત્ર આગમતત્ત્વમાશ્રિત્યાહ- 'આગમે'ત્યાદિ ।

છતા તે અનુષ્ઠાન મલિન જ જાણુ તે જ રીતે ગુરુઆજ્ઞા માને નહિ અને બીજી બાજુ ગોચરી-પાણીની ખૂબ નિર્દોષ ગવેપાણા કરે મોટી તપશ્ચર્યાઑ કરી લોકોને વશ કરી પૈસા કઢાવે એક બાજુ ગુરુની ખૂબ સેવા કરે અને બીજી બાજુ ગુરુની લઘુતા યાપ એવા કામ કરે એક તરફ ગુરુનો ખૂબ અવિનય-આશાતના કરે અને પછી ગુરુના પગ દાબવા બેસે ખરેખર 'ખાળે દૂધા અને દરવાજા મોકળા' એવી આ દશા અશુદ્ધ અનુષ્ઠાનની ઘોષણા કરે છે જેમ કુલટા સ્ત્રી પોતાનો વ્યભિચાર-દુરાચાર ઢાકવા પતિની બહારથી ખૂબ સેવા કરે-તેવુ અહીં સમજવુ આ જ રીતે શ્રાવકવર્ગમા પણ એક બાજુ હોટલમા દાડ-દીથીને, માસ-ઈંડા ખાઈને આવે અને ઘરમા તિથિના દિવસે શાવિકાએ ભૂલથી લીલુ શાક રાધુ હોય તો તેનો ઉપરો લઈ લે એક બાજુ ઘરવાળી સાથે મોટેથી ઝઘડો કરે અને પછી સામાયિક લઈને ધાર્મિક તરિકે પોતાની છાપ ઉપજવે બજારમા ભારોભાર અનીતિ કરે, બેહદ વ્યાજ લઈને લોહીનો પૈસો ભેગો કરી અનેકના શાપ-નિસાસા લે અને એકાદ કીડી મરી જાય તેની ખોટે ખોટી મોટી ભૂમાભૂય કરી મૂકે એક બાજુ એબોર્શન-ગર્ભપાત કરાવે અને બીજી બાજુ જહોરમા 'એગિદિયા બેઈદિયા' મોટેથી બોલે અથવા વર્ષાતપ કરી ધર્મી તરિકે પોતાની હવા ઊભી રાખે ખાનગીમા વેશ્યાગમન, પરસ્ત્રીગમન કરે અને પર્યુપાણમા અઘાઈ કરીને ધર્મી તરિકેની વાહ-વાહ લઈ લે આ બધુ શ્રાવક જીવનની અપેક્ષાએ અશુદ્ધ અનુષ્ઠાન કહેવાય

જ્ઞાત્રો જ્ઞાધુ જિંદા જ છે

જેને પાસે આતર ચારિત્રપરિણામ હોય તેને વિશિષ્ટ આત્મગુણોનો આસ્વાદ થયેલો હોવાના કારણે તે કદાપિ સાધુ, શ્રાવક આદિની નિંદા, ગર્હા, દ્વેષ વગેરે કરી ન શકે અમૃતના ઘૂટણ પીનારને જેરના ઓડકાર ક્યારેય પણ ન આવે તેથી વિના સકોચે જહોરમા સાધુ-શ્રાવક વગેરેની નિંદા વગેરે કરનારના બહારથી ઉંચ દેખાતા ચારિત્રાચાર અપરિશુદ્ધ અનુષ્ઠાન જ જાણવા શાસનહિલના, નાધુનિંદા વગેરે કાર્યનુ કારણ તો આતરિક મલિન પરિણામિ જ છે મલિનતર આશયથી જન્ય હોવાના લીધે, બહારથી શુદ્ધ જાણાતી એવી પણ સમયમર્યા એકાંતે અપરિશુદ્ધ-મલિન છે -એવુ કહેવાની પાછળ આશય એ રહેલો છે કે પોતાના સમમાચારને પરિશુદ્ધ બનાવવા હોય તો ક્યારેય પણ સાપ્રદાયિકવ્યામોહ, કાનભભેરણી વગેરેના લીધે શાસનાપભ્રાજના, સાધુનિંદા વગેરે જેરી પ્રદૂષણોનો આશરો ભૂલેચૂકે પણ ન લેવાઈ જાય તે માટે પ્રત્યેક ભવભીરુ સમયીએ કાળજી રાખવી, બાકી અધ્યાત્મજગતમા દેવાળિયા બનવુ પડે તેમ જ પ્રસ્તુત ગાથાથી બીજી વાત એ સૂચિત યાય છે કે જેઓ શાસનહિલના, સાધુનિંદા વગેરે તેજબી પ્રવૃત્તિમા ગળાડૂબ બનેલા છે તેમના બાહ્ય સમમાચારોને વિધિ, યતના વગેરેથી પુક્ત દેખવા માત્રથી કે તેમની દેશનામા શાસ્ત્રીયતા વગેરે જાણવા માત્રથી તેને શુદ્ધ સમયી માની લેવાની ગભીર ભૂલ કદાપિ ન કરવી, જે પડિતકક્ષા મેળવવી હોય તો અંગારમદક આચાર્ય, વિનયરત્ન વગેરે દ્વિષ્ટાતોને વિચારવાથી પ્રસ્તુત હકીકત સમજી શકાય તેવી છે વર્તમાનકાલમા પ્રસ્તુત ગાથાના તાત્પર્યાર્થની વ્યાપક અને વિશદ જાણકારી ધણી આવશ્યક જાણાય છે [૧/૮]

દિતીય શ્લોકમા 'પડિત ધર્મપરીક્ષક આગમ તત્ત્વને સર્વ પ્રયત્નથી તપાસે છે' આવુ જાણાવેલ તેમા આગમતત્ત્વને ઉદ્દેશીને

આગમતત્ત્વ જ્ઞેયં તદ્દૃષ્ટેષ્વાધિતસ્ય સદાગમત્વાઽસમ્ભવઃ । ઉત્તર્ગાદિસમન્વિતમલમૈદમ્પર્યશુદ્ધઃ ॥૧/૧૦॥

આગમતત્ત્વં તત્ = પ્રસિદ્ધ જ્ઞેયં ભવતિ, દૃષ્ટ = પ્રત્યક્ષાનુમાને, ઇષ્ટ = 'સ્વામ્યુપગત આગમ, તાઘ્યા અવિરુદ્ધ = અઘાધિતાર્થ વાવય યસ્ય' તત્તથા (તદ્વાવ) તયા, ઉત્તર્ગાપવાદાઘ્યા સમન્વિત, જ તુ તદેકાન્ત-વાદદુષ્ટ અલ

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ → આગમતત્ત્વ તત્ જ્ઞેય [યત્] દૃષ્ટેષ્વાધિતસ્ય સદાગમત્વાઽસમન્વિત અલં પેદમ્પર્યશુદ્ધઃ ॥૧/૧૦॥ આગમતત્ત્વ = આગમતત્ત્વપદપ્રતિપાદ્ય તત્ = પ્રસિદ્ધ, પૂર્વમનિરૂપિતાર્થત્વાત્તત્ત્વદસ્યાઽત્ર પ્રસિદ્ધાર્થપરત્વમ્, જ્ઞેય ભવતીતિ, 'યત્રાન્યક્રિયાપદ ન શ્રૂયતે તત્રાસ્તિર્ભવન્તિપર- પ્રયુજ્યતે' इति न्यायात् 'भवति'पदलाभ- । एवमन्यत्राऽप्यग्रे स्वयमूहनीयम् । तया = प्रत्यक्षानुमान-स्वेष्टागमाबाधितार्थकसकलवाक्यतया । एतावता → एकान्तैकान्तवादप्रतिपादकागमस्य प्रत्यक्षबाधितत्वात्, कूटस्थनित्यत्वादेरात्मनि प्रदर्शकस्यागमस्याऽनुमानबाधितत्वात्, 'मा हि स्यात्' इत्युपदिश्य हिंसाप्रचुरय-ज्ञादिविधायकस्याऽगमस्येष्टबाधितत्वात् सदागमबाह्यत्वं ← प्रदर्शितम् । तदुक्त योगविन्दौ → वचनादस्य ससिद्धिरेतदव्येवमेव हि । दृष्टेष्टाऽबाधित तस्मादेतन्मृग्य हितैषिणा ॥२३॥ दृष्टबाधैव यत्रास्ति ततोऽदृष्टप्रवर्त्तनम् । असच्छ्रद्धाभिभूताना केवल ध्यान्यसूचकम् ॥२४॥ प्रत्यक्षेणाऽनुमानेन यदुक्तोऽर्थो न बाध्यते । दृष्टोऽदृष्टेऽपि युक्ता स्यात्, प्रवृत्तिस्तत एव तु ॥२५॥ अतोऽन्यथाप्रवृत्तौ तु स्यात् साधुत्वाद्यनिश्चितम् । वस्तुतत्त्वस्य हन्तैव सर्वमेवाऽसमञ्जसम् ॥२६॥ तद्दृष्टाद्यनुसारेण वस्तुतत्त्वव्यपे — क्षया । तथा तथोक्तिभेदेऽपि साध्वी तत्त्वव्यवस्थितिः ॥२७॥ ← इत्यादि । लोकतत्त्वनिर्णयेऽपि → यच्चिन्त्यमान न ददाति युक्ति, प्रत्यक्षतो नाप्यनुमानतश्च । तद् बुद्धिमान् को नु भजेत लोके, गोशुक्लतः क्षीरसमुद्भवो न ॥२६॥ आगमेन च युक्त्या च, योऽर्थ- समभिगम्यते । परीक्ष्य हेमवद् ग्राह्य-पक्षपाताग्रेहेण किम् ॥२८॥ ← इत्युक्तम् । योगवाशिष्ठेऽपीदमेवाभिप्रेत्य → अपि पौरुषमादेय शास्त्र चेदयुक्तिबोधकम् । अन्यत्त्वार्थमपि त्याज्य भाव्य न्यायैकसेविना ॥ ← [] इत्युक्तम् । न चाऽगमतत्त्वनिरूपणे आगमप्रवेशादात्माश्रयत्वमिति शङ्कनीयम्, प्रस्तुताया धर्मपरीक्षाया यथा बुध आगमतत्त्व परीक्षते तत्प्रदर्श-नपरत्वादेतदागमतत्त्वनिरूपणस्याऽत्माश्रयानवकाशात् । न हि बुधः परकीयाऽगमतत्त्वं स्वाभिमतोऽगमपराङ्मुखतया परीक्षते । युक्तश्चैतत् । इत्यमेव तत्त्वप्राप्तिसम्भवात् । तदुक्त पतञ्जलिनाऽपि → आगमेनानुमानेन योगाभ्यासरसेन च । त्रिधा प्रकल्पयन् प्रज्ञा लभते तत्त्वमुत्तमम् ॥← [] सूक्ष्मेक्षिकया धर्माऽपरीक्षणे तु धर्मबुद्ध्यैव धर्मविधातापातात्, यथोक्त अष्टकप्रकरणे- → सूक्ष्मबुद्ध्या सदा ज्ञेयो धर्मो धर्मार्थिभिर्नरै- । अन्यथा धर्मबुद्ध्यैव तद्विधातः प्रसज्यते ॥ [२१/१] ← इति । उत्तर्गाप-वादाभ्या = नियतविधिनिषेध-कारणिकविधिनिषेधलक्षणाभ्या समन्वित, न तु तदेकान्तवाददुष्टं = सार्वलौकिक-सार्वदिक-सार्वत्रिकानुपेक्ष-नियतैकस्वरूप-विधिनिषेधप्रतिपादक-वाक्यवृन्दगुम्फिततया सर्वथाऽनवस्थिताऽनियतविधिनिषेधपरकवचनविन्यास-कलिततया वा मुक्त्यप्रापकत्व-भवकानननायकत्वादिदोषाङ्गलम् । अत एव महाभारतेऽपि → अधर्मरूपो धर्मो हि कश्चिदस्ति नराधिप ! धर्मश्चाधर्मरूपोऽपि तच्च ज्ञेय विपश्चिता ॥ ← [शांतिपर्व- ३३/३२] इति वदता वेदव्यासेन धर्मस्योत्तर्गापवादाभ्या बुधगम्यत्वमावेदितम् । आचाराङ्गवृत्तौ अपि → उत्तर्गाऽप्यगुणापापवादोऽपि गुणाय कालज्ञस्य साधोः ← [७/४/२१२]

મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- આગમતત્ત્વ તેને જાણવું કે [જે] દૃષ્ટ-ઈષ્ટથી અવિરુદ્ધ વાક્યવાળું હોવા સાથે ઉત્તર્ગાદિથી યુક્ત હોય અને અત્યંત એદપર્યશુદ્ધ = તાત્પર્યપરિશુદ્ધ હોય [૧/૧૦]

શ્રેષ્ઠ આગમતત્ત્વને ઓળખો શ્રેષ્ઠ

ટીકાર્થ :- 'તત્' શબ્દ પૂર્વ પ્રકાન્ત અર્થનો વાચક હોય છે જ્યા પૂર્વે 'યત્' પદાર્થનિરૂપણ ન આવ્યું હોય ત્યારે 'તત્' પદનો અર્થ પ્રસિદ્ધ જાણવો અર્થાત્ પ્રથમા પૂર્વે જેનું નિરૂપણ કરવામા આવેલ ન હોય તે પદાર્થ જે પ્રસિદ્ધ હોય તો તેને બતાવવા માટે 'તત્' પદનો પ્રયોગ થઈ શકે છે આ વ્યવસ્થાને અનુસરીને ટીકામા ન્યાયવિશારદશ્રીએ 'તત્ = પ્રસિદ્ધ' એવી વ્યાખ્યા કરેલ છે મતલબ કે આગમ તત્ત્વ પ્રસિદ્ધ જાણવું આગમ તત્ત્વની શુદ્ધિ કઈ રીતે જાણવી ? તે ગાથાના શેષ ત્રણ પાદ દ્વારા બતાવવામા આવેલ છે તે આ રીતે - જે શાસ્ત્રનું વાક્ય દૃષ્ટ અને ઈષ્ટથી બાધિત અર્થનું પ્રતિપાદક ન હોય દૃષ્ટશબ્દનો અર્થ છે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણ તથા ઈષ્ટશબ્દનો અર્થ છે પોતે સ્વીકારેલ આગમ = સિદ્ધાન્તશાસ્ત્ર મતલબ કે વિવક્ષિત આગમના એક પણ વાક્યનો અર્થ પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને સ્વસ્વીકૃત શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ ન હોવો એઈએ [આથી 'જગતમા આત્મા એક જ છે' આવું પ્રતિપાદન

૧ દ પ્રતો સ્વામ્યુપગમત્ત્વ ઇતિ પાઠ । ૨, દ પ્રતો 'તત્ત્વા તથા' ઇતિ પાઠ ।

= અત્યર્થ એદમ્પર્યેણ = ભાવાર્થેન શુદ્ધ્ય. ન તુ શ્રુતમાત્રેણાઽઽવિચ્છિન્નાકાઙ્કમ્ ॥૧/૧૦॥

તદેવમાગમતત્ત્વમુપન્યસ્યતિ → 'આત્માઽસ્તી'ત્યાદિ ।

આત્માઽસ્તિ સ પરિણામી વદ્ધઃ સત્કર્મણા વિચિત્રેણ । મુક્તથ તદ્વિયોગાદ્દિસાઙ્કિસાદિ તદ્વેતુઃ ॥૧/૧૧॥

કલ્યાણકન્દલી

ઇત્યુક્તમ્ । ઉપલક્ષણાત્ નિશ્ચય-વ્યવહારાદિસમન્વિતમિત્યપિ જ્ઞેયમ્ [દ્વા દ્વા ૨/૯] । ન તુ આપાતરમણીયાતિસ્થૂલાઽસારાઽતિ-
પ્રસિદ્ધાર્થકતયા શ્રુતમાત્રેણ = કેવલશ્રવણેન આવિચ્છિન્નાઽઽકાઙ્કમ્ = સમન્તાત્ વ્યુપરતજિજ્ઞાસમ્ । કષ-છેદ-તાપપરીક્ષા-
વ્રિતયપરિશુદ્ધમાગમતત્ત્વમવગન્તવ્યમિતિ તાત્પર્યમ્ । શ્રુતસુવર્ણશોધકકપાદિસ્વરૂપઞ્ચ મૂલકારૈ પઞ્ચવસ્તુકે → પાણવહાઈઆણ
પાવટ્ટાણાણ જો ડ પડિસેહો જ્ઞાણજ્ઞયણાઈણ, જો અ વિહી એસ ધમ્મકસો ॥ વજ્જાણુટ્ટાણેણ જેણ ન વાહિજ્ઞઈ તય નિયમા ।
સમવહ અ પરિશુદ્ધ, સો ણ ધમ્મમ્મિ છેવત્તિ ॥ જીવાઈભાવવાઓ, વધાઈપસાહગો ઇહ તાવો । એઈં સુપરિસુદ્ધો, ધમ્મો
ધમ્મત્તણમુવેહ ॥ ણ્ણઈં જો ન સુદ્ધો અન્નયરમિ ણ સુદ્ધુ નિવ્વહિઓ । સો તારિસઓ ધમ્મો, નિયમેણ ફલે વિસવયઈ ॥
← [૧૦૨૧-૨૦-૨૩-૨૪] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । સદ્ધક્ષેપત તત્ત્વરૂપઞ્ચ ધર્મવિન્દૌ મૂલકારૈ → વિધિનિષેધૌ કષ । તત્સમ્ભવ-
પાલનાત્તેષ્ટોક્તિશ્ચેદ । ઉભયનિવન્ધનભાવવાદસ્તાપ ← [ધ વિં. ૨/૩૫-૩૬-૩૭] ઇત્યેવ ગદિતમ્ । સોપયોગિતયા સોદાહરણમન્વય-
વ્યતિરેકાભ્યા કપાદિપરીક્ષા પઞ્ચવસ્તુકાનુસારેણાઽત્ર દર્શયતે । તદુક્ત → સુહુમો અસેસવિસઓ, સાવજ્ઞે જત્ય અત્થિ પડિસેહો ।
રાગાઈવિવકલજાલ તુ ॥ ધૂલો ણ સવ્વવિસઓ, સાવજ્ઞે જત્ય હોઈ પડિસેહો । રાગાઈવિવકલજાલ ન ય જ્ઞાણાઈવિ તયસુદ્ધો ।
જહ પચઈં વહુપહિ વ, ણા હિંસા મુસ વિસવાઈ । ઇચ્છાઓ જ્ઞાણમ્મિ અ, જ્ઞાણઅવ્વ અગારાઈ ॥ ← [પ વ ૧૦૬૮-૬૯-
૭૦-૭૧] છેદમધિકૃત્યાહ → સદ્ અપમત્તયાઈ સજમજોઈસુ વિવિહભેઈસુ । જા ધમ્મિઅસ્સ વિત્તી, એઅ વજ્જ અણુટ્ટાણ ॥
એણ ન વાહિજ્ઞઈ, સમવહ અ ત દુગપિ નિઅમેણ । એઅવયણેણ સુદ્ધો, જો સો છેએણ સુદ્ધોત્તિ ॥ જહ પચસુ સમિઈંસુ,
તીસુ અ ગુત્તીસુ અપ્પમત્તેણ । સવ્વ ચિઅ કાયવ્વ જઈણા સદ્ કાઙ્કાઈવિ ॥ જે ચલુ પમાયજણયા, વસહાઈં તે વિ વજ્જણિજ્ઞાણ ।
મહુઅરવિત્તી અ તહા, પાલેઅવ્વો અ અપ્પાણો ॥ જત્ય ડ પમત્તયાઈ, સજમજોઈસુ વિવિહભેઈસુ । નો ધમ્મિઅસ્સ વિત્તી,
અણુટ્ટાણ તય હોઈ ॥ એણ વાહિજ્ઞઈ, સમવહ અ તદુગ ન ણિઅમેણ । એઅવયણોવેઓ, જો સો છેએણ નો સુદ્ધો ॥
જહ દેવાણ સગીઅગાઙ્કજ્ઞમ્મિ ડજ્જમો જઈણો । કદપ્પાઈંકરણ, અસન્નવયણાભિહાણ ચ ॥ તહ અન્નધમ્મિઆણ ઉચ્છેઓ
મોઅણ ગિહેઈડણ્ણ । અસિધારાઈ અ એઅ, પાવ વજ્જ અણુટ્ટાણ ॥ ← [પ વ ૧૦૭૨/૭૩/૭૪/૭૫/૭૬/૭૭/૭૮/
૭૯] તાપવિધિમાહ → જીવાઈભાવવાઓ, જો દિદ્ધેટ્ટાઈં પો ચલુ વિરુદ્ધો । વધાઈસાહગો તહ, એત્થ ઇમો હોઈ તાવોત્તિ ॥
એણ જો વિસુદ્ધો, સો ચલુ તાવેણ હોઈ સુદ્ધો ત્તિ । એણ વા અસુદ્ધો, સેસેહિ વિ તારિસો વેઓ ॥ સતાસત જીવે,
ગિચ્છાણિચ્ચાયણેગધમ્મે અ । જહ સુહવધાઈંઆ, જુજ્જતિ ન અણ્ણહા નિઅમા ॥ સતસ્સ સરુવેણ, પરરુવેણ તહા અસતસ્સ ।
હદિ વિસિટ્ઠત્તણઓ, હોતિ વિસિટ્ઠા સુહાઈયા ॥ ઇહરા સત્તામિત્તાઈભાવઓ કહ વિસિટ્ઠયા એસિ । તયભાવમ્મિ તયત્થે હત
પયત્તો મહામોહો ॥ ← [૧૦૮૦/૮૧/૮૨/૮૩/૮૪] ઇત્યાદિ ॥૧/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → આત્મા અસ્તિ, સ પરિણામી, વિચિત્રેણ સત્કર્મણા વદ્ધ, તદ્વિયોગાચ મુક્ત, હિંસાઽ-

કરનાર આગમ પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ છે 'આત્મા એકાતે નિત્ય છે' એમ જાણાવનાર આગમ અનુમાનવિરુદ્ધ છે 'પોતાના જ એક શાસ્ત્રમા
'હિંસા ન કરવી' આમ જાણાવી હિંસાપ્રચૂર પક્ષનુ વિધાન કરનાર આગમ ઇષ્ટવિરુદ્ધ છે- તેમ જાણુ] તે ઉપરાત આગમતત્ત્વ
ઉત્સર્ગ અને અપવાદથી યુક્ત હોવું જોઈએ એકાતવાદથી = માત્ર ઉત્સર્ગ વચનોથી દુષ્ટ ન હોવું જોઈએ અને તેના ભાવાર્થો
અન્યતઃ શુદ્ધ = એકાતહિતકાર હોવા જોઈએ સાભળવા માત્રથી આગમવચનના પદાર્થમા શ્રોતાની જિજ્ઞાસાનુ સંપૂર્ણ રીતે શમન
યઈ જ્ય, શ્રોતાને ઉઠાપોડ-મીમાસા કરવાની કોઈ તક જ ન મળે તેવા સામાન્ય પરચૂરણ ચીલાચાલુ પદાર્થનુ પ્રતિપાદક ન હોવું
જોઈએ મતલબ કે ગભીર અને શુદ્ધ એવા પદાર્થનુ નિરૂપણ જે ગ્રથમા હોય તેને જ આગમ તત્ત્વ કહી શકાય જેમા માત્ર શબ્દના
મોટા આડઅર હોય એવા અર્થહીન વિસ્તૃત વાક્યોથી મહાકાયશરીરવાળા બનેલ હોવાના લીધે કોઈ ગ્રથ આગમતત્ત્વ બની શકતો
નથી શબ્દોની મંત્રહણી અને વિચારોની કબજાપાતવાળા વાક્યોથી સમૃદ્ધ શાસ્ત્રને આગમતત્ત્વ માની ન શકાય [૧/૧૦]

પ્રસ્તુત ગાથાના ટીકાર્થને બતાવવામા વિશેષાર્થની વિચારણા આવશ્યક હોવાથી ત્યાં જ સક્ષિપ્ત વિશેષાર્થ આવી ગયો છે
માટે સ્વતંત્રરૂપે આ ગાથાની ટીકાનો વિશેષાર્થ બતાવવામા આવતો નથી આ રીતે આગળ પણ અનેક સ્થળે સમજી લેવું
જા રીતે આગમ તત્ત્વનુ લક્ષણ બતાવ્યા પછી આગમ તત્ત્વના સ્વરૂપને બતાવતા મૂલકારશ્રી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- આત્મા છે તે પરિણામી છે વિચિત્ર એવા વાસ્તવિક = પોદગલિક કર્મથી તે બધાયેલ છે અને તેના [કર્મના]
વિયોગથી તે મુક્ત થાય છે હિંસા અને અહિંસા વગેરે [ક્રમશઃ] બંધ અને મોક્ષના હેતુ છે [૧/૧૧]

આત્મા = જીવ સોઽસ્તિ, એતેન ચાર્વાકમતનિરાસ । સ પરિણામી = પરિણામસહિત, જ તુ કૂટસ્થનિત્ય, એતેન સાઙ્ખ્યાદિમતનિરાસ । તથા બદ્ધ સતા = વસ્તુસતા જ તુ કલ્પિતાઽવિદ્યાસ્વભાવેન કર્મણા વિચિત્રેણ = નાનારૂપેણ, એતેન વેદાન્ત્યાદિમતનિરાસ । મુવતશ્ચ તદ્વિયોગાત્ = કર્મક્ષયાત્ । હિસાઽહિસાદિ તયો = બન્ધમોક્ષયો હેતુ - એવ યત્ર પ્રતિપાદ્યતે તત્ આગમતત્ત્વમિતિ યોજના ॥૧/૧૧॥

કલ્યાણકન્દલી

હિસાદિ તદ્દેતુ ॥૧/૧૧॥ ઇય કારિકા અષ્ટકપ્રકરણવૃત્ત્યાદૌ [અ પ્ર.૧/૫ વૃ.] સમુદ્ઘૃતા । સઃ = શરીરવ્યતિરિક્તો જીવ અસ્તિ । એતેન = શરીરાતિરિક્તજીવપ્રતિપાદનેન ચાર્વાકમતનિરાસઃ = ભૂતચૈતન્યવાદિલૌકાયતિકસમ્પ્રદાયપ્રત્યાશ્વાનમ્ । પરિણામસહિત ઇતિ । ‘પ્રકૃતેરન્યથાભાવ. પરિણામ’ ઇતિ કેચિત્ । ‘ઉપાદાનસલક્ષણત્વે સત્યન્યથાભાવ. પરિણામ ઇત્યપેર । ‘પૂર્વરૂપપરિત્યાગે સતિ નાનાકારપ્રતિભાસ પરિણામ’ ઇત્યન્યે । વેદાન્તિનસ્તુ-ઉપાદાનસમસત્તાકત્વે સતિ અન્યથાભાવઃ પરિણામ, વિવર્તવારણાય સત્યન્તમ્, ઘટસ્ય તન્તુપરિણામત્ત્વવારણાય વિશેષ્યમિત્યાહુઃ । વય તુ બ્રૂમ પૂર્વાવસ્થાપાયે સત્યવસ્થાન્તરાપત્તિ. પરિણામ, યથા પિષ્ઠકપાલાઘવસ્થાઽપાયે સતિ ઘટાવસ્થાપ્રાપ્તિ મૃતપરિણામ । તદુક્ત → પરિણામો હૃદ્યાન્તરગમન, ન તુ સર્વથા વ્યવસ્થાનમ્ । ન ચ સર્વથા વિનાશ. પરિણામસ્તદ્વિદામિષ્ટઃ ॥ ← [] પરિણામ-પરિણામિનો ભેદાભેદસ્ય પ્રસિદ્ધત્વાત્, અન્યથા પરિણમ્ય-પરિણમકભાવાઽયોગાત્ । પ્રકૃતે દેવાદિપૂર્વિલાવસ્થાપાયે સતિ નરાઘવસ્થાપ્રાપ્તિરાત્મનિ પરિણામ. । ન તુ આત્મપદવાચ્ય. કૂટસ્થનિત્યઃ ઇતિ । ‘કૂટ લોહકારાઽપનાસ્થા લૌહાના કૂટનાર્થિકા લૌહી ચ ણેરિણી, તદ્વત્ સર્વદા તિષ્ઠતીતિ કૂટસ્થ એકરૂપતયા કાલવ્યાપી’ [સા.તત્ત્વકૌમુદી કિર.] ઇતિ કિરણાવલીકારઃ । આત્મા ન તાદૃશઃ । એતેન = આત્મન. પરિણામિત્વપ્રતિપાદનેન સાઙ્ખ્યાદિમતનિરાસઃ = કૂટસ્થનિત્યાત્મદ્રવ્યાભ્યુપગન્તુસાઙ્ખ્ય-યોગ-યૌગ-વૈશેષિકાદિદર્શનનિરાકરણમ્ । કૂટસ્થત્વે નારકાદિભાવાનુપપત્તિઃ ઉપલક્ષણાત્ ક્ષણિકત્વે કૃતનાશાદિપ્રસન્નઃ । તદુક્ત નિશીથચૂર્ણૌ અપિ → જીવસ્સ ણિચ્ચત્ત-પરિગ્ગહે ણારગાદિભાવો ણ ભવતિ, અણિચ્ચે વા ભણિતે વિણાસી ઘટવત્ કૃતવિપ્રણાશાદયશ્ચ દોષા ભવતિ ← [ભાગ ૩-પૃ ૩૦] । વસ્તુસતા = પારમાર્થિકસત્તાસમાકલિતેન । તદુક્ત મૂલકારૈ ધર્મવિન્દૌ → બધ્યમાન આત્મા, બન્ધન વસ્તુસત્ કર્મ ← [ધ વિ.૨/૪૮] ઇતિ । યથા ચૈતત્ત્વ તથા વક્ષ્યતે ષોડશે ષોડશકે [ષો ૧૬/૫/૧૧-પૃ ૩૫૯+૩૬૯] । એતેન = આત્મનો વસ્તુસનાનાકર્મબદ્ધત્વપ્રતિપાદનેન, વેદાન્ત્યાદિમતનિરાસઃ = કર્મસ્થાનીયકલ્પિતાઽવિદ્યાભ્યુપગન્તુવેદાન્તિ-સાવૃત્તિકવાસ-નાલક્ષણકર્માઙ્ગીકર્તૃસૌગત-નિત્યનિર્લેપપુરુષસ્વીકર્તૃસાઙ્ખ્યપ્રભૃત્યામ્નાયાઽપનયનમ્ । પ્રકૃતલૌકાયતિક-સાઙ્ખ્ય-સૌગતપ્રભૃતિમતનિર-સનમસ્માભિર્વિસ્તરત સ્યાદ્વાદરહસ્યટીકાયા જયલતાભિધાનાયા દર્શિતમિતિ તતોઽધિકમવસેયમ્ ।

કર્મક્ષયાત્ = કૃત્સનસ્વકર્મક્ષયાત્, ન ત્વાત્મક્ષયાત્ । તદુક્ત તત્ત્વાર્થસૂત્રે શ્રીહરિમાસ્વાતિવાચકૈઃ → ‘કૃત્સનકર્મક્ષયો મોક્ષ’ ← [ત સૂ ૧૦/૩] ઇતિ । એતેન → દીપો યથા નિવૃત્તિમભ્યુપેતો નૈવાવની ગચ્છતિ નાન્તરીક્ષમ્ । દિશ ન કાશ્ચિત્ વિદિશ ન કાશ્ચિત્ સ્નેહક્ષયાત્કેવલમેતિ શાન્તિમ્ ॥ જીવસ્થથા નિવૃત્તિમભ્યુપેતો નૈવાવની ગચ્છતિ નાન્તરીક્ષમ્ । દિશ ન કાશ્ચિત્ વિદિશ ન કાશ્ચિત્ ક્લેશક્ષયાત્કેવલમેતિ શાન્તિમ્ ॥ ← [સૌદ ૧૬/૨૮-૨૯] ઇતિ સૌદરનન્દકાવ્યકૃદ્વચનમપિ પ્રત્યસ્તમ્ । યથોક્ત આચારાઙ્ગનિર્યુક્તૌ અપિ → કમ્પવદ્વેહિ સમ સજોગો હોઝ જો ડ જીવસ્સ । સો વધો નાયવ્વો તસ્સ વિઓગો ભવે મુક્કો ॥ ← [૨૬૦] ઇતિ । યથા ચૈતત્ત્વ તથા વ્યુત્પાદિતમસ્માભિ મોક્ષરત્નાભિધાનાયા ભાષારહસ્ય-વિવરણટીકાયામિતિ વિસ્તરતસ્તતોઽવસેયમ્ [દિવ્યદર્શનટ્રસ્ટપ્રકાશિત-ભાષારહસ્યપ્રકરણે -મોક્ષરત્નાટીકાયા ૨૮૪ તમે પૃષ્ઠે દૃશ્યતામ્] । હિસાઽહિસાદિ યથાક્રમ બન્ધમોક્ષયોઃ હેતુરિતિ । એતેન આજીવકાદિમતમપાકૃતમિત્યધિક સૂત્રકૃતાઙ્ગવૃત્ત્યાદૌ વિજ્ઞેયમ્ ॥૧/૧૧॥

ટીકાર્થ :- આત્માનો મતલબ છે [શરીરથી ભિન્ન] જીવ તે વિદ્યમાન છે - આવું પ્રતિપાદન કરવાના લીધે આગમતત્ત્વ નાસ્તિકમતનો નિરાસ કરે છે આત્મા પરિણામયુક્ત છે અર્થાત્ જુદી જુદી અવસ્થાને પામવા સ્વરૂપ પરિણામથી યુક્ત છે, નહિ કે કૂટસ્થ નિત્ય = સર્વદા એકસ્વરૂપ- આવું કહેવા દ્વારા સાખ્ય વગેરે મતનું ખડન થયું તેમ જ [સસારી] આત્મા વાસ્તવિક કર્મથી બધાયેલ છે, નહિ કે કાલ્પનિક અવિદ્યા-માયાસ્વભાવ કર્મથી બધાયેલ તેમ જ કર્મ પાણ અનેકસ્વરૂપ છે આવું કહેવા દ્વારા વેદાંતી વગેરેના મતનું ખડન થયું તથા કર્મક્ષયથી આત્મા મુક્ત થાય છે ‘હિસા વગેરે આત્માના બધનનું કારણ છે અને અહિસા વગેરે આત્માના મોક્ષના હેતુ છે’ આવું જે શાસ્ત્રમા બતાવવામા આવે તેને આગમ તત્ત્વ આગણુ આ રીતે ગાથાર્થની યોજના કરવી અર્થાત્ ટીકામા બતાવ્યા મુજબ ગાથાના પદાર્થોનો સબધ કરવો [૧/૧૧]

વિશેષાર્થ :- [૧] A નાસ્તિક મતાનુસાર શરીરથી ભિન્ન આત્માનું અસ્તિત્વ નથી શરીર એ જ આત્મા છે, જે શરીરનો A આ બધા મત-મતાતરોનું વિસ્તારથી નિરૂપણ અને નિરાકરણ સ્યાદ્વાદરહસ્ય (મધ્યમ)ની ‘જયલતા’ નામની સમ્પ્રદાય ટીકા અને ‘રમણીયા’ નામની હિન્દી વ્યાખ્યામા અમે વિસ્તારથી કરેલ છે જુઓ દિવ્યદર્શનટ્રસ્ટ પ્રકાશિત સ્યાદ્વાદરહસ્ય (મધ્યમ) ભાગ ૧-૨-૩

આત્મજ પરિણામિત્વાદિક દષ્ટેષ્ટાઽવાધિતમિત્યાગમતત્ત્વસ્ય દષ્ટેષ્ટાઽવિરુદ્ધવાચ્યત્વમુપદર્શિતમ્ । ઉત્તર્ગા-
પવાદયુતતત્ત્વથ સ્ફુટમેવ તત્સૂત્રાણા યદ્દનામુપલભ્યાત્ । અતૈદમ્પર્યશુદ્ધિમુપદર્શયતિ → ‘પરે’ત્યાદિ ।

પરલોકવિદ્યો માન વચન તદતીન્દ્રિયાર્થદૃગ્વ્યક્તમ્ । સર્વમિદમનાદિ સ્યાદેદમ્પર્યસ્ય શુદ્ધિરિતિ ॥૧/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

ઉત્તર્ગાપવાદયુક્તત્ત્વમિતિ । તદુક્ત નિર્ણયભાષ્યે → ઉત્તર્ગામુય કિર્તી, કિર્તી અવગાડ્ય મુળેયધ્વ । તદુમયમુક્ત કિર્તી,
સુક્તસ્ય ગમા મુળેયધ્વા ॥૫૦૩૫॥ ← ઇતિ । → મામાન્યોક્તો વિધિસ્તર્ગ , વિશેષોક્તો વિધિગ્પવાદઃ ← [] ઇતિ
દર્શનશુદ્ધિપ્રકરણવચનમત્ર સ્મર્તવ્યમ્ । તત્સૂત્રાણા = ઉત્તર્ગાપવાદસૂત્રાણા વદ્દનામુપલભ્યાદિતિ । વન્નુતન્નુ માથાત મૂલનિર્દેશે
હિ પરમાર્થ પોદા વ્યવતિષ્ઠતે, ઉત્તર્ગાત્, અપવાદાત્, ઉત્તર્ગાપવાદાત્, અપવાદોત્તર્ગાત્, ઉત્તર્ગાંતર્ગાત્, અપવાદાપવાદાચેતિ,
ઇત્યમેવ યતનોપયિકપ્રયોજનભેદસિદ્ધે । તત્ર કેવલમુત્તર્ગમૂળ વૃદ્ધકલ્પસૂત્રે → ‘નો કમ્પડ નિગ્ધાગ વા નિગ્ધીગ વા આમે
તાલપલ્લવે અભિજ્ઞે પટિગાહિત્ત્વ ણિ ॥[૧/૧]’ ← પ્રલમ્બગ્રહણનિષેધકમ્ ॥૧॥ અપવાદમૂળ તુ અન્વાવમોદયાદિપુ તદ્વિમાયક,
યથા તત્રેવ → કમ્પડ નિગ્ધાગ વા નિગ્ધીગ વા પલ્લવે તાલપલ્લવે મિત્રે અમિત્રે વા પટિગાહિત્ત્વ ← [૧/૨] ॥૨॥ ઉત્તર્ગાપવાદસૂત્ર
તુ નિષેધેકવાચ્યતાપત્રવિધિપગ્મ, યથા → ‘નો કમ્પડ નિગ્ધાગ વા નિગ્ધીગ વા અત્તમત્તમ્ મોઝ આઝણ વા આપમિત્ત
વા, નન્નત્ત ગાદેહિં રોગાયકેહિ । ← ઇતિ ॥૩॥ અપવાદોત્તર્ગમૂળ તુ ત્રિધ્યેકવાચ્યતાપત્રવિશેષનિષેધપ, યથા યતુનનિર્ગ્રન્થીના
કલ્પતે પક્વ પ્રલમ્બ તદ્વિધિમિત્ર નાવિમિત્રમિત્યર્થકમ્ ॥૪॥ ઉત્તર્ગાંતર્ગમૂળ તુ નિષેધોત્તર્ગનિષેધપ્રધાન યથા → ણો કમ્પડ
અસણ વા પદ્મયાણ પોરમીણ પટિગાહિના પચ્છિમ પોરમિ ઉચ્ચાયામિત્ત્વ મે ય આદ્ય ઉચ્ચાયાવિણ મિયા જો ત મુજડ
મુજત વા માઝજડ સે આવજડ ચાત્તમામિય પર્ગિહારાણ ઝગાઝ ણિ ← ॥૫॥ અપવાદાપવાદસૂત્ર તૂત્સુષ્ટવિધ્યુત્તરવિધિ-
પ્રધાનમ્ ॥૬॥ અર્થતસ્તુ સર્વત્ર નિયત પ્વેતરસમ્બન્ધ । અતઃ પચ પરિપૂર્ણાર્થપ્રાપકત્ત્વલભગ અર્થોગપ્રાપકત્ત્વલભગ-લૌકિક-પ્રમાણ્ય-
વિલક્ષણમલૌકિકપ્રમાણ્યમુપપદ્યત ઇતિ [૩ ગ્હ ૧૩૩] વ્યક્ત ઉપદેશગ્રહસ્યે । મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પરલોકવિદ્યો વચન
માનમ્ । તત્ અતીન્દ્રિયાર્થદૃગ્વ્યક્તમ્ । સર્વં ડદ અનાદિ મ્યાત્ પેદમ્પર્યસ્ય શુદ્ધિરિતિ ॥૧/૧૨॥ ડય કારિકા યોગવિન્દુ-
વૃત્ત્યાદો હૃદ્ધતા વર્તંતે [યો વિ કા ૨૩ વૃ.] । પ્તદર્થાનુપાતિની ગાથા → નત્થિ પરલોકમગ્ગે પમાણમત્ર જિગાગમ મોતુ ।

નાથ યના નથ યાય છે પરલોકમા જનાઃ આત્મા જેવુ કોઈ અન્વયી ડ્ય નથી આ નાન્નિકમતનુ નિગડગુલ જે આગમમા કંવામાં
આવેલ હોય તે તાત્ત્વિક આગમ કહેવાય અર્થાત્ ‘દેહમિત્ર આત્મનત્ત્વ છે’ આવુ આગમ નત્ત્વમા અતાવવામા આવેલ હોવુ બેઈએ.
[૨] સાખ્ય નેયાયિક વગેરેના મન મુજબ ‘આત્મા કૂટમ્બ નિત્ય છે’ અર્થાત્ ત્રણેય કાળમા આત્મામા કોઈ પણ ફેરફાર યતો નથી
પરંતુ આ વાત યુક્તિમગત નથી તેનુ ખડન કરવા ‘આત્મા પનિગામી છે’ અર્થાત્ ‘મૂલ દ્રવ્યનો નાથ યથા વિના અવન્થાન્નગની
પ્રાપ્તિ આત્મદ્રવ્યમા યતી રહે છે’ આવુ નિરૂપણ તાત્ત્વિક આગમમા આવશ્યક છે [૩] વેદાની મન મુજબ અવિદ્યા, બોદ્ધમતાનુસાર
માયા વગેરે કાર્ત્ત્વનિક કર્મથી આત્મા અપાયેલ છે મનલગ્ન કે વન્નુન આત્મા મુક્ત છે તેમ જ સાખ્યમને તો કાદવથી કમળ
સર્વથા નિર્લેપ હોય તે રીતે કર્મથી આત્મા ક્યારેય લેપાનો નથી આવા મિથ્યા મનોનુ ખડન કરવા માટે ‘આત્મા વાન્નવિક (= અજીવ
પુદ્ગલવિશેષ મત્પદાર્થરૂપ) કર્મથી અપાયેલ છે’ આવુ પ્રતિપાદન જરૂરી છે [૪] કલેશ-કર્મનો નાથ યના આત્માનો પણ નાથ
યાય છે- આવુ અગ્રધોષ વગેરે બોદ્ધ વિદ્વાનો માને છે તેની આ પોકળ માન્યતાને ખોટી ઠગવવા માટે ‘સર્વકર્મસ્યથી આત્મા
મુક્તસ્વરૂપ અને છે, દીવો બૂઝાય તેમ બૂઝાઈ જતો નથી’ આવુ અતાવવુ આવશ્યક છે [૫] ‘આત્મવત્ સર્ગ્યૂતેપુ’ ન્યાયથી પરપીડાનો
પરિહાર એ મુક્તિનો ઉપાય છે પરપીડાસ્વરૂપ હિંસા એ અપકારગુણ છે આવુ કહેવા દ્વારા ‘આત્મા મદા અપાયેલ જ છે’ અથવા
‘આત્મા મદા મુક્ત છે’ આવા મતનુ ખડન યાય છે આ રીતે તથાહીન વિપરીત માન્યતાના ખંડનપૂર્વક તાત્ત્વિક નિદ્ધાન્તનુ જેમા
પ્રતિપાદન કરવામા આવેલ હોય તેને જ આગમતત્ત્વ જાણવુ બાકી અથા આગમાભાન જાણવા [૧/૧૧]

આત્મામા પનિગામિત્વ વગેરે પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમથી અજ્ઞાપિત છે માટે તેનુ પ્રતિપાદન કરનાર જેન આગમમાં દૃષ્ટાવિરુદ્ધ-
વાસ્તવસ્વરૂપ આગમતત્ત્વલક્ષણનો પ્રથમ અથ અતાવાયો તેમ જ ઉત્તર્ગ-અપવાદ યુક્તતા તો જેન આગમમા છે જ, કારણ
કે ઉત્તર્ગપ્રતિપાદક અને અપવાદપ્રતિપાદક અનેક સૂત્રો જેનાગમમા સ્પષ્ટ રીતે મળે છે માટે આગમતત્ત્વલક્ષણનો દ્વિતીય અથ
પણ જેન આગમમા ગ્હેલ છે હવે આગમતત્ત્વલક્ષણના તૃતીય અથ એદપર્યશુદ્ધિને અતાવતા મૂલકારગ્રી ફરમાવે છે કે —

ॐ ઐદપર્યશુદ્ધિતો સમશ્ચએ ॐ

ગાથાર્થ - પરલોકનઅધી વિધિને વિશે વચન = આગમ એ જ પ્રમાણ છે તે અતીન્દ્રિય અર્થને જ્યેનારે બોલેલ હોય
છે તે સર્વે [વચન] અનાદિ હોય છે- આ રીતે એદપર્યની શુદ્ધિ જાણવી [૧/૧૨]

દીકાર્થ :- પરલોકનઅધી ઢ્વના ઉપદેશને વિશે સ્વતત્ર પ્રમાણ આગમ જ છે તે આગમ અતીન્દ્રિય અર્થને સાક્ષાત્ જ્યેનાર

પરલોકવિદ્યૌ = આમુષ્મિકફલોપદેશે માન = સ્વતન્ત્રપ્રમાણ વચન = આગમ । તત્ = વચન અતીન્દ્રિ-
યાર્થદશા = સર્વજ્ઞેન વ્યવત = પ્રતિપાદિતાર્થ, અન્યસ્યાઽદૃષ્ટાર્થાભિધાનશવત્યભાવાત્ । સર્વમિદ વચન અનાદિ
સ્યાત્, 'સર્વક્ષેત્રાપેક્ષપ્રવાહત ।

કલ્યાણકન્દલી

આગમપુરસ્સર ચિય કરેઈ તો સર્વકિચાઈ ॥ < [૬૯] > ઇત્યેવ ધર્મરત્નપ્રકરણે । આમુષ્મિકફલોપદેશે = અતીન્દ્રિયપાર-
લૌકિકફલ-તદવન્ધ્યોપાયાદિગોચરવિધિ-પ્રતિષેધાદૌ સ્વતન્ત્રપ્રમાણ = અન્યપ્રમાણાનુપજીવિ પ્રમાણ આગમ એવ, ન ચ તર્કસ્યાત્ર
સ્વાતન્ત્ર્યેણ સામર્થ્યમ્ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે -> અતીન્દ્રિયાર્થસિદ્ધચર્ચ યથાઽઽલોચિતકારિણામ્ । પ્રયાસ.
શુક્તતર્કસ્ય ન ચાસૌ ગોચર ક્વચિત્ ॥ ગોચરસ્ત્વાગમસ્યૈવ તતસ્તદુપલબ્ધિત < [યો.સ ૯૮/૯૯ પૂર્વાર્ધ] > ઇતિ । અત
એવાઽસન્નભવ્યસ્ય તત્રાદરો મહાન્, તદુક્ત મૂલકારૈરેવ યોગવિન્દૌ -> પરલોકવિદ્યૌ શાસ્ત્રાત્ પ્રાયો નાન્યદપેક્ષતે । આસન્નભવ્યો
મતિમાન્ શ્રદ્ધાધનસમન્વિત. ॥૨૨૧॥ < ઇતિ । પ્તદનુવાદરૂપેણ યોગસાગ્રાપ્તૃતે દિગમ્બરાઽમિતગતિનાઽપિ -> પરલોકવિદ્યૌ
શાસ્ત્ર પ્રમાણ પ્રાયશ પરમ્ । યતોઽત્રાઽસન્નભવ્યાનામાદર પરમ્ તત ॥ < [૮/૬૯] > ઇતિ ગદિતમ્ । અન્યત્રાપિ -> જમ્હા
ન મોક્ષમગ્ને, મોક્ષૂણ આગમ ઇહ પમાણ । વિજ્ઞે છઝમત્યાણ તમ્હા તત્યેવ જડ્યવ્ ॥ [] < ઇત્યુક્તમ્ । અત એવાનુમાન-
સ્યાપિ સ્વાતન્ત્ર્યેણ સમ્યગતીન્દ્રિયાર્થનિશ્ચયાર્થમવકાશો નૈવ । તદુક્ત વાક્યપદીયે ભર્તૃહરિણા -> યત્નેનાનુમિતોઽપ્યર્થઃ,
કુશલૈરનુમાતૃભિ । અભિયુક્તતરૈરન્યૈરન્યથૈવોપપાદ્યતે ॥ < [વા.પ.કા.૧/કા.૩૪] > ઇતિ । વાદસ્યાઽપ્યત્રાઽપ્રચાર એવ । તદુક્ત
પતંજલિના -> વાદાશ્ચ પ્રતિવાદાશ્ચ વદન્તો નિશ્ચિતાસ્તથા । તત્ત્વાન્ત નૈવ ગચ્છન્તિ તિલપીલકવદ્ભૃતૌ ॥ < ઇતિ । અતીન્દ્રિ-
યતત્ત્વપ્રમિત્યર્થમાગમસ્યૈવ સ્વાતન્ત્ર્યેણ સામર્થ્ય, અતીન્દ્રિયાર્થપ્રતીત્યર્થત્રાઽધ્યાત્મમેવ પરમ ઉપાય., વાદગ્રન્થાસ્તૂભયત્રાઽકિશ્ચિત્કરા. ।
તદુક્ત યોગવિન્દૌ -> અધ્યાત્મમત્ર પરમ ઉપાય પરિકીર્તિત । ગતૌ સન્માર્ગગમન યથૈવ હ્યપ્રમાદિન ॥ મુક્ત્વાઽતો વાદ-
સઘ્પટ્મધ્યાત્મમનુચિન્ત્યતામ્ । નાઽવિદ્યુતે તમ.સ્કન્ધે જ્ઞેયે જ્ઞાન પ્રવર્તેતે ॥ < [યો.વિ ૬૮/૬૯] > ઇતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય
દેશનાદ્વાત્રિશિકાયામપિ -> પરલોકવિદ્યૌ માન બલવન્નાઽત્ર દૃશ્યતે < [૨/૧૯] > ઇત્યુક્તમ્ ।

ઇદશ્ચાત્રાવધેયમ્ -> અતીન્દ્રિયાર્થે આગમમુપજીવ્ય લઙ્ઘ્યાત્મલાભસ્યાઽનુમાનાદરપિ પ્રવૃત્તિર્નિયુજ્યત એવ, કિન્તુ તસ્યાઽઽગમમૂલકત-
યૈવ પ્રામાણ્ય, ન તુ સ્વાતન્ત્ર્યેણ । અત એવાતીન્દ્રિયાર્થસ્યાઽઽગમવાદવિપયત્વવ્યવસ્થાઽપ્યનાવિલા । તદુક્ત ટીકાકૃતા સ્યાદ્વાદકલ્પ-
લતાયા -> યદ્યપ્યતીન્દ્રિયાર્થે પૂર્વમાગમસ્ય પ્રમાણાન્તરાનધિગતવસ્તુપ્રતિપાદકત્વેનાઽહેતુવાદત્વ તથાપ્યગ્રે તદુપજીવ્યપ્રમાણપ્રવૃત્તૌ
હેતુવાદત્વેઽપિ ન વ્યવસ્થાનુપપત્તિ, આઘદશાપેક્ષયૈવ વ્યવસ્થાભિધાનાત્ < [સ્યા ક સ્ત ૨/કા ૧૩] > ઇતિ । આગમગમ્યસ્યાઽપિ
તદુત્તરમનુમાનવિપયત્વ યોગવિન્દૌ -> આત્માઘતીન્દ્રિય વસ્તુ યોગિપ્રત્યક્ષભાવત । પરોક્ષમપિ ચાન્યેપા ન હિ યુક્ત્યા ન યુજ્યતે ॥
< [યો વિ ૫૧] > ઇત્યુક્ત્યોક્તમિતિ વિભાવનીયમ્ । પરલોકવિદ્યાવાગમસ્ય સ્વાતન્ત્ર્યેણ પ્રામાણ્યે હેતુગર્ભિતમાગમવિશેષણમાહ-
સર્વજ્ઞેન પ્રતિપાદિતાર્થમિતિ, -> 'અત્ય ભાસઈ અરહ' < [આ.નિ.૯૨ વિ.મા ૧૧૧૯] > ઇતિ વિશેષાવશ્યકભાષ્યવચનાત્ ।
'સર્વ વાક્ય સાવધારણમિષ્ટતોઽવધારણમિ'તિ ન્યાયાભ્યા વ્યવચ્છેદ્યમાહ- અન્યસ્ય = સર્વજ્ઞેતરસ્ય અદૃષ્ટાર્થાભિધાનશક્ત્યયોગાત્ =
અતીન્દ્રિયાર્થગોચરયથાર્થાભિલાપસામર્થ્યાઽસમ્ભવાત્ । ન ચ સર્વજ્ઞ એવ નાસ્તીતિ સર્વમિદ ફલગુરિતિ શઙ્કનીયમ્, અસમ્ભવદ્વાધક-
પ્રમાણત્વેન તતસિદ્ધે । તદુક્ત -> વીતરાગોઽસ્તિ સર્વજ્ઞઃ, પ્રમાણાઽવાધિતત્વત્ । સર્વદા વિદિત સન્દિ સુખાદિકમિવ ધ્રુવમ્ ॥૧॥
ક્ષીયતે સર્વથા રાગ ક્વાપિ કારણહાનિત । જ્વલનો હીયતે કિ ન ? કાષ્ઠાદીના વિયોગત ॥૨॥ પ્રકર્ષસ્ય પ્રતિષ્ઠાન, જ્ઞાન ક્વાપિ
પ્રપટ્યતે । પરિમાણમિવાઽઽકાશે તારતમ્યોપલબ્ધિત ॥૩॥ < ઇત્યાદિ । અધિક તુ મત્કૃત-જયલતાયામવગન્તવ્યમ્ [પૃષ્ઠ-૪૫૩] ।

સર્વ ઇદ સર્વજ્ઞોદિત વચન અનાદિ સ્યાત્ । ઉપલક્ષણાદનન્તત્વમપ્યસ્યાવસેયમ્ । યદ્યપિ અર્થતોઽનાદિત્વ શબ્દાત્મકદ્વાદશાઙ્ગ્યા
એવ, સૂત્રતો દ્વાદશાઙ્ગ્યાસ્તુ પૌરુષેયત્વેન સાદિત્વમેવ તથાપિ સર્વક્ષેત્રાપેક્ષપ્રવાહતઃ = મહાવિદેહાદિવર્ષાપેક્ષસમૂહમાશ્રિત્ય વચન-
સ્વરૂપદ્વાદશાઙ્ગ્યા અપ્યનાદિત્વમનપાયમ્ । ન ચ સૂત્રાત્મકદ્વાદશાઙ્ગ્યા અનાદિત્વેઽપૌરુષેયત્વપ્રસન્ન ઇતિ શઙ્કનીયમ્, કર્મભૂમ્યન્તર્ગતે
યસ્મિન્ કસ્મિશ્ચિદપિ ક્ષેત્રે સર્વદા ઉપલભ્યમાનાયા દ્વાદશાઙ્ગ્યા. સૂત્રતો ગણધરગ્રથિતત્વેન પૌરુષેયત્વાનપાયાત્ । અતો નાપૌરુષેયાગમ-
વાદિમીમાસકમતસાગ્રાજ્યમ્ । ન ચૈવમસર્વજ્ઞગણધરોદિતત્વેન સૂત્રાત્મકદ્વાદશાઙ્ગ્યા પ્રામાણ્યમનુપપન્નમિતિ શઙ્કનીયમ્, દ્વાદશાઙ્ગ્યાર્થ-
માષકસર્વજ્ઞોદિતવચનસ્યૈવ સ્વાતન્ત્ર્યેણ પ્રમાણત્વેઽપિ તન્મૂલકતયા ગણધરસન્દૃશ્યદ્વાદશાઙ્ગ્યા અપિ પ્રામાણ્યનાતિક્રમાત્ । પ્તેન

સર્વજ્ઞ ભગવતે બોલેલા અર્થથી ગર્ભિત વચનાત્મક હોય છે, કેમ કે અન્ય અસર્વજ્ઞ પાસે અતીન્દ્રિય અર્થને યથાર્થ રીતે જાણાવવાની/
બોલવાની સ્વતન્ત્ર શક્તિ જ નથી આ સર્વ સર્વજ્ઞભાષિત આગમ સર્વ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રવાહથી અનાદિ છે માટે ઉપલક દૃષ્ટિએ

તત આપાતવિરુદ્ધેડ્યર્થે એતત્ = આઠૈવ પ્રમાણમિત્યેવપ્રકારૈ એદમ્પર્યસ્ય શુદ્ધિ અવસેયા ॥૧/૧૨॥

એવ સદ્ધર્મપરીક્ષકાણા વાતાદિભેદત્રયમુવત્વા તદ્ગતદેશનાવિધિમાહ → 'બાલાદી'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

→ અણાદમન્તા તિત્થપરા, તપ્પરૂવિઓ ય ધમ્મો અણાદમ્ ચેવ ← [ખવ ૧ પૃ ૧૫૦] ઇતિ સમરાદિત્યકેવલિચરિત્રવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્, વ્યક્ત્યપેક્ષયા માદિત્વેડપિ પ્રવાહપેક્ષયાડનાદિત્વસદ્ગતે, કાલવત્ । ઇત્યમેવ → કાલે અણાદિપિહણે ← [૪૯] ઇતિ જીવવિચારપ્રમુખવચનોપપત્તે ।

વસ્તુતસ્ત્વચ અનાદ્યતીન્દ્રિયાદ્યર્થવ્યવસ્થા માક્ષાદુપલભ્ય તત્પ્રતિપાદકતયા સર્વજવચનમ્યાનાદિત્વ પ્રતિપાદયિતુમભિમત વાકિર્ના-મહત્તરાસૂનોરિતિ પ્રતિભાત્યસ્માકમ્ । एतेन 'अरहा अत्य भासति' [૧૯૩] ઇતિ વૃહત્કલ્પભાષ્યવચનાત્ અર્થતોડપિ વેયક્તિક-દ્વાદશાદ્ય્યા સાદિત્વાપાત ઇત્યપિ સમાહિતમ્, તથાપિ સર્વજ્ઞોક્તસાવંદિકજેયંહ્યોપાદેયાર્થવ્યવસ્થાયા અનાદિત્વેન તત્પ્રયુક્તાના-દિત્વાનપાયાત્ । ગણધર્મશ્વયોપગમવૈવિધ્યાત્ દ્વાદશાદ્ય્યા મૂત્રભેદમમ્ભવાપેક્ષયા મૂત્રતો દ્વાદશાદ્ય્યા માદિત્વપ્રવાદ । ન ચ ગણધર્મગ્રથિતદ્વાદશાદ્ય્યા સૂત્રભિન્નત્વમિવાર્થતો ભિન્નત્વ નાનાવિધર્તીર્થદ્વરીયદેશનાયા ચમ્ભવતિ । નાનાર્તીર્થદ્વરદેશનાયા શબ્દભેદસ્તુ નાર્થદેશનાભેદપ્રયોજક । અત એવ ટીકાકૃત 'તત આપાતવિરુદ્ધેડ્યર્થે' 'એતત્ = આજ્ઞેવ પ્રમાણમિ'ત્યેવપ્રકારે: એદમ્પર્યસ્ય શુદ્ધિ: અવસેયે'તિ વચનમપિ સુષુ ઘટાકોટિસપ્તદ્વકમાટીકતે, અનાદ્યર્થવ્યવસ્થાયા અપર્યનુપોજ્યત્વાત્ । તર્થેવ તત્પ્રતિપાદકતયા પરમમુનીના પર્યનુયોગાનર્હત્વોક્તિ પ્રસિદ્ધા, તત્ર વિરોધાડસાદ્ગત્યાદિદર્શનસ્ય શ્રોતુગતદોષપ્રયુક્તત્વાત્ । તદુક્ત ધ્યાનશતકેડપિ

→ કત્થ ય મહ્ધુચ્છેણ, તત્ત્વિહાયરિયવિરહઓ વાવિ । નેયગહ્ણત્તણેય ય, નાણાવરણોદણ્ણ ચ ॥ હેઝુદાહરણાસમ્ભવે અ, સઙ્ગ સુદ્ધુ જ ન તુપ્પેજ્જા । સત્ત્વનુમયમવિતહ તહાવિ ત ચિત્તણ મઙ્ગ ॥ અણુવકયપરાણુગમ્હપરાયણા જ જિણા જગ્ગપ્પવા । જિયરાગ-દોસ-મોહા ય નન્નહા વાઙ્ણો તેણ ॥ ← [૪૭/૪૮/૪૯] ઇતિ । તદુક્ત આચારગ્નેડપિ → તમેવ મચ્ચ નીસક જ જિણેહિ પવેડઅ' ← [૮/૮/૧૬૨] । આત્મદર્શનગીતાયામપિ → રાગદ્વેષવિમુક્તત્વાત્ મત્ય વ્રૂતે જિનેશ્વર । ધાર્યા શ્રદ્ધા જિનપ્રોક્તા વ્રહ્મદર્શનહેતવે ॥૭૬॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાડપિ → આગમો હાસવચનમાસ દોષપેક્ષયાદ્ વિદુ । વીતરાગોડનૃત વાક્ય ન વ્રૂપાદ્ હેત્વમમ્ભવાત્ ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । તત્થ સર્વજ્ઞાડમિપ્રાપ્યાન્વેષણે એવ સર્વાદિરેણ યતિતત્ત્વમ્ । તત્ત્વામર્થ્યવિરહે ચ હેતુવાદવિષયેડપિ તત્ત્વદ્વજ્ઞાનપરતયા ભાવ્યમ્, ન ત્વેવમેવ તત્પ્રતિક્ષેપો યુજ્યતે । તદુક્તમન્યત્રાપિ → વીતરાગા હિ મર્વજ્ઞા મિથ્યા ન વ્રૂવતે ક્વચિત્ । યસ્માત્તસ્માદ્વચ્ચત્તેપા તથ્ય મૂર્તાર્થદર્શનમ્ ॥ ← [] ઇતિ । ન હિ સ્થાણોરયમપરાધો યદેનમન્યો ન પડ્યતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યોક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે → તદભિપ્રાયમજાત્વા ન તત્તોડર્વાદૃશા સતામ્ । યુજ્યતે તત્પ્રતિક્ષેપો મહા-નર્થકર પર ॥૧૩૯॥ નિશાનાવપ્રતિક્ષેપો યથાડન્ધાનામમમ્મજ્ઞત । તત્ત્વેદપરિકલ્પથ તથેવાડર્વાદૃશામયમ્ ॥૧૪૦॥ ન યુજ્યતે પ્રતિક્ષેપ સામાન્યસ્યાપિ તત્સતામ્ । આર્યાપવાદસ્તુ પુનર્જિહ્વાચ્છેદાધિકો મત ॥૧૪૧॥ ← ઇત્યાદિ । તદુક્ત અધ્યાત્મોપનિપદિ → વીતરાગોડનૃત નૈવ વ્રૂપાત્તદ્વેત્વભાવત્ । યસ્તદ્વાક્યેષ્વનાશાસસ્તન્મહામોહવિજૃમ્ભિતમ્ ॥ ← [૧/૧૩] । અત એવ પારલોકિ-કફલે કર્તવ્યે શાસ્ત્રાન્યપ્રમાણમાસન્નમ્ભવ્યો નેવાપેક્ષતે । તદુક્ત યોગવિન્દો → તસ્માત્ સર્વેવ ધર્માર્થી, શાસ્ત્રયત્ત્વ પ્રગસ્યતે । લોકે મોહાન્ધકારેડસ્મિન્ શાસ્ત્રાડલોક પ્રવર્તક ॥૨૨૪॥ પાપામયોપધ શાસ્ત્ર, શાસ્ત્ર પુણ્યનિબન્ધનમ્ । ચશુ. સર્વત્રગ શાસ્ત્ર,

વિરુદ્ધ જાણાતા અર્થને વિશે પાણ 'આ જિનાશા જ પ્રમાણ છે' આ રીતે વિચારવુ તે એદપર્યની શુદ્ધિ જાણવી [૧/૧૨]

વિશેષાર્થ :- અતીન્દ્રિય પરલોકસમ્બંધી ફલની પ્રાપ્તિના અમોઘ ઉપાયોને સ્વતત્ર રીતે બતાવવાનુ સામર્થ્ય કેવલ આગમ વચનમા જ રહેલુ હોવાથી તે વિશે સ્વતત્ર પ્રમાણ આગમ જ છે સ્વતત્ર પ્રમાણ કહેવાનો મતલબ એ છે કે આગમ પ્રમાણને પારલોકિક ફલને કે તેના ઉપાયોને બતાવવામા અન્ય પ્રમાણનુ આલબન લેવાની જરૂર નથી રહેતી આનુ કારણ એ છે કે સર્વજ્ઞ ભગવત અતીન્દ્રિય પદાર્થ અને તેના યથાર્થ ઉપાયોને સાક્ષાત્ કેવલજ્ઞાન વડે જોઈને તેનુ પ્રતિપાદન કરે છે 'અત્ય ભાસદ્ અરહા' એ વચનથી સર્વ આગમ અર્થની દૃષ્ટિએ સર્વજ્ઞ અરિહંતે જ ભાષેલા છે બીજા કોઈ પાણ પ્રમાણનુ આલબન લીધા વિના સર્વજ્ઞોક્ત અર્થને યથાર્થ રીતે બતાવવાનુ સામર્થ્ય અસર્વજ્ઞ પાસે નથી સભવતુ મહાવિદેહ, એરાવત, ભરત સર્વ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રવાહને આશ્રયીને જિનાગમ અનાદિ છે તેનો કોઈ Starting point નથી ઉપલબ્ધાર્થથી તેનો કોઈ Ending point પાણ નથી માટે જ તેના અર્થમા ક્યારેય પાણ વિચવાદ ન સભવી શકે કદાચ આપણી મદ બુદ્ધિના લીધે જિનાગમના અર્થમા ક્યાય ઉપર છેલ્લો વિરોધ દેખાય તો પાણ તેના અર્થમા સર્વજ્ઞનિરૂપિતપાણ રહેલુ હોવાથી વાસ્તવિક વિરોધ ત્યા સભવિત નથી માટે તે વખતે 'શાશ્વત અર્થવ્યવસ્થાને સાક્ષાત્ જાણીને, જોઈને તે રીતે જ તેને બતાવવાના લીધે જિનાશા પ્રમાણ છે' આ રીતે વિચાર કરવો તે એદપર્યશુદ્ધિ રહેવાય છે તેવા સ્થાનમા અપ્રામાણ્યની ઘોષણા કરવાનુ દુ સાહસ ન કરવુ [૧/૧૨]

આ રીતે સદ્ધર્મપરીક્ષકના બાવાદિ ત્રણ ભેદને જાણવીને બાવાદિસમ્બંધી દેશનાની વિધિને જાણાવતા મૂલકારથી ફરમાવે છે કે -

बालादिभावमेव सम्यग्विज्ञाय देहिना गुरुणा । सद्धर्मदेशनाऽपि हि कर्तव्या तदनुसारेण ॥१/१३॥

बालादीना भ्राव = रुचिविशेष एव = उवतरीत्या, सम्यग् = अवैपरीत्येन विज्ञाय = अवबुद्ध्य देहिना गुरुणा सद्धर्मदेशनाऽपि हि तदनुसारेण = बालादिपरिणामाऽनुरूपेण कर्तव्या, तथैव तदुपकारसम्पत्ते ॥१/१३॥

कल्याणकन्दली

शास्त्र सर्वार्थसाधनम् ॥२२५॥ ← इति । इत्यञ्च धर्मपरीक्षापेक्षया आगततत्त्वमीमासकत्वात् आचारापेक्षया रत्नत्रयानुसारित्व स्वरूपतश्चाऽऽगततत्त्वसदनुष्ठानादिगतविशेषविज्ञानगोचरविशिष्टतरविवेकदृष्टिकलितत्वमिति त्रिविध बुधलक्षणमुपदर्शितमेतावतेति निष्कर्षः ॥१/१२॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → एव देहिना बालादिभाव सम्यग् विज्ञाय गुरुणा सद्धर्मदेशनाऽपि हि तदनुसारेण कर्तव्या ॥१/१३॥ इत्यञ्च कारिका पष्ठिशतक-पञ्चाशकवृत्त्यादौ [प.श १३७ प ९/१५] समुद्धृता । अवबुध्येति । न च रुचिविशेषस्य मनोगतत्वादवबोधः कथमर्वागदृशामिति शङ्कनीयम्, आकारादिभिः सम्यक् तद्वोधसम्भवात् । तदुक्त मनुस्मृतौ → आकारैरिज्ञितैर्गत्या, चेष्टया भाषणेन च । नेत्र-वक्त्र-विकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गत मनः ॥ ← [८/२६] इति । गुरुणा = अज्ञानान्धकारनिरोधिना, तदुक्त → गुशब्दस्त्वन्धकार. रुशब्दो रोध उच्यते । अन्धकारनिरोधित्वात् तस्माद्गुरुरिति स्मृत ॥ ← [] इति । यद्वा गृणाति शास्त्रार्थमिति गुरुरित्यन्वर्थसमन्वितेन । बालादिपरिणामानुरूपेण इति । प्रत्यन्तरे 'बालादिपरिणामानुरूपेण' इत्यपि पाठो दृश्यते । सोऽपि शुद्ध । तथैव = श्रोतृगतबालादिपरिणामानुसारिसद्धर्मदेशनाकरणेनैव तदुपकारसम्पत्तेः = बालादिश्रोतृभावोपकारसम्भवात् । तदुक्त टीकाकृता देशनाद्वात्रिशिकायामपि → यथास्थान गुणोत्पत्ते सुवैद्येनेव भेषजम् । बालाद्यपेक्षया देया देशना क्लेशनाशिनी ॥ ← [२/१] इति । तदुक्त मूलकारे योगशतकेऽपि → गुरुणा लिंगेहिं ततो णसि भूमिग मुनेऽङ्ग । उवसो दायवो जहोचिय ओसहाऽऽहरणा ॥२४॥ एव चिप अवयारो जायइ मग्गम्मि हदि एयस्स । रण्णे पहभट्ठोऽवट्ठाए वट्ठमोयरइ ॥२६॥ एयम्मि परिणयम्मि पवत्तमाणस्स अहिगठाणेसु । एस विही अङ्गिणाय पाय साहारणो णेओ ॥३८॥ ← इति । न चान्त तत्त्वमालिन्वे किं सद्धर्मदेशनाश्रवणेनेति शङ्कनीयम्, सद्धर्मश्रवणस्याचिन्त्यसामर्थ्यात् महाप्रभावत्वात् । तदुक्त योगदृष्टिसमुच्चये → क्षाराम्भस्त्यागतो यद्धन्मधुरोदकयोगतः । बीज प्ररोहमादत्ते तद्वत्तत्त्वश्रुतेर्नर ॥६१॥ क्षाराम्भस्तुल्य इह च भवयोगोऽखिलो मत । मधुरोदकयोगेन समा तत्त्वश्रुतिस्तथा ॥६२॥ अतस्तु नियमादेव कल्याणमखिलनृणाम् । गुरुभक्तिसुखोपेत, लोकद्वयहितावहम् ॥६३॥ ← इति । तदुक्त योगविन्दावपि → मलिनस्य यथाऽत्यन्त जलवत्स्य शोधनम् । अन्त करणरत्नस्य तथा शास्त्र विदुर्बुधा ॥२२९॥ ← इति । ज्ञानावरण-दर्शनावरण-मिथ्यात्वक्षयोपशमद्वारा शास्त्रश्रवणस्य सम्यग्दर्शनजनकत्वात् । तदुक्त धर्मविन्दौ → जिनवचनश्रवणादे कर्मक्षयोपशमादित सम्यग्दर्शनमिति ← [३/६] इति । रोहिणेय-चिलातिपुत्रादिदृष्टान्ता अत्र भावनीया । तदुक्त ग्रन्थकृतैव उपदेशपदे → उवणसो वि हु सफलो गुणठाणारभगाण जीवाण । परिवडमाणण तहा, पाय न हु तट्ठियाण पि ॥४९९॥ [] ← इति । पठ्यते चाऽन्यत्रापि → क्लान्तमपोज्झति खेद, तप्त निर्वाति बुध्यते मूढम् । स्थिरतामेति व्याकुलमुपयुक्तसुभाषित चेत् ॥ ← इति । ततश्च गुरुणाऽप्यनुद्विग्नेन सद्भावानयनहेतुभिराक्षेपणविक्षेपणादिप्रकारैर्यथार्हमुपदेशदानपरतया भाव्यमिति तात्पर्यम् ।

तदुक्त प्रशमरतो → आक्षेपणी विक्षेपणी विमार्गबाधनसमर्थविन्यासाम् । श्रोतृजनश्रोत्रमन प्रसादजननी यथा जननीम् ॥ सवेदनी च निर्वेदनी च श्राव्या कथा सदा कुर्यात् । स्त्री-भक्त-चौर-जनपदकथाश्च दूरात् परित्याज्या ॥ ← [प्र १८२/१८३] इति । अत्र तदवचूरिकारः → आक्षिप्यन्ते = धर्म प्रत्यभिमुखा. प्राणिनो यया सा आक्षेपणी । विक्षिप्यन्ते पराऽपरदेवादिदोषकथनेन प्रेर्यन्ते प्राणिनो यत्र सा विक्षेपणी । सम्यग् विवेच्यते = नरकादिदुःखेभ्यो भय ग्राह्यते यया सा सवेजनी । निर्वेद कामभोगेभ्यो यया सा एव [= निर्वेदनी] ← इत्याह । तट्टीकाकार श्रीहरिभद्रसूरिः तु → आक्षिपति = आवर्जयति = अभिमुखीकरोति या सा आक्षेपणी कथा शृङ्गारादिप्राया । विक्षिपति भोगाभिलाषात् या कामभोगेषु वैमुख्यमा-

गाथार्थ :- आ रीते ज्वोना बावादि भावने सारी रीते ज्वोनीने गुरुओ सद्धर्मदेशना पाण अरेअर तेने अनुसारे करवी जेथेओ [१/१३]

टीकाथ :- भाव, मध्यम वगेरे ज्वोनी विशेष दुयिने उपरोक्त रीते यथार्थ रीते- अविबुद्ध रीते ज्वोनीने गुरुओ सद्धर्म देशना पाण ज्वोना बावादि परिणामने अनुसारे करवी जेथेओ, केम के बावादि ज्वोना परिणामने अनुसारे धर्मनी देशना आपया द्वारा न भाव वगेरे श्रोताओ उपर भाव उपकार यथे शके छे [१/१३]

१ ' माऽऽनुरूपेण' इति मुद्रितप्रतौ पाठ । सोऽपि शुद्ध ।

અવતમેવાર્થં વ્યતિરેકેણ દૃઢયતિ → 'યદિ ત્યાદિ ।

યદ્વાપિત મુનીન્દ્રૈઃ પાપં ચ્ચલુ દેશના પરસ્થાને । ઝન્માર્ગનયનમેતદ્ભવગહને દારુણવિપાકમ્ ॥૧/૧૪॥

યત્ = યસ્માત્ આપિત મુનીન્દ્રૈઃ = પરમજ્ઞાનિભિ પાપ ચ્ચલુ યત્તે દેશના પરસ્થાને ચાલાદિયોગ્યા મધ્યમાદિસ્થાને એતત્ = વિપરીતદેશનાકરણ અપરિણામસ્યાતિપરિણામસ્ય વા જનનાત્ શ્રોતુ ઝન્માર્ગનયનં ભવગહને

કલ્યાણકન્દલી

પાદયતિ સા વિક્ષેપણી ← ઇત્યાચટે । અન્યત્ર ચ → સ્થાપ્યતે હેતુ-દૃષ્ટાન્તે સ્વમત યત્ર પઠિતૈઃ । સ્યાદ્વાદધ્વનિસયુક્ત સા કથાક્ષેપણી મતા ॥ મિથ્યાદૃશા મત યત્ર પૂર્વાપરવિરોધકૃત્ । તન્નિરાક્રિયતે સન્નિસ્તા ચ વિક્ષેપણી મતા ॥ યસ્યા શ્રવણમાત્રેણ ભવેન્મોક્ષાભિલાપિતા । ભવ્યાના સા ચ વિદ્વદ્નિ પ્રોક્તા સવેદની કથા ॥ યત્ર સસારભોગાન્નસ્થિતિલક્ષણવર્ણનમ્ । વૈરાગ્યકારણ ભવ્યે સોક્તા નિર્વેદની કથા ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । ધર્મવિન્દુવૃત્તી તુ → આક્ષિપ્યન્તે = આકૃપ્યન્તે મોહાત્ તત્ત્વ પ્રતિ ભવ્યપ્રાણિનોઽનયેત્યાક્ષેપણી તસ્યા કથાયા [પ્રયોગ] ; સા ચાઽઽચાર-વ્યવહાર-પ્રજ્ઞાસિ-દૃષ્ટિવાદભેદાચ્ચતુર્ધા । તત્રાઽઽચારો લોચાઽસ્નાનાદિસાધુક્રિયારૂપ [૧], વ્યવહાર કથન્નિદાપન્નદોષવ્યપોહાય પ્રાપશ્ચિત્તલક્ષણ [૨], પ્રજ્ઞાસિ = સગયાપન્નસ્ય મધુર-વચ્ચન પ્રજ્ઞાપન [૩], દૃષ્ટિવાદશ્ચ શ્રોત્રપેક્ષયા સૂક્ષ્મર્જાવાદિભાવકથનમ્ [૪] ← [ધ વિ ૨/૧૦ પૃ ૩૪] ઇત્યુક્તમ્ । આક્ષેપણ્યા-દીના પ્રત્યેક ચતુર્વિધત્વાદિક સ્થાનાદ્વૃત્તિનોઽવસેયમ્ [૪/૨/૨૮૨] । દશવૈકાલિકનિર્નયુક્તિ [ગા.૧૧૫-૨૦૧] મૂલારાધના [૬૫૬-૬૫૭] ધ્વલા [પ્રથમ ભાગ- પૃ ૧૦૫-૧૦૬] પ્રભૃતિગ્રન્થાવલોકનાદાતાસા નાનારૂપતાઽવસેયા ।

ઇદશ્ચાત્રાઽવધેયમ્ - ભવાભિનન્દિના તૂપદેશાઽવિપયત્વમેવ તદુપદેશસ્ય તત્ત્વાવબોધાદિકાર્યાકરણાત્, વિપર્યયસાધનાચ । યથોક્ત ઉપદેશપદે → સમર્ણીયપિ જરૂર્યે દોસફલ ચેવ હત સિદ્ધમિણ । ણ્વ ચિય સુત્ત પિ હુ મિચ્છન્તે જરોદણ ણેય ॥ ← [૨૮] । તત્ત્વ ધર્મદેશનાધિકારાત્ પ્રકૃતે ચાલાદયોઽપુનર્વન્ધકાદિસ્વરૂપા એવ સમવસેયા., તેપામેવ યથોપદેશ ક્ષયોપશમાનુગુણ્યેન માર્ગપ્રવેશાદિફલપ્રાપ્તિસમ્ભવાદિતિ । ધર્મસંદૃગ્રહેઽપિ → સ ધર્મદેશનાયોગ્યો મધ્યસ્થત્વાજ્ઞિનૈર્મત્ । યોગદૃષ્ટ્યુદયાત્ સાર્થં યદ્ ગુણસ્થાનમાદિમમ્ ॥૧૮॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । 'સ' = આદિધાર્મિક, શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ ॥૧/૧૩॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યત્ પરસ્થાને દેશના ચ્ચલુ પાપ [ઇતિ] મુનીન્દ્રૈઃ આપિતમ્ । એતત્ ભવગહને ઝન્માર્ગનયન દારુણવિપાકમ્ ॥૧/૧૪॥ ઇય કારિકા શ્રીસાગરાનન્દસૂરિભિ અધિકાર-લોકવિશિકાવૃત્તી સમુદ્વૃતા [અ.વિ ગા.૧૨ લો વિ ૭] । પરસ્થાનદેશનાગત પાપદેશનાત્ હુપરિતનભૂમિકોચિતસ્ય શ્રોતુરધસ્તનસ્થાનનેતૃત્વ તત્સ્થાનપ્રતિવન્ધકારિત્વ વા એવમધસ્તનભૂમિકોચિ-તસ્ય શ્રોતુરગમ્યોપરિતનોપદેશદાનાદિનાઽનાસ્થાજનકત્વમધસ્તમસ્થાનનેતૃત્વાદિક વાઽવગન્તવ્યમ્ । તત્ત્વોપદેશકસ્યાપિ સમ્મોહભાવના-ભાવિતત્ત્વ સ્યાત્ । તદુક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્યે → ઝમ્મગ્ગદેસણા મગ્ગદૂસણા, મગ્ગવિષ્પહીવત્તી । મોહેણ ય મોહિત્તા, સમોહ ભાવણ કુણઙ ॥૧૩૨૧॥ ← ઇતિ । તત્ત્વાઽઽસ્મનો વોધિદુર્લભતા । તદુક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્ય એવ → સમ્મોહ ભાવણ સો પકરેઙ અવોહિલાભાય ॥૧૩૨૬॥ ← ઇતિ । ચાલાદિયોગ્યા મધ્યમાદિસ્થાને, એવ મધ્યમયોગ્યા પઠિતાદિસ્થાને પઠિતયોગ્યા ચ ચાલાદિસ્થાન ઇતિ વોધ્યમ્, વિપરીતદેશનાકરણ અપરિણામસ્ય = અસ્થાનોત્સર્ગરૂચે અતિપરિણામસ્ય વા = અસ્થા-નાઽપવાદરૂચેર્વા જનનાત્, → ઉત્સર્ગે ઉત્સર્ગમપવાદે ચાપવાદ યથામણિત શ્રદ્ધતિ આચરન્તિ ચ યે તે સૂત્રાર્થવિદ પરિણતા । યે પુનરુત્સર્ગમેવ શ્રદ્ધતિ આચરન્તિ ચાપવાદન્તુ ન શ્રદ્ધતિ નાચરન્તિ સ્વસ્થાને તેઽપરિણતા । યે ચાપવાદમેવાચરન્તિ વદન્તિ ચ નોત્સર્ગ તેઽતિપરિણતા ← ઇતિ પ્રકલ્પગ્રન્થકૃત । નિરુક્તાઽપરિણામાઽતિપરિણામોત્પાદનાત્ શ્રોતુઃ ઝન્માર્ગનયન, તદુક્ત

વિશેષાર્થ :- યોતાની જે ભૂમિકા હોય તેને અનુસરીને જે ધર્મદેશના આપવામા આવે તો જ યોતા ધર્મને સારી રીતે સમજી શકે તથા ઉપદેશ્યમાન ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષિત થઈ શકે તેમ જ પોતાની થક્તિ, ડુધિ અને સંયોગને અનુસરીને ધર્મમાર્ગે પ્રગતિ કરી શકે માટે યોતા ઉપર તાત્વિક ભાવ ઉપકાર કરવા માટે ધર્મદેશકે યોતાની ભૂમિકાને વ્યવસ્થિત રીતે જાણવાનો ઉદ્યમ કરીને તે ધર્મ પામે, સ્થિર થાય, આગળ વધે એ રીતે ધર્મદેશકે ધર્મદેશના આપવી જોઈએ [૧/૧૩]

ઉપરોક્ત હકીકતને વ્યતિરેકથી = નિષેધમુખે દૃઢ કરવા માટે મૂલકારથી દૂરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- 'પરસ્થાનમા દેશના આપવી તે ખરેખર પાપ છે' આ પ્રમાણે મુનીન્દ્રોએ જણાવેલ છે પરસ્થાન દેશના [યોતાને] સસારરૂપી જગલમા ઝન્માર્ગે દોરે છે અને દારુણવિપાક [લાવે] છે [૧/૧૪]

ટીકાર્થ :- દેશના યોતાની ભૂમિકા મુજબ કરવી જોઈએ, કારણ કે 'પરસ્થાનમા દેશના ખરેખર પાપ છે' એમ પરમજ્ઞાની પુરુષોએ કહેલ છે પરસ્થાન દેશનાનો અર્થ છે વિપરીત દેશના જેમ કે બાલ આદિને યોગ્ય દેશના મધ્યમબુદ્ધિ આદિ યોતાને કરવી આ રીતે દેશનાને વિપરીત રીતે કહેવાથી યોતાના અપરિણામ કે અતિપરિણામ ઉત્પન્ન થવાના લીધે યોતાને સસારરૂપી જગલમા લઈ જવાનુ થાય છે તથા ધર્મદેશકને ભપકર વિપાક-કર્મના કડવા ફળ ભોગવવા પડે છે, કારણ કે [વિપરીત દેશના કરવી તે કુથીલતાનુ લક્ષણ છે અને] કુથીલતા એ મહાઅભયનો હેતુ છે- એવુ શાસ્ત્રમા બતાવવામા આવેલ છે [૧/૧૪]

ૐ પાપદેશનાતો ઓળખી લો ૐ

= ससारकालजे, दारुणविपाकं वा, कुशीलताया महानर्थहेतुत्वप्रतिपादनात् ॥१/१४॥

कल्याणकन्दली

सूत्रकृताङ्गे → अधो अध पद णितो दूरमद्भागुगच्छइ ← [१/१/२/१९] । ततश्च → अइपरिणइ अपरिणइ दुण्हवि मग्ग जणो अणाससी । तम्हा देसणमाइक्खइ सुहगुरु मग्गरक्खइ ॥ ← [] इति प्रकल्पग्रन्थवचनमाश्रित्य मार्गरक्षार्थमतिपरिणामकादेः मार्गावतारणाय सद्धर्मदेशनौचित्येन दातव्या धर्मदेशकेन । तत्सामर्थ्यं तु गीतार्थं एव । तदुक्तं बृहत्कल्पभाष्ये → ससारदुक्खमहणो विबोहओ भवियपुडरियाण । धम्मो जिणपन्नत्तो पकप्पजइणा कहेयव्वो ← ॥११३५॥ → जिनप्रज्ञप्तो धर्मः प्रकल्पयतिना = निशीधाध्ययनसूत्रार्थधारिणा साधुना कथयितव्यः । स हि सविनगीतार्थतोयत्सर्गापवादपदानि स्वस्थाने स्वस्थाने विनियुञ्जानो न विपरीतरूपणया आत्मानं परं वा दीर्घभ्रमणभाजनतामातनोतीति ← तट्टीकाया श्रीक्षेमकीर्तिसूरयः ।

ननु कदाचिच्छ्रोतुर्निर्वृतदोषभावत्वं नाऽपि स्यात् यद्वा श्रोतुर्धर्मो भवतु मा वा किन्तु सद्धर्मदेशकस्य त्वेकान्ततो निर्जलक्षणफलमवश्यम्भावि । तदुक्तं वाचकमुख्येन → न भवति धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् । ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ ← [तत्त्वा.का.२९] इति । ततश्च श्रोतुर्भेदाभावमपहाय सर्वेषामेव श्रोतृणामेकरूपतयैव देशना दातव्या । तदुक्तं आचाराङ्गेऽपि → 'जहा पुण्णस्स कथयति तहा तुच्छस्स कथयति, जहा तुच्छस्स कथयति, तहा पुण्णस्स कथयति' ← [आचा.१/२/६/सू.१०२] इति । देशकेन हि धर्मपरिणामलक्षणं श्रोतृगतफलमप्यनपेक्षणीयमेव, तदुक्तं भगवद्गीताया → कर्मण्येवाधिकारस्ते, मा फलेषु कदाचन ← [भ.गा.२/४७] इति । ततश्च सद्धर्मदेशकेन हि मुक्त्वा पक्षपातमनपेक्ष्य च परिणाममनुग्रहबुद्ध्या सर्वदैव सर्वत्रैव समानरूपेण सद्धर्मदेशना प्रत्येत्याशङ्कामपाकर्तुमाह - दारुणविपाकं वेति । वाकारो न भजनाया किन्तु व्यवस्थायाम् । उन्मार्गनयनलक्षणं परस्थानदेशनाफलं श्रोत्रपेक्षया दारुणविपाकलक्षणं च तत् सद्धर्मदेशकापेक्षयेति व्यवस्था प्रकृतेऽवगन्तव्या । अर्थादावविध्यासेवने केवलमर्थाद्यभाव एव, धर्मदेशनादिलक्षणे धर्मे त्वविध्यादितोऽनर्थ एव, श्रोतुरनिष्ठापादनात् आज्ञाविराधनाच्च । तदुक्तं योगविन्दौ → अर्थादावविधानेऽपि तदभावः परं नृणाम् । धर्मेऽविधानतोऽनर्थः क्रियोदाहरणात्पर ॥२२३॥ ← इति । सद्धर्मदेशनालक्षणधर्मानुष्ठानवितथकरणे प्रत्यपायस्तु → धर्मानुष्ठानवैतथ्यात् प्रत्यपायो महान् भवेत् । रौद्रदुःखौघजनको दुष्प्रयुक्तादिवौषधात् ॥ ← [] इत्यादिना प्रसिद्ध एव । विपरीतचिकित्सादिवत् मुख्यतो विपरीतदेशनाकरणलक्षणमविधिमधिकृत्यैव → अविहि-कया वरमकय [] ← इत्युक्तिः प्रसिद्धा । अतो गुरुणा प्रथमं सर्वदारेण श्रोतृभूमिका परिज्ञातव्या, न त्वेवमेवोपदेशदाने प्रयतितव्यम् । तदुक्तं कालिदासेनापि अभिज्ञानशाकुन्तले → विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वाऽनारम्भं प्रतीकारस्य ← [३/७] इति । 'वक्तुस्त्वेकान्तत' इति वाचकमुख्यवचनं तु स्वस्थानदेशनापेक्षयैवावगन्तव्यम् । 'जहा तुच्छस्स..' इत्यपि सद्धर्मदेशकस्य निरभिषङ्गतामात्रबोधनायैव बोध्यम् । तदुक्तं धर्मरत्नप्रकरणे → मज्झत्थो देसणं कुणइ ← [ध.२ प्र.गा.९५] इति । राजाद्यभिप्रायानुसरणे प्रकटदोषोपदर्शनपूर्वमनुपदमेव तत्र पुरुषादिदेशादिपरिज्ञानवत्त्वेन देशनाधिकारित्वाभिप्रेक्ष्यतात् । तदुक्तं आचाराङ्गे → अवि यं हणे अणातियमाणे । एत्थपि जाणसेयं ति णत्थि । केऽयं पुरिसे कं च णए ? एसं वीरे पससिणं जे वद्धे पडिमोयण ← [आ.श्रु.स्क.१/अ.२/उद्दे ६/सू.१०३] इति । श्रोतृभूमिकानिश्चयपूर्वमपायपरिहारपरतया वक्तव्यमिति भावः । तदुक्तं निशीथचूर्णी अपि → कारणे चरगादिभावितेषु खेत्तेषु ठियस्स जति ते चरगादिया बहुजणमज्झे ससिद्धतं पन्नवेति तत्थं उवेहं कुज्जा, मा पडिवहकरणे खेत्तातो णीणिजेज्ज । उवासगादिपुट्टो 'अत्थि ण एतेसि भिक्खुयाणं वणं वा णियमे वा ?' ताहे तेसि दाणसङ्काणं अणुयत्तीणं मणिज्ज-एते वि ब्रम्भव्यं धरेति, आदिसद्दातो जीवेसु दयालुया ← [नि.भा.३३५६ भाग ३ पृ.१९६] । अत्र प्रतिपथकरणं नाम प्रतिपक्षस्थापनं, उपासकः = बौद्धधर्मोपासकः, भिक्षुः, रक्तपटो बौद्धसाधुरिति ध्येयम् । निशीथपीठिकायामपि → भिच्छुगा = रत्तपडा, आदिसद्दातो परिव्यायगादि । तेहिं भावियं जं खेत्तं तत्थं उवासगा पुच्छति सद्दाताते [=शाठ्यात्] परमत्थेण वा- 'भगव ! अम्हे भिच्छुगादीणां दाणं दल्लयामो ण्यस्स फलं किं अत्थि न वत्थि चि' । सो एव पुट्टो भणति [= भण्यते = उपदिश्यते] - दाणस्स णत्थि णासोत्ति । जति वि यं तेसि दाणं दिण्णं अफलं, तहा चेव [= तथैव = 'तद्दाननाशो नास्ती'ति] भणति, मा ते उद्धरुद्धा धाहेहतीत्यर्थः ← [गा.३२३ पृ.११३] । न तु तत्र → 'शुद्धदेशना हि शुद्धसत्त्वमृगयूथसन्नासनसिहनाद' ← इति ललितविस्तरादिवचनमनुसृत्य यथार्थमेव स्वसिद्धान्तप्ररूपणं श्रोतृभूमिकानुरूपमुपदेष्टव्यम्, सिद्धान्तविराधनात् । योगशतकेऽपि → उवणसोऽविसयम्मी विसणं वि अणीइसो अणुवणसो । वधनिमित्तं णियमा जहोइओ पुणं भवे जोगो ॥३६॥ गुरुणो अजोगिजोगो अच्चतविवागदारुणो णेओ । जोगीगुणहीलणा णट्ठणासणा धम्मलाघवओ ॥३७॥ ← इत्युक्तम् । कुशीलताया इति । प्रत्यन्तरे 'कुशीलताया' इति पाठः । ननु श्रोतृभूमिकामनपेक्ष्य

સમયોવતત્ત્વેન સ્વરૂપત શોભનાયા અપિ દેશનાયા પરસ્થાનેઽહિતત્વે દષ્ટાન્તમાહ → 'હિતમિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

સ્વમતિકલ્પિતદેશનાદાયિત્વે ગુરો યથાચ્છન્દત્વમેવ સ્યાત્, ન તુ કુરીલત્વમ્ । તદુક્ત ટીકાકૃતૈવ ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચયવૃત્તો → પદાર્થાન્તરમપિ વિતથ પ્રરૂપયન્ યથાચ્છન્દ પ્વ ભવતી' < [ગુ ત વિ ૩/૧૧૩ ટીકા.] તિ । કુરીલલક્ષણત્ત્વત્ત્વ નૈવ ઘટામશ્વતીતિ ચેત્ ? મૈવમ્, તત્ર પાર્થસ્થાવસન્ન-કુરીલ-યથાચ્છન્દલક્ષણકુગુરુપન્નરુવિભાગમપેક્ષ્ય વિશેષતો યથાચ્છન્દત્વમુક્તમ્ ।

इह तु तेषा पञ्चानामपि कुत्सितचारित्रत्वाऽविशेषात् यथाच्छन्दस्य सतोऽपि तस्य सामान्यतः कुगीलत्वमावेदितम् । न चैतत्स्व-
मनीषिकाविजृम्भितम् → 'वज्जेह कुसीलसमर्गा' < [ओ नि ७७५] इत्योयनिर्युक्ति-गाथायामपि कुशीलपदेन पञ्चानामपि
पाश्चर्थादीनामभिमतत्वात् । तदुक्त उत्तराध्ययनेऽपि → प्यारिसे पञ्च-कुसीलसवुदे, रूवधरे मुणिपवराण हित्ठिमे । इहमि
लोण विसमिव गरहिण, ण से इह णेव परत्य लोण ॥ < [उत्तरा पापश्रमणीयाध्ययन-१७/२०] इति । सूत्रकृताद्भवृत्तिकृताऽपि
कुशीलाध्ययने → कुशीला = कुत्सितशीला परतीर्थिका पार्थस्यादयश्च' < [मू नि गा ८८/पृ १५३] इत्युक्तम् । यद्वा
जिह्वाकुशीलताऽत्र सदोपवचनोच्चारणापेक्षाऽवगन्तव्या मनीषिभि । यथोक्त महानिशीधे → जिम्बाकुसीले से ण अणेगहा,
त जहा- तिच्च-कुडुअ-कसाय-महुराड लवणाड रसाड आसायते अदिहामुयाड इहपरलो गोभयविरुद्धाड सदोसाड मयारजयारुच्चार-
णाड अयसम्भमक्खाण सताभिओग्गाड वा भणते असमयन् धम्मदेसणाऽवत्तणाणे य जिम्बाकुसीले णेण । से भयव ! कि
मासाण कुसीलत्त भवड ? गोयमा ! भवड । से भयव ! जड प्व ता धम्मदेसण न कायव्व । गोयमा ! मावज्जणवज्जाण
वयणाण जो न जाणड विसेस वुत्तुपि तस्स न खम किमग पुण देसण काड < [३/१२३] । यथोक्त चरकसहितायामपि
→ यो हि सम्यक् न जानाति शास्त्र शास्त्रार्थमेव च । न कुर्यात् स क्रिया चित्रमचक्षुरिव चित्रकृत् ॥ < [८/३०/
३४०] इति । प्रकृते च क्रिया धर्मदेशनात्मिका बोध्या । कुरीलताया महानर्थहेतुत्व सूत्रकृताद्दे → अस्मि च लोण अदुवा
परत्या, सयगसो वा तह अन्नहा वा ससारमावन्न पर पर ते, वधति वेदति य दुत्रियाणि ॥ < [सू कृ शु स्क १/अध्य ७/
४/पृष्ठ १५५] इत्येवमुक्तम् । तदुक्त उत्तराध्ययनेऽपि → चीराजिण नगिणिण जडा सयाडि मुडिण । प्याणि वि न
तापति दुस्सील परियागय ॥ पिंडोलण व दुस्सीले नरगाओ न मुच्च < [५/२१-२२] । तदुक्त देशनाद्वात्रिशिकाया
→ उन्मार्गनयनात् पुसामन्यथा वा कुरीलता । सन्मार्गदुमदाहाय, वहिज्जाला प्रसज्यते ॥ अज्ञातवाग्विवेकाना पडितत्वाभिमा-
निनाम् । विप यद्धर्तते वाचि मुखे नाऽऽशीविषस्य तत् ॥ < [२/२-५] इति । अत एव तत्सद्भोऽपि त्याज्य एव ।

અથવા પડિતને કરવી અને પડિતયોગ્યદેશના બાલ જીવને અથવા મધ્યમશુદ્ધિને આપવી આવી દેશના વિપરીતદેશના કે પાપદેશના
પણ કહેવાય છે આવી દેશના શ્રોતાને અપરિણામી કે અતિપરિણામી બનાવી દે છે જેમ કે બાલ જીવની પાસે પડિતયોગ્ય
દેશના આપવામા આવે તો તે દેશના તેને પરિણત નથી થતી, સમજતી નથી ઊંચી કક્ષાની ધર્મદેશના ન સમજવાના લીધે 'વક્તામા
મને સમજવાવાની આવડત નથી' આવુ વિચારી તે ધર્મવિમુખ થાય છે અથવા તો સૂક્ષ્મ આગાઠ ગૂઢ અપવાદ વગેરે બુધ જીવને
બતાવવાના બદલે બાલને જણાવવામા આવે તો તે ઉત્તર્ગના સ્થાનમા અપવાદની પ્રવૃત્તિ કરવા માંડે કે જે શાસ્ત્રકાગેની પરિભાષામા
'અતિપરિણામ દોષ' કહેવાય છે તેમ જ તે જ દેશના જે મધ્યમને કહેવામા આવશે તો તે ઉત્તર્ગની વિશેષ રુચિ હોવાના લીધે
બાલવાન અપવાદના ધ્યાનમા પણ ઉત્તર્ગને જ પકડી રાખશે આગાઠ અપવાદગ્રવાણ તેને ધર્મ પ્રત્યે, ધર્મદેશક પ્રત્યે આકર્ષણ
પેદા નહિ કરે યથાવચ્ચિત આપવાદિક આચારને તે સ્વીકારશે નહિ, જે શાસ્ત્રીય પરિભાષાઅનુસાર અપરિણામ દોષ કહેવાય છે
તે જ રીતે બાલ જીવ પાસે બતાવવાના કેવલ ઔત્સર્ગિક આચારો જ બે પડિત જીવને જણાવવામા આવે તો તે આગાઠ પરિસ્થિતિમા
તેના પાલનની દુ થત્યાતા, અથપતા વગેરેનો વિચાર કરીને તેવા ઔત્સર્ગિક ધર્મઆચારના ગ્રવાણથી ધર્મમાર્ગે આગળ વધવાને ઉત્સુકિત
નહિ બને અને તે આચારને પણ કદાચ છોડી દે એ જ રીતે જે બાલ જીવ ક્યારેય પૂજા સેવા કરતો ન હોય તેને જિનપૂજનો
ઉપદેશ આપવાના બદલે 'જે જિનપૂજમા યોરી પણ અવિરિ કરી તો અનવસ્થા વગેરેનુ ભયકર પાપ લાગશે, દુર્ગતિમા રીબાઈ
રીબાઈને ભટકવુ પડશે' આવો ઉપદેશ આપવામા આવે તો જિનપૂજસ્વરૂપ ધર્મચાર પ્રત્યે યોગે પણ આકર્ષિત થવાના બદલે
તે કાયમ માટે પ્રભુપૂજ કરવાનુ માડી વાળશે અને પાપઆચરણમા મગ્ન બનશે આ રીતે ધર્મમાર્ગે આગળ વધવાને બદલે પરસ્થાનદેશના
દ્વારા મનાસ્તૂપી ગાઠ જગલમા ઉન્માર્ગે-વિપરીત માર્ગે શ્રોતા ખેચાઈ જાય છે આમા નિમિત્ત બનવાના લીધે વક્તાને ગાઠ કર્મ-
બંધ થાય છે → જે જન છે અતિપરિણામી, વલી જેહ નહિ પરિણામી । તેહને નિત્ય સમજવે ગુરુ, કલ્પવચન મન ભાવે ॥
< (૪-૧૮) એમ ઉપાધ્યાયજી મહાગણે ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા જણાવેલ છે, તે મનનીય છે

આજના અમુક નિશ્ચયાભાનવાદીઓએ ખ્યાલમા રાખવા જેવુ છે કે જેના જીવનમા પ્રાથમિક ધર્માચાર-સદાચારના ટેકાણા
ન હોય એને ઊંચા તત્ત્વનો ઉપદેશ ન અપાય વળી, એક વાત એ પણ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે કે શ્રોતાની ભૂમિકાને અનુરૂપ
ન હોય તેવો ધર્મનો ઉપદેશ પણ જે વક્તાને મહાઅનર્થ કરનાર હોય તો કેવળ સાપ્રદાયિક વ્યામોહાદિના કારણે કે દટિશાગ-
દટિદોષાદિના લીધે જે વક્તા ધર્મદેશનામા પરપક્ષના મુવિહિત આચાર્ય, નાધુ વગેરેની કેવળ નિંદા વગેરેનુ જ તેજબી ઝેર શ્રોતાને

હિતમપિ વાયોરૌપધમહિત તત્ શ્લેષ્મણો યથાઽત્યન્તમ્ । સદ્ધર્મદેશનૌપધમેવ બાલાઘપેક્ષમિતિ ॥૧/૧૫॥

તત્ = પ્રસિદ્ધ ઔષધ સ્નેહપાનાદિ વાયો = શારીરવાતસ્ય સાત્મ્યાપાદકત્વેન હિતમપિ યથા શ્લેષ્મણોઽત્યન્ત અહિત ભવતિ, તત્પ્રકોપહેતુત્વાત્ । એવ સદ્ધર્મદેશનૌષધ મધ્યમાદિયોગ્ય બાલાઘપેક્ષ તદજ્ઞાનહેતુતયા સ્વરૂપત સુન્દરમપ્યહિત ભવતિ । તસ્માત્ તદપાયમીરુણા તદ્વાવ વિજ્ઞાય દેશના વિધેયે ત્યુપદેશ ॥૧/૧૫॥

કલ્યાણકન્દલી

તદુક્ત ગચ્છાચારપ્રકીર્ણકે → અગીઅત્યકુસીલેહિ સગ તિવિહેણ વોસિરે । મુક્તમગ્ગસિમે વિગ્ધ પહમી તેળગે જહા < ॥૪૮॥ શ્રોતૃણા વૈરિતયા સ ધર્મદેશકોઽપરૈરપિ ન પણિતતયાઽભિમત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ધમ્મપદે → ન તેન પણિતો હોતિ યાવતા બહુ ભાસતિ । સ્વેમી અવેરી અમયો પણિતો તિ પવુચ્ચતિ ॥ < [૧૯/૩] ઇત્યુક્તમ્ । અત્ એવ સદુરો. દુર્લભત્વમ્ । યથોક્ત શઙ્ગરાચાર્યેણાપિ વિવેકચૂડામણૌ → દુર્લભ ત્રયમેવૈતત્, દેવાનુગ્રહેતુકમ્ । મનુષ્યત્વ મુમુક્ષુત્વ મહાપુરુષ-સશ્રયઃ ॥૩॥ < ઇતિ ॥૧/૧૪॥ દાર્શનિકોઽર્થો દૃષ્ટાન્તેન વિશદીભવતિ, યથોક્ત → તાવદેવ ચલત્યર્થો મન્તુર્વિપયમાગતઃ । યાવન્નોત્તમ્ભનેનેવ દૃષ્ટાન્તેન પ્રસાધ્યતે ॥ < [] અત્ દૃષ્ટાન્તમાહ - 'હિતમિ'ત્યાદિ ।

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તત્ ઔષધ વાયોર્હિતમપિ યથા શ્લેષ્મણોઽત્યન્તમહિતમ્ । એવ સદ્ધર્મદેશનૌષધ બાલાઘપેક્ષમિતિ ॥૧/૧૫॥ તત્ = પ્રસિદ્ધ, પૂર્વમનિરૂપિતાર્થત્વાત્તપદસ્યાઽત્રાપિ પ્રાગ્વત્ [૧/૧૦] પ્રસિદ્ધાર્થપરત્વમવસેયમ્ । પ્રસિદ્ધિશ્ચ → તિત્ત-કહુણ્હિ સિમ્ જિણાહિ પિત્ત કસાય-મહુરેહિ । નિદ્ધુણ્ણેહિ ય વાય સેસા વાહી અણસણા ॥ < [] ઇતિ ચિકિત્સાશાસ્ત્રાવસેયા । ચરકસહિતાયા તુ → સ્વાદ્રસ્ત્વલવણા વાયુ, કપાય-સ્વાદુતિક્તકા । જયન્તિ પિત્ત, શ્લેષ્માણ કપાય-કટુતિક્તકા ॥ < [૧/૬૬] ઇત્યુક્તમ્ । યદ્વા → 'પમુપ્પલ- 'માઝલિગે 'પરદે ચેવ 'નિવપત્તે ય । 'પિતુદય 'સન્નિવાતે, 'વાતપકોવે ય 'સિમે ય ॥૪૮૯॥ < ઇતિ નિશીથભાષ્યવચનાત્ પિત્તાદિજન્યાના ચતુર્વિધરોગાણા યથાક્રમ પદ્યોત્પલાદિ-સાધ્યત્વમવસેયમ્ । ઔષધમિતિ ઇકાઙ્ગિત્વાત્, યથોક્ત નિશીથચૂર્ણો → અણેગદલ્લેહિ અગદો, ણગિત ઓસઢ < [ભાગ ૩ પૃ ૨૧૪] । તદેવ કળ્પત આહ - સ્નેહપાનાદીતિ, તત્પ્રકોપહેતુત્વાત્ = શ્લેષ્માતિરેકનિબન્ધનત્વાત્ । ઉપલક્ષણાઞ્ચાઽઽતુરસ્ય સિદ્ધેશકમોદકાર્ધપણવદિત્યપિ બોધ્યમ્ । મધ્યમાદિયોગ્ય બાલાઘપેક્ષમિતિ । મધ્યમયોગ્ય બાલાપેક્ષ પણિતયોગ્યશ્ચ મધ્યમાપેક્ષમ્ । બાલ-મધ્યમયો યથાક્રમ મધ્યમ-પણિતયોગ્યદેશનાભિપ્રાયાવગમશક્તિશૂન્યત્વેન તદજ્ઞાનહેતુતયા = શ્રોતૃસ્વરૂપબાલમધ્યમાઽનવબોધ-નિમિત્તતયા સ્વરૂપત જિનોક્તત્વેન સુન્દરમપિ રુણસ્થાનીયસ્ય શ્રોતુ સદ્ધર્મદેશનાશ્રવણવૈરસ્યાઽનાદરાદિલક્ષણ અહિત ભવતિ । તદુક્ત યોગવિન્દો → યસ્ય ત્વનાદર શાસ્ત્રે તસ્ય શ્રદ્ધાદયો ગુણા । ઝમ્મત્તગુણતુલ્યત્વાન્ન પ્રશસાસ્પદ સતામ્ ॥૨૨૮॥ < ઇતિ । વક્ષ્યતિ ચાગ્રેઽત્રૈવ ગ્રન્થકૃદપિ- 'ય શૃણ્વન્ સિદ્ધાન્તમિ'ત્યાદિ [ષોઢ.૧૦/૧૪] । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય → યસ્તુ શ્રોતા વિધિશાસ્ત્રશ્રવણકાલેઽપિ ન સવેગભાગી તસ્ય ધર્મશ્રાવણેઽપિ મહાદોષ એવેતિ < વ્યક્તમુક્ત ટીકાકૃતા યોગવિશિકાવૃત્તૌ [યો વિં ૧૫/પૃ ૧૩] । યદ્વા સમ્યગનવબુધ્યમાનાયા ધર્મદેશનાયા અપ્યુન્માગદેશનાત્વેન શ્રોતુરનર્થલક્ષણમહિત ભવતીતિ બોધ્યમ્ । તદુક્ત ધર્મવિન્દુવૃત્તૌ → અનવબોધે ધર્માભ્યાસસ્યોન્માગદેશનારૂપત્વેન પ્રત્યુતાઽનર્થસમ્ભવાત્ < [ધ વિ ૨/૧૦/પૃ.૫૮] ઇતિ । અત્ એવ → જો જસસ ડ પાઓગો સો તસસ તર્હિ તુ દાયવ્વો < [] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । તસ્માત્ = અગ્રેતનભૂમિકોચિતસદ્ધર્મદેશ-નોષધસ્યાઽધસ્તનભૂમિકાપોગ્યશ્રોતૃદોષાવહત્વાત્, → તદપાયમીરુણા = 'મા ભૂત્ શ્રોતુરનયા સદ્ધર્મદેશનયા શાસ્ત્રશ્રવણવૈરસ્ય-તન્મૂલકશાસ્ત્રાનાદર-વક્તૃવિપયકપ્રદ્વેપાદિલક્ષણોઽપાય' ઇતિ મીતેન ગુરુણા તદ્વાવ = શ્રોતૃરુચિ-યોગ્યતાદિલક્ષણપરિણામ શાસ્ત્ર-

પીરસે છે, તે વક્તાને ધર્મકર્તવ્યના ભામક ખ્યાલથી કેવા ચીકાણા પાપ બધાતા હશે ? તે તો જ્ઞાની પુરુષ જાણે સયોગવશ ધર્મદેશના ઓછી થાય કે ન થાય તો તે કદાચ જ્ઞાતવ્ય જાણી શકાય પરંતુ તેના બદલે ધર્મદેશના વિપરીત થાય તો તે સ્વપરને વધુ નુકશાન કરનાર છે વિપરીત ચિકિત્સા દર્દને વધુ નુકશાન કરે, યમશરણ પાણ કરી દે - એ પ્રસ્તુત વક્તવ્યનો નિષ્કર્ષ છે [૧/૧૪]

'આગમમા જે વાત કહી હોય તે જ વાત શ્રોતાને કહેવાના લીધે સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ સુદર એવી પાણ ધર્મદેશના પરસ્થાનમા = વિપરીત સ્થાનમા = અપોગ્ય સ્થાનમા અહિતકર છે' - આ વાતને જાણાવવા માટે મૂલકારથી એક દૃષ્ટાંત બતાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- વાયુ માટે હિતકારી એવું પાણ ઔષધ શરદીના દર્દને જેમ અત્યંત અહિતકર છે તેમ સદ્ધર્મઔષધ પાણ બાલાદિની અપેક્ષાએ જાણવું [૧/૧૫]

❁ વિપરીત ધર્મદેશના ઔષધદૃષ્ટાંતથી સંદોષ ❁

ટીકાર્થ - પૂર્વની જેમ [૧/૧૦] તત્ પદ પ્રસિદ્ધાર્થપરક છે તેથી સ્નેહપાન વગેરે પ્રસિદ્ધ ઔષધ શરીરના વાયુની વિપક્ષતા દૂર કરી સાત્મ્ય લાવવાના લીધે વાયુના દર્દની અપેક્ષાએ હિતકર હોવા છતાં પાણ શરદીની પ્રકૃતિવાળાને શ્લેષ્મ-કંકના પ્રકોપનો હેતુ હોવાથી અહિતકર બને છે બરાબર આ જ રીતે સદ્ધર્મદેશનારૂપી ઔષધ પાણ મધ્યમાદિને યોગ્ય હોવા છતાં બાલાદિની અપેક્ષાએ, બાલાદિ શ્રોતાના અજ્ઞાનનો

ઉવતમર્થ ઝિગમયન્નાહ → એતદિ'ત્યાદિ ।

એતદ્વિજ્ઞાયૈવ યથાર્હ શુદ્ધભાવસમ્પન્નઃ । વિધિવદિહ યઃ પ્રયુક્તે કરોત્યસો નિયમતો વોધિમ્ ॥૧/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

મન્દર્શિતોપાયેન વિજ્ઞાય સદ્ધર્મસ્ય દેશના વિધેયા, ન તુ 'જિહ્વાઽસ્તીતિ વક્તવ્ય યદ્વા શ્રોતાઽસ્તીતિ યત્કિંચિદ્ધર્મવચન શ્રાવયિતવ્ય યદ્વા યત્કિંચિદ્ધર્મશાસ્ત્રજ્ઞાનમસ્તીતિ પ્રકાગનીયમિ'તિ ← ઇત્યુપદેશઃ । યથોક્ત દિઙ્નાગેનાઽપિ કુન્દમાલાયા → વિકારાનુ-
રૂપ પ્રતિકાર ← [કુ મા ૫/૧૩] ઇતિ । તદુક્ત ચરકસદ્ધિતાયામપિ → સમ્યક્પ્રયોગનિમિત્તા હિ મર્વકર્મણા સિદ્ધિરિષ્ટા
← [૧/૧૮/૪] ઇતિ । ન ચ જિનોક્ત ધર્મસ્ય કલ્પસૂત્રસુબોધિકાવૃત્ત્યાદિદર્શિતરીત્યા તૃતીયોપધકલ્પત્વાત્રેવ સદ્ધર્મદેશનાતોઽ-
પાયમીસ્ત્વ ગુરોર્યુજ્યત ઇત્યારેકળીયમ્, સ્વસામાચારીપાલનાઘાત્મકર્યૈવ ધર્મસ્ય તૃતીયોપધકલ્પત્વમભિમતમાપ્તપુરુષાણા, ન તુ
સદ્ધર્મદેશનાત્મકસ્ય ધર્મસ્યાઽપિ, અસ્ય યથાધિકારમેવોભયોર્હિતકારિત્વસ્યેષ્ટતાત્ । અતઃ પ્વ ઇત્તદનપેશ્ણે ગુરોરપિ જિનાજ્ઞાવિરાધ-
કત્વેન દુરન્તસસારાવાસિ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ પશ્ચવસ્તુકે → જહ ચેવ ઇ મોક્ષફલા આણા આરાહિયા જિણિદાણ ।
સસારદુઃસ્વફલયા, તહ ચેવ વિરાહિયા નવર ॥ ← [પ વ. ૧૧૯] ઇતિ । પ્રકૃતે શ્રોતુરપેક્ષયા ગુરોરધિકદોષોઽવગન્તવ્ય, પાપકર્તુર-
પેક્ષયા તત્કારયિતુર્મહાદોષત્વાદિતિ [યો વિ ૧૫/૫ ૧૪] વ્યક્ત યોગવિંશિકાવૃત્તો । યથા ચૈતત્તત્ત તથા વદ્યતે વિસ્તરતોઽગ્રે
[પોઢ ૧૦/૧૫ પૃષ્ઠ-૨૪૭] । ન ચેવ મર્વથા દેશનાપરિહાર પ્વ શ્રેયાનિતિ શઙ્કનીયમ્, યથાર્હ શાસ્ત્રાદરસ્ય કલ્યાણરૂપત્વાત્ ।
તદુક્ત યોગવિન્દી → ઉપદેશ વિનાઽર્પ્યર્થકામૌ પ્રતિ પટુર્જન । ધર્મસ્તુ ન વિના શાસ્ત્રાદિતિ તન્નાઽઽદરો હિત ॥૨૨૦॥
← ઇતિ । → સોચા જાણઙ કલ્લાણ સોચા જાણઙ પાવગ । ઉભય પિ જાણઙ સોચા જ સેય ત મમાપરે ॥ ← [૪/
૧૧] ઇતિ દશશેકાલિકવચનમપિ સ્મર્તવ્યમત્ર । → ન ધર્મકથામન્તરેણ દર્શનપ્રાપ્તિરસ્તિ ← [અ ૧] ઉત્તરાધ્યયનચૂર્ણિકારવચનમપિ
ભાવનીયમ્ । તદુક્ત સમરાદિત્યકેવલિચગ્રિત્રે મૂલકારૈરપિ → ન ચલુ પરમત્વદેસણાઓ મહામોહનાસણેણ અત્રો કોઙ ઉવયારો
← [મવ ૯ પૃ ૯૪૬] । ત્રિપટિશાલાકાપુરુષેઽપિ → અન્તરેણોપદેષ્ટાર પગવન્તિ નરા અપિ ← [૧/૨/૭૯૩] ઇત્યુક્તમ્ ।
તત તદ્વાને તુ ભગવચ્છાસનવિનાગ્રનમત્યન્તદુરન્ત જાયતે । ભગવદાજ્ઞા ચેયમ્ → 'શ્રમમવિચિન્ત્યાઽઽત્મગત તસ્માચ્છ્રેય
સદોપદેશ્યમ્ । આત્માનશ્ચ પરશ્ચ હિ હિતોપદેષ્ટાઽનુગૃહાતિ ॥ ← [ત કા ૩૦] ઇતિ । તદુક્ત પશ્ચવસ્તુકેઽપિ → તા ઇઅમ્મિવિ
કાલે આણાકરણે અમૂલકલ્લેહિ । સત્તીણ જઙઽવ્વ ← [પ વ ૧૦૦૦] ઇતિ પર્યાલોચનીયમ્ ॥૧/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇતત્ પ્વ વિજ્ઞાય યથાર્હ શુદ્ધભાવસમ્પન્નો વિધિવત્ ય ઇહ પ્રયુક્તે અસૌ નિયમતો
વોધિ કરોતિ ॥૧/૧૬॥ શુદ્ધભાવસમ્પન્નઃ = રાગાદ્યશુદ્ધિશૂન્ય-પરોપકારકરણકપરિણામપરિકલિત । વૌદ્ધાનામપિ સમ્મતમિદ,

દેતુ બનવાના લીધે, ન્વરૂપત મુદર હોવા છતાં પણ અહિતકારી બને છે માટે શ્રોતાને ધર્મદેશનાના નિમિત્તે યનાં દોષથી ભયભીન થયેલા
વક્તાએ શ્રોતાના પશિગામને આગીને દેશના દેવી બેઠેએ આ પ્રમાણે શ્રવકારનો ઉપદેશ છે [૧/૧૫]

વિશેષાર્થ :- એક દર્દીને હિતકારી ઔપધ પણ અન્ય દર્દીને નુકશાનકારક બને છે કેન્તરની અકસીર કાપકારક દવા પણ હાર્ડએટકના
દર્દીને નુકશાનકારી બની જાય માટે 'દવા કાપકો કરે, રોગ દૂર કરે' એટલા માત્ર વિચારથી ડૉક્ટર ગમે તે દવા દર્દીને ન આપે પરતુ
દર્દીની પ્રકૃતિ, વય, દર્દ, વાતાવરણ, ખોરાક વગેરેનો પૂરતો વિચાર કરીને જ દવા આપે બાકી તો ઉટવેદુ યવાથી દર્દી વહેલો મરે
તેમા વાક દર્દી ડરતા વિપરીત દવા આપનાર વેદ્ય - ડૉક્ટરનો જ ગણાય છે આ પ્રતિષ્ઠ લૌકિક વ્યવહાર લોકોત્તર ધર્મદેશના વિધે
પણ બગબર નગત થાય છે માટે શ્રવમા સદ્ધર્મદેશનાને ઔપધની/દવાની ઉપમા આપી છે દર્દીના સ્થાનમા શ્રોતા છે અને ડૉક્ટરના
સ્થાનમા ધર્મદેશક છે મધ્યમ જીવની પાને વિવેકદષ્ટિ આલિક રીતે વિકસિત હોવાથી તેમ જ તે મધ્યમઆચારમપત્ર હોવાથી તેને આચારની
વિધિ, યતના વગેરે નમજવવામા આવે તો તે વ્યવસ્થિત નમજને તેને આવગવા તેણ ગથે, પોતાના આચારમા વિધિ, યતના વગેરે
લાવવા પ્રયત્ન કર્યે માટે આચારનબધી વિધિ, યતના વગેરેનો ઉપદેશ મધ્યમબુદ્ધિ માટે હિતકારી ઔપધસમાન છે પરતુ તે જ ઉપદેશ
ને બાલ જીવને આપવામા આવે તો તે વિવેકદષ્ટિશૂન્ય હોવાના લીધે આચારની સૂક્ષ્મતાને સમજ નહિ થકવાથી કટાણી જથે ધર્મશાસ્ત્રયણ
પ્રત્યે તેને અનાદર, અબુધિ થથે તેમ જ ધર્મદેશક પ્રત્યે પણ આગ્રામ્યો થથે તારક તત્વો પ્રત્યે આ રીતે અનાદર એ શ્રોતા માટે અત્યંત
નુકશાનકારક બને છે શ્રોતાને આ નુકશાન યવામા ધર્મદેશકની વિપરીતદેશના-પરચ્છાન દેશના નિમિત્ત બનવાના લીધે વક્તાને પણ
જરૂર દોષ લાગે છે માટે ધર્મદેશકે જબીરતાથી આ બાબતનો ખ્યાલ રાખવો બેઠેએ કે 'શ્રોતાને પોતાની ધર્મદેશનાના નિમિત્તે લેશમાત્ર
પણ આત્યામિક નુકશાન, પાપકર્મબધ વગેરે ન થાય' આદેશઃ ગમે તે રીતે જિનવાણી પીંગસવા ન મહાય જીભ મળી એટલે ગમે તે
રીતે, ગમે તે ધર્મવચન, ગમે તેની પાને, ગમે તે વ્યક્તિ બોલે તે જિનધ્યાનનની નીતિ-રીતિ નથી [૧/૧૫]

ઉપગેક્ત અર્થનો ઉપનહાર ડરતા મૂલકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- આ હકીકતને ઉપરોક્ત રીતે આગીને યથાગ્ય રીતે શુદ્ધભાવસમ્પન્ન જે ધર્મગુરુ અહીં [મધ્યમદેશનાસ્વરૂપ ઔપધને]
પ્રવર્તાવે છે તે નિયમા બોધિને [ઉત્પન્ન] કરે છે [૧/૧૬]

❀ યથોચિત ધર્મદેશના નિયમા ધર્મપ્રાસિદ્ધેતુ ❀

एतत् = देशनास्वरूप एव = उक्तप्रकारेण, विज्ञाय यथाहं = यथोचित शुद्धभावसम्पन्नो विधिवत् = विधिना

कल्याणकन्दली

यथोक्त सयुक्तनिकाये → राग च दोस च पहाय मोह, धम्म वदन्ता च भवन्ति सन्तो ← [१/७/२२] । एतानता हेतु-
शुद्धिरुपदर्शिता । साम्प्रत स्वरूपशुद्धिप्रदर्शनार्थमाह → विधिनेति यथाविभाग बालादियोग्योपदेश बालादेरुपदेष्टव्य, यथोक्त
दानविशिकाया → ओहेणवि उवएसो आयरिएण विभागसो देओ । सामाडधम्मज्जणओ महुरगिराए विणीयस्स ॥४॥
← इति । यद्वा य आज्ञाग्राह्योऽर्थः स आज्ञयैव प्रतिपत्तव्यो हेतुकस्तु सम्पद्येतुना, तदुक्त आवश्यकनिर्युक्तौ → आणागिज्झो
अत्यो आणाण चेव सो कहेयव्वो । दिट्ठतिउ दिट्ठता कहणविहि विराहणा इहरा ॥१६१९॥ ← इति । तदुक्त निशीथचूर्णावपि
→ आणागेज्झे अत्ये दिट्ठतो ण कमति, न वा अत्थि दिट्ठतो तेण ते आणागेज्झा । जो पुण दिट्ठतितो अत्यो स तेण
परिस्फुटो विसुज्झतिति । अतो दिट्ठतेण पसाहिज्जति ← [भा.३ पृ.५२५] । तदुक्त सम्मतितत्प्रकरणे [३/४५] पञ्चवस्तुके
[९९३] च → जो हेउवायपक्खमि हेउओ आगमे अ आगमिओ । सो ससमयपन्नवगो सिद्धतविराहओ अन्नो ॥ ← इति ।
तथाविधश्रोत्रपेक्षया द्विविधेय देशनोक्ता । तदुक्त व्यवहारभाष्ये → आणाण दिट्ठतेण य दुविहो परिणामगो समासेण ।
आणापरिणामो खलु तत्थ इमो होइ ॥५५॥ तमेव सच्च निसक ज जिणेहि पवेइय । आणाए अक्खातो जिणेहि परिणामगो
॥५६॥ परोक्खहेउग अत्थ पच्चक्खेण उ साहय । जिणेहि एस अक्खातो दिट्ठतपरिणामगो ॥५७॥ ← [दशमोद्देशानन्तर] ।
यद्वा स्वसमयसिद्धोऽर्थः स्वसमये व्यवस्थापनीय परसमयसिद्धश्च परसमये, यद्वा उत्सर्गापवादयोर्व्यवस्थितोऽर्थस्ताभ्यामेव यथास्व
प्रतिपादनीय इत्येव विधिना । एव भाषमाणस्यैव सर्वज्ञोक्तज्ञानादिभावसमाधिदेशनाया अधिकारित्वात् । तदुक्त सूत्रकृताङ्गे
→ अलूसण णो पच्छन्नभासी, णो सुत्तमत्थ च करेज्ज ताई । सत्थारभत्ती अणुवीइ वाय, सुय च सम्म पडिवायपति ॥
से सुद्धसुत्ते उवहाणव च, धम्म च जे विंदति तत्थ तत्थ । आदेज्जवक्के कुसले वियत्ते, स अरिहइ भासिउ त समाहिं ॥
← [सू.कृता.१/१४/२६-२७/पृष्ठ २५८] इति । तदुक्त आचाराङ्गेऽपि → से उड्डिएसु वा अणुड्डिएसु वा सुस्सूसमाणेसु
पवेदए सति विरति उवसम निव्वाण साय अज्जविय मइविय लापविय, अणतिवत्तय, सव्वेसि पाणाण, सव्वेसि भूताण,
सव्वेसि जीवाण, सव्वेसि सत्ताण, अणुवीइ भिक्खू धम्ममाइक्खेज्जा ॥ अणुवीइ भिक्खू धम्ममाइक्खमाणे णो अत्ताण
आसादेज्जा, णो पर आसादेज्जा, णो अण्णाइ पाणाइ भूयाइ जीवाइ सत्ताइ आसादेज्जा ॥ से अणासादए अणासादमाणे
वज्झमाणे पाणाण भूताण जीवाण सत्ताण जहा से दीवे असदीणे एव से भवति सरण महामुणी ॥ ← [आचा शु.स्क.१/
अध्य ६/उद्दे. ५/सूत्र १९१-१९२] इति । ततश्च कोऽय पुरुष बालाद्यन्यतरः ? कञ्च नतो देवताविशेषम् ? अभिगृहीतोऽनभिगृहीतो
वा ? व्रतग्रहणाय भावोत्थानेनोत्थितो द्रव्योत्थानेन वा ? धर्म श्रोतुमिच्छति परीक्षितु गृहीतु वा ? इत्यादिकमभिसन्धाय
यथाधिकार यथागममुन्मार्गपरिहारेण यथोचिता देशना देया गुरुणेति देशनाविधिरवगन्तव्य । तदुक्त धर्मरत्नप्रकरणे →
अवगयपत्तसरूवो, तयणुगहहेउभाववुड्ढिकर । सुत्तभणिय पख्वइ, वज्जतो दूरमुम्मग ॥९६॥ ← इति ।

धर्मसङ्ग्रहेऽपि → सा च सवेगकृत्कार्या, शुश्रूषोर्मुनिना परा । बालादिभाव सजाय, यथाबोध महात्मना ॥१९॥
← इत्युक्तम् । 'सा' = धर्मदेशना । तदुक्त पञ्चवस्तुकेऽपि → तो आगमहेउगय सुअम्मि तह गोरव जणतेण । उत्तमनि-
दसणजुअ विचित्तणयगम्भसार च ॥९९५॥ भगवते तप्पच्चयकारि य गभीरसारभणिईहिं । सवेगकर निअमा वक्खाण होइ
कायव्व ॥९९६॥ ← इति । उपलक्षणात् परिनिष्ठितमुपदेष्टव्यम्, यथोक्त आचाराङ्गे → अणुवीइ'निष्ठाभासी समियाण सजए
भास भासिज्जा ← [शु.स्क.२/१/४/१/३५५] इति । तदुक्त कालिदासेनापि मालविकाग्निमित्रे → अपरिनिष्ठितस्योपदेशस्य
पुनरन्याय्य प्रकाशनम् ← [१/१७ पश्चात्] इति । तथा देशकालानुरूप वक्तव्य, तथैवाऽहंदेशनाया व्यवस्थितत्वात्
→ 'देशकालानुरूप धर्म कथयन्ति तीर्थंकरा' ← [अ.२३] इति उत्तराध्ययनचूर्णिकारवचनात् । तदुक्त दशवैकालिकनिर्युक्तौ
अपि → खेत्त काल पुरिस सामत्थ अप्पणो विषाणित्ता । समणेण उ अणवज्जा पययमि कहा कहेयव्वा ॥२१५॥ ←
इति । निशीथभाष्येऽपि → नाउ व खेत्तकाल पुरिस च पवेदते धम्म ← [४३५५] इत्युक्तम् । प्रतिमाशतकवृत्तौ टीकाकृताऽपि
→ स्याद्वादेन वस्तुस्थापनाऽशक्तस्यैव च मौन तच्छक्तेन तेन च देशकालाद्यौचित्येनाऽन्यतरोपदेश एव विधेय इत्ययमेव
मौनीन्द्र सम्प्रदाय ← [गा.२१ वृ.पृ.१५४] इत्युक्तम् । तदुक्त सूत्रकृताङ्गेऽपि → विभज्जवाय च वियागरेज्जा ←
[१/१४/२२] । उपलक्षणात् मुखवस्त्रिकोपयोगपूर्वं देशनादानविधिरप्यत्रानुसन्धेया, तथैव जिनाज्ञाया व्यवस्थितत्वात्, अन्यथा
→ गोयमा ! जाहे ण सक्के देविंदे देवराया सुहुमकाय अणिजूहिता ण भास भासति ताहे ण सक्के देविंदे देवराया सावज्ज

ય ઇહ લાલાદિલોકે પ્રયુદ્ધતે = પ્રવર્તયતિ સદ્ધર્મદેશનૌપધ અસૌ નિયમતો બોધિ જનયતિ ॥૧/૧૬॥

॥ ઇતિ પ્રથમ પોઠશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

માસ માસતિ । જાહે ન સંકે દેવિદે દેવરાયા મુહુમકાય ણિજૂહિતા ન મામ મામતિ તાહે ન સંકે દેવિદે દેવરાયા અળવજ માસ માસતિ <- [અ ૧૬-૩-૨-પ્ર-ન-૮] ઇતિ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસિવચનાનુપપત્તે, સપાતિમજીવાદિવિરાધનાચ્ચ । તદુક્ત નિશીધચૂર્ણો -> મામાસમિતીતે અસમિયસ્સ અસમજસ માસમાણસ્ય મક્કિગાતિસપાતિમાણ મુહે પવિસતાળ વયો ભવતિ, આદિગહ્ણાતો આઝ્ઞાપફુસિતા સચિત્તપુઢવિરતો સચિત્તવાઓ ય મુહે પવિસતિ <- [ઉદે ૧૦-માગ-૩ પૃ ૧૩૮] । અત્ર વર્ષાકાલપેક્ષ્યા જલસ્પર્શાદિસમ્ભવોઽભિમત । અસો = યથાવિધિ શુદ્ધભાવમપ્પન્ન સદ્ધર્મદેશક નિયમતઃ સ્વસ્ય પરસ્ય ચ બોધિ = જિનધર્મ-પ્રાપ્તિ કરોતિ = જનયતિ, 'બોધિલાભ. પ્રેત્ય ધર્માવાપ્તિસ્ત્યતે' ઇતિ આવશ્યકનિર્ણયવિત્તરીપિકાકારઃ [કાર્યોત્સર્ગાધ્ય] । 'બોધિલાભો ડ પેચ્ચ જિણધમ્મસપત્તિ' ઇતિ સદ્વાચારમાપ્યકૃત્ । -> બોધિ ચ પ્રેત્ય જિનધર્મપ્રાપ્તિરૂપા <- [ગા ૫૭] ઇતિ શ્રાદ્ધદિનકૃત્યવૃત્તૌ દેવેન્દ્રસૂર્ય । 'બોધિર્જિનપ્રણીતધર્મપ્રાપ્તિ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનલક્ષણસમ્યગ્દર્શનરૂપ' ઇતિ ગજપ્રશ્રીયવૃત્તો શ્રીમલ્ય-ગિરિચરણાઃ । 'બોધિ જિનોક્તધર્માવાપ્તિલક્ષણ' ઇતિ ઉત્તરાધ્યયનવૃત્તિકૃત્ [ભાવવિજયવૃ.અ ૩] । 'જિનધર્મપ્રાપ્તિર્બોધિલાભોઽભિધીયતે' ઇતિ લલિતવિસ્તરાપઞ્જિકાકાર । અનેનાનુવન્ધશુદ્ધિ દર્શિતા । તદુક્તમન્યત્રાપિ -> ન બોધિલાભા પરમત્થિ લાભો ॥ <- [] ઇતિ । સ્વસ્ય સદ્ધર્મદેશનાફલ ઉત્તરાધ્યયને -> ધમ્મકહાણ ન ણિજ્ઞર જળયડ । ધમ્મકહાણ ન પવયણ પમાવેડ । પવયણપમાવે ન જીવે આગમિસ્સ ભદ્ધાણ કમ્મ નિવધડ <- [અ ૨૧ મૂ ૨૫] ઇત્યુક્તમ્ । પરેપાચ્ચ સદ્ધર્મદેશનાફલ સૂત્રકૃતાદે -> ઇહ ચલુ તસ્સ ભિક્ખુસ્સ અતિય ધમ્મ સોચ્ચા ણિસમ્મ ઉદ્ઘાય વીરા અમ્મિ ધમ્મે સમુદ્ધિતા જે તે તસ્સ ભિક્ખુસ્સ અતિય ધમ્મ સોચ્ચા ણિસમ્મ સમ્મ ઉદ્ઘાયેણ ઉદ્ઘાય વીરા અસિ ધમ્મે સમુદ્ધિતા તે ણ્વ સન્નોવગતા તે ણ્વ સન્નોવરતા તે ણ્વ સન્નોવસતા, તે ણ્વ સન્નત્તાણ પરિનિવ્વુદે <- [૨/૧/૬૧૧] ઇત્યુક્તમ્ । પઠિશતકપ્રકરણેઽપિ -> સમ્મત્ત સુદ્ધદેસણયા <- [૨૨] ઇત્યેવ પ્રોક્તમ્ । ઇત્યર્થેતત્ ફલિત યત્ અધિકારિણ કરુણેકનુદ્વચા શાસ્ત્રમન્દર્શિતરીત્યા યથાહં હેતુ-સ્વરૂપાનુ-વન્ધશુદ્ધભાવપરોપકારસ્ય દ્રુત સાનુવન્ધવિગિષ્ટરધર્મપ્રાપ્તિફલકતયા સ્વાઽઽરાધનામાત્રાપેક્ષ્યાઽપિ બલવત્ત્વમ્ । અત ણ્વ કૃત્તનદગ-પૂર્વવિદાદેર્જિનકલ્પાદિગ્રહણમપિ નિપિદ્ધ શાસ્ત્રે, તદુક્ત પચ્ચવસ્તુકે -> ણ્તો અ ઇમ ણ્વ, જ ટસપુર્વ્વાણ મુચ્ચઈ સુત્તે । ણ્વઅસ્સ પઢિસેહો, તયણ્ણહા અહિગણ્ણમાવા ॥૧૫૬૬॥ મક્તપરિજ્ઞાજિનકલ્પાદિલક્ષણાભ્યુદયતવિહારાપેક્ષ્યાઽપિ વિધિવત્ સાધ્યાદિ-પરિપાલનેઽધિકનિર્જરાઽભિહિતાઽધિકારિણ । તદુક્ત નિશીધચૂર્ણો -> અબ્બુજિયવિહારાતો તસ્મ વિધિપરિયટ્ઠેણે બહુતરિયા ણિજ્ઞરા <- [નિ મા ગા ૨૪૧૫ - ટિટીયરપ્પઢ-પૃ ૪૨૯] । અગ્રેઽપિ નિશીધચૂર્ણો ણ્વ -> જિણકપ્પટ્ટિયસ્સ જા ણિજ્ઞરા તતો ણિજ્ઞરાઓ વિધિ સજતીઓ અણુપાલેતસ્મ વિચ્છલતગ ણિજ્ઞરા <- [ઉદે ૧૫-સૂત્ર ૧૦ માગ ૩-પૃ ૫૩૯] ઇત્યુક્તમ્ । ઇતિ ભાવનીય તત્ત્વમેતત્પર્યુપાસિતગુરુકુલૈરિતિ શમ્ ॥૧/૧૬॥

ઇતિ મુનિયશોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા પ્રથમપોઠશક-યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

વિશેષે સદ્ધર્મદેશનાસ્વરૂપ ઓપધનો પ્રયોગ કરે છે તે ધર્મદેશક નિયમા જિનધર્મ પ્રાપ્તિસ્વરૂપ બોધિને ઉત્પન્ન કરે છે [૧/૧૬]
વિશેષાર્થ :- ધર્મદેશનાને આપવા માટે પ્રવચનકારે તેના અધિકારી બનવું જોઈએ તથા અધિકારી બનવા માટે [૧] ધર્મદેશનાનુ-મત્ય સ્વરૂપ શાસ્ત્રાનુસારે જાણવું જોઈએ [૨] યોતાની બાલ, મધ્યમ વયે કક્ષાને શાસ્ત્રોક્ત રીતે જાણવાની કુદ્યજ્ઞતા જોઈએ [૩] યોતાની ભૂમિજ્ઞાને અનુરૂપ સદ્ધર્મદેશનાને પીરસવાની નિપુણતા જોઈએ [૪] પ્રવચન પાછળ પ્રવચનકારનો માત્ર કુરુણાગર્ભિત ભાવપરોપકારનો વિશુદ્ધ આશય હોવો જોઈએ યથ-કીર્તિ-પ્રતિષ્ઠિ વગેરેની પ્રાપ્તિની કામના કે મારા ગોચરી-પાણી-વસ્ત્ર-પાત્ર મેળવવા વગેરે કોઈ મલિન આશય ધર્મદેશનાદાન પાછળ હોવો ન જોઈએ [૫] જિનોક્ત મોક્ષમાર્ગનો તાત્ત્વિક બોધ હોવો જોઈએ આ પાંચ શરતનું પાલન થાય તો દેશના દ્વારા અવશ્ય સ્વ-પરને ભવાતરમા પણ સાનુબધ જિનધર્મપ્રાપ્તિ થાય માટે દરેક ધર્મદેશક મહાત્માએ ઉપરોક્ત પાંચ શરતનું પાલન કરવા તત્પર/આવધાન બનવું જોઈએ આ ગીતે સદ્ધર્મપરીક્ષક નામે પ્રથમ પોઠશકનો વિશેષાર્થ પૂર્ણ થાય છે [૧/૧૬]

પ્રથમ ષોડશક્રનો રવાધ્યાય

(અ) ચારથી પાચ મુદ્દામા નીચેની સમસ્યાનું સમાધાન આપો

- ૧ બાહ્ય વેશ શા માટે અપ્રધાન છે ?
- ૨ સદનુષ્ઠાન અને અસદનુષ્ઠાનનો ભેદ કઈ રીતે જાણી શકાય ?
- ૩ આગમતત્ત્વનુ સ્વરૂપ શુ છે ?
- ૪ શાસ્ત્રની ઐદ્યર્પ્યશુદ્ધિ કઈ રીતે જાણી શકાય ?
- ૫ ધર્મદેશના પાપદેશના કેવી રીતે બને ? તેનુ ફલ શુ ?
- ૬ ધર્મદેશનાનુ હેતુ-સ્વરૂપ-ફલમુખે વર્ણન કરો
- ૭ ધર્મદેશનાની વિધિ શુ છે ?
- ૮ ધર્મપરીક્ષકના દષ્ટિકોણ કેવા હોય ?
- ૯ ધર્મપરીક્ષકોનુ સ્વરૂપ કેવુ હોય ?
૧૦. સદનુષ્ઠાન ચારિત્ર કેવી રીતે બને ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) નિષિદ્ધ કાર્યકરાણ	(A) અસદારભ
(૨) બાલજીવ	(B) કુશીલતા
(૩) મધ્યમ ધર્મપરીક્ષક	(C) આગમતત્ત્વપરીક્ષક
(૪) પડિત	(D) બાહ્યવેશપ્રાધાન્યદર્શી
(૫) વિડબક	(E) પરલોક પ્રમાણ
(૬) સૂત્રદષ્ટમાત્રઆચારણ	(F) બાહ્ય સદાચારવિચારક
(૭) સમ્યક્ ધર્મદેશના	(G) મોટો દોષ
(૮) પરસ્થાનદેશના	(H) મધ્યમ આચાર
(૯) આગમ	(I) બોધિલાભ સપાદક
(૧૦) સાધુનિદા	(J) વેશધારી

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ પરદર્શનકારોએ પાણ કેવળ બાહ્ય લિંગને નુ ફળ જાણાવેલ છે
(સદાચાર, મિથ્યાચાર, વૈરાગ્ય)
- ૨ મા નો ઉપચાર કરીને સદનુષ્ઠાન ચારિત્ર કહેવાય (કારણ, કાર્ય, સાધ્ય, હેતુ, જ્ઞાપક, કારક)
- ૩ ક્ષીરનીરવિવેચક હસતુલ્ય જીવો હોય છે (બાલ, મધ્યમ, પડિત, અભવ્ય, દ્રવ્યલિંગી, પરીક્ષક)
- ૪ ઉપદેશકે ને અનુસારે ધર્મદેશના આપવી જોઈએ (પોતાની બુદ્ધિ, શ્રોતા, વ્યવહારનય)
- ૫ મહા અનર્થનો હેતુ છે (અવિધિ, કુશીલતા, જનમનરજન)
- ૬ પારલૌકિક ફલને વિશે મુખ્ય પ્રમાણ છે (અનુમાન, આગમ, પ્રત્યક્ષ, જાતિસ્મરણ)
- ૭ મતે આત્મા કૂટસ્થનિત્ય છે (વેદાત્મી, બૌદ્ધ, સામ્ય, રામાનુજ, નાસ્તિક)
- ૮ વાયુના દર્દી માટે ઔષધસમાન છે (સ્નિગ્ધપદાર્થ, ઠડી ચીજ, ફરસાણ)
- ૯ વિધિપૂર્વક ધર્મદેશના ને ઉત્પન્ન કરે છે (બોધિ, દેવલોક, યશ-કીર્તિ)
- ૧૦ પ્રબુદ્ધ જીવયોગ્ય ધર્મદેશના બાલ જીવને બનાવે (પરિણામી, અતિપરિણામી, અપરિણામી)

નોંધ ૧ આ પ્રથમપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો આગળ પાણ આ વાત ધ્યાનમા રાખવી
૨ (બ) અને (ક) ના જવાબ પરિશિષ્ટ - ૮ મા આપેલ છે જુઓ ભાગ-૨

કલ્યાણકંદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ મધ્યમ બુદ્ધિની ઉત્સર્ગરુચિ સમજાવો
- ૨ બાલ અને મધ્યમબુદ્ધિના અભેદનો આક્ષેપ-પરિહાર જાણાવો
- ૩ બાલ જીવમા નિષિદ્ધકાર્યકાગિતા કઈ રીતે અભિમત છે ?
- ૪ નિશ્ચય-વ્યવહારનયમત સાધુનુ વર્ણન કરો
- ૫ સાધુનિદાથી મવિશ્વપાક્ષિકપાણુ કેમ ન ટકે ?
- ૬ કપ, છેદ, તાપ પરીક્ષા સમજાવો
- ૭ ઉત્સર્ગ, અપવાદ વગેરે ૬ પ્રકારના સૂત્ર સમજાવો
- ૮ અતીન્દ્રિય અર્થને જાણાવવામા સ્વતંત્ર પ્રમાણ કોણ / શા માટે /
- ૯ આક્ષેપાર્ણી વગેરે ચાર કયાનુ સ્વરૂપ જાણાવો
- ૧૦ વર્મદેશનાની હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુબધની અપેક્ષાએ શુદ્ધિ જાણાવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપમા જવાબ આપો

- ૧ વર્મપરીક્ષાની દૃષ્ટિ વિભિન્ન હોવાનુ કારણ શુ ?
- ૨ તાત્વિક વર્મ એટલે શુ / કયા સબધથી તે કયા રહે છે ?
- ૩ રત્નત્રયાનુસારિતા એટલે શુ ?
- ૪ બાહ્ય લિંગ વદનાદિમા કઈ રીતે ઉપયોગી છે /
- ૫ પ્રતિવસ્તુપમા અલકારનુ લક્ષણ જાણાવો
- ૬ મુચ્છકટિક ત્રયમા મુહન વિશે શુ જાણાવેલ છે /
- ૭ ૧૪ અભ્યંતર અને ૯ બાહ્ય ગ્રંથિ જાણાવો
- ૮ પચાશકટવૃત્તિઝરના મતે મિથ્યાઆચારનુ સ્વરૂપ જાણાવો
- ૯ મધ્યમવિવેક એટલે શુ /
- ૧૦ ચિન્દ્રમા ચારિત્રનિષેધ શા માટે /
- ૧૧ મદનુષ્ઠાનસ્વરૂપ ચારિત્ર સર્વથા શુદ્ધ કઈ રીતે બને /
- ૧૨ સાચા મયમી શાસનહીલના કેમ ન કરી શકે ?
- ૧૩ બાલના ૩ લક્ષણ જાણાવો
- ૧૪ મધ્યમ બુદ્ધિના ૩ લક્ષણ જાણાવો
- ૧૫ પડિતના ૩ લક્ષણ જાણાવો
- ૧૬ કેવા શ્રોતા ધર્મશ્રવાણના અધિકારી છે /
- ૧૭ પરસ્થાનદેશનામા પાપદેશનાપાણુ શુ છે /
- ૧૮ પરદેશનાના કળની વ્યવસ્થા જાણાવો
- ૧૯ આગમ અનાદિ કઈ રીતે છે ?
- ૨૦ પરિણામની વ્યાખ્યા સમજાવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ કિયાબ્રટ શુદ્ધજ્ઞાની છે (આજ્ઞુ, નાસ્તિક, અભિમાની)
- ૨ શેષ = (અધ્યાહાર, પ્રસાદ, વધારો)
- ૩ મધ્યબુદ્ધિ છે (પરિણત, અપરિણત, અતિપરિણત)
- ૪ ઉત્કૃષ્ટ વિવેકદૃષ્ટિ લોચન જેવી છે (પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય)
- ૫ થી ચારિત્રનો અધિકાર નાશ પામે છે (સાધુનિદા, મહાવ્રતભગ, અનુપયોગ)
- ૬ પ્રાય લુબ્ધક દૃષ્ટાંતનો અવિષય છે (બાલ, મધ્યમ, પડિત)

નોંધ - (+) ના જવાબ ભાગ-૨ મા પરિશિષ્ટ-૯ મા આપેલ છે

વિતીય સદ્ધર્મદેશનાષોડશકમ્

ગુરુબાલાદીનાં વિધિના દેશના દયાદિત્યુવતમ્ । તદ્વિધિમેવાહ' → 'બાલાદીનામિ'ત્યાદિ ।

બાલાદીનામેષા યથોચિત તદ્વિદો વિધિર્ગીતઃ । સદ્ધર્મદેશનાયામયમિહ સિદ્ધાન્તતત્ત્વજ્ઞૈઃ ॥૨/૧॥

બાલાદીના પ્રાગુવતાના તદ્વિદ = તત્સ્વરૂપવિદ સદ્ધર્મદેશનાયામયમિહ વક્ષ્યમાણ સિદ્ધાન્તતત્ત્વજ્ઞૈઃ વિધિર્ગીત ॥૨/૧॥

'તત્ર બાલોચિતદેશનામાહ → 'બાહ્યો'ત્યાદિ ।

વાહ્યાચરણપ્રધાના કર્તવ્યા દેશનેહ બાલસ્ય । સ્વયમપિ ચ તદાચારસ્તદગ્રતો નિયમતઃ સેવ્યઃ ॥૨/૨॥

ઇહ પ્રવ્રક્રમે બાલસ્ય આદ્યસ્ય ધર્માર્થિનો વાહ્યાચરણપ્રધાના = વાહ્યાચારમુખ્યોપદેશ્યકા' દેશના કર્તવ્યા ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સિદ્ધાન્તતત્ત્વજ્ઞૈઃ યથોચિત તદ્વિદઃ ઇહ ણા બાલાદીના સદ્ધર્મદેશનાયા અય વિધિ ગીત ॥૨/૧॥ તત્સ્વરૂપવિદઃ = નિરુક્તબાલાદિસ્વરૂપ વિદુષ , ભાક્તકર્મતાપત્ર દ્વિતીયાબહુવચનાન્તપદમિદમ્ । શિષ્ટમતિરોહિતાર્થમ્ ॥૨/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇહ બાલસ્ય વાહ્યાચરણપ્રધાના દેશના કર્તવ્યા સ્વયમપિ ચ તદાચાર તદગ્રતો નિયમત સેવ્યઃ ॥૨/૨॥ ઇય કારિકા ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદૌ સમુદ્ઘતા [ધ.ર.પ્ર.૯૬ વૃ પૃ ૨૬૦] । ણત્કારિકાનુરોધિની દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા → વાહ્યાક્રિયાપ્રધાનૈવ દેયા બાલસ્ય દેશના । સેવનીયસ્તદાચારો યથાઽસૌ સ્વાસ્થ્યમશ્નુતે ॥૨/૨૦॥ ← ઇતિ કારિકા વર્તતે । ધર્માર્થિન ઇત્યેનન ધર્મદ્વેષિણ ભવાભિનન્દ્યાદે સદ્ધર્મદેશનાશ્રવણાધિકારો વ્યવચ્છિન્ન , તસ્યાઽચિકિત્સ્યત્વાત્ । બાલગત-ધર્માર્થિતા ચ ધર્મજિજ્ઞાસા-સ્થૂલધર્મશ્રવણાભિમુખતા-સ્થૂલધર્માચારાભિરુચિ-ધર્માઽચરણોપાદિત્સાદિસ્વરૂપા બોધ્યા । વાહ્યાચાર-મુખ્યોપદેશ્યકા = સ્થૂલબહિર્ધર્માચરણમુખ્યોપદેશ્યકા । ણતેન → મોક્ષમુખ્યોપદેશ્યકભિન્નાયા ધર્મદેશનાયા પાપદેશનાત્વમેવેત્યાકૂત. ← પ્રત્યાખ્યાતઃ, બાલસીમાવસ્થિતસ્ય શ્રોતુઃ વિવેકશૂન્યત્વેન મોહાઽઽચ્છાદિતત્વેન ચ તદાની મુખ્યમોક્ષોપદેશાનનુગુણત્વાત્ તન્મુખ્યોપદેશ્યકત્વે દેશકસ્ય મૌહ્યાપત્તે. । ન હિ યો નિકટસ્થ નગરમપિ ગન્તુ નોત્સહતે તસ્ય દૂરદેશાન્તરગમનોપદેશો ભવેત્ સફલ ઇતિ । પ્રત્યુત તદનાશ્વાસેન ધર્મશ્રવણાદપિ સ વિનિવર્તેતેતિ વૃદ્ધિલાભમિચ્છતો મૂલહાનિરાયાતા આયુષ્મત. । તદુક્ત નિશીથભાષ્યે → મળ્ળતિ સજ્ઞમસજ્ઞ કજ્ઞ, સજ્ઞ તુ સાહળ મઙ્ગમ । અવિસજ્ઞ સાહેતો કિલિસ્સતિ ન ત ચ સાહેઙ્ગ ← ॥૪૧૫॥ તદુક્ત દાનવિશિકાયામપિ → 'ઘટાલોહ નાઠ કો કઢકરણે પવત્તિજ્ઞા ॥ ← [વિંશિકા ૭/૫] ઇતિ ।

૨તિદાથિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)

પ્રથમ ષોડશકમા - ગુરુએ બાલ, મધ્યમ વયેરે શ્રોતાઓને વિધિ મુજબ દેશના આપવી જોઈએ - આ વાત જાણાવી હતી હવે પ્રસ્તુત દિતીય ષોડશકમા સદ્ધર્મદેશનાની વિધિને જ મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - સિદ્ધાન્તતત્ત્વ જાણનારાઓએ બાલાદિ જીવોના સ્વરૂપને યથોચિત જાણનારા સદ્ધર્મદેશકોને આ બાલાદિ શ્રોતાઓને [આપવાની] સદ્ધર્મદેશના વિશે આ વિધિ જાણાવેલ છે [૨/૧]

ટીકાર્થ - પૂર્વે બાલાદિ જીવોનુ સ્વરૂપ જાણાવી ગયા બાલાદિ શ્રોતાઓને સદ્ધર્મદેશના આપવામા જે વિધિ સિદ્ધાન્તતત્ત્વને જાણનારા પૂર્વ મહર્ષિઓએ બાલાદિ શ્રોતાના સ્વરૂપને જાણનારા સદ્ધર્મદેશકોને જાણાવેલ છે તે હવે કહેવામા આવશે [૨/૧]

વિશેષાર્થ :- પ્રવચનકાર શ્રોતાની ભૂમિકાના યથાવસ્થિત રીતે જાણકાર હોવા જોઈએ, તેમ જ તેમણે પૂર્વાચાર્યોએ બતાવેલ દેશનાવિધિને જાણી તેને અનુસારે દેશના આપવી જોઈએ [૨/૧]

બાલ જીવને આપવાની દેશનાના સ્વરૂપને જાણાવવા મૂલકારથી ફરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- પ્રસ્તુતમા બાલ શ્રોતાને બાહ્ય આચારપ્રધાન દેશના દેવી તેમ જ સ્વય પાણ તે આચાર તેની આગળ અવશ્ય આચરવો [૨/૨]

બાલદેશના મુખ્યતથા બાહ્યાચારલક્ષી

ટીકાર્થ :- પ્રસ્તુતમા બાલાદિ ત્રણમાથી પ્રથમ બાલ શ્રોતા ધર્માર્થી હોય તો તેની આગળ જે દેશના કરવામા આવે તેનો

૧ મુદ્રિતપ્રતા તુ 'બાલમિત્યાદિ મુપાયાનાહ' - ઇત્યુશુદ્ધ પાઠ પ્રક્ષિપ્તો વર્તતે । ૨ મુદ્રિતપ્રતી 'તતો' ઇતિ પાઠ । ૩ 'મુત્યાદેશ્યકા' ઇતિ મુદ્રિતપ્રતી પાઠ ।

સ્વયમપિ ચ = આત્મનાપિ ચ, તદાચાર = વાહ્યાચાર, તદગ્રત = વાલસ્યાઽગ્રતો નિયમત સેવ્યો ભવતિ, સ્વય-
મુપદિશ્યમાનાચારાઽકરણે વિતથાશક્ત્યા શ્રોતૃમિથ્યાત્વવૃદ્ધિપ્રસંગાત્ ॥૨/૨॥

કલ્યાણકન્દલી

યાવન્માત્ર હિ બહિરજ્ઞ લિજ્ઞ-સ્થૂલાચારાદિક ધર્મતયા પ્રતિપાદ્યે દર્શ્યતે વા તાવન્માત્રમેવાઽન્યૂનાઽનતિરિક્ત તર્થેવ વાહુલ્યેન
વાલો બુદ્ધ્યેતે શ્રદ્ધત્તેઽઙ્ગીકુરુતે ચ યથાશક્તિ, ન ત્વાગાઢાપવાદસ્થાનપ્રયુક્તા વિધિ-યતનાદિસાકલ્યપ્રયોજ્યા વા વિશેધિ વાહ્યા-
ચારગતામપિ સમ્યક્ પ્રતિપત્તુ સ પ્રગુણ, કિ પુન. બહિરિન્દ્રિયાગોચરમન્તરજ્ઞમપર્વર્કરતિલક્ષણ ધર્મમ્ । અત ણ્વ તસ્મૈ મોક્ષ-
મુખ્યોપદેશ્યકદેશનાદાન મન્દાપ્રયે ચક્રવર્તિભોજ્યદાનવદુન્મત્તતાર્કયેવ સ્યાત્ । વાહ્યાચાર-તદ્ગુણપ્રગસાદ્યુપદેશે પરિણતેઽગ્રેતનભૂમિકા-
પ્રાપ્તાવેવ મોક્ષમુખ્યોપદેશ્યકદેશનાવતારસ્ય ન્યાય્યત્વાત્ । इदमेवाभिप्रेत्य मूलकारः धर्मविन्दी → तथा परिणते गम्भीरदेशनायोग
← [ध.वि २/३१] इत्युक्त, तद्वृत्तौ च श्रीमुनिचन्द्रसूरिभिः → पूर्वमुद्दिष्टे उपदेशजाले श्रद्धान-ज्ञानानुष्ठानवत्तया 'परिणते'
= सात्मीभावमुपगते सति उपदेशार्हस्य जन्तो गम्भीराया = पूर्वदेशनापेक्षयाऽत्यन्तसूक्ष्माया आत्मास्तित्व-तद्वन्ध-मोक्षादिकाया
देशनाया योग = व्यापार कार्य ← [५ वि २/३१ वृ पृ ५३] इति व्याख्यातम् । अनेन 'मोक्षाद्युपदेश कदा कस्य कर्तव्य ?'
इति सशयोऽपि समाहितः । तदुक्त पञ्चवस्तुके → तह વસ્તુજાણેઅજ જહા જહા તમ્મ અવગમો હોડ ॥૧૯૧॥ ← ઇતિ ।
अनेन व्यवहारमात्रप्राधान्ये वक्तु मिथ्यात्वोदयापत्ति, 'ण्गते होड मिच्छत्' इति वचनादिति प्रत्युक्तम्, बालबुद्धिपरिकर्मद्वारा
योग्यतया अस्या अपि प्रमाणदेशनात्वात् । तदुक्त साक्षेपपरिहार देशनाद्वात्रिशिकाया → देशनेकनयाऽऽक्रान्ता कथं बालाद्य-
पेक्षया ? इति चेदित्यमेव स्यात् तद्बुद्धिपरिकर्मणा ॥ प्रमाणदेशनैवेय ततो योग्यतया मता । द्रव्यत. साऽपि नो मान वैपरीत्य
यया भवेत् ॥ आदौ यथारुचि श्राव्य ततो वाच्य नयान्तरम् । ज्ञाते त्वेकनयेऽन्यस्मात् परिशिष्ट प्रदर्शयेत् ॥ ← [२/
२६-२७-२८] इति । 'नयान्तरव्याख्यानं तु श्रोतु स्वपरतन्त्रत्वे बुद्धिपरिकर्मितत्वे चे'ति तद्व्याख्याया व्यक्तम् ।

વસ્તુતો બાલ-મધ્યમયો નિશ્ચયનપદેશનાશ્રવણાનધિકારિત્વમેવ । તદુક્ત પ્રતિમાશતકવૃત્તો ટીકાકૃતેવ → નિશ્ચયનયાના
બાલ-મધ્યમૈ પ્રત્યપરિણામકાતિપરિણામકત્વેન દુષ્ટતાત્ ← [પ્ર ૩ કા ૬૫/પૃ.૫૨૮] ઇતિ । સર્વનયાત્મકે ભગવત્ત્રવચને
પદોપયોગમધિકૃતનયાવલમ્બનસ્યાઽદુષ્ટતાદિતિ [૪૨] વ્યક્ત ઉપદેશરહસ્યવૃત્તો । અનુપદ્ધતો દેશનાવિધિપ્રતિપાદિકા → યસ્ય
યેન પ્રકારેન વીજાઽઽધાનાદિસમ્ભવ । સાનુબન્ધો ભવત્યેતે તથા તસ્ય જગુસ્તત ॥ ← [યો ૮ મ ૧૩૮] ઇતિ
યોગદૃષ્ટિસમુચયકારિકાઽપિ દૃઢમવધેયાઽત્ર મનીષિભિ । અત એવ → પશ્ચવિંશતિતત્ત્વજ્ઞો યત્ર તત્ત્વાઽઽશ્રમે રત । જટી મુણ્ડી
ગિરિની વાઽપિ મુચ્યતે નાત્ર સશય ॥ [] ← ઇત્યાદય પરદર્શનપ્રલાપા અપિ બાલજીવસ્ય ધર્મમાર્ગાવતારેઽપ્રત્યલા અવ-
ગન્તવ્યાઃ, બાલદૃષ્ટ્યા ધર્મસ્ય વાહ્યાલિજ્ઞાચારમાત્રનિષ્ઠતાત્ । ણ્તેન → મૃદ્ધી શય્યા પ્રાતસ્ત્યાય પેયા, મધ્યે ભક્ત પાનકન્ધા-
પરાહ્લે । દ્રાક્ષાખણ્ડ શર્કરા ચાઽર્ધરાત્રે, મોક્ષશ્વાન્તે શાક્યસિંહેન દૃષ્ટ ॥ ← [] ઇત્યુક્તેરપીહ બાલસ્યોન્માર્ગનિવૃત્તમા-વિષ્કૃતમ્
। તદુક્ત મહોપનિપદિ અધ્યાત્મોપનિપદિ ચ → અજસ્યાઽર્ધપ્રવુદ્ધસ્ય સર્વં બ્રહ્મેતિ યો વદેત્ । મહાનરકજાલેપુ સ તેન
વિનિયોજિત ॥ ← [મહોપ ૫/૧૦૫ અ.ઉપ.૨/૫૦] ઇતિ ।

इदञ्चात्रावधेयम् - सद्धर्मदेशकेन श्रोतृयोग्यतानुसारेण देशनाया. कर्तव्यतया 'विवेकविकलो बाल. स्थूलधर्माचाराद्यभिमुखीभूय
यथाशक्ति सद्धर्माचारपालनादौ सोत्साहो भवतु' इत्येव मनसिकृत्य वाह्याचारमुपदिश्य आत्मनाऽपि उपदिश्यमानो वाह्याचारः
'चित्ते वाचि क्रियायाश्च साधूनामेकरूपता' इति नीतिवचन विभाव्य बालस्याग्रतः नियमतः सेव्यः, येन बाल चित्तस्वास्थ्य-
माप्नुयात्, स्वयमुपदिश्यमानाचाराऽकरणे → परोपदेशे पाण्डित्य सर्वेषां सुकरं नृणाम् । धर्मे स्वीयमनुष्ठानं कस्यचित् सुमहा-
त्मन ॥ ← [] इत्युक्ति स्मृत्वा → आत्मानं यो न सधत्ते सोऽन्यस्मै स्यात् कथं हितः ? [] ← इत्युक्त्या वितथा-
ऽऽशङ्कया = सद्धर्मदेशकोपदिष्टाचारतत्प्रवर्तक-तदुपदेशकादिगोचरवैतथ्यशङ्कया श्रोतुः मिथ्यात्ववृद्धिप्रसङ्गात् । अनेन बालस्य
मिथ्यात्वगुणस्थानकवर्तित्वमावेदितम्, अन्यथा 'श्रोतु मिथ्यात्वोदयाप्रसङ्गादि'त्युक्तं स्यात् । तस्य धर्माधितया प्रकृते मिथ्यात्व
मन्दमवगन्तव्यम् । तद्वर्धकतया वक्तुरपि मिथ्यात्वोदयादिकमवगन्तव्यम् । तदुक्त पिण्डनिर्युक्तो उपदेशमालाया च →

મુખ્ય વિષય બાહ્ય ધર્માચાર-સદાચાર હોવો જોઈએ તેમ જ ધર્મદેશકે સ્વયં પણ ઉપદિષ્ટ બાહ્ય આચાર બાલ શ્રોતાની હાજરીમાં
અવશ્ય પાળવો જોઈએ બાલ જીવને વક્તા જે આચાર પાલન કરવા યોગ્ય બતાવે તે આચારને બાલ શ્રોતાની સામે જ પ્રવચનકાર
સ્વયં જ ન આચરે -તેનો ભગ કરે તો બાલ શ્રોતાને તે બાહ્ય આચારમાં કે તે વક્તામાં ખોટી શકા પેદા થવાથી બાલ શ્રોતાનું
મિથ્યાત્વ વધી જવાની -ગાઢ થવાની આપત્તિ આવે [૨/૨]

પિશેષાર્થ :- બાલ જીવની પાસે વિવેકદષ્ટિ જ નથી તેની ભૂમિકા તદ્દન અવિકસિત છે તેથી મુગ્ધતા વગેરેથી કે બાહ્ય સાધુવેદ

કલ્યાણકન્દલી

જો જહવાય ન કુણઠ મિચ્છદિઠી તઓ હુ કો અણ્ણો । વઠ્ઠેઠ ય મિચ્છત્ત પરસ્સ સક જણેમાણો ॥ <— [પિ નિ ૧૮૬ ઉપદેશમાલા-૫૦૪] ઇતિ । ઇત્યશ્ચોત્સર્ગત સવિગ્નસ્યૈવ બાલગોચરદેશનાધિકારત્વમાવિષ્કૃતમ્, પ્રાયશ્ચ સવિગ્નપાક્ષિકસ્ય તથાવિધ-બાલોપકારસમ્પાદકત્વાડયોગાત્, ધર્મતયોપદિષ્ટે આચારે ભગ્ને તદ્વતિ પ્રાયો બાલસ્યાડનાશ્વાસાત્ માસાહસપતત્રિવત્ । તદુક્ત ઉપદેશ-માલાયામ્ → સાહિતિ અ ફુઠવિઅઠ ‘માસાહસ’સઝણસરિસયા જીવા । ન ય કમ્મભારગરુપત્તણેણ ત આયરતિ તહા ॥ વઘમુહમ્મિ અહિગઓ, મસ દતતરાઠ કઠ્ઠેઠ । મા સાહસ તિ જપઠ કરેઠ ન ય ત જહા ભણિય ॥ <— [ઉપ.મા ૪૭૧/૪૭૨] ઇતિ । અતોડપવાદપ્રવૃત્તિરપિ તત્તમક્ષ ન કાર્યેતિ ભાવઃ, અન્યથાડનાદેયવચનતાપાતાત્ । તદુક્ત ધર્મવિન્દુવૃત્તો → સ્વયમસદાચારમપરિહરતો ધર્મકથન નટવૈરાગ્યકથનમિવાડનાદેયમેવ સ્યાત્, ન તુ સાધ્યસિદ્ધિકરમિ <— [ધ વિ.૨/૨૧ વૃ પૃ ૪૦] તિ । ન ચ પળ્યાજ્ઞનાગૃહસ્થિતનન્દિપેણોપદેશે વ્યભિચાર ઇત્યારેકળીયમ્, મહાનિશીથાનુસારેણાડપ્રતિ-પાતિજ્ઞાનોપેતસ્ય નન્દિપેણસ્ય વિશિષ્ટદેશનાલબ્ધિસમન્વિતત્વેન તદ્દેશનાયા આપવાદિકત્વાત્ । સદ્ધર્મોપદેશાદપિ સદ્ધર્માચારપરિપાલનસ્ય બાલપ્રતિબોધા-દાવૌત્સર્ગિકમધિકસામર્થ્ય તુ સાધ્વીચન્દનાદર્શનપ્રતિબુદ્ધકૃપિવલ-સાધ્વાચારસમાકલનોત્પાદિતકેવલજ્ઞાનેલાપુત્ર-પ્રમાર્જન-નિયતત્વગ્વર્તનદર્શનપ્રતિબુદ્ધમુનીશઘાતકાદિદૃષ્ટાન્તેન વિભાવનીયમ્ ।

ઇદશ્ચાત્રાવધેયમ્ - બાલતાડપિ દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિત સમ્ભવતિ । દ્રવ્યત પાર્શ્વસ્થાદિદ્રવ્યસહવાસાદિપ્રયુક્તા । ઇતાદૃશબાલતાવિશિષ્ટ-સ્યાડભિનિવિષ્ટત્વે તુ તદગ્રતો નોત્કૃષ્ટબાહ્યાચારપ્રતિપાદનપરા દેશના દાતવ્યા કિન્તુ બાહ્યાલિજ્ઞમાહાત્મ્યપ્રધાના દેશના કર્તવ્યા । યથા → ધમ્મ રક્ષઃ વેસો, સકઠ વેસેણ દિક્ષિણઓ મ્હિ અહ । ઝમ્મગેણ પઢત રક્ષઃ રાયા જળવણ વ્વ ॥ <— [ઉપ.મા.૨૧] ઇતિ ઉપદેશમાલાપ્રમુખવચનગર્ભિતા, અન્યથા તસ્ય સમર્થત્વે વસતિનિષ્કાશનાદિપ્રસજ્ઞાત્, અસમર્થત્વેડપિ સાધુપ્રદેષાદિપ્રસજ્ઞાત્ । તસ્યાડનભિનિવિષ્ટત્વે તુ શુદ્ધોદ્ધાદિકમપ્યપવાદપરિહારેણ પ્રદર્શનીયમ્ । અનભિનિવિષ્ટવાલમેવાધિકૃત્ય બૃહત્કલ્પમાબ્યેડપિ → સવિગ્નભાવિઆણ લુદ્ધયદિદ્વતભાવિઆણ ચ । મુત્તુણ સિત્ત-કાલ ભાવ ચ કર્હિતિ સુદ્ધ ॥ <— [વૃ ક.મા.૧૬૦૭] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રોતુર્દુર્નયાડભિનિવિષ્ટત્વેડપિ ગુરુપરતન્ત્રત્વે પરિકર્મિતવુદ્ધિત્વે ચ વૃદ્ધ ત દુર્નય દૂષયેદપિ । ઇદમેવાડમિપ્રેત્ય દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા → દુર્નયાભિનિવેશે તુ ત વૃદ્ધ દૂષયેદપિ । દુષ્ટાશચ્છેદતો નાઠ્ઠી દૂષયેદ્વિષકણ્ટક ॥૨/૩૦॥ <— ઇતિ ટીકાકૃતોક્તમ્ । ઇતેન → કાલાન્તરાપાયમીરુમધિકૃત્યોપસર્જનીકૃતપર્યાયા દ્રવ્યપ્રધાના નિત્યદેશના, મોગાસ્થાવતસ્ત્વધિકૃત્યોપસર્જનીકૃતદ્રવ્યા પર્યાયપ્રધાના અનિત્યદેશના <— [યો વૃ સ ૧૩૪ વૃ.] ઇતિ યોગદૃષ્ટિસમુચયવૃત્તિવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્, તથાવિધવિનેયાડસુગુણેન તદુપપત્તે । ક્ષેત્રત સાધુશૂન્યકર્બટ-મઢમ્વાદિવાસપ્રયુક્તા બાલતા । ઇતાદૃશબાલતાવિશિષ્ટસ્ય હેતુવાદપ્રધાનદેશના વાદિસિદ્ધસેનવન્ન પ્રયોક્તવ્યા, કિન્તુ તદ્ગુરુપ્રયુક્તદેશનાતુલ્યા બાહ્યાચારપ્રધાના દેશના કર્તવ્યા । કાલતોડલ્પવયસ્કતાદિપ્રયુક્તા । ઇતાદૃશબાલતાવિશિષ્ટ

વગેરેને જોવાથી ધર્મ પ્રત્યે તે આકર્ષિત થાય, ધર્મ સાભળવા તૈયાર થાય અને જે વક્તા તે વખતે મોક્ષનો આશય પ્રગટાવવાનું જ મુખ્ય લક્ષ્ય રાખવા છતાં ‘મન-દેહ-ઈન્દ્રિય-રોટી-કપડા-મકાન વગેરેથી રહિત એવો મોક્ષ જ ઉપાદેય છે, ધર્મ નહિ’ વગેરે વાતો તેની આગળ કરવા મારે તો તે બાલ જીવ ભડકી જ જાય અને બીજી વાર ક્યારેય પાછો ધર્મ સાભળવા તૈયાર જ ન થાય મતલબ કે બાલ જીવની પાસે ધર્મના વ્યવરણેદૃષ્ટક મોક્ષની જ મુખ્યતા વાત કરવી એ હકીકતમા બાલ જીવમા મોક્ષનો આશય પ્રગટાવવાના બદલે મોક્ષ પ્રત્યે, મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે, મોક્ષમાર્ગસાધક પ્રત્યે દેવ ઉત્પન્ન કરવામા નિમિત્ત બની જાય- એવી પૂરેપૂરી સભાવના રહેલી છે માદા માણસ પાસે માણનો બોજો ઉપડાવવાની અપેક્ષા રાખવી એ જેમ ગાડપાણ કહેવાય, તેમ હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે પ્રથમ ધોડશકમા જેને બાલ જીવ જાણાવેલ છે તેની પાસે મોક્ષેલક્ષિતાની અપેક્ષા રાખવી એ વક્તાની નાદાની છે, જિનવચનમર્મજ્ઞતારાહિત્યની નિશાની છે તેમા પાછો જે બાલ જીવને એમ કહેવામા આવે કે → ‘જે મોક્ષનો આશય નહિ હોય તો ધર્મ સર્વથા અધર્મ છે- મહાભૂડો છે અને તો તારી બધી ધર્મક્રિયા જેર બની જશે અને તને દુર્ગતિમા રિભાવી રિભાવીને હેરાન પરેશાન કરશે’ <— તો તે એવો ગભરાઈ જશે કે ભૂલે ચૂકે પાછો ધર્મક્રિયાને કરશે નહિ, કેમ કે ‘મોક્ષનો આશય પોતાની પાસે નથી’ આ હકીકતથી તે બાલ જીવ સુપરિચિત છે આવું થાય તો વક્તાએ મોક્ષને મુખ્ય કરીને ધર્મની આશાતના કરવાથી બાલ શ્રોતાને વિશે ઘણો મોટો અપરાધ-અન્યાય કર્યો ગણાય

વાસ્તવિકતા એ છે કે સામેની વ્યક્તિમા જેવી યોગ્યતા - જ્ઞમતા હોય તેને અનુસારે જ તેની પાસે કોઈ ધર્મ કાર્યની અપેક્ષા રાખવી જેઈએ બાલ જીવ વિવેકદૃષ્ટિશૂન્ય [જુઓ પૃષ્ઠ-૩] હોવાથી તેની પાસે એટલી જ અપેક્ષા રાખી શકાય કે તે બાહ્ય સ્થૂલ ધર્માચારો પ્રત્યે આકર્ષિત થાય બાલ જીવને અપાતી દેશનાની પાછળ ‘આ ધર્મદેશનાને સાભળવાથી બાલ જીવ મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે, મોક્ષલક્ષીતા કેળવે, મોક્ષસુખ પામે’ ઈત્યાદિ આશય વક્તાને જરૂર હોય છતાં પાછો બાલ જીવની અવિકસિત અવસ્થાને લીધે વક્તા તેને મુખ્યતામા બાહ્ય આચારનો જ ઉપદેશ આપે આથી તે બાહ્ય ધર્માનુષ્ઠાન પ્રત્યે રુચિવાળો થાય અને શક્તિમુજબ આચારમાર્ગે આગળ વધવા પ્રયત્નશીલ બને ભવિત્યતા અનુકૂળ હોય તો જેનો Starting Point સારો હોય તેનો Ending Point પાછો સારો આવશે જ મેઘકુમારે હાથીના ભવમા મોક્ષના આશય વિના પાછો દયાસ્વરૂપ ધર્માચારનું પાલન કર્યું તો તે બાહ્ય ધર્માચારનું પાલન

તસ્યા એવ તાલદેશનાયા અભિલાપમાહ → 'સમ્યગિ'ત્યાદિ ।

સમ્યગ્લોચવિધાન હનુપાનત્કત્વમય ધરા શય્યા । પ્રહરદ્વય રજન્યાઃ સ્વાપઃ શીતોષ્ણસહનન્ ॥૨/૩॥

સમ્યગ્ = યથોપદેશ લોચવિધાન યતીનામાવશ્યક હિશબ્દશ્ચાર્થે સર્વત્ર સમ્બન્ધનીય । અનુપાનત્કત્વમ્ =

કલ્યાણકન્દલી

પ્રતિ નોત્તરવાહ્યાચારપ્રધાના દેશના કાર્યા કિન્તુ ધર્મકથાપ્રવાના । ભાવતશ્ચ જ્ઞાનાવરણવિપાકોદયવિશેષપ્રયુક્તા । પ્તાદૃક્ષવાલતાપરિ-
કલિતે વાહ્યાચારમુલ્યા દેશના કરણીયા, ન તુ દ્રવ્યાનુયોગાદિપ્રધાના । યદ્વા ભાવતો દર્શનમોહતીવ્રવિપાકોદયપ્રયુક્તાઽપિ ચાલતા
સમ્ભવતિ । પ્તાદૃક્ષવાલતોપેતસ્તુ ન વસ્તુત સદ્ધર્મદેશનાશ્રવણાધિકારી, શાઠ્ઠ્યાત્ ધર્મશ્રવણેઽપિ છિદ્રાન્વેષણવદ્ધકક્ષત્વાત્ । અત
એવ જ્ઞાનાવરણક્ષયોપગમવિશેષપરિકલિતસ્યાઽપિ આર્યમોવિન્દાદે હારિભદ્રીયાવગ્યકવૃત્ત્યાદો ધર્મશ્રવણાડયોગ્યતા પ્રદર્શિતા [આ નિ
ગા ૧૬૧૭ હા વૃ પૃ ૮૬૧] । તદુક્ત ઉપદેશરત્નાકરેઽપિ → રત્તો દુષ્ટો મૂઢો, પુત્રિં કુળગાહિઓ ય ચત્તારિ । જવ્વસસ
અણરિહા અરિહો પુણ હોડ મજ્જત્યો ॥ ← [૩૨ ૨] ઇતિ । નેમિચન્દ્રેણાપિ પથિશતકે → કુળગહગહિયાણ મુદ્ધો જો
દેડ ધમ્મજવ્વસ । સો ચમ્માસીકુકુરવયણમ્મિ સ્વિવેડ કપ્પૂ ॥૧૩॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । યદ્વા ભાવત ચારિત્રમોહોદયપ્રાવલ્યપ્રયુક્તાઽપિ
ચાલતા સમ્ભવતિ । પ્તાદૃક્ષવાલતાયુક્તસ્ય ધર્માર્થિનોઽપિ દેશવિરત્યુપદેશો દાતવ્ય, તદગત્ત્વે સમ્યગ્દર્શનોપદેશો દેય,
તત્રાડ્યડગત્ત્વે વૃહત્કલ્પવૃત્ત્યાદ્યનુસારેણ [વૃ ક મા ૧૧૩૯] પરસ્ત્રીગમન-માસમક્ષણ-મધપાનાદિવિરત્યુપદેશ પ્રદેય । પ્રકૃતપ્રકરણે
તુ મુલ્યતો જ્ઞાનાવરણોદયપ્રયુક્તજાડ્યલક્ષણા ચાલતા યદ્વાડપુનર્વન્ધકાદિગતા દર્શનમોહનીયક્ષયોપગમાડપદુતાત્મિકા ચાલતા
વિવેકવૈકલ્યપદદ્યોતિતા ગ્રાહેતિ દિક્ ॥૨/૨॥

ચાલ એવ કદાચિત્ ભવિતવ્યતાદિનિયોગેન સ્વય દીક્ષામાદાતુમ્તુક સ્યાત્ સ્યાદ્વા સાધુધર્મશુશ્રુષુ તદા કિ તસ્ય
વક્તવ્યમ્ ? ઇત્યાગ્રહ્યાયા તસ્યાઃ = સાધુધર્મપ્રતિપાદિકાયા એવ ચાલદેશનાયાઃ = ચાલશ્રોતૃસમ્બન્ધિદેશનાયા અભિલાપમાહ
→ 'સમ્યગિ'ત્યાદિ ।

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સમ્યગ્ લોચવિધાન અનુપાનત્કત્વ હિ અથ ધરા શય્યા, રજન્યા પ્રહરદ્વય સ્વાપ શીતોષ્ણ-
સહનન્ ॥૨/૩॥ ઇય કારિકા ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદો [ધ ર પ્ર ગા ૧૬ વૃ] ઝદ્ધતા । લોચવિધાનમિતિ । લોચકર્મવિધિસ્ત્વેવમ્
→ ધુવલોઓ અ જિણાણ, વાસાવાસેસુ હોડ યેરાણ । તરુણાણ ચંજમાસે વુડ્ઢાણ હોડ છમાસે ॥ ← [] નિશીધમાખ્યેઽપિ
→ ધુવલોઓ ય જિણાણ, ણિચ્ચ યેરાણ વાસવાસાસુ । અસહૂ ગિલાણસસ વ ત રયણિ તૂ ણડતિકામે ॥૩૧૭૩॥ ←
ઇત્યુક્તમ્ । 'જિણાણ' = જિનકલ્પિકાના, 'ત રયણિ' = પર્યુપણારાત્રિમિ'ત્યર્થ । શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ । હિશબ્દઃ ચાર્થે ઇતિ ।

તેને ધર્માચારની મહત્તા, ધર્માચારની રૂચિ વગેરેના લીધે મોક્ષ સુધી સદ્ધન્યયાયથી પહોચાડનાર બની જ ગયુ દૂકમા કહેવાનો આશય
એ છે કે શ્રોતાની જે ભૂમિકા હોય તેનાથી એકદમ નીચેની કક્ષાનો કે તેનાથી એકદમ ઉપરની કક્ષાનો ઉપદેશ ન અપાય પરંતુ તેની
જે ભૂમિકા હોય તેને અનુરૂપ અથવા તેનાથી તે યોગે ધારણે આગળ વધે તે જાતનો ઉપદેશ આપવો યોગ્ય કહેવાય બિયાસાણાની
જ તાકાત હોય તેને બિયાસાણુ કરવાનો ઉપદેશ યોગ્ય કહેવાય બહુ બહુ તો તેને એકાસાણુ કરવાનો ઉપદેશ આપે તો તે ચાલી શકે
પરંતુ તેની બિયાસાણાની જ તાકાત જાણ્યા પછી પાછા તેને માનસમણાની કે ૧૮૦ ઉપવાસની પ્રેરણા કરવી તે હકીકતમા તેને તપની
અરુચિ પેદા કરવામા જ નિમિત્ત બને પછી તે તપનુ નામ સાભળતા જ ભડકી જાય તેમ જ ધ્યાનમા રાખવુ કે બાલ જીવને મોક્ષની
વાત જ ન થાય- એવુ નથી અવગરે તેને પાછા મોક્ષની વાત કરવામા વાધો નથી પરંતુ ધર્મપુરુષાર્થને હેય બતાડી મોક્ષ જ એક
ઉપાદેય હોવાની વાત બાલ જીવને કરવામા જોખમ છે શરૂઆતમા જ ધર્મને હેય બતાડવા બેસી જવાથી નુકશાન થાય છે

બીજી મહત્ત્વની વાત એ છે કે જે આચારનુ વક્તા પ્રતિપાદન કરે તે આચારને વક્તાએ સ્વય પાછા કમ સે કમ બાલ જીવની હાજરીમા
તો પાળવો જ જોઈએ બાકી 'પરોપદેશે પાડિત્વ', 'વચ્ચને કા દરિદ્રતા' આવો ભાવ શ્રોતાને ઉપદેશક પ્રત્યે થાય તથા 'વાતો કરવી
વીરની ને વર્તન દીલુ ઘેંસ' આવુ શ્રોતા જાણે તો તે ધર્મથી વિમુખ બની જાય જેમ કે 'માધુ ચોદથના ઉપવાસ જ કરે ચોદથના
છૂટી નવકાચી કરે તે સાધુ ન જ કહેવાય' આવુ જોરશોરથી બોલી પાટ ગજવી -શ્રૂજવીને સ્વય અલમસ્ત શરીરવાળો હોવા છતા
વક્તા ચોદથની તિથિએ ચાર-પાચ વાર અલગ-અલગ સમયે ચા પીવે છે- તે હકીકત જે બાલ શ્રોતાને ખ્યાલમા આવી જાય તો મોટે
ભાગે તે બાલ શ્રોતા ધર્મભ્રષ્ટ જ થઈ જાય કલિઝાલમા તો વિશેષ ગીતે આ બાબતને પ્રવચનકારે લક્ષમા રાખવી જોઈએ [૨/૨]

કદાચ ભવિતવ્યતાના યોગે બાલ જીવ દીક્ષા લેવા તેયાર થાય અથવા સાધુધર્મનુ સ્વરૂપ જાણવા તલપાપડ થાય તો 'સાધુધર્મવિપયક
આલેદથના કેવી હોય ?' તેના સ્વરૂપને મૂલકારથી બતાવે છે કે -

ગાથાર્થ - સમ્યક્ લોચ કરવો, પગરખાનો ત્યાગ, જમીનરૂપી શય્યા, રાતના બે પહોર નિદ્રા, ઠંડી અને ગરમીને સહન
કરવી [આ માધ્યાચાર છે] [૨/૩]

દીકાર્થ - શાસ્ત્રીય વિધાન મુજબ લોચ કરાવવો તે સાધુઓનુ આવશ્યક કર્તવ્ય છે મૂળ ગાથામા રહેલ 'હિ' શબ્દ 'ચ' શબ્દના

પાદત્રાણરહિતભાવશ્ચ । અથ ઘરા એવ શય્યા, નાન્યત્ પર્યઙ્કાદિ । રજન્યા પ્રહરદ્વય = દ્વિતીય-તૃતીયૌ પ્રહરાવેત્ સ્વાપ = શયન, પ્રથમ-વતુર્થયો સ્વાધ્યાય એવ પ્રવૃત્તે । શીતોષ્ણસહન = તથાઽનુકૂલ-પ્રતિકૂલપરિહતિતિક્ષા ॥૨/૩॥ → ષષ્ઠે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

‘ચ સમુચ્ચયે’ [સિ.હે ૧/૧/૩૧ વૃ વૃ.] ઇતિ સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસનવૃહદ્વૃત્તૌ । તતો હિ-સમુચ્ચયાર્થ ઇતિ । ઇદશ્ચાત્રાવધેયમ્ - પ્રકૃતે બાલદેશના સાધુસમાચારવિષયિણી દર્શિતા ભગવતા મૂલકૃતા । તદન્યથાઽનુપપત્ત્યા બાલસ્ય સાધુધર્મજિઘૃક્ષાલક્ષણ સાધુધર્મચલિલક્ષણ સાધુધર્મશુશ્રૂષાલક્ષણ વા ધર્માર્થિત્વ જ્ઞાયતે । યુક્ત હિ મોક્ષસ્વરૂપાધનમિજ્ઞસ્ય બાલસ્ય સતોઽપિ અશઠસ્ય સાધુસમાચારપાલનસમર્થસ્ય સાધુધર્મશુશ્રૂષોર્વા સાધુસમ્બન્ધિવાહ્યાચારગોચરોપદેશદાનમ્ । ઇત્યમેવ સદન્ધન્યાયેન તસ્ય સાધુબહુમાનાદિ-દ્વારા માર્ગાવતારોપપત્તેઃ । સદન્ધન્યાયસ્વરૂપશ્ચ → અસાતોદયશૂન્યોઽન્ધ, કાન્તારપતિતો યથા । ગર્તાદિપરિહારેણ સમ્યક્ તત્રાઽભિગચ્છતિ ॥ તથાઽય ભવકાન્તારે પાપાદિપરિહારતઃ । શ્રુતચક્ષુર્વિહીનોઽપિ સત્સાતોદયસયુત ॥ ← [યો વિ ૩૫૪/૩૫૫] ઇત્યેવ યોગવિન્દૌ । ન ચ તસ્ય દેશવિરતાચારશ્રાવણ ન્યાય્યમ્, વક્તુરનાકાક્ષિતાભિધાનેનાવધેયવચનત્વાપત્તે, સદ્ધર્મપરીક્ષકત્વે-નોપસ્થિતસ્ય શ્રોતુર્દેશવિરતાચારપ્રદર્શને તાદૃશધર્મે ઉત્કૃષ્ટવુદ્ધચનુદયાત્, દ્રવ્યચારિત્રપાલનસમર્થસ્યાશઠભાવસ્ય તુ ચારિત્રપ્રતિ-પત્ત્યન્તરાયાપાતાત્, તતશ્ચ ગુરોરપિ ચારિત્રદુર્લભત્વાપત્તે, અપ્રત્યાઘ્યાતસાવધારો ચ ગુરોરપ્યનુમતિપ્રસન્નાત્ । તદુક્ત ધર્મેવિન્દૌ ‘સહિષ્ણો- પ્રયોગેઽન્તરાય ઇતિ, અનુમતિશ્ચેતરત્રેતિ’ [ધ.વિ ૩/૯-૧૦] । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય વૃદ્ધાવાદાનુવાદરૂપેણ આવશ્યક-હારિભવ્રવૃત્તાવપિ → પદમ મૂલગુણા કઢ્ઢેતિ પાળાતિપાતવેરમણાતિ, તતો સાધુધર્મ્મે કથિતે પચ્છા અસદ્સસ સાવગધમ્મો, ઇહરા કહિજ્જતિ સત્તિદ્વો વિ સાવયધમ્મ પદમ સોતુ તત્થેવ વીત્તી કરેઈ’ ← [આ.નિ.હા.વૃ. ૧૬૧૮] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ન ચ યથોક્તભાવશૂન્યત્વેન તસ્ય સાધ્વાચારોપદેશાનર્હત્વમિતિ શઙ્કનીયમ્, સદ્ધર્મપરીક્ષકે તાદૃશયોગ્યતાયા બાહ્યસાધ્વાચારશ્રાવણાય અનપેક્ષણાત્, ધર્મજિઘૃક્ષોરપિ દોષવિશેષવિકલસ્ય દ્રવ્યાજ્ઞાપાલનત્ત્વ એવ ભાવાજ્ઞાપાલનયોગ્યત્વપ્રાપ્તિસમ્ભવાત્, પ્રવ્રજ્યાયા વિશિષ્ટ-બીજત્વાત્ । અત એવ શ્રીમહાવીરેણ હાલિકાય સા દાપિતા, અન્યથા તદ્દાનનૈરર્થક્યાપત્તે । સામાન્યબીજાઽઽધ્યાનાર્થમપિ દીક્ષોપ-ગુચ્યત એવ, પત્તસ્યા દ્રવ્યસમ્યક્ત્વાદિક્રમેણાઽસદ્ગ્રહત્યાગ-ધાર્મિકજનાનુરાગ-વિહિતાનુષ્ઠાનાઽઽહિતક્ષયોપશમ-જ્ઞાનાવરણવિગમ-બોધિ-વૃદ્ધ્યાદિગુણપ્રાપ્તિપૂર્વ પરમદીક્ષાપ્રાપ્તિહેતુત્વસ્ય ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચયાદૌ [૧/૧૪૮] સમર્થિતત્વાદિતિ ભાવનીય તત્ત્વમેતત્ સુસમણ્ઢિત-પ્રબોધદર્શનન્યાયેનેતિ દિક્ ।

શીતોષ્ણસહનમિતિ । મા ભૂત કસ્યચિત્ ‘ગ્રીષ્મે શીતસહન હેમન્તે ચોષ્ણસહનમિ’તિ મોહ ઇત્યાહ-તથાઽનુકૂલ-પ્રતિકૂલ-પરિપહતિતિક્ષા = ઉપસ્થિતસહજતથાવિધાનુકૂલ-પ્રતિકૂલપરિપહસહન સ્વસામર્થ્યપિક્ષયાઽઽર્ત્તધ્યાનાદિપરિહારેણ । એતેન ‘આયાવયાહિ’

અર્થમા છે સંસ્કૃત ભાષાના ‘ચ’ શબ્દનો અર્થ છે સમ્રાડ/સમુચ્ચય કરવો તથા તેનો દરેક કર્તવ્યોની સાથે સબધ કરવો તેમ જ [ચાલતી વખતે] પગમા જોડા ન હોવા તે સાધુનો આચાર છે તેમ જ જમીન એ જ સાધુની પથારી-શય્યા હોય, પલગ વગેરે નહિ તથા શતના બીજા અને ત્રીજા પહોરમા જ સાધુને સુવાય, કારણ કે રાત્રિના પ્રથમ અને છેલ્લા પહોરમા તો સાધુ સ્વાધ્યાયમા જ પ્રવૃત્ત હોય છે તથા ઠંડી-ગરમી સહન કરે. અર્થાત્ તથાવિધ અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ પરિપહોને સહન કરવા તે સાધુનો આચાર છે [૨/૩]

લોચ, ખુદ્ધા પગ, રાત્રે અલ્પ જિહ્વા વગેરે સાધવાચાર

વિશેષાર્થ :- જીવ સુખશીલતાના કારણે સસારમા જીવહિસા વગેરે કરી ભટકે છે માટે હિસા છોડવા સુખશીલતા છોડવી પડે, કટમય સદાચાર-ધર્માચાર પાળવા જોઈએ, તો જ ભવભ્રમણ અટકે માટે મહાત્માઓ હજમ પાસે હજમત નથી કરાવતા વર્ષમા યુવાન સાધુ-સાધ્વીજીએ ત્રણ વાર લોચ કરાવવાનો હોય છે તે શક્ય ન હોય તો કમ સે કમ બે વાર દર વર્ષે લોચ કરાવવો પડે અતિવૃદ્ધતા, ગાઢ માદગી વગેરે કારણે બે વાર લોચ ન કરાવી શકે તો પણ વર્ષમા એક વાર તો અવશ્ય સાધુજી લોચ [માયાના, દાદી-મુછના બધા વાળને હાથેથી ખેંચીને કાઢવાની ક્રિયા] કરવાની સમાચારી છે તેમ જ વિહાર વગેરેમા પગે જોડા, બુટ, સ્લીપર, મોજ, સેડલ, ચાખ્ખી વગેરે પહેરવા સાધુને ન કલ્પે આ જ રીતે સુવા માટે કે બેસવા માટે પાટ, ખાટલો, સોફાસેટ, ટેબલ, ખુરશી, ડનલોપની ગાદી, ગાદલા, ગોદડા વગેરેનો ઉપયોગ કરવો સાધુને ન કલ્પે માત્ર ચોમાસામા રાત્રે સુવા માટે લાકડાની પાટ કે પાટિયાનો ઉપયોગ સાધુ-સાધ્વીજી કરી શકે તે જ રીતે દિવસે સુવુ તે સાધુ-સાધ્વીનો આચાર નથી રાત્રે માત્ર બીજે અને ત્રીજે પહોર એટલે કે સામાન્યથી રાત્રે ૧૦ થી ૪ સુધી સુવુ કલ્પે બાકીના રાત્રીના ૬ કલાક [રાત્રીના પ્રારભના ૩ કલાક અને અતિમ ૩ કલાક = કુલ ૨ પહોર] તો સાધુ-સાધ્વીને સ્વાધ્યાય જ કરવાનો હોય એ જ રીતે ઠંડીના દિવસોમા ઠંડી અને ગરમીના દિવસોમા ગરમી સાધુ-સાધ્વીજી શક્તિ મુજબ સહન કરવાનો હોય શિયાળામા ધાબળા, ગોદડા, ચાદર કે બે-ત્રણ કામળી વગેરે ઓઢીને ઠંડીને સહન કરવામા ટીલાશ ન કરાય જામા ગરમી સહન કરવ

પઠાદમાદિરૂપ ચિત્ર વાહ્ય તપો મહાકષ્ટમ્ । અલ્પોપકરણસન્ધારણઞ્ચ તચ્છુદ્ધતા ચૈવ ॥૨/૪॥

ષષ્ઠાષ્ટમાદિરૂપ સમયપ્રસિદ્ધ ચિત્ર = નાનાપ્રકાર, મહાકષ્ટ = અલ્પસત્ત્વૈર્દર્શલસહનૌશ્ચ દરબુધરમિતિ વૃત્તવા, અલ્પસત્ત્વૈવોપકરણસ્યૌપાધિકાદે સન્ધારણય તચ્છુદ્ધતા ચૈવ ઉદ્ગમાદિદોષત્યાગશ્ચ ॥૨/૪॥

કલ્યાણકન્દલી

ઇતિ વચનેન શિશિરે ચ્વંદાશ્વાતાપનાગ્રહણાયોત્યુકસ્ય વ્યવચ્છેદ કૃત , 'ચય સોગમલ્લમિ' [દૃ ૨/૫] ત્યસ્યોત્તરવાક્યોપાત્તત્વેન 'આયાવયાહિ' इत्यस्य प्रतिकूलोपसर्गपरिपहसहनविधिपरत्वात्, તદુક્ત દશવૈકાલિકસૂત્ર પ્વ → આયાવયતિ ગિમ્હેમુ, હેમતેસુ અવાહા । વાસાસુ પહિસલિણા સજયા સુસમાહિયા ॥ ← [દૃ ૩/૧૦] इत्यादिक भावनीयम् । અત્ર → સુહા-પિવાસા-સી-ચ્વંદ દસાચ્ચેલાડરડત્થિઓ । ચરિઆ નિસીહિયા મિજ્જા અકોમ-વહ-જાયણા ॥૨૭॥ અલામ-રોગ-તળાસા મલ-સક્કારપરિસહા પન્ના અન્નાણસમ્મત્ત ડાઝ વાવીમ પરિમહા ॥૨૮॥ ← ઇતિ નવંતત્ત્વપ્રકરણગાયે વાચ્યે । પરિપહપદેનોપલક્ષણા-દુપસર્ગસહનમપિ દર્શનીયમ્ । યથોક્ત ઉત્તરાધ્યયને → दिव्यं जे उवस्सगं तहा तेरिच्छमाणुमे । जे भिक्खू सहई निच से न अच्छड मडले ॥ ← [૩૧/૫] ॥૨/૩॥

મૂલગ્રન્થે દ્વંદ્વાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પઠાદમાદિરૂપ ચિત્ર મહાકષ્ટ વાહ્ય તપ , અલ્પોપકરણસન્ધારણઞ્ચ તચ્છુદ્ધતા ચૈવ ॥૨/૪॥ इय कारिका धर्मग्लनप्रकरणवृत्त्यादौ [ध २ प्र गा ९६ वृ पृ २६१] समुद्धता वर्तते । दर्शितकारिकाद्वयानुरोधेन टीका-कृता देशनाम्नात्रिशिकाया → सम्यग्लोचो धरा शय्या तपश्चित्र परिपहा । अल्पोपधित्वमित्यादि बाह्य बालस्य कथ्यते ← ॥२/०१॥ इत्युक्तम् । योगदीपिकाया 'पठ्ठादमादिरूपमि'ति । तदुक्त निशीथभाष्ये → अष्टम-छट्-चउत्थ सवच्छर-चाउमास-पक्खे य ← [३०१७] । नानाप्रकार = चान्द्रायणादिरूपम् । तदुक्त ग्रन्थकृतेव योगविन्दौ → तपोऽपि च यथाशक्ति, कर्तव्य पापतापनम् । तच्च चान्द्रायणं कृच्छ्रं, मृत्युञ्जं पापमूदनम् ॥१३१॥ एकैक वर्धयेद् ग्रास शुक्ले कृष्णे च हापयेत् । भुञ्जीत नाऽमावास्यामेव चान्द्रायणो विधि ॥१३०॥ सन्तापनादिभेदेन कृच्छ्रमुक्तमनेकधा । अकृच्छ्रादतिकृच्छ्रेषु हन्त सन्तारण परम् ॥१३३॥ मासोपवासमित्याहुर्मृत्युञ्ज तु तपोयना । मृत्युञ्जयजपोपेत परिशुद्ध विधानत ॥१३४॥ पाप-मूदनमध्येव तत्तत्पापाद्यपेक्षया । चित्रमन्त्रजपप्राय प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥१३५॥ ← इत्यादि । → यदुस्तर यदुराप यदुर्ग यच्च दुष्करम् । सर्वं तु तपसा साध्य तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ ← [११/११९] इति मनुस्मृतिवचनमपि बालस्योपदेष्टव्यम् ।

અલ્પોપકરણસન્ધારણઞ્ચ = અલ્પસત્ત્વૈવ ઉપકરણસ્ય ઓપધિકાદેઃ સન્ધારણઞ્ચ । તદુક્ત નિશીથભાષ્યે ઓધનિર્યુક્તો ચ → पत्त पत्तावधो पायद्वयण च पायकेसरिया । पडलाड रयत्ताण च गोच्छओ पायनिज्जोगो ॥ तिन्नेव य पच्छागा रयहरण चैव होड मुहपोत्ती । एसो दुवालसविहो उवही जिणकप्पियाण तु ॥ एण चैव दुवालस मत्तग अडरेगचोलपट्ठो अ । एसो चउडसविहो उवही पुण धेरकप्पम्मि ॥ ← [नि भा १३९३-९४/९५/ओ नि ६६९-७०-७१] इत्यादि । तदुक्तमन्यत्रापि → સથાર-સેજ્જાસણા-મત્ત-પાણે અપ્પિચ્છયા અહલામે વિ સતે । પ્વમપ્પાણમમિતોસપ્જ્જા, સતોસપાહનરણ સ પુજ્જો ॥ ← [] ઇતિ । दशवैकालिकचूलिकायामपि → અપોવહી કલહવિવજ્જણા ય વિહારચરિયા ડસિણ પમત્થા ← [૨/૫]

મદલે માથે ડડા પાણીના યોતા મુકવા, શરીરે ભીનુ ડપડુ લગાડવુ, માથે ડડુ પાણી છાટવુ વગેરે સાધુના આચાર નથી સાધુએ તો પરિપહ આવે એટલે મળેથી તેને મહન કરવા જોઈએ 'દેહુ રુ મહાફલ' પરિપહથી ભાગેડુવૃત્તિ સાધુજીવનમા ન થાલે - આ રીતે સાધુના ઉત્કૃષ્ટ બાહ્ય આચારો બતાવીને બાલ શ્રોતાને 'ખરેખર સાધુઓને ધન્ય છે, આવુ ઉંચુ જીવન જીવે છે' આ રીતે સાધુધર્મ વિશે અને સાધુ વિશે બહુમાન-અહોભાવ પ્રગટાવવો બાલ જીવની દૃષ્ટિએ બાહ્ય સાધુવેશ અને સ્થૂલ આચાર એ જ ધર્મ હોવાથી તેને જોતલા ઉગ્ર ક્રમય સાધુના આચારો બતાવવામા આવે તેમ તેને સાધુ પ્રત્યે અહોભાવ-આદર વધતો જાય વિહાર દગ્ધ્યાન ખેડત વગેરે સાધુને પૂછે કે 'તમારો ધર્મ નુ ?' તેવા અવનરે અહીં જાણાવેલી વાત કહેવી ધણી હિતકારી નિવરે તેવી છે આ રીતે બાલ જીવમા બીજવાન થાય અને આગળ જતા વિશેષ ભાવોલાસ વધતા તે સ્વયં પણ સાધુજીવન સ્વીકારવા તૈયાર થાય આ તાત્પર્યને આગળના ત્રણ શ્લોકમા પણ વાચકવર્ગે સ્વયં વિચારી લેવુ [૨/૩]

બાલ જીવને બતાવવાના બીજા બાહ્ય આચારોને જાણાવતા મૂલઝારથી કરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - છટ, અઠમ વગેરે અનેકવિધ બાહ્ય તપ, મહાકષ્ટ, અલ્પ ઉપકરણને ધારવા અને તેની શુદ્ધતા [એ સાધુધર્મ જાણવો] [૨/૪]

ટીકાર્થ - આગમમા પ્રસિદ્ધ છટ, અઠમ વગેરે બાહ્ય તપ અનેકવિધ છે અલ્પ સત્ત્વવાળા અને દુર્બલ સધયણવાળા જીવો તો તેનુ દુ ખેથી પાલન કરી શકવાના લીધે તેને મહા ક્રમ્યક્રમ માને છે તથા ઉપધિ વગેરે અલ્પ જ ધાગણ કરવાની હોય અને તે પણ ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન આદિ દોષથી રહિત જ હોવી જોઈએ [૨/૪]

• મુદ્રિતપ્રતા 'ઉદ્ગમાદિદોષશુદ્ધ્યા' ઇતિ પાઠ । 'ઉદ્ગમાદિદોષવિશુદ્ધયા' ઇતિ પ્રત્યન્તરે ।

‘ગુર્ત્વી’ત્યાદિ ।

ગુર્ત્વી પિણ્ડવિશુદ્ધિચિત્રા દ્રવ્યાધમિગ્રહાથેવ । વિકૃતીના સંત્યાગસ્તથેકસિધ્ધાદિપારણકમ્ ॥૨/૫॥

ગુર્ત્વી પિણ્ડવિશુદ્ધિ આધાર્કર્માદિત્યાગેજ, દ્રવ્યાધમિગ્રહા = દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાઽભિગ્રહા ચૈવ ચિત્રા = નાનાપ્રવગસા સમયપ્રસિદ્ધા । વિકૃતીના ક્ષીરાદીના સત્યાગ । તથા એક સિવથ ચત્ર તદાદિપારણક ઉપવાસાદિ-તપોદિનાનન્તરદિનભોજન, આદિના એકવચલાદિગ્રહ ॥૨/૫॥ ‘અનિયતે’ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

ઇત્યુક્તમ્ । ઉદ્રમાદિદોષત્યાગશ્ચ ઇતિ । → સોલસ ઝગમદોસા, સોલસ ઉપ્પાયણાણ દોસા ઉ ← [પિ.નિ.૬૬૯] ઇતિ પિણ્ડનિર્યુક્તિવચન બાલસ્યોપદેષ્યમિતિ ભાવઃ ॥૨/૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્પદાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ગુર્ત્વી પિણ્ડવિશુદ્ધિ, ચિત્રા દ્રવ્યાધમિગ્રહાથેવ, વિકૃતીના સત્યાગઃ તથા ઇકસિધ્ધાદિપારણકમ્ ॥૨/૫॥ ઇયં કારિકા ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદો સમુદ્વૃતા વર્તતે [ધ.ર.પ્ર.ગા ૯૬ વૃ.પૃ.૨૬૧] । પિણ્ડવિશુદ્ધિરિતિ । તદુક્ત અટકપ્રકરણે → અકૃતોઽકારિતશ્ચાનૈરસકલ્પિત ઇવ ચ । યતે પિણ્ડ, સમાભ્યાતો વિશુદ્ધ, શુદ્ધિકારકઃ ← ॥૬/૧૧॥ ઇવ → ચરણકરણસ્સ સારો ભિક્ષવાયરિયા તદેવ સજ્ઞાઓ । ઇત્યઓ ઝજમમાણ ત જાણસુ તિવ્સવેગ ॥ ચરણ-કરણસ્સ સારો ભિક્ષવાયરિયા તદેવ સજ્ઞાઓ । ઇત્ય પરિતપ્પમાણ ત જાણસુ મદસવિગ્ગ ॥ ← [ઉદે ૬/૩૮-૩૭] ઇતિ વ્યવહારભાષ્યપ્રમુ-તિકમપિ બાલસ્યોપદેષ્યમ્ । આધાર્કર્માદિત્યાગેનેતિ પિણ્ડવિશુદ્ધિગતગુરુત્વજ્ઞાપકહેતુરેતાવતોક્ત । આધાર્કર્મસ્વરૂપશ્ચ પઞ્ચવસ્તુકે → સચ્ચિત્ત જમચ્ચિત્ત સાહૂણઽદ્ધા કીરઈ જ ચ । અચ્ચિત્તમેવ પચ્છઈ, આહાકમ્મ તય મણિય ॥ ← [પ વ.૭૪૩] ઇત્યેવમુક્તમ્ । પિણ્ડનિર્યુક્તૌ ચ → ઓરાલસરીરાણ ઉદ્ધવણ તિપાયણ ચ જસ્સદ્ધા । મણમાહિત્તા કીરઈ આહાકમ્મ તય વેતિ ॥ ← [પિ નિ.૯૭] ઇત્યેવમુક્તમ્ । અર્થતસ્તુ નાનયોર્ભેદ ઇતિ તદ્વ્યાખ્યાવિલોકનેન વિભાવનીયમ્ । ઉપલક્ષણાત્ પિણ્ડેષણાઽપિ પ્રદર્શનીયા । તદુક્ત નિશીથચૂર્ણો → સત્ત પિઠેસણાઓ-અસસદ્ધા, સસદ્ધા, ઉદ્ધદા, અણ્ણલેવા, ઉવગ્ગહિયા, પગ્ગહિયા, ઉજ્ઞિયધમ્મિયા ય ← [ભા.૬ મા ગા. ૫૨૪૧ પૃ.૩૩] । દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાભિગ્રહા ઇતિ । તત્ત્વરૂપશ્ચ પઞ્ચવસ્તુકે → લેવડમલેવડ વા, અમુગ દવ્વ વ અજ્જ ધિચ્છામિ । અમુગેણ વ દવ્વેણ, અહ દવ્વાભિગ્ગહો ચેવ ॥૨૯૮॥ અદ્ધ ઉ ગોઝરભૂમી, ણ્ણુગવિક્કલભમિત્તગહ્ણ ચ । સગ્ગામપરગ્ગામે ઇવઈઅ ઘરા ય ચિત્તમિ ॥૨૯૯॥ કાલે અભિગ્ગર્હો પુણ આઈ-મજ્ઞે તદેવ અવસાણે । અણ્ણત્તે સડ કાલે આઈ વિતિ મજ્ઞ તઈઅતે ॥૩૦૧॥ ઓસક્કણ અભિસક્કણ, પરમુહોઽલકિઓ વ ઇયરોઽવિ । ભાવણ્ણયરેણ જુઓ, અહ ભાવાભિગ્ગહો નામ ॥૩૦૪॥ ← ઇત્યાદિ । ક્ષીરાદીના સત્યાગ ઇતિ । તદુક્ત નિશીથભાષ્યે આવશ્યકનિર્યુક્તૌ ચ → વિગડ વિગડમીઓ વિગડગ્ગય જો અ મુજ્જ સાહુ । વિગડ વિગડસહાવા, વિગડ વિગડ વલા નેઈ ॥ ← [નિ.ભા ૧૬૧૨, ૩૧૬૮] ઇતિ । ઉત્તરાધ્યયનેઽપિ → રસા પગામ ન નિસેવિયવ્યા, પાય રસા દિત્તિકરા નરાણ । દિત્ત ચ કામા સમમિદ્ધવતિ, દુમ જહા સાઉફલ વ પક્કસી ॥ ← [૩૨/૧૦] ઇતિ બાલોપદેશ ॥૨/૫॥

॥ ૬૪૭૨ તપ, અલપ શુદ્ધ ઉપઠરણધારણ વગેરે સાધવાચાર ॥

તિશેમાર્થ - બે ઉપવાસ = છટ્ટ, ત્રણ ઉપવાસ = અઠમ તથા મૃત્યુજય તપ વગેરેને નાધુઓ સાધતા હોય હીનસત્ત્વવાળા જીવો અને દુર્બલ સધપણવાળા જીવો માટે તેવી તપશ્ચર્યા દુષ્કર હોય છે સાધુએ વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે ઉપધિ = ઉપકરણ પાણ અને તેટલા ઓછા જ પારણ કરવાના હોય ધિયાળામા બે-ત્રણ કામળી રાખવી કે ‘ભવિષ્યમા નહિ મળે’ એવા ભયથી વધુ ઉપકરણોનો સચ્છ કરવો- આપુ સાધુ ન કરી શકે તેમ જ સાધુ માટે = સાધુને ઉદ્દેશીને જે વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે બનાવવામા આવે તેનો ઉપયોગ સાધુ કદાપિ ન કરે તથા પોતાના માટે વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે બનાવવાની સૂચના - ઈધારો-ઓર્ડર કરવાનો પણ સાધુને અધિકાર નથી [૨/૪]

હજુ મૂલકારથી સાધુના બીજા આચારોને જણાવે છે કે —

ગાથાર્થ :- જોરદાર પિઁવિશુદ્ધિ, અનેકવિધ દ્રવ્યાદિઅભિશોધો, વિગઈઓના ત્યાગ તથા એકનિત્ય પાણણક [એ સાધુધર્મ પાણવો] [૨/૫]

ટીકાર્થ :- આધાર્કર્મ વગેરે દોષના ત્યાગથી વિશુદ્ધ એવી ભિશ્તા [ગોચરી], તેમ જ આગમપ્રસિદ્ધ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ-સમગ્રી અભિશોધો, દૂધ વગેરે વિગઈનો ત્યાગ તથા એકનિત્યપાણણક વગેરે સાધવાચાર છે એકનિત્યપાણણક એ એક પ્રકારનો તપ છે જેમા એક દિવસે ઉપવાસ અને બીજે દિવસે પારણામા માત્ર એક અનાજનો દાણો વાપરવાનો એ જ રીતે એકાંતરે

અનિયતવિહારકલ્પઃ કાવ્યોત્સર્ગાદિકર્મણમનિશ્ચ । ઇત્યાદિનામુચ્ચઃ કથનીય ભવતિ ચાલસ્ય ॥૨/૬॥

અનિયતસ્ય = અપ્રતિવદ્ધસ્ય વિહારસ્ય કલ્પ = સમાચારો નવકલ્પાદિનીત્યા, ઘ = પુન, અનિશ્ચ કાવ્યોત્સર્ગાદિકર્મણ, આદિના આતાપનાદિગ્રહ । ઇત્યાદિ ચાલ અનુષ્ઠાન ઉચ્ચૈ = અતિશયેન ચાલસ્ય કથનીય ભવતિ । આદિના પ્રતિશ્રયપ્રત્યુપેક્ષણ-પ્રમાર્જન-કાલગ્રહણાદિગ્રહણમ્ ॥૨/૬॥

કલ્પાણકન્દલી

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અનિયતવિહારકલ્પ, અનિશ્ચ કાવ્યોત્સર્ગાદિકર્મણમિત્યાદિ વાદા ઉચ્ચૈ ચાલસ્ય કથનીય ભવતિ ॥૨/૬॥ ઇપમપિ કારિકા ધર્મગ્ત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદો [ધ ૧ પ્ર ૧૬ વૃ પૃ ૨૬૧] સમુદ્ધૃતા વર્તંતે । અપ્રતિવદ્ધસ્ય = દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિ-ધ્વનધ્યુપપન્નસ્ય । તથાહિ દ્રવ્યે શ્રાવકાદો, ક્ષેત્રે પુરાદો, કાલે શરદાદો, ભાવે શરીરોપચયાદો મમત્વરહિતસ્યેત્યર્થ । તદુક્ત પદ્મવસ્તુકે પ્રવચનમાર્ગેષ્ઠારાદો ચ → અપ્પદિવદ્ધો અ સયા, ગુરુવર્ણેણ સ્વભાવેસુ । મામાડવિહારેણ વિહારેજ જહાંચિય નિયમા ॥ ← [પ વ ૮૧૫/પ્રવ મારોદ્વાગ-ગા ૭૦] ઇતિ । → 'ગામે ણગઈય નગરે પચારઈય' ← [] ઇત્યાદિરીત્યા વિહારસ્ય સમાચાર । નવકલ્પનીત્યા ઇતિ અટ માસકલ્પા ણશ્વતુર્માસકલ્પ તદુભયમિલને ચ નવકલ્પા જાતા સમયપ્રમિદ્ધા, તટીત્યર્થ ।

કાવ્યોત્સર્ગાદિકર્મણમિતિ । કાવ્યોત્સર્ગસ્વરૂપશ્ચ યોગશાસ્ત્રે → પ્રલમ્બિતમુજદ્વન્દ-મૂર્ધ્વસ્થગ્યાડમિતસ્ય વા । મ્થાન કાયાનપેય યત્, કાવ્યોત્સર્ગ મ કીર્તિત ॥૪/૧૩૩॥ ← ઇતિ । તત્ત્વાનુશાસન → ઉત્પુજ્ય કાયકર્માણિ ભાવ ચ ભવ-કારણમ્ । સ્વાત્માવસ્થાનમવ્યગ્ર કાવ્યોત્સર્ગ સ ડ્યયતે ॥ ← [] ઇત્યેવમુક્તમ્ । કયાગ્ત્નકોશં ચ → ક્ષાઓ દેહો અન્મજ-મુજ્જાઓ તસ્ય ચેવ ડ્યસગ્ગો । અચ્ચત્ત ચાઓ જો હિ ભાવજો કાઠમગ્ગો મો ॥ ← [પૃ ૩૩૬/૨] ઇત્યુક્તમ્ । → જે કેડ ડ્યવમગ્ગા, દેવ-માણસ-તિરિસ્વડ્ચેદણિયા । તે સચ્ચે અધિઆસે, કાઠમગ્ગે ટિદો મતો ॥ ← [] ઇત્યાદિક ચાલસ્યોપદેષ્ટવ્યમ્ । કાવ્યોત્સર્ગાદિકર્મણમિત્યત્ર આદિના આતાપનાદિગ્રહઃ । સુગમાર્થકલ્પનાવૃત્તિકૃત્તમંતે → આદિશાસ્ત્રાત્રિપદ્યારુગમામેવનમ્ ← ઇતિ । પ્રતિશ્રયપ્રત્યુપેક્ષણ-પ્રમાર્જન-કાલગ્રહણાદિગ્રહણમિતિ । પ્રથમમુપાશ્રયાદેઃ પ્રત્યુપેક્ષણ, તત્ત્વ પ્રમાર્જનમ્ । જીવાગ્નસક્તોપાશ્રયેડપિ ત્રતુવદ્ધકાલે પ્રમાર્જનાદ્યમન્યદા તુ પ્રમાર્જનાત્રયમ્ । તદુક્ત નિશીયમાપ્યે → દોળિંગે ડ પમજ્જાનાઓ ડુદુમ્મિ વાસાસુ તત્તિય મજ્જણે ← [૩૧૩૪] । ઇત્યશ્ચ કેવલચ્ચહારનયપ્રધાના વાયાચારગોચરા સદ્ધર્મદેશના ચાલસ્ય કથનીયેતિ નિષ્કર્ણ । ઉપલભ્યાત્ દીક્ષાગ્રહણાવોપસ્થિતસ્યાડપિ સાધુચર્યોપદેષ્ટવ્યા । તદુક્ત નિશીયચૂળો → દિણે દિણે મિસ્સ હિડિયચ્ચ । જત્ય જ લગ્ગમ્

ઉપવાન ક્ષી પાગ્ગે એક કોળિયો વાપરવાનો આ તપને જાણાવવા માટે મૂલ ગ્રંથમા 'આદિ' શબ્દ વપરાયેલ છે [એમ યોગદીપિકાકાન્તુ કથન છે] [૨/૫]

✽ માધુકરી-ભિક્ષાથી નિર્દોષ ગોચરી, અભિગ્રહ, વિગઈપરિહાર વગેરે સાધવાચાર ✽

વિશેષાર્થ :- માધુને ઉદ્દેશીને જે ગોચરી-પાણી વગેરે બનાવવામા આવે તે આપકર્મી કહેવાય તેનો ઉપયોગ કરવો સાધુને ન કલ્પે મનલભ કે ૪૨ દોષરહિત અન્ન-પાનાદિ સાધુ વાપરી શકે જે આહાર-પાણી ગૃહસ્થે પોતાના માટે બનાવેલ હોય તે જ માધુને કલ્પી શકે 'અમુક દ્રવ્ય, અમુક ક્ષેત્રમા, અમુક સમયે, અમુક અવસ્થામા મળે તો તેનો ઉપયોગ કરવો, બાકી નહિ' આવા અભિગ્રહો સાધુઓ કાયમ માટે ધારતા હોય દૂધ, દહીં, ઘી, ગોળ વગેરે વિગઈનો સાધુ ત્યાગ કરનારા હોય અનેક પ્રકારના વિશિષ્ટ તપ વગેરેને માધુ આચરનારા હોય [૨/૫]

હવે મૂલકાન્ત્રી સાધુના બીજ આચારોને જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- અનિયત વિહાર કરવો અને ઉમેશા કાઉસગ્ગ વગેરે કરવા - ઈત્યાદિ બાધ આચાર વિશિષ્ટ રીતે બાલને કહેવા યોગ્ય છે [૨/૬]

દીક્ષાર્થ :- ક્ષેત્રાદિમા આનક્તિ-મમતા રાખ્યા વિના નવકલ્પ પદ્ધતિથી શાઓક્ત મર્યાદામુજબ સાધુ વિહાર કરે તેમ જ મતત કાઉસગ્ગ આદિ કરે 'આદિ' શબ્દથી આતાપના વગેરે સમજવાના આ રીતે બાધ અનુષ્ઠાન વિશિષ્ટ રીતે બાલ જીવને કહેવા આદિશબ્દથી ઉપાગ્રયનુ પ્રત્યુપેક્ષણ, પ્રમાર્જન, કાલગ્રહણ વગેરે સમજી લેવા [૨/૬]

✽ અપ્રતિબદ્ધ વિહાર, કાઉસગ્ગ, પડિલેહલ આદિ સાધવાચાર ✽

વિશેષાર્થ :- કોઈ પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર વગેરેની મમતા, મૂર્ધા કર્યા વિના નવકલ્પી વિહાર કરવો તે સાધુનો આચાર છે. વિહાર કરતા કરતા મોટું ક્ષેત્ર આવે ત્યાં ૧ માસ રહેવો આ રીતે ચાતુર્માસ નિવાપના ૮ માસમા ૮ માસકલ્પ અને ચોમાસાનો ૧ કલ્પ આમ નવકલ્પી વિહાર કરવો તે સાધુની મર્યાદા છે સારા ગોચરી-પાણી, વસ્ત્ર-પાત્ર આદિની આસક્તિથી કાયમ માટે એક ઠેકાણે

મધ્યમબુદ્ધેદેશનાવિધિમાહ → મધ્યમેત્યાદિ ।

મધ્યમબુદ્ધેસ્વીર્યાસમિતિપ્રભૃતિ ત્રિકોટિપરિશુદ્ધમ્ । આચન્તમધ્યયોગૈર્હિતં સ્વલુ સાધુસદ્વૃત્તમ્ ॥૨/૭॥

મધ્યમબુદ્ધે તુ ર્યાસમિતિપ્રભૃતિ પ્રવચનમાતૃરૂપ તિસૃષ્ઠિ કોટિશ્રી રાગ-દ્વેષ-મોહલક્ષણાભિ યદ્વા કૃત-ગારિતાનુમતભેદભિન્ન-હનન-પવન-ક્રયણરૂપાભિ પ્રતિષેધવ્યાપારેણ પરિશુદ્ધ, યદ્વા તિસૃષ્ઠિ કોટિભિ શાસ્ત્રસ્તર્વણ-

કલ્યાણકન્દલી

ત અચિત્ત ઘેત્તવ્ય, ત પિ ણસનાદિસુદ્ધ, આણિય પિ બાલુદ્ધસેહાદિણિહ સહ સવિભાગેણ મોત્તવ્વ । નિચ્ચ સજ્ઞાય-જ્ઞાણપરેણ હોયવ્વ । સદા અપ્પહાણગ, ઉદુવદ્ધે સયા મૂમિસયણ, વાસાસુ ફલગાદિણસુ સોતવ્વ । અદ્ધારસસીલગસહસ્સા ધરેયવ્વા, લોયાદિયા ય કિલેસા અણેગે કાયવ્વા ← [ઉદે ૧૧ સૂ ૮૫-ભાગ-૩ પૃ ૨૭૮] । → આચાર પરમો ધર્મ. ← [૧/૧૦૮] ઇતિ મનુ-સ્મૃતિવચનમપિ સદાચારસ્થૈર્યાય બાલસ્યોપદેષ્ટવ્યમ્ । યદપિ પશ્ચતન્ત્રે → અકૃત્ય નૈવ કૃત્ય સ્યાત્ પ્રાણત્યાગેઽપિ સમુપસ્થિતે । ન ચ કૃત્ય પરિત્યાજ્ય ણ ધર્મ સનાતન ॥ ← [૪/૪૨] ઇત્યુક્ત તદપિ ઉત્તર્ગદાદ્યર્થં બાલવિષયમવગન્તવ્યમ્ ॥૨/૬॥

નિશ્ચયનયગર્ભિત-વ્યવહારનયશુદ્ધિપ્રધાના વિધિવિશુદ્ધવાહ્યાચારવિષયિણી સદ્ધર્મદેશના મધ્યમબુદ્ધે કથનીયેત્યાશયેન ગ્રન્થકૃદાહ-મધ્યમબુદ્ધેરિતિ । મૂલગ્રન્થે દળ્પડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → મધ્યમબુદ્ધેસ્તુ ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ આચન્તમધ્યયોગૈ હિતદ ર્યાસમિતિપ્રભૃતિ સાધુસદ્વૃત્ત સ્વલુ, 'સમાસ્થેયમિ' [૨/૧૧] ત્યત્રાઽપિ સમ્બધ્યતે ॥૨/૭॥ ઇય કારિકા ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદૌ [પૃ ૨૬૧] સમુદ્ઘતા વર્તતે । ણ્તદનુસારેણ ટીકાકૃતાઽપિ દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા → મધ્યમસ્ય પુનર્વાચ્ય વૃત્ત યત્સાધુસજ્જતમ્ । સમ્યગીર્યાસમિત્યાદિ ત્રિકોટીશુદ્ધમોજનમ્ ॥૨/૧૨॥ ← ઇત્યુક્તમિત્યવધેયમ્ । પ્રાગ્વત્ પ્રકૃતેઽપિ મધ્યમબુદ્ધે સાધુધર્મજિજ્ઞાસાલક્ષણ સાધુધર્મરુચિસ્વરૂપ સાધુધર્મશુશ્રૂપાત્મક સાધુધર્મજિજ્ઞાસાલક્ષણ વા ધર્માર્થિત્વમવગન્તવ્યમ્ । ર્યાસમિતિપ્રભૃતિ । ર્યાસ્વરૂપશ્ચ → દન્વઓ ચક્કુસા પેહે, જુગમિત્ત તુ સેત્તઓ । કાલઓ જાવ રીણ્જ્જા ઉવત્તો ય ભાવઓ ॥[૨૪/૭] ← ઇત્યુત્તરાધ્યયને પ્રોક્તમ્ । આચારાન્નિર્ન્યુક્તો અપિ → આલવણે ય કાલે મગ્ગે જયણાઈ ચેવ પરિશુદ્ધ ← [૩૧૧] ઇત્યેવ ભાવેર્યાવિશુદ્ધિરુક્તા । નિયમસારેઽપિ → પાસુગમગ્ગેણ દિવા અવલોગતો જુગપ્પમાણ હિ । ગચ્છઈ પુરદો સમણો ઇરિયાસમિદી હવે તસ્સ ॥ ← [૬૧] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપ્યુક્ત → ફાસુયમગ્ગેણ દિવા જુગતરપ્પેહિણા સકજ્જેણ । જતુણ પરિહરતેણિરિયાસમિદી હવે ગમણ ॥ ← [] ઇતિ । મૂલે પ્રભૃતિપદેન ભાષાસમિત્યાદિ ગ્રાહ્ય । કપ-ચ્છેદ-તાપલક્ષણાભિઃ પ્રાક્ [૧/૧૦-પૃષ્ઠ ૨૦] વર્ણિતાભિ. પરિશુદ્ધમ્ । નનુ શ્રુતસ્યૈવ કષાદિભિ પરીક્ષા યુજ્યતે, તત ણ્વ બાહુલ્યેન ચારિત્રધર્મસમ્ભવાત્ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ પશ્ચવસ્તુકે → સુઅધમ્મસ્સ પરિક્ષ્વા, તઓ કસાઈહિં હોઈ કાયવ્વા । તઓ ચરિત્તધમ્મો પાય હોઈ ત્તિ કાઝળ ← ॥૧૦૬॥ તતશ્ચ પ્રકૃતે કષાદિભિ ચારિત્રસ્વરૂપસમિત્યાદિપરીક્ષાભિધાન વિપર્યાસકારિ । કિન્ન શાસ્ત્રાત્મકકાશ્ચનવિશોધનકારિણીભિરેતાભિ કથ

ધામા નાખી પડ્યા રહેવુ તે સાધ્વાચાર નથી મકાનમા પાણ અેશ-આરામ કરવો તે સાધુને ન કપે સાધુ તો હમેશા કાઉસગ્ગ, આતાપના, પરિહેડાણ, પ્રમાર્જના, જ્યાગા, વિનય, વૈયાવચ્ચ, ભક્તિ, અધ્યયન-અધ્યાપન, ધ્યાન, જપ વગેરે સદનુષ્ઠાનોમા પરોવાયેલા જ હોય નવરા બેઠા માખી ઉડાડતા ન હોય કલ્યાણકામી આત્માઓએ આવી સાધના તરફ લઈ જનારી આચારક્રિયાઓ કરવી જોઈએ - આ રીતે બાહ્ય આચારને વિશિષ્ટ રીતે જાણાવવામા આવે તો બાલ શ્રોતાને સાધુધર્મ પ્રત્યે આદર-અહોભાવ પ્રગટે બાલ શ્રોતા કદાચ 'કયો ધર્મ ચરિયાતો છે ?' એવી પરીક્ષા કરવા માગતો હોય કે સાધુધર્મ વિશે જાણકારી મેળવવા ઈચ્છતો હોય તો પ્રસ્તુત વક્તવ્યને સાભળવાથી ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ તરિકે કે સાચા ધર્મ તરિકે તે જનસાધુધર્મને અહોભાવથી સ્વીકારશે તેના દિલમા જનધર્મ વસી જશે આ રીતે બીજાધાન થતા તે મોક્ષમાર્ગે આગળ વધશે અને સાધ્વાચાર પાળવાની શક્તિ સયોગ હોય તો તે જ ભવમા તે દીક્ષા પાણ શરૂાગ કરે - એવુ પાણ સભવિત છે બાલ શ્રોતા વિનયરત્નની જેમ માયાવી ન હોય, ગુરુસમર્પિત હોય અને સાધુઆચાર પાળવા સમર્થ હોય તો તેને દીક્ષા પાણ આપી શકાય આ રીતે બાલ જીવ પાણ મોક્ષમાર્ગે આગળ વધશે [૨/૬]

મધ્યમબુદ્ધિને જે ધર્મદેશના આપવા યોગ્ય છે તેને જાણાવતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- મધ્યમબુદ્ધિને ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ આદિ-અત-માયયોગથી હિતકારી ઈર્ષાસમિતિ વગેરે સાધુના સદાચાર [જાણાવવા] [૨/૭]

મધ્યમબુદ્ધિને આપવા યોગ્ય ધર્મદેશના

દીકાર્થ :- ઈર્ષાસમિતિ વગેરે અષ્ટપ્રવચનમાતાસ્વરૂપ સાધ્વાચાર મધ્યમબુદ્ધિને જાણાવવા સાધ્વાચાર ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ હોય છે ત્રાણકોટિ રાગ, દ્વેષ અને મોહ સ્વરૂપ લેવી તેનાથી રહિત હોવાના લીધે સાધ્વાચાર ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ બને છે અથવા તો કરાણ, કરાણ અને અનુમોદન-એમ ત્રણ ભેદથી ભિન્ન, હનન-પચન-ક્રયાણ [ખરીદવું] સ્વરૂપ ત્રણ કોટિના પ્રતિષેધ કરવાના લીધે સાધ્વાચાર ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ બને છે અથવા તો શાશ્વત્સ્વરૂપ સુવાર્ણને શુદ્ધ કરનાર [જાણાવનાર] કપ, છેદ, તાપ એમ ત્રણ

શોધનકારિણીભિ કષ-છેદ-તાપલક્ષણાભિ પરિશુદ્ધ સર્વસ્ય શાસ્ત્રસ્ય પ્રવચનમાત્રન્તર્ભૂતત્વાત્ । સાધુસદ્વૃત્ત ચ્ચલુ
 ઇતિનિશ્ચયે આદ્યન્તમધ્યયોગૌ વયોઽવરથાત્રયગતૌ અધ્યયનાર્થશ્રવણ-ધર્મધ્યાનાદિધર્મત્યાપારૈઃ । આવીલણ 'પવીલણ
 નિષ્પીલણ (આવા સમ્યવત્વ અધ્ય ઉદે ૪ સૂ ૧) ઇત્યાગમાત્ તદવિરોધ્યતપ-મધ્યમ-વિકૃષ્ટતપોવિશેષરૂપૈર્વા હિતદ

કલ્યાણકન્દલી

પ્રવચનમાતૃપરિશુદ્ધિરિતિ ચેત્ ? ન, સર્વસ્ય શાસ્ત્રસ્ય = જિનોસ્તશાસ્ત્રસ્ય પ્રવચનમાત્રન્તર્ભૂતત્વાત્ = સ્વનિષ્ઠપ્રતિપાદઋતાનિરૂપિત-
 પ્રતિપાદતામન્વન્ધેન અષ્ટપ્રવચનમાત્રાત્મકચારિત્રનિષ્ઠત્વાત્, પ્રતિપાદશુદ્ધયં પ્રતિપાદકચિત્તશુદ્ધિનિશ્ચયાત્ । ન ચ ચર્ણકર્માનુયોગા-
 દિપ્રધાનસ્ય શાસ્ત્રસ્ય પ્રવચનમાતૃવૃત્તિત્ત્વેઽપિ દ્રવ્યાનુયોગાદિપ્ર ગનસ્ય તસ્ય કથ તન્નિષ્ઠત્વમિતિ શદ્ધનીયમ્, દ્રવ્યાનુયોગાદિપ્રધાન-
 શાસ્ત્રસ્યાપિ તાત્પર્યવૃત્ત્યા તત્રૈવ નિષ્ઠત્વાત્. ચાગ્નિરશ્નાયૈવમવ ત્રયાગા દ્રવ્યાનુયોગાદીનામુપરિષ્ઠત્વાત્, તદુક્ત ઓપ્રનિયુક્તિભાષ્યે
 → 'ચારિત્રસ્રક્ષણદ્વા, જેગિયરે તિત્રિ અણુઓગા' ← [ઓ મા ગા ૬] । ઇતિ । ચારિત્રસ્યેવ શ્રુતત્વામચ્છિન્નમારત્વાત્, તદુક્ત
 વિશેષાવગ્યકભાષ્યે → ગામાડયમાડય સુન્નાગ જાવ વિદુસારાઓ । તસ્ય પિ મારો ચરણ ← [પિ મા ૧૧૦૬] ઇતિ, સર્વધામેવ
 નયાનામપિ ચારિત્રજ્ઞાનો-ભયપર્યવસાયિત્વસ્યેષ્ટત્વાચ્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય આવગ્યકનિયુક્તો → 'ત સચ્ચળયવિશુદ્ધ જ ચરણગુણદ્વિઓ
 સાહુ' ← [આ નિ ગા ૧૦૫૫] ઇત્યુક્તમ્ । યદ્વા આચાર-તદ્વત્તોરભેદાત્ વિગિષ્ટશુભલેચ્યાલક્ષણકપરીક્ષયા અપકારિણ્યનુક્રમ્યાલક્ષણ-
 છેદપરીક્ષયા વ્યસનં ચાતિનિશ્ચલચિત્તાલક્ષણતાપરીક્ષયા સાધુસ્વર્ણશોધનમવગતન્વમ્ । પશ્ચવસ્તુકે [પચવસ્તુ ગા ૧૧૯૬/
 ૧૧૯૭] દર્શિતાના કપ-હેદ-તાપ-તાડનાલક્ષણચતુર્વિધપરીક્ષામાતૈત્ત્રિતયન્તર્ભાગો વોવ, તેન ન તેન સંહૃતદ્વિરોધ ઇતિ ભાવ-
 નીયમ્ । આદ્યન્તમધ્યયોગૈરિત્યસ્ય યોગદીપિકાયા વ્યુત્ક્રમેણાન્વયોઽર્ભાષ્ટ । તત્તશ્ચ આદિયોગેન પ્રથમવચોઽવચ્ચાગતેન મુર્યતયા
 સૂત્રાધ્યયન-વિનય-ભગવદ્વક્તિપ્રભૃતિના ધર્મવ્યાપારેણ, મધ્યયોગેન દ્વિતીયવચોઽવચ્ચાભાવિનાઽર્ચશ્રવણ-વંચાવૃત્ત્ય-ગુરુમસ્તિ-
 તપઆતાપના-શાસનપ્રભાવના-ઽવ્યાપન-ધર્મોપદેશદાનાદિના ધર્મવ્યાપારેણ, અન્તયોગેન ચરમવચોઽવચ્ચાકાલીનેન ધર્મવ્યાન-જપ-
 ત્યાગ-વિશુદ્ધતરક્ષમાદિયતિધર્મપાલન-દ્વાદશભાવનાસેવન-રૂપાયેન્દ્રિયમજ્ઞાગત્યવિકૃયાદિનિરોધ-નવવિધધ્વજચર્ચવૃત્તિપ્રવર્તન-
 પ્રવચનશ્રવણ-માધુજનગુણાનુરાગોપવૃહણ-વાત્સલ્ય-સ્થિરીરુણેચ્છાકારાદિદશવિધસામાચારીપ્રવૃત્ત્યાદિના ધર્મવ્યાપારેણ તૃતીયોપધ-
 જ્ઞાતાત્ સાધુસદ્વૃત્ત હિતદમિત્યન્વય । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ટીકાકૃતાઽપિ દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા → વય ક્રમેણાઽવ્યયન-શ્રવણ-
 વ્યાનસન્નતિ ← [૨/૨૩] ઇત્યુક્તમ્ ।

કલ્પાન્તરાવતારાર્થ આચારાદ્રસૂત્રમુપન્યસ્યતિ - 'આવીલણ' ઇત્યાદિ । સમ્પૂર્ણંચ સૂત્ર સમ્યક્ત્વાધ્યયનં → આવીલણ
 પવીલણ નિષ્પીલણ જહિત્તા પુષ્વમજોગ હિચા ઉવસમ, તમ્હા અવિમણે વીર સારણ મમિણ મહિણ સયા જળ, દુરણુચરો મળ્લો
 વીરાણ અનિવદ્ગામીણ વિગિચ મસસોણિય, ણ્સ પુરિમે દવિણ વીરે આપાણિજ્ઞે વિયાહિણ, જે ધુણાડ મમુસ્સય વસિત્તા વમચેરમિ'
 [આ ૪/૫/૧૩૭] ઇત્યેવ વર્તતે । પ્રકૃતોપયોગી વ્યાખ્યાલેગસ્તુ → આહ્ ઇંપદર્થે, ઇંપત્ પીંડયેત્ = અવિકૃષ્ટેન તપસા
 શરીરક્રમાપીંડયેત્ । ઇત્તચ પ્રથમપ્રવ્રજ્યાવસરે । તત્ત ઝર્વમર્વીતાગમ પરિણતાર્થસદ્વાવ મન્ પ્રકર્ષેણ = વિકૃષ્ટતપસા પીંડયેત્

કોટિથી પરિશુદ્ધ સાધ્વાચાર જાણાય છે, કાગણ કે મર્વ શાસ્ત્ર અષ્ટ પ્રવચન માતામા અતર્ભૂત છે [માટે શાસ્ત્રશોધક કપાદિ ત્રણ
 કોટિ દાગ અહીં અષ્ટ પ્રવચનમાતાની પરિશુદ્ધિને જાણાવવી યોગ્ય છે] મૂળ ગાથામા 'સલુ' શબ્દ નિશ્ચય = અવધારણ અર્થમા
 વપગયેલ છે સાધુધર્મ આદિ-મધ્ય-અત ત્રણેય યોગથી હિતકારી છે પ્રથમ વય અથવા આદ્ય અવસ્થામા મૂત્રના અભ્યાન સ્વરૂપ
 ધર્મવ્યાપારથી, મધ્ય વય અથવા મધ્ય અવસ્થામા શાસ્ત્રાર્થના શ્રવણાન્તક ધર્મવ્યાપારથી તેમ જ છેલ્લી વયમા કે પાછલી અવસ્થામા
 ધર્મધ્યાન આદિસ્વરૂપ ધર્મપ્રવૃત્તિથી ખરેખર સાધુધર્મ હિતકારી છે અથવા 'આવીલણ પવીલણ નિષ્પીલણ' ઇત્યાદિ આગમવચનથી
 સૂત્ર અભ્યાન આદિના અવિરોધી એવા અત્પ, મધ્યમ અને વિકૃષ્ટ [ઉત્કૃષ્ટ અક્ષમ, અશર્ધ વગેરે] તપવિશેષસ્વરૂપ કમથ આદ્યયોગ,
 મધ્યયોગ અને ઉત્કૃષ્ટયોગ દ્વારા સાધુધર્મ હિતકારી બને છે [૨/૭]

વિશેષાર્થ :- મધ્યમબુદ્ધિ પામે આશિક વિવેકદષ્ટિ હોવાથી તેને મુખ્યત્વે આચારશુદ્ધિનો ઉપદેશ આપવો અર્થાત્ નિશ્ચયગર્ભિત
 વ્યવહારપ્રધાન આચારની સૂક્ષ્મતા, વિધિ, યતના વગેરે સબંધી ઉપદેશ આપવો તેથી સાધુધર્મ તરીકે ત્રિકોટિપરિશુદ્ધતા-યુક્તરૂપે
 અષ્ટપ્રવચનમાતા વગેરેની પ્રરૂપણા તેને કરવી કોટિપરિશુદ્ધિનો અર્થ એ છે કે તે ગગ-દેવ-મોહરૂપી દોષત્રિકથી રહિત હોય છે
 એ જ રીતે સ્વય હાણુ, બીજ પામે હાણાવુ કે હાણનારની અનુમોદના કરવી તથા સ્વય રાધવુ, બીજ પામે રધાવવુ, રાધનારની
 અનુમોદના કરવી, તેમ જ સ્વય અન્ન-પાન વગેરે ખરીદવા, બીજ દ્વારા તેની ખરીદી કરાવવી અને તેની ખરીદી કરનારની અનુમોદના
 કરવી- આ સાધુને ન કપ્પે તેનો પગિહાર કરવાના હીધે સાધુધર્મ શુદ્ધ બને છે એ જ રીતે સર્વ શાસ્ત્રો અષ્ટ પ્રવચનમાતામા
 અતર્ગત = અમાવિષ્ટ હોવાથી શાસ્ત્રસ્વરૂપ નુવાર્ણની શુદ્ધિ માટેની પ્રક્રિયા અષ્ટપ્રવચન માતામા પાણ લાગુ પડે છે તે પ્રક્રિયા

ભવતિ ॥૨/૭॥ તતશ્ચ 'અષ્ટા'વિત્યાદિ ।

અષ્ટૌ સાધુભિરનિશ માતર ઇવ માતરઃ પ્રવચનસ્ય । નિયમેન ન મોક્તવ્યાઃ પરમ કલ્યાણમિચ્છદ્ધિઃ ॥૨/૮॥

સાધુભિ અનિશ = નિરન્તર અષ્ટૌ પ્રવચનસ્ય માતર ઈર્યાસમિત્યાદ્યા ચારિત્રાત્મન પ્રસૂતિહેતુત્વેન હિતકારિ-
ત્વેન ચ માતર ઇવ = જનન્ય ઇવ, નિયમેન = અવશ્યમ્ભાવેન જ મોક્તવ્યા । કીદૃશૌ સાધુભિ ? પરમ =
નિરુપમ કલ્યાણ = મહાગલ ઇચ્છદ્ધિ ॥૨/૮॥ એતદિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

= પ્રપીડયેત્ । પુનરધ્યાપિતાન્તેવાસિર્વા સઙ્ક્રામિતાર્થસાર શરીર તિત્યક્તુ માસાર્ધમાસક્ષણાદિભિ શરીર નિશ્ચયેન પીડયેત્
= નિષ્પીડયેત્ <— [શ્રી વૃ પૃ ૩૩૭] इत्येव शीलाद्वाचार्यकृतवृत्तौ वर्तते । दीक्षाद्वात्रिशिकावृत्तौ अपि >— स्वदेह मनाग्
= અધ્યયનાદિકાલેઽવિકૃષ્ટેન તપસા, પ્રકર્ષેણ = તદુત્તર વિકૃષ્ટેન તપસા નિશ્ચયેન ચાન્ત્યેઽનશનાદિરુપેણ પીડયેત્ <— [દ્વા.
દ્વા ૨૮/૧૫] इत्युक्तम् । शिष्ट स्पष्टम् ॥૨/૭॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ >— પરમ કલ્યાણ ઇચ્છદ્ધિ સાધુભિ અનિશ અષ્ટૌ પ્રવચનસ્ય માતરો માતર ઇવ નિયમેન ન
મોક્તવ્યા ॥૨/૮॥ ઇયમપિ કારિકા ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદૌ [ધ ર પ્ર ગા ૧૬ વૃ પૃ ૨૬૧] સમુદ્વૃતા વર્તેતે । ચારિત્રાત્મનઃ પ્રસૂતિ-
હેતુત્વેન હિતકારિત્વેન ચ = ચારિત્રયોગક્ષેમકારિત્વેન । અત એવ સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રયોરપ્રવચનમાતૃવિરહો નાસ્તિ ।
તદુક્ત વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞામો >— સામાયસજ્જળ ણ મતે ! કેવતિય સુય અહિજ્ઞેજ્ઞા ? ગોયમા ! જહન્નેણ અદ્ધ પવયણમાયાઓ, જહા
કસાયકુસીલે । એવ છેદોવદ્ધાણવણિણ વિ <— [૨૫/૭-પ્રશ્ન-૧૮] । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે >— એતાશ્ચારિત્રગાત્રસ્ય જનનાત્ પરિપાલ-
નાત્ । સશોધનાચ સાધૂના માતરોઽષ્ટૌ પ્રકીર્તિતા <— ॥૧/૪૫॥ ઇતિ । તદુક્તમન્યત્રાપિ >— એદાઓ અદ્ધપવયણમાદાઓ
ણાણ-દસણ-ચરિત્ત । રક્ષતિ સદા મુણિણો માદાપુત્ત વ પયદાઓ ॥ <— [] ઇતિ । જન્મદાતૃત્વ-પાલનકર્તૃત્વ-શિક્ષાદાતૃત્વાદિ-
ગુણસામ્યાત્ સમિત્યાદીના માતૃત્વોક્તિ । પૂજ્યતયોત્તમાનામિવ સાધૂના યાવજ્જીવ પ્રવચનમાતાઽઽશ્રયણીયા । પ્રવચનમાતૃત્વ પ્રવચન-
ત્વસ્ય જ્ઞાનનયેન દ્વાદશાઙ્ગનિષ્ઠત્વેઽપિ સર્વનયમતેન જ્ઞાનાનુવિદ્ધ-ચારિત્રનિષ્ઠત્વાત્ । અનેન સૂત્રવિહિતયથોચિતક્રિયાવિશિષ્ટશ્રમણપ્રમુખ-
સમુદાયસ્ય સદ્ધત્ત્વોક્તિરપિ તત્ર તત્ર પ્રસિદ્ધા વ્યાખ્યાતા । 'જ મોણ ત સમ્મ જ સમ્મ ત મોણ' [સાવગપન્નત્તિ-૬૧ આચારાગ-

કપ-છેદ-તાપ સ્વરૂપ ત્રણ પરીક્ષા છે જેનું વિવેચન મૂલકારરચિત ધર્મભિદ્ધ, પથવસ્તુ વગેરે શ્રદ્ધ અને તેની દીકામાથી જાણી
લેવું અહીં કલ્યાણકદલી દીકામા પૃષ્ઠ ૨૦ ઉપર પણ વિશ વાચક વર્ગ દષ્ટિપાત કરી શકે છે આ ત્રણેય પરીક્ષાથી ઈર્થાસમિતિ
વગેરે સ્વરૂપ સાધુધર્મ પરિશુદ્ધ થયેલ હોય છે

❀ ત્રણેય અવસ્થામાં સાધુધર્મ હિતકારી ❀

તે ઉપરાંત મહત્ત્વની વાત એ છે કે સાધુધર્મ જીવનની અમુક અવસ્થામા જ ફાયદો કરે- એવું નથી બાલ્ય વયમા, યુવાની કાળમા
કે વૃદ્ધ અવસ્થામા પણ સાધુધર્મ પાળનારને હિત જ થાય છે બાલ્યવયમા સૂત્રાભ્યાસ, વિનય આદિ ધર્મવ્યાપાર દ્વારા સાધુધર્મ હિતકારી
બને છે યુવાનીકાળમા અર્થઅભ્યાસ, વૈયાવચ્ચ, વિશિષ્ટ તપ, શાસનપ્રભાવના, ધર્મોપદેશદાન, અધ્યાપન વગેરે ધર્મપ્રવૃત્તિ દ્વારા સાધુધર્મ
હિતકારી બને છે તથા વૃદ્ધાવસ્થામા ધર્મધ્યાન, જપ, યથાશક્તિ ત્યાગ, પ્રભુભક્તિ, સ્થિરીકરણ, વાન્સત્ય, ઉપબૃહણ, ઉગ્રોદરી-
વૃત્તિસંક્ષેપ આદિ તપ, વિશેષ રીતે ક્ષમાદિ દશવિધ યતિધર્મપાલન, અનિત્યાદિ ૧૨ ભાવનાનું ચિંતન, ઈન્દ્રિયનિગ્રહ, સજ્જાનિરોધ,
બ્રહ્મચર્યની નવ વાડનું પાલન, વૈરાગ્યભાવન, શલ્યત્રિકરાહિત્ય, દંડત્રયપરિહાર, વિકથાત્યાગ, ગુણાનુરાગ, ઈચ્છાકારઆદિ સામાચારી-
પાલન, વ્યાખ્યાનશ્રવણ આદિ ધર્મપ્રવૃત્તિ દ્વારા સાધુધર્મ હિતકારી બને છે માટે ઘડપણમા દીક્ષા શુ કામની ? બચપણમા દીક્ષા
લેવાનો શુ મતલબ ? આવી મિથ્યા માન્યતા રાખવાની જરૂર નથી જીવનની કોઈ પણ અવસ્થામા સાધુધર્મ હિતકારી જ છે સાધુ-
સામાચારીપાલન કલ્પસૂત્રસુબોધિકા દીકામા બતાવેલ તૃતીય ઔપધની જેમ બાલ, યુવાન, વૃદ્ધ સહુ કોઈને હિતકારી છે [૨/૭]

તે ઉપરાંત મધ્યમબુદ્ધિને શુ કહેવું ? તે જાણાવતા મૂલકારશ્રી ફરમાવે છે કે —

ગાથાર્થ - પરમ કલ્યાણને ઈચ્છતા સાધુઓએ હમેશા અષ્ટ પ્રવચનમાતાને માતાની જેમ નિયમા છોડવી નહિ [૨/૮]

❀ અષ્ટ પ્રવચનમાતાને સાધુએ છયારેય જ છોડવી ❀

દીકાર્થ - સાધુઓએ હમેશા ઈર્થાસમિતિ વગેરે અષ્ટ પ્રવચનમાતાઓને નિયમા છોડવી નહિ, કારણ કે ચારિત્રરૂપી બાળકને
ઉત્પન્ન થવામા [સમિતિ-ગુમિ] હેતુ હોવાથી તેમ જ હિતકારી હોવાના લીધે ઈર્થાસમિતિ વગેરે માતા સમાન છે માટે બેનમુન
મગલને ઈચ્છાનારા સાધુઓ કદિ અષ્ટપ્રવચનમાતાને છોડે નહિ [૨/૮]

કલ્યાણકન્દલી

૫/૩/૧૫૫] ઇતિ નયે તુ સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાણામભેદાદેવ ન દોપલેશોઽપીતિ ભાવનીયમ્ । યદ્વા પ્રવચનસ્ય તાસુ પર્યાપ્ત્યા માતત્વેન = કાત્સ્ન્યેન સમાપ્તત્વેન પ્રવચનમાતૃત્વમવગત્યન્ત્યમ્ । તદુક્ત ઉત્તરાધ્યયને → પ્યા ઉ અદ્વ સમિર્ઝો સમાસેણ વિયાહિયા । દુવાલસગ જિણક્લાય માય જત્ય ઉ પવયણ ॥ ← [૨૪/૩] । શ્રીમદ્રવાહુસ્વામિભિરપિ ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તો → અદ્વસુવિ સમિર્ઝસુ અ દુવાલસગ સમોઅરડ જમ્હા । તમ્હા પવયણમાયાઅજ્જયણ હોઇ નાયવ્ ॥ ← [ઉત્ત અ ૨૪ નિ ગા.૪૬૧] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । યથોક્ત શ્રીમલધારિહેમચન્દ્રસૂરિભિરપિ પુપ્પમાલાયા → પવયણમાતાઃ ડમા નિદ્દિઠ્ઠા જિણવેરિહિ સમયમિ । માય પ્યાસુ જઓ જિણમણિય પવયણમસેસ ॥૧૭૨॥ ← ઇતિ । ર્યાપ્રમુખસમિતય પ્રવૃત્તિસ્વરૂપા ગુપ્તયસ્તુ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્ત્યુ-મયાત્મિકા । અત પ્વ નિશીથપીઠિકાયા → સમિઓ નિયમા ગુત્તો, ગુત્તો સમિઅત્તણમિ મઙ્ગલ્લો । કુસલ વડ ડરીરતો જ વતિગુત્તો વિ સમિઓ વિ ॥ સમિતી પયારરૂવા ગુત્તી પુણ હોતિ ઉમયરૂવા તુ । કુસલ વતિ ડરીરતો તેણ ગુત્તો વિ સમિઓ વિ ॥ ← [નિ ૩૭/૩૮] ઇત્યુક્તમ્ । પશ્ચસમિતિ-ગુપ્તિત્રિકસ્વરૂપશ્ચ યોગશાસ્ત્રે શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ → લોકાતિવાહિતે માર્ગે, ચુમ્બિતે માસ્વદશુભિ । જન્તુરક્ષાર્થમાલોક્ય, ગતિરીયાં મતા સતામ્ ॥૧-૩૬॥ અવઘટ્યાગત સર્વજનીન મિતભાષણમ્ । પ્રિયા વાચયમાના સા ભાપાસમિતિરુચ્યતે ॥૩૭॥ દ્વિચત્વારિશતા મિશ્વાદોપૈર્નિત્યમદૂપિતમ્ । મુનિર્યદન્નમાદત્તે સૈવણાસમિતિર્મતા ॥૩૮॥ આસનાદીનિ સવિક્ષ્ય પ્રતિલિલ્લ ચ યત્નત । ગૃહ્ણીયાત્રિક્ષિપેદ્ધા યત્ સાઽઽદાનસમિતિ સ્મૃતા ॥૩૯॥ કફ-મૂત્ર-મલપ્રાય નિર્જન્તુજગતીતલે । યત્નાઘદુત્સૃજેત્સાધુ સોત્સર્ગસમિતિર્ભવેત્ ॥૪૦॥ વિમુક્તકલ્પનાજાલ સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ । આત્મા-રામ મનસ્તજ્ઞૈર્મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥૪૧॥ સજ્ઞાદિપરિહારેણ યન્મૌનસ્યાઽવલમ્બનમ્ । વાગ્વૃત્તે સવૃત્તિર્વા યા, સા વાગ્ગુપ્તિરિહોચ્યતે ॥૪૨॥ ઉપસર્ગપ્રસન્નેઽપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુને । સ્થિરીભાવ શરીરસ્ય, કાયગુપ્તિર્નિગ્ધતે ॥૪૩॥ શયનાસનનિક્ષેપાદાનચક્કમણેપુ ય । સ્થાનેષુ ચેષ્ટાનિયમ, કાયગુપ્તિસ્તુ સાઽપરા ॥૪૪॥ ← ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ઉપદેશમાલાયા ધર્મિર્મુલ્કેન સમિતિસ્વરૂપ → જુગમિત્તતરદિદ્ધી, પય પય ચક્કુણા વિસોર્હિતો । અવ્વક્ષિત્તાઽત્તો, ઇરિયાસમિઓ મુળી હોઈ ॥ કજ્જે ભાસડ ભાસ, અળવજ્જમકારણે ન ભાસડ ય । વિગહ-વિસુત્તિયપરિવજ્જિઓ અ જડ ભાસણાસમિઓ ॥ વાયાલમેસણાઓ ભોયણદોસે ય પચ સોહેડ । સો પ્સણાઈસમિઓ આજીવી અન્નહા હોડ ॥ પુલ્લિં ચક્કુ પરિક્ષિય, પમજ્જિઝ જો ઠવેડ ગિપ્પહઢ વા ॥ આયાણમ્હમત્તનિક્ષેવણાઈસમિઓ મુળી હોડ ॥ ઉચ્ચાર-પાસવળ-ચેલ-જલ્લ-સિઘાણ ય પાણવિહી ॥ સુવિવેણ પપ્પસે, નિસિરતો હોડ તસ્સમિઓ ॥ ← [ઉ પ મા ૨૯૬/ ૩૦૦] ઇત્યેવમુક્તમ્ । તદુક્ત પુપ્પમાલાયામપિ → આલવળે અ કાલે મળે જયણા ય ચઢહ ઠાળેહિ । પરિશુદ્ધ રિયમાળો ઇરિયાસમિઓ હવડ સાહૂ ॥૧૭૫॥ કોહાઈર્હિ મળ્લણ વ હાસેણ વ જો ન ભાસણ ભાસ । મોહર-વિગહાહિ તદ્દા ભાસાસમિઓ સ વિન્નેઓ ॥૧૮૦॥ આહારોવહિસિજ્જ ડગ્ગમડપ્પાયણેસણાસુદ્ધ । ગિન્દિહ્જ્જ નિક્ષવિજ્જ વ સમિઓ આયાણસમિર્ઝ ॥૧૯૦॥ આવાયાઙવિરહિણ દેસે સપેહ્ણાઈપરિસુદ્ધે । ઉચ્ચારાઙ કુણતો પચમસમિય સમાળેડ ॥૧૯૩॥ અકુસલમળોનિરોહો કુસલસ્સ ડરિંરણ તહેગત્ત । ઇય નિદ્દિઅમળપસરા મળગુપ્તિ વિતિ મહરિસિળો ॥૧૯૫॥ અકુસલવળનિરોહો કુસલસ્સ ડરિંરણ તહેગત્ત । ભાસાવિસારણહિ વડ્ડગુત્તી વન્નિયા પ્પસા ॥૧૯૯॥ જો દુઢ્ઢગડ્ડો ઇવ દેહો અસજમેસુ વટ્ટતો । નાળકુસેળ રમ્મહ સો મન્નહ કાયગુપ્તિ ત્તિ ॥૨૦૨॥ ← ઇત્યાદિકમ્ । ઇદંચ ઉત્તરાધ્યયનગત-પ્રવચન-માત્રધ્યયનાનુસારેણ વ્યાવર્ણિતમિતિ ધ્યેયમ્ । અન્યત્રાપિ ચારિત્રશોધકત્વમાસામુપદર્શિતમ્ → અવિરહિયા જસ્સ મરિં, પચર્હિ સમિર્ઝિહિ તિહિવિ ગુત્તીહિ । ન ય કુણડ રાગ-દોસે, તસ્સ ચરિત્ત હવડ સુદ્ધ ॥ [] ઇતિ ॥૨/૮॥

વિશેષાર્થ - ઈર્ષ્યાસમિતિ, ભાપાસમિતિ, એપાણાસમિતિ, આદાન-ભાડમત્તનિક્ષેપસમિતિ, પારિશ્રાપનિકા સમિતિ, મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, ટ્રાયગુપ્તિ - આ આઠ પ્રવચનમાતા કહેવાય છે તેનું સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર, આવશ્યકનિર્યુક્તિ વગેરેમા બતાવેલ હોવાથી તેમ જ સુપ્રમિત્ર હોવાથી તેનું તિરૂપાણ અહીં કરવામા આવતું નથી છતાં જિજ્ઞાસુ ઉપર કલ્યાણકદલી ટીકામા જોઈ શકે છે જેમ માતા બાળકને જન્મ આપે છે અને ત્યાર બાદ તેનું પાલન-પોષણ-સરક્ષણ-સર્વર્થન કરે છે તેમ પાત્ર સમિતિ - ત્રાણ ગુપ્તિનું પાલન કરતા કરતા ભાવચારિત્રસ્વરૂપ બાળક જન્મે છે તેમ જ ત્યાર બાદ પાણ સમિતિ-ગુપ્તિ નિરર્થક નિષ્ક્રિય નથી બનતી પરંતુ ચારિત્રની શુદ્ધિ-પુષ્ટિ-વૃદ્ધિ કરે છે માટે ભાવસયમને ઉત્પન્ન કરવા માટે તેમ જ ભાવસયમની વિશુદ્ધિ-સ્થિરતા-વૃદ્ધિ માટે સમિતિ-ગુપ્તિનું પાલન પ્રત્યેક સયમી માટે અતિ આવશ્યક છે ભાવસયમની યોગ-ક્ષેમ કરનાર હોવાથી શાસ્ત્રમા સમિતિ-ગુપ્તિ ને માતા/પ્રવચનમાતા કહેવામા આવેલ છે [૨/૮]

આ જ વાતને મૂલકારથી મજબૂત કરતા જણાવે છે કે -

एतत्सचिवस्य सदा साधोर्नियमान्न भवभय भवति । भवति च हितमत्यन्त फलद विधिनाऽऽगमग्रहणम् ॥२/९॥

एतत्सचिवस्य = प्रवचनमातृसहितस्य सदा = सर्वकाल साधो नियमात् = निश्चयेन न भवभय भवति, 'तद्विरोध्युत्कटनि श्रेयसाऽऽस्थानिष्पत्ते । भवति च = सम्पद्यते च, प्रवचनमाताविधानसम्पन्नस्य हित 'भाव्यपायव्ययेन, अत्यन्त = प्रकर्षवृत्त्या फलद = फलहेतु विधिना मण्डलिनिषद्यादिरूपेण सूत्रोक्ततेन आगमग्रहण वाचनादिव्या-

कल्याणकन्दली

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → सदा एतत्सचिवस्य साधो नियमात् भवभय न भवति, हित च भवति, विधिना आगमग्रहण अत्यन्त फलद [भवति] ॥२/९॥ इयमपि कारिका धर्मरत्नप्रकरणवृत्त्यादौ [ध र.प्र.गा ९६ वृ.पृ २६१] समुद्धृता वर्तते । प्रवचनमातृसहितस्य = दुष्टाभिसन्धिविकल-विधिविशुद्धाऽऽदरघटितकर्तृत्वसम्बन्धेन प्रवचनमातृविशिष्टस्य, तेन न विनयरत्न-कुलवालक-कण्डरिकदौ व्यभिचार । सर्वकाल साहित्यविशेषणम्, तेन यदा-कदाचित् प्रवचनमातृसहितेऽवसन्नादौ न व्यभि-चार । भवभयापगमहेतुमाह-तद्विरोध्युत्कटनिःश्रेयसाऽऽस्थानिष्पत्ते: 'स्तोकेनैव कालेन मे मोक्षो भावी'त्येव प्रतीतिरूपा यत-नावरणक्षयोपशमदार्ढ्यसमाकलिता मोक्षगोचररुचिविशेषात्मिका वाऽत्र भवभयविरोधिनी उत्कटनि श्रेयसाऽऽस्थाऽवगन्तव्या, तेन नाऽविरतसम्यग्दृष्ट्यादीना भवभयभङ्गप्रसङ्गः । न च नि श्रेयसाऽऽस्थानिष्पत्ति किनिबन्धना ? इति शङ्कनीयम्, विधिविशुद्धप्रवचन-मातृपरिपालनादिमाहात्म्येन भवान्तरनिर्णयादिना तदुपपत्तेः । तस्य भवान्तरनिर्णायकत्वन्तु प्रसिद्धमेव । तदुक्त योगविन्दुवृत्तिकृता → शुद्धसमाचारा हि साधव सत्स्वप्नलाभेन निजोहापोहयोगेन सदागमाभ्यासेन च प्राक् सशयितमनसोऽपि व्यावर्तितविपर्यास-हेतुमिथ्यात्वादिमोहोदया अभ्रकगृहान्तर्ज्वलितप्रदीपप्रभोदाहरणेन भवान्तर निर्णयन्त्येवेति ← [यो वि का ४२वृ] । तदुक्त उत्तराध्ययने → ण्या पवयणमाया जे सम्म आयेरे मुणी । सो खिण्ण सब्बससारा विण्णमुच्चइ पडिए ॥ ← [२४/२८] । हित मोक्षौपयिक-प्रशस्तसामग्रीसम्प्राप्तिलक्षण भाव्यपायव्ययेन = तीव्राशुभानुबन्धविलयप्रयुक्ताऽनागताशुभकर्मविपाकविरहेण । मण्डलिनिषद्यादिरूपेण = सिद्धान्तदाने सूत्रार्थ-मण्डल्युपवेशनेन प्रत्येकमध्येतृभि वाचनाचार्यनिषद्याविरचनेन वाचनाचार्यमनुभाष-कश्च द्वादशावर्तवन्दनादिना वन्दित्वा अकालाऽस्वाध्यायाऽनादराऽऽज्ञातनादिपरिहारेण आगमग्रहण वाचनादिव्यापारेण = वाचना-पृच्छनापरावर्त्तनादिद्वारा, क्रियमाणमिति शेष । ललितविस्तराया → मण्डलिनिषद्याऽक्षादौ प्रयत्न ज्येष्ठानुक्रमपालनम्, उचिता-सनक्रिया, सर्वधाविक्षेपसत्याग उपयोगप्रधानतेति श्रवणविधि ← [पृ १०] इत्युक्तम् । आगमग्रहणविधि निशीथचूर्णौ → जाहे गुरू णिसण्णो ताहे तस्स विहिणा कितिकम्म बारसावत्त देति, पच्छा अणुओगस्स पाठवण उस्सग्ग करेति । त उस्सग्ग पारेत्ता ततो गुरू दिट्ठविहि अक्खेसु करेत्ता पच्छा जेड्ठस्स वदणय देति । जहा जेड्ठो परियागजाइसु भागतीत्यर्थ सो जेड्ठो ततो सुणिता काल-वेलाण अणुओग विसज्जेत्ता गुरूस्स वदण देति ← [नि भा ६२१८ चू.] इत्येव वर्तते । पञ्चवस्तुके च आगमग्रहणविधि → ठाण पमज्जिऊण दोन्नि निसिज्जाउ होति कायव्वा । एक्का गुरूणो भणिआ, बीआ पुण होइ अक्खण ॥ दो चेव मत्तगाइ खेले काइअ सदोसग्गसुचिण । एवविहोऽवि णिच्च, वक्खाणिज्जत्ति भावत्थे ॥ जावइआ उ सुणिती सव्वे वि हु ते तओ अ उवउत्ता । पडिलेहिऊण पोत्ति, जुगव वदति भावणया ॥ सव्वेऽवि उ उस्सग्ग करिति सव्वे पुणोऽवि वदति । नासन्ने नाइदूरे गुरूवयणपडिच्छगा होति ॥ ← [प व २००२-४-३-५] इति दर्शित । पुष्पमालायामपि → अक्खलियमिलियाइ गुणे, कालगहणाई उ विही सुत्ते । मज्जण-निसिज्जअक्खा इच्चाइ कमो तयत्थमि ॥२३॥ ← इत्येव सक्षेपत

ગાથાર્થ - હમેશા અષ્ટપ્રવચનમાતાથી યુક્ત સાધુને ભવભય નથી હોતો અને [તેનું] હિત યાય છે [તેમ જ] વિધિપૂર્વક આગમગ્રહણ અત્યંત ફલદાયી બને છે [૨/૯]

❀ પ્રવચનમાતાસંપન્નજો ભવભય ન હોય ❀

ટીકાર્થ - સર્વકાલ પ્રદર્શિત અષ્ટપ્રવચનમાતાથી યુક્ત સાધુને નિશ્ચયે સસારનો ભય નથી રહેતો, કેમ કે સસારવિરોધી મોક્ષની શ્રદ્ધા તે સાધુને ઉત્પન્ન થઈ ગઈ છે તથા ભાવી અપાય-દોષનો નાશ થવાથી અષ્ટ પ્રવચનમાતાના પાલનથી યુક્ત સાધુનું હિત યાય છે તેમ જ મઙ્ગલિ, નિષદ્યા વગેરે ૩૫ સૂત્રોક્ત વિધિથી વાચના વગેરે પ્રવૃત્તિ દ્વારા આગમગ્રહણ પ્રકૃષ્ટ રીતે ફલને આપનાર યાય છે, કેમ કે વિધિયુક્ત આગમગ્રહણ કરનાર અષ્ટપ્રવચનમાતાયુક્ત સાધુ તેનો અધિકારી છે અધિકારિકનૃક હોવાના લીધે જ આગમગ્રહણમા પ્રકૃષ્ટફલદાયિત્વ સભવે છે અષ્ટ પ્રવચનમાતાના પાલન વિનાની વ્યક્તિ આગમગ્રહણની અધિકારી ન હોવાથી તેને આગમગ્રહણ અત્યંત ફલદાયી બનતું નથી [૨/૯]

પારેણાધિકારિકર્તૃકત્વાત્ પ્રવચનમાતૃગૃહિતસ્ય ત્વતથાત્વાદાગમગ્રહણ અત્યન્તફલદ ન ભવતિ ॥૨/૯૧॥ 'ગુર્વિ'ત્યાદિ ।
ગુરુપારતન્યમેવ ચ તદ્દહુમાનાત્સદાગયાનુગતમ્ । પરમગુરુપ્રાપ્તિરિદ વીજ તસ્માચ મોન ઇતિ ॥૨/૧૦॥

કલ્યાણકન્દલી

સૂત્રાર્થગ્રહણવિધિરુક્ત । પ્તાદૃગાગમગ્રહણમ્યાઽત્યન્તફલદાયિત્વં દેતુમાહ- અધિકારિકર્તૃકત્વાત્ = પ્રવચનમાતૃગૃહિત-કૃતયોગોદ્દહન-
ગુર્વનુજાતાદિલક્ષણાઽધિકારિણા ક્રિયમાણત્વાદિતિ ભાવ । પ્રવચનમાતૃગૃહિતસ્ય તુ અતથાત્વાત્ = આગમ-ગ્રહણાનધિકારિત્વાત્
પ્રવચનમાતૃગૃહિતકર્તૃક આગમગ્રહણ અત્યન્તફલદ ન ભવતિ, ઉપલખ્યાત્ 'ગુર્વાધ્યાતાતનાવિ ગ્યયકૃતયોગોદ્દહનાદિકર્તૃકમકાલાઽ-
સ્વાધ્યાયાદિકાલીન વાઽગમગ્રહણમત્યન્તાપાયકારી'ત્યપિ જ્ઞેયમ્ । તદુક્ત ટીકાકૃતંતેવ ગૈન્દ્રસ્તુતિયતુર્વિગતિકાવૃત્તી →
મહાનિવાનકલ્પસ્ય મિદ્ધાન્તસ્ય વિના વિધિ ગ્રહણેઽપાયસમ્ભવાત્ ← [પં ચ વૃ ૨૦/૩] ઇતિ । ચરકસહિતાયામપિ → દુર્ગૃહીત
શ્ચિળોત્તેવ શાસ્ત્ર શસ્ત્રમિત્યુચ્યમ્ । સુગૃહીત તદેવ જ શાસ્ત્ર શસ્ત્ર રક્ષતિ ॥ ← [મિદ્ધિમ્યાન-અધ્યાય-૧૦/૪૦] ॥૨/૯॥

મૂલગ્રન્થે દ્વંડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ગુરુપારતન્યમેવ ચ તદ્દહુમાનાત્ સદાગયાનુગત[મત્] ઇદ પરમગુરુપ્રાપ્તે વીજ, તસ્માચ

વિશેષાર્થ - અષ્ટ પ્રવચનમાતા એ ચાગ્નિનો સાર છે તેના નિગ્ત પાલનથી આત્મામા મોક્ષ પ્રત્યે વિશિષ્ટ આન્યા-વિગ્ન
પેદા થાય છે ધારો સસાર ઓછો થાય પછી જ જીવને મોક્ષની શ્રદ્ધા પ્રગટી શકે છે પ્રતિદિન દીર્ઘકાલીન આદરમહિત અષ્ટ પ્રવચન-
માતાના પાલનથી સાધુને - 'હવે મારે સસારમા બાધુ ભટકવાનુ નથી થોડા જ ભવમા મોક્ષમા જવાનુ છે' - આ જાતની મોક્ષ
પ્રત્યે વિશિષ્ટ આસ્થા પેદા થાય છે માટે તેને સસારભય ગ્હેનો નથી આવી પ્રતીતિ કરવા માટે નિગ્ત આદરપૂર્વક અષ્ટ પ્રવચનમાતાનુ
પાલન આવશ્યક છે તેમ જ ભવિષ્યમા યનાગ તેવા પ્રકારના વિશિષ્ટ અપાય-પનન-મોક્ષપ્રતિભાષક કર્મવિપાકોદય-ગાદ અશુભ અનુભવી
વગેરે આદરપૂર્વક અષ્ટ પ્રવચનમાતાના પાલનથી નાશ પામવાના લીધે સાધુનુ આત્મનિક-એકાનિક ઇતિ થાય છે

ૐ વિધિયુક્ત અધિષ્ઠાત્રીઠર્ત્વે આગમગ્રહણ ક વિશિષ્ટફલદાયી ૐ

બીજા એક મહત્ત્વની વાત એ છે કે આગમગ્રહણ વિધિયુક્ત અને અધિષ્ઠાત્રીઠર્ત્વે હોય તો જ વિશિષ્ટ ફલદાયી બને છે
આગમ-ગ્રહણનો મતલબ છે વાચના, પૃચ્છના, પગવર્તના, અનુપ્રેશાદિ કર્મથી આગમનુ પરિશીલન આવા આગમગ્રહણની વિધિ
એ છે કે ભાગનારા પોતાની જગ્યાએ બેઠા બેઠા દૂરથી ભાગવાનાર જે ઓલે તે ન સાભળે પણ ભાગનારા દરેક પોતાના આસન,
કામળી, કપડા વગેરે દ્વારા વાચનાચાર્યની નિપદ્યા = ઊંચી બેઠક બનાવી, વાચનાચાર્યને દ્વાદશાવર્ત વદન કરી, અનુભાષકને દ્વાદશાવર્ત
વદન કરી, વર્તુળાકારે [માઁલિકપે] વાચનાચાર્યની આસપાસ ઉભાક પગે [ચિત્રવદનાદિ મુદ્રામા] એ હાથ બેઠીને આદરપૂર્વક કાલવેળા-
અમજનય વગેરે નિવાયના નમયમા આગમની -શાસ્ત્રની વાચના ગ્રહણ કરે વાચનાચાર્યની સમક્ષ અથા ગોળાકારે બેસેલ હોય
તો વાચનાચાર્યની દરેક ભાગનારા ઉપર નજર-ધ્યાન પડે વાચનાચાર્યની મુખાગ્નિ-હાવભાવ દ્વારા દરેક જાણ તેમનો કહેવાનો
ભાવ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે વાચના લેનારની મુખમુદ્રા દ્વારા વાચનાચાર્યને પણ 'કોણ કેટલુ સમજે છે ?' તેનો ખ્યાલ આવવાથી
તેને અનુસારે તેઓ વિવેચન કરી શકે વાચના લેતી વખતે સ્થાપનાચાર્ય પથગવવા જોઈએ, કારણ કે તેની માણીએ વાચના
આપવાની છે અને લેવાની છે આનુ કારણ એ છે કે તેનાથી- પરમગુરુ-ગાગપર-તીર્થંકરદેવોએ કહેલુ મારે કહેવાનુ છે- આ
સાવધાની વાચનાચાર્યને ગમે તેમ જ શિષ્યને આશ્વાસન મળે કે પરમગુરુએ કહેલુ મને અહીં સાભળવા મળશે વાચનાચાર્યનુ
આસન પૂર્વાભિમુખ કે ઉત્તરાભિમુખ રાખવુ, અતિઠી-ગમ્ભીવાળા ન્યાનમા ન ગમ્ભવુ વાચનાચાર્યની શારીરિક પ્રકૃતિને અનુકૂળ
તેમ જ પ્રકાશવાળા મ્યાનમા રાખવુ વાચનાચાર્ય પથારે તે પહેલા શિષ્યોએ આવી જવુ આ રીતે વાચના લેનારનો ઉત્સાહ-
વિનય-વિવેક જોઈને ગુરુને વાચના આપવાનો ઉદ્દાત રહે અને શિષ્યને જ્ઞાન પરિણામે આ રીતે વ્યવહારસૂત્ર વગેરેમા આગમગ્રહણ
વિધિ બતાવેલ છે વાચનાચાર્ય વાચના આપે તે પછી વાચનાચાર્યે સમજાવેલ પદાર્થો વધુ સ્પષ્ટ રીતે મદ્યુરિત્રવાળા ભાગનારાઓને
ઠીથી સમજાવે તેને અનુભાષક કહેવાય આગમગ્રહણ અધિષ્ઠાત્રીઠર્ત્વે હોવુ જોઈએ તેનો મતલબ એ છે કે આગમગ્રહણ કરનારા
તેના અધિષ્ઠાત્રી હોવા જોઈએ જે પાચનમિતિ અને ત્રણ ગુમિના પાલન કરનારા હોય, યોગોદ્દહન [ત્રેગ] કરેલા હોય, ગુરુએ
તે તે શાસ્ત્ર ભાગવાની રત્ન આપી હોય, ગુરુને વડાદાર હોય, આગમ ઉપર આદરવાળા હોય તે વ્યક્તિ આગમ શાસ્ત્ર વગેરે
ભાગવાના અધિષ્ઠાત્રી છે શ્રાવકો કે ભેગ કર્યા વગરના સાધુઓ આગમ ભાગવાના અધિષ્ઠાત્રી નથી, વિશિષ્ટ શ્રાવકો જ આગમમાથી
માત્ર દશવેકાલિક સૂત્રના શરૂઆતના ચાર અધ્યયનને સૂત્રથી તથા પાચમા અધ્યયનને અર્થથી ભાગવાના અધિષ્ઠાત્રી છે. અવિધિથી
કે અનધિષ્ઠાત્રીથી ગ્રહણ કરતા આગમાદિ શાસ્ત્રો વિશિષ્ટ ફલદાયી બનતા નથી, ક્યારેક અનર્થદાયી પણ નિવડે છે [૨/૯]

મધ્યમબુદ્ધિને આપવાનો અન્ય ઉપદેશ પણ મૂલકારથી બતાવે છે કે -

ગાથાર્થ - ગુરુપારતન્ય એ જ ગુરુમહુમાનથી મદાશયયુક્ત [હોય ત્યારે] અહીં પરમગુરુપ્રાપ્તિનુ બીજા બને છે અને તેથી
મોક્ષ થાય છે [૨/૧૦]

ૐ વિશુદ્ધ ગુરુપારતભ્ય પરમગુરુપ્રાપ્તિબીજ ૐ

गुरुपारतन्त्र्यमेव च = गुर्वाज्ञावशवर्तित्वमेव च, तदबहुमानात् = गुरुविषयाऽऽन्तर्यामिनिविशेषात्, न तु विष्टिमात्रज्ञानात् । सदाशयेन = भवक्षयहेतुं अयं मे गुरु इत्येवमभूतशोभनपरिणामेन, न तु जात्यादिसम-सम्बन्धज्ञानेन अनुगत = सहित, परमगुरुप्राप्ते = सर्वज्ञदर्शनस्य इह = जगति बीज, गुरुबहुमानात्

कल्याणकन्दली

मोक्ष इति ॥२/१०॥ इयमपि कारिका धर्मरत्नप्रकरणवृत्त्यादौ [गा.९६] उद्धृता वर्तते । गुर्वाज्ञावशवर्तित्वमेव = गुर्वभिप्रेत-सकलाऽऽज्ञापालकत्वमेव, न तु द्रव्यतः केवलं गुरुसान्निध्यं न वा यत्किञ्चिदनुकूलगुर्वाज्ञासम्पादकत्वादिकम् । तदुक्तं → जिणवयणे अणुरत्ता, गुरुवयणं जे करति भावेण । असवल-असकिलिद्धा, ते हुति परित्तससारी ॥ [] ← इति । त्रिपष्टि-शलाकापुरुषेऽपि → सता ह्यलङ्घ्या गुवाज्ञा ← (२/३/९३) इत्युक्तं श्रीहेमचन्द्रसूरिभिः । कालिदासेनाऽपि रघुवशे → आज्ञा गुरुणा ह्यविचारणीया ← [१४/४६] इति प्रोक्तम् । वस्तुतो निरुक्तगुरुपारतन्त्र्यविरहे सम्यग्ज्ञानमपि न सम्भवति, तस्यैव सम्यग्ज्ञानरूपत्वात् । तदुक्तं पञ्चाशके → गुरुपारतन्त्र्यं नाणं सद्वहणं ण्यसगयं चैव । एत्तो उ चरितीणं मासतुसाणं णिद्धि ॥ ← [पञ्चा ११/७] इति । अत एव → 'ये यथोदितचरण-करणप्ररूपणाऽऽसेवनद्वारेण प्रधानात् आचार्यात् स्व-परसमयमुक्तव्यापारा न भवन्ति ते चरण-करणस्य सारं निश्चयशुद्धं जानन्त्येव, गुर्वाज्ञायां प्रवृत्ते ← [स त का ३/का ६७ वृ] इति सम्मतितर्कटीकाकृतामभितमतमपि सङ्गच्छते । इत्थञ्च टीकाकृता → अनेकान्तपरिच्छेदरूपस्य ज्ञानस्य गीतार्थं साक्षात् अगीतार्थं च स्वाश्रयपारतन्त्र्येण हेतुत्वम् ← [स्या क.ल.स्त ७/का ३०] इति स्याद्वादकल्पलतायामुक्तमपि सङ्गतिमङ्गति । तदुक्तं श्रीमेघविजयगणिना अर्हदगीताया → गुरुर्नेत्रं गुरुर्दीपं सूर्याचन्द्रमसौ गुरु । गुरुर्देवो गुरु पन्था दिगुरु सद्गतिर्गुरु ॥ ← [२४/१५] इति । बुद्धिसागरसूरिभिरपि आत्मदर्शनगीताया → गुर्वाज्ञापारतन्त्र्येण ब्रह्मदर्शनयोग्यता । अनेकजन्मसंस्कारात् सता सम्यक् प्रजायते ॥४५॥ ← इत्युक्तम् । प्रेमगीतायामपि → गुरुरेव प्रभुः साक्षात् ← [४१३] इत्युक्तम् । अध्यात्मगीतायामपि → आत्मज्ञानिगुरोः सङ्गाद् बोधादात्मा प्रकाशते । गुरुं विना न बोधोऽस्ति, गुरुं सेव्यं सुमानवै ॥१४०॥ ← इत्युक्तम् । गुरुपारतन्त्र्यमुद्दिश्यैव गुरुकुलवासस्य प्रकृष्टाजारूपत्व → 'सुअं मे आउस्सतेण भगवया ण्वमक्खाय' ← [आचा १/१/१] इत्येव आचाराङ्गसूत्रेण प्रतिपादितम् । तदुक्तं पञ्चाशके → एसा य परा आणा, पयडा जं गुरुकुलं न मोत्तव्वं । आयापणमसुत्ते, एत्तो चियं दसिअं ण्य ॥ ← [पञ्चा ११/१३] इति । तदुक्तं उपदेशरहस्येऽपि → आज्ञाचरित्वस्य गुरुकुलवासव्याप्यत्वं प्रतीयते ← [उ रह गा १३वृ.] इति । गुरुभक्ति-बहुमानादिविरहे किं गुरुकुलवासेन ? तदुक्तं उपदेशमालाया → जस्स गुरुम्मि न भत्ती न बहुमाणो न गउरव न भयं । न वि लज्जा न वि नेहो गुरुकुलवासेण किं तस्स ? ॥७५॥ ← इति । गुरुपारतन्त्र्यशून्यस्याऽगीतार्थस्य विहारोऽपि निषिद्धः । तदुक्तं ओघनिर्मुक्तो → गीअत्थो अ विहारो, बीओ गीअत्थमीसओ भणिओ । एत्तो तइयविहारो नाणुनाओ जिणवरेहि ॥ ← [ओ नि १२२] इति । एतेन → इदानीन्तनसाधूना जड-वक्रत्वेन चारित्र्याभावः ← इत्यपि प्रत्युक्तम्, ज्ञानावरणकर्मादयजनिनस्य जाड्यस्य सज्जलनमाया-लक्षणस्य वक्रत्वस्य च सयमाऽविरोधित्वात्, मिथ्यात्वोदयजनिनस्य जाड्यस्याऽनन्तानुबन्धिमायालक्षणस्य वक्रत्वस्य च गीतार्थ-पारतन्त्र्येणैव प्रतिघातादिति व्यक्तं → 'गीयत्थपरतता वक्कजडत्ते वि दढपडन्नाण । एयस्स णत्थि हाणी' ← [गु त.१/१२५] इति गाथायां गुरुतत्त्वविनिश्चये । इदञ्च गुरुपारतन्त्र्यं गुरुविषयाऽऽन्तर्यामिनिविशेषात् = गुरुगोचरहार्दिकप्रीतिभक्तिविशेष-प्रयुक्तं, न तु राजाज्ञावत् विष्टिमात्रज्ञानात् = विष्टि-भयाद्युपाधिमात्रबोधप्रयुक्तम् । गुरौ प्रीतिविशेषं मिष्टान्नपानवस्त्रपात्रभृति-प्राप्त्यादितोऽपि स्यादित्यतस्तदपोहायाह - 'सदाशयेने'ति । एतदनुरोधेन देशनाद्वात्रिशिकायामपि → सदाशयेनाऽनुगतं, पारतन्त्र्यं गुरोरपि ← [२/२३] इत्युक्तम् । एतद्व्यवच्छेदान्तरमावेदयति- न तु जात्यादिसमसम्बन्धज्ञानेन = 'यादृशं मम जाति-कुल-रूप-बलादिकं तादृशमेव मदीयगुरोरपी'त्येव जात्यादिसदृशसम्बन्धावबोधेन । मातृवशस्य जातित्वं पितृवशस्य च कुलत्वमित्यनयोर्विशेषः । प्रत्यन्तरे च 'ज्ञात्यादिसमसम्बन्धज्ञानेन' इति पाठः । गुरुबहुमानात् = गुरुबहुमानसामर्थ्यात् तथा-

टीका - गुर्वाज्ञावशवर्तित्वमेव अर्थः । गुरुनी आज्ञाने वशं रहेवु ते पाशं गुरुविषयकं आन्तरिकं विष्टिं प्रेमया प्रयुक्तं होवुं ऐर्ष्ये, नहि के वेडं उतारवा मात्रना ज्ञानया प्रयुक्तं तेमं न 'आ माशं गुरुदेव माशं ससारनो नाथं यवामा हेतुं' - आवा मुदरं परिणामया युक्तं गुर्वाज्ञावशवर्तित्वमेव होवुं ऐर्ष्ये, नहि के जति वगेरे समानं भवधना ज्ञानया युक्तं [अर्थात् मागे ने उर्ध्वी जति-कुल वगेरे] तेवी न जति-कुलवाणा गुरु होवायी तेनु पारतन्त्र्यं तु राभु-जेवा ज्ञानया गुर्वाज्ञावशवर्तित्वमेव न राभु] आवु गुरु पारतन्त्र्यं जे न सर्वज्ञदर्शनं न आ जगतमा बीजं बने छे गुरुबहुमानया तथाविधं पुण्य उत्पन्नं यवायी सर्वज्ञदर्शनं

તથાવિધપુણ્યસમ્પત્ત્યા સર્વજ્ઞદર્શનસમ્ભવાત્ । તસ્માચ્ચ દેતો મોક્ષ ઇતિ = દેતો 'ગુરુપારતન્ત્ર્ય સાધુનાઽવશ્ય વિધેયમિતિ સોપસ્કાર વ્યાખ્યેયમ્ ॥૨/૧૦॥ 'ઇત્યાદિ'ઇત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

વિધપુણ્યસમ્પત્ત્યા = તદુપાત્તપ્રકૃષ્ટતાદૃશપુણ્યવિપાકેન સમાપત્યાદિભેદેન સર્વજ્ઞદર્શનસમ્ભવાત્ । 'તસ્માચ્ચ = ણ્વવિધાત્ ગુરુપાર-
તન્ત્ર્યાત્ મોક્ષ' ઇતિ સુગમાર્થકલ્પનાકાર । વસ્તુતસ્તુ 'તસ્માચ્ચ = સર્વજ્ઞદર્શનાચ મોક્ષ' ઇત્યેવ મૂલકૃદભિમતમિતિ પ્રતિભાતિ ।
ઇદમેવાભિપ્રેત્ય મૂલકારે યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે → ગુરુભક્તિપ્રભાવેન તીર્થકૃદર્શન મતમ્ । સમાપત્યાદિભેદેન નિર્વાણેકનિવચનમ્ ॥
← [યો સ ૬૪] ઇત્યુક્તમ્ । એતેન → દુર્લભો વિપયત્યાગો દુર્લભ તત્ત્વદર્શન । દુર્લભા સહજાવમ્થા મદ્ગુરોઃ કરુણા વિના ॥
← [૪/૯] ઇતિ હૃદયોગપ્રદીપિકાવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્, મધ્યગ્ ગુરુભક્તિવિનયવહુમાનાદેરેવ ગુરુકૃપારૂપત્વાત્ । ગુર્વનુગ્રહમહ-
કૃતયોગાભ્યામાદિતોઽપિ સર્વજ્ઞદર્શન સમ્ભવતિ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે → સત્ત્વર કૃતાભ્યામસ્તતો જ્વાલા વિલોકને । તત્.
સજ્ઞાતસર્વેગ, સર્વજ્ઞમુખપદ્મજમ્ ॥ ← [યો શા ૮/૫૪] ઇતિ । ગુરુત્ત્વમાહાત્મ્યઞ્ચ યોગશાસ્ત્ર ણ્વ → અથવા ગુરુપ્રમાદાત્
ઈદં તત્ત્વ મમુન્મિપતિ નૂનમ્ । ગુરુચરણોપાસ્તિકૃત, પ્રશમજુષ શુદ્ધચિત્તસ્ય ॥ તત્ત્વ પ્રથમે તત્ત્વજ્ઞાને સવાદકો ગુરુર્ભવતિ ।
દર્શયિતા ત્વપરસ્મિન્ ગુરુમેવ સદા ભજેત્તસ્માત્ ॥ યદ્વત્સહસ્રકિરણ પ્રકાશકો નિર્વિતતિમિરમન્ય । તદ્વદગુન્નઞ્ચ ભવેદજ્ઞાનધ્વાન્ત-
પતિતસ્ય ॥ ← [પ્ર ૧૦/ગા ૧૪/૧૬/૧૬] ઇત્યુક્તમ્ । મનુસ્મૃતી ચ → ગુરુશુભ્રૂપયા ત્વેવ બ્રહ્મલોક મમસ્તુતે ← (૨/
૦૩૩) ઇત્યુક્તમ્ । ઇતિ = દેતોઃ તદુક્ત હલાયુષકોશે → ઇતિગચ્ચ સ્મૃતો દેતો પ્રકારાદિસમાપ્તિપુ ← [હલા કો
૫/૮૮૭] ઇતિ । તત્ત્વ ગુરુપારતન્ત્ર્યમ્ય નિર્વાણેકનિવચન-સર્વજ્ઞદર્શનસમ્પાદકત્વાત્ ગુરુપારતન્ત્ર્ય મોક્ષાભિલાષિણા સાધુના
અવશ્ય વિધેયમિતિ સોપસ્કાર = સતાત્પર્યક વ્યાખ્યેયમ્ । ણ્વ → મિહિગિર્મુર્મીયાણ મદ્ ગુરુવયણમદ્વહતાણ । વયરો
કિર દાર્દ્રી વાયણ ત્તિ, ન વિ કોવિઞ વયણ ॥ મિણ ગોણમગુર્લાહિ ગણેહિ વા દત્તચક્લાઙ મે । ઇન્દ્ર તિ માણિયચ્ચ
કજ્જ તુ ત ણ્વ જાણતિ ॥ કારણવિઞ કયાઙ સંય કાય વયતિ આયરિયા । ત તદ્ મદ્દિઞચ્ચ, ભવિઞચ્ચ કારણેણ તર્હિ ॥
← [જપ મા ૧૩/૧૪/૧૫] ઇત્યાદીનિ ઉપદેશમાલાવચનાનિ મધ્યમવુદ્ધિગોચરાણિ વિજેયાનિ ।

યદ્વા મૂલકારિકોત્તરાદ્વ્યાખ્યા એવ કાર્યા → પરમગુરુપ્રાપ્તેઃ = તીર્થંકરસયોગસ્ય ઇદં = પ્રવચને અમુત્ર વીજં = અવન્નચકા-
રણ, તસ્માચ્ચ = ઉચિતતત્ત્વમ્થાચ નિરમેન મોક્ષ ઇતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય પદ્યસૂત્રે → અઽઽઽ પરમગુરુસયોગો । તઽઽઽ મિદ્ધી
અસમય ← ઇત્યુક્તમ્, અસ્ય ચ શ્રીહરિભદ્રસૂરિભિરેવ → અત્ પરમગુરુસયોગ, અત્ = ગુરુવહુમાનાત્ તીર્થંકરસયોગ. । તત્ =
સયોગાત્ ઉચિતતત્ત્વમ્થાત્ મિદ્ધિરસયય = મુક્તિકેનાન્તેન ← [૪/૬-૫૧] ઇતિ વ્યાખ્યા કૃતંતિ ધ્યેયમ્ । ઇદંચ વિશુદ્ધ-
વ્યવહારનમત મધ્યમવુદ્ધેરપદેષ્યમ્ । ઇતાવતા ચ → વયં- મમણધમ્મ'- મજમ'- વેયાવચ્ચ' ચ વભગુત્તીઽઽ' । 'નાગાઙતિય તવ'
કોહનિગ્ગહાર્દ' ચરગમેય ॥પિટવિમોહી' સમિદં' ભાવણ' પડિમા' ય ઇદિયનિરોહો' । 'પડિલેહણ- ગુત્તીઽઽ' અભિગ્ગહા' ચેવ
કરણ તુ ॥← [૦/૩] ઇતિ ઔઘનિર્વુક્તિભાષ્યોક્ત ચરગ-કરણાદિતય યથાયથ વાલ-મધ્યમયોરુપદેષ્યમિતિ ફલિતમ્ ॥૨/૧૦॥

નિશ્ચયતન્નુ તદ્વતફલે તદ્વતાવ્યવસાયસ્યેવ હેતુત્વમ્ । અત્ ણ્વાઽવિવિક્તેન દેવગુરુધર્મશ્રદ્ધાનેન નવતત્ત્વશ્રદ્ધાનેન ગુરુપારતન્ત્ર્યાદિના
ચ દ્રવ્યસમ્યક્ત્વમેવ વ્યપદિશન્તિ શ્રુતવૃદ્ધા । તદુક્ત મૂલકારેરપિ પચવસ્તુકે → જિણવયગમેવ તત્ત્વ ણ્થ્ય રૂઙ હોઙ સમ્મત્ત ।
જહમાવા ણાગમદ્ધા, પરિમુદ્ધ તસ્મ સમ્મત્ત ॥૧૦૬૩॥ ← ઇતિ । તદુક્તમન્યગ્રાપિ → તુહ વયણતત્ત્વદ પરમત્થમયાણઽઽ
વિ દવ્વગય । ઇપર પુણ તુહ સમણ, પરમત્થાવગમઽઽ હોઙ ॥ ← [] ઇતિ । તદુક્ત ટીકાકૃતાઽપિ માર્ગ-દ્વાત્રિશિકાવૃત્તો
→ મુલ્ય જ્ઞાન ગીતાધાર્નામેવ, તત્પારતન્ત્ર્યલક્ષણ ગોણમેવ તદ્ગીતાધાર્નામિતિ ← [દ્વા દ્વા ૩/૧૭૪] । તથાપિ મધ્યમવુદ્ધેરિદ
તત્ત્વ નાઽઽઽઽઽઽઽ, તસ્ય વિશિષ્ટરવિવેકવિકલત્વેન પ્રાયઃ તત્ત્વમ્થવરિણામાઽસમ્ભવાત્ । ન ચૈવ મધ્યમોપદેશકમ્ય ગુણે મિવ્યા-

નભવે છે અને તેનાથી = સર્વજ્ઞદર્શનથી મોક્ષ થાય છે તે કારણે સાધુએ અવશ્ય ગુરુપારતન્ત્ર્ય સાધવુ જોઈએ - આ પ્રમાણે
તાત્પર્યપુત્ર વ્યાખ્યા ૨૦વી [૨/૧૦]

વિશેષાર્થ - માત્ર ગુરુની સાથે રહેવુ કે પોતાને અનુકૂળ ગુર્વાણા માનવી -આવો ગુરુપારતન્ત્ર્યનો અર્થ નથી ગુરુની સર્વ
આજ્ઞાનો વિના વિદ્યે પ્રવ્રજતાથી સ્વીકાર કરવો અને તેને પાળવી - તે જ ગુરુપારતન્ત્ર્ય છે નોકર શેઠની આજ્ઞાને વેઠ માનીને
પાળે તે ગીતે ગુરુઆજ્ઞા ન પળાય પરંતુ ગુરુ ઉપર હાર્દિક વિશિષ્ટ પ્રેમ હોવો જોઈએ તો જ અહર્થ ગુર્વાણાપાલન કાયમ માટે
થઈ શકે વળી, ગુરુ ઉપર આતરિક પ્રેમ હોવામા પોતાનુ અને ગુરુનુ ડુળ-જાતિ વગેરે સમાન હોવાનુ જ્ઞાન પ્રયોજક ન હોવુ
જોઈએ પરંતુ - 'આ ગુરુ ન મળ્યા હોત તો મનાગ્ના કાદવમા હું ખૂંચી ગયો હોત ખરેખર, આ ગુરુદેવ મારા માટે મસાગ્નાગ્ન
નગ્વાનુ અનન્ય નાથન છે' - આવા મુદ્દે તાત્ત્વિક પરિણામથી ગુરુ ઉપર વિશિષ્ટ આદરભાવ થવો જોઈએ તથા તે ગીતે જ

इत्यादि साधुवृत्त मध्यमबुद्धेः सदा समाख्येयम् । आगमतत्त्व तु पर बुधस्य भावप्रधानन्तु ॥२/११॥

इत्यादि उवत साधुवृत्त मध्यमबुद्धे सदा = निरन्तर समाख्येय = प्रकाशनीयम् । आगमतत्त्व तु प्रागुवत पर = केवल बुधस्य भावप्रधान तु = परमार्थसारमेव, समाख्येयम् ॥२/११॥

कल्याणकन्दली

भाषित्वप्रसङ्ग, व्यवहारानुगतस्यापि वस्तुन श्रुतसिद्धत्वात्, तत्तद्भर्मगौण-मुख्यत्वोपपत्त्यर्थमेव नयभेदानुसरणात् । इदमेवाभिसन्धाय टीकाकृताऽपि भाषारहस्ये → व्यवहारानुगतं वस्तु पि सुयसिद्ध ← [भा रह गा २०/पृ. ७७] इति प्रोक्तम् । यथा चैतत्तत्त्व तथा विस्तरतोऽस्माभि मोक्षरत्नाभिधानाया तट्टीकायामुपपादितम् । किञ्च, व्यवहारस्यापि स्वविषये बलवत्त्वम् । तदुक्त पञ्चवस्तुके → व्यवहारोऽपि हु बलव, ज छउमत्थपि वदइ अरहा । जा होइ अणामिन्नो, जाणतो धम्मय एय ← ॥१०१६॥ किञ्च, प्रकृते मध्यमबुद्धौ विशुद्धव्यवहारनयाऽऽभिप्रायिकदेशनाया एव योग्यत्वसत्त्वात्, तथैव तस्य मार्गावतारानुसारित्वादिसम्भवात्, 'अशुद्धे वर्त्मनि स्थित्वा तत शुद्ध समीहते' इति न्यायात् । अत एव → 'गुरुपारतन्त्र्यादिना द्रव्यसम्यक्त्वाऽऽरोपपूर्व चारित्र्याऽऽरोपणमपि सफलतामास्कन्दती' ← ति [प्र.श का. १५ पृ १२१] प्रतिमाशतकवृत्तौ टीकाकृतोक्तम् । गीतार्थगुरुपरतन्त्र-स्याऽगीतार्थस्य गीतार्थापेक्ष एव प्रतिक्षणविलक्षण तथाभूतपरिणाम, नान्यथा, प्रकाशकमपेक्ष्यैव हि प्रकाश्य प्रकाशस्वभाव न तु विपरीतस्वभावमन्धकारमुदासीनस्वभाव वाऽऽकाशादिकम् । एतेन → गीतार्थपरतन्त्रेऽगीतार्थे द्रव्यसम्यग्दृष्टित्वव्यवहारेऽपि सम्यग्दर्शनप्रत्ययिकनिर्जानापत्ति ← इत्यपि प्रत्याख्यातम्, नय-निक्षेप-प्रमाणपरिच्छेदाधीन-सकलसूत्रार्थपरिज्ञानसाध्यविशिष्ट-प्रवचनरुचिस्वभाव-भावसम्यक्त्वसाध्यनिर्जानवाप्तावपि भावसम्यक्त्वसाधकतया द्रव्यसम्यक्त्वस्वरूपव्यवस्थिते मार्गानुसार्यवबोध-मात्रानुपकतरुचिजन्यनिर्जानऽनपायादिति [स्या कल्प.स्त. ७ का ३०] व्यक्त स्याद्वादकल्पलतायाम् । इदञ्च बुधगम्य समय-रहस्यमवहितमानसैर्विभावनीयम् ॥२/१०॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → इत्यादि साधुवृत्त मध्यमबुद्धे सदा समाख्येयम् । बुधस्य तु भावप्रधान तु आगमतत्त्व समाख्येयम् ॥२/११॥ इयमपि कारिका धर्मरत्नप्रकरणवृत्त्यादौ [गा. ९६वृ.] उद्धृता वर्तते । साधुवृत्त = सानुबन्धशुद्धिसम्पन्नसाधु-समाचरण मध्यमबुद्धेः = मध्यमविवेकसमन्वितस्य निरन्तर = व्याक्षेपपरिहारेण सादर श्रोतुमुपस्थितत्वकालावच्छेदेन क्षेत्रादिपर्यालोचनपूर्व प्रकाशनीयम् । बुधस्य परमार्थसारमेव = उपदेशपदादिप्रदर्शितरीत्युपलब्धपदार्थ-वाक्यार्थ-महावाक्यार्थोत्तरकालीन शुद्धनिश्चयनयाभिमतैर्दम्प्यार्थमुख्योद्देश्यकमेव तत्त्व समाख्येयम्, 'अइदपज्जत्थो पुण आणा धम्ममि सारो ति' [उ रह १६१] इत्यादि उपदेशरहस्यादिदर्शित उपदेशो बुधयोग्य इत्यर्थ, उपरितनभूमिकाऽऽरोहणसमर्थस्याऽधस्तनभूमिकोचितोपदेशदानानौचित्यात् । एवमेव → आहाकम्मपरिणओ फासुयभोईवि वधओ होइ । सुद्ध गवेसमाणो आहाकम्मेऽवि सो सुद्धो ॥ ← [पि. नि २०७] इति पिण्डनिर्युक्तिवचन, एव → नाञ्चलो मुखवस्त्र न, न राका न चतुर्दशी । न श्राद्धादिप्रतिष्ठा वा तत्त्व

ગુરુઆજ્ઞાને બિનશરતી રીતે કાયમ માટે સ્વીકારવી જોઈએ આવા વિશિષ્ટ આદરપૂર્વક ગુરુપારતન્ત્ર્યથી વિશિષ્ટકક્ષાનુ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનાથી સર્વજ્ઞના દર્શન થાય છે [જુઓ યોગદષ્ટિસમુચ્ચય શ્લોક ૬૪ ની ટીકા] તથા તે સર્વજ્ઞદર્શન મોક્ષનુ કારણ છે આ રીતે પરપરાએ ગુરુપારતન્ત્ર્યથી જ મોક્ષ થાય છે તેથી મોક્ષાભિલાષી સાધુએ પ્રાણપાતે પણ ગુરુઆજ્ઞાને ઠુકરાવવી નહિ ગુર્વાજ્ઞાના અસ્વીકારમા મોક્ષનો અસ્વીકાર સમાયેલો છે કાગડાને ઉડાડવા ચિતામણિ રત્ન કેકાય નહિ તેમ લોકિક-ભૌતિક-ક્ષણિક-તુચ્છ સુખને ખાતર ગુર્વાજ્ઞાનો ભગ ન કરાય [૨/૧૦]

મધ્યમદેશનાનો ઉપસહાર કરતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાથી - આ પ્રમાણે સાધુઆચાર મધ્યમબુદ્ધિને હમેશા કહેવા પડિતને તો ભાવપ્રધાન જ આગમતત્ત્વ કહેવું [૨/૧૧]

ટીકાથી - આ પ્રમાણે જણાવેલ સાધુ આચાર મધ્યમબુદ્ધિને હમેશા સમ્યક્ રીતે કહેવા પૂર્વોક્ત (૧/૧૦- પૃષ્ઠ ૧૯) આગમતત્ત્વ તો માત્ર પડિતને જ કહેવું અને તે આગમતત્ત્વ પણ પરમાર્થપ્રધાન જ કહેવું [૨/૧૧]

▣ પરમાર્થપ્રધાન આગમતત્ત્વ બુદ્ધઉપદેશવિષય ▣

વિશેષાર્થ - પડિત શ્રોતા વિશિષ્ટતર વિવેકદષ્ટિસપ્ત હોવાથી તેને પરમાર્થપ્રધાન - એદમ્પયાર્થમુખ્ય આગમતત્ત્વનો જ ઉપદેશ આપવો તેને નીચેના સ્તરનો ઉપદેશ આપવો એ હકીકતમા તેની જોડે અન્યાય કરવા જેવું છે ગુદરપાક-સાલમપાક-મેથીપાક

૧ યથાપીદ વર્ત્ત વ્યવહારનયેન શુદ્ધમેવ કિન્તુ શુદ્ધનિશ્ચયમતાઽપેક્ષ્યાઽશુદ્ધમિત્યેતાવતા પ્રદર્શિતન્યાયાવતારોઽજ ન્યાય્ય એવંતિ ધ્યેયમ્ ।

પ્રાપ્તસદ્ગતિક ત્વદસ્થોપદેશ્યમેવ સ્પષ્ટમાહ → વચને ત્યાદિ ।

વચનારાધનયા સ્વલુ ધર્મસ્તદ્વાધયા ત્વધર્મં ઇતિ । ઇદમત્ર ધર્મગુહ્યં સર્વમ્વચ્ચતદંગમ્ય ॥૨/૧૦॥

વચનારાધનયા સ્વલુ = આગમાડસાધનયૈવ, સ્વાત્શબ્દ એવત્કાર્થ, ધર્મ શ્રુત-ચારિત્રરૂપ સમ્પાદ્યેતે । તદ્વાધયા તુ મહાકષ્ટકારિણોડપિ અધર્મ ઇતિ = હેતો ઇદ વિધિ-નિપેધરૂપ વચન ધર્મગુહ્ય = ધર્મસ્થિત્ય સર્વસ્વં = સર્વસાર

કલ્યાણકન્દલી

કિન્ત્વમલ મન ॥ ← [યો મા ૨/૨૪] ઇતિ યોગસારવચન, તથા → અજ્ઞાવગિણ વયો, મત્તે મોગ્જ્જ । ણ્મો વધમમાસો, જીવાણ ણિચ્ચયણયસ ॥ ← [૨૬૨] ઇતિ સમયસારવચન બુધવિષય વિજ્ઞેયમ્ ॥૨/૧૧॥

પ્રાપ્તસદ્ગતિક = અવસરમ્નલિતલયનાડગત, પ્રતિવચ્ચકીભૂતશ્રોતૃજિનામાડપગમેડવ્યવક્તવ્યત્વમત્તમત્તમત્તલિલયનામાનન્તિ મનીષિણ । મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્ત્યસ્ત્વેવમ્ → વચનાડસાધનયા સ્વલુ ધર્મ તદ્વાધયા તુ અધર્મ ઇતિ । ઇદ ધર્મગુહ્ય અસ્ય ચેતદેવ સર્વસ્વમ્ ॥૨/૧૦॥ ઇયચ્ચ કારિકા ઉપદેશગ્રહ્યસોપદેશપદવૃત્ત્યડધિકારવિશિકાવૃત્તિ-ધર્મગત્તપ્રકરણવૃત્તિ-પષ્ટિગતરુવૃત્તિ-મોક્ષગત્તાદી ઉદ્ધતા વર્તેતે [ઉ મ્હ ગા ૮ ઉ પદ ૧૮૮ ધ પ્ર ૧૮ માર મો પૃ ૨૮૧] । ણત્તદુનુચારિણી કારિકા દેશનાદ્વાત્રિશિકા-યામપિ → વચનાગધનાદ્ધર્મોડધર્મસ્ત્વચ્ચ વાધનાત્ । ધર્મગુહ્યમિદ ગત્ત્ય બુધમ્ય ચ વિપશિતા ॥૨/૨૪॥ ← ઇત્યેવ વર્તેતે । પચ્ચાગકેડપિ → આરાહ્યાણ તીણ પુણ પાવ વિગહ્યાણ ઉ । ણ્ય ધમ્મગ્રહમ્, ણિગ્ગેય બુદ્ધિમત્તેદિ ॥ ← [૭/૩] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપિ → સર્વજોક્તેન શાન્તેણ વિદિત્વા યોડત્ર તત્ત્વત । ન્યાયત ક્રિયતે ધર્મં મ ધર્મં મ ચ મિદ્ધયે ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । વચનાગમના ચ યથાસ્થિતોત્તમાપવાદાદિકમાશ્રિત્ય તત્તત્ત્વાને નાનારૂપા જ્ઞેયા જ્ઞાનાગ્રમ્વચનાત્મિકા મોક્ષયાધનાનુકૂલા । તદુક્ત વીરમ્બદ્ધસૂચિભિઃ ભક્તપરિજ્ઞાયા → જ સાસયમુદ્દમાદ્ગમાણાઆગહણ જિગિદાણ । તા તીણ જડઅચ્ચ જિગવચ્ચણવિમુદ્ધુવિદ્ધિ ॥૬॥ ત નાણ-દસણાણ ચારિત્તત્તવાણ જિણપર્ણાઆણ । જ આરાહ્યાણમિણમો આણાઆગહગ વિતિ ॥૭॥ ← ગામાન્યતમ્નુ → નવિ કિંચિ અણુણાય પટિમિદ વા વિ જિણવન્દિદિ । ણ્મો જિણાણમાણા રૂઝે મચ્ચેણ ણોયચ્ચ ॥૭૭॥ ← ઇતિ ઉપદેશપદમવલમ્ય વચનાગધનાડવગન્તલ્યા । યદ્ધા → વહુવિત્ત્યમુગ્ગમ્, વહુત્તમમ્વવાપવિત્ત્યર ણાડ । જહ જહ મ્મજમ્બુદ્ધી તહ જયસ્ ણિજ્ઞગ જહ ય ॥ [] ← ઇતિ વચનમાશ્રિત્ય । યદ્ધા → વહુવિત્ત્યમુગ્ગમ્ વહુસિદ્ધમ્વવાપવિત્ત્યર નાડ । લલ્લે-ઋણુત્તવિદિ વહુગુણજુત્ત કરિજ્ઞાહિ ॥૧૩૦॥ ← ઇતિ દર્શનશુદ્ધિવચનમાશ્રિત્ય । → આજ્ઞા તુ નિર્મલ ચિત્ત કર્તવ્ય સ્ફટિકોપમમ્ ← [] ઇત્યપ્યત્ર સ્મર્તવ્યમ્ । ધર્મં શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ઇતિ । તદુક્ત નિગીધમાપ્યે → દુવિદો ય હોડ ધમ્મો મુયધમ્મો સ્વલુ ચારિત્તધમ્મો ય ← [૩૦૯] । તદ્વાધયા = આગમવચનવિરાગ્નગ તુ મહાકષ્ટકારિણોડપિ અધર્મ ઇતિ । તદુક્ત પચ્ચાગક-વૃત્તો → ણ્મો સર્વજ્ઞાડવજ્ઞા પરમા = પ્રકૃષ્ઠા અનન્તમસાગરહેત્યર્થ ← [] ઇતિ । યુક્તચ્ચેતત્ । યો યદ્ધચનવાધયા પ્રવર્તેતે સ તત્ર દ્રેપવાનુ ભવતિ યથા મોગતાદિશ્ચમાદાદો । જિનવચનવિવાચારાગીતિ તમ્ય જિનદ્રેપે મિદ્ધેડ્ડુગલનુવન્ધિત્વમિદ્ધિ । તદુક્ત યોગચિન્દો → તત્કારી સ્યાત્ મ નિયમાત્ તદ્દ્રેપી ચેતિ યો જડ । આગમાર્યે તમુદ્દુગ્ગ્ય તત્ત ણ્વ પ્રવર્તેતે ॥૨૪૦॥ ← ઇતિ । તદુક્ત પષ્ટિગતકેડપિ → જિણઆણાણ ધમ્મો આણારહિયાણ ફુડમહમ્મન્તિ । ઇય મુણિજ્ઞ ય તત્ત જિણઆણાણ કુણહ ધમ્મ ॥૯૧॥ જ જ જિણઆણાણ ત ચિય મન્નઙ ન મન્નણ મેમ । જાણડ લોપપગ્ગહે ન દુ તત્ત મો ય તત્તવિડ ॥૯૨॥ ← તદુક્ત ચીતગમસ્તોત્રેડપિ → માવ્યસ્યમપિ દા મ્યયાય કિ પુનર્દેવવિલ્લ ← [૬/૧] । તદુક્ત ઉપદેશમાલાયા - → આણાણ ચિય ચરણ, તત્તમ્મે જાણ કિ ન મ્મગ તિ ? આણ ચ અડ્ઢતો કમ્માણ્મો કુણડ મેસ ? ← ॥૭૦૦॥

આજ્ઞાનીધી પચાવી શ્લે એવા યોગ્ય મહાન અતિધિને પણ માદા માગુનને આપવા યોગ્ય માત્ર મગનુ પાણી આપીને ભોજનાખંડમાથી રવાના કરવા, તે હડીડતમા તેનુ અપમાન છે [૨/૧૧]

અવનમ્મગતિથી આવેલ બુદ્ધઅધી ઉપદેશના વિષયને જ મૂલકાગ્રી સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - વચનની આરાધનાથી જ ધર્મ છે વચનની આધાથી તો અધર્મ થાય છે તેથી આ [વચન] જ ધર્મનુ રહસ્ય છે ધર્મનો સર્વમાત્ર પણ વચન જ છે [૨/૧૨]

જિજ્ઞાસનારાધના = ધર્મ ← બુદ્ધઉપદેશ

ટીકાર્થ - આગમની આગધનાથી જ શ્રુતધર્મ અને ચાન્નિધર્મ થાય છે મૂળમા 'સ્વલુ' શબ્દ અવધારણ = જકાર અર્થમા ટોવાથી પ્રત્યુત્તમાં 'જ' શબ્દનો ઉલ્લેખ કરવામા આવેલ છે આગમની = જિનવચનની આધાથી = વિગધનાથી તો મહાકષ્ટ-કારીને પણ અધર્મ જ થાય છે તે હેતુથી વિધિ-નિપેધસ્વરૂપ જિનવચન એ જ ધર્મનુ રહસ્ય છે ધર્મનો સર્વ સાર પણ જિનવચન

ચૈતદેવ = વત્તાનમેવ અસ્ય = ધર્મસ્ય ॥૨/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

તતશ્ચ સર્વત્ર જિનાજ્ઞાઽવાધયૈવ પ્રવર્તિતવ્યમિત્યુપદેશ । યથોક્ત → આળાકરણસાર સુ અરિહતાળ દસળ ← [] । તદુક્ત વીતરાગસ્તોત્રેઽપિ → આજ્ઞાઽરાદ્ધા વિરાદ્ધા ચ શિવાય ચ ભવાય ચ ← [વી સ્તો.૧૯/૪] ઇતિ । અયમૈદમ્પર્યાર્થો બુધસ્ય કથનીય । તદુક્ત ઉપદેશરહસ્યેઽપિ → અરૂપજ્ઞત્યો પુળ મોક્ષળ હોર આગમાવાહા ← [ઉ રહ ૧૭૧] ઇતિ । આજ્ઞાપાલને દોષસમ્પત્તાવપિ નિર્દોષ. તદપાલને ચ દોષાપ્રાપ્તાવપિ સદોષ ઇતિ । તદુક્ત નિશીથભાષ્યે → ણ ય સ્વો વિ પમત્તો આવજ્ઞતિ તથ વિ સો ભવે વધઓ । જહ અપ્પમાદસહિઓ આવળ્ળો વિ અવહઓ ઉ ॥૧૨॥ પવસમિતસ્સ મુળિળો આસજ્ઞ વિરાહળા જદિ હવેજ્ઞા । રીયતસ્સ ગુળવઓ સુવ્વત્તમવધઓ સો ઉ ← ॥૧૦૩॥ વક્ષ્યમાળરીત્યા [પૃ ૫૪] સાપરાયિકકમપિશ્યાઽવન્ધકત્વમવસેયમ્ ।

તદુક્ત ઓધનિર્યુક્તો → આયા ચેવ અહિસા આયા હિસત્તિ નિચ્છઓ ઇસો । જો હોર અપ્પમત્તો અહિસઓ હિસઓ ઇયરો ← ॥૭૫૫॥ તદુક્ત ઉપદેશપદેઽપિ → તા આળાળુગય જ ત બુહેળ સેવિયવ્વ તુ ← [૯૧૦] ઇતિ । અત ઇવ ચૈત્વવાસિયતીના ચૈત્યદ્રવ્યવૃદ્ધિપ્રતિપેધમુપદિશ્યાઽપિ કુવલયપ્રભાચાર્યેળ જિનનામકર્મ વદ્ધમ્ । તદુક્ત મહાનિશીથે → મળિય તેળ મહાળુભાળેળ ગોયમા ! જહા “મો મો પિયવળ ! જરૂવિ જિળાળ તહવિ સાવજ્ઞમિળ ણાહ વાયામિત્તેળવિ ઇય આયરિજ્ઞા ।” ઇવ ચ સમયસાર પર તત્ત જહરૂવિ ણીસક મળમાળેળ તેસિ મિચ્છાદિટ્ટીલિળીળ સાહુવેસધારીળ મજ્ઞે ગોયમા ! આસકલિય તિત્થયરળામકમ્મગોય તેળ કુવલયપ્પમેળ ઇળભવાવસેસીકઓ મ્મોયહી ← [મ નિ ૨૮] ઇતિ । ઇવશ્ચ વિધાને નિપેધસવેધો નિપેધેઽપિ ચ વિધિસવેધો બુધસ્ય દર્શનીય । તદુક્ત નિશીથભાષ્યે વૃહત્કલ્પભાષ્યે ચ → ઉસ્સગેળ ણ મળિઆળિ જાળિ અવવાયઓ અ તાળિ મ્મવે । કારળજાળળ મુળી સવ્વાળિ વિ જાળિયવ્વાળિ ॥ ઉસ્સગેળ ણિસિદ્ધારૂ જારૂ દવ્વારૂ સથરે મુળિળો । કારળજાળ જાળ સવ્વાળિ વિ તાળિ કપ્પતિ ॥ ← [વૃ ક મા ૩૩૨૬/૩૩૨૭ નિ મા ૫૨૪૪/૫૨૪૫] અત ઇવ આચારાદ્ધે → જે આસવા તે પરિસ્સવા જે પરિસ્સવા તે આસવા ← [૧/૪/૬] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ચરકસહિતાયા → ઉત્પદ્યતે હિ સાઽવસ્થા દેશકાલવલ પ્રતિ । યસ્યામકાર્ય કાર્ય સ્યાત્ કર્મ કાર્ય ચ વર્જિતમ્ ॥ ← [૯/૩/૨૬] ઇવમેવ કલ્પ્યાઽકલ્પેઽપ્યેકાન્તો નાસ્તિ । તદુક્ત પ્રજામરતો → કિશ્ચિચ્છુદ્ધ કલ્પ્યમકલ્પ્ય સ્યાત્, સ્યાદકલ્પ્યમપિ કલ્પ્યમ્ । પિળ્લ શ્યા વલ્લ પાત્ર વા મેપજાઘ વા ॥ દેશ કાલ પુરૂષમવસ્થામુપયોગશુદ્ધિપરિણામાન્ । પ્રસમીક્ષ્ય મ્મવતિ કલ્પ્યમ્, નૈકાન્તાત્ કલ્પતે કલ્પ્યમ્ ॥ ← [પ્ર ર ૧૪૬/૧૪૭] ઇતિ । ન હિ કેવલાદેવોપમોગાદકલ્પ્યસ્ય કર્મબન્ધો દેશિત સમયે કિન્તુ સ્વપરિણામાત્ → ‘ઇય પરિણામા વધે’ ← [૨૨૯] ઇતિ શ્રાવકપ્રજ્ઞાસિવચનાત્ । તદુક્ત પ્રવચનસારે → પરિણામાદો વધો, પરિણામો રાગ-દોસ-મોહજુદો ← [પ્ર.સા ૨/૮૮] ઇતિ । → પરમરહસ્સમિસીળ સમત્તગળિપિઙ્ગાઞ્ઞરિયસારાળ । પરિણામિય પમાળ નિચ્છયમવલવમા-ળાળ ॥ ← [ઓ નિ ૧૦૯૮] ઇતિ ઓધનિર્યુક્તિવચનમ્પનુસન્ધેયમ્ । ઇવ તસ્યાઽઽચારોપદેશેઽપિ તાત્પર્યાર્થશુદ્ધિ સર્વત્ર પ્રદર્શનીયા ગુરૂળા, યથા ર્યાસમિતિમધિકૃત્ય → ઉચ્ચાલિયમિ પાળ રિયાસમિયસ્સ સકમળદ્વાળ । વાવજ્ઞિજ્ઞ કુલિળી મરિજ્ઞ ત જોગમાસજ્ઞ ॥૨૨૩॥ ન ય તસ્સ તન્નિમિત્તો વધો સુહુમો વિ દેસિઓ સમળ । જમ્મહા સો અપમત્તો સ ઉ પમારૂત્તિ નિદ્ધિટ્ટા ॥૨૨૪॥ ← ઇતિ વસ્તુલક્ષિનિશ્ચયનયપર શ્રાવકપ્રજ્ઞાસિવચન, → જ ન હુ મળિઓ વધો જીવસ્સ વહમિ વિ સમિદ્ધ-ગુત્તાળ । મ્મવો તત્થ પમાળ ન પમાળ કાયવાવરો ॥૧૮॥ ← ઇતિ મ્મવકુલકવચન, → અવિધાયાઽપિ હિસા હિસાફલમાજન મ્મવત્યેક । કૃત્વાઽપ્પપરો હિસા હિસાફલમાજન ન સ્યાત્ ॥[૧] ← ઇતિ હિસાઽપ્પકવચન, → જિયદુ વ મરદુ વ જીવો અજદાચારસ્સ નિચ્છઓ હિસા । પયદસ્સ નત્થિ વધો હિસામિત્તેળ સમિદસ્સ ॥ ← [પ્ર સા.૩/૧૭] ઇતિ પ્રવચનસારવચન, → અપ્રાદુર્ભાવ ચલુ રાગાદીના મ્મવત્યહિસેતિ । તેપામેવોત્પત્તિર્હિસેતિ જિનાગમસ્ય સક્ષેપ ॥૪॥ ← ઇતિ આત્મલક્ષિ-નિશ્ચયનયપ્રતિપાદનપ્રવળ પુરૂપાર્થસિદ્ધચુપાયવચનમ્ । તથા તાદૃશમેવ → રાગાદીળમળુપ્પાઓ અહિસકત્ત ત્તિ દેસિય સમળ । તેસિ ચ ઉપ્પત્તી, હિસેત્તિ જિળેહિ ણિદ્ધિટ્ટા ॥ ← [] ઇતિ । ઇવ → જા જયમાળસસ મ્મવે વિરાહળા સુત્તવિહિસમગસસ । સા હોર નિજરફલા, અજ્ઞત્થવિસોહિજુત્તસસ ॥ ← [ઓ.નિ ૭૬૦] [પિ નિ ૬૭૧] ઇતિ

અ છે [૨/૧૨]

❁ જિનાજ્ઞાવિરાધઠના ઉગ્ર ઠથ પલા અધર્મ ❁

વિશેષાર્થ - ધર્મના અને અધર્મના કેન્દ્રસ્થાનમા જિનાજ્ઞાની આરાધના અને વિરાધના રહેલી છે માટે ધર્મનો નિચોડ જિનવચન

કલ્યાણકન્દલી

પિષ્ટનિર્યુક્તિ-પ્રભૃતિવચનાનિ કથનીયાનિ । ઈયાંસમિત્યુપયુક્તમ્ય ચવહાર્ગતો જીવવિરાગનાસમ્ભવેઽપિ માપરાયિકી ક્રિયા નાભિમતા । તદુક્ત વ્યાख्याપ્રજ્ઞસો → અણગારસ્મ ણ ભતે । માવિઅણ્ણો પુરઑ જુગમાયણ પેહાણ રીય રીયમાણસ્મ પાયસ્સ અહે કુકુડપોણ વા વટ્ટપોણ વા કુલિગચ્છાવણ વા પરિયાવજ્ઞેજ્ઞા, તમ્મ ણ ભતે । કિ ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્ઞઙ, સપરાડયા કિરિયા કજ્ઞતિ ? ગોયમા । ણો સપરાડયા કિરિયા કજ્ઞઙ, ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્ઞઙ ← [૩ ૧૮ ઉપે ૮] । બુધમ્ય નયમેદન હિસાદિ પ્રરૂપણીયમ્ । તથાહિ ઓધનિર્યુક્તિવૃત્ત્યનુમારેણ → તત્ર જીવેષ્વર્જીવેષુ હિમા, 'જીવોઽનેન હિમિત', ઘટોઽનેન હિસિત. = વિનાશિત' ઇતિ ચવહારાત્, મટ્ટગ્રહ-વ્યવહારયો. પટ્ટમ્ જીવનિકાયેષુ હિમા । મટ્ટગ્રહશ્ચાત્ર દેશગ્રાહી દ્રષ્ટ્ય, મામાન્યરૂપસ્ય નૈગમેઽન્તર્ભાવાત્ । ચવહારેઽપિ મ્યૂલવિશેષગ્રાહી, લોકવ્યવહરણગીલશ્ચ । લોકો હિ વાહુલ્યેન પટ્ટમ્ જીવનિકાયેષ્વેવ હિસામિચ્છતિ । ત્રજુમૂત્રશ્ચ પ્રત્યેક પ્રત્યેક જીવે જીવે હિમા પૃથક્ ઇચ્છતિ । શબ્દ-સમભિરૂદેવમ્ભૂતાશ્ચ નયા આત્મૈવ હિસેતીચ્છન્તીત્યાદિ ← ।

एव सर्वत्र सद्भावसारेण भाव्य न तु मातृस्थानतो यत्किञ्चिदालम्बनीयमित्युपदेष्टव्यं बुधस्य । तदुक्तं निशीयभाष्य-
बृहत्कल्पभाष्यादौ → ण वि किंचि अणुण्णाय पडिसिद्धं वा वि जिणवरिंदहि । एमा तेमि आणा कज्जे मच्चेण होअच्च ॥
[नि.भा ५०४८/५३७१ वृ क भा ३३३०] ← इत्यादि । तदुक्तं पुष्पमालायामपि → पडिमेहो अ अणुन्ना एगतेण न
वन्निया समण । एमा जिणाण आणा कज्जे मच्चेण होअच्च ॥२४७॥ ← इति । तदुक्तं मूलकारैरेव श्रावकधर्मविशो
→ धम्मो आणाण पडिवद्धो ← [३] । तदुक्तं पञ्चांगकेऽपि → आरहणाड तीण पुण्ण, पाव विराहणाण उ । एण
यम्मरहस्स, विण्णेय बुद्धिमतेहि ॥७/३॥ ← इति । सर्वोऽसमतिप्रकरणे श्रीगन्तेश्वरसूरिभिर्गपि → आणाड तवो आणाड
मज्जो तह य दाणमाणण । आणारहिओ यम्मो पलालपूलच्च पडिहाड ॥४०॥ ← इत्युक्तम् । श्रीनेमिचन्द्रेणापि पष्टि-
शतकप्रकरणे → किंचपि यम्मकिंच पूयापमुह जिणिदआणाण । भूमगुणहरहिय आणाभगाओ दुहदाय ॥४५॥ आणारहिय
कोहाडमज्जुय अणमसणत्थ च । धम्म सेवताण न य किन्ती नेव धम्मो य ॥५५॥ ← इत्युक्तम् । व्यवहारभाष्येऽपि
→ इह लोगमि य किन्ती परलगे सोगती धुवा तेमि । आणाण जिणिदाण जे ववहरति ॥ ← [३/३५०] इत्यनेनाऽऽज्ञामापेक्ष-
ताया ण्हिक-पारलौकिकसत्फलसाधकतोपदर्शिता ।

एव राग-द्वेषाद्यन्तर्द्धारिविजयपरतयैव सर्वान्दरेण प्रवर्तितव्यम्, न तु केवलं ज्ञाननिष्ठतया क्रियानिष्ठतया तपोनिष्ठतया
गुरुकुलवामपरतया एकांकितया वेति बुधस्यैव कथनीयम्, तस्यैव विवेकप्रधानत्वेन धर्ममर्मज्ञत्वात्, धर्मग्यापि विवेकप्रधानत्वात्,
यथोक्तं यर्मरत्नप्रकरणे → यम्मो विवेगसारत्ति ← [२०] इति । तदुक्तं अभ्यात्ममतपरीक्षादौ → किं बहुणा जह
जह रागद्वेया लहु विलिज्जति । तह तह पण्डित्तच्च एमा आणा जिणिदाण ॥ ← [अ प १८३, उ रह २०१] इति ।
तदुक्तं बीतगगस्तोत्रेऽपि श्रीहंमसूरिभिः → आश्रवो भवहेतु म्यात्, सर्वो मोक्षकारणम् । इतीयमार्हती मुष्टिरन्यदस्या
प्रपञ्चनम् ॥ ← [वी म्त्तो १९/६] इति । एवञ्च → दोसाजेण निरज्झति, जेण खिज्झति पुच्चकम्माड । सो सो मुक्खोवाओ,
रागावत्थानु समण व ॥ ← [नि भा ५०५० पु २४८] इत्यादिनिग्रीयभाष्य-पुष्पमालाप्रभृतिवचनानि बुधस्य कथनीयानि ।
तदुक्तं श्रीसिद्धसेनटिवाकंण्णापि द्वात्रिंशिकाप्रकरणे → येन दोषा निरुन्न्ते ज्ञानेनाऽऽचरितेन वा । स मोऽभ्युपायस्त-
च्छान्तावनामक्तमवेधवत् ॥ ← [२०/६] इति । न च 'समणोवागमा वालपडिया' [१७/२] इति व्याख्याप्रज्ञप्तिवचनाच्छ्रावकस्य
मध्यमत्वनिर्णायत्र पण्डितत्वसम्भव इति वाच्यम्, विरत्यपेक्षया मध्यमत्वेऽपि परिणतत्वेदम्पयार्थावगमयोग्यत्वापेक्षया पण्डितत्वसम्भ-
वात् । न चेव श्रावकस्य सतः पण्डितस्य कर्मित्यमपवादमार्गप्रदर्शनं युक्तमिति शङ्कनीयम्, अपेक्षितोत्सर्गापवादावगमे
एव भावश्रावकत्वसम्भवात्, तदुक्तं भावश्रावकलक्षणप्रदर्शनावगमे धर्मगन्तप्रकरणे → सुत्ते अत्थे अ तहा उस्सग्गववायभावववहारे ।
जो कुमलत्त पत्तो पवणकुमलो तओ उद्धा ॥५०॥ उस्सग्गववायाण विमवविभाग वियाणाड ← [५३] इति । इत्यमेव
तुन्निकाश्रावकवर्णनपर → लद्धा गहियद्धा पुच्छियद्धा अभिगयद्धा विणिच्छियद्धा ← [२/५/१०७] इति व्याख्याप्रज्ञप्तिस्मृतमपि
मङ्गच्छते । विनिश्चितार्थत्वमैदम्पर्यार्थस्योपलम्भादिति तद्वृत्तौ व्यक्तम् । अत एव श्रावकस्य व्यवहारकुशलत्व प्रवचनकुशलत्वञ्चोप-

જ છે જિનાણની વિગતના ડીને માનસમાજ વગેરે ઉપ તપશ્ચર્યા ડે કે ઉપવિહારાદિ ડે તો પાણ તે અધર્મનું જ ભાજન
અને છે માટે ચ્વમનિને પ્રધાન બનાવ્યા વિના શાસ્ત્રમતિ-જિનવચન જ નર્વત્ર યથાર્થ રીતે આગળ કંવા યોગ્ય છે [૨/૧૨]

અથ કિમિતિ સકલાનુષ્ઠાનોપસર્જનીભાવાઽઽપાદનેન વચનસ્યૈવ પ્રાધાન્ય ય્યાપ્યતે ? इत्याशङ्कयामाह
→ 'यस्मादि'ત્યાદિ ।

યસ્માત્પ્રવર્તક ભુવિ નિવર્તકશ્ચાન્તરાત્મનો વચનમ્ । ધર્મશ્ચૈતત્સથો મૌનીન્દ્રશ્ચૈતદિહ પરમમ્ ॥૨/૧૩॥

યસ્માત્ પ્રવર્તક ભુવિ = ભવ્યલોકે સ્વાધ્યાયાદૌ વિધેયે, નિવર્તકશ્ચ હિંસાદે અન્તરાત્મન = મનસો વચનમ્ । ધર્મશ્ચ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિફલજનનવ્યાપારીભૂત એતસ્મિન્ વચને જ્ઞાપકતાસમ્બન્ધેન સન્દિષ્ટ ઇતિ એતત્સથ । મૌનીન્દ્ર = મુનીન્દ્રોવતેનાઽવાધિતપ્રામાણ્ય ચૈતત્ વચન ઇહ પ્રક્રમે પરમ = અનુષ્ઠાનાનુપજીવિપ્રામાણ્યમ્ । તત ઇદમેવ પ્રધાન-મુદ્દુષ્યતેઽનુષ્ઠાનાદિકશ્ચૈતદુપજીવકત્વેનોપસર્જનીક્રિયત ઇતિ ભાવ ॥૨/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

પદ્યેતે અભયકુમારવદિતિ વિભાવનીયમ્ ॥૨/૧૨॥

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યસ્માત્ ભુવિ અન્તરાત્મન. પ્રવર્તક નિવર્તક ચ વચનમ્ । ધર્મશ્ચ એતત્સથ , ઇહ ચ પરમ એતત્ મૌનીન્દ્રમ્ ॥૨/૧૩॥ ઇય કારિકા પશ્ચાશ્કવૃત્તિ-ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદૌ [પ.૭/૩ ધ.ગા.૮૦ પૃ.૨૪૬] ઉદ્ઘૃતા । સ્વાધ્યાયાદૌ પારલૌકિકફલે સદનુષ્ઠાને = વિધેયે મનસઃ પ્રવર્તક, હિંસાદેઃ નિષિદ્ધાત્ મનસો નિવર્તકશ્ચ વચન = સદાગમ-વચનમ્ । આચારાઙ્ગટીકાયામપિ → તીર્થકૃદાદીના વચન હિતાહિતપ્રાપ્તિપરિહારપ્રવર્તક ← (૭/૩/૨૦૪-પૃ ૨૪૮) ઇત્યુક્તમ્ ।

ધર્મશ્ચ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિફલજનનવ્યાપારીભૂતઃ = પ્રવર્તન-નિવર્તનયોઃ ફલે જનનીયે વચનદ્વારીભૂત પુણ્યાદ્યભિધાનઃ । ન હિ સાક્ષાદેવ પ્રવૃત્ત્યાદે સકાશાત્ વ્યવહિતકાલ ફલ સમ્ભવતિ કિન્તુ ભાવાત્મકવ્યાપારવિશેષદ્વારૈવ । સ ચ પ્રકૃતે ધર્મપદે-નાભિહિત . ન ચૈવમલસસ્યાઽપિ વચનાદ્વિધેયાર્થે પ્રવૃત્ત્યાપત્તિરિતિ શઙ્કનીયમ્, તત્તદર્થજ્ઞાનાના તદ્વિષયકવીર્યાન્તરાયક્ષયોપશમ-જનકત્વેનૈવ પ્રવૃત્તિહેતુત્વાત્, અલસસ્ય વિધ્યર્થભાનેઽપિ આલસ્યદોષપ્રતિબન્ધેન વીર્યાન્તરાયક્ષયોપશમાઽનિષ્પત્તેરપ્રવૃત્ત્યુપપત્તે । ઇત્યમેવ ચાઽવિરતસમ્યદ્દૃષ્ટ્યાદે શક્યવિરત્યાદૌ પ્રવૃત્ત્યભાવોપપત્તેરિતિ [અ સ વિ પૃષ્ઠ ૫૨A શ્લો ૩૪.] વ્યક્તમુક્ત ટીકાકૃતા અણસહસ્રીતાત્પર્યવિવરણે । જિનવચનાદેવ વિજ્ઞાયતે યદુત 'વિહિતપ્રવૃત્ત્યાદિજન્ય પ્રવૃત્ત્યાદિફલજનનવ્યાપારીભૂતો ધર્મો વર્તતે' તજ્જન્યત્વે સતિ તજ્જન્યજનકત્વસ્ય વ્યાપારલક્ષણત્વાત્ । અતઃ ધર્મો વચને જ્ઞાપકતાસમ્બન્ધેન = સ્વનિષ્ઠજ્ઞાપ્યતાનિરૂપિતજ્ઞાપકતા-સમ્બન્ધેન સન્દિષ્ટઃ । સ્વપદેન અતીન્દ્રિય. પુણ્યાદિસ્વરૂપો ધર્મો ગ્રાહ્ય ઇતિ ધ્યેયમ્ ।

મુનીન્દ્રોક્તેન = સર્વજ્ઞોક્તત્વેન અવાધિતપ્રામાણ્ય = પ્રામાણ્યવ્યાધાતશૂન્ય ચૈતત્ = વચન ઇહ પ્રક્રમે પરમમ્ । તદુક્ત પ્રશમરતો → શાસનસામર્થ્યેન, સન્ત્રાણબલેન ચાઽનવધેન । યુક્ત યત્ તચ્છાસ્ત્વ તચૈતત્ સર્વવિદ્વચનમ્ ॥૧૮૮॥ ← ઇતિ । ઇદમેવાઽભિપ્રેત્ય ટીકાકૃતાઽપિ જ્ઞાનસારે → શાસનાત્ ત્રાણશક્તેશ્ચ બુદ્ધે શાસ્ત્ર નિરુચ્યતે । વચન વીતરાગસ્ય તત્તુ નાઽન્યસ્ય કસ્યચિત્ ॥ ← [જ્ઞા સા ૨૪/૩] ઇતિ । પ્રકૃતે વચનગત પારમ્યશ્ચ પરતીર્થિકવચનાદ્યપેક્ષ્યાઽતિશયસ્વરૂપ પ્રમાણાન્તરાનુપજીવિપ્રા-માણ્યલક્ષણ વા તથાપિ ઉપક્રમોપસહારવિરોધપરિહારાય 'પરમ = અનુષ્ઠાનાનુપજીવિપ્રામાણ્ય'મિતિ ટીકાકૃતા વ્યાખ્યાત, સદનુષ્ઠાનાનવલમ્બિપ્રામાણ્યકમિત્યર્થ । અનુષ્ઠાન જિનવચનસ્યોપજીવક જિનવચનશ્ચાનુષ્ઠાનસ્યોજીવ્યમ્ । ઉપજીવ્યસ્યોપજીવકાપેક્ષ્યા વલવત્ત્વાત્ ઇદ = જિનવચન એવ સદનુષ્ઠાનાપેક્ષ્યા પ્રધાન = અનુપસર્જનીભૂતમિતિ ઉદ્ઘુષ્યતે, અનુષ્ઠાનાદિકશ્ચ એતદુપજીવ-કત્વેન = જિનવચનાવલમ્બિત્વેન ઉપસર્જનીક્રિયતે = ગૌણભાવમાપાદ્યત ઇતિ ભાવ । ઉપજીવતીતિ ઉપજીવક , ઉપજીવયતીતિ

→ દરેક અનુષ્ઠાનને ગૌણ કરીને શા માટે જિનવચનની જ પ્રધાનતા પડિત જીવને જાગૃતાવાય છે ? ← એવી શકાનુ સમાધાન કરતા મૂલકારથી ફરમાવે છે કે →

ગાથાર્થ - [જિનવચન સર્વપ્રધાન છે,] કારણ કે લોકમા અતરાત્માનુ પ્રવર્તક અને નિવર્તક વચન જ છે તથા ધર્મ વચનમા રહેલો છે પ્રસ્તુતમા મૌનીન્દ્ર = સર્વજ્ઞોક્ત વચન [જ] પ્રકૃષ્ટ વચન છે [૨/૧૩]

❁ આગમનું વચન જ પ્રવર્તક-નિવર્તક ❁

ટીકાર્થ - ભવ્યલોકમા સ્વાધ્યાય વગેરે કર્તવ્ય યોગોમા મનનુ પ્રવર્તક તથા હિંસાદિ નિષેધ વ્યાપારથી મનનુ નિવર્તક છે આગમનુ વચન પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિના ફળને ઉત્પન્ન કરવામા ધર્મ વ્યાપાર = દ્વાર બને છે 'તજ્જન્યત્વે સતિ તજ્જન્યજનક દ્વાર' આ વચનાનુસાર વિહિત પ્રવૃત્તિ વગેરે દ્વારા ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ જ તે વચનજન્ય પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના ફળને પાણ ઉત્પન્ન કરે છે તે ધર્મ પ્રસ્તુતમા પુણ્ય વગેરે સ્વરૂપ લેવાનો છે તેનુ જ્ઞાપક વચન હોવાથી વચનમા તેની જ્ઞાપકતા રહેશે માટે ધર્મ સ્વજ્ઞાપકતા સબધથી વચનમાં રહેલો છે-એમ જાણાવેલ છે પ્રસ્તુતમા મુનીન્દ્રે = સર્વજ્ઞ કહેલ હોવાથી અબાધિત પ્રામાણ્યવાળુ વચન અનુષ્ઠાનઅવલમ્બિત ન હોવાથી અનુષ્ઠાન કરતા પરમ = પ્રધાન છે તેથી 'જિનેન્દ્રવચન જ પ્રધાન છે' એવુ કહેવાય છે મતલબ કે જિનવચનની અપેક્ષાએ અનુષ્ઠાન

વચનસ્યૈવ માહાત્મ્યમશિષ્ટૌતિ' → અસ્મિન્નિ'ત્યાદિ ।

અસ્મિન્ હૃદયસ્થે સતિ હૃદયસ્થતત્ત્વતો મુનીન્દ્ર ઇતિ । હૃદયસ્થિતે ચ તસ્મિન્નિયમાત્સર્વાર્થસસિદ્ધિઃ ॥૨/૧૪॥

અસ્મિન્ = વચને હૃદયસ્થે સતિ હૃદયસ્થ સ્મૃતિદ્વારા તત્ત્વતો મુનીન્દ્ર, સ્વતન્ત્રવવતૃત્વરૂપ-તત્સમ્યન્ધ-શાલિત્વાત્, ઇતિ 'પાદસમાપ્તૌ । હૃદયસ્થિતે ચ તસ્મિન્ = મુનીન્દ્રે નિયમાત્ = નિશ્ચયેન સર્વાર્થસપત્તિ અવતિ

કલ્યાણકન્દલી

ઉપજીવ્ય ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા ઉપજીવ્યાઽપેક્ષ્યા ઉપજીવકસ્ય દુર્વલત્વાત્ સદનુષ્ઠાનમપુરસ્કૃત્ય જિનવચનમેવ પ્રાધાન્યમર્હતીતિ તાત્પર્યમ્ । અતઃ એવ દર્શનપ્રાપ્તૈ કુન્દકુન્દસ્વામિનાપિ → જિણવચનમોમહમિણ વિમયસુહૃદવિરેયણ અમિદમ્ભૂય । જરમરણવાહિરણ સ્વયકર્ણ સબ્દદુક્ષણ ॥૧૭॥ ← ઇત્યેવમનુષ્ઠાનમપહાય જિનવચનસ્યોપવત્વામૃતત્વાદિકમાવિષ્કૃતમ્ ॥૨/૧૩॥

મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અસ્મિન્ હૃદયસ્થે સતિ તત્ત્વતો મુનીન્દ્રો હૃદયસ્થ । તસ્મિન્ હૃદયસ્થિતે ચ નિયમાત્ સર્વાર્થસસિદ્ધિ ॥૨/૧૪॥ ડ્યઞ્ચ કારિકા ઉપદેશરહસ્યોપદેશપદવૃત્તિ-ધર્મગત્ત્વપ્રકરણવૃત્તિ-ધર્મવિન્દુવૃત્તિ-પ્રતિમાગતકવૃત્તિ-યોગસૂત્રટિપ્પણાદો [ઉ રહ ગા ૫ ઉ પદ ૧૮૫ ધ ર પ્ર પૂ ૨૫૬ પ વિ ૫/૭૪ પ્ર ગ કાર ૨ યો મૂ ૨/૧] ઉદ્ઘૃતા વર્તતે । મુનીન્દ્રઃ = મર્વજ, તસ્ય સ્વતન્ત્રવચ્ચતૃત્વરૂપ-તત્સમ્યન્ધગાલિત્વાત્ = સ્વગતનિરૂપચરિતસ્વાતન્ત્ર્યલક્ષણ-વચનપ્રતિયોગિકકર્તૃત્વ-સ્વરૂપ-વચનસમ્યન્ધપરિકલિતત્વાત્ । તત્ત્વ સ્વનિષ્ઠાનુપચરિત-સ્વાતન્ત્ર્યલક્ષણકર્તૃત્વપ્રતિયોગિકત્વમ્બન્ધેન મર્વજવિશિષ્ટમ્ય વચનસ્ય હૃદયસ્થિતત્વે તદ્દ્વારા સર્વજ્ઞસ્યાપિ હૃદયસ્થિતત્વ ન્યાય્યમ્ । સ્વતન્ત્રપદેન ગણવરાદિવ્યવચ્છેદ કૃત, મર્વજતાર્થકરોપદિષ્ટાર્થદિગનાયા ણવાન્યગતપ્રમાણાન્તરાનુપજીવકત્વાત્, તામલભ્યૈવ મૂત્રાત્મકાઽઽગમકર્તૃત્વ ગણધર્મદીનામભિહિતમ્ । અતઃ ણવાગમાગાતનાયા પ્રાધાન્યેન તીર્થકરાગાતના તત્ર તત્ર પ્રસિદ્ધા, ન તુ ગણવરાદિગાતનેતિ વ્યયમ્ । જિનવચનોપયોગમાહાત્મ્યઞ્ચ ધર્મવિન્દો મૂલકારો

ગોણ કસાય છે, કારણ કે અનુષ્ઠાન જિનવચનનુ ઉપજીવક [= અવલબન કરનાર] છે [૨/૧૩]

વિશેષાર્થ - આગમ વચન વડે મનની જે પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિ થાય છે તેનાથી જ વાન્તવમા ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે વિહિત પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિના કળને ઉત્પન્ન કરવામા માધ્યમ બને છે પૌદ્ગલિક ભાવાત્મક પુણ્યાદિસ્વરૂપ અતીન્દ્રિય ધર્મ વચન તો માત્ર તેનુ જાપક = વ્યવસ્થા = મૂલ્ય છે માટે ધર્મની અપેક્ષાએ વચનમા જાપકતા નામનો ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે જેને જ્યા ગહેવુ હોય તેને પોતાની અપેક્ષાએ ત્યા [આધારમા] ગહેવો ધર્મ પોતાને ત્યા [= આધારમા] રહેવા માટે મબધનુ કામ કરે છે [જુઓ દિવ્યદર્શનદ્રન્દ્રપ્રકાશિત ન્યાયભૂમિકા] તેથી દર્શિત ધર્મની અપેક્ષાએ વચનમા ગહેલી જાપકતા એ ધર્મને વચનમા ગહેવા માટે મબધ તગડ કામ કરશે તેથી સ્વજાપકતામબધથી ધર્મવાળુ વચન બનશે, ધર્મ વચનનિષ્ઠ = વચનવૃત્તિ = વચનગત બનશે અહીં એક વાત ધ્યાનમા ગમ્ભવી કે વિહિત પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિનુ કળ તો નાધકને કાલાતરમા મળે છે પરંતુ તે સમયે પ્રવૃત્તિ તો હાજર હોતી નથી માટે વિહિત પ્રવૃત્તિના કળને આપનાર કોઈક મધ્યકાલીન પરિબળની કલ્પના કરવી જરૂરી બને છે તે છે ધર્મ તેને પુણ્ય, અદૃષ્ટ, નમીશ વગેરે પાણ કહેવાય છે તે જ વિહિત પ્રવૃત્તિ વગેરેથી ઉત્પન્ન થઈને વિહિત પ્રવૃત્તિના કાલાંતરીય કળને ઉત્પન્ન કરે છે દાર્શનિકપરિભાષા મુજબ તેને દ્વાર = વ્યાપાર કહી શકાય

જેના વચનનુ પ્રામાણ્ય ક્યારેય અન્ય પ્રમાણથી બારિત ન બને તેવી સ્વતન્ત્રવક્તાસ્વરૂપ વ્યક્તિ તો માત્ર મર્વજ જ હોઈ શકે તેથી મર્વજવચન જ પરમ = પ્રકૃષ્ટ છે સત્ અનુષ્ઠાનને પોતાની પ્રામાણિકતા ટકાવી રાખવા જિનવચનનો સહારો = આશરો લેવો પડે છે પરંતુ જિનવચનને સ્વગત પ્રામાણ્યના નિર્વાહ માટે મદનુષ્ઠાનનો ટેકો લેવાની જરૂર રહેતી નથી માટે મદનુષ્ઠાન કરતા મર્વજવાણી બલવાન = પ્રવાન છે તેની અપેક્ષાએ સદનુષ્ઠાન દુર્ભલ = ગોણ છે માટે જ સદનુષ્ઠાનની આરાધનાના બદલે જિનવચનની આરાધનાને જ તાત્ત્વિક ધર્મરૂપે આગળના શ્લોકમા બતાવી ગયા માટે 'આજ્ઞા એ ધર્મનો સાગ છે' એ વાત થયાર્થ જ છે [૨/૧૩]

જિનવચનના જ મહિમાને મૂલકારથી વખાણે છે કે -

ગાથાર્થ - આ [સર્વજવાણી] હૃદયમ્ય થયે છતે વાન્તવમા સર્વજ હૃદયસ્ય બને છે અને સર્વજ હૃદયસ્ય થયે છતે નિયમા સર્વાર્થસપત્તિ થાય છે [૨/૧૪]

જ્યાં શાસ્ત્ર ત્યાં સર્વજ્ઞ

ટીકાર્થ - જિનવચન હૃદયમ્ય થયે છતે સ્મૃતિ દ્વારા સર્વજ જિનેશ્વર ભગવત હૃદયમ્ય બને છે, કારણ કે આગમ-વચનના સ્વતન્ત્રવક્તૃત્વરૂપ સમ્બધથી સર્વજ ભગવત યુક્ત છે અર્થરૂપે જિનાગમોને બોલનારા સર્વજ તીર્થકરો હોવાથી જિનાગમના સ્વતન્ત્ર વક્તા સર્વજ તીર્થકરો જ છે સર્વજ ભગવત હૃદયસ્ય થયે છતે નિશ્ચયે સર્વાર્થસપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે [૨/૧૪]

• મુદ્રિતપ્રતો 'તિ ચ' ઇતિ પાઠ । ૨ હ પ્રતો-પદમમાત્રો - ઇતિ પાઠ ।

॥૨/૧૪॥

યત 'ચિન્તામણિ'રિત્યાદિ ।

ચિન્તામણિઃ પરોઽસો, તેનેય' ભવતિ સમરસાપત્તિઃ । સેવેહ યોગિમાતા નિર્વાણફલપ્રદા પ્રોક્તા ॥૨/૧૫॥

કલ્યાણકન્દલી

રેવોક્તમ્ → મહાગુણત્વાત્ વચનોપયોગસ્ય, તત્ર હ્યચિન્ત્યચિન્તામણિકલ્પસ્ય ભગવતો बहुमानगर्भ स्मरणमिति, ભગવતૈવમુક્ત-
મિત્યારાધનાયોગાદિતિ, ણ્વશ્ચ પ્રાયો ભગવત ણ્વ ચેતસિ સમવસ્થાનમિતિ ← [ધ વિ ૬/૪૦-૪૧-૪૨-૪૩] । ઇતિઃ પાદ-
સમાપ્તો, તદુક્ત હલાયુધકોશે → ઇતિશબ્દ સ્મૃતો હેતૌ, પ્રકારાદિસમાધિપુ ← [હ કો ૫/૮૮૭] । હૃદયસ્થિતે ચ =
ધ્યાનસાક્ષાત્કૃતે ચ [દ્વા દ્વા ૨/૨૫] મુનીન્દ્રે = ભગવતિ નિશ્ચયેન તન્માહાત્મ્યેન સર્વાર્થસમ્પત્તિઃ ભવતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય
ટીકાકૃતાઽપિ જ્ઞાનસારે અધ્યાત્મોપનિપદિ ચ → શાસ્ત્રે પુરસ્કૃતે તસ્માત્ વીતરાગ પુરસ્કૃત । પુરસ્કૃતે પુન તસ્મિન્
નિયમાત્ સર્વસિદ્ધય ॥ ← [જ્ઞા સા ૨૪-૪ અ ૧/૧૪] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રીનેમિચન્દ્રેણાપિ પષ્ટિશતકે → જાણ જિગિદો
નિવસઙ્ગ સમ્મ હિયમ્મિ સુદ્ધનાણેણ ← [૬૭] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત સમ્બોધસપ્તતિપ્રકરણે શ્રીરત્નશેખરસૂરિભિ → આગમ
આયરતેણ અત્તણો હિતકરિણો । તિત્થનાહો સપબુદ્ધો, સબ્બે તે बहुमन्त्रिया ॥૩૫॥ ← ઇતિ । અન્યેષામપિ સમ્મત ભગવત્સ્મરણસ્ય
વિશિષ્ટફલદાયિત્વમ્ । તદુક્ત → અષ્ટપદિસુ તીર્થેષુ યાત્રાયા યત્ફલ ભવેત્ । શ્રીઆદિનાથદેવસ્ય સ્મરણેનાઽપિ તદ્ભવેત્ ॥
← [] ઇતિ । નગરપુરાણેઽપિ → અષ્ટપદિસુ તીર્થેષુ યત્યુણ્ય કિલ યાત્રયા । આદિનાથસ્ય દેવસ્ય દર્શનેનાઽપિ તદ્ ભવેત્ ॥
← () ઇત્યુક્તમ્ । મૂલગ્રન્થે દર્શિતા સર્વાર્થસિદ્ધિશ્ચોપલક્ષણ ક્લિષ્ટકર્મવિગમાદે, સર્વજ્ઞસ્મરણાદેરચિન્ત્યશક્તિત્વાત્ । તદુક્ત
મૂલકારૈરેવ ધર્મવિન્દૌ → હૃદિ સ્થિતે ચ ભગવતિ ક્લિષ્ટકર્મવિગમ જલનલવદનયોર્વિરોધાત્ ← [૬/૪૮-૪૯] ઇતિ ।
તદુક્ત ટીકાકૃતાઽપિ એન્દ્રસ્તુતિચતુર્વિંશતિકાવૃત્તી → ત્યક્તસસારાણામપિ પરિણામાનપર્કર્પસ્ય હૃદયસ્થિતભગવન્માહાત્મ્યા-
ધીનત્વાત્, ઇત્થમેવાસ્ય શ્લેષકારિત્વ યુક્તમ્ ← [પિ ચ વૃ ૮/૧] ઇતિ । તતશ્ચ યથા જિનવચન હૃદયસ્થ સ્યાત્ તથા પ્રયતિતત્ત્વ,
ન તુ કેવલ તત્ લેખન-મુદ્રણાદિના પુસ્તકસ્થ, શ્રવણદ્વારા શ્રોત્રસ્થ, પઠન-પાઠન-પુનરાવર્તનાદિના કણ્ઠસ્થ વા સ્યાદેતાવતૈવ
કૃતકૃત્યત્વમાત્મનોઽવગન્તવ્યમિત્યુપદેશ → ધમ્મુ ણ પઢિયઙ્ગ હોઙ્ગ, ધમ્મુ ણ પોત્થા-પિચ્છિયઙ્ગ ← [૪૭] ઇતિ યોગીન્દુદેવકૃત-
યોગસારવચનમાયત્રાનુસન્ધેયમ્ ॥૨/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અસૌ પર ચિન્તામણિ તેન ડય સમરસાપત્તિ ભવતિ । સા ણ્વ ઇહ યોગિમાતા નિર્વાણ-

વિશેષાર્થ - જોણે જિનાગમ માન્યુ તેણે સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરને માન્યા આગમસ્મરણમા તીર્થકરનુ સ્મરણ સમાયેલ છે શુ જિનાગમ યાદ આવે અને અર્થની અપેક્ષાએ તેના સ્વતંત્ર વક્તા સર્વજ્ઞ ભગવત યાદ ન આવે ? આવે જ સર્વજ્ઞને સ્મૃતિપથમા લાગ્યા એટલે સર્વજ્ઞની શક્તિ તમારી શક્તિ બની ગઈ પછી વિધ્નોના વાદળ વિખરાઈ જાય અને સર્વ નપત્તિ પગમા આળોટવા માંડે સર્વજ્ઞ દેવાધિદેવની શક્તિથી કયુ કાર્ય અસાધ્ય છે ?

ॐ આજે શાસ્ત્રાભ્યાસ હેમ મંદ બોલે છે ? ॐ

માટે જ જે કાઈ વિચારવાનુ, બોલવાનુ કે કરવાનુ તે જિનાગમ મુજબ જ 'મારા ભગવાને શુ આ વિચારવાનુ કહ્યુ છે ?' 'મારા ભગવાને શુ આપુ બોલવાનુ-આચરવાનુ જાગાવેલ છે ?' આ વિચારસરણી જીવનમા વાણાઈ જવી જોઈએ જિનેશ્વર ભગવતના સ્મરણનો સુદર ઉપાય શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય છે શાસ્ત્રસ્વાધ્યાયના માધ્યમથી પરમાત્માનુ જે સ્મરણ થાય છે તે અદ્ભુત કક્ષાનુ હોય છે તેથી જ સર્વત્ર આગમવચનનો જ આદર કરવાનુ જાગાવેલ છે આજના વિજ્ઞાનવાદ અને ભૌતિકયુગમા શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન ઘણુ ઓછુ થઈ ગયુ છે શાસ્ત્ર સિવાયનુ એટલુ બધુ વાચન થાય છે કે શાસ્ત્ર વાચવાની રુચિ જ મોટા ભાગે મરી પગવારે છે બાળ, યુવાન, વૃદ્ધ, સ્ત્રી બધાને સિનેમા સાહિત્ય, દૈનિકપત્ર [છાપા], મેગેઝીન, જનુસીકથા, નવલકથા, નવલિકાઓ, શ્રીકથા, સામાજિક, પૂર્તિઓ વગેરેમા એવો અનુસાગ જન્મ્યો છે કે આગમકથા-આગમવાચન તેઓને નિરુપયોગી અને નીરસ લાગે છે તેઓને આગમકથાઓ જીવનવિકાસક્રમમા કોઈ અગત્યનો ભાગ ભજવતી નથી લાગતી પરંતુ જે મુનિ છે, માધુ છે, સાચા સયમી છે, તેણે તો આગમપરિશીલન દ્વારા જિનેશ્વર ભગવતોની અચિત્ય કૃપાના પાત્ર બનવાનુ જ છે [૨/૧૪]

આનુ કારણ જાગાવતા મૂલકારથી ફરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - ભગવાન શ્રેષ્ઠ ચિતામણિરત્ન છે તેનાથી જ આ સમરસાપત્તિ થાય છે તે [સમગ્રસાપત્તિ] જ યોગીમાતા અને

* મુદ્રિતપ્રતા 'તનવ' ઇતિ પાઠ કિન્તુ યોગદીપિકાનુસાંગેનાઽન 'તેનય' ઇત્યેવ પાઠો પુજ્યતે, દ પ્રતો તથા પ્રતિમાગતકૃત્યુપાદાઽપિ તથૈવ દૃષ્ટવાદસ્મામિ 'તનય' ઇતિ પાઠો ગૃહીત ।

અસૌ ભગવાન્ પર = પ્રકૃષ્ટ ચિન્તામણિ વર્તતે । તેન ડ્ય = સર્વત્ર પ્રસ્થિત્યમાણાઽઽગમસમ્બન્ધોદ્ધોધિત-સસ્કારજનિતભગવદ્દૃશ્યસ્થતા સમરસાપત્તિ = સમતાઽઽપત્તિ ભવતિ, રસશબ્દોઽન્ન ભાવાર્થ, ભગવત્સ્વરૂપોપયુક્તસ્ય તદુપયોગાઽનન્યવૃત્તે પરમાર્થતસ્તદ્રૂપત્વાત્ વાહ્યાઽઽલમ્બનાઽઽત્તારોપયતત્વેન ધ્યાનવિશેષરૂપા તત્પલભૂતા વા મનસ

કલ્યાણકન્દલી

ફલદા [ચ] પ્રોક્તા ॥૨/૧૫॥ ડ્ય કારિકા પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદો [પ્ર ગ્ર.કા ૨ પૃ ૧૧] હૃદ્ધતા દૃશ્યતે । દર્શિતકારિકે સમુચ્ચિત્ય ટીકાકૃતા દેગનાદ્વાત્રિશિકાયા → ઇત્યમાત્રાદરદ્વારા દૃશ્યસ્થે જિને સતિ । ભવેત્સમરસાપત્તિ ફલ ધ્યાનસ્ય યા પરમ્ ॥૨/૧૫॥ ← ઇત્યુક્તમ્ ।

દ્રવ્યચિન્તામણ્યાધપેક્ષ્યા પ્રકૃષ્ટઃ અચિન્ત્ય ચિન્તામણિઃ । ચિન્તામણિવત્ ભગવત્ સ્વય રાગ-મોહાદિવિરહેઽપિ વિધિવદાઽઽ-ગથકસ્યાઽઽમીપ્તફલદાયકત્વાચિન્તામણિત્વોક્તિ, ચિન્તામૃતેઽપિ માનુવન્ધાઽઽમુખિક-શાશ્વતફલદાયકત્વાત્ દેવાધિષ્ઠિતચિન્તાનુમાર્થ-હિકપરિમિતફલદાયકચિન્તામણ્યપેક્ષ્યા ચ પારમ્યમયસ્ય સદ્ગતિમદ્ગતિ । તેન કારણેન ડ્ય = સર્વત્ર વિચાર-વચન-વર્તનપુ પુરસ્ક્રિયમાણાઽઽગમસમ્બન્ધોદ્ધોધિતસસ્કારજનિતભગવદ્દૃશ્યસ્થતા = પુરસ્ક્રિયમાણસ્ય જિનાગમન્ય સ્વતન્ત્રવસ્તૃત્વસ્વરૂપ-તત્સમર્ગેણ હૃદ્ધૈ ભગવદ્ગોચરે સસ્કારે ઉપહિતા સર્વજન્મૃતિલક્ષણા ભગવદ્દૃશ્યસ્થતા, નિરન્તર-દીર્ઘકાલાદરાદિવશેન કાલાન્તરે સમરસાપત્તિઃ = સમતાપત્તિઃ ભવતિ । ન ચ સમરસસ્ય 'સમતા' ઇતિ વિવરણ કુત સદ્ગત્યે ? ઇત્યાગદ્ધર્નાયમ્, યત સમરસગચ્છગતો રસશબ્દઃ અત્ર પ્રક્રમે ભાવાર્થઃ = ભાવવાચક ઇતિ ભાવાર્થક-તલ્પપ્રત્યયેન તદ્વિવર્ણ યુક્તમેવ । સમતાપત્તિઃ = તુલ્યતાપ્રાપ્તિ, પ્રકૃતે ભગવતુલ્યતાપ્રાપ્તિરિત્યર્થ ન તુ અનન્તાનુવન્ધ્યાદિક્ષયોપગમજનિત-શમરમોપલબ્ધિરિત્યર્થ, પ્રસ્તુતાનુપ-યોગિત્વાત્ તાદૃશ્યપટનસ્ય । ભગવત્સાદૃશ્યસમ્પ્રાપ્તિમેવ સમર્થયતિ → ભગવત્સ્વરૂપોપયુક્તસ્ય પુરુષન્ય જ્ઞાનાત્મના તદુપયોગા-નન્યવૃત્તેઃ = ભગવત્સ્વરૂપોપયોગાદન્યત્રાઽઽવૃત્તિત્વાત્ પરમાર્થતઃ = વસ્તુત આગમત તદ્રૂપત્વાત્ = ભગવત્સ્વરૂપત્વાત્ । વહિપરિ-ણતોઽયમ્પિન્દો વહિરિતિવત્ ભગવદ્વાવોપયોગપરિણત આત્મેવ ભગવાન્ મર્વજ । તદુક્ત પ્રવચનસારેઽપિ → પરિણમદિ જેગ દબ્ધ, તદ્કાલ તમ્મસત્તિ પળ્લસત્ ← [પ્ર સાર ૨/૮] ઇતિ । તદુક્ત તત્ત્વાનુગ્રાસને → યેન ભાવેન યદ્રૂપ ધ્યાયત્યાત્માનમાત્મવિત્ । તેન તન્મયતા યાતિ સોપાધિ સ્ફટિકો યથા ॥ ← [૬/૯] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → પરિણમતે યેનાત્મા ભાવેન સ તેન તન્મયો ભવતિ । અર્હદ્ધ્યાનાઽઽવેષ્ટે ભાવાર્હન સ્યાત્ સ્વય તસ્માત્ ॥ [] ← ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત યોગસારેઽપિ → વીતરાગમતો યાયન્ વીતગમો ભવેત્ સુધી । ઇલિકા ભ્રમરીમીતા વ્યાયન્તી ભ્રમરી યથા ॥ ← [૧/૪૦] ઇતિ । પાર્શ્વનાથચરિત્રેઽપિ → વીતરાગ હૃદિ વ્યાયન્ વીતગમો યથા ભવેત્ । મુક્ત્વાઽઽહિલમપધ્યાન ભ્રામર ધ્યાનમાશ્રય ॥ ← [મર્ગ ૬/૭૧૯] ઇત્યેવ-મુક્તમ્ । જ્ઞાનાર્ણવેઽપિ → વીતરાગ સ્મરન્ યોગી વીતરાગો વિમુચ્યતે ← [૪૦/૧] ઇત્યેવ શ્રીશુભચન્દ્રેણોક્તમ્ । અપંગેક્ષા-નુભૂતો ગદ્ગગચાર્યેણાપિ → ભાવિત તીવ્રવેગેન યદ્ વસ્તુ નિશ્ચયાત્મના । પુમાસ્તદ્ધિ ભવેન્છીઘ્ર જ્ઞેય ભ્રમરકીટવત્ ॥ ← [૧૪૦] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → ઇલિકાભ્રમરીધ્યાનાત્ ભ્રમરી જાગતે યથા । તથા ધ્યાનાનુરૂપ સ્યાત્ જીવોઽશુભ-શુભાત્મવાન્ ॥ ← [] અતઃ પ્વ ભગવત્સ્વરૂપોપયુક્તસ્ય તદાનીમાગમતો ભાવનિશ્ચેપેન ભગવત્તા અનુયોગદ્વાગમૂત્તારો મૂચિતા । ન ચેવ તસ્યાઽઽગમત પ્વ ભાવભગવત્તાપ્રાપ્તિ પ્રતિપાદયિતુમર્હતીતિ ન નોઆગમત સમરસાપત્તિરિત્યારેકપ્રણીયમ્ યતો મનસો વાહ્યાલમ્બના-કારોપગતત્વેન = સ્વેતરંગોચરાઽઽકૃતિમમભિધ્યાન્તત્વેન ધ્યાનવિશેષરૂપા → 'તત્ર પ્રત્યયક્રતાનતા ધ્યાનમ્' ← [યો સ્ ૩/૨] ઇતિ પાતજ્ઞલયાંગસૂત્રોક્તતદ્લક્ષણમ્ સત્ત્વાત્ તત્પલભૂતા વા = ધ્યાનવિશેષકાર્યસમાધિસ્વરૂપા વા, → 'તદેવાર્થમાત્ર-

મોક્ષકલદાયી કહેવાયેલ છે [૨/૧૫]

‡ સમરસાપત્તિ યોગીમાતા ‡

ટીકાર્થ - નર્વજ ભગવાન પ્રકૃષ્ટ [અચિન્ત્ય] ચિન્તામણિ છે તે કારણે આ સમરસાપત્તિ થાય છે. 'આ' શબ્દનો અર્થ છે નર્વત્ર આદરપૂર્વક આગળ કરતા આગમના નસર્ગથી ઉદ્ધુન્ન = પ્રશુન્ન = પ્રગટ થયેલ સસ્કારથી નિપ્પત્ત થયેલી ભગવાનની દૃશ્યસ્થતા = મનોગતતા સમગ્રમની આપત્તિનો અર્થ છે નમતાની = તુલ્યતાની પ્રાપ્તિ, કારણ કે રસશબ્દ ભાવ અર્થમા અહીં વપરાયેલ છે ['માદુ' એવા ભાવને તેમ સમતા શબ્દ જણાવે છે, તેમ ગદ્ગગચાર્યાને 'સમતા' શબ્દ બતાવે છે પ્રસ્તુતમા નરખાપાણુ ભગવાનની અપેક્ષાએ જાણવાનું છે અર્થાત્ જે નાહ દેઝ દિધા કરતા કરતા ભગવાનને દૃશ્યસ્થ બનાવે છે તેને ભગવતુલ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે આનુ કારણ એ છે કે] ભગવાનના વ્યવસ્થા ઉપયુક્ત વ્યક્તિ ભગવાનના સ્વરૂપના ઉપયોગ સિવાય અન્યત્ર ક્યાય [જ્ઞાનાત્મના] ન કહેવાયી વાન્તવમા તે ભગવાનવ્યવસ્થા જ અને છે [અનુયોગદ્વાગ મૂત્રમા બતાવેલ નિશ્ચેપવ્યવસ્થા અનુસારે તે

સમાપત્તિરભિધીયતે ।

તથોક્ત યોગશાસ્ત્રે → 'ક્ષીણવૃત્તેરભિજાત્યસ્યેવ મળેગ્રાહ્ય-ગ્રહીતૃ-ગ્રહણેષુ તત્તથ-તદઞ્જનતા સમાપત્તિ' <-

કલ્યાણકન્દલી

નિર્ભાસ સ્વરૂપશૂન્યમિવ સમાધિ' <- [યો સૂ ૩/૩] ઇતિ પાતઞ્જલયોગસૂત્રોક્તતલ્લક્ષણસમન્વયાત્, સમાપત્તિઃ ઇતિ યોગાચાર્યઃ અભિધીયતે । ન ચાસ્યા ધ્યાનરૂપતા સ્વમતે કથ ? ઇત્યાશંકનીયમ્, વિદ્યોતસિકાપરિહારેણ સુદૃઢપ્રયત્નવ્યાપારરૂપતયા સ્વમતેઽપિ ધ્યાનલક્ષણોપપત્તે, તદુક્ત વિશેષાવશ્યકભાષ્યે → સુદૃઢન્યત્તવાવારણ, નિરોહો વા વિજ્ઞમાણાણ । જ્ઞાણ કરણાણ મય ણ ડ ચિત્તિણિરોહમેત્તાગ ॥ <- [વિ આ ભા ૩૦૭૧] ઇતિ । તદુક્ત ધ્યાનશતકે → જ ધિરમજ્ઞવસાણ ત જ્ઞાણ <- [ધ્યા ગ ગા ૨] ઇતિ । સમરસાપત્તે સમાધિત્વમતે ધ્યાનફલરૂપતાઽપિ સજ્જચ્છત ણ્વ, તદુક્ત તત્ત્વાનુશાસને → સોઽય સમરસીભાવસ્તદેકીકરણ સ્મૃતમ્ । ણ્તદેવ સમાધિ સ્યાલ્લોકદ્વયફલપ્રદ ॥૧૩૭॥ <- ઇતિ । મતાન્તરે તુ ધ્યાન-સમાધ્યોર્નાર્થ-ભેદ કશ્ચિત્, તદુક્ત આદિપુરાણે → યોગો ધ્યાન સમાધિશ્ચ ધીરોધ સ્વાન્તનિગ્રહ । અન્ત સલીનતા ચૈતિ તત્પર્યાયા સ્મૃતા બુધૈ ॥ [૨૧/૧૨] <- ઇતિ । પ્રાથમિકકક્ષાયમિય સમાપત્તિ ધ્યાનવિશેષરૂપા ઉત્તરત્ર ચ સમાધિવિશેષસ્વરૂપેતિ વિવેક । યોગપ્રદીપે ચ → ધ્યાતૃ-ધ્યાનોભયાભાવે ધ્યેયેનૈક્ય યદા વ્રજેત્ । સોઽય સમરસીભાવસ્તદેકીકરણ મતમ્ ॥૬૫॥ <- ઇત્યેવ સમાધિવિશેષરૂપા સમાપત્તિરૂપદર્શિતા ધ્યેયમ્ ।

તથોક્ત યોગશાસ્ત્રે = પાતઞ્જલયોગસૂત્રે → ક્ષીણવૃત્તેરભિજાત્યસ્યેવ મળેઃ ગ્રાહ્ય-ગ્રહીતૃ-ગ્રહણેષુ તત્તથ-તદઞ્જનતા સમાપત્તિઃ <- ઇતિ । યદપિ યોગસૂત્રે 'ગ્રહીતૃ-ગ્રહણ-ગ્રાહ્યેષુ' ઇતિ પાઠ તથાપિ 'સૌત્રક્રમાત્ આર્ધક્રમો વલીયાન્' ઇતિ ન્યાયેન 'ગ્રાહ્ય-ગ્રહીતૃ-ગ્રહણેષુ' ઇત્યત્રોક્તમ્ । વસ્તુતો 'ગ્રાહ્ય-ગ્રહણ-ગ્રહીતૃષુ' ઇત્યેવ પાઠ સમીચીન, યતો ભૂમિકાક્રમવચેન પ્રથમ ગ્રાહ્યનિષ્ઠ સમાધિ, તતો ગ્રહણનિષ્ઠ, તતોઽસ્મિતોપરાગેણ ગ્રહીતૃનિષ્ઠ, કેવલસ્ય પુરુષસ્ય ગ્રહીતૃ ભાવ્યત્વાસમ્ભવાદિતિ વ્યક્તમુક્ત ટીકાકૃતા દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે → મળેરિવાઽભિજાતસ્ય ક્ષીણવૃત્તેરસશયમ્ । તાત્પર્યાત્ તદઞ્જનત્વાચ્ચ સમાપત્તિ પ્રકીર્તિતા ॥૨૦/૧૦॥ <- ઇતિ કારિકાવ્યાખ્યાયામ્ । તદ્વ્યાખ્યાલેશસ્ત્વેવમ્ → મળેરિવ = રફટિકાદિરત્નસ્યેવ, અભિજાતસ્ય = જાત્યસ્ય, ક્ષીણવૃત્તે = ક્ષીણમલસ્ય, અસશય = નિશ્ચિત, તાત્પર્યાત્ = તત્રૈકાગ્રત્વાત્, તદઞ્જનત્વાચ્ચ = તન્મયત્વાચ્ચ, ન્યગ્ભૂતે ચિત્તે વિષયસ્ય ભાવ્યમાનસ્યૈવત્વોત્કર્ષાત્ સમાપત્તિ પ્રકીર્તિતા । યથા હિ નિર્મલસ્ફટિકમળેસ્તદ્રૂપાશ્રયવશાત્ તદ્રૂપતાપત્તિરેવ નિર્મલચિત્તસત્ત્વસ્ય તત્તદ્વાવનીયવસ્તૂપરાગાત્તદ્રૂપતાપત્તિ ઇતિ । તદુક્ત સ્યાદ્વાદકલ્પલતાયામપિ → તત્તથતા = તદેકાગ્રતા, તદઞ્જનતા = ન્યગ્ભૂતે ચિત્તે ભાવ્યમાનોત્કર્ષ રફટિકોપરાગસ્થાનીય [૧/૨૧] <- ઇતિ । ઇદ્ધ મોજવૃત્તિમવલમ્બ્યોન્મતમ્ । તદુક્ત મોજવૃત્તો → ક્ષીણા વૃત્તયો યસ્ય તત્ ક્ષીણવૃત્તિ, તસ્ય ગ્રહીતૃ-ગ્રહણ-ગ્રાહ્યેષુ આત્મેન્દ્રિયવિષયેષુ તત્તથ-તદઞ્જનતા સમાપત્તિર્ભવતિ । તત્તથત્વ = તત્રૈકાગ્રતા, તદઞ્જનતા = તન્મયત્વ, ક્ષીણભૂતે [ન્યગ્ભૂતે] ચિત્તે વિષયસ્ય ભાવ્યમાનસ્યૈવત્કર્ષ તથાવિશ્વા સમાપત્તિઃ = તદ્રૂપઃ પરિણામો ભવતીત્યર્થઃ । દૃષ્ટાન્તમાહ - અભિજાતસ્યેવ મળે, યથાઽભિજાતસ્ય = નિર્મલસ્ય રફટિકમળેસ્તત્તદુપાધિવશાત્તદ્રૂપતાપત્તિ ણ્વ નિર્મલસ્ય ચિત્તસ્ય તત્તદ્વાવનીયવસ્તૂપરાગાત્તદ્રૂપતાપત્તિ । યદપિ 'ગ્રહીતૃ-ગ્રહણ-ગ્રાહ્યેષુ' ઇત્યુક્ત તથાપિ ભૂમિકાક્રમવશાત્ ગ્રાહ્ય-ગ્રહણ-ગ્રહીતૃષુ ઇતિ બોધ્યમ્ । યત પ્રથમ ગ્રાહ્યનિષ્ઠ ણ્વ સમાધિગ્તતો ગ્રહણનિષ્ઠસ્તતોઽસ્મિતામાત્રરૂપો ગ્રહીતૃનિષ્ઠ, કેવલસ્ય પુરુષસ્ય ગ્રહીતૃભાવ્યત્વાઽસમ્ભવાત્ । તત્તથ સ્થૂલ-સૂક્ષ્મગ્રાહ્યોપરક્ત ચિત્ત તત્ર સમાપન્ન ભવતિ । ણ્વ ગ્રહણે ગ્રહીતરિ ચ સમાપન્ન તદ્રૂપપરિણામત્વ બોદ્યમ્ <- [પા યો સૂ ૧/૫૧ મો વૃ પૃ ૫૭] ઇતિ ।

ભાવાગળેશવૃત્તિકારસ્તુ → ક્ષીણવૃત્તે = નિરુદ્ધધ્યેયાતિરિક્તવૃત્તે નિપન્નસપ્રજ્ઞાતયોગસ્યેતિ યાવત્ । ણ્તચ હેતુગર્ભવિશેષણમ્ । સમાપત્તિરિતિ ચ સાક્ષાત્કારપરિભાષા । તથા ચ યતશ્ચિત્ત સ્વત ણ્વ સર્વાર્થગ્રહણસમર્થ વિષયાન્તરવ્યામદ્ગોષાદેવ તત્પ્રતિવદ્મ, અતો વૃત્તન્તરનિરોધરૂપે પ્રતિબન્ધાઽપગમે સતિ ગ્રહીત્રાદિપુ ધ્યેયેષુ સમાપત્તિ = સાક્ષાત્કારરૂપવૃત્તિ ચિત્તસ્ય સ્વત ણ્વ ભવતિ । સા ચ તત્તથ-તદઞ્જનતારૂપા તેષુ ગ્રહીત્રાદિપુ સ્થિતસ્ય ચિત્તસ્યાઽંશેષવિશેષે સમ્યક્તદાકારતારૂપેત્યર્થ । અત્ર દૃષ્ટાન્ત અભિ-

વ્યક્તિ જાગમથી ભાવ અરિહત બને છે] મન બાહ્ય બાલબનના આકારથી ઉપગ્રન્ત = વ્યાપ્ત યથાથી સમાપત્તિ ધ્યાનવિશેષસ્વરૂપ અથવા ધ્યાનફલસ્વરૂપ કહેવાય છે યોગશાસ્ત્ર [= પાતઞ્જલ યોગસૂત્ર]મા જણાવેલ છે કે-જેનો મલ શીંગા થયેલ છે તેવા ગ્રેષ્ઠ મણિ જેવા [મનમા] શાદા, શરીરતા [= શાદક] અને શરણુને વિશે તાન્મ્ય અને તદઞ્જનતા એ સમાપત્તિ છે [તાન્મ્યનો અર્થ છે તેમા એકાગ્રતા અર્થાત્ પ્રસ્તુતમા ભગવાનમા એકાગ્રતા તથા તદઞ્જનતા = તન્મયતા જો વાત ઉપાધ્યાયજી મહારાજે બન્દીશીપ્રકરણમા કરેલ છે અન્યમતે 'તાત્પર્ય' એટલે અતગતમામા પરમાત્માના ગુણોનો સમગ્રગોષ તથા 'તદઞ્જનત્વ' = અનગતમામા

(યોગસૂત્ર ૧/૪૧) । સા ચ મયિ તદ્રૂપ સ એવાહમિ ત્યાદિધ્યાનોત્તિચ્છ્યમાન-વૈજ્ઞાનિકસમ્બન્ધવિશેષરૂપા । સૈવ

કલ્યાણકન્દલી

જાતસ્યેવ મળેરિતિ યથાઽભિજાતસ્ય = સ્વભાવતો નિર્મલસ્ય મળે વાહ્યમલાપગમે સન્નિરુદ્ધમ્ભવાક્રાંતા તદ્વદિત્યર્થ <- [પા યો સૂ ૧/૫૧ મા વૃ પૃ ૪૭] इत्याद्याह । नागोजीभट्टवृत्तिरपि प्रायः पप्रियं । चन्द्रिकाकांग्मु -> क्षीणा वृत्तयो यस्य तस्य चेतसः स्फटिकमणेरिव ग्रहीतृ-ग्रहण-ग्राह्येषु तत्स्थ=तदेकाग्रता, तदजनता = तन्मयत्व तद्रूपपरिणामो भवतीत्यर्थ <- इति सशेषेण प्रोक्तवान् । योगसूत्रभाष्यकारस्तु -> अभिजातमणिकल्पस्य चेतसो ग्रहीतृ-ग्रहण-ग्राह्येषु या तत्स्थ-तदजनता = तेषु स्थितस्य तदाकारतापत्ति सा समापत्तिरित्युच्यते <- इति व्याचष्टे । केचित्तु -> तात्पर्य = अन्तरात्मनि परमात्मगुण-समगारोप तदजनत्वश्च अन्तरात्मनि परमात्माऽभेदरोप <- इत्याचक्षते । मूलकांग्स्तु -> समापत्ति = यानत ग्यर्शना <- [यो वृ समु ६४] इति योगदृष्टिसमुच्चयवृत्तो व्याचक्षते ।

જાનસારંડપિ -> વ્યાતાન્તરાત્મા ધ્યેયસ્તુ પરમાત્મા પ્રકીર્તિતં । યાનશ્ચેકાગ્રમવિત્તિ સમાપત્તિસ્તદેકતા ॥ મળાવિવ પ્રતિચ્છાયા સમાપત્તિ પરાત્મન । ક્ષીણવૃત્તૌ ભવંદ વ્યાનાદન્તગત્મનિ નિર્મલં ॥ આપત્તિશ્ચ તત પુણ્યતીર્થકૃત્કર્મવન્ત ॥ તદ્વાવામિમુખત્વેન સપત્તિશ્ચ ક્રમાદ્ ભવંત ॥ <- [જા મા ૩૦/૨-૩-૫] इत्युक्त टीकाकृता । तदुक्त अध्यात्मसारंऽपि -> समापत्तिर्गिह व्यक्तमात्मन परमात्मनि । अभेदोपायनारूपस्तत श्रेष्ठतरो हयम् ॥ <- [अ सा १८/८९] इति । सोपयोगित्वादेव पातञ्जलयोगप्रक्रिया लेखतो दर्शयते -> सप्रज्ञाताऽसप्रज्ञातभेदात् द्विधा योगो भिद्यते । भाव्यस्य भावनाभेदात् सप्रज्ञातश्चतुर्विध । तदुक्त पातञ्जलयोगसूत्रे -> विर्तक-विचाराऽऽनन्दाऽस्मितारूपानुगमात् सप्रज्ञात <- [१/१७] पूर्वपरयो- रर्थयोरनुसन्धानाच्छब्दोल्लेखगुण्यत्वेन भावनाया तु निर्वर्तकं समाधि । पञ्चतन्मात्राऽन्त करणयो दिक्कालधर्मावच्छेदेन भावना सविचार समाधि । अस्मिन्नेवात्मन्ने देश-काल-धर्मावच्छेदभेद विना धर्मिमात्रावभागत्येन भावनाया निर्विचार समाधि । उदा रजस्तमोलेगानाक्रान्त सत्त्व भाव्यते तदा शुद्धसत्त्वग्याऽनुदेकात् चितिशक्तेश्चोदेकात् सत्तामात्रावशेषत्वाच्च साम्मित समाधि । साम्मितसमाधिपर्यन्ते विवेकख्यातां ग्रहीतृसमापत्ति, सानन्दसमाधिपर्यन्ते ग्रहणसमापत्ति, निर्विचारसमाधिपर्यन्ते च ग्राह्यसमापत्ति विश्रान्ता । समापत्तिरपि सवितर्क-निर्वितर्क-सविचार-निर्विचारभेदात् चतुर्विधा । तदुक्त तत्र -> शब्दार्थज्ञान- विकल्पं भवितर्का । महास्मृतिपरिशुद्धो ग्वरूपशून्ये वाऽयमात्रनिर्भासा निर्वितर्का । एतयैव सविचारा निर्विचारा च सूक्ष्मविषया व्याख्याता । [यो मू १/४२-४३-५४] इतरासा तिसृणा समापत्तीना निर्विचारफलत्वं निर्विचारायाश्च अध्यात्मપ્રસાદ ક્રતમ્ભરા તર પ્રજ્ઞા <- [યો સૂ ૧/૫૮] લખ્યતે । વ્રતભરાજન્ય સસ્કારાન્તરવાધક તત્ત્વસમ્કારોઽસપ્રજ્ઞાત સમાધિર્ગીયતે इति <- । સામ્પ્રત પ્રકૃત પ્રસ્તુમ -> સા ચ = નિસ્કલક્રણા સમાપત્તિશ્ચ 'મયિ તદ્રૂપ = ભગવત્સ્વરૂપ', 'સ સર્વજ્ઞ એવાહમ્' इत्यादि- વ્યાનોહિરન્યમાન-વૈજ્ઞાનિકસમ્બન્ધવિશેષરૂપા -> વૈજ્ઞાનિકસમ્બન્ધશ્ચ તન્નિષ્ઠતયા જ્ઞાયમાનત્વમ્ <- [ત ચિ ચૂ પૃ ૧૦] इति तत्त्वचिन्तामणिचूडामणिकारः । ततश्च 'मयि भगवत्स्वरूपमि'ति व्याने स्वनिष्ठतया भगवतो ज्ञायमानत्वेन सा ज्ञायमानता भगवत्समापत्तिरभिधीयते इत्यर्थ । विशेषपदोपादानात् दीर्घकालनैरन्तर्यादरगर्भितादृग्ध्यानेन भगवतो या ज्ञायमानता सा भगवत्समापत्तिरिति तात्पर्यार्थ । तदुक्त पातञ्जलयोगसूत्रे -> स तु दीर्घकाल-नैरन्तर्य-सत्काराऽऽसेवितो दृढभूमि <- [पा यो मू १/१४] इति । 'धर्मिगतभेदाऽग्रहसहकृत-स्वनिष्ठविशेष्यतानिरूपितप्रकारताया वैज्ञानिकगम्यन्-त्वमि'ति मते 'स एवाहम्' इति ध्याने तत्पर्यार्थस्य भगवत् प्रकारत्वेन स प्रकारताभिधानप्रियताविशेषो भगवत्समापत्तिरिति भाव । आदिपदेन भगवदुपायोपादिग्रहणम् । तदुक्त श्रीहेमसूग्भिः योगशास्त्रे -> इत्यजस्र स्मरन् योगी, तत्स्वरूपावलम्बन । तन्मयत्वमवाप्नोति, ग्राह्यग्राहकवर्जितम् ॥ अनन्यग्रर्णाभूय स तस्मिन् लीयते तथा । व्यातृ-व्यानोभयाभावे व्येयैनेक्य यथा ब्रजेत् ॥ सोऽय समग्रीभाव तदेकीकरण मतम् । आत्मा यदपृथक्त्वेन लीयते परमात्मनि ॥ <- [यो गा १०/२-३-५] इति । इदमेव चेतसि- कृत्य श्रीसकलचन्द्रोपायायेनापि व्यानदीपिकाया -> सर्वज्ञो भगवान् योऽयमहमेवास्मि स ब्रुवम् । एव तन्मयता यात सर्ववर्दीति मन्यते ॥१६६॥ येन येन हि भावेन युज्यते यन्त्रवाहक । तेन तन्मयता याति विश्वरूपो मणिर्यथा ॥१६८॥ तत्स्वरूपाऽऽहित म्वान्त तद्गुणग्रामरञ्जितम् । योजयत्यात्मनाऽऽत्मान स्वस्मिन् तद्रूपसिद्धये ॥१७३॥ इत्यजस्र स्मरन् योगी

પરમાત્માનો અભેદારોપ] તેથી પ્રસ્તુત ભગવન્સમાપત્તિનો અર્થ છે - 'મારામા ભગવાનનુ સ્વરૂપ છે', 'હું ભગવત્સ્વરૂપ જ છું' ઈત્યાદિ યાનથી જાણના ભગવાનનો પોતાનામા વૈજ્ઞાનિકસમ્બન્ધવિશેષ [વૈજ્ઞાનિકસમ્બન્ધનો અર્થ છે 'તન્નિષ્ઠતા જાણમાનત્વ' અર્થાત્ 'ભગવાન માંગમા ગ્યા છે' આ ગીતે જાણવાપાણુ આવુ બાન એકાદ વાં નહિ પણ અનેકવાં અતત આદ્યપૂર્વક થાય ત્યારે

સમાપત્તિયોગિન સમ્યવત્વાદિગુણપુરુષસ્ય માતા = જનની નિર્વાણફલપ્રદા ચ પ્રોક્તા તદ્વેદિભિરાચાર્યે ॥૨/૧૭॥

ઉપસહસ્ત્રાહ → ઇતી ત્યાદિ ।

ઈતિ યઃ કથયતિ ધર્મ વિજ્ઞાયોચિત્યયોગમનઘમતિઃ । જનયતિ સ એનમતુલ શ્રોતૃપુ નિર્વાણફલદમલમ્ ॥૨/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

તત્સ્વરૂપાવલમ્બિત । તન્મયત્વમવાપ્નોતિ ગ્રાહ્ય-ગ્રાહકવર્જિત ॥૧૭૪॥ ય પરાત્મા પર સોઽહ યોઽહ સ પરમેશ્વર । મદન્યો ન મયોપાસ્યો મદન્યેન ચ નાઽપ્યહમ્ ॥૧૭૬॥ ← ઇત્યાદિ પ્રોક્તમ્ । આત્મદર્શનગીતાયા શ્રીવુદ્ધિસાગરસૂરિભિરપિ → આત્મૈવ પરમાત્મેતિ ભાવનાનન્દકારિણી । આત્મદર્શનપ્રાપ્ત્યર્થ ભાવનીયા મુમુક્ષુભિ ॥૩૯॥ ઝનમનીભાવમાસાઘ સર્વત્ર બ્રહ્મનિષ્ટયા । યોગિનો નિશ્ચલ નિત્ય પ્રાપ્નુવન્તિ શિવ પદમ્ ॥૧૫૧॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । રમણગીતાયામપિ → ધ્યાયતો દેવતા મન્ત્રમન્યદ્વા લક્ષ્યમુત્તમમ્ । ધ્યેયમાત્મમહાજ્યોતિષ્યન્તતો લીનતા વ્રજેત્ ॥૭/૨૫॥ ← ઇતિ ગદિતમ્ । યથા વિશુદ્ધકરુણા તીર્થદ્વરજનની, સમિત્યાદિ પ્રવચનમાતા, યતના શ્રાવકામ્વા તથા સમાપત્તિઃ एव → સમ્યક્ત્વજ્ઞાનચારિત્રયોગ. સઘોગ ઉચ્યતે । एतद्योगाद्धि योगी स्यात् परमब्रह्मसाधक ॥ ← [] ઇતિ વચનાત્ યોગિનઃ = સમ્યક્ત્વાદિગુણપુરુષસ્ય = નૈશ્વર્યિકસમ્યદર્શન-જ્ઞાનાદિગુણોપેતસ્ય જનની, ગુણકારણસ્યૈવ તાદૃશગુણવિશિષ્ટહેતુત્વાત્ । તતશ્ચ સમાપત્તિ મહોદયા, નૈશ્વર્યિકસ્વાનુભૂત્યુપધાયકત્વાત્ । તદુક્ત પ્રવચનસારેઽપિ → જો જાણદિ અરિહતે દવ્વત્ત-ગુણત્ત-પજ્જવત્તેહિં । સો જાણદિ અપ્પાણ મોહો યલુ જાતિ તસ્સ લય ॥ ← [પ્ર સા ૧/૮૦] ઇતિ । નિર્વાણફલપ્રદા ચ પ્રોક્તા તદ્વેદિભિઃ = સમાપત્તિસ્વરૂપાનુભવિતૃભિ આચાર્યેઃ = યોગાચાર્યેઃ । શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરેણાપિ કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્રે → ધ્યાનાઝ્જિનેશ ! ભવતો ભવિન ક્ષણેન દેહ વિહાય પરમાત્મદશા વ્રજન્તિ ← [૧૫] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રીહેમસૂરિભિઃ યોગશાસ્ત્રે → મોક્ષ કર્મક્ષયાદેવ, સ ચાત્મજ્ઞાનતો ભવેત્ । ધ્યાનસાધ્ય મત તત્ત્વ તદ્ધ્યાન હિતમાત્મન ॥ ← [૪/૧૧૩] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ઇત્યશ્ચ સમાપત્તિસજ્ઞકાઽસજ્ઞાનુષ્ઠાનફલકસ્ય વચનાનુષ્ઠાનસ્યાઽઽજ્ઞાદરદ્વારૈવોપપત્તેરયમેવ ગરીયાનિતિ ફલિતમ્ । ક્રિયાન્તરે ચ નૈતદુપપત્તિ । ન ચ તદનન્તર ભગવદનુધ્યાનાદુ-પપત્તિ, અનિયમાત્, અનુપજ્ઞત एवाऽसङ्गभावाच्चेति व्यक्त देशनाद्वात्रिशिकायाम् [દ્વા દ્વા ૨/૨૫] ॥૨/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇતિ ય અનઘમતિ ઔચિત્યયોગ વિજ્ઞાય ધર્મ કથયતિ સ અતુલ શ્રોતૃપુ અલ નિર્વાણફલદ एन जनयति ॥૨/૧૬॥

તે વિવક્ષિત સબધવિશેષસ્વરૂપ બને છે, જેને ભગવત્સમાપત્તિ તરીકે અહીં બતાવેલ છે] આ સમાપત્તિ જ સમ્યક્ત્વાદિગુણપુરુષ એવા યોગી પુરુષની માતા છે અને મોક્ષસ્વરૂપ કલને આપનાર છે -એમ સમરસાપત્તિના જાણકાર યોગાચાર્યો કહે છે [૨/૧૫]

અરિહંતના ધ્યાને અરિહંત બની જશો

વિશેષાર્થ - પ્રત્યેક વિચાર, વાણી, વર્તનમા 'મારા ભગવાને આમ કહ્યું છે' આ રીતે જિનાગમને આગળ કરવાથી ભગવાન હેવામા વસી જાય છે અને તે જ વાસ્તવમા ભગવાનનું ધ્યાન છે કાળક્રમે દૃઢ બનતા તે સાધકને ભગવાનસમાન બનાવે છે માટે જ 'અરિહંતના ધ્યાને અરિહંત બની જશો' આવું કહેવામા આવે છે જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજે પણ આ જ વાત કરી છે કે - ઈલી ભમરીસગથી, ભમરીપદ પાવે, જ્ઞાનવિમલ પ્રભુધ્યાનથી, જિનઉપમા પાવે - પ્રારભમા જિનાજ્ઞા યાદ કરવા દ્વારા જિનધ્યાન ધરતા ભગવત્સ્વરૂપના ઉપયોગમા એકાગ્રતા આવે (= તાત્પર્ય) પછી તે જિનધ્યાન દૃઢ બનતા હાલતા, ચાલતા, ખાતા, પીતા પણ ચિન્તમા ભગવાન સ્ફુરાયમાન થયા કરે મન ભગવાનમય બની જાય (= તદજનતા) આને યોગાચાર્યો સમાપત્તિ કહે છે જેમ નિર્મલ સ્ફટિકમા સામે રહેલ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ દરેક ક્રિયામા ભગવાનની આજ્ઞાને યાદ કરવાથી ભગવાન પ્રત્યે વિશિષ્ટ પ્રકારનો અહોભાવ, આદર પ્રગટવાથી મનની મલિન વૃત્તિઓ ક્ષીણ થાય છે અને આ રીતે નિર્મલ બનેલ મનમા [આત્મામા] ભગવાન પ્રતિબિંબિત થાય છે તેથી સાધક 'મારામા ભગવાનનું સ્વરૂપ રહેલું છે', 'હું જ ભગવત્સ્વરૂપ છું' ઈત્યાદિ પ્રતીતિ - દૃઢ અનુભૂતિ કરે છે આવી સમાપત્તિ દ્વારા નૈશ્વર્યિક સમ્યગ્દર્શન આદિ ગુણોનો પ્રાર્દુભાવ થાય છે અને તેના દ્વારા જ મોક્ષફલની પ્રાપ્તિ થાય છે Starting Point છે દરેક ક્રિયા કરતા 'મારા ભગવાને આ કાર્ય આ રીતે કરવાનું કહેલું છે' એવો આદરયુક્ત ઉપયોગ Ending Point છે મુક્તિપ્રાપ્તિ Middle Point બને છે નૈશ્વર્યિક સમ્યગ્દર્શનનો આવિષ્કાર કેવો અનોખો છે આ યોગમાર્ગ ! ચાલો, આપણે આ પાવન પથે પ્રગતિશીલ પ્રયાણ કરીએ [૨/૧૫]

ઉપરોક્ત દેશનાપદ્ધતિનો ઉપસહાર કરતા મૂલકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - આ પ્રમાણે જે નિર્દોષબુદ્ધિવાળા ગુરુ ઔચિત્યયોગને જાણીને ધર્મ કહે છે તે બેનમુન અને શ્રોતાઓને વિશે આત્મિક રીતે નિર્વાણફલદાયી એવા ધર્મને ઉત્પન્ન કરે છે [૨/૧૬]

હતિ = ઉવતપ્રવારેણ, ચો ગુરુ ધર્મ કથયતિ વિજ્ઞાય ઔચિત્યેન યોગ = પરિણામ, વાલાદિપરિણામૌચિત્યમિતિ
ચાતત્, અનઘમતિ = નિર્દોષવૃદ્ધિ જનયતિ સ ગુરુ એન = ધર્મ અતુલ = અનન્યસદૃશ, શ્રોતૃષ્ = શૃણૂપાપ્રવૃત્તેષુ
નિર્વાણફલદ અલ = અત્યર્થ, અવન્યધર્મવીજવપનસામર્થ્યાદિતિ જ્ઞેયમ્ ॥૨/૧૬॥

॥ હતિ દ્વિતીય પોઢશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

શુશ્રૂપાપ્રવૃત્તેષુ હતિ । પરમશુશ્રૂપાશૂન્યધર્મશ્રવણમ્ય વિશિષ્ટફલાડાયકત્વાત્, વિપરીતફલદાયકત્વાચેતિ વક્ષ્યતેઽગ્રે [૧૧/૫] ।
હેતુ-સ્વરૂપ-ફલગુહ્યસ્ય સદ્ધર્મોપદેશસ્ય અવન્યધર્મવીજવપનસામર્થ્યાદિતિ અમોઘાના મોક્ષવીજાના ધર્મવીજાના વા આન્તર-
પરિણામવિશેષરૂપાણા વપને સમર્થત્વાદિતિ હેતુપદર્શન મ્વતો જ્ઞેયમ્ । વીજાડનાધાને તુ સુવૃષ્ટેરપિ ધ્યાન્યાનુદ્ભવત્ મોક્ષવીજ-
ધર્મવીજાડનાધાને હેતુમહત્ત્વાદપિ મોક્ષસ્ય નિશ્ચયધર્મસ્ય વાડયોગાત્ । તદુક્ત મૂલકાર્ત્તરવ ઉપદેશપદે → અકળ વીજસ્ત્રેવ
જહા સુવાસં વિ ન મર્વઈ સસ્સ । તહ ધમ્મવીજવિરહે ન સુસ્સમાણ વિ તસ્મસ્સ ॥૨૦૪॥ ← હતિ । તતશ્ચ ગુરુણા વીજાગ્નાધર્મ
સદ્ધર્મદેશના દેયેવ કિન્તુ તદમોઘત્વાય શ્રોતૃભૂમિકાનુરોધેન તાત્ત્વિકરૂપકચ્ચાસદ્દેયેન વિધિવત્ સા વિધેયત્યુપદેશ । તદુક્ત-
મન્યત્રાપિ → મળે ય જોપડ તહા કેઈ ભાવાણુવચ્ચનનણ । વીપાહાણ પાય ચ તદુચિયાણ કુણડ ણ્મો ॥ ← []
હતિ । ણ્પ હતિ ગીતાર્થ । સમ્યક્ વ્યાખ્યાનાચ ડીપસમ. સ જ્ઞેય. યથોક્ત → જો મમ્મ જિણમળ પયાસળ નિઘ્મળ
ગિરાસસે । સો મ્હવાળ જણાળ દીવમમો મવસમુદ્ધમ ॥ ← [] હતિ । પઠિગતકે શ્રીનેમિચન્દ્રેણાપિ → જો દેઢ
મુદ્ધધમ્મ મો પરમ્પા જયમિ ન હુ અન્નો । ફિ કણ્ણદુમ્પરિમો ડયર તરુ હોઢ કડયા વિ ॥૧૦૧॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત
દેશનાદ્વાત્રિશિકાયામપિ → જાનાતિ દાતુ ગીતાર્થો ય ણ્વ ધર્મદેશનામ્ । કલિકાલેઽપિ તસ્યેવ પ્રભાવાદ્ધર્મ ણ્પથે
॥૨/૩૧॥ ← હતિ । અગીતાર્થસ્ત્વનમિજત્વાજ દેશનાધિકારી, તદુક્ત ઉપદેશમાલાયા → દ્વન્ન રિત્ત કાલ ભાવ પુરિસપડિ-
સેવણાઓ ય । નવિ જાણડ અગીઓ ડસ્યગવવાડય ચેવ ॥૪૦૦॥ જહા નામ કોઈ પુરિસો નયણવિહૂણો અદેસકુસલો ય ।
કતારાડવિર્મામે મળપણદ્ધસ સત્થસ ॥૪૦૫॥ ડન્નડ ય દેસિયત્ત ફિ મો ડ સમત્થડ દેસિયત્તમ્મ ? દુગ્ગાડ અયાણતો
નયણવિહૂણો કહ દેસે ? ॥ [૪૦૬] ણ્વમર્ગીયત્થોઽવિ હુ જિણવયણપડંચસુવણિહૂણો । દ્વન્નાઈ અયાણતો ડમ્મગવવાડય ચેવ
॥૪૦૭॥ ← ઇત્યાદિ । → અન્નાણી વમ્પાણ કરેઈ જો તસ્મ હોઢ પાવફલ । નાણીવિ જો ન ભાસડ, સો લહ્ણ નાગવિય
તુ ॥ [] ← હતિ હિતોપદેશમાલાવચ્ચનમપિ સ્મર્તવ્યમત્ર હતિ ગમ્ ॥૨/૧૬॥

હતિ મુનિયશોભિજયવિગ્ચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા દ્વિતીયપોઢશક-યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

દીકાર્થ - ઉપરોક્ત રીતે નિર્દોષભુવિવાલા જે ગુરુ ઔચિત્યથી પરિણામને એટલે કે બાલાદિ શ્રોતાના પરિણામના ઔચિત્યને વિશેષ
ગતે જાણીને ધર્મ કહે છે તે ગુરુ અતેઢ એવા ધર્મને ઉત્પન્ન કરે છે કે જે શ્રોતાઓને આત્મિક રીતે -અમોઘ રીતે મોક્ષસ્વરૂપ ફલને આપે
છે આનુ કારણ એ છે કે આવો ધર્મોપદેશ અવધ્ય એવા બીજની વાવણી કરવામા નમર્ય છે- આ પ્રમાણે જાણુ [૨/૧૬]

ૐ અમોઘ ધર્મદેશનાના ઉપાય ૐ

વિશેષાર્થ - અહીં ત્રણ વાત ઉલ્લેખનીય છે પ્રથમ એ છે કે બાલ વગેરે શ્રોતાની રુચિને યોગ્ય રીતે જાણવાના લીધે
'તે કેવા ઉપદેશથી મોક્ષમાર્ગે આગળ વધશે ?' તેની ગુરુને બરાબર નમજ મળે છે શ્રોતા કઈ કક્ષાએ રહેલા છે ? એમનામા
એમની કક્ષામા આગળ વધવા નહકતુ ખૂટતુ તત્ત્વ જાણી રમના કયા પગથિએ તે ચડાવવા યોગ્ય છે ? આ વિચારીને તેને
અનુમારે ઉપદેશ આપવામા આવે તો જ એ શ્રોતા યોગ્ય રીતે આધ્યાત્મિક વિકાસ પામી શકે ખ્યાલમા રાખવા જેવી બીજી
વાત એ છે કે વર્મના નામે કોઈને એવી મલાહ ન અપાય કે જેથી શ્રોતા ધર્મમાર્ગે આગળ વધવાને બદલે તે જે ધર્મભૂમિકામા
રહેલ હોય ત્યાંથી નીચે ઉતરે, બુદ્ધિભેદ થાય કે નીચેની કક્ષામા મનોપ માની આગળ વધવાનુ માડી વાળે તથા ત્રીજી વાત
એ છે કે - 'માગ વ્યાખ્યાનથી આડપિંત થઈને આ માગે ભગત થઈ જશે, અને મને સારી ગોચરી, ગોડન પેન, આકર્ષક
લેટરપેડ, કિમતી કામળી, ડિમ્પોઈટ ઘડિયાળ, ગોગલ્સ વશમા વગેરે વહોરાવશે, મારા વખાણુ કરશે' - આવી મલિન મનોવૃત્તિથી
વેગળા ગહીને તથા શ્રોતાના આત્મહિતની ઉદ્ધાત ભાવનાથી પ્રેરાઈને સદ્ગુરુ શ્રોતાની ભૂમિકા મુજબ ધર્મોપદેશ આપે છે [=નિર્દોષ
ભુવિ] આ ત્રણ મુદ્દાના લીધે ગુરુની ધર્મદેશના અમોઘ બને છે ઉપરની ત્રણ વાતમાથી એક પાણ વાતમા જે ગુરુ ગરબડ
કરે તો અમોઘદેશનાવધિ તેને પ્રાપ્ત થતી નથી વર્તમાન કાલમા પ્રવચનકાળે આ ત્રણ મુદ્દાનો વ્યવસ્થિત રીતે અમલ કરે તો
જિનશામનની શોભામા ચાઝ ચાદ લાગી જાય અન્તુ [૨/૧૬]

દ્વિતીય પોકશકનો રવાઘ્યાય

(અ) ચારથી પાચ મુદ્દામા નીચેની સમસ્યાનુ સમાધાન આપો

- (૧) બાલ જીવને મોક્ષાશયપ્રધાન ધર્મ દેશના આપવામા શુ વાધો ?
- (૨) વિહાર કરતા સાધુને ભદ્રક ગામડિયો પૂછે કે 'બાપજી ! તમારો ધર્મ શુ ?' તો સાધુ તેને શુ જાણાવશે ?
- (૩) સાધુધર્મ વૃન્દાવસ્થામા કઈ રીતે હિતકારી બની શકે ?
- (૪) અષ્ટપ્રવચનમાતા ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ કઈ રીતે ?
- (૫) કેવુ આગમગ્રંથાણુ વિશિષ્ટફલદાયી બને ?
- (૬) સમરસાપત્તિ એટલે શુ ?
- (૭) ધર્મદેશના અમોઘ કેવી રીતે બને ?
- (૮) પડિતદેશનાનુ સ્વરૂપ શુ છે ?
- (૯) ગુરુપારતત્ત્વનુ હેતુ-સ્વરૂપ-ફલમુખે વર્ણન શુ કરશો ?
- (૧૦) અષ્ટ પ્રવચનમાતા ઓળખાવો

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) અષ્ટપ્રવચનમાતા	(A) પરમગુરુપ્રામિહેતુ
(૨) કેવલ વ્યવહારનયપ્રધાન	(B) મધ્યમ દેશના
(૩) નિશ્ચયગર્ભિત આચારશુદ્ધિપ્રધાન	(C) ગોચરી
(૪) આજ્ઞાતાત્પર્યપ્રધાન	(D) ખરીદી
(૫) બિનશરતી ગુરુપારતત્ત્વ	(E) પડિત દેશના
(૬) આગમઆરાધનામાત્રજન્ય	(F) ભાવસાધ્ય યોગ-ક્ષેમકારી
(૭) યોગીમાતા	(G) બાલદેશના
(૮) ઉદ્દગમ શુદ્ધિ	(H) ધ્યાન
(૯) ત્રિકોટિ સબધી	(I) મમરસાપત્તિ
(૧૦) અત્ય યોગ	(J) શ્રુત-ચારિત્રસ્વરૂપ ધર્મ

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ બુધને સ્થૂલ બાહ્યાચારપ્રધાન ઉપદેશ આપવો તે છે (ધર્મદેશના, પાપદેશના, ઉચિત)
- ૨ ગુરુપારતત્ત્વથી થાય છે (અર્વજદર્શન, પુણ્ય, દેવલોકપ્રાપ્તિ)
- ૩ ભવલોકમા પ્રવર્તક અને નિર્વતક નુ વચન છે (અતરાત્મા, આગમ, કલ્યાણમિત્ર)
- ૪ યોગોદ્ધત્ત કરેલ ને જાણાજી ભાણવાનો અધિકાર છે (સાધુ, આર્ધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા)
- ૫ તાત્ત્વિક ધર્મ થી થાય છે (સાધુજીવન, પ્રભુપૂજા, જિનવચનઆરાધના)
- ૬ જિનાગમ હૃદયસ્થ હોય ત્યારે વાસ્તવમા હૃદયમા બિરાજમાન થાય છે (ધર્મ, ગુરુ, અર્વજ)
- ૭ એકાગ્રતા = તથા તન્મયતા = (પ્રણિધાન, તદજનતા, અનુપ્રેક્ષા, તાત્ત્વ્ય, ઉપયોગ)
- ૮ ગુરુપારતત્ત્વનુ તાત્ત્વિક કળ મુખ્યતથા જીવને જાણાવવુ (બાલ, મધ્યમ, પડિત)
- ૯ નુ વચન પ્રવર્તક છે (ભગવાન, મન, ગુરુ)
- ૧૦ કપ-છેદ પરીક્ષાથી શુદ્ધ થાય છે (શાસ્ત્ર, પ્રવચનમાતા, ગુરુ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ ગપાવો

કત્યાણકંદલીની અનુપેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ ગભીરદેશના એટલે શુ / તે ક્યારે અપાય /
- ૨ દ્રવ્ય, ભેદ, આદિની અપેક્ષાએ બાલતા નમજવો
- ૩ શ્રદ્ધાકારક્રીએ બાલ જીવને શ્રાવકાચારપ્રવાન દેશના આપવાનું કેમ ન જાણાવ્યું /
- ૪ તપના ચાર ભેદ નમજવો
- ૫ અષ્ટ પ્રવચનમાતા અનેક દ્રષ્ટિકોણથી સમજવો
- ૬ સમ્યક્ત્વ અવ્યયન અનુસાર ત્રણ અવસ્થામા માધુર્ય કેવી હોય /
- ૭ ૧૦ મી ગાથાના ઉત્તરાર્થની બન્ને પ્રકારની નભવિત વ્યાખ્યા નમજવો
- ૮ ગીતાર્થનિશ્ચિત અગીતાર્થને કર્મનિર્ણય કરી રીતે વાચ /
- ૯ ઉત્સર્ગ-અપવાદનું હીનાધિક બળ પડિતને કેવી રીતે નમજવશો /
- ૧૦ પાતજલ યોગદર્શનાનુસાર નમરનાપત્તિની પ્રક્રિયા જાણાવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના મહેપમા જવાબ આપો

- ૧ શુ બાલ જીવને વ્યવહારપ્રધાન દેશના આપવામા અનેકાતવાદભગ વાય / શા માટે /
- ૨ બાલ જીવને અપાતા ઉપદેશ ધર્મદેશક સ્વયં શા માટે આચરે /
- ૩ દ્રવ્યપ્રવાન અને પથ્થપ્રધાન દેશના કોને આપવી /
- ૪ ધર્મદેશનાશ્રવાગુને અથોગ્ય શ્રોતાના ચાર પ્રકાર જાણાવો
- ૫ લોચવિધિ અને વસતિપ્રમાર્જનવિધિ જાણાવો
- ૬ કેવી રીતે વર્માર્થિતા હોય તો બાલ જીવને માધુઆચારપ્રવાન ધર્મદેશના અપાય /
- ૭ 'ગીતામળસહન' કહવા પાછળ શુ આશય છૂપાયેલો છે /
- ૮ સદન્યન્યાય નમજવા
- ૯ સ્વચારકર્યાની ૧૪ પ્રકારની ઉપધિ જાણાવો
- ૧૦ દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહનું શાસ્ત્રીય સ્વરૂપ વર્ણવો
- ૧૧ આવાકર્મનું સ્વરૂપ જાણાવો
- ૧૨ શાસ્ત્રશોધક ક્યાદિ પરીક્ષાથી અષ્ટ પ્રવચનમાતાની શુદ્ધિ કરી રીતે વાચ /
- ૧૩ નર્વ શાસ્ત્ર પ્રવચનમાતામા કેવી રીતે રહેલ છે /
- ૧૪ નયભેદથી પ્રવચન ક્યા રહેલ છે /
- ૧૫ આગમવાચનાશ્રદ્ધાગુનો વિધિ જાણાવો
- ૧૬ વ્યવહારની બળવત્તા નમજવો
- ૧૭ મનના પ્રવર્તક-નિવર્તક તરીકે શ્રદ્ધાકારક્રીએ વચન તરીકે જાણાવ્યું તે કેવી રીતે સંગત થાય /
- ૧૮ અનુક્રાંત ઋતા આગમપ્રામાણ્ય કેમ બળવાન છે /
- ૧૯ ભગવાન ભેમકારક કરી રીતે બને છે /
- ૨૦ વૈજ્ઞાનિક મબધ એટલે શુ /

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ બાલ અને મધ્યમજુદ્ધિ શ્રોતા નયપ્રધાન દેશનાશ્રવાગુના અધિકારો નથી (વ્યવહાર, નિશ્ચય)
- ૨ અપવાદપ્રવૃત્તિ ની સમજ ન કરવી (બાલ, પડિત, ગૃહસ્થ)
- ૩ જિનકર્યાની ઉત્પદ ઉપધિ પ્રકારની હોય (૧૨, ૧૪, ૨૫)
- ૪ ની રક્ષા માટે જ દ્રવ્યાનુયોગ વગેરે છે (દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર)
- ૫ હોય ત્યારે નિયમા હોય (સમિતિ, ગુપ્તિ, જ્ઞાન, વિનય)
- ૬ જિનવચનને કરવાનું (શાસ્ત્રસ્ય, કાર્ગ્ય, કદમ્ય, હૃદયસ્ય)

તૃતીય ધર્મલક્ષણષોડશકમ્

સદ્ધર્મદેશનાવિધિરુત્ત । અથ ધર્મસ્યૈવ સ્વલક્ષણમભિધિત્પુરાહ → અસ્યૈત્યાદિ ।

અસ્ય સ્વલક્ષણમિદ ધર્મસ્ય બુધૈઃ સદૈવ વિજ્ઞેયમ્ । સર્વાગમપરિશુદ્ધ યદાદિમધ્યાન્તકલ્યાણમ્ ॥૩/૧॥

અસ્ય ધર્મસ્ય લક્ષ્યતે તદિતરવ્યાવૃત્ત વસ્ત્વજેનોતિ લક્ષણ, સ્વચ્ચ તત્ત્વલક્ષણચ = સ્વલક્ષણ ઇદ = વક્ષ્યમાણ બુધૈ સદૈવ વિજ્ઞેય, લક્ષણસ્ય કદાઽપ્યપરાવૃત્તે । સ્વલક્ષણ કીદૃશમ્ ? સર્વૈરાગમે પરિશુદ્ધ, સામાન્યત તસ્ય સાર્વ-તન્ત્રિકત્વાત્ । તથા યત્ = સ્વલક્ષણ આદિ-મધ્યાન્તેષુ કલ્યાણ, અન્તરાલાઽપ્રાપ્તે સદા સુન્દરમિત્યર્થ ॥૩/૧॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → બુધૈ અસ્ય ધર્મસ્ય સ્વલક્ષણ ઇદ સદૈવ વિજ્ઞેયમ્, યત્ સર્વાગમપરિશુદ્ધ, આદિ-મધ્યાન્ત-કલ્યાણમ્ ॥૩/૧॥ લક્ષણપદસ્ય વ્યુત્પત્તિમાહ - લક્ષ્યતે = જ્ઞાયતે તદિતરવ્યાવૃત્ત = સ્વેતરમિત્રત્વેન રૂપેણ વસ્તુ અનેનેતિ લક્ષણ = લક્ષણસ્ય વ્યુત્પત્તિ । નિશીથચૂર્ણિકારસ્તુ → લક્ષિવજ્જતિ તાણ સરૂવો જેણ ત લક્ષણ <- (નિ ભા ૬૪૮૩) इत्याचष्टे । અવ્યાપ્તયિત્વ્યાપ્ત્યસમ્ભવદોષવિતયશૂન્ય લક્ષણસ્ય લક્ષણમિત્યેકે । લક્ષ્યતાવચ્છેદકસમવ્યાપ્તત્વ તદિતીતરે । કર્મધારયસમાસવિગ્રહપ્રદર્શનેન સ્વલક્ષણ = સ્વસ્વરૂપભૂત લક્ષણમિત્યર્થ, ન તુ સાસ્નાદિમત્ત્વાદેર્ગોલક્ષણાદેરિવ સ્વાશ્રયૈકદેશવૃત્તિ-ત્વમ્ । રત્નાકરાવતારિકોક્તદિશા [રત્ના અવ ૭/૫૬] સ્વભાવસ્ય કાદાચિત્કત્વ-શાશ્વતિકત્વભેદેન દ્વિવિધત્વેઽપિ લક્ષણ લક્ષ્યાઽ-નતિરિક્તાન્યૂનસત્તાકમેકવિધમેવ, લક્ષણસ્ય કદાઽપ્યપરાવૃત્તેઃ યથા 'ઉણ્ણસ્પર્શવત્તેજ' इति यद्वा 'रूपिण पुद्गला.' इति ।

સ્વલક્ષણ = પ્રકૃતે સર્વકાલીન ધર્મસમ્બન્ધિ-સ્વલક્ષણ કીદૃશ = કિસ્વરૂપ સ્યાત્ ? इत्याशङ्कामपाकर्तुमुपक्रमते-સર્વાગમપરિશુદ્ધ = સર્વૈરાગમેઃ પરિશુદ્ધ = અવાધિત, ન તુ કેવલ સ્વાભ્યુપગતેનાગમેન પરિશુદ્ધમ્ । કુત ? उच्यते, સામાન્યતઃ = ધર્માભિલાપમાત્રરૂપમાશ્રિત્ય તસ્ય = ધર્મસ્ય સાર્વતન્ત્રિકત્વાત્ = સર્વૈરેવ તન્નૈ સ્વીકૃતત્વાત્ ।

નન્વેવ સતિ ધર્મસ્વલક્ષણમસમ્ભવગ્રસ્તમેવ, જૈન-સાઙ્ખ્ય-યોગ-યૌગ-વેદાન્તપ્રભૃતિતન્નૈ પરિશુદ્ધત્વેનાભિમતસ્ય ધર્મસ્વલક્ષણસ્ય લોકાયતિકતન્ત્રાઽઽજીવકતન્ત્રાદિભિર્બાધિતત્વાત્ તૈ પરિશુદ્ધત્વેનાભિમતસ્ય ચ ધર્મસ્વલક્ષણસ્ય જૈન-સાઙ્ખ્ય-યોગ-યૌગ-વેદાન્ત-પ્રભૃતિતન્નૈર્બાધિતત્વાદિત્યાશઙ્કાયામાહ - યત્ = સ્વલક્ષણ આદિમધ્યાન્તકલ્યાણ = આદિ-મધ્યાન્તેષુ કલ્યાણ, કદાપિ અન્તરાલાઽપ્રાપ્તેઃ = કાલિકાન્તરવિરહેણ સદા સુન્દરમિત્યર્થઃ, લોકાયતિકપ્રભૃતિતન્નૈ પરિકલ્પિતસ્ય ધર્મસ્વલક્ષણસ્ય કેવલમાદાવેવ ચારુત્વેન પ્રતિભાસેઽપિ સર્વદા સુન્દરત્વાભાવાત્ । યદ્વાઽઽઘે મન્યમે ચરમે ચ વપસિ કલ્યાણસ્વરૂપમ્, યદ્વા શ્રોતુ પ્રાયમિક-માવ્યમિક-પ્રકૃટધર્મદશાનુરૂપ સુન્દરમ્, યદ્વા શાસ્ત્રસ્યાઽઽદૌ મધ્યેઽન્તે ચ ચારુરૂપમ્, યદ્વાઽઽઘ્નમ્મિકાયા વિકાસગીલાવસ્થાયા પ્રકૃટવિકસિતદશાયાઞ્ચ સુન્દરમિત્યર્થ. । ઇતાવતા ધર્મસ્વલક્ષણસ્ય લક્ષણમભિહિતમ્ ।

વસ્તુતસ્તુ ત્રૈકાલિકકલ્યાણકારિત્વાદેવ સર્વાગમપરિશુદ્ધિધર્મસ્વલક્ષણસ્ય વિજ્ઞેયા । અત 'સર્વાગમપરિશુદ્ધમિ'ત્યસ્ય

રતિદાથિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)

દ્વિતીય ષોડશકમા સદ્ધર્મની દેશનાનો વિધિ કહેવાયો હવે ધર્મના જ વિશેષ લક્ષણને મૂલકારથી જાણાવે છે કે જુ ગાથાર્થ - પડિતોએ આ ધર્મનું નિજ લક્ષણ એ જ હમેશા = સદૈવ જાણવું કે જે સર્વાગમથી પરિશુદ્ધ હોય તથા આદિ, મધ્ય અને અન્તકાલે કલ્યાણસ્વરૂપ હોય [૩/૧]

ધર્મનું પંડિતગમ્ય લક્ષણ કહેવું હોય ? ૩૧

ટીકાર્થ - સ્વેતરથી ભિન્ન = વ્યાવૃત્તરૂપે વસ્તુ જેના વડે જાણાય તેને લક્ષણ કહે છે [જેમ કે સાન્નાદિમત્ત્વ વડે ગાય બકરીથી વ્યાવૃત્તત્વેન = ભિન્નરૂપે જાણાય છે અર્થાત્ 'સાન્નાદિમાન હોવાથી આ ગોભિન્ન બકરી વગેરે સ્વરૂપ નથી' આવો બોધ થવાથી સાન્નાદિમત્ત્વ એ ગાયનું લક્ષણ કહેવાય] ધર્મનું આ [જેને હમાણા કહેવામા આવશે] સ્વલક્ષણ પડિતોએ સદા માટે જ જાણવું, કારણ કે લક્ષણ ક્યારેય પાણ બદલાતું નથી [ગાયનું લક્ષણ ક્યારેક સાન્નાદિમત્ત્વ અને ક્યારેક મંદ્રેદ યામડી - જાણુ ન હોય, લક્ષણ ત્રૈકાલિક એક સ્વરૂપ જ હોય] 'ધર્મનું સ્વાત્મક લક્ષણ કેવું હોય ?' આ નમસ્યાનું સમાધાન એ છે કે ધર્મસ્વલક્ષણ સર્વ [દર્શનોના] આગમોથી પરિશુદ્ધ [માન્ય અથવા અબાધિત] હોય, કારણ કે સામાન્યથી ધર્મ નર્વ દર્શનોનો વિષય છે તથા ધર્મનું સ્વલક્ષણ તે હોય કે જે પ્રારભે, મધ્યે અને અન્તે કલ્યાણસ્વરૂપ હોય, મતલબ કે વચ્ચે કાલિક અન્ત ન પડવાથી સર્વદા સુદર હોય, આ બે શરતનું જેમા પાલન થતું હોય તે ધર્મનું સ્વલક્ષણ બની શકે [૩/૧]

પિણેશાર્થ - સર્વ દર્શનકારો ધર્મનો અગીકાર કરે છે ભલે તેનું નામ બૌદ્ધ, જૈન, સ્વામીનાગયાણ, વેદાન્ત વગેરે અલગ

કિં ધર્મસ્ય સ્વલક્ષણ ? ઇત્યાહ → 'ધર્મ' ઇત્યાદિ ।

ધર્મચિત્તપ્રભવો યતઃ ક્રિયાધિકરણાશ્રય કાર્ય । મલવિગમેનૈતત્ત્વલુ પુષ્ટ્યાદિમદેષ વિજ્ઞેયઃ ॥૩/૨૧॥

ધર્મ ચિત્તપ્રભવ = માનસાઽઽકૂતજ, ન તુ સમ્મૂર્છનજતુલ્યક્રિયામાત્ર, યત = ધર્માત્ ક્રિયાયા વિહિત-
નિષેધાઽઽચરણત્યાગરૂપાયા અધિકરણ = અધિકાર, તદાશ્રય કાર્ય ભવનિર્વેદાદિ ભવતિ । એષ = માર્ગાનુસારી ધર્મો
લક્ષ્યો ન તુ અભવ્યાદિગતોઽપિ । સ ચ મલવિગમેન પુષ્ટ્યાદિમત્ = પુષ્ટિ-શુદ્ધિમત્ એતત્ = ચિત્ત વિજ્ઞેય,
લક્ષણનિર્દેશોઽયમ્ ॥૩/૨૧॥

કલ્યાણકન્દલી

હેતુવિશેષણવિધયા 'આદિમધ્યાન્તકલ્યાણમિ'ત્યવસેયમ્ । તત્ત્વ ન સમાપ્તપુનરાત્ત્વદોષપ્રચાર ઇતિ વ્યેયમ્ ॥૩/૨૧॥

અથ કિં ધર્મસ્ય સ્વલક્ષણ ? ઇતિ શક્ક્યા આહ → 'ધર્મ' ઇત્યાદિ । તત્ત્વ પૂર્વોત્તરકારિકયોર્ન પૌનરુત્તમ્યમ્ । મૂલગ્રન્થે
દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ધર્મ ચિત્તપ્રભવો, યત ક્રિયાધિકરણાશ્રય કાર્યમ્ । મલવિગમેન પુષ્ટ્યાદિમત્ ત્વલુ એતત્ એષ વિજ્ઞેય
॥૩/૨૧॥ ઇય કારિકા ધર્મસંદગ્રહ-પ્રતિમાશતકાઽધિકારવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [ધ સ ગા ૩ પ્ર ગ કા ૯૯-પૃ ૫૯૨ અ વિ ૧૨]
અતિદિશ્વા વર્તેતે । પ્રથમપાદે હેતુમુલેન, દ્વિતીયપાદે ફલરૂપેણ, તૃતીય-ચતુર્થપાદયોસ્વસ્વરૂપપ્રાધાન્યેન સદ્ધર્મપ્રતિપાદનમકારિ
મૂલકારૈઃ । ઇત્યમેવ બુધાપેક્ષયા નિશ્ચયનવવિષયતોપપદ્યેત । તદુક્ત ટીકાકૃતાઽપિ ગુરુત્ત્વવિનિશ્ચયવૃત્તો → યો નિશ્ચય
પ્રવર્તેતે હેતુ-સ્વરૂપાઽનુવન્ધપ્રતિપૂર્ણ સ નિશ્ચયો નિશ્ચયતો જ્ઞેય ← [ગુ ત વિ ૧/૩૮] ઇતિ । યદપિ યોગતન્ત્રાનુસારેણાઽપિ
અહિંસા-સત્યાઽસ્તેય-ત્રણચર્યાઽપરિગ્રહરૂપાણા યમાના શૌચ-સન્તોષ-તપ સ્વધ્યાયેશ્વરપ્રણિધાનરૂપાણા નિયમાના વા ધર્મસ્વલક્ષણત્વેન
પ્રદર્શન કર્તુ યુજ્યતે એવ તથાપિ વ્યવહારરૂપાણા કાદાચિત્કત્વાત્ મધ્યમબુદ્ધચપેક્ષયૈવ તેષા મુખ્યતો જ્ઞાપકત્વેન ધર્મલક્ષણત્વસમ્ભ-
વાત્, પ્રકૃતે બુધવિજ્ઞેયસદ્ધર્મસ્વલક્ષણાભિધાનસ્ય પ્રતિજ્ઞાતત્વાચ નાત્ર ધર્મસ્વલક્ષણત્વેન તત્ત્વપ્રદર્શનમર્હતીત્યાશયેનાઽઽહ → ધર્મઃ
ચિત્તપ્રભવઃ = માનસાકૂતજઃ = મનોઽભિપ્રાયજન્ય ઇત્યર્થ । ન તુ સમ્મૂર્છનજતુલ્યક્રિયામાત્ર = અસંજિચેદાસદૃગવાહસ-
દનુષ્ઠાનમાત્રમ્ । સાદૃશ્યચાત્ર વિગિષ્ઠોપયોગશૂન્યત્વેન બોધ્યમ્ । → સ ચાઽસૌ પ્રભવશ્ચ = ચિત્તપ્રભવ સ ધર્મો વિજ્ઞેય
← ઇત્યેવ વિશેષણસમાસાઽપરાભિધાનકર્મધારયસમાસાઙ્ગીકરણેન શ્રીયશોભદ્રસૂરિઃ વ્યાચરે । અધિકારઃ = અવસર = પ્રસન્ન,
તદાશ્રય = વિહિતપ્રવૃત્તિ-નિપિદ્ધનિવૃત્તિપ્રસન્નાઽઽશ્રયક, તાદૃગપ્રસન્નમાશ્રિત્ય ઇતિ યાવત્, ભવનિર્વેદાદિ = ભવનૈર્ગુણ્યદર્શનાહિતૌદા-
ર્સાન્યાદિ ભવતિ = જાયતે, આદિપદેન વિષયકપાયમન્દતા-સવેગ-પ્રશમાદિગ્રહણમ્ । ઇદંચ ધર્મકાર્યમ્ । વિહિતવર્તનાદિવ્યાજેન
ધર્મો ભવનિર્વેદાદિલક્ષણ ફલ જનયતીતિ ભાવ । એષઃ = 'માર્ગાનુસારી'તિ । પ્રાક્ 'બુધસ્તુ માર્ગાનુસારી ય' [૧/૩]
ઇત્યુક્ત મૂલકારૈઃ । તત સમ્યજ્ઞાનાદિવ્રિતયલક્ષણમોક્ષમાર્ગાનુસારિબુદ્ધગતો માર્ગસ્થક્ષયોપશમકલિતાપુનર્વન્ધકાદિસાધારણો વા
ધર્મો લક્ષ્યઃ, ન તુ અભવ્યાદિગતોઽપિ, આદિપદેન દૂરભય-ભવાભિનન્દિ-નિહવ-સકૃદન્વકાદિગ્રહણમ્ । સ ચ = મોક્ષમાર્ગાનુ-
મારિગતધર્મશ્ચ મલવિગમેન પુષ્ટિ-શુદ્ધિમત્ ચિત્ત ઇતિ લક્ષણનિર્દેશઃ । ચિત્તપદપ્રવેશેન ઘૃતપૂર્ણાદિપુષ્ટસ્નાનાદિગુદ્ધસ્ય ગરીરસ્યાઽલક્ષા-

અલગ હોય, પાણ તેઓ ધર્મ તો માને જ છે માટે ધર્મનુ લક્ષણ એવુ હોવુ બેઈએ કે જે સર્વ દર્શનોના આગમથી પરિશુદ્ધ
હોય, અખાધિત હોય, માન્ય હોય તથા ધર્મનુ તે લક્ષણ જ સર્વદર્શનસમત બનવા છતા એવુ બને કે જે સર્વદા કલ્યાણકારી
હોય તે ક્યારેય પાણ અલ્યાણસ્વરૂપ = અહિનકારી બની ન જાય અર્થાત્ (i) આદિ વયમા ધર્મ કરે, મધ્ય વયમા કરે કે અને
કે અથવા (ii) આદ્ય કક્ષાનો ધર્મ કરે, મધ્યમ કે અંતિમ કક્ષાનો ધર્મ કરે અથવા (iii) શાસ્ત્રની આદિમાં કહેલ હોય, મધ્યમાં
કહેલ હોય કે અને કહેલ હોય અથવા (iv) પ્રારંભિક કક્ષાવાળો જીવ કરે, વિકાસશીલ કક્ષાવાળો જીવ કરે કે પ્રકૃષ્ટ વિકસિત
કક્ષાવાળો જીવ કરે, તે અધોય ધર્મ કલ્યાણરૂપ - સુદર હોવો બેઈએ આ બે શરતનુ જેમાં પાલન થતુ હોય તેને ધર્મનુ સ્વલક્ષણ
કહી શકાય આ રીતે પ્રસ્તુત ગાથામાં ધર્મના સ્વલક્ષણના લક્ષણની વાત કરી આ રીતે 'ધર્મનુ સ્વલક્ષણ કેવુ હોય ?' આ સમસ્યાનુ
સમાધાન શ્રીમદ્જીએ કરાવ્યુ [૩/૧]

હવે - 'ધર્મનુ સ્વલક્ષણ શુ છે ?' - આ સમસ્યાનુ સમાધાન કરતા મૂલકારથી કહે છે કે

ગાથાર્થ - ધર્મ ચિત્તથી ઉત્પન્ન થાય છે ધર્મથી ક્રિયાના અધિકારને આશ્રયીને [નિર્વેદાદિ] કાર્ય થાય છે. મલ દૂર થવાથી
પુષ્ટિ વગેરેથી યુક્ત અનેલ ચિત્ત એ ધર્મ જાણવો [૩/૨]

☐ પુષ્ટિ-શુદ્ધિયુક્ત ચિત્ત = ધર્મ ☐

ટીકાર્થ - ધર્મ માનસિક અભિપ્રાયથી ઉત્પન્ન થાય છે સમૂર્ચ્છિમપાણથી ઉત્પન્ન થયેલ જીવોની ક્રિયા જેવી માત્ર બાહ્ય
ક્રિયા એ ધર્મ નથી ધર્મથી વિહિત પ્રવૃત્તિ અને નિપિદ્ધત્યાગસ્વરૂપ ક્રિયાના અધિકારને આશ્રયીને ભવનિર્વેદ [= સસારનો કટાણો-
વેગવ્ય] વગેરે કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે આવો માર્ગાનુસારી ધર્મ લક્ષ્ય છે, નહિ કે અભય વગેરેનો ધર્મ [જ્ઞાનાદિવ્રિતયસ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગને

મતાલિંગમેળ પુષ્ટ્યાદિમાત્ર ચિત્તસ્ય' કથ સ્યાત્ ? इत्येतद्वિવक्ष्यते → 'રાગાદય' इत्यादि ।

રાગાદયો મલાઃ સત્વાગમસંયોગતાં વિગમ એવામ્ । તદય ક્રિયાઽત એવ હિ પુષ્ટિઃ શુદ્ધિશ્ચ ચિત્તસ્ય ॥૩/૩॥

इह मला = चित्तस्य रागादयः खलु = राग-द्वेष-मोहा एव, खलु एवार्थे । एषा = रागादीनां मलानां, आगमन

કલ્યાણકન્દલી

રાદિપુષ્ટ્યાકરણાદિશુદ્ધસ્ય વાગ્યોગસ્ય ચ વ્યવચ્છેદ કૃત । इदञ्चात्रावधेयम् → પુષ્ટિ-શુદ્ધચોર્હાત્મધર્મત્વ તથાપિ ભાવમનસ આત્મરૂપત્વાત્ પુષ્ટ્યાદિમચિત્તમિત્યુક્તમ્ । ન ચ પ્રાક્ [૩/૨] 'ધર્મ ચિત્તપ્રભવ' इति प्रतिज्ञातम्, અધુના તુ 'પુષ્ટિ-શુદ્ધિમચિત્ત ધર્મ' इत्येव निगमनमकारीति कथं नोपक्रमोपसहारविरोध ? इति शङ्कनीयम्, ત્રજુસૂત્રનયાભિપ્રાયેણ વિજ્ઞાનલક્ષણસ્ય ચિત્તસ્ય ચિત્તાન્તરજનકત્વાત્, પુષ્ટશુદ્ધિચિત્તકુર્વદ્રૂપાઽઽલિપ્તિતેન ચિત્તક્ષણેન પુષ્ટ-શુદ્ધિચિત્તોત્પાદાત્ । સ એવ ચાત્ર ધર્મ इत्यभिप्रायात्र दूषणमिति ध्येयम् । 'મલવિગમેને'તિ તુ તત્પરિચાયકમેવ ન તુ સદ્ધર્મસ્વલક્ષણે પ્રવિષ્ટમ્ । इदमेवाभिसन्नाय टीकाकृता → 'ક્રિયાહેતુ પુષ્ટિ-શુદ્ધિમચિત્ત ધર્મ' इति हरिभद्रोक्तलक्षणमतिव्याप्त्यादिदोषाऽकलङ्कित मर्मात्राऽनुगत निगद्य मङ्गच्छते ← [પ્ર શ કા ૧૫-પૃ ૫૦૮] इत्येव प्रतिमाशतकवृत्तो प्रोक्तम् । 'ક્રિયાહેતુ' इत्यस्य क्रियानिमित्तक-भवनिवेदादिहेतुरित्यर्थः, અયમશો વ્યવહારનયોપગૃહીત 'પુષ્ટિ-શુદ્ધિમચિત્તમિ'ત્યશ્ચ નિશ્ચયનયગર્ભિત । તદુક્ત ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્તો → પુષ્ટિ-શુદ્ધિમચિત્ત ભાવધર્મસ્ય લક્ષણમ્ । તદનુગતા ક્રિયા ચ વ્યવહારધર્મસ્ય ← (ગા ૩ પૃ ૭) इति । વસ્તુત આત્મલક્ષિ-શુદ્ધિનિશ્ચયનયેન 'ચિત્તગતશુદ્ધચારિરેવ ધર્મઃ' ન તુ તદ્વચિત્ત, ચિત્તસ્ય શુદ્ધચારિશૂન્યસ્યાઽપિ સમ્ભવેન વાધાત્, તદુક્ત ટીકાકૃતેવ સામાચારી-પ્રકરણવૃત્તો → વિશિષ્ટવિધેર્વિશેષ્યે વાધકાવતારે વિશેષણમાત્ર એવ પર્યવસાનમિતિ નિશ્ચયનયતાત્પર્યાત્ વિશેષણહેતુત્વાઽઽવદયકત્વે-નેવોપપત્તૌ વિશિષ્ટહેતુત્વકલ્પનાનાંચિત્યાત્ ← [સામા પ્ર ગા ૫૭] इति । અત એવાગ્રેઽપિ 'પુષ્ટિ-શુદ્ધિદ્વિતયેઽનુવન્ધિનિ મતિ મુક્તિલાભ' इति [૩/૪] वक्ष्यते इति भावनीयम् ॥૩/૨॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → મલા રાગાદય યલુ । આગમસંયોગત એવા વિગમ । તત્ અય ક્રિયા । અત એવ હિ ચિત્તસ્ય પુષ્ટિ, શુદ્ધિશ્ચ ॥૩/૩॥ इय कारिका धर्मसङ्ग्रहवृत्त्यादो (गा.३वृ) समुद्धृता ।

मलाः = चित्तस्य रागादय इति । मा भूत् कस्यचित् रागपदेन नील-पीत-रक्तादिरागभ्रम इति 'चित्तस्य' इत्युक्तम् ।

અનુસરનાર=] માર્ગાનુસારી ધર્મનુ લક્ષણ છે મલવિગમ દ્વારા પુષ્ટિ-શુદ્ધિવાળુ બનેલ ચિત્ત [૩/૨]

૨૨૫ આ ભૂલ ન ઇચ્છો ૨૨૬

વિશેષાર્થ - અહીં ત્રણ વાત ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે પ્રથમ એ કે ધર્મ અત કરણથી નિષ્પન્ન થનારી ચીજ છે માત્ર સમૂહિત્તમ જીવોની ચેષ્ટા જેવી ભાવ વિનાની ઉશ બાહ્ય ક્રિયાને ધર્મ માની લેવાની જરૂર નથી કે માત્ર તેનાથી જ સતોષ રાખવાની જરૂર નથી ભાવવિશુદ્ધિ વિના બાહ્ય ઉશ આચારોનુ પાલન કરવા માત્રથી નિશ્ચય નયથી ધર્મ બની ન શકાય આ હેતુરૂપે ધર્મનુ નિરૂપણ થયુ બીજી વાત એ છે કે જો પોતાનામા તાત્ત્વિક ધર્મ આવેલ હોય તો વિહિતપાલન અને નિષિદ્ધ હિંસાદિથી નિવૃત્તિ સ્વરૂપ ક્રિયાના અધિકારને = અવસરને = પ્રસંગને = મોકાને = તકને આશ્રયીને સત્તાર ઉપર વેરાગ્ય, સવેગ, વિષય-કપાયની મદતા વગેરે ઉત્પન્ન થાય તાત્ત્વિક ધર્મ આવે છતા વિહિતપાલન અને નિષિદ્ધત્યાગસ્વરૂપ ક્રિયા ન થાય અથવા થાય તો પણ વેદવાળી થાય કે ક્રિયા થવા છતા સવેગ-નિર્વેદ, કપાય-વિષયમદતા પ્રગટે નહિ - એવુ ન બને તે ધર્મના અવિનાભાવી કાર્ય નિર્વેદ વગેરે છે આ નિશ્ચય નયથી ફલમુખે ધર્મનિરૂપણ થયુ ત્રીજી મહત્ત્વની વાત એ છે કે અનરગ મલના હાસથી પુષ્ટિ અને શુદ્ધિથી યુક્ત ચિત્ત બને તે ધર્મ છે આ ધર્મનુ સ્વરૂપમુખે નિરૂપણ છે કપિલાદાનીનુ દાન, વિનયગ્તનો વિનય વગેરે ધર્મસ્વરૂપ નથી, કેમ કે આત્મસ્વરૂપ ભાવ ચિત્ત દુર્ભગ હોય કે મલિન હોય-અશુદ્ધ હોય તો તાત્ત્વિક ધર્મની સંભાવના નથી ખોરાકથી ધરીરની યતી પુષ્ટિ કે સ્નાનાદિ દ્વારા યતી શુદ્ધિ એ ધર્મસ્વરૂપ નથી [૩/૨]

→ 'મલવિગમ દ્વારા ચિત્તમા પુષ્ટિ વગેરે કેવી રીતે થાય ? [તિમ જ મલ કોને કહેવાય ?]' ← આ શકાનુ નમાપાન કરવાની ઈચ્છાથી મૂલકારથી ફરમાવે છે કે જુ

ગાશાર્થ - મલ રાગાદિ જ છે આગમસંયોગથી તેઓનો વિગમ થાય છે તેથી આ મલવિગમ એ ક્રિયા છે. એનાથી જ ચિત્તની પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ થાય છે [૩/૩]

✽ મલવિગમથી પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ ✽

ટીકાર્થ - પ્રસ્તુતમા મલનો અર્થ મનના રાગ, દ્વેષ, મોહ જ વિવસિત છે [નિ] નો મેલ, ધરીરનો મેલ, ધૂજ, ઈતિગ્ન્ય इति मुक्तिप्रता पाठ ।

= આગમ = સમ્યક્પરિચ્છેદ, તેન સઘોગ = સદ્વ્યાપાર 'સત્ક્રિયાત્મા, તત સકાશાત્ વિગમ । 'તત્' = તસ્માત્
અય = મલવિગમ 'ક્રિયા, કાર્યે કારણોપચારાત્ । અત એવ સત્ક્રિયારૂપમલવિગમાત્ 'પુષ્ટિ શુદ્ધિશ્ચ વક્ષ્યમાણા
વિત્તસ્ય સમ્ભવતિ ॥૩/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

ઇદંચ સ્વરૂપમુલેન મલવ્યાવ્યાનમ્ । યતુ ટીકાકૃતા અપુનર્વન્ધક-દ્વાત્રિશિકાવૃત્તો → મલે કર્મવન્ધલક્ષણે ← [દ્વા દ્વા
૧૪/૫ પૃ ૧૬૩] ઇત્યુક્ત તત્તુ ફલદ્વારા મલપ્રતિપાદનમવસેયમ્ । યોગવિન્દો તુ → સહજ તુ મલ વિદ્યાત્ કર્મસમ્વન્ધયોગ્ય-
તામ્ । આત્મનોડનાદિમત્ત્વેઽપિ નાયમેના વિના યત ॥૧૬૪॥ ← ઇતિ હેતુરૂપેણ મલનિરૂપણ વિજ્ઞેયમિતિ વિવેક । 'અય
= કર્મવન્ધ' ઇતિ વ્યાખ્યા । મલ એવ સ્વદર્શને સહજમલાદિપદેન પ્રતિપાદ્યતે, સાદૃશ્યસમ્પ્રદાયે દિદૃક્ષાનામ્ના, શંવદર્શને
મવ-વીજામિધાનેન, વેદાન્તિમતેઽવિદ્યાપ્રાતિપદિકેન, સાંગતસમયે અવિદ્યા-વાસનાઽભિલાષેન નિરૂપ્યતે । તદુક્ત યોગવિન્દો
→ દિદૃક્ષા-ભવવીજાદિગચ્છવાચ્યા તથા તથા । ઇદા ચાન્યૈરપિ હોપા મુક્તિમાર્ગાંવલમ્બિભિ ॥૧૬૯॥ ← ઇતિ । ધમ્મપદાલ્યે
સુગતગ્રન્થે → અવિજ્ઞા પરમ મલ ← [૧૮/૯] ઇત્યુક્તમ્ । મલનપદંચ ક્વચિત્ સહજમલ પ્રતિપાદયતિ [યો વિ ૧૬૮]
ક્વચિચ્ચ વિનાશાદિકમિતિ [યો વિ ૧૫૧] ધ્યેયમ્ ।

સમ્યક્પરિચ્છેદઃ = હૈયાદિસદ્ગુણોપચાર્યથાનિશ્ચય, તેન સદ્વ્યાપારઃ = સમ્યક્પરિચ્છેદજન્ય-સમ્યગ્વ્યાપાર ઇત્યર્થ ।
વિગમઃ શ્વોપપદમાદિસ્વરૂપ । તસ્માત્ = ગંગાદિલક્ષણમલપ્રતિયોગિકવિગમસ્ય સદાગમોપહિતસત્ક્રિયાજન્યત્વાત્ મલવિગમઃ
એવ ક્રિયા = સત્ક્રિયા, મલવિગમલક્ષણે કાર્યે કારણોપચારાત્ = સત્ક્રિયાત્મકસ્ય તત્કારણસ્યાઽરોપાત્, તત્કારણ
દલ્યુપચારવત્ । અત્ર મુદ્રિતપ્રતો તુ 'ક્રિયાયા કારણે કાર્યોપચારાદિ'ત્યત્યન્તમશુદ્ધ પાઠ ઇતિ કૃત્વાઽસ્માભિરપેક્ષિત પાઠોઽત્ર
સ્વય ગૃહીત સ ચોપેક્ષિત । ઇત્યમેવ પૂર્વોત્તરગ્રન્થોપપત્તે । સત્ક્રિયારૂપમલવિગમાત્ = કારણીભૂતસત્ક્રિયાત્વેનોપચરિતાત્
રાગાદિવિલયાત્, આરોપિતસત્ક્રિયાત્વવિગિષ્ટાત્ રાગાદિહાસાદિતિ યાવત્ । યથા દધિરૂપાત્ તત્કારણો મન્દાગ્ને પુરુષમ્યાઽન્વ-
ગ્રાવત્યરૂપા પુષ્ટિરોઽરોગ્યલક્ષણા શુદ્ધિશ્ચ સમ્ભવત તથા વિહિતસત્ક્રિયારૂપાત્ મલવિગમાત્ વક્ષ્યમાણલક્ષણા પુષ્ટિઃ શુદ્ધિશ્ચ
સમ્ભવતો વ્યવહારનયેન । 'દાસેન મે સ્વર ક્રીતો દાસોઽપિ મે સ્વરોઽપિ મે' ઇતિ ન્યાયેન વિહિતવિશુદ્ધસત્ક્રિયૈવ મલવિગમદ્વારા
પુષ્ટ્યાદિક જનયતીતિ માવ । ન હિ દ્વારેણ દ્વારિણોઽન્યધાસિદ્ધિ । અત એવ યત્ર ન દ્વારોત્પાદ ન તત્રાપ્યન્વયવ્યભિચારગ્રસ્તા
સત્ક્રિયા, ન વા સત્ક્રિયાવિરહેઽપિ અન્યતો મલવિગમોત્પાદે સત્ક્રિયા વ્યતિરેકવ્યભિચારકલક્રિતા । ન હિ ચક્રભ્રમણેઽવ્યાપારિતેન
દળ્પટેન ઘટાનુત્પાદેઽપિ વિદ્વાસોઽન્વયવ્યભિચારમાનન્તિ, ન વા કદાચિદ્દળ વિનાઽપિ હસ્તાદિનેવ ચક્રભ્રમણાત્ ઘટોત્પાદેઽપિ
ઘટ પ્રતિ દળ્પડસ્ય કારણતામજ્ઞમાચક્ષતે મનીષિણ । અત એવ વ્યવહાર વિનાઽપિ પૂર્વાભ્યસ્તકરણાના તથામભ્યત્વપરિપાકવતા
મરતાદીના કદાચિત્કેવલજ્ઞાનોદયેઽપિ ત પ્રતિ વ્યવહારસ્ય ન હેતુતાક્ષતિરિતિ વ્યવહારનયસામ્રાજ્યમ્ ।

વિશુદ્ધતરવ્યવહારનયે તુ સત્ક્રિયા મલવિરહોપચાયિકેવ ગ્રાહેતિ નાન્વયવ્યભિચારપ્રસદ્ગ ઇતિ સૂક્ષ્મમીક્ષણીયમ્ । વ્યવહાર-
નયપરાદ્મુખસ્ય વ્યવહારનયાઽપલાપિનો વા કેવલનિશ્ચયવાદિનો માર્ગવિહિર્ભાવયોતનાયૈતાદૃશોપચારાવલમ્બનમકારિ । વસ્તુતસ્તુ

કાદય, વિદ્યા વગેરે] મૂળ શ્લોકમા 'સત્' શબ્દ વાપરેલ છે તેનો અર્થ અવધારણ = જકાર છે [જેનો ઉલ્લેખ હમાણા જ કરી
ગયા] આગમપદનો અર્થ છે સમ્યક્ નિશ્ચય તેના દ્વારા સત્ક્રિયાન્વયપ સમ્યક્વ્યાપાર = પ્રવૃત્તિ થાય છે જેનો મૂળ શ્લોકમા
'મયોગ' શબ્દથી નિર્દેશ કરેલ છે સમ્યક્ નિશ્ચયથી જન્ય મનુક્રિયાથી રાગાદિ મલનો વિગમ = વિનાશ [શ્વોપપદમ વગેરે] થાય
છે માટે કાર્યમા કારણના ઉપચારથી મલવિગમ ક્રિયા [= સત્ક્રિયાસ્વરૂપ] છે મનુક્રિયાન્વયપ મલવિગમથી ચિત્તની પુષ્ટિ અને
શુદ્ધિ મલવે છે જેનુ સ્વરૂપ આગળના શ્લોકમા બતાવવામા આવ્યે [૩/૩]

ૐ મલવિગમ સત્ક્રિયાસ્વરૂપ પલ ઇદેવાય ૐ

વિશેષાર્થ - અહીં એ વાત ખાન ખ્યાનમા રાખવા જેવી છે કે જિનોક્ત તત્ત્વનો સમ્યક્ નિશ્ચય થયા પછી તેના દ્વારા
જે વિહિત મનુક્રિયા વિધિવિશુદ્ધ રીતે થાય તેનાથી રાગાદિ મલનો વિગમ = હાસ = શ્વોપપદમ વગેરે થાય છે કાર્ય છે મલવિગમ,
કારણ છે સમ્યક્નિશ્ચયજન્ય સત્ક્રિયા જેમ લક્ષ્મી એ દહીંનુ કાર્ય છે અને દહીં એ લક્ષ્મીનુ કારણ છે તેથી લક્ષ્મીને દહીં કહેવામા
આવે ત્યા કાર્યમા કારણનો ઉપચાર મમજવામા આવે છે તે જ રીતે કાર્યમા કારણનો ઉપચાર કરીને મલવિગમને પણ સત્ક્રિયા

૪ સત્ક્રિયાત્મન સમ્પ્રાપ્તિ'તિ ર પ્રતા પાઠ । અન્વય 'ક્રિયાત્મન મદ્યાપાર સત્ ક્રિયાત્મન સમ્પ્રાપ્ત' ઇતિ પાઠ । ૫ મુદ્રિતપ્રતો 'તત્' ઇતિ અશુદ્ધ પાઠ । ૩ મુદ્રિતપ્રતો 'ક્રિયાયા કારણે કાર્યોપચારાત્' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ । ૪ પ્રતો અપિ 'કારણે કાર્યોપચારાદિ'ત્યશુદ્ધ પાઠ ।
૫ મુદ્રિતપ્રતો 'શુદ્ધિપુષ્ટિશ્ચ' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

પુષ્ટિ-શુદ્ધ્યોર્લક્ષણ ફલશાઽઽહ → પુષ્ટિ'રિત્યાદિ ।

પુષ્ટિ: પુણ્યોપચય: શુદ્ધિ: પાપક્ષયેણ નિર્મલતા । અનુવન્ધિનિ દ્વયેઽસ્મિન્ ક્રમેણ મુક્તિ: પરા જ્ઞેયા ॥૩/૪॥

પુષ્ટિ પુણ્યોપચય = પ્રવર્ત્તમાનપુણ્યયોગ , શુદ્ધિ પાપક્ષયેણ = સમ્યગ્જ્ઞાનાદિગુણવિધાતકઘાતિકર્મત્યપગમેત નિર્મલતા = યાવતી કાચિત્ દેશતોઽપિ નિરુપાધિકતા । અસ્મિન્ પુષ્ટિ-શુદ્ધિલક્ષણે દ્વયે અનુવન્ધિનિ = અર્વાચીન-

કલ્યાણકન્દલી

સત્ક્રિયા પુષ્ટિસમ્પાદિકા સદશયલભ્યો મલવિગમશ્ચ શુદ્ધિસાધક ઇતિ વિવેક ॥૩/૩॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પુષ્ટિ = પુણ્યોપચય , શુદ્ધિ = પાપક્ષયેણ નિર્મલતા । અસ્મિન્ દ્વયે અનુવન્ધિનિ ક્રમેણ પરા મુક્તિ જ્ઞેયા ॥૩/૪॥ ઇય કારિકા ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્ત્યાદો [ગા ૩] સમુદ્ઘૃતા । પ્રવર્ધમાનપુણ્યયોગ: = દૃઢતરપુષ્કલપુણ્યપરિપાક , તેન નાત્યુત્કટે પાપાનુવન્ધિપુણ્યવિપાકે ન વા નિરનુવન્ધિનિ પ્રચુરપુણ્યપ્રયોગે પુષ્કલતૃણમાત્રજન્યાગ્નિકલ્પે ન વા વિપરીતપુરુષાર્થા-દિના હીયમાને પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યપુઞ્ઞે વિનશ્યદવસ્થપ્રદીપતુલ્યે ન વાઽકામનિર્જરાકાલીનતપ કષ્ટાર્જિતપુણ્યરાશી અતિપ્રસન્ન । પર-લોકે ધર્મસામગ્રીસમ્પ્રાપ્તયે પરિપુષ્ટપુણ્યસ્યૈવ હેતુત્વાત્ । સમ્પતશ્વેદ વૌદ્ધાનામપિ, યથોક્ત સયુક્તનિકાયે → પુઞ્જાનિ પરલોકસિ પતિદ્વા હોન્તિ પાણિન ← [૧/૧/૪૩] । પાપક્ષયેણેતિ । મા ભૂત્ કસ્યચિદસાતાઽશુભનામકર્મપ્રભૃતિવિગમાવગમ ઇત્યાશયેન વ્યાચરે → સમ્યગિત્યાદિ । હ્રદયસ્થદશાયા કાત્સ્ન્યેન નિરુપાધિકતા ન સમ્ભવતીત્યાશયેનાહ → નિર્મલતા = યાવતી કાચિત્ દેશતોઽપિ નિરુપાધિકતેતિ । યાવતી ઘાતિકર્મલક્ષણોપાધિવિચ્છિન્તિ. તાવતી નિર્મલતેતિ ભાવ । અત્ર ચાર્થે → સે વતા કાંહ ચ માણ ચ માય ચ લોભ ચ, ણ્ય પાસગસસ દસણ ઉવરતસત્થસસ પલિયતકરસસ આયાણ સગહમ્મિ ← [આ ૧/૩/૪ સૂત્ર ૧૨૨] ઇતિ આચારાન્નસૂત્રમપિ પ્રમાણમ્ ।

અવિચ્છિન્નપ્રવાહે = નિરન્તરવર્ધમાનસન્તાને સતિ તત્પ્રકર્પપ્રાપ્તિપરિપાટ્યા = નિરુક્તપુષ્ટિશુદ્ધિપ્રતિયોગિકપારમ્યોપલઞ્ચ્યાનુ-પૂર્વ્યા । સાનુવન્ધપુષ્ટિ વિધિવિશુદ્ધભક્તિ-વિનય-વૈયાવૃત્ત્ય-બહુમાન-નિરુપાધિકસમર્પણભાવાદિસમ્પાદ્યા સાનુવન્ધશુદ્ધિશ્ચ નિજાકૃત્ય-ગર્હા-પ્રાયશ્ચિત્તપરિણતિ-ગુણદોષવિષયકગુરુલાઘવવિવેકમીમાસા-તત્ત્વસવેદન-સમાપત્તિ-સ્વદ્રવ્યગુણાનુભૂતિપ્રાવલ્યાદિપ્રાપ્તેતિ વિવેક । ઉભયત્રાઽપિ વક્ષ્યમાણરીત્યા [૩/૫] પ્રણિધાનાદિસવેદનસ્યાઽઽવશ્યકતા ભાવનીયા ।

નનુ કૃત્ત્વનકર્મક્ષયલક્ષણે મોક્ષે સાજાત્યાત્ શુદ્ધિપ્રકર્પસ્યાઽઽવશ્યકતા યુજ્યતે પર પુષ્ટિપ્રકર્પસ્ય કથમપેક્ષા 'પુણ્યાઽપુણ્યક્ષયાત્ મુક્તિ' [૭/૩] ઇતિ અષ્ટકપ્રકરણવચનેન તત્પરિપન્થિત્વાત્, તદ્વાજાત્યાચ । ન હિ નિરુપાધિકસ્વરૂપોપલઞ્ચયે ઉપાધિસશ્ચય શ્રેયાન્ । અતઃ પ્વ પુણ્યસ્યાપિ સુવર્ણનિગડકલ્પતા તત્ર તત્ર શ્રૂયતે । ન ચ તત્ક્ષયાર્થમેવ તત્તત્ત્વમાવશ્યકમિતિ શદ્ધનીયમ્, પ્વ સતિ કારણી-ભૂતાઽભાવપ્રતિયોગિન પ્રતિવન્ધકસ્યાઽપિ કાર્યોદયેઽપેક્ષાપાતાત્, તસ્યાપિ પ્રતિયોગિતાસમ્બન્ધેન પ્રતિવન્ધકધ્વસ પ્રતિ તાદાત્મ્યેન કારણત્વાત્ । તતશ્ચ મહદસમજસમાપદ્યેત । ન હિ કોઽપિ સ્વત સિદ્ધ પ્રતિવન્ધકાત્યન્તાભાવમુપેક્ષ્ય પ્રતિવન્ધકમાનીય કાર્યોદયકૃતે તન્નાશોઘમ કુરતે । 'પ્રક્ષાલનાદિ પદ્મસ્ય દૂરાદસ્પર્શન વરમિ' [અષ્ટક-૪/૬] ત્યુક્તિરપ્યસ્મિન્નર્થે પ્રમાણમ્ । અતઃ પ્વ 'ધર્માર્થ યસ્ય વિત્તેહા તસ્યાનીહા ગરીયસી' [૪/૬] ઇત્યપિ મહાભારતાદુદ્ધૃત [વનપર્વ-અ ૨] અષ્ટકવચન સન્નચ્છતે । → યસ્ય ધર્માર્થમર્થેહા તસ્યાનીહા ગરીયસી । પ્રક્ષાલનાદિ પદ્મસ્ય દૂરાદસ્પર્શન વરમ્ → ॥૫/૧૯/૨૫૨॥ ઇતિ પદ્મપુરાણ-વચનમપ્યત્ર પ્રમાણમ્ । પરાશરસ્મૃતૌ અપિ → ધર્માર્થ યસ્ય વિત્તેહા તસ્યાનીહા ગરીયસી । પ્રક્ષાલનાદિ પદ્મસ્ય દૂરાદસ્પર્શન વરમ્ ॥ ← (૨૩૩) ઇત્યુક્તમ્ । ન ચાર્યદશ-સુકુલજન્મ-સદ્ગુરુસમાગમાદિકૃતે પુણ્યપરિપાકસ્યાઽઽવશ્યકતેતિ શદ્ધનીયમ્, અનાયદેશોત્તન્નાના સુગુરુસમ્યકંચિરહેઽપિ

કઠી શકાય 'સન્ધિયાસ્વરૂપ મલવિગમથી ચિત્તની પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ થાય છે' - આપુ કહેવાની પાછળ શ્રીમદ્જીનો આશય એ છે કે વ્યવહારનિરપેક્ષ કેવલ શુદ્ધ નિશ્ચય નયથી ચિત્તની પુષ્ટિ અને શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ થકય નથી શુદ્ધ વ્યવહારથી વિમુખ કેવલ નિશ્ચયવાદીઓ માર્ગભ્રષ્ટ છે 'વાતો કરવી વીરની, ને વર્તન ટીલુ ઘેસ' આપુ ના ચાલે [૩/૩]

પુષ્ટિ તેમ જ શુદ્ધિનુ લક્ષણ અને ફલ બતાવતા મૂલકારથી કરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - પુષ્ટિ = પુણ્યસંગ્રહ, શુદ્ધિ = પાપક્ષયથી નિર્મલતા આ બન્ને સાનુબંધ થાય ત્યારે ક્રમે ક્રીને [આન્માની] શ્રેષ્ઠ મુક્તિ આપવી [૩/૪]

❧ તો મોક્ષ મળે ❧

ટીકાર્થ - પુષ્ટિનો મતલબ છે પ્રવર્ધમાન એવો પુણ્યનો યોગ શુદ્ધિનો અર્થ છે સમ્યગ્જ્ઞાન વગેરે ગુણોના વિધાતક [= પ્રતિપદક] એવા [જ્ઞાનાવરણ, મોહનીય વગેરે] ઘાતિ કર્મના વિગમથી [સપોષક વગેરેથી પ્રાપ્ત થતી] આધિ રીતે પાપ જે ઠાઠ નિરૂપાધિકતા = ઉપાધિરહિતતા આ પુષ્ટિ અને શુદ્ધિનો પ્રવાહ અવિચ્છિન = નિરન્તર થાય ત્યારે તેનો પ્રકર્ષ પ્રાપ્ત થવા દ્રાગ ને જન્મમા કે બવાનમા તે

प्रवाहे सति क्रमेण = तत्प्रकर्षप्राप्तिपरिपाद्या, तस्मिन् जन्मनि भवान्तरेषु वा प्रवृत्त्यमाणवीर्यस्य जीवस्य मुक्तिः
परा = तात्त्विकी सर्वकर्मक्षयलक्षणा डोया ॥३/४॥

कल्याणकन्दली

निसर्गसम्यग्दर्शनादिप्रभावेण मुक्तिश्रवणात्तेषामन्यथाभिद्वत्वात् । अत एव देशनालङ्घि-मिद्विमाधकतया पुष्टेरावश्यकतैवपि
प्रत्याख्यातम्, तच्चान्यानामपि हीनाङ्गोपाङ्गान्नादेशपकीर्त्यमातादिग्रन्थानामपि च मुक्तिप्राप्तिश्रुतेरिति चेत् ?

अत्रोच्यते, यत्तादुक्त 'तत्परिपन्थित्वात्', तदन्तः अपवर्गायाऽऽवश्यकाना प्रथमसहनन-चरमशरीरादीना बहिरङ्गानामपि
विना पुष्टिमम्भवात्, अन्तर्ज्ञानामुपशमनाप्रभृतिकारणानामपि प्रकृष्टपरिशुद्धपुण्यपरिपाकप्राप्तत्वेन कर्मप्रकृत्यादो कण्ठतः कथि-
तत्वाच्च । तदुक्त शिवशर्मसूत्रिभिः कर्मप्रकृतो → सत्त्ववममणा मोहस्येव उ तम्सुवममक्रियाजोगो । पञ्चदिओ उ सत्री
पञ्जत्तो लङ्घितगजुत्तो ॥ ← [क उपशमनाकरण - गा ३] इति । → 'लङ्घितगजुत्तो'नि पञ्चदितो सणि पञ्जत्तो
- ण्याहि लङ्घिहि सहितो, अहवा उवममलङ्घी-उवममवगलङ्घी-पङ्गलङ्घिरिति ण्याहि महिओ ← [क प्र चूर्णि-पृ २] इति
कर्मप्रकृतिचूर्णिकारः । तदुक्त कर्मप्रकृतिटीकाया मलयगिरिसूत्रिभिरपि → 'लङ्घित्रिकयुक्त' = पञ्चेन्द्रियत्व-मजित्व-
पर्याप्तत्वरूपाभिन्तिसुभिलङ्घिभिर्युक्त अथवा उपशमलङ्घ्युपदेशवगलङ्घि-करणत्रयहेतुप्रकृष्टयोगलङ्घिरूपलङ्घित्रिकयुक्त
← इति । एतासा लङ्घ्याना विना विशुद्धपुण्यपरिपाकमयोगात् । अनेन मोहक्षयार्थमपि पुण्यपरिपाकस्यावश्यकत्वमावेदितम्,
मिथ्यात्वादक्षयकृते विशुद्धपुण्यविपाकप्राप्त्याना जिनकालिरुत्वादीनामावश्यकत्वात् । तदुक्त कर्मप्रकृतिचूर्णी → स्वातियमम्भत्त
उप्याण्ड को आढवेड ? भण्ड जिणकाले वट्टमाणो मणुस्सो अट्टवामाउओ उप्या वट्टमाणो मणुस्सो पट्टवेतो ← [क प्र
उप क गा ३२ पृ २६] इति ।

अत एव धर्महेतुतया पुण्यवन्-स्यापीष्टत्वम् । तदुक्त माक्षेप-परिहार दानद्वात्रिशिकाया टीकाकृताऽपि → नन्वेव
पुण्यवन्- स्यात् साधोर्न च स इत्यते । पुण्यवन्-स्यापीडाभ्या उन्न भुङ्क्ते यतो यति ॥ दीनादिदाने पुण्य स्यात्तददान
च पीडनम् । शक्तौ पीडाऽप्रतीकारे शास्त्रार्थस्य च वायनम् ॥ किञ्च दानेन भोगान्निस्ततो भवपरम्परा । धर्माधर्मक्षयान्मुक्तिर्मुमुक्षो-
र्नैष्टमित्यद ॥ नेव यत्पुण्यवन्-योऽपि धर्महेतु शुभोदय । बह्दार्हा विनाऽप्येव नश्वरत्वात्त्वतो मत ॥ भोगातिरपि नैतस्मादभोग-
परिणामतः । मन्त्रित श्रद्धया पुसा जलमप्यमुतायेत ॥ ← [द्वा डा १/१४-१८] इति । अत एव प्रक्षालनाद्धि पङ्क्येत्युक्तिग्यत्राऽ-
लङ्घ्यपरमरा, मलविगमद्वाग बद्धकोष्ठतादिरोगनिरासाय एण्डतैलवत् मोक्षोपयिकृवाह्याभ्यन्तरकारणकलापमेलनद्वारा घननातिकर्म-
विनाशाय पुष्टिरप्युपयुज्यत एव, तदनन्तरं तस्या एण्डतैलवत् स्वयमेव विलयात् । न हि तादृशपुष्टिसम्पादकाध्यवसायस्थानममृष्ट्वा
कोऽप्यद्यावधि मुक्ति गत । अत एव तद्वैजात्यादित्यपि प्रत्याख्यातम्, 'विषकण्टक कण्टकान्तरेण निष्काशयेदि'ति न्यायेन
निरुपाधिकनि श्रेयस प्रति विजातीयत्वेऽपि शुद्धोपाधिरूपत्वेन पापापगममामग्रीमम्पादकतया पुष्टेरावश्यकत्वमाविलम् । न हि
बन्तुतोऽयमपि नियमो यदुत सजातीयमेव कारण भवेदिति । दृश्यते हि वृश्चिकादपि वृश्चिकोत्पत्तिर्गोमयादपि वृश्चिकोत्पत्तिः ॥
नियतारम्भवादनिरासविन्तरस्तु मत्कृत-जयलताया 'ज्ञेय । यदपि पुण्यप्रकृते स्वर्णशृङ्खलात्वमन्यत्रोक्त तदपि लवसत्तमसुरादि-
पुण्यापेक्षया स्याद्युपभोगसम्पादकनिकाचितपुण्यविवक्षया वा भवस्थितिकारित्वावच्छेदेनैव क्लिष्टरागादिपङ्गिणामोपधायकत्वावच्छेदेनैव
वा तत्र पर्यवस्यति न तु मोक्षोपायभूतावश्यककारणकलापसम्पादकत्वावच्छेदेनाऽपीति । एतेन → शुद्धा योगा रे यदपि यतात्मना,
स्रवन्ते शुभकर्माणि । काञ्चननिगडास्तान्यपि जानीयात्, हतनिर्वृतिशर्माणि ← [७/७] इति शान्तसुधारसवचनमपि व्याख्या-
तम्, मुक्तिसुखप्रतिबन्धकत्वावच्छेदेनैव शुद्धयोगेषु स्वर्णशृङ्खलात्वविधानादिति भावनीयम् ।

उदञ्चात्रावधेयम् → लब्धात्मलाभाया शुद्धेनुवन्धित्व यावत्कालमभिमत पुष्टेनुवन्धित्वञ्च मोक्षोपयिकोचिताऽऽवश्यक-
तद्व्यापारकालपर्यन्तम् । अनेन वैवावृत्तस्याऽप्रतिपातिगुणत्वमपि व्याख्यातम् । मोक्षोपयिका पुष्टि शुद्धि विनाऽलभ्या क्षपक-
श्रेण्यव्यवसायप्रायोग्यशुद्धिश्च तथाविधपुष्टिमृतेऽप्राप्येत्युभे उत्पत्तौ स्थितौ च मिथ सहकारिण्यौ । न चेवमन्योन्याश्रय इति
शङ्कनीयम्, ज्ञानममतावत् अप्रकृष्टयो तत्रोर्मिथ उत्कृष्टयो कारणत्वात् । नयान्तरेण त्व-स्थानीया पुष्टि पङ्कस्थानीया च
शुद्धिरित्यन्योऽन्यसहकारेणाऽविच्छेदयोस्तयो शिवनगरप्राप्तौ तुल्यवत्कारणता । प्रकृष्टमाणवीर्यस्य = स्वभावतिकर्मचतुष्कक्षयार्थम-
पेक्षितप्रकर्षशालिना वीर्यान्तरायक्षयोपशमविशेषेण युक्तस्य मुक्तिः सर्वकर्मक्षयलक्षणा = कृत्स्नकर्मक्षयहेतुकाऽविनाशिसच्चिदानन्द-

उपनी सर्वधर्मक्षय-व्यञ्ज तात्त्विक मुक्ति प्राप्ती डे ले उपनो वीर्योत्सास घाति डर्भना क्षय माटे अपेक्षित प्रदर्शने पाभतो होय [३/४]

ॐ पुष्टि अतो शुद्धिमांथी अेठनी पला उपेक्षा न आले ॐ

एतदनुबन्धानुबन्धसामग्री कस्य? न भवति ? इत्याह → ने त्यादि ।

न प्रणिधानाद्याशयसविद्व्यतिरेकतोऽनुबन्धि तत् । भिन्नग्रन्थेर्निर्मलबोधवतः स्यादियञ्च परा ॥३/५॥

પ્રણિધાનાદયો વક્ષ્યમાણા આશયા અધ્યવસાયસ્થાનવિશેષા, તેષા સવિત્ = અનુભૂતિ, તસ્યા વ્યતિરેકત = અભાવાત્ તત્ = પુષ્ટિ-શુદ્ધિદ્વય અનુબન્ધિ ન ભવતિ । તસ્માત્ ઇય = એતદનુબન્ધસામગ્રી, ઇયચ્ચ ભિન્નગ્રન્થે = અપૂર્વકરણેન કૃતગ્રન્થિભેદસ્ય, તન્મહિમ્નૈવ નિર્મલબોધવત પરા = પ્રધાના સ્યાત્ ॥૩/૫॥

कल्याणकन्दली

મયી જ્ઞેયા । યથા ચૈતત્તત્ત્વ તથાઽસ્માભિ વ્યવસ્થાપિત માનુમતીનામ્યા [પ્ર.૧ પૃ ૫૦] ન્યાયાલોકટીકાયામ્ ॥૩/૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પ્રણિધાનાદ્યાશયસવિદ્વ્યતિરેકતો તત્ નાઽનુબન્ધિ । ઇયચ્ચ નિર્મલબોધવત ભિન્નગ્રન્થે પરા સ્યાત્ ॥૩/૫॥ તેષા = પ્રણિધાન-પ્રવૃત્તિ-વિઘ્નજય-સિદ્ધિ-વિનિયોગલક્ષણપશ્ચવિધાઽધ્યવસાયસ્થાનવિશેષાના કેવલાચ્ઞાસ્ત્રાદ-વગમેઽપિ સવેદનલક્ષણાનુભૂતિવિરહે પુષ્ટ્યાદેરનનુબન્ધિત્વમેવાભિમતમિતિ સવિત્ = અનુભૂતિઃ ઇત્યુક્તમ્ । તસ્માત્ સાનુબન્ધપુષ્ટિ-શુદ્ધિદ્વિતયાર્થિના પ્રણિધાનાદિસવેદને સર્વાદરેણ યતિતવ્યમિત્યુપદેશ । એતદનુબન્ધસામગ્રી = પુષ્ટિ-શુદ્ધિપ્રતિયોગિકાઽવિચ્છિન્ન-સન્તાનસામગ્રી પ્રણિધાનાદ્યાશયાનુભૂતિલક્ષણા । તન્મહિમ્નૈવ = સમયપ્રસિદ્ધ-પરિણામવિશેષરૂપાઽપૂર્વકરણજનિત-ઘનરૂઢરાગાદિપરિ-ણામલક્ષણગ્રન્થિપ્રતિયોગિકવિચ્છેદસામર્થ્યૈર્નૈવ, વેદસવેદપદપ્રભાવેઐવેતિ યાવત્ નિર્મલબોધવતઃ = સ્વચ્છસૂક્ષ્મવિવેકપ્રજ્ઞાસમન્વિત-સ્યૈવ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચે → વેદ સવેદતે યસ્મિન્પ્રાયાદિનિબન્ધનમ્ । તથાઽપ્રવૃત્તિબુદ્ધ્યાઽપિ સ્વ્યાધાગમવિશુદ્ધ્યા ॥૭૩॥ તત્પદ સાધ્વસ્થાનાદિગ્રન્થ્યાદિલક્ષણમ્ । અન્વર્થયોગતસ્તન્ત્રે વેદસવેદમુચ્યતે ॥૭૪॥ સમ્યગ્વેત્વાદિભેદેન લોકે યસ્તત્ત્વનિર્ણય । વેદસવેદપદત્ સૂક્ષ્મબોધ સ ય્ચ્યતે ॥૬૫॥ મવામ્મોધિસમુત્તારાત્કર્મવજ્રવિભેદત્ । જ્ઞેયવ્યાપ્તેશ્ચ કાત્સ્ત્યૈન સૂક્ષ્મત્વ ← [યો વૃ ૬૬] ઇત્યાદિ । પ્રધાના સ્યાત્, અપુનર્વન્ધકાદીના પ્રણિધાનાદ્યનુભવસામગ્ર્યપેક્ષયેતિ જ્ઞેયમ્ ॥૩/૫॥

વિશેષાર્થ - દૃઢ-દૃઢતર એવા પુણ્યસચયનો [= પુષ્ટિનો] સાનુબંધ પ્રકર્ષ અને ધાતિકર્મજ્ઞયોપશમનો સાનુબંધ ઉત્કર્ષ આ બન્ને મોક્ષ માટે તુલ્યવત્ અપેક્ષિત છે કેવળ શુદ્ધિથી મોક્ષ મળી ન શકે આવશ્યક ઉચિત પુષ્ટિ વિના સાનુબંધ શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ અસંભવિત છે પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધિ માટે અપેક્ષિત પ્રથમ સધાણ, ચરમશરીર વગેરેની પ્રાપ્તિ પુષ્ટિ વગર અશક્ય છે કર્મસત્તાને ઉદારધ્વો માન્ય નથી તથા શુદ્ધિ વિના વિશિષ્ટ પુણ્યસચયાત્મક પુષ્ટિ પાણ અપ્રાપ્ય જ છે પુષ્ટિને શુદ્ધિનો સહારો છે તો શુદ્ધિને પુષ્ટિનો ટકો છે બન્ને એક-બીજાને સહાય કરવા દ્વારા બળવાન બને છે આ રીતે પુષ્ટિ અને શુદ્ધિનો પ્રવાહ સતત વિકાસશીલ બનતા ક્ષપકચેદિપ્રાપ્યોગ્ય અધ્યવસાયસ્થાનની પ્રાપ્તિ દ્વારા સાધક સિદ્ધિગતિને સાધે છે માટે સાધકે પુષ્ટિ અને શુદ્ધિને સાનુબંધ બનાવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ જેમ માણસે લાકડીના ટેકે ચાલવું એ પરાધીનતા-બંધન છે પરંતુ લાભી માદગીમાથી ઉઠેલો અશક્ત માણસ લાકડીના ટેકે ચાલતો થાય તો જ શક્તિ વધતા અને ચાલવાનો અભ્યાસ વધતા લાકડીના ટેકા વિના ચાલી શકે છે મતલબ કે ચાલવામા પૂર્ણ શક્તિમાન થવા તેને ટેકો જોઈએ છે તેમ પાપક્ષય કરવા-વિશુદ્ધ આત્મશક્તિ મેળવવા ઉત્તમ માનવભવ, પથેન્દ્રિયપૂર્ણતા, આરોગ્ય, મનોબળ, દેવગુણસંયોગ વગેરે જોઈએ એ પુણ્યતા ટેકાથી મળે છે માટે પુણ્યની પાણ જરૂર છે એ વિના શુદ્ધિ-આત્મશક્તિનું કામ અટકી પડે શુદ્ધ નિશ્ચયવાદીઓને આ ખ્યાલ નથી આવતો [૩/૪]

પુષ્ટિ અને શુદ્ધિને સાનુબંધ કરનાર સામગ્રી કોને ન હોય ? એનો જવાબ આપતા મૂલકારથી જણાવે છે કે —
ગાથાર્થ - પ્રણિધાન વગેરે આશયના સવેદન વિના તે [પુષ્ટિ-શુદ્ધિ] સાનુબંધ ન થાય જેણે યથિભેદ કરેલો છે એવી નિર્મલબોધવાળી વ્યક્તિને આ = પુષ્ટિ-શુદ્ધિની અનુબંધસામગ્રી પ્રકૃષ્ટ હોય [૩/૫]

❀ તો યથિભેદ કરવો જ રહ્યો ❀

ટીકાર્થ - [આગળના શ્લોકમા] જેનું સ્વરૂપ કહેવામા આવશે તે પ્રણિધાન વગેરે અધ્યવસાયસ્થાનવિશેષાત્મક છે તેની અનુભૂતિ વિના પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ બન્ને સાનુબંધ = અવિચ્છિન્ન પરપરાવાળા ન બને જે જીવ અપૂર્વકરણ = વિશુદ્ધ પરિણામવિશેષ દ્વારા યથિભેદ કરીને યથિભેદના પ્રભાવથી નિર્મલબોધવાળો બને છે તેની પાસે શુદ્ધિ અને પુષ્ટિને સાનુબંધ કરવાની સામગ્રી પ્રધાન = પ્રકૃષ્ટ હોય છે [૩/૫]

વિશેષાર્થ - શુ તમારે પુષ્ટિ અને શુદ્ધિને પ્રકૃષ્ટ સાનુબંધ બનાવવી છે ? તો યથિભેદ કરવો જ પડશે, અનાદિ કાલીન રાગ-દ્વેષના તીવ્ર પરિણામને તોડવા પડશે તો જ આવશ્યક નિર્મલ બોધ પ્રગટ થઈ શકે નિર્મલ બોધ પ્રગટે તો જ પુષ્ટિ અને શુદ્ધિના અનુબંધની = અવિચ્છિન્ન પ્રવાહની સામગ્રી મુખ્યત્વે મળી શકે નિર્મલબોધવાળા સમક્તિદષ્ટિ સિવાય બીજા પાસે તેનો ઈજારો નથી પુષ્ટિ-શુદ્ધિના અનુબંધની સામગ્રીમા પ્રણિધાન વગેરે પાંચ અધ્યવસાયસ્થાનોની અનુભૂતિનો સમાવેશ થાય

* ર પ્રતો 'કસ્ય ચ સા' ઇતિ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતા - 'પ્રાધાન્યકા' ઇતિ પાઠ ।

પ્રણિધાનાદિભેદાનેવાહ → પ્રણિધી ત્યાદિ ।

પ્રણિધિ-પ્રવૃત્તિ-વિઘ્નજય-સિદ્ધિ-વિનિયોગભેદતઃ પ્રાયઃ । ધર્મજેરાસ્યાતઃ શુભાશયઃ પશ્ચાદ્ઽત્ર વિધો ॥૩/૬॥

પ્રણિધિશ્ચ પ્રવૃત્તિશ્ચ 'વિઘ્નજયશ્ચ સિદ્ધિશ્ચ વિનિયોગશ્ચ, ત એવ ભેદા તાન્ આશ્રિત્ય, પ્રાય = પ્રાચુર્યેણ શાસ્ત્રેષુ ધર્મજૈ શુભાશય પચ્છા આરૂપ્યાત અત્ર = પુષ્ટિશુદ્ધચતુલ્લધપ્રક્રમે વિધૌ = વિહિતાચારે ॥૩/૬॥

તત્ર પ્રણિધાનલક્ષણમાહ → 'પ્રણિધાનમિ'ત્યાદિ ।

પ્રણિધાન તત્સમયે સ્થિતિમત્ તદધઃ કૃપાનુગતૈવ । નિરવધવસ્તુવિપય પરાર્થનિષ્પત્તિસારશ્ચ ॥૩/૭॥

પ્રણિધાન તત્ યત્ તત્સમયે = અધિકૃતધર્મસ્થાનપ્રતિજ્ઞાસમયે, સ્થિતિમત્ = તત્સિદ્ધિ યાવત્ 'નિયમિતપ્રતિષ્ઠ

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અત્ર વિધૌ પ્રણિધિ-પ્રવૃત્તિ-વિઘ્નજય-સિદ્ધિ-વિનિયોગભેદતઃ પ્રાય પશ્ચા શુભાશય ધર્મજે આસ્યાતઃ ॥૩/૬॥ ઇય કારિકા લલિતવિસ્તગપદ્ધિકા-યોગવિશિકાવૃત્તિ-કૂપદૃષ્ટાન્તવિશદીકરણવૃત્ત્યાદો ઝદ્ધતા । ણ્તદનુસારિણી ચ કારિકા યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાયા → પ્રણિધાન પ્રવૃત્તિશ્ચ તથા વિઘ્નજયસ્ત્રિધા । સિદ્ધિશ્ચ વિનિયોગશ્ચ ણ્તે કર્મ-શુભાશયા ॥ ← [દ્વા દ્વા ૧૦/૧૦] ઇત્યેવ ટીકાકૃતોક્તા । પ્રાચુર્યેણ = ઉત્સર્ગેણ, અકૃતવિનિયોગાદીના અપવાદતશ્ચતુર્ધા ત્રિધાઽપિ વા સમ્ભવતીતિ ભાવ । અવગિષ્ટા યોગદીપિકા ચાત્ર સ્પષ્ટા ॥૩/૬॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તત્સમયે સ્થિતિમત્ તદધઃ કૃપાનુગતૈવ પરાર્થનિષ્પત્તિસાર નિરવધવસ્તુવિપય ચ પ્રણિધાનમ્ ॥૩/૭॥ ઇયમપિ કારિકા યોગવિશિકાવૃત્તિ-કૂપદૃષ્ટાન્તવિશદીકરણવૃત્તિ-સાર્થગતત્રયગાથાપ્રમિતસીમન્ધરસ્વામિસ્તવનટિપ્પ-ણાદો [યો વિ ગા ૧/૫૨ કૂ વિ ગા ૧૩] સાક્ષિતયોદ્ધતા । ણ્તત્કારિકાનુવાદેન ટીકાકૃતા યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાયા → પ્રણિધાન ક્રિયાનિષ્ઠમધોવૃત્તિકૃપાનુગમ્ । પરોપકારસારશ્ચ ચિત્ત પાપવિવર્જિતમ્ ॥૧૧॥ ઇતિ કારિકા સન્દૃશ્યા । તત્સમયે = અધિકૃતધર્મસ્થાનપ્રતિજ્ઞાસમયે = ચીકાર્પિતધર્મસ્થાનસિદ્ધિપ્રતિજ્ઞાકાલમર્યાદામધિકૃત્ય તત્સિદ્ધિ = સ્વીકૃતધર્મસ્થાનનિષ્પત્તિ યાવત્ નિયમિતપ્રતિષ્ઠ = ક્રિયાકાલે ક્રિયાત્મકનિમિત્તાભિવ્યક્તસ્વભાવ ક્રિયાશૂન્યકાલેઽનભિવ્યક્તસ્વભાવ સત્ સસ્કારાત્મના =

છે પ્રણિધાનાદિના સ્વરૂપની માત્ર શાસ્ત્રીય આગકારી તો નવપૂર્વા અભવ્ય પાસે પાણ હોય પરંતુ તેને તેનું વિશેષ મૂલ્યાકન નથી મહત્ત્વ તો છે પ્રણિધાનાદિ પાચેયના સ્વરૂપની અનુભૂતિનુ-સવેદનનું ચિત્રમા દોરેલા સિદ્ધમા 'આ સિદ્ધ છે' આવું જ્ઞાન નિહની આગકારી કહેવાય અને જગલમા એકલા નિ શ્ચ ગીતે જતા સામેથી છલાગ મારીને પોતાની તરફ ગર્જના કરી દોડતા સિદ્ધમા 'આ સિદ્ધ છે' એવો બોધ તે નિહની અનુભૂતિ કહી શકાય, જે પરસેવાથી પલાળી દે અને છલાગ મારીને ઝાડ પર ચડવાની તાકાત આપે પ્રસ્તુતમા પ્રણિધાનાદિના અનુભૂતિસ્વરૂપ બોધની આવશ્યકતા છે, જે પુષ્ટિ અને શુદ્ધિને સાનુબધ બનાવે છે તેના મુખ્યત્વે સ્વામી સ્વસ્થ બોધવાળા સમક્ષિદ્ધિ જીવો છે ગ્રથિભેદ + નિર્મલબોધ + પ્રણિધાનાદિનું સવેદન = સાનુબધ પુષ્ટિ-શુદ્ધિ આ સમીકરણને જીવત ગીતે આત્મસાત્ કરવાની આવશ્યકતા છે [૩/૫]

પ્રણિધાન વગેરે ભેદોને જ મૂલકારથી જાણાવે છે -

ગાથાર્થ - પ્રસ્તુત વિધિને વિશે પ્રણિધિ [= પ્રણિધાન], પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય, સિદ્ધિ, વિનિયોગસ્વરૂપ ભેદોને આશ્રયીને પ્રાય પાચ પ્રકારનો શુભાશય ધર્મજ પુરુષોએ કહેલ છે [૩/૬]

ટીકાર્થ - પ્રસ્તુત પુષ્ટિ-શુદ્ધિગત અનુબધના પ્રસંગે વિહિત આચારને વિશે પ્રણિધાન, પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય, સિદ્ધિ અને વિનિયોગ-આ જ પાચ ભેદો છે તેઓને આશ્રયીને બાહુલ્યેન શાસ્ત્રોમા ધર્મના આગકાર પુરુષોએ પાચ પ્રકારનો શુભાશય જાણાવેલ છે [૩/૬] આ પાચના ઘટક-અશ્વરૂપ પ્રથમ પ્રણિધાનના લક્ષણને મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - તેના સમયમા સ્થિતિવાળું તથા તેની નીચે રહેલા જીવો વિશે કૃપાવાળું જ અને પરાર્થનિષ્પત્તિપ્રધાન એવું નિરવધવસ્તુવિપયક [ધ્યાન હોય છે તે] પ્રણિધાન આગવું [૩/૭]

ૐ પ્રણિધાનસ્વરૂપમીમાંસા ૐ

ટીકાર્થ - પ્રણિધાન તેને કહેવાય કે જે વિવક્ષિત ધર્મસ્થાનની પ્રતિજ્ઞાની કાલમર્યાદામા સ્થિતિવાળું હોય અર્થાત્ તે ધર્મસ્થાનની નિઙ્ગિપર્યન્ત નિયમિત રીતે પ્રતિષ્ઠિત અને સસ્કારરૂપે અવિચલિત સ્વભાવવાળું હોય તેમ જ પોતે જે ધર્મસ્થાનને સ્વીકારેલ છે તેનાથી નીચેના ગુણસ્થાનકે રહેલા જીવો વિશે કરુણાસભર જ હોય, નહિ કે [પોતાની અપેક્ષાએ] હીનગુણવાળા હોવાના લીધે

✓ મુદ્રિતપ્રતો → સિદ્ધિશ્ચ વિનિયોગશ્ચ વિઘ્નજયશ્ચ' ઇતિ ચુલ્લમણાઽશુદ્ધ પાઠ ટ્પસ્યામિ મ ઉપેક્ષિત હ પ્રતિદશિતશ્ચ પાઠો ગૃહીત ।
૨ મુ પ્રતો - 'નિમિત્તપ્રતિષ્ઠ' ઇતિ પાઠ ।

સસ્કારાત્મનાઽવિચલિતસ્વભાવઃ । તદ્વચ = સ્વપ્રતિપન્નધર્મસ્થાનાદધસ્તનગુણસ્થાનવર્તિતીવેપૃ કૃપાનુગ = કરુણા-
ન્યાયિ ચૈવ, જ તુ હીનગુણત્વાત્ તેષુ દ્વેષાન્વિતમ્ । ચ = પુન, પર્યર્થનિષ્પત્તિસાર = પરોપકારસિદ્ધિપ્રધાન, સર્વસ્યા
અપિ સતા પ્રવૃત્તે ઉપસર્જનીકૃતસ્વાર્થ-પ્રધાનીકૃતપર્યર્થત્વાત્ । નિરવચ યદ્ વસ્તુ અધિકૃતધર્મસ્થાનસિદ્ધ્યનુકૂલ
પ્રતિદિનકર્તવ્ય તદ્વિષય = તદ્વિષયધ્યાનમ્ ॥૩/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

ક્રિયાવિરહકાલે વ્યાસઙ્ગદશાયા વા વાસનારૂપેણ અવિચલિતસ્વભાવઃ = સ્થિરપ્રકૃતિકઞ્ચ, અન્યથા ક્રિયાવૈફલ્યાપત્તે । ન
ચ વ્યાસઙ્ગદશાયા કુત સસ્કારાત્મના તદ્વચસ્વભાવમિતિ શઙ્કનીયમ્, રિરસાતિરેકાત્ સ્વભર્તુ પુરુષાન્તરે પ્રતિબદ્ધચિત્તાયા
નાર્યા. તત્રૈવ સદા મન પરિણામારોહવત્ વિદારિતાતિતીવ્રરાગ-દ્વેષપરિણામસ્યોત્તમભાવદર્શનદાર્દયાત્ તત્રૈવ ચિત્તપરિણત્યારોહાત્ ।
તદુક્ત યોગવિન્દો → ન ચેહ ગ્રન્થિભેદેન, પડ્યતો ભાવમુત્તમમ્ । ઇતરેણાઽઽકુલસ્યાપિ તત્ર ચિત્ત ન જાયતે ॥૨૦૫॥
←-ઈતિ । ઇત્યમેવ સાનુબન્ધક્ષયોપશમસમ્પત્તે । ન ચ તથાપ્યભિન્નગ્રન્થે કથ વ્યાસઙ્ગાદિદશાયા સસ્કારવિધયાઽવિચલિતસ્વભાવતા ?
ઈતિ શઙ્કનીયમ્, સમ્યક્પ્રતિજ્ઞામહિમ્નૈવ તદુપપત્તે, યથા દ્વિઘટિકાદિરૂપકાલમાને જપે ષળ્માસપર્યન્ત પ્રતિજ્ઞાતે ષળ્માસ યાવત્
પ્રતિજ્ઞાતદ્વિઘટિકાદિરૂપકાલાદન્યત્ર જપસ્યાઽકરણેઽપિ જપે એવ મનોવૃત્તિર્જાયતે । તદુક્ત યોગવિન્દાવેવ → યથાપ્રતિજ્ઞામસ્યેહ
કાલમાન પ્રકીર્તિતમ્ । અતો હ્યકરણેઽપ્યત્ર ભાવવૃત્તિ વિદુર્બુધા ॥ મુનીન્દ્રે. શસ્યતે તેન, યત્નતોઽભિગ્રહઃ શુભ. । સદાઽતો
ભાવતો ધર્મ., ક્રિયાકાલે ક્રિયોદ્ભવ. ॥ ← [૩૮૭/૩૮૮] ઇતિ । ણ્તાદૃશકરણપ્રણિધાનાદપિ સાનુબન્ધપુટિર્જાયતે । એવમેવ
મહારમ્ભ-મહાપરિગ્રહાદ્યકરણપ્રણિધાનાદપિ સાનુબન્ધશુદ્ધિઃ પ્રજાયતે, તદ્વૃત્તિનિરોધાત્ । તદુક્ત યોગવિન્દાવેવ → અતોઽકરણનિયમાત્
તત્તદ્વસ્તુગતાત્તથા । વૃત્તયોઽસ્મિન્નિરુદ્ધ્યન્તે તાસ્તાસ્તદ્વીજસમ્ભવા ॥૪૧૫॥ ←-ઈતિ ।

નનુ યોગદીપિકાયા 'ધર્મસ્થાને'તિ કિમર્થમુક્ત 'ધર્મે'ત્યેવોચ્યતામ્ । ન હિ ધર્મ-ધર્મસ્થાનયો. કશ્ચિદ્વેદ । તતશ્ચ 'અધિ-
કૃતધર્મપ્રતિજ્ઞાસમયે' ઇત્યેવ ચારુ, લાઘવાદિતિ ચેત્ ? ન, બાહ્યસત્ક્રિયાયા યદ્વા નિરનુબન્ધિશુભપરિણામસ્ય યદ્વા તદુપાત્તપુણ્યસ્ય
યદ્વા તત્પુણ્યવિશેષવિપાકસ્યાપિ ધર્મત્વ નયવિશેષેણ સમ્મતમ્ । ધર્મસ્થાનશ્ચ વિધિવિશુદ્ધાધ્યવસાયવિશેષ નિશ્ચયનયેન, નિશ્ચયાનુગૃહીત-
વ્યવહારનયેન તુ તથાવિધાધ્યવસયાનુવિદ્ધોઽહિસાદિસમ્બન્ધી દૃઢ આચાર, યસ્મિન્ ધર્મ ઉત્પદ્યતે તિષ્ઠતિ વર્ધતે પ્રગુણીભવતિ
અવિનાશી ચ ભવતિ । ધર્મસ્થાનશ્ચ ક્વચિત્ બાહ્યક્રિયાઘાત્મક ધર્મ વિનાઽપિ પ્રગુણીભવતિ । અત એવ ધર્માદપિ ધર્મસ્થાનસ્ય
ગરીયસ્ત્વમામનન્તિ મહર્ષય । ઇત્યશ્ચાવશ્યવલ્લભત્વેન ધર્મસ્થાનપદોપાદાનમકારિ ટીકાકૃતા । અનેન પાપ-પાપસ્થાનકયોરપિ ભેદા-
દિક સૂચિતમિત્યલ પ્રસક્તાનુપ્રસક્તેન ।

સતા પ્રવૃત્તેઃ ઉપસર્જનીકૃતસ્વાર્થ-પ્રધાનીકૃતપર્યર્થત્વાત્ = ગૌણીકૃતસ્વાર્થત્વેન પ્રધાનીકૃતપરોપકારત્વાત્ । અત એવ
'પરોપકારાય સતા વિભૂતય' ઇત્યાદ્યુક્તિરપિ સુપ્રસિદ્ધા । ક્વચિદુદ્ભૂતતયા પર્યર્થપ્રાધાન્યાઽદર્શનેઽપિ સસ્કારરૂપેણ તદસ્તિત્વમભ્યુપેયમેવ,
અન્યથા 'સત્ત્વહાને, ભાવપરોપકારસ્ય મહોપકારિત્વ તુ પ્રાક્ [૧/૩, ૧/૧૬] નિરૂપિતમેવ ।

નિરવચ યદ્વસ્તુ અધિકૃતધર્મસ્થાનસિદ્ધ્યનુકૂલ પ્રતિદિનકર્તવ્ય તદ્વિષયમિતિ । ઇદશ્ચ 'તત્સમયે સ્થિતિમદિ'ત્યશેનૈવ
લભ્યતે ઇતિ પરિચાયકમેવ ન તુ વ્યાવર્તક વિશેષણમ્ । ન હિ પ્રધાનાર્થી પ્રાજ્ઞોઽન્નમુપેક્ષતે । ઇદમેવાઽભિપ્રેત્ય ટીકાકૃતાઽપિ
યોગવિશિકાવૃત્તી → હીનગુણદ્વેષાભાવ-પરોપકારવાસનાવિશિષ્ટોઽધિકૃતધર્મસ્થાનસ્ય કર્તવ્યતોપયોગ પ્રણિધાનમિ' ← [યો વિ ૧/
વૃ પૃ ૨] તિ તલ્લક્ષણ નિષ્ઠકૃતમ્ । યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાયા તુ ટીકાકૃતા → ચિત્ત પાપવિવર્જિત = સાવધપરિહારેણ નિરવચ-
વસ્તુવિષયમ્ ← [દ્વા દ્વા.૧૦/૧૧ વૃ.પૃ ૧૨૦] ઇતિ સ્વરૂપમુખેન પ્રણિધાનવ્યાખ્યાનમુક્તમિતિ નાઽભવ્યાદિદ્વ્યલિઙ્ગિતે સદ-

તેઓના વિશે દ્રેવવાળુ વળી, પ્રણિધાન પરોપકારસિદ્ધિપ્રધાન હોય છે, કારણ કે સળ્જનોની સર્વ પ્રવૃત્તિમા સ્વાર્થ ગોણ હોય
છે અને પરાર્થ = પરોપકાર મુખ્ય હોય છે તેમ જ પ્રણિધાન વિવક્ષિત સ્વીકૃત ધર્મસ્થાનની સિદ્ધિને અનુકૂલ એવા દરરોજના
જે નિર્દોષ કર્તવ્ય હોય છે તદ્વિષયક ધ્યાનસ્વરૂપ હોય છે [૩/૭]

વિશેષાર્થ - પ્રણિધાનનો અર્થ છે ધ્યાન-ઉપયોગ-દૃઢવિચાર તેના ૪ વિશેષાણ છે [૧] પ્રથમ વિશેષાણ એ છે કે તે ધ્યાન
વિવક્ષિત ધર્મસ્થાનની પ્રતિજ્ઞાની સમયમર્યાદામા પ્રતિષ્ઠિત હોય, ગમે તેવી પ્રતિકૂળતા વચ્ચે પણ તે વિચલિત ન થાય, તેની સિદ્ધિ
સુધી ક્રિયાસ્વરૂપ નિમિત્તને પામીને પ્રતિષ્ઠિત = અભિવ્યક્તસ્વભાવવાળુ હોય, અન્ય કામકાજ કરતી વખતે પણ સસ્કારરૂપે તો તે
અવિચલિત સ્વભાવવાળુ જ હોય ઉદાહરણ તરીકે રોજ ૫ કલાકના નૂતન સ્વાધ્યાયની ૬ મહિના સુધી પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તો ૬
મહિનાનો સ્વાધ્યાય સિદ્ધ ન થાય ત્યા સુધી તદ્વિષયક ઉપયોગ સ્થિર રહેવો જોઈએ ૬ માસ સુધી રોજ ૫ કલાકના સ્વાધ્યાયના
નિમિત્તે તો તે ઉપયોગ દૃઢતાથી પ્રતિષ્ઠિત હોય જ પરંતુ ૬ મહિના પર્યન્ત પ્રતિદિન અધ્યયનના ૫ કલાક સિવાયના સમયમા પણ

પ્રવૃત્તિ લક્ષ્યતિ -> 'તત્રે'ત્યાદિ ।

તત્રેવ તુ પ્રવૃત્તિઃ શુભસારોપાય'સદ્ગતાસ્ત્યન્તમ્ । અધિકૃતયત્નાડિતિગયાદોત્સુક્યવિવર્જિતા ચેવ ॥૩/૮॥

તત્રેવ = અધિકૃતધર્મસ્થાને એવ, ઉદ્દેશ્યતાસ્થાવિષયતયા યા પ્રવૃત્તિ શુભ = સુન્દર સાર = નૈપુણ્યાન્વિતો

કલ્યાણકન્દલી

નુદ્યાનગોચરોપયોગે પ્રણિધાનલક્ષણાડિતિવ્યાપ્તિ, સ્વર્ગાદિગોચરાડ્વાધ્યકામનાલક્ષણાડ્વાધ્યાપરિહાગત્ । વસ્તુત પરાર્થમુલ્યોદ્દેશ્યકલ્પ-મપિ તત્ર નાસ્તિ, સ્વર્ગપ્રાપ્તિપ્રવૃત્તિસ્વાર્થાનુપસર્જનભાવસ્ય પ્રત્યાવપિતુમશ્યત્વાત્ । एतेन -> અણુભવજુતા મત્તી સાહમ્મિયાણ વચ્છલ્લ । ન ય સાહેડ અમલ્લો સવિગ્નત્ત ન મુપ્પલ્લ ॥૭॥ <- ઈતિ અમલ્લકુલક-સમ્મોધપ્રકરણ [૧/૨૯૬] વચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્ । અત એવ તદયસ્તનસ્થાનવર્તિપુ કામભોગાદિનિમગ્નેપુ અલ્સેપુ વા જીવેપુ કૃપાનુગત્તમપિ તત્ર વસ્તુતોડસમ્મવિ, વિપયસુલાદિપ્રમાદે હેયત્વસવેદનવિરહાદિતિ નિપુણત્ત નિમાલનીયમ્ ॥૩/૭॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્ધવસ્ત્વેવમ્ -> તત્રેવ પ્રવૃત્તિ તુ અત્યન્ત શુભસારોપાયસદ્ગતા અધિકૃતયત્નાતિગયાત્ ઔત્સુક્યવિવર્જિતા ચૈવ [મવતિ] ॥૩/૮॥ ઇમપિ કારિકા યોગવિશિકાવૃત્તિ-કૂપદૃશાન્તવિશદીકરણવૃત્ત્યાદી ટીકાકૃતા સવાદરૂપેણોપદર્શિતા । ઇતત્કારિકાનુગેધિની કારિકા યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાયા -> પ્રવૃત્તિ પ્રકૃતસ્થાને યત્નાતિગયમમ્મવા । અન્યાભિલાપરહિતા ચૈત -

મન્કારકપે તો તે ઉપયોગ અવિચલિત જ હોય [૨] બીજુ વિશેષણ એ છે કે જે જીવો પોને સ્વીકારેલ ધર્મસ્થાનની અપેક્ષાએ નીચેની ભૂમિકાએ રહેલા છે તેઓના વિશેષ પોતાનુ પ્રદર્શિત ધ્યાન તિરસ્કાર-પિક્કાર-દ્વેષવાળુ ન હોયુ જેઈએ, પરંતુ કડુણાથી પુક્ત હોયુ જેઈએ દા ત ઉપરોક્ત ઉદાહરણમા જ જે જીવો રોજ યોગે પાણ નવો સ્વાધ્યાય નથી કરતા તેઓ પ્રત્યે પોતાનો અભિનવશ્રુતશ્રદ્ધાગર્જિતવ્યતાવિષયક ઉપયોગ કડુણાગર્ભિત હોવો જેઈએ તેઓ પ્રત્યે નિદાવૃત્તિ, દ્વેષભાવના, હીનતાદૃષ્ટિ જે પોતાનામા હોય તો તે પોતાની પ્રતિજ્ઞાના ઉપયોગનુ અજાણ છે તેવો ઉપયોગ પ્રણિધાનાત્મક બની ન શકે [૩] ધ્યાનનુ ત્રીજુ વિશેષણ એ છે કે પોતાનુ વિવક્ષિત ધર્મસ્થાનવિષયક ધ્યાન પરોપકારપ્રધાન હોયુ જેઈએ દા ત ઉપરોક્ત ઉદાહરણમા જ પ્રતિદિન ૫ કલાક અભિનવશ્રુતશ્રદ્ધાગ કરવાની પાછળ પોતાનો આશય 'હુ ભણી-ગણીને વિદ્યાન ધર્મ એવા ચોટદાર વ્યાખ્યાન વાચુ કે મારી વાહવાહ ધાપ' આવી મલિન સ્વાર્થવૃત્તિથી દૂષિત થયેલો ન હોવો જેઈએ પરંતુ - 'હુ મોક્ષમાર્ગને તાત્ત્વિક રીતે જાણીને બીજ પાણ યોગ્ય જીવોને પ્રભુધાત્તન વાસ્તવિક ગીતે પમાડી શકુ, બીજ યોગ્ય જીવોને ભણાવવા દ્વારા અથવા ભવિષ્યમા શાસ્ત્રચત્રા દ્વારા શ્રુતની પરપરાને અવિચ્છિન્ન બનાવીને ગુરુજનોએ મારી પગ કરેલા ઉપકારોનુ ઋણ વાળી શકુ, પ્રતિદિન નિયમિત નવીન શ્રુતશ્રદ્ધાગમા મહર્ષ પ્રવૃત્તિ કરીને બીજ જીવોને પાણ એક સારો આદર્શ આપુ જેથી તેઓ પાણ નવ્ય શ્રુતજ્ઞાનના રસિયા બને, હુ રોજ નવુ ભણીશ તો બીજ યોગ્ય જીવોને પાણ ભણવાની પ્રેરણા-પ્રોત્સાહન આપી શકીશ' - આવી ઉદાર પરોપકારવૃત્તિ જ મુખ્યત્તયા પોતાના ઉપયોગમા વાગાયેલ હોય તો જ તે ઉપયોગ પ્રણિધાનની કક્ષામા આવી શકે

[૪] એ ઉપયોગનુ = ધ્યાનનુ ચોથુ વિશેષણ છે નિરવધવસ્તુવિષયકત્વ યોગદીપિકા કારના કથનાનુસાર વિવક્ષિત ધર્મસ્થાનની નિષ્ક્રિયે અનુકૂલ એવા દૈનિક કર્તવ્યો વિષયક ધ્યાન એ નિરવધવસ્તુવિષયક પદનો અર્થ છે ઉદાહરણથી એની સ્પષ્ટતા એ છે કે ૬ માસ નુધી રોજ ૫ કલાક ભણવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞા નિષ્ક્રિય ધાપ તેના માટે રોજ વિદ્યાગુરુનો વિનય, ઉચિત ભક્તિ, જ્ઞાન-જ્ઞાની-જ્ઞાનના માર્ગનોની આશાતતાનો પરિહાર, અભ્યાસમા બાધક એવી બાધ પ્રવૃત્તિઓ અને ભક્તોના ટોળાનો વળગાર વગેરેથી દૂર રહેવાની વૃત્તિ, દૈનિક છાપા-માસાહિક-માસિક-પત્રિકાઓ-પરચૂરાણ સાહિત્ય વગેરે નહિ વાચવાની મદ્દમતા, નિયમિત વ્યવસ્થિત રીતે નવુ શ્રુત શ્રદ્ધાગ કરવાનો ઉલ્લાસ ટકી રહે તે માટે રોજ રોજની શ્રદ્ધાગ કરેલ વાચનાનુ પુનરાવર્તન-પરિશીલન કરવાની તત્પરતા વગેરેનુ પાણ ધ્યાન ગાખનુ જેઈએ ધનવેપારાદિમા નહિ પાણ તપ-સ્વાધ્યાય-અહિંસાદિ ધર્મસ્થાનમા ચિત્તનુ મ્યાપન જેઈએ આ ગીતે ચાર વિશેષણવાળુ ધ્યાન-ઉપયોગ બને તો જ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ તેને પ્રણિધાનનુ લેખલ લગાડે છે આતુ પ્રણિધાન આવે તો જ બાકીના પ્રવૃત્તિ વગેરે આગળના ૪ સ્થાનોની ઉપલબ્ધિ સરળ થઈ શકે નાવધ વસ્તુનુ ધ્યાન ચિત્તને અને ધર્મમાધનાને કલુષિત કરે છે કલુષિત ચિત્તમા માધનાના સંસ્કાર પડતા નથી હીન પ્રત્યેનો દ્વેષભાવ સાધના માટેની મનોભૂમિકાનો નાશ કરે છે કોમળ અને નમ્ર ગુણશાહી મનમા જ માધના ઉતરી શકે સ્વાર્થવૃત્તિ એ સાધના અને માધ્ય પ્રત્યેનો આદરભાવ નષ્ટ કરે છે માટે ઉપરોક્ત ચારેય વિશેષણ આવશ્યક છે ટીકાકાર શ્રીમદ્જીએ સીમધરસ્વામીના ૩૫૦ ગાથાવાળા સ્તવનમા જણાવેલ છે કે -> કડુણા ન કરે હીનની રે, વિગ્ર પણિહાણ બનેહ રે, દ્વેષ ધરતા તેહશુ રે, હેઠા આવે તેહ રે <- [૩/૭]

મૂલકાન્દલી હવે પ્રવૃત્તિનુ લક્ષણ બતાવતા કહે છે કે -

ગાથાર્થ - ત્યા જ પ્રવૃત્તિ તો અત્યન્ત સુંદર પ્રદૃષ્ટ ઉપાયથી સંગત હોય છે અને વિવક્ષિત વિશિષ્ટ પ્રપન્નથી ઔત્સુક્યરહિત જ હોય છે [૩/૮]

❧ પ્રવૃત્તિરવરૂપવિચારણા ❧

ય ઉપાય પ્રેક્ષોત્પ્રેક્ષાદિ તેજ સઙ્ગતા = સાધ્યત્વાસ્થ્યવિષયતયા તત્સમ્બદ્ધા, અધિકૃતે ધર્મસ્થાને ચો યત્નાતિશય = અપ્રમાદભાવનાજનિતો વિજાતીય પ્રયત્ન, તસ્માત્ । ઔત્સુક્ય = અકાલે ફલવાચ્છા, તેજ વિવર્જિતા ચૈવ, અકાલૌ-ત્સુક્યસ્ય તત્ત્વત આર્તધ્યાનરૂપત્વાત્ । 'સ્વહેતુ-સ્વરૂપાનુબંધશુદ્ધ પ્રવૃત્ત્યાશયો જ્ઞેય, કથચિત્ત્રેચારૂપત્વેઽપિ અસ્ય કથચિદાશયરૂપત્વાત્ ॥૩/૮॥

કલ્યાણકન્દલી

પરિણતિ સ્થિરા ॥૧૨॥ ←- ઇત્યેવ ટીકાકૃતા દર્શિતા । ઉદેશ્યતાસ્થ્યવિષયતયા = ઉદેશ્યતાસમ્બન્ધેન । સાધ્યત્વાસ્થ્યવિષયતયા = વિધેયતાસમ્બન્ધેન તત્સમ્બદ્ધા = સુન્દરનિપુણોપાયગતા । યથા ઘટમુદિશ્ય મૃદારોપણચક્રભ્રમણાદૌ વિધેયે કુલાલ પ્રવર્તતે તદા સા પ્રવૃત્તિ સ્વનિરૂપિતસાધ્યત્વાભિધાનવિષયતાસર્ગેણ મૃદારોપણચક્રભ્રમણાદિનિષ્ઠાઽપિ સ્વનિરૂપિતોદેશ્યતાઽભિધાનવિષયતા-સમ્બન્ધેન ઘટનિષ્ઠેવ ભવતિ તથૈવાધિકૃતશ્રુતગ્રહણાદિધર્મસ્થાનમુદિશ્ય વિધેયે તદુપાયે તદ્ગોચરપ્રેક્ષોત્પ્રેક્ષાજ્ઞાનુપ્રેક્ષા-પરિપ્રેક્ષા-સપ્રેક્ષા-પ્રતિપ્રેક્ષોપપ્રેક્ષાદૌ પ્રવૃત્તૌ સા પ્રવૃત્તિ સ્વીયવિધેયતાસમ્બન્ધેન પ્રેક્ષાદિનિષ્ઠાઽપિ સ્વક્રીયોદેશ્યતાસન્નિકર્ષેણ વિવક્ષિતશ્રુત-ગ્રહણાદિ-ધર્મસ્થાનનિષ્ઠેવ, અન્યથા અજ્ઞપ્રવૃત્ત્યા પ્રધાનનિષ્પત્ત્યયોગાત્ । તસ્માત્ = અપ્રમાદભાવનાજનિત-વિજાતીયપ્રયત્નાત્ સ સમ્પદ્યતે । તેન = અયોગ્યકાલીનપ્રધાનફલાભિલાષલક્ષણૌત્સુક્યેન વિવર્જિતા = વિશેષતો રહિતા ચૈવ । ન હિ સમ્યગુપાયપ્રવૃત્તા પ્રેક્ષાવન્ત કાર્યૌત્સુક્યમવલમ્બન્તે, સદુપાયસ્ય કાર્યમપ્રસાધ્યોપરમાભાવાદિતિ વ્યક્ત ધર્મવિન્દુવૃત્તૌ [૬/૫૮] ।

નનુ ટીકાકૃતા યોગવિશિકાવૃત્તૌ → અધિકૃતધર્મસ્થાનોદેશેન તદુપાયવિષય ઇતિકર્તવ્યતાશુદ્ધ-શીઘ્રક્રિયાસમાસીચ્છાદિ-લક્ષણૌત્સુક્યવિરહિત-પ્રયત્નાતિશય-પ્રવૃત્તિ ←- ઇતિ પ્રવૃત્તિલક્ષણમનુવદતા શીઘ્રક્રિયાસમાસીચ્છાલક્ષણમૌત્સુક્યમુપદર્શિત, યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાવૃત્તૌ પ્રવૃત્તિલક્ષણવ્યાખ્યાને → અધિકૃતેતરકાર્યાભિલાષેણ રહિતા ←- [દ્વા.દ્વા.૧૦/૧૨ પૃ.૧૨૦] ઇત્યેવ વદતા અધિકૃતાન્યફલેચ્છાલક્ષણમૌત્સુક્યમાવેદિત, પ્રકૃતે ચાઽકાલફલેચ્છાલક્ષણમૌત્સુક્યમુક્તમિતિ કથ નૈકસ્યૈવ ટીકાકૃતો વ્યાખ્યાયા વિરોધ ઇતિ ચેત્ ? અત્રોચ્યતે, યોગવિશિકાવૃત્તૌ સ્વરૂપમુખેન લક્ષણમૌત્સુક્યસ્યોક્તમ્, યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાયા ઇહ ચ હેતુમુખેન તન્નિરૂપિતમિતિ ન વિરોધલેજોઽપિ । હેતુમુખેન વ્યાખ્યાયા અપિ સમ્પતત્વાત્ । અતઃ પ્વ ધર્મવિન્દુવૃત્તૌ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિભિરપિ → ઔત્સુક્ય કાઙ્કારૂપમ્ ←- [ધ.વિ ૮/૪૩ વૃ.પૃ.૧૧૫] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । યદપિ અધિકૃતાન્યકાર્યાભિલાષસ્ય વસ્તુતો વક્ષ્યમાણરીત્યા [૧૪/૯] અન્યમુદ્દેષાત્મકત્વમેવ તથાપિ અકાલફલેચ્છાવત્ તસ્યાઽપિ શીઘ્રક્રિયાસમાસીચ્છાહેતુત્વાત્ હેતુ-હેતુમતોરભેદોપચારેણ તસ્યૌત્સુક્યત્વાભિધાનમપિ સઙ્ગતમેવ । એતેન → 'ઔત્સુક્ય = ત્વરાભિલાષાતિરેક' ←- ઇતિ સુગમાર્થકલ્પનાકારવચનમપિ ફલ-ફલવદુભયઘટિતૌત્સુક્યપ્રતિપાદનપરમિતિ પ્રદર્શિતમ્, ત્વરાજનકત્વાદકાલફલાભિલાષસ્ય । ન ચાસ્ય પ્રાશસ્ત્યમ્, અકાલૌત્સુક્યસ્ય = અકાલફલાભિલાષસ્ય તત્ત્વતઃ = પરમાર્થતઃ આર્તધ્યાનરૂપત્વાત્ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ ધર્મવિન્દો → અકાલૌત્સુક્યસ્ય તત્ત્વત તત્ત્વાત્ ←- [૮/૫૫] ઇતિ । → તત્ત્વાત્ = આર્તધ્યાનત્વાદિતિ ←- તદ્વૃત્તૌ । અતઃ પ્વોક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્યેઽપિ → અત્વરાપૂર્વક સર્વ, ગમન કૃત્યમેવ વા । પ્રણિધાનસમાયુક્તમપાયપરિહારતઃ ॥ ←- [યો ૫૧] ઇતિ । વસ્તુત ઔત્સુક્યમકાલકાલ પ્વ ભવતિ, યથોક્ત કર્ણપૂરેણ આનન્દવૃન્દાવને → ન હ્યૌત્કણ્ડ્ય ભવતિ સમયા-પેક્ષમુત્કણ્ઠિતાનામ્ ←- [૨૨/૧૩] । અતઃ પ્વ ભગવદ્ગીતાયામપિ → કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ←- [૨/૪૭] ઇતિ વદતા ઔત્સુક્યપરિહાર્યતા દર્શિતા ।

ઇત્યશ્ચ સ્વહેતુ-સ્વરૂપાનુબંધશુદ્ધઃ પ્રવૃત્ત્યાશયો જ્ઞેયઃ ઇતિ । પ્રતિપાદિતપ્રણિધાનજન્યત્વાત્ યદ્વા અપ્રમાદભાવનાજનિતાઽધિ-કૃતધર્મસ્થાનગોચરપ્રયત્નજન્યત્વાત્ સ્વસ્ય હેતુશુદ્ધિઃ = હેતુપહિતશુદ્ધિ, અકાલફલાભિલાષરાહિત્ય-પ્રશસ્તકુશલોપાયવિધેયકત્વાભ્યા સ્વરૂપશુદ્ધિ, અભિનવશ્રુતગ્રહણાદ્યધિકૃતસ્થાનોદેશ્યકત્વાત્ પ્રકૃતેઽનુબંધશુદ્ધિશ્ચાઽવસેષા । ન ચ પ્રવૃત્તેરાગયાત્મકતા કથ ? અધિકૃતધર્મસ્થાનોદેશ્યક-તદુપાયવિધેયક-પ્રયત્નાતિશયજન્યત્વેન ક્રિયાત્મકત્વસ્યૈવ ન્યાપ્યત્વાદિત્યારેકનીયમ્, કથચિત્ = ફલમુખેન ક્રિયારૂપત્વેઽપિ અસ્ય = પ્રવૃત્તિપદપ્રતિપાદયસ્ય કથચિત્ = અન્ત કરણગતસ્થિરપરિણતિરૂપહેતુમુખેન આશયરૂપત્વાત્ =

ટીકા - વિવક્ષિત ધર્મસ્થાનમા જ ઉદેશ્યતા નામની વિષયતાથી જે પ્રવૃત્તિ હોય તે સાધ્યતા નામની વિષયતાઈપસબધથી સુદર અને નિપુણ એવા પ્રેક્ષા-ઉત્પ્રેક્ષા [અનુપ્રેક્ષા-ઉદ્દાપોહ] વગેરે ઉપાયથી વિશિષ્ટ હોય, કેમ કે અપ્રમાદભાવનાથી ઉત્પન્ન થયેલ વિજાતીય પ્રયત્ન(પ્રયત્નાતિશય)ના લીધે તે જન્ય છે તે અકાળે ફલેચ્છાસ્વરૂપ ઔત્સુક્યથી રહિત જ હોય, કારણ કે ઔત્સુક્ય વાસ્તવમા આર્તધ્યાનસ્વરૂપ છે આ રીતે હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુબંધી શુદ્ધ થયેલ હોય તેને પ્રવૃત્તિસ્વરૂપ આશય = અધ્યવસાય જાણવો જો કે તે કથચિત્ ક્રિયા સ્વરૂપ છે તો પણ કથચિત્ આશયાભિન્ન હોવાથી તેને આશયસ્વરૂપ કહી શકાય છે [૩/૮]

૧ મુદ્રિતપ્રતા 'સહેતુ' ઇતિ પાઠ । પ્રત્યન્તરે 'સ હેતુ' ઇતિ પાઠ ।

વિઘ્નજય લક્ષ્યાતિ → વિઘ્નેત્યાદિ ।

વિઘ્નજયત્રિવિધઃ : खलु विज्ञेयो हीनमध्यमोत्कृष्टः । मार्ग इह कण्टक-ज्वर-मोहजयसमः प्रवृत्तिफलः ॥३/९॥

વિઘ્નસ્ય = ધર્માન્તરાયસ્ય જય યલુ ત્રિવિધો વિજ્ઞેય, પ્રતિયોગિભેદાત્ । હીન-મધ્યમાભ્યા સહિત ઉત્કૃષ્ટ .

કલ્યાણકન્દલી

અધ્યવસાયવિશેષાત્મકતાત્, હેતુ-ફલયોર્ભેદાભેદસ્યાડસ્માભિર્જયલતાયા વ્યવસ્થાપિતત્વાદિહ ન તન્યતે, વાદાન્તરારમ્ભપ્રસદ્ધાત્ । ન ચ તથાપિ વિનિગમનાવિરહાત્તસ્ય ક્રિયાત્મકતામિધાન પ્રકૃતે સન્નચ્છેતેતિ ગદ્ગનીયમ્, યત્નાતિશયજન્યાયા ક્રિયાયા તજ્જનને ણ્વોપક્ષીણતયા ગૌણત્વાત્, કૂટલ્વસમ્ભવેન વ્યમિચારાચ પ્રવૃત્તે ક્રિયાત્મકતામિધાનસ્યાનૌચિત્વાત્, નિરુક્તપ્રણિધાનોત્તરકાલમાવિ-સ્થિરપરિણામસ્ય પ્રધાનત્વાત્, અવ્યમિચારિત્વાચ પ્રવૃત્તેરાગયાત્મકતામિધાનસ્ય યૌક્તિકતાત્ ॥૩/૮॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇહ માર્ગે કણ્ટક-જ્વર-મોહજયસમ-પ્રવૃત્તિફલ હીન-મધ્યમોત્કૃષ્ટ ત્રિવિધ યલુ વિઘ્નજયો વિજ્ઞેય ॥૩/૯॥ ઇય કારિકાડપિ યોગવિશિકાવૃત્તિ-કૂપદૃષ્ટાન્તવિશદીકરણવૃત્ત્યાદો ટીકાકૃતા મવાદરૂપેણોપદર્શિતા । પ્રતિ-યોગિભેદાત્ = જયપ્રતિયોગિના વિઘ્નાના ત્રિવિધ્યાત્ વિઘ્નજયસ્ય ત્રિવિધત્વમિત્યર્થ । તદુક્ત મૂલકાર્ત્તરેવ યોગવિન્દી → કણ્ટક-જ્વર-મોહસ્તુ સમો વિઘ્ન પ્રકીર્તિત । મોક્ષમાર્ગપ્રવૃત્તાનામત ણ્વાર્પરરપિ ॥૩૭૪॥ ← ઉપદેગપદેડપિ → પહિવ્યો વિ ય પ્ત્ય સોહૃણપયમ્મિ સપયદ્વસમ્ । કટગ-જર-મોહસમો વિઘ્નેઝો ધીરગુગિસેહિ ॥૨૬૧॥ ← ઇતિ કથિતમ્ । દ્વન્દ્વસમાસગર્ભિતત્વે 'હીનમધ્યમોત્કૃષ્ટ' ઇતિ સ્યાન્ન તુ 'હીન-મધ્યમોત્કૃષ્ટ' ઇતિ 'હીનમધ્યમાભ્યા સહિત ઉત્કૃષ્ટ' ઇત્યેવ વિગ્રહ પ્રદર્શિત, સમા-હારન્તુ પ્રકૃતેડપ્રસક્ત ણ્વ, પ્રાણ્યદ્વાદિવેવ તત્પ્રવૃત્તે, નપુસકલિઙ્ગપટિતત્વાચ । કણ્ટકસ્ય સ્વતોડમ્સ્વલિતગતિપ્રતિવચ્નકત્વ

પિશેધાર્થ

- કુભાર પ્રકારના ઉદ્દેશથી ચક્રભ્રમણ આદિ કર્તવ્ય [= વિધેય]મા પ્રવૃત્તિ કરે ત્યારે તે પ્રવૃત્તિ ઉદ્દેશ્યના નામની વિષયતા સ્વરૂપ સબધથી ઘટસબધી બને છે અને વિધેયતા નામના વિષયતાસ્વરૂપ સસર્ગથી ચક્રભ્રમણાદિસબધી બને છે તેમ વિવક્ષિત ધર્મસ્થાનના ઉદ્દેશથી તેના અગભૂત કર્તવ્ય = વિધેયમા પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે તે પ્રવૃત્તિ વિધેયતાસંબધથી અંગસબધી બનવા છતાં ઉદ્દેશ્યતાનસબધી પ્રધાન ધર્મસ્થાનસબધી જ બને છે જેમ અભિનવચ્યુતગણાગ્રામ સ્વરૂપ મુખ્ય ધર્મસ્થાનના ઉદ્દેશથી ચોપડી-સાપડો વગેરે લઈને વિદ્યાગુરુ પાસે જવું, વદન કરવું વગેરે કર્તવ્યનું પાલન થાય ત્યારે તે પ્રવૃત્તિ વિધેયતાસબધથી ભલે વદનાદિક્રિયાસબધી હોય, પરંતુ ઉદ્દેશ્યતાનસબધી તો તે અભિનવચ્યુતગણાગ્રામક પ્રધાન કાર્યમા જ રહે છે સુદર બાહ્ય-અભ્યન્તર ઉપાયો નિપુણતાથી યોજવા દ્વારા જ અધિકૃત ધર્મસ્થાન નિર્વિઘ્ન નિર્દ્ર થાય છે તે ભાગનાર આગસુ હોય, અપ્રમત્ત ન હોય તો ભાગવા માટે વિદ્યાગુરુ પાસે જવું, વદન કરવું વગેરે પ્રવૃત્તિ ન થાય માટે તે પ્રવૃત્તિ અપ્રમત્તભાવજન્ય વિજાતીય પ્રપન્નથી જન્ય મનાય છે આ અપેક્ષાએ પ્રવૃત્તિ કથયિત્ ક્રિયાસ્વરૂપ પાણ છે સર્વથા નિષ્ક્રિય નથી પ્રવૃત્તિ નામના બીજા આશયમા કથયિત્ ક્રિયાત્મકતા હોવા છતાં તે ક્રિયાઓથી અભિયુક્ત થતો આશયવિશેષ પાણ તેમા વાગાવેલ છે જ અન્યથા તેવી ક્રિયા સભવી ન થઈ પરંતુ ક્રિયા ગોળા છે, મુખ્ય છે અપ્રમત્તભાવ-સ્થિર પરિણામ માટે પ્રવૃત્તિને આશયાત્મક જાગાવેલ છે તાત્ત્વિક આશય પ્રાય અવ્યભિચારી હોય છે ક્રિયા બનાવટી પાણ સભવી થકે માટે પ્રવૃત્તિને ક્રિયાસ્વરૂપ જાગાવેલ નથી

યોગદીપિત્કારથીએ જાગાવેલ એક બાબત વિશેષત ઉલ્લેખનીય છે તે એ છે કે આશયાત્મક પ્રવૃત્તિ હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુસબધી શુદ્ધ હોય છે પ્રવૃત્તિનો હેતુ પૂર્વદર્શિત નિર્મળ પ્રણિધાન અથવા અપ્રમાદભાવનાજન્ય વિજાતીય પ્રપન્ન છે તે શુદ્ધ હોવાના લીધે પ્રવૃત્તિમા હેતુશુદ્ધિ = હેતુપ્રયુક્તશુદ્ધિ રહેલી છે અકાળે ફલની ઉત્સુકતા ન હોવાથી તથા તેના અમોઘ ઉપાયોમા-કર્તવ્યોમા વિનિમ્હિત પ્રવર્તવાના લીધે સ્વરૂપશુદ્ધિ પાણ પ્રવૃત્તિમા રહેલ છે તથા અધિકૃત પ્રધાન ધર્મસ્થાનની ત્રિગ્ગિના ઉદ્દેશથી પ્રબળ વિશુદ્ધ સન્મારના ઉત્પાદક યતનાયુક્ત પ્રપન્નના લીધે અનુસબધી પાણ આશયાત્મક પ્રવૃત્તિમા સ્પષ્ટ જ છે આ રીતે હેતુ-સ્વરૂપ-અનુસબધી શુદ્ધ આશયવિશેષાત્મક = અધ્યવસાયવિશેષસ્વરૂપ પ્રવૃત્તિ જાણવી સમૂર્ધિમ જેવી ક્રિયા પ્રસ્તુતમા પ્રવૃત્તિ તરીકે સ્વીકાર્ય નથી તેને માત્ર ચેટા ઝીલી શકાય પ્રસ્તુત પ્રવૃત્તિને ઉદ્દેશીને ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા જાગાવેલ છે કે → નિજ કાજમા નવિ ધે રે, વિણ પ્રવૃત્તિ થિર ભાવ રે, જિહા નિહા મોહકુ ઘાલતા રે, ધારે દોર સ્વભાવ રે ← [૩/૮]

વિનજન્યનું લક્ષણ બતાવતા મૂલકારથી નિવેદન કરે છે કે -

ગાથાર્થ - પ્રસ્તુતમા માર્ગને વિશે કટકજન્ય, જ્વરજન્ય, મોહજન્ય સમાન પ્રવૃત્તિફલક [=પ્રવૃત્તિજનક] હીન, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારે વિઘ્નજન્ય જાણવો [૩/૮]

❖ વિઘ્નજયવિમર્શ ❖

ટીકાર્થ - વિઘ્નનો મતલબ છે ધર્મમા અતરાય તેનો જય ત્રણ પ્રકારનો છે, કારણ કે વિઘ્નજયના પ્રતિયોગી = સબધી એવા વિઘ્નના ત્રણ ભેદ છે અર્થાત્ વિઘ્ન ત્રણ પ્રકારના હોવાથી વિઘ્નજય પાણ ત્રણ પ્રકારનો છે હીન અને મધ્યમસહિત

एको हीनो विघ्नजय, अपरो मध्यम, अन्यस्तृत्कृष्ट इति । त्रैविध्यमेव निदर्शनगर्भविशेषणेन समर्थयति → मार्गे प्रवृत्तस्य पुर इह = जगति ये कण्टक-ज्वर-मोहा = कण्टकपादवेध-ज्वरोत्पत्ति-दिङ्मोहोत्पादा विघ्ना अस्थाविता-विह्वल-नियतदिवप्रवृत्तिप्रतिबन्धका तज्जयाश्च विशिष्टप्रवृत्तिहेतव तत्समोऽय धर्मस्थानेऽपि कण्टकाना (= कण्टक-स्थानीयाना) शीतोष्णादीना ज्वरकल्पाणा शारीर्योगाणा दिङ्मोहकल्पस्य च मिथ्यात्वस्य जय परिषद्वितीक्षया आरोग्यहेतुर्विहिताऽऽहारादिप्रवृत्ति-मनोविभ्रमापनायकसम्यक्त्वभावनाया च जनिता यथोत्तरमधिक त्रिविधोऽपि समुदित, प्रवृत्ति अधिकृतधर्मस्थानविषया फल यस्य स तथा, अल्पस्याऽपि विघ्नस्य सत्त्वे कार्याऽसिद्धेरित्यव-

कल्याणकन्दली

न सम्भवतीत्यत 'कण्टकपादवेधे'त्युक्तम्, अग्रेऽस्खलितप्रवृत्तिबन्धकत्वमविह्वलप्रवृत्तिप्रतिबन्धकत्व नियतदिवप्रवृत्तिप्रतिबन्धकत्व यथाक्रम कण्टकपादवेधादिष्वन्वेति । न च मूलग्रन्थस्थस्य मोहपदस्य योगदीपिकाकृतो दिङ्मोहपरत्वव्याख्यान कथ युक्तमिति शङ्कनीयम्, समयपरिभाषाया. तथैव व्यवस्थितत्वात्, → मूढा उ दिसाविभागमुणेता ← [४३०६] इति निशीथभाष्यस्य धर्मिपर तद्व्याख्यानमपि सवदत्यत्र । विशिष्टप्रवृत्तिहेतव इति । जिगमिषो कण्टकजयोऽस्खलितप्रवृत्तिहेतु ज्वरजयोऽविह्वलपादन्या-सादिप्रवृत्तिहेतु दिग्भ्रमात्मकमोहस्य जयो नियताभिप्रेतदिवप्रवृत्तिहेतुरित्यर्थ । बाह्यविघ्नजयेनाऽऽशयभेदश्चोपलक्ष्यते । अतो नाशयरूपताऽस्य व्याहृतेति ध्येयम् । कण्टकाना = कण्टकस्थानीयाना शीतोष्णादीना आदिपदेन क्षुत्पिपासादीना ग्रहणम् । समुदितविघ्नविजयत्रितयस्याधिकृतधर्मस्थानप्रवृत्तिफलकत्वे हेतुमाह → अल्पस्यापि विघ्नस्य सत्त्वे कार्याऽसिद्धेः । तदुक्त टीकाकृता ऐन्द्रस्तुतिचतुर्विंशतिकावृत्तौ → न हि सति आधिलेशोऽपि श्रुतपाठो भवति प्रभवति वा कार्याय ← [७/३] इति । अवशिष्टमतिरोहितार्थम् । तथापि सोपयोगितया टीकाकृतिर्मिता योगविशिकावृत्तिर्दर्श्यते । तथाहि → 'विघ्नजयो नाम विघ्नस्य जयोऽस्मादिति व्युत्पत्त्या धर्मान्तरायनिवर्त्तक परिणाम । स च जेतव्यविघ्नत्रैविध्यान्निविध । तथाहि 'यथा कस्यचित् कण्टकाऽऽकीर्णमार्गमवतीर्णस्य कण्टकविघ्नो विशिष्टगमनविधातहेतुर्भवति, तदपनयनन्तु पथि प्रस्थितस्य निराकुलगमन-सम्पादक तथा मोक्षमार्गप्रवृत्तस्य कण्टकस्थानीयशीतोष्णादिपरिषहैरूपद्रुतस्य न निराकुलप्रवृत्ति, तत्तितिक्षाभावनया तदपाकरणे त्वनाकुलप्रवृत्तिसिद्धिरिति कण्टकविघ्नजयसम प्रथमो हीनो विघ्नजय । 'तथा तस्यैव ज्वरेण भृशमभिभूतस्य निराकुलगमनेऽङ्गोरपि तत्कर्तुमशक्नुवत् कण्टकविघ्नादधिको यथा ज्वरविघ्नस्तज्जयश्च विशिष्टगमनप्रवृत्तिहेतुस्तथेहापि ज्वरकल्पा शारीरा एव रोगा विशिष्टधर्मस्थानाराधनप्रतिबन्धकत्वाद्विघ्नास्तदपाकरणश्च 'हियाहारा मियाहारा' [पि नि ६४८] इत्यादिसूत्रोक्तरीत्या तत्कारणा-नासेवनेन, 'न मत्स्वरूपस्यैते परिपहा लेशतोऽपि बाधका किन्तु देहमात्रस्यैवे'ति भावनाविशेषेण वा सम्यग्धर्माराराधनाय समर्थत्वमिति ज्वरविघ्नजयसमो मध्यमो द्वितीयो विघ्नजय । 'यथा च तस्यैवाध्वनि जिगमिषोर्दिङ्मोहविघ्नोपस्थिता भूयो भूय प्रेर्यमाणस्याऽप्यध्वनितैर्न गमनोत्साह स्यात्तद्विजये तु स्वयमेव सम्यग्ज्ञानात् परैश्चाभिधीयमानमार्गश्रद्धानात् मन्दोत्साहतात्पागेन विशिष्टगमनसम्भवस्तथेहापि मोक्षमार्गे दिङ्मोहकल्पो मिथ्यात्वादिजनितो मनोविभ्रमो विघ्नस्तज्जयस्तु गुरुपारतन्त्र्येण मिथ्यात्वादि-

उत्कृष्ट विघ्नजय आगवो अर्थात् એક હીન વિઘ્નજય, બીજો મધ્યમ વિઘ્નજય, ત્રીજો ઉત્કૃષ્ટ વિઘ્નજય-આમ વિઘ્નજયના ત્રણ ભેદ છે વિઘ્નજયના ત્રણ ભેદનુ જ ઉદાહરણગર્ભિત વિશેષણ દ્વારા સમર્થન કરતા ગ્રીમદ્જી જગુાવે છે કે દુનિયામા માર્ગમા [આગળ વધવા] પ્રવૃત્ત થયેલ પુરુષને પગમા કાટો વિધાર્થ જવો, તાવ આવવો અને દિરમોહ = દિશાભ્રમ થવો, - આ ત્રણ વિઘ્ન આવી શકે પગમા કાટો લાગે તો તે અસ્ખલિત રીતે માર્ગમા ગતિસ્વરૂપ પ્રવૃત્તિનો પ્રતિબધક બને છે તાવ આવે તો નબળાઈના કારણે શરીર ધ્રુજવાને લીધે વિઘ્નતા વિના પગ મૂકીને ચાલવામા તે પ્રતિબધક બને તથા જો પશ્ચિમ દિશામા પૂર્વ દિશાનો ભ્રમ થઈ જાય તો તે દિશાભ્રમ પૂર્વદિશામા ગમન કરવામા પ્રતિબધક બને ઉગમાગ્રી દિશાએ જવા નીકળેલો આયમાગ્રી દિશાએ પહોંચી જાય તે વિઘ્નોનો જય થાય તો તે વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિમા હેતુ બને અર્થાત્ પગમા કાટો ન લાગે તો અસ્ખલિત રીતે માર્ગમા આગળ વધી શકાય તાવ ન આવે તો વિઘ્નતા વિના પથમા પ્રયાણ થઈ શકે તથા દિશાભ્રમ ન થાય તો પોતાને જે દિશામા જવુ છે તે જ દિશામા લક્ષ્ય તરફ આગળ વધાય

ધર્મસ્થાનમા પાણ કટકસ્થાનીય ઠડી, ગરમી વગેરે હીન વિઘ્નો, તાવસમાન શારીરિક રોગાત્મક મધ્યમ વિઘ્નો અને દિરમોહતુલ્ય મિથ્યાત્વસ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ વિઘ્ન સભવી શકે છે ઠડી, ગરમી વગેરે વિઘ્નોને જીતવામા પરિપાકને સહન કરવાની પ્રબળ ઈચ્છા કારણ બને આરોગ્યનો હેતુભૂત પથ્ય-હિત-મિત એવો શાસ્ત્રવિહિત આહાર લેવાની પ્રવૃત્તિ દ્વારા શારીરિક ગેગ વગેરે મધ્યમ વિઘ્નને જીતી શકાય મનના વિશિષ્ટ ભ્રમોને-શકાઓને દૂર કરનાર સમ્યક્ત્વની હેયોપાદેયવિષયક યથાર્થ ભાવના દ્વારા મિથ્યાત્વસ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ વિઘ્નને સરળતાથી જીતી શકાય આ ત્રણેય વિઘ્નજય ઉત્તરોત્તર અધિક = ચઢિયાતા છે અર્થાત્ પ્રથમ વિઘ્નજય જળન્ય ક્ષાનો છે દ્વિતીય વિઘ્નજય મધ્યમ કોટિનો છે જ્યારે તૃતીય વિઘ્નજય ઉત્કૃષ્ટ છે આ ત્રણેય વિઘ્નજય ભેગા થાય તો અધિકૃતધર્મસ્થાનવિષયક પ્રવૃત્તિસ્વરૂપ ફલ ઉત્પન્ન થઈ શકે, કારણ કે અલ્પ પાણ વિઘ્ન હોય તો કાર્યનિહિન થતી નથી- એમ આગવુ ૩૫૦ ગાથાના

સેયમ્' ॥૩/૯॥

સિદ્ધિ લક્ષ્યતિ → સિદ્ધિ રિત્યાદિ ।

સિદ્ધિસ્તત્તદ્ધર્મસ્થાનાવાપ્તિરિહ તાત્ત્વિકી જ્ઞેયા । અધિકે વિનયાદિયુતા હીને ચ દયાદિગુણસારા ॥૩/૧૦॥

સિદ્ધિ તત્તુર્થાશયરૂપા ઇહ = આશયવિચારે તસ્ય તસ્યાભિપ્રેતધર્મસ્થાનસ્યાઽર્હિસાદેરવાપ્તિ તાત્ત્વિકી = સ્વાનુષઙ્ગેણ નિત્યવૈરાણામપિ વૈરાદિવિનાશકત્વેન પારમાર્થિકી જ્ઞેયા । સા ત સિદ્ધિ અધિકે પૃથવિશેષ-

કલ્યાણકન્દલી

પ્રતિપક્ષભાવનયા મનોવિભ્રમાપનયનાદનવચ્છિન્નપ્રયાણસમ્પાદક ઇત્યય મોહવિઘ્નજયસમ ઉત્તમન્તૃતીયો વિઘ્નજય । પ્તે ચ ત્રયોઽપિ વિઘ્નજયા આગયરૂપા સમુદિતા પ્રવૃત્તિહેતવ , અન્યતરવેકલ્યેઽપિ તદસિદ્ધેરિત્યવધેયમ્' ← [યો વિ ૧/૫ ૨/૩] ઇતિ । ઉત્તમાસ્તુ વિઘ્નજયવન્ત ણ્વ । તદુક્ત → પ્રારમ્ભ્યતે ન ચલુ વિઘ્નભયેન નાંચે , પ્રારમ્ભ્ય વિઘ્નવિહતા ચિરમન્તિ મધ્યા । વિઘ્ન પુનરપિ પ્રતિહન્યમાના પ્રારમ્ભ્યમુત્તમજના ન પરિત્યજન્તિ ॥ ← []

ઇદ્ધાત્રાવધેયમ્ - કળ્પકસ્થાનીયાના ગીતોળાદીના વિન્ત્વ વાહ્યાપેશયુવ । અત ઉપલક્ષણેન મઞ્જ્વલનકપાયાઽનાભોગ-મન્દાર્નધ્યાન-જયન્યાશુભલેદ્યા-ગારવ-મજ્ઞાન્તરાયાનાંદેયાદીનામન્તરજ્ઞપેક્ષયા કળ્પકમ્ધાર્નીયવિન્ત્વમવગન્તવ્યમ્ । ણ્વમેવાઽપ્રત્યા-શ્ચાન-પ્રત્યાશ્ચાનકપાયાઽવિરતિ-તીત્રાર્તધ્યાન-મધ્યમાશુભલેદ્યા-ગારવ-મજ્ઞાન્તરાયાદીનામન્તરજ્ઞત્વેન જ્વરસ્થાનીયવિન્ત્વમવસેયમ્ । તથાઽનન્તાનુવન્નિકપાય-રૌદ્રધ્યાન-તીત્રાશુભલેદ્યા-ગારવ-મજ્ઞાદીના મિથ્યાત્વોપલક્ષકાનામન્તરજ્ઞત્વેન દિદ્મોહસ્થાનીયવિન્ત્વમ-વસાતવ્યમ્ । અનાયદેગજન્માતિદ્રારિદ્ર્ય-દૂષિતહીનાઙ્ગોપાઙ્ગ-દુષ્કુલજન્મ-ધર્મદ્વેયિકુટુમ્બપ્રાપ્તિ-કલ્યાણમિત્રાપ્રાપ્તિ-મદૂરુવિરહ-ધર્મ-સાધનાઽયોગ-કુગુરુસયોગ-પ્રચુરપાપસાધનસયોગાઽભિનિવિષ્ટસમ્પ્રદાયમહવાસાઽકલ્યાણમિત્રયોગાઽતિદુર્વલગ્નગારાદીના વિગિષ્ટધર્મસ્થાન-પ્રાપ્તૌ વહિરઙ્ગત્વેન દિદ્મોહસ્થાનીયવિન્ત્વમવગમ્યમ્ । તજ્જયોપાયાશ્ચ યથાગમમૂહનીયા । પ્રકૃતે મેઘકુમારોદાહરણ કળ્પકવિન્નજયે દહનસુરદૃષ્ટાન્તો જ્વરવિઘ્નજયે અર્હદ્વક્તધાનકઞ્ચ મોહવિઘ્નજયં ભાવનીયમ્ । યથોક્ત ઉપદેશપદે → મેહકુમારો પ્ત્ય ડહનસુરો ચેવ અરિહદ્વક્તો ય । આહરણા જહમચ વિત્રેયા સમયનીર્તાણ ॥૨૬૩॥ ← દૃષ્ટાન્તસ્વરૂપ તુ તદ્વૃત્તિતોઽવસેયમ્ ॥૩/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ખાન્વયસ્ત્વમે → અધિકે વિનયાદિયુતા હીને ચ દયાદિગુણસારા તત્તદ્ધર્મસ્થાનાવાપ્તિ ઇહ તાત્ત્વિકી સિદ્ધિ જ્ઞેયા ॥૩/૧૦॥ ડ્યમપિ કારિકા યોગવિશિકાવૃત્તિ-કૂપદૃષ્ટાન્તવિગદીકરણવૃત્ત્યાદો ટીકાકૃતોદ્ધતા [યો વિ ૧/૫ ૨/૩/૪ વિ ગા ૧૩ વૃ] સ્વાનુપદ્ધેણ = સ્વસાન્નિધ્યેન નિત્યવૈરાણામપિ = જાત્યા વદ્ધવૈરાણામપિ સર્પ-નકુલાદીના વૈરાદિવિનાશકત્વેન = તત્કાલમેવ વૈરાદિત્યાજનેન પારમાર્થિકી જ્ઞેયા । તદુક્ત જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણ → સારજ્ઞી સિદ્ધશાવ સ્મૃશતિ સુતથિયા નન્દિની વ્યાપ્રપોત, માર્જારી હસવાલ પ્રણયપરવશા કેલિકાન્તા ભુજજ્ઞમ્ । વૈરોપ્પાજન્મજાતાન્યપિ ગલિતમદા જન્તવોઽન્યે ત્યજન્તિ, ત્રિત્વા સામ્યૈકરૂઢ પ્રશમિતકલુષ યોગિન શ્રીણમોહમ્ ॥ ← [જા ૨૪/૨૬-૫ ૨૯૦] ઇતિ । તદુક્ત પાતઙ્ગલયોગસૂત્રેઽપિ → અર્હિસાપ્રતિષ્ઠાયા તત્સન્નિધૌ વૈરત્યાગ ← [૨/૩૫] ઇતિ । બલભદ્રમુનિપ્રભૃતયશ્ચાઽવ દૃષ્ટાન્તત્વેન જ્ઞેયા । ણ્વમેવ સત્યાદિ-સિદ્ધૌ તત્સામીપ્યે સ્વરસત સર્વદા મિથ્યાભાષિપ્રભૃતીનામપિ મૃષાભાષણાદિત્યાગ વોધ્ય । ઉપલક્ષણાત્ સિદ્ધચન્તરઘટનકારિત્વેન પારમાર્થિકત્વમસ્યા વોધ્યમ્, અન્યથા સમ્પ્રેત્યપાતેઽપિ પાતઙ્ગલ્યનુવેધેન પાત ણ્વાસૌ । તદુક્ત યોગવિન્દો → સિદ્ધચન્તરસ્ય સઙ્ગીજ યા સા સિદ્ધિરિહોચ્યતે । ણેકાન્તિક્યન્યથા નૈવ, પાતઙ્ગલ્યનુવેધત ॥ સિદ્ધચન્તર ન સન્ધત્તે, યા સાઽવચ્ચ પતત્યત । તન્નકલ્યાણ્યનુવિદ્ધેવ, પાતોઽસૌ તત્ત્વતો મત ॥ સિદ્ધચન્તરાઙ્ગસયોગાત્, સાધ્વી ચૈકાન્તિકી ભૃશમ્ । આત્માદિપ્રત્યયોપેતા, તદેવા નિયમેન તુ ॥ ← [યો.વિ ૨૩૩/૩૪/૩૫] ઇતિ । અત એવ પ્રથમગુણસ્થાનવર્તિના પરદર્શિના સ્વસાન્નિધ્યેનાહિનકુલાદિ-

અવનમા જાણવેલ છે કે → વિના વિધનજ્ય સાધુને રે, નવિ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણ રે, કિરિયાથી શિવપુરી હોય રે, કેમ જાણે અત્રાણ રે ← આ બધુ માર્મિક વાત છે [૩/૯]

મિત્રિનુ લક્ષણ બતાવતા મૂલકારથી ક્રમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - અધિગુણવાનને વિશે વિનયાદિયુક્ત અને હીનને વિશે દયાદિગુણપ્રધાન એવી તે તે ધર્મસ્થાનની પ્રાપ્તિ અહીં તાત્ત્વિક સિદ્ધિ જાણવી [૩/૧૦]

સિદ્ધિચિન્તનપદ્ય

ટીકાર્થ - પ્રસ્તુત આશયવિશેષની વિચારણામાં થોથા આશયસ્વરૂપ નિદ્ધિ તેને જાણવી કે જે અધિકૃત અહિંસા વગેરે ધર્મસ્થાનની પ્રાપ્તિસ્વરૂપ હોય જે પ્રાણીઓમાં કાયમ વેર-દુશ્મનાવટ હોય તેવા જીવોના પણ વેર-દુશ્મનાવટ વગેરેનો પોતાના સાન્નિધ્યથી

✓ નમકારિમાવૃત્તો ૨ પ્રતો ચત્તારોઽશુદ્ધા પાઠા ।

સૂત્રાર્થોભયનિષ્ણાતે તીર્થકલ્પે ગુરૌ વિનયાદિના 'યુતા, આદિના વૈયાવૃત્ય-બહુમાનાદિગ્રહ । હીને ચ = સ્વાપેક્ષ્યા હીનગુણે નિર્ગુણે વા દયાદિગુણેન = દયા-દાન-દુ સ્વોદ્ધારાદિભિલાષેણ સાચા = પ્રધાના । ઉપલક્ષણાત્ મધ્યમોપ-કારફલવતીત્યપ્યવસેયમ્ ॥૩/૧૦॥

કલ્યાણકન્દલી

વૈરાદિવિનાશકાનામહિસાદિસિદ્ધેરનુબન્ધવિકલત્વે તુ પારમાર્થિકસિદ્ધિર્બહિર્ભાવોઽવગન્તવ્યઃ ।

ઇદ્ધ્વાઽન્નાવધાતવ્યમ્ → ઇચ્છાપ્રવૃત્તિસ્થૈર્યસિદ્ધિર્ભેદેન ચતુર્ધા યોગવિભાગે ત્યય સ્થૈર્યયોગેઽવતરતિ, દર્શિતહેતુદ્રવ્યવ્યુત્પત્તિપારમાર્થિક-કલ્પકલિતત્વેનાઽતિચારાદિવિપક્ષચિન્તારહિતત્વાત્ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે → વિપક્ષચિન્તારહિત, યમપાલનમેવ યત્ । તત્સ્થૈર્યમિહ વિજ્ઞેય, તૃતીયો યમ एव हि ॥૨૧૭॥ ← इति । 'तृतीयो यम' इति स्थिरयम इति । तदुक्त योगविशिकायामपि → तद् चेव एववाह्यचित्तारहिय धिरत्तण नेय ← [यो वि ६] इति । यद्वेच्छादिभेदेन चतुर्धा योगविभागेऽपि तत्सन्निधौ वैरत्यागात् परार्थ-साधकत्वेनेय सिद्धिरेवावसेया । तदुक्त योगदृष्टिसमुच्ये → परार्थसाधक त्वेतत्सिद्धि शुद्धान्तरात्मन । अचिन्त्यशक्तियोगेन चतुर्थो यम एव तु ॥२१८॥ इति । 'चतुर्थो यम' ← इति सिद्धयिमाभिधानयोग इत्यर्थः । तदुक्त योगविशिकायामपि → सर्व परत्वासाहारूप पुण होइ सिद्धि ति ← [यो.वि ६] इति । अनेनाऽऽभ्याસिकमात्राऽहिसाद्युपलब्धे तात्त्वિકસિદ્ધિર્બહિર્ભાવો દ્યોતિત ।

ગુરો = સ્વાપેક્ષ્યા ગૌરવાર્હે । હીને ચ દયાદિગુણેન પ્રધાનેતિ, અન્યથા સ્વસ્થૈવ તાત્વિકધર્માઽભાજનત્વ સ્યાત્, કઠોર-ચિત્તસ્ય ધર્માઽયોગ્યત્વાત્ । તદુક્ત → દીન હીન જન દૃષ્ટ્વા, કૃપા યસ્ય ન જાયતે । સર્વજ્ઞભાષિતો ધર્મસ્તસ્ય ચિત્તે ન વિદ્યતે ॥ ← [] इति । 'आद्यन्तयोग्रहणे तन्मध्यपतितोऽपि गृह्यते' इति न्यायेन उपलक्षणात् = अधिक-हीनपदयो उपलक्षणत्वात् = स्वार्थबोधकत्वे सति स्वार्थतरार्थबोधकत्वात् मध्यमोपकारफलवती = मध्यमगुणे स्वापेक्षया तुल्यगुणे वा उपकारान्विता स्वनिष्ठकार्यतानिरूपितकारणतासम्बन्धेन मध्यमगुणोद्देश्यकोपकारविशिष्टेत्यर्थः । तदुक्त टीकाकृता योगविशिकावृत्तौ → अतिचाररहिताधिकगुणे गुर्वादौ विनय-वैयावृत्य-बहुमानाद्यचित्ता हीनगुणे निर्गुणे वा दया-दान-व्यसनपतितदु खा-पहारादिगुणप्रधाना मध्यमगुणे चोपकारफलवत्यधिकृतधर्मस्थानस्याऽहिसादे प्राप्ति सिद्धि ← [यो.वि १/पृ ३] इति । तदुक्त योगलक्षणद्वान्निशिकायामपि → सिद्धिस्तात्त्विकधर्मांसि साक्षादनुभवાત્મિકા । કૃપોપકારવિનયવાન્નિતા હીનાદિપુ ક્રમાત્ ॥ ← [દ્વા દ્વા. ૧૦/૧૪] इति । अनुभवआत्मिकेत्यनेनाभव्यादिद्रव्यलिङ्गिसन्निधौ वैरत्यागेऽपि तेषा तात्त्विकसिद्धिर्विरह उपदर्शितः । न हि ते तात्त्विकाहिसादिधर्मस्थान स्वरसेन साक्षादनुभवन्ति ।

ઇદ્ધ્વાન્ન ધ્યાતવ્યમ્ → અધિકે વિનયાદિયુક્તત્વેનૌદ્રવ્યહઠ્ઠારાદિશૂન્યત્વમુપદર્શિતમ્, મધ્યમે ઉપકારાન્વિતત્વાભિધાનેન તસ્યેર્ષ્યાઽસુયા-માત્સર્ય-દ્વેષ-સન્તાપ-કલહવૃત્તિ-પરપરિવાદપરિણામાદિપરિહારો દ્યોતિત । હીને દયાદિસારત્વોક્ત્યા શુદ્ધતા-તુચ્છતા-નિન્દા-તિરસ્કારાદ્યત્યન્તવિરહો વિદ્યોતિત । ન હ્યતાત્વિકધર્મસિદ્ધેરજીર્ણકલ્યા ઔદ્રવ્યહઠ્ઠારેર્ષ્યાદય તાત્વિકધર્મસિદ્ધૌ સમ્ભવન્તિ । તદુક્ત → તજ્ઞાનમેવ ન ભવતિ યસ્મિન્નુદિતે વિભાતિ રાગગણ । તમસ કુતોઽસ્તિ શક્તિ દિનકરકિરણાગ્રત સ્થાનુમ્ ॥ ← [] इति । वस्तुत तस्य सर्वज्ञमतविज्ञानमेव नास्ति । तदुक्त उपदेशमालाया → बन्धिव्व वायुपुण्णो परिभमई जिणमय अयाणतो । धद्धो निव्विन्नाणो, न य पिच्छइ कचि अपणसम ॥૩૮૧॥ ← इति । उत्तराध्ययनेऽपि → आयरिय-

નાશ કરવાના લીધે તે સિદ્ધિને તાત્વિક = પારમાર્થિક જાણવી આ પારમાર્થિક સિદ્ધિ સૂત્રાર્થઉભયમા નિમગ્નાત એવા તીર્થસમાન ગૌરવાઈ પુરુષને વિશે વિનયાદિથી યુક્ત હોય આદિપદથી વૈયાવૃત્ય, બહુમાન વગેરે પણ સમજી લેવાના તથા પોતાની અપેક્ષાએ હીનગુણવાળા અથવા નિર્ગુણને વિશે દયા, દાન, દુ ખોદ્ધારાદિના અભિલાષથી પ્રધાન હોય [અધિક-હીનના] ઉપલક્ષણથી મધ્યમગુણવાળાને વિશે ઉપકારાત્મક કલની જનક હોય- એમ જાણવું [૩/૧૦]

❁ ધર્મસિદ્ધિના અર્થો ૬૨ ૨૬૦ ❁

વિશેષાર્થ - સિદ્ધિનો અર્થ છે અહિસા વગેરે તે તે ધર્મસ્થાનની પ્રાપ્તિ તે તાત્વિક તો જ કહી શકાય જે તેના સાન્નિધ્યથી ફર વેરી એવા જીવોના વેર વગેરે શમી જાય સિદ્ધ થયેલા ધર્મનો પ્રભાવ જ એવો છે કે પોતાની આનંદપાસના જીવોમા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ ધર્મનો સક્રમ થઈ જ જાય તથા જે સિદ્ધિ પારમાર્થિક ન હોય તો તે સિદ્ધિપુરુષ પોતાનાથી અધિકગુણમય ગૌરવયોગ્ય વ્યક્તિ વિશે પણ ઉદ્ગત, અક્કડ બને આ અભિમાન સિદ્ધિનુ અર્થ છે તેમ જ તે સિદ્ધિની અતાત્વિકતાના લીધે તેને સમાન ગુણવાળા, મધ્યમગુણવાળા જીવોની ઈર્ષ્યા, નિંદા વગેરેનો ચેષી રોગ પણ લાગુ પડે અને પોતાનાથી હીનગુણવાળા કે નિર્ગુણ પુરુષનો પિક્કાર, તિરસ્કાર પણ કરે જે આપુ હોય તો દેખાતી ધર્મસિદ્ધિ ચોક્કસ નકલી જ હોય અમલી ધર્મસિદ્ધિ હોય તો

વિનિયોગ લક્ષ્યતિ -> સિદ્ધેશ્વર'ત્યાદિ ।

સિદ્ધેશ્વરોત્તરકાર્ય વિનિયોગોઽવન્યમંતદેતસ્મિન્ । 'મત્યન્વસમ્પત્ત્યા સુન્દરમિતિ તત્પર યાવત્ ॥૩/૧૧॥

સિદ્ધેશ્વર 'ઉત્તરકાલભાવિ કાર્ય વિનિયોગો નામ આશયભેદો વિશેષ । એતત્ = વિનિયોગાખ્ય સિદ્ધયુત્તરકાર્ય અવન્ય = જ કદાવેદિન્નિષ્ફલમ્, એતસ્મિન્ સતિ = સજ્ઞાતે અવન્યસમ્પત્ત્યા = મૂળેઽપિ સુવર્ણઘટન્યાયેન સર્વથા ફલાનપગમાત્ વિનિયોજિતધર્માપગમેઽપિ ભૂયો ઈટિતિ તત્સસ્કારોદ્વોધસમભવાદનેકજન્માન્તરસન્તાનવ્રત્તમેણાઽવિચ્છેદ-સમ્પત્ત્યા હેતુભૂતયા ઈતિ હેતો તત્ = સિદ્ધયુત્તરકાર્ય પર શૈલેશીલક્ષણ સર્વોત્કૃષ્ટધર્મસ્થાન યાવત્ સુન્દર

કલ્યાણકન્દલી

ઉવજ્ઞાણહિ, મુય વિણય ચ ગાહિણ । તે ચેવ સ્તિમઙ્ વાલો, પાવયમણુત્તિ વુચ્છ ॥[૧૭/૪] <- ઈતિ પ્રાંક્તમ્ । શુદ્રાદય-સ્વત્યન્તમયોગ્યા ધર્મસ્થાનમ્ । મિદ્ધિકૃતે ચ વિન્નજયવત્ યોગશાસ્ત્રાચાગદ્વાદિદર્શિતા મહાવ્રત-દર્શન-જ્ઞાન-ચાગ્રિદિભાવના અનિત્યાદિ-મેચ્યાદિભાવનાશ્ચાઽઽમેવર્નાયા' ॥૩/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે ટપ્પાન્વયમ્ચેવમ્ -> મિદ્ધેશ્વર ઉત્તરકાર્ય વિનિયોગ, એતત્ અવન્યમ્, એતસ્મિન્ મતિ અવન્યસમ્પત્ત્યા ઈતિ તત્ પર યાવત્ સુન્દરમ્ ॥૩/૧૧॥ ઇમપિ કારિકા યોગવિશિકાવૃત્તિ-કૂપદૃશાન્તવિગ્રહીકરણવૃત્ત્યાદૌ સ્વાદિત્વનોદ્વિદિતા । યોગવિશિકાવૃત્તો ચાસ્યા વ્યાખ્યાલેશ્વર્યાકાકૃતા -> અવન્ય = ન કદાચિન્નિષ્ફલ, એતત્ = ધર્મસ્થાનમર્હિયાદિ, એતસ્મિન્ = વિનિયોગે મતિ અવન્યસમ્પત્ત્યા = અવિચ્છેદભાવેન, તત્ = વિનિયોગાખ્ય ધર્મસ્થાન સુન્દરમ્, 'ઈતિ' મિત્રક્રમ મમાપ્યર્થશ્ચ, યાવત્પરમિત્યેવ યોગ., યાવત્ 'પર' = પ્રકટ ધર્મસ્થાન મમાપ્યત્ ઇત્યર્થ <- ઇત્યેવમુપદર્શિત । 'મિદ્ધેશ્વરોત્તરકાર્યમિત્યનેન સ્વસ્યાઽનુપગાન્તત્વે પરમ્મિદુપગમાધાનાધિકારિત્વમપાકૃતમ્ । તદુક્ત પદ્મકલ્પભાષ્યે -> જો મગિહ પલિત્ત અલસો તુ ન વિજ્ઞવં પમાણ । સો ન વિ મદ્દિયચ્ચાં પરચરદાહ્યમગમ્મિ ॥ <- [૧૩૦૩] ઈતિ ।

નતુ મિદ્ધાઽહિમાના મર્મપે હિમાગીલા અપિ હિમા કર્તુ નાલમિતિ સ્વીકુર્મ કિન્તુ તત્પરવિધાનવિગ્રહે પુનરપિ તે હિમાવ્યાપુતા ભવન્ત્યેવ । ન હિ સમવસરણગતા મિદ્-વ્યાપ્ત-મર્મ-નકુલાદાય તદુત્તરકાલ મર્વદા મર્વેઽપિ હિમા ત્વજન્ત્યેવંત્યેકાન્તો જિનાગમવેદિભિરપિ સ્વીક્રિયતે । તત્તથ વિનિયોગમ્ય વન્ધ્યત્વમેવ વિનિયોજિતધર્મમ્ય પ્રચ્ચવાદિતિ । પર્વમેવ સિદ્ધાઽહિમાનામપિ યોગિનામમુત્ર મ્હવિતવ્યતાદિનિયોગેન મર્મ-મિદ્ધાદિગતૌ હિંમનગીલત્વમપિ સમ્ભવતિ । તત્તથ ન પગપેક્ષ્યા ન વા સ્વાપેક્ષ્યા વિનિયોગમ્યાઽવન્યત્વનિયમો યુક્ત ઈતિ ચેત્ ? અત્ર વદન્તિ-સુવર્ણઘટન્યાયેન સર્વથા = હેતુરૂપેણ ફલાનપગમાત્ = ફલાઽવિ-નાગાત્ । ઘટત્વેન રૂપેણ સૌવર્ણઘટમદ્દેઽપિ સુવર્ણત્વેન રૂપેણ તુ સુવર્ણઘટલક્ષણમ્ય ફલસ્યાઽવિનાશવત્ તથાવિધકયાયોદયાત્ વિનિયોજિતધર્માપગમેઽપિ = વિનિયોજિતધર્મત્વેન રૂપેણ વિનિયોજિતસ્ય ધર્મમ્ય નાગેઽપિ તત્સસ્કારરૂપેણાઽવિનાશાત્ તદ્વ્યક્ત્ય-ભાવેઽપિ તત્ત્વત્યનપગમાત્, ભૂયો ઈટિતિ તત્સસ્કારોદ્વોધસમભવાત્ = વિનિયોજિતધર્મગોચરવાસનાભિવ્યક્તિયોગાત્ અનેકજન્માન્તરસન્તાનવ્રત્તમેણ અવિચ્છેદસમ્પત્ત્યા = સ્વ-પરયો પુનર્વિનિયોજિતધર્મઘટનસમ્પત્ત્યા હેતુભૂતયા, એતત્ અવન્યમિતિ ચોવ્યમ્ ।

અપિદ-ગુણમપત્ર યોગી પુરુષનો વિનય, ભક્તિ, બહુમાન, વૈષાવચ્ચ વગેરે ડગવામા તે તત્પર હોય તથા મમાન ગુણવાળા કે મયમગુણવાળા પુરુષને માગ્ય, મદદ ડગવામા તે મકોય ન ગમે અને ગુણહીન પુરુષને વિશે કડુગાથી તેનુ હેયુ બીનુ હોય આ પ્રાપ્ત થયેલ તાત્વિક ધર્મનિદ્રિની ઓળખ છે ૩૫૦ ગાયના ન્વનમા બાળાવેલ છે કે -> વિનય અધિક ગુણ માધુનો કે, મયમનો ઉપગાર કે, નિદ્રિ વિના હોવે નહિ કે, દૂષા હીનની માર કે <- [૩/૧૦]

વિનિયોગનુ લક્ષણ બતાવતા મૂલકાઁથી ડગાવે છે કે -

ગાથાર્થ - નિદ્રિનુ ઉત્તરકાલીન કાર્ય વિનિયોગ છે આ અમોઘ છે [કાગુ કે] આ વિનિયોગ હોતે છતે અવિચ્છિન્નતાની પ્રાપ્તિ થાય કે એ કાગુ તે વિનિયોગ શ્રેષ્ઠ ધર્મસ્થાન નુધી મુદ્દ છે [૩/૧૧]

ૐ વિનિયોગ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન ૐ

લીકાર્થ - નિદ્રિના ઉત્તર કાલમા થનાર કાર્યને વિનિયોગ નામનો આશયવિશેષ જાગ્યો નિદ્રિનુ ઉત્તરકાલીન વિનિયોગ નામનુ કાર્ય જાગ્યે પાગ નિષ્કલ જતુ નથી આનુ કાગુ એ છે કે વિનિયોગ થયે છતે કદાચ તે બાલ્ય ધર્મ અનુષ્ઠાનરૂપે ભાગી પડે તો પાગ નુવાર્ણકટન્યાયથી નર્વથા કલ ચાલી નથી જતુ જેમ મોનાનો ઘડો ભાગી જાય તો પાગ નુવાર્ણકે તો તે હાજર ન ગે છે તેમ અન્યમા વિનિયોગ ક્રેલ રમ કદાચ ચાલી જાય તો પાગ કી રૂપથી, વિનિયોગ ક્રેલ ધર્મના મચ્છાગની અભિવ્યક્તિ મભવ હોવાથી અલગ અલગ અનેક જન્મની પગપાથી કમે કીને અવિચ્છિન્નરૂપે વિનિયોજિત ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે આમ વિનિયોગ

મુદ્રિતપ્રતા તુ 'મત્યન્વસમ્પત્ત્યા' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ । ૦ મુદ્રિતપ્રતા - 'કચ્છાભાવનાય' ઇતિ પાઠ ।

પરોપકારગર્ભશાવત્યા તીર્થકરવિભૂતિપર્યન્તસુન્દરવિપાકાર્પકમ્' । અય વિનિયોગફલોપદેશ । લક્ષણન્ત્ સ્વાત્મતુલ્ય-
પરફલકર્તૃત્વમિત્યવસેયમ્ ॥૩/૧૧॥

एवमेतान् प्रणिधानादीनुवत्वा एषा भावत्वसमर्थनायाऽऽह → 'आशये'त्यादि ।

आशयभेदा एते सर्वेऽपि हि तत्त्वतोऽवगन्तव्याः । भावोऽयमनेन विना चेष्टा द्रव्यक्रिया तुच्छा ॥૩/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

ન ચાન્વયસમ્પત્ત્યા હેતુત્વલાભ કથમિતિ શઙ્કનીયમ્, 'હેતુ-કર્તૃ-કરણેત્યમ્બૂતલક્ષણે તૃતીયા' [સિ હે ૨/૨/૪૪] ઇતિ સિદ્ધ-
હેમસૂત્રેણ પ્રકૃતે તૃતીયાયા હેતુત્વાર્થકત્વાન્યુપગમાત્ । ઇત્યશ્ચ તથાવિધકપાયોદયાત્ સ્વકીયસદનુષ્ઠાનમજ્ઞેઽપિ ભાવાનુવેધાત્
સાનુબન્ધ શુભોદયમેવ તદિતિ દર્શિતમ્ । તદુક્ત યોગવિન્દૌ → ભાવવૃદ્ધિરતોઽવસ્ય સાનુબન્ધ શુભોદયમ્ । ગીયતેઽન્યૈરપિ
હોતત્, સુવર્ણઘટસન્નિભમ્ ॥૩૫.૧॥ ← ઇતિ । ઇદમેવાભિસન્ધાય ટીકાકૃતાઽપિ યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકાયા → રસાનુવેધાત્તામ્રસ્ય
હેમત્વ જાયતે યથા । ક્રિયાયા અપિ સમ્યક્ત્વ તથા ભાવાનુવેધત ॥ ભાવસાત્મ્યેઽત ણ્વાસ્યા મજ્ઞેઽપિ વ્યક્તમન્વય. । સુવર્ણઘટ-
તુલ્યા તા વ્રુવતે સૌગતા અપિ ॥ ← [દ્વા દ્વા ૧૦/૨૩-૨૪] ઇત્યુક્તમ્ । પરાપેક્ષયા વિનિયોગસ્યાઽવ્યવ્યત્વમુક્તમ્ । સામ્પ્રત
સ્વાપેક્ષયા તદાહ - પરોપકારગર્ભશક્ત્યેતિ સ્પષ્ટમ્ । સ્વાત્મતુલ્યપરફલકર્તૃત્વાશસ્યૈવ વિનિયોગલક્ષણત્વ ચેતસિકૃત્ય યોગલક્ષણ-
દ્વાત્રિશિકાયા-મપિ ટીકાકૃતા → અન્યસ્ય યોજન ધર્મે વિનિયોગસ્તદુત્તરમ્ । કાર્યમન્વયસમ્પત્ત્યા તદવન્ધ્યફલ મતમ્ ॥
← [દ્વા દ્વા ૧૦/૧૫] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । તદુક્ત યોગવિશિકાવૃત્તાવપિ → સ્વપ્રાપ્તધર્મસ્થાનસ્ય યથોપાય પરસ્મિન્નપિ સમ્પાદ-
કત્વ વિનિયોગ । અયઞ્ચાનેકજન્માન્તરસન્તાનક્રમેણ પ્રકૃષ્ટધર્મસ્થાનાવાપ્તેરવન્ધ્યો હેતુ ← [યો વિ.૧/૫૩] ઇતિ ।

इदञ्चात्रावयेय यत् स्वयं तप प्रमुखधर्मविकला अपि प्रवचनशक्तिपटव परस्मिन् तपोधर्मादिक सम्पादयन्ति तत्र न
विनियोगपदप्रवृत्ति, प्राधान्येन देशनामाहात्म्यविजृम्भितत्वात्तस्य । क्वचित् तत्र वक्तु तपोगोचरविशिष्टबहुमानादिक कारण,
क्वचित् वक्तुरादेय-सुस्वर-यशोनामादिकर्मोदय कारण, क्वचित् श्रोतुरूपदेशकोपदेश्यादिगोचरादरादिहेतु । एतेन → अभव्य-
गुरूपदेशादिकमवलम्ब्याऽनन्तजीवाना धर्मस्थानप्राप्ति-सिद्धि-कर्ममुक्त्यादिकमपि ← व्याख्यातम्, भव्यश्रोतृगतयोग्यता-धर्मदेशना-
गतस्वरूपशुद्ध्यादेरेव तत्र प्रधानहेतुत्वात् । विनियोगे तूपदेशादे गौणी हेतुता, प्राधान्येन स्वगतविनियोज्यधर्मस्थानगोचर-
तात्त्विकसिद्धेरेव कारणतेति विवेकः ॥૩/૧૧॥

અવધ્ય = અમોઘ = અનિષ્ઠળ હોવાથી શેલેશીકરણ નામના અયોગી ગુણસ્થાનક સ્વરૂપ ધર્મસ્થાન સુધી [સુદૃ છ અર્થાત્]
પરોપકારગર્ભિત શક્તિ દ્વારા તીર્થકરનો વેભવ વગેરે સુધીના સુદૃર વિપાક = અવાન્તર ફલને આપે છે આ વિનિયોગના ફલનુ
વિધાન જાણવું વિનિયોગનું લક્ષણ તો - પોતાના જેવા ફલને અન્ય વ્યક્તિમા ઉત્પન્ન કરવું- આ જાણવું અર્થાત્ પોતાને પ્રાપ્ત
થયેલ ધર્મસ્થાનના જેવું ધર્મસ્થાન અન્ય જીવમા પાણ ઉત્પન્ન કરવું તે વિનિયોગનું લક્ષણ છે [૩/૧૧]

વિશેષાર્થ - જગલમા ત્રિદ્રયોગી પુરુષની આસપાસ રહેલા વાઘ, વરુ, સિંહ, માપ, નોળીયા, બિલાડી, ઉદર વગેરે ફૂર
અથવા પરસ્પર દુશ્મનાવટવાળા પ્રાણીઓના વેરભાવ શાત થઈ જાય છે આ છે અહિંસાસિદ્ધિનું કાર્ય, જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષા
મુજબ વિનિયોગ કહેવાય છે તે હિંસક પ્રાણીઓ સિદ્ધયોગી પુરુષથી દૂર ગયા પછી કદાચ કપાયાદિના ઉદયથી ફરીથી હિંસા કરે
તો વિનિયોજિત અહિંસા ધર્મ વ્યવહારથી નાશ પામ્યો તેવું કહેવાય પરંતુ વાસ્તવમા તે નાશ પામેલ હોતો નથી અહિંસાના સંસ્કાર
તે પ્રાણીઓમા જરૂર પડે છે, જેને અભિવ્યક્ત થવાની સામગ્રી મળતા ફરી તે ઝડપથી અનેક ભવની પરપરા પછી પાણ પ્રગટ
થાય છે અને તે વ્યક્ત થયેલ અહિંસાદિ ધર્મ બળવાન બનતા તે જીવો ધર્મમાર્ગે - મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે છે માટે વિનિયોગ
નિષ્ફળ નથી જેમ સોનાનો ઘડો નાશ પામે તો પાણ સોનું નષ્ટ થતું નથી તેમ વિનિયોગનું ફળ સર્વથા નષ્ટ થતું નથી સંસ્કારરૂપે
હાજર રહે છે- આ સૂચવે છે કે ધર્મસ્થાનની અનેક કક્ષાઓ હોય છે અન્ય જીવની અપેક્ષાએ આ વિનિયોગનું ફળ જાણવું

આ વિનિયોગ પરોપકારગર્ભિત શક્તિવાળો હોવાના લીધે અનેક આગામી ભવોમા આ ધર્મસ્થાનનો પ્રવાહ ચાલે છે અને
વિનિયોગથી તે તે ધર્મસ્થાન નબળી વિશુદ્ધ પુષ્ટ સાનુબંધ ક્ષયોપશમ થવાના લીધે સિદ્ધ યોગીપુરુષો પ્રકૃષ્ટ પુણ્યબંધ કરી તીર્થકરની
વિભૂતિ-અશ્વર્યને પામવા ભાગ્યવતા બને છે યાવત્ શેલેશીકરણસ્વરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મસ્થાન સુધી પહોંચવા સમર્થ બને છે આ
વિનિયોગનું ફલ વિનિયોગ કરનારની = પોતાની અપેક્ષાએ છે સ્વતુલ્ય ધર્મસ્થાનને અન્યમા ઉત્પન્ન કરવા સ્વરૂપ વિનિયોગ એ
પાપમુ અને અતિમ ધર્મસ્થાન છે વિનિયોગને ઉદ્દેશીને ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા જણાવેલ છે કે → વિણ વિનિયોગ ન સભવે
રે, પરને ધર્મયોગ રે, તેહ વિના જન્માન્તરે રે નહિ સતતિ સયોગ રે ← [૩/૧૧]

આ રીતે પ્રણિધાન વગેરેને જાણાવીને તેમા ભાવત્વનું સમર્થન કરતા મૂલકારથી કહે છે કે -
ગાથાર્થ - આ બધા પાણ વાસ્તવમા આશયવિશેષસ્વરૂપ જાણવા આ [પ્રણિધાનાદિ] ભાવ છે આના વિના ચેષ્ટા =

एते = पूर्वोक्ता सर्वेऽपि कथञ्चित्क्रियारूपत्वेऽपि तत्पत = परमार्थत तदपत्तया आशयभेदा अवगन्त-
व्या । अय = पथप्रकारेऽप्याशयो भाव उत्पत्ते, उपयोगस्य भावनालक्षणत्वात् । अनेन = भावेन विना चेष्टा
काय-वाङ्-मनोव्यापाररूपा तुच्छा, द्रव्यक्रियात्वेन फलाऽजननीत्यर्थ ॥३/१२॥

कल्याणकन्दली

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → एते सर्वेऽपि तत्तत् आशयभेदा अगन्तव्या । अयं भावः, अनेन विना चेष्टा तु-ग्रा [यत] द्रव्यक्रिया ॥३/१२॥ इयं कारिका कूपदृष्टान्तविशदीकरणवृत्ति-पञ्चविंशत्युत्तुर्गतगाथाप्रमितमीमन्ध्रस्वामिस्तवन-टिप्पणादो गृहीता । एवमस्याः कारिकाया उत्तरार्द्धं प्रतिमाशतकवृत्तौ दिग्गृहीत [प्रशका ६०/९२] । कथञ्चित् = क्वचित् प्रयत्नातिशयजन्यत्वादिना क्रियारूपत्वेऽपि परमार्थतः = ऐदम्पर्यायमाश्रित्य तदुपलब्ध्याः = विशिष्टवाच्यक्रियार्थोक्ता अनुबन्ध-जनकत्वादिरूपेण आशयभेदा अध्यवसायविशेषात्मका एव अवगन्तव्याः । अत एव पञ्चप्रकारेणऽपि प्रणिधानादिपदप्रतिपाद्य आशयो भाव उच्यते, उपयोगस्य भावनालक्षणत्वात् । अत एव प्रणिधानादिविशिष्टाऽऽशयक्रिया नोऽगमतो भाववश्यकमुच्यते । प्रणिधानाद्यात्मकेन भावेन विना कायवाङ्मनोव्यापाररूपा चेष्टा तु-ग्राः = अगारा, अत्र मूलकारे हेतुगर्भविशेषणमुक्त-द्रव्यक्रिया इति । ततश्च प्रणिधानादिग्रन्था चेष्टा द्रव्यक्रियात्वेन तु-उत्तर्यम् । अत एव प्रणिधानाद्युपयोगिकलाया यथोक्तविधि-समन्विताया अपि पडावश्यक्रियाया नोऽगमतो द्रव्याशयकत्वमाप्नात पूर्वाचार्य । तदुक्तं अन्यत्रापि → 'तत्त्वविहूणो विज्जो लक्खणहीणो अ पडिओ लोण । भावविहूणो धम्मो तिन्नि वि नूण हसिज्जति ॥ ← [] इति । न च द्रव्यक्रियात्वेऽपि तु-उता कथं ? योग्यतायामपि द्रव्यपदप्रयोगात्, मूलकारेण → समयमि दव्वगणं पाय ज जोगपाड रूढोत्ति ← [पञ्चा ६/१०] इति पञ्चाशके प्रोक्तत्वादिति गदनीयम्, क्रियाया सत्त्वशुद्धिकाणतावच्छेदकक्रोटी प्रणिधानादिभावपूर्वकत्वस्य निवेष्टात्, एकात्तेनैव भावग्रन्थाया कारणतावच्छेदकशून्यत्वेन फलजननेऽस्मिन्नित्युक्तत्वात् । ततश्च सा फलाऽजननी = शुभानुबन्धप्रभूतिजरा-दिलक्षणफलजननाऽप्रत्यला इत्यर्थः । द्रव्यशब्दस्याऽत्राऽप्राधान्यपरत्वात् । तदुक्तं मूलकार एव पञ्चाशके → अप्पाहण्णेऽवि इह कत्थइ दिट्ठो उ दव्वसरोत्ति । अगारमद्दगो जह दव्वायरिओ सयाऽभवो ॥ ← [६/१३] इति । भावक्रिययो स्वतन्त्रयो स्वरूप योगदृष्टिसमुच्ये → तात्त्विक पक्षपातश्च भावग्रन्था च या क्रिया । अनयोन्तर ज्ञेय भानुसद्योतयोरिव ॥२२३॥ ← इत्युक्तम् । युक्तञ्चेत्तत्, द्रव्यक्षेत्रादिमापेक्षत्वेन क्रियाप्रकर्षस्य मर्यादितत्वात्, विशुद्धस्वभावसापेक्षतया भावप्रकर्षस्य निरव-धित्वात् भावस्य क्रियातोऽभ्यर्हितता स्पष्टैव । क्रियाया भावार्थत्वं, न तु भावस्य क्रियार्थत्वमित्यतोऽपि भावस्य प्राधान्यम् । तद्युक्ततयैव तदाक्षेपकतयैव वा क्रियाया उपादेयतेति निश्चयानुगृहीतव्यवहारपन्था विभावेनीय । अत्राऽस्मदीयकारिके → फल माधुर्यहीन हि, गरीर विगतचेतनम् । सुगन्धविकल पुण, मिलांनाऽऽलोकनाटकम् ॥१॥ भोजन लवणापेत, च्युतविद्यो हि पण्डित । प्रणिधानादिग्रन्था हि धर्मक्रिया तथा मता ॥२॥ ← इति । प्रणिधानादिग्रन्थाया अन्तर्मालिन्त्यगर्भाया अचरमावर्त्ति-कर्तृकाया धर्मक्रियाया प्रत्यपायाऽऽवहत्वमपि । तदिदमभिसन्धाय योगलक्षणद्वात्रिशिकाया → एतेराशययोगेस्तु विना धर्माय न क्रिया । प्रत्युत प्रत्यपायाय लोभ-क्रोधक्रिया यथा ॥ ← [द्वा द्वा १०/१६] इति टीकाकृतोक्तम् । लेगतोऽपि प्रणिधाना-दिभावयुक्ते बाह्यव्यापारे कथञ्चिद्विधिभेदे सति प्रयुज्यमानस्य द्रव्यपदस्य तु योग्यतापरत्वमेवेति विवेक ॥३/१२॥

પ્રવૃત્તિ તુચ્છ છે, [કાગળ કે તે] દ્રવ્યક્રિયાત્મક છે [૩/૧૦]

૨૬ તો ક્રિયામાં ભાવને ઉમેરતા જાય ૨૭

ટીકાઈ - પૂર્વે જાણાવેલ પ્રાણિયાન વગેરે અધાય આશિક ગીતે ક્રિયા-વરૂપ હોવા છતાં વાસ્તવમાં તે વિશિષ્ટ બાહ્ય ક્રિયાથી જાણનાર આશય-વિશેષાત્મક = અધ્યવત્તાય-વિશેષાત્ત્વરૂપ જાણવા આ પાચેય પ્રકારના પ્રાણિયાનાદિ આશય ભાવ કહેવાય છે, કારણ કે ઉપયોગ એ ભાવલક્ષણ = ભાવસ્વરૂપ છે આ પ્રાણિયાનાદિ ભાવ ચિનાની તન, વચન, મનની ક્રિયા તુચ્છ છે, કારણ કે તે ધ્યક્ષિયાત્મક છે માટે તે કલજનક બનતી નથી [૩/૧૮]

વિશેષાર્થ - પ્રણિધાન, પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય વગેરેના સ્વરૂપમા ક્રિયાત્મકતા હોવા છતાં તે પ્રધાન નથી, ગોણ છે. મુખ્ય તો છે વિશિષ્ટ બાહ્ય ક્રિયાથી વ્યક્ત થતો અદરનો પરિણામ-આશય-અધ્યવસાય બહારની ક્રિયા ખોખાના (Box) સ્થાને છે જ્યારે ભાવ એ ખોખાની અદર રહેલ સોનાના હારના સ્થાને છે. સુવર્ણહારને તાચવવા માટે ખોખું છે તેમ અદરના પરિણામને ટેકાવવા-વધારવા બાહ્ય ક્રિયાની જરૂર છે. પરંતુ સોનાનો હાર જેને લાવવો જ ન હોય તેના માટે ખોખા બનાવવાનો પુરુષાર્થ અસાર છે, તેમ જેને ભાવ-પરિણામ પ્રગટાવવાનું લક્ષ જ નથી તેની બાહ્ય ધર્મક્રિયા તુચ્છ છે, વિશિષ્ટકલદાથી નથી ધર્મક્રિયાને તુચ્છ-અસાર ન બનાવવી હોય તો ધર્મક્રિયામા પ્રણિધાનાદિ ભાવોને ઉમેરવા અત્યંત જરૂરી છે. ગળપણ વિનાના ગુલાબજબુ તુચ્છ કહેવાય, સુગંધ વિનાનું ફૂલ અસાર કહેવાય, પ્રાણ વિનાનું શરીર નિરર્થક કહેવાય, તેમ આશિક પાણ ભાવ વિનાની ક્રિયા

ભાવાચ્ચ યત્ સ્યાત્ તદાહ --> 'અસ્માચ્ચ'ત્યાદિ ।

અસ્માચ્ચ સાનુબન્ધાચ્છુદ્ધ્યન્તોઽવાપ્યતે દ્રુત ક્રમશઃ । એતદિહ ધર્મતત્ત્વ પરમો યોગો વિમુક્તિરસઃ ॥૩/૧૩॥

અસ્માચ્ચ આશયપદ્યકરુપાત્ ભાવાત્ સાનુબન્ધાત્ = અવ્યવર્તિતસંજ્ઞાનાત્ ક્રમશઃ = ક્રમેણ તસ્મિન્ જન્મજન્મ-પરસ્મેન્ વા દ્રુત = અવિલામ્બિત શુદ્ધે = કર્મક્ષયસ્ય અન્ત = પ્રકર્ષ અવાપ્યતે । એતદિહ પ્રસ્તુત ભાવસ્વરુપ 'ધર્મતત્ત્વ, જાન્યત્ । એતદિ ત્યત્ર વિધેયપદલિઙ્ગવિવક્ષયા નપુસકત્વ, તેન જ ભાવસ્ય પ્રસ્તુતત્વાત્ એષ્ઠ ઇતિ નિર્દેશપ્રાપ્તિ । અય ભાવ પરમો યોગો વર્તતે, અધ્યાત્મગર્ભત્વાત્ । કીદૃશ ? વિશિષ્ટો મૃવતૌ રસ = અભિલાષો યત્ર સ તથા । અય ભાવ એવ વિશિષ્ટમૃવતે રસ = આસ્વાદ ઇતિ વા વ્યાખ્યેયમ્ ॥૩/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ --> અસ્માચ્ચ સાનુબન્ધાત્ ક્રમશો દ્રુત શુદ્ધ્યન્તોઽવાપ્યતે । એતત્ ઇહ ધર્મતત્ત્વ, પરમો યોગ , વિમુક્તિરસ ॥૩/૧૩॥ ન ચ 'ક્રમશો' 'દ્રુતમિ'ત્યનયોર્વિરોધ ઇતિ શઙ્કનીયમ્, ક્રમપદસ્યેતરકારણકલાપવિલમ્બપ્રયુક્તકાર્યવિલમ્બ-સૂચકત્વેઽપિ દ્રુતમિત્યનેનાઽનેકપુદ્ગલપરાવર્તાદિદીર્ઘકાલવિલમ્બવ્યવચ્છેદાત્ । કર્મક્ષયસ્ય પ્રકર્ષઃ = પારમ્ય = કૃત્સ્નકર્મવિગમ-લક્ષણો મોક્ષ । 'એતદિ'ત્યત્ર વિધેયપદલિઙ્ગવિવક્ષયા = ધર્મતત્ત્વપ્રતિપાદકપદલિઙ્ગસમાનલિઙ્ગકત્વવિવક્ષયા નપુસકત્વ = શાબ્દિકનપુસકલિઙ્ગકત્વમ્ । તેન = ઉદ્દેશ્યવાચકપદે વિધેયવાચકપદગતલિઙ્ગસમાનલિઙ્ગકત્વવિવક્ષેને ન પુલ્લિઙ્ગકપદપ્રતિપાદ્યસ્ય ભાવસ્ય ઇહ પ્રસ્તુતત્વાત્ ઉદ્દેશ્યવાચકપદસ્ય 'એ' ઇતિ એવ નિર્દેશપ્રાપ્તિઃ = ઉલ્લેખાપત્તિ ।

અય પ્રણિધાનાદિરૂપ, ભાવઃ પરમો યોગઃ, અધ્યાત્મગર્ભત્વાત્ । ન ચાત્ર ભાવસ્યાઽધ્યાત્મગર્ભત્વ કુત ઇતિ શઙ્કનીયમ્, યોગતન્ત્રે અધ્યાત્મગોચર એવ પ્રતિદિન પ્રવર્ધમાનશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધયુક્તોઽધ્યાસો ભાવનાપદેન પ્રતિપાદ્યતે, યોગસ્યાઽધ્યાત્મ-ભાવના-ધ્યાન-સમતા-વૃત્તિસક્ષયમેદેન પશ્ચવિધત્વાત્ । યયપિ પરમયોગત્વ વૃત્તિસક્ષયસ્યૈવ તથાપિ કારણે કાર્યોપચારાત્ તદભિધાનમદુષ્ટમ્ । --> યોગ કલ્પતરુ શ્રેષ્ઠો યોગશ્ચિન્તામણિ પર । યોગ પ્રધાન ધર્માણા યોગ સિદ્ધે સ્વયગ્રહ ॥ <-- [યો ત્રિ ૩૭] ઇત્યાદિના યોગમહિમા મૂલકારૈ યોગવિન્દૌ વિસ્તરતો દર્શિત । યોગશાસ્ત્રેઽપિ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ યોગમહિમા વ્યાસત પ્રદર્શિત । યદ્વા વક્ષ્યમાણરીત્યા [૩/૧૫] ભાવપદસ્ય સમ્યક્ત્વાદિપરત્વેઽપ્યધ્યાત્મગર્ભિતત્ત્વત્વનાવિલમેવ ભાવસ્યેતિ ધ્યેયમ્ ।

વિમુક્તિરસપદ વ્યાખ્યાનયતિ વિશિષ્ટો મુક્તૌ રસઃ = અભિલાપઃ યત્ર સ તથા = વિમુક્તિરસ । તદન્યપરિહારેણ તન્મયત્વલક્ષણ વૈશિષ્ટ્ય મુક્તિગોચરસે પરમયોગવિશેષણીભૂતે સૂચયિત્વા સામ્પ્રત જીવન્મુક્ત્યપેક્ષયા પારમ્યરૂપ વૈશિષ્ટ્ય મુક્તાવેવ કલ્પાન્તરેણ દર્શયતિ --> અય ભાવ એવ વિશિષ્ટમુક્તેઃ રસઃ = આસ્વાદઃ । અત્ર કલ્પે વિમુક્તિરસસ્ય ન પરમયોગવિશેષણત્વમપિ તુ નિરુક્તભાવવિશેષણત્વમિતિ સ્પષ્ટમેવ । રસપદમુખ્યત્ર પ્રસિદ્ધ, યથા 'યદિ તે રસોઽસ્તિ કથાયા તર્હિ રસપ્રદા કથા કથયામિ' ઇત્યાદૌ રસપદસ્યામિલાષવાચકત્વમ્ । 'કોઽપ્યનુપમો રસઃ સહકારફલસ્ય' ઇત્યાદૌ રસપદસ્યાઽઽસ્વાદપ્રતિપાદકતાઽપિ પ્રતીતિવ । સુગમાર્થકલ્પનાકારસ્તુ --> વિશિષ્ટા મુક્તિ = વિમુક્તિ, તદ્વિષયો રસ = પ્રીતિવિશેષો યસ્મિન્ યોગે સ વિમુક્તિરસ, વિમુક્તૌ રસોઽસ્યેતિ વા ગમકત્વાત્સમાસોઽથવા પૃથગેવ પદાન્તર ન વિશેષણ તેનાય ભાવો વિમુક્તૌ રસ = પ્રીતિવિશેષો

નિષ્કળ કહેવાય વળી, ક્રિયામા અમુક કક્ષા સુધી જ આગળ વધવાનું છે, અમુક કક્ષા પછી આગળ વધી શકાતું નથી, કારણ કે ક્રિયા તો પ્રત્ય, ક્ષેત્રાદિને આધીન છે જ્યારે ભાવ-શુદ્ધિ તો અનંતગુણ-અનંતગુણ વધી શકે છે ક્રિયા ભાવ માટે છે ભાવ એ ક્રિયા માટે નથી માટે પણ ભાવ પ્રધાન છે, ક્રિયા ગૌણ છે [૩/૧૨]

પ્રણિધાનાદિ ભાવથી શુ થાય ? તેને બતાવતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - સાનુબંધ પ્રણિધાનાદિ ભાવથી ક્રમે કરીને ઝડપથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે આ અહીં ધર્મતત્ત્વ છે, પરમ યોગ છે, વિમુક્તિરસ છે [૩/૧૩]

લીકાર્થ - પ્રણિધાનાદિ આશયવિશેષસ્વરૂપ પાચેય ભાવ સાનુબંધ થવાથી ક્રમે કરીને તે ભવમા અથવા અન્ય ભવમા વિલબ વિના કર્મક્ષયસ્વરૂપ શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ = મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રસ્તુત ભાવસ્વરૂપ જ ધર્મનું તત્ત્વ છે, બીજું નહિ [અર્થાત્ ધર્મતત્ત્વ ક્રિયાદિત્ત્વરૂપ નથી, પરંતુ ભાવસ્વરૂપ છે] 'એતત્' શબ્દ ઉદ્દેશ્યવાચક પદ છે વિધેયપદ છે ધર્મતત્ત્વ વિધેયવાચક ધર્મતત્ત્વપદ નપુસકલિંગ હોવાની ઉદ્દેશ્યવાચક પદનો નિર્દેશ 'એ' આ રીતે પુલિંગમા થવાના બદલે 'એતત્' આ ગીતે નપુસકલિંગમા થયેલ છે ઉદ્દેશ્યવાચક પદમા વિધેયવાચક પદના લિંગનું સમાન લિંગ હોવાની વિવક્ષા આમા કારણભૂત છે આ પ્રણિધાનાદિ ભાવ પરમ યોગ છે, કેમ કે તે અધ્યાત્મ-ગર્ભિત છે [અધ્યાત્મ તો નિર્વિવાદ યોગસ્વરૂપ જ છે, તેથી તેનાથી ઘટિત ભ્રમ પરમયોગ બને તેમા કોઈ આશ્ચર્ય નથી] તે પરમ યોગ કેવો છે ? તે જિજ્ઞાસાનું સમાધાન એ છે કે મુક્તિને વિશે વિશિષ્ટ છે તેવો તે પરમયોગ છે [અર્થાત્

૧ મુક્તિપ્રતો 'ધમગ્ય' ઇતિ અશુદ્ધ પાઠ । ૨ 'એતદ્વિશિષ્ટ' ઇત્યન્ય પાઠાન્તરમ્ ।

अमृतसाम्बादजः कुम्भस्तगस्यल्लिताऽपि पदुशालम् । त्यक्त्वा तन्नाथमन वाञ्छन्नुद्यग्मृतमेव ॥३/१॥

एष त्वय्युत्तरणात् सम्यक्त्वामृतमज्ञ इह जीविः । विग्रहान्दर्शयितुमार्थं न ज्ञातुं शक्नुम्यन्ते पापम् ॥३॥१॥

एयन्तु = एयमेव अपूर्वतरणात् = अपूर्वपरिणामात् सम्यक्त्वामृतरसस्य इह जगति विरजते - प्रभुमयान्

विमुक्तिरस उच्यते ← इत्याद्यष्टे ॥३/२३॥

मूलग्रन्थे स्पष्टान्वयस्त्वेषाम् → मुद्रालयं शुभसमस्तमन्विता इति तदुक्तमस्यादात्तम् । तत्रापि च तत्रत्या अमृतमेव उक्तं वाञ्छति ॥३/१४॥ इयं साक्षात् पश्चिमतकृत्त्यादी [गा १०० ३] समुद्रता । यद्वाहाल = भिन्नवर्णमुखा प्रभूतकालमिति । अत एव 'कालाज्योत्पत्त्यन्तर्गम्योने [] इति पाणिनिमुद्रण तथा 'साला ज्योत्पादा' [नि ३ २/२/१२] इति मिलद्वेदममृतमेव द्वितीया प्राप्ता । यद्यप्यमृतस्यास्यादात्तजोऽप्यमृतलाभोऽसम्भावनाया नत्वा अनुपपन्नं शुभसमस्तमन्विता प्रसन्नदिग्गम्य त्वन्तर्गत्य तत्त्वण = अमृतलाभोपायश्रवणश्रवणे इति व्यासतम् । तस्य = अमृतस्य निष्पादिसमुद्रार्णवत्त्वान् = अमृतमन्त्रादन्विता कामनाविषयत्वात् । न च सुरास्त्वत्वात् कश्चिदमृतस्य स्यात् साध्यत्वमिति शङ्कनापम्, सुरस्य चतुर्धत्वात् । नदस्य तत्त्वार्थ-कारिकाया → लोका चतुर्विंशतिषु सुरस्यत्वं प्रवृज्यते । विषये यत्नात्मा विषयि मांने एव च ॥२०॥ ← इति । ततश्च यथा 'सुरसो यतिः सुरसो वायुः' इति विषयस्य सुरस्यत्वं प्रवृज्यते तस्य 'सुरसममृतमन्विता' विषयविषया वृज्यते 'येति भावनीयम् । अत एवामृतस्य समुद्रस्यमन्विता शङ्कामित्यतः प्रवृत्तिर नवमिदमिति स पदेनैव पदलोपनिपादि इति → अमृतेन वृत्तस्य पयसा किं प्रयोजनम् ? ← ॥३/१४॥

मूलग्रन्थे दृष्टान्तव्यस्त्येगम् → एष तु आधुन्यमात् सम्यग्ज्ञानमृतगगजो जाय ज विष्णुत्वाऽऽगतिमति पात न जातु
बहुमन्यते ॥३/१५॥ उप कारिका पष्ठितक-लोकगिशिकारुत्वाया [प श १२० ले गि १ १६५] समुद्रता । अपूर्वपणिना-
मात् = चमयथाप्रवृत्तकर्णान्तकार्त्तनाऽपुनपणिनामिशेषात् ग्रन्थिभेदेन अनिद्रुतिपणिनामप्र-परात् सम्यग्ज्ञानमृतगगजः =

પન્મયોગ મુક્તિનિપત્ક વિશિષ્ટ ભાવાનુભવ છે] અથવા [વિમુક્તિન પન્મયોગનું વિશેષા. અનાવવાના અર્થે પ્રત્યુત્તર આવતું વિશેષાનું પાત્ર અનાવી રહ્યા તે જા રીતે ન] પ્રત્યુત્તર આવે જે જ વિશિષ્ટ મુક્તિનો જાનવાદ છે. જા રીતે જ્યાંયા કરવી [૩/૧૩] અહીં એવો રહ્યા થઈ શકે છે કે → 'પ્રતિપાનાતિ' ભાવપરચરો શુદ્ધિનો પ્રકર્ય = મોગ પ્રાપ્ત થાય' જામ જાનજના પ્રયોગમાં જાગ્રાતી ગયા પન્તુ પ્રશ્ન એ છે કે 'શુદ્ધિને વિશે કયિ જ કેરી રીતે થઈ શકે / કેમ કે અનેક ભવથો જામ્યન્ન થયેય [દોવાધી] શુદ્ધિવિશેધી એવા પાપને વિશે જ જાગ્રમાન નભવે છે [જામ શુદ્ધિને વિશે જાગ્રમાન નભવિત નથો નો તેનો પ્રકર્ય પ્રાપ્ત થવો કેમ શક્ય અને ?] ← જા રહ્યાનું નમાપાન કન્વા માટે મુલકાગ્રી જાગ્રાવે છે કે -

ગાંધારી - અમૃતના સ્તાવવાદનો જાનકાર અપુકાળ ખગમ ભોજનના આન્વાદથી લાચન-પાત્રન કમવેલ મોવા છતાં પાન
તે જ શામે ખગમ ભોજનને છોડીને અમૃતની જ અત્યત વાડા કે છે [૩/૧૪]

❖ અમૃતને માણનારો ખરાબ ભોજનને તુરત છોડી દે ❖

ટીકાર્ - અમૃત-મના આન્વાદને જાગનારો કદાચ સતત લાગી કાગથી ખગ્રાજ બોજનના રસથી સાલન પાલન કરાયેલ હોય તો પાન અમૃતપ્રાપ્તિના ઉપાય નાભજતાના સમયે જ ખગ્રાજ બોજનના ન્નને ધોડીને માત્ર અમૃતની જ અત્યંત વાગી કરે છે, ડારણ કે અમૃત નિરૂપાધિક સ્પૃહાનીય = ન્નત કામ્ય છે [૩/૧૮]

આ શ્લોકનો આગળના શ્લોક નાથે નમન હોવાથી તેને જાણાવના મૂલકાન્ત્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - આ ૪ ગીતે અપૂર્વગુણથી સમન્નિવચ્ચ અમૃતના રસને જાણનારો ડર નથી લાગા કાળથી સેવેલ ગેવા પામ
પાપને વિદ્યે ક્યારેય બાહુમાન નથી બતાવતો [૩/૧૫]

હીકાર્થ - આ ૪ ગેતે [૧૪ મા શ્લોકમા બતાવેલ દ્રષ્ટાંત મુજબ] અપૂર્વ પાંગ્રામથી સમકિતરૂપી અમૃતના આસ્વાદને પાંગ્રામે ઉપ આ ૪ગતમા ધાત્રા ભવોથી અભ્યન્ત કરેલ એવા ધાત્રા મિથ્યાત્વ મોહનીપને અથવા મિથ્યા-વચાર્યભૂત શાતનહીસના

યાવત્ આસેવિત = અભ્યસ્ત અપિ ન જાતુ = કદાચિત્ બહુમન્યતે = ઉત્કટેષ્ઠાવિષયીકરોતિ પાપ = મિથ્યાત્વમોહ-
નીય તત્કાર્ય વાં પ્રવચનોપધાતાદિ । ઇહ કુશવતરસકલ્પ પાપ મિથ્યાત્વાદિ, અમૃતરસારવાદકલ્પો ભાવ
સમ્યવત્વાદિરવસેય ॥૩/૧૭॥

અવિરતસમ્યગ્દષ્ટેરપિ પાપક્રિયા દૃશ્યત એવેતિ કથ ન તદ્બહુમાન ? ઇત્યત આહ → યદ્યપી'ત્યાદિ ।
યદ્યપિ કર્મનિયોગાત્ કરોતિ તત્તદપિ ભાવશૂન્યમલમ્ । અત એવ ધર્મયોગાત્ ક્ષિપ્ર તત્સિદ્ધિમાપ્નોતિ ॥૩/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

ઔપશમિક-શ્વાયોપશમિક-શ્વાયિકાદિસમ્યગ્દર્શનાત્મકામૃતગોચરાનુભવસ્વરૂપરસવેદી, તદુક્ત પુષ્પમાલાયા → ગઠિ મળતિ
મુણિણો ઘણરાગદ્વેસપરિણસરૂવ । જમ્મિ અભિન્ને જીવા ન લહતિ કયાવિ સમત્ત ॥૧૩॥ ત ગિરિવર વ મિત્તુ અપુવ્વકરણુગ્ગવજ્જ-
ધારાણ । અતોમુહુત્તકાલ ગતુ અનિયટ્ટિકરણમિ ॥૧૬॥ પડસમય સુજ્ઞતો સ્વવિઠ કમ્માડ તત્થ બહુયાઈ । મિચ્છત્તમ્મિ ઉઝ્જે
લીણેડુણ્ણંઅમ્મિ ઉવસતે ॥૧૭॥ સસારાગિમ્મહત્તવિઓ તત્તો ગોસીસચ્ચદણુરસ વ । અપરમનિવ્વુઝ્જકર તસ્સતે લહ્હસ સમ્મત્ત ॥૧૮॥
←-ઇતિ । સ ચ ન કદાચિત્ ઉત્કટેષ્ઠાવિષયીકરોતિ = સપત્તિકોટાકોટિપ્રમિત-સ્થિતિબંધનિયતકર્માનુભાગબંધોપધાયકામિલાષ-
ગોચરીકુરુતે મિથ્યાત્વમોહનીય તદ્વિપક્ષગતોપાદેયત્વસવેદનપૂર્વ, તદ્વેયતાનુભવાત્, તત્કાર્ય વા = મિથ્યાત્વકાર્ય વા પ્રવચનોપધાતાદિ,
તથાવિધરુચિવિશેષાદેવ । ન હિ સુલબ્ધામૃતાસ્વાદો વિપમિવ વિષોદ્ધારમપિ કદાચિત્ બહુમન્યતે, ચેત્ સર્કર્ણ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ
અષ્ટકપ્રકરણે → ય શાસનસ્ય માલિન્યેડનામોગેનાડપિ વર્તતે । સ તન્મિથ્યાત્વહેતુત્વાદન્યેપા પ્રાણિના ધ્રુવમ્ ॥ બધ્નાત્યપિ
તદેવાલ પર સસારકારણમ્ । વિપાકદારુણ ઘોર સર્વાનર્થવિવર્ધનમ્ ॥ ← [૨૩/૧-૨] ઇતિ । ઇતદનુસારેણોક્ત ટીકાકૃતા
સાધુસામગ્રદ્વાત્રિશિકાયા → યસ્તુ શાસનમાલિન્યેડનામોગેનાડપિ વર્તતે । બધ્નાતિ સ તુ મિથ્યાત્વ મહાનર્થનિબંધનમ્ ॥૬/
૩૦॥ ←- ઇતિ । મક્તપરિજ્ઞાપ્રકીર્ણકેડપિ → સસારમૂલવીઅ મિચ્છત્ત ← [૫૯] ઇત્યુક્તમ્ । ઇત્યશ્ચ શાસનાપ્રજાનાદે
મિથ્યાત્વજન્યત્વે સતિ મિથ્યાત્વજનકત્વ યથા ઉપાધિજનિતસ્ય સસારસુખસ્ય ઉપાધિજનકત્વમિતિ બોધ્યમ્ ।

ઇદશ્ચાત્રાવધેયમ્ → પાવ ન તિવ્વભાવા કુણ્ણ, ણ બહુમણ્ણઈ મવ ઘોર । ડચિયટ્ટિડિ ચ સેવઈ, સવ્વત્થ વિ અપુણબધોત્તિ
॥૧૩॥ ←- ઇતિ યોગશતકવચનેન મૂલકારૈ અપુનર્બંધકે જન્મ-જરા-મરણ-રોગ-શોકાદિદુ સ્વમય-મીમમવબહુમાનવિરહ પ્રતિ-
પાદિત પ્રકૃતે ચ સમ્યગ્દૃષ્ટૌ પાપબહુમાનવિલય પ્રદર્શિત । યુક્તશ્ચેતત્ સૂક્ષ્મબોધવિરહેનાડપુનર્બંધકેડનિષ્કર્ષબહુમાનાભાવેડપિ
તત્કારણપાપબહુમાનાત્યન્તાયોગાડસમ્મવાત્ । ન ચ તીવ્રભાવેન પાપાડકરણાદપુનર્બંધકેડપિ પાપબહુમાનાડયોગ ણ્ણેતિ વક્તવ્યમ્,
મન્દમિથ્યાત્વોદયેન પાપપક્ષપાતસમ્મવાત્ । સમ્યગ્દૃષ્ટેસ્તુ સૂક્ષ્મબોધસમન્વિતત્વેન મીમમવલક્ષણકાર્ય-તત્કારણપાપોમયગોચરબહુમાન-
સ્યાત્યન્તાડયોગાત્ । અત્ર ચાર્થે કુકુરમૃગારિટ્ટાન્તભાવના કાર્યા । યથોક્ત ઉપદેશમાલાયા → પત્થરેનાડહો કીવો, પત્થર
હુકુમિન્હડ । મિગારિઓ સર પપ્પ, સરુપ્પત્તિ વિમગ્ગડ ॥૧૩૯॥ ←- ઇતિ । ઋપિભાષિતેડપિ → પત્થરેનાહતો કીવો સ્વિપ
હસડ પત્થર । મિગરિડ સર પપ્પ, સરુપ્પત્તિ વિમગ્ગતિ ॥[૧૫/૨૦] ←- ઇત્યુક્તમ્ । શ્વોપમોડપુનર્બંધક, સિહસ્થાનીય સમ્યગ્દૃષ્ટિ,
પ્રસ્તર-શરતુલ્યો મીમમવ શરોત્પત્તિસ્થાનામિષિક્ત પાપમ્ । કર્કશગુરુતરપ્રસ્તર દ્વિપત્રપિ શ્વા માસાદિલાભે પ્રસ્તરક્ષેપિણ લેહિ,
સૂક્ષ્મવિવેકવિકલત્વાત્ । સિહસ્તુ ન તથા, તથાવિધસૂક્ષ્મવિવેકપરિકલિતત્વાત્તદ્વેદેવમપિ તત્ત્વ બોધ્યમ્ । અપુનર્બંધકસ્ય શ્વોપમોપ-
દર્શનેન ન તત્ત્રિન્દાડમિપ્રાયોડસ્માક કિન્તુ સૂક્ષ્મવિવેકવિકલતાસાદૃશ્યદર્શને ણ્ણ તાત્પર્યમ્ ॥૩/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યદ્યપિ કર્મનિયોગાત્ તત્ કરોતિ તદપિ અલ ભાવશૂન્ય [કરોતિ] । અત એવ ધર્મયોગાત્
ક્ષિપ્ર તત્સિદ્ધિ આપ્નોતિ ॥૩/૧૬॥ ડ્ય કારિકા લોકવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [લો વિ પૃ ૧૬૫] સમુદ્ધૃતા ।

આદિને ક્યારેય પાણ ઉત્કટ ઈચ્છાનો વિષય બનાવતો નથી પ્રસ્તુતમા પરાબ ભોજનના રસ સમાન મિથ્યાત્વ વગેરે છે તથા
અમૃતના રસાસ્વાદસમાન સમકિત વગેરે ભાવ છે-એમ આગુણ [૩/૧૫]

અહીં શકા થાય કે → અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ જીવની પાણ પાપક્રિયા દેખાય જ છે તેથી તેને પાપનુ બહુમાન = ઉત્કટ ઈચ્છા
કેમ ન હોય ? ← આ શકાનુ સમાધાન આપતા મૂલકારથી ફરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - જો કે કર્મના બળાકારથી તે પાપ કરે છે પરંતુ તે પાણ અત્યંત ભાવશૂન્ય કરે છે માટે જ ધર્મયોગથી તે
તુરંત ધર્મસિદ્ધિને પામે છે [૩/૧૬]

❀ તો જ સમકિત ટહે ❀

* 'મુદ્રિતપત્રો 'વા' નાસ્તિ ।

યદ્યપિ કર્મણ = નિકાચિત્તચારિત્રમોહસ્ય નિયોગાત્ = વ્યાપારાત્ કર્યેતિ તત્ = પાપ તદપિ = તથાપિ અલ્પ = અત્યર્થ ભાવેન = વિલેષ્ટાધ્યવસારેન શૂન્ય કર્યેતિ । તત્ સમ્યગ્દૃષ્ટે તત્પત્તલોહપદન્યાસતુત્યા પાપે પ્રવૃત્તિ અસ્તવાસિકીતિ ન તદ્વહુમાન ઇત્યર્થ । અત્ એવ = ઇદ ન સાધુ ઇતિ પાપાડવહુમાનાદેવ ધર્મયોગાત્ = તીવ્રધર્મોત્સાહાત્ (ક્ષિપ્ર=) શીઘ્ર તસ્ય = ધર્મસ્ય સિદ્ધિ આપ્નોતિ સમ્યગ્દૃષ્ટે ॥૩/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

નિકાચિત્તચારિત્રમોહસ્ય વ્યાપારાત્ પાપ = સ્વીભોગાદિ પારદાર્યાદિક વા કર્યેતિ । તદુક્ત ઉપદેશમાલાયા → ગુણ-દોષવહુવિમેસ પય પય જાણિજ્ઞ નિસેસ । દોષેમુ જગો ન વિરજ્જઠિતિ કમ્માણ અદિગાગે ॥ જ ન લટ્ટ સમ્મત્ત લદ્ધુપ્પવિ જ ન ણ્ડ સવેગ । વિમ્મસુહેમુ ય રજ્જઠ, મો દોસો રાગ-દોસાણ ॥ ← [૩/૧૬/૧૭] ઇતિ । નૈપધીયચરિતે શ્રીહર્ષેણાપિ → દુર્જસા હિ વિપયા વિદુપાઠપિ ← [૫/૧૦૦] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । વાણમંદ્રેનાઽપિ કાદમ્બરાં → ન હિ શક્ય દૈવમન્યથાકર્તુમભિયુક્તેનાપિ ← [૫/૧૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । નિકાચિત્તકર્મપિ-નયંદમપિ સમ્યક્ । તથાપિ → યદ્યપિ નિષેવ્ય-માણા મનમન્નુષ્ટિકારકા વિપયા । કિમ્પાકફલાદનવદ્ ભવન્તિ પશ્ચાદતિદુરન્તા ॥૧૦૭॥ ← ઇતિ પ્રયમગતિવચનવિમર્શાદિના અત્યર્થ ક્લિષ્ટાધ્યવસારેન શૂન્ય કર્યેતિ, તદુક્ત શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્રે → સમ્મદિટ્ઠી જીવો જડ વિ હુ પાવ સમાયેરે કિંચિ । અપોસિ હોંડ વસો જેણ ન નિદ્વસસ કુણ્ડ ॥૩૬॥ ← ઇતિ । પ્રકૃતેડયમાયય પૃથલ્લનચ્ચાત્રસ્ય પુગે ધાવત્ત સદિરાજ્ઞાર-મૃતસ્વાતિકાપ્રાપ્તો તન્મધ્યપતિતત્પત્તલોહપિણ્ડેપુ અકામેનાપિ ણ્ક ઢે ત્રીણિ વા પદાનિ ન્યમ્ય ડાઈતિ તામતિક્રામત પુત્તપમ્ય પ્રવૃત્ત્યા મદ્દશા = તત્પત્તલોહપદન્યાસતુત્યા સવેગમારા પાપે પ્રવૃત્તિઃ અન્વાગમિકી = સ્વરમતોડપ્રવૃત્તિ ઇતિ હેતો ન તદ્વહુમાન = પાપપક્ષપાત । તદુક્ત મૂલકારેવ યોગદૃષ્ટિસમુચયે → અતોડ્યવદુત્તગમ્ભસ્માત્ પાપે કર્માંગમોઽપિ હિ । તત્પત્તલોહપદન્યાસતુત્યા વૃત્તિ ક્વચિદ્દિ ॥૭૦॥ વેદ્યસવેદ્યપદત સવેગાતિશયાદિતિ । ચરમેવ ભવત્યેવા, પુનર્દુર્ગત્યયોગત ॥૭૧॥ ← ઇતિ । અત્ એવ તસ્ય કાયપાતિત્વમેવ, ન તુ ચિત્તપાતિત્વમ્ । તદુક્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિદ્વાત્રિગિકાયા ટીકાકૃતાઽપિ → તત્પત્તલોહપદન્યાસતુત્યા વૃત્તિ ક્વચિદ્દિ । ઇત્યુક્તે કાયપાત્યેવ ચિત્તપાતી ન સ સ્મૃત ॥ ← [૩/૧૬/૧૭] ઇતિ । અત્ એવ તત્પ્રવૃત્તિ નિર્જ્જરાફલા । ઇદમેવામિપ્રેત્ય સમયસારે → જ કુણ્ડિ સમ્મદિટ્ઠી, ત સચ્ચ ણિજ્જરણિમિત્ત ← [૧૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । અધ્યાત્મ-ગીતાયામપિ → અધ્યાત્મજ્ઞાનતો જ્ઞાની પ્રારબ્ધકર્મગતિત્ત । કામભોગે જ્ઞાનામક્તો ભોગભોક્તા ન વચ્યતે ॥૧૮૮॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । પચ્છદગ્યામપિ વિચારણેન → પ્રારબ્ધકર્મપ્રાવલ્યાદ્ ભોગેષ્વિન્ન ભવેદ્દિ । ક્લિષ્ટયત્રેવ તદાઽપ્યેષ મુદ્દક્તે વિષ્ટિગૃહીતવત્ ॥ ← [૭/૧૪૩] ઇત્યુક્તમ્ । → 'ણ્પ = આત્મજ્ઞાની ← ઇત્યભિમતમ્ । યદ્યપિ → ગ્રન્થિભેદેઽપિ મમ્ભાવ્યા ડચ્છા પ્રારબ્ધદોષત ← [૬/૧૬૩] ઇતિ પચ્છદગ્યાદિવચનોક્તા ડચ્છા કદાચિત્ સમ્યગ્દૃષ્ટે મ્યુસ્તથાપિ 'ઇદ ન સાધુ = સુધુ' ઇતિ પાપાડવહુમાનાદેવ = 'ઇદ શોભનમિ'તિ પાપપક્ષપાતપ્રચ્ચવાદેવ ધર્મયોગાત્ = તીવ્રધર્મોત્સાહાત્ શીઘ્ર ધર્મસ્ય સિદ્ધિમાપ્નોતિ ।

વસ્તુતસ્તુ મોક્ષાકાટશ્વાવ્યાસચિત્તત્વાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાં યા ચેથા સા મા મોક્ષપર્યવમાનફલા, ચિત્તાનુરૂપફલત્વાત્સર્વવ્યાપારાણામ્ । અત્ એવ ભિન્નગ્રન્થે કુદુમ્ભચિન્તનાદિકોઽપિ વ્યાપારો નિશ્ચયતો યોગો નિર્જરાફલશ્ચ । અત્ એવ = સર્વવ્યાપારાણા ચિત્તાનુરૂપફલત્વા-દેવ ધર્મયોગાત્ = ધર્મયોગત્વેન પરિણામિતાત્ કુદુમ્ભચિન્તાદિવ્યાપારા સકાશાત્ પ્રતિવચ્ચકર્માપગમેન ક્ષિપ્ર તત્સિદ્ધિ = ધર્મનિષ્પત્તિ આપ્નોતીત્યર્થ । શરદ્ગચાર્યેણાપિ ગીતાભાષ્યે → સમ્યગ્દર્શનાત્ ક્ષિપ્ર મોક્ષો ભવતિ ← [૪/૩૯] ઇતિ ગદિતમ્ ।

ટીકાર્થ - જે કે નિકાચિત્ત ચારિત્રમોહનીય કર્મની બ્રજબ્રહ્મરીથી સમક્રિતદૃષ્ટિ પાપ કરે છે તો પાપ અત્યત ક્લિષ્ટ અધ્યવસાયથી શૂન્યપાપે કરે છે તેથી સમક્રિતદૃષ્ટિની પાપમા પ્રવૃત્તિ તત્પત્તલોહપદન્યાસતુત્ય = તપેલ લોખંડના ગોળા ઉપર પગ મૂકવા જેવી અત્યત મહત્ત્વ હોય છે તો જ સમક્રિત દૃષ્ટિ શકે આથી પાપપ્રવૃત્તિ સ્વાભિક = સ્વરસપ્રયુક્ત નથી માટે જ સમક્રિતીને પાપનુ બહુમાન નથી-એ નિદ્ર થાય છે 'આ [પાપ] માડુ છે' એવું પાપનુ બહુમાન = પક્ષપાત ન હોવાથી જ ધર્મના તીવ્ર ઉત્સાહથી શીઘ્ર ધર્મની સિદ્ધિને સમક્રિતદૃષ્ટિ થવ પ્રાપ્ત કરે છે [૩/૧૬]

❀ ૪૯૫જા તો ૪૨૦ ! ❀

વિશેષાર્થ - તમે કલ્પના કરો કે તમે જગલમા એકલા જઈ રહ્યા છો, સાજનો સમય છે, અંધારુ ચારે બાજુ દેવાઈ રહેલ છે અને તમાની પાછળ એકાએક વાઘની ગર્જના નભળાય છે તમે એકદમ આગળ ખુદ્ધા પગે દોડો છો, તમને પડડવા તમારી પાછળ વાઘ દોડી રહ્યો છે દોડતા દોડતા તમને આગળ નળગતા અગાગથી ભરેલી ખાઈ દેખાય છે અને તેની વચ્ચે પગ મૂકવાની જગ્યાએ તપેલા લોખંડના લાલધૂમ ગોળા ગોડવાપેલા-એ તમે તે વખતે શુ કરો ? [૧] વિચારણ વાઘને તમારી જત સોંપી દો કે [૨] નળગતા અગાગથી ભરેલી ખાઈમા અળીને ભડચૂ થઈ જવ કે [૩] તપેલા લોખંડના ગોળા ઉપર લાબા લાબા ઝડપથી

॥ इति तृतीय षोडशकम् ॥

कल्याणकन्दली

ન ચ પાપનિવૃત્ત્યકરણે તત્ત્વહાનિરિતિ વાચ્યમ્, તદાની તસ્યાઽશક્યત્વેઽપિ શ્રદ્ધાસામ્રાજ્યાત્ ધર્મસિદ્ધેઃ, અન્યથા → જ સક્કઠ ત કીરડ જ ચ ન સક્કઠ તયમિ સદ્દહના । સદ્દહમાણો જીવો વચ્ચે અયરામર ઠાળ ॥ ← [] ઇત્યસ્યાનુપપત્તે । ઘર્શનપ્રાભૃતે કુન્દકુન્દસ્વામિનાપિ → જ સક્કઠ ત કીરડ જ ચ ન સક્કઠ ત સદ્દહન । કેવલિજિણેહિ મળિય સદ્દહમાણસ્સ સમ્મત્ત ॥ ← [૨૨] ઇત્યુક્તમ્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય મૂલકારૈરેવ યોગવિન્દ્યો → મિત્રગ્રન્થેસ્તુ યત્રાયો મોક્ષે ચિત્ત મ્ભવે તનુ । તસ્ય તત્સર્વ પ્વેહ યોગો યોગો હિ ભાવત ॥ નાર્યા યથાન્યસક્તાયાસ્તત્ર ભાવે સદા સ્થિતે । તદ્યોગ પાપબન્ધશ્ચ તથા મોક્ષેઽસ્ય દૃશ્યતામ્ ॥ ← [યો વિ ૨૦૩/૨૦૪] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । 'જે આસવા તે પરિસવા' [૧/૪/૨] ઇતિ આચારાઙ્ગસૂત્રમઽપ્યત્ર સવદતિ । તદુક્ત સમયસારેઽપિ → સેવતો વિ ન સેવઃ ← [૧૭૯] ઇતિ ।

ઙ્ઞાતિનિર્મલાવિરતસમ્યગ્દર્શનયુક્તાનધિકૃત્યાઽવગન્તવ્યમ્, તેપામેવાશ્રવણેતૂના સવરૂપેણ પરિણામયિતુ સમર્થત્વાત્, યથોક્ત વીતરાગસ્તોત્રે શ્રીહેમસૂરિભિઃ → યદા મરુત્તરેન્દ્રશ્રીસ્ત્વયા નાથોપભુજ્યતે । યત્ર તત્ર રતિર્નામ વિરક્તત્વ તદાઽપિ તે ॥ [વી સ્તો ૧૨/૪] ← ઇતિ । સમારોપમન્તરેણ મોગાન્ સ્વરૂપત પશ્યતા તેપામેવાઽસન્નેન મોક્તૃત્વ સમ્ભવેત્ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિ-સમુચ્ચે → માયામ્ભસ્તત્ત્વત પશ્યન્નનુદ્વિગ્નસ્તતો દ્રુતમ્ । તન્મધ્યેન પ્રયાત્યેવ યથા વ્યાઘાતવર્જિત ॥ મોગાન્ સ્વરૂપત પશ્યસ્તથા માયોદકોપમાન્ । મુઝ્ઞાનોઽપિ હસન્નસન્ પ્રયાત્યેવ પર પદમ્ ॥ ← [યો દૃ ૧૬૫/૧૬૬] ઇતિ । ણ્તદનુસારેણ યોગસારપ્રાભૃતેઽપિ → માયામ્ભો મન્યતેઽસ્ય તત્ત્વતો યો મહામનાઃ । અનુદ્વિગ્નો નિરાશન્નસ્તન્મધ્યે સ ન ગચ્ઞતિ ॥ માયા-તોયોપમા મોગા દૃશ્યન્તે યેન વસ્તુત્ । સ મુઝ્ઞાનોઽપિ નિ સન્ન પ્રયાતિ પરમ પદમ્ ॥ ← [૮/૨૧-૨૨] ઇત્યુક્તમ્ । એતેન → સમ્યગ્દર્શનસમ્પન્ન કર્મભિર્ન નિવધ્યતે ← [૬/૭૪] ઇતિ મનુસ્મૃતિવચન વ્યાખ્યાતમ્, યથોક્ત આચારાઙ્ગેઽપિ → સમ્મત્તદસી ન કરેઽ પાવ [૧૦/૩/૭] ઇતિ ભાવનીય તત્ત્વમેતત્ ॥૩/૧૬॥

इति मुनियशोविजयविरचिताया कल्याणकन्दल्या तृतीयषोडशक-योगदीपिकाविवरणम् ।

કુદકા મારીને ખાઈને સામે પાર જવાનો ભગીરથ પુરુષાર્થ કરી જીવનને બચાવી લો ? આ ત્રણ સિવાય થોથો વિકલ્પ શક્ય નથી એ તમે બુદ્ધિમાન હશો તો 'જીવતો નર ભદ્રા પામે' એ ન્યાયથી તૃતીય વિકલ્પ જ સ્વીકારશો તપેલા લાલચોળ લોખંડના ગોળા ઉપર તમે યગ કેવી કમકમાટી સાથે મૂકતા હશો ! એ વખતની કપારીની/ધૂજરીની કલ્પના પાણ ધૂજરી લાવી દે તેવી છે નિઙ્ઘિત ચારિત્ર મોહનીય કર્મની શિરજેરીના લીધે, તેના અત્યાચારનો ભોગ બનવાના લીધે સસારમા પાપ કરતી વખતે સમ્યગ્દૃષ્ટિને પાણ બગાડી આવી જ ધૂજરી અને કપારી હોય પાપ કરતી વખતે આવી ધૂજરી ન હોય તો સમકિત ટકી ન શકે અવિરતિધરના નિર્મલ સમ્યગ્દર્શનનું અવશ્યભાવી કાર્ય છે પાપપ્રવૃત્તિમા બળાપો, હેવાનો વલોપાત, કાળો કલ્પાત, પાપપ્રવૃત્તિથી ધૂટવાનો મરણિયો પ્રયાસ આવું હોવાથી ધર્મનો ઉત્કટઉત્થાની જીવ ધર્મસિદ્ધિની વરમાળાને વરે તેમા નવાઈ નથી - સમકિત દષ્ટિ જીવડો, કરે કુટુંબ પ્રતિપાળ અદરથી ન્યારો ગહે, જેમ ધાવ ખેલાવત બાળ - આ ઉક્તિ પાણ અહીં અવશ્ય સ્મરત્ય છે આવા નિર્મલ સમ્યગ્દર્શનને કોટિકોટિ વદન [૩/૧૬] તૃતીય ષોડશક અને તેના ઉપર યોગદીપિકા ટીકાનું વિવરણ પૂરું થયું

हे दयासिंधु ।

તમે, તારા મોક્ષમાર્ગને-જિનશાસનને, તારા માર્ગે ચાલતા સાધકોને ઓળખી શકું - ચાહી શકું એવી સદ્બુદ્ધિ મને આપજે, તારા માર્ગે ચાલવાનું મને બળ આપજે તારા શાસનની પ્રકૃષ્ટ સાનુબંધ સેવા પ્રસન્નતાપૂર્વક કરી શકું એવા શુદ્ધ-વિશુદ્ધ-પરિશુદ્ધ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, ભવનો આપના પ્રભાવે મને યોગ થાવ અને ઉત્સાહથી તેનો સદુપયોગ કરવાનું આત્મબળ મળે

તૃતીય પોઠશકનો સ્વાધ્યાય

(અ) ચારથી પાચ મુદામા નીચેની સમસ્યાનુ સમાધાન આપો

- ૧ તમે કોને ધર્મ માનવાની ભૂલ નહિ કરો ? કેમ ?
- ૨ પ્રણિધાનનુ નિરૂપણ કરો
- ૩ મિત્રિનુ સ્વરૂપ શુ છે ?
- ૪ પ્રવૃત્તિનુ પ્રરૂપણ કરો
- ૫ વિનિયોગનુ માહાત્મ્ય શુ બતાવશો ?
- ૬ વિધનજન્યનુ પ્રતિપાદન કરો
- ૭ તમલોહપદન્યાસપ્રવૃત્તિને દષ્ટાત-દાષ્ટાન્તિક બનેમા સરખાવો
- ૮ પ્રણિધાન આદિની આવશ્યકતા શા માટે ?
- ૯ ધર્મનુ હેતુ-સ્વરૂપ-કલ દ્વારા વર્ણન શુ કરશો ?
- ૧૦ ચિત્તની શુદ્ધિ-પુષ્ટિ શેનાથી થાય ? કેવી રીતે ?

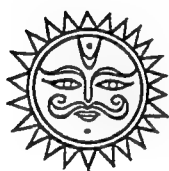
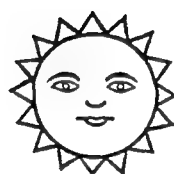
(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) પુષ્ટિ	(A) ધ્યાતિકર્મવિગમથી નિરૂપાયિકતા
(૨) ધર્મકાર્ય	(B) પ્રવૃત્તિ
(૩) સિદ્ધિનુ અછાર્ગ	(C) રાગ, દ્વેષ, મોહ
(૪) પ્રણિધાનાદિ ભાવ	(D) તીર્થતુલ્ય
(૫) ઉત્કૃષ્ટ વિધન	(E) પરમ યોગ
(૬) મલ	(F) આર્તધ્યાન
(૭) શુદ્ધિ	(G) દિગ્મામોહ
(૮) ઔત્યુક્યરહિત	(H) હીન પુરુષનો તિરસ્કાર, સમકક્ષની નિદ્રા
(૯) ગુરુદેવ	(I) સવેગ-નિર્વેદાદિ
(૧૦) ઔત્યુક્ય	(J) પુણ્યયોગ

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ પદના યોગદીપિકામા બે અર્થ બતાવેલા છે (અમૃતગ્રાસ્વાદજ્ઞ, પ્રણિધાન, વિમુક્તિરમ)
- ૨ અવિક્રમે વિશે વિનય કરવાનો ના લક્ષણમા પ્રવેશ કરેલ છે
(પ્રણિધાન, પ્રવૃત્તિ, મિત્રિ, વિનિયોગ)
- ૩ ધર્મના અન્તરાયના ભેદ છે (૨, ૩, ૫, ૯)
- ૪ પુષ્ટિ-શુદ્ધિવાળુ એ ધર્મલક્ષણ છે (શરીર, વચન, મન, વચ્ચ, ધર)
- ૫ મા ના ઉપચારથી મલવિગમ સંહિયાસ્વરૂપ છે
(દ્રવ્ય, ભાવ, કાર્ય, કારાન, નિશ્ચય, વ્યવહાર)
- ૬ પ્રણિધાન વજેરે પાચેય સ્વરૂપ હોય છે (ક્રિયા, દ્રવ્ય, પરિણામ, ભક્તિ)
- ૭ સમુચ્છિન્ન બેવી ક્રિયા સ્વરૂપ બને (ધર્મ, પ્રવૃત્તિ, ચેષ્ટા)
- ૮ અકાળે જ્ઞાની ઈન્દ્રિયા = (કાક્ષા, ઔત્યુક્ય, અયોગ્યતા)
- ૯ દીર્ઘ કાળથી સેવેલા પાપમા અબદુમાન એ નો પ્રભાવ છે (અપુનર્બંધકતા, સમક્રિત, ભવિતવ્યતાપરિપાક)
- ૧૦ નિર્મળ સમક્રિતીની પાસે જ સાનુબંધ ની સામગ્રી હોય છે (સદગતિ, શુદ્ધિ-પુષ્ટિ, વિધિ)

નોંધ આ પ્રથમપત્રમા ત્રણજે પેન-પન્થોલ વજેરેથી ત્રણપાળ નિવાનો વજેરે ન જ્ઞાવા ખ્યાલ નાખવો આગળ પાગ આ વાત ખ્યાલ નાખવો

ચતુર્થ ધર્મલિઙ્ગપોઢશકમ્

ધર્મસ્ય સ્વલક્ષણમુત્તમમ્ । અથાસ્ય વિસ્તરેણ લિઙ્ગાન્યાહ -> 'સિદ્ધસ્ય ચે'ત્યાદિ ।

સિદ્ધસ્ય ચાસ્ય સમ્યલિદ્ગાન્યેતાનિ ધર્મતત્ત્વસ્ય । વિહિતાનિ તત્ત્વવિદ્ઃ સુખાવબોધાય ભવ્યાનામ્ ॥૪/૧॥

સિદ્ધસ્ય = નિષ્પન્નસ્ય ચાસ્ય ધર્મતત્ત્વસ્ય = ધર્મસ્વરૂપસ્ય સમ્યગ્ = અવૈપરીત્યેણ લિઙ્ગાનિ = લક્ષણાનિ તત્ત્વવિદ્ઃ = પરમાર્થજ્ઞૈ વિહિતાનિ = શાસ્ત્રેઽભિહિતાનિ ભવ્યાના = યોગ્યાના સુખાવબોધાય = સુખપ્રાપ્તિપત્તરે ॥૪/૧॥ તાન્યેવ લિઙ્ગાનિ સઙ્ખ્યાવિશિષ્ટાન્યાહ -> 'ઔદાર્યમિ'ત્યાદિ ।

ઔદાર્ય દાક્ષિણ્ય પાપજુગુપ્સાઽથ નિર્મલો બોધઃ । લિઙ્ગાનિ ધર્મસિદ્ધેઃ પ્રાયેણ જનપ્રિયત્વચ્ચ ॥૪/૨॥

સ્પષ્ટમ્ ॥૪/૨॥ ઔદાર્ય લક્ષ્યાતિ -> 'ઔદાર્યમિ'ત્યાદિ ।

ઔદાર્ય કાર્પણ્યત્યાગાત્ વિજ્ઞેયમાશયમહત્ત્વમ્ । ગુરુ-દીનાદિપ્રોચિત્યવૃત્તિ કાર્યે તદત્યન્તમ્ ॥૪/૩॥

ઔદાર્ય કાર્પણ્યસ્ય દાનાદિપરિણામસંજ્ઞોચલક્ષણસ્ય ત્યાગાત્ આશયસ્ય = ચિત્તસ્ય મહત્ત્વ = અસંકલ્પિત-દાનાદિપરિણામશાલિત્વ વિજ્ઞેયમ્ । તત્ = ઔદાર્ય અત્યન્ત = અતિશયેણ ગુર્વાદય = માતૃપિતૃ-કલાચાર્ય-તજ્ઞાતિ-

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સિદ્ધસ્ય ચારય ધર્મતત્ત્વસ્ય સમ્યગ્ લિઙ્ગાનિ તત્ત્વવિદ્ઃ ભવ્યાના સુખાવબોધાય વિહિતાનિ ॥૪/૧॥ ભવ્યાના = યોગ્યાના = સહજમલહાસવતામ્ । અનેનાઽચરમાવર્તિભવ્યાદીના વ્યવચ્છેદ કૃત । અવગ્રિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ ॥૪/૧॥

મૂલગ્રન્થે ઢળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અથ ધર્મસિદ્ધે. લિઙ્ગાનિ 'ઔદાર્ય, 'દાક્ષિણ્ય, પાપજુગુપ્સા, 'નિર્મલો બોધ, પ્રાયેણ જનપ્રિયત્વચ્ચ' ॥૪/૨॥ કારિકાશબ્દાર્થસ્તુ સ્પષ્ટ । ઔદાર્યાદિલક્ષણાનિ ત્વનુપદમેવ મૂલગ્રન્થે દર્શયિષ્યતે । પદ્મમગુણસ્થાનક યાવત્ અનાદેયાદ્યુદયાત્ કૃતેઽપિ તન્નિવારણાનુકૂલે પત્ને નિરુપક્રમાનાદેયાન્તરાયાદિકર્મોદયેન કદાચિત્ જનપ્રિયત્વ નાપિ ભવેદિત્યત્ 'પ્રાયેણ' इत्यુક્તમિતિ ધ્યેયમ્ ॥૪/૨॥

મૂલગ્રન્થે ઢળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> કાર્પણ્યત્યાગાત્ આશયમહત્ત્વ ઔદાર્ય વિજ્ઞેયમ્ । તત્ ગુરુ-દીનાદિપુ કાર્યે અત્યન્ત ઔચિત્ય-વૃત્તિ ॥૪/૩॥ ડ્ય કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તી [૧૯] સમુદ્ઘૃતા । કાર્પણ્યત્યાગાદિતિ તાત્પર્યગ્રાહકમ્ । લક્ષણન્તુ ચિત્તસ્યા-ઽસંકલ્પિતદાનાદિપરિણામશાલિત્વમ્ । આદિપદેન ગુર્વાદિસેવા-વિનય-પરોપકારાદિગ્રહણમ્ । અનેન -> ક્ષુદ્રતારૂપમ્ ભવાભિનન્દિ-લક્ષણસ્યાઽભાવો -> યોતિતઃ । ઔદાર્યપરિજ્ઞાનોપાયશ્ચ શ્રીશાન્તિસૂરિભિઃ ઉત્તરાધ્યયનવૃહદ્વૃત્તી -> પરોપકારપૂર્વિકેવ ચ સ્વોપકારપ્રવૃત્તિરુદારાશયતા રચ્યાપયતિ -> [પૃ.૧] ડ્યેવમાવેદિત । ગુર્વાદયઃ = માતૃ-પિતૃ-કલાચાર્ય-તજ્ઞાતિ-વૃદ્ધ-ધર્મોપદેષ્ટાર इति । તેષા માતૃપ્રભૃતીના જ્ઞાતયો ભાતૃ-મગિન્યાદયઃ । વૃદ્ધપદેન શ્રુત-વયોવૃદ્ધા ગ્રાહ્યા । તદુક્ત યોગવિન્દો -> માતા પિતા કલાચાર્ય પ્તેષા જ્ઞાતયસ્તથા । વૃદ્ધા ધર્મોપદેષ્ટારો ગુરુર્ગ. સતા મત ॥ -> [યો ત્રિ. ૧૧૦] इति ।

રતિદાયિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)

તૃતીય પોઢશકમા ધર્મનુ સ્વલક્ષણ જાણવા હવે મૂલકારથી ધર્મના લિંગોને વિસ્તારથી જાણાવે છે કે -

ગાશાર્ણ - તત્ત્વવિદોએ સિદ્ધ થયેલ આ ધર્મતત્ત્વના સમ્યક્ લિંગોને ભવ્ય જીવોને નુખેથી જાણવા માટે કહેલા છે [૪/૧]

ટીકાર્ણ - પરમાર્થવેદી મહર્ષિઓએ નિષ્પન્ન થયેલ પ્રસ્તુત ધર્મસ્વરૂપના અવિષરીતરૂપે લક્ષણો યોગ્ય જીવોને નુખેથી સમજાવા માટે શાસ્ત્રમા કહેલા છે [૪/૧]

તે લક્ષણોને જ સમ્યાપુક્ત રીતે મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાશાર્ણ - ઉદારતા, દાક્ષિણ્ય, પાપજુગુપ્સા, નિર્મલ બોધ અને પ્રાય જનપ્રિયત્વ એ ધર્મનિહિના લિંગ છે [૪/૨]

ગાથાર્થ સ્પષ્ટ હોવાથી ટીકાકારથી ન્યાયવિશારદજીએ તેની ટીકા [વિવેચના] કરેલ નથી

મૂલકારથી હવે ઉદારતાનું લક્ષણ બતાવતા કહે છે કે -

ગાશાર્ણ - લોભના ત્યાગથી મનની મહાનતા એ ઉદારતા જાણવી ગુરુ, દીન = ગરીબ વગેરે સમધી કાર્યને વિશે તે ઉદારતા અત્યંત ઔચિત્યથી પ્રવૃત્તિવાળી હોય [૪/૩]

*** ઉદારતામાં ઔચિત્ય ઠેગવો ***

ટીકાર્ણ - લોભનો મતલબ છે દાન વગેરે પરિણામમા સંકોચ, તેનો ત્યાગ કરવાથી ચિત્તમા અસંકુચિતદાનાદિપરિણામપુક્રતાન્વયપ મહત્ત્વ પ્રગટે છે તેને ધર્મસિદ્ધિના લક્ષણભૂત ઉદારતા જાણવી તે ઉદારતા ગુરુ-દીન વગેરે સમધી દાનાદિ કાર્યને વિશે અત્યંત ઔચિત્યથી પ્રવર્તનારી હોય ગુરુ શબ્દનો અર્થ છે માતા, પિતા, કલાચાર્ય, તેઓના ભાઈ-ભાઉને વગેરે જ્ઞાતિજન, શ્રુતવૃદ્ધ-વયોવૃદ્ધ વડીલવર્ગ તથા ધર્મોપદેષક [આ બધા શિષ્યપુરુષોમા ગુરુ તરીકે માન્ય છે-જુઓ યોગબિંદુ ગાથા-૧૧૦] તથા દીનાદિનો મતલબ છે ગરીબ, આધિના, લોભીયા [ભિખારી,

વૃદ્ધ-ધર્મોપદેષ્ટારો દીનાદયશ્ચ = દીનાલ્ઘકૃપણપ્રભૃતય, તેષુ યત્ કાર્યં દાનાદિ તરિમેન્ વિષયે ઔચિત્યેન વૃત્તિર્યસ્ય તત્તથા ॥૪/૩॥ દાક્ષિણ્ય લક્ષયતિ → 'દાક્ષિણ્યમિ'ત્યાદિ ।

દાક્ષિણ્ય પરકૃત્યેષ્વપિ યોગપરઃ શુભાશયો જ્ઞેયઃ । ગામ્ભીર્ય-ધેર્યસચિવો માત્સર્યવિધાતકૃત્પરમઃ ॥૪/૪॥

દાક્ષિણ્ય પરેપા કૃત્યેષુ = કાર્યેષુ અપિ યોગપર = ઉત્સાહપ્રગુણ શુભાશયો જ્ઞેય । ગામ્ભીર્ય = પરૈરલઘ્વ-

કલ્યાણકન્દલી

દીનાન્કૃપણપ્રભૃતય ઇતિ । પ્રભૃતિપદેનાનાથમિશુપ્રમુખગ્રહણમ્ । તસ્મિન્ = દર્શિતગુરુ-દીનાદિસમ્બન્ધિકાર્યે ઔચિત્યેન વૃત્તિઃ યસ્ય તત્ તથા = ઔચિત્યવૃત્તિ । ઇદ્ધ્વોદાર્યવિશેષણમ્ । ઔચિત્યમપુનર્વચ્ચકાદારમ્ય સયોગિન્નેવલિગુણસ્થાન યાવત્ વિગિષ્ટ-વિગિષ્ટતર ભવતિ । અતઃ એવં કેવલિનોઽપિ યાવદનભિજાસ્તાવત્ ચિરપ્રવ્રજિત વન્દન્તે, ગૃહસ્થદશાયામપિ યાવદનભિજાસ્તાવત્ પૂર્વવન્માતૃપ્રભૃતિવિનયાદિક પ્રયુજ્ઞન્તિ । ઔચિત્યાભજ્ઞે એવં કાર્યસિદ્ધિરાજાપાલનચ્ચ । તદુક્ત પચ્ચાશકે → ઉચિયં ચલુ કાપલ્લ, સ્વલ્લ સદા જરેણ બુદ્ધિમતા । ઇદં ફલસિદ્ધી ણિયમા, એસ ચિયં હોઈ આણ તિ ॥ ← [પચ્ચા ૬/૮] ઇતિ । દૃશ્યતે ચ લોકેઽપિ યથા કશ્ચિદમાત્ય-પુરોહિતપ્રભૃતીન્ ભૂશ ભૂશ પ્રણામગોચરીકૃત્ય રાજાન પ્રણમતિ તદુપરિ રજા રણ્યતિ । એવમેવ દીનયાચકાદિષુ પ્રથમ ભૂશમૌદાર્ય દર્શયિત્વા પશ્ચાત્ ગુર્વાદિષુ સ્વલ્પ તુલ્ય વાદાર્યમાવિષ્કુર્વન્નપિ દોષભાગેવ । તત્તશ્ચૌચિત્યવૃત્તે-રેવ સર્વત્ર સાનુવન્ધસિદ્ધેસ્સાધકત્વ જ્ઞાપકત્વચ્ચેતિ સ્થિતમ્ ॥૪/૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્પડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → દાક્ષિણ્ય = પરકૃત્યેષુ અપિ યોગપર ગામ્ભીર્ય-ધેર્યસચિવો માત્સર્યવિધાતકૃત્ પરમ શુભાશયો જ્ઞેય ॥૪/૪॥ દાક્ષિણ્ય = પરેપા અપિ કાર્યેષુ ઉત્સાહપ્રગુણઃ શુભાશય ઇતિ । શ્રીપાલાદિવદિતિ ગમ્યમ્ ।

અનાથ] વજેરે [૪/૩]

વિશેષાર્થ - દાન, સેવા, ભક્તિ વજેરે કાર્યમા સકોચ ન થાય તેવો ચિત્તનો પરિણામ ઉદારતા છે. અનાદિકાળથી ચાલી આવતો કૃપાળુ સ્વભાવ-નુરૂપ સ્વભાવ છોડી મન વિદ્યાળ કષ્ટુ પટે દા ત નોકર મોઢો આવે કે વેપારીએ જરા વધુ ભાવ લીધો હોય તો તે વખતે 'હગમખોર, આળાનુ, બુલ્યો' વજેરે લેખલ લગાવીને નામેની વ્યક્તિ ઉપર હલકા વિચાર આવવા માટે આવી નુકસાત એ સંકુચિત-શુદ્ધ સ્વભાવનું પરિણામ છે. ઔદાર્ય લાવવા તેને અટકાવી ઉમદા વિચાર, નીચ વાણી અને ઉદાર વર્તણૂક બેઠીએ એવા અવસ્થા 'નોકરને કોઈક અત્યંતનું કામ આવી ગયું હશે ખાકી તો તે ગેજની જેમ સમયનર આવી જાય' 'વેપારી ભલે થોડું વધારે કમાય, આપણે કાંઈ આટલામા ભારી પડવાના નથી' આવા ઉત્તમ વિચાર એ ઉદારતા છે. એવી ઉદારતા લાવવા સત્તતઃ, સારું વાચન, ગુણગીતકથા વજેરેનું સેવન કરવું અને નિદા, વિકથા, વાડી-નુગલ્લી, હલકું વાચન, દુર્જનસહ વજેરેથી દૂર રહેવું તો જ ઉદારતા કેળવાય પરંતુ માથે સાથે તે ઔચિત્યવૃત્તિ હોય તો જ ધર્મસિદ્ધિના લક્ષણ તરીકે માન્ય અને સોનાના ઘરેણા પહેરાવી સોનાના ધાળમા સૌપ્રથમ બધા ભિખારીને ગુલાબઅથવા પેટ ભરીને આશ્વર્યપૂર્વક અવગણે અને માથાપને છેલ્લે વધેલા દાળ-ભાત યાળી ભરીને-પેટ ભરીને છૂટથી વધારે તેવી અનુચિત ઉદારતા ધર્મસિદ્ધિના લક્ષણ તરીકે માન્ય ન અને ઉપકારીના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાના પાલનરૂપે ઉચિત સેવા-ભક્તિના બદલે તેમના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા, અનુચિત વ્યવહાર, અસભ્ય વચનો, અવિનયભાવ એ ધર્મમહેલના પાયાનો નાશ કરે છે. દીન, અનાથ વજેરે પ્રત્યે પાળુ અવસરોચિત શક્ય ઉપાય મુજબ અનુકંપા રાખવી જરૂરી છે.

પ્રતિષ્ઠા, સઘમાળ, ઉપધાનમાળ, ઓચ્છવ વજેરેમા લાખો રૂપિયા મન મૂકીને ખર્ચ અને ધર્મતપત્ર સાધારણસ્થિતિવાળા ધાર્મિકપાઠશાળાના શિક્ષકને કે સાધર્મિકને આગીના સમયે આર્થિક નહાય કરવામા કચવાટ કરે અથવા બે કરવા શરૂ બોલીને કે બે-ચાર ધક્કા ખવડાવીને તિરસ્કારથી માઠ માઠ ૧૦૦-૨૦૦ રૂપિયા આપે-તેવી અનુચિત ઉદારતા અતાવનાર વ્યક્તિ હકીકતમા ધર્મને હાર્દિક રીતે પામ્યો તેમ કહી ન શકાય તે જ રીતે ગામડા વજેરેમા પ્રતિષ્ઠા, અજન શલાકા વજેરે પ્રસંગે બેડવાજપૂર્વક વરઘોડા, સઘજમાળ, નવકારથી વજેરેમા લાખો રૂપિયાની ઉડામાગૂંતી બોલે અને તે પ્રસંગે ગામડાના બધા ઈતર લોકોને પ્રીતિભોજન કરાવવાની ના પાડે તેવી સઘના સભ્યોની ઉદારતામા રહેલી અનુચિતતા ઈતર લોકોને જૈન ધર્મ પ્રત્યે આદર જમાવવાના બદલે તિરસ્કાર પેદા કરવામા મોટું નિમિત્ત બની જાય તે રીતે દેવદ્રવ્ય ભગ્નપૂર હોય તેવા સેત્રમા પ્રતિષ્ઠા વજેરે પ્રસંગે સામસામે હરિકાઈમા આવીને લાખો રૂપિયા આપવાની ઉદારતા અતાવે અને સાધારણ ખાતામા અતિઆવશ્યકતા હોય, તોડો હોય છતાં તેમા પરાણે ૧૦૦ રૂપિયા આપે તે ઉદારતા પાળુ ઉચિત ન કહેવાય તથા વિહારના સેત્રમા ગામડામા ઉપાચર્યની અતિઆવશ્યકતા હોવા છતાં ત્યાં ટીપમા અનિચ્છાથી ૫૦૦ રૂ. લખાવે અને જ્યાં શિખરબધી દેરાસર હોય, ત્યાં જિનમંદિરની વિશેષ આવશ્યકતા ન હોય ત્યાં વટથી વ્યક્તિગત શિખરબધી અન્ય જિનાલય આપવા લાખો રૂપિયાની ઉદારતા અતાવે-આ પાળુ ઔચિત્યહીન ઉદારતા કહેવાય અથવા અહારગામથી ટીપ વજેરે દ્વારા રકમ ઉઘરાવીને ૩-૪ લાખની કિંમતનું સઘનું દેરાસર બાંધે અને પ્રતિષ્ઠા વખતે ગામના જ જૈન ભાઈઓ ૧૫-૨૦ લાખ રૂપિયાની માતબર રકમ ખર્ચવાની ઉદારતા અતાવે આ પાળુ અનુચિત ઉદારતા કહી શકાય પાઠશાળાના બાળકોને પ્રોત્સાહન આપવા પરાણે વર્ષે ૧૦૦ રૂ. આપનાર વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા વજેરેની પત્રિકામા પોતાના નામ માટે ૧-૨ લાખ રૂપિયા વ્યક્તિગત રીતે ખર્ચવા ઉદારતા અતાવે - આ ઉદારતામા પાળુ ઔચિત્યનો -વિવેકનો ભગ ઘણેલ કહેવાય આ જ રીતે ગુરુ, વિદ્યાગુરુ વજેરેની ૫-૧૦ મિનિટ માઠ માઠ ભક્તિ કરે અને પોતાના માનેલા સાથીદાર નીરોગી મુનિની ૨-૩ કલાક ભક્તિ વગર અવસરે કરવામા ઉદારતા અતાવે તે પાળુ ઉદારતાની અનુચિતતા જ કહેવાય, ઉદારતા કદાચ સરળ હશે પરંતુ ઉચિત ઉદારતા કેળવવી કઠણ છે, કારણ કે તે માટે માર્ગનુસારી પ્રકૃષ્ટ શ્લોપશમની આવશ્યકતા છે, જે માત્ર ચરમાવર્તમા જ લભ્ય છે વર્તમાન કાલમા આ બાબત વિશેષતઃ વિચારણીય છે [૪/૩]

ધર્મના દ્વિતીય લિંગ દાક્ષિણ્યને અતાવતા મૂલકારથી ટરમાવે છે કે -

ગારાશર્થ - પારકાના કાર્યોને વિશે પાળુ ઉત્સાહતત્પર, ગભીરતા અને ધીરતાથી યુક્ત તથા માત્સર્યનો નાશ કરનાર એવા પરમ શુભાશયને દાક્ષિણ્ય આગુણ [૪/૪]

મધ્યત્વ ધૈર્ય = મયહેતૂપનિપાતેઽપિ નિર્ભયત્વમ્ । તે સચિવૌ = સહાયૌ યસ્ય સ તથા । માત્સર્ય = પરપ્રશાસાઽસહિષ્ણુત્વ, તસ્ય વિઘાતકૃત્ પરમ = પ્રધાન ॥૪/૪॥ પાપજગુપ્સાલક્ષણમાહ -> 'પાપે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

માતૃકાસ્થાનપ્રયુક્તે પરકૃત્યોત્સાહે વ્યભિચારવારણાય 'શુભાશય' ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ઉપમિતિભવપ્રપચ્ચાયા કથાયા -> પરોપકાર-કરણવ્યગ્રા એવં સત્પુરુષા ભવન્તિ । તે હિ પરે પ્રિય કર્તુમુદ્યતાઃ । શિથિલયન્તિ સ્વપ્રયોજનમ્ । પરપ્રયોજનમેવ હિ તે સ્વપ્રયોજનમન્યન્તે -> [પૃ ૧૬૩] । અતઃ એવં ધર્માર્હતાઽપિ બોધ્યા । તદુક્ત ધર્મરત્નપ્રકરણવૃત્તૌ -> યો હિ પ્રકૃત્યેવ પરેષા હિતકરણે નિરતર રતો ભવતિ સ ધન્યો, ધર્મધનાર્હત્વાત્ -> । ત્રિપદિશલાકાપુરુષેઽપિ -> પરાર્થાય મહતા હિ પ્રવૃત્તયઃ -> [૧/૨/૮૮૧] ઇત્યુક્તમ્ । અતઃ એવં સર્વેષા પ્રિયો ભવતિ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રવૃત્તૌ -> પરોપકારપરો હિ પુમાન્ સર્વસ્ય નેત્રામૃતાઞ્જનમ્ -> [પ્રકા ૧] । અતઃ એવાઽનુલ્લઙ્ઘનાયાઽઽદેશો ભવતિ, તદુક્ત ધર્મરત્નપ્રકરણે -> ઉવચરં સુદક્ષિણ્ણો પરેસિમુજ્જિય સક્જ્જવાવારો । તો હોઽ ગજ્જવક્રકોઽણુવત્તણીઓ ય સવ્વસ -> ॥૧૫॥ ઇતિ । ગામ્ભીર્ય = પરૈરલબ્ધમધ્યત્વમ્ । ન ચ માયાયામતિવ્યાસિરિતિ શઙ્કનીયમ્, સ્વગુણલબ્ધિશક્ત્યાદે વિગોપનવૃત્ત્યપેક્ષયા પરદોષસ્ય ચાઽપ્રકાશનપરિણામાપેક્ષયા વ્યવહારાદિના પરૈરજ્ઞેયચેતોવૃત્તિત્વસ્ય વિવક્ષણાત્ । અન્યત્ર ચ -> 'યસ્ય પ્રભાવાદાકારા ક્રોધ-હર્ષ-ભયાદિષુ । ભાવેષુ નોપલભ્યન્તે, તદ્ ગામ્ભીર્યમુદાહતમ્ ॥ -> [] ઇત્યુક્તમ્ । ઇતદ્વન્ત એવં સાધવઃ । અતઃ એવંકત દશવૈકાલિકચૂર્ણો -> સાહુણા સાગરો ઇવ ગમીરેણ હોયવ્વ -> ।

ધૈર્ય = મયહેતૂપનિપાતેઽપિ નિર્ભયત્વમ્ । તદુક્ત યોગવિન્દુવૃત્તિકૃતા -> ધૈર્ય = વ્યસનાશનિસન્નિપાતેઽવ્યવિચલિતપ્રકૃતિ-ભાવ -> [કા ૫૨૪] ઇતિ । દેવમ્બ્રહ્મસૂરિણાઽપિ કથારત્નકોશે -> ગરુવાવયાનિવાણ વિ દવ્વનાસે વિ પળાવિરહે વિ । જમ્માહપ્પા ન મળો ખુપ્પઙ્ગ ત વિતિ ધીરત્ત ॥ -> [પૃ ૨૦૧/ગા.૨] ઇત્યુક્તમ્ । ઇદં 'પરીક્ષેત મય વિપાદેન ધૈર્યમવિપાદેન' [૩/૪/૮] ઇતિ ચરકસહિતાનુસારેણ સવદતિ । તદુક્ત કાલિદાસેનાપિ કુમારસમ્ભવે -> વિકારહેતૌ સતિ વિક્રિયન્તે યેષા ન ચેતાસિ ત એવં ધીરાઃ -> [૧/૫૯] । કથાસરિત્સાગરે સોમદેવોઽપિ -> આપદિ સ્ફુરતિ પ્રજ્ઞા યસ્ય ધીર સ એવં હિ -> [ક સ સા] ઇત્યાહ । કાદમ્બર્યામપિ -> 'ધીરા હિ તરન્ત્યાપદમિ' -> તિ ધૈર્યફલમુક્તમ્ । સુગમાર્થકલ્પનાકારમતે -> ધૈર્ય = ધીરતા = સ્થિરત્વમ્ -> । મૂલકારેસ્તુ યોગવિન્દો સ્થૈર્ય-ધૈર્યયો પાર્થક્યેનોલ્લેખોઽકારીતિ ધ્યેયમ્ [યો.વિ કા ૫૨] । -> સ્થૈર્ય = સ્થિરભાવ પ્રતિપન્નનિર્વાહણે, ધૈર્ય = વ્યસનાશનિસન્નિપાતેઽવ્યવિચલિતપ્રકૃતિભાવ -> [કા ૫૨ વૃ] ઇતિ યોગ-વિન્દુવૃત્તિકાર । મહાભારતે તુ -> સ્વધર્મે સ્થિરતા = સ્થૈર્ય, ધૈર્ય = ઇન્દ્રિયનિગ્રહ -> [વનપર્વ-૩૧૯૬] ઇત્યુક્તમ્ । સુગમાર્થકલ્પનાકૃત્નમતે ધૈર્ય-સ્થૈર્યયૌરેક્ય યોગદીપિકાકારમતે ચ વીરત્વ-સ્થિરત્વયૌરેક્યમ્ । વય તુ સ્વામીપ્રાપ્તૌ, સ્વાનભિપ્રેતવિયોગે, કાર્યસમાપ્તૌ વા કાલવિલમ્બસહિષ્ણુત્વ ધૈર્યમિતિ ભ્રૂમ । મહાભારતે તુ -> સુખ ચ દુઃખ ચ ભવામૈવાં ચ લાભાલામૌ મરણ જીવિત ચ । પર્યાયઞ્ચ સર્વમેતે સ્પૃશન્તિ તસ્માદ્ ધીરો ન ચ હૃષ્યેન્ શોચેત્ ॥ -> [ઉદ્યોગપર્વ-૩૬/૪૭] ઇત્યેવ ધૈર્યવાન્ પ્રદર્શિતઃ ।

માત્સર્ય = પરપ્રશાસાઽસહિષ્ણુત્વમ્ । પ્રશાસા ચોપલક્ષણ પરકીયપ્રકર્ષોત્કપદિઃ । તસ્ય = નિરુક્તમાત્સર્યસ્ય વિઘાતકૃત્ ।

દાક્ષિણ્યં તાત્ત્વિઠ સ્વરૂપ

ટીકા - પારકાના કાર્યને વિશે પાણ ઉત્સાદથી પ્રકૃષ્ટ બનેલ શુભાશયને દાક્ષિણ્ય ગુણ જાણવો તે શુભપરિણામ ગમીરતા અને ધીરતાની સહાયવાળો હોય ગમીરતાનો અર્થ છે અને વ્યક્તિ દ્વારા સ્વમનોગત ભાવો જાણી ન શકાય તેવા હોય ધીરતાનો અર્થ છે ભયના હેતુઓ [પરિપદ-ઉપસર્ગાદિ] આવી પડે તો પાણ નિર્ભયપાણ તથા તે શુભાશય પારકાની પ્રશસાને સહન ન કરી શકવા સ્વરૂપ માત્સર્યનો = ઈર્ષ્યાનો નાશ કરનાર હોય છે તેવો પ્રધાન શુભ પરિણામ દાક્ષિણ્ય તરીકે જાણવો [૪/૪]

વિશેષાર્થ - અહીં ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત એ છે કે અન્ય વ્યક્તિના કહેવાથી પરાણે પારકાના કામ કરવા તેને દાક્ષિણ્ય કહેવાના બદલે શ્રીમદ્ભગ્વતે અન્યના કાર્યને કરવામાં પોતાની તત્પરતાને -ઉદ્ધાતાત્મક પરિણામને દાક્ષિણ્ય તરીકે જાણાવેલ છે તે માટે સેવાનો ઉત્સાહ રાખવો જોઈએ તો જ અવસરે બીજાનું કામ કરી આપવામાં તત્પરતા આવવાથી સામા પ્રત્યે દાક્ષિણ્ય ગુણ વ્યક્ત થશે બેશરમ માણસ તો સામાની માણસી વખતે ઝટ ના કહેશે કે સહાયના અવસરે આખમિયામાણ કરશે 'આપણે કેટલે પહોંચવાનું ? અમે શું નવરા બેઠા છીએ કે બધાનું કામ કરતા રહીએ ?' આવા હલકા વિચારો આવે એ પશુકક્ષાની સ્વાર્થવૃત્તિ નૂચે છે પશુ કરતા માનવની વિશેષતા એ જ છે કે માણસ પોતાનો સ્વાર્થ ગોણ કરી બીજાની સેવા કરી શકે છે, પશુ નહિ તથા ટીકાકારશ્રીએ દાક્ષિણ્યને પરિણામવિશેષસ્વરૂપ જાણાવેલ છે તેથી બીજાના કાર્યમાં ઉત્સાહ રાખવો તે દાક્ષિણ્ય ગુણ તરીકે જાણવો, નહિ કે માત્ર બીજાનું કામ કરવું તેથી અગવડતા-અનાવડત વગેરેના કારણે ઓશિલ્ય-વિનયપૂર્વક ક્યારેક ના પાડવામાં દાક્ષિણ્ય ગુણ બાધિત ન બને તથા ખરાબ કાર્યો કરવાની કોઈ માણસી ક્રોધ અને તેનો નિષેધ કરવામાં આવે તો પાણ દાક્ષિણ્ય ગુણ બાધિત ન બને વળી, તે પરિણામ પાણ શુભ હોવો જોઈએ સામેની વ્યક્તિને સ્તાવવાનો કે પોતાના સ્વાર્થને સાધવાનો મલિન આશય હોય તો તેની દાક્ષિણ્યમાયી બાદબાકી થઈ જાય છે દાક્ષિણ્ય માટે જરૂરી ગમીરતા લાવવા સામેના ગુણ-

પાપજુગુપ્તા તુ તથા સમ્યક્પરિશુદ્ધચેતસા સતતમ્ । પાપોદ્દેગોઽકરણ તદચિન્તા ચેત્યનુક્રમતઃ ॥૪/૫॥

પાપજુગુપ્તા તુ તથા = તેન પ્રકારેન પાપનિષેધક-મુક્ત-કરાદ્યાભિનયવિશેષેણાઽભિવ્યજ્યમાના, સમ્યગ્ = અવિષરીત પરિશુદ્ધ યત્ ચેત = મન તેન, સતત = અનવરત પાપસ્ય અતીતકૃતસ્ય ઉદ્દેગ = મિનદા^૧, અકરણ પાપસ્ય વર્તમાનકાલે તર્સેભજ્ = ભાવેનિ પાપે અચિન્તા = અચિન્તનમ્ ઇતિ અનુક્રમતઃ = આનુપૂર્વ્યા કાલપ્રયરૂપયા । યદ્વા પાપોદ્દેગ = પાપપરિહાર કાયપ્રવૃત્ત્યા અકરણ વાતા, તદચિન્તા = પાપાઽચિન્તનમ્ મનસા । સર્વાઽપીય પાપજુગુપ્તા ધર્મતત્ત્વસ્ય લિઙ્ગમ્ ॥૪/૫॥

નિર્મલલોધ લક્ષ્યાતિ ->

નિર્મલોદ્દેગોઽપ્યેવ શુભપાભાવસમ્ભવો જ્ઞેયઃ । ગમગર્ભગાત્રયોગાચ્છુત-ચિન્તા-ભાવનાસારઃ ॥૪/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

ન હિ દાક્ષિણ્યોપેત માત્સર્યેર્પ્યાઽમુયાદિકલક્ષપદ્ધિલો ભવતિ । ણતત્કારિકામનુરચેવ યોગવિન્દુવૃત્તિકૃતા -> સુદાક્ષિણ્ય = ગમ્મીર-ધારચેતમો નિર્મત્સરસ્ય ચ પ્રકૃત્યેવ પરકૃત્યાઽભિયોગપરતા <- [યો વિ કા ૧૦૬ વૃ પૃ ૧૭૫] ઇતિ પ્રોક્તમિતિ ધ્યેયમ્ । દેવમ્ભ્રસૂરિગાઽપિ કથારત્નકોશે -> જો હિ મુદાસગમ્ભો જોગો મન્દરિયદોમનિમ્મહ્નો । પરકિચેનુ પપટ્ટ ત વન્નતર્હ દક્ષિન્ન ॥ <- [પૃ ૧૦૬/ગા ૨] ઇત્યુક્તમ્ । મુનિચન્દ્રસૂરિભરપિ જીવોપદેગપન્નાશિકાયા -> ધીરો ગર્હીરો હ્યમન્દ્રો ય પવન્નદક્ષિન્નમ્ભરો <- [૧૬] ઇત્યુક્તમ્ । દાક્ષિણ્યપરિકલિતો હિ વિદ્વાન દુર્લભઃ, તદુક્ત કાદમ્બર્યાં વાણમદ્વેન -> દુર્લભો હિ દાક્ષિણ્યપરવગ્નો નિર્નિમિત્તમિત્રમ્કૃત્રિમહદયો વિદ્ધધજન <- [પૃ ૫૩] । મહાપુરુષાણા હાવિનાગિ દાક્ષિણ્યમ્, હર્ષચરિતેઽપિ વાણમદ્વેન -> અક્ષીણાં સ્વલુ દાક્ષિણ્યકોશો મહતામ્ । <- [પૃ ૨૭] ઇત્યુક્તમ્ ॥૪/૫॥

મૂલગ્રન્થે ઘટાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> પાપજુગુપ્તા તુ તથા સમ્યક્પરિશુદ્ધચેતસા સતત અનુક્રમત પાપોદ્દેગ અકરણ તદચિન્તા ચ ॥૪/૫॥ અદ્વાગ્મર્દકાદ્યમ્ભ્યાઽચરમાર્વન્ત્રિપ્રતિદ્રવ્યલિઙ્ગ્યાદિમિ મુસકરાદ્યભિનયવિશેષેણાઽભિવ્યજ્યમાનાયા પાપજુગુપ્તાયા વ્યવચ્છેદાય 'સમ્યક્પરિશુદ્ધચેતસે'તિ । અતીતકૃતસ્ય = મૂતકાલાવચ્છેદેન સ્વકૃતમ્ય, ઉપલક્ષણાત્ કારિતમ્યાઽનુમોદિતસ્ય ચ । વર્તમાનકાલે = મામ્પ્રતકાલાવચ્છેદેન । ભાવિનિ = અનાગતકાલાવચ્છેદેન, અવચ્છેદકત્વસ્ય સર્વત્ર મસમ્યર્થત્વાત્ । સર્વાઽપીય પાપજુગુપ્તા સમ્યક્પરિશુદ્ધાગયપ્રયુક્તત્વેન પ્રત્યેક મિદ્રસ્ય ધર્મતત્ત્વસ્ય લિઙ્ગમ્ । વસ્તુતસ્તુ ણકસ્યા અપિ વિરહે તદન્યાયા પાપજુગુપ્તાયા ન ધર્મલક્ષણત્વમભિમતમ્, યત સર્વાઽપીય પાપજુગુપ્તા મિથોઽષ્ટાદશમહમ્મગીલાન્નવત્ સમવ્યાપ્તૈવ નિશ્ચયત । કદમેવામિપ્રેત્ય પન્નાગકે મૂલકારેઃ -> સત્ત્વા વિ ય પવ્વજ્જા, પાપચ્છિન્ત ભવતરકડાણ પાવાણ કમ્માણ <- [૧૬/૪૮] ઇત્યુક્તમિતિ ભાવનીયમ્ । ગિટ સ્પષ્ટમ્ ॥૪/૫॥

દોષને પચાવવા જરૂરી છે ગુણને પચાવવા એટલે એમના ગુણની કદર કરવી દોષને પચાવવા એટલે બીજાના કામ કરતી વખતે બીજાના દોષ દેખાઈ જાય તો તેને પોતાના પેટથી પાતાળકાયામાં એવી રીતે પથગવી દે કે પોતે બીજાના તે દોષને જાણે છે તેની ગંધ પાણ બીજાને ન આવે વળી, બીજાના કામ કરતી વખતે ભયના નિમિત્તો આવી પડે તો પાણ પોતે ગભગાને પારકાના કામ બધૂરા મૂકી દે એવો પરિણામ દાક્ષિણ્ય તરીકે અહીં માન્ય નથી થીંગતા કેળવવા આપત્તિ-પ્રતિકૂળતા-અગત્ય કે આગમન કાર્યકે થાય ત્યારે ખગભળી ન જવું, પરંતુ તેને શાંતિથી વેટી લેવું, પસાર કરી દેવું કેમ કે જે અનવાનું હતું તે તો બની જ ગયું છે તે અવસરે આકુળ-વ્યાકુળ ન થવું તો જ ઉપકારી, ગુણિયલ કે બીજાઓ તરફથી પ્રતિકૂળ કે આપાગને આગમન થાય છતાં તેમના પ્રત્યે દાક્ષિણ્ય ગુણ ચાલી ન જાય તેમ જ પારકાના કામ કરતાં કોઈ ભયનિમિત્ત આવી પડે તો પાણ પોતે ઉત્તર તારક આદિ અવસ્થામાં નિર્ભય રહે તેવો શુભ પરિણામ અહીં દાક્ષિણ્ય તરીકે માન્ય છે આવા શુભ પરિણામ-મંત્રણ દાક્ષિણ્યનો વેભવ પારકાની ઈર્ષ્યાને દૂર કરે છે [૪/૪]

પાપજુગુપ્તાનું લક્ષણ બતાવતા મૂલકારથી ધરમાલે છે કે -

ગાથાર્થ - પાપજુગુપ્તા તો તેવા પ્રકારે નમ્યક પરિશુદ્ધ મનથી સતત ક્રમશઃ [ધ્યેયા] પાપનો ઉદ્દેગ, [વર્તમાનમા] પાપ કરવાની નિવૃત્તિ અને પાપના વિચારની નિવૃત્તિને જાણવી [૪/૫]

❧ ત્રિઠાલાનુગત પાપજુગુપ્તા ❧

ટીકાર્થ - પાપજુગુપ્તા તેવા પ્રકારના પાપનિષેધક મુખ, હાથ વગેરેના વિશેષ અભિનય દ્વારા પ્રગટ થતી હોય છે અવિપર્યસ્ત રીતે પરિશુદ્ધ થયેલ મન દ્વારા ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલા પાપની નતત નિન્દા તથા વર્તમાન કાળમાં પાપ ન કરવું અને ભવિષ્ય કાળમાં પાપનો વિચાર પાણ ન કરવો- આ રીતે ત્રિઠાલયે ક્રમે કરીને પાપજુગુપ્તા જાણવી અથવા પાપોદ્દેગ = કાષ્ટિક પ્રવૃત્તિથી પાપનો પરિહાર, વચનથી પાપનું અકંગ્ગ અને મનથી પાપનું ચિન્તન ન કરવું-આ પાપજુગુપ્તા છે આ બધી પાપજુગુપ્તા પાણ ધર્મતત્ત્વનું લિંગ છે [૪/૫]

વિશેષાર્થ - નમકિતની પાણગતિમાં મન મોક્ષમાં, તન સન્નાગમાં, જવલત રુચિ ધર્મમાં આવું હોય અનાદિકાળની પાપરુચિ દૂર ન થાય તો તેવું યક્ય ન અને માટે સમકિતની ભૂમિમાં તીવ્ર પાપધારણા હોય તે પાણ બીજાને દેખાવા કે બીજાની શાંતિથી મેળવવાના આશયથી નહિ પાણ અતરથી હોય [૪/૫]

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'નિન્દ' રત્યગુદ્ર પાટ । ૨ મુદ્રિતપ્રતો 'નિરુપવતિ' ઇતિ પાઠાન્તસ્મ ।

નિર્મલબોધોઽપિ એવ = અલેખ પ્રકારેણ, શુશ્રૂષૈવ ચો ભાવ તત્સમ્ભવો જ્ઞેયો ધર્મતત્ત્વસ્ય લિઙ્ગમ્ । શમગર્ભ યચ્છાસ્ટ્ર તથોગાત્ = તત્પરિચયાત્ શ્રુતસાર ચિંતાસારો ભાવનાસારશ્ચેતિ ત્રિવિધ । શ્રુત-ચિંતા-ભાવનાના પ્રતિવિશેષ પુરસ્તાદ વક્ષ્યતિ ॥૪/૬॥

જનાપ્રિયત્વ પ્રતિપાદયતિ → 'યુક્તમિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → નિર્મલબોધોઽપિ એવ શુશ્રૂષાભાવસમ્ભવ-શમગર્ભશાસ્ત્રયોગાત્ શ્રુત-ચિંતા-ભાવનાસારો જ્ઞેય ॥૪/૬॥ ઇય કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્ત્યાદો અતિદિષ્ટા વર્તેતે । તત્સમ્ભવઃ = ધર્મશુશ્રૂષાત્મકભાવજન્ય । ઇત્યશ્ચ વોધસ્ય નિર્મલત્વમુપપદ્યતે, શુશ્રૂષાયા અવન્વ્યાક્ષયનિર્મલબોધવીજત્વાત્ । સમ્યગ્દૃષ્ટૌ તુ વિશેષતો જિનવચનશ્રવણાનુરાગો ભવતિ । તદુક્ત શ્રાવકપ્રજ્ઞતૌ → હોઢ દઢ અનુરાઓ જિણવયણે પરમનિવુઢકરમ્મિ । સવળાઙ્ગોયરો તહ સમ્મદિદ્ધિસ્સ જીવસ્સ ॥૫॥ ←-ઇતિ । નિર્મલબોધકારણવિધયા શુશ્રૂષા ચોપલક્ષણ શાસ્ત્ર-જ્ઞાનિ-જ્ઞાનોપકરણાદિગોચરજિજ્ઞાસા-બહુમાન-વિનયાઽઽદર-ભક્ત્યાદી-નામ, તેષા નિર્મલબોધાઽન્તરજ્ઞકારણત્વાત્ । શાસ્ત્રશ્રવણ-લેખન-પઠન-મુદ્રણ-પ્રકાશનાદીનાન્તુ બહિરજ્ઞકારણતા । અત એવ શુશ્રૂષા-દિવિરહે શાસ્ત્રશ્રવણાદિકમપિ વ્યર્થ, અસ્યાશ્ચ સત્ત્વે શ્રુતશ્રવણાભાવેઽપિ નિર્મલબોધનિવન્ધનક્ષયોપશમલાભ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે → બોધામ્ભ શ્રોતસશૈષા, સિરાતુલ્યા સતા મતા । અભાવેઽસ્યા શ્રુત વ્યર્થમસિરાવનિકૂપવત્ ॥ શ્રુતાભાવેઽપિ ભાવેઽસ્યા શુભભાવપ્રવૃત્તિત્ । ફલ કર્મક્ષયાલ્પ્ય સ્યાત્ પરબોધનિવન્ધનમ્ ॥ ← [યો દ્ ૫૩/૫૪] ઇતિ । એતેન → શાસ્ત્રશ્રવણાદે બોધ પ્રતિ કારણત્વ શુશ્રૂષાદેશ્ચ બોધગતનૈર્મલ્ય પ્રતિ હેતુત્વમસ્તુ, નિર્મલબોધત્વન્તુ ન કસ્યાપિ કાર્યતાવચ્છેદકમ્, અર્થસમાજસિદ્ધતા-દિતિ ← નિરસ્તમ્, અર્થસમાજસિદ્ધેઽપિ કાર્યતાવચ્છેદકત્વસ્યાઽન્યત્રોપપાદિતત્વાચ્ । અસ્તુ વા નિર્મલબોધગતવૈજાત્યસ્ય ફલ-બલકલ્પસ્ય તત્કાર્યતાવચ્છેદકત્વમ્ । ઇત્યમેવ શાસ્ત્રશ્રવણમૃતેઽપિ સમ્યક્શુશ્રૂષાપ્રકર્પસ્ય ચતુર્દશપૂર્વક્ષયોપશમમાધાય ક્ષપકશ્રેણિદ્વારા કેવલજ્ઞાનોત્પાદકત્વ તત્ર તત્રોપવર્ણિત સજ્જઞ્છતે । એતેન ત્રિપદીશ્રવણાદ્વૈતમાદીના દ્વાદશાઙ્ગીક્ષયોપશમ. અસ્માદ્દશાશ્ચ સામાન્યત્વ એવ તદ્બોધલેશ્ચ ઇત્યપિ વ્યાખ્યાતમ્, ગળધરનામકર્મનિયતશુશ્રૂષાદરબહુમાનાદિતારતમ્યેન તદુપપત્તે ।

શમગર્ભમિતિ । ઉપલક્ષણાત્ સવેગ-નિર્વેદાદિગર્ભમપિ બોધ્યમ્ । તાદૃશસ્યૈવ શાસ્ત્રસ્ય પરિશીલનતો નિર્મલબોધપ્રકર્પોપપત્તે । તતશ્ચ સહજકુવિકલ્પ-શઙ્કા-વિચિકિત્સાદિપરિહારેણ સમ્યગ્દર્શનપરિશુદ્ધિ, તર્ક-યુક્તિ-નય-નિષ્કેપ-પ્રમાણ-સત્તમજ્ઞીપ્રભૃતિપ્રધાન-શાસ્ત્રાનુશીલનતસ્તુ તીક્ષ્ણબોધોત્કર્ષ । તતશ્ચાઽઽભિસસ્કારિકકુવિકલ્પ-કાઙ્ક્ષા-સમ્મોહાદિદૂરીકરણેન સમ્યગ્દર્શનસ્થૈર્યપ્રકર્પાદિક ઇત્યાદિક વિભાવનીયમ્ । પુસ્તાત્ = ંકાદશપોઢશકે વક્ષ્યતિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિપુજ્ઞવ । નિર્મલબોધો હિ કામધેનુકલ્પ, તદુક્ત રાજશેખરેણ વિદ્વશાલભજિકાયા → શુદ્ધા હિ બુદ્ધિ કિલ કામધેનુઃ ← ઇતિ ॥૪/૬॥

નિર્મલ બોધનુ નિરૂપણ કરતા મૂલકારત્રી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - નિર્મલ બોધ પાણ આ રીતે શુશ્રૂષાભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ તથા શમગર્ભિત શાસ્ત્રપ્રયોગથી શ્રુત-ચિંતા-ભાવનાપ્રધાન જાણવો [૪/૬]

ટીકાર્થ - તે જ રીતે શુશ્રૂષા = શાસ્ત્રશ્રવણની ઈચ્છાસ્વરૂપ ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ નિર્મલ બોધ પાણ ધર્મતત્ત્વના લક્ષણ તરીકે જાણવો પ્રથમપ્રધાન શાસ્ત્રના પરિશીલનથી તે શ્રુતપ્રધાન, ચિંતાપ્રધાન અને ભાવનાપ્રધાન આ રીતે ત્રણ પ્રકારનો હોય છે શ્રુતજ્ઞાન, ચિંતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાનમા પરસ્પર શુ વિશેષતા છે ? તે આગળ કહેવાશે [જુઓ પોઢશક ૧૧ - ગાથા નં ૬ થી ૧૧ પૃષ્ઠ-૨૫૭] [૪/૬]

૪૪ તો જ જ્ઞાન નિર્મલ બળે ૪૪

વિશેષાર્થ - નિર્મલ બોધની ઉત્પત્તિના કારણરૂપે ત્રીમદ્જ્ઞે શુશ્રૂષા = શાસ્ત્ર સાભળવાની ઈચ્છા જાણાવેલ છે આનાથી કલિત થાય છે કે શુશ્રૂષા વિના કેવલ શાસ્ત્રશ્રવણ, શાસ્ત્રલેખન, શાસ્ત્રમુદ્રણ, શાસ્ત્રપ્રકાશન, શાસ્ત્રપઠન વગેરે નિર્મલ બોધને ઉત્પન્ન ન કરી શકે માટે શાસ્ત્રનુ-ચવાણ-વાચન વગેરે કેટલુ કર્યું ? તેના પર ભાર આપવાના બદલે પોતાની મોહમૂઢ અજ્ઞાન-મિથ્યાજ્ઞાનવાળી દૃશ્ય બદલ ભારોભાર થરમ, કેવળ આત્મહિતાર્થે તાત્ત્વિક મોક્ષમાર્ગપ્રતિપાદક શાસ્ત્રની શુશ્રૂષા, જિજ્ઞાસા ઉપર મુખ્ય લક્ષ્ય આપવું જોઈએ તો જ જ્ઞાન નિર્મળ બની શકે ઉપલક્ષણથી શાલ્યાદર, જ્ઞાનીબહુમાન, જ્ઞાનોપકરણ પ્રત્યેનો વિનય વગેરે સમજી લેવાના આ બધા નિર્મલ બોધના અતરંગ કારણ છે શાસ્ત્રશ્રવણ-પઠન વગેરે નિર્મલ બોધના બહિરંગ કારણ છે અથવા બોધના (નહિ કે નિર્મલ બોધના) મુખ્ય કારણો છે આહી ધ્યાન દેવા યોગ્ય બીજી વાત એ છે કે ત્રીમદ્જ્ઞે 'શમગર્ભ' આવુ શાસ્ત્રનુ વિશેષજ્ઞ લગાડેલ છે તેનાથી કલિત થાય છે કે તર્કપ્રધાન, યુક્તિપ્રધાન પ્રમાણશાસ્ત્રના પરિશીલનથી બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ થાય છે, જ્યારે પ્રથમપ્રધાન, વૈરાગ્યભરપૂર, સવેગજનક શાસ્ત્રના અનુશીલનથી બુદ્ધિ નિર્મલ થાય છે મુમુક્ષુ માટે બુદ્ધિની નિર્મળતા અતિઆવશ્યક છે, તેની પ્રાપ્તિ પછી બુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા પાણ જરૂર આવકાર્ય છે નિર્મલ જ્ઞાન દ્વારા સહજ કુવિકલ્પો દૂર થાય છે તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ દ્વારા આભિસસ્કારિક કુવિકલ્પો દૂરબળા થાય છે થકા, વિચિકિત્સા વગેરે અતિચારોથી સમ્યગ્દર્શનને મલિન થતુ અટકાવવા માટે જેમ નિર્મળ બુદ્ધિ આવશ્યક છે તેમ કાક્ષા, સમોહ વગેરે અતિચારોથી સમકિતને દુર્ભળ થતુ અટકાવવા માટે તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ પાણ આવશ્યક છે - આ વાત ભૂલવી ન જોઈએ [૪/૬]

યુક્ત જનપ્રિયત્વ શુદ્ધ તદ્ધર્મસિદ્ધિફલદમલમ્ । ધર્મપ્રગસનાદેર્વીજાધાનાદિભાવેન ॥૪/૭॥

યુક્ત = ઉચિત જનપ્રિયત્વ ધર્મતત્ત્વોદ્દિગ્મ જ ત્વયુક્ત, યત તત્ = જનાપ્રિયત્વ શુદ્ધ = નિરુપાધિક, સ્વાશ્રયગુણોનિમિત્તેન જનાના ધર્મપ્રગસનાદે સકાશાત્ આદિના કરણેષ્ણાનુવન્ધ-તદુપાયાન્વેષણા-તત્પ્રવૃત્તિ-ગુરુસયોગ-સમ્યક્ત્વલાભગ્રહણ, વીજાધાન = ધર્મતરોવીજસ્ય પુણ્યાનુવાન્ધે, પુણ્યસ્ય ન્યાસ, આદિના અદ્વર-પત્ર-પુષ્પ-ફલવિશેષ'પરિગ્રહ, તેષા ભાવેન = ઉત્પાદેન અલ = અત્યર્થ ધર્મસિદ્ધિફલદ વર્તેતે ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યુક્ત જનપ્રિયત્વમ્ । તત્ શુદ્ધ ધર્મપ્રગસનાદે વીજાધાનાદિભાવેન અલ ધર્મસિદ્ધિફલદમ્ ॥૪/૭॥ ઇય કારિકા યોગવિન્દુવૃત્તિ-યોગલક્ષણદ્વાત્રિગિકાવૃત્તિ-ધર્મર્ત્નપ્રકરણવૃત્ત્યાદી [યો વિ કા ૧૦૦/ધર્મ પ્ર ગા ૧૧ વૃત્તિ.] સમુદ્ધતા વર્તેતે ।

‘જનપ્રિયત્વ = શિષ્ટલોકપ્રભાવ’ [યો વિ કા ૧૦૦/૩] ઇતિ યોગવિન્દુવૃત્તિકાર’ । ન તુ અયુક્ત = અનુચિતમ્ । અનેન રાજસત્તાદિપ્રાપ્તિનિમિત્ત વહુજનમમ્મત્યુપલબ્ધ્યે મદિરા-મામ-ધનાદિપ્રદાનદ્વાગ સામ્યત કેશ્ચિદ્રાજનાયકાદિભિર્ભગ્યમાનમશિષ્ટ-જનપ્રિયત્વ ધર્મતત્ત્વલિદ્ધત્વેન નિર્મલમ્ । ઉચિતગ્યેવ જનપ્રિયત્વસ્ય ધર્મતત્ત્વલિદ્ધત્વે હેતુમાહ → યતો જનપ્રિયત્વ નિરુપાધિકમ્ = સ્વીયકીર્ત્યાંશુપાધિગુણમ્, અન્યથા ધર્મક્રિયાયા અપિ વિપાકદારણત્વાપત્તે । તદુક્ત યોગવિન્દો → લોકાગધનહેતોર્વા, મલિનેનાન્તરાત્મના । ક્રિયતે મક્ત્રિયા માઽન્ત્ર લોકપદ્ધિસ્તરદાત્તા । ભવાભિનન્દિનાં લોકપદ્ધિયા ધર્મક્રિયામપિ । મહતો હીનદૃષ્ટોર્ચેદુરન્તા તદ્વિદો વિદુઃ ॥ ← [૮૮/૮૯] ઇતિ । શામનપ્રભાવના-વીજાધાનાગુદ્ધેયક યત્ જનપ્રિયત્વ તદપિ નિરુપાધિક-પ્રાયમવગન્તવ્યમ્, કુત્પિતોપાધિગુણત્વાત્, તાદૃશસ્ય જનપ્રિયત્વસ્ય વિત્તિત્વાચ ।

નિરુપાધિક જનપ્રિયત્વન્તુ ચમાચારવિશુદ્ધિજન્યત્વેન ચમ્મતમ્ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે કાન્તાદૃષ્ટિનિરૂપણે → અન્યા તુ ધર્મમાહાત્મ્યાત્ ચમાચારવિશુદ્ધિત્ । પ્રિયો ભવતિ ભૂતાના ધર્મકાગ્રમાન્તથા ॥૧૬૩॥ ← ઇતિ । નિષ્પન્નયોગચિદ્ધત્વેન વિશુદ્ધજનપ્રિયત્વ વ્યયતે [૧૩/૧૦] । યોગફલત્વેનાઽપિ જનપ્રિયત્વમામ્નાતમ્ । તદુક્ત યોગવિન્દો → કિઞ્ચાન્યયોગત સ્થેયં ઈયં શ્રદ્ધા ચ જાયતે । મેત્રી જનપ્રિયત્વઞ્ પ્રાપ્તિમ્ તત્ત્વભાસનમ્ ॥ ← [યો વિ ૧૦] ઇતિ । શ્રાવકધર્માધિકારિત્વ-મમ્પાદકોચિત્યવૃત્તિલિદ્ધતયાઽપિ જનપ્રિયત્વમભિમતમ્ । યથોક્ત શ્રાવકધર્મવિધિપ્રકરણે મૂલકારેન્વ → સન્વજનવહ્નહત અગરહિય કમ્મવારયા વગણે । જહસત્તી ચાગતવા મુલદ્વલસ્સત્તણ વમ્મે ॥૧૧॥ ← ઇતિ । તદુક્ત સ્કન્દપુરાણેઽપિ → અનુરાગ જનો યાતિ પરોક્ષે ગુણકીર્તનમ્ । ન વિશ્યતિ ચ મત્તાનિ મિદ્ધેલક્ષણમુન્યતે ॥ ← [માહૈશ્વર્યચંદ-કુમારિકાચંદ ૮૮/૧૩૬] ઇતિ । માર્ગાનુસારિતાઽપ્યસ્ય સદ્ગુણે, જનવજ્રભત્વસ્ય યોગશાસ્ત્રાદિદર્શિતપદ્ધિગત્યુ માર્ગાનુસારિગુણેપ્રકૃતત્વાત્ । ઇન્ક-વિગતિપુ ધર્મમાધનાર્હગુણેષુ ધર્મર્ત્નપ્રકરણાદિપ્રદર્શિતેષુ લોકવજ્રભત્વસ્યાન્તર્ભાવાત્ જનવજ્રભત્વ ધર્મસાધનાર્હતાઽપ્યનાવિલેતિ વ્યવ્યતે । અત એવ સ્વાશ્રયગુણનિમિત્તેન જનાના ધર્મપ્રગસનાદેઃ સકાશાત્ વીજાધાનાદિભાવેન અલ ધર્મસિદ્ધિફલદમિત્યન્વય । સ્વપદેન જનપ્રિયત્વ વાધ્યમ્ । કરણેષ્ણાનુવન્ધ-તદુપાયાન્વેષણા-તત્પ્રવૃત્તિ-ગુરુસયોગ-સમ્યક્ત્વલાભગ્રહણમિતિ । જનપ્રિયગતસદા-ચારશુદ્ધિપ્રભૃતિનિમિત્તેન જનાના સ્વય ધર્મકરણાભિલાષો જાયતે, તતો ધર્મકરણાભિલાષપ્રકરણલક્ષણોઽનુવન્ધો ભવતિ, તદનન્તર ધર્મપ્રવૃત્તિપાપવિષયિણી જિજ્ઞાસા શુશ્રૂષા ગવેષણા ચ સજાગતે, તદુક્ત મદુપાપલાભે મતિ ધર્મે પ્રવર્તેતે, તસ્માદ્દૃષ્ટાદિસામર્થ્યાત્ સદુપાપમાર્ગમે તદુપદેશ-શ્રવણ-ત્રોધ-મામાસા-પરિશુદ્ધપ્રતિપત્ત્યાદિના મમ્યક્ત્વાદિક લભેતે । આદિના = કારિકાચતુર્થપાદગતાઽઽ-દિગ્દિગ્દેન અદ્વર-પત્ર-પુષ્પ-ફલવિશેષપરિગ્રહઃ । અદ્વર-પત્ર-પુષ્પ-ફલવિશેષપરિગ્રહઃ । અદ્વર-પત્ર-પુષ્પ-ફલવિશેષપરિગ્રહઃ । અદ્વર-પત્ર-પુષ્પ-ફલવિશેષપરિગ્રહઃ ।

મૂલગ્રન્થી નાતમી ગાથાયા જનપ્રિયત્વનુ પ્રતિપાદન કરે છે કે -

ગાથાયા - [ધર્મતત્ત્વનુ લિગ] ઉચિત જનપ્રિયત્વ છે તે શુદ્ધ હોય છે તેમ જ ધર્મપ્રગસના વગેરે દ્વારા બ્રીજધાન વગેરે ઉત્પન્ન કરવાથી અત્યંત ધર્મનિદ્ધિનુ ણા આપે છે [૪/૭]

જનપ્રિયત્વો ધર્મ પ્રગસનાદે બળે

દીર્ઘાર્થ - ઉચિત જનપ્રિયત્વ એ ધર્મતત્ત્વનુ લિગ છે, નહીં કે અપુષ્પ = અનુચિત એવુ જનપ્રિયત્વ, કારણ કે તે જનપ્રિયત્વ નિરુપાધિક હોય છે જનપ્રિયત્વના આશ્રયીભૂત ધર્મો જીવના ગુણોના નિમિત્તે લોકો ધર્મની પ્રગસના આદિ કરે છે આદિશબ્દથી ગુણેષ્ણા વગેરેનુ સ્પષ્ટ કરવુ અર્થાત્ જનપ્રિય ધર્મોના ગુણના નિમિત્તે લોકોને ધર્મ કરવાની ઈચ્છા થાય છે, તે ઈચ્છા નાનુભવ થાય છે, પછી તે ધર્મના ઉપાધોની શોધખોળ કરે છે, પછી તે ઉપાધોમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, નદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ થાય છે, નમ્યક્ત્વ મળે છે આ રીતે ધર્મપ્રગસનાદિથી ધર્મવૃક્ષના બ્રીજ સ્વરૂપ પુણ્યાનુભવી પુણ્યની વાચાણી થાય છે મૂળ શ્લોકના ચોથા પાદમા ગદ્ય આદિ શબ્દથી બ્રીજની આગળની અવસ્થાસ્વરૂપ અકુર, પાદડા, ફલ, ફલનુ સ્પષ્ટ કરવુ - એમ ઉપાધ્યાયજી સ્પષ્ટાવે છે તેથી સમુદાયમાં એવો યથે કે જનપ્રિયત્વો જ ધર્મ અન્યને

ન મુદિતપ્રત્તં - ‘વિગય’ પદ નાસ્તિ ।

જનાપ્રિયસ્ય હિ ધર્મ પ્રશસાસ્પદ ભવતિ । તતશ્ચ લોકાના લીજાધાનાદિધર્મસિદ્ધિરિતિ તત્પ્રયોજકતયા જનાપ્રિયત્વ યુતતમિત્યુત્તાનાર્થ ॥૪/૭॥

एत प्राथमिकगुणरूपाणि धर्मतत्त्वस्य लिङ्गान्यभिधाय दोषाभावरूपाणि तानि तवतमुपक्रमते → 'आरोग्य' इत्यादि ।

કલ્યાણકન્દલી

सर्वविरत्युपलम्भः फलस्थानीयश्च मोक्ष इति ज्ञेयम् । यद्वाऽन्यरीत्यापि समयाविरोधेनाङ्कुरादिभावना कार्या । मूलकारिस्तु ललित-विस्तराया सवादरूपेण → विधिनोत्पाद्यथा बीजादङ्कुराद्युदय क्रमात् । फलसिद्धिस्तथा धर्मबीजादपि विदुर्बुधा ॥१॥ वपन धर्मबीजस्य सत्प्रशसादि तद्वत्तम् । तच्चिन्ताद्यङ्कुरादि स्यात् फलसिद्धिस्तु निर्वृति ॥२॥ चिन्ता-सञ्चृत्यनुष्ठान-देवमानुषसम्पद । क्रमेणाङ्कुर-सत्काण्ड-नाल-पुष्पसमा मता ॥३॥ ← इत्यादय कारिका समुद्धृता । अनाख्येयत्वेऽपि स्वानुभवगम्यमिद बीजाधान भवक्षयकारितया महादरेण कर्तव्यम् । इदमेवाभिप्रेत्य उपदेशपदे → पायमणक्खेअमिण अणुहवगम्म तु सुद्धभावाण । भवक्खयकर ति गरुअ बुहेहि सयमेव विण्णेय ॥२३२॥ ← इत्युक्तम् । धर्मबीजाऽभावे तु तीर्थङ्करादिसमीपेऽपि धर्मसस्य-निष्पत्तिर्न भवितुमर्हति । यथोक्त मूलकारैरेव उपदेशपदे → अकण बीजक्खेव जहा सुवासेऽवि न भवती सस्स । तह धम्मबीजविरहे ण गुस्समाण वि तस्सस्स ॥२२४॥ आणापरततेहि ता बीजाधानमेत्थ कायव्व । धम्ममि जहासत्ती परमसुह इच्छमाणेहि ॥२२५॥ ← इति । जनप्रियस्य हि धर्मः प्रशसास्पद भवति । तदुक्त धर्मरत्नप्रकरणे → लोयपिओ जणाण, जणेइ धम्ममि बहुमाण ॥← [ध र प्र गा ११] । तत्प्रयोजकतया = लोकाना बीजाधानादे प्रयोजकतया जनप्रियत्व गुण इति कथन युक्त = युक्तिस्सङ्गत इति उक्तानार्थः = प्रकटार्थ = स्पष्टार्थ । अत एव जनप्रियस्य श्रीमत सामायिकग्रहणार्थमाडम्बरपूर्व गमनविधि प्रोक्तः । युक्तञ्चेत्तत् सम्पददर्शनादिमोक्षबीजाधाननिमित्त शासनप्रभावनाया इष्यमाणत्वात्, तात्त्विकाऽऽराधनापरिणामस्यापि सत्या शक्तौ शासनप्रभावनोद्देशाऽविनाभावित्वात् । अत एव प्रतिपन्नप्रतिमापरिसमाप्तौ राजादिनिवेदनपूर्व नगरप्रवेशविधानस्य तत्र तत्र प्रसिद्धत्वात् । धर्माथं क्रियमाणाया लोकपङ्क्तेरपि शुभानुबन्धकारित्वमभिमतम् । तदुक्त योगविन्दो → धर्माथं लोकपङ्क्त स्यात्, कल्याणाङ्ग महामतेः । तदर्थं तु पुनर्धर्म पापायाऽल्पधियामलम् ॥९०॥← इति । इदमेव मनसिकृत्य योगसारप्राभृते → धर्माय क्रियमाणा सा कल्याणाङ्ग मनीषिणाम् । तन्निमित्त पुनर्धर्मः पापाय हतचेतसाम् ॥ ← [८/१२] इति अमित-गतिनोक्तम् । योगलक्षणद्वात्रिशिकाया टीकाकृताऽपि → धर्माथं सा शुभायापि धर्मस्तु न तदर्थिन । क्लेशोऽपीष्टो धनार्थं हि क्लेशार्थं जातु नो धनम् ॥ ← [द्वा द्वा १०/८] इति प्रोक्तम् । ततश्च जनप्रियेण सर्वाऽपि धर्मक्रिया विशेषत प्राय-प्रकटमेव सेवनीया । व्यतिरेके लोकगर्हितेन धर्मार्थिनाऽपि स्वकल्याणमिच्छता प्रच्छन्नमेव धर्मः कार्य इति विवेकः ।

अत्राऽस्मत्पूज्या. स्वगुरुप्रभृतिप्रदत्तसिद्धान्तदिवाकर-गच्छाधिपतिलक्षणविरुद्धविभूषिता श्रीजयघोषसूरीश्रगन्तु → न न प्रियत्वगुणात् स्वधर्मकार्येऽन्तरायो न जायते [१], पापात्यरान् निवारयति [२], सुखेनैव परान् धर्मं प्रज्ञापयति [३], सारूप्येण परेषु धर्मादरं जनयति [४], परान् धर्मं प्रवर्तयति [५], स्वकीय-परकीयलौकिकलोकोत्तराणि कार्यान्तराणि स्वल्पायासेन सम्पादयति [६], सदा निर्भयो भवति [७], सदा सद्बुद्धिपर सन् सद्बुद्धिदो भवति [८], स्वतः परतो वा परेषा क्लेश-कलहादिकमपाकृत्य शान्तिं स्थापयति [९], दुर्जनान् वशीकरोति [१०], तत्प्रतिकूलोऽपि सलज्ज सन् ततो विभ्यति [११], जनेषु देव-गुरु-धर्मगौरव जनयति [१२], द्रुत धर्मकर्मसु साहाय्यं लभते [१३], स्वाश्रिताननायासेन धर्मं प्रवर्तयति स्थिरीकरोति च [१४], स्वाश्रिताना धर्मकृत्येषु विघ्नादिकमक्षेपेण दूरीकरोति [१५], धार्मिकादिक्षेत्रे बलवान् जायते [१६], मनोऽप्रसन्नतादिकं नैवाऽऽप्नोति [१७], स्वाश्रितोऽपि जन चेतःस्वस्थतादिकमुपलभते [१८], प्रायो धर्मात्रं प्रययति [१९], निन्दा-लोकविरुद्धसेवनादिदोषादविलम्बेन निवर्तते [२०], दाक्षिण्योदायादिगुणगणश्च प्रायः सानुबन्ध सन् प्रवर्धते [२१] ← इत्यादिकं व्याचक्षते ॥४/७॥

પ્રથતારપદ અને છે અને તેથી લોકોને બીજાધાનાદિ ધર્મની સિદ્ધિ થાય છે માટે તેનુ પ્રયોજક = પરપરાકારણ લોવા ઉપે જનપ્રિયત્વ યુક્ત છે- એમ સ્પષ્ટ અર્થ આગવો [૪/૭]

સિરોચાર્થ - પોતાના વધ, કીર્તિ વગેરે નિમિત્તે જે જનપ્રિયત્વ ઉત્પન્ન કરવામા આવે છે તે અવિશુદ્ધ લોષ છે બીજના તદ્વમા ધર્મબીજ વાવવા માટે કે યાસનપ્રભાવનાના ઉદ્દેશથી ઉચિત વ્યવહાર, તીચ્ચ વાણી, પ્રતન્રમુદ્રા, ન્યાયપ્રિયતા, શિષ્ટાચારપાલન, પરાયવૃત્તિ વગેરે આવારવિશુદ્ધિ દ્વારા જે જનપ્રિયત્વ જન્મે છે તે નિઝપાપિક લોષ છે અને તેનું જનપ્રિયત્વ ધર્મનત્વના લિજ તરીકે માન્ય અને તે માટે લોકનિદા કરાવે તેવો અનુચિત વ્યવહાર, ક્રોર-મદ્યાપ વચન, અન્યાયી સ્વાર્થવૃત્તિ, આવાત્મજ, વ્રતભંજ, વ્યભિચાર-વ્યતનાદિથી દૂર રહેવુ, કેમ કે લોકમા અપ્રિય થવાના લીધે પોતાની અને ધર્મની યાજ નિદા કરીને લોકો ઓપિદુર્વલ અને, પોતાને યાજ ક્ષેષ થાય આકીનો અર્થ ટીકાર્થમા સ્પષ્ટ જ છે [૪/૭]

આરોગ્યં સતિ યદ્વદ્ વ્યાધિવિકારા ભવન્તિ નો પુસામ્ । તદ્વદ્ધર્મારોગ્યે પાપવિકારા અપિ જ્ઞેયાઃ ॥૪/૮॥

આરોગ્યે = રોગાશ્રાવે સતિ યદ્વદ્ ઇતિ યથા વ્યાધિવિકારા પુસા નો ભવન્તિ તદ્વદ્ ઇતિ તથા ધર્મલક્ષણે આરોગ્યે સતિ પાપવિકારા અપિ વિઙ્ગેયા અભવનશીલા ઇતિ શેષ ॥૪/૮॥ કે તે પાપવિકારા ? એ ધર્મારોગ્યે સતિ ન ભવન્તીતિ વ્યવત્યા નિર્દેશતિ -> 'તન્નાસ્યે'ત્યાદિ ।

તન્નાસ્ય વિપયતૃણા પ્રભવત્યુચેનં દૃષ્ટિસમ્મોહઃ । અરુચિર્ન ધર્મપથ્યં ન ચ પાપા ક્રોધકણ્ઠતિઃ ॥૪/૯॥

તત્ = એવ સ્થિતે અસ્ય = ધર્મતત્ત્વયુગ્તસ્ય વિષયતૃણા ન પ્રભવતિ ઉચ્ચૈ = અત્યર્થ દષ્ટિસમ્મોહો ન પ્રભવતિ । અરુચિ = અશિલાપાશ્રાવો ન ધર્મપથ્યે, ન ચ પાપા સ્વરૂપેણ, પાપદેતુર્વા ક્રોધ એવ તણ્ઠતિ = શમઘર્ષણકૃતહર્ષા ॥૪/૯॥ તત્ર વિપયતૃણા લક્ષયતિ -> 'ગમ્યે'ત્યાદિ ।

ગમ્યાગમ્યવિભાગ ત્યક્ત્વા સર્વં વર્તંતે જન્તુઃ । વિપયેષ્વરિતૃણાત્મા યતો ભૂગ વિપયતૃણ્યમ્ ॥૪/૧૦॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યદ્વદ્ આરોગ્યં સતિ પુસા વ્યાધિવિકારા નો ભવન્તિ તદ્વદ્ ધર્મારોગ્યે પાપવિકારા અપિ જ્ઞેયા ॥૪/૮॥ યોગદીપિકા સ્પષ્ટેવ ॥૪/૮॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તત્ અસ્ય વિપયતૃણા ન [ભવતિ], ઉચં દૃષ્ટિસમ્મોહો ન પ્રભવતિ, ધર્મપથ્યે અરુચિઃ ન, પાપા ક્રોધકણ્ઠતિશ્ચ ન [ભવતિ] ॥૪/૯॥ ઇય કારિકા અષ્ટકપ્રકરણવૃત્તો [૨૩/૪] શ્રીજિનેશ્વરસૂરિભિરુદ્ધતા વર્તંતે । ધર્મતત્ત્વયુક્તસ્ય વિપયતૃણા અગ્રેતનકારિકાયા વક્ષ્યમાણલક્ષણા ન ભવતિ, પ્રથમ-મુલતૃણતાત્ । અત્યર્થ દૃષ્ટિસમ્મોહ ઇકાદશકારિકાયા વક્ષ્યમાણલક્ષણં અત્યર્થ ન પ્રભવતિ, ક્ષયોપશમદાર્દ્યનામ્મોહપરિણામપ્રાદુર્ભાવાત્ । અરુચિઃ દ્વાદશકારિકાયા વક્ષ્યમાણા ન ધર્મપથ્યે, સ્વય ધર્મતત્ત્વોપાદેયતાનુભવાત્ । ન ચ સ્વરૂપેણ પાપા = વિષાકદારુણા, પાપહેતુર્વા = અવધ-મધ્યકારણ ત્રા ક્રોધકણ્ઠતિઃ ત્રયોદશકારિકાયા વક્ષ્યમાણા ભવતિ, અનન્તાનુવન્ધિક્રોધક્ષયોપશમસ્ય સદ્ભાવાત્ । ક્રોધશ્ચોપલક્ષણ માન-માયાદે । યથા કચ્ચૂર્ણકૃતહર્ષં કચ્ચૂકણ્ઠ્યકસ્ય ભવતિ તથા શમઘર્ષણકૃતહર્ષા ભવાભિનન્દિન ક્રોધશીલસ્ય ભવતીત્યત ક્રોધ એવ કણ્ઠતિઃ = શમઘર્ષણકૃતહર્ષા ઇત્યુક્તમિતિ ભાવનીયમ્ ॥૪/૯॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ગમ્યાગમ્યવિભાગ ત્યક્ત્વા યતો વિપયેષુ ભૂગ અવિતૃણાત્મા જન્તુ સર્વં વર્તંતે ઇય વિપયતૃણા ॥૪/૧૦॥

આ રીતે પ્રાથમિક મુણ્ડાન્વય ધર્મતત્ત્વના વિગોને કહીને દોષનિવૃત્તિસ્વરૂપ ધર્મતત્ત્વવિગોને કહેવા માટે મૂલકારથી રજુઆત કરનાં બાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - જેમ આરોગ્ય હોતે છતે પુરુષોને રોગના વિકારો થતા નથી તેમ ધર્મસ્વરૂપ આરોગ્ય હોતે છતે પાપવિકારો પાણ બાણાવા અર્થાત્ અધર્મની વિકૃતિઓ તેને થતી નથી [૪/૮]

ધર્મોને પાપવિકારો દેશાન ન હરે

દીકાર્થ - રોગ ન હોય તો જેમ રોગની વિકૃતિઓ જીવોને થતી નથી તેમ ધર્મરૂપી આરોગ્ય હોતે છતે પાપવિકારો પાણ બાણાવા અર્થાત્ પાપવિકારો ઉત્પન્ન ન થઈ શકે તેવા નિભાવવાળા અને છે તેમ અધ્યાહાર કરવો. [૪/૮]

તે પાપવિકારો ક્યા હોય છે ? કે તે ધર્માત્મક આરોગ્ય હોતે છતે ઉત્પન્ન થતા નથી ? આ શકાના શ્વપન માટે મૂલકારથી પાપવિકારોનો વ્યક્તિગતરૂપે નિર્દેશ કરે છે કે -

ગાથાર્થ - તેથી એને વિષયનુપગ્ના ન થાય, દષ્ટિનમોહ એને યોતાનો પ્રભાવ અત્યત ન અતારે, ધર્મરૂપી પથ્યને વિશે એને અરુચિ ના હોય અને પાપિષ્ઠ એવી કોપની ખત્રવાળા એને ન હોય [૪/૯]

મુખ્ય પાપવિકારો ચાર છે.

દીકાર્થ - આ રીતે [બાણલા શ્લોકમા જે રીતે વાત કરી ચ્યા તે રીતે] હોય ત્યારે ધર્મતત્ત્વથી પુક્ત એવા જીવને વિષયનુપગ્ના-વાતના-લાલસા ન થાય અત્યત દષ્ટિનમોહ ન થાય ધર્મરૂપી પથ્યને વિશે અભિલાષા ન હોય તેવું ના અને અને સ્વરૂપથી દુષ્ટ અથવા પાપનું કાનૂન એવી કોરસ્વરૂપી ખત્રવાળા ન આવે કોપને ખત્રવાળાની ઉપમા આપવાનું કારણ એ છે કે જેમ જેને ખુજલીનું દર્દ હોય તો તે વામનીને તપ વગેરેથી ઘને તો આનંદ થાય છે તેમ પ્રથમ ભાવનો ઘસારો થતાં કોપીને આનંદ થાય છે તેથી કોપને ખુજલીની ઉપમા આપવામા આવી છે [૪/૯]

આ ચાર દોષમાથી વિષયનુપગ્નાનું લક્ષણ બતાવતા મૂલકારથી કરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - ગમ્ય-અગમ્યતા વિભાજને છોડીને જેનાથી વિપયોમા અત્યત અનુભવ એવો જીવ સર્વંત્ર [બોજસુખની] પ્રવૃત્તિ કરે છે એ વિષયનુપગ્ના = વિષયાધીના કહેવાય છે [૪/૧૦]

ગમ્યાગમ્યે લોકપ્રતીતે તયોર્વિભાગ આસેવન-પરિહારરૂપ ત ત્યવત્વા યત = યસ્યા સત્કાશાત્ વિષયેષુ = શત્દ-સ્પર્શ-રસ-રૂપ-ગન્ધેષુ શૃણુ = અત્યર્થ અવિતૃપ્તાત્મા = અપ્રશાન્તાભિલાષ એવ સર્વત્ર જન્તુ વર્તતે = પ્રવર્તતે. ઇય વિષયતૃષ્ણા ઉચ્યતે ॥૪/૧૦॥ દષ્ટિસમ્મોહ લક્ષણતિ -> 'ગુણત' ઇત્યાદિ ।

ગુણતસ્તુલ્યે તત્ત્વે સજ્ઞાભેદાગમાન્યથાદૃષ્ટિઃ । ભવતિ યતોઽસાવધમો દોષઃ સત્તુ દૃષ્ટિસમ્મોહઃ ॥૪/૧૧॥

ગુણ = ઉપકારફલ, તદાશ્રિત્ય, તુલ્યે = સમાને તત્ત્વે = દ્વયોર્વરત્નનો સ્વરૂપે સજ્ઞાભેદસ્ય = જ્ઞાનભેદસ્ય આગમ = અવતાર યસ્યા સા તથા, અન્યથા = વિપરીતા દષ્ટિ = મતિ યતો । દોષાત્ અસૌ દોષ અધમ સ્થલુ

કલ્યાણકન્દલી

સર્વત્ર = ગમ્યાગમ્યયો સમાનમેવ પ્રવર્તતે । મણ્ડલતન્ત્રવાદિનો હિ ગમ્યાગમ્યયોરવિવેકતો માધ્યસ્થ્યમિચ્છન્તિ, અન્યથા ગમ્યાયા રાગેણ પ્રવૃત્તૌ અગમ્યાયાઞ્ચ દ્વેષાદિના નિવૃત્તૌ માધ્યસ્થ્યમજ્ઞાપાતાત્, સમપ્રવૃત્તૌ ચ ન સદ્ગ્લેષઃ ઇતિ વિષયવિતૃષ્ણાતિરેકતો વદન્તિ, તન્ન, ગમ્યાગમ્યવિવેકેનાઽમયદિચ્છાનિવૃત્તૌ સ્વલ્પેન્ધનાનેરિવ સ્વલ્પકાલસ્થિતિકતયા દેશનિવૃત્તિગર્ભતયા ચ માધ્યસ્થ્યવીજત્વ-મિતિ ગમ્યાગમ્યવિવેકધર્માઽઽહિતશુભાશયાદેવ ચાચિરેણ પરમમાધ્યસ્થ્યોપપત્તે । તદુક્ત ધર્મવ્યવસ્થાદ્વાત્રિશિકાયા -> માધ્યસ્થ્ય કેચિદિચ્છન્તિ ગમ્યાગમ્યાઽવિવેકત । તન્નો વિપર્યયાદેવાઽનર્ગલેચ્છાનિરોધત ॥ < [દ્વા.દ્વા ૭/૨૪] ઇતિ । ઇય વિષયતૃષ્ણા ઉચ્યતે, પાપા હિ સા સર્વથા ત્યાજ્યા, તદુક્ત મહાભારતેઽપિ -> તૃષ્ણા હિ સર્વપાપિષ્ઠા નિત્યોદ્વેગકરી સ્મૃતા । અધર્મવહુલા ચૈવ ધોરા પાપાનુબન્ધિની ॥ < [વનપર્વ-૨/૩૫] । અષ્ટાવક્રગીતાયામપિ -> યત્ર યત્ર ભવેત્તૃષ્ણા સસાર વિદ્ધિ તત્ર વૈ < [૧૦/૩] ઇત્યુક્તમ્ । ઇયઞ્ચ મોહજન્યા તજ્જનિકા ચ ભવતિ, યથોક્ત ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે -> જહા ય અહમ્પભવા બલાગા, અહ બલાગમ્પભવ જહા ય । ણમેવ મોહાયયણ સુ તણ્હા મોહ ચ તણ્હાયયણ વયન્તિ ॥ < [૩૨/૬] ઇતિ । તદુક્ત શઙ્કરેણાપિ છાન્દોગ્યોપનિપદ્ભાષ્યે -> તૃષ્ણા ચ દુ સ્વીજમ્ < [૭/૨૩/૧] । ચરકસહિતાયામપિ -> તૃષ્ણા ચ સુખ-દુઃખાના કારણ પુનરુચ્યતે < [૪/૧/૧૩૪] ઇત્યુક્તમ્ । ધમ્મપદગ્રન્થેઽપિ -> તણ્હાય જાયતી સોકો, તણ્હાય જાયતી મય < [૧૫/૮] ઇતિ પ્રોક્તમ્ ।

ગમ્યાગમ્યવિભાગશ્ચોપલક્ષણ ભક્ષ્યામધ્યવિભાગાદે । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રાઽઽન્તરશ્લોકેપુ -> ભક્ષણીય સતા માસ પ્રાણ્યજ્ઞત્વેન હેતુના । ઓદનાદિવદિત્યેવ યે ચાનુમિમતે જહા । ગોસમ્ભવત્વાત્તે મૂત્ર પયોવન્ન પિવન્તિ કિમ્ ? પ્રાણ્યજ્ઞતાનિમિત્તા ચ નૌદનાદિપુ ભક્ષ્યતા ? ॥ શઙ્કાદિ શુચિ નાસ્થ્યાદિ પ્રાણ્યજ્ઞત્વેન સમે યથા । ઓદનાદિ તથા ભક્ષ્યમમધ્ય પિશિતાદિકમ્ ॥ < [પ્ર ૩/ગા ૩૩/આ ૧-૧૦-૧૧] ઇત્યાદિકમ્ । અષ્ટકપ્રકરણે મૂલકારૈરપિ -> તત્ર પ્રાણ્યજ્ઞમયેક ભક્ષ્યમન્યત્તુ નો તથા । સિદ્ધ ગવાદિસત્ક્ષીર-રુધિરાદૌ તથેક્ષણાત્ ॥ પ્રાણ્યજ્ઞત્વેન ન ચ નોઽમધ્યક્ષણીયમિદ મતમ્ । કિન્ત્વન્યજીવભાવેન તથાશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધિત્ ॥ મિશ્રમાસનિપેદોઽપિ ન ચૈવ યુજ્યતે ક્વચિત્ । અસ્થ્યાદ્યપિ ચ ભક્ષ્ય સ્યાત્પ્રાણ્યજ્ઞત્વાવિશેષત ॥ < [૧૭/૩-૪-૫] ઇતિ કથિત તત્ ભાવનીયમ્ ॥૪/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ગુણત તુલ્યે તત્ત્વે યત સજ્ઞાભેદાગમા અન્યથાદૃષ્ટિ ભવતિ અસૌ દૃષ્ટિસમોહો દોષ અધમ સ્થલુ ॥૪/૧૧॥ ઇય કારિકા ઉપદેશપદવૃત્તિ-ધર્મપરીક્ષાવૃત્ત્યાદૌ સમૃદ્ધતા વર્તતે [૩ પ ગા.૬૯૩થ પ ગા ૨૪] ઇતિ ધ્યેયમ્ ।

ગુણઃ = ઉપકારફલમિતિ । ઉપ = સામીપ્યેન કાર. = કરણમિતિ, સામીપ્યેન કરણસ્ય યત્ ફલ તત્ ગુણ ઇત્યર્થ, સાક્ષાત્ક્રિયાફલમિતિ ભાવ । -> 'ગમ્યયપ કર્માધારે' < [સિ હે ૨/૨/૭૪] ઇતિ સિદ્ધહેમસૂત્રેણ પ્રકૃતે પશ્ચમ્યા પ્રાપ્તત્વા-દાહ 'તદાશ્રિત્ય' = ઉપકારફલમધિકૃત્યેતિ । ઇદઞ્ચ વ્યાખ્યાતપદગતલિજ્ઞસ્ય વિવક્ષ્યા બોધ્યમ્, અન્યથા તમાશ્રિત્યેત્યુક્ત સ્યાત્ । સા તથા = સજ્ઞાભેદાઽગમા । ઇદઞ્ચ હેતુગર્ભવિશેષણમ્ । નામભેદાવતારનિમિત્તેત્યર્થ । દર્શન-જ્ઞાનયોરભેદવિવક્ષ્યાઽઽહ -> દૃષ્ટિઃ = મતિરિતિ । નામભેદાવતારનિમિત્તો દૃષ્ટિવિપર્યાસો યસ્માત્ અસૌ અધમ એવ, સમ્યગ્દર્શનમાલિન્યકારિત્વેનામિથાનાત્,

દીડાર્શ - ગમ્ય-અગમ્ય લોકપ્રસિદ્ધ છે [પત્ની ગમ્ય કહેવાય અને માતા, બેન, કન્યા, પરત્ની વગેરે અગમ્ય = અભોગ્ય કહેવાય] ગમ્યનુ આસેવન = ઉપભોગ થાય અને અગમ્યનો [ભોગવવા રૂપે] ત્યાગ થાય- આ ગમ્યાગમ્યવિભાગ છે તે વિભાગને કેડીને જેના કારણે શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધસ્વરૂપ પાંચ વિષયોમા અત્યંત અનુમ્ [= જેની ભોગવવાની અભિલાષા થાત નથી પડી તેવો] ન જીવ સર્વત્ર [= ગમ્ય અને અગમ્યમા ભોગયુષ્મા માટે] પ્રવૃત્તિ કરે એ વિષયતૃષ્ણા કહેવાય છે [૪/૧૦]

દૃષ્ટિસમોહ નામના બીજ દોષનુ લક્ષણ બતાવતા મૂલકારત્રી કહે છે કે -
ગાદાર્શ - ગુણથી તુલ્ય તત્ત્વ હોવા છતાં જેના લીધે નામભેદના અવતારવાળી વિપરીત દૃષ્ટિ થાય છે તે દૃષ્ટિસમોહ દોષ અધમ ન છે [૪/૧૧]

અધમ દોષ દૃષ્ટિસમોહ

દીડાર્શ - ગુણશબ્દનો અર્થ છે ઉપકારનુ ફલ અર્થાત્ સામીપ્યરૂપે ક્રિયા કરવાનુ ફળ અર્થાત્ સાક્ષાત્ ક્રિયા કરવાના ફલને આશ્રયીને

= અદમ્ય એવ, દષ્ટિસમ્મોહ દષ્ટે સ = સામરત્યેન મોહ ઇતિ કૃત્વા । 'યથા દ્વયયોરમ્ભયો ધોગોપધોગતાક્ષણ તુત્તરફલ આશ્રિત્ય પ્રવૃત્ત એક 'તત્કલોપધોગી તમારમ્ભ સાવય મન્યતે । અપરસ્તુ પ્રવૃત્તિનામના નિરવય તપ્રાપરસ્ય દાષ્ટેસમ્મોહ ।

યદ્વા ગુણ શ્રાવાચ્ચ તમાશ્રિત્ય તુલ્યે તત્ત્વે આરમ્ભદ્વયાદિગતે, આગમે = શારત્રે અન્યથાદષ્ટિર્યસ્યોતિ યદ્વદીદિ । તત સજ્ઞાભેદેનાઽઽગમાન્યથાદષ્ટિરિતિ તત્પરુષ । એતાદૃશ પુરુષો યતો દોષાદ્ ભવતિ સ દષ્ટિસમ્મોહ । યથા ચાર્દાલેશ્વયા ચાગીયાયા ત હિંસાયા સ્વોપધોગમાત્રફલભૂતિકામનાલક્ષણવિતાષ્ટશ્રાવાઽવિશેષેઽપિ તદ્વિશેષાશ્રયણ વૈદિ-ત્વાના દાષ્ટેસમ્મોહ ।

યત્ર તુ ગુણતો શ્રાવાચ્ચાત્ ન તુત્ય તત્ત્વ દ્વયોરમ્ભાત્મનોર્વ્યવિતેભેદેન ચરતુનોરતત્ર ચૈત્યાયતનાદિવિષય- (યે)ક્ષેત્રાદિરણ્યગ્રામાદો શાસ્ત્રીયાધ્યવસાયભેદેન પ્રવૃત્તત્વાત્

કલ્યાણકન્દલી

અસમોહસ્ય શુક્લચાનપ્રથમપાદત્વેન સમોહસ્ય શ્વપકથેશિવાશ્વકૃત્વાચ । અતઃ પ્વાઽમ્મોહનિવન્નાનુષ્ઠાનસ્યાઽઽશુનિર્ગળફલકૃત્વમ્ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે → અસમોહસમુત્થાનિ ત્વેકાન્તપરિશુદ્ધિત । નિર્ગળફલદાન્યાશુ મ્ભવાતીતાર્થયાપિનામ્ ॥૧૦૬॥ ← ઇતિ । સામસ્યેન = કાતન્યેન મોહયતિ ઇતિ મોહ ઇતિ કૃત્વા । તત્કલોપધોગી = આરમ્ભફલોપધોગી । સુગમાર્થ-કલ્પનાયા 'તત્કલોપધોગી'તિ પાઠઃ ।

અપરસ્તુ તત્ત્વમાન ધ્વારમ્ભે પ્રવૃત્તઃ તમારમ્ભ પ્રવૃત્તિનામ્ના નિરવય = નિર્વાપ મન્યતે તત્કલઽઽ ગ્વયમેવોપમુદ્વક્તે । અપરસ્ય = દ્વિતીયસ્ય દૃષ્ટિસમ્મોહો દોષો ચોચ, સાવયે આરમ્ભે નિરવયત્વભાનાત્ । પ્રથમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દ્વિતીયસ્તુ મિથ્યા-દૃષ્ટિરિતિ વ્યેષમ્ ।

સમ્ભવત્કલ્પાન્તરમાહ → યદ્વા ગુણઃ શ્રાવાચ્ચ = પરિણામાભિધાનોઽધ્યવસાયવિશેષઃ । તતઃ = સજ્ઞાભેદાગમાન્યથા-દૃષ્ટિપદસ્ય આગમાન્યથાદૃષ્ટિપદે ચ્હુત્રીહિસમાસકરણાન્તર સજ્ઞાભેદેન = નામવિશેષેણ આગમાન્યથાદૃષ્ટિરિતિ તૃતીયાવિભક્તિગર્ભિત તત્પુરુષઃ સમામઃ કર્તવ્ય । નિર્દર્શનપ્રદર્શનદ્વારા નિરવયત્વાચ્ચા સ્પષ્ટયતિ - યથા યાદૃચ્છિક્ષ્યા = સ્વમતિરુત્પિતાયા વેદાઽ-વિહિતાયામિતિ યાવત્ । યાગીયાયા = યાગસમ્બન્ધિન્યા વેદવિહિતાયામિતિ યાવત્ । સ્વોપધોગમાત્રફલભૂતિકામનાલક્ષણક્લિષ્ટ-ભાવાઽવિશેષેઽપીતિ । સ્વસ્ય = હિંમકમ્ય ઉપભોગ ણ્વ ફલ યસ્યા સા સ્વોપધોગમાત્રફલા । ણ્વાદૃશી ભૂતિકામના = અમ્યુદયાભિલાષા લક્ષણ = સ્વરૂપ યસ્ય ક્લિષ્ટભાગ્ય સ તમ્ । તાદૃશ્ય ક્લિષ્ટભાગ્ય ઉભયત્ર અવિશેષ = સમાનેર્ગીતિ । તદ્વિશેષાશ્રયણ = લાંકિક-વૈદિકયો હિસયો વેદાવિહિતત્વ-તદ્વિહિતત્વલક્ષણવિશેષાદૃગીકરણ વૈદિકાના કુમારિલભદ્રાનુગમિ-પ્રમૃતીના દૃષ્ટિસમ્મોહઃ ણ્વ, અનુવન્નહિંસાયા સ્વરસતઃ કર્તવ્યતાવુદ્ધિસમાર્ગહાત્ ।

યત્ર તુ ઇતિ । યત્ર તુ દ્વયોઃ આરમ્ભાત્મનોઃ વસ્તુનોઃ વ્યક્તિભેદેન મ્ભાવરસ્યાત્ પરિણામવિશેષાત્ ન તુલ્યં તત્ત્વમિત્યેવ-મન્વયો વોધ્ય । તત્ર ચૈત્યાયતનાદિવિષયે ક્ષેત્ર-હિરણ્ય-ગ્રામાદો શાસ્ત્રીયાધ્યવસાયભેદેન = શાસ્ત્રોક્તશ્રદ્ધાવિશેષેણ પ્રવૃત્તત્વાત્ ।

મે વન્તુતુ સ્વરૂપ સમાન હોતે છતે પણ નામભેદના આગમનના નિમિત્તે વિપરીત બુદ્ધિ જે દોષના કારણે થાય છે તે દોષ અપમ જ છે, કારણ કે દષ્ટિસમોહપદનો અર્થ છે દષ્ટિનો = મતિનો સપૂર્ણપણે મોહ = મૂડતા સપૂર્ણતા બુદ્ધિને મૂક કરે-વ્યામોહ પેદા કરે તે દોષ અપમ જ કહેવાય જેમ કે મે પ્રકારના આરભના ભોગ-ઉપભોગસ્વરૂપ [દ્વય તુલ્ય હોવા છતાં એક આરભ દિવામા] સમાન ક્યને આશ્રયીને પ્રવૃત્ત થયેલ એક પુરુષ તેના ક્યનો ઉપભોગ કરવા છતાં તે આરભ કિયાને સાવધ માને છે, બીજે પુરુષ [તે આરભમા પ્રવૃત્ત થઈને તેના ક્યનો ઉપભોગ કરવા છતાં પણ તે આરભને પ્રવૃત્તિ નામથી નિર્ગમ માને છે આ રમ્ભે બીજ પુરુષનો દષ્ટિસમોહ દોષ આગવો [કારણ કે સાનધ એવા આરભને તે નિરવધ-નિર્વાપ માને છે]

અથવા બીજી વ્યાખ્યા એવી થઈ શકે કે - ભાવ = પરિણામ નામના ગુણને આશ્રયીને બન્ને આરભમા રહેલ તત્ત્વ સમાન હોવા છતાં નામભેદના કારણે થાનને વિરોધે વિપરીત બુદ્ધિવાળો પુરુષ જેના કારણે થાય છે તે દોષ દષ્ટિસમોહ આગવો ટીકાકારશ્રી આવો અર્થ અતાવવા માટે કહે છે કે 'આગમાન્યથાદૃષ્ટિ' પદનો બ્રહ્મકીર્તિ સમાત કરવો અને ત્યાં પછી 'સજ્ઞાભેદેન આગમાન્યથાદૃષ્ટિ' આ રીતે તૃતીયા તત્પુરુષ સમાત કરવો આ રીતે બ્રહ્મકીર્તિસમાતગર્ભિત ઉત્તર પદનો પ્રથમ પદની સાથે તૃતીયા તત્પુરુષ સમાન કરવાથી જે અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે તે અર્થ જ અમે [ગુજરાતી વ્યાખ્યાકારે] ઉપર જણાવેલ છે તે અર્થ કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તેની સમાત-વિશ્લેષની પ્રક્રિયા અતાવાઈ જઈ આ વ્યાખ્યાનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે યોગદીપિકાકારશ્રી દ્વારા જણાવે છે કે-સ્વમતિક્ષિપ્તિ હિતામા અને યજ્ઞનબંધી હિતામા યોતાનો ઉપભોગ જ જેનું દ્વય છે તેવી આભાદીની કામના સ્વરૂપ ક્ષિપ્તભાવ સમાન હોવા છતાં સ્વમતિક્ષિપ્તિ લોકિક હિતામા અપિહિતત્વ અને વૈદિક હિતામા વેદવિહિતત્વસ્વરૂપ વિશેષનો આશ્રયણ કરવા સ્વરૂપ દષ્ટિસમોહ વૈદિકોનો આગવો

યત્ર તુ । પરંતુ જે સ્થલમા ભાવ નામના ગુણને આશ્રયીને વ્યક્તિભેદથી મે પ્રકારની આરભાત્મક [વસ્તુમા] તત્ત્વ સમાન ન હોય તેવા મુદ્ધિતપ્રતી 'તમ' રસ્યુદ્ધ પાઠ । ~ મુદ્ધિતપ્રતી - 'ફલોપ' ઇતિ યાદોઽયતોઽગ્નિદ્વોઽગ્નિ પ્રવૃત્તેઽનુદ્ધ ણ્વાસેય ।

स्वयं तत्फलस्याऽनुभोगात् केवलमागमानुसारितया 'तत्रापेक्षापरित्यागेन ग्रामक्षेत्रादारम्भपरिहृतोऽपि स्व-

कल्याणकन्दली

तदुक्त आवश्यकनिर्युक्तो सम्बोधप्रकरणे पञ्चाशके पञ्चवस्तुके श्रीरत्नशेखरसूरिकृतसम्बोधसप्ततिप्रकरणे च → अकसिणपवत्-
गाण विरयाविरयाण ण्स खलु जुत्तो । ससारपयणुकरणे दन्धओ कूवदिट्ठो ॥ ← [आ नि १९६, स प्र ११८ पञ्चाशक-
६/४२, पञ्चवस्तु-१२२४ स स.प्र.१०८] इति । तदुक्त पञ्चवस्तुकेऽपि → जिणभवणकारणादिऽवि, भरहाईण न वारिअ
तेण । जह तेसि चिअ कामा, सल्लविसाईहिं वयणेहिं ॥ ता तपि अणुमय चिय, अप्पडिसेहाओ ततजुत्तीए । इअ सेसाणवि
एत्थ, अणुमोअणमाइ अविरुद्ध ॥ ← [१२१७-१२१८] इति । तदुक्त पञ्चाशकेऽपि → अहिगारिणा इम खलु कारेयव्व
← [७/२] इति । इम = जिनभवनमित्यर्थः । श्रावकविहे पूर्वकृतचैत्यायतनादिविषये यतनया साधूनामप्यपवादतोऽधिकारः ।
तदुक्त पञ्चवस्तुके → अण्णाभावे जयणाण मग्गणासो हविज्जा मा तेण । पुव्वकयाययणाइसु, ईसि गुणसभवे इहरा ॥ १०२॥
← इति । यथोक्त साक्षेपपरिहार पञ्चकल्पभाष्यादो → चोण्ड चेइयाण रूपसुवण्णाइ गामगावाइ । लगतस्स हु मुणीणो
तिगरणसुद्धी कह णु भवे ? ॥ भण्णइ एत्थ विभासा, जो ण्याइ सय विमग्गिज्जा । न हु तस्स हुज्ज सुद्धी अह कोइ
हंरज्ज ण्याइ ॥ सब्वत्थामेण तहि सघेण होइ लग्गियव्व तु । सचरित्तचरित्तीण ण्य सव्वेसि कज्ज तु ॥ ← [गा १५६९-
१५७०-१५७२] इत्यादि । अत्र हि किल दर्शनपरिभवप्राये पूर्वराजादिदत्तक्षेत्रादिलोपप्रस्तावे एव यतेरपि क्षेत्रादिचिन्तनमुक्तमिति
श्रावकधर्मविधिवृत्तिकार श्रीमानदेवसूरिः [गा २६ टी.पृ १४] प्राह । श्रावकाणा प्रेरितानामप्युपेक्षणे मुनि स्वयमेव यतनया
जिनायतने जालादिदूरीकरणे प्रवर्तते । तदुक्त बृहत्कल्पभाष्ये → सीलेह मखफलए, इयरे चोयति ततुमादीसु । अभिजोयति
सवित्तिसु अणिच्छि फेडंतऽदीसत ॥ १८१०॥ ← इति । भ्रमरकृतमण्डल-लूतातन्तुकृतजालकादेः चैत्ये महादोषत्वात्, तदुक्त
सूत्रसन्ताने → मडल जालकञ्चैव कीलक सुपिर तथा छिद्र सधिश्वकाराश्च महादोषा इति स्मृताः ॥ ← [] इति ।
स्वयं च तत्फलस्य = आरम्भफलस्य अनुपभोगात् । न हि स तत्र स्वावस्थानादि फलमुद्दिश्य प्रवर्तते उपयुङ्क्ते वा ।
किन्तु केवल आगमानुसारितया = जिनवचनानुगामितया तत्र = जिनायतनादिविषये क्षेत्रादौ अपेक्षापरित्यागेन =
स्वोपभोगफलनिरपेक्षतया प्रवर्तते, तस्य बहुगुणत्वात् । तदुक्त, → चेइय-कुल-गण-सघे, उवयार कुणइ जो अणाससी ।
पत्तेयबुद्ध-गणहर-तित्थयरो वा तओ होइ ॥ ← [] इति । उत्सर्गतो यतीनामखिलारम्भनिषेधात्कथमपवादतस्तदनुमतिर्युक्तेति
न शङ्कनीयम्, सामग्रीसाकल्ये उत्सर्गप्रवृत्तावपि कारणवैकल्येऽपवादप्रवृत्तेर्न्याय्यत्वात् । अत एव तयोस्तुल्यत्वम् । तदुक्त बृह-
त्कल्पभाष्यपीठिकाया → जावइया उरसग्गा तावइया चेव हुति अववाया । जावइया अववाया उरसग्गा तत्तिया चेव ॥ ३२२॥
उन्नयमविक्रव निन्नस्स पसिद्धि उन्नयस्स निन्नाओ । इय अन्नोन्नपसिद्धा उरसग्गववायओ तुल्ला ॥ ३२१॥ ← इति । प्रत्यन्तरे
'उपेक्षापरित्यागेन' इति पाठः । सोऽपि सङ्गच्छते एव यत → 'चिइमालिन्न उवेहमाणस्स महती तओ अवन्ना ← [९५]
इत्यादिना चैत्यवन्दनमहाभाष्यादो कथितम् । अन्यत्रापि → भक्षितोपेक्षितत्वाभ्यां देवद्रव्यविनाशकः । नानाविधामय दीन
प्राप्नोति नरकव्यधाम् ॥ [] ← इत्युक्तम् । उपदेशपदे सम्बोधप्रकरणे [१०६] च मूलकारैः दर्शनशुद्धिप्रकरणे [५७]
श्रीचन्द्रप्रभसूरिभिः श्राद्धदिनकृत्ये च श्रीदेवेन्द्रसूरिभिरपि → चेइयदव्वविणासे तदव्वविणासणे दुविहभेण । साहू उविकखमाणो
अणतससारिओ भणिओ ॥ ← [उ प ४१५/श्रा १२७] इत्युक्तम् । मूलकारैरपि सम्बोधप्रकरणे [११०] तथा चन्द्रप्रभसूरिभिः
दर्शनशुद्धिप्रकरणे → आयाण जो भजइ पडिवण्णधण न देइ देवस्स । नरसत समुविकखई सो वि हु परिभमइ ससारे ॥
← [५५] इत्युक्त्या तत्रोपेक्षाया महाप्रत्यपायफलत्वेनोपदेशात् । 'इत्थञ्च विनश्यच्चैत्यद्रव्याद्युपेक्षा सयतेनाऽपि सर्वथा न कार्या'
[गा १२ वृ] इति व्यक्त द्रव्यसप्ततिकावृत्तो । न च तथापि चैत्यादिसत्के ग्रामादौ प्रवर्तमानस्याऽऽरम्भाऽपरिहारात् सम्मोह
एवेति शङ्कनीयम्, यतनया प्रवृत्तत्वात् । तदुक्त पञ्चाशके → जयणाइ वट्ठमाणो जीवो सम्मत्त-णाण-चरणाण । सद्दा-
बोहाऽऽसेवणभावेणाऽऽराहणो भणितो ॥ ← [पञ्चा ७/३१] इति । न च तथापि सर्वथाऽऽरम्भस्याऽपरिहारादप्येव एवेति

સંઘલમા દૃષ્ટિસમોહ નામનો દોષ ન હોય [આ પ્રકારે અન્વય કરવો] જેમ કે જિનાયતન સંઘર્ષી ક્ષેત્ર [ખેતર વગેરે], નોનુ, ગામડા વગેરેને વિશે ધાર્મીય યત્નાવિશેષથી પ્રવૃત્ત થવાના લીધે અને તેના સિવાભાવથી દેરાનરના પૈસા ઉધરાવવા, દેરાસરની જમીન સંભાળવી, દોકાર વગેરેએ દેરાસરને ભેટ આપેલ ગામડાઓમા કર ઉધરાવવો વગેરે પ્રવૃત્તિનાં ફલનો સ્વય ભોગવટો ન કરવાથી [દૃષ્ટિસમોહ નામનો દોષ નથી] માત્ર આગમને અનુસારે દેરાસરસંઘર્ષી ક્ષેત્ર વગેરેને વિશે પ્રવૃત્તિ કરવાથી અને તેના દ્વારા પોતાને પૈસા-પદ્મ-કીર્તિ વગેરે મળવાની અપેક્ષાનો ત્યાગ કરવાથી શ્રાવક વગેરેને દેરાસરસંઘર્ષી ગામડા, ખેતર વગેરેની જળવાણી કરવામા આરબનો = હિસાનો પરિહાર ન થવા છતા સ્વ-પરની ભાવ આપત્તિને = આતરિક કર્મગુલામીને દૂર કરવાની બુદ્ધિ પ્રબળ બનવાના લીધે દૃષ્ટિસમોહ નામનો દોષ નથી, કારણ કે દર્શન અર્થાત્ આગમને

परयोर्भावापद्विनिवारणाऽध्यवसायप्रवृद्ध्या न दृष्टिसम्भोहाऽऽख्यो दोषः, दर्शन = आगम तत्र सम्भोह = सम्भूढ-
तेत्यर्थाभावात् तत्त्वतः तस्याऽऽसम्भारिवर्जकत्वेनाऽसम्भूढत्वात् ।

यद्वा गुणतः = शब्दार्थतः तत्त्वे तत्त्वोऽर्हसादीनां राश्याभेदेन = अकरण-नियम-महाप्रतादिरेवपरिभाषाभेदेन
आगमेषु = पातञ्जल-जैनादिशास्त्रेषु अन्यथादृष्टि पुरुषो यतो भवति स दृष्टिसम्भोहः, महाप्रतादिप्रतिपादतो

कल्याणकन्दली

शट्कर्नायम्, जिनायतनमत्कग्रामक्षेत्रायागम्भ = ग्वरूपहिमा कालन्त्येन अपरिहृतोऽपि स्व-परयोः भावापद्विनिवारणाऽध्यव-
सायप्रवृद्ध्या न दृष्टिसम्भोहाऽऽख्यो दोषः, विधिप्रिशुद्धप्रार्थनाशयेन तत्त्वरूपप्रचयादित्याह → दर्शन = भागमः, तत्र
= आगमे सम्भूढता इत्यर्थाभावात् = दृष्टिसम्भोहपदप्रवृत्तिनिमित्तविहात् । स्वाशयप्रिशुद्धवादिकञ्च स्तवपरिज्ञाया →
पेन्डिस्स एव इह, वदणगणित्तमागण साह । क्यपुण्णं भगवते, गुणगणणिही महामत्ते ॥ पडिबुज्जिस्सति इह ददृण
जिणिदविचमकल्ल । अण्णेवि भव्वमत्ता काहिति ततो पर धम्म ॥ ता एअमेव वित्त, जमित्थमुवओगमेइ अणवरय । इय
चित्ताऽपरिवडिमा, साययुड्डी उ मांससफला ॥ ← [१७/१८/१०] इति इत्येगुत्तम् । अत एव तत्त्वतः = फललक्षण
परमार्थमधिकृत्य तस्य आरम्भपरिचर्जकत्वेन अगमूढत्वात् । तदुक्त श्रीजिनेश्वरगुग्निभि पञ्चलिङ्गप्रकरणे → पुढवाडयाण
जइमि हु हांड विणासो जिणालयेहितो । तच्चिमसा वि सुदिट्ठिग्ग णियमओ अत्ति अगुरुपा ॥ प्याहितो बुद्धा विरया
रक्खति जेण पुढवाडं । इत्तो निव्वाणगया अवाहिया आभवमिमाग ॥ रोगिमिगंहेओ उर सुविज्जिक्किग्या व गुणवत्ताओ ।
परिणामसुदरच्चिय चिट्ठा मे वाहजोगे वि ॥ ← [५८-५०-६०] इति । वक्ष्यति चाग्रं → यतनातो न च हिंसा यम्मादेव
तन्निवृत्तिफला । [६/१६ पृ १५५] इत्यादिना ।

अथ यथाविहिताचरणेन शास्त्रश्रद्धारूपो भाव परेण्यनुगम्यत एवेति चेत् ? अनुगम्यताम्, पर केवलमगमद्वयरूपोऽयं,
न तु योगानुभवगम्यो गुरुराश्रयभावपर्यालोचनप्राणो रत्नत्रयमय इति समागभिनन्दिनामेवाश्रयपर्यायोऽयम् । एतेन → काम्येऽपि
यज्ञादो वेदविहिताचरणनिमग्नतया मन शुद्धिरशक्तेति ← परास्तम्, ईदृशेन गायत्रीजपादिनाऽपि मन शुद्धिगम्यत्वे हिंसाबहुल-
कर्मानुष्ठानस्य सास्यादिभिरपि निन्दितत्वात् । न च यागार्थिकता स्वर्ग साधयन्ति अपि, → वृत्तान् छित्त्वा पशून् हत्वा
कृत्वा रुधिरकर्मम् । यद्येव गम्यते स्वर्गं, नरके केन गम्यते ? ॥ [पञ्चतन्त्रे ३/१०७] इति भट्टारकश्रीशुकवचनादिति व्यक्तमुक्त
श्रीमैरुतुङ्गसूरिभिः पददर्शननिर्णये [जिनदार्शनिकप्रकरणसद्वग्रह] । एतेन → ओषध्य पशवो वृक्षास्तिर्यञ्च पक्षिणस्तथा ।
यज्ञार्थं निम्न प्राप्ता प्राणुवन्पुच्छित पुन ॥ ← [मम्म ५/५०] इति मनुस्मृतिवचनमपि परास्तम् । तदुक्त मनुस्मृती
एव → नाकृत्वा प्राणिना हिंसा मासमुत्पद्यते कश्चित् । न च प्राणिबध स्वर्गस्तस्मान्मास विवर्जयेत् ॥ ← [५/५८]
इति । स्वर्ग्य = स्वर्गनिमित्तम् । तदुक्त महाभारते शान्तिपर्वणि व्यासेनापि → ज्ञानपालिपरिक्षिप्ते ब्रह्मचर्यदयाम्भसि ।
ग्यात्वाऽतिविमले तीर्थे पापपद्मापहारिणि ॥ ध्यानाग्नौ जावकुण्डम्ये दममास्तदीपिते । अमत्कर्मसमित्क्षेपेऽग्नौ कुरुत्तमम् ॥
रूपायपशुभिर्दुर्धर्म-कामार्थनाशकैः । शममन्त्रहुतयज्ञ विभेहि विहितं बुधैः ॥ प्राणिनातात् तु यो धर्ममीहते भूदमानस ।
स वाञ्छति सुधावृष्टिं कृष्णाहिमुखकोटरात् ॥ ← इत्यादिकम् । वेदान्तिभिरपि → अन्ये तमसि मज्जाम पशुभिर्यं यजामहे ।
हिंसा नाम भवेद्भूमौ न भूतो न भविष्यति ॥ [] ← इति पठ्यते । एतेन → देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य सादन्मास
न दोषभाक् ← [१७९] इति याज्ञवल्क्यस्मृतिवचनमपि प्रत्यास्यातम् । इत्यमेव 'न हिंस्यात् सर्वभूतानि' [छा उ ८] इति
ग्रन्थोपनिषद्वचन, → न मासमर्ज्यायात् ← इति [१/१/९] इति तैत्तिरीयब्राह्मणवचनं च सङ्गच्छते । वस्तुतः पितृणां
नर्त्येव वृत्तिः, → नमस्कारो हि पितृणां ← [१/३/१] इति तैत्तिरीयब्राह्मणवचनात्, अन्यथा अग्निहोत्रादिवत् श्येनयागादावपि
प्रवृत्तिप्रसङ्गः । न च तत्र स्वार्थत्वमग्नी-पोमीयहिंसाया च क्रुत्थत्वमिति विरोधोऽस्तीति वक्तव्यम्, क्रुत्थत्वेऽपि स्वार्थत्वेन
स्वार्थत्वानपायात् । न च हिंस्यमान-पशूनामेव स्वर्गप्रापणादिलक्षणपरार्थत्वमिति वक्तव्यम्; एव हि स्वमात्रादीनामपि तत्र
हननप्रसङ्गात् । तदुक्त → स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुव प्राणिनो । यज्ञं किं न करोपि मातृ-पितृभिः
पुत्रस्तथा वान्यैः ॥ ← [] एतेन → यज्ञार्थं पशवः सृष्टा स्वयमेव स्वयभुवा । यज्ञोऽस्य भूत्यै तस्माद् यज्ञे बधोऽवधा ॥
[५/३९] इति मनुस्मृतिवचनं निगकृतम्, तदुक्त → यावन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु भारत ' तावद्वर्षसहस्राणि पच्यन्ते
पशुनातका ॥ [] ← इत्यधिक स्याद्वाटमञ्जरी-स्याद्वाटकल्पलतादो बोध्यम् ।

निधे नमो. अत्रेते के भूढता = दृष्टिसम्भोह - आचो दृष्टिसम्भोहपदो अर्थ न त्वा नथी रतेतो [स्वपरना रागादि व्यापरोजोने दूर करवाना
शुद्धि] तथापि प्रवृत्ति कर्नात् यावत् पशून् यज्ञे परमार्थधी = स्वनी दृष्टिने आरम्भतो यज्ञे तदर्थी परिहार करवाना एधि असम्भूढ न छे

मुद्रितप्रती 'हिंसादीनामि'त्यनुद्र शब्द । ० 'अकरण' इति मुद्रितप्रती अनुद्र शब्द ।

મદીયાગમ સમીચીન અકરણનિયમાદિપ્રતિપાદકાઽન્યાઽઽગમો ન સમીચીન' इत्यस्य'दशऽऽग्रहत्वात्, सर्वस्यापि

કલ્યાણકન્દલી

તૃતીયકલ્પમાવિષ્કરોતિ યદ્દેતિ । 'મદીયાગમઃ એવ સમીચીન' इति । પરમતમાત્સર્યપ્રયુક્તમેતત્ । તદુક્ત યોગસારે
→ મદીય દર્શન મુખ્ય પાઠપંડાન્યપરાણિ તુ । મદીય આગમઃ સારઃ પરકીયાસ્ત્વસારકા ॥ તાત્ત્વિકા વ્યવેવાન્યે બ્રાન્તા
સર્વેઽપ્યતાત્ત્વિકાઃ । इति मत्सरिणो दूरोत्सारितास्तत्त्वसारतः ॥ ← [૨/૧-૧૦] इति । નયતત્ત્વાનવવોધવિજૃમ્ભિતમેતત્ ।
इदमेवाभिप्रेत्य अध्यात्मगीताया → सर्वनयोक्ततत्त्वाना बोध विना जगज्जनाः । परस्परश्च युध्यन्ति क्लिश्यन्ति धर्मभेदतः ॥
← [૧૧૭] इत्युक्तम् । અકરણનિયમ-મહાવ્રતાદિસ્વપરિભાષાભેદેનેતિ । અકરણનિયમલક્ષણન્તુ → પાવે અકરણનિયમો પાવં
પરતન્નિવિત્તિકરણાઓ । નેયો ય ગઠિભેળ, બુજ્જો તદકરણરૂવો ડ ॥૬૧૫॥ ← इत्येव उपदेशपदे वर्तते । પ્રકૃત પ્રક્રિયતે-
અન્યે અકરણનિયમપદેન અહિંસાદય. પરિભાષ્યન્તે, જૈનેશ્વ મહાવ્રતશબ્દેનામિધીયન્તે । વ્રતપ્રાતિપદિકેન ચ ભાગવતેઃ, યદાહુસ્તે
“પશ્ચ વ્રતાનિ પશ્ચોપવ્રતાનિ”, વ્રતાનિ = યમા, ઉપવ્રતાનિ = નિયમા इति । વિષ્ણુભક્તિચન્દ્રોદયે → ब्रह्मचर्यमहिंसा
च सत्यमामिषवर्जनम् । व्रते चैतानि चत्वारि चरितव्यानि नित्यशः ॥ ← इत्युक्तम् । સાહ્યૈઃ વ્યાસાનુસારિભિશ્ચ યમપદેના-
મિલપ્યન્તે 'પશ્ચ યમા, પશ્ચ નિયમાઃ' । તત્ર યમાઃ અહિંસા સત્યમસ્તેય બ્રહ્મચર્યવ્યવહારશ્ચેતિ, નિયમાસ્તુ → 'અક્રોધો
ગુરુશુશ્રૂષા શૌચમાહારલાઘવમ્ । અપ્રમાદશ્ચેતિ ← [] । યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતો તુ → ब्रह्मचर्यं दया क्षान्तिर्दानं सत्यमकल्कता
। अहिंसा-स्तेयमाधुर्यं दमश्चेति यमाः स्मृताः ॥ स्नान मौनोपवासोऽस्या स्वाध्यायोपस्थनिग्रहाः । नियमा गुरुशुश्रूषा शौचाऽक्रोध-
प्रमादता ॥ [प्राय. ૩૧૨/૩૧૩] ← इत्युक्तम् । પાશુપતેઃ ધર્મપદેનોચ્યન્તે, યતસ્તે દશ ધર્માનાહુ. “અહિંસા સત્યવચનમસ્તૈન્ય
ચાપ્ય-કલ્પના । બ્રહ્મચર્યં તથાઽક્રોધો હ્યાર્જવ શૌચમેવ ચ । સન્તોપો ગુરુશુશ્રૂષા ઇત્યેતે દશ કીર્તિતાઃ ॥” ← []
इति । બોદ્ધેસ્તુ કુશલધર્મપદેન પ્રોચ્યન્તે । યદાહુસ્તે → 'दशाऽकुशलानि, तद्यथा-हिंसा स्तेयाऽन्यथाकाम पैशून् परुषानृतम् ।
सम्भि-न्नालाप व्यापादमभिध्या दृष्विपर्ययम् ॥ पापकर्मैति दशधा काय-वाङ्-मानसैस्त्यजेत् ।' [] ← इति । અત્ર અન્યથા-
કામ. = પારદાર્ય, સમ્ભિન્નાલાપોઽસમ્બદ્ધભાષણ, વ્યાપાદ = પરપીઠાચિન્તનમ્, અભિધ્યા = ધનાદિષ્વસન્તોપ, પરિગ્રહ
इति यावत्, दृष्विपर्ययो = मिथ्याभिनिवेशः एतद्विपर्ययाच्च दश कुशलधर्मा भवन्तीति । वैदिकादिभिश्च ब्रह्मादिनाम्ना निरूप्यन्ते ।
वस्तुतस्तु यमादय एव दशाविशेषमापन्ना महाव्रतादिपदेनोच्यन्ते, तदुक्त पातञ्जलयोगसूत्रे → अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा
यमा [૨/૩૦] जाति-देश-काल-समयानवच्छिन्ना.सर्वभौमा महाव्रतम् ← [૨/૩૧] । આત્મનો નિત્યત્વાનિત્યત્વ-વિભુત્વાણુત્વા-
બદ્ધત્વ-બદ્ધત્વાદિગોચરમતભેદસ્ય સત્ત્વેઽપિ અહિંસા-સત્યાદિસ્વરૂપચારિત્રાભ્યુપગમસ્તુ સર્વેપુ તન્નેપુ નિર્વિવાદ એવ । તદેવ ચ
જ્ઞાનફલમિતિ ન નામભેદાદિકમવલમ્બ્ય તત્ર દ્વેષ ઉચિત । તદુસ્ત ન્યાયવિજયેન અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકે → જ્ઞાનસ્ય ગાસા
ભુવિ ભિન્નભિન્નાશ્ચારિત્રતત્ત્વ પુનરેકમેવ । તદેવ ચ જ્ઞાનફલ વિધેય ન ધર્મભેદે વિપમાશય સ્યાત્ ॥ ← [૮/૩૫] યોગપ્રદીપેઽપિ
→ ધર્મમાર્ગા ધના. સન્તિ દર્શનાના વિભેદત. । મોક્ષાર્થ સમતા યાન્તિ સમુદ્ર સરિતો યથા ॥૮૭॥ ← इत्युक्तम् । इदमेवाभिप्रेत्य
टीकाकृता अध्यात्मोपनिषत्प्रकरणे → तेन स्याद्वादमालम्ब्य सर्वदर्शनतुल्यताम् । मोक्षोद्देशाविशेषेण य पश्यति स शाश्वति ॥
← [૧/૭૦] इत्युक्तम् । તથાઽપિ નામમાત્રભેદપુસ્કરેણ સ્વકીય-પરકીયયો. સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વાભિપ્રાયસ્ય દુરાગ્રહત્વાત્ =
આભિગ્રહિકમિથ્યાત્વરૂપત્વાત્, અહિંસાદીના સર્વેપામેવ ધર્મત્વેનેષ્ટત્વાત્, યથોક્ત યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતો એવ → अहिंसा सत्यमस्तेय
शौचमिन्द्रियनिग्रह । दान दया दम क्षान्तिः सर्वेषा धर्मसाधनम् ॥ ← [૫/૧૨૨] इति । તદુક્ત નીતિશતકે ભર્તૃહરિણાઽપિ
→ प्राणाऽऽघातान्निवृत्तिः परधनहरणे सयम. सत्यवाक्य, काले गक्त्या प्रदान युवतिजनकधामूकभाव. परेषाम् । तृष्णास्रोतो-
विभङ्गो गुरुपु च विनय सर्वभूतानुकम्पा, सामान्य सर्वद्वारेष्वनुपहतविधि श्रेयसामेषः पन्था ॥ [૨૬] ← ।

પ્રત્યન્તરે → આગ્રહત્વાત્ ← इति पाठ । स चाशुद्ध । तत्त्वाभिनिवेशस्य कर्तव्यत्वात् । तदुक्त धर्मविन्दो
→ तथा तत्त्वाभिनिवेश इति ← [ध वि ૫/૪૯] । વક્ષ્યતિ ચાગ્રે → 'श्रवण तत्त्वाभिनिवेशपरमफल ← [૧૧/૪] इति ।
તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયેઽપિ → कुतर्केऽभिनिवेशस्तत्र युक्तो मुक्तिवादिनाम् । युक्त पुनः श्रुते शीले यमार्था च महात्मनाम्
॥ ૮૮॥ ← इति । શ્રુતપદેનાત્રાઽર્ધાઽઽગમો વોધ્યો ન તુ સૂત્રાગમ इति ध्येयम् । તદેવ સ્પષ્ટયતિ → सर्वस्यापि सद्वचनम्य

અથવા અન્ય વ્યાખ્યા એવી ઘઠી શકે કે ગુણ = શબ્દાર્થ શબ્દના અર્થની અપેક્ષાએ તત્ત્વ નમાન હોવા છતાં અહિંના વર્ણનેના નામભેદથી
શાઓને વિશે વિપરીતદષ્ટિવાળો પુરુષ જેનાથી ઘાય છે તે દષ્ટિનમોહ દોષ બાગવો જેમ કે નાખ્યના આજમમા દિનાની નિવૃત્તિને 'નિયમ'
કહે છે, જેનાજમમા મહાવ્રત કહે છે અન્યના શાઓમા અકરુણનિયમ પણ કહે છે દરેક નપ્રદાપના આજમોમા આ રીતે એક જ દિનાનિવૃત્તિ
અલગ અલગ પારિભાષિક શબ્દો દ્વારા જણાવેલ છે દષ્ટિતમોહ દોષના લીધે પુરુષને એવો ખોટો આગ્રહ ઘાય છે કે 'અહિંતાને ઉદ્દેશીને મહાવ્રત

સદ્વાતનસ્ય પરસમયેઽપિ સ્વસમયાઽનન્યત્વાત્ ।

કલ્યાણકન્દલી

= નિરુપચરિતરીત્યા યુજ્યમાનાર્થકસ્ય વચનસ્ય પરસમયેઽપિ સ્વસમયાઽનન્યત્વાત્ = જિનવચનનાનતિરિક્તત્વાત્ ।

અતઃ પ્વ તસ્યાઽપિ ગ્રાહ્યત્વમેવ । તદુક્ત વિષ્ણુપુરાણેઽપિ → યુક્તિમદ્વચન ગ્રાહ્ય મયાઽન્યથ ભવદ્વિધે <[૩/૧૮૦૦] ઇતિ । તદુક્ત યોગવિન્દી → આત્મીય પરક્રીયો વા ક સિદ્ધાન્તો વિપશ્રિતામ્ । દૃષ્ટેષ્ટાઽવાધિતો યન્તુ યુક્તમ્તસ્ય પરિગ્રહઃ ॥૫૨૫॥ < ઇતિ । લોકતત્ત્વનિર્ણયેઽપિ → પશ્ચપાતો ન મે વીરે ન દ્રેષ્ય રુપિલાદિષુ । યુક્તિમદ્વચન યસ્ય તસ્ય કાર્ય પરિગ્રહ ॥૩૮॥ < ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપિ → નિરુપચરેદતાપેથ મુખર્ણમિવ પશ્ચિન્તે । પરીક્ષ્ય મિશ્રવો ' ગ્રાહ્ય મદ્વચો ન તુ ગૌરવાત્ ॥ < [] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । સમ્પતિતર્કેઽપિ → મદ્ મિચ્છાદમણમમૂહમડયસ્ય અમયસારસ્ય । જિણવયણસ્ય ભગવઓ સવિગ્નમુહાહિગમ્મસ ॥ [૩/૬૯] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ઉપદેશપદે → ઇત્તો અરુણાનિયમો અત્રેહિ વિ વણ્ણિઓ સસત્ત્વ-યમ્મિ । સુહમાવવિસેમાઓ ન ચેવમેસો ન જુતોત્તિ ॥૬૯૨॥ જ અત્યઓ અભિન્ન અણ્ણત્થા સદ્ઓ વિ તહ ચેવ । તમ્મિ પઓસો મોહો વિમેસઓ જિણમયઠિયાણ ॥૬૯૩॥ < ઇતિ । તત તદ્પલાપે પરમાર્થતો દ્વાદશાઽગ્યાયાતનાઽપાત ઇતિ તાદૃશ- સમ્મોહો વિદુષા ત્યાજ્ય ઇત્યુપદેશ । યોગદીપિકાયા અહિસાદીનામિત્યત્ર આદિપદેન મજાર્તાયત્વાત્ સત્યાઽસ્તેયાર્દના ગ્રહણમ્ ।

ઉપલક્ષણાચ મુક્તિ-દેવાર્દાનામુપગ્રહ કાર્ય । યથા કેશ્વિત્ સદાશિવપદેન, વેદિકે 'પર બ્રહ્મ' ઇત્યુક્ત્યા, અન્યે 'સિદ્ધાત્મા' ઇત્યેવ, અપરે 'તથાતે'ત્યેવ નિર્વાણતત્ત્વમભિધીયતે । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે → મદાશિવ પર બ્રહ્મ, મિદ્ધાત્મા તથાતેતિ ચ । ગદ્યેદસ્તુદ્યતેઽન્યાર્થકમેવેવમાદિભિઃ ॥૧૩૦॥ < ઇતિ । પ્વ પર્મોપાગ્યતયા જનં જિનોઽભિધીયતે, નેયાર્થિકં મહેશ્વર, વેદાન્તિભિઃ બ્રહ્મ, ક્ષણિકવાદિમિશ્ર ચોધિસત્ત્વ ઇત્યુચ્ચન્તે, ઉપાસ્યતાવચ્છેદરુદ્ધ મર્ચન ગગાદિકલેશરાહિત્યમેવેતિ ન તત્ત્વતો દેવોઽપિ મિચ્છતે । અયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિશિકાયામપિ → યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા યોઽસિ સોઽસ્યમિધયા યથા તથા । વીતદોષકલુષ સ ચેદ્ધવાનેક પ્વ ભગવન્નમોઽસ્તુ તે ॥૩૧॥ < ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ટીકાકૃતેવ પર્મજ્યોતિઃપદ્મવિગતિસ્તોત્રે → બુદ્ધો જિનો દૃષ્ટિકેઝ, ગમ્મુ-બ્રહ્માદિપુરુષ । ઇત્યાદિનામભેદેઽપિ નાર્થતઃ સ વિમિચ્છતે ॥૭॥ < ઇતિ । અધ્યાત્મસારેઽપિ → મુક્તો બુદ્ધોઽર્હનન્ વાઽપિ યદેશ્વર્યેણ સમન્વિત । તદીશ્વર સ પ્વ સ્યાત્ મજ્ઞાભેદોઽત્ર કેવલમ્ ॥ < [૧૫/૬૯] ઇત્યુક્તમ્ । સ્વસમ્પ્રદાયપ્રાસત્વેનાભિનિવેશાદેવ દેવગ્રહો મહામોહ પ્વ । તદુક્ત યોગસારે → બુદ્ધો વા યદિ વા વિષ્ણુ યદ્વા બ્રહ્માથેશ્વર । ઉચ્યતા સ જિનેન્દ્રો વા નાર્થભેદસ્તથાપિ હિ ॥ [૧/૩૬] મમેવ દેવો દેવ સ્યાત્ તવ નવેતિ કેવલમ્ । મત્પરમ્પુર્જિતમેતદજ્ઞાનાના વિજૃમ્ભિતમ્ ॥ < [૧/૩૭] । અતો નાન્યશ્રદ્ધયૈવ દેવ ઉપાસ્યત્વેન સ્વીકર્તવ્ય । તદુક્ત શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિભરપિ → ન કેવલ શ્રાદ્ધતયેવ નૂપમે ગુણજાપૂજ્યોઽસિ યતોઽયમાદર [] < । શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભરપિ → ન શ્રદ્ધયેવ ત્વયિ પશ્ચપાતો, ન દ્રેષ્યમાત્રાદરુચિ પરેપુ । યથાવદાપ્તવપરીક્ષયા તુ, ત્વામેવ વીર ' પ્રમુમાશ્રિતા સ્મ ॥૨૯॥ < ઇત્યેવ અયોગ-વ્યવચ્છેદદ્વાત્રિશિકાયા પ્રત્યપાદિ । તદુક્ત શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિવર્ણેવ મહાદેવદ્વાત્રિશિકાયા → ઇકમૂર્તિરત્રયો ભાગા બ્રહ્મ-વિષ્ણુ-મહેશ્વર । તાન્યેવ પુનરુક્તાનિ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રે ॥૨૦॥ જ્ઞાન વિષ્ણુ સદા પ્રોક્ત, ચારિત્ર બ્રહ્મ ઉચ્યતે । સમ્યક્ત્વમીશ્વર પ્રોક્ત, અર્હન્મૂર્તિસ્ત્યાત્મિકા ॥૨૭॥ અકારેણ ભવેદ્ વિષ્ણુ રેફે બ્રહ્મા વ્યવસ્થિતઃ, હકારેણ હર પ્રોક્ત તસ્યાન્તે પરમ પદમ્ ॥૩૦॥ ભવવીજાદ્વરજનના રાગાદ્યા ક્ષયમુપાગતા યસ્ય । બ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા મહેશ્વરો વા નમસ્તસ્મે ॥૩૩॥ < ઇતિ । અર્હન્નામસહસ્રસમુચ્યેઽપિ → મહાજિનો મહાબુદ્ધો મહાબ્રહ્મા મહાશિવ । મહાવિષ્ણુર્મહાજિણુર્મહાનાથો મહેશ્વર ॥ [૬/૨] < ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત મૂલકારેરપિ લોકતત્ત્વનિર્ણયે → યસ્ય નિશ્ચિલાશ્ચ દોષા ન સન્તિ સર્વે ગુણાશ્ચ વિચન્તે । બ્રહ્મા વા વિષ્ણુ વા હરો જિનો વા નમસ્તસ્મે ॥૪૦॥ પરમાત્મદ્વાત્રિશિકાયા શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિભરપિ → વિધિ-બ્રહ્મ-લોકેઝ-ગમ્મુ-સ્વપન્મુ-ચતુર્વક્ત્રમુખ્યાભિધાના વિજ્ઞાનમ્ । ધ્રુવોઽથ ય ઉચે જગત્સર્ગહતુ સ ઇક. પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥૭॥ < ઇત્યુક્તમ્ । શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિભરપિ ગુર્વાવત્યા → ત્વ ગદ્કર સર્વજનેષ્ટકર્તા, બ્રહ્મા ત્વમેવાશિલબ્રહ્મનિષ્ઠ < [૨૪૭] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત યોગપ્રદીપેઽપિ → શદ્ધર્મે વા જિનેશો વા યો યસ્યાભિમત સદા । ઇક પ્વ પ્રમુ જ્ઞાન્તો નિર્વાણસ્યો વિલોક્યતે ॥૨૪॥ બ્રાહ્મણેલ્લેક્ષ્યતે બ્રહ્મા વિષ્ણુ પીતામ્બરેસ્તથા । રુદ્રસ્તપસ્વિમિદૃષ્ટ પ્વ પ્વ નિરજન ॥૩૩॥ જિનેન્દ્રો જલ્પ્યતે જૈને. બુદ્ધ કૃત્વા ચ સોગતે । કૌલિકે કોલ આશ્વાત. સ પ્વાય સનાતન ॥૩૪॥ સ્ફટિકો વદુરુપ સ્યાદ્ધયેવોપાધિવર્જિત । સ તથા દર્શન પદ્મિ ક્ષ્યાત ઇકોઽપ્યનેકથા ॥૩૫॥ < ઇતિ । ભક્તતામરસ્તોત્રે શ્રીમાનતુઙ્ગ-સૂરિભરપિ → બુદ્ધસ્ત્વમેવ ત્રિવિધાર્ચિત ' બુદ્ધિવોધાત્, ત્વ ગદ્ધરોઽસિ મુવનત્રયગદ્ધરત્વાત્ । ધાતાઽસિ ધીર ' શિવમાર્ગવિધેર્વિધા-

વજેરે પ્રતિપાદક માગ આગમ જ સાગ છે. અકગ્ગાનિયમ વજેરેના પ્રતિપાદક અન્ય દર્શનકારોના આગમ સાગ નથી ' ખરેખર આ કદાચ-ખરામ આગમ ન છે, કારણ કે પરદર્શનના આગમમાં રહેલા ધારા દેકે નત્ય વચન = અપ્રાપિત વાક્યો જેનાગમથી અભિન્ન ન છે

उततश्च उपदेशपदे → सत्त्वप्पवायमूल दुवालसग जओ जिणवखाय । ख्याणगरतुल्ल खलु तो सत्त्व सुदर तम्मि ॥६९४॥ इत्यन्यत्र विस्तर ॥४/११॥

કલ્યાણકન્દલી

નાત્, વ્યક્ત ત્વમેવ ભગવન્ ! પુરુષોત્તમોઽસિ ॥૨૫॥ ← इत्येवमुक्तम् । अत्र चार्थे → य शैवा. समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो, बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटव. कर्तेति नैयायिका. । अर्हन्नित्यथ जैनशासनरता कर्मेति मीमांसका, सोऽय मे विदधातु वाञ्छितफल त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ ← [सुभाषितरत्नमाला-१३१] इत्येव परोक्तिरप्यनुसन्धेया मनीषिभिः । → त्वामेव वीततमस परवादिनोऽपि नून विभो ! हरिहरादिर्धिया प्रपन्नाः ← [१८] इति कल्याणमन्दिरस्तोत्रवचनमप्यत्रानु-सन्धेयम् । → केनाऽपि हरिः केनाऽपि हर. प्रोच्यते पर त्वमेव स वीतरागः ← इति तद्वृत्तौ श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायः । ततश्च शब्दविशेषवाच्यतावच्छेदेन न केषामपि शिष्टाना परमोपास्यताऽभिमत किन्तु ध्वस्तदोषत्वावच्छेदेनैव दोषशून्यत्वावच्छेदेनैव वेति हृदयम् । तथापि तत्र 'जिनादिप्रतिपादको मदीयागम एव समीचीनः, महेश्वरादिप्रतिपादको नैयायिकाद्यागमो न समीचीन' इत्यस्य कदाऽऽग्रहत्वात् दृष्टिसम्भोहत्वमेव । एव सम्प्रदायकदाग्रहोऽपि त्याज्य एव, मोक्ष प्रति तस्यानुपयोगात् । तदुक्त सम्बोधप्रकरणे → सेयबरो य आसबरो य बुद्धो य अहव अन्नो वा । समभावभाविअप्पा लहेइ मुक्ख न सदेहो ॥३॥ इति । → न श्वेताम्बरत्वे न दिगम्बरत्वे न तत्त्ववादे न च तर्कवादे । न नैयायिके न मीमांसके च कषायमुक्तिरेव किल मुक्तिः ॥ ← [] इत्यपि विभावनीय पर्युपासितगुरुकुलै ।

उक्तञ्च मूलकारै उपदेशपदे → 'सत्त्वप्पवाये'त्यादि । मुनिचन्द्रसूरिकृता तद्व्याख्या चैव → सर्वप्रवादमूल = भिक्षु-कणभक्षाक्षपादादितीर्थान्तर्रीयदर्शनप्रज्ञापनानामादिकारणम् । किं तदित्याह - द्वादशाङ्ग द्वादशाङ्गानामाचारादीनामङ्गाना प्रवचनपुरुषा-वयवभूताना समाहार, यत कारणात् समाख्यात = सम्यक्प्रज्ञप्त सिद्धसेनदिवाकरादिभिः । यत. पठ्यते → उद्धाविव सर्वसिन्धव समुदीर्ण्णास्त्वयि नाथ ! दृष्टयः । न च तासु भवान् प्रदृश्यते प्रविभक्तासु सरित्त्विबोदधिः ॥ ← [श्रीसिद्धसेनसूरिकृत-द्वात्रिंशिका-४/१५] । अत एव रत्नाकरतुल्य क्षीरोदधिप्रभृतिजलनिधिनिभ, खलु = निश्चयेन, तत् । तस्मात् सर्व = अपरिशेष सुन्दर यत् किञ्चित् प्रवादान्तेषु समुपलभ्यते तत् तत्र समवतारणीयम् । इत्यकरणनियमादीन्यपि वाक्यानि तेषु तेषु योगशास्त्रेषु व्यास-कपि[लका]लातीत-पतञ्जल्यादिप्रणीतानि जिनवचनमहोदधिमध्यलब्धोदयान्येव दृश्यानीति । तेषामवज्ञाकरणे सकलदु ख-मूलभूताया भगवदवज्ञाया प्रसङ्गान्न काचित्कल्याणसिद्धिरिति ← [उ.प ६९४ वृत्ति] । इयञ्च गाथा चेत्यवन्दनमहाभाष्येऽपि दृश्यते [२१] । तदुक्त धर्मविन्दुवृत्तावपि → यच्च यदृच्छाप्रणयनप्रवृत्तेषु तीर्थान्तर्रीयेषु रागादिमत्स्वपि घुणाक्षरोत्किरणव्यवहारेण क्वचित्किञ्चिदविरुद्धमपि वचनमुपलभ्यते मार्गानुसारिबुद्धचैव वा प्राणिनि क्वचित् तदपि जिनप्रणीतमेव, तन्मूलत्वात्तस्येति [१/गा ३] ← । युक्तञ्चैतत् सापेक्षसर्वनयसमूहस्यैव स्वसमयत्वात्, यथोक्त विशेषावश्यकमहाभाष्ये → मिच्छत्तमयसमूह सम्मत्त ← [९५४] ।

इदञ्चात्रावधेय मुख्यविषये सज्ञाभेदो नागमे बाधक किन्त्वमुख्यविषये सज्ञाभेदस्तु बाधक एव, अन्यथा तत्त्वव्यवस्थाविप्ल-

મૂલકારથીએ જ ઉપદેશપદે શ્રથમા જણાવેલ છે કે → જે કારણે રત્નાકરતુલ્ય જિનોક્ત દ્વાદશાંગી સર્વ દર્શનોનુ મૂળ છે, તે જ કારણે તેમા સર્વ વસ્તુ સુદર છે ← આ વિષયનો વિસ્તાર અન્યત્ર બતાવેલ છે [૪/૧૧]

વિશેષાર્થ - અહીં ધ્યાનમા રાખવા જેવી વાત એ છે કે ત્રીમદ્જીએ દર્શિતમોહ દોષની જુદા જુદા પ્રકારની ત્રણ વ્યાખ્યા કરી છે પ્રથમ વ્યાખ્યામા દર્શિતમોહ દોષનો ભોગ બનનાર મિથ્યાદર્શિ જાણવો અને તેનાથી બચનાર સમકિતદર્શિ જાણવો સંસારમા રહીને સંસારના ભોગનુખને બાહ્ય દર્શિએ સમાનતાયા ભોગવવા છતા મિથ્યાદર્શિ તેને સારા માને છે, નિર્દોષ માને છે, કર્તવ્ય માને છે આ દુર્બુદ્ધિ દર્શિતમોહની પેદાશ છે જ્યારે સમકિતી ભોગ ભોગવવા છતા તેને ખરાબ માને છે, પાપ માને છે છોડવા જેવા માને છે તે સમ્યગ્દર્શનની નિપજ છે તેમ જ ઈતર લોકોની દિવિધ હિનાપ્રવૃત્તિમા પણ આ વાત લાગુ પડી શકે દા ત સ્વેચ્છિક હિસા અને યજ્ઞસબધી હિસા- આ બનેમા ક્લ તરીકે માસભક્ષાગ સમાન છે, છતા યજ્ઞીય હિસાની પ્રવૃત્તિને વિધિપ્રવૃત્તિ-વેદોક્ત ક્રિયા તરીકે જુદુ નામ આપી એમા નિષિદ્ધ પાપરૂપ સ્વેચ્છિક હિસાથી વિપરીતદર્શિ અર્થાત્ નિર્દોષ તરીકેની દર્શિ રાખે અર્થાત્ યજ્ઞસ્થલીય હિસાને લેશ પણ પાપરૂપ ન માનતા એવી હિસા આચરે એ દર્શિનો સમોહ છે

બીજી વ્યાખ્યામા દુન્યવી નુખની લાલસાથી યજ્ઞમા નિર્દોષ પશુ વગેરેની હિસા કરનાર અને જિનપૂજમા અથવા દેરાસરની દેખભાળ વગેરે કરવામા યતનાપૂર્વક, ભાવવિયુદ્ધિથી, આગમાનુસારે, લાલસા વિના વ્યવહારથી સાવધ પ્રવૃત્તિ કરનાર ઉત્તર્ગમાર્ગે શ્રાવક તથા અપવાદમાર્ગે સાધુ લઈ શકાય જેમાથી યજ્ઞહિસા કરનારની હિસા અનુબધહિસા છે અને તે દર્શિનમોહ દોષથી પ્રયુક્ત છે કારણ કે સ્વેચ્છિક હિસાની જેમ વેદિક = યજ્ઞસ્થલીય હિસાની પાછળ પણ કપાયકલુપિત ક્લિષ્ટ આશય જ છે પરંતુ તેનુ નામ 'વેદવિહિત' સમજી યજ્ઞીય હિસાને વિપરીત દર્શિથી નિર્દોષ દર્શિથી જુએ છે જ્યારે વિવેકી શ્રાવક વગેરેને દેરાસરના મકાન, ખેતર, ગામડા વગેરેને સાચવવામા થતી હિસા સ્વરૂપહિના છે અને તે દર્શિનમોહ દોષથી પ્રયુક્ત નથી કારણ કે સાનારિક-કૌટુંબિક આરભ-નમારભવાળા કાર્યોની પાછળ શ્રાવકનો સ્વાર્થનો ભાવ છે અને દેરાસરના મકાન વગેરે નાચવવાની પાછળ દેવદ્રવ્યરક્ષા-વૃદ્ધિથી સ્વ-પરના ભાવ રોગના નિવાર પાશૂન્ય-મલિનસ્વાર્થવૃત્તિરહિત અધ્યવસાય છે તેમ જ તેમા ક્લની નમાનતા પણ નથી સાનારિક આરભનુ જી સ્વમાલિકીનુ છે, જ્યારે જિનમદિરસભ

ધર્મપથ્યાઠુચિ લિઙ્ગદ્વાય લક્ષયતિ → 'ધર્મે'ત્યાદિ ।

ધર્મશ્રવણેઽવજ્ઞા તત્ત્વરસાઽસ્વાદવિમુક્તા ચેવ । ધાર્મિકસત્ત્વાઽસક્તિશ્ચ ધર્મપથ્યેઽરુચેર્લિઙ્ગમ્ ॥૪/૧૨॥

ધર્મસ્ય શ્રવણ = અધિપરીતાર્થમાત્કર્ણનમ્, તત્ર અવજ્ઞા = અનાદર । તત્ત્વે = પરમાર્થે' રસ તસ્ય આસ્વાદ = અનુભવ તસ્મિન્ વિમુક્તતા ચૈવ । ધાર્મિકા યે સત્ત્વા = પ્રાણિન તૈ સદ્ અસાવોતે = અસયોગ વ । ધર્મ એવ પથ્ય, પાપવ્યાધ્યપનાયત્વાત્, તત્ર અરુચે લિઙ્ગ, શ્રવેદિતિ પ્રત્યેકમભિસમ્યગ્નધનીયમ્ ॥૪/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

વાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય યોગવિન્દો → અમુલ્યવિપયો યમ્યાદુક્તિભેદ સ વાધક । હિંસાઽહિંસાદિવધ્ન તત્ત્વભેદવ્યપાશ્રય ॥ મુખ્યે તુ તત્ર નૈવાસો, વાધક સ્યાદ્વિપશ્ચિતામ્ । હિંસાદિવિરતાવર્થે, યમ-વ્રતગતો યથા ॥ ← [૨૮/૨૯] ઇતિ દિક્ । ઇદંજ્ઞાત્રાવધેયમ્ - સર્વજ્ઞાપલાપાદય દૃષ્ટિસમોહાશ્રવત્વેનાભિમતા । તદુક્ત → સર્વજ્ઞ-સિદ્ધ-દેવગૃહનો ધાર્મિકરૂપગમ્ । ઝનમાર્ગ-દેશનાનર્થાગ્રહોઽસયતપૂજનમ્ ॥ અસમીક્ષિતકારિત્વ ગુર્વાદિષ્વપમાનતા । ઇત્યાદયો દૃષ્ટિમોહસ્યાઽઽશ્રવા પરિકીર્તિતા ॥ ← [] ॥૪/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે ણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ધર્મશ્રવણેઽવજ્ઞા, તત્ત્વરસાઽસ્વાદવિમુક્તા ચેવ, ધાર્મિકસત્ત્વાઽસક્તિશ્ચ ધર્મપથ્યે અરુચે લિઙ્ગમ્ ॥૪/૧૨॥ પાશ્વણ્ડિ-નિહવાદિગતે ધર્મશ્રવણાભિલાષેઽવ્યાપ્તિવારણાયાહ - અવિપરીતાર્થ = જિનતાત્પર્યાંઽનુસાર્યર્થક આકર્ષ-નમિતિ, પાશ્વણ્ડિપ્રભૃતીનાન્તુ સ્વાભિપ્રાણાનુસાર્યર્થોઽઽકર્ણને પ્વાદર, અન્યનયસાપેક્ષ્ય સ્યાદ્વાદમુદ્રાક્ષિતસ્ય કેવલિતાત્પર્યાંઽ-લિઙ્ગિતસ્ય ધર્મતત્ત્વસ્ય શ્રવણે ત્વનાદર પ્વેતિ નાઽવ્યાપ્તિ । અનાદરઃ નિદ્રાદ્યભિવ્યદ્ગ્ય । તદુક્ત ધનવિજયગણિના આભાણશતકે → ધર્મોપદેશસમયે ધર્મ ન શૃણોતિ યશ્ચ નિદ્રાતિ । સ્વર્ગનિધિલગ્નિસમયે ચશુર્ધિકલત્વમાપ્નોતિ ॥ ← [૮] ઇતિ ।

ઉપસર્જનીકૃતપરનયાભિપ્રાયેઽનુપસર્જનીકૃતસ્વાભિપ્રેતનયાભિપ્રાયે તાદૃશધર્મકથાદિશ્રવણે આદરો ભવાભિનન્દિના કદાચિત્ સ્યાદિ-ત્યત તૃતીયસ્ય પાપવિકારસ્ય દ્વિતીય લિઙ્ગમાહ → તત્ત્વરસાઽસ્વાદવિમુક્તેતિ । અસયોગ ઇતિ । દર્શિતલિઙ્ગદ્વયવિનિર્મુક્તોઽપિ યદિ સાધર્મિકસજ્ઞપરાદ્મુલ્કસ્યાત્તદા તસ્ય ધર્મપથ્યે પરમાર્થતોઽરુચિરેવાઽગમન્તવ્યા, ધર્મ્યવિનાભાવિત્વાત્ ધર્મતત્ત્વસ્ય । તદુક્ત → ન ધર્મો ધાર્મિકેર્વિના ← [] ઇતિ । અતઃ પ્વ સાધર્મિકદર્શને ન યસ્ય રોમોદ્વેદ તસ્ય સમ્યક્ત્વેઽપિ સદાય → સાહમ્મિયમ્ પત્તે નિયગેહે જસ્સ હોઽ ન હુ નેહો । જિણસાસણભણિયમિણ, સમ્મન્ને તસ્સ સદેહો ॥ ← [] ઇત્યાદિનોક્ત ॥૪/૧૨॥

આરભનુ કળ શ્રીતથાની માલિકીનુ છે, શાન્તીય રીતે સકલ શ્રીતથા ઉત્તક છે

ત્રીજી વ્યાખ્યામા 'મારુ તે સાધુ' આલો કદાચદ દષ્ટિતમોહ દોષનુ કટુ દ્વ છે અને 'મારુ તે મારુ' આવી તટસ્થ તત્ત્વનિષ્ઠ નિર્મલ પ્રજ્ઞા તે માર્ગમ્ય ક્ષયોપધમનુ સ્વાદુ દ્વ છે સીધી વાત છે કે પોતાના બનીયામા ને ઉગે તેને ગુલામ કહીને બીજના ખાજમા ઉગેલ ગુલામને ધનુરો કહે તે કદાચદ જ કહેવાય - આવુ બતાવવાનો શ્રીમદ્જીનો આશય છે [૪/૧૧]

ધર્મપથ્યને વિશે અરુચિસ્વરૂપ તૃતીય પાપવિકારને લિંગ દ્વારા જાગૃતતા મૂલકારથી ક્રમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - ધર્મ સાભળવાના વિશે અવજ્ઞા, તત્ત્વરસાઽસ્વાદથી નિમુખતા અને ધાર્મિક જીવો સાથે સત્તત્તનો અભાવ- આ ધર્મપથ્યને વિશે અરુચિના લિંગ છે [૪/૧૨]

❀ ઇર્ષની અરુચિને ઓળખીએ ❀

ટીકાર્થ - અવિપરીતાર્થવાળુ ધર્મનુ શ્રવણ કરવાને વિશે અનાદર-એ ધર્મપથ્યઅરુચિનુ પ્રથમ લિંગ છે પરમાર્થને વિશે રતનો જે અનુભવ થાય તેનાથી પરાદમુખતા આ ધર્મપથ્યઅરુચિનુ દ્વિતીય લિંગ છે તેમ જ ધાર્મિક જીવોની સાથે અતહવાત - આ ધર્મપથ્યને વિશે અરુચિનુ તૃતીય લિંગ છે ધર્મને પથ્યની ઉપમા આપવાનુ કારણ એ છે કે પથ્ય જેમ વ્યાપિને દૂર કરે છે તેમ ધર્મ પાપકર્ષી રોજને ઉઠાવે છે મૂળ ગ્રંથમા લિંગ શબ્દ એક જ છે પરંતુ તેનો પ્રત્યેક બ્યાને સમ્યક બેઠો બેઠો એ તે રીતે જ દર્શાવેલ છે [૪/૧૨]

વિશેષાર્થ - પાપી જીવો પાણુ ધર્મને એટલા માટે ધ્યાનથી સાભળે છે તેમાથી ભૂલ કાઢી શકાય, દોષારોપણ કરી શકાય તેવુ વિપરીત અર્થઘટનવાળુ ધર્મશ્રવણ વ્યવસ્થિત રીતે થાય તેનો કોઈ મતલબ નથી માટે જે તાત્પર્યાર્થને ઉદ્દેશીને તારક ધર્મ પરમાત્માએ ભાષેલો છે તેને જગ પાણુ બાધ ન આવે તે રીતે ધર્મનુ વ્યવસ્થિત શ્રવણ ન થાય તો સમજુ કે હવે નુધી ધર્મની અરુચિ જીવતી બજતી અદરમા બેઠેલી છે તે જ રીતે ધર્મશ્રવણમા મજા આવવા છતાં માત્ર કયા વગેરેમા જ રસ આવે અને જ્યાં તત્ત્વની વાત આવે કે ઝોકા આવે, તત્ત્વશ્રવણમા કટાણો આવે, તત્ત્વની વાતોથી ભાગવાનુ મન થાય તો પાણુ સમજી લેવાનુ કે ધર્મની અરુચિ અદરમા અકમળ ગેહી છે કદાચ ભગવાને જે ભાવથી ધર્મ બતાવેલો છે તેને તે જ રીતે આદરથી સાભળે, તેમ જ તત્ત્વશ્રવણમા પાણુ મજા આવે પરંતુ ધાર્મિક જીવો - સાધર્મિકોનો સગ ન ગમે, સાધર્મિકથી દૂર ગેહવાનુ મન થાય તો સમજી લેવાનુ કે અદરમા ધર્મની અરુચિનો વિપકાર દૂર નથી થયો અહીં એ પાણુ ધ્યાનમા રાખજુ કે ગ્રાવક માટે જેમ ગ્રાવક સાધર્મિક છે તેમ સાધુ માટે સાધુ સાધર્મિક છે અને સાધ્વી માટે સાધ્વી નાધર્મિક થાય તેથી ગ્રાવકને બીજા ગ્રાવકનો સગ ન ગમે, સાધુને બીજા સાધુનો સહવાસ ન ગમે, પોતાના આત્મન પાસે બીજા સાધુ પોતાનુ આત્મન બેઠક માટે ગોકલે તે ન ગમે, બીજા સાધુ જે રસ્તેથી આવતા હોય તે રસ્તો છોડીને બીજે રસ્તે જવાનુ મન થાય, એક નાધુને બીજા સાધુનુ દર્શન પાણુ ન ગમે તો આ બધા ધર્મની અરુચિના લક્ષણ જાણવા આ ધર્મઅરુચિ જ્યાં નુધી દૂર ન થાય ત્યાં

• મુદિતપ્રતી - 'વા' ક્વચિદ્ગોષ્ઠિ પાઠ ।

અથ ક્રોધકણ્ઠૂતિ ચિહ્નદ્વારા લક્ષયતિ → સત્યેત્યાદિ ।

સત્યેતરદોષશ્રુતિભાવાદન્તર્વદિશ્ચ યત્સ્ફુરણમ્ । અવિચાર્યં કાર્યતત્ત્વ તચ્ચિહ્નં ક્રોધકણ્ઠૂતેઃ ॥૪/૧૩॥

સત્યેતરદોષાણા = યથાસ્થિતાઽસન્નતાપરાધાના શ્રુતિભાવાત્ અન્ત પ્રજ્વલનદ્વારા બહિશ્ચાપ્રસન્નતાવ્યક્તઽઽ-
કારદ્વારા યત્સ્ફુરણ = વૃદ્ધિશ્ચલન વા અવિચાર્યં = અનાલોચ્ય કાર્યતત્ત્વ = સ્વાત્મનોઽત્યન્તાઽહિત દુર્ગતિવિપાક-
લક્ષણ ક્રોધકાર્યપરિણામ તત્ ચિહ્ન = લક્ષણ ક્રોધકણ્ઠૂતે = ક્રોધકણ્ઠૂવા ॥૪/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સત્યેતરદોષશ્રુતિભાવાત્ કાર્યતત્ત્વ અવિચાર્યં અન્ત બહિશ્ચ યત્ સ્ફુરણ તત્ ક્રોધકણ્ઠૂતે-
ચિહ્નમ્ ॥૪/૧૩॥

યથાસ્થિતાઽસન્નતાપરાધાનામિતિ । તતશ્ચ યથાસ્થિતાપરાધશ્રવણાજ્ઞાયમાન ઇષ્ટક્રોધસ્તુ વિવક્ષિતક્રોધકણ્ઠૂતિવિલક્ષણ-
કદાચિત્ પ્રશસ્તોઽપિ સ્યાત્, અયન્ત્વેકાન્તેનાઽપ્રશસ્ત ઇતિ વ્યજ્યતે । એતેન વિષ્ણુકુમાર-સુનક્ષત્ર-સર્વાનુભૂતિપ્રભૃતીનામેતાદૃશ-
ક્રોધકણ્ઠૂતિબહિર્ભાવો ધ્વનિતઃ ।

અનાલોચ્ય સ્વાત્મનોઽત્યન્તાઽહિત દુર્ગતિવિપાકલક્ષણમિતિ । યથા પૂર્વભવે સાધુતાઢનપરિણામ. ચણ્ડકૌશિકજીવસ્ય,
સ્કન્દકસૂરે પાલકદાહપરિણામ, અગ્નિશર્મણો ગુણસેનમારણપરિણામો વા । પ્રથમો મન્દાનુબન્ધી, દ્વિતીયસ્તુ મધ્યમાનુબન્ધી,
તૃતીયશ્ચોત્કૃષ્ટાનુબન્ધીતિ વિભાગઃ । દર્શિતક્રોધપરિણતિશ્ચ ક્વચિત્ દેશભેદમૂલા યથા હિન્દુકેષુ મૂલાણકાદીના, ક્વચિદેહવર્ણભેદનિમિત્તા
યથા પશ્ચિમદેશીયાના પૂર્વદેશીયેષુ, ક્વચિચાપમાનાલમ્બના યથા હિટલરસ્ય યહુદીપ્રજાસુ । યદ્વા વિવક્ષિતક્રોધકણ્ઠૂતિઃ નિવર્તનીયાઽ-
નિવર્તનીયભેદાદ્ દ્વેષા મિથ્યતે । યથા યુગવાહોર્મણિરથોપરિ ક્રોધકણ્ઠૂવા મદનરેશ્વોપદેશાનિવર્તનીયત્વમ્ । અનિવર્તનીયક્રોધકણ્ઠૂતિશ્ચ
ક્વચિત્ પરાભવનિમિત્તા યથાઽભવ્યપાલકસ્ય સ્કન્ધકસુપુંપરિ, ક્વચિત્ આજીવિકોચ્છેદનિબન્ધના યથા સ્થૂલભદ્રજનક શકટાલ
પ્રતિ પુરોહિતસ્ય, ક્વચિત્ ઇષ્યહિતુકા યથા ચાળવ્યપ્રતિદ્વેષિણ સુવન્ધોઃ મન્ત્રિણ., ક્વચિત્ જાતિભેદપ્રયોજ્યા યથા સર્પનકુલા-
દીના ઇત્યાદિક દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદ્યનતિક્રમેણ યથાગમમૂહનીયમવહિતમાનસૈ । સ્વસમયે ચાય કપાયમૂઢત્વેન પરિભાષ્યતે, તદુક્ત નિશીથ-
ચૂર્ણો → કસાયમૂઢો કસાયોદયા હિતાહિત ઇહપરલોગેસુ કઞ્જમકઞ્જ વા ન યાણતિ ← [નિ.ભાષ્ય-૩૭૦૦-ભાગ-૩-પૃ.૨૬૯] ।
અતઃ પ્વ ન સ ધર્મયોગ્યઃ, તદુક્ત ધર્મરત્નપ્રકરણે → કૂરો કિલિટ્ઠભાવો સમ્મ ધમ્મ ન સાહિઠ તરહિ । ડય સો ન ઇત્થ
જોગો, જોગો પુણ હોહિ અકૂરો ॥ ← [૧૨] ઇતિ । કૃત્વા ચ કોપ સ માદ્યતિ, બાલત્વાત્ । યદુક્ત સૂત્રકૃતાઙ્ગે → બાલે
પાપેહિં મિજ્જતી ← [૧/૨/૨/૨૧] ઇતિ ।

ક્રોધસ્ય વિપર્યાસકારિત્વ તુ પ્રસિદ્ધમેવ । તદુક્ત પુષ્પમાલાયા → મિત્તપિ કુણહિ સત્તુ, પેચ્છહિ અહિય હિયપિ પરિહરહિ ।
કજ્જાઽકજ્જ ન મુણહિ કોવસ્સ પસગઓ પુરિસો ॥ ધમ્મત્થકામભોગાણ હારણ, કારણ દુહસયાણ । મા કુણસુ કયમ્ભોહ
કોહ જહિ જિણમય મુણસિ ॥ ઇહ લોહિ ચિય કોવો સરીરસતાવ-કલહ-વેરાહિ । કુણહિ પુણો પરલોગે નરગાહસુ દારુણ દુક્કહ ॥
[૨૯૧-૨૨-૨૩] ← ઇત્યાદિ । સમમિના તુ વિશેષતો વૈશ્વાનરસ્ત્યાજ્ય, અન્યથા દીર્ઘચારિત્રસ્યાપ્યુચ્છેદાપત્તેઃ । યથોક્ત નિશીથ-
ભાષ્યે વૃહત્કલ્પભાષ્યે સમ્બોધસપ્તતિપ્રકરણે ચ → જ અજ્જિય ચરિત્ત દેસૂણાણ વિ પુવ્વકોડીણ । ત પિ કસાહિયમેત્તો
નાસેહિ નરો મુહુત્તેણ ॥ ← [નિ.ભા.૨૭૩ વૃ.મા.૨૭૧૫ સ.સ.૬૮] ઇતિ । → જ અહિતિક્વ દુક્કહ જ ચ સુહ ઉત્તમ
તિલોહિણ । ત જાણ કસાયાણ વુઢ્ઠિક્વયહેઠઅ સવ્વ ॥૧૫૨॥ ← ઇતિ ભક્તપરિજ્ઞાપ્રકીર્ણકવચનમપ્યત્રાનુસન્ધેયમ્ । વાલ્મીકી-
રામાયણેઽપિ → નાઽકાર્યમસ્તિ ક્રુદ્ધસ્ય નાઽવાચ્ય વિદ્યતે ક્વચિત્ ← [સુન્દરકાણ્ડ-૫૫/૫] ઇત્યેવ ક્રોધસ્યાત્યન્તહેયતોક્તા ।
ચરકસહિતાયામપિ → નાકાર્યમસ્તિ ક્રુદ્ધસ્ય નાવાચ્યમપિ વિદ્યતે । કુશલાત્રામિનન્દન્તિ કલહ સમિતૌ સતામ્ ॥ ← [૩/
૮/૨૩] ઇત્યુક્તમ્ । તત. ક્રોધે પ્વ ક્રોધ. કાર્ય, યદુક્ત યાજ્ઞવલ્ક્યોપનિપદિ → અપકારિણિ કોપશ્ચેત્ કોપે કોપ-
કથ ન તે ? ← [૨૯] । યદપિ કપાયસજાતીયત્વાત્ માન-માયાદીનામપિ પાપવિકારત્વમવિશિષ્ટમેવ તથાપિ પ્રાધાન્યાત્ વૈશ્વાનરસ્ય

સુધી તાત્ત્વિક રીતે જિનશાસનમા પ્રવેશ મળી ન શકે સયોગવશ સન્તગ ન થાય તેવું બને પણ સન્તગ ન ગમે- તે તો હરગીજ ન થાવે
સાપ્રતકાલે દરેક ધર્માત્માએ આ વાત ઉપર વિશેષ રીતે ગભીરતાથી વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે [૪/૧૨]

ઉપે કોધસ્વરૂપ ખળવાળને ચિહ્ન દ્વારા મૂલકારથી બતાવે છે

ગાથાર્થ - સાચા કે ખોટા દોષ સાબળવાથી, કાર્યતત્ત્વનો વિચાર કર્યા વિના, અદર અને બહાર જે સુરાગ થાય તે કોધરૂપી ખળવાળનું
ચિહ્ન છે [૪/૧૩]

❀ પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત ક્રોધની ભેદરેખા ❀

દીકાર્થ - સાચા કે ખોટા અપરાધોને સાબળવાથી અદર પ્રજ્વલન દ્વારા અને બહાર અપ્રસન્નતાસૂચક આકાર દ્વારા જે સુરાગ-વૃદ્ધિ-
ચલન-કપન થાય અને તે પણ કોધ કરવાના પરિણામે દુર્ગતિમા પડવારૂપી યોતાના અત્યંત અહિતનો વિચાર કર્યા વિના-આ કોધરૂપી ખળવાળનું

નિગમયતિ → 'એત' ઇત્યાદિ ।

એતે પાપવિકારા ન પ્રભવન્ત્યસ્ય ધીમતઃ સતતમ્ । ધર્મામૃતપ્રભાવાદ્ ભવન્તિ મૈત્ર્યાદયશ્ચ ગુણાઃ ॥૪/૧૪॥

એતે = વિપયતૃષ્ણાદય પૂર્વોવતા પાપવિકારા ન પ્રભવન્તિ = ન જાયજાતે અસ્ય પુરુષસ્ય ધીમતઃ = વૃદ્ધિમત સતત = અનવરતમ્ । ધર્મામેવ યત્ અમૃત પાપવિપનાશકત્વાત્, તસ્ય પ્રભાવાત્ । તથા ચૈતાનિ દોષાભાવરૂપાણિ ધર્મતત્ત્વાલિંગાન્યવતાનિ । અથાભ્યાસિકગુણરૂપાણિ તલ્લિંગાન્યાહ → મૈત્ર્યાદયશ્ચ ગુણા રાક્ષયગાણરૂપા ધર્મા-મૃતપ્રભાવાત્ એવ (અવન્તિ =) સમ્પદ્યન્તે ॥૪/૧૪॥ મૈત્ર્યાદિલક્ષણમાહ → 'પરે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

શુદ્ધગાહિકયા નિર્દેશોઽકારિ । નીતિવિદસ્તુ → ઉત્તમસ્ય ક્ષણ કોપ, મધ્યસ્ય પ્રહરદ્વયમ્ । અવગમ્ય ત્વહોરાત્ર, નીચસ્ય મરણદ્વયમ્ ॥ [] ← ઇત્યાહુ । તથા → ક્રોધાત્ ભવતિ સમ્મોહ સમ્મોહાત્ સ્મૃતિવિભ્રમ । સ્મૃતિભ્રગાત્ બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણયતિ ॥ ← [૨/૬૩] ઇત્યેવ ભગવદ્ગીતાયામપિ ક્રોધમ્ય સર્વનાગપ્રયોજકત્વમાવેદિતમ્ । નિશીધમાપ્યેઽપિ → કોહાતિ અગ્નિગાહિયા સચતિ ભવ નિગ્વસેસ ← [૭૦૪૦] ઇત્યેવ ક્રોધાદે ભવવર્ધકત્વમુન્નતમ્ । પ્રકૃતે ચ 'તદ્ગ્રહણે તત્સજાતીયોઽપિ ગૃહ્યત' ઇતિ ન્યાયાત્ માનાદિકમપિ ગ્રાદામ્ । તદુક્ત દશવૈકાલિકે → કોહોં ય માણો ય અગ્નિગાહીયા, માયા ય લોભો ય પવિત્રમાણા । ચત્તારિ પ્તે કમિણા કસાયા સિચતિ મૂલાઙ પુણ્યભવમ્ ॥ ← [૮/૪૦] ઇતિ । તત્તથ → સત્યેતરગુણશ્રુતિભાવાદન્તર્વહિશ્ચ યત્સ્ફુરણમ્ । અવિચાર્યં કાર્યતત્ત્વ તચ્ચિહ માનરૂપદ્તે ॥ ← ઇત્યાદિકમુત્રેય સ્વશ્રિયેતિ દિક્ ॥૪/૧૩॥

મૂળગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સતત ધર્મામૃતપ્રભાવાત્ પ્તે પાપવિકારા અસ્ય ધીમતઃ ન પ્રભવન્તિ મૈત્ર્યાદયશ્ચ ગુણા ભવન્તિ ॥૪/૧૪॥

યથા મેષજાત્ પૂર્વરોગનાગે ચલ-પુષ્ટ્યાદયો ગુણા ભવન્તિ તથા સદ્ગર્મોપધાત્ પૂર્વોક્તપાપજ્વરપ્રચ્ચવે મૈત્ર્યાદિગુણા પ્રાદુર્ભ-વન્તીતિ તુલ્યમેવ । અમૃતસ્ય પરમૌપધત્વાત્ ધર્મોપધપ્રભાવાદિત્યનુક્ત્વા ધર્મામૃતપ્રભાવાદિત્યુક્ત, પૂર્વ [૪/૮] તુ કાર્યે કારણોપચારાત્ 'ધર્મારોગ્યે' ઇત્યુક્તમિતિ ન પૂર્વાપરવિરોધલેશોઽપીતિ ધ્યેયમ્ ।

આભ્યાસિકગુણરૂપાણીતિ । ઇદન્નાવધેયમત્ર પ્રીતિ-મક્તિ-વચનાઽસહ્યભેદાદનુષ્ઠાન ચતુર્ધા ભિદ્યતે । તત્રાઽઽધે આભ્યાસિકરૂપે, અભ્યસ્તદગાયામુત્તરકાલે ચાન્ત્યે જ્યેયે । આદ્યો ધર્માનુષ્ઠાનત્વસમ્પાદનાય મૈત્ર્યાદયશ્ચ ગુણા ઉપયુજ્યન્તે, તદ્વૈકલ્યે તત્ત્વાનુપપન્તે । ઇદ-મેવાભિપ્રેત્ય ધર્મવિન્દો મૂલકાર → વચનાઽદનુષ્ઠાનમવિરુદ્ધાધોદિતમ્ । મૈત્ર્યાદિભાવસપુક્ત તદ્ગર્મ ઇતિ કીર્ત્યતે ॥ ← [૧/૩] ઇતિ કથિતમ્ । તન્નાન્તરીયાણામપિ મૈત્ર્યાદિભાવેષુ નિ શ્રેયસાશ્ચુદયફલકધર્મરૂપદ્રુમમૂલત્વમર્પીટમિતિ દિક્ । શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ ॥૪/૧૪॥

વિદ્ધ છે [૪/૧૩]

વિશેષાર્થ - કપાયમાત્ર ભૂડ છે છતા તેમા કોપ પ્રધાન હોવાથી, તેમ જ સગ્ગનાથી ઓળખી થકાય તેવો હોવાથી અહીં કોપનો નિર્દેશ કરવામા આવેલ છે કોપ અને બેલગામ કોપ અથવા તો પ્રથમ કોપ અને અપ્રથમ કોપ - આ બે વચ્ચે આકાશ-પાતાળ જેટલુ અંતર છે જે કોપ અપકાલીન હોય, અપ પાવરવાળો હોય, હકીકતમા ભૂલ હોય તો જ સામેની વ્યક્તિને ક્રોધે મધુર વચન દ્વારા સુધરવાની થક્યતા ન હોય અને જે અનેકને નુકસાન કરનાર હોય તેને નુકસાનવાની દ્રષ્ટિથી અધિકૃત મારાનથી વિવેકપૂર્ણ સભાનપાત્રે થાય અને ગુસ્સાની આગળ-પાછળ કે ગુસ્સાના સમયે સામેની વ્યક્તિ ઉપર દેવ ન હોય તો તેને પ્રથમ કોપ કહેવાય, જે પ્રસ્તુતમા પાપવિકારરૂપે માન્ય નથી પરંતુ સામેની વ્યક્તિનો વાક હોય કે ન હોય, કોઈ સાચા કે ખોટા હોય અત્રાવે કે તુરંત ભડકો થાય, આખ લાલ થાય, હોઠ-હાથ-પગ ધ્રૂળે, મોટાની રેખા વિકરાળ બની જાય, અને કોપ કર્યા પછી પાપ સ્વભાવસ્થ બનતા વાગ લાગે થોડા ગુસ્સાથી કામ પતી જવા જેવુ હોય ત્યા બેહદ ગુસ્સો થાય, કોપના પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના સભાનપાત્રે-કોપાય થઈને જે વેશ્યાતરની જગાળા પ્રગટે તે અપ્રથમ કપાય કહેવાય તે પ્રસ્તુતમા પાપવિકારરૂપે માન્ય છે આ કોપની ભૂતાવગમાથી સાચો ધર્મી મુક્ત હોય [૪/૧૩]

પ્રસ્તુત પાપવિકારનિરૂપણનો ઉપસહાર કરતા મૂલકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - નિરતર ધર્મામૃતના પ્રભાવથી આ પાપવિકારો પ્રસ્તુત બુદ્ધિધાનીને થતા નથી અને મેત્રી વગેરે ગુણો પ્રગટ થાય છે [૪/૧૪]

દીકાર્થ - પાપરૂપી ઝેરનો નાશ કરવાના લીધે ધર્મ એ અમૃત છે સતત તેના સેવનના પ્રભાવથી પૂર્વોક્ત વિપયનુપગા વગેરે પાપવિકારો પ્રસ્તુત બુદ્ધિધાની જીવને થતા નથી આ રીતે ધર્મતત્ત્વના દોષાભાવસ્વરૂપ લિંગોને શ્રીમદ્જીએ જણાવ્યા હવે આભ્યાસિક ગુણસ્વરૂપ ધર્મતત્ત્વલિંગોને જણાવતા શ્રીમદ્જી કહે છે કે - ધર્મામૃતના પ્રભાવથી જ મેત્રી વગેરે ગુણો સપત્ર થાય છે મેત્રી વગેરેનુ સ્વરૂપ આગળના શ્લોકમા કહેવાશે [૪/૧૪]

વિશેષાર્થ - જેમ દવાના કે અમૃતના સતત સેવનથી પૂર્વોત્પન્ન રોગો નાશ પામે છે અને ત્યાર બાદ તદુરસ્તી, બળ, સ્ફુર્તિ-ઓજસ વગેરે ગુણો પ્રગટે છે તો જ તે દવા-અમૃતનુ સેવન સાર્યક અને તેમ ધર્મના નતત સેવનથી વિપયવાસના વગેરે દોષો નાશ પામે અને મેત્રી વગેરે ગુણો પ્રગટે તો જ તે ધર્મ તાત્વિક કહેવાય, બાકી નહિ [૪/૧૪]

तेन तस्मिन् वा तृष्टि = अप्रीतिपरिहारो मुदिता । परेषा दोषा अविनयादयोऽप्रतीकार्यारतोषा उपेक्षण = अत्यधीरण उपेक्षा । सम्भावत्प्रतीकारेषु तु दोषेषु सापेक्षयतिना नोपेक्षा विधेया ॥४/१५॥ उपसहस्रत्राट → 'एतत्' इत्यादि ।

कल्याणकन्दली

विरत्या कपायेणाऽशुभेन योगेन च समुपार्जिताशुभकर्मपर्यायपुद्गलम्कन्तदुगोद्वा विपदो विपदा प्राप्नुवन्ति इति करुणा
← [१६९६/१८१६/१३] इति प्रोक्तम् । परमुरातुष्टिः = मुदिता इति । तदुक्तं सर्वार्थमिद्री → वदनप्रमादादि-
भिर्भिव्यज्यमानान्तर्भावित-राग प्रमोद ← [७/११/३५०] इति । तत्त्वार्थस्वोपज्ञभाष्ये तु → गुणार्थिकपु प्रमोदो नाम
विनयप्रयोगः ← [७/६] इत्युक्तम् । साम्प्रत गुणदुर्लभे काले तु विशेषत इय भावना कार्या, यथोक्त → मषड दुसमममण,
दीमड बोवो वि जम्म धम्मगुणो । बहुमाणो कायच्चो, तस्स सया धम्मवुद्धिण ॥ ← [] इति ।

तेषा = अप्रतीकार्याणां परदोषाणां उपेक्षणम्, जमालि प्रति जगद्गोत्रि । तदुक्तं शान्तमुधारसे → मिथ्या शसन
वीरतीर्थक्षरेण रोद्धु शंके न स्वशिक्षां जमालि । अन्य को वा गेल्यते केन पापात्तग्मादीदानीन्त्यमेवात्मनानम् ॥ [१६/
३] ← इति । प्रभानन्दगूरिभिर्गपि वीतगगस्तोत्रविशरणे → नास्तिरु-निस्त्रिशादिनिर्गुणजनमाध्यम्य = उपेक्षा ← [३/
१८] इत्युक्तम् । 'सापेक्षयतिना' इत्यनेन निरपेक्षयतीना जिनकल्पप्रभृतीना व्यवच्छेद कृत । ततश्च सापेक्षयत्यपेक्षया उपेक्षया
सावच्छिन्नत्व निरपेक्षयत्यपेक्षया च निरवच्छिन्नत्वमिति भाग्वान् भगवान् म्याद्वाद एतादाऽपि विजयी । अनधिकारिण प्रवर्तने
दोष अधिकारिणाऽऽप्रवर्तने दोष इति भाव । नोपेक्षा विधेयति । तथा च चिकित्स्यग्योपेक्षणे चिकित्सकस्य दोष,
अचिकित्स्यस्य चिकित्सारुणे च केवल क्लेश इति तद्वैरोपेक्षा एव । यथोक्त धर्मगन्तप्रकरणे → अचताऽजोग पुण अरत्तदुष्टो
उवेहेड ← [१२४] । तदुक्त पञ्चवस्तुकंऽपि → जह लोअम्मि वि विज्जो, असज्जवाहीण कुणड जो करिय । मो अप्पाण
तह वाहिण अ पाडेड केसम्मि ॥७७॥ ← इति । इत्यमेव स्वस्य विजित्वोपपत्ते । तदुक्त आचारगद्गे → उवेहण ण बहिया
य लोग मे सव्वलोगम्मि जे विण्णू ← [१/४/३] इति । न च तत्र द्वेष-निन्दादिक कार्यं, सम्यग्दर्शनव्याघातापत्ते,
तदुक्त पुष्पमालाया → सव्यत्थ उच्चियरुण गुणाणुराओ रडं य जिणवणं । अगुणेमु य मज्जात्थ, मम्मदिद्विस्स लिगाड
॥१११॥ ← इति । साम्प्रत तु विशेषत उपेक्षाऽऽत्मसात् कर्तव्या । तदुक्त योगसारे → अगदाचारिण प्रायो लोका
कालानुभावत । द्वेषस्तेषु न कर्तव्यं सविभाव्य भज्यतिम् ॥ ← [३/२८] इति भावनीयम् ।

मेध्यादिकमुद्दिश्य योगशास्त्रेऽपि श्रीहेमचन्द्रसूत्रिभिः → मा कार्षित कोऽपि पापानि, मा च भूत कोऽपि दु स्तित । ।
मुच्यता जगदप्येषा मतिर्मैत्री निगद्यते ॥ अपास्तादोषदोषाणां, वस्तुतत्त्वालोकितानाम् । गुणेषु प/पातो य, स प्रमोद
प्रकीर्तितः ॥ दीनेष्वार्त्तेषु भीतेषु, याचमानेषु जीवितम् । प्रतीकारपरा बुद्धि, कारण्यमभिधीयते ॥ क्रूरकर्मसु नि शङ्क देवतागुरु-
निन्दितु । आत्मशमिषु योपेक्षा तन्माध्यम्यमुदीरितम् ॥ ← [५/११८-११९-१२०-१२१] इति । अथात्मतत्त्वालोकैऽपि
→ भवन्तु सर्वे सुरिसिनोऽसुभाजो मा कोऽपि पापाचरणानि कार्षित् । एव जगज्जन्तुषु चित्तवृत्ति कल्याणभावा प्रवदन्ति मैत्रीम् ॥
देदीप्यमाना गुणगौरवेण महाशया ये मुजना जगत्याम् । गुणेषु तेषा बहुमानभाजो यस्त प्रमोद परिकीर्तयन्ति ॥ दीनेषु दारिद्र्य-
पराहतेषु क्लिष्टेषु भीतेषु च रोगितेषु । वृत्ति प्रतीकारपरायणा या कारण्यभाव पर्किर्त्तिता सा ॥ जगद् विचित्र भविभिर्विचित्र-
विचित्रकर्मैगितवृत्तिभागिभि । भजन्ति माध्यस्थ्यमेव धीरा दुष्टेषु दुष्टाचरणस्य कोऽर्थ ? ॥ ← [६/१५-१८] इत्येव न्याय-
विजयेन भावनाचतुष्कम्बरूपवर्णनमकारि । ज्ञानाणर्वे शुभवचनेऽपि विस्तरतो मैत्र्यादिभावनाचतुष्टयम्बरूपमुपदर्शित तत्तत
[ज्ञाना २७/४-१५] विज्ञेयम् । उपमितिभवप्रपञ्चाभिधानाया कथाया श्रीसिद्धिर्पिगणिना → जीवेन सत्त्व-गुणाधिक-क्लिश्य-
मानाऽविनेयेषु मैत्री-प्रमोद-कारण्य-माध्यस्थ्यानि गमाचरणीयानि ← [५/७३] इति तद्विषयमुक्त्वा बुद्धसूरिदेवज्ञानाया तत्रैव
→ अनुकूलचारिणी मैत्री अकारणवत्पला करुणा । मदानन्ददायिनी मुदिता सर्वोद्वेगविघातिनी उपेक्षेति ॥ ← [५/८१७]
तत्त्वरूपमुक्तम् । आत्मदर्शनगीताया श्रीबुद्धिसागरसूरिभि → मित्रभावश्च जीवेषु प्रमोद सज्जनेषु च । कृपादृष्टिश्च दीनेषु
माध्यम्य भावयेच्छुभम् ॥२६॥ इत्येवमुक्तम् । भावदेवसूत्रिभि पार्श्वनायचित्रे → मैत्री परहिते चिन्ता, परार्तिच्छेदधी

इत्यादि श्रीगोत्रोक्तु ते नुप लोष तेनाधी अथवा तो तेना विदे आनद धवो-अप्रीति न धवी ते मुदिता = प्रमोद भाव आगवो लेनो
प्रतीक्षा धर्ष न उदे, लेने दू इवानो डोऽ उपाय न लोष तेवा परधी अविनयादि दोषनी उपेक्षा कश्ची, तेना प्रत्ये तदस्य रतेषु ते उपेक्षा
= मयस्थता ले दोषोने दू धवाना उपाय विद्यमान लोष तेवा परधी दोषोनी उपेक्षा सापेक्ष यति = स्ववीरकल्पी साधुये न कश्ची
अर्थात् ते ते उपायोमा प्रवृत्ति इतीने प्रतीक्षार्थ परधी दोषने दू इवा [निरुद्धपी = निरपेक्ष साधु तो तेनी पाप उपेक्षा करे] [४/१५]

एतज्जिनप्रणीतं लिङ्गं खलु धर्मसिद्धिमज्जन्तोः । पुण्यादिसिद्धिसिद्धेः सिद्ध सद्देतुभावेन ॥४/१६॥

एतत् पूर्वोक्त औदार्यादि सर्वमेव जिनप्रणीत = जिजोवत लिङ्ग = लक्षण, खलुशब्दो वावयालङ्कारे जन्तो

કલ્યાણકન્દલી

કૃપા । મુદિતા સદ્ગુણે તૃષ્ટિર્માધ્યસ્થ્ય પાપ્યુપેક્ષણમ્ ॥ ← [સર્ગ-૬ ગા ૩૮૩] ઇત્યુક્તમ્ । તત્ત્વાર્થસૂત્રેઽપિ → મૈત્રી-પ્રમોદ-કારુણ્ય-માધ્યસ્થ્યાનિ સત્ત્વ-ગુણાધિક-ક્લિષ્ટ્યમાનાઽવિનેયેષુ ← [૭/૬] ઇત્યુક્તમ્ । યોગવિન્દાવપિ → મૈત્રી-પ્રમોદ-કારુણ્ય-માધ્યસ્થ્યપરિચિન્તનમ્ । સત્ત્વ-ગુણાધિક-ક્લિષ્ટ્યમાનાઽપ્રજ્ઞાપ્યગોચરમ્ ॥૪૦૨॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । યોગશતકેઽપિ → સત્તેસુ તાવ મેત્તિ, તદા પમોય ગુણાહિણસુ તિ । કરુણા-મજ્જત્યતે કિલિસસમાણાઽવિણેણસુ ॥૭૯॥ ← ઇતિ પ્રોક્તમ્ । શાન્તસુધારસેઽપિ → મૈત્રી પેરેષા હિતચિન્તન યત્ ભવેત્ પ્રમોદો ગુણપક્ષપાત । કારુણ્યમાર્તાઙ્ગિરુજા જિહીર્ષેત્યુપેક્ષણ દુષ્ટધિયામુપેક્ષા ॥← [૧૩/૩] ઇતિ વિનયવિજયવાચકેનોક્તમ્ । પરમાત્મદ્વાત્રિશિકાયા → સત્ત્વેષુ મૈત્રી, ગુણિષુ પ્રમોદ, કિલેષુ જીવેષુ કૃપા-પરત્ત્વમ્ । માધ્યસ્થ્યભાવ વિપરીતવૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વિદધાતુ દેવ ॥ [૧]← ઇતિ અમિતગતિવચનમપ્યત્રૈવાનુપતતિ । ધર્મવિન્દો અપિ → તથા સત્ત્વાદિષુ મૈત્ર્યાદિયોગ. ← [૩/૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । ધ્યાનદીપિકાયા શ્રીસકલચન્દ્રવાચકેન → પ્રાણભૂતેષુ સર્વેષુ સુખ-દુઃખસ્થિતેષુ ચ । વૈરિમિત્રેષુ જીવેષુ મૈત્રી સ્યાત્ હિતધી સતામ્ ॥૧૦૮॥ વધ-બન્ધનરુદ્ધેષુ નિશ્ચિંશૈઃ પીડિતેષુ ચ । જીવિત યાચમાનેષુ દયાલોઃ કરુણા મતા ॥૧૦૯॥ જિનધર્મજુષા જ્ઞાનચક્ષુષા ચ તપસ્વિનામ્ । નિ કષાયજિતાક્ષાણા ગુણે મોદ પ્રમોદતા ॥૧૧૦॥ દેવગુર્વાંગમાચારનિન્દકેષ્વાત્મશસિષુ । પાપિષ્ટેષુ ચ માધ્યસ્થ્ય સોપેક્ષા ચ પ્રકીર્તિતા ॥૧૧૧॥ ← ઇત્યેવ મૈત્ર્યાદિસ્વરૂપમાવેદિતમ્ । યોગસારે → પેરે હિતમતિર્મૈત્રી મુદિતા ગુણમોદનમ્ । ઉપેક્ષા દોષમાધ્યસ્થ્ય કરુણા દુઃખ-મોક્ષધી । મૈત્રી નિશ્ચિલસત્ત્વેષુ પ્રમોદો ગુણશાલિષુ । માધ્યસ્થ્યમવિનેયેષુ કરુણા દુઃખદેહિષુ ॥ ← [૨/૫-૬] ઇત્યેવ ભાવના-ચતુષ્કસ્વરૂપમાવેદિતમ્ । અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમે મુનિસુન્દરસૂરિભિઃ → મૈત્રી પરસ્મિન્ હિતધીઃ સમગ્રે ભવેત્પ્રમોદો ગુણપક્ષપાત । કૃપા ભવાર્તે પ્રતિકર્તુમિહોપેક્ષૈવ માધ્યસ્થ્યમવાર્યદોષે ॥ ← [૧/૧૧] ઇત્યુક્ત સક્ષેપતઃ । યોગસારસદ્ગ્રહે તુ વિજ્ઞાનભિક્ષુણા → સુખિતેષુ મૈત્રી, દુઃખિતેષુ કરુણા, પુણ્યશીલેષુ હર્ષઃ, પાપશીલેષુપેક્ષા ← [અ ૨. પૃ ૨૭] ઇતિ કથિતમ્ । તદુક્ત પાતઙ્ગલ-યોગસૂત્રેઽપિ → મૈત્રી-પ્રમોદ-મુદિતોપેક્ષાણા સુખદુઃખ-પુણ્યાઽપુણ્યવિષયાણા ભાવનાત ચિત્તપ્રસાદનમ્ ← [૧/૩૩] ઇતિ । ધર્મધ્યાનાધિકારિવિશેષણવિધયા સ્યાદ્વાદકલ્પલતાયામપિ → મૈત્રી-પ્રમોદ-કારુણ્ય-માધ્યસ્થ્યપવિત્રિતચિત્ત ← [પૃ ૩૩૬] ઇત્યુક્તમ્ । વરાહોપનિષદિ → મુદિતા કરુણા મૈત્રી ઉપેક્ષા ચ ચતુષ્ટયમ્ ← [૧/૧૩] ઇતિ ક્રમભેદો દૃશ્યતે । ઇમાશ્વત્ત્વોઽપિ ભાવના સુગતમતેઽપ્રમાદાદિપદેન પ્રોચ્યન્તે । તદુક્ત 'અભિધમ્મત્થસદ્ગ્રહે' અનુરુદ્ધાચાર્યેણ → મેત્તા કરુણા મુદિતા, ઉપેક્ષા ચેતિ ઇમા ચતસ્સો । અપ્પમજ્જાયો નામ, બ્રહ્મવિહારા તિ પિ વુચ્છન્તિ ॥ ← ઇતિ । → મૈત્રી કારુણ્યમાર્તેષુ શક્યે પ્રીતિરુપેક્ષણમ્ । પ્રકૃતિસ્થેષુ ભૂતેષુ વૈદ્યવૃત્તિશ્ચતુર્વિધા ॥ ← [૧૦/૨૬] ઇતિ ચરકસહિતાવચનાત્ મૈત્ર્યાદ્યુપયોગો વૈદ્યકશાસ્ત્રેઽપિ વ્યાપકઃ । ભક્તપરિજ્ઞાયામપિ મૈત્ર્યાદિભાવના પ્રત્યાભ્યાસાત્માશનાદિના ભાવયિતવ્યા । તદુક્ત ચતુઃશરણપ્રકીર્ણકેઽપિ → અન્નેસુ અ જીવેસુ મિત્તીકરુણાઇગોચરેસુ કય । પરિતાવળાઇ દુઃખ ઇન્હી ગરિહામિ ત પાવ ॥૫૩॥ ← ઇતિ । તદુક્ત પશ્ચવસ્તુકે - → મેત્તાદી સત્તાઇસુ, જિણિદવયણે તદ્ ય અચ્છત્થ । ભાવેઇ તિવ્વભાવો પરમ સવેગમાવણ્ણો ॥૧૬૭૩॥ ← ઇતિ । તતશ્ચૈતાસામ-નુબન્ધશુદ્ધિકારિતયાઽત્યુપયોગિત્વમિતિ ધ્યેયમ્ । તદુક્ત મુક્તિકોપનિષદિ અપિ → માનસીર્વાસના પૂર્વ ત્યક્ત્વા વિષયવાસના । મૈત્ર્યાદિવાસનાનામ્નીર્ગૂઢાણામલવાસના ॥ ← [૨/૩૯] ઇતિ । યુક્તશ્ચૈતત્ તાસા તરણતુલ્યત્વાત્, યથોક્ત સૂત્રકૃતાઙ્ગો → ભાવળાજોગસુદ્ધપ્પા જલે ણાવા વ આહિઆ ॥ ← [૧૫/૫] ઇતિ । ધર્મસદ્ગ્રહે → મૈત્ર્યા સર્વસત્ત્વેષુ પ્રમોદેન ગુણાધિકે । માધ્યસ્થ્યેનાઽવિનીતેષુ કૃપયા દુઃખિતેષુ ચ ॥ સતત વાસિત સ્વાન્ત કસ્યચિત્યુણ્યશાલિન । વિતનુતે શુભ કર્મ દ્વિચત્વારિશદાત્મકમ્ ॥ ← ઇત્યેવ પુણ્યાશ્રવહેતુતા મૈત્ર્યાદીનામુક્તા શ્રીમાનવિજયવાચકેન । અમિતગતિના સુભાપિતસન્દોહે → મૈત્રી સત્ત્વેષુ મોદ ગુણવતિ કરુણા કલેશિતે દેહભાજિ, મધ્યસ્થત્વ પ્રતાપે ← [] ઇત્યુક્તમ્ । સિદ્ધસૂરિણા સામ્યશતકે → મૈત્ર્યાદિવાસના-મોદસુરભિકૃતદિદ્મુખમ્ । પુમાસ ધ્રુવમાયાતિ સિદ્ધિભૃગાજ્ઞના સ્વયમ્ ॥૯૮॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । અધ્યાત્મસમ્પાદકતયાઽપિ મૈત્ર્યા-દિકમુપયુજ્યતે પ્રત્યેક ચતુર્વિધત્વાદિના વિભજ્યતે ચ । યથા ચૈતત્તત્ત્વ તથા ત્રયોદશે પોઢશકે સ્પટ્ટીભવિષ્યતિ ॥૪/૧૫॥

પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસહાર કરતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાશાર્થ - જીવન આ જિનપ્રણીત લિંગ ખરેખર ધર્મસિદ્ધિયુક્ત છે. પુણ્યાદિસિદ્ધિ નિપ્પત્ત થવાથી તે અવધ્યહેતુરૂપે સિદ્ધ થાય છે

= પ્રાણિન ધર્મસિદ્ધિમત્ = વ્યઞ્જકતાસમ્બન્ધેન ધર્મનિષ્પત્તિમત્ । પુણ્યસ્ય આદય = ઉપાયા → દયા ભૂતેષુ વૈરાગ્ય વિધિદાન યથોચિતમ્ । વિશુદ્ધા શીલવૃત્તિશ્ચ પુણ્યોપાયા પ્રતીર્તિતા ॥ इति श्लोकोवताश्चत्वार त एव सिद्ध्य । परमैश्वर्यरूपत्वात् तासा सिद्धे = નિષ્પત્તે સદ્ગુણભાવેન = અવન્યહેતુત્વેન સિદ્ધમ્ । પુણ્યાદી ત્યાદિના જ્ઞાન-યોગગ્રહોઽગ્નિમસિદ્ધિશબ્દશ્ચોપાયાર્થ इत्यन्ये ॥૪/૧૬॥

॥ इति चतुर्थ षोडशकम् ॥

कल्याणकन्दली

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → જન્તો ણત્ જિનપ્રણીત લિઙ્ગ સ્વલુ ધર્મસિદ્ધિમત્ પુણ્યાદિસિદ્ધિમિદ્ધે મદ્ધેતુભાવેન સિદ્ધમ્ ॥૪/૧૬॥ વ્યઞ્જકતાસમ્બન્ધેન = સ્વનિષ્ઠવ્યગ્ન્યતાનિરૂપિતવ્યઞ્જકતાસમર્ગેણ । સ્વપદેન ધર્મનિષ્પત્તિગ્રહણમ્, તસ્યા ઔદાર્યાદિવ્યગ્ન્યતાત્ । તતશ્ચ ધર્મનિષ્પત્તિનિષ્ઠવ્યગ્ન્યતા ઔદાર્યાદિનિષ્ઠવ્યઞ્જકતા નિરૂપયતીતિ ધર્મનિષ્પત્તિનિષ્ઠવ્યગ્ન્યતાનિરૂપિત-વ્યઞ્જકતા ઔદાર્યાદિ વર્તતે । યદપેક્ષયા યસ્મિન્ યદ્રમો વર્તતે મ તસ્ય તત્ર વૃત્તિત્વે સમ્બન્ધો ભવતીતિ નિયમેન સ્વનિષ્ઠવ્યગ્ન્યતાનિરૂપિતવ્યઞ્જકતાસમ્બન્ધેન ધર્મનિષ્પત્તિમત્ ઔદાર્યાદિ ભવતિ । ધર્મગ્ન્યેય ધર્મિણોઽપિ નિરૂપકત્વાત્ સદ્શ્રેણેન સ્વનિરૂપિતવ્યઞ્જકતા-સમ્બન્ધેન સ્વીયવ્યઞ્જકતાસમર્ગેણ સ્વવ્યઞ્જકતાસમર્ગેણ વા ધર્મનિષ્પત્તિમત્ ઔદાર્યાદિ इत्यपि वक्तु युज्यत एव, अर्थस्तु नैकत्राऽपि भिद्यते । ભવતિ હિ સર્વત્રાપિ કાર્ય સ્વજનકનિષ્પત્તેર્વ્યઞ્જકમ્ ।

આદીયતે ગૃહ્યતે યૈ इति व्युत्पत्त्या आदयः = ઉપાયા इत्युक्तम् । ‘દયે’તિ । દયાદીના ચરમાવર્તકાલે પુણ્યાનુવન્નિપુણ્ય-સાધકતામભિપ્રેત્ય મૂલકારૈરેવ અટકપ્રકરણે → દયા ભૂતેષુ વૈરાગ્ય વિવિવદ્ગુરૂપજનમ્ । વિશુદ્ધા શીલવૃત્તિશ્ચ, પુણ્ય પુણ્યાનુ-વન્ન્યદ્ ॥ ← [૨૪/૮] इत्युक्तम् । મેઘકુમારજીવેન ગજભવે પાલિતા દયા, તામલિતાપમગતો વૈરાગ્યભાવ, શાલિભદ્રજીવેન સદ્રમભવે કૃત નિર્દોષપરમાત્રદાનલક્ષણ ગુરૂપૂજન, વદ્ધચૂલસ્ય ચ કાકમાસમક્ષણ-રાજપત્નીભોગવિરતિલક્ષણા વિશુદ્ધશીલવૃત્તિ પુણ્યાનુવન્નિપુણ્યકારણમિતિ જ્ઞાત્રપ્રસિદ્ધમેવ । સિદ્ધ = આગમપ્રમાણત પ્રસિદ્ધમ્ । અગ્નિમસિદ્ધિગ્રન્થઃ = ‘પુણ્યાદિસિદ્ધિસિદ્ધે’ इत्यत्र प्रथम सिद्धिशब्द ।

અન્યે = સુગમાર્થકલ્પનાવૃત્તિકારા શ્રીયશોભદ્રસૂર્યઃ । સિદ્ધિપદસ્યોપાયાર્થકત્વે વિરદ્વલક્ષણાયા આપાતાત્ત્વકીયાઽસ્વરસ પ્રદર્શિત, ઋજુગત્યા સિવ્યતોઽર્થસ્ય વક્ત્રેણ સાધનાઽયોગાત્ ॥૪/૧૬॥

इति मुनियशोविजयविरचिताया कल्याणकन्दल्या चतुर्थषोडशक-योगदीपिकाविवरणम् ।

❧ લક્ષણ પદા ધર્મનિષ્પત્તિયુક્ત બને ❧

ટીકાર્થ - પ્રાણીના પૂર્વે બતાવેલ ઔદાર્ય વગેરે અથા જ જિનોઽંત્ર લક્ષણ ખરેખર વ્યઞ્જકતાસમર્ગથી ધર્મનિષ્પત્તિયુક્ત જાણવા [ધર્મનિષ્પત્તિનુ વ્યઞ્જક = જ્ઞાપક ઔદાર્ય વગેરે છે તેથી ઔદાર્યાદિમા ધર્મનિષ્પત્તિની વ્યઞ્જકતા રહે છે કે જે ઔદાર્યાદિમા ધર્મનિષ્પત્તિને રહેવા માટે સમર્થનુ કામ કરે છે આમ નવવ્યઞ્જકતાસમર્ગથી ધર્મનિષ્પત્તિવિશિષ્ટ ઔદાર્યાદિ બને છે વળી, અહીં એ પાઠો ખ્યાલમા રાખવા જેવુ છે કે] ‘[૧] યથો ઉપર દયા, [૨] વૈરાગ્ય, [૩] વિધિયુક્ત દાન અને [૪] વિશુદ્ધ શીલવૃત્તિ- આ પુણ્યના ઉપાયો કહેલા છે’ આ શ્લોકમા બતાવેલ પુણ્યના ચાર ઉપાયો પરમેશ્વરસ્વરૂપ હોવાના લીધે નિદિસ્વરૂપ છે પુણ્યોપાયાન્વડપસિદ્ધિની નિષ્પત્તિના અવધ્યહેતુરૂપે ઔદાર્યાદિ લિંગ સિદ્ધ થાય છે

અન્ય આચાર્ય ભગવત એમ કહે છે કે - મૂળ ગ્રંથમા રહેલ ‘પુણ્યાદિ’ પદમા જે ‘આદિ’પદ છે તેનાથી જ્ઞાનયોગનુ સ્પર્શ કરવું અને ‘પુણ્યાદિસિદ્ધિસિદ્ધે’ મા જે પ્રથમ નિદિ પદ છે તેનો અર્થ ઉપાય જાણવો [આ મુજબ મૂળ શ્લોકના ઉત્તગર્ભનુ અર્થઘટન એવુ હલિત થયે કે પુણ્ય અને જ્ઞાનયોગના ઉપાયોની સિદ્ધિના = નિષ્પત્તિના અવધ્યહેતુરૂપે ઔદાર્યાદિ સિદ્ધ થાય છે] [૪/૧૬]

દેવાધિદેવનું શરણ (માત્ર દર્શન નહિ)

ગુરુદેવનું શ્રવણ (દલીલ નહિ)

જિનધર્મનું ગ્રહણ (ચર્ચા નહિ)

ચતુર્થ પોઠશકનો રવાદ્યાય

(અ) ચારથી પાપ મુદામા તીચેની સમસ્યાનુ સમાધાન આપો.

- ૧ ઉચિત ઉદારતાના ઉદાહરણો કેવા અને કયા હોઈ શકે ?
- ૨ દાક્ષિણ્યનુ તાત્વિક સ્વરૂપ શુ છે ?
- ૩ ધર્મમાર્ગે જનપ્રિયત્વનુ માહાત્મ્ય કેવુ છે ?
- ૪ દક્ષિણમોહનુ લક્ષણ-સ્વરૂપ શુ છે ?
- ૫ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ અને નિર્મલ બુદ્ધિનો હેતુ-સ્વરૂપ-કલથી ભેદ જાણાવો
- ૬ યજ્ઞસ્થલીય હિસા અને જિનાયતનની દેખભાળસબધી હિસામા શુ ભેદ છે ?
- ૭ ધર્મની અરુચિને કેવી રીતે ઓળખશો ?
- ૮ મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાને ઓળખાવો
- ૯ પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત કપાયની ભેદરેખા વર્ણવો
- ૧૦ પાપ જુગુપ્સા ત્રૈકાલિક કઈ રીતે બને ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) માતા-પિતા	(A) પાપવિકાર
(૨) પાપજુગુપ્સા	(B) પુણ્યાનુબધી પુણ્ય વાવાણી
(૩) ધર્મની અરુચિ	(C) અજમ્ય
(૪) મારુ તે સાચુ	(D) રત્નાકર
(૫) જીવદયા	(E) અન્યને ધર્મમા પ્રવર્તક
(૬) જનપ્રિયત્વ	(F) પુણ્યોપાય
(૭) બહેન	(G) દક્ષિણમોહ
(૮) બીજાધાન	(H) ઉપાય
(૯) દ્વાદશાંગી	(I) ગુરુ
(૧૦) આદિ	(J) ત્રિવિધ

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ ધર્મતત્ત્વના ભાવાત્મક લિંગ છે અને અભાવાત્મક લિંગ છે (૧, ૩, ૪, ૫, ૬)
- ૨ ધૈર્ય = (નિર્ભયતા, પીટતા, ગભીરતા, હુતુહલનો ત્યાગ)
- ૩ પદના યોગદીપિકામા બે અર્થ બતાવેલ છે (દાક્ષિણ્ય, માત્સર્ય, પાપોદેગ વિષયનુપણા)
- ૪ નિર્મલ બોધનુ અતરંગ કારણ છે (શાસ્ત્રશ્રવાણ, શાસ્ત્રલેખન, શાસ્ત્રપ્રકાશન, શુદ્ધિ)
- ૫ દાક્ષિણ્ય સ્વરૂપ છે (પ્રવૃત્તિ, પરિણામ, પ્રતિજ્ઞા, નમ્રતા)
- ૬ ક્રોધને ની ઉપમા આપવામા આવેલી છે (અગ્નિ, ખજૂરાળ, રાક્ષસ, ચાકલ, માપ)
- ૭ કાલની અપેક્ષાએ પાપની નિદા = પાપજુગુપ્સા (વર્તમાન, ભૂત, ભવિષ્ય, આત્મ)
- ૮ મા ગભીરતા-ધીરતા નણાયક છે (ઉદારતા, દાક્ષિણ્ય, નિર્મલ બોધ)
- ૯ અજ્ઞાનમા વિભાગને તોડવો તે ની નિદાની છે (અજ્ઞાન, સર્વઅરુચિ, વિષયનુપણા)
- ૧૦ પાપજુગુપ્સા વગેરે ધર્મતત્ત્વના ગુણસ્વરૂપ લિંગ છે (પ્રાથમિક, મધ્યમ, ઉચ્ચ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા જ્ઞાન કરાવેલું છે.

કત્યાણકંદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ ઔચિત્ય એ ઉદારતાનો પ્રાણ કઈ રીતે બને ?
- ૨ પૂજ્ય જયદોપમૂરિજી મ ના અભિપ્રાયથી જનપ્રિયત્વના લાભ કેટલા છે ? સમજાવો
- ૩ દેવ અને ધર્મ સબધી દૃષ્ટિસમોહ સમજાવો તેના ત્યાગના ઉપાય જાણાવો
- ૪ લોકપક્ષિત અને જનપ્રિયત્વની ભેદરેખા સ્પષ્ટ કરો
- ૫ માધુ ચૈત્યદ્રવ્યવિનાશની ઉપેક્ષા કરી શકે / શા માટે ? તે સબધી વિધિ શુ છે ?
- ૬ અન્ય દર્શનના શાસ્ત્રોનો ક્ષેપ કરાય ? શા માટે ?
- ૭ કોપના બે કે ત્રણ ભેદ ઉદાહરણસહિત સમજાવો
- ૮ મૈત્રી વગેરે ૪ ભાવનાનુ નિરૂપણ અલગ-અલગ પાંચ ગ્રંથના આધારે કરો
- ૯ તાત્વિક પરમાત્મા કોને કહેવાય ?
- ૧૦ શ્રાવકો દેરાસરની બરાબર સભાળ ન રાખે તો સાધુનુ કર્તવ્ય શુ ? તે જયણા-વિધિપૂર્વક જાણાવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપમાં જવાબ આપો

- ૧ દીક્ષા એ ગયા ભવના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કેવી રીતે બને ?
- ૨ મહાપુરુષોનો દાક્ષિણ્ય-ખજનો કેવો હોય ?
- ૩ ગભીરતા અને ધીરતાનુ સ્વરૂપ જાણાવો
- ૪ ધર્મબીજની વાવણી, અકુર, પત્ર, ફૂલ, ઢળ ઓળખાવો
- ૫ વર્મશ્રવાણમાં શુશ્રૂષા શા માટે જરૂરી ?
- ૬ કોધને ખજવાળની ઉપમા શા માટે આપી ?
- ૭ શ્રીમત માણસ શા માટે આડબરપૂર્વક સામાયિક વગેરે સ્વીકારે ?
- ૮ શુ પ્રાણીઅગ હોવાના લીધે દૂધ-ભાત વગેરે ભક્ષ્ય છે ? શા માટે ?
- ૯ વ્યાસના અભિપ્રાય મુજબ તાત્વિક અગ્નિહોત્ર યજ્ઞનુ સ્વરૂપ શુ છે ?
- ૧૦ મહાવ્રતસબવી અન્યદર્શનકારોની સજ્ઞા શુ શુ છે ?
- ૧૧ કઈ વસ્તુમાં આગ્રહ રાખવો યોગ્ય કહેવાય ?
- ૧૨ કોધવી વિનિપાતનો ક્રમ અલગ અલગ દૃષ્ટિએ સમજાવો
- ૧૩ આઠમી અને ૧૪ મી ગાથામાં વિરોધ જોવુ શુ છે / તેનુ નિરાકરણ કરો
- ૧૪ તાત્વિક બ્રાહ્મણ કોને કહેવાય ?
- ૧૫ ઉદારતા વગેરે ધર્મનિષ્પત્તિવાળા કયા સબધથી બને ? કેવી રીતે ?
- ૧૬ અપ્રતિકાર્યદોષવાળા જીવો પ્રત્યે ઉપેક્ષા ભાવના શા માટે રાખવી ?
- ૧૭ ઔચિત્ય ગુણ ક્યારથી શરૂ થાય અને ક્યા સુધી હોય ?
- ૧૮ ત્રિપદીશ્રવાણથી ગણધરને દ્વાદશાળીનો જ્ઞયોપશમ થાય અને આપણને ન થાય-આમ કેમ ?
- ૧૯ સ્કન્દપુરાણ મુજબ સિદ્ધિનુ શુ લક્ષણ છે ?
- ૨૦ કોના કોના અભિપ્રાય મુજબ સસારનુ મૂળ તૃષ્ણા છે ?

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ પોતાના સિવાય સંઘટમાંથી બચાવનાર બીજુ કોઈ નથી (પુણ્ય, ગુરુ, ધર્મ)
- ૨ દશવૈકાલિકચૂર્ણિ મુજબ સાધુ હોય (ઉદાર, ગભીર, દાક્ષિણ્યવાળા)
- ૩ રાજશેખર મતાનુસાર શુદ્ધ બુદ્ધિ સમાન છે (રાજરાણી, કામધેનુ, શેઠાણી)
- ૪ મૈત્રી વગેરે ભાવના માટે બોદ્દ દર્શનમાં શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે (અપ્રમાદ, વિપશ્યના, એન)
- ૫ તાત્વિક અગ્નિહોત્ર યજ્ઞમાં અગ્નિ = (જ્ઞાન, ધ્યાન, દયા)
- ૬ ગમ્યઅગમ્યવિભાગ માનતા નથી (બોદ્દ, મહતત્ત્વવાદી, શુદ્ધદૈતવાદી)

પચ્ચમ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિષોઢશક

એવ સામાન્યેન સલિઙ્ગધર્મસિદ્ધિમુવત્વા તતો યત્સ્યાત્ તદાહ → 'એવમિ'ત્યાદિ ।

એવ સિદ્ધે ધર્મે સામાન્યેનેહ લિઙ્ગસયુક્તે । નિયમેન ભવતિ પુસાં લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિઃ ॥૫/૧॥

એવ = પ્રાગુક્તલીત્યા, સામાન્યેન = લોક-લોકોત્તરાડપ્રવિભાગેન ઇહ પ્રક્રમે લિઙ્ગસયુક્તે ધર્મે સિદ્ધે નિયમેન = નિશ્ચયેન ભવતિ પુસા = તત્તત્તજ્ઞોવતમુમુક્ષુજનયોગ્યાચારપ્રણેતૃનાનાડવસ્થાડપુનર્બન્ધકાપેક્ષ્યા શુદ્ધાના સ્વતન્ત્ર-વ્યવહારસ્થાડપુનર્બન્ધકાના સમ્યગ્દશાશ્ચ સર્વેષામેવ લોકોત્તરસ્ય = લોકાનવગતેતિકર્તવ્યતાકસ્ય તત્ત્વસ્ય = પરમાર્થસ્ય સપ્રાપ્તિ ॥૫/૧॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એવ ઇહ સામાન્યેન લિઙ્ગસયુક્તે ધર્મે સિદ્ધે નિયમેન પુસા લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ ભવતિ ॥૫/૧॥ સામાન્યેન = લોકલોકોત્તરાડપ્રવિભાગેનેતિ । એતેન સામાન્યધર્મસાધકસ્યૈવ વિશેષધર્મસાધનયોગ્યત્વમાવેદિતમ્, તથૈવ તદ્ગુણભાસમાર્થનિષ્પત્તે । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય જીવોપદેશપચ્ચાશિકાયા → દુમમિ પુષ્પ ચ ફલ ચ પચ્છા જહા કમેણેવ રસપ્પસિદ્ધિ । ભવ્વે તથા લોચગુણા તઓ ય લોગુત્તરા સિદ્ધિસુહ ચ તત્તો ॥ ← [૩૨] ઇત્યુક્તમ્ । અત ણ્વાન્યત્રાદૌ ગૃહસ્થધર્મ. સમ્મત. । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ ધર્મવિન્દૌ → સ્તોકાન્ ગુણાન્ સમારાધ્ય, બહૂનામપિ જાયતે । યસ્માદારાધનાયોગ્યસ્ત-સ્માદાદાવય મત ॥ ← [૩/૧૮] ઇતિ । અનેન વ્યવહારધર્મ મુક્ત્યા નિશ્ચયનયમવલમ્બમાનાના દ્રવ્યસ્ત્વમપહાય ચ ભાવસ્ત્વમા-શ્રયતામવલનામુભયતો ધ્રુવત્વ યોતિતમ્ ।

તત્તત્તન્ત્રેતિ । વેદાન્ત-બૌદ્ધાદિદર્શને પ્રતિપાદિતાના શમ-દમ-તિતિક્ષાદિલિઙ્ગાડસલિઙ્ગિતમુમુક્ષુજનોચિતસદાચારાણા પ્રણેતાર. = કર્તાર તથાડનેકાવસ્થાવિશેષભાજો યેડપુનર્બન્ધકાઃ તદપેક્ષ્યા શુદ્ધાના સ્વતન્ત્રવ્યવહારસ્થાડપુનર્બન્ધકાના = સ્વકીયજૈન-દર્શનદર્શિતે પ્રવલવિશુદ્ધિપ્રાપ્તે સદનુષ્ઠાનાત્મકે વ્યવહારવિશેષે સ્થિતાનામાસન્નગ્રન્થીનામપુનર્બન્ધકાના સમ્યગ્દશા ચેતિ । મુખ્યતઃ સ્વતન્ત્રે સ્થિતાનામપુનર્બન્ધકાના સમ્યગ્દશા ચ ઇટિતિ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ, જિનોક્તાચારપાલનાદિપ્રભાવાત્ । સામાન્યતસ્તુ પરતન્ત્રસ્થાનામપુનર્બન્ધકાના શુદ્ધિતારતમ્યાનુસારેણ વિલમ્બેન દીર્ઘકાલેન વાડમુત્ર લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિરિતિ ભાવનીયમ્ । તદુક્ત યોગવિન્દો → અપુનર્બન્ધકસ્યૈવ સમ્યગ્રીત્યોપપદ્યતે । તત્તત્તન્ત્રોક્તમલિલમવસ્થાભેદસશ્રયાત્ ॥ સ્વતન્ત્રનીતિતત્ત્વેવ, ગ્રન્થિભેદે તથા સતિ । સમ્યગ્દૃષ્ટિર્ભવત્યુચૈ, પ્રશમાદિગુણાન્વિતઃ ॥ ← [૨૫૧/૨૫૨] ઇતિ ।

અપુનર્બન્ધકસ્ય વિશિષ્ય લક્ષણ તુ → પાવ ન તિલ્લભાવા કુણઈ, ણ બહુમણ્ણઈ ભવ ધોર । ઉચિયઢિઈ ચ સેવઈ, સલ્લત્થ વિ અપુણબધો ત્તિ ← ॥૧૩॥ ઇત્યેવ યોગશતકે પચ્ચાશકે [૩/૪] ચોક્તમિતિ પ્રાગુક્તમ્ [પૃ ૮૫] । યોગવિન્દો તુ → ભવાભિનન્દિદોષાણા પ્રતિપક્ષગુણૈયુત્ । વર્ધમાનગુણપ્રાયો હપુનર્બન્ધકો મત ॥૧૭૮॥ ← ઇતિ સામાન્યતોડપુનર્બન્ધકલક્ષણમુક્તમિતિ ન વિરોધઃ ।

લોકાનવગતેતિકર્તવ્યતાકસ્ય = લૌકિકૈ અનવગતા 'ઈદ કર્તવ્ય' ઇત્યાકારિકા ઇતિકર્તવ્યતા યસ્ય તત્ત્વસ્ય તત્તથા તસ્ય તત્ત્વસ્ય = પરમાર્થસ્ય સપ્રાપ્તિઃ = સમીચીનોપલબ્ધિ । ન હિ લૌકિકા લોકોત્તરતત્ત્વમવગન્તુ સમર્થા, લૌકિકમર્પાદા-સ્થિતત્ત્વેન તથાવિધક્ષયોપશમવિરહાત્ ॥૫/૧॥

રતિદાથિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)

આ રીતે ચોથા પોઢશકમા સામાન્યથી લિંગસહિત ધર્મસિદ્ધિને જાણાવીને ત્યાર બાદ જે થાય છે તેને મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - આ રીતે પ્રસ્તુતમા સામાન્યથી લિંગયુક્ત ધર્મ સિદ્ધ થયે છતે નિયમા જીવોને લોકોત્તરતત્ત્વની સપ્રાપ્તિ થાય છે [૫/૧]

લોકોત્તરતત્ત્વ સંપ્રાપ્તિ

ટીકાર્થ - પૂર્વોક્ત રીતે, લોકિક-લોકોત્તર વિભાગ વિના, પ્રસ્તુતમા લિંગસયુક્ત ધર્મ સિદ્ધ થયે છતે નિશ્ચયથી જીવોને લોકોત્તર પરમાર્થની સપ્રાપ્તિ થાય છે તે જીવો ભલે તે તે દર્શન-સપ્રદાયમા બતાવેલ મુમુક્ષુ જીવોને ઉચિત આચારના પ્રણેતા = કરનારા-પાળનારા અલગ-અલગ અવસ્થાવાળા અપુનર્બન્ધક જીવોની અપેક્ષાએ શુદ્ધ એવા જૈનદર્શનના વ્યવહારમા રહેલા અપુનર્બન્ધક અને સમકિતદષ્ટિ જીવો હોય. તે બધાને જ લોકોત્તરતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય જે પરમાર્થને લોકો = મિથ્યાત્વથી આવરાયેલા અન્યદર્શનીઓ કર્તવ્યરૂપે ન જાણી શકે તે તત્ત્વ લોકોત્તર પરમાર્થ કહેવાય [૫/૧]

વિશેષાર્થ - ઓદાર્થ, દાક્ષિણ્ય, પાપખીરુતા, નિર્મલ બુદ્ધિ વગેરે ગુણોથી યુક્ત જીવ યાદે અન્યમતમા રહીને મુમુક્ષુયોગ્ય

इयञ्च यद्रूपा यस्मिंश्च काले स्यात्तदभिधातुमाह → 'आवर्गि'त्यादि ।

આચ ભાવારોગ્ય વીજ ચેપા પરસ્ય તસ્યેવ । અધિકારિણો નિયોગાચરમ્ ઇય પુદ્ગલપરાવર્તે ॥૫/૨॥

આદૌ ભવ = આચ ભાવરૂપ આરોગ્ય એવા સમ્યવત્વસ્પર્શાત્ વીજ ચ પરસ્ય = પ્રધાનસ્ય તસ્ય' એવ = ભાવારોગ્યસ્ય મોક્ષરૂપસ્ય, તસ્ય રાગાદિભાવયોગાભાવત પાપાપ્રસિદ્ધે ઇય અધિકારિણ = ક્ષીણપ્રાયસસારસ્ય નિયોગાત્

કલ્યાણકન્દલી

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → एषा आद्य भाजारोग्य, तस्यैव च परस्य बीज, अधिकारिणो नियमात् चरमे पुद्गलपरावर्ते इय [भवति] ॥५/२॥ इय कारिका श्रावकधर्मविधिवृत्त्यादौ [गा २] समुद्भूता वर्तते ।

एषा = प्रक्रान्ता लोकोत्तरतत्त्वसम्प्राप्ति सम्यक्त्वस्पर्शात् = सम्यग्दर्शानुबेधात् प्रधानस्य भावारोग्यस्य मोक्षरूपस्य बीजमित्यन्वय । मोक्षस्य प्रधानभावारोग्यत्वे हेतुमाविष्करोति → तस्य = मोक्षस्य रागादिभावरोगाऽभावतः = राग-द्वेष-मोहलक्षणभावरोगशून्यत्वात् । अत्राऽपि हेतुमाह - पापाप्रसिद्धेः = रागाद्यनुबन्ध-तत्पस्कार-लक्षणदोषाणा मोक्षेऽप्रसिद्धत्वात् । तदुक्त उमास्वातिवाचकैः तत्त्वार्थकारिकाया मूलकृद्भिश्च शास्त्रवार्तासमुच्चये → दग्धे बीजे यथाऽत्यन्त, प्रादुर्भवति नाट्कुर । कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवाद्भूर ॥ ← [त.उत्त.का ८ गा वा ६१३] इति । श्रावकप्रज्ञप्तो → ददमि जहा बीजं न होइ पुण अकुरस्स उप्पत्ती । तह चैव कम्मवीण भवकुरस्सावि पडिक्कुट्ठा ॥३९६॥ ← इति प्रोक्तम् । औपपातिकसूत्रे-ऽपि → बीयाण अग्निदद्याण पुणरवि अकुरुप्पत्ति ण भवइ । एवमेव सिद्धाण कम्मवीण दद्वे पुणरवि जम्मुप्पत्ति ण भवइ ॥ ← [पृ १११] इत्युक्तम् । दशानुत्तरस्कन्धेऽपि → जहा दद्याण बीयाण ण जायति पुणकुरा । कम्मवीणम् दद्वेसु न जायति भवकुरा ॥ [९/८] ← इत्युक्तम् । दर्शनशुद्धिप्रकरणेऽपि → अच्च ददमि बीयमि न अकुरो जहा होइ । ददमि कम्मवीणं न रोहइ भवअकुरो वि तहा ॥१४॥ ← इत्युक्तम् । चैत्यवन्दनमहाभाष्येऽपि → ददमि जहा बीजं न होइ पुण अकुरस्स उप्पत्ती । तह कम्मवीयविरहे भवकुरस्सावि नो भावो ॥२८६॥ ← इत्युक्तम् । महाभारतेऽपि → बीजानि ह्यग्निदधानि न रोहन्ति पुनर्यथा । ज्ञानदधैस्तथा क्लेशैर्नात्मा सपुज्यते पुनः ॥ ← [वनपर्व २००/१०८] इत्युक्तम् । मोक्षधर्मेऽपि → बीजान्यग्न्युपदधानि न रोहन्ति यथा पुनः । ज्ञानदधैस्तथा क्लेशैर्नात्मा सम्पद्यते पुनः ॥ ← [२११/१७] इत्युक्तम् । तदुक्त भावप्राभृते कुन्दकुन्दस्वामिनाऽपि → जह बीयमि य दद्वे ण वि रोहइ अकुरो य महीवीढ । तह कम्मवीयदद्वे भवकुरो भावसमणाण ॥१२६॥ ← इति । कम्मसुप्ताभिधाने बौद्धग्रन्थेऽपि → जहा दद्व्याण बीयात ण जायति पुण अकुरा । कम्मवीणसु दद्वेसु ण जायति भवकुरा ॥ ← इत्युक्तम् । तदुक्त योगदृष्टिसमुच्चयेऽपि → भव एव महाव्यधिर्जन्म-मृत्युविकारवान् । विचित्रमोहजननस्तीव्ररागादिवेदन ॥ मुख्योऽयमात्मनोऽनादिचित्रकर्मनिदानज । तथानुभवसिद्धत्वात् सर्वप्राणभृता-मिति ॥ एतन्मुक्तश्च मुक्तोऽपि, मुख्य एवोपपद्यते । जन्मादिदोषविगमात्तददोषत्वसङ्गते ॥ ← [१८८-८९-९०] इति ।

धम-દમ-તિનિશ્ચાદિ આચારોનુ વફાદારીથી પાલન કરનાર અપુનર્બંધક હોય કે ચાહે જૈનમતમા રહીને મુમુક્ષુયોગ્ય આચારસંહિતાને નિશ્ચાથી ભજવનાર અપુનર્બંધક ભક્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય પરંતુ તેમની પાસે આત્મવિશુદ્ધિ જરૂર હોય છે ફેર એટલો હોય કે પરદર્શનમા રહીને સ્થૂલ અનુશાનનુ પાલન કરનાર જીવ કરતા જૈનદર્શનના સૂક્ષ્મ-વિશુદ્ધ આચારનુ પાલન કરવાથી શુદ્ધિ વધુ પ્રાપ્ત થાય છે પરદર્શની અપુનર્બંધક ભવાતરમા જૈનદર્શનને મેળવવા યોગ્ય બને છે જ્યારે તેના કરતા વધુ શુદ્ધિવાળા જૈન અપુનર્બંધક કે સમકિતદૃષ્ટિ હોય- તે બધાને તુરંત લોકોત્તર પરમાર્થો અચૂક મળે જ છે શક્તિની દવાનુ સેવન કરવાથી અમદાવાદમા રહેનારને શક્તિ મળે અને બેંગલોરમા રહેનારને શક્તિ ન મળે - એવુ ના બને પરંતુ શ્રેત્ર-હવા વગેરેના કારણે પ્રતિકૂળ કે અનુકૂળ વાતાવરણમા દવાથી ઓછાવત્તા અથે શક્તિની માત્રામા તકાવત જરૂર પડે પરંતુ એક વાત જરૂર ધ્યાનમા રાખવી કે ઓદાપાંદિગુણસપત્ર ન હોય કે તેની યોગ્યતા પાણ ન હોય તો તેવો જીવ જૈનદર્શની હોવા છતાં લોકોત્તર પરમાર્થને પામવાનુ સીભાગ્ય તેની પાસે નથી મિથ્યાત્વથી મોહિત મતિવાળા લોકો જે પરમાર્થને કર્તવ્યરૂપે ન જાણી શકે તે લોકોત્તર તત્ત્વ કહેવાય છે તેને મેળવવા ઓદાપાંદિગુણથી સમૃદ્ધ બનવુ અનિવાર્ય છે [પ/૧]

પ્રસ્તુત લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ જે સ્વરૂપે અને જે કાળે થાય તેને બતાવતા મૂલકારત્રી કહે છે કે —

ગાથાર્થ - આ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ પ્રાથમિક ભાવારોગ્ય છે અને પ્રકૃષ્ટ એવા ભાવારોગ્યનુ જ બીજ છે અધિકારી જીવને નિયમા ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તમા આ [= લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ] થાય છે [પ/૨]

ટીકાર્થ - પૂર્વે ઉત્પન્ન થાય તે પ્રથમ કહેવાય પ્રથમ ભાવરૂપી આરોગ્ય આ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ છે સમ્યક્ત્વના સ્પર્શથી તે મોક્ષરૂપી પ્રકૃષ્ટ ભાવારોગ્યનુ જ કારણ બને છે મોક્ષને પ્રકૃષ્ટ આરોગ્ય કહેવાનુ કારણ એ છે કે મોક્ષમા રાગ વગેરે ભાવ રોગો નથી રહેતા, કેમ કે મોક્ષમા પાપ જ અપ્રસિદ્ધ છે લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ નિયમા ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તમા થાય છે ઔદારિક,

< મુદ્રિતપ્રતો - 'एतस्य' इत्यशुद्ध पाठ । ह प्रती च → 'तस्मै च' ← इत्यशुद्ध पाठ ।

= નિયમાત્ ચરમે પુદ્ગલપરાવર્તે = ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ-પ્રાણાડપાન-ભાષા-મનોભિરેતત્પરિણામપરિણત-સર્વપુદ્ગલગ્રહણરૂપે ભવતિ । અભ્યુચ્ચયપક્ષોડય યાવતા સાર્વતન્ત્રિયપુનર્વન્ધકક્રિયાડન્યપુદ્ગલપરાવર્તે જ ભવતિ, 'મોવસ્વા-સઓ વિ િન્નતથ હોઢ (વિ વિ ૪/૨) ઇત્યાદિના મોક્ષાશયસ્યાપિ તત્ર પ્રતિષેધાદિત્યન્યત્ર વિસ્તરો દષ્ટવ્ય ॥૭/૨॥

કુત પુનર્હેતોશ્ચરમપુદ્ગલપરાવર્તો ભવતીત્યાહ → સ' ઇત્યાદિ ।

સ ભવતિ કાલાદેવ પ્રાધાન્યેન સુકૃતાદિભાવેડપિ । જ્વરશ્મનૌપશ્ચસમયવદિતિ સમયવિદો વિદુર્નિપુણમ્ ॥૫/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

ઇતત્પરિણામપરિણત-સર્વપુદ્ગલગ્રહણરૂપે ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-ભાષાડનપ્રાણ-મન -કર્મવર્ગણાપરિણામપરિણતાના સર્વેષા પુદ્ગલાના વિવક્ષિતકાલમાદૌ કૃત્વા યાવતા સામસ્ત્યેનૈકજીવસ્ય ગ્રહ-નિસર્ગો સમ્પદ્યેતે તાવત્કાલપરિમાણકે, પુદ્ગલા ગ્રહ-નિસર્ગાભ્યા પરિવર્તન્તે પરાપરપરિણતિ લભન્તેડસ્મિન્નિતિ વ્યુત્પત્તેરિતિ <— [૩ પદ-૪૩૪ વૃ] ઉપદેશપદવૃત્તૌ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂર્યો વ્યાકશ્તે । તસ્ય સ્થૂલ-સૂક્ષ્માદિરૂપતા ચ → ઓરાલ-વિઝવિય-તેય-કમ્મ-ભાસાણુપાણુ-મણહિ । જીવસ્સ સયલપોગલગ્રહણદ્વા ધૂલપરિયદ્ધો । ઓરાલિયાઈ ઇક્કકમેયઓ સન્વપોગલગ્રહણ । કાલેણ જેણ સો પુણ મણ્ણતિ ઇહ સુહુમપરિયદ્ધે ॥ <— [] ઇત્યાદિતોડવસેપા । અભ્યુચ્ચયપક્ષોડય = નિયમેનાન્વયકારી પક્ષોડય, ન તુ સમુચ્ચયપક્ષ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય યોગવિન્દો → તૃણાદીનાશ્ચ ભાવાના યોગ્યાનામપિ નો યથા । તદા ધૃતાદિભાવ-સ્વાત્ તદ્વ્યગોડપિ નાન્યદા ॥ નવનીતાદિકલ્પસ્તત્તદ્વાવેડત્ર નિવન્ધનમ્ । પુદ્ગલાના પરાવર્તશ્ચરમો ન્યાયસન્નત ॥ <— [૯૫/૯૬] ઇતિ । તદેવ ભાવયતિ → યાવતા = યેન કારણેન સાર્વતન્ત્રિકી = નામભેદેન સર્વયોગદર્શનામિમતા અપુનર્વન્ધકક્રિયા = અપુનર્વન્ધકભવનપ્રક્રિયા, ક્ષત્રિયાદિવર્ણભેદો નાત્ર વાધાવિધાયી પર કાલભેદસ્તુ પ્રતિ-વન્ધકાર્યેવેત્યાહ અન્યપુદ્ગલપરાવર્તે = અચરમપુદ્ગલપરાવર્તે ન = નૈવ ભવતિ । અત્રૈવ સવાદમાહ → 'મોક્ષાસઓ' ઇત્યાદિ । સમ્પૂર્ણા ચ ગાથા ચરમાવર્તવિશિકાયા → મુક્ષાસઓ વિ નત્રત્ય હોઢ ગુરુભાવમલપહાવેણ । જહ ગુરુવાહિવિગારે ન જાઝ પત્થાસઓ સમ્મ ॥ <— [૪/૨] ઇત્યેવમુપલભ્યેતે । પ્રકૃતેરનિવૃત્તાધિકારત્વાત્ ઇતિ ગમ્યમ્ । તદુક્ત ગોપેન્દ્રેણાપિ → અનિ-વૃત્તાધિકારાયા પ્રકૃતૌ સર્વધૈવ હિ । ન પુસ તત્ત્વમાર્ગેડસ્મિન્નિજ્ઞાસાડપિ પ્રવર્તેતે ॥ ક્ષેત્રરોગાભિભૂતસ્ય યથાડત્યન્ત વિપર્યય । તદ્વદેવાડસ્ય વિજ્ઞેયસ્તદાવર્તનિયોગત ॥ <— [યો વિ ૧૦૧/૧૦૨] ઇત્યાદિ । તદુક્ત ભગવદ્ગીતાયામપિ → જિજ્ઞાસુરપિ યોગસ્ય શબ્દબ્રહ્માડતિવર્તેતે <— [૬/૪૪] । 'મનોરથોડપિ નો મન્દભાગ્યાના જાયતે મહાન્' [] ઇત્યુક્તિરપ્યત્ર સ્મર્તવ્યા । અનેનાડપુનર્વન્ધકાદેરેવાત્રાધિકારિત્વમાવેદિતમ્ । તદુક્ત યોગશતકેડપિ → અહિગારી પુણ ઇત્ય વિણ્ણેઓ અપુણબધગાઈત્તિ । તહ તહ ણિયત્તપગઈઅહિગારો ણેગમેઓત્તિ ॥ અણિયત્તે પુણ તીપ ણ્ણતેણેવ હદિ અહિગારે । તપ્પરતતો ભવરાગઓ દઢ અણહિગારી ત્તિ ॥ <— [૯/૧૦] ઇતિ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયેડપિ → ચરમે પુદ્ગલાવર્તે, ક્ષયશ્ચાસ્યોપપદ્યતે <— [૩૧] ઇતિ । અસ્ય = ભાવમલસ્ય । તસ્ય ભાવરોગરૂપત્વાત્તત્ત્વે ભાવારોગ્યકલ્પા લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિર્યુજ્યત ઇતિ ભાવનીયમ્ ॥ લલિતવિસ્તરાયા-મપિ → યોગ્યતા ચાડડફલપ્રાપ્તેસ્તથાક્ષયોપશમવૃદ્ધિ લોકોત્તરભાવામૃતાસ્વાદરૂપા વૈમુક્ચકારિણી વિષયવિષામિલાષસ્ય । ન ચૈયમપુનર્વન્ધકમન્તરેણેતિ ભાવનીયમ્ <— [૫ ૪૯] ઇત્યુક્તમ્ ॥૫/૨॥

વૈક્રિય, તેજસ, કાર્મણ, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા અને મનોવર્ગણાડપે ઔદારિક વર્ગે પરિણામથી પરિણત સર્વ પુદ્ગલોનુ ગ્રહણ કરવામા જેટલો સમય થાય તેને પુદ્ગલપરાવર્ત કહેવાય [એક પુદ્ગલપરાવર્તમા ૨૦ કોટાકોટિ સાગરોપમપ્રમાણ અનંતા કાળચક્રો પસાર થઈ જાય તેવા અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત ભૂતકાળમા દરેક જીવે પસાર કરેલા છે જે જીવનો સસાર = ભવસ્થિતિ ૧ પુદ્ગલપરાવર્તકાળ જેટલી બાકી હોય તે જ જીવને લોકોત્તર તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે]

પ્રસ્તુત વાત અભ્યુચ્ચયપક્ષ તરફ સમજવી [સમુચ્ચયપક્ષડપે નહિ], કેમ કે સર્વદર્શનસભધી અપુનર્બંધકક્રિયા અન્ય [=અચરમ] પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળમા સંભવિત નથી આનુ કારણ એ છે કે ચરમાવર્તવિશિકા ગ્રથમા 'અચરમાવર્ત કાળમા મોક્ષનો આશય પણ ન હોય' આનુ કહેવા દ્વારા અચરમાવર્ત કાળમા મોક્ષના આશયનો પણ પ્રતિષેધ કરવામા આવેલ છે આ વાતનુ વિસ્તારથી નિરૂપણ અન્ય સ્થાને જોવાની મહોપાધ્યાયજી ભલામાણ કરે છે [૫/૨]

વિશેષાર્થ - અભ્યુચ્ચય પદનો અર્થ છે નિયમા સંબધ થવો સમુચ્ચયપક્ષનો અર્થ છે યથાસંભવ સંબધ થવો પ્રસ્તુતમા ક્ષીણપ્રાયસસારસ્થિતિવાળા ચરમાવર્ત જીવને જ નિયમા લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ થાય છે, નહિ કે જૈનધર્મવાળાને જ અચરમાવર્તનિ નિયમા લોકોત્તરતત્ત્વ ન જ મળે, ભલે તે જૈન હોય [૫/૨]

'ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્ત શેનાથી થાય ?' આ સમસ્યાનુ સમાધાન આપતા સૂરિપુરદર કહે છે કે —

૧ મુદ્રિતપ્રતી હ પ્રતો ચ 'ન તત્ય' ઇતિ પાઠ ।

સ = ચરમપુદ્ગલપરાવર્ત કાલાદેવ પ્રાધાન્યેન = ઇતરહેત્વપેક્ષાવિલમ્બાઽભાવરૂપેણ ભવતિ, સુકૃતાદીના ભાવેઽપિ = સામગ્ર્યા પ્રવેશેઽપિ । સુકૃતપદ પ્રકૃતા(?) પુણ્યપ્રકૃત્ય)ભિપ્રાયેણ, અન્યથા કર્મસામાન્યમાત્ર ગ્રાહ્ય, આદિના પુરુષકાર-નિયત્યાદિગ્રહ ।

નિદર્શનમાહ -> જ્વરસ્ય શમન યદ્ ઔષધ તત્સમયવત્ । યથાહિ જ્વરશમનોષધમપિ પ્રથમાઽઽપાતે દત્ત ન ગુણકૃત્ પ્રત્યુત્તર દોષોદીરક, જ્વરજીર્ણતાસમયે ચ દત્ત તદગુણકૃત્ । સ ચ પરિપાકાઽઽખ્યપર્યાયશાલિકાલેનૈવ જન્યતે તથા સદ્ગોષધમપ્યવરમાવર્તે દત્ત ન ગુણકૃત્ પ્રત્યુત્તર દોષોદીરકમેવ । વરમે તુ દત્ત ગુણકૃત્ । સ ચ ભાવપરિ-પાકાઽઽખ્યપર્યાયયુવતકાલાદેવ ભવતિ ઇતિ સમયવિદ = સિદ્ધાન્તજ્ઞા નિપુણં યથા સ્યાન્નથા વિદુ ॥૭/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ટ્પ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સુકૃતાદિભાવેઽપિ પ્રાધાન્યેન કાલાદેવ સ ભવતિ, જ્વરશમનોષધસમયવત્ ઇતિ સમયવિદો નિપુણ વિદુ ॥૬/૩॥ ઇય કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તિ-શ્રાવકધર્મવિધિવૃત્ત્યાદી સમુદ્ધૃતા વર્તંતે ।

કાલાદેવેતિ । ઇકાન્તવાદપરિહારાયાહ - પ્રાધાન્યેન = ઇતરહેત્વપેક્ષાવિલમ્બાઽભાવરૂપેણતિ । ઇતરપદેન કાલભિન્ના કર્મ-પુરુષાર્થાદય તદ્વેતવો ગ્રાહ્યા, તેપા અપેક્ષ્યા સમ્ભાવનીયો યો વિલમ્બસ્તદ્વિરહાત્મનેતિ । ન હિ પરિપક્વકાલ સ્વેતરકારણવિલમ્બેન સ્વકાર્યજનનાય વિલમ્બતે । વસ્તુત તૈનૈવ તેપામાક્ષેપાત્, મરુદેવ્યાદો તથૈવ દૃષ્ટવાત્ । તદેવ ભાવયતિ-સુકૃતાદીના સામગ્ર્યા પ્રવેશેઽપીતિ । પુરુષકાર-નિયત્યાદિગ્રહઃ ઇતિ । અત્રાદિપદેન સ્વભાવપરિગ્રહ ।

અત્રાઽસ્મદીયપથે -> કાલવાદપ્રસન્નશ્વેદન કો દોષ ? ઉચ્યતામ્ । તદન્યવાદમદ્ગ્રન્થેન તદન્યાનપોહનાત્ ॥૧॥

કર્માદિસચિવશ્રાયમિદ્ પ્વ મહાત્મમિ । સર્વં વ્યાપકત્વેન, ન ચ યુક્ત્યા ન યુજ્યતે ॥૨॥

અચરમાવર્તે દત્ત ન ગુણકૃત્, અતિદ્રાઘીયસો સસારસ્ય સન્ધાવાત્, મન્યતાઽપરિપાકાત્, વિપરીતવસ્તુસ્વભાવાઽત્યન્તાઽઽગ્રહાત્, અપ્રગ્જાન્તમતિત્વાચ્ । તદુક્ત યોગવિન્દો -> પ્રદીર્ઘભવસન્ધાવાત્, માલિન્યાતિગયાત્તથા । અતત્ત્વાઽભિનિવેગાચ નાઽન્યેષ્વન્યસ્ય જાતુચિત્ ॥૭૩॥ -> ઇતિ । અન્યેપુ = અચરમાવર્તેપુ, અન્યસ્ય = અપુનર્વન્નકાદિભિન્નસ્યેતિ । પ્રત્યુત્તર દોષોદીરકમેવ તસ્ય અપ્રગ્જાન્તમતિત્વાત્ । તદુક્ત શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરેણ દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે [૧૮/૨૮] મૂલકારૈશ્વ લોકતત્ત્વનિર્ણયે -> અપ્રગ્જાન્ત-મર્તા ગાહ્યસન્ધાવપ્રતિપાદનમ્ । દોષાયાઽભિનવોદીર્ણે, શમનીયમિવ જ્વરે ॥ -> ઇતિ । તદુક્ત યોગશતકેઽપિ -> જ્વણસોઽ-વિસયમ્મી વિસળ વિ અણીઙસો અણુવણસો । વધનિમિત્ત ણિયમા, જહોઙઓ પુણ ભવે જોગો ॥૩૬॥ -> ઇતિ । ઉપદેશપદેઽપિ -> હોતિ અકાલપયોગો નિરત્યગો તદ્વગારપરઓ ય । હદિ હુ સદોસહસ્મવિ નિયમા લોગે વિ સિદ્ધમિણ ॥૪૩॥ -> ઇત્યુક્તમ્ ।

સ ચ ભાવપરિપાકાઽઽખ્યપર્યાયયુક્તકાલાદેવ ભવતીતિ । નનુ કાલસ્યૈકત્વે ભાવપરિપાકપર્યાયસમવધાને સર્વેપામેવ યુગપત્ત-

ગાથાર્થ - સુકૃત વગેરે હોવા છતાં પણ મુખ્યત્વે [પરિપક્વ] કાળથી જ ચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત થાય છે, તાવ થમાવવાના ઔપધના કાળની જેમ-આ પ્રમાણે શાસ્ત્રવેત્તાઓ નિપુણ રીતે જાણે છે [૫/૩]

ચરમાવર્ત ક્યાલે આવે ?

ટીકાર્થ - ચરમ પુદ્ગલપરાવર્તની સામગ્રીમા સુકૃત વગેરેનો પ્રવેશ થવા છતાં પણ ચરમાવર્ત મુખ્યત્વે કાળથી જ થાય છે, કારણ કે પરિપક્વ કાળ પોતાનાથી ભિન્ન ચરમાવર્તકારણોની અપેક્ષાએ ચરમાવર્ત લાવવામા વિલમ્બ નથી કરતો [અર્થાત્ પરિપક્વ કાળ અન્ય કારણોના વિલમ્બથી ચરમાવર્તને લાવવામા વિલમ્બ નથી કરતો, પરિપક્વ કાલથી ચરમાવર્ત આવી જાય, પુણ્ય, પુરુષાર્થ વગેરે અન્ય કારણોને ચરમાવર્ત લાવવામા કાળપરિપાકની રાહ જોવી પડે છે પરંતુ પરિપક્વ કાળને ચરમાવર્ત લાવવામા પુણ્ય પુરુષાર્થ વગેરેની રાહ જોવી નથી પડતી] મૂળ શ્રયમા સુકૃતપદ છે તે પુણ્યપ્રકૃતિની અપેક્ષાએ જાણવું બાકી કર્મ સામાન્યનુ જ શ્રદ્ધા કરવું 'સુકૃતાદિ' પદમા આદિશબ્દ છે તેનાથી પુરુષાર્થ, નિપતિ વગેરે નમજવા

પ્રસ્તુત વાત નમજવા માટે શ્રીમદ્જ દૃષ્ટાત બતાવે છે કે - તાવને થમાવનાર ઔપધના કાળની જેમ આ જાણવું જેમ તાવને થમાવનાર ઔપધ પણ તાવના પહેલા ઉપલા વખતે અર્થાત્ યડતા તાવના સમયે આપવામા આવેલ હોય તો તે ગુણકારી બનતું નથી, પરંતુ દોષની ઉદીરણ કરનાર થાય છે અર્થાત્ સામે ચાલીને દુષ્ટ દોષને નિમત્રણ આપવામા નિમિત્ત બને છે અને તાવ ઉતરવાના સમયે આપાયેલ તે જ ઔપધ ગુણકારી = હિતકારી = તાવથમનકારક થાય છે તથા તાવને ઘટવાનો અવસર તો પરિપાક નામના પર્યાયવાળા = પરિપક્વ કાળથી જ ઉત્પન્ન થાય છે બરાબર આ જ રીતે સદ્ધર્મરૂપી ઔપધ પણ અચરમાવર્ત કાળમા આપેલું ગુણકારી થતું નથી, પરંતુ દોષની ઉદીરણ = ઉત્તેજન કરનાર જ થાય છે ચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત કાળમા આપેલ તે જ નાદર્મસ્વરૂપ ઔપધ હિતકારી થાય છે અને ચરમાવર્તકાળ ભાવપરિપાક નામના પર્યાયથી યુક્ત = પરિપક્વ કાળથી જ

ઉત્તમેવ નિદર્શનાર્થ સ્પષ્ટમાહ -> 'ને'ત્યાદિ ।

નાગમવચન તદ્ધ : સમ્યક્પરિણમતિ નિયમ ઇપોઽત્ર । શમનીયમિવાભિનવજ્વરોદયેઽકાલ ઇતિ કૃત્વા ॥૫/૪॥

આગમવચન તદ્ધ = ચરમપરાવર્તાધિકસસારે ન સમ્યક્ = વિષયવિષયિવિભાગેન પરિણમતિ નિયમ ઇષ = પ્રસ્તુત અત્ર પ્રક્રમે, શમનીયમિવ = ઔષધમિવ અભિનવજ્વરોદયે અકાલ = અપ્રસ્તાવ ઇતિ કૃત્વા ॥૫/૪॥

કલ્યાણકન્દલી

દવાસિ સ્યાત્, તદસમવધાને ચ નાદ્યાવધિ કસ્યાપિ તત્પ્રાસિર્યુજ્યતે । ન ચૈકસ્ય કાલસ્ય ભાવપરિપાકપર્યાયપરિકલિતત્વેઽપિ કેષાશ્ચિદેવ પ્રાપ્તિના તદિતરકારણકલાપકલિતત્વેન ન સર્વેષા યુગપદેવ તત્સમ્પ્રાસિરિતિ વક્તવ્યમ્, એવ સતિ ઇતરહેત્વપેક્ષાવિલમ્બાઽ-ભાવરૂપ પ્રાધાન્ય કાલસ્ય પ્રચ્યવેત । ન ચ કાલસ્યાનેકત્વાત્રાય દોષઃ, પ્રતિલોકાકાશપ્રદેશ નાનાકાલાણુસ્વીકારાદિતિ વાચ્યમ્, અસદ્ગુણલોકાકાશપ્રદેશપ્રમિતકાલાણુસ્વીકારેઽપિ જીવાનામનન્તત્વેનૈકસ્મિન્ કાલાણૌ પરિપક્વે સતિ યુગપદેવાનન્તાના સર્વજીવાનન્ત-ભાગપ્રમિતાના તત્સમ્પ્રાપ્ત્યાપત્તે, અપ્રામાણિકદિગમ્બરમતપ્રવેશાપાતાચ । ન ચ સાર્દ્ધદ્વીપદ્વયવર્તિકાલાભ્યુપગમાન્ સર્વેષામેવ લોકાકાશવર્તિના જીવાના યુગપદેવ તદવાસિપ્રસદ્ગ. ઇતિ સામ્પ્રતમ્, એવ સતિ તદ્વહિ નન્દીશ્વરદ્વીપાદિવર્તિના દેવાદીના મુન્યુપદે-શાદિત્ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ ન સ્યાત્, સ્યાચ્ચ સર્વેષામેવ સાર્દ્ધદ્વીપદ્વયગતજીવાના યુગપત્તદવાસિ । એતેન સાર્દ્ધદ્વીપદ્વયવર્તિકાલ-પરિપાકાદેવ તદ્વહિર્વર્તિના દેવાદીના લોકોત્તરતત્ત્વાવાસિરિત્યપિ પ્રત્યાસ્વાતમ્, સર્વેષામેવ કૃત્સ્નલોકગતાના જીવાના તત્પ્રસક્તેશ્ચ । અનેન નિત્યૈકકાલદ્રવ્યકલ્પનાપિ નિરસ્તા, કસ્યાઽપ્યધ્યાવધિ તદનાપત્તેરિતિ ચેત્ ? અત્રોચ્યતે -> 'જીવા ચેવ કાલો ત્તિ અજીવા ચેવ કાલો ત્તિ [] જીવાજીવાભિગમવચનાત્ કાલસ્ય જીવાઽજીવપર્યાયવિશેષરૂપત્વાભ્યુપગમાન્નાય દોષ । અત્ર ચ -> 'કાલ પુન. પરિણામ ઉચ્યતે' <- [૧૧/૪૨] ઇતિ ચુરકસહિતાવચનમપિ સવદતિ । પ્રકૃતે ચ યસ્મિન્નેવ હિ જીવે પરિપક્વકાલપર્યાયો જાયતે તદપેક્ષયૈવ હિ ચરમાવર્તસ્વીક્રિયતે, ન ત્વન્યાપેક્ષયા । પરિપક્વકાલશ્ચ સ્વત એવ સજાયતે, ચતુ-શરણગમનાદીના તથાભવ્યત્વપરિપાકસાધનાનામપિ પરમાર્થત કાલેનૈવોપલબ્ધિ તાત્ત્વિકી । યથા ચ કાલસ્ય જીવાઽજીવાનતિ-રિક્તત્વ તથા વ્યુત્પાદિતમસ્માભિ ભાનુમત્યભિધાનાયા ન્યાયાલોકટીકાયામિત્યધિક તતોઽવસેયમ્ ॥૫/૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> આગમવચન તદ્ધ સમ્યક્ ન પરિણમતિ ઇષ નિયમ. અત્ર; અભિનવજ્વરોદયે શમનીયમિવ, અકાલ ઇતિ કૃત્વા ॥૫/૪॥ ઇય કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તિ-શ્રાવકધર્મવિધિવૃત્ત્યાદૌ [અ વિ ગા ૨૦ શ્રા.ધ ગા ૫] સમુદ્ઘૃતા । ન વિપય-વિપયિભાવેન ઉત્સર્ગાપવાદ-નિશ્ચયવ્યવહાર-દ્રવ્યસ્તવભાવસ્તવ-જ્ઞાનક્રિયા-નિષ્કેપનયપ્રમાણસમ્પ્રદગ્યાદિક યથાસ્થિતસ્વ-પરસ્થાનભાવેન રુચિવિશેષયુક્તેન પરિણમતિ, અકાલઃ = અનવસર ઇતિ કૃત્વા ઇત્યન્ત્રાનીયતે, દૃષ્ટાન્તેઽપિ ચ । તદુક્ત ઉપદેશપદે -> ઘળમિચ્છત્તો કાલો ઇત્ય અકાલો ડ હોતિ નાયવ્વો । કાલો ય અપુણવધગપમિતી ધીરેહિ નિદ્વિદ્ધો ॥૪૩૨॥<- ઇતિ । અકાલ = જિનવચનસ્ય સમ્યક્પરિણામાઽપેક્ષ્યાઽનુચિત કાલ ઇત્યર્થ । તેન નાતિપ્રસન્નોઽનાપત્તિર્વા । તત્કાલે તસ્યૈવ ગુરુ-કર્મત્વાદયોગ્યત્વેઽપિ તદભિન્નતયા તત્કાલસ્યાઽકાલત્વોક્તિરિતિ ધ્યેયમ્ । તદુક્ત પશ્ચવસ્તુકેઽપિ -> ગુરુકમ્માણ જમ્હા, કિલિ-ઢ્ઢચિત્તાણ તસ્સ ભાવત્યો । નો પરિણમેઽ સમ્મ, કુકુમરાગો વ્વ મલિણમ્મિ ॥ વિઢ્ઢાણ સૂઓ જહ, ઉવણ્ણેણ વિ ન તીરણ

યાય છે - આમ જેમ નિપુણ રીતે જાણી શકાય તેમ સિદ્ધાન્તવેદી જાણે છે [૫/૩]

વિશેષાર્થ - સમય પાક્યા પૂર્વે કોઈને કથુ મળતુ નથી અને સમય પાકી ગયો હોય તો અવશ્ય મળે છે તથા કાળપરિપાક સ્વયભૂ છે - સ્વત છે - આ નિષ્કર્ષ છે [૫/૩]

ઉપરોક્ત દૃષ્ટાન્તાર્થને જ સ્પષ્ટ કરતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - આગમવચન ચરમાવર્ત પૂર્વે સમ્યક્ પરિણમતુ નથી - આ અહીં નિયમ છે, જેમ નવા તાવના ઉદયે ઔષધ સારી રીતે પરિણમતુ નથી તેમ, કારણ કે ત્યારે અકાળ છે [૫/૪]

❀ અઠાળે આંબા ન પાઠે ❀

ટીકાર્થ - ચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત કરતા જેનો વધુ સસાર હોય તે જીવને વિપય-વિપયી વિભાગથી આગમવચન પરિણમતુ નથી આ પ્રસ્તુત નિયમ અહીં જાણવો, જેમ કે નવા તાવના ઉદયમા ઔષધ સારી રીતે પરિણમતુ નથી, કારણ કે તે સમયે ઔષધનો અવસર નથી હોતો [૫/૪]

વિશેષાર્થ - અભવ્ય પાણ શાસ્ત્રો- ૯ પૂર્વ ભાણી જય પરતુ ઉત્સર્ગ-અપવાદ, હેય-ઉપાદેય, જ્ઞાન-ક્રિયા ઈત્યાદિ વિપય-વિભાગાનુસારે તેનુ પરિણમન તો ચરમાવર્તમા જ યાય બે વર્ષનો છોકરો ગમે તેટલી મહેનત કરે તે ડોક્ટર બની ન શકે, કેમ તે વખતે ડોક્ટર થવાનો અવસર નથી અત્યત ગરમીના દિવસોમા આબલીનુ પાણી પરિણમશે હિમાલયમા શીયાળામા આબલીનુ પાણી પચી ન શકે, તાવ આવી જાય, કેમ કે ત્યારે તેનો અવસર નથી ઉઠી થવાના સમયે દૂધપાક આપવામા અ તે

ન કેવલ તદદશતાત્ આગમવચન ન પરિણમતિ કિન્તુ વિપરીત પરિણમતીત્યાહ → આગમે-ત્યાદિ।

આગમદીપેઽધ્યારોપમણ્ડલ તત્ત્વતોઽસદેવ તથા । પશ્યન્ત્યપવાદાત્મકમવિષય ઇહ મન્દધીનયનાઃ ॥૫/૫॥

આગમદીપે = સિદ્ધાન્તવાદપ્રદીપે અધ્યારોપ = આરોપિતરૂપ એવ મણ્ડલ, 'મયૂચ્ચન્દ્રવગતાર નીલલોહિતભા-
સુર । પ્રપશ્યાન્તે પ્રદીપાદર્શનમણ્ડલ મન્દવક્ષુષ ॥ () ઇત્યુવતરૂપ અવિષયે = અપવાદાઽસ્થાનેઽપકૃષ્ટવાદાત્મક
ઇહ = લોકે મન્દધીનયના = મન્દચુદ્ધિવક્ષુષ તત્ત્વત = વસ્તુવૃત્ત્યા અસદેવ = અવિયમાનમેવ તથા = 'તેમિરિક-
દૃશ્યેન તેન પ્રકારેણ પશ્યન્તિ દૃષ્ટિદોષાત્ ॥૭/૭॥

ઉવતમેવાર્થ વાર્યાલેઙ્ગેન સમર્થયતિ → 'તત એવે'ત્યાદિ ।

તત એવાઽવિધિસેવા દાનાદો તત્પ્રસિદ્ધફલ એવ । તત્તત્ત્વદૃશ્યમેષા પાપા કયમન્યથા ભવતિ ॥૬/૬॥

તત એવ = આગમદીપેઽધ્યારોપમણ્ડલદર્શનાદેવ અવિધે = વિધિવિપરીયસ્ય સેવા દાનાદો વિષયે તત્પ્રસિદ્ધફલ

કલ્યાણકન્દલી

મરિહ । સમાગસૂઅંગે ડય, અવિરત્તમણો અરુજ્જમ્મિ ॥૪૦/૪૩॥ ← ઇતિ । શિષ્ટમતિગંહિતાર્યં વિભાવિતપ્રાયશ્ચ ॥૫/૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અગ્રિયં આગમદીપે તત્ત્વતોઽસદેવ અપવાદાત્મક અધ્યારોપમણ્ડલ ઇહ મન્દધીનયના. તથા
પશ્યન્તિ ॥૫/૫॥ અધ્યારોપઃ = આરોપિતરૂપમેવ = જ્ઞાનલક્ષણમન્નિકર્યં ઉપગ્ર્યાપિત રૂપમેવ મણ્ડલમ્ । અપવાદાઽસ્થાને
= અપકૃષ્ટવાદાઽગોચરે અપકૃષ્ટવાદાત્મક = અત્યાપ્તતિવ્યાપ્ત્યાદિદોષોઽઘ્નવનપરકથાત્મકમ્ । ઇદંચ સ્વમર્વનાગદ્યોતકમ્ । તદુક્ત
ચાણક્યસૂત્રેઽપિ → આત્મવિનાશ સૂચયતિ અધર્મવુદ્ધિ ← [૪૦] ઇતિ । તદુક્ત ક્ષેમેન્દ્રેણાપિ ક્ષત્રચૂડામણો → અવિવેકિ-
જનાના હિ સતા વાક્યમસદ્ગતમ્ ← ઇતિ । મન્દચુદ્ધિચબુષ* ઇતિ । વ્યવહારત કદાચિત્ નિશિતતરધીગાલિત્વેઽપિ તથાવિધધિયો
મોહાવૃત્તત્વેન મન્દત્વમવસંયમ્ । ઇદમેવાઽભિપ્રેત્ય → 'મદા મોહેણ પાડડા' ← [૩/૧/૧૧] ઇતિ સૂત્રકૃતાઽસૂત્રે ધર્મધર્મિણોગ્ભેદોપ-
ચારાદુક્તમિતિ ધ્યેયમ્ । તેમિરિકદૃશ્યેન = નયનગતતિમિરોગલક્ષણસ્વદૃષ્ટિદોષાત્ દૃષ્ટ્યેનેતિ । શિષ્ટ સ્પષ્ટમેવ ॥૬/૬॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તત એવ તત્પ્રસિદ્ધફલે એવ દાનાદો અવિધિસેવા ભવતિ, અન્યથા તત્તત્ત્વદૃશ્ય ણ્યા પાપા
કથમ્ ? ॥૫/૬॥

પથે નહિ, કાગુ કે ત્યારે તેનો અવનર નથી નાપામ થયેલ વિદ્યાર્થી પાસે કે તાત્તેતરમા વિધવા થયેલ બાઈ સાથે મોટેથી
હસી-ખીલીને વાત ન કરાય, કેમ કે ત્યારે તેનો અવનર નથી દૂકમા નારી વસ્તુ પણ અવસરે જ થોભે [૫/૪]

અવરમાવર્તમા આગમવચન પરિણમનુ નથી એટલુ જ નહીં પણ વિપરીત રીતે પરિણમે છે. આ વાતને જાણવાના મૂરિયકવર્તી
કહે છે કે —

ૐ અવરમાવર્તિતો આગમમાં પણ દોષદર્શન ૐ

ગાથાર્થ - દોષના અવિષયભૂત એવા આગમસ્વરૂપ દીપકને વિશે વાસ્તવમા કાલ્પનિક જ અપવાદાત્મક અધ્યારોપમડલને
મન્દબુદ્ધિરૂપી આખવાળા જીવો તે પ્રકારે જુએ છે [૫/૫]

દીકાર્થ - જેમ નમ્રળી આખવાળા લોકો દીવાની આસપાસ મોરખીંછમા રહેલ ચક્રકના આકારવાળા કાળા-લાલ-ભાસ્વર
વાર્ણવાળા વર્તુળાકાર મડલને જુએ છે, પરંતુ વાસ્તવમા તે ત્યા હોતુ નથી તેમ અપવાદ = દૂષણના અવિષયભૂત એવા સિદ્ધાન્તના
તત્ત્વવાદ-આદાદસ્વરૂપ દીપકને વિશે વાસ્તવિક રીતે અવિદ્યમાન એવા દૂષણસ્વરૂપ આરોપિતરૂપાત્મક મડલને આ લોકમા
મદબુદ્ધિરૂપી આખવાળા જીવો ખોતાની દૃષ્ટિના દોષના લીધે જુએ છે ઉપર બતાવી ગયા તે મુજબ આખના તિમિર દોષથી
દીપક પાને મયૂચ્ચન્દ્ર દેખાય છે તેમ આ વાત નમજવી [સુજ વાયકવર્ગને મમજવામા મરણ બને તે આશયથી દીકાના શબ્દકમનું
ઉત્પદન કરીને અર્થકમને પ્રધાન રાખીને આ શ્લોકની દીકાનો અર્થ અહીં બતાવવામા આવેલ છે] [૫/૫]

ઉપગેક્ત હકીકતનુ જ કાર્યરૂપી લિંગ દ્વારા સમર્થન કરતા આચાર્યદેવગ્રી કહે છે કે —

ગાથાર્થ - તેથી જ આગમપ્રતિજ્ઞ કલવાળા એવા જ દાન વગેરેને વિશે અવિધિસેવા થાય છે, બાકી આગમમા પ્રામાણ્યદર્શી
જીવોને આ દુષ્ટ અવિધિસેવા કેમ થઈ શકે ? [૫/૬]

ॐ આગમપ્રામાણ્યવાદી અવિધિથી દૂર રહે ॐ

દીકાર્થ - આગમરૂપી દીપકમા દોષાત્મક અધ્યારોપમડલ દેખાવાના લીધે જ આગમસ્વીકૃતકળવાળા એવા જ દાનાદિને
/ મુદ્રિતપ્રતી 'તેમિરિકદુષ્યન' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

एव = आगमाभ्युपगतफल एव भवति । अन्यथा = आगमार्थाऽध्यायोपाभावे तत्तत्त्वदृशा = आगमप्रामाण्याभ्युपग-
नृणा एषा = दानाद्याविधिसेवा पापा = पापहेतु कथं स्यात् ? फलार्थिन फलानुपाये प्रवृत्ते अर्थभ्रम विनाऽसम्भवा-
दिति भाव ॥७/६॥

જ્ઞાનફલાભાવલક્ષણાડપરિણામસ્યાપ્યવિધિસેવા લિઙ્ગમિત્યાહ → 'યેષામિ'ત્યાદિ ।

યેપામેપા તેપામાગમવચન ન પરિણત સમ્યક્ । અમૃતરસાસ્વાદજ્ઞઃ કો નામ વિષે પ્રવર્તેત ? ॥૫/૭॥

યેષા જીવાના એષા = અવિધિસેવા તેષા આગમવચન ન સમ્યક્ = ફલોપધાનેન પરિણતમ્ । કો નામ

કલ્યાણકન્દલી

दानाद्यविधिसेवेति । आदिपदेन शीलादिग्रहण, तत्क्रमेणैवाऽऽराधनायोग्यताविर्भावात् । यथोक्त स्तवपरिज्ञाया → एतो
च्चि य णिदिद्वो धम्ममि चउव्विहम्मि वि कमो य । इह दाण-सील-तव-भावणामण अण्णहाऽजोगा ॥१९८॥ सतपि ब्रज्झमणिच्च
ठाणे दाण पि जो न विपरेइ । इह खुद्दओ कह सो सील अइदुद्धर धरइ ॥१९९॥ अस्सीलो ण य जायइ सुद्धस्स तवस्स
हदि विसओ वि । जहसत्तीणऽतवस्सी भावइ कह भावणाजाल ॥२००॥ ← इति । दानाद्यविधिसेवा पापहेतुरिति ।
यथोक्त श्रीरत्नशेखरसूरिभि सम्बोधसप्ततिप्रकरणे → जह भोयणमविहिकय विणासण विहिकय जियावेई । तह अविहिकओ
धम्मो देइ भव विहिकओ मुख ॥४३॥ ← इति । तदुक्त अष्टकप्रकरणे → यथैवाऽविधिना लोके न विद्याग्रहणादि
यत् । विपर्ययफलत्वेन, तथेदमपि भाव्यताम् ॥ ८/४ ॥ ← इति । तदुक्त योगशतकवृत्तो अपि → अविधे प्रत्यवायहेतुत्वात्,
अकृतोऽविधिकृतयोगाद् वर, असच्चिकित्सोदाहरणादिति ← [श्लो ४ वृ] । दानादौ विधिसेवनेनैव जिनाज्ञा आराधिता
स्यात् । तदुक्त पञ्चवस्तुके → विहिदाणम्मि जिणाण, आणा आराहिया धुव होइ । अण्णेसि विहिदसणकमेण मग्गस्सऽवत्थाण
॥७९६॥ ← इति । अथाऽविधौ सत्यपि क्रियमाणात् दानादिसदनुष्ठानात् कालेनाऽपवर्गप्राप्तिस्स्यादेवेति चेत् ? न, स्तोकस्यापि
विध्यादिपरिकलितस्यैव सदनुष्ठानस्याऽपवर्गबीजत्वेनाऽर्हतामभिमतत्वात् । तदुक्त मूलकारैरेव धर्मविन्दो → विशुद्ध सदनुष्ठान
स्तोकमप्यर्हता मतम्' [ध बि. ४/श्लो २१] इति । विधिपालनपरत्वमासन्नसिद्धिलक्षणमविधिसेवनञ्चामव्यदूरभव्यादिलक्षणमिति
भाव । तदुक्त उपदेशपदे सम्बोधप्रकरणे दर्शनशुद्धिप्रकरणे [२७] च → आसन्नसिद्धिआण विहिपरिणामो उ होइ सया
काल । विहिचाउ अविहिभत्ती, अभव्वजिअदूरभव्वाण ॥ ← [स देवाधि १९३] इति । फलानुपाये इति उपलक्षणात् फलवाधके
इत्यपि बोध्यम् । यद्वा फलानुपाये = फलोपायविपर्यये इत्येव व्याख्येयम्, फलानुपायेन साध्यसिद्धेरनभिमतत्वात् । तदुक्त
धर्मविन्दौ → अनुपायात्तु साध्यस्य सिद्धि नेच्छन्ति पण्डिता ← [ध बि ४/२३] इति । 'अनुपायात्तु = उपायविपर्ययात्
पुन' इति तद्वृत्तिकार । प्रक्रमे फलानुपायोऽविधिसेवात्मको बोध्य । अर्थभ्रम = फलानुपायादिलक्षणेऽर्थे फलोपायत्वादिप्रकारक
विपर्यास विनाऽसम्भवादिति । शिष्ट स्पष्टम् ॥५/६॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → येपा एषा तेपा आगमवचन सમ્યક્ ન પરિણતમ્ । કો નામ અમૃતરસાસ્વાદજ્ઞો વિષે
પ્રવર્તેત ? ॥૫/૭॥

સમ્યક્ = ફલોપધાનેન = સ્વોત્તરત્વવિશિષ્ટસામાનાધિકરણ્યસમ્બન્ધેન ફલજનનતયા પરિણતમ્ । તતશ્ચ ન તદીયાઽવિધિસેવા-
મવલમ્બ્ય અજ્ઞાતદશાયા પ્રવૃત્તસ્ય વિધિરસિકસ્ય પ્રજ્ઞાપનીયસ્ય તદુત્તર ફલોત્પાદેઽપિ વ્યભિચાર ।

વિશે વિધિથી વિપરીત આચરણ થાય છે બાકી આગમિક અર્થને વિશે અપ્રામાણ્યનું ઉદ્ભાવન કરવામા આવેલ ન હોય તો
આગમપ્રામાણ્ય માનનારા જીવોને દાનાદિને વિશે પાપજનક અવિધિસેવન કેવી રીતે થાય ? ફલના અર્થી પુરુષની ફલના અનુપાયમા
પ્રવૃત્તિ અર્થભ્રમ વિના સંભવી ન શકે - એવો મૂલકારથીનો આશય છે [પ્રસ્તુતમા ફલ = અભ્યુદય, પુણ્ય વગેરે, ફલનો અનુપાય
= અવિધિસેવન અર્થભ્રમ = ફલજનનભ્રાતિ એમ સમજવું] [૫/૬]

અવિધિસેવન એ જ્ઞાનના કળના અભાવાત્મક અપરિણામનું પાણ લિંગ = લક્ષણ છે આ વાતને બતાવતા શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરજી
કહે છે કે -

ગાથાર્થ - જેઓ અવિધિસેવન કરે છે તેઓને આગમવચન સારી રીતે પરિણત થયું નથી અમૃત ગ્સના આન્વાદને જાણનારો
કોણ એરમા પ્રવૃત્તિ કરે ? [૫/૭]

દીકાર્થ - જે જીવો દાનાદિને વિશે અવિધિને સેવે છે તેઓને ફલોત્પન્ન કરવારૂપે આગમવચન પરિણત થયું નથી અમૃતના
રસાસ્વાદને જાણનાર કોણ એરને વિશે ખાવાની પ્રવૃત્તિ આચરે ? વિપ્રવૃત્તિનુલ્લ અવિધિનેવન છે તેથી જાણાય છે કે તાત્ત્વિક

अमृतरसास्वादज्ञ प्रमाणं विधे प्रवर्तते = भक्षणप्रवृत्ति विदध्यात् ? 'विषप्रवृत्तिवत्पाऽविधिसेवा । तत्त्वतो नागम-
वचन फलत परिणतमिति भाव ॥७/७॥ विधिमुखेनोक्तम् । निषेधमुखेनाह → 'तस्मादि'त्यादि ।

तस्माच्चरमे नियमादागमवचनमिह पुद्गलावर्ते । परिणमति तत्त्वतः खलु स चाधिकारी भवत्यस्याः ॥८/८॥

कल्याणकन्दली

सुगमार्थकल्पनाकारस्तु → 'सम्यग् = ज्ञेयविषयविभागेन' ← इत्याचष्टे । तत्र ज्ञेयपदस्योपलक्षणात् हेयोपादेयग्रहणमिति नातिप्रसङ्ग इति विभावनीयम् ।

→ दृष्टान्तो नाम यत्र मूर्ख-विदुषा बुद्धि-साध्यम् ← [३/८/३५] इति चक्रसहितावचनादुदाहरति-को नाम अमृतरसास्वादज्ञ इति । क्वचित् कदाचित् प्रयोजनविशेषेण अमृतरसास्वादज्ञोऽपि विपानयन-नयन-क्रयण-विक्रयणादिक विदध्यादिति चेत्सिकृष्याह-विषे प्रवर्तते = भक्षणप्रवृत्ति विदध्यादिति । ततश्च दार्ष्टान्तिकेऽप्यविधेर्निषेध्यतया उपदेशे प्रदर्शनेऽपि न दोष । न हि परिहारार्थितयाऽनन्यगत्या तत्र प्रवृत्त प्रवृत्तो नाम । उपलक्षणादविधिप्रशसनिषेध. सूचित । तदुक्त पष्ठिशतकप्रकरणे नेमिचन्द्रेण → मुद्गाण रजणत्थ अविहिपसस कयाड न करिजा । कि कुलवहुणो क्तथड धुणति वेमाण चरियाड ॥५८॥

ननु शुद्धक्रियाया एव पक्षपाते तदलाभेऽशुद्धायाश्चानर्त्ताकारेऽक्रियापरिणामस्य स्वत एवोपनिपातात्तीर्थोच्छेद एव स्यात् । ततश्च 'सर्वनाशे समुत्पन्नेऽर्थं त्यज्यति पण्डित' इति न्यायादविधिसेवाऽप्याश्रयणीयवेति चेत् ? भैवम्, अविधिकरणे सूत्रोक्तक्रिया-विनाशात् परमार्थतः तीर्थोच्छेद एव, सूत्रविहितयथोचितक्रियाविशिष्टमाधु-सार्वा-श्रावक-श्राविकासमुदायो हि तीर्थनाम्ना प्रोच्यते । तदुक्त सम्बोधसप्ततिकाप्रकरणे → एणो साहू एणा य साहूणी सावओ वि सददी वा । आणाजुत्तो सयो सेमो पुण अद्विसयाओ ॥ ← [३९] इति । ततश्चाविधिमेवाया विषकल्पत्वमेव । विष हि भक्षकस्येव विनाशकम्, अविधिसेवा त्वसदालम्बनतया परेषामपि तत्र पक्षपातजननादिद्वारा । विधिकरणे दोषप्राप्तावप्यदोष एव । तदुक्त निशीधचूर्णो अपि→ सवत्थ एव विधि करेतो जदि वि दोसेहिं पुटो तहा वि सुद्धो [नि चू ४१९०] ।

इदञ्चात्राऽवधेयम् → विधिप्रवृत्तावप्यनाभोगादिनाऽविधिदोषदृष्टस्थस्य भवेदिति विमृश्य तद्विषया न क्रियात्यागो विधेय किन्तु विधिसम्पादनायैव प्रयतितव्यम् । अगठभावेन विधिसम्पादनप्रवृत्तौ जायमानस्याशुद्धानुष्ठानस्यापि शुद्धानुष्ठानकारणत्वात्, तदुक्त चेत्यवन्दनमहाभाष्ये → असदस्स अपरिसुद्धा किरिया सुद्धाण कारण होड । जत्तो विमल रयण सुहेण वज्ज मल चयड ॥← [विं व महा भा गा ८९७] इति । द्रव्यतो विधिभङ्गे तत्पक्षपातत श्रद्दालुत्वमप्यनाविलमुपतिष्ठते । यथोक्त धर्मरत्न-प्रकरणे → विहिसार चिय सेवड, मद्दालू सत्तिम अणुद्दाण । दब्बाडदोसनिहओ वि पस्खवाय व्हड तम्मि ॥९१॥← इति । उपदेशपदे सम्बोधप्रकरणे दर्शनशुद्धिप्रकरणे [गा २८] च → धन्नाण विहिजोगो, विहिपस्साराहगा सया धन्ना । विहिवहु-माणा वन्ना, विहिपक्खअदूसगा धन्ना ॥[स २/३३८] ← इत्युक्तम् । अकरणापेक्षयाऽविधिकरणमपि प्राथमिकदशाया वरिष्ठमेव, निर्जरालाभात् । तदुक्त जीवानुशासने → अकुणताव कुणतो अविहीडवि होड निजराभागी । कित्तिमेत्ता सत्ता ज विहिविन्नायगा लोण ॥६०॥ तम्हा विहिसद्वहण सया कुणतो करेसु करणिज्ज । अमुणियपरमत्थाण वयणेसु जीव । मा सज्ज ॥६५॥← इति । ततश्च न सातिचारतपालनापेक्षया तदप्रतिपत्तिर्गरीयसी, विधि-पक्षपातेन सातिचारानुष्ठानादप्यभ्यासत कालेन निरतिचारानुष्ठानसम्भवात्, वक्ष्यति चाग्रे → अभ्यासोऽपि प्राय प्रभूतजन्मानुगो भवति शुद्ध ← [१३/१३] इति । अयमाशय प्रथमाभ्यासे तथाविज्ज्ञानाभावादन्यदाऽपि वा प्रजापनीयस्याविधिदोषो निरनुबन्ध इति तस्य तादृशानुष्ठानमपि न दोषाय विधिवहुमानात् गुर्वाजायोगाच्च तस्य फलतां विधिरूपत्वात् । इदमेवाभिप्रेत्य → 'अविहिकया वरमकय अम्ववयण भणति सव्वन्नू । पायच्छित्त जम्हा, अकण गुर्य कण लहुय ॥ ← [] इत्यादिवचनानीति व्यक्त योगविशिकावृत्तो ॥५/७॥

योगदीपिकाया अष्टमकारिकावतरणिकाया → विधिमुखेनोक्तम् । निषेधमुखेनाह ← इति पाठ । स च प्रामादिक । तत्त्वाने → निषेधमुखेनोक्तम् । विधिमुखेनाह ← इत्येव पाठ समीचीन प्रतिभाति, तथैव पूर्वोत्तरग्रन्थसङ्गते, सुगमार्थ-कल्पनावृत्तिकारस्याप्यत्रैव स्वरसाच्च ।

रीते आगमवचन इत्यनी अपेक्षान्ते परिणत यपेल नधी जेवो भूलक्षरश्रीनो आशय छे [५/७]

'अवगमावर्तमा आगमवचन न परिणमे' अत्र निषेध मुखे जगुआयु उवे ते वातने विधिमुखे = विधानरूपे = विधेयात्मक
रीते नुरिपुण्डर जगुआवे छे ३ —

मुद्रितप्रतो → विषप्रवृत्तिमल्लामविधिसेवा ← इत्यशुद्ध पाठ ।

તસ્માત્ ચરમે પુદ્ગલાવર્તે (નિયમાત્=) નિયમેન ઇહ જગતિ આગમવચન તત્ત્વત યલુ = પરમાર્થત એવ પરિણમતિ = ઉત્તરોત્તરફલમુપદધાતિ । સ ચ પરિણતાગમવચન અસ્યા = લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તે અધિકારી ભવતિ, જ શેષ ॥૫/૮॥ કિમિત્યેવમાગમવચનપરિણામોઽધિક્રિયત ઇત્યત આહ -> 'આગમે'ત્યાદિ ।

આગમવચનપરિણતિર્ભવરોગસદૌષધ યદનપાયમ્ । તદિહ પરઃ સદ્બોધઃ સદ્નુષ્ઠાનસ્ય હેતુરિતિ ॥૫/૯॥

આગમવચનસ્ય પરિણતિ અજ્ઞાનાવરણહાસોત્થોપાદેયત્વાદ્યવિષયબાલાદિજ્ઞાનતુલ્યવિષયપ્રતિભાસોત્તીર્ણજ્ઞાનાવરણ-

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તસ્માત્ ઇહ નિયમાત્ ચરમે પુદ્ગલાવર્તે આગમવચન તત્ત્વત. યલુ પરિણમતિ । સ ચ અસ્યા અધિકારી ભવતિ ॥૫/૮॥ ઇય કારિકા પષ્ટિશતકવૃત્ત્યાદૌ [૫ શ.ગા ૧૬] સમુદ્ઘૃતા વર્તતે ।

નિયમેન ચરમે પુદ્ગલાવર્તે તથાભવ્યત્વપરિપાકેન મિથ્યાત્વકટુકલ્પનિવૃત્ત્યા મનાક્ માધુર્યસિદ્ધે આગમવચન પરમાર્થત એવ પરિણમતિ, નાન્યદા । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે -> ચરમે પુદ્ગલાવર્તે, તથાભવ્યત્વપાકત. । સશુદ્ધમેતન્નિયમાત્રાઽન્યદાપીતિ તદ્વિદ ॥૨૪॥ <- ઇતિ । ઉત્તરોત્તરફલ મોહાન્ધકારનિવૃત્ત્યુત્તરકાલાવચ્છેદેન પ્રધાન યદ્વા ઉત્તરેષુ = પ્રધાનેષુ ઉત્તર = પ્રધાન યત્ તત્ ઉત્તરોત્તર, તત્ત્વ ફલ ચેતિ । તત્ત્વ સૂક્ષ્મભાવપ્રતિપત્તિ-શ્રદ્ધા-સદ્નુષ્ઠાનાદિલક્ષણ ફલ ઉપદધાતિ = જનયતિ । તદુક્ત ધર્મવિન્દૌ -> સૂક્ષ્મભાવપ્રતિપત્તિરિતિ, તત. શ્રદ્ધામૃતાઽઽસ્વાદનમિતિ, તત્ સદ્નુષ્ઠાનયોગ ઇતિ, તત્ પરમાપાયહાનિરિતિ, સાનુબન્ધસુખભાવ ઉત્તરોત્તર પ્રકામપ્રભૂતસત્ત્વોપકારાય અવન્ધ્યકારણ નિવૃત્તેરિતિ, ભવોપગ્રાહિકર્મવિગમ ઇતિ, તત્ નિર્વાણગમન-મિતિ <- [ધ વિ.અ.૮/સૂ. ૨૦-૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૬-૨૭] ।

પરિણતાગમવચનો લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તેઃ અધિકારી ભવતિ । 'સર્વ વાક્ય સાવધારણ, ઇદ્વતોઽવધારણમિ'તિન્યાયાવલમ્બનેન વ્યવચ્છેદમાહ -> ન શેષઃ = અચરમાવર્તકાલવર્તી અપરિણતાઽગમવચનો વા પુમાન્ । ન ચ લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તૌ હ્યાગમવચન-પરિણતિર્જાયતે આગમવચનપરિણતૌ સત્યાશ્ચ તદધિકારિત્વમિત્યન્યોન્યાશ્રય ઉત્પત્તૌ દુર્વાર ઇતિ શઙ્કનીયમ્, ચરમાવર્તકાલોપલક્ષિતાયા આગમવચનપરિણમનયોગ્યતાયા ઇવ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્ત્યધિકારિત્વાવચ્છેદકત્વાત્, તસ્યાશ્ચ પ્રાગુક્તલિઙ્ગાદિના સુજ્ઞાનત્વાદિતિ સર્વ ચતુરસ્રમ્ । અપુનર્વન્ધકાઘવસ્થાસમ્ભવશુભભાવલક્ષણસ્યાઽમૃતસ્યાઽપરિણમનેઽપિ જ્ઞાન-જ્ઞાનિભક્તિવૃદ્ધિપ્રભૃતિરૂપા ભાવાસ્તુ ભવન્ત્યેવ । યથોક્ત પચ્ચાશકે -> અમણ દેહમણ જહ અપરિણયમ્મિવિ સુખા ઉ ભાવત્તિ । તહ મોક્ષલહેઽઅમણ અણ્ણેહિવિ હદિ ણિદ્ધિઠ્ઠો ॥ <- [૩/૧૨] ઇતિ । ઇદશ્ચ વ્યવહારતો જ્ઞેયમ્ । નિશ્ચયનયેન તુ ભિન્નગ્રન્થિરેવાસ્યા અધિકારી । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ -> નિચ્છયઓ પુણ ણ્ણો વિન્નેઓ ગઠિભેયકાલો ઉ । ણ્યમ્મી વિહિસતિપાલણા હિ આરોગમેયાઓ ॥૪૩॥ <- ઇત્યેવ ઉપદેશપદે ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૫/૮॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યદ્ આગમવચનપરિણતિ અનપાય ભવરોગસદૌષધ તત્ ઇહ સદ્નુષ્ઠાનસ્ય હેતુઃ પર સદ્બોધ ઇતિ ॥૫/૯॥

અજ્ઞાનાવરણહાસેત્યાદિ । મિથ્યાત્વોદયકર્તુરિતેન મત્યાઘજ્ઞાનાવરણાભિધાનકર્મક્ષયોપશમેન ઉત્થ = ઉત્પન્ન ઉપાદેયત્વ-

ગાથાર્થ - તેથી અહીં નિયમા ચરમ પુદ્ગલપરાવર્તમા આગમવચન તાત્ત્વિક રીતે જ પરિણમે છે અને તે જ લોકોત્તર તત્ત્વની પ્રાપ્તિનો અધિકારી છે [૫/૮]

❁ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિના અધિકારીને ઓળખી લો ❁

ટીકાર્થ - માટે આ જગતમા નિયમા ચરમપુદ્ગલપરાવર્તમા આગમવચન પરમાર્થથી જ ઉત્તરોત્તર ફલને લાવી આપે છે આગમવચન જેને પરિણત થયેલ છે તે જ જીવ લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિનો અધિકારી થાય છે, બીજો કોઈ નહિ [૫/૮]

-> શા માટે આ રીતે આગમવચનની પરિણતિવાળા જીવને જ પ્રસ્તુતમા અધિકારી બનાવાય છે ? <- આ સમસ્યાનુ સમાધાન કરતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - કારણ કે આગમવચનપરિણતિ સસારરૂપી રોગનુ નિર્દોષ એવુ સમ્યક્ ઓપધ છે તેથી તે હોતે છતે સદ્નુષ્ઠાનનો હેતુ પ્રકૃષ્ટ સદ્બોધ થાય છે [૫/૯]

❁ આગમવચનપરિણતિ અભોધ ઓપધ ❁

૧ આગમવચનપરિણતિર્ભવરોગસદૌષધ ભવતિ યસ્માત્ । નિરપાય તદિહ પર સદ્નુષ્ઠાનસ્ય હેતુરિતિ ॥૫/૯॥ ઇતિ પાઠાન્તરમ્ ।

હાસોત્થોપાદેયત્વાદિવિપય્યાઽઽત્મપરિણામવજ્ઞાનરૂપા અવરોગસ્ય સદૌપથ તદ્દષ્ટેદત્તત્ત્વેણ ચત્ = ચત્સમાત્ અનપાય = નિર્દોષ, પ્રતિવચ્છેડયિ શ્રદ્ધાદિભાવાત્ । તત્ = તસ્માત્ ઇદ આગમવચનપરિણત્યા સત્યા પર = પ્રવૃત્ત સજ્ઞાનાવરણહાસોત્થત્વાત્ શુદ્ધોપાદેયત્વાદિવિપયત્વાચ્ચ । સદ્યોધ તત્ત્વસવેદનનામા પ્રવગ્ના સદનુષ્ઠાનસ્ય વિરતિ-

કલ્યાણકુન્દલી

હેયત્વાઽગોચર બાલાદિકોધમદૃગ્ ચત્ વિપયપ્રતિભામજ્ઞાન તસ્માત્ ઝર્તીર્ણ = અતિક્રાન્ત ચત્ મિથ્યાત્વશ્ચોપગમાનુવિદ્વેન જ્ઞાનાવરણશ્ચોપગમેન જન્ય ઉપાદેયત્વ-હેયત્વવિપયક આત્મપરિણતિવજ્ઞાન તદ્દ્વા પરિણતિરિતિ શ્રદ્ધાર્થ । ભાવાર્થસ્ત્વેવમ્ → વિપય-પ્રતિભામ્યાઽઽત્મપરિણતિમત્તત્ત્વસવેદનરૂપેણ જ્ઞાન ત્રિધા ભિદ્યતે । તદુક્ત મૂલકાર્ણે અષ્ટકપ્રકરણે → વિપયપ્રતિભામ ચાત્મપરિણતિમત્તત્ત્વા । તત્ત્વમવેદન ચેવ, જ્ઞાનમાહુર્મહર્ષય ॥ ← [૯/૧] ઇતિ । વિપયર્થેવ પ્રતિભાસો યત્ર તત્ વિપયપ્રતિભાસ મત્ય-જ્ઞાનાવરણાદિક્ષયોપગમજન્ય હેયત્વાદિત્રિનિશ્ચયાત્મકમાથ જ્ઞાનમ્ । તદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે → વિપકણ્ટકરત્નાદૌ બાલાદિપ્રતિભામવત્ । વિપયપ્રતિભામ મ્યાત્ તદ્દેયત્વાચ્ચેદકમ્ ॥ નિરપેશપ્રવૃત્ત્યાદિલિટ્ગમેતદુદાહતમ્ । અજ્ઞાનાવરણાપાય મહાપાયનિવચનમ્ ॥ ← [૯/૨-૩] ઇતિ । તદુક્ત ઉપદેશપદેઽપિ → વિસયપટિહાસમિત્ત બાલમ્ભેયસપરયણવિમયતિ ← [૩૭૩] । મિથ્યાદૃશમેતત્ કોઽન્યમ્ । યદપિ મિથ્યાદૃશમપિ ઘટાદિજ્ઞાનેન ઘટાદિગ્રાહ્યતા નિશ્ચાયત્ત ણ્વ તથાપિ સ્વગ્નિપત્ત્યાચ્છેદન તદનિશ્ચયાત્ર દોષ, સ્વમવેદસ્ય સ્વમ્યેવ તદનિશ્ચયાદિતિ વ્યક્ત સાધુસામગ્રદ્વાત્રિશિકાયામ્ । ઢિર્તાયચ્ચ સમ્યગ્દૃશમ્ આત્મનઃ = સ્વમ્ય પરિણામ અર્થાનર્થપ્રતિભામાત્મા વિદ્યતે યત્ર તત્ આત્મપરિણામવદિનિ વ્યુત્પત્તે । ઇદ્ધ જ્ઞાનાવરણશ્ચોપગમજન્યમગ્નન્યમ્, → તથા-વિપ્રવૃત્ત્યાદિવ્યદૃશ્ય સદનુવચ્ચિ ચ । જ્ઞાનાવરણહાસોત્થ પ્રાયો વૈરાગ્યકારણમ્ ॥ ← [૯/૫] ઇતિ અષ્ટકવચનાત્ । તત્ત્વ = પરમાર્થ સમ્યક્ = પ્રવૃત્ત્યાનુપદિતત્ત્વેન વેદ્યતે યમ્મિસ્તત્ તત્ત્વમવેદન સજ્ઞાનાવરણશ્ચોપગમમપાય માત્રા ગ્રોહ્યમ્ । યદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે → સ્વમ્યવૃત્તે પ્રજ્ઞાન્તસ્ય તદ્દેયત્વાદિનિશ્ચયમ્ । તત્ત્વસવેદન સમ્યગ્ યથાગચિત્ પ્લવદમ્ ॥ ← [૯/૬] ઇતિ । પ્રથમ પાપકર્મણિ નિષ્કમ્પપ્રવૃત્ત્યા જ્ઞાન્તે, ઢિર્તાય તત્ર સમ્પ્રવૃત્ત્યાદિના, તૃર્તાયચ્ચ નિરવચપ્રવૃત્ત્યા વિજાયતે । તત્ત્થ પ્રકૃતે આગમપરિણતિ આત્મપરિણતિવજ્ઞાનાત્મિકા ચોઽથા ।

તદુચ્છેદકત્વેન = ભવવ્યાધિવિનાશકત્વેન । અનૈનાગમપરિણતિલક્ષગમ્યાપયસ્ય સર્માર્ચનત્વમાવેદિતમ્ । નિર્દોષમિતિ । ન ચૈવ સમ્યગ્દૃશ પાપપ્રવૃત્તિ નૈવ સ્યાત્, અન્યથાઽઽત્મપરિણતિવજ્ઞાનમ્ય નિર્દોષતા ન્યાહતેરિતિ વક્તવ્યમ્, પૂર્વાર્જિતેન કર્મગા-ચારિત્રમોહોદયજનિતાન્તગયલક્ષણે પ્રતિવચ્ચે સતિ અપિ શ્રદ્ધાદિભાવાત્ = વસ્તુગતગુણ-દોષપરિજ્ઞાનપૂર્વક-ચારિત્રેન્દ્રિયમન્નિતત્વાત્ [દ્વા દ્વા ૬/૫] । તદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે → પાતાદિપરતન્ત્રસ્ય તદ્દોપાદાવસગયમ્ । અનર્થાધામિયુક્તમ્ ચાત્મપરિણતિમન્મતમ્ ॥ [૯/૫] ← ઇતિ । ઉપદેશપદેઽપિ → ભિન્ને તુ ઇતો નાગ જહ્લસપરયણેસુ તગય ચેવ । પઢિવધમ્મિ વિ સદ્ધાદિભાવતો સમ્મરૂવ તુ ॥૩૭૫॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । તદ્વુક્તો → 'પ્રતિવચ્ચેઽપિ = તથાવિજ્ઞાનાવરણોદયાદ્ વિચાતેઽપિ શ્રદ્ધાદિભાવત = 'તમેવ મચ્ચ નિસક જ જિણેહિં પ્વેડય' ઇત્યાદે શ્રદ્ધાનમ્ય આદિગચ્ચાત્ ગીતાધર્મપ્રજ્ઞાપનીયત્વસ્ય ચ ભાવાત્ ← [પૃ ૨૨૧] ઇતિ મુનિચન્દ્રસૂરયઃ । 'પ્રતિવચ્ચેઽપિ = સદનુષ્ઠાનવ્યાચાતેઽર્પી'તિ જિનેશ્વરસૂરયઃ [૯/૫ અષ્ટકવૃત્તિ] । તસ્માત્ = ઢિર્તાયજ્ઞાનાત્મકાઽઽ-ગમપરિણતેર્ભવવ્યાધિવિનાશકત્વાત્ આગમવચનપરિણત્યા સત્યા કાલાન્તરે પ્રકૃષ્ટઃ તત્ત્વમવેદનનામા પ્રકાશો જાયત ઇત્યધ્યા-હરેણાન્વયો ગ્રોહ્યઃ । ન ચ તસ્યેવ કથ પ્રકૃષ્ટત્વમિતિ શઙ્કનીયમ્, તત્ત્વસવેદનસ્ય સજ્ઞાનાવરણહાસોત્થત્વાત્ = દર્શનમોહ-અયોપગમપ્રભૃતિપ્રાવલ્યપ્રયુક્તચારિત્રમોહ-અયોપગમાનુવિદ્વ-જ્ઞાનાવરણશ્ચોપગમજન્યત્વાત્, શુદ્ધોપાદેયત્વાદિવિપયત્વાચ્ચ = શુદ્ધ-નિશ્ચયનયાભિપ્રેતોપાદેયત્વ-હેયત્વનિષ્પ્રકારતાનિરૂપિતપ્રકારિતાવિગિષ્ટત્વાચ્ચ । તત્ત્થ ન રજોહરણાદિચારિત્રોપકરણાદિગોચરે વ્યવહાર-નનાભિમત્તોપાદેયતાવગાહિનિ અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિવોદેઽતિવ્યાપ્તિરિતિ વિભાવનીયમ્ । ઇદ્ધ મહોદયનિવચનમ્, → 'ન્યાય્યાદૌ શુદ્ધ-વૃત્ત્યાદિગમ્યમેતત્ત્વકીર્તિતમ્ । સજ્ઞાનાવરણાપાય, મહોદયનિવચનમ્ ॥ ← [૯/૭] ઇતિ અષ્ટકવચનાત્ ।

ટીકાઈ - અજ્ઞાનાવરણ કર્મના હાનથી ઉત્પન્ન થનાર ઉપાદેયત્વાદિઅવિપયક આજ્ઞાના જ્ઞાન જેવું, વિપયપ્રતિભાસ જ્ઞાને ઓળંગી ગયેલ તેમ જ જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ ઉપાદેયત્વાદિઅવિપયક આત્મપરિણતિવાળું જ્ઞાન એ જ આગમવચનપરિણતિ સનાત્તથી ગેગનુ તે અમોઘ ઔપય છે, કેમ કે તે મનારરોગનાથક છે તે નિર્દોષ છે, કારણ કે ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદયના લીધે અનરાય હોવા છતાં પણ તેને ચારિત્રની નચોટ શ્રદ્ધા હોય છે આમ હોવાના લીધે જ દર્શિત આગમવચનપરિણતિ હોતે છતે તત્ત્વમવેદન નામનો પ્રકૃષ્ટ ઔપ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે નત્જ્ઞાનાવરણકર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે અને શુદ્ધઉપાદેયત્વાદિઅવિપયક હોય છે તે તત્ત્વમવેદન નામનો પ્રકાશ = મહોધ વિરતિસ્વરૂપ સદનુષ્ઠાનને તુરંત ઉત્પન્ન કરે છે માટે

રૂપસ્ય હેતુ = ફલોપહિતકારણમિતિ કૃત્વા આગમવચનપરિણામોઽધિક્રયતે ॥૭/૭॥ ક પુન સદ્બોધપૂર્વાનુષ્ઠાનસ્ય વિશેષ ? इत्याह → 'दश' इत्यादि ।

દશસજ્ઞાવિષ્કમ્ભયોગે સત્યવિકલ હૃદો ભવતિ । પરહિતનિરતસ્ય સદા ગમ્भीરોદારભાવસ્ય ॥૫/૧૦॥

દશાના સજ્ઞાના વિષ્કમ્ભય = યથાશાંતિનિરોધ તદયોગે તન્નિરોધોત્સાહે વા હિ = યત અદ = પ્રવૃત્તાનુષ્ઠાન

કલ્યાણકન્દલી

વિઘ્નવિરહેણ સદનુષ્ઠાનસ્ય = વિરતિરૂપસ્ય = ષષ્ટાદિગુણસ્થાનકકાલીન-સદસત્પ્રવૃત્તિનિવૃત્ત્યાત્મકસ્ય ચારિત્રસ્ય ફલોપહિત-કારણ = સ્વોત્તરત્વવિશિષ્ટસામાનાધિકરણ્યસમ્બન્ધેન નિરુક્તફલોત્પત્તિવ્યાપ્યમ્ । તતશ્ચ નાતિપ્રસન્ન । ઉપક્રમોપસહારવિરોધપરિ-હારાયાહ → इति कृत्वा आगमवचनपरिणामो लोकोत्तरतत्त्वसम्प्राप्तौ अधिक्रियते, न विषयप्रतिभासज्ञानवान् भवामिनन्दीति गम्यम् ॥૫/૯॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → હિ પરહિતનિરતસ્ય સદા ગમ્भीરોદારભાવસ્ય દશસજ્ઞાવિષ્કમ્ભયોગે સતિ અદઃ અવિકલ ભવતિ ॥૫/૧૦॥ દશાનાં સજ્ઞાનામિતિ । તદુક્ત પ્રજ્ઞાપનાયા → कइविहा ण भते सन्नाओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! दस सन्नाओ पन्नत्ताओ त जहा आहारसन्ना, भयसन्ना, मेहुणसन्ना, परिग्गहसन्ना, कोहसन्ना, माणसन्ना, मायासन्ना, लोहसन्ना, ओहसन्ना, लोगसन्ना य त्ति ← [प्र.सजापद-८/सू.१४७] इति । सजायतेऽनया जीव इति सज्ञा कर्मोदयविशेषरूपा । आहारसज्ञादय स्पष्टा । नवर तत्र दर्शनोपयोग ओघसज्ञा, ज्ञानोपयोगश्च लोकसज्ञा इति [१०/सू.७५२] स्थानाद्भवत्तिकारः । अन्ये तु → ज्ञानोपयोग ओघसज्ञा दर्शनोपयोगश्च लोकसज्ञा ← इत्याहुः । → लोभोदयोपशमाच्छब्दाद्यर्थगोचरा सामान्यावबोध-क्रियैव सज्ञायतेऽनयेति ओघसज्ञा, तथा तद्विशेषावबोधक्रियैव सज्ञायतेऽनयेति लोकसज्ञा । ततश्चौघसज्ञा दर्शनोपयोगः लोकसज्ञा

આગમવચનની પરિણતિવાળો જીવ લોકોત્તરતત્ત્વ સપ્રાપ્તિના અધિકારી તરીકે બતાવાયેલ છે [૫/૯]

❁ તથા પ્રકારના જ્ઞાનને સમજી લો. ❁

વિશેષાર્થ - આગમવચનની પરિણતિ = અનન્ય શ્રદ્ધાપુક્ત યથાવત્ આગમોક્ત અર્થપ્રકાશ - એટલા માટે જરૂરી છે કે અનુષ્ઠાન કેવી વિધિથી કરવું ? એનું પરિણામ શું આવે ? આ બધું ચર્ચેચક્ષુથી ન જાણવાના લીધે એના દટા પુરુષનું શરણ લઈને- એમના વચનનું આલબન લઈને જ સાચા અર્થમાં આરાધના થઈ શકે છે જેમ રોગી વેદ્યવચનને અનુસરીને ઔષધના સેવનથી નીરોગી બને છે તેમ ઉપરોક્ત આગમવચનપરિણતિથી જ કર્મરોગ નાબુદ થાય છે પ્રસ્તુતમાં આત્મપરિણતિવાળા જ્ઞાનને આગમ-વચનપરિણતિ તરીકે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જાણાવેલ હોવાથી જ્ઞાનના ભેદ પ્રાસંગિક રીતે સમજી લઈએ જ્ઞાનના ત્રણ પ્રકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે અષ્ટકપ્રકરણમાં બતાવેલ છે ૧ વિષયપ્રતિભાસ જ્ઞાન, ૨ આત્મપરિણતિવાળું જ્ઞાન અને ૩ તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાન નીચેના કોષ્ટક દ્વારા તેની જાણકારી થઈ જશે જુઓ કોષ્ટક -

૧	નામ	વિષય પ્રતિભાસ જ્ઞાન	આત્મપરિણતિવાળું જ્ઞાન	તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાન
૨	કારણ	અજ્ઞાનાવરણ ક્ષયોપશમ	જ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ	સત્જ્ઞાનાવરણ ક્ષયોપશમ
૩	સ્વરૂપ	ઉપાદેયત્વ-હેયત્વઅવિષયક	ઉપાદેયત્વ-હેયત્વવિષયક	શુદ્ધ નેશ્વરિક ઉપાદેયત્વાદિવિષયક
૪	ઓળખાણ	બાળકના ઉપલક્ષ્યો બોધ જેવું	પ્રાણ વ્યક્તિના સ્પષ્ટ બોધ જેવું	સ્વસ્થ-સ્પષ્ટ-પ્રજ્ઞાત બોધ જેવું
૫	સ્વામી	મિથ્યાદૃષ્ટિ	સમકિતદૃષ્ટિ	વિરતિધર
૬	ફલ	પાપકર્મબંધ-ભવભ્રમણ	કર્મનિર્જરા	સાક્ષાત્-વિરતિયોગ-ક્ષેમ, પરપરાએ-મોક્ષ

ઉપરોક્ત ત્રણ જ્ઞાનમાંથી દ્વિતીય જ્ઞાન અહીં આગમવચનપરિણતિરૂપે ઉપાધ્યાયજી મહારાજને માન્ય છે તેના સાતત્ય-પરિશીલન-પરિમાર્જન-સર્વર્થન દ્વારા તત્ત્વસંવેદન નામનું તૃતીય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે [૫/૯]

→ 'સદ્બોધપૂર્વકના અનુષ્ઠાનની વિશેષતા શું છે ?' ← આ શકાનું સમાધાન આપતા મૂલકારત્રી કહે છે કે -

❁ તો સંપૂર્ણ સદ્બુદ્ધિના સંભવે ❁

ગાથાર્થ - પરહિતમાં રૂબેલ અને સદા ગભીર અને ઉદાર આશયવાળા જીવને દશ પ્રકારની સજ્ઞાનો નિરોધ થાય ત્યારે પ્રસ્તુતમાં સદનુષ્ઠાન સંપૂર્ણ થાય છે [૫/૧૦]

ટીકાર્થ - દશ સજ્ઞાઓનો યથાશક્તિ નિરોધ થયે છતે અથવા તેના પ્રતિરોધનો ઉત્સાહ હોતે છતે પ્રસ્તુત સદનુષ્ઠાન સંપૂર્ણ

ભવતિ । અતઃ અવિકલ = સમ્પૂર્ણ ભવતિ, તદ્વૈકત્યાપાદકરાજાવિષ્કમ્ભનાત્ । પરહિતે ગિરિતસ્ય તથા સદા = સર્વકાલ ગમ્ભીર ઉદારસ્થ આવો યસ્ય સ તથા તસ્ય । અતઃ ઉદગતિકતત્વાદ્ વિશિષ્યતે इति આવ ॥૬/૧૦॥
દશસજ્જાવિષ્કમ્ભનામપિ દર્ભા કથ સ્યાત્ ? इत्याह -> 'સર્વજો'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

તુ જ્ઞાનોપયોગ इति । વ્યત્યયમન્યે । અન્યે પુનઃગિત્યમભિદધતે-મામાન્યપ્રવૃત્તિરોચસજ્જા લોકરૂઢિ લોકમજ્જા <- इति પ્રજ્ઞાપના-ટિપ્પણે શ્રીહરિભદ્રસૂર્ય' । પ્રજ્ઞાપનાવૃત્તો શ્રીમલયગિરિસૂર્યઃ -> મતિજ્ઞાનાવરણકર્મશયોપશમનાત્ ગચ્છાદ્યર્થગોચરા ગમાન્યાવ-વોધક્રિયા ઓઘસજ્જા, તથા તદ્વિગેષાવોધક્રિયા લોકસજ્જા । ણ્વ ચેદમાપતિત-દર્શનોપયોગ ઓઘમજ્જા, જ્ઞાનાપયોગો લોક-મજ્જા । અન્યે ત્વભિદધતિ-મામાન્યપ્રવૃત્તિર્યા વલ્લ્યા વૃત્ત્યારોહણમોઘસજ્જા, લોકસ્ય હેયા પ્રવૃત્તિર્લોકમજ્જા <- इत्याहु ।
-> રવર્ણા સકોચો કમલાણ હોઝ લોકસન્ના । ઓઢે ચડતુ મગ્ગ ચઢતિ રસ્સેમુ વર્ણો ॥ <- [પ્રકરણ સમુચ્ચ-૧/૪] इति સજ્જાકુલકે પ્રાંક્તમ્ । આચારાદ્વૈકાયા ચ -> ઓચસજ્જા અવ્યક્તોપયોગરૂપા વલ્લીવિતાનારોહણાદિલિજ્ઞા ણ્ક-ગન્તાનકીટિકાગમનરૂપા વા લોકમજ્જા ચ્ચન્દ્રચંદ્રિતચિત્તરૂપા લોકિકાચરિતા યથા- 'ન મન્ત્યનપન્થસ્ય પેરે લોકા , શ્વાનો યથા , વિપ્રા દેવા , કાકા પિતામહા , વર્હિણા પદ્મપાતેન ગર્ભ' इत्याદિકા <- इत्यુક્તમ્ । આચારાદ્વનિર્યુક્તો તુ-> આહાર' ભય' પરિગ્રહ' મેહુણ' સુહ' દુસ્સ્વ' મોહ' વિતિગિન્ઝા' । તદ્ કોહ' માળ' માયા' લોહે' લોગે' ય ધમ્મો' હે' ॥૩૯॥ इति પશ્ચદ્ગ સજ્જા દર્શિતા । ક્વચિચ પ્રત્યન્તે તત્રય પોંડગી ગોરૂમજ્જાઽપિ દૃશ્યતે इति નાનાશાસ્ત્રસન્દર્ભા ઝહ્નીયા ।

અથ પ્રકૃત પ્રસ્તૂયતે -> ણ્તત્સમ્પ્રયુક્તમનુષ્ઠાન સુન્દરમય્યુદયાય, નાપવર્ગાવાન્તયે પરિશુદ્ધચભાવાત્ । દશસજ્જાવિષ્કમ્ભ-યોગે ણ્વ તન્નિરોધોત્સાહે વા = યથાગતિ સજ્જાનિરોધગુણાવ્યવસાયે ચ પ્રકૃતાનુષ્ઠાન = નિરસ્તસદનુષ્ઠાન સમ્પૂર્ણ ભવતિ । તદુક્ત યોગવીજશુદ્ધચધિકારે યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચે -> ઉપાદેયત્રિયાડ્યન્ત, સજ્જાવિષ્કમ્ભનાન્વિતમ્ । ફલાભિમન્વિરહિત, મશુદ્ધ હેતદીદૃશમ્ ॥૩૯॥ <- इति ।

અતઃ = સજ્જાવિષ્કમ્ભપ્રયુક્તાડ્વેકલ્યશાલિન પ્રકૃતાનુષ્ઠાનસ્ય ગમ્ભીરોદારપરિણામોપેતપરહિતનિરતકર્તૃકત્વાત્ ઇદં = ગમ્ભીરોદારપરિણામશાલિ-પરહિતનિરતકર્તૃક નિરસ્તસદનુષ્ઠાન અવિકલત્વાત્ વિશિષ્યતે = વિશિષ્ટ ભવતિ । તત્તથ્ ગમ્ભીરોદારપરિ-ણામપરિણત-પરહિતનિરતકર્તૃક નિસ્કતસદનુષ્ઠાન મજ્જાનિગેધેડવિકલ સમ્પદ્યતે इति ભાવઃ । અર્થત ઇદમાપદ્યતે યત્ બ્રાહ્મદૃષ્ટ્યા નિરતિચારમપિ સદનુષ્ઠાન મોચ યદિ દશવિધમજ્જા-દરિદ્રતા-કૃપણતા-તુચ્છતાદિદોષાણામનિરુદ્ધપ્રસરો વિલાસશ્ચેતસિ સમુજ્જૃમ્ભતે, દરિદ્રકુલે કૃપણકુલે તુચ્છકુલે વા તીર્થદ્વરજન્માડમ્ભવત્, -> સ તુ ભવતિ દરિદ્રો યસ્ય તૃણા વિશાલા <- [૪૯] इति

થાય છે, ડાગણ કે નદનુષ્ઠાનમા ન્યૂનતા લાવનારી નજાઓનો નિરોધ થયેલ છે નપૂર્ણ સદનુષ્ઠાનનો સ્વામી પગલિતમા મજ્જ હોય તથા હમેશા ગભીર અને ઉદાર આશયવાળો હોય તેથી આ સદનુષ્ઠાન અવિકલત્વથી વિશિષ્ટ કરાય છે [અર્થાત્ પગલિતરત અને સદા ગભીર-ઉદાર ચિત્તવાળા જીવનુ સદનુષ્ઠાન સજ્જાનિરોધ થયે છતે નપૂર્ણ થાય છે] [૫/૧૦]

વિશેષાર્થ - [૧] આહારમજ્જા, [૨] ભયનમજ્જા, [૩] મેહુનમજ્જા, [૪] પરિગ્રહમજ્જા, [૫] કોધમજ્જા, [૬] માનમજ્જા, [૭] માયામજ્જા, [૮] લોભમજ્જા, [૯] ઓઘમજ્જા, [૧૦] લોઝસજ્જા આ રીતે ૧૦ સજ્જાઓ છે તે સદનુષ્ઠાનમા ત્રુટિ લાવે છે આ નજાઓ દૂર થવાથી જ સદનુષ્ઠાનની ન્યૂનતા દૂર થાય છે એ ૧૦ નજાઓ ઉછાળા મારતી હોય, સ્વાર્થવૃત્તિ પોષાતી હોય, શુદ્ધતા-તુચ્છતા-કૃપણતા ધામા નાખીને બેઠી હોય તો ખરેખર સમજી લેવાની જરૂર છે કે બાહ્યથી નપૂર્ણ - નિરતિચાર જણાતુ અનુષ્ઠાન પાણ પાગળુ છે માત્ર કાપકલેશસ્વરૂપ છે અનાદિકાળથી નજાઓ એવી અભ્યસ્ત થઈ ગઈ હોય છે કે વિના પ્રયત્ને તે મહેળે બેઠી આવે છે તેથી એ એનો નિશ્ચય કરવામા ન આવે તો અનુષ્ઠાન વખતે પાણ એમાથી કોઈને કોઈ સજ્જા ઉદયમા આવીને ચિત્તવિભેષ-મનોમાલિન્ય નીપજવીને અનુષ્ઠાનને બગાડે, વિઘ્નમા ચિત્તચયળતા-વિક્ષળતા લાવે માટે તેનો નિશ્ચય જરૂરી છે લોકોત્તર અનુષ્ઠાનમા અવિધિ, બેપરવાઈ, ખેદ-ઉદ્વેગ વગેરે દોષોને ખેચી લાવનાર તુચ્છ સ્વાર્થવૃત્તિને તોડવા પરોપકારવૃત્તિ જરૂરી છે ગભીર ચિત્ત લોકોત્તર અનુષ્ઠાનની મહત્તાઓને પરમ તાત્ત્વિકતાથી સમજે છે, એના સહકારી કારણો પ્રત્યે ખાસ ધ્યાન રાખે છે આથી અનુષ્ઠાન પ્રત્યે દોષદૃષ્ટિ કે તુચ્છતાભગેલ ઈર્ષ્યા ન રાખતા એનુ ગૌરવ કરે છે વિધિસ્મલના કરનારને, એના હેયાના તાર ટૂટી ન જાય એનુ ખાસ લક્ષ રાખી, કોમળતાથી મધુર માર્ગદર્શન આપે છે તેમ જ અનુષ્ઠાન ન કરનારમા લાગણીપૂર્વક માનુષ્ય સદનુષ્ઠાનનો વિનિયોગ કરે છે આમ સદનુષ્ઠાન પરિપૂર્ણ બને છે [૫/૧૦]

-> 'દશ પ્રકારની નજાનો પરિહાર પાણ દુર્લભ છે તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?' <- આ પ્રશ્નના જવાબમા શ્રીસૂરિજી જણાવે છે કે -

સર્વજ્ઞવચનમાગમવચન યત્પરિણતે તતસ્તસ્મિન્ । નાઽસુલભમિદ સર્વ હુમયમલપરિક્ષ્યાત્ પુસામ્ ॥૫/૧૧॥

યત્ = યસ્માત્ આગમવચન = સર્વજ્ઞવચન, તત્ તસ્મિન્ પરિણતે વિધિ(રૂપા)ઽધ્યાત્મયોગેન(દ્વ્યાત્મયોગેન ?) ઉમયમલપરિક્ષ્યાત્ = ક્રિયામલ-ભાવમલોચ્છેદાત્ પુસા = પુરુષાણા ઇદ સર્વ દશાસજ્ઞાવિષ્કમ્ભળ હિ = નિશ્ચિત નાસુલભ, કિન્તુ સુલભમેવ ॥૫/૧૧॥

અધ્યારોપાદવિધિસેવા દાનાદાવિત્યુવતમ્ (૭/૬) । તદભાવે યત્સ્યાત્તદાહ → 'વિધિસેવે'ત્યાદિ ।

વિધિસેવા દાનાદૌ સૂત્રાનુગતા તુ સા નિયોગેન । ગુરુપારતન્યયોગાદૌચિત્યાચૈવ સર્વત્ર ॥૫/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

વૈરાગ્યશતકે ભર્તૃહરિવચનાત્ અનિરુદ્ધતૃણાલક્ષણદ્રરિદ્રતોપેતે 'મા હીયતા સમ્પ્રાપ્તમિ'તિ કૃપણતાપરિકલિતે લઘ્વાઽતુષ્ટ્યુલભ્વસ્મૃતિ-લક્ષણતુચ્છતાયુક્તે વા ચૈતસિ ભગવદાગમનાઽસમ્ભવેન મહામોહસામ્રાજ્યસ્યાઽવિચ્છિન્નતત્વાદિતિ ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૫/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યત્ આગમવચન = સર્વજ્ઞવચન, તત્ તસ્મિન્ પરિણતે ઉમયમલપરિક્ષ્યાત્ પુસા ઇદ સર્વ હિ નાઽસુલભમ્ ॥૫/૧૧॥ ઇયંચ કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તો શ્રીસાગરાનન્દસૂરિભિરુદ્ધતા ।

આગમવચન = સર્વજ્ઞવચન, સર્વજ્ઞોક્તત્વાદાગમાનામ્ । ન ચ સર્વજ્ઞ એવ માનાભાવ ઇતિ વાચ્યમ્, 'દોષત્વમાવરણત્વંચ નિ શેષક્ષીયમાણવૃત્તિ દેશત ક્ષીયમાણવૃત્તિજાતિત્વાત્, સ્વર્ણમલત્વવદિ'ત્યનુમાનેન દોષાવરણયોર્નિ શેષહાનૌ જ્ઞસ્વભાવત્વેનાઽઽત્મન સર્વજ્ઞત્વોપપત્તે । તદુક્ત યોગવિન્દી → જ્ઞો જ્ઞેયે કથમજ્ઞ સ્યાદસતિ પ્રતિબન્ધકે । દાહ્યેઽગ્નિર્દાહકો ન સ્યાત્, કથમપ્રતિ-બન્ધક. ?॥ સર્વત્ર સર્વસામાન્યજ્ઞાનાજ્ઞેયત્વસિદ્ધિત્વ । તસ્યાઽસ્થિલવિશેષેષુ તદેતન્ન્યાયસન્નતમ્ ॥ ← [૪૩૨/૪૩૫] ઇતિ । તતશ્ચ યો ય સામાન્યજ્ઞાનવિપયોઽર્થ સ સ કસ્યચિત્પ્રત્યક્ષો ભવતિ યથા ધૂમાદનુમીયમાનોઽનલ, સામાન્યજ્ઞાનવિપયાશ્ચ સર્વે ભાવા ઇતિ તે કસ્યચિત્પ્રત્યક્ષાસ્સ્યુરેવ । સ એવ ચ ભગવાન્ સર્વજ્ઞ । અધિક તુ મત્કૃત-જયલતાયા' વોધ્યમ્ ।

વિધિરૂપાઽધ્યાત્મયોગેનેતિ । યદપિ અધ્યાત્મ ઉચિતપ્રવૃત્તેર્વ્રતભૃતો મૈત્ર્યાદિભાવગર્ભ શાસ્ત્રાજ્ઞીવાદિતત્ત્વચિન્તનમ્ । તદુક્ત યોગવિન્દી → ઔચિત્યાદ્ વૃત્તયુક્તસ્ય, વચનાત્ તત્ત્વચિન્તનમ્ । મૈત્ર્યાદિસારમત્યન્તમધ્યાત્મ તદ્વિદો વિદુ ← ॥૩૫૮॥ ઇતિ । તથાપિ પ્રકૃતે વિધિરૂપ તદુપાદેયમ્, તત્કાર્યકારિત્વાત્ કારણે કાર્યોપચારાદ્વા । ન હ્યવિધિરસિકસ્ય વિધિનિરપેક્ષસ્ય વાઽધ્યાત્મલાભ સમ્ભવતિ । ક્રિયામલ-ભાવમલોચ્છેદાત્ = અવિધિસેવાલક્ષણક્રિયામલ-મિથ્યાત્વોદ્રેક-શુદ્ધતા-દરિદ્રતા-કૃપણતાદિ-લક્ષણભાવમલવિનાશાત્ । 'દ્વાં નઝૌ પ્રકૃતાર્ય ગમયત' ઇતિ ન્યાયેનાહ - નાઽસુલભ કિન્તુ સુલભમેવ ઇતિ ॥૫/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → દાનાદૌ સૂત્રાનુગતા તુ વિધિસેવા । સા નિયોગેન ગુરુપારતન્યયોગાત્ સર્વત્રેવ ઔચિત્યાચ

ગાથાર્થ - જે કારણે આગમવચન = સર્વજ્ઞવચન છે તે કારણે તે પરિણત થાય ત્યારે બન્ને પ્રકારના મલનો નાશ થવાથી જીવોને આ બધું ખરેખર દુર્લભ નથી [૫/૧૧]

❁ ... તો સંજ્ઞાનિયંત્રણ પણ સરળ છે. ❁

ટીકાર્થ - જે કારણે આગમવચન = સર્વજ્ઞવચન છે, તે કારણે આગમવચન પરિણત થયે છતે વિધિસ્વરૂપ અધ્યાત્મના લાભથી ક્રિયામલ અને ભાવમલનો ઉચ્છેદ થવાથી જીવોને દશ પ્રકારની સજ્ઞાઓનો પરિહાર-આ બધું ખરેખર દુર્લભ નથી પણ સુલભ જ છે [૫/૧૧]

વિશેષાર્થ - આગમવચન એ અસર્વજ્ઞવચન નથી પરંતુ સર્વજ્ઞવચન છે, જે ત્રિકાલ અબાધિત હોય છે નિજાત્માનુ જડથી અભિન્ન, નિર્વિકાર શુદ્ધ-ભુદ્ધ ચેતન્યસ્વરૂપ વિચારવાથી તે પરિણત થાય તો વિધિસેવનસ્વરૂપ અધ્યાત્મ આવે જ તે અધ્યાત્મ ન આવે તો ધર્મક્રિયા પણ શરીરના મેલની જેમ તુચ્છ બની જાય ૧૨મ ગાથાના સ્તવનમા ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે જે કહેલું છે કે → અધ્યાત્મ વિણ જે ક્રિયા, તે તનુમલ તોલે । મમકારાદિક યોગથી એમ જ્ઞાની બોલે ॥ ← [૩/૧૨] માટે અધ્યાત્મ જરૂરી છે તથાવિધ અધ્યાત્મના લાભથી ક્રિયાનો અવિધિસ્વરૂપમલ નાશ પામે છે તેમ જ સર્વજ્ઞવચનને આગળ કરીને વિધિપાલન કરવાથી સર્વજ્ઞ પ્રત્યેના બહુમાન દ્વારા મિથ્યાત્વનો ક્ષયોપશમ થવાથી પોતાના શુદ્ધતા, તુચ્છતા વગેરે ભાવમલનો પણ ક્ષય થાય છે પ્રતિબંધક દૂર થવાથી દશવિધ સજ્ઞાઓ ઉપર નિયંત્રણ સરળ બને છે તેના દ્વારા સદનુપ્રાન સંપૂર્ણ બને છે તથા જીવ શિવમાર્ગે પુરપાટ આગળ વધે છે આ બધાના મૂળમા છે જિનવચનની પરિણતિ [૫/૧૧]

'અધ્યારોપના કારણે દાનાદિમા અવિધિનુ સેવન થાય છે' એમ પૂર્વે [જુઓ શ્લોક-૬] કહી ગયા તે અધ્યારોપનો અભાવ હોતે છતે જે થાય તેને બતાવતા મૂલકારત્રી કહે છે કે -

વિધિસેવા = સર્વાંગપરિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ દાનાદૌ સૂત્રાનુગતા તુ = અગ્રાન્તસૂત્રજ્ઞાનાનુસારિણ્યેય સ્યાત્ । સા = વિધિસેવા નિયોગેન = નિયમેન ગુરુપારતન્યસ્ય યોગાત્ ભવેત્ ન તુ યાદૃષ્ટકજ્ઞાનામાપ્રાત્, ઔચિત્યાદ્યૈવ = અનોચિત્યપરિહારેણ ચ સર્વત્ર દીનાદૌ ॥૭/૧૨॥

દાનાદિવિધિસેવાયા મહાદાન-દાનયોર્વિશેષમાહ -> 'ન્યાયાતમિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

॥૮/૧૨॥ ઇયંચ કારિકા અધિકાગવિગિકાવૃત્તો શ્રીસાગનનન્દસૂર્ગિભિન્નદ્વતા । સર્વાંદ્રપરિશુદ્ધપ્રવૃત્તિઃ = સર્વવાદ્યાભ્યન્તર્ગદ્ધુ-સ્વરૂપાનુવન્ધવિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ । અનેન શાસ્ત્રયોગસૂચનમકારિ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિમુચયે -> ગામ્યયોગમ્તિહ જ્ઞેયો યથાગત્યપ્રમાદિન । શ્રાદ્ધસ્ય તીવ્રબોધેન વચસાઽવિકલસ્તવા ॥૪॥ <- ઇતિ । અગ્રાન્તસૂત્રજ્ઞાનાનુસારિણ્યેવ । મૂત્રધાર્યોપલક્ષણમ્ । ઇત્યમેવ તત્યા અનુવન્ધસાગત્વાપપત્તે । તદુક્ત જીવોપદેશપદ્ધાગિકાયા -> જાંગુત્તે ઇમ્પરહે પવત્રે મંત્રે સુતુત્તવિહિષ્ણાણો । મોહવ્યા-રાઝ જિયમિ લોણ ન સત્યદીવાદપરો પયાસો ॥૩૬॥ જિણામણાણુગમેણ દીપ્તો ધમ્મો ન ધમ્મત્તણમાવહેઠ <- ઇતિ । નિયમેન ગુરુપારતન્યસ્ય યોગાદિતિ । સાનુવન્ધપવિત્રપ્રેશ-કલ્યાણમિત્ર-વિગિટીર્વાર્પોલ્લામાઽનુકુલ-વાદાદ્ય-કાલ-ક્ષેત્રાધાક્ષેપક-ત્વાત્ ગુરુપારતન્યસ્ય । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય યોગદૃષ્ટિસમુચયમ્વોપજ્ઞવૃત્તી -> અનુવન્ધસ્ય ગુરુમક્તિમાવ્યત્વાદિતિ <- [ગા ૬૩ વૃ] પ્રોક્તમ્ । તદુક્ત મામાન્યગુણોપદેશકુલક -> રૂઢાણમત્તમેક ગુણપાલનપાત્રણોપચયદેહ । મિતિગુરુગુણ સુગુરુ નિચ્છતા પક્ષુવાસિજ્ઞા ॥૨૧॥ <- ઇતિ । અતઃ એવ ત્રિપિઠિગલાકાપુરુષચરિત્રે -> ગુર્વાંજારુણ મર્મગુણેભ્યાં દત્તિરિચ્યતે <- [૨/૧/૧૦૫] ઇત્યુક્તમ્ । ન ચ જિનકલ્પપ્રવૃત્તાદો વ્યભિચાર, તદાની ગુરુપારતન્યવિરહાદિતિ શરૂનીયમ્, ગુર્વાંજયેવ જિનકલ્પ-કર્ષકારેણ તત્રાપિ ગુરુપારતન્યાઽનપાયાત્, ત્રિલોકગુર્વાંજયેવ પ્રવર્તનાચ । एतेन ગુરુવિરહદયાયામાગમાનુસારેણ સમ્પન્ને દાનાદિ-વિધાવપિ વ્યભિચારશઙ્કા પગસ્તા ।

વ્યવન્દમાહ - ન તુ યાદૃષ્ટિરૂજ્ઞાનમાત્રાત્ । एतेन -> ગુરુપારતન્યવિનિર્મુક્તાના મ્વમતિકલ્પનશા ડગ્રવિહારિણામપિ વિત્રિસેવાવિહારિણાં વિચોતિતઃ, મોહપારતન્યાઽનપાયાત્ । તદુક્ત પદ્માગ્રં -> પાપ અહિણ્ણગઠાંતમાઝ તહ દુઃકરપિ કુચ્વતા । વજ્રા વ જ તે સાહુ યસાહરણેણ વિણ્ણેયા ॥ <- [૧૧/૩૮] ઇતિ ।

અનોચિત્યપરિહારેણ ચ સર્વત્ર દીનાદો ઇતિ । અપુનર્વન્ધકાદાગમ્ય ફેવલિપર્યન્તમોચિત્યસ્ય વિશુદ્ધ-વિશુદ્ધતત્ત્વાદિનાઽનુ-વર્તનાત્ । તત્ત્વ તદાઽનુગુણેનવાઽનુવન્ધસારત્વ વિધિપરિકલિતદાનાદેમ્યાત્, નાન્યથા । તદુક્ત યોગવિન્દો -> અગ્યોચિત્યાનુ-સારિત્વાત્, પ્રવૃત્તિનિર્મતી મંવેત્ । મત્ત્રવૃત્તિશ્ચ નિયમાત્, ધ્રુવઃ કર્મશંકયો યત ॥૩૪૦॥ ઔચિત્ય ભવતો યત્ર તત્રાય મમ્પ્રવર્તેતે । ઉપદેશ વિનાઽપુચ્છન્તન્તેનૈવ ચોદિત ॥૩૪૫॥ <- ઇતિ । ઔચિત્યસ્ય ચ ગુણેભ્યંગમત્ત્વમ્ । તદુક્ત યોગસારે -> ઔચિત્ય યે વિજાનન્તિ સર્વકાર્યેષુ મિદ્ધિદમ્ । મર્વપ્રિયદ્રા યે ચ તે નરા વિરલા જને ॥૧૬૭॥ ઔચિત્ય પરમો વન્ધુરોચિત્ય પગમ

ગાથાર્થ - દાનાદિને વિશે સૂત્રાનુગા ૧૪ વિધિસેવા યાપ તે વિધિપાલન નિયમા ગુરુપારતન્યના યોગથી અને બધા જ મ્યાને ઔચિત્યસેવનથી યાપ [૫/૧૨]

વિધિપાલનના બે હારણને ધ્યાનથી ખીછાણીએ

ટીકાર્થ - [અધ્યાસોપના અભ્યાસમા] દાનાદિને વિશે સર્વાંગપરિશુદ્ધ પ્રવૃત્તિરૂપી વિધિપાલન સૂત્રના અગ્રાન્ત જ્ઞાન અનુસાર જ યાપ તે વિધિપાલન નિયમા ગુરુપારતન્યના યોગથી ૧૪ યાપ, સ્વચ્છન્દજ્ઞાનમાત્રથી નહિ તેમ જ ગરીબ વગેરે સર્વને વિશે અનોચિત્યના પરિહારથી જ યાપ [૫/૧૨]

વિશેષાર્થ - અહીં બે વાત ખ્યાલમા રાખવા જેવી છે પ્રથમ એ કે આગમને વિશે અપ્રામાણ્યના ભ્રમસ્વરૂપ અધ્યાસોપ ન હોય તો દાનાદિને વિશે હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધથી વિશુદ્ધ વિધિપાલન યાપ અને તે પાછા આગમના અમ્યજ્ઞાન મુજબ જ તેનું મુખ્ય કારણ ગુરુપારતન્ય છે ગુરુપારતન્યના યોગથી તેવા પ્રકારની વિશેષ સમજણ, વિશિષ્ટ ભાવોભાવન, વીર્યતરાપણપોષક, અનુકૂળ નયોગ, પ્રેરક વાતાવરણ, મુયોગ્ય કાળ, પવિત્ર ક્ષેત્ર વગેરે આવી મળે છે માટે ગુરુપારતન્યથી જ વિશુદ્ધ વિધિપાલન શક્ય અને ગુરુપારતન્યના છોડી અત્ર ગીતે રાખ્યે પોષ્ટપાઠની જેમ બોલી જવા માત્રથી કે સ્વયં વાની લેવાથી કે પોથીપડિત થઈ જવાથી વિશુદ્ધ વિધિપાલન ન આવે કદાચ બાહ્ય રીતે સંપૂર્ણ વિધિપાલન દેખાય છતાં ક્રિયામા જે પ્રાણ પૂરાવા જોઈએ તે તાત્ત્વિક ગુરુપારતન્ય વિના ન જ સંભવે મહાદાના સોનેરી-રૂપેની શ્રાણગારનું મહત્ત્વ શુ ? માટે સાનુબંધ વિશુદ્ધ આગમના માટે ગુરુપારતન્ય અતિઆવશ્યક છે તેમ જ બીજી વાત એ છે કે ગરીબ, ભિખારી, અપણ, અધ, અસમર્થ, અનિગેરી વગેરેને વિશે પિક્કા વગેરે અનુચિત વ્યવહાર શુભાનુબંધ તોરે છે માટે તેનો પરિહાર પાછા સાનુબંધ વિધિવિશુદ્ધ આગમનામા જરૂરી છે પ્રતિબંધકની હાજરીમા ત્રાપ્તિનિષ્પત્તિ થઈ ન શકે અનુચિત વ્યવહાર ન છોરે અને કદાચ બાહ્ય દૃષ્ટિએ પૂર્ણ વિધિપાલન કરે તો તે 'અધીની ઘોષી અનાજ દળે અને રૂતળે લોટ વાટી જાય' તેના જેવું યાપ આ બન્ને મુદ્દા ઉપર ગંભીરતાથી ધ્યાન આપવાની આવશ્યકતા છે [૫/૧૨]

દાનાદિવિધિસેવનના વિશે મહાદાન અને દાનની વિશેષતા બતાવતા મૂલજારથી કહે છે કે -

ન્યાયાત્ત સ્વલ્પમપિ હિ ભૃત્યાનુપરોધતો મહાદાનમ્ । દીન-તપસ્વ્યાદો ગુર્વનુજ્ઞયા દાનમન્યતુ ॥૫/૧૩॥

ન્યાયેન = વ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વિદ્-શુદ્રાણા સ્વજાતિવિહિતવ્યાપારેણ આત્મ = સ્ત્રીકૃત સ્વલ્પમપિ હિ દીનતપસ્વ્યાદૌ વિષયે ગુરુણા = પિત્રાદિકુલવૃદ્ધાના અનુજ્ઞયા ભૃત્યાનુપરોધેન = પોષ્યવર્ગાઽવિધાતેન, ભૃત્યપદમિતરપોષ્યોપલક્ષણ,

કલ્યાણકન્દલી

સુખમ્ । ધર્માદિમૂલમૌચિત્યમૌચિત્ય જનમાન્યતા ॥૧૬૮॥ ← ઇતિ । અતઃ પવ ન કુત્રાઽપ્યનુકમ્પાયા નિપેધ । પાર્શ્વસ્થાદીના-મવન્દનીયત્વેઽપ્યનુકમ્પ્યત્વાનતિ-ક્રમાદિતિ ભાવનીયમ્ ॥૫/૧૨॥

મૂળગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → દીનતપસ્વ્યાદૌ ગુર્વનુજ્ઞયા ભૃત્યાનુપરોધતો ન્યાયાત્ત હિ સ્વલ્પમપિ મહાદાનમ્ । અન્યતુ દાનમ્ ॥૫/૧૩॥ ઇય કારિકા પચ્ચાશકવૃત્તૌ [૨/૨૩] અધિકારવિશિકાવૃત્તૌ ચ સમૃદ્ધતા ।

ન્યાયેન = વ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વિદ્-શુદ્રાણા સ્વજાતિવિહિતવ્યાપારેણેતિ । “યાવન્નામેયો ભગવાન્ નાદ્યાપિ રાજ્યલક્ષ્મીમધ્યાસ્તે તાવદેકેવ મનુષ્યજાતિઃ । તસ્યૈવ રાજ્યોત્પત્તૌ ભગવન્તમેવાશ્રિત્ય યે સ્થિતાસ્તે ક્ષત્રિયા શેષાશ્ચ શોચનાદ્રોદનાચ શૂદ્રા । પુનર-ન્યુત્પત્તાવયસ્કારાદિશિલ્પવાણિજ્યવૃત્ત્યા વેશનાદ્ વૈશ્યાઃ । ભગવતો જ્ઞાનોત્પત્તૌ ભરતકાકિણીલાચ્છનાત્ શ્રાવકા પ્વ વ્રાહ્મણા જજિરે । एते शुद्धाः” [૧/૧/૧/પૃ.૭] ઇતિ આચારાઙ્ગવૃત્તિકારઃ પ્રાધાન્યાપેક્ષયા ‘વ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શુદ્રા’ ઇતિ ક્રમો બોધ્યઃ । યથાક્રમ ‘શાસ્ત્રાધ્યાપન-દેવપૂજાદિ-’દુષ્ટનિવારણ-સ્ત્રીશીલરક્ષણ-શત્રુભયત્રાણાદિ-’કૃષિક્રયવિક્રયાદિ-’પરસેવા-પચ્ચશીલ્ય-કર્માદિના સ્વામિદ્રોહાદિશૂન્યેન વ્યાપારેણેત્યર્થઃ । ‘ન્યાયેન = શુદ્ધમાનતુલોચિતકલાવ્યવહારાદિરૂપેણ’ [ધ વિ. ૧/૩ વૃ] ઇતિ ધર્મવિન્દુવૃત્તિકારઃ । શુદ્ધવ્યવહારો ન્યાય ઇતિ ભાવઃ । સ્વીકૃત = ઉપાર્જિતમ્ । વિત્તમિતિ ગમ્યતે । તાદૃશસ્યૈવોભયલોકહિતાવહ-ત્વાત્ । તદુક્ત ધર્મવિન્દૌ → ન્યાયોપાત્ત હિ વિત્તમુભયલોકહિતાયેતિ ← [૧/૪] । સ્વલ્પમપિ કિ પુનઃ સુવહુ ઇત્યપિશબ્દાર્થઃ । અમૃત હિ સ્તોકમપિ મહતે હિતાય, ન તુ સુવહુપિ જલમ્ વિપ વા । તદુક્ત શ્રાવકધર્મવિધૌ → ઉચિય સેવઽ વિત્તિ સા પુણ નિયકુલકમાગયા સુદ્ધા । માહુણ-ખત્તિય-વડેસાણ સુદ્ધ-સુદ્ધાણ નિય-નિયગા ← ॥૭॥ ઇતિ । → “સ્વાન્વયપરિપાટ્યા આગતા = પ્રાપ્તા શુદ્ધા = તથાવિધદોપરહિતા । અનેન કુલક્રમાગતામપિ તથાવિધાશુદ્ધા યોનિપોષણાદિકા વૃત્તિમનુચિતામાહ । શુદ્ધવિશેષણ શુદ્ધાણા તથાવિધધીવરાદિવ્યવચ્છેદાર્થમ્” ← ઇતિ તદ્વૃત્તિકારઃ । વ્રાહ્મણાદિવિહિતવ્યાપારસ્તુ → શમો દમસ્તપ શૌચ ક્ષાન્તિરાર્જવમેવ ચ । જ્ઞાન વિજ્ઞાનમાસ્તિક્ય વ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥ શૌર્ય તેજો ધૃતિર્દાક્ષ્ય યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનમ્ । દાનમીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાત્ર કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥ કૃષિ-ગૌરક્ષ્ય-વાણિજ્ય વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્ । પરિચર્યાત્મક કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભા-વજમ્ ॥ [] ← ઇત્યેવ બોધ્યઃ । → અધ્યાપનમધ્યયન યજન યાજન તથા । દાન પ્રતિગ્રહ ચૈવ વ્રાહ્મણાનામકલ્પયત્ ॥ ← [૧/૮૮-૮૯-૯૦-૯૧] ઇત્યાદિના મનુસ્મૃતો અપિ ચતુર્વર્ણવ્યાપારોભિહિતઃ ।

દીન-તપસ્વ્યાદૌ । આદિપદ પ્રત્યેકમભિસમ્બધ્યતે । તતશ્ચ દીનપદેન તદુત્તરાદિપદેન વાઽનુકમ્પનીયાનામન્ધાનાથ-યાચક-વ્યાધિગ્રસ્ત-ક્રિયાન્તરાશક્તાદીના ગ્રહણમ્ । તપસ્વિપદોત્તરાદિપદેન સુપાત્રાણા ધર્માચાર્ય-સાધુપ્રભૃતીનામુપગ્રહ । તદુક્ત યોગવિન્દો → વ્રતસ્થા લિજ્જિન પાત્રમપચાસ્તુ વિશેષતઃ । સ્વસિદ્ધાન્તાવિરોધેન વર્તન્તે યે સદૈવ હિ ॥૧૨૦॥ ←

પિત્રાદિકુલવૃદ્ધાનામિતિ । આદિપદેન માતૃ-ગૌરવજ્ઞાતિજનગ્રહણમ્, તેપા ગુરુત્વેન પ્રસિદ્ધત્વાત્ । તદુક્ત અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકે ન્યાયવિજયેન → પિતા ચ માતા ચ કલાગુરુશ્ચ તજ્ઞાતયો જ્ઞાનવિવેકવૃદ્ધા । ધર્મપ્રકાશપ્રવણાશ્ચ સન્ત સતા મત શ્રીગુરુર્વર્ગ ણ્ય ॥ ← [૨/૩] ઇતિ । ભૃત્યાનુપરોધેનેતિ । → ભૃત્યા = ભરણીયા માર્યા-પુત્રાદય ← [૯/૨૧૬] ઇતિ મિતાક્ષરાચાર્યા યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિવૃત્તો વિજ્ઞાનેશ્વરઃ । પોષ્યવર્ગાઽવિધાતેનેતિ । તદ્વિધાતસ્ય વર્જનીયત્વાત્, અન્યથા પરપીડયા લોકોત્તરતત્ત્વહાને, તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે → પરપીડેહ સૂક્ષ્માપિ વર્જનીયા પ્રયત્નત ← [૧૫૦] ઇતિ । ભૃત્યપદમિતરપોષ્યોપલક્ષણમિતિ । શિશુ-માર્યાપ્રમુખજ્ઞાપકમ્, યત → ‘વૃદ્ધૌ માતાપિતરૌ સાધ્વી માર્યા લઘૂનિ ચ શિશૂનિ । અપ્યુપાયગત કૃત્વા પોષ્યાણિ મનુરવ્રવીત્ ॥ ← ઇતિ । તથા → ચત્વારિ તે તાતગૃહે વસન્તુ શ્રિયાભિજુષ્ટસ્ય ગૃહસ્થધર્મે । ‘સત્વા દરિદ્રો ભગિની’ વ્યપત્યા

ગાથાર્થ - ગરીબ, તપસ્વી વગેરેને ગુરુની અનુજ્ઞાથી, પોષ્યવર્ગને બાધા ન આવે તે રીતે ન્યાયોપાર્જિત ખરેખર અલ્પ પણ આપવામા આવે તે મહાદાન છે બાકીનુ દાન જાણવુ [૫/૧૩]

ॐ મહાદાન એળે દાનળી બેદદેખા પાઠખીએ ॐ

ટીકાર્થ - બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર જાતિના લોકો પોતાની જાતિમા વિહિત = પૂર્વપુરુષોને માન્ય એવા વેપારથી જે કાંઈ ધન વગેરે મેળવે તે ન્યાયોપાર્જિત કહેવાય તેવુ દ્રવ્ય અન્યત યોડુ પણ ગરીબ, તપસ્વી વગેરે વિશે પોતાના પિતા, પિતામહ વગેરે કુલવૃદ્ધ પુરુષોની સમતિથી તેમ જ પોતાના પોષ્યવર્ગ નોકર આદિને પીડા ન પહોચે તે રીતે આપવુ તે મહાદાન જાણવુ મૂળ શ્લોકમા ભૃત્યપદ છે તેનો અર્થ નોકર થાય છે પરંતુ તે શબ્દ નોકર નિવાયના પોષ્યવર્ગનુ ઉપલક્ષણ છે [અર્થાત્ ભૃત્યશબ્દથી

यद्दानं तत् महादानम् । अन्यत् = एतद्विशेषणरहितं पुनः दानं एव ॥७/१३॥

कल्याणकन्दली

‘जातिश्च वृद्धो विधनः’ कुलान् ॥ — इति । पोष्यापोषकत्वे तु गृहिणा न परिजनो न धर्माहंताऽपि । इदञ्च व्यवहारतोऽवगन्तव्यम् । निश्चयतः देव-गुरु-स्वात्मानं त्रयं एव पोष्या । परमनिश्चयेन च स्वात्मैव पोष्य इत्यादिकं श्राद्धगुणविवरणादितः [पृ ८७] ज्ञेयम् ।

महादानप्रतिपादनञ्च योगविन्दो — पात्रे दीनादिवर्गे च दानं विधिवदिष्यते । पोष्यवर्गाऽविरोधेन, न विरुद्धं स्वतश्च यत् ॥१०१॥ — इति । दानस्थले विधिश्च — दत्तं यदुपकाराय, द्वयोरप्युपजायते । नातुराप-यत्तुल्यं तु तदेतद्विधिवन्मतम् ॥१२४॥ — इत्येव योगविन्दो प्रदर्शितः । कार्तिकेयानुप्रेक्षावृत्तो शुभचन्द्रेण तु — [१] श्रद्धा, [२] तुष्टिः, [३] भक्तिः, [४] विज्ञानम्, [५] अलुब्धता, [६] क्षमा, [७] शक्तिः — [गा.६३१] इत्येव दानगुणा दर्शिताः । प्रकारान्तरेण तु — ‘श्रद्धा भक्तिरलोलत्वं’ दया शक्तिः क्षमा परा । विज्ञानं चेति सप्तैते गुणा दातुं प्रकीर्तिताः ॥ — [] इत्यपि बोध्यम् । — आनन्दाश्रूणि रोमाञ्चो बहुमानः प्रियं वचः । किञ्चानुमोदनं पात्रे दानभूषणपञ्चकम् ॥ — [] इति दान-भूषणानि । — ‘अनादरो विलम्बश्च तिरस्कारोऽभिमानता । पश्चात्तापश्च पश्चापि सद्दानं दृष्यन्त्यमी ॥ — इति दानदूषणानि । न च किमित्यादौ दानस्य प्रदर्शनमकारि लोकोत्तरतत्त्वनिरूपणे इति शङ्कनीयम्, तस्यैव धर्माऽऽदिपटत्वात् । तदुक्तं योगविन्दो — धर्मस्यादिपटं दानं, दानं दारिद्र्यनाशनम् । जनप्रियकरं दानं, दानं कीर्त्यादिवर्धनम् ॥१२५॥ — इति । दर्शनकुलकेऽपि — दाणं सौहृगकरं दाणं आरुगकरणं परमं । दाणं भोगनिहाणं दाणं ठाणं गुणगणाणं ॥३॥ — इत्येव दानमाहात्म्यमुक्तम् । चाणक्यसूत्रेऽपि — दानं धर्मं — [१५५] इत्युक्तम् । महादानं = लोकोत्तरदानमित्यर्थः । उपलक्षणादाशसाराहित्यादिकमपि बोध्यं, यथोक्तं पुष्पमालाया — आससाइविरहिणो सद्धारोमचक्रुड्ज्जतो । कम्मक्खयहेउ चियं दिज्जा दाणं सुपत्तेसु ॥४६॥ — इति । इदमेव परं सात्त्विकादिदानमुच्यते, यथोक्तं महाभारते — दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे । देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ — [भीष्मपर्व ४१/२०] इति । स्कन्दपुराणे च — पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनवेक्ष्य प्रयोजनम् । केवलं धर्मबुद्ध्या यत्, धर्मदानं तदुच्यते ॥ — [माहेश्वरखण्ड-कौमा ४/५६] इत्येवमुक्तम् ।

वस्तुतस्तत्त्वभयदानमेव महादानम्, तदुक्तं सूत्रकृताङ्गे — दाणाणं सैद्धं अभयण्याणं — [१/६/०३] । प्रश्रव्याकरणेऽपि — दाणाणं चैव अभयदाणं — [०/४] इत्युक्तम् । पद्मपुराणेऽपि — सर्वेषामेव दानानामिदमेवैकमुत्तमम् । अभयं सर्वभूतानां नास्ति दानमतः परम् ॥ — [८/१८/४३८] इत्युक्तम् । धर्मरत्नकरण्डकेऽपि — सर्वजीवाभयं भावादत्तं येन दयालुना यद्दातव्यं तत्तत्सर्वं दत्तं तेन महात्मना ॥२२९॥ — इत्युक्तम् । — सर्वेषु दानेष्वभयप्रदानम् — [हितोपदेश-पृ १२४] इत्यप्यत्रानुस्मर्तव्यम् । अन्यत्रापि — गोभूमि-सुवन्न-हिरन्ममाऽदाणं दिति बहुया वि । जे दिति अभयदाणं ते वीरला जीवलो-गमि ॥ — [] इत्युक्तम् । मूलकारैरपि समरादित्यकथाया — अभयदाणोवदृष्टमदाणाणं औघओ किं पहाणयर ति । भगवया भणितं - सोम ! सुण, अभयदाणं — [भव ९पृ ९८६] इत्युपदर्शितम् ।

एतद्विशेषणरहितमिति । अन्यायार्जितं पोष्यवर्गोपरोधेन गुर्वसम्पत्त्या अनुकम्पा-सुपात्रव्यतिरिक्तविषयेऽविधिना आतुराप-यत्तुल्यं वा यद् दीयते तत् पुनः दानमेव, लौकिकानुष्ठानं, न तु लोकोत्तरमिति भावः । तदुक्तं — दत्तं स्वल्पोऽपि मद्राय स्यादर्थो न्यायसङ्गतः । अन्यायात् पुनर्दत्तं पुष्कलोऽपि फलोऽस्ति ॥ — [श्राद्धगुणविवरण-पृ ४] इति । यदपि महाभारते — यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः । दीयते च परिकल्पितं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते । असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ — [भीष्मपर्व ४१/२०-२१] इत्युक्तं तदपि लौकिकं विज्ञेयम् ॥५/१३॥

નોંડર, પોતાના નાના ભાઈ-બહેન, મતાન વગેરે પોષ્યવર્ગને સમગ્ર લેવાનો] અહીં બતાવેલ વિશેષણથી રહિત જે અપાય તે માત્ર દાન જાણુ [૫/૧૩]

વિશેષાર્થ - આર્યાવર્તના ધિષ્ઠ પુરુષોએ પૂર્વ કાળમા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય [= વેપારી] અને શુદ્ર [હરિજન વગેરે BC] આમ ચાર જાતિમા માનવોને વહેથી દીધા હતા તેમ જ તેમની આજીવિકાના સાધનો પણ નક્કી કરેલા જેમ કે બ્રાહ્મણ મિશ્રાધી ગુજરાન કરે, ક્ષત્રિયો યુદ્ધ, મરજાણ વગેરે ઢાગ જીવનનિર્વાહ કરે, વૈશ્યો વેપારપદ્ધતિ-વહાણવટા દ્વારા ધારાધોરણમુજબ આજીવિકા મેળવે, શુદ્ર લોકો કારીગીરી દ્વારા રોજીરોટી મેળવે વાણકર, લુહાર, સુધાર, ઘાયી, મોથી, હજમ વગેરે કારીગરવર્ગ શુદ્રવિભાગમા આવે હાથવાણાટ, લુહારી, સુધારી વગેરે ઉદ્યોગ હોવાથી તેમને ઉદ્યોગપતિ પણ કહેવાય વૈશ્ય = વેપારીવર્ગ કાપડ બનાવે નહિ પણ વાણકર [= હરિજન] બનાવેલ કાપડને વેચે નવો માલ બનાવવાનો મહાઆરભ વેપારી ના કરે ટૂંકમા માલ બનાવવાનું કામ ઉદ્યોગપતિ = કારીગરવર્ગ = શુદ્રલોકો કરે માલ વેચવાનું કામ વેપારીવર્ગ = વૈશ્ય લોકો કરે પૂર્વપુરુષોની આ મર્યાદા ઢાગ જે કાઈ દ્રવ્ય યથોચિત રીતે મળે તે ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય કહેવાય આનો મતલબ એ યથો કે ક્ષત્રિય વેપાર કરીને જે દ્રવ્ય મેળવે અથવા વેપારી લોકો રાજમાન્ય ધારાધોરણનું ઉલ્લઘન કરીને જે દ્રવ્ય મેળવે તે અન્યાયોપાર્જિત કહેવાય આ રીતે અર્થવ્યવસ્થા

દેવાર્ચનેઽપ્યેનમતિદેશમાહ -> 'દેવે'ત્યાદિ ।

દેવગુણપરિજ્ઞાનાત્ તદ્વાવાનુગતમુત્તમં વિધિના । સ્યાદાદરાદિયુક્ત યત્તદેવાર્ચન ચેષ્ટમ્ ॥૫/૧૪॥

દેવગુણાના વીતરાગત્વાદીના પરિજ્ઞાનાત્ તેષુ ગુણેષુ યો ભાવ = બહુમાન તેન અનુગત = યુવત, ઉત્તમ = પ્રધાન વિધિના = શાસ્ત્રોપદેશેન યત્ આદરાદિના યુવત સ્યાત્, આદિના કરણપ્રીત્યવિઘ્નસમ્પદાગમાદિસદ્ગ્રહ । તદેવાર્ચન ચેષ્ટમ્ । અન્યતુ દેવાર્ચનમાત્રમ્ ॥૭/૧૪॥ અન્યત્રાઽપ્યેનમતિદેશમાહ -> 'એવમિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

- દેવાર્ચનેઽપિ એન = લૌકિક-લોકોત્તરભેદમિત્ર અતિદેશમાહ । એકત્ર શ્રુતસ્યાન્યત્રાભિસમ્બન્ધોઽતિદેશ । સ ચાતિદેશ પોઢા -> [૧] શાસ્ત્રાતિદેશ, [૨] કાર્યાતિદેશ, [૩] નિમિત્તાતિદેશ, [૪] વ્યપદેશાતિદેશ, [૫] તાદાત્મ્યાતિદેશ, [૬] રૂપાતિદેશશ્ચેતિ વ્યક્ત શબ્દકૌસ્તુભે ।

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> દેવગુણપરિજ્ઞાનાત્ તદ્વાવાનુગત આદરાદિયુક્ત વિધિના યત્ ઉત્તમ સ્યાત્ તદેવાર્ચન ચેષ્ટમ્ ॥૫/૧૪॥ ઇયંચ કારિકા પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદૌ [પ્ર,શ કા ૬૬ પૃ.૩૬૪] સમુદ્ભૂતા । તત્ર ચ 'દેવગુણપ્રણિધાનાદિ'તિ પાઠ । વીતરાગત્વાદીનામિતિ । આદિપદેન સમન્તભદ્રત્વાદિગ્રહણમ્ । પરિજ્ઞાનાત્ = યથાવસ્થિતનિશ્ચયાત્ । અનેનાઽઽભોગદ્રવ્યસ્તવત્ત્વમ-સ્યાઽઽવિષ્કૃતમ્ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે -> દેવગુણપરિજ્ઞાના તત્ત્વાવાનુગયમુત્તમ વિધિના । આયરસાર જિણપૂયણેન આભોગ-દલ્લત્થઓ ॥૨૦૩॥ <- ઇતિ । કરણપ્રીત્યવિઘ્નસમ્પદાગમાદિસદ્ગ્રહ ઇતિ । આદિપદાત્ જિજ્ઞાસાદિગ્રહણમ્ । ઇત્યમેવ સદનુષ્ઠાનલક્ષણસામ્રાજ્યાત્ । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે લલિતવિસ્તરાયાચ્ચ પરમતાનુવાદેન -> આદર કરણે પ્રીતિ-રવિઘ્ન સમ્પદાગમ । જિજ્ઞાસા તન્નિસેવા ચ સદનુષ્ઠાનલક્ષણમ્ ॥ <- [યો ૧૩૩] ઇતિ । તત્ દેવાર્ચનચ્ચ ઇષ્ટમ્ અન્યતુ = દેવગુણપરિજ્ઞાનાઽપ્રયુક્ત તદ્બહુમાનાપેત વિધિવિકલમાદરાદિરહિત વા દેવાર્ચનમાત્ર, અનુબન્ધાઽસાધકત્વાત્ । -> 'ઇત્યચ્ચ પ્રણિધાનેનૈવ મહાપૂજા, અન્યથા તુ પૂજામાત્રમિતિ શાસ્ત્રગર્ભાર્થ' [પ્ર શ. પૃ ૩૬૪] ઇતિ વ્યક્ત પ્રતિમાશતકવૃત્તૌ । પૂજામાત્રમિતિ અનાભોગદ્રવ્યસ્તવ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે -> પૂજાવિહિવિરહાઓ અપરિજ્ઞાનાઓ જિણગયગુણાણ । સુહરિણામકયત્રાપ્સોઽ-પામોગદલ્લત્થઓ ॥૨૦૫॥ <- ઇતિ ॥૫/૧૪॥

જળવાવાધી બેકારી જેવો પ્રશ્ન પૂર્વકાળમા ક્યારેય નહતો આજે તેનાથી ઊલટુ થવાથી બેકારી વગેરે સમસ્યાઓ સર્જઈ છે દા ત કાપડની મિલોએ વાણકરોને બેકાર બનાવ્યા બુટ-ચપ્પલ-સેડલ વગેરે બનાવનાર Bata કંપનીએ મોથીઓને ખલાસ કર્યા પ્રાચીન ભારતની પશુપ્રધાન-કૃષિપ્રધાન અર્થવ્યવસ્થાની સંસ્કૃતિને તોડી યત્રપ્રધાન પશ્ચિમી અર્થવ્યવસ્થા આવવાથી બેકારી, મોઘવારી વગેરે અનેક સળગતી સમસ્યાઓ સર્જઈ છે દા ત હિરાના વેપારમા લેઝરમશિન આવવાથી હિરા ધસનારા લાખો લોકો બેકાર થઈ ગયા ઋષિપ્રધાન અને કૃષિપ્રધાન ભારતીય સંસ્કૃતિ-મર્યાદાનો ભગ કરી શોપાગુખોરી વગેરે અનેક પ્રદૂષણોને પ્રગટાવનાર યત્રવાદગર્ભિત પશ્ચિમી સંસ્કૃતિ અનુસાર ઔદ્યોગીકરણ દ્વારા હાલ વેપારીવર્ગ ધન મેળવે છે તે ટીકાકાર મહોપાધ્યાયજીના મતમુજબ અન્યાયોપાર્જિત કહેવાય તેનું અર્પણ કરવું તે મહાદાન નહિ પણ દાન કહેવાય ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યનું દાન જ મહાદાન બની શકે તે દ્રવ્ય પણ પોતાના સત્તાને કે સગાવહાલાને નહિ પણ ગરીબ વગેરે અનુકંપાપાત્રમા અને તપસ્વી, ધર્મગુરુ વગેરે ભક્તિપાત્રમા આપવામા આવે તો જ તે મહાદાન બની શકે તેમ જ તે અર્પણ પણ પોતાના પિતા, દાદા વગેરે કુલવૃદ્ધ, જ્ઞાતિવૃદ્ધ વગેરેની સમતિથી અપાય તો જ તે મહાદાન બની શકે વળી, દ્રવ્યસમર્પણ એટલી હદ સુધી ન થવું જોઈએ કે પોતાના સત્તાને, પત્ની વગેરે કુટુંબીજન અને પોતાના નોકર, ચોકિદાર વગેરેને સ્વજીવનનિર્વાહ માટે બીજા પાસે ભીખ માગવી પડે આમ આ ચાર શરતનું પાલન થાય તો જ તે મહાદાન બને તેનો ભગ થાય તો તે માત્ર દાન કહેવાય [૫/૧૩]

દેવની પૂજામા પણ આ અતિદેશને મૂલકારથી જાણાવે છે અતિદેશનો અર્થ છે એક સ્થાને કહેવાયેલ કે સભાગાયેલ પદાર્થનો અન્યત્ર સબધ = સાકળ જોડવી

ગાથાર્થ - ભગવાનના ગુણોને જાણીને તેના વિશે બહુમાનગર્ભિત આદરાદિથી યુક્ત એવું વિધિપૂર્વક જે થાય તે ઈષ્ટ દેવપૂજન થાય [૫/૧૪]

.... તો ઈષ્ટ દેવાર્ચન હરેવાય

ટીકાર્થ - ભગવાનના વીતરાગતા વગેરે ગુણોના વ્યવસ્થિત જ્ઞાનથી તે ગુણોના વિશે બહુમાનથી યુક્ત, પ્રધાન, શાસ્ત્રોપદેશાનુસારે જે આદરાદિથી યુક્ત હોય તે દેવાર્ચન ઈષ્ટ દેવાર્ચન થાય મૂળ ગાથામા 'આદરાદિયુક્ત' મા જે આદિપદ છે તેનાથી તે દેવાર્ચન કરતી વખતે પ્રીતિ હોય, નિર્વિઘ્ન રીતે દેવાર્ચન થાય, દેવાર્ચન કરતા સપત્તિ મળે-આ બધું પણ સમજી લેવાનું તો તે ઈષ્ટ દેવાર્ચન બને એ સિવાયનું દેવાર્ચન માત્ર બને [૫/૧૪]

एव गुरुसेवादि च काले सयोगविघ्नवर्जनया । इत्यादिकृत्यकरण लोकोत्तरतत्त्वसम्प्राप्तिः ॥५/१५॥

एव = विधिलैव 'गुरुणा धर्माचार्यप्रभृतीना सेवा, तदादि आदिशब्दात् पूजनादिग्रह, काले = अवसरे सयोगाणा = शोभनधर्मव्यापाराणा स्वाध्याय-ध्यानादीना विघ्नवर्जनया = विघातत्यागेन, विधेयमिति यावद्यशेष । इत्यादीना

कल्याणकन्दली

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → एव च सयोगविघ्नवर्जनया कालે ગુરુસેવાદિ ઇત્યાદિકૃત્યકરણ લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તિ ॥૫/૧૫॥ ડય કારિકા પચાસકવૃત્તયાદૌ [૨/૩૩] સમુદ્રૂતા । વિધિના = સૂત્રોક્તવિધિવત્ પુરુષાદ્યપ્રશ્નયેત્યર્થ । તદુક્ત મૂલકારૈ ઉપદેશપદે → પુરિગતસ્સુવચાર અવચાર ચળળો ય ણાઝળ । કુઝ્જા વેચાર્વાઙ્ય, આળ કાઝ નિરાસમો ← ॥૨૩૭॥ ઇતિ । અતઃ ઇવ ભર્તૃહરિણાઽપિ → 'મેવાધર્મ, પરમગહનો યોગિનામપ્યગમ્ય' ← [૫૮] ઇતિ નીતિગતકે પ્રોક્તમ્ । ધર્માચાર્યપ્રભૃતીનામિતિ । પ્રભૃતિપદનોપાધ્યાય-તપસ્વ્યાદિગ્રહણમ્ । સેવા = આહારાદિના વેચાવૃત્ત્ય, યદ્વા શરીરવિશ્રામણાદિક યયોક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચે → આચાર્યાદિવિપ્તિ હેતદ્વિગુણ્ણ ભાવયોગિણુ । વેચાવૃત્ત્ય ચ વિધિવચ્છુદ્ધાગયવિશેષત ॥૨૬॥ ← ઇતિ । ન ચ વેચાવૃત્ત્યસ્ય કાયક્લશરૂપત્વાત્કથ લોકોત્તરતત્ત્વમપ્રાપ્તાનુપયોગ ઇત્યાશ્ચનીયમ્, વિધ્યાદરાદિપરિકલિતમ્ય તસ્ય જિનનામકર્માક્ષેપકત્વાત્, યદુક્ત ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે → વેચાવૃત્તેણ તિત્થયરનામગોત્ત ક્રમ્મ નિવધઃ ← [૨૯/૫૫] ઇતિ ।

પૂજનાદિગ્રહ ઇતિ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિમસુચ્યે → ગુરુવો દેવતા વિપ્રા યતયશ્ચ તપોધના । પૂજનાયા મહાત્માન સુપ્રયત્નેન ચેતસા ॥૧૫૧॥ ← ઇતિ । મુર્યવૃત્ત્યા માધૂના પૂજનચ્ચાઝન ન નવાદ્વિવામચૂર્ણપ્રશ્નેપસ્વરૂપ ન વા સ્વર્ણનાળકાદિદોકનરૂપ ન વાઽઽરત્રિકાદિલક્ષણ, યયોક્ત યોગશાસ્ત્રે આન્તરશ્લોકેયુ → અન્નાદીનામિદ દાનમુક્ત ધર્મોપકારિણામ્ । ધર્મોપકારવાદ્યાના સ્વર્ણાદીના ન તન્મતમ્ ॥ દત્તેન યેન દીપ્યન્તે ક્રોધ-લોભ-સ્મરાદય । ન તત્ સ્વર્ણ ચરિત્રિભ્યો દદ્યાચારિત્રનાશનમ્ ॥ ← [૩/૮૭/૧-૨] ઇતિ । કિન્તુ વિગુદ્ધાઽન્ન-વસ્ત્ર-પાત્ર-પ્રભૃતિપ્રદાનાત્મક તત્ ચોલ્યમ્ । → 'વમહો-મયળાઽઽસળ'-'ભત્ત-પાળ-મૈસજ્જ-વત્થ-પત્તાઠ । જઙ્ગવિ ન પજ્જત્તયળો યોવા વિ હુ ધોવન દેહ ॥ ← [] ઇત્યપ્રકારદાને યતીના પૂજન ઉપદેશસારવૃત્તાવપિ સ્પષ્ટમ્ । તદુક્ત દશવેકાલિકચૂર્ણો અગસ્યસિદ્ધસૂરીશ્વરેણાપિ → વત્થ-ભત્તાદિપદાળમુભયજોગ્ગ પૂયળ ← [દ વૈ ચૂ -પૃ ૨૫૫] । દર્શનશુદ્ધિપ્રકરણેઽપિ શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિભિઃ → વહુમાળ વદળય નિવેયળા પાલળા ય જત્તેળ । ડવગરળદાળમેય ગુરુપૂયા હોઙ વિળ્ળેયળા ॥૧૬૬॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । પ્રયસાયામપિ પૂજાપદપ્રયોગ પ્રવર્તતે-યદ્યા દશવેકાલિકચૂર્ણો → ગિહત્યા વિ ણ પૂયતિ - 'અહો મટ્ટારઙો અળમત્તો' ← [દ વૈ અ ચૂ અ ૫ ડ ૨ સૂ ૪૨ પૃ ૧૩૬] ઇતિ । શ્રીજિનેશ્વરસૂરિભિઃ કયાકોપે → પૂઙ સાહુળો પરાળ ભત્તાળ, ચઙ્ગવિહારેળ વત્થ-પત્ત-કવ્વલ-ઓસહ-મૈસજ્જાઙ્ગા ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રીજિનેશ્વર-સૂરિભિ અષ્ટકપ્રકરળવૃત્તો અપિ → ગૃળન્તિ શાસ્ત્રાર્થમિતિ ગુરવ = સાધવ, તેયા પૂજન = ભક્ત-પાન-વસ્ત્ર-પાત્ર-પ્રણામાદિ-ભિરભ્યર્ચન = ગુરુપૂજન ← [અ ૨૪/ગા ૮ વૃ.] ઇત્યુક્તમ્ । ઉપદેશમાલાદોઘટ્ટીટીકાયામપિ → પ્રોઢપ્રીતિતરઙ્ગસન્નિ હૃદય વાર્ણા ગુળગ્રાહિણી, કાય કૈતવવન્ધવન્દનકવાન્ દુશ્લેષિતાલોચનમ્ । પ્રાયશ્ચિત્ત-પવિત્રપાલનવિધિર્વસ્ત્રાન્નપાનાશ્રયપ્રવાર-પ્રમુખદાનમિતિ સત્પૂજા ગુરોર્ગીયતે ॥[અ મા ૨૪૦/દો પૃ ૨૦૦] ← ઇત્યુક્તમ્ । યયોક્ત પચ્ચકલ્પભાષ્યેઽપિ → ણાળે ચરળે ગુળકારગાળિ આહારડવહિમાદીળિ । ણ્તેળ અળ્ળળાતા તહિ ઠિતાળ તુ તો પૂજા ॥૧૮૯૫॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । → આહારાઙ્ગિ નાળાઙ્ગળ ગુળકારગાળિ ત્તિ તેન અળ્ળાચ । તેસુ પુળ નાળાઙ્ગસુ ઠિયસ્સ પૂયા વિ ડચ્છિઙ્ગઙ્ગ । જહા ગળહારિસ્મુકોસાહારોવહિમાઙ્ગિ ← ઇતિ પચ્ચકલ્પચૂર્ણિકારઃ । ઉત્તગધ્યયનવૃત્તો અપિ → ય પૂજા = વસ્ત્ર-પાત્રાઽઽહારાદિભિ અર્ચા નેચ્છતિ ← [૧૫/

મૂલકાન્દ્રી અન્ય સ્થાને પણ આ અતિદેશને બતાવે છે -

ગાથાર્થ - આ રીતે મુદર યોગોમા વિઘ્નના પગિહારપૂર્વક અવસરે ગુરુસેવા વગેરે કરવી - ઈત્યાદિ કર્તવ્યપાલન લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તિ છે [૫/૧૫]

ૐ ગુરુસેવા ૪૬ રીતે ૪૨વી ? ૐ

ટીકાર્થ - વિધિપૂર્વક જ ધર્માચાર્ય વગેરે ગુરુભગવતોની સેવા વગેરે કરવી મૂળ શ્લોકમા 'સેવાદિ' મા જો આદિપદ છે તેનાથી પૂજન વગેરેને સમજી લેવા મેવા, પૂજન વગેરે અવસરે કરાય તથા ગુરુદેવના સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વગેરેમા ખલેલ ન પડે તે રીતે સેવા કરવી જોઈએ 'કરવી જોઈએ' આનો ઉલ્લેખ મૂળ શ્લોકમા નથી પરંતુ ટીકાકાન્દ્રીએ અધ્યાહારથી તેનું સંકલ્પ

દ પ્રતી 'ગુરુણા' ઇતિ પદ નાસ્તિ ।

= એવમાદીના મહત્પદેષ્ટપદ-સત્પદાદિભિર્વિશિષ્યતે । તદેવ લોકોત્તરપદાભિધેયમિતિ ભાવ ॥૭/૧૭॥

ઇય પુનરેત્કાર્થક્રિયાયા સત્કલાર્થક્રિયાસાપેક્ષા સ્યાદિત્યાહ → 'ઇતરેતરે'ત્યાદિ ।

ઇતરેતરસાપેક્ષા ત્વેપા પુનરાપ્તવચનપરિણત્યા । ભવતિ યથોદિતનીત્યા પુસા પુણ્યાનુભાવેન ॥૫/૧૬॥

એષા પુન લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તિ આપ્તવચનસ્ય પરિણત્યા = એકાક્રિયા સત્કલક્રિયાસાપેક્ષેતિ સસ્કારરૂપયા,

કલ્યાણકન્દલી

૫] इत्येव लक्ष्मीवल्लभगणिना निषेधमुखेन मुनिवर्णनमकारि । नेमिचन्द्रसूरिभिरपि → अभिलपति न पूजा = वस्त्रादिसपर्याम्
← [१५/५] इत्युक्तम् उत्तराध्ययनवृत्तौ । शान्तिसूरिभिरपि → पूजा = वस्त्र-पात्रादिभिः सपर्या ← [१५/५] इत्येवमेव
उत्तराध्ययनवृहद्वृत्तौ प्रोक्तम् । उत्तराध्ययनावचूणौ अपि → नैव पूजा वस्त्रादिभिः सयत इच्छति ← [१५/५] इत्येव
ध्वनितम् । शास्त्रश्रुत जगद्गुरु-कलिकालसर्वज्ञादीना नवाङ्गिपूजनादिक तु चरितानुवादरूपम् । न च चरितानुवादवचनानि विधि-
निषेधसाधकानि भवन्ति अन्यथा सूर्याभादिदेववक्तव्यताया बहूना शस्त्रादिवस्तूनामर्चन श्रूयत इति तदपि विधेय स्यादिति व्यक्त
ज्ञाताधर्मकथाङ्गवृत्तौ [अ १६ सू १२५ द्रौपदी] । सङ्घाचारभाष्येऽपि → चरितानुवादविहितानि हि नोत्सर्गाभिधविधिवादस्य
बाधकानि साधकानि वा भवितुमर्हन्ति, कारणाश्रितत्वेन द्वितीयपदान्तर्वर्तित्वात्तेषाम् ← [गा १३४] इत्युक्तम् । क्वचित् श्रूयमाण
विधान तु न यथेच्छ सार्वत्रिक कार्यम्, अन्यथा जिनाज्ञाविलोपप्रसङ्गादिति दिक् ।

લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તિઃ કારણે કાર્યોપચારાત્ ઉચ્યતે । વિધિયુક્ત હિ = વિધિ-બહુમાનોંચિત્યાદિપરિકલિતમેવ દાનાદિ
= દાન-દેવાર્ચન-ગુરુસેવાદિ યત્ = યસ્માત્ મહત્પદેષ્ટપદસત્પદાદિભિઃ વિશિષ્યતે = યથાક્રમ 'મહાદાન ઇદેવાર્ચન સદુરુ-
સેવાદી'ત્યેવ પરિભાષ્યતે । મહત્પદાદ્યુપસન્દાનેનેદમભિવ્યજ્યતે યદુત તથાવિધકર્મોદયાદ્ ભ્રષ્ટમપિ વિધ્યાદરાદિપરિકલિતમનુષ્ઠાનમચિર-
કાલેનૈવાઽઽત્મલાભ લભતે, ક્ષયોપશમભાવપ્રયુક્તપરમાદરવિધિપ્રભૃતિપ્રયુક્તત્વાત્, યથોક્ત પચ્ચાશકે → સ્વાઓવસમિગભાવે દહ-
જત્તકય સુહ અણુઢાળ । પરિવડિયપિ હુ જાયડ પુણોઽવિ તન્માવબુઢ્ધિકર ॥ ← [૩/૨૪] ઇત્યાદિ વિભાવનીયમ્ ॥૫/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે ઢ્પઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એપા પુન આપ્તવચનપરિણત્યા યથોદિતનીત્યા પુસા પુણ્યાનુભાવેન ઇતરેતરસાપેક્ષા તુ ભવતિ
॥૫/૧૬॥

'એકાક્રિયા = એકાઽપિ ક્રિયા સત્કલક્રિયાસાપેક્ષા = સ્વેતરસકલકર્તવ્યાઽવિરોધિની' ઇતિ સસ્કારરૂપયા । કરણે

કરેલ છે આવા પ્રકારના આગમોક્ત કર્તવ્યોને વિધિથી કરવા તે લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ કહેવાય વિધિયુક્ત દાન, દેવાર્ચન અને
ગુરુસેવા કમિક રીતે મહા, ઈષ્ટ અને સત્ પદથી વિશિષ્ટ થાય છે [અર્થાત્ મહાદાન, ઈષ્ટ દેવાર્ચન અને સત્ ગુરુસેવા બને છે]
વિધિયુક્ત મહાદાન વગેરે જ લોકોત્તર છે આવુ જણાવવાનો શ્રીમદ્જીનો આશય છે [૫/૧૫]

વિશેષાર્થ - ગુરુસેવા સત્ ગુરુસેવા બને તે માટે ૩ શરત છે [૧] ગુરુસેવા વિધિયુક્ત થવી જોઈએ, [૨] યોગ્ય અવસરે
થવી જોઈએ, [૩] ગુરુના યોગોમા વ્યાઘાત ન આવે તે રીતે જ થવી જોઈએ ગુરુને વિના કારણે દોષિત ગોચરી-પાણી વપરાવે
તે ગુરુસેવા સમ્યક્ નથી ગુરુમહારાજના આરામના સમયે બપોરે પરિલેહાણ કરવા જય તે ગુરુભક્તિ સાથી ન કહી શકાય ગુરુદેવ
ભરઉધમા હોય તે વખતે તેમના પગ દબાવવા તે ગુરુભક્તિ વિવેકહીન કહેવાય ગુરુદેવ ધ્યાન ધરતા હોય, વાચતા આપતા હોય,
સ્વાધ્યાય કરતા હોય, શાસ્ત્રસર્જન કરતા હોય તે સમયે તેમની કમર દબાવવા કે માથુ દબાવવા જવુ તે ગુરુસેવા ઉચિત ન કહેવાય
તીર્થસ્થળ વગેરેમા ગુરુદેવ પરમાત્મભક્તિમા એકાકાર થઈ ગયા હોય તે વખતે તેમને ગોચરી વાપરવા બોલાવવા, ગોચરી વપરાવવાની
ઉત્કઠા બતાવવી તે ગુરુભક્તિ પાણ તાત્ત્વિક ન બને ગુરુદેવને શરદી થઈ હોય ત્યારે તેમને ભક્તિથી શીખડ વપરાવવો તે સાથી
ગુરુભક્તિ નથી ઉપરોક્ત ૩ શરતનુ પાલન થાય તો જ તે સાથી-સારી ગુરુસેવા બની શકે, જેનો લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિમા શ્રીમદ્જીએ
નિર્દેશ કરેલ છે [૫/૧૫]

લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ એક ક્રિયા કરતી વખતે પાણ સર્વ ક્રિયાને સાપેક્ષ હોય છે આ વાતને મૂલકારથી જણાવે છે કે -
ગાથાર્થ - વળી, લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ એ આપ્તવચનપરિણતિ દ્વારા પૂર્વોક્ત પદ્ધતિથી જીવોના પુણ્યપ્રભાવથી અન્યોન્ય સાપેક્ષ
જ હોય છે [૫/૧૬]

❀ ઢિયામાં પછા સાપેક્ષવાદ સઽમાજ્ય ❀

ટીકાર્થ - 'એક ક્રિયા સર્વ ક્રિયાને સાપેક્ષ હોય' આવા પ્રકારની આપ્તવચનની સસ્કારાત્મક પરિણતિ દ્વારા પૂર્વોક્ત ન્યાયથી

૧ ર પ્રતા → 'ઇતરે'ત્યાદિ ← ઇતિ પાઠાન્તરમ્ ।

યથોદિતતીત્યા = યથોતતન્યાયેન પુસા પુણ્યાનુભાવેન = સદ્ગુહિદેતુપુણ્યવિપાકેન હતરેતરસાપેક્ષા તુ = પરસ્પરકાર્યાઽવિરોધિન્યેવ ભવતિ । કાર્યાન્તરવિરોધેન સત્કાર્યસ્યાપિ લોકિકત્વાદિતિ ભાવ ॥૭/૧૬॥

॥ ઇતિ પચમ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિષોડશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

તૃતીયા જ્ઞેયા । સદ્બુદ્ધિહેતુપુણ્યવિપાકેન = માર્ગાનુચિતપ્રત્યક્ષગુણાદૃષ્ટાંદયેન । પ્રકૃતે તૃતીયા હેતા બોધ્યા । પરસ્પરકાર્યા-વિરોધિન્યેવેતિ । અનૈનાનેકાન્તવાદસ્ય જ્ઞાન-ક્રિયોભયપર્યાપ્તત્વમાવેદિતમ્ । પ્વકાર્ગફલ કળ્ઠતો વ્યાચરે - કાર્યાન્તરવિરોધિનઃ = સ્વપરગોચરાન્યકૃત્યવ્યાયાતકારિણ સત્કાર્યસ્યાઽપિ = સ્વરૂપત ગોમનધર્મવ્યાપારસ્યાપિ લોકિકત્વાત્ = અનુવં-વિકલ-ત્વાત્ । તદુક્ત શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિભિઃ સ્પર્દેગપદવૃત્તો → ન હિ ધર્માન્તરાણિ ત્રાધમાનો ધર્મો ધર્મરૂપતા પ્રતિપદ્યતે ← [ગા ૮૮૭] । યથોક્ત → ધર્મ યો વાયતે ધર્મો ન મ ધર્મ યતા મત । અરિરોધેન યો ધર્મ મ ધર્મ ઇતિ કીર્તિત ॥ ← [] ઇતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ટીકાકૃતાઽપિ જ્ઞાનસાંગ → તદેવ હિ તપ કાર્ય દુષ્યાંન યત્ર નો ભવેત્ । યેન યોગા ન હીયન્તે ક્ષાયન્તે નેન્દ્રિયાણિ ચ ॥ [૩/૫] ← ઇત્યુક્તમ્ । અતઃ પ્વાઽગમમાહિતચિત્તગ્ય ગારીરિકાઽઽતાપનાદા તત્ત્વમપાકૃતમ્, પાપતાપવિરહેન તપ પદપ્રવૃત્તિનિમિત્તવિગ્રહાત્ । યદુક્ત નિશીયચૂર્ણા → તળંતે અર્ગળ પાવ કમ્મમિતિ તવો ← [૫૬] । અસયમાદિદોષસામ્રાજ્યેઽપિ તપોવિરહો દૃષ્ટ્ય, તપો ગમ્યતાપત્વાત્ યથોક્ત નિશીયચૂર્ણા → યત્ર તપ તત્ર નિયમાત્ સયમ, યત્ર સયમ તત્રાપિ નિયમાત્ તપઃ ← [૩૩૩૦] । અતો ન તતોઽપવાર્વાસિમ્મમ્ભવ → ન હિ ચાલતવેળ મુક્તુ ત્તિ ← [૨૧૫] ઇતિ આચારાદ્વનિયુક્તિવચનાત્ । પ્તાવતા મવંત્રાંચિત્યાઽઽપચ્યયવિવેક-તત્ત્વદૃષ્ટિપ્રમૂર્તિનામઅર્હિતત્વમાવિફુતમ્ । તદુક્ત નિશીયમાપ્યે → જો તુ ગુણો દોષકર્મ, ણ સો ગુણો, દોસ ણ સો હોતી । અગુણો વિ ય હોતિ ગુણો, જો મુદર ણિન્ઠાઓ હોતી ॥૮૭૭॥ ← ઇતિ માવર્તીય તત્ત્વમેતત્ પર્યુપામિતગુરુકુલે ॥૮/૧૬॥

ઇતિ મુનિયશોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા પચમપોડશક-યોગદીપિકાવિવર્ગમ્ ।

અવોને નદ્બુદ્ધિ આપનાર પુણ્યના વિપાકોદયથી લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ પચમપોડશક કાર્યમા વિરોધ નહિ કરનાર જ હોય છે અન્ય કાર્યનુ વિરોધી મત્કાર્ય પણ લોકિક અને છે એવો ભાવાર્થ ૩ [૫/૧૬]

વિશેષાર્થ - તારક યોગો શ્રી તીર્થકર ભગવતોને અપરિમિત બતાવેલ છે દેહે દેહે યોગની આગમના પ્રત્યેક માધક કરે તે શક્ય પણ નથી પરંતુ જે કોઈ પોતાને ઉચિત યોગ હોય તેની ઉપાસના ગુરુગમથી એવી થવી જોઈએ કે તેનાથી બીજા યોગને બાધા ન પડોયે, બીજા યોગો પ્રત્યે દ્રેષ-અદુષ્ટિ પેદા ન થઈ જાય આવી આત્મવચનની પશિગતિ મન્દારરૂપે વિદ્યમાન હોવાના લીધે લોકોત્તર-તત્ત્વપ્રાપ્તિરૂપે માન્ય એક પણ ક્રિયા અન્ય મર્વ ક્રિયાને સાપેક્ષ જ હોય દા ત પોતે કાપ કાઢવા બેસે તો પગત, ડોલ વગેરે અખડવાનો અવાજ બીજાના આધ્યાય, ધ્યાન, આધ્યાન વગેરે યોગોમા વ્યાધાત ઊભો ન થાય તેની કાળજી હોય તો જ વિધિ અને યતનાપૂર્વકની તે કાપ કાઢવાની ક્રિયા પણ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિરૂપ અને પોતે તપ એવો ન કરે જેથી પોતાના અધ્યયન-અધ્યાપન વગેરે યોગોને હાનિ પડોયે પોતે અતર્મુખી મયમજીવન છવે પણ આધ્યાન વાચનાર કે શાસનપ્રભાવક પુરુષો પ્રત્યે ધ્યાન કે અદુષ્ટિ હોય તો પોતાની ઉચ્ચ માધના પણ વાસ્તવમા લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ અતી ન શકે માટે જ 'માધ્વીઓને મભાળનાર અન્ય યોગ્ય સાધુ તૈયાર થયેલ ન હોય તો નાધ્વીના આચાર્યશ્રીને જિનકલ્પ સ્વીકારવાનો નિશીયમૂત્રમા નિષેધ કરેલ છે' તેમ જ પર્યુપાગાદિમા શ્રીતથાને આરાધના કરાવવાની અને માથે માથે સ્વય અદ્ભુત કરવાની શક્તિ ન હોય તો આગળ-પાછળ મવન્મરીનો અદ્ભુત વાળી આપવાનુ શાસ્ત્રમા વિરાન આવે છે તે જ ગીતે બીજે કોઈ વિકલ્પ મભવિત ન હોય ત્યારે સયમવિગમનાને ગોણ કરીને પણ આત્મવિરાધનાથી અથવુ અને આત્મવિગમનાને ગોણ કરીને શાસનવિરાધના અટકાવવી-આવો ઉક્લેષ પણ શાન્તકાર પચમર્ષિઓને કરેલ છે માટે તો ઉદાધીગજનુ વિનયરત્ન નામના વેપધારી સાધુએ ખૂન કર્યુ તેનો ખ્યાલ આવતા તેના ગુરુ શ્રીકલિકમૂર્તિએ તે જ છગીથી આત્મવિલોપન કર્યુ તો પણ આગમક અન્યા શ્રેણિક મહારાજે વેશ્યાયુક્ત શકરમદિરમા જેન સાધુને પૂરી દીધા ત્યારે સ્વય રત્નેહરાણ બાળી નાખીને અધોરી બાવા બનનાર તે જૈન સાધુ જિનાસાના આરાધક અન્યા લાભ-નુકસાનનો વિચાર કરીને તથા લાભા ગાળાના પરિણામને વિચારીને તેમ જ પોતાના નિમિત્તે થતી બીજાની આરાધના વગેરેને લક્ષમા ગમ્પીને જે કોઈ પણ વેરાગ્યઅયુક્ત વિધિયુક્ત વિવેકપ્રયુક્ત જિનોક્ત અનુશાન થાય તે લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિસ્વરૂપ અતી જાય- એ નિષ્કર્ષ મનનીય છે [૫/૧૬]

હે કરુણાસાગર ।

મને નિર્વિકારી, નિરહકારી, નિર્દોષી બનાવજે, વિનયી, વિવેકી, યેરાગી બનાવજે ધીર, વીર, ગભીર બનાવજે શાત, પ્રશાત ઉપશાત બનાવજે

પાંચમા પોદશકનો રવાધ્યાય

(અ) ચારથી પાચ મુદ્દામા નીચેની સમસ્યાનુ સમાધાન આપો

- ૧ લોકોત્તર તત્ત્વ એટલે શુ ? તેનો અધિકારી કોણ બને ?
- ૨ સજાપરિહાર કેવી રીતે સુલભ બને ?
- ૩ લોકોત્તર તત્ત્વની ભેદ-પ્રભેદથી ઓળખાણ આપો
- ૪ અધ્યારોપ એટલે શુ ? તે રવાના થાય તો શુ બને ?
- ૫ દાન અને મહાદાન વચ્ચેની ભેદરેખા સ્પષ્ટ કરો
- ૬ જ્ઞાનના ત્રાણ ભેદ સમજાવો
- ૭ સાચી ગુરુભક્તિની કેટલી શરતો છે ? તે દૃષ્ટાત સાથે સમજાવો
- ૮ 'એક ક્રિયા પાણ સર્વ ક્રિયાને સાપેક્ષ હોય' આ હકીકતને દૃષ્ટાત સાથે સમજાવો
- ૯ અચરમાવર્ત કાળમા સત્કર્મ ઔપધ આપવાનુ પરિણામ શુ આવે ?
- ૧૦ ચરમાવર્ત ક્યારે આવે ? તથા અવિધિસેવન શેનુ મૂચક છે ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) આગમવચન	(A) અધ્યાત્મયોગ
(૨) અવિધિ	(B) લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ
(૩) વિધિપાલન	(C) અચરમાવર્ત
(૪) દેવગુણ	(D) આગમવચનપરિણામ
(૫) પ્રાથમિક ભાવારોગ્ય	(E) સર્વજવચન
(૬) અયોગ્ય કાળ	(F) ક્રિયામલ
(૭) ભવરોગનુ ઔપધ	(G) વીતરાગતા
(૮) જ્ઞાનફલાભાવ	(H) દોષપ્રકાશન
(૯) અપવાદ	(I) સદનુષ્ઠાનપૂર્ણતાપ્રયોજક
(૧૦) સજ્જારોધ	(J) અપરિણામ

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ અવિધિસેવનને લાવનાર છે (આજસ, અધ્યારોપ, અવિરતિ)
- ૨ વિધિપાલન લાવનાર છે (ઉત્સાહ, ગુરુપારતત્ત્વ, વીર્યાતરાયભયોપશમ)
- ૩ તાવ હોય ત્યારે અપાયેલ ઔપધ ગુણકારી થાય (વધતો, ઘટતો, સ્થિર)
- ૪ અપુનર્બંધક પ્રક્રિયા દર્શનસબંધી છે (જ્ઞેન, યોગ, અન્ય, સર્વ)
- ૫ ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે જ્ઞાન હોય (વિષયપ્રતિભાસ, આત્મપરિણતિવાળુ, તત્ત્વસવેદન, અવધિ)
- ૬ ૧૩ મા શ્લોકમા ભૃત્યપદ નુ ઉપલક્ષણ છે (ગુરુવર્ગ, પોષ્યવર્ગ, નોકર)
- ૭ એ આગમવચનના અજ્ઞાનુ મૂચક છે (ગુસ્સો, અવિધિસેવન, અભિમાન)
- ૮ ક્રિયામલ અને ભાવમલની નિવૃત્તિથી નો પ્રતિરોધ થાય છે (સજ્જા, કપાય, મનની ચચળતા)
- ૯ થી યુક્ત ગુરુસેવા એ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિરૂપ છે (વિનય, વિવેક, વૈરાગ્ય)
- ૧૦ સદનુષ્ઠાનનુ એક લક્ષણ છે (નિર્વિઘ્નતા, સ્થિરતા, ચોકસાઈ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિનંતાથી જવાબ આપો

- ૧ જોનદર્શન અને જોનેતર દર્શનમાં શકલ અપુનર્બંધનો યુક્તિમાં તફાવત શું / શા માટે /
- ૨ દિગ્બર-મેતાબર મપદાય મુદ્દાનુ ત્રાલનુ તાસ્વિક ચરૂપ નમજવો
- ૩ દાન-ગીલાદિના કમનુ ત્રાગન નમજવા
- ૪ અવિધિકૃત અનુષ્ઠાન કઈ ગીતે ક્ષતય-અક્ષતય બન /
- ૫ નમસ્કૃતિને જે પ્રતિબધ હાય છે તેના અલગ-અલગ ત્રાનુ આપ્યા નમજવા
- ૬ નદનુષ્ઠાન કોને લાય /
- ૭ નયમતભેદથી પોથી કાનુ કહેવાય / તે જાણાવો
- ૮ ગુરુપૂજન એટલે શું /
- ૯ તાસ્વિક, ગાળના, તામન દાનનો પરિચય આપા

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના નસેપમાં જવાબ આપો

- ૧ અપુનર્બંધના લક્ષાનુ જાણાવો
- ૨ કર્મબીજ બળ તો પુનર્બંધચરૂપ અતુલ ન થાય - આ વાત ન્યા ન્યા રચના જાણાવી છ /
- ૩ પુદ્ગલપરાવર્ત એટલે શું /
- ૪ આભ્યુચ્ચયપદ એટલે શું /
- ૫ ચેત્યવદનના અધિધારી કોણ /
- ૬ ચરમાવર્તને આત્મચિદાનનુ મુખ્ય કારણ માનવામાં એકાતવાદની આપતિ કેમ નથી આવતી /
- ૭ અચરમાવર્તનામમાં ઉપદેશધરાનુના અપાગ્યતા / દટાતથી નમજવો
- ૮ વિધિપાલન નનુ લક્ષાનુ છ /
- ૯ અવિધિથી કરવા કરતા અનુષ્ઠાન ન કરવું ના - આ વાત કયા ગ્રંથમાં જાણાવી છ / નમજવો
- ૧૦ આગમવચનપરિગતિ નમજવો
- ૧૧ 'નત જ્ઞાનાવગણ ક્ષાપાપમ' એટલે શું /
- ૧૨ નદનુષ્ઠાનના લક્ષાનુ જાણાવો
- ૧૩ યોગબીજની યુક્તિ કેવી ગીતે મળવ /
- ૧૪ ઓચ નજા અને લોક ત્રાણો અર્થ નમજવો
- ૧૫ નર્વલનિદિ નમજવો
- ૧૬ કિયામલ અને ભાવમલનુ ચરૂપ જાણાવા
- ૧૭ અધ્યાત્મની આખ્યા જાણાવો
- ૧૮ ન્યાયોપાર્જિત ધનની આખ્યા નમજવા
- ૧૯ દાનના ભૂપાનુ-દૂપાનુ જાણાવા
- ૨૦ તપ કેવો કરવો જોઈએ /

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ ઉપદેશને અયોગ્ય અચરમાવર્તી જીવ જોવો છે (ભૂડ, ધુવડ, ચક્રવાત)
- ૨ નાનડુ પાણુ અનુષ્ઠાન ભગવાનને માન્ય છે (બળવાન, વિશુદ્ધ, ભય જીવનુ)
- ૩ અપુનર્બંધકાદિનો શુભ ભાવ એ સમાન છે (અમૃત, ઓપધ, રત્ન)
- ૪ શ્રીજિનેશ્વરમૂરિના મત મુજબ નમસ્કૃતિને પ્રતિબધ = હોય
(શારિત્રમોહનીય ઉદય, અતરાય, જ્ઞાનાવરણોદય, સદનુષ્ઠાનવ્યાવાત)
- ૫ પાનત્યા નાધુ બની શકે (વદનીય, અનુકરણીય, ગુપાત્ર)
- ૬ નર્વશ્રેષ્ઠ દાન છે (અભયદાન, ગુપાત્રદાન, અનુક્રપાદાન)

ષષ્ઠ જિનભવનપોઢશકમ્

લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તિરુવતા । તદુત્તર યત્તલભ્યતે તદાહ → 'અસ્યામિ'ત્યાદિ ।

અસ્યા સત્યા નિયમાદ્વિધિવજ્જિનભવનકારણવિધાનમ્ । સિધ્યતિ પરમફલમલ હાધિકાર્યારમ્ભકત્વેન ॥૬/૧॥

અસ્યા = લોકોત્તરતત્ત્વસમ્પ્રાપ્તૌ સત્યા નિયમાત્ = યોગ્યતાનિયમાત્ વિધિવત્ = વિધિના જિનભવનસ્ય કારણે પ્રયોજ્યકર્તૃભિઃ કૃત્વા વિધાન = સમ્પાદન સિધ્યતિ, પરમફલ = પ્રકૃષ્ટફલ હિ અલ = અત્યર્થ અધિકારી આરમ્ભકો યત્ર તત્ત્વેન તદ્વાત્વેન ॥૬/૧॥ 'કીદઁશ્ચ ગુણ પુનરયમધિકારીત્યાહ → 'ન્યાયે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢણાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અસ્યા સત્યા નિયમાત્ વિધિવત્ જિનભવનકારણવિધાન હિ અધિકાર્યારમ્ભકત્વેન અલ પરમફલ સિધ્યતિ ॥૬/૧॥

નિયમાત્ = યોગ્યતાનિયમાત્ = જિનભવનકારણવિધાનસ્વરૂપયોગ્યતાસદ્ધાવાવશ્યમ્ભાવાત્ । તેન જિનભવનકારણવિધાન-મન્તરેણ દીક્ષાઽઽદાનેઽપિ ન ક્ષતિ । ન હિ ઘટસ્વરૂપયોગ્યતાલિઙ્ગિતે સકલેઽપિ મૃદ્ધ્યે ઘટો નિયમેન જાયતે । ન ચૈતાવતૈવ તત્ર ઘટસ્વરૂપયોગ્યતા નિહોતુમુચિતેતિ ભાવનીયમ્ । વિધિના = પૂજાબલિવિધાનેન, તદુક્ત શિલ્પસ્મૃતિવાસ્તુવિદ્યાયા → પૂજાબલિવિધાનશ્ચ કૃત્વા કર્મ સમારભેત્ । સર્વ સિધ્યતિ તત્કર્મ સર્વકામફલપ્રદમ્ ॥૩૯॥ ← ઇતિ । શાસ્ત્રોક્તવિધ્યનનુસરણે તુ નેષ્ઠફલસિદ્ધિ । તદુક્ત ભગવદ્ગીતાયામપિ → ય શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય વર્તતે કામચારત । ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ ન સુખ ન પરા ગતિમ્ ॥ ← [૧૬/૨૩]

પ્રયોજ્યકર્તૃભિઃ શીલ્પશાસ્ત્ર-કલાશાસ્ત્રપ્રભૃતિનિપુણૈ સૂત્રધારાદિભિઃ, ન તુ સ્વયમેવ જિનાલયવિધાને ઉદ્યમ્યતે, ન વા શીલ્પશાસ્ત્રાધ્યનભિજ્ઞૈ સૂત્રધારાદિભિઃ । તદુક્ત શિલ્પસ્મૃતિવાસ્તુવિદ્યાયા → સૂત્રધાર શાસ્ત્રયુક્તો વાસ્તુવેદોપલક્ષકઃ । સૂત્ર-કમ્બીસમાયુક્ત સર્વશાસ્ત્રસુકોશલ ॥૨૯॥

પ્રકૃષ્ટફલ = રિહાઽમુત્ર સર્વવિરતિ-વૈમાનિકચુલોક-સુલભબોધિત્વાઽપર્વપ્રાપ્તિલક્ષણફલ સિધ્યતિ । તદુક્ત શત્રુઞ્જયમાહાત્મ્યે ધનેશ્વરસૂરિભિઃ → કારયન્તિ જિનાના યે તૃણાઽવાસાનપિ સ્ફુટમ્ । અલ્પિન્દિતવિમાનાનિ તે લભન્તે ત્રિવિષ્ટપે ॥← [૫/૪૮૯] ઇતિ । ઉપદેશતરદ્વિષ્ણ્યામપિ → કારયન્તિ જિનેન્દ્રાણા તૃણાવાસાનપીહ યે । મણિ-રત્ન-વિમાનાનિ તે લભન્તે ભવે ભવે ॥ [૨/૫ ૧૧૦] ← ઇત્યુક્તમ્ । યદપિ મહાનિશીયે → કાઠપિ જિનાયણેહિ મહિય સન્નમેઙ્ગીવદ્ । ડાળાઇચ્છેણ સદ્બો ગચ્છેજ્જ અન્નુય જાવ ન પર ॥ ← ઇત્યુક્ત સમ્બોધસપ્તતૌ શ્રીરત્નશેઝરસૂરિભરપિ → ઉક્તોસ દન્વત્થયઆરાહ્ગો જાવ અન્નુ અ જાઈ ← [૪૫] ઇત્યુક્ત તથાપિ → જિનભવણ-વિવઠાવળ-જન્તાપૂઆ ય સુન્તઓ વિહિણા । દન્વત્થય ત્તિ નેય ભાવત્થયકારણત્ત-ળેણ ॥[સ.પ્ર.૧/૧૯૫ દ શુ ૭૮] ← ઇતિ સમ્બોધપ્રકરણ-દર્શનશુદ્ધિપ્રકરણાદિવચનાત્ દ્રવ્યસ્તવસ્ય ભાવસ્તવહેતુતયા પરમ્પરયાઽપવર્ગહેતુત્વમનિષિદ્ધમેવ, અન્યથા → 'સિદ્ધવૈયાવચ્ચેણ મહાનિજ્જરા મહાપજ્જવસાણ ચેવત્તિ' ← [] ઇતિ વ્યવહાર-સૂત્રવચન વિરુદ્ધેત । ન હિ સિદ્ધવૈયાવૃત્ત્ય તદ્વિમ્બ-તદાયતનાદિકમૃતે સમ્ભવતિ । અગ્રે 'નિયમાદપર્વગ્વીજ' [૬/૧૪] ઇતિ વક્ષ્યતિ ગ્રન્થકૃદેવ । જિનભવનવિધાનમાહાત્મ્યશ્ચ → યસ્તુળમયીમપિ કુટી કુર્યાદ્ દદ્યાત્તથૈકપુષ્પમપિ ભક્ત્યા પરમગુરુધ્ય પુણ્યોન્માન કુતસ્તસ્ય ? । કિ પુનરુપચિતદ્દૃઢધનશિલાસમુદ્ધાતઘટિતજિનભવન યે કારયન્તિ શુભમતિવિધાયિન તે મહાધન્યા ॥ [૨/૫ ૧૨૫] ઇત્યાદિના ઉપદેશતરદ્વિષ્ણ્યાદિતો બોધ્યમ્ ॥૬/૧॥

૨તિદાથિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)

પાયમા પોઢશકમા લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ કહી ગયા તેના પછી જે પ્રાપ્ત થાય તેને મૂલકારત્રી દક્ષ પોઢશકમા જણાવે છે
ગાથાર્થ - લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિ થઈ હોય ત્યારે નિયમા વિધિયુક્ત જિનાલયનુ કારણો દ્વારા નિર્માણ, ખરેખર અધિકારીકર્તૃક હોવાથી અત્યંત પરમફલવાળુ સિદ્ધ થાય છે [૬/૧]

જિનભવન સંપાદન

દીકાર્થ - લોકોત્તર તત્ત્વની સપ્રાપ્તિ થાય ત્યારે નિયમા એવી યોગ્યતા પ્રગટે છે, જેના લીધે તે (= પ્રાપ્ત) વિધિપૂર્વક જિનાલયના પ્રયોજ્યકર્તાઓ [કારીગર, કડિયા, શિલ્પી, સુધાર વગેરે] વડે દેરાસર નિર્માણ કરાવે છે લોકોત્તરતત્ત્વસપ્રાપ્તિવાળો પ્રયોજ્યકર્તા [પ્રાપ્ત] ખરેખર દેરાસર બંધાવવાનો અધિકારી છે તેથી તે ચૈત્યનિર્માણ તેને અત્યંત પ્રકૃષ્ટફલદાયી સિદ્ધ થાય છે [૬/૧]

કેવા ગુણવાળો પ્રયોજ્યકર્તા દેરાસર બંધાવવાનો અધિકારી થાય ? તેવી જિજ્ઞાસાનુ થમન કરવા મૂલકારત્રી કહે છે કે -

૧ 'કીદૃશ ગુણ' ઇતિ હ પ્રતો અશુદ્ધ પાઠ ।

ન્યાયાર્જિતવિત્તેશ મતિમાન્ સ્ફીતાગયઃ મદાચારઃ । ગુર્વાદિમતો જિનભવનકારણસ્યાઽધિકારીતિ ॥૬/૨॥

જ્યાયાર્જિતવિત્તસ્ય ઈશ = રવામી, મતિમાન્ = આયતિહિતદા, સ્ફીતાશય = પ્રવૃદ્ધધર્માધ્યવસાય સદાચાર = અભિન્યાચાર, ગુર્વાદીના = પિતૃ-પિતામહાદિ-રાજામાત્યાદીના અભિમત = વાદમત જિનભવનકારણસ્ય અધિકારી શાસ્ત્રાજ્ઞાશુદ્ધત્વાત્ ઇતિ અધિકારિવિશેષણસમાપ્ત્યર્થ ॥૬/૨॥ કારણચિદિગતમાદ → "કારણે"ત્વાદિ ।

કલ્યાણકન્ડલી

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેન્મ → ન્યાયાર્જિતવિત્તેશો મતિમાન્ સ્ફીતાગય મદાચાર ગુર્વાદિમતો જિનભવનકારણસ્ય અધિકારીતિ ॥૬/૨॥ ઇય કારિકા શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિ-ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્ત્યાદી (શ્રા પ્રકાશ-૬ ગા ૧૫ વૃ પૃ.૩૫ ધ મ ૬૮) સમુદ્ધતા । પ્તદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિક્ષાયામપિ → ન્યાયાર્જિતધર્મો ધીર મદાચાર શુભાગય । ભવન કાર્યેર્જન ગૃહી ગુર્વાદિમ-મ્મત ॥ ← [૫/૨] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ઉપદેશતર્ગદ્વિષ્ણ્યામપિ → ન્યાયોપાર્જિતગ્નો મતિમાન્ સ્ફીતાગય મદાચાર । ગુર્વાદિમતો જિનભવનકારકર્યાધિકારી સ્યાત્ ॥ ← [તરંગ ૨/પૃ ૧૦૫] ઇત્યુક્તમ્ । ન્યાયાર્જિતવિત્તેશ ઇતિ । ધનવિગ્રહે જિનાલપનિમા-પ્ણાઽસમ્ભવાદિદ પ્રાધમ્યનાઽધિકારિણો વિશેષણમ્ । તત્રાપ્યન્યાયગ્રહાતત્વેઽગ્રાયમ્ય, તદુક્ત દેવીભાગવતેઽપિ → અન્યાયોપાર્જિત-નવ દ્રવ્યેણ મુદ્ધત કૃતમ્ । ન કીર્તિગિહ્લોકં ચ પરલોકં ન તત્કલમ્ ॥ ← [૩/૧૦/૮] ઇતિ । અન્યાયોપાર્જિતવિત્તસ્ય કુસ્મિતત્વાત્, વસ્તુગત્યા દાનાઽપ્રતિયોગિત્વાચ 'ન્યાય'તિ ગ્રહણમ્ । આયતિહિતજઃ = ભાવિકલ્યાણજ્ઞાતા, અન્યથા ચૈત્યનિર્મા-પ્ણે बहुधनव्ययसाध्ये नैव प्रवर्त्तत ।

પ્રવૃદ્ધધર્માધ્યવસાય ઇતિ । પ્તદ્વિશેષણવિરહે આરબ્ધમપિ જિનગૃહનિર્માપ્ણ પતિત્વનેત્ ।

અનિન્યાચારઃ = પરસ્ત્રાંગમન-મધ-ચૂતપ્રભૃતિલોકચરિત્ત્વાચાર્ગપિહારગાન્, અન્યથા દેવગૃહે નિષ્પન્નેઽપિ ન તત્ પંષપા તથાવિધફલોપધાયક સ્યાત્ । ચિન્ત્યત્તત્ત્વય યોગચિન્ત્યપદશિતો વિગતિવિધ મદાચારો જ્ઞેય [યો.વિ ગા ૧૦૬-૧૦૭-૧૦૮-૧૦૯-૧૧૦-૧૧૧] । પિતૃ-પિતામહાદિ-ગજામાત્યાદીના बहुमत ઇતિ । પિત્રાદિबहुमतत्वेन कुटुम्बकल्हादिपरिहार गजादिवहु-मतत्वेन च निष्पन्नस्य देवालयार्थे निष्पन्नं चान्ति । ગુર્વાદિबहुमतत्वश्च गुर्वादिविनय-भक्ति-बहुमानादिनेय स्यात् । તત્ સતતાભ્યાયયોગતો ધર્માનુષ્ઠાનતયાઽગ્નત્વમ્ । વ્યમાણજિનભવનવિધાન-જિનચિન્મ્કારણ-પ્રતિષ્ઠા-પૂજાદિક તુ વિષયાભ્યાયયોગતો ધર્માનુષ્ઠાનતયા ચોધ્યમ્ । તત્ત્વ વ્યમાણતાત્ત્વિકમદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાગધનચ્ચ ભાગાભ્યાયયોગતો ધર્માનુષ્ઠાનમવમેયમિત્યન્યે । યથોક્ત ઉપદેશપદે → અણ્ણે ભળતિ તિપિહ સયય-વિમય-ભાવયોગગો જગ્ગ । ધમ્મમ્મિ અણુદ્વાણ જહુત્તપ્પહાણરૂપ તુ ॥૧૫૦॥ ← ઇતિ । પ્તદ્વિન્તગ્નુ સાંદાહરણ તદ્વૃત્તિતો જ્ઞેય । જિનભવનકારણસ્યેતિ । ઉપલભ્યાત્ જિનચિન્મ્કારિકારગમ્યે-ત્પિ ચોધ્યમ્, અન્યાયોપાર્જિતવિત્તકારિતજિનચિન્મ્કારેપિ નિષિદ્ધત્વાત્, તદુક્ત વિવેકવિલાસે → અન્યાયદ્રવ્યનિષ્પન્ના, પદ્મામ્નુદ-લોદ્ભવા । હિનાધિકારી પ્રતિમા સ્વ-પરોત્તરતિનાશિની ॥ ← [] ઇતિ । શાસ્ત્રાજ્ઞાશુદ્ધત્વાત્ = આગમોક્તજિન-પ્રાસાદાદિકારકારિકારિવિશેષણસમ્પાદનપ્રયુક્તપરિશુદ્ધિકલિતત્વાત્ ।

ઇતિઃ અધિકારિવિશેષણસમાપ્ત્યર્થ, તદુક્ત હલાયુધકોશે → ઇતિશ્ચ મ્મૃતો હેતો પ્રકારાદિમમાસિપુ ॥ ← [૫/

ગાશાર્ - તે ન્યાયોપાર્જિત ધનનો માલિક હોય તથા બુદ્ધિમાન, સ્ત્રીનાધ્યવાણો તેમ જ નદાવાની હોય તથા ગુરુ વગેરેને માન્ય હોય તે દેરાતર કરાવવાનો અધિકારી અને છે [૮/૨]

દેરાતર બનાવવાના અધિકારીને ઓળખીએ

દીકાર્ - તે માણસ ન્યાયથી ઉત્પન્ન કેવલ ધનનો માલિક હોય, તેમ જ ભવિષ્યના હિતોને જાણનાર હોય, તથા જેના મુદ્દે ભાવો પ્રકૃષ્ટ રીતે વધેલા હોય અને અનિદનીય આચારવાળો હોય, વળી પિતા, દાદા વગેરેને અને ગણ, મંત્રી વગેરેને તે બહુતમન હોય તે માણસ દેરાતર બનાવવાનો અધિકારી અને, કેમ કે તે શાસ્ત્રાવાધી મુદ્દ છે મૂળ સ્વોકમા છેલ્લે 'ઈતિ' શબ્દ છે તે દેરાતર કરાવનાર અધિકારી વ્યક્તિના વિશેષણોની સમાપ્તિ અર્થમા છે (અર્થાત્ ચૈત્ય નિર્માણ કરાવનાર અધિકારી વ્યક્તિના આટલા જ વિશેષણો છે, વધુ નહિ) [૮/૨]

વિશેષાર્ - દેરાતર બનાવવા સૌપ્રથમ ધનની જરૂર પડે તેથી પ્રથમ વિશેષણ તરીકે ન્યાયનપત્રવેભવ ગુણ જાણનારો અન્યાયથી મેળવેલ પૈનાથી નિર્માણ થયેલ જિનાલય વિશિષ્ટ લાભદાયી અનુભવી તેમ જ દેરાતર અધાવનાર લાભા ગણે પોતાને પ્રાપ્ત થનાર હિતનો વિચારક ન હોય તો માત્રમ્ રક્ષથી તેયાર થનાર ચૈત્યને નિર્માણ કરવાના તેને મનોરથ પાડે ન જો કદાચ તેવી ભાવના જતી જાય પત્તુ ધર્મની પશિષ્ણતિ પ્રકૃષ્ટ રીતે વધી ન હોય તો આપવા માટે દેરાતર વધુ ખર્ચ વગેરે થતા અધૂરુ મૂકી દે માટે ઉત્તુ વિશેષણ પાડે આવડત છે તે જ રીતે જિનાલય અધાવનાર દુગચારી હોય તો તેનાથી તેયાર થયેલ જિનગૃહ લોકોને વિશિષ્ટ ભક્તિમા નિમિત્ત અતી ન યકે માટે 'સદાચારી' આવુ ચોધુ વિશેષણ પાડે જરૂરી છે તે જ રીતે દેરાતર અધાવનાર વ્યક્તિ તેના પિતા, દાદા વગેરેને માન્ય ન હોય તો દેરાતર નિમિત્તે ઘરમા જયો થવા પાડે તબય છે અને ગણ, મંત્રી વગેરેનો તે મોહી હોય તો તેયાર થયેલ દેરાતર પાડે ચિન્મ્કારી

✓ મુદ્ધિતપ્રતો → 'કારણે'ત્વાદિ ← ઇદ નાસ્તિ ।

કારણવિધાનમેતચ્છુદ્ધા ભૂમિર્દલશ્ચ દાર્વાદિ । ભૃતકાનતિસન્ધાન સ્વાશયવૃદ્ધિઃ સમાસેન ॥૬/૩॥

કારણે = નિર્વર્તનપ્રયોજકવ્યાપારે વિધાન એતત્ વિધિદ્વારણશિરેષ । શુદ્ધા ભૂમિ વક્ષ્યમાણા, દલ ચ દાર્વાદિ = દારુપ્રભૃતિ । ભૃતકાના = કર્મકરણા અનતિસન્ધાન = 'અપ્રપચ્છન, સ્વાશયસ્ય = શુભપરિણામસ્ય વૃદ્ધિ સમાસેન = સદ્દેશેપેણ ॥૬/૩॥ તત્ર શુદ્ધભૂમિસ્વરૂપ તાવદાહ → 'શુદ્ધા ત્વિ'ત્યાદિ ।

શુદ્ધા તુ વાસ્તુવિદ્યાવિહિતા સન્યાયતશ્ચ યોપાત્તા । ન પરોપતાપહેતુશ્ચ સા મુનીન્દ્રૈઃ સમાખ્યાતા ॥૬/૪॥

શુદ્ધા તુ = શુદ્ધા પુનઃ ભૂમિ વાસ્તુવિષયા યા વિદ્યા તયા વિહિતા = સમર્થિતા અનિરાકૃતેતિ યાવત્ ।

કલ્યાણકન્દલી

૮૮૭] તથાપિ શુભસ્વજનાદિગુણવૈશિષ્ટ્યમવગન્તવ્ય સામર્થ્યત, પચ્ચાશકે જિનભવનકારણાધિકારિણ → 'અહિગારી ડ ગિહત્યો સુહસયણો વિક્તસજુઓ કુલઓ । અક્સુદ્ધો ધિશ્બલિઓ મદમ તહ ધમ્મરાગી અ ॥ ગુરુપૂવાકરણરઈ, સુસ્સૂસાડગુણસગઓ ચેવ । રાયાહિગયવિહાણસ્સ ધણિયમાણપ્પહાણો ય ॥ ← [૭/૪-૫] इत्येव मूलकारैरेव निर्देशादिति ध्येयम् । कथारत्नकोशे च देवभद्रसूरिभिः → અહિયારી ય ઇહ ચિય નિમ્મલકુલસમવો વિભવભાગી । ગુરુમત્તો સુહચિત્તો અચ્ચત ધમ્મપડિવદ્ધો ॥ બહુસુહસયણો સુસ્સૂસપમુહગુણસગઓ વિસુદ્ધમઈ । આણપહાણચિદ્ધો દદ્ધવ્વો જિણહરવિહાણે ॥ ← [૫ ૬૭-ગા ૩/૪] इत्युक्तम् । एतादृशाधिकारिकारितजिनभवनस्य महागुणत्वात्, यथोक्त पञ्चाशके → एसो गुणद्विजोगा अणेगसत्ताण तीइ विणिओगा । गुणरयणवियरणेण त कारिता हिय कुणइ ॥ त तह पवत्तमाण दहु केइ गुणरागिणो मग्ग । अण्णे उ तस्स बीय सुहभावाओ पवज्जति ॥ ← [७/६-७] इति ॥६/२॥

મૂળગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → શુદ્ધા ભૂમિ, દલ દાર્વાદિ, ભૃતકાનતિસન્ધાન, સ્વાશયવૃદ્ધિશ્ચ એતત્ સમાસેન કારણવિધાનમ્ ॥૬/૩॥ ઇયશ્ચ કારિકા ઉપદેશરહસ્યવૃત્ત્યાદૌ [ગા.૧૬૧ વૃ.૫ ૨૮૧] સમુદ્ધૃતા વર્તેતે । એતદર્થાનુપાતિની ગાથા સ્તવપરિજ્ઞાયાં → જિનભવનકારણવિહી શુદ્ધા ભૂમી દલ ચ કદ્દાઈ । મિયગાણસધાણ સાસયવુદ્ધી સમાસેણ ॥૩॥ ← इत्येव वर्तते । निर्वर्त्तनप्रयोजकव्यापारे = जिनभवननिर्वर्त्तनस्य य प्रयोजक कर्ता तस्य कर्तव्ये एषः विधिद्वारराशिः = विधि-प्रतिषेधात्मकाना द्वाराणा समूह । दल = जिनभवनोपादानकारणमिति वक्ष्यते [६/७] अग्रे । इय द्वारागाथाऽनुपदमेव स्पष्टीभविष्यति ॥६/३॥

મૂળગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સા તુ મુનીન્દ્રૈ શુદ્ધા [ભૂમિ] સમાખ્યાતા યા વાસ્તુવિદ્યાવિહિતા સન્યાયતશ્ચ ઉપાત્તા ન ચ પરોપતાપહેતુ ॥૬/૪॥ ઇય કારિકા ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્ત્યાદૌ [ગા.૬૮] સમુદ્ધૃતા । એતદનુસારેણ ભક્તિદ્વાન્નિશિકાયામપિ ટીકાકૃતા → તત્ર શુદ્ધા મહીમાદૌ ગૃહીયાન્ઞાસ્ત્ર-નીતિત । પરોપતાપરહિતા ભવિષ્યદ્વદસન્તતિમ્ ॥← [૫/૩] इत्युक्तम् ।

વાસ્તુવિષયા યા વિદ્યા તયા સમર્થિતા, તદુક્ત પ્રતિષ્ઠાસારોદ્ધારે → રમ્યે સ્નિગ્ધ સુગન્ધાદિ દૂર્વાઘાદ્યા સ્વત. શુચિમ્ । જિનજન્માદિના વાસ્યે સ્વીકૃયાદ્ ભૂમિમુક્તમામ્ ← ॥૧૮॥ તાદૃશભૂમ્યલાભે તુ વાસ્તુવિદ્યા અનિરાકૃતા ગ્રાહ્યા ઇતિ યાવત્ તાત્પર્યમ્ । ઉપદેશપ્રાસાદેઽપિ → ભવ્યેઽહનિ શુભે ક્ષેત્રે પ્રાસાદો વિધિપૂર્વકમ્ । માનાદિદોષમુક્તેન કાર્યતે પુણ્યશા-

ન બની શકે માટે દેરાસર બનાવવાના અધિકારીના પાચેય વિશેષણો ઉચિત છે શાસ્ત્રકારોની કેવી દીર્ઘ અને ઉમદાદષ્ટિ હોય છે । તેનો આના દ્વારા આછો ખ્યાલ આવી શકે છે [૬/૨]

દેરાસર કરાવવાની વિધિને મૂલકારત્રી બતાવે છે કે —

ગાથાર્થ - શુદ્ધ ભૂમિ, લાકડા વગેરે ઉપાદાન કારણ, કારીગરોને ન ઠગવા અને શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ-આ દેરાસર કરાવવાની સંક્ષેપથી વિધિ છે [૬/૩]

ટીકાર્થ - દેરાસરને નિર્માણ કરવામા પ્રયોજક કર્તાના કાર્યોના વિધાનોના દારોનો આ સંક્ષેપથી સમૂહ છે કે - [૧] આગળ કહેવામા આવશે તે મુજબ શુદ્ધ ભૂમિ, [૨] લાકડા વગેરે ચૈત્યઉપાદાન કારણો, [૩] કારીગરોને [સોમપૂરાઓને] ઠગવા નહિ, [૪] શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ [૬/૩]

આ દ્વારા ગાથા છે તેમાથી પ્રથમ દ્વાર શુદ્ધ ભૂમિના સ્પર્શને મૂલકારત્રી બતાવે છે કે —

ગાથાર્થ - તે ભૂમિ મુનીન્દ્રોએ શુદ્ધ જાગૃત્વાલી છે કે જે વાસ્તુવિદ્યાથી વિહિત છે અને સમ્યક્ ન્યાયથી ગ્રહણ કરેલ છે તથા જે અન્યને પીડાતુ કારણ ન બને [૬/૪]

દેરાસરની ભૂમિ કેવી જોઈએ ? દૃષ્ટ

ટીકાર્થ - પરમજ્ઞાની પુરુષોએ દેરાસરસભધી તે ભૂમિને શુદ્ધ કહેલી છે કે જે વાસ્તુવિષયક વિદ્યાથી સમર્થન કરાયેલ હોય, અર્થાત

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'અવજ્ઞન' ઇતિ પાઠાન્તરમ્ । ૨. 'જિનેન્દ્ર' ઇતિ હ પ્રતો મુદ્રિતપ્રતા ચ પાઠ તથાપિ યોગદીપિકાનુસારેણ 'મુનીન્દ્રે' ઇતિ પાઠ સમ્ભાવ્યતે । ૩ હ પ્રતા 'વિદ્યા તયા' ઇતિ નાસ્તિ, પાઠ મુદ્રિત ઇતિ સમ્ભાવ્યતે ।

'सल्लयत्यतश्च = शोभनल्लयायेन या उपात्ता = गृहीता, न तु धानिकपराशयेन । न = नैव परस्य = प्रातिवेग्मिकादे उपात्तापहेतुश्च सा गुणिन्दै = परमज्ञानिभि समाख्याता ॥६/४॥

कल्याणकन्दली

लिना ॥ [स्त १३/व्या १८६] <- इत्युक्तम् । आचारोपदेशं चाग्निगुण्यगणिना -> शुचिप्रदेशे नि. शल्ये कुप्यद्विवालय सुग्री । सौधे याता वामभागे सार्धहस्तोच्चभूमिकं ॥ [२/०५] <- इत्येवमुक्तम् । भूमिशुद्धिनिरूपण श्रीग्लगोरससूत्रिभिः श्राद्धविधिवृत्तौ -> सुस्थान पुन शल्य-भस्म-क्षात्रादिदोषनिर्निषिद्धाऽऽयादिना च गृहित बहलदुर्गा-प्रवाल-कुश-स्तम्भ-प्रशस्तवर्णगन्धमृत्तिका-सुस्वादुजलोद्गमनिधानादिमच्च <- [६/१०/पृ ३१] इत्येवमस्मि । धर्मसङ्गहवृत्तौ -> शल्यादिरहितभूमौ न्ययसिद्धरस्योपलकाष्टा-दिदलस्य ग्रहेणन सूत्रकागदिभृतकानतिगन्धानेन भृत्यानामधिकमूल्यवितरणेन पदजापकायरायतनापूर्व जिनभवनस्य विप्रापनम् <- [५ स गा ८० पृ ३८५] इत्युक्तम् । वास्तुसारप्रकरणे -> चउत्तमगुलभूमौ खगेपि पुणवि मा गता । तेष्व मद्रियाण हीणाहियसमफला नेया । अह सा भरिय जलेण य चग्गमय गच्छमाण जा सुगड । ति-दु-इग अगुलभूमौ अहम-मन्त्रम-उत्तमा जाण ॥ सियविणि अरणरत्तिणि पीयवड्मो अ ऋग्गिणसुदी अ । मद्रियवण्णपमाणा भूमौ नियनियवग्गमुस्सवरी ॥ <- [१/३-४-५] इति ठक्कुरेफेरुक्कतमत्रानुगन्धेयम् । यथोक्तमन्यत्रापि -> शीत-गर्वाण्यङ्गलं याऽत्युष्णस्यशां हिमागमे । वर्षासु चोभयस्यशां मा शुभा सर्वदेहिनाम् ॥ हस्तमात्र खनित्वाऽदो पुरिता तेन पागुना । श्रेष्ठा ममधिकं पागो हीने हीना समे समा ॥ पदगतिशत यावच्चाग्म.पूणां न शुष्यति । सौचर्मकाद्गुलहीना मध्यमा तत्पराऽधमा ॥ अधमा तत्र पुण्येपु स्यात् सत्युपितेषु तु । समार्द्धसमशुक्लेषु भुज्जविध्यमादिशत ॥ त्रि-पञ्च-सप्तद्विचर्मरस्रात्रादिरहणात् । उत्तमा मध्यमा हीना विज्ञेया त्रिविधा मही ॥ व्याधि वल्मीकिनी ने स्य शुषिग स्फुटिता मृत्तिम् । दत्ते भू शल्ययुग दु ख ज्ञेय तु यत्नत ॥ <- [श्राद्धविधिप्रकाश-६-गाथा-१२ वृत्ति-पृ ३१] । तदुक्त कल्याणकलिकाया -> भूमि मुल्लङ्घना ज्ञात्वा, तत्र वास्तु निवेशयेत् । तेन कारक-कृत्तुणा भवेदुदयमिद्वयं ॥१८॥ <- इति । जीजपनत भूमिपरीक्षा चैव ज्ञेया -> 'कालकृष्टेऽथवा देशे, सर्वबीजानि वापयेत् । त्रि-पञ्च-सप्तरात्रेण यत्र रोहन्ति तान्यपि ॥१॥ न्येष्टोत्तम-रुनिष्ठा भू वर्जयेदित्तम मदा । पञ्चगव्योपधीजले परीक्षित्वाऽथ मेचयेत् ॥२॥ <- [] जलप्लवेन भूमिपरीक्षा त्वेव विज्ञेया -> उद्गादिप्लवमिष्ट विप्रादीना प्रदक्षिणेनेव । विप्र सर्वत्र वसेदनुवर्णमयेष्टमन्येषाम् ॥ <- [५३/९१] -> भूमयो ब्राह्मणादीना या प्रोक्ता वास्तुर्ममि । ता एव तेषा गम्यन्ते, देवायतनेष्वपि ॥५६/०] <- इति बृहत्सहिताया बराहमिहिरः । शल्यादिदूषिता भूमिस्तु निषिद्धा । तदुक्त कल्याण-कलिकाया -> सुलक्षणेऽपि भूभागे, शल्यादिदोषदूषिते । नोदयन्तत्र तेनादो, शल्यमुदध्रियते बुधे <- ॥१९॥ इति । शल्यस्य दोषावहत्व तु बृहत्सहिताया बराहमिहिरेण -> धनहानिर्दाम्मये, पशुपीडारम्भयानि चाम्बिकृते । लोहमये शस्त्रभय, कपालकेशेषु मृत्यु स्यात् ॥ अङ्गारे स्तेनभय भस्मनि च निनिर्दिशत मदाऽग्निभयम् । शल्य हि मर्मसंस्थ सुवर्ण-रजतादृतेऽत्यशुभम् । मर्मण्यमर्मगो वा स्पर्शयथांगम तुपसमूह । अपि नागदन्तको मर्मसंस्थितो दोषकृद् भवति ॥ <- [वृ म] इत्येवमुक्तम् । -> तत्र यजमानाद्गुरुदयनादिना क्षेत्रे शुगालादिप्रवेशेन वा लग्नेन वा ध्वजाद्यायेवां रुचदतपसहयजनं-विर्वाणं प्रश्नवां शल्य जानीयात् <- [भूपरीक्षा-पृ १०] इति निर्वाणकलिकाया पादलिप्तसूरयः । भूमिशल्यदोषपरिहार -> जानुमात्र खनेद् भूमिमथवा पुरुषोन्मिताम् । अथ पुष्पमात्रा तु न शल्य दोषद गृहे ॥ जलान्तकस्थित शल्य, प्रासादे दोषद नृणाम् । तस्मात् प्रासादिकी भूमि खनेद्यावज्जलान्तिरुम् ॥ <- [] इत्येव ज्ञेय । आचारदिनकरे च -> क्षेत्रशुद्धि-युक्तिर्यथाशुद्धमृत्तिकापर्यन्त भूमिखनन, तत काष्ठास्थि-चर्म-केश-नख-दन्त-तृणामेव्यावकराणा दूरतोऽपसारण, तत्र च गारसुरभि-मृत्तनानपरिक्षेप तत उपरि गोमूत्र-गामयन्थापन <- [१५८] इत्याद्युक्तम् । विस्तरस्तु भूमिशल्य-तदुद्गारादिकञ्च विषय-विलास-प्रश्रवित्वा-राजवल्लभ-विश्रमकंप्रकाश-ज्योतिर्निर्वन्धप्रभृतिग्रन्थेभ्योऽवसेयम् । तपस्विजनोचितप्रदेशे जिनालयकारणे तत्स्फातिमद् भवति, अनुचितप्रदेशे जिनभवनविधाने तु न तद्वृद्धि प्रत्युत शासनमालिन्यादिदोषवृन्दोपनिपात, तदुक्त पञ्चा-शके -> अपदेसमि ण बुद्धी कारवणे जिनघरस्स ण य पूया । साहूणमणणुवाओ, किरियाणासो उ अववाण ॥ सासणगग्गिहा लोण, अहिरण कुत्थियाण सपाण । आणादीया दोसा, ससारणिवयणा घोरा ॥ कीलादिसल्लजोगा, होति अणिवाणमादिया दोसा । ण्णसि वज्जणट्ठा, जडज्ज इह सुत्तविहिणा उ ॥ <- [७/११-१२-१३] इति । उपच द्रव्यतो भूमिशुद्धिरवमेया । भावतो भूमिशुद्धिमाह- न तु धनिकपराशयेन गृहीता, नेव प्रातिवेग्मिकादेः उपात्तापहेतुश्चेति । द्विविधाऽपि भूमिशुद्धि

निषिद्ध क्षेत्रे न दोष ते शुद्ध आप्त्वा वणी, उचित न्यापनी पद्धतिषी ते जमीन अतीदापेक्ष तोष, नहि के धनिकोना पराभवधी तेभ न पाजेवी वजेने पीजानो हेतु न अने ते जमीन शुद्ध आप्त्वा [६/४]

'मन्यावत = सुशोभनन्यापन' इति मुद्रितप्रती पाठ । मूलानुसारेण स चाशुद्ध प्रतिभाति ।

કિમિત્યેવમુપદિશ્યતે ? इत्याह → 'शास्त्रे'त्यादि ।

શાસ્ત્રવહુમાનતઃ : खलु सचेष्टातश्च धर्मनिष्पत्तिः । परपीडात्यागेन च विपर्ययात्पापसिद्धिरिव ॥६/५॥

શાસ્ત્રસ્ય = પ્રકૃતવિધ્યુપદેશકસ્ય વાસ્તુશાસ્ત્રાદે બહુમાનતઃ खलु = बहुमानादेव, सच्चेष्टातश्च = 'उत्पन्न-पराभिभवत्यागप्रधानोद्यमाच्च, परपीडाया = परोपतापस्य त्यागेन भाविनोऽनुत्पादेन च धर्मनिष्पत्ति भवति । विपर्ययात् = उवर्ताविपरीतहेतुत्रयात् शास्त्राऽबहुमानाऽसच्चेष्टा-परपीडालक्षणात् पापस्य सिद्धि = उत्पत्ति इव, यद्विपर्यय पापहेतु स धर्महेतुरिति न्यायगति ॥६/५॥

કલ્યાણકન્દલી

સ્તવપરિજ્ઞાયા → દબ્બે ભાવે અ તહા સુદ્ધા ભૂમી પરસડકીલા ય । દબ્બેડપત્તિગરહિઆ અન્નેસિ હોઈ ભાવે ડ ॥૪॥
← इत्येव समासतो वर्णिता । कथारत्नकोशेऽपि → एत्थ विही पुण सुद्धा दब्बे सल्लाइवज्जिया भूमी । भावे य परापत्तिपरहिया पढम निरूवेज्जा ॥ वेसा-धीवर-जूयारमाइदुगुच्छणिज्जणरहिण । गिहिसाहूण सद्धम्मबुद्धिजणगे परसम्मि ॥ ← [पृ ६७/गा ५/६] इत्युक्तम् ॥६/४॥

મૂલગ્રન્થે દખ્ખાન્વયસ્ત્વેવમ્ → શાસ્ત્રવહુમાનતઃ खलु सचेष्टातश्च परपीडात्यागेन च धर्मनिष्पत्ति, विपर्ययात् पापसिद्धि इव ॥६/५॥ इय कारिका पष्ठिशतकवृत्त्यादौ [गा ४५] समुद्धृता ।

શાસ્ત્રવહુમાનતઃ इति । धर्मनिष्पत्तिरित्यनेनाऽग्रेऽन्वय । तदुक्त मूलकारैरेव योगविन्दौ → शास्त्रे भक्तिर्जगद्वन्धैर्मुक्तेर्दूती परोदिता । अत्रैवेयमतो न्याय्या तत्प्राप्त्यासन्नभावत ॥२३०॥ ← इति । इदञ्च सामान्यत । प्रकृते वास्तुशास्त्रादेः बहुमानतः । अत एव तदनुल्लङ्घनेन प्रवृत्ति, तदुक्त प्रतिष्ठासारोद्धारं → जैन चैत्यालय चैत्यमुत निर्माणयन् शुभम् । वाञ्छन्स्वस्य नृपादेश्च वास्तुशास्त्रं न लङ्घयेत् ॥१७॥ ← इति । सचेष्टात इति । तदुक्त श्राद्धदिनकृत्ये → 'ववहारसुद्धी धम्मस्स मूलं सव्वन्तु भासण' ← [१५९] । शास्त्राऽबहुमानेत्यादि । अत एवोक्त योगविन्दौ → यस्य त्वनादर शास्त्रे तस्य श्रद्धादयो गुणा । उन्मत्तगुणतुल्यत्वान्न प्रशंसास्पद सताम् ← ॥२२८॥ ← इति । एवमसचेष्टाया अपि पापजनकत्वं, अशुभयोगस्य दुरितबन्धहेतुतया कर्मग्रन्थादौ उपदिष्टत्वात् प्रसिद्धमेव ।

શારીરિકદુ खरूपा मनोऽप्रीतिरूपा वा परपीडा तु धर्मार्थिना सर्वप्रयत्नेन त्याज्या । अत एव श्रीमहावीरोऽपि पराप्रीति-परिहारार्थं वर्षाकालेऽपि विहृतवान् । तदुक्त स्तवपरिज्ञाया → धम्मत्थमुज्जणं सव्वस्साऽपत्तिं न कायव्व । इय सज्जोऽवि सेओ एत्थ य भयव उदाहरण ॥५॥ सो तावसासमाओ तेसि अपत्तिं मुणेऊण । परम अबोहिवीय तओ गओ हतस्काले वि ॥६॥ ← इति । परपीडापरिहारोपाये सत्यपि तदपरिहारे पराऽप्रीतिपरिहारप्रयत्नप्रतिपादनलक्षण-शास्त्रार्थबाधनात् पापकर्मबन्ध एव स्वस्यापि, → निमित्तभावत तस्य सत्युपाये प्रमादत । शास्त्रार्थबाधनेनेह पापबन्ध उदाहृत ॥ ← [७/६] इति अष्टक-प्रकरणवचनात् । यथोक्त टीकाकृताऽपि भक्तिद्वान्निशिकाया → अप्रीतिर्नैव कस्यापि कार्या धर्मोद्यतेन वै । इत्थं शुभानुबन्ध स्यादत्रोदाहरण प्रभु ॥← [५/४] इति । दोषायतनत्वेन परपीडाया. त्यागे एव शुद्धि, अन्यथा भजना, तदुक्त निशीथभाष्ये → जे जे दोसायतणा ते सुत्ते जिणवरेहि पडिकुट्ठा । ते खलु अणायरतो सुद्धो, इतरो उ मइयव्वो ॥४१०५॥← इति ।

यद्विपर्ययः पापहेतुः स धर्महेतुरिति यथा अहिंसाविपर्ययो हिंसा पापहेतुरिति अहिंसा हि धर्महेतु । युक्तञ्चैतत्, अन्य-

→ 'શા માટે આવો ઉપદેશ અપાય છે ?' ← આ શકાનું સમાધાન કરતા મૂલકારથી કરમાવે છે કે —

ગાથાર્થ - શાસ્ત્રબહુમાનથી જ અને સારી ચેષ્ટાથી તથા પરપીડાના પરિહારથી ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ તેના વિપરીતપાપાથી પાપ ઉત્પન્ન થાય છે (તેમ આ સમજવું) [૬/૫]

ॐ तात्त्विक धर्मो नी तथ शस्त ॐ

ટીકાર્થ - [૧] પ્રસ્તુત વિધિ-વિધાનાના ઉપદેશક વાસ્તુશાસ્ત્ર વગેરેના બહુમાનથી જ ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે તથા [૨] દેરાસરની જમીન ખરીદવાથી ઉત્પન્ન થયેલ અન્યવ્યક્તિસભથી પરાભવના પરિહારનો પ્રધાનપાત્રો પુરુષાર્થ કરવાથી ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે અને [૩] અન્યની પીડાના પરિહારથી તથા ભવિષ્યમા પીડાને ન ઉત્પન્ન કરવાથી ધર્મની નિષ્પત્તિ થાય છે ઉપરના ત્રણ હેતુઓથી વિપરીત [૧] શાસ્ત્ર અબહુમાન, [૨] ખરાબ ચેષ્ટા અને [૩] પરપીડા આ ત્રણ હેતુથી જેમ પાપ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આ સમજવું જેનાથી (= શાસ્ત્રબહુમાનથી) ઊલટું (= શાસ્ત્ર અબહુમાન) કરવાથી પાપ થાય તે (= શાસ્ત્રબહુમાન) ધર્મનો હેતુ બને - એ ન્યાયની = નિયમની અહીં પ્રવૃત્તિ સમજવી [૬/૫]

વિશેષાર્થ - આ સ્લોકમા ખૂબ જ ગભીર વાત શ્રીમદ્જીએ કરેલી છે વાસ્તુશાસ્ત્ર દ્વારા જે ભૂમિ દેરાસર માટે નિષિદ્ધ થયેલ ન હોય તેવી ભૂમિ દેરાસર માટે લેવાની કાળજી રાખવાનું કારણ છે વાસ્તુશાસ્ત્ર ઉપર બહુમાન શાસ્ત્રબહુમાન ન હોય તો દેરાસર માટે શાસ્ત્રવિહિત

← 'इत्यत्र' इति पाठान्तरम् ।

અન્યદપિ તદા ધર્મશિદ્ધ્યર્થમાહ - તત્રેત્યાદિ ।

તત્રાસસન્નોડપિ જનોડસમ્પન્નયપિ દાન-માન-સત્કારઃ । કુગલાશયવાન્ કાર્યો નિયમાદ્ ચોધ્યદ્વમયમસ્ય ॥૬/૬॥

તત્ર = જિનશવનાસ્મિ આસન્નોડપિ ચ તદેશવર્તી જન અસમ્પન્નયપિ = સ્વજનાદિસમ્પન્નદર્શિતોડપિ, સોડપિ દાન = અન્ન-વસ્ત્રાદિવેતરણ માન = અપ્યુત્થાનાદિપ્રક્રયા, સત્કાર = આસનપ્રદાનાદિવ્યાપાર તૈ વૃત્તવા કુશલાશય-વાન્ = ધન્યોડય જૈનો ધર્મો ચૈત્રૈતાદશભૌતિયત્તિમિ તિ પ્રશસાભિવ્યર્જ્યશ્રમપરિણામયુક્ત કાર્ય । નિયમાત્ = નિશ્ચયેન અય = કુશલાશય અસ્ય જનસ્ય ચોધ્યદ્વ = વોધિહેતુ । અતથ પરોપકારગુણાત્ તગરયિતુ મહાવિદ્યામ્ ॥૬/૬॥

કલ્યાણકુન્ડલી

વ્યતિરેકેણ સમારાપવર્ગયો તુલ્યહેતુકૃત્વાત્ । ઇત્યમેવ → જે જતિયા ય દેહ મમ્ય, તે ચેવ તતિયા મુમ્મં । ગણનાઈયા લોગા દુપ્પહ વિ પુણ્ણા મ્મે તુલ્લા ॥૭/૩॥ ← ઇતિ ઓધનિયુક્તિચનમપિ મદ્ગચ્છતે, વિધિ-નિષેધો તુલ્યમદ્ગચ્છત્વાત્ ॥૬/૭॥

મૂલગ્રન્થે દળ્પદાન્વયસ્તેવમ્ → તત્ર અસમ્પન્નયપિ આગત્તોડપિ જન દાન-માન-મત્કારં કુગલાશયવાન્ કાર્ય [યત] અય નિયમાત્ અસ્ય ચોધ્યદ્વમ ॥૬/૬॥ ઇય કારિગ પ્રતિમાગતકૃત્વાદો [ગા ૩૧ વૃ પૃ ૨૧૩] મમુદ્દતા । ણ્તદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિક્ષાયામપિ → આગત્તોડપિ જનસ્તત્ર માન્યો દાનાદિના યત । ઇત્ય શુભાગયસ્કાત્વા ચોધિવૃદ્ધિ શરીરણામ્ ॥ [૭/૭] ← ઇત્યુક્તમ્ । સ્વજનાદિસમ્પન્નદર્શિતોડપિ = સ્વજાતિ-જાતિ-કુલાદિ-મસગવન્થ્યોડપિ ।

પ્રગમાભિવ્યર્જ્યશ્રમપરિણામયુક્તઃ કાર્ય ઇતિ । ઇત્યજ્ઞ દાનાદિના ધર્મોત્તિર્ભવતિ તથા સ્વમ્ય તૃણાવિચ્છેદાત્ અપરિગ્રહપ્રતમ્ય દૃઢતા ભવતિ ।

કુગલાશયઃ ચોધિહેતુઃ = ચોધિલામહેતુ, 'જિનધર્મપ્રાપ્તિ ચોધિલામ' [૧/૧૬ પૃ ૩૦] ઇતિ પ્રાગુક્તમ્ । તદુક્ત પચ્ચાશકેડપિ → જો ચિય સુદ્ધામ્મો સ્વલુ મચ્છગ્ગુમયમ્મિ દોડ પરિમુદ્ધો । મો ચિય જાગડ ધોય, ચોદીપ્પ તેગણાણ ॥ ← [૭/૮] ઇતિ । ઇદંચ નેશ્વરિક પરમ્મવન્નિપારલોકિક ફલમ્મવેદિતમ્ । અસ્ય ચોપલ-નળત્વાત્ વ્યાવહારિકમપિ તત્કલમુચ્ચેયમ્, યથા નૂતનયાત્રિકાણા સાપુપ્રભૃતીનાંચ મ કુગલાશયવાન્ જન જિનાલગોપાશ્રયાદિપદ્મપ્રદર્શકો મયતિ, કાલે માધ્યાદીના ભક્તિ-કારકો ભવતિ અયમં ચ જિનગૃહમગ્નણેડપિ યતેતે, ચત્તનાગકશ્ચ ન સસાયતે । તત્તશ્ચાડય-વ્યયાડલોચનપૂર્વજારી લોકોન-તત્ત્વસપ્રાપ્તિવ્યવસ્થિત ચત્તનિમાપકો ચિયેપત્તોડવ ગુરુણ મદ્ગમદેશનાદિના પ્રવર્તનીય । ઇત્યમોચિત્તવગુણપાલનન દ્રવ્યમ્મવમ્યાપિ માગ્ન્યનહેતુતાડનાવિલા, અન્યથા તત્ત્વતો દ્રવ્યસ્તવત્ત્વમપિ ન મ્યાત્, યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → જ પુણ ણ્વવિપુત્ત ણ્તેતેવેવ

જમીન લેવાના પશિણામ જ ન જન્મે શાશ્વત્તુ અણુમાન, અનાદર, આશાતના જેમ પાપજનક છે તેમ શાશ્વત્તુ અણુમાન, આદર, વિનય ધર્મજનક છે આમ નવંત્ર પ્રવૃત્તિપૂર્વે 'આ કાર્ય ચાત્રવિહિત છે ને ?' આ ચત્તો અધવાનાય ધર્મ ઉત્પન્ન કરાવે છે તેમ જ દેશનર માટેની જમીન ખરીદવાના લીધે જમીન વેચનાર શ્રીમતને અથવા અન્ય કોઈ શ્રીમતને પોતાનો પગભવ લાગે તો તે પગભવને દૂર કરવા પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરવો આ નત્તપ્રવૃત્તિ છે જે ધર્મને ઉત્પન્ન કરે છે તેનાથી ઊલટું અન્યતો પગભવ કરવાનો જ પશિણામ ચેત્તભૂમિને ખરીદવા પાછળ નેલો લોય તો પાપ કર્મ અથાય છે કિંવા ધર્મની, અથ પાપનો તથા જે જગ્યાની આજુમા જ લોન્પીટલ, દવાખાનુ લોય કે કાયમ માદા-વૃદ્ધો વગેરે ગેટા લોય અને તે જગ્યાએ દેગનર અધાવવાથી આવતી વગેરે નમ્મે ધરનાદ વગેરે દાગ દર્દીઓ-વૃદ્ધો વગેરેને અપ્રીતિ-પીડા થાય તેવુ લોય તો તેથી જગ્યાના બદલે અન્ય ન્યાને દેગનર જાયનુ, જેથી કોઈને દેગનરના નિમિત્તે તકલીક ઉભી ન થાય તો જ તાત્ત્વિક ધર્મ પ્રગટે આડી પગપીડામા નિમિત્ત બનવાથી દેગનર અધાવનાર પાણ પાપ આપે તથા અન્ય દર્દી, વૃદ્ધો વગેરે દેગનર ઉપર અરુચિ કરીને પાપ આપે-ઓપિદુર્લભ અને આ વિવેકદષ્ટિ દેગનરની જમીન ખરીદની વખતે ખ્યાલમા ગખતી બેઠીએ એટલુ જ નહિ, દરેક કાર્ય કરતી વખતે આ ત્રાણ આબતનો ખ્યાલ ગખવો બેઠીએ આ ત્રાણેય ભેગા થાય તો જ તાત્ત્વિક ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે [૮/૫]

તે અવનરે ધર્મની નિશ્ચિનુ = નિષ્પત્તિનુ અગ = કાનુ બનનાર અન્ય વસ્તુને પાણ મૂલકાન્થી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - તે અવનરે અનગ્રથી એવા પાણ દેગનરની નજીક ગેટનાર માણનને દાન, માન, નકાર વગેરે કુશલાશયવાળા કરવા બેઠીએ, કાનુ કે કુશલાશય નિયમા તેને ઓપિનુ કાનુ અને છે [૮/૮]

૨૨ 'વાહ ! હેવો બેનમુન જૈન ધર્મ !'

ટીકાર્થ - જે માણસ દેગનરની નજીક રહેતા લોય તે કદાચ સ્વજન વગેરે નજપાણથી રહિત લોય તો પાણ દેગનર બનાવવાના અવનરે તેને અન્ન, વસ્ત્ર વગેરેના દાનથી, અભ્યુત્થાન (= ઉભા થઈને નામે લેવા જવુ) વગેરે માનદ્યોતક પ્રવૃત્તિ દાગ અને (તે આવે ત્યારે બેનવા માટે) આનન આપવુ વગેરે નન્માનથી કુશલાશયવાળો કરવો અર્થાત્ તેવા પ્રકારના વ્યવહારથી તે 'વાહ !' કહે છે આ જૈન ધર્મને, જ્યાં આવા પ્રકારનુ ઔચિત્ય છે । કેવો બેનમુન જૈન ધર્મ !' આવી પ્રશ્નના કરે, જેનાથી ખ્યાલ આવે કે તેના દેશમા જૈન ધર્મ પ્રત્યે શુભ પશિણામ પ્રગટેલ છે આવા કુશલ આશયવાળો તેને કરવો નિશ્ચયથી આ કુશલાશય તે માણસને ભવાતરમા જૈનધર્મપ્રાપ્તિનો

૧. ૨ પ્રતો 'મહાલામ' ઇતિ પાઠાન્તરમ્ ।

‘દલશ્ચ દાર્વાદિ (૬/૩) ઇત્યુત્તમ્ । તત્રાહ —> ‘દલમિ’ત્યાદિ ।

દલમિષ્ટકાદિ તદપિ ચ શુદ્ધં તત્કારિવર્ગતઃ ક્રીતમ્ । યચિત્ક્રયેણ યત્સ્યાદાનીતશ્ચૈવ વિધિના તુ ॥૬/૭॥

દલ = જિનભવજોપાદાન ઇષ્ટકાદિ, આદિના પાષાણાદિ, તદપિ (ચ) શુદ્ધ, ‘કીટક્ શુદ્ધમ્ ?’ યત્ તત્કારિ-
રિણા = ‘સ્વપ્રયોજનસિદ્ધ્યર્થમેવેષ્ટકાદિકરણશીલાના પૃષ્ઠાણા વર્ગત = સમૂહાત્ યચિત્ક્રયેણ = યચિત્મૂલ્યેન
ક્રીત = સ્વીકૃત તુ = પુન વિધિના લોકશાસ્ત્રદૃષ્ટેન ભારવાહકાડપરિપીડનાદિલક્ષણેન આનીતશ્ચૈવ ॥૬/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

ભાવસુખ્યં તિ । ત વિસયમ્મિ વિ ણ તઓ ભાવત્યયાડહેઝઓ નેય ॥ < [૩૮] ઇતિ । યત્ = અનુષ્ઠાન, ણ્તદ્વિયુક્ત =
ઔચિત્યવિકલ, ભાવ = બહુમાન, વિષયેડપિ = વીતરાગેડપિ વિધીયમાન, તક = દ્રવ્યસ્તવ, શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ ॥૬/૬॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> ઇષ્ટકાદિ = દલમ્ । તદપિ ચ શુદ્ધ, યત્ તત્કારિવર્ગત યચિત્ક્રયેણ ક્રીત સ્યાત્
વિધિના તુ આનીતશ્ચૈવ ॥૬/૭॥ ઇયશ્ચ કારિકા પચ્ચાશકવૃત્તિ-[૭/૧૭]-ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્તિ[૬૮]-પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદૌ [ગા ૬૭
પૃ ૩૭૯] અતિદિષ્ટા । ઇતદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયામપિ —> ઇષ્ટકાદિ દલ ચારુ વા સારવત્રવમ્ । ગવાલ્પીડયા ગ્રાહ્ય
મૂલૌચિત્યેન યત્નત્ ॥ < [૫/૬] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । તદપિ = ઇષ્ટકાદિકમપિ ચ શુદ્ધ ઇતિ વિધેયનિર્દેશ । ઉદ્દેશ્યનિર્દેશમાહ
યદિતિ સ્વપ્રયોજનસિદ્ધ્યર્થમેવ = કુલક્રમાયાતાડડજીવિકાસાધનપ્રવૃત્તિનાન્તરીયક-ધનાનાદિપ્રાપ્તિલક્ષણોદ્દેશ્યનિષ્પત્તયે સ્વયં એવ
ઇષ્ટકાદિકરણશીલાના = વિધેયતયા ઇષ્ટકાદિપુ પ્રવૃત્તાના, ન તુ શ્રાવકાદિભિ તત્રિષ્ણાદને પ્રેરિતાના, સમૂહાત્, ન ત્વેક-
સ્માદેવ તાદૃશપુરુષાત્, યાવદાવશ્યકેષ્ટકાદિક્રયણમ્, પશ્ચાત્ વિશેષત આરમ્ભાન્તરપ્રસન્નાત્ । તદપિ યચિત્મૂલ્યેન ન ત્વાચ્છોટિકયા,
અતિમસ્તકસ્ફોટિકયા, વચ્ચનાદિના વા । વિધિના લોકશાસ્ત્રદૃષ્ટેન = લોકાવિરોધિના શાસ્ત્રાડનિષિદ્ધેન ચ ભારવાહકાડપરિપીડ-
નાદિલક્ષણેન આદિપદેન અકાલોત્થાપનપરિહાર-યોગ્યમૂલ્યાર્પણાદિગ્રહણમ્ । ન ચ બલીવર્દાદિમારણાદિનોપનીતમ્ । યદુક્ત સ્તવ-
પરિજ્ઞાયા —> નો અવિહિનોવળીય સય ચ કારાવિય જન્નો ॥< [૮] અન્યથાડપ્રીતિ-પ્રવચનાપમ્નાજનાદિદોષ રયાત્ ॥૬/૭॥

હેતુ અને છે આથી પરોપકાર ગુણથી દેરાસર બનાવનારને મહાન લાભ છે (કિમ કે જિનશાસન પ્રત્યે અહોભાવવાળા થયેલા તે જૈનેતર
લોકો જિનશાસન પ્રાપ્તિ બાદ સમગ્ર દર્શન, ચારિત્ર વગેરેના લાભથી મોક્ષમા જશે, તેમા નિમિત્ત બનવાનુ સીભાગ્ય ઉદારતાથી દેરાસર
બનાવનાર વ્યક્તિ મેળવે છે) [૬/૬]

વિશેષાર્થ - જૈનમંદિરની આસપાસ રહેનાર લોકોને દાન-માન-સન્માનથી ખુશ રાખવાથી તેઓ જૈન ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાના
લેધિ ભવાતરમા તો તે જિનશાસનમા પ્રવેશ મેળવે જ છે પરંતુ આ ભવમા પણ બહારગામથી આવનાર અજ્ઞાણ પાત્રિકો, સાધુ, સાધ્વીજી
વગેરેને દેરાસર, ઉપાશ્રય બતાવવા સામે ચાલીને આવે થકેલા સાધુ-સાધ્વી વગેરેની ભક્તિ કરે જૈન મંદિરનુ અવસરે રક્ષણ કરે અવસરે
દેરાસરની દેખભાળ કરે, દેરાસરમા ચોરી ન કરે જિનાલયનો વિરોધ-વિનાશ ક્યારેય પણ ન કરે આ બધા લૌકિક લાભો પણ એમા
ગર્ભિત રીતે રહેલા છે માટે દેરાસર બનાવતી વખતે, પ્રતિષ્ઠા વખતે, વાર્ષિક ધન ચડાવવાના દિવસે, દિવાળી-પર્વુપણ વગેરે પર્વના સમયે
આસપાસના લોકોને ખુશ કરવા જેઈએ મીઠા મોઢા કરાવવા જેઈએ આપુ થાય તો જૈનોના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ વગેરેની ઈતર લોકોમા
નિદા પણ ન થાય આ બાબત ઉપર વર્તમાન કાળમા ખાસ લક્ષ્ય દેવા જેવુ છે [૬/૬]

આ પોઢશકના ઉજ્જવલોકમા ‘લકડા વગેરે દલ’ આમ બીજા દારનો નિર્દેશ કરેલો હતો તેનુ મૂલકારથી સાતમી ગાયામા વિવેચન
કરે છે કે —

ગાથાર્થ - ઈંટ વગેરે દલ જાણવા, તે પણ શુદ્ધ જેઈએ કે જે તેને બનાવનાર લોકોના સમૂહ પાસેથી ઉચિત કિંમતથી ખરીદેલ
હોય અને વળી વિધિપૂર્વક જ લવાયેલ હોય [૬/૭]

દલશ્ચાર નિરૂપણ

ટીકાર્થ - ઈંટ, પત્થર વગેરે દેરાસરના ઉપાદાન કારણો છે તે પણ શુદ્ધ જેઈએ ‘કેવી ઈંટ વગેરે શુદ્ધ કહેવાય ?’ તેનો જવાબ
એ છે કે પોતાના [ધનપ્રાપ્તિ વગેરે] પ્રયોજનની સિદ્ધિ માટે જ ઈંટ વગેરે બનાવવાનો જન્મનો સ્વભાવ = ધર્મો છે તેવા લોકોના સમૂહ
પાસેથી યોગ્ય કિંમત ચૂકવીને જે ઈંટ વગેરે સ્વીકારાય તે શુદ્ધ દલ જાણવા અને વળી તે ઈંટ વગેરેને ઉપાડનાર લોકોને તકલીફ વગેરે
ન પહોંચે તે રીતે લોકશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ વિધિ-વિધાનથી તે ઈંટ-પત્થર વગેરે આવેલ હોવા જેઈએ [૬/૭]

વિશેષાર્થ - દલશુદ્ધિ દારમા ૪ બાબત વિશેષત ઉલ્લેખનીય છે [૧] દેરાસર માટે સ્પેશીલ ઈંટ-પત્થર વગેરે ન બનાવવા જેઈએ
પોતાની મેળે, આજીવિકાના ઉદ્દેશથી, જે લોકો દેરાસરનો સંકલ્પ કર્યા વિના સહજ રીતે ઈંટ વગેરે બનાવતા હોય તેવા લોકો પાસેથી
જ ઈંટ વગેરે ખરીદાય [૨] તેમા પણ જે એક જ વ્યક્તિ પાસેથી દેરાસર બનાવવા માટે જરૂરી બધી જ ઈંટ વગેરે ખરીદી લેવામા
આવે કે તેટલી બધી ઈંટ વગેરેનો ઓર્ડર આપવામા આવે તો પણ દેરાસરના નિમિત્તે નિષ્કારણ હિંસા-આરભ થાય માટે દેરાસર બનાવવા
માટે આવશ્યક ઈંટ વગેરે તેવા લોકોના સમૂહ પાસેથી લેવી અર્થાત્ જે રીતે એક સરખી સાઈઝ વગેરેનો મેળ પડે તે રીતે તેવા અનેક
લોકો પાસેથી દેરાસરસાધી ઈંટ, પત્થર, આરસ, લાદી વગેરે લેવા [૩] યોગ્ય કિંમત ચૂકવીને ઈંટ વગેરે દેરાસર માટે ખરીદવી ભાવ-
તાલ માટે બહુ ખેચતાણ કરીને, ઝઘડો-ગુસ્સો કરીને દેરાસરની સામગ્રી ન ખરીદવી [૪] તેમ જ મજૂરની શક્તિ મુજબ તેની પાને

દલલિશેષમાહ → દાર્વપિ ચે'ત્યાદિ ।

દાર્વપિ ચ શુદ્ધમિહ યત્નાનીત દેવતાયુષવનાદઃ । પ્રગુણ સારવદભિનમુચ્ચગ્રંથ્યાદિરહિતઃ ॥૬/૮॥

દાર્વપિ ચ ઇહ = જિનભવત્તવિધાને શુદ્ધ તદ્ ડોયમિતિ ગમ્યમ્ । યત્નાનીતં દેવતાદીના = દેવ્યાદીના ઉપવાન = સમીપવાર્તે વળ તવાદે, પ્રથમાદિપદાત્ પુદેવગ્રહ દ્વિતીયાઽઽદિપદાત્ તિર્યંગમનુષ્યસમ્યાન્ધિતાગનનગ્રહ । તથા પ્રગુણ = અવક્ર, સારવત્ = સ્થિર સ્થાદિસારવત્, અભિનવ = પ્રત્યગ્ર, ન જીર્ણ, ઉચ્ચૈ = અતિશયેન ગ્રન્થ્યાદિભિર્દોષે રહિતમ્ ॥૬/૮॥

દલ લિંધેનાઽઽનીત ઇત્યુત્ત (૬/૭) તપ 'લિંધેનતમેવાહ → સર્વત્રે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્ડલી

મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ → દાર્વપિ ચ દેવતાયુષવનાદે યત્નાનીત, પ્રગુણ, સારવત્, અભિનવ, ઉચ્ચ ગ્રન્થ્યાદિરહિતઃ ઇહ શુદ્ધમ્ ॥૬/૮॥ ઇયંચ કારિકા ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્તો[૬૮] મમુદ્ધતા । પ્રાગ્વદનાપિ હંચ્ય-ધ્યેયમાવ હર્નીય ।

યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → કુદ્ઠાદિ ચિ દલ ઇહ મુદ્ધ જ દેવતાઽઽદિપદાઓ ॥ ← [૮] પ્રથમાદિપદાત્ પુદેવગ્રહઃ દ્વિતીયાદિપદાત્ તિર્યંગમનુષ્યસમ્યન્ધિકાનનગ્રહઃ ઇતિ । ન ચ શ્રીહર્ગમ્બ્રસૂર્ગિભિન્ન પદ્મવસ્તુકવૃત્તો સ્તવપરિજ્ઞાવ્યાખ્યાનં → 'દેવતાયુષવનાદ, આદિગન્ધાત્ ઇમગાનગ્રહ' ← [પ વ ગા ૧૧/૭ વૃ] ઇતિ વ્યાખ્યાતમિતિ વિરોધ ઇતિ ગ્રહનીયમ્, તથાવ્યાખ્યાન મિત્રક્રમેણ દૃષ્ટ્યમ્, ઇહ ત્વમિત્રક્રમેણેતિ ન વિરોધલગ્નોઽપિ । ઇદમેવામિત્યેત્ય ન્યાયવિચારદેનાપિ પ્રતિમાગતકવૃત્તો સ્તવપરિજ્ઞાવ્યાખ્યાનાવગરે → દેવતાયુષવનાદિના મિત્રક્રમેણ ઇમગાનગ્રહ ← [ગા ૬૭ પૃ ૩૭૦] ઇત્યુત્તમ્ । અમિત્રક્રમત્વ સાજાત્યાપેક્ષયા મિત્રક્રમત્વચ્ચ વજાત્યવિવર્થયંતિ ભાવનીયમ્ ।

ગ્રન્થ્યાદિભિઃ દોષેઃ રહિતમિતિ । ઇદંચાગવંચ → ઉપર્યુક્તપ્રગુણત્વ-માગત્ત્વાદિગુણયુક્તમપિ પ્લભાદિવૃક્ષકાષ્ઠ ન ગૃહ્ણીયાત્, તદુક્ત વિવેકવિલાસે → પ્લક્ષાદ્રોગોદય ત્રિયાદશ્વત્ચાતુ મદા ભયમ્ । નૃપપીઠા વટાન્નૈત્રવ્યાધિમુદુમ્બગત્ ॥ લક્ષ્મી-નાશકર શ્રીર્ગ કુદ્ઠકી શતુર્ભાગ્રદ । અપત્યન્ન ફલી તન્માદેષા કાષ્ઠમપિ ત્યજેત્ ॥ ← ઇતિ । વૃહત્સહિતાયામપિ → આસન્ના કુદ્ઠકિનો રિપુભયદા ક્ષીરિણોઽર્ચનાગ્રાય । ફલિન પ્રજાલયસ્ત્રા દામ્પ્યપિ વર્જયેદેષામ્ ॥ ← [૫૩/૮૬] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । વિગિય ચ જિનભગ્નોપયોગિ - વિધિવિશુદ્ધકાષ્ઠાદિગુણમપાગમભિમતમ્ । તદુક્ત આચારોપદેશે ચાગિત્રસુન્દરગણિના → ચેત્ત્વ ય કારયેદ્ ધન્યો જિનાના ભક્તિભાવત । તત્પરમાણુમટસ્થાનિ પત્યાન્યેષ મુરો ભવત્ ॥ ← [૬/૧૦] ઇતિ । ધનેશ્વરસૂરિભિ શત્રુઝયમાહાત્મ્યે → કાષ્ઠાદીના જિનાવાગે યાવન્ત પરમાણવ । તાવન્તિ પત્યલક્ષાણિ તત્કર્તા સ્વર્ગભાગ્ ભવેત્ ॥ [મર્ગ-૮/૪૦ ૧]' ← ઇત્યુત્તમુક્તમ્ । અન્યત્ર ચ → કાષ્ઠાદીના જિનાવાગે યાવન્ત પરમાણવ । તાવન્તિ વર્પલક્ષાણિ તત્કર્તા સ્વર્ગભાગ્ભવેત્ ॥ ← [] ઇત્યુત્તમ્ । ભાવત્રિગેષમાશ્રિત્યાન ફલ્તારતમ્યમવગન્તવ્યમ્ । અત્ર ચ પરમાણુસ્વરૂપ → જાલાન્તરગતે સૂર્ય યત્સુદ્ધમ દૃષ્યતે રજ । તસ્ય ત્રિગત્તમો ભાગ પરમાણુ મ ઉચ્યતે ॥ ← [] ઇત્યેવ લોકિક-મનુમન્ધેયમિતિ વ્યક્ત ઉપદેશપ્રાસાદે ઉપદેશતર્કદ્વિષ્યા ચ [સ્ત.૧૩/વ્યા ૧૮૬ ઉપ તર-૨/પૃ ૧૦૬] ॥૬/૮॥

ઉટ, પત્થઃ વજેરેને ઉચ્ચકાવવા દોગની જેમ તેની પાને યાવ ન ઉચ્ચકાવવો તેવુ કાવવાથી જેન ધર્મની નિદા ધાય, મજૂરના નિ નાતા લાગે થકિત કરતા વધુ ભાર ઉચ્ચકતા તેનો માણ્કો વજેરે ખની જાય તો તેને કાયમ માટે જેન ધર્મ પ્રત્યે દેવ-અરુચિ થઈ જાય આવુ ન ધાય તે માટે ઉચિત રીતે ઉટ વજેરે મજૂર પાને ઉચ્ચકાવવી ધ્યાનકાર પન્મર્ષિઓ નાનામા નાની આમત માટે પાણ કેટલી કાળજી રાખે છે । (અહીં ચતુર્વિધ નયતા ગ્રાવક-ગ્રાવિકા વજેરેને એક સૂચન કરવાનુ મન ધાય કે તીર્થયાત્રા વજેરે માટે જતી વખતે બ્રોક્ષ વજેરેની નખ્યા બોડી દેખાય તે માટે બહુ મોટા ભારે બ્રોક્ષ તેષાર કરવામા આવે તો મજૂરને તકલીફ પે. તેના બદલે જડગિયાત મુજબ નાના બ્રોક્ષ બનાવવામા આવે તો આશિક રીતે જિનાવાને નાપેક્ષ બનાવ બન્નુ) [૬/૭]

દલદાર નઅધી વિશેષ વક્તવ્યને મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - લાકડા વજેરે પાણ દેવતા વજેરેના ઉપવન આદિથી પત્તપૂર્વક લવાયેલ હોય, સીંધા હોય, સ્થિર હોય, નવા હોય અને અત્યત ગાઠ વજેરેથી રહિત હોય તે અહીં શુદ્ધ જાણવા [૮/૮]

દીકાર્થ - જિનમદિગ્ બનાવવા વિશે લાકડા વજેરે પાણ તે શુદ્ધ જાણવા કે જે પત્તપૂર્વક = જ્યાણાપૂર્વક દેવી વજેરેના સમીપવર્તી વન વજેરેમાથી લવાયેલ હોય મૂળ સ્થળમા 'દેવતાયુષવનાદઃ' પદમા નહેલ દેવતાપદની ઉત્તરવર્તી પ્રથમ આદિપદથી પુરુપદેવનુ સ્રહણ કર્શુ તેમ જ તે જ પદમા બીજુ આદિપદ (ઉપવનપદની ઉત્તરવર્તી) પશુ-માનવસભધી જગલનુ સૂચક છે [અર્થાત્ દેવ, દેવીના ઉપવન તેમ જ પશુ, માનવના જગલમાથી પત્તપૂર્વક લવાયેલ લાકડા શુદ્ધ જાણવા દેગના માટે સ્પેશીયલ લાકડા-ગા. ન ઉગાડવા] તેમ જ તે લાકડા વાકા-પૂકા ન હોવા બેઈએ અને ખદિરતાગ વજેરે લાકડાની જેમ મજબૂત હોવા બેઈએ (અર્થાત્ નાગ, સીસમ વજેરે ટકાઉ લાકડા દેરાના માટે શુદ્ધ કહેવાય) તથા તે લાકડા નવા હોવા બેઈએ, જૂના નહિ વળી, ગાઠ વજેરે દોષથી અત્યત રહિત હોવા બેઈએ

૮ પ્રતા 'વિગતમાહ' ઇતિ યાઠાન્તમ્ ।

સર્વત્ર શકુનપૂર્વ ગ્રહણાદાવત્ર વર્તિતવ્યમિતિ । પૂર્ણકલશાદિરૂપચિત્તોત્સાહાનુગઃ શકુનઃ ॥૬/૧॥

અત્ર = જિભાવનલક્ષણમહાકાર્યારમ્ભે સર્વત્ર ઇષ્ટકાદૌ ગ્રહણાદૌ = ગ્રહણાઽઽનયનાદૌ શકુનપૂર્વ = શકુનમૂલ
યથા 'સ્થાનતથા વર્તિતવ્યમ્, નાન્યથા । ક પુન શકુન ?' इत्याह → પૂર્ણકલશ = જલપરિપૂર્ણઘટ તદાદિરૂપ,
આદિના દાધિ-દૂર્વાઽક્ષત-ભારોદ્ધૃતમૃત્તિકાદિગ્રહણમ્ । અયથ વાહા इत्यान्तरपरिग्रहार्थ विशेषणमाह - चित्तोत्साहानुग
= મન પ્રત્યયાનુસારી શકુન । इदमपलक्षण 'गुरुवचनानुमतत्वस्याऽपि, अन्यत्राऽऽत्मप्रत्यय-गुरुप्रत्यय-
शकुनप्रत्ययैरित्रधा शुद्धस्य कार्यस्य सिद्ध्यनुमुख्यत्वप्रतिपादनादिति द्रष्टव्यम् ॥६/१॥ भृतकालतिसन्धानगतमाह

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળદાન્યસ્ત્વેવમ્ → અત્ર સર્વત્ર ગ્રહણાદૌ શકુનપૂર્વ વર્તિતવ્યમ્ ઇતિ । શકુન પૂર્ણકલશાદિરૂપ ચિત્તોત્સાહાનુગ
॥૬/૧॥ इयञ्च कारिका धर्मसङ्ग्रहवृत्त्यादो [गा ६८] समुद्धृता । ग्रहणानयनादो आदिपदेन तदानयनहेतुकप्रस्थान-कथा-
दिग्रहणम् । शकुनमूल वर्तितव्यम्, नान्यथा, यथोक्त → कुर्वन्ति न हि शास्त्रज्ञा कार्य शकुनवारितम् ← [] ।
દધિ-દૂર્વા-ઽક્ષત-ભારોદ્ધૃતમૃત્તિકાદિગ્રહણમિતિ । दधि प्रसिद्ध, दूर्वाभिधान तृण, अक्षतपदेन ग्रीहय, शिरोन्यस्तमृत्पिण्ड
સ્થ્યાદિજન., આદિપદેન નન્દિ-શઙ્ગધ્વનિપ્રભૃતિગ્રહણમ્ । तदुक्त निशीथभाष्ये → नन्दीतूर पुत्रस्स दसण सख-पडहसद्वो
ય । भिगार-छत्त-चामर एवमादी पसत्याइ ॥३०२०॥ ← इति । ओघनिर्युक्तिभाष्येऽपि → जबू य चास-मजरे भारद्वाण
તહેવ નહલે અ । दसणमेव पसत्य पयाहिणे सब्सपत्ती ॥८४॥ समण सजय दत्त सुमण मोयगा दर्हि । मीण घट पडाग
च सिद्धमत्थ विआगरे ॥८६॥ ← [वृ क भा. १५६८] इत्युक्तम् । बृहत्कल्पभाष्येऽपि → नदीतूर पुण्णस्स दसण सख-
પહહસદ્વો ય । भिगार-छत्त-चामर-वाहण-जाणा पसत्याइ ॥१५६७॥ ← इत्युक्तम् । पञ्चाशकेऽपि → णदादि सुहो सद्वो
भरिओ कलसो य सुदरा पुरिसा । सुहजोगाइ य सउणो कदियसद्दादि इअरो उ ॥ ← [७/१९] इति गदितम् । शकुनसारोद्धारेऽपि
શ્રીમાણિક્યસૂરિભિઃ → सेतिका-शर्करोपानत्प्राभृत व्यावहारिक । प्रतिसीराप्रभृतयोऽभिमुखा सर्वसिद्धये ॥ ← [अध्याय-
११/गा २३] इत्युक्तम् । यथोक्तमन्यत्रापि → गो-कन्या-शङ्ख-वाद्य दधि-फल-कुसुम पावक दीप्यमान, यान वा विप्रयुग्म
હય-ગજ-વૃષભ પૂર્ણકુમ્ભ ધ્વજ વા । उत्खाता चैव भूमिर्जलचरयुगल सिद्धमन्न शव वा, वेद्या-स्त्री-मासपिण्ड प्रियहितवचन
મજ્જલ પ્રસ્થિતાનામ્ ॥ ब्रजित्वा वामदिग्भाग दक्षिणान्मधुरस्वर । काक पूरयते नित्य प्रस्थिताना मनोरथान् ॥ ← []
इति । अत्र च सर्वत्र → शुभ प्रागशुभ पश्चादशुभ प्राक् तत् शुभ । पाश्चात्य फलदोऽवश्य शकुन सर्वकर्मसु ॥
← [१/४२] इति शकुनसारोद्धारवचनमनुस्मर्तव्यम् । चित्तोत्साहानुग इति । यथोक्त → प्रशस्ता शकुना यानेऽनुकूलपवन-
સ્તથા । उत्साहो मनसश्चैतत् सर्व लाभस्य सूचकम् ॥ ← इति । अन्यत्रापि → चित्तोत्साहो भविष्यन्त्या कार्यसिद्धेर्हि
લક્ષણમ્ ← [] इत्युक्तम् । बृहत्सहिताया तु → अन्यजन्मान्तरकृत कर्म पुसा शुभाशुभम् । यत्तस्य शकुन पाक
निवेदयति गच्छताम् ॥ ← [८६/५] इति वराहमिहिरेण गदितम् । अन्यत्र = योगविन्दુપ્રमुखे आत्मप्रत्ययेत्यादि । यथोक्त
योगविन्दો → तथाऽऽत्म-गुरु-लिङ्गानि, प्रत्ययस्त्रिविधो मत । सर्वत्र सद्गुणाने, योगमार्गे विशेषत ॥ आत्मा तदभिलाषी

તેવા લાકડાને શુદ્ધ જાણવા મૂળ ગાથામાં 'જોય' પદ નથી પરંતુ તેનો અધ્યાહાર કરવો-એવું યોગદીપિકાકારનું સૂચન છે [૬/૮]
સાતમાં શ્લોકમાં 'દલ વિધિપૂર્વક લાવેલ બેઈએ' આવું કહેલ તેથી દલ = લાકડા વગેરે લાવવા વિશેની વિધિસંબંધી બાબતોને જ
મૂલકારથી ફરમાવે છે કે —

ગારાચી - પ્રસ્તુતમાં સર્વત્ર લાવવા વગેરે પ્રવૃત્તિને વિશે શુકનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી જલપૂર્ણ કળશ વગેરે ચિત્તોત્સાહ અનુસારી શુકન
જાણવા [૬/૮]

દલગ્રહણવિધિમાં શુકનનું મહત્વ

દીકારી - જિનાલયસ્વરૂપ મહાન કાર્યના આરંભમાં ઈંટ, લાકડા, પત્થર વગેરે લેવા, લાવવા આદિ પ્રવૃત્તિને વિશે શુકનપૂર્વક જે
રીતે થાય તે રીતે વર્તવું બેઈએ, શુકન વગર નહિ 'શુકન કોને કહેવાય ?' એવી જિજ્ઞાસાનું ધમન કરતા શ્રીમદ્જી કહે છે કે -પાણીથી
સપૂર્ણ ભરેલો ઘડો વગેરે શુકન કહેવાય વગેરે કહેવાથી દહીં, દુર્વા નામનું ઘાત, ચોખા, માથે ઉંચેલી માટી આદિ પાણી સમજી લેવા
આ બાદ્ય શુકન છે તેથી આતરિક શુકનનો સંગ્રહ કરવા માટે પૂર્ણકલશ વગેરેનું 'ચિત્તોત્સાહ અનુસારી' આવું વિશેષાણુ મૂકેલ છે 'ચિત્તના
ઉત્સાહને અનુસાર' [અર્થાત્ દેશાત્મર માટે લાકડા, ઈંટ, આરસ વગેરે લેવા જતી વખતે જેવા પ્રકારનો પોતાના મનનો ઉત્સાહ હોય તેને
અનુસારે ત્યારે જલપૂર્ણ કળશ વગેરે સામે જોવા મળે છે આ શુકન કહેવાય] મનનો ઉદ્ઘાસ એ ગુરુવચનની નમતિનું પાણી ઉપવસાણુ
છે, કારણ કે અન્યત્ર આત્મપ્રત્યય, ગુરુપ્રત્યય અને શુકનપ્રત્યય-એમ ત્રણ પ્રકારે શુદ્ધ થયેલ કાર્ય સિદ્ધિને અભિમુખ છે - એવું મૂલકારથીએ

૧ ર પ્રતી 'સ્થાત તપા' ઇતિ પાઠ નાસ્તિ । ૨ મુદ્રિતપ્રતી 'ગુરુવચનાનુગત્ત્વ' ઇતિ પાઠ ।

→ 'ભૂતકા' ઇત્યાદિ ।

ભૂતકા અપિ કર્તવ્યા ય ઇહ વિશિષ્ટાઃ સ્વભાવતઃ કેચિત્ । યૂયમપિ ગોષ્ટિકા ઇહ વચ્ચનનં સુત્ત તુ તે સ્થાપ્યાઃ ॥૬/૧૦॥

ભૂતકા = કર્મકરા અપિ કર્તવ્યા ઇહ યે વિશિષ્ટા લોકવ્યવહારેણ, સ્વભાવતઃ = સ્વભાવેનૈવ કેચિત્

કલ્યાણકન્દલી

સ્યાત્, ગુરુહ તદેવ તુ । તલ્લિહ્નોપનિપાતશ્ચ, સમ્પૂર્ણ સિદ્ધિમાધનમ્ ॥ ← [૨૩૧/૨૩૦] ઇતિ । વિશેષાવચ્ચક્રમાપ્યે શ્રીજિન-
મદ્રગણિકમાશ્રમૈશ્વર્ય → આયા ગુરુવો મત્ય તિ પચયા ← [૨૧૪૧] ઇત્યેવમુક્તમ્ । પ્રકૃતે → દલમપિ ય મય સિદ્ધ વિમિદ્ધ-
દિદ્ધગોવલ્લપમુદ્ધ । ઝસ્મગેણ સમ્મ મુસરણવુદ્ધિણ વેત્તન્વ ॥ તયમાયે વહુગુણમભવે ય અતદ્દગ્ગદ્ધો વિઙ્ગુન્નાઓ । ઇદ્દમ મગ્ગુન્દેઓ
મદ્ધાભગો ય મુગિહીણ ॥ ← [૫૬૭/ગા ૭/૮] ઇતિ કયાગત્ત્વકોગગાયે સ્મર્તવ્યે ।

કાષ્ઠકયા-ગ્રહણાદો શકુનનિરૂપણેન પ્રકૃતે દલશુદ્ધિગપિ દર્શિતા, યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → તસ્મિન્નપિ ય ઇમો ખેઓ
સુદ્ધા-મુદ્ધપરિજાણનોવાઓ । તદ્દહગ્રહણાઓ સો જો મરણેયમ્મન્નિવાઓ ડ ॥ નદાડ મુદ્ધો મદ્ધો, મરિઓ કલસોડ્ય સુદરા
પુરિસા । સુદ્ધજોગાડ ય સરણો, કદિસમદ્ધાડ ડરો ડ ॥ મુદ્ધમ્મ વિ ગહિયમ્મ પમત્થદિઝહમ્મિ મુદ્ધમુદ્ધેણ । મકામગામ્મિવિ
પુણો વિન્નેઆ મરણમાડિઆ ॥ ← [૧-૧૦-૧૧] । મુદ્ધત્તાંદપિ શકુનમ્મ વ્હાધિરુત્ત્વ ગણિવિદ્યાપ્રકીર્ણકે → મુદ્ધત્તા મરણો
વ્હા ← [૮૦] ઇત્યેવમુક્તમ્ । યથોક્ત વ્યવહારપ્રકાશે અપિ → નક્ષત્રસ્ય મુદ્ધત્તસ્ય તિયેશ્ચ કરણમ્મ ચ । ચતુર્ણામપિ ચેતેપા
શકુનો દળ્હનાયક ॥ ← [] ઇતિ । દળ્હનાયક = મેનાપતિ । લલ્હેનાડ્યુક્ત → અપિ સર્વગુણોપેત ન ગ્રાહ્ય
શકુન વિના । લગ્ન યસ્માન્નિમિત્તાના શકુનો દળ્હનાયક ॥ [] ← ઇતિ । યુક્તશ્ચેતત્ શુભશકુનદર્શનાદે મકાગાદમ્મુદય-
સમ્ભવાત્, યથોક્ત → 'ઓપય શકુન મન્ત્ર નક્ષત્ર ગૃહેદેવતા । માગ્યકાલે પ્રર્ગદન્તે ત્વમાગ્યે યાન્તિ વિક્રિયામ્ ॥ ←
[] ઇત્યાદિ વિભાવનીયમ્ ॥૬/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્તેવમ્ → ઇહ ભૂતકા અપિ યે કેચિત્ સ્વભાવતઃ વિશિષ્ટા [તે] કર્તવ્યા । 'ઇહ યૂયમપિ ગોષ્ટિકા'
[ઇતિ] વચ્ચનનં તે સુત્ત તુ સ્થાપ્યા ॥૬/૧૦॥ ડ્યશ્ચ કારિકા ધર્મસંડ્ગ્રહવૃત્ત્યાદો [ગા ૬૮] સમુદ્ધતા । પ્તદનુગારેણ ભક્તિ-
દ્વાત્રિશિકાયા → ભૂતકા અપિ સન્તોષ્યા, સ્વય પ્રકૃતિમાધવ । ધર્મો ભાવેન ન વ્યાજાદ્ધર્મમિત્રેણુ તેપુ તુ ॥ ← [૮/
૭] ઇત્યુક્તમ્ ।

વિશિષ્ટાઃ લોકવ્યવહારેણ = ઔચિત્ય-પ્રસન્નમુખમુદ્રા-લલિતવાગાદિવાહસચેષ્ટયા સ્વભાવેનેવ = ધૈર્ય-માધુર્ય-દાક્ષિણ્ય-

પ્રતિપાદન ક્ષેલ ડે - આમ આગુત્તુ [૮/૯]

૩૩ ઠાર્યસિદ્ધિના તથા લિંગ ૩૩

વિશેષાર્થ - યોગબિદ્ધિ પ્રથમા મૂલકારથીએ કાર્યસિદ્ધિના ડ લિંગ બનાવેલ છે [૧] કાર્ય કરવાનો પોતાને અદરથી ઉદ્ધાન-ઉમ્મ
લોષ, [૨] ગુરુ પાણ તે જ કાર્ય કરવાનું નૂતન ક્ષે તથા [૩] કાર્યના પ્રારભમા પૂર્ણકિંગશ વજેરે શુકન મળે આ ત્રણ લિંગનો ઉલ્લેખ
ક્ષેલ છે તેથી મધ્યવર્તી દ્વિતીય લિંગનું પાણ પ્રણામ સમજ લેવાનું પોતાને જે કાર્ય કરવાનો ઉદ્ધાન લોષ અને ગુરુદેવ પાણ પોતાને તે
જ કાર્ય કરવાની વાત જાણાવે તો કાર્ય કરનારનો ઉત્તાહ પાણે વધી જાય અને પડી તે કાર્ય કરવા જતા પ્રારભમા શુભ શુકન વજેરે
ધાય તો તો અત્યંત ઉદ્ધાન વધતો જાય એ ઉત્તાહ વિધ્ને દૂર કરે છે, મદ પાડે છે પ્રાય કરીને તે રીતે જે કાર્ય ધાય તેમા વિધ્ન
આવના જ નથી કાર્યસિદ્ધિનો અદ્વિતીય વિશ્વાન પ્રજે છે તે પુરુષાર્થને બ્રજવાન + અપ્રમત્ત બનાવી કાર્ય નિદ્રિ લાવે છે પોતાને જે
કામ કરવાની ઈચ્છા ન હોય અને ગુરુદેવ તે જ કાર્ય નોષે અને કાર્યની શરૂઆતમા જ અપશુકન ધાય તો કાર્ય કરવાનો ઉત્તાહ થતો
નથી, ધાય તો ટકતો નથી કદાચ ઉત્તાહ ટકાવે તો પાણ તે કાર્યમા અવાર-નવાર વિધ્નો - અડવાણ આવ્યા ક્ષે તેથી કાર્ય અટકાડ
જાય લગભગ તે કાર્ય નિદ્ર ન ધાય નિદ્ર ધાય તો ઘણા વિલંબે ધાય એથી કાર્ય સિદ્ધ થવા છતા તેનો કોઈ આનંદ ન ધાય માટે
નાવકનું કર્તવ્ય છે કે ગુરુ જે કાર્ય ક્ષે તેને અનુરૂપ પોતાની ઈચ્છા પ્રજાવવી તેમ જ નાગ મુર્ત્તે શુભ શુકનપૂર્વક કાર્ય પ્રારંભ કરવો
અપશુકન કે શુકન વજેરેની ઉપેક્ષા કરીને પ્રવર્તનારને કાર્યનિદ્રિ થતી નથી આ વાતનો ખાન ખ્યાલ રાખવો નિશીઘનૂત, બૃહદ્દંડપખાપ,
ઓપનિયુક્તિ ભાષ્ય વજેરેમા પાણ શુકનનું મહત્ત્વ જાણાવેલ છે [૮/૯]

'કારીગર વજેરેને ડેતન્વા નહિ' આ રીતે ડગ જાણામા ડગ દારનો ઉલ્લેખ કરેવ તેના નશથી વક્તવ્યને મૂલકારથી જાણાવે છે કે -
ગાથાર્થ - પ્રન્તુતમા કારીગર વજેરે પાણ જે કોઈ સ્વભાવથી વિશિષ્ટ લોષ તેને કરવા 'અહીં તમે પાણ સહાયક છો' આવા વચનથી
તેઓને નુખેથી જ ગમવા [૮/૧૦]

૬૩ દેરાસરના કારીગરો સાથે ઉચિત વ્યવહાર રાખવો. ૬૩

દીકાર્થ - ક્ષેલક કારીગરે સ્વભાવથી જ લોકવ્યવહાર વજેરેથી વિશિષ્ટ પ્રકારના લોષ છે તેઓને જ અહીં દેરાસરમા નક્કી કરવા
તેમ જ 'આપ પાણ દેરાસર બનાવવામા નડાયક છો' આવા વચનથી તેઓને નુખેથી જ ગમવા, કેમ કે તેઓ વિશિષ્ટ કારીગર છે આ

ભવન્તિ । ચૂયમપિ = ભવન્તોઽપિ ગોઘ્ઠિકા = સહાયા ઇહ = જિનભવનવિધાને' અનેજ વચનેજ સુચ્ચ તુ = સુચ્ચેજૈવ તે સ્થાપ્યા, વિશિષ્ટત્વાત્ । ઇત્થ સ્થાપિતા તે નિર્વાહકા ભવન્તિ ॥૬/૧૦॥ 'અતી'ત્યાદિ ।

અતિસન્ધાનચૈવા કત્તવ્ય ન ચલુ ધર્મમિત્રાણા । ન વ્યાજાદિહ ધર્મો ભવતિ તુ શુદ્ધાશયાદેવ ॥૬/૧૧॥

ઘા = ભૂતકાના અતિસન્ધાન ચ ન ચલુ = જૈવ કર્તવ્ય ધર્મમિત્રાણા = ધર્મસુદ્ધા, કિમિતિ ? ઇહ = શુભકર્મણિ ન વ્યાજાત્ ધર્મ (ભવતિ) કિ તુ શુદ્ધાશયાદેવ = નિર્વાજપરિણામાદેવ ॥૬/૧૧॥

કલ્યાણકન્દલી

નૈપુણ્યાદિગુણપરિપુષ્ટસ્વભાવેનૈવ કેચિત્ ભવન્તિ । 'ભવન્તોઽપિ સહાયા ઇહ જિનભવનવિધાને' 'ભવતા સાહાય્યેનૈવ જિનભવન નિષ્પ્રત્યૂહ પૂર્ણતા ગમિષ્યતિ' 'ભવતામેવેદ કાર્યમપ્રમત્તામવલમ્બ્ય નિષ્પાદનીયમ્' इत्येवमपशब्दमन्तरेण यथा तेऽप्रमादिनो भवेयुः तादृशेन प्रशस्तेन वचनेन सुखेनैव ते = કર્મકરાઃ સ્થાપ્યાઃ, વિશિષ્ટત્વાત્ = વિશિષ્ટશિષ્ટવ્યવહારનિપુણત્વાત્ । કથારત્નકોશે શ્રીદેવભદ્રસૂરિણાઽપિ → કમ્પયરાણ વિ ઇત્થ થેવ પિ ન વચ્ચ વિહેયચ્ચ । અવિ સવિસેસ દેય તેસિ સુહભાવ-બુદ્ધિકણ ॥ < [પૃ ૬૭/ગા ૧૦] इत्युक्तम् । કર્મકરસ્થાપનવિધિશ્ચ વેધવાસ્તુપ્રભાકરે પ્રભાશઙ્કરેણ → કર્મકરાણા સર્વેષા, ધન દદ્યાચ્ચ સર્વત્ । વચ્ચ-પ્રાવરણૈ કૃત્વા, ઉત્તમાદિક્રમેણ તુ ॥૩૪૧॥ યોજનીયાસ્તથા સર્વે, મિષ્ટાન્નૈ. ચ્ચંડપક્કૈ । તામ્બૂલ વિલેપન દદ્યાત્, યાવત્ સન્તુષ્ટચેતસ ॥૩૪૨॥ < इत्यादिरूपेणोक्त । શિલ્પસ્મૃતિવાસ્તુવિદ્યાયામપિ ણ્વપ્રાયો વિધિ વર્તતે [પૃ ૨૯૨-અધ્યાય-૬ ગા ૨૬-૨૭] । શત્રુઞ્જયતીર્થોદ્ધારપ્રવચ્ચે શ્રીવિવેકધીરગણિભિ. શ્રીકર્મસાધુકૃતશત્રુઞ્જયતીર્થોદ્ધારવર્ણનાવસરે → સુસ્વાસિકામિર્વિવિધાભિરાશુ ભોજ્યૈશ્ચ સાજ્યૈ સસિતૈ પયોભિ । સ સૂત્રધારાન્ કરમોઽપિ નિત્યમાવર્જયામાસ વદાન્યધુર્ય્. ॥૮૯॥ શતશ. સૂત્રધારાસ્તે યદ્યદીપુર્યદા યદા । તત્તદાનીમેવાઙ્ગોઽપશ્યન્ શ્રીકર્મસાધુના ॥૯૦॥ કર્મેણાઽઽવર્જિતાસ્તે તુ સૂત્રધારાસ્તથા યથા । ચક્રુર્માસવિધેયાનિ કાર્યાણિ દશભિર્દિનૈ ॥૯૨॥ < इत्युक्तम् । કથારત્નકોશે દર્શિતા વિજયકૃતા સૂત્રધારપ્રતિપત્તિ-રણ્યત્રાનુસન્ધેયા [પૃ ૭૧/ગા ૧૦૩-૪-૫] ।

ઇત્થ જિનભવનાદિકાર્યે સ્થાપિતાઃ તે સાવધાનતયા સન્તોષપૂર્વક અર્હચૈત્યાદિકાર્યસ્ય નિર્વાહકાઃ = પરિસમાપકા ભવન્તિ, અન્યથા પ્રારબ્ધમપિ જિનપ્રાસાદાદિ કાર્ય તે મુચ્ચેયુ, તેષા વિશિષ્ટત્વેનાઽન્યત્રાઽપિ યથેક્ષિતમૂલ્યપૂર્વ ભવનાદિનિર્માણનિયોગસમ્ભવાદિત્યવધેયમ્ ।

જિનગૃહનિર્માણાનન્તરશ્ચ સૂત્રધારાદીના વસ્ત્રાલઙ્કારાદિપ્રદાન કર્તવ્યમ્, યથોક્ત શિલ્પરત્નાકરે → અનન્તરશ્ચ કર્તવ્ય, સૂત્રધારસ્ય પૂજન । વસ્ત્રાલઙ્કારભોજ્યેન, ગોમહિષ્યશ્વવાહનૈ ॥ અન્યેષા શિલ્પિના પૂજા, કર્તવ્યા કર્મકારિણામ્ । સ્વાધિકારાનુસારેણ, વચ્ચતામ્બૂલભોજનૈ. ॥ શિલ્પિન પૂજયેત્ પ્રાજ્ઞ, સોમપુરામિધ સદા । તસ્ય હસ્તેન કલ્યાણ, કર્તવ્ય રિદ્ધિસિદ્ધિદમ્ ॥ < [૧૩/૭૭-૭૮-૭૯] इत्यपि वदन्ति । ક્વચિત્ પ્રતિષ્ઠાનન્તરમપિ સૂત્રધારાદીના વસ્ત્રાલઙ્કારાદિપ્રદાન શ્રૂયતે । તદુક્ત શત્રુઞ્જય-તીર્થોદ્ધારપ્રવચ્ચે → સ્વર્ણોપવીત-મુદ્રાઙ્ગદ-કુણ્ડલ-કઙ્કણાદિકાઽઽભરણૈ. । વસ્ત્રૈશ્ચ સૂત્રધારાનતુતૂષ્ત્સોઽપિ કર્મકૃત ॥ < [વજ્રસ-૨/૧૫૬] सोऽपि = શ્રીકર્મસાધુરપિ પ્રતિષ્ઠાઽનન્તરમિતિ તત્પરકરણાદવગમ્યતે ॥૬/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ણ્વા ચ ધર્મમિત્રાણા અતિસન્ધાન ન ચલુ કર્તવ્યમ્ । ઇહ ધર્મો ન વ્યાજાત્ [ભવતિ, અપિ] તુ શુદ્ધાશયાદેવ ભવતિ ॥૬/૧૧॥ ઇયશ્ચ કારિકા ધર્મસઙ્ગ્રહ-પષ્ટિશતકપ્રકરણવૃત્ત્યાદૌ [ગા.૬૮ ષ શ ૧૨] સમુદ્ધૃતા વર્તતે ।

ભૂતકાના અતિસન્ધાન = વચ્ચન નૈવ કર્તવ્ય, અપિ તુ 'ભાવનીયમૌદાર્ય'મિતિ [] લલિતવિસ્તરાદિવચનમવધાર્ય અધિકપ્રદાન મૂલ્યસ્ય કર્તવ્યમ્, તદુક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → કારવર્ણોઽવિ ય તસ્સિહ, મયગાણતિસધણ ન કાયચ્ચ । અવિ યાઽહિયપયાણ, દિઘ્ઠાદિઘ્ઠફલ ણ્ય ॥ તે તુચ્છયા વરાયા, અહિણ્ણ દઢ ઉવેતિ પરિતોસ । તુઘ્ઠા ય તત્થ કમ્મ, તત્તો અહિય પકુચ્ચતિ ॥ ધમ્મપસસાણ તહ કેઙ્, નિવધતિ બોહિબીઆઙ્ । અન્ને ય લહુયકમ્મા ણ્તોચ્ચિય સપબુજ્ઞતિ ॥ લોગે

રીતે કારીગર-કડિયા વગેરેને રાખેલા હોય તો તેઓ દેરાસર બનાવવાનુ કામ પૂર્ણ કરે [૬/૧૦]

તિશેષાર્થ - જે કારીગર, કડિયા, સુધાર, સોમપુરા વગેરે દેરાસર બનાવવાની વિશિષ્ટ આવડતવાળા હોય તેઓને જ અહીં પસંદ કરવા તથા લોકવ્યવહારથી પાણ જે સોમપુરા વગેરે વિશિષ્ટ ક્ષાના હોય તેને જ પ્રસ્તુતમા નક્કી કરવા, જેથી તે મનૂર વગેરે પાસે વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરાવી શકે આવા વિશિષ્ટ દરજ્જાના સોમપુરા વગેરેની સાથે જે મીઠો, સાચો, સારો અને ઉચિત વ્યવહાર રાખવામા ન આવે તો તેઓ દેરાસરનુ કામ અધૂર મૂકીને ચાલ્યા જાય માટે તેઓને પાણ સારી રીતે સાચવવા [૬/૧૦]

ગારાર્થ આ ધર્મમિત્રોને છેતરવા નહિ જ અહીં ધર્મ કપટથી નથી થતો, પરંતુ શુદ્ધ આશયથી જ ધર્મ થાય છે [૬/૧૧]

દીઠાર્થ - દેરાસરના કારીગરો ધર્મમિત્રો છે તેથી તેની સાથે છેતરપિંડી ન જ કરવી, કારણ કે શુભ કાર્યમા ધર્મ કપટથી નથી થતો, પરંતુ નિષ્કપટ પરિણામથી જ ધર્મ થાય છે [૬/૧૧]

અથ સ્વાશયશુદ્ધિર્વાત્યા । તત્ર ક સ્વાશય ? ઇત્યાહ —> દેવે'ત્યાદિ ।

દેવોદગ્નેતદ્ ગૃહિણા કર્તવ્યમિત્યલ શુદ્ધઃ । અનિદાનઃ સલુ ભાવઃ સ્વાશય ઇતિ ગીયતે તજ્ઞેઃ ॥૬/૧૨॥

દેવોદગ્નેશ્વર = જિનભવનભવત્યશિરાત્તિદેમાત્રેણ એતત્ = જિનભવન ગૃહિણા કર્તવ્ય ન ત્વેદિકાદિફલાભિલાષેણ
ઇતિ એવ' અલ = અત્યથં શુદ્ધ = નિર્દોષ અનિદાન સલુ = નિદાનરહિત એવ ભાવ = અધ્યવસાય સ્વાશય
= શ્વાશય ઇતિ ગીયતે તજ્ઞૈઃ = તદ્વેદિભિ ॥૬/૧૨॥ એતદ્વૈદિમાહ —> 'પ્રતી ત્યાદિ ।

પ્રતિદિવસમસ્ય વૃદ્ધિઃ કૃતાકૃતપ્રત્યુપેક્ષણવિધાનાત્ । એવમિદ ક્રિયમાણ ગસ્તમિદ નિદર્શિતં મમયં ॥૬/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

અ માહુવાઓ અતુન્નભાવેન સોહળો યમ્મો । પુરિમુત્તમપર્ણીઓ પમાવળા એવ તિત્યસમ ॥ < [૧૦-૧૩-૧૪-૧૫] ઇતિ
વૃદ્ધાઽવૃદ્ધફલ મૃતકાનતિમન્ધાનમ્ । ન વ્યાજાત્ = કોટિત્યાત્ ધર્મઃ મરતિ, યથોક્ત મહાભાગ્નેઽપિ —> મરં જિહ્વ મૃત્યુપ્રદ
< [શાતિપર્વ ૭૦/૨૧] । ધર્મઃ શુદ્ધાગ્રયાદેવ = નિર્વ્યાજપરિણામાદેવ ભવતિ । તદુક્ત ઉત્તગાશ્યનેઽપિ —> 'યમ્મો સુદ્રમ્
ચિદ્દૃઢ < [૩/૧૦] ॥૬/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે ટ્પઙ્ઙાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> દેવોદગ્નેશ્વર એતત્ ગૃહિણા કર્તવ્ય ઇતિ અલ શુદ્ધ અનિદાન સલુ ભાવ સ્વાશય ઇતિ
તજ્ઞૈઃ ગીયતે ॥૬/૧૨॥ ડવ કારિકા પ્રતિમાગતકવૃત્ત્યાદો [ગા ૩૪] મમુદ્ધૃતા । એતદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયામપિ
—> સ્વાશયશ્ચ વિધેયોઽગ્નાઽનિદાનો જિનગતઃ । અન્યાગ્મ્યપરિત્યાગાજ્જલાદિયતનાવતા ॥ < [૫/૮] ઇત્યુક્તમ્ ।

જિનભવનભક્ત્યભિમન્નિમાત્રેણ = જિન-તદ્ગૃહ્યો કેવલભક્તિભાવેન । માત્રપદવ્યવચ્છેદ્યમાહ - ન ત્વેદિકાદિફલાભિલાષેણ
ઇતિ । આદિપદેન પાલ્લોકિકફલગ્રહણમ્ । નિદાનગ્રહિત એવ ઇતિ । યથાપિ ધ્યાનગતકે —> 'દેવિદ-ચક્કર્વાદિત્તણાઽ ગુણરિદ્ધિ-
પત્યણમર્ડય । અહમ નિયાણચિત્તણમણ્ણાણાગુણયમચ્ચત ॥૧॥ < ઇત્યાદિના પારલોકીકફલાગમયા એવ નિદાનત્ત્વોક્તિઃ તથાપિ
વાહ્યાગમસાજાત્યાદિદ્ધિકફલાભિલાષગ્રહણમપિ નિર્ણયતયા ન વિન્નપત ઇતિ ય્યેમ્ ।

એવમેવ 'મવામ્મોનિયિનિમગ્નસત્ત્વાનામાલમ્બનમૂતોઽયમિ'ત્યેવ મુવનગુરજિનેન્દ્રગુણપરિગ્જયા જિનવિમ્વમ્યાપનાવમરં સ્વાશય-
શુદ્ધિશ્વસેયા, યથોક્ત સ્તવપરિગ્જયા —> સામયવુદ્ધી વિ ડહ મુવનગુરજિણિદગુણપરિગ્ગણ । તત્ત્વિવઢાવળત્ય, મુદ્ધપવિત્તીઽ
ણિયમેણ ॥૧૬॥ < ઇતિ ભાવનાયમ્ ॥૬/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે ટ્પઙ્ઙાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> કૃતાકૃતપ્રત્યુપેક્ષણવિધાનાત્ પ્રતિદિવસ અગ્ય વૃદ્ધિ [કાર્યા] । એવ ડદ ક્રિયમાણ
ડહ મમયં ગસ્ત પ્રદર્શિતમ્ ॥૬/૧૩॥

દેશાસરના સોમપૂરા બગેરે 'ધર્મમિત્ર' છે.

વિશેષાર્થ - બીજી એક ખાખત નોંધવા લોગ્ય છે તે એ કે તેમ ડગ્યસુત્રમા ગત્તનેવકોને માટે 'નોડર' થમ્મનો પ્રયોગ કરવાના બદલે
'નેટમિત્ર પુરુષ' થમ્મનો પ્રયોગ કરવામા આવેલ છે તેમ બીજી દેગનગ્ના નોમપુરા, કાગીગ વગેરેનુ 'ધર્મમિત્ર' એવા વિશેષાગુણી નન્ધાન
કરવામા આવેલ છે તેઓ ધર્મમિત્ર-ધર્મનતાપક છે તેવો ખ્યાલ બાવી બધ તો તેઓ નાથે કેવો વ્યવહાર કરવો ? તે ખતુ નમજવવું ન
પે આ જ ગીતે દેગનગ્-ઉપાચર-આવશિષ્ટાગામા નેવા આપના ભાઈઓ તથા બહેનો નાથે કે માપુ-નાથીજની રોળી ઉચકનાર ભાઈઓ-
બહેનો નાથે યાવડ-યાવિકાઓ કેવો વ્યવહાર રાખે ? તે પાતુ નમજી શકાય તેમ છે [૨/૧૧]

ઉજ ગાથામા 'શુભપરિણામવૃદ્ધિ' નામના ચોથા કાવ્યો નિદેશ કરેલ તેના નિરૂપણનો ઉપે અવગર આવ્યો છે 'શુભાશયવૃદ્ધિના
થટક શુભ આશયનુ સ્વરૂપ શુ છે ?' તે કહેવાય કે -

ગાથાર્થ - ભગવાનની ભક્તિના ઉદ્દેશથી જ દેગનગ્ [ખતાવતુ તે] ગુલ્મચ્છોનુ કર્તવ્ય છે - આ પ્રકારે અત્યંત શુદ્ધ અને નિષાળા
વચ્છનો ભાવ શુભ આશય છે- એમ તેના આગકાર પુરુષો વડે કહેવાય છે [૬/૧૦]

❀ શુભ આશય નિરૂપણ ❀

ટીકાર્થ - ભગવાન અને દેગનગ્ની કેવળ ભક્તિના ભાવથી જ દેગનગ્ ખતાવતુ તે ગુલ્મચ્છોનુ કર્તવ્ય છે, નહિ કે બેહિક = આ
લોક વગેરેના ડગ્ની ડલ્કાથી આ અત્યંત નિર્દોષ અને નિષાળા વચ્છનો જ ભાવ તેના સ્વરૂપના આગકાર પુરુષો વડે શુભ આશય કહેવાય
છે [૨/૧૨]

વિશેષાર્થ - 'દેગનગ્' બધાવવાના મુખ્ય સ્વરૂપે મારી બીજી વાલ-વાલ ઘાય મારે વથ વધે, લોકો મારી પ્રથતા કરે, ત્રિનાલવ
ખતાવવાના લીધે ૧ પલોડમા ડેડ-નામાનિડેવ-મલદિડેવ ખતુ' બાવી આ લોકની આશના અને પલોડની આવસાડથી નિષાળાથી
દૂર રીતે ભગવાન અને દેગનગ્ની ભક્તિના જ આશયથી ત્રિનાલવ ખતાવતુ આ શુભ આશય કહેવાય [૬/૧૦]

શુભાશયની વૃદ્ધિને મૂલકારથી ખતાવે છે કે -

ગાથાર્થ - ડગ્યેલ અને બીજી કગ્યેલ કાર્યનું અવલોકન કરવાથી રોજ આ શુભાશયની વૃદ્ધિ કરવી આ ગીતે કગતુ દેશનગ્ મુદર

પ્રતિદિવસ અસ્ય = કુશલાશયસ્ય વૃદ્ધિ કાર્યા, કૃતાકૃતયો = એતત્પ્રતિબન્ધેન નિષ્પન્ન-નિષ્પાદયો કાર્યયો પ્રત્યુપેક્ષણસ્ય = અવલોકનસ્ય વિધાનાત્ । તથાહિ → એતદ દૃષ્ટ્વાઽઽર્હત ચૈત્યમનેકે સુગતિ ગતા । યાસ્યાન્તે બહવશ્ચાન્યે ધ્યાનનિર્દૂતકલ્મષા ॥૧॥ યાત્રા-સ્નાત્રાદિ કર્મેહ ભૂતમન્યચ્ચ ભાવે યત્ । તત્સર્વ શ્રેયસા લીજ મમાઽ-ર્હત્તૈત્યનિર્મિતૌ ॥૨॥ સાધુ જાતો વિધિસ્ય કાર્યોઽત પરમેષ મે । અર્હત્તૈત્યેષ્વિતિ ધ્યાન શ્રાદ્ધસ્ય શ્રભવૃદ્ધયે ॥૩॥ અહપૂર્વિકયા ભવિતિ યે ચ કુર્વાન્તિ યાત્રિકા । તેઽપિ પ્રવર્ધયન્ત્યેવ ભાવ શ્રદ્ધાનશાલિનામ્ ॥૪॥ એવ ઉવતદ્વારશુદ્ધયા ક્રિયામાણ (ઙદ=) જિનભવન (શસ્ત =) પ્રશસ્ત ઇહ સમયે = જૈનાસિદ્ધાન્તે (નિદર્શિત=) પ્રદર્શિતમ્ ॥૬/૧૩॥

‘કિમિતિ શસ્ત નિદર્શિત ?’ ઇત્યાહ → ‘એતદિ’ત્યાદિ ।

એતદિહ ભાવયજ્ઞઃ સદ્ગૃહિણો જન્મફલમિદ પરમમ્ । અમ્યુદયાઽવ્યુચ્છિત્યા નિયમાદપર્ગવીજમિતિ ॥૬/૧૪॥

એતત્ = જિનભવનવિધાન ઇહ = લોકે ભાવયજ્ઞ = યજેદૈવપૂજાર્થત્વાત્ ભાવપૂજા, દ્રવ્યરતવસ્યાપ્યસ્યોવત-

કલ્યાણકન્દલી

એતદિત્યાદિ કારિકાચતુષ્ટય સુગમમિતિ ન તન્યતે । એતદ્વાવર્જિતકર્મણ સકાશાત્ સ્વસ્ય ભાવચારિત્રપ્રતિપત્તિર્જાયતે, યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → પડિબુજ્ઞિસ્સતઽણ્ણે ભાવજ્ઞિયકમ્મઓ ડ પડિવત્તી । ભાવચરણસ્સ જાયઇ એવ ચિય સજમો સુદ્ધો ॥૫૦॥ ← ઇતિ । તદુક્ત પચ્ચાશકેઽપિ → તત્થવિ ય સાહુદસણભાવજ્ઞિયકમ્મતો ડ ગુણરાગો । કાલે ય સાહુદસણમ-હક્કમેણ ગુણકર તુ ॥ પડિબુજ્ઞિસ્સતત્ત્રે ભાવજ્ઞિયકમ્મઓ ય પડિવત્તી । ભાવચરણસ્સ જાયતિ એગતસુહાવહા ણિયમા ॥ અપરિવહિયસુહચિતાભાવજ્ઞિયકમ્મપરિણીતે ડ । ગચ્છતિ ઇમીઙ અત તતો ય આરાહણ લહ્હ ॥ ← [૭/૪૬-૪૭-૪૮] ઇતિ । પ્રકારાન્તરેણ સ્વાશયશુદ્ધિસ્તુ પૂર્વ [૪/૧૧-પૃષ્ઠ-૧૦૧] દર્શિતૈવ । શ્રીજિનભવનપ્રાયોગ્યભૂમિલ્લનન-કૂર્મનિવેશ-શિલાન્યાસ-તન્માનાદિકશ્ચ વાસ્તુસારગતપ્રાસાદપ્રકરણાદિતોઽવસેયમ્ ॥૬/૧૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એતત્ ઇહ ભાવયજ્ઞ ઙદ સદ્ગૃહિણ, પરમ જન્મફલ અમ્યુદયાઽવ્યુચ્છિત્યા નિયમાત્ અપર્ગ-વીજમિતિ ॥૬/૧૪॥ ઇયશ્ચ કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તિ-વિચારરત્નાકર-ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-પ્રતિમાશતકવૃત્તિ-સ્થાનાઙ્ગવૃત્ત્યાદી [વિ ૧૨ વિર પૃ ૨૫ દ્વા દ્વા ૫/૯ પ્ર શ ગા ૩૪ પૃ ૨૧૮ સ્થા સૂ ૧૨૫ પૃ ૭૩] સમુદ્ધતા ।

ભાવયજ્ઞઃ ઇતિ દેવતોદેશ્યકલ્યાણે યજ્ઞશબ્દસ્ય પ્રયોગપ્રાચુર્યાત્ પૂર્વોક્ત[૬/૧૨ પૃ. ૧૪૭]ભાવશુદ્ધિર્ગર્ભતયા પ્રાગુક્ત[૬/૧૩ પૃ ૧૪૮]ભાવવૃદ્ધ્યા ચ દેવોદેશેન ક્રિયામાણત્વાચ્ચ ભાવયજ્ઞત્વમનાવિલ, યથોક્ત ભક્તિત્રિશિકાયામપિ → ઇત્યશ્ચૈવોઽધિક-ત્યાગાત્ સદારમ્મ ફલાન્વિત । પ્રત્યહ ભાવવૃદ્ધ્યાસૈર્ભાવયજ્ઞ પ્રકીર્તિત ॥← [૫/૯] તથાપિ પ્રકારાન્તરેણ ટીકાકૃદાહ-યજેઃ દેવપૂજાર્થત્વાત્, યથોક્ત શ્રીકલ્પસૂત્રાવચૂર્યા શ્રીકલ્પદીપિકાયા શ્રીકલ્પપ્રદીપિકાયા સન્દેહવિપૌપથિગ્રન્થે ચ → યાગાન્ = દેવપૂજા ← । તથા શ્રીકલ્પદ્રુમકલિકાયા ‘યાગ = દેવપૂજન’ ઇત્યુક્તમ્ । યદ્યપિ કલ્પસૂત્રસુવોધિકાયા → યાગશબ્દેન પ્રતિમાપૂજા એવ ગ્રાહ્યા ← [] ઇત્યુક્તમ્ । તથાપિ પ્રકૃતે ભાવપદોપસન્દાનાત્ ભાવયજ્ઞઃ = ભાવપૂજા

જાણુ એમ શાન્તમા બતાવેલ છે [૬/૧૩]

ટીકાર્થ - દેરાસર પ્રત્યેની આતરિક પ્રીતિથી [= એતત્પ્રતિબન્ધેન] ‘આટલુ કામ થયુ આટલુ કામ બાકી છે’ આમ દેરાસર સબધી તેયાર થયેલ કાર્ય અને તેયાર કરવાના કાર્યનું નિરીક્ષણ કરવાથી કુશલ અધ્યવસાયની પ્રતિદિન વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ જેમ કે - આ જેન દેરાસરને જોઈને અનેક જીવો સદ્ગતિમા ગયેલા છે તથા ઘાણા બધા જીવો (દેરાસરનિમિત્તે થનારા) ધ્યાનથી પાપોને ધોઈને સુગતિમા ભવિષ્યમા જશે [૧] જિનાલયનિર્માણ થયે છે તે અહીં = દેરાસરમા જે કાંઈ યાત્રા, સ્નાત્ર વગેરે થયા હોય તથા ભાવી કાલમા જે થશે તે બધુ મારા કલ્યાણનું બીજ છે [૨] આ વિધાન = જિનગૃહનું નિર્માણ થયુ તે ખૂબ સાધુ થયુ હોયથી આ મારું કર્તવ્ય છે - આ પ્રમાણે જિનાલયોનું ધ્યાન યાવકને ધર્મવૃદ્ધિ = પુણ્યવૃદ્ધિ માટે થાય છે [૩] ‘હું પહેલા પૂજા કરું, હું પહેલા અભિષેક કરું, હું પહેલા આગી કરું’ આ રીતે જે યાત્રિકો હોડપૂર્વક ભક્તિ કરે છે તેઓ પણ શ્રદ્ધાળુ જીવોના ભાવને પ્રકૃષ્ટ રીતે વધારે જ છે [૪] આ રીતે શુભાશયવૃદ્ધિ દારની શુદ્ધિથી કરાતુ દેરાસર પ્રશસ્ત છે - એમ અહીં જેનશાન્તમા બતાવેલ છે [૬/૧૩]

→ ‘શા માટે શુભાશયવૃદ્ધિયુક્ત જિનાલયનિર્માણ પ્રશસ્ત = સુદર કહેવાયેલ છે ?’ ← આ જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરતા મૂલકારત્રી ફરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - દેરાસરનિર્માણ અહીં ભાવયજ્ઞ બને છે આ સદ્ગુણસ્થના જન્મનું પ્રકૃષ્ટ ફળ છે તે અભ્યુદયના સાતત્યપૂર્વક નિયમા મોક્ષનું બીજ થાય છે [૬/૧૪]

દેરાસરનિર્માણ ભાવયજ્ઞ બળે

ટીકાર્થ - દેરાસરનું નિર્માણ આ લોકમા ભાવયજ્ઞ = ભાવપૂજા બને છે યજ્ઞપદ યજ્ઞધાતુથી બનેલ છે યજ્ઞધાતુનો અર્થ દેવપૂજા થાય છે તેથી મૂલ શ્રથમા રહેલ ‘ભાવયજ્ઞ’ પદનો ટીકાકારત્રીએ ‘ભાવપૂજા’ એવો અર્થ કરેલ છે જે કે દેરાસરનિર્માણ દ્રવ્યસ્તવ = દ્રવ્યપૂજા

૧ હ પ્રતો ‘ળ્પા’ ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

एव जिन्मभवनकारणमभिधाय तद्वतविशेषमाह → देय त्वि'त्यादि ।

देय तु न साधुभ्यस्तिष्ठन्ति यथा च ते तथा कार्यं । अक्षयनीव्या ह्येवं ज्ञेयमिदं वशतरकाण्डम् ॥६/१५॥

તાજ્જિનભવન કૃત્વા સાધુભ્ય તુ ન દેય યથા → યુષ્મદીયમેતત્, તદગ્ર જીર્ણોદ્ધારાદિ ભવદ્વિવિદેય <— ઇતિ ।
તિજ્ઞતુ સ્વયમેવ તત્ પ્રતિજાગરણીય, વ્યુત્પન્નશ્રદ્ધાનામાત્યન્તિકકારણ વિના સાધૂના દ્રવ્યસ્તવનિયોજનાડયોગાત્ ।
યથા ચ તે = સાધવ સંબાલવૃદ્ધાસ્તપ્રાડસ્યતને તિષ્ઠન્તિ તથા કાર્ય અક્ષયનીવ્યા હિ = નિશ્ચિતમહીયમાન-
ચૈત્યાયતનસમ્બાન્ધમૂલધનેન હેતુના કૃત્વા । તદ્દિ મૂલધન શ્રાદ્ધે સર્વપ્રયત્નેન પરિપાલયદ્ધિ સવર્ધયદ્ધિશ્ચ તથાડક્ષય

કલ્યાણકન્દલી

મોક્ષવૃક્ષસ્ય અવન્ય વીજ एतत् = જિનભવન, યદુક્ત વિમ્વાદકે [૭] તથા ઉપદેશસારે શ્રીકુલસારગણિના ઉપદેશતરગ્નિપ્યાશ્ચ
રત્નમન્દિરગણિના → જિનભવન જિનચિન્ત્ર જિનપૂજા જિનમત ચ ય. કુર્યાત્ । તસ્ય નરામરશિવસુખફલાનિ કરપલ્લવસ્થાનિ
॥૨૭॥ <— ઇતિ । યદુક્ત જિનભવનવિધિપદ્ધાશકેડપિ → ણ્યસસ ફલ ભણિય ઇય આળાકારિણો ડ સદ્દસસ । ચિત્ત
નિબ્ધાળત જિણિદેહિ ॥ <— [૭/૪૪] ॥૬/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સાધુભ્ય તુ ન દેયમ્ । યથા ચ તે તિષ્ઠન્તિ તથા અક્ષયનીવ્યા હિ કાર્યમ્ । ણવ
ઇદ વશતરકાણ્ડ જ્ઞેયમ્ ॥૬/૧૫॥ અસ્યા કારિકાયા ઉત્તરાર્દ્ધ પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદૌ [ગા.૩૧] સમુદ્ધૃત ।

સાધુભ્ય: તુ ન દેયમિતિ । કેચિત્તુ → ણ્તદગ્રન્થપ્રણેતૃસમયે ચૈત્યવાસિના સાધૂના ઈદ્ગુપદેશપ્રવાહ પ્રચલિત આસીત્
યત્ → શ્રાવકેણ જિનભવન કારાપયિત્વા તદ્વ્યવસ્થાકૃતે તત્ સાધુભ્ય સમર્પણીયમ્ । ગૃહસ્થા હિસારમ્ભવિવર્તિનં । હિંસાપ્રાય
આરમ્ભ કૃપ્યાદિ તત્ર વિવર્તન્તે વિવિધ પરિણમન્તેડમીક્ષ્ણમિતિ । અત તૈર્ન તસ્ય સમુચિતા વ્યવસ્થા ભવિતુમર્હાં । તૈસ્તત્રાડનેકવિધા
દોષા સમુદ્ભવન્તો દૃષ્ટિપથમવતરતિ । ઇમે દોષા ણવ ચાશાતનાલ્યા લભન્તે । અતો ગૃહિણા શ્રદ્ધાશક્ત્યનુરૂપ જિનસદન
નિર્માપ્ણીયમ્ । તત્ત્વ મહતે ધર્માનુવન્ધાય, ધર્મસ્યાનુવન્ધોડલચ્ચલામો લચ્ચપરિરક્ષણ રક્ષિતવર્ધનમિત્યેવમાત્મક , તસ્મૈ ભવતિ ।
તત્ર સાધવો યથેચ્છસમયમુપિત્વા તત્ર ભગવદ્દર્શનાર્થમાગતાન્ જનાન્ ધર્મમુપદિશન્ત રક્ષાકૃતે સોઘમા ભવિષ્યન્તિ <— ઇત્યેવ
તેષામુપદેશ શ્રુત્વા ધાર્મિકા જના પૂર્વ જિનભવન કારાપયિત્વા તદ્દક્ષાભિપ્રાયવશગતા સન્ત તત્ સાધુભ્ય સમર્પયન્તિ સ્મ ।
તેડપિ ચ તત્રૈવાનન્દમગ્રમનસો યદ્દૃચ્યા નિવાસ વિધાય યથાકથશ્ચિદુપદિશન્ત સ્વ તસ્ય સ્વામિન મન્વાના દેવદ્રવ્યસ્ય રક્ષાસ્થાને
મક્ષણમેવ કુર્વન્તિ સ્મ । તદા 'યથા ગુરવ તથા શિષ્યા ' ઇયમુક્તિશ્ચરિતાર્થાડમૂત્ । યઘ્ણય કાલ. તસ્મિન્ સમયે તદુપદેશસ્ય
વાલકાલ ણ્વાડસીત્, ન તુ તરુણકાલ તથાપીદૃશી દુર્વ્યવસ્થા તદા પ્રાદુરસીત્ । તાવન્માત્રામપિ તા નિરીક્ષ્ય 'ભવિષ્યત્કાલે
કિ ભવિષ્યતિ' ઇતિ ચિન્તયા નિતરા દૂયમાનાન્ત કરણેન સૂરિણાડત ણ્વોક્ત 'દેય તુ ન સાધુભ્ય ' ઇતિ વદન્તિ ।

વ્યુત્પન્નશ્રદ્ધાના = પરિણતશ્રાવકાળા આત્યન્તિકકારણ વિના સાધૂના દ્રવ્યસ્તવનિયોજનાયોગાત્, પદ્કાયવિરાધનાત્ ।
તદુક્ત પુષ્પમાલાયા → છજ્જીવકાયસજમો દવ્ત્ય્ણ સો વિરુજ્ઞાણ કસિણો । તો કસિણસજમવિજ પુષ્પાડય ન ઇચ્છતિ
॥૨૩५॥<— ઇતિ । નિશ્ચિતમહીયમાનચૈત્યાયતનસમ્બન્ધિમૂલધનેન હેતુનેતિ, નિશ્ચિત = નિયમેન મહીયમાન = પૂજ્યમાન
વ્યવસ્થાપ્યમાન સરક્ષ્યમાણ યત્ ચૈત્યાયતન તથા તત્સલગ્ર સાધ્વાદિપ્રાયોગ્ય સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-પૌષધ-પ્રવચનાગમવ્યાલ્યાના-

લક્ષ્મીનો આ જ માત્ર સાર છે તે સ્વર્ગ વગેરેના સાતત્યપૂર્વક નિશ્ચયથી મોક્ષપ્રાપ્તિ વગર બીજા બને છે [૬/૧૪]

આ રીતે જિનાલય બનાવવાની વિધિ કહીને દેરાસરસબંધી વિશેષ વક્તવ્યને મૂલકારથી જણાવે છે કે —

ગારાશ - (દેરાસરને સભાળવા રૂપે) સાધુઓને તો તે ન સોપવું સાધુઓ જે રીતે ત્યા રહે તેવું અક્ષયનીય = મૂલધન વડે કરવું
આ રીતે ખરેખર આ પોતાના વશને તરવાનું સાધન બને છે તેમ જાણવું [૬/૧૫]

દેરાસરસંબંધી વિશેષ વક્તવ્ય

દીકાર્થ - તે દેરાસર તેયાર કરીને સાધુઓને ન સોપવું કે → 'આ દેરાસર તમારું છે તેથી અહીં જાગૃત્કાર વગેરે તમારે કરવું'
<— પગનું શ્રાવકે પોતે જ દેરાસરની સાર-સભાળ કરવી, કેમ કે જેઓની ત્રદ્ધા શાસ્ત્રવચન દ્વારા પરિકર્મિત થયેલ છે તેવા શ્રાવકોએ આત્યન્તિક
= આગાઠ = કટોકટીના કારણ વિના સાધુઓને દ્રવ્યસ્તવમા જોડવા નહિ (દેરાસરની સારસભાળ એ દ્રવ્યસ્તવ છે અને સાધુઓ ઉત્તરગર્માર્ગે
દ્રવ્યસ્તવના = દ્રવ્યપૂજના અધિકારી નથી) બાલ, વૃદ્ધ વગેરે સાધુઓ જે રીતે તે દેરાસરમા અર્થાત્ દેરાસરસભાળ સાધુપ્રાયોગ્ય વસતિ ઉપાશ્રય
વગેરેમા રહે = ઉતરે = નિવાસ કરે તેવું અક્ષયનીય દ્વારા કરવું નિયમા પૂજાર્થ રહેલ દેરાસર સબંધી જે મૂલધન હોય તે શાસ્ત્રીયપરિભાષામા
અક્ષયનીય કહેવાય છે (દેરાસર તથા તેને સલગ્ર સાધુપ્રાયોગ્ય વસતિ વગેરે સબંધી જે દ્રવ્ય હોય તેને અહીં 'ચૈત્યાયતન સબંધી મૂલધન'
શબ્દથી જણાવેલ છે વર્તમાનકાળમા તે દ્રવ્ય દેરાસર-ઉપાશ્રય નિભાવ ભગેણ વગેરે નામથી પ્રચલિત લાગે છે 'પૂજાર્થ રહેલ' નો મતલબ
છે સારસભાળ કરાર્થ રહેલ, સ્થાતિમાન કરાર્થ રહેલ, સુરક્ષિત કરાર્થ રહેલ, વ્યવસ્થિત-સ્વચ્છ-સુધડ કરાર્થ રહેલ, સુવિધાયુક્ત કરાર્થ રહેલ)
તે મૂલધનને = નિભાવવડેને સર્વ પ્રપન્નથી સભાળતા અને વધારતા શ્રાવકોએ તેવી રીતે અક્ષય = સ્થાયી બનાવવું જોઈએ કે જેથી
અભિપ્રાયવિશેષથી શુદ્ધ થયેલ તે ધનથી બાલ, વૃદ્ધ, જ્વાન વગેરે સાધુ તથા સાધર્મિક વગેરેને ટેકો-સહાય-સહત મળી શકે (દેરાસર અને

કર્તવ્ય યથાઽભિસન્ધિવિશેષશુદ્ધેન તેન 'વાલ-વૃદ્ધ-ગ્લાનસાધુ-સાધર્મિકપ્રભૃતીનામુપ્પટ્ટભાદાધાતર્મિકાદિદોષરહિત-તત્પ્રાતિવદ્વદર્હિમળપદાદૌ સાધૂનામવસ્થાન ધર્મોપદેશાય કલ્પતે, કોત્રેઽપિ ત્તાદશતૈત્યરપાતિગુણયુત એવ તેવામ-વસ્થાન કલ્પતે ।

કલ્યાણકન્દલી

શુપયોગિ શ્રમણવસત્યાદિક તપો. મમ્વન્તિ યત્ મૂલધન અક્ષયનીત્યભિયાન, તેનેત્યર્થ. । “અભિસન્ધિવિશેષશુદ્ધેન = ‘હદ ચૈત્યાયતનસમ્વન્ધિમૂલધનમાઝ્યકતાનુસારેણ સાધુ-શ્રાવકાશુપ્પટ્ટમેન ચૈત્ય-તત્સમ્વદ્ધમાનુવગતિમહિમાદિલક્ષણચૈત્યસ્ફાત્યર્થ જિનગૃહે તત્સલગ્રસાધુપ્રાયોગ્યવસત્યાદૌ વા યોજ્ય’ ઇત્યાગ્યવિશેષપરિશુદ્ધેન” ઇતિ અધુનાતના શ્રીગુણરત્નસૂરિ-રાજગેશ્વરસૂરિપ્રભૃતયઃ પ્રાહુ । ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તો ચ → અવ્યયનીવ = પરિપાલન-સર્વવ્યવસ્થાસંચારકાર્યમાનમૂલધનમ્ ← [૮/૧૦] ઇત્યુક્તમ્ । યદપિ સમ્બોધસપ્તતિવૃત્તો → સતિ હિ દેવદ્રવ્યે પ્રત્યહ જિનાયતને પૂજા-મત્કારસમ્ભવ । તત્ર ચ પ્રાયો યતિજનસમ્પાત-સ્તદ્વ્યાખ્યાનશ્રવણાદેશ જિનપ્રવચનવૃદ્ધિ ← [ગા ૬૬ વૃ પ ૮૧] ઇત્યુક્ત તથાપ્યત્ર ચૈત્યાયતનસમ્વન્ધિમૂલધન વર્તમાનકાલપ્રમિદ્ધ-દેવદ્રવ્યમિયો ભિન્નમેવેતિ અભિસન્ધિવિશેષશુદ્ધેન ઇતિ પદેનાવગમ્યતે । યદપિ દેવદ્રવ્યાદ્ ભિન્નત્વેઽપિ ‘મૂલધનસ્ય માપ્ઙાગારો જિનાલયસ્યાઽન્તર્વર્હિર્વાઽવસ્થાપ્યતે ? જિનાયતનસલગ્રશ્રમણાપતને વા પદતાઽન્યત્ર કુચ્ચિત્ ?’ ઇતિ તુ સ્પષ્ટોક્તિભાવાદ્ દુર્જેયમ્ । તથાપિ ‘ચૈત્યાયતનસમ્વન્ધિમૂલધન’ પદેન પૂર્વકાલે જિનાલયસ્યાન્તર્વર્હિર્વા સાધુ-માધ્વી-સાધર્મિકોદ્ધારાદિકાર્યોપપ્પટ્ટમાર્થ શ્રાવકાદિભિર્વૃદ્ધિમાર્ગમાનમાપ્ઙાગારોઽવસ્થાપ્યતે સ્મેતિ જ્ઞાયત ઇતિ અસ્મદ્વિગ્ધાગુરુચરણા શ્રીજયસુન્દરવિજયગણિવરા વ્યાચક્ષતે ।

પત્તચ સર્માપવર્તિપૂર્વકાલપેક્ષ્યાઽવગન્તવ્યમ્ । અતિપ્રાચીનકાલે તુ જિનાલયે માપ્ઙાગારસ્થાપનાદિક નેવાઽઽસીત, અન્યથા પૂજાવિધિપ્રદર્શને શ્રાદ્ધદિનકૃત્યાદૌ ધૂપ-લીપાશતફલઢાંકનાદિવત્ ‘માપ્ઙાગારે નાળકઢાંકનાદિક કાર્ય, જિનાલયવ્યવસ્થાપક-મહાજનાદિસાન્નિધ્યે માપ્ઙાગાર ઉદ્ઘાટનીયો નિયતસમયે’ ઇત્યાદિ વિધિ પ્રદર્શિત સ્યાત્ । ન ચૈવમુપદર્શિતમ્ । અતો જ્ઞાયતે પરિણતશ્રાવક સ્વસન્નિધૌ સમુદ્ભવકવિશેષે દેવાદિસત્કનાળકાદિક રક્ષયતિ, વ્યવસ્થાપયતિ, વર્ધયતિ ચ । શ્રાદ્ધદિનકૃત્યવૃત્તો → રત્નમુદ્ભવ = દેવગૃહમાપ્ઙાગાર ← [ગા ૧૧૧] ઇતિ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિવચનમપ્યગ્રાનુસન્ધેનમિતિ શ્રુતવૃદ્ધાઃ પ્રાહુ ।

અન્યે તુ → પુણ્યપ્રવાહસ્યેદ જિનમ્ભવન અક્ષયનીર્વાવ ભૂત્વા સમારસમુદ્ગત્તેષા [સ્વવગ્જાના] ઉત્તારયિતુ પ્રવહણમિવ મપત્સ્યતે’ ← ઇતિ વદન્તિ । “જિનમ્ભવનમક્ષયનીર્વાવ કર્તવ્યમ્ । યથા રક્ષણ-વ્યાજવૃદ્ધ્યાદિના મૂલધન ન ક્ષાયતે તથા જ્ઞાનાદિગુણયોગક્ષેમવૃદ્ધિકારક જિનમ્ભવનમુચિતવ્યવસ્થા-રક્ષણાદિના ન ક્ષાયતે = સાનુંવન્ધગુણલાભાય સમ્પદ્યતે । પ્વમક્ષયનીત્યા ઉદાહરણેન હદ જિનમ્ભવન વગતરકાળ = નિશ્ચિનિજવગ્જતરણં જ્ઞેયમિ”તિ તેપામાશય । અત્રત્ય તત્ત્વ વહુશ્રુતેભ્યોઽવસેયમ્ ।

ધર્મોપદેશાય કલ્પતે ઇતિ । અતઃ પ્વોક્ત મુનિચન્દ્રસૂરિભિઃ ઉપેદગપદવૃત્તો → ચૈત્યાશ્રયેણ સવિગ્રાંતાર્થસાધુભિરનવરત સિદ્ધાન્તવ્યાખ્યાનાદિમિ તથા તથા પ્રપચ્ચમાનૈ સમ્યગ્જ્ઞાનગુણવૃદ્ધિ સમ્યગ્દર્શનગુણવૃદ્ધિશ્ચ સમ્પદ્યતે ← [ગા ૪૧૭ વૃ પ ૨૩૧/૨૩૨] । પચ્ચાગકવૃત્તો શ્રીમદભયદેવસૂરિભિરપિ → ચૈત્યગૃહે હિ પ્રાય આગમવ્યાખ્યાન ભવતીતિ ← [પૃ ૫૫/૫૬ વૃ પ ૮૫] પ્રોક્તમ્ । તદુક્ત પ્રતિમાશતકવૃત્તો ટીકાકૃતા અપિ → ચૈત્યાઽનત્યર્થ ઉપનમ્પ્રા = ઉપનમનગીલા યે સાધવસ્તે-પામેફલેગે દેગનોઘતાના યાનિ વચ્ચાસિ તેપામાકર્ણનાત્ કર્ણયોરમૃતમજ્જનમ્ ← [ગા ૩૧] ઇતિ । એતેન સાધૂના જિનાલયે ગન્તુમેવ ન કલ્પત ઇતિ પ્રત્યુક્તમ્, પ્રત્યુત પ્રતિદિન તદગમને પ્રાપશ્ચિત્સ્યોપદેશાત્, યથોક્ત મહાનિશીધે → સે ભયવ ! તહારૂવ સમણ વા માહણ વા ચેડયયે ગચ્છેજ્ઞા ? હતા ગોયમા ! દિળે દિળે ગચ્છેજ્ઞા । સે ભયવ ! દિળે ન ગચ્છેજ્ઞા તઓ કિ પાયચ્છિત્ત હવેજ્ઞા ? ગોયમા ! પમાય પટુચ તહારૂવ સમણ વા માહણ વા જો જિણયરે ન ગચ્છેજ્ઞા તઓ છટ્ટ અહવા દુવાલસગ પાયચ્છિત્ત હવેજ્ઞા ← [] ।

ન ચેવ સતિ ચૈત્યે પ્વ સાધવ સદા તિષ્ઠેયુ, આધાર્મિકાદિદોષવૈકલ્યાદિતિ શઙ્ગનીયમ્, તથાપ્યાજ્ઞાતનાદિદોષભયેન તદનનુજાતતાત્, યથોક્ત વ્યવહારમાપ્યે → જડવિ ન આહાકમ્પ ભક્તિકય તહવિ વજ્જયતેહિ । ભત્તી ચલુ હોડ કયા જિણાણ લોણ વિ દિટ્ઠતો ॥ વધિત્તા કાસવઓ વયણ અટ્ટપુડસુદ્ધપોત્તીણ । પત્થિવમુવાસણ ચલુ વિત્તિનિમિત્ત મયા ચેવ ॥ દુભિગધપરિસ્સાવી તણુરપ્પેસઽહાણિયા । દુહા વાગ્ગહો ચેવ તેણ દ્વિતિ ન ચેડણ ॥ તિત્તિ વા કહ્ઢઈ જાવ ધુઈઓ તિસિલોડયા ।

તેને નલગ્ગ ઉપાશ્રય વગેરેનુ નિર્માણ નાધુને ઉત્તરવા માટે યતુ નથી પરંતુ શ્રાવકોની જિનભક્તિના તથા પોષધ આદિ આશયનાના ઉદ્દેશથી થાય છે માટે નાધુ માટે તે મકાન) આધાર્મિક દોષથી રહિત હોવાથી દેરાનગ્ગઅધી બહાનના મગ્ગ વગેરેમા ધર્મ ઉપદેશ માટે નાધુઓને રહેવુ કલ્પી શ્લે નામાયિત્, પ્રતિક્રમાણ, પોષધ, પ્રવચનશ્રવાણ વગેરે આગધનામા સહાયક બનવાથી તે ગ્ધાન શ્રાવક, શ્રાવિકાઓને ટેકો આપે અને પ્રવચનગ્ગ, આગમવાચના આદિમા નિશ્ચિત્ત બનવાથી તે ગ્ધાન તપથીઓને પણ ટેકો આપનાર બને છે જેન જે તથાવિધ

एतद्गुणमन्तरेण तु क्षेत्रान्तरमाश्रयणीय स्यात् तेनासौ लोकोत्तरतत्त्वसम्प्राप्तिव्यवस्थितो गृही देश-कालाद्यपेक्षया साधवत्स्थानाद्यैव सर्वमेव विधत्ते ।

કલ્યાણકન્દલી

તાવ તત્થ અણુનાય કારણેણ પરેણ વિ ॥ ← [વ્ય.ભા.ઉદ્દે.૧ ગા ૭૦/૭૧/૭૨/૭૩] ઇતિ ।

નન્વેવ સતિ વ્યાખ્યાનાર્થમપિ તત્રાઽવસ્થાન કથ યુજ્યતે ? તદ્દોષાનતિક્રમાદિતિ ચેત્ ? મૈવમ્, નિશ્રાકૃતચૈત્યે કતિપયપરિ-
ણતસાધુયુક્તસ્ય ગુરો અનિશ્રાકૃતચૈત્યે ચ સપરિવારસ્ય ગુરોઃ વ્યાખ્યાનાર્થ યતન્નયા તિષ્ઠત. નિર્દોષત્વાત્, તદુક્ત શ્રાદ્ધદિનકૃત્યે
શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિભિઃ → નિસ્સકઢે ઠાઙ ગુરુ કઙ્ઘવસહિઓ ઇયરા વળ વસહિ । અહ તત્થ અનિસ્સકઢ પૂરિતિ તહિ સમોસરણ
॥૧૫૧॥ ઓસન્નાવિ ય તત્યેવ ઇતિ ચેઙ્ઘવદયા । તેસિ નિસ્સાઙ ત ભવણ સઙ્ઘાઈહિ કય પર ॥૧૫૨॥ સેહાણ મદસઙ્ઘાણ
દદ્ધુ તાણ તુ ચિદ્ધય । મદા સઙ્ઘા જઓ હોઙ, અણુદ્ઘાણે જિણાહિણ ॥૧૫૩॥ એવિ સાહુણો લોણ, અમ્હેઽવિ મલકિણ્ણયા ।
ણ્ણ કારણેણ તુ વસહિ પેસતિ સાહુણો ॥૧૫૪॥ ← ઇતિ । ઇતદ્વ્યાખ્યા → ચૈત્યાનિ તાવચ્છાશ્વતાદીનિ ચતુર્ધા ।
તત્ર શાશ્વતચૈત્ય નન્દીશ્વરાદિપુ ૧, ભક્તિચૈત્યમનિશ્રાકૃત-નિશ્રાકૃતભેદાત્ દ્વિધા, તત્રાઽનિશ્રાકૃત યત્ સાધુસત્તારહિત યથાઽષ્ટાપદાદિપુ,
નિશ્રાકૃત યત્ સાધુનિશ્રયા ક્રિયતે ૨, મજ્જલચૈત્યમુત્તરજ્ઞાદિપુ યથા મધુરાયા ૩, સાધર્મિકચૈત્ય વારત્તિકપ્રતિમાદિ ૪ । તત્ર
નિશ્રાકૃતચૈત્યે ગુરુવ્યાખ્યાનાર્થ કતિપયપરિણતસાધુસહિત તિષ્ઠતિ, ઇતરે શિક્ષકાદયો વ્રજન્તિ વસતિમ્ । અથ ચ તત્રાઽનિશ્રાકૃત
ચૈત્યમસ્તિ ‘પૂરિતિ તહિ સમોસરણ’તિ તત્ર ચૈત્યે સપરિવારા આસતે ॥૧૫૧॥ કિમેવ ન નિશ્રાકૃતેઽપીષ્યતે ? ઇત્યાહ અવમગ્ના
[=અવસન્ના શિથિલસાધવ] અપિ ચૈત્યવન્દકાસ્તત્રાઽઽયાન્ત્યેવ, યત તદ્ જિનભવન શ્રાદ્ધાદિભિ પર તેપા નિશ્રયા કૃતમિતિ
॥૧૫૨॥ તત્ કિમ્ ? ઇત્યાહ - તત્ર તેપા અવમગ્નાના ચેષ્ટિત ‘દગપાણ પુપ્ફફલ અણેસણિજ્જમિ’ત્યાદિક દૃષ્ટ્વા શૈક્ષણા
= અભિનવદીક્ષિતાના મન્દશ્રદ્ધાના ચાતિપરિણામિકાદીના મન્દા શ્રદ્ધા યતો ભવતિ અનુદ્ધાને જિનાઽવ્યતે વ્રતસમિત્યાદિકે
ક્રિયાકલાપે ॥૧૫૩॥ મન્દશ્રદ્ધત્વાચ્ચ તત્ર તે યદભિધારયતિ તદાહ - ‘એવધિધા અપિ એતે સાધવો લોકે તાવદ્વન્દનાદિભિ
સત્ક્રિયન્તે, વય પુનરેવમેવ મલાઽઽવિલગ્નાત્રોપધય ’ । એવચ્ચ તેપા ભગવદાજ્ઞાર્થમપહુવાના ભાવચારિત્રમપ્યપૈતિ । તેનૈવ કારણેન
તાન્ સાધૂન્ શૈક્ષકાદીન્ વસતિ સૂરય પ્રેષયન્તિ ॥૧૫૪॥ ← ઇતિ । તદુક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્યેઽપિ → જત્ય પુણ અનિસ્સકઢ
પુરિતિ તહિ સમોસરણ ॥ ← [૧૮૦૫] અવમગ્નાદિવિરહે નિશ્રાકૃતચૈત્યેઽવ્યાખ્યાને લોકાપવાદાદિદોષ, યથોક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્યે
→ પૂરિતિ સમોસરણ, અન્નાઽસઙ્ઘિ ગિસ્સચેઙ્ઘસુ પિ । ઇહરા લોગવિરુદ્ધ સઙ્ઘાભગો ય સઙ્ઘાણ ॥૧૮૦૭॥ ← ઇતિ । પૂર્વકાલે
આચાર્યાદિ જિનાયતને વ્યાખ્યાનાર્થમાગચ્છન્તિ સ્મ, તદનાગમને ચ તદ્વસતૌ શ્રાવકા આગચ્છન્તિ સ્મ । તદુક્ત શ્રાદ્ધદિનકૃત્યે
→ અહ ધમ્મદેસણત્થ ચ તત્થ સૂરી ન આગઓ । પુવ્વુત્તેણ વિહાણેણ વસહીણ ગચ્છણ તઓ ॥૧૪૬॥ ← ઇતિ । તત્થ
= જિનાયતને । → આણદપુરે મૂલે ચેઙ્ઘવરે સવ્વજણસમક્ક કઙ્ઘિદ્ધજ્જતિ ← [નિ ભા ૩૨૨૦ ભાગ-૩-પૃ ૧૫૮] ઇતિ
નિશીથચૂર્ણિવિલોકનેનાઽપિ પ્રાચીનકાલે ચૈત્યે જિનાગમ વ્યાખ્યાયતે સ્મેતિ નિર્વિવાદ નિશ્ચીયતે । શ્રાદ્ધદિનકૃત્યે શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિભિરપિ
→ સત્તદશ ચૈત્યગૃહાઽઽગમશ્રવણદ્વાર ← [ગા ૨૨૪-ભાગ-૨] ઇત્યેવમુક્તમ્ । ગુરુતત્ત્વપ્રદીપેઽપિ → પૌપધશાલાયામવસ્થિતેષુ
શ્રીઅરિષ્ટનેમિદેવગૃહે વ્યાખ્યાન વિદધાનેષુ પ્રમુશ્રીદેવસૂરિષુ ← [ગા.૩૭] ઇત્યેવ દર્શિત સન્દર્ભોઽપ્યેતદનુપાત્યેવ ।

કેચિત્તુ → આધાર્કર્મદોષવિવર્જિતા જિનાયતનસ્ય બહિર્ભાગેઽનતિદૂરે શ્રાવકેણોપદેશશાલા નિર્માપ્યા । તત્રૈવ મુનીના સ્થિતિ
સમુચિતા, ન જિનભવનાભ્યન્તરે આજ્ઞાતનાદિદોષસમુદ્ભવાત્ । ઉપાધ્યાયોઽપિ ‘બહિર્મળ્લપાદૌ’ અનેન વાક્યેનેદમેવ તાવત્સમર્થયતિ ।
જિનાયતનસ્ય બહિર્ભાગે ઉપદેશશાલાનિર્માપણવિધાને તાવદિદ પ્રથમ કારણ પ્રતીયતે-યજ્જિનાયતને પૂજાવન્દનાર્થમાગતા શ્રાવકા
જિન સમભ્યર્ચ્ય નમસ્કૃત્ય ચ વ્યાખ્યાનશાલા સમાગત્ય તત્રોપદિશદ્ભ્યો મુનિભ્યો વન્દિત્વા તેપા મુખારવિન્દાદ્ ધાર્મિકમુપદેશ
શ્રુત્વા ધર્મ લભતામ્ । ઇત્તાદૃશાનિ સ્થાનાનિ મેદપાટક[મેવાઢ]-માલવા-મરુધરદેશસ્થેષુ પ્રાચીનજિનાયતનેષુ વિદ્યમાનાનિ
સામ્પ્રતમપ્યુપલબ્યન્તે । દ્વિતીય કારણ યત્તસ્મિન્ સમયે યવનાધિપતયો મૂર્તિવિધ્વસનૈકવદ્ધકક્ષા પરસ્ત્રીલમ્પટાશ્વાસન્ તદા
ધાર્મિકા જના સ્વીયા ધર્મ્યા ક્રિયા ન પ્રકાશવૃત્ત્યા કર્તુમુત્સહન્તે સ્મ કિન્તુ તાસ્તૈર્ગુપ્તવૃત્ત્યા એવારાધ્યન્તે સ્મ । કુલીના
નાયોઽપ્યનાયૈરભ્યસ્તેભ્યો મયત સ્વશીલાદિસરક્ષણાભિપ્રાયતો ધર્માયતન વિમુચ્ય પ્રાયો ન ગચ્છન્તિ સ્મેતસ્તતસ્તદા । અતસ્તાસામપિ
ધાર્મિકોપદેશલાભો ભવેદિતિ ભાવનયા પ્રેરિતા શ્રાવકા જિનાયતનસમીપ એવ તદા વ્યાખ્યાનશાલા નિર્માપયન્તિ સ્મ । પરન્તુ
ઇય વ્યવસ્થા જિનાયતને આજ્ઞાતનાદિદોષોત્પાદકત્વાત્સામ્પ્રત નાદ્રિયતે । ઇદાનીન્તનકાલે તુ જિનાયતનાદિદોષસ્થલે એવોપાશ્રયો

જિનાયત વગેરે ગુણથી સપત્ર ન હોય તો સાધુઓએ બીજે કેકાણે સ્થળાતર કરવું પડે માટે લોકોત્તર તત્ત્વને પામેલો કુશળ શ્રાવક દેશ-
કાળ વગેરેની અપેક્ષાએ સાધુઓ દેશાતરસલગ્ન મકાનમા ઉતરે તે માટે જ આવું બધું કરે આમ ઉપરોક્ત પ્રકારે આ જિનભવન જીર્ણોદ્ધાર
દ્વારા પોતાના સપૂર્ણ વશને તરવા માટે કાઢ સમાન છે, કારણ કે પોતાના વશમા ધનારા અનેક પુરુષોના સમૂહને આશ્રયીને ધનાર ઉપકારનું

एव = उवतन्यायेन डेय इद = जिनभवन शीर्णोद्धारद्वारेण अनेकपुरुषसन्तानाश्रितोपकारफलस्याऽवन्ध्यत्वात्
वशस्य सकलस्यैव तरकाण्ड = तरणकाष्ठ, एव हि कुर्वता सकलोऽपि भाविपुरुषप्रवाह ससारान्निस्तारितो भवति ।

कल्याणकन्दली

निर्माप्यते । श्रीहरिभद्राचार्याभिप्रायेणापि नात्र कश्चिद्विरोधोऽवतरति । आर्यायामस्या “तिष्ठन्ति ते यथा च तथा कार्यम्”
इत्यस्यैव तावत् प्रतिपादितत्वात् । निर्मापयिता गृहस्थ एव स्वीया सुविधामवलोक्य तदनुसारेण वसतिका व्याख्यानशाला
च जिनायतनसमीपस्था तद्दूरस्था वा निर्मापयेदित्यत्र तस्य स्वेच्छैव वलीयसी । शास्त्रे तु एतावन्मात्रमेवोक्तं यत् तेन
सद्गृहस्थेनावश्यं मुनिवसतिका व्याख्यानशाला च निर्मापणीयेति । अन्यथा मुनीनामागमनसद्गर्मोपदेशशालाभेन धर्माधर्मापरि-
ज्ञानत स्वयं लब्धमपि मानुष्यजन्म निष्फलं भवेत् । धर्मविमर्शग्न्या स्वजाति धर्मज्ञानविवर्जितश्च स्ववशोऽपि जायेत ।
अतो यत्र जिनालयसम्प्रावस्तत्र मुनीनामागमनमपि भवत्येव । अतस्तान् वस्तु वसतिका तन्मुखारविन्दाच्च व्याख्यानश्रवणार्थं
व्याख्यानशालाऽवश्यमेव निर्मापणीया । < इति वदन्ति ।

अधुनातना श्रीराजशेखरसूरयस्तु → पूर्वकाले चैत्यनिर्माणवसरे श्रावका साध्ववस्थानाय स्वपौषधाद्यनुष्ठानार्थं च जिना-
लयसलग्नं तत्प्रतिबद्धं तत्समीपतरवर्ति वा श्रमणालयं निर्मापयन्ति स्म यदत्र आयतनपदात् चैत्यायतनपदाच्च व्याख्यानतो
विशेषप्रतिपत्तिरिति न्यायेन प्रतिपाद्यते । एतेन जिनगृहे कथं साधूनामवस्थानं कल्पते ? इति शङ्का परिहृता, ‘गङ्गाया
घोष’ इतिवत् आयतनपदस्य चैत्यसम्बन्धिनि श्रमणायतने लक्षणामङ्गीकृत्य ‘साधवः सवालवृद्धा तत्राऽऽयतने = चैत्यायतन-
सम्बन्धिनि श्रमणायतने तिष्ठन्ति’ इत्यस्याऽप्यर्थस्य सम्भवाच्चेति प्राहुः । एतेन → साधू चेष्टे वा पोसह उवासेतो उवासगो
भवइ < [उद्दे १४-भाग ३-पृ ४७३] इति निशीथचूर्णिवचनमपि व्याख्यातम्, चैत्यसलग्न-पौषधायतनोपभोगेन साधर्मिकोपष्टम्भ-
सम्भवात् । → चउसु ठाणेसु निअमा कायव्व त जहा [१] चेड्यघरे [२] साहुमूले [३] घरे वा [४] पोसहसालाए वा
आवस्सग करितो त्ति < [] इति आवग्यकचूर्णिवचनमप्यत्रानुसन्धेयम् । चैत्यविरहे साध्वागमाभावात् तादृशक्षेत्रे श्रावकाणामपि
स्थातु न कल्पते, तदुक्तं श्रावकप्रज्ञप्तौ श्वेताम्बरशिरोमणिभि उमास्वातिवाचकै → निवसिज्ज तत्थ सद्धो साहुण जत्थ
होइ सपाओ । चेड्यघराइ जत्थ य तयन्नसाहम्मिया चेव ॥३३९॥ < इति । श्रावकधर्मविधौ मूलकारैरपि → निवसिज्ज
तत्थ सद्धो साहुण जत्थ होइ सपाओ । चेड्यघराइ य जम्मि तयन्नसाहम्मिया चेव ॥१११॥ < इत्युक्तम् । श्रावकाष्टकेऽपि
→ तत्र धाम्नि निवसेद् गृहमेधी सश्रयन्ति खलु यत्र मुनीन्द्रा । यत्र चैत्यगृहमस्ति जिनाना श्रावका परिवसन्ति च
यत्र ॥ < [४] इत्युक्तम् । आत्मप्रबोधेऽपि → न चैत्यसाधर्मिकसाधुयोगो यत्रास्ति तद्ग्रामपुरादिकेषु । युतेष्वपि प्राज्यगुणै-
र्परैश्च कदापि न श्राद्धजना वसन्ति ॥ < [७५/२०] इत्युक्तम् ।

शीर्णोद्धारद्वारेण इति । जीर्ण-शीर्णजिनभवनोद्धारेण स्वात्मोद्धारं कृतो भवति । तदुक्तं श्राद्धदिनकृत्ये → जिणभवणाइ
जे उद्धरति भत्तीइ सडियपडियाइ । ते उद्धरति अप्पाण भीमाओ भवसमुद्दाओ ॥ < [१००] इति । → जिन्न विहडियसधि
निन्नद्धय च चेड्य दहु । तमुवेक्खिऊण अन्न कुसलेण न जुज्जण काउ ॥ इहरा मग्गुच्छेओ न माणविजओ जिणे य
न य भत्ती । तम्हा सय सामत्थे तमुद्धरतो वर कुज्जा ॥ < [पृ ६७/गा १२/१३] इति कथारत्नकोशगाथे प्रकृते दृढमवधेये ।
उपदेशतरङ्गिण्या श्रीरत्नमन्दिरगणिभिरपि → जीर्णोद्धारं कृतो येन विभवेन सुचारुणा । जिनाज्ञा पालिता तेन क्लेशकूपार-
पारदा ॥ < [तरङ्ग २/पृ १०८] इत्युक्तम् । नवीनजिनालयनिर्माणपादप्यष्टगुणं फलं जीर्णोद्धारं स्यात्, यदुक्तं धनेश्वरसूरिभिः
शत्रुञ्जयमाहात्म्ये → नूतनार्हट्टरावासविधाने यत्फलं भवेत् । तस्मादष्टगुणं पुण्यं जीर्णोद्धारं विवेकिनाम् ॥ [श मा ५/४९२-
उपदेशतरङ्गिण्या-तरङ्ग-२ पृ १०६] इति । तरणकाष्ठमिति । जिनभवनवत् जिनपूजाया अपि तरणकाष्ठत्वमवसेयम् । यथोक्तं
पूजाविशिकाया → तम्हा जिणाण पूया बुहेण सव्वायेण कायव्वा । परम तरडमेसा जम्हा ससारजलहिम्मि ॥११॥

निस्तारितो भवति, → ‘मलिनारम्भानुवन्स्य छिदा जिनप्रासादात्’ इति कर्तव्यताऽनुसन्धाने सदारम्भाध्यवसायस्यैव
प्राधान्यादितरस्याऽऽनुपपन्नकत्वात्, तत्प्रवाहप्रवृत्त्यैव वशतरणोपपत्ते < [प्र श गा ३१ पृ २१३] इति व्यक्तं प्रतिमाशतकवृत्तौ ।
अनुमोदनात् निजवशस्येवान्येषामप्युद्धारस्याद्, यथोक्तं श्राद्धदिनकृत्ये → अप्पा उद्धरिओ च्चिअ उद्धरिओ तह य तेहि
निअवसो । अन्ने अ भव्वसत्ता, अणुमोअता उ जिणभवण ॥१०१॥ खविअ नीआगोअ उच्चागोअ च वधिअ तेहि । कुगइपहो
निट्ठविओ सुगइपहो अज्जिओ तेण ॥१०२॥ < इति । एतेन → धर्मं श्रुतोऽपि दृष्टोऽपि कृतो वा कारितोऽपि वा ।
अनुमोदितोऽपि नियतं पुनात्यासप्तमं कुलं ॥ < [८] इति आचारोपदेशकृतं चारित्रसुन्दरगणिनो वचनमपि व्याख्यातम्,

८१ अथ = अमोघ छे आ रीते देशसर बनावता गृहस्थे पोताना अधाय वशयेना प्रवाहने ससारथी तारी दीधिल धाय छे पोताना

कल्याणकन्दली

१ मुद्रितप्रतो ह प्रतो च 'सद्धर्मप्रत्युपालम्भात्' इत्यशुद्ध पाठ । २ ह प्रतौ - 'मिथ्यात्वोसिद्धे' इति पाठ ।

જાનુ પૃથિવ્યાદ્યુપમર્દમન્તરેણ જિજ્ઞાસવનકારણ ન સમ્ભવતિ । તત્ર ચ નિયમેજ હિંસેતિ કથમતો ધર્મવૃદ્ધિ-
રિત્યાશ્વત્યાહ —> યતનાત્' ઇત્યાદિ ।

યતનાતો ન ચ હિંસા યસ્માદેવૈવ તન્નિવૃત્તિફલા । તદધિકનિવૃત્તિભાવાદિહિતમતોડુદૃષ્ટમેતદિતિ ॥૬/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ટળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> યતનાતશ્ચ ન હિંસા, યસ્માત્ ણ્યા ણ્વ તન્નિવૃત્તિફલા, તદધિકનિવૃત્તિભાવાત્ । ણ્તદ્
વિહિતમ્ । અતોડુદૃષ્ટમિતિ ॥૬/૧૬॥ ઇયન્ન કારિકા અધિકારવિશિકાવૃત્તિ-પ્રતિમાશતકવૃત્તિ-કૂપદૃષ્ટાન્તવિશદીકરણ-
પદ્ધિશતકવૃત્ત્યાદૌ [અ વિ ગા ૧૦ પ્ર શ ગા ૩૦ તથા ગા ૬૦ પૃ ૩૧૭ કૂ ૮] અતિદિષ્ટા ।

[૩] આમ ગુલ્મ્ય દેરાસર બનાવે ત્યારે દેશ-કાળને ઓળખી તેની સાથે સાથે સાધુઓ ઉતરી શકે તેવું દેરામગ્સલગ્ન મ્યાન [આરાધનાભવન-
પૌપથશાળા-ઉપાશ્રય જેવું] પાણ બનાવે તથા બત્રેના નિભાવ માટે પહેલેથી અમુક રકમ કે આવક આવકો ગખતા રકમ મૂકતી વખતે આવકો
એવો આશય ગખે કે “આ મૂળમનનો નદુષયોગ દેરાસરની સુરક્ષા, દેખરેખ, વ્યવસ્થા વગેરે ઉપરાત અહીં દેરાસરનલગ્ન નાધુવસતિ આદિમા
પધારનારા બાલ, વૃદ્ધ વગેરે તમામ સાધુભગવતો અને સાધર્મિકોના અવમ્યાન માટે યાવ, જેના લીધે ચૈત્યસ્કાતિ વધે ” અહીં એક વાત
ધ્યાનમા ગખવી કે દેગનગ, દેગનરનલગ્ન આગધનાભવન આદિ મ્યાન સાધુ, આવક આદિની આરાધનામા ઉપયોગી થવાના લીધે તેનાથી
નાધુ, આવક આદિનો ઉપયોગ = ટેકો-નહાય યાવ તો જ ચૈત્ય અને તેને નલગ્ન સાધુપ્રયોગ્ય વસતિ આદિનો મહિમા વધે આ ચૈત્યસ્કાતિ
ડોવાય જેમ વર્તમાનકાળમા જત્રાણુ વગેરેની વ્યવસ્થા આદિ ભગબર સચવાય તો તીર્થ વગેરેનો મહિમા વધે, અધિક યાત્રાણુ આવે ઉપરોક્ત
ચૈત્યસ્કાતિ-ચૈત્યમહિમા વધારવાના શુભ આશયથી મૂલધન એકત્રિત થયેલ છે

દેરાનગ બનાવનાર કે ચૈત્યનબધી મૂલધનને સ્થાપિત કરનાર-એકત્રિત ડગનાગ-વધારનાર આવકો કે વ્યવસ્થાપકોના ઉપરોક્ત અભિનિધિવિશેષથી
= વિશિષ્ટ અભિપ્રાયથી ચૈત્યાયતન તથા તત્ત્વલગ્ન વસતિ નબધી મૂલધન શુદ્ધ થયેલ છે આથી તે દ્રવ્ય ઉપરોક્ત રીતે સાધુ-આવક માટે
ઉપયોગક બની શકે છે તેનાથી નાધુ ભગવતો કે આવકોને કોઈ દોષ લાગતો નથી પ્રમુત્તમા અક્ષયનીવિ = મૂલધન અને વર્તમાન કાલમા
પ્રતિનિદ દેવદ્રવ્ય આ બે એક જ વસ્તુ નથી- એટલું ધ્યાનમા રાખવું અક્ષયનીવિ પદ્ધતી જિનાલય + જિનાલયનબદ્ધ ઉપાશ્રય-આ બત્રે
મબધી સાધાગુણ મૂલધન-મૂડી એમ અમલવુ તેની માવજત-વૃદ્ધિ ગુલ્મ્યે કરવાની છે નજીકના પૂર્વ કાળમા દેરામગ્મા કે દેગનરની ભડાર
આવો ભડાર દેગનગ-સાધુ-સાધ્વી-સાધર્મિકોદ્ધાર આદિ કાર્યના ઉપયોગ-ટેકા માટે ગખવામા આવતો હશે તેની વૃદ્ધિ આવકો કરતા હશે-
એમ લાગે છે આથી નાધુ ભગવતોને તે મકાનના વપરાશમા દેવદ્રવ્યભક્ષણનો દોષ લાગતો નથી

અમુક આગમમર્મજ્ઞ વિદ્વાનોનું એવું મન્તવ્ય છે કે અતિપ્રાચીનકાળમા દેવદ્રવ્ય વગેરે માટે ભડાર મૂકવાની પ્રથા હતી નહિ કારણ કે
શ્રાદ્ધવિધિ આદિ શ્રવ્યોમા જ્યા દેવદ્રવ્ય, દેગનર વગેરેની વ્યવસ્થા આદિ નબધી જે વાતો આવે છે ત્યા દેગસરની અદર મૂકેલ કળ, નેવેઘ
વગેરેની જ વાત આવે છે કોઈ ટેકાણે ગેકડ ગમની વાત આવતી નથી આ જ સૂચવે છે કે દેવદ્રવ્ય આદિની વ્યવસ્થા-વહીવટ આવક
પોતે જ પોતાના ઘરે કરતા તે માટે અલગ નાણાની કોષળી, ડાબો વગેરે ગખતા અને તેમા જ ગેકડ દેવદ્રવ્ય શ્રદ્ધાસપત્ર આવકને ત્યા
રહેતું આ બાબતમા શ્રાદ્ધદિનકૃત્યમા ગાથા ૧૧૧ ની ટીકામા ‘રત્નમુદ્ગક = દેવગૃહભાણ્ડાગાર’ આવો ઉલ્લેખ મળે છે જે ખૂબ જ માર્મિક
છે જે અતિપ્રાચીન કાળમા દેગનગમા દેવદ્રવ્ય, ચૈત્યનબધી મૂલધન વગેરેનો ભડાર રાખવાનો પ્રતિનિદ રીવાજ હોત તો જે રીતે શ્રાદ્ધવિધિ,
શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય વગેરેમા પૂજાવિધિ વખતે ધૂપ, દીપ, અક્ષતાદિની વાત આવે છે તેમ જ દેગસરમા મૂકેલ કળ, નેવેઘ વગેરે સ્વરૂપ દેવદ્રવ્યની
વ્યવસ્થાની વાત આવે છે તે જ રીતે દેરાનગમા ગખેલ ભડારમા આવકોએ પૈતા નાખવા તથા પચસમ્મત તેને ખોલવો ઈત્યાદિ વિધિ વગેરે
જરૂર બતાવત પરંતુ તે પ્રકારનું કોઈ વિધાન દેખાતું નથી આથી ભડારાદિની પ્રથા નજીકના ભૂતકાળની છે, અતિપ્રાચીન કાળની નહિ -
આ વાત ખ્યાલમા ગખવી ‘રત્નમુદ્ગક’ની જેમ ‘નાનારાજ નમુદ્ગક’ આવો શબ્દ આ સબધમા મળે છે, જે ખૂબ માર્મિક છે આથી
તે નન ઉપરોક્ત રીતે સાધુ-નાધ્વી-આવકાદિને ઉપયોગક બને તો તે અવક્ય નથી

અમુક ઈતિહાસવિદ્ વિદ્વાનોનું એવું મન્તવ્ય છે કે પૂર્વે દેરામગ્ના ગર્ભગૃહમા પ્રભુજી ગેતા, બાહ્ય રમગડપમા વ્યાખ્યાનાદિ તથા
ધાર્મિક નાટકો ભજવવાનું કામ થતું આગમા નૈકામા ઘણા નાટકો બન્યા છે કે જે દેરાનરના રમગડપમા ભજવાયા છે આના સ્પષ્ટ
ઉલ્લેખો મળે જ છે પ્રેક્ષા [ખેડા] મડપમા પ્રેક્ષકવર્ગ બેસી શકતો વસતિ તરીકે ઓળખાતા ચૈત્યવિભાગમા સાધુઓ મુકામ કરતા

[૪] પૂર્વ કાળમા આવકો પોતે જ દેગનગ બધાવતા હતા આજની જેમ દેવદ્રવ્યમાથી દેરાનર બધાવવાની પ્રવૃત્તિ પૂર્વ કાળમા ન હતી
પાલીતાણુ, જિનાગજી, આબુ, ગણકપુર, કાવી વગેરે સ્થાનોમા ગેલા જિનાલયો આની સાક્ષી પૂરે છે (દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ દેરાસરના
શુભોદ્ધાર અને દેગસરના નિર્વાહના કાર્યોમા યાવ, પાણ નવા દેરાસરે બધાવવામા એનો ઉપયોગ થઈ શકે એવા સ્પષ્ટ અક્ષરો મળતા
નથી તેમ છતા વર્તમાનમા આ પરગા નર્વત્ર ન્વીકૃત થયેલી જગ્યાણ છે પરંતુ આ વાત પ્રસ્તુતમા ઉપયોગી ન હોવાથી તેની અહીં વિશદ
હાવાવટ અમે કરતા નથી) આવકે બનાવેલ દેરાનગ શુભ-શીર્ણુ યાવ ત્યારે તેના વચ્ચે પોતાના પૂર્વજે પ્રત્યેના આદરના કારણે તે દેરાસર
અને દેગનગનલગ્ન ઉપાશ્રયના શુભોદ્ધાર-નિર્વાહ વગેરે કાર્યો ભક્તિથી વિશેષ પ્રકારે કરે આમ દેગસરસબધી શુભ કાર્યોમા તેના વચ-વારસાગત
પુરુષો પ્રવૃત્ત થવાથી નમ્યગદર્શન નિર્મળ કરી મોક્ષમાર્ગે આગળ વધી નનાર તરે તેમા મુખ્ય નિમિત્ત બને છે દેરાસરને બનાવનારા પૂર્વજે

[૫] દેરાનગ બનાવનાર આવકના વચ્ચે માત્ર પોતાના પૂર્વજેએ બનાવેલ દેરાસરની ભક્તિ કરે અને બીજા દેરાસરમા ન જાય, બીજા
જિનાલયો પ્રત્યે ભક્તિભાવ ગખવાના બદલે તેના પ્રત્યે અવજ્ઞા-આશ્ચર્યના-ઉપેક્ષાનો ભાવ ગખે તો મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય પરંતુ વિવેકી
વચ્ચે પોતાના પૂર્વજેએ બનાવેલ દેરાનગની વિશેષ ભક્તિ કરવા છતા અન્ય જિનાલયો તરફ ભક્તિભાવ છોડે નહિ માટે મિથ્યાત્વનો ઉદય
થવાની કોઈ શક્યતા નથી ગેતી, પરંતુ ધર્મવૃદ્ધિ થાય છે [૬/૧૫]

યતના = રાગદ્વેષરહિત શાસ્ત્રાઙ્ગશુદ્ધ પ્રયત્ન, રાગદ્વેસવિવિત્તો જોગો અસદસ્સ હોઈ જયણાઓ (નિભા ૬૬૭૬) ઇત્યાગમાત્ । તતો ન ચ = નૈવ હિસા, જિનભવનવિધાને યતનાયા સત્યા ભાવહિસાઙ્ગપત્તે । તસ્યા એવ શાસ્ત્રે પરિહર્તવ્યત્વેન પ્રતિપાદનાત્, દ્રવ્યહિસાયાસ્તુ સર્વથા સાધુવિહારયાદાવપિ દુ પરિહરત્વાત્ । દ્રવ્યહિસામપ્યાથિત્યાહ -

કલ્યાણકન્દલી

‘યતના’ ઇતિ વિધેયનિર્દેશ., ઉદેશ્યમાહ - રાગદ્વેષરહિતઃ = રાગ-દ્વેષાઙ્ગપ્રયુક્ત. શાસ્ત્રાઙ્ગશુદ્ધઃ = સમુચિતોત્સર્ગાપવાદ-સ્થાનીયવિધિનિષેધાનુસારિપરિણામપ્રયુક્તશુદ્ધિપરિપુષ્ટ. પ્રયત્નઃ । તતશ્ચ ન રાગાદિયુક્તે છદ્મસ્થમાત્રવૃત્તિપ્રયત્નવિશેષે યતનાત્વેનાઙ્ગમિ-મતેઽવ્યાપ્તિ. રાગાદ્યપ્રયુક્તત્વાત્, ન વા પરસ્થાનીયોત્સર્ગાદિપ્રવૃત્તિજનકે પ્રયત્નેઽતિવ્યાપ્તિ. શાસ્ત્રાઙ્ગશુદ્ધત્વાભાવાત્ । સ્વામિકૃતયા સ્વરૂપપ્રયુક્તયા ચ શુદ્ધયા યુક્તા ઇયં હિ બહુતરાસત્પ્રવૃત્તિવિનિવૃત્તિસાધન્યેવ, અન્યથા તત્ત્વહાનેઃ । સામ્પ્રત નિર્ણયભાષ્યે → રાગદ્વેસવિવિત્તો જોગો અસદસ્સ હોતિ જયણા ઓ । રાગદ્વેસાણુગતો જો જોગો સા અજયણા ઓ ॥૬૬૯૬॥ ૨- ઇત્યેવ ગાથોપલભ્યતે ।

તતો જિનભવનવિધાને નૈવ હિસા = ભાવહિસા સમ્ભવતિ, યતનાયા સત્યા ભાવહિસાઙ્ગપત્તે: ‘પ્રમત્તયોગાત્ પ્રાણવ્ય-પરોપણ હિસા’ [તત્ત્વા સૂ ૭/૮] ઇતિ નિશ્ચયનયાનુગૃહીતવ્યવહારનયસમ્મતસ્ય ભાવહિસાલક્ષણસ્ય વિરહાત્, પરિશુદ્ધાઙ્ગયોગેન પ્રમાદપ્રચ્ચવાત્ વિશેષણાભાવપ્રયુક્તવિશિષ્ટાભાવસામ્રાજ્યાત્ । ‘સવિશેષણૌ હિ વિધિ-નિષેધૌ વિશેષણમુપસંદ્ધક્રામત’ ઇત્યાદિન્યાયેન શુદ્ધનિશ્ચયનયસમ્મતાયાઃ પ્રમાદસ્વરૂપહિંસાયા વિરહસ્તુ સ્પષ્ટ એવ । અત્ર વ્યવહારતઃ પરિણતોદકગ્રહણાદિરૂપાયા [પ્ર શ વૃ પૃ ૩૮૨] યતનાયા સત્યા ભાવહિંસાનુપપત્તે: = પરિભાષાન્તરેણ હેત્વનુબન્ધહિસાઙ્ગસમ્ભવાત્, યતનયા તત્ત્વસ્વરૂપપ્રચ્ચવાત્ । એતેન જિનભવન-કારણે હિંસાશેન દૂષણમિત્યપિ પ્રત્યાઘ્યાતમ્, → ભાવપાણાતિવાણં ય જહા ઘણ કમ્મ ચિજ્જતિ, ણ તહા દવ્વપાણાતિવાણં ← [ઉદ્દે. ૧૫-ભા ૩-પૃ. ૫૦૦] ઇતિ નિર્ણયચૂર્ણિવચ્ચનેન સ્વરૂપહિંસાયા દોષસ્યાઙ્ગબલત્વાત્ ઉદેશ્યફલસાધનતયાઙ્ગનુબન્ધતોઽદોષ-ત્વાદ્વા । યથોક્ત પ્રતિમાશતકે → ગર્તાદન્નવિધર્ષણૈરપિ સુત માતુર્યથાઽર્હેમુત્તાત્, કર્ષન્ત્યા ન હિ દૂષણં નનુ તથા દુઃસ્વાનલાર્ચિર્મૃ-તાત્ । સસારાદપિ કર્ષતો બહુજનાન્ દ્રવ્યસ્તવેદ્યોગિનસ્તીર્થસ્ફાતિકૃતો ન કિન્ચન મત હિંસાશતો દૂષણમ્ ॥૩૮॥ ← ઇતિ । એતેન → પ્રથમજિનેન્દ્રસ્ય વિવાહ-શિલ્પાદિનિરૂપણસ્ય સદોષતાઽપિ પ્રત્યસ્તા, અધિકદોષેભ્યઃ સત્ત્વાના રક્ષણાત્, યથોક્ત સ્તવપ-રિજ્ઞાયા → એતો ચિય ણિદ્વેસ સિપ્પાઙ્ગવિહાણમો જિણિદસસ । લેસેણ સદોસપિ દુ બહુદોસનિવારણત્તેણત્તિ ॥ ← [૧૫૭] ઇતિ ।

ઇત્યર્થ પ્રકૃતે દ્રવ્યસ્તવેઽપિ વસ્તુતોઽનુકમ્પૈવ બોદ્યવ્યા, તદુક્ત પશ્ચલિન્નિકારેણાપિ → અલ્પવાધયા બહૂનામુપકારાદનુ-કમ્પોપપત્તિ. ← [] ઇતિ । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → અપ્પા ય હોઈ એસાં એત્થ જયણાઈ વટ્ટમાણસસ । જયણાઽ ધમ્મસારો વિત્તેયા સવ્વકજ્ઞેસુ ॥૧૫૨॥ જયણેહ ધમ્મજ્ઞણી જયણા ધમ્મસસ પાલણી ચેવ । તન્નુલ્લિકરી જયણા એગતસુહાવહા જયણા ॥૧૫૩॥ [સમ્બોધસત્તત્તિ-૬૭] જયણાઈ વટ્ટમાણો જીવો સમ્મત્તણાણચરણાણ । સદ્ધા-બોહાઙ્ગસેવણભાવેણારાહ્ગો ભણિઓ ॥૧૫૪॥ ← [ઉપદેશપદગાથા ૭૬૯-૭૭૦] ઇતિ । નિર્ણયભાષ્યેઽપિ → અપ્પો બધો જયણ બહુણિજ્જર તેણ મોક્કો તુ ← [૩૩૩૫] ઇતિ પ્રોક્તત્વાત્ વિધિ-યતનાદિપરતાયામાત્મન. શુદ્ધિરનાવિલેતિ હાર્દમ્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય પશ્ચકલ્પભાષ્યે → વિસુદ્ધ-ભાવો સુજ્ઞતિ ણિયમા જિણમયમિ ← [૧૭૨૨] ઇત્યુક્તમ્ । નિર્ણયચૂર્ણૌ અપિ → જયણાઈ ધરેતસસ જદિ દોસા ભવતિ તહાવિ સુજ્ઞતિ, આગમપ્રામાણ્યાત્ ← [નિ ચૂ ૪૧૪૮] ઇત્યુક્તમ્ । ઓઘનિર્ન્યુક્તિપ્રમુખેઽપિ → જા જયમાણસસ ભવે વિરાહણા, સુત્તવિહિસમગ્ગસસ । સા હોઈ નિજ્જરફલા અજ્ઞાત્યવિસોહિજ્જતસસ ॥ ← [ઓ નિ ૭૬૦ પિ નિ ૬૭૧] ઇત્યુક્તમ્ । એવ યતનાવિરહે સદોષતાઽપિ દૃષ્ટવ્યા → જો પુણ જતણારહિઓ ગુણોઽવિ દોસાયતે તસસ ← [૩૧૮૧] ઇતિ વૃહત્કલ્પભાષ્યવચનાત્ ।

અહીં એવી શકા થઈ શકે છે કે → ‘પૃથ્વી વગેરે જીવોને ખીડા પહોચાડ્યા વિના તો દેરાસર બનાવવાનું શક્ય જ નથી અને પૃથ્વી વગેરે જીવોને ખીડા પહોચાડવામાં તો નિયમા હિસા છે તેથી જિનાલય નિર્માણ કરાવવાથી ધર્મવૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય ?’ ← પરંતુ આ શકાના નિવારણ માટે મૂલકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - યતનાથી હિસા લાગતી નથી આનું કારણ એ છે કે યતના જ હિસાનિવૃત્તિસ્વરૂપ રૂપને આપે છે, કારણ કે યતનાકાલીન હિસામાં વધુ પડતી હિસાની નિવૃત્તિ રહેલી છે જિનભવન શાસ્ત્રવિહિત છે માટે સંદોષ નથી [૬/૧૬]

ૐ દેરાસર બનાવવામાં થતી હિંસા નિર્દોષ છે રીતે ? ૐ

દીકાર્થ - રાગ-દ્વેષ વિનાનો શાસ્ત્રાધી શુદ્ધ એવો પ્રયત્ન = યતના છે, કારણ કે આગમમાં જણાવેલ છે કે ‘માયારહિત વ્યક્તિનો રાગ-દ્વેષરહિત યોગ એ જળણ છે’ માટે દેરાસર બનાવવામાં હિસા છે જ નહિ, કારણ કે યતના હોય ત્યારે ભાવહિસા ઘટી ન શકે શાસ્ત્રમાં તો ભાવહિસાને જ છોડવા યોગ્ય જણાવેલ છે બાકી દ્રવ્યહિસા તો સાધુને વિહાર વગેરેમાં પણ સર્વથા છોડવી મુશ્કેલ છે દ્રવ્યહિસાને આશ્રયીને મૂલકાર શ્રીમદ્જ જણાવે છે કે - યતના જ હિસાની = દ્રવ્યહિસાની નિવૃત્તિને આપનાર છે, કારણ કે યતનાકાલીન હિસામાં

યસ્માદ્ એવૈવ = યતનૈવ તન્નિવૃત્તિફલ્લા = હિંસાનિવૃત્તિફલ્લા । કથ ૧૩ ઈતિ ચેત્ તસ્યા = હિંસાયા આધિકર્મણિવૃત્તે = આધિકારમ્ભત્યાગસ્ય ભાવાત્ । તત્ર હિ જિનભવનાદિવિધાને સર્વાદરેણ પ્રવર્તમાનસ્ય નિષ્પત્તાપરિહારેણ સપ્તતમેવ કુર્વતોઽવપ્રયમેવાતરત્યાગ્મન્તર્યનિવૃત્તિવિશેષ । વિહિત શાસ્ત્રે જિનભવન અતો હેતો અદુષ્ટ = અદોષવાત્ એતત્ = જિનભવનવિધાનામિતિ । વિહિતત્વાદેવ ન નિરામ્ભસામાયિકાદિના એતદન્યથાસિદ્ધિઃ । એકાનુષ્ઠાનસ્ય વિહિતા-

કલ્યાણકન્દલી

યતનાયા સત્યા ભાવહિસા ન ભવતિ, યસ્માત્ કારણાત્ યતનૈવ નિયમાત્ હિંસાનિવૃત્તિફલા, યત હિંસાયા અધિકારમ્ભત્યાગસ્ય ભાવાત્ । અત એવાનુવન્ધતો નિવૃત્તિપ્રધાનેષા, તદુક્ત મૂલકારેરેવ ઉપદેશપદે → જાણ વહુયતરામગ્યવિત્તિમિગિવિત્તિ-લક્ષણ વત્તુ મિજ્ઞતિ ← [૭૭૧] । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → ણ્મા ય હોઝ ગિયમા તપહિગદોમણિગારિણી જેણ । તેણ ગિવિત્તિપહાગા વિન્નેયા બુદ્ધિમતેણ ॥૧૮૮॥ સા ઇહ પરિણયજલ-દલમિમુદ્ગસ્વા ઉ હોઝ વિણ્ણેયા । અત્યન્નવ્વઝો મહત્તો મન્નો સો ધમ્મહેઽન્તિ ॥૧૮૯॥ નિવિત્તિપહાણા, વિણ્ણેયા ભાવઝો અહિસેય । જયણાવઝો ડ વિહિણા પૂજાદિગયાવિ ણમેવ ॥૧૯૦॥ [પચા ૭/૪૨] અહિગણિવિત્તિ મિ ઇહ ભાવેણાહિગરણા ગિવિત્તિઝો । તદ્દસણમુહજોગા ગુણતર તાંડ પરિમુદ્ગ ॥૧૯૧॥ તા પ્યગયા ચેવ હિંસા ગુણકારિણિત્તિ વિન્નેયા । તહ મણિયણાવઝો ચિય ણ્મા અણેહ જયણા ॥૧૯૨॥ ← ઈતિ । યથોક્ત પચ્ચાશકેઽપિ → એવ ચ હોઝ ણ્મા પવિત્તિરૂપાવિ ભાવતો ણવર । અકુમ્મલગિવિત્તિરૂપા, અણવહુવિમેમ્ભાવેણ ॥[૭/૩૫] ← ઈતિ । શાસ્ત્રે જિનભવન શ્રાદ્ધાના વિહિતમ્ । અતો હેતો અદોષવાત્ જિનભવનવિધાનમ્, મર્વજવચનત પ્રવૃત્તે । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → તહ મમ્મતરૂપ મન્ન મન્નવણ્ણુવયણઝો પ્ય । ત ગિન્નિય હિ આગમપડ્ડત્તગુરુસપ્પદાણહિ ॥૧૯૩॥ ← ઈતિ । તત્ત્વાર્થકારિકાયામપિ → અમ્મચ્ચનાદર્હતા મન પ્રસાદમ્મત સમાપિશ્ચ । તસ્માદપિ નિ શ્રેયસમતો હિ તત્ત્વજન ન્યાયમ્ ॥૮॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । વિહિતત્વાદેવ ન નિરામ્ભસામાયિકાદિના એતદન્યથાસિદ્ધિઃ = જિનભવનવિધાનાદે ચરિતાર્થતા, વિહિતત્વપ્રકાર-રુજ્ઞાનસાવ્યમ્ય તસ્યેવ ભાવસ્તવહેતુત્વાત્ । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → વિહિયાણુદ્ધાણમિણિતિ પ્વમેય સયા કરેતાણ । હોઝ ચરણસ્સ હેઽ, ણો ઇહલોગાદયેસ્સા ॥૩૫॥ ← [પચા ૬/૫] ઈતિ । ન ચ વિહિતત્વેઽપિ ન તમ્યેષ્ટત્વમિતિ વાચ્યમ્, વદતો વ્યાધાતાત્, પ્રત્યુત તસ્યાઽનિષ્ટત્વે નિષિદ્ધત્વમંવ મ્યાત્ । ન ચેતદેવમ્, યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → જિનભવનકારણાઙ્ગિ ભરહાદીણ ણ વારિત તેણ । જહ તેમિ ચિય કામા મદ્ધવિસાર્દાહિ ણાણહિ ॥ તા તપિ અણુમય ચિય અણ્ણિસેહાઽ તત્તજુત્તીણ ← [પચા ૬/૩૮-૩૯ સ્ત પરિ ૧૦૮/૧૦૯] ઈતિ । એકાનુષ્ઠાનસ્ય = વિહિતેકાનુષ્ઠાનસ્ય વિહિતા-ન્યાનપવાદકત્વાત્ = વિધિબોધિતકર્તવ્યતાક-સદ્નુષ્ઠાનાન્તરાઽન્નાથકત્વાત્ । એતેન → એકાદરેણ તદિતરાનાદરોઽપિ ← પ્રત્યાસ્યાત્ । ન હિ શાસ્ત્રોક્તયોરનુષ્ઠાનયોરય વિશેષોઽસ્તિ, યદેકમાદરણીયમ્, અન્યત્તુ નેતિ [૧૪/૯-૫૨ ૩૨૬] ઈતિ વક્ષ્યત્યગ્રે યોગદીપિકાકાર । અત એવ → જોગો જોગો જિણસાસણમિ દુક્કલક્કસ્યા પડ્ડજતો । અનુન્નમવાહા, અસવત્તો હોઝ કાયવ્વો ॥૧૯૪॥ ← ઇત્યુક્ત ઔચનિર્યુક્તો ।

એતેન જિનપૂજાયા સામાયિકાદિનાઽન્યથાસિદ્ધિરપિ પ્રત્યુક્તા, યતિયમ્પ્રતિપત્ત્યસહિણ્ણો કર્તવ્યતયાઽર્હત્પૂજનોપદેશાત્ । તદુક્ત પુષ્પમાલાયા → પુષ્પત્તગુણસમગ્ગ ધરિઽ જડ તરસિ નેય ચારિત્ત । સાવયધમ્મમિ દઢો હવિજ્ઞ જિણપૂયણુજુત્તો ॥૧૯૬॥ ← ઈતિ । પચ્ચાશકે → તા ગિયવિહવણ્ણુવિસિદ્ધપુષ્પાણ્ણહિ જિણપૂઆ । કાયવ્વા બુદ્ધિમયા તમ્મી વહુમાણસારા ય ॥ ← [૫/૨૮] એવ પ્રોક્તમ્ । મૂલકારેરેવ સમ્મોધપ્રકરણે → આરભપસત્તાણ ગિહીણ છજીવવહાઽવિરયાણ । ભવઅડવીનિવડિયાણ દવ્વત્થઝો ચેવ આલવો ॥ ← [૨૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । કથારત્નકોશેઽપિ → પુષ્પાઈ દવ્વત્થયમકુણતો કહ ગિહી હવડ જોગો । ભાવત્યયસ્સ ? તા પદમભૂમિગાણ જડ્ઝ ઇહ ॥ ← [૫૨/ગા ૧૧] ઇત્યુક્તમ્ । લલિતવિસ્તરાયામપિ → કર્તવ્યોદારપૂજા મગવતા ← [૫૨ ૧૧૭] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ઉમાસ્વાતિવાચકૈરપિ શ્રાવકપ્રજ્ઞાન્તો → તીત્યકરભતીણ સુસાહુ-જણપણ્ણુવાસણાણ ય । ઉત્તરગુણસદ્ધાણ અપમાઝો હોઝ કાયવ્વો ॥૧૯૭॥ ← ઈતિ । કિન્ન સામાયિકાદિના જિનપૂજાયા ઇવ તયા તમ્યાઽપ્યન્યથા-

મોટા આરભનો ત્યાગ રહેલો છે દેરાસર વગેરે બનાવવામા નપૂર્ણ આદરથી પ્રવર્તમાન શ્રાવક નિષ્ઠા-નિષ્પ્રયોજન આરભને છોડીને સંઘ-સપ્રયોજન = દેરાસર વગેરે બનાવવામા જરૂરી દ્રવ્યહિસાને જ કરે છે માટે અન્ય આરભની-હિસાની વિશેષ પ્રકારે નિવૃત્તિ શ્રાવકને થોડકન રહેલી જ છે શાસ્ત્રમા દેરાસર બનાવવાનુ શ્રાવકને ઉદ્દેશીને વિધાન છે આ હેતુથી જ દેરાસર બનાવતુ એ શ્રાવકને માટે નિર્દોષ જ છે અહીં એવી શકા થાય કે → દ્રવ્યહિનાગર્ભિત જિનાલયની આરભરહિત સામાયિક વગેરે દ્વારા અન્યથાસિદ્ધિ થઈ જશે અર્થાત્ આરભશૂન્ય નામાયિક વગેરેથી હિંસાગર્ભિત દેરાસર ઉપસીણ = ચરિતાર્થ = અન્યથાસિદ્ધિ = નિષ્પ્રયોજન = અનાવશ્યક = નિરુપયોગી બની જશે ← તો તે અનુચિત હોવાનુ કારણ છે એ કે સામાયિક વગેરેની જેમ જિનાલય પાણ શ્રાવકને માટે શાસ્ત્રવિહિત છે શાસ્ત્રવિહિત એક અનુષ્ઠાન એ શાસ્ત્રવિહિત અન્ય અનુષ્ઠાનનો નિષેધ નથી કરી શકતુ [શાસ્ત્રવિહિત સર્વ અનુષ્ઠાનો પોતપોતાની મર્યાદામા બળવાન જ છે તેઓ એક-

ન્યાનપવાદકત્વાત્, અન્યથા દાનાદીનામપિ તેજ અન્યથાસિદ્ધ્યાપત્તેરિતિ દિક્ ॥૬/૧૬॥ इति पष्ठ पौडशकम् ।

કલ્યાણકન્દલી

સિદ્ધિર્વિનિગમનાવિરહગ્રસ્તા, ઝમયત્ર પ્રતિદિન કર્તવ્યત્વેનોપદેશાત્, યદુક્ત શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિભિઃ શ્રાદ્ધદિનકૃત્યે → જિણાણ પૂજ-
જત્તાણ, સાહૂણ પજ્જુવાસણે । આવસ્સમિ સજ્જાણ, ઉજ્જમેહ દિણે દિણે ॥ ← [૨૧૨] इति । શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તૌ અપિ →
સુત્તભિણ્ણ વિહિણા ગિહિણા નિવ્વાણમિચ્છમાણેણ । લોગુત્તમાણ પૂયા ણિચ્છ હોઝ કાયવ્વા ॥૩૫૦॥ ← इत्युक्तम् →
લોકોત્તમાના = અર્હદાદીના ← इति श्रीहरिभद्रसूरिभिः । તત્ર વ્યાख्याતમ્ । તતશ્ચ તત્ર નિષેધ. ગૃહસ્થાના મહામોહ ણ્વ ।
તદુક્ત શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તૌ ણ્વ → દેહાદિણમિત્ત પિ હુ જે કાયવહમિ તહ પયદ્ધતિ । જિણપૂયાકાયવહમિ તેસિ પઢિસેહણ મોહો
॥૩૪૯॥ ← इति । તદુક્ત સાક્ષેપપરિહાર વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞત્તિવૃત્તૌ શ્રીઅભયદેવસૂરિભિરપિ → નન્વેવ ધર્માર્થ પ્રાણાતિપાતમૃપા-
વાદાપ્રાસુકદાન ચ કર્તવ્યમાપન્નમિતિ । અત્રોચ્યતે, આપદ્યતા નામ ભૂમિકાપેક્ષયા, કો દોષઃ ? યતો યતિધર્માશક્તસ્ય
ગૃહસ્થસ્ય દ્રવ્યસ્તવદ્વારેણ પ્રાણાતિપાતાદિકમુક્તમેવ પ્રવચ્ચતે ← [૫/૬/૨૦૪-પૃ ૨૨૬] इति । યથા ચૈતત્તત્ત્વ તથા
વ્યક્તીભવિષ્યતિ અગ્રે [પો ૧/૧૪-૧૫-પૃ ૨૨૭] । તતશ્ચ નિર્જરાદ્યર્થિભિઃ સામાયિકાદિવત્ જિનપૂજાડપ્યવશ્યમેવ કર્તવ્યા,
કાર્યાર્થિનઃ કારણપ્રવૃત્તેર્ન્યાયિત્વાત્, યથોક્ત પશ્ચાશકે → કજ્જ ઇચ્છતેણ અણતર કારણપિ ઇદ્ધ તુ । જહ આહારજતિત્તિ
ઇચ્છતેણેહ આહારો ॥ ← [૬/૩૪] → જિનપૂજા-સત્કારયોઃ કરણલાલસઃ સ્વલ્વાદ્યો દેશવિરતિપરિણામ । ઔચિત્યપ્રવૃત્તિસારત્વેન
ઉચિતૌ ચારમ્ભિણ ણ્તૌ, સદારમ્ભરૂપત્વાત્, ઔચિત્યાજ્ઞામૃતયોગાત્, અસદારમ્ભનિવૃત્તેઃ, અન્યથા તદયોગાત્, અતિપ્રસન્નાદિતિ
← [પૃ. ૮૦] ललितविस्तरासन्दर्भोऽपि ध्यातव्यः । કથારત્નકોશે → કામિયસિદ્ધીણમિમ દાર સાર ગિહત્થધમ્મસ્સ । જિણપૂયણ
જણાણ નિપ્પુન્નાણ ન સમવઙ્ગ ॥ સોક્કલ સવ્વો વહ્ણહ ત મોક્કલે સો ય હોઝ ધમ્માઓ । સો પુણ સમ્મત્તાઓ ત પુણ
જિણપાયપૂયણઓ ॥ ← [પૃ ૧૧/૧૧-૧૨] इत्येव देवभद्रसूर्युक्तिरप्यत्रानुसन्धेया । સામાયિકાદિના જિનપૂજાયા અન્યથાસિદ્ધત્વા-
પાદનેન જિનપૂજાન્તરાયકરણાદન્તરાયકર્મબન્ધોઽપિ પ્રસજ્યેત । તદુક્ત નિશીથચૂર્ણો → જિણપૂયાણ વિગ્ધકરો, મોક્કલમગ્ગ
પવજ્જતસ્સ જો વિગ્ધ કરેતિ, એતેસુ અતરાયઙ્ગ બધતિ ← [ઉદે ૧૧-માગ-૩ પૃ ૧૮૮] । કર્મવિપાકાભિધાને કર્મગ્રન્થે શ્રીદેવેન્દ્ર-
સૂરિભિરપિ → જિણપૂઆવિગ્ધકરો હિસાઇપરાયણો જયઙ્ગ વિગ્ધ ← [૬૧] इत्युक्तम् । સમયસારે શ્રીદેવાનન્દસૂરિભિરપિ
→ જિણપૂઆવિગ્ધકરણહિસાઈઆ વિગ્ધસ્સ ← [અ. ૩] इत्युक्तम् । જીવાનુશાસને દેવસૂરિભિરપિ → જિણપૂયા-મોક્કલમગ્ગવિગ્ધકરો
અજ્ઞેઙ્ગ અતરાય ← [૩૮] इत्युक्तम् । લુપ્પકમતકૃત જિનપૂજાનિષેધાદિક તુ કુદેવતાવિજુમ્ભિતમ્ । તદુક્ત → વિક્કમકાલાઓ
પન્નરસયપણ્ણહત્તરીવાસેસુ ગણસુ કોહડીઅપરિગ્ગહીયવતરીપહાવાઓ ભારહે વાસે સુયહીલ્લા, જિણપઢિમાભત્તિનિસેહકારયા,
સચ્છદાચારા, ડુમ્મેહા, મલિણા, ડુગ્ગામિણો બહવે ભિક્ષાયારા સમુપ્પજ્જિહિતિત્તિ ← [] । મલિનબુદ્ધચા તુ તા
કુર્વતોડશુભફલેવ સા તદુક્ત ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે → અવસરુણકપ્પણા સુદરસરુણો અસુદર ફલઙ્ગ । ઇય સુદરા વિ કિરિયા
અસુદરફલા મલિણહિયયસ્સ ॥૧૦૫॥ ← इति । તતશ્ચ મલિનભાવ ણ્વ તત્ર ત્યાજ્યો ન તુ જિનપૂજા । ન હિ ગલ્લગ્ગવ્વેદનાયા
સત્યા ગલોચ્છેદયત્ત શ્રેયાન્ પરન્તુ ગ્ગણ્ણચિકિત્સૈવેતિ ભાવનીયમ્ ॥૬/૧૬॥

इति मुनियशोविजयविरचिताया कल्याणकन्दल्या पष्ठपौडशक-योगदीपिकाविवरणम् ।

બીજને અનુપયોગી સિદ્ધ કરી શકતા નથી] અન્યથા = શાસ્ત્રવિહિત એક અનુશાન જે શાસ્ત્રવિહિત અન્ય અનુશાનનો અપલાપ કરી શકતા હોય તો તો સામાયિક દારા દાન, સાધર્મિકભક્તિ વગેરેનો પાણ અપલાપ થવાની આપત્તિ આવશે આ તો એક દિગ્દર્શન છે હજુ આ સબધમા ઘણુ વિચારી શકાય છે આ વાતની સૂચના આપવા ટીકાકાર શ્રીમદ્જીએ 'દિક્' શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે [૬/૧૬]

યતનાળે ઓળખીએ

તિશેષાર્થ - યતનાનુ સ્વરૂપ શ્રીમદ્જીએ બહુ જ સુદર બતાવેલ છે રાગ-દેપથી જૂન્ય એવો શાસ્ત્રાજ્ઞાનુદ્ય પ્રયત્ન = યતના જે પ્રયત્ન રાગ-દેપથી પ્રયુક્ત હોય તેની યતનામાથી બાદબાકી થઈ જાય રાગ-દેપ વિના પાણ પોતાની શાસ્ત્રનિરપેક્ષ બુદ્ધિથી જે પ્રયત્ન થાય તેનો પાણ યતનામા સમાવેશ થઈ શકતો નથી માટે યતનાના અધિકારી શાસ્ત્રના આગ્રહાર વ્યક્તિ છે ને તે વિષયમા તત્સબધી શાસ્ત્રનુ જ્ઞાન હોય તો જ તે સબધી યતના પાણી શકાય તથા શાસ્ત્રજ્ઞાન અનુસારે પ્રયત્ન કરવામા પાણ વ્યક્તિગત અપ્રશસ્ત રાગ-દેપને ભેગવી ન દેવાય- આ પાણ જરૂરી છે આમ સ્વામીકૃત અને સ્વરૂપકૃત બન્ને શુદ્ધિ જે પ્રયત્નમા ભળે તે પ્રયત્ન યતનાસ્વરૂપ બને આ યતના હાજર હોવાથી જિનભવન બનાવવામા ભાવહિસા ન સભવે તથા તેમા જે દ્રવ્યહિસા થાય છે તે પાણ મોટા આરભથી છૂટકારો લાવે છે દેરાસરનિર્માણ વગેરે કાર્યમા તન-મન-ધન રોકાયેલા હોવાથી તેટલો સમય મહારભ-મહાપરિગ્રહથી મુક્તિ મળે છે એક બાજુ અત્પ સ્વરૂપહિસા અને બીજી બાજુ મોટી હેતુહિસાથી અને અનુભવહિસાથી છૂટકારો આમ વસ્તુત દેરાસર બનાવવામા જે યતનાકાલીન હિસા છે તે હિસાનિવૃત્તિને જ આપનાર બને છે બાકીનો અર્થ ટીકાર્થમા સ્પષ્ટ કરેલ જ છે [૬/૧૬]

છઠ્ઠા પોકશકનો રવાદ્યાય

(અ) ચારથી પાચ મુદ્દામા નીચેની સમગ્યાનુ મમાધાન આપો

- ૧ દેરાસર બનાવવાનો અધિકારી કોણ બને ?
- ૨ દેરાસર કેવી જમીન ઉપર બનાવાય ?
- ૩ દેરાસર બનાવનારે કારીગરો સાથે કેવો વ્યવહાર રાખવો ?
- ૪ તાત્ત્વિક ધર્મની ત્રણ શરતો વ્યાપક રીતે ઓળખાવો
- ૫ દેરાસર માટે કેવા લાકડા કલ્પે ? તથા તેને લાવવાની વિધિ શુ છે ?
- ૬ શુભાશયવૃત્તિનુ નિરૂપણ કરો
- ૭ દેરાસરનિર્માણ ભાવયજ્ઞ કઈ રીતે બને ?
- ૮ અન્નયનીવિદ્રવ્યનુ સ્વરૂપ અને તેનો ઉપયોગ શુ ?
- ૯ હિસા કઈ રીતે અહિંસાનુ કારણ બની શકે ?
- ૧૦ પ્રાચીનકાળની વ્યાખ્યાનસ્થળવ્યવસ્થા કારણ સહિત સમજાવો

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) દલ	(A) સુદર પરિણામ
(૨) સ્વાશય	(B) પરપીડાપરિહાર
(૩) ગ્રથિરહિત	(C) ધર્મમિત્ર
(૪) સ્વકુલતારણ	(D) દુર્વા નામનુ ઘાસ
(૫) શકુન	(E) દેરાસર
(૬) ધર્મકારણ	(F) ઉપાદાન કારણ
(૭) દેરાસરના કારીગરો	(G) જિનભવનના લાકડા
(૮) ગુરુ	(H) મજૂરત્રાસ
(૯) ભારવહનમા અવિધિ	(I) જિનાલયકાર્ય દેખરેખ
(૧૦) કુશલાશયવૃત્તિ	(J) દાદા

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ દાન, સન્માનવી દેરાસરના ને ખુશ રાખવા (પૂજારી, સમીપવર્તી લોકો, માલિક)
- ૨ પૂજના બદલે શ્રાવક સામાયિક કરે તો તે કહેવાય (યોગ્ય, અયોગ્ય, વધુ સારુ)
- ૩ ઉત્સર્ગથી સાધુઓ દેરાસરની દેખભાળ કરવાના હોય (અધિકારી, અનધિકારી)
- ૪ દેરાસરનો બહારનો મડપ સાધુઓને માટે કલ્પી શકે (વ્યાખ્યાન, સ્વિચવાસ)
- ૫ સ્વાશય = (પોતાનો પરિણામ, શુભ અધ્યવસાય, પોતાનુ મન)
- ૬ કાર્મસિદ્ધિના લિંગ છે (૨, ૩, ૪, ૫)
- ૭ 'દેવતાનુપવનાદે.' મા પ્રથમ આદિ શબ્દથી નુ ગ્રહાગ કરવુ (માણસ, દેવ, પશુ, પક્ષી)
- ૮ એક જ સ્થાનેથી દેરાસર માટે ઈટ વગેરે ખરીદવા તે ઉચિત (છે, નથી, કહી શકાય)
- ૯ સામાયિક દ્વારા પૂજા ન બને (અન્યથાસિદ્ધ, સકળ, અચરિતાર્થ)
- ૧૦ સરળ માણસનો રાગાદિશૂન્ય પ્રયત્ન = કહેવાય (વિધિ, જ્યાણા, ચારિત્ર)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા જોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી જોઈ પણ નિજાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ ગખવો

૧ પરપીડાપરિહાર એ છે (શાસ્ત્રાર્થ, કર્તવ્ય, ચરમાવર્તલિક્ષણ)
 ૨ સસાર અને મોક્ષના ઉપાયોની સખ્યા છે (તુલ્ય, ન્યૂનાધિક, અનત)
 ૩ સર્વ માયા છે (કપાય, મૃત્યુદાયી, ભયકર)
 ૪ પૂર્વ કાળમા આગમવાચના મા થતી હતી (દેરાસર, ઉપાશ્રય, ઉદ્યાન)
 ૫ મલિનહૃદયવાળાને શુભ ક્રિયા કળને આપનારી બને (સારા, ખરાબ, મધ્યમ)
 ૬ જિનાલયનિર્માણમા હિસા નથી (દ્રવ્ય, ભાવ, સ્વરૂપ)

મુનિ યશોવિજય કૃત સસ્કૃત-હિન્દી-ગુજરાતી વ્યાખ્યાયુક્ત ગ્રંથની સૂચિ

નામ	મૂલ્ય રૂ
૧ વ્દિવર્ણરત્નમાલિકા - મૂલકાર :- શ્રીપુણ્યરત્નસૂરિજી મ મૂલ + સસ્કૃત ટીકા + ગુજરાતી ભાવાનુવાદ	૦૦-૦૦
૨ ન્યાયાલોક - કર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિવર મૂલ + ભાનુમતી (નવ્ય સસ્કૃત ટીકા) + પ્રતિદાયિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)	૧૭૦-૦૦
૩ ભાષારહસ્ય - કર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિવર મૂલ + સ્વોપજાવિવરણ + મોક્ષરત્ના (અભિનવ સસ્કૃત ટીકા) + કુસુમામોદા (હિન્દી વિવેચના)	૧૬૦-૦૦
૪ સ્યાદ્દાદરહસ્ય (મધ્યમ) (પ્રથમ ખંડ) મૂલકાર - કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ મધ્યમ-સ્યાદ્દાદરહસ્યકર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિ મૂલ + સસ્કૃત વિવરણ + જયલતા (નૂતન સસ્કૃત ટીકા) + રમણીયા (હિન્દી વ્યાખ્યા)	૧૫૦-૦૦
૫ સ્યાદ્દાદરહસ્ય (મધ્યમ) (દ્વિતીય ખંડ)	૧૪૫-૦૦
૬ સ્યાદ્દાદરહસ્ય (મધ્યમ) (તૃતીય ખંડ)	૧૪૦-૦૦
૭ વાદમાલા - કર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીગણિ મૂલ + હેમલતા (નૂતન સસ્કૃત ટીકા) + વલ્લભા (હિન્દી વ્યાખ્યા)	૧૨૦-૦૦
૮ ધોડશક (ભાગ-૧) - મૂલકાર :- શ્રી હરિભદ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ યોગદીપિકાકાર - મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ગણિવર મૂલ + યોગદીપિકા + કલ્યાણકદલી (અર્વાચીન સસ્કૃત ટીકા) + રતિદાયિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)	૧૦૦-૦૦
૯ ધોડશક (ભાગ-૨)	મુદ્રલાયસ્થ
૧૦ અધ્યાત્મોપનિષત્ મૂલ + અધ્યાત્મવૈશારદી (અદ્યતન સસ્કૃત ટીકા) + અધ્યાત્મપ્રકાશ (ગુજરાતી વિવેચન)	મુદ્રલાયસ્થ

-: પ્રાપ્તિ રયાન :-

દિવ્ય દર્શન ટ્રસ્ટ, ૩૬, કલિકુડ સોસાયટી, ધોળકા, PIN - 387810.

સૂચના :- જ્ઞાનનિધિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલ ઉપરોક્ત ગ્રંથ અધ્યયનશીલ સાધુ-સાધ્વીજી ભગવતોને ભેટ રૂપે મળી શકશે

સપ્તમ જિનબિમ્બોડશકમ્

एव जिनभवनकारणविधानमभिधाय तद्विम्बस्य कारयितव्यता सङ्गमयति → 'जिने'त्यादि ।

जिनभवने तद्विम्ब कारयितव्यं द्रुत तु बुद्धिमता । साधिष्ठानं हेव तद्भवन वृद्धिमद्भवति ॥७/१॥

जिनभवने तस्य = जिनस्य बिम्ब कारयितव्य द्रुत तु = शीघ्रमेव बुद्धिमता = कार्यक्रमधीशालिना हि = यत एव = जिनबिम्बकारणे तत् = प्रस्तुत भवन साधिष्ठान = अधिष्ठातृसहित वृद्धिमत् भवति, तज्जनित-पुण्यस्य तत्प्रवर्धकत्वात् ॥७/१॥ बिम्बकारणविधिमाह → 'जिने'त्यादि ।

कल्याणकन्दली

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → बुद्धिमता जिनभवने तद्विम्ब द्रुत तु कारयितव्यम् । एव हि तत् भवन साधिष्ठान [सत्] वृद्धिमद् भवति ॥७/१॥ इय कारिका धर्मसङ्ग्रहवृत्ति-श्राद्धविधिवृत्त्यादौ [ध.स.गा.६८ श्रा.वि.प्र.६ पृ.३६] समु-द्धृता । मूलकारिकानुसारेण भक्तिद्वान्निशिकाया → जिनगेह विधायैव शुद्धमव्ययनीवि च । द्राक् तत्र कारयेद् बिम्ब साधिष्ठान हि वृद्धिमत् ॥ ← [५/१०] इत्युक्तम् । जिनस्य बिम्ब कारयितव्यमिति । तस्य गुरुधर्मत्वात्, यथोक्त श्रीधनेश्वरसूरिभिः शत्रुञ्जयमाहात्म्ये → मेरोगुर्गिर्निर्नान्य कल्पद्रोर्नापरो द्रुमः । न धर्मो जिनबिम्बाना निर्मापणादपरो गुरुः ॥ ← [५/४९७] इति । एव तस्य शक्रत्व-राज्य-स्वर्गापवर्गसाधकत्वमपि, यथोक्त आचारोपदेशे चारित्रसुन्दरगणिना → अङ्गुष्ठमात्रमपि य. प्रतिमा परमेष्ठिनः । कारयेदाप्य शक्रत्व स लभेत्परम पदम् ॥ ← [६/१३] । तदुक्त शत्रुञ्जयमाहात्म्ये → एकाङ्गुलमिद बिम्ब निर्मापयति योऽर्हता । एकातपत्रसाम्राज्य लभेत् स भवान्तरे ॥ [५/४९६] त्रैलोक्यसम्पदस्तेषा किङ्कर्यस्युर्गृहाङ्गणे । निर्मापितानि बिम्बानि यैर्जिनाना गुरुक्तिभिः ॥ [५/४९९] ← इति । तदुक्त उपदेशसारे उपदेशतरङ्गिण्या [२/५/पृ १३१] च → अङ्गुष्ठमानमपि यः प्रकरोति बिम्ब वीरावसानवृषभादिजिनेश्वराणाम् । स्वर्गे प्रधानविपुलर्द्धिसुखानि भुक्त्वा पश्चादनुत्तरगति समुपैति धीरः ॥ ३५॥ ← इति । यथोक्तमन्यत्रापि → राग-द्वेष-मोहजिता प्रतिमा श्रीमदर्हताम् । यः कारयेत्तस्य हि स्यात् धर्मः स्वर्गापवर्गदः ॥ ← [] इति । अन्यत्रापि → अङ्गुष्ठमात्रापि जिनेन्द्रमूर्तिः कारापिताऽनन्तशुभावहा हि । चिन्तामणिः किं न किलाल्पकोऽपि, सञ्चिन्तित यच्छति वस्तुजातम् ॥ ← [] इत्युक्तम् । जिनप्रतिमातो बोधिलाभोऽपि सञ्जायते । तदुक्त कुमारनन्दिदेव प्रति नागिलश्रावकदेवेन → बोहिणिमित्त जिणपडिमा अवतारण करेहि ← [नि.भा ३१८३ भाग.३ पृ.१४१] इति व्यक्त निशीथचूर्णौ । अत एव ललितविस्तरायामपि → कारयितव्या भगवत्प्रतिमाः ← [पृ ११७] इत्युक्तम् । नित्य पूज्यमानजिनबिम्बात् तन्निर्मापकस्य पुण्यसिद्धेः, यदुक्त → पूज्जइ जिणपडिमा निच्च भावेहि जेहि कारविया । वड्डे तेसि पुत्र कलतरेणेव धननिवहो ॥ ← [] इति । जिनबिम्बविधापनात् परत्राऽपि सुलभबोधित्वादिसिद्धेः, तदुक्त - → 'जो कारवेइ पडिम जिणाण, जिअरागदोसमोहाण । सो पावइ अन्नभवे, सुहजम्म [भवमहण] धम्मवररण ॥ दारिद दोहण कुजाति-कुसरीर-कुमइ-कुगईओ । अवमाण-रोग-सोगा न हुति जिणबिबकारीण ॥ ← [] इत्यादि । अन्यत्रापि → न यान्ति दास्य न दरिद्रभाव न प्रेष्यता नैव च हीनभावम् । न चापि वैकल्पमिहेन्द्रियाणा ये कारयन्तीह जिनस्य बिम्बम् ॥ ← [] इत्युक्तम् ।

प्रकृतोपयोगिमुख्यहेतुमाह → भवन अधिष्ठातृसहित स्वनायकाधिष्ठितत्वेनैव सप्रभाव सत् तत् वृद्धिमत् भवतीति । तज्जनितपुण्यस्य = विहितजिनबिम्बाधिष्ठानोत्पन्नस्य शुभकर्मण तत्प्रवर्धकत्वात् = जिनभवने प्रवृद्धिकारकत्वात् । जिनबिम्बा-ऽकारणे तु जिनगृह व्यन्तरादिभिरधिष्ठीयेत यथोक्त → राज्य भोज्य च शय्या च वरवेश्म वराङ्गना । धन चैतानि शून्यत्वेऽ-धिष्ठीयन्ते ध्रुव परैः ॥ ← [] इति । व्यवहारभाष्येऽपि → सव्व च लक्खणोवेय समहिठति देवया ← [७/१८६]

❀ રતિદાયિની ❀

આ રીતે ૬૪૧ પોડશકમા જિનાલય બનાવવાનુ વિધાન કરીને 'જિનબિબ કરાવવા યોગ્ય છે' આ વાતને મૂલકારશ્રી બેડે છે **ગાથાર્થ** - બુદ્ધિમાને જિનમદિરમા જિનબિબ ઝડપથી કરાવવુ બેઈએ કારણ કે આ રીતે જિનમદિર અધિષ્ઠિત થઈને વૃદ્ધિવાળુ બને છે [૭/૧]

❀ દેરાસરમાં જિનપ્રતિમા તરત પદરાવવી ❀

ટીકાર્થ - દેરાસરસલગ્ન કાર્યના ક્રમ સબધી બુદ્ધિ ધરાવનાર શ્રાવકે દેરાસરમા જિનબિબ તુરત જ બનાવવુ બેઈએ કારણ કે આ રીતે જિનબિબ કરાવવામા આવે તો પ્રસ્તુત દેરાસર અધિષ્ઠિત = માલિકપુક્ત બનીને વૃદ્ધિ પામે છે, કારણ કે જિનમદિરને

જિનવિમ્બકારણવિધિઃ કાલે પૂજાપુરસ્સર કર્તુઃ । વિભવોચિતમૂલ્યાર્પણમનઘસ્ય શુભેન ભાવેન ॥૭/૨॥
જિનવિમ્બકારણવિધિ અભિધીયત ઇતિ વાક્યશેષ । કાલે = શુભમુહૂર્તાદૌ પૂજા ભોજન-પત્ર-પુષ્પ-ફલાદિના

કલ્યાણકન્દલી

ઇતિ પ્રોક્તમ્ ।

ઇદંશ્ચાત્રાવધેયમ્ → વિમ્બ-પ્રતિમા-ચૈત્ય-મૂર્તીત્યાગનર્થાન્તરમ્ । જિનવિમ્બશ્ચ પશ્ચવિધ ભવતિ [૧] ગૃહે ત્રિકાલ પૂજાર્થ પ્રતિમાયા ક્રિયમાણાયા ભક્તિચૈત્યમ્ । [૨] ગૃહદ્વારોપરિવર્તિતિર્યંકાષ્ટસ્ય મધ્યભાગે જિનવિમ્બે નિષ્પાદિતે મંજલચૈત્યમ્ । [૩] યત્ ગચ્છસ્ય કસ્યાપિ સત્ક સ ણ્વ ગચ્છ. તત્ર પ્રતિષ્ઠાદિપ્રયોજનેષ્વધિક્રિયતે તત્ નિશ્રાકૃતચૈત્યમ્ । [૪] સર્વેઽપિ ગચ્છા યત્ર પ્રતિષ્ઠા-પ્રત્રાજન-માલારોપણાદિનિ કુર્વન્તે તત્ વિમ્બ અનિશ્રાકૃતચૈત્યમ્ । [૫] શાશ્વતી ચ મૂર્તિ શાશ્વતચૈત્યમિત્યુચ્યતે । તદુક્ત પ્રવચનસારોદ્ધારે → 'ભત્તી ભગલચેડય' નિસ્સકડ 'અનિસ્સકડચેડય વાવિ । 'સાસયચેડય પચમમુવડ્ઢ જિણવરિંદેહિ ॥૬૫૯॥ ← ઇતિ ।

જિનવિમ્બસ્વરૂપશ્ચ વૃહત્સહિતાયા → આજાનુલમ્બવાહુ* શ્રીવત્સાઙ્ક. પ્રશાન્તમૂર્તિશ્ચ । દિગ્વાસાસ્તરુણો રૂપવાશ્ચ કાર્પોઽર્હતા દેવ ॥[૫૮/૪૫] ← ઇત્યુક્તમ્ । પીતામ્બરાદિવિરહાપેક્ષયાઽત્ર દિગ્વાસત્વોક્તિરવગન્તવ્યા ॥૭/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → જિનવિમ્બકારણવિધિ. = કાલે પૂજાપુરસ્સર અનઘસ્ય કર્તુ. શુભેન ભાવેન વિભવોચિત-મૂલ્યાર્પણ ॥૭/૨॥ ઇય કારિકા ધર્મસંદગ્રહવૃત્ત્યુપદેશપદવૃત્ત્યુપદેશરહસ્યવૃત્ત્યાદૌ [ધ સ ગા ૬૮/ઉપ પદ. ૮૬૭/ઉપ રહ ગા ૧૬૧] વર્તતે । જિનવિમ્બકારણવિધિઃ ત્રયોદેશશ્લોકપર્યન્ત અભિધીયત ઇતિ વાક્યશેષઃ । વિધિપદેનાવિધિકૃતપૂજા નાભિમતેતિ ઘોષિતમ્, તદુક્ત પૂજાપશ્ચાશકે → વિહિણા ડ કીરમાણા, સવ્ચચિય ફલવતિ ભવતિ ચેદ્ધા । ઇહલોઙા કિ પુણ જિણપૂયા ઉમયલોગહિયા ॥૨॥ ← ઇતિ કાલે શુભમુહૂર્તાદૌ, ન ત્વકાલે, ઉચિતકાલે ક્રિયમાણસ્યૈવ વહુફલત્વાત્, તદુક્ત પૂજાપશ્ચાશકે → 'કાલમિ કીરમાણ કિસિકમ્મ વહુફલ જહા ભણિય । ઇઝ સવ્ચચિઝ કિરિઆ, નિઝ-નિઝકાલમિ કાપવ્વા ॥ ← [૪/૪] તદુક્ત દાનદ્વાત્રિશિકાયા → કાલેઽલ્પમપિ લાભાય નાકાલે કર્મ વહ્નપિ । વૃદ્ધૌ વૃદ્ધિ કળસ્યાપિ કળકોટિર્વૃધાન્થયા ॥૮॥ સુત્તનિપાતેઽપિ → યજ્ઞાતીતા હિ સોચન્તિ ← [૨/૨૨/૩] ઇત્યુક્તમ્ । પૂજા ભોજન-પત્ર-પુષ્પ-ફલાદિનેતિ । વેધવાસ્તુપ્રભા-કરે તુ → યજ્ઞમણ્ડપયો મધ્યે મણ્ડલ કારયેચ્છુભમ્ । પટ્ટાચ્છાદન કૃત્વા સ્વસ્તિકશ્ચ સમાલિખેત્ ॥ સૂત્રધાર-સૂત્રાસને પાદૌ પ્રક્ષાલ્ય સાદરમ્ । કુઙ્કુમાઽલેપન કૃત્વા દિવ્યવસ્ત્રમાવર્ણયેત્ ॥ ← ઇત્યાદિના શિલ્પિપૂજનવિધિ પ્રોક્ત । યથોક્ત સ્તવ-પરિજ્ઞાયા → જિનવિમ્બકારણવિદી કાલે સપૂઙ્ગળ કત્તાર । વિહવોચિયમુલ્લપ્પણમણઘસ્ય સુહેણ ભાવેણ ← ॥૨૧॥ ભક્તિ-દ્વાત્રિશિકાયામપિ → વિભવોચિતમૂલ્યેન કર્તુ પૂજાપુરસ્સરમ્ । દેય તદનઘસ્યૈવ યથા ચિત્ત ન નશ્યતિ ॥[૫/૧૧]

સ્વામીયુક્ત બનાવવાથી ઉપત્ર થયેલ પુણ્ય દેરાસરની પ્રકૃષ્ટ વૃદ્ધિને-વિસ્તારને-મહિમાને કરે છે [૭/૧]

વિશેષાર્થ - કોઈ પણ સારી વસ્તુ વ્યતર વગેરેથી અધિષ્ઠિત થઈ જાય છે તેથી દેરાસર બનાવ્યા પછી તેમા જો ઘણા લાભા સમય સુધી જિનપ્રતિમા પધરાવવામા ન આવે તો વ્યતર વગેરે હલકા દેવો દેરાસરનો કબજો લઈ લે છે આથી તે દેરાસર મિથ્યાત્વવાસિત થઈ જાય છે તેવા દેરાસરમા પાછળથી પ્રભુપ્રતિમા પધરાવવામા આવે તો પણ તે જિનાલય હલકા વ્યતરના વાનવાળુ હોવાથી તે દેરાસરમા રોજ ઝંઘડા-કલેશ વગેરે થયા કરે આ પણ એક હેતુ છે વહેલી જિનપ્રતિમા પધરાવવામા પીર, વ્યતર વગેરેથી અધિષ્ઠિત થયેલી અમુક જિનપ્રતિમાઓ અને જિનાલયો વર્તમાનમા વિદ્યમાન છે તે પીર, વ્યતર વગેરે પૂજા, સત્કારનો આનંદ મળવાને લીધે ત્યાથી હટતા નથી- આમ કેટલાક સાધકો કહે છે [૭/૧]

જિનપ્રતિમા કરાવવાની વિધિને મૂલકારત્રી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - જિનબિંબ બનાવવાની વિધિ - યોગ્ય સમયે પૂજા કરવા પૂર્વક વ્યસનમુક્ત શિલ્પીને શુભ ભાવથી વેભવઉચિત મૂલ્ય આપવું [૭/૨]

ૐ જિનપ્રતિમા તૈયાર કરવાળી વિધિ ૐ

ટીકાર્થ - જિનપ્રતિમા બનાવવાની વિધિ કહેવાય છે ક્રિયાપદ મૂળ ગાથામા ન હોવાથી તેનો અધ્યાહાર કરવાની ટીકાકારત્રી મૂંચના આપે છે સારા મુહૂર્ત વગેરેમા વ્યસનમુક્ત એવા શિલ્પીને ભોજન, પત્ર, પુષ્પ, કળ વગેરે પૂર્વક પૂજા-સત્કાર કરી પ્રશસ્ત અથ્વવસાયથી પોતાની સપત્તિને અનુસારે મૂલ્ય આપવું [૭/૨]

પુરસ્સરા યત્ર = યસ્યા ક્રિયાયા તથા, કર્તુ = શિલ્પિન, વિભવોચિતસ્ય = સ્વસમ્પદનુસારિણો મૂલ્યસ્ય અર્પણ, અનઘસ્ય = વ્યસનરહિતસ્ય શુભેન = પ્રશસ્તેન ભાવેન = અધ્યવસાયેન ॥૭/૨॥

'અનઘસ્ય' એટલે વિશેષણવ્યવહાર સાક્ષાદાહ → જે'ત્યાદિ ।

નાર્પણમિતરસ્ય તથા યુક્ત્યા વક્તવ્યમેવ મૂલ્યમિતિ । કાલે ચ દાનમુચિત શુભભાવેનૈવ વિધિપૂર્વમ્ ॥૭/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

સ્વસમ્પદનુસારિણઃ = ન્યાયાર્જિતસ્વીયદ્રવ્યાડનુરૂપસ્ય, અન્યાયાર્જિતદ્રવ્યસ્ય વિમ્બનિર્માણવિનિયોગે સ્વપરામ્યુદયહાનિ સ્યાત્, યથોક્ત વિવેકવિલાસે → અન્યાયદ્રવ્યનિપત્તિના પરવાસ્તુદલોદ્ભવા । હીનાધિકાઙ્ઘ્રી પ્રતિમા, સ્વપરોત્તરિનાશિની ॥
← [આચારદિનકર-પ્રતિષ્ઠાવિધિ પૃ ૧૪૬] એટલે । એવ ન્યાયોપાત્તસમ્પદાધિક્યેઽધિકતરસ્ય મૂલ્યસ્ય અર્પણ, તદુક્ત વાળમહે-
નાપિ હર્ષચરિતે → વિભવા-નુરૂપાસ્તુ પ્રતિપત્તય ← [પૃ. ૧૦૬] એટલે ।

વ્યસનરહિતસ્ય = મદ્ય-માસાદિભોગરહિતસ્ય શિલ્પિનઃ, તદુક્ત નિર્વાણકલિકાયા → સર્વાઙ્ગાવયવરમણીય, ક્ષાન્તિ-
માર્દવાર્જવસત્યઙ્ગૌચસમ્પન્નઃ મદ્યમાસાદિભોગરહિત. કૃતજ્ઞો વિનીત. શિલ્પી સિદ્ધાન્તવાન્ વિવક્ષણો ધૃતિમાન્ વિમલાત્મા શિલ્પિના
પ્રધાનો જિતારિપદ્વર્ગઃ કૃતકર્મા નિરાકુલ. ← [પ્રતિષ્ઠાવિધિ-પૃ ૧૧] એટલે । શુભેન ભાવેનેતિ । તત્સ્વરૂપઞ્ચ પચ્ચાશકે
→ સોઝ ણાઙ્ગુણ ગુણે જિણાણ જાયા સુદ્ધબુદ્ધીય । કિંચમિણ મણુયાણ જમ્મફલ ણત્તિય ચેહ ॥ ગુણપગરિસો જિણા રાહુ
તેસિ વિવસ્સ દસણ પિ સુહ । કારાવણેણ તસ્સ ડ અણુગ્ગહો અત્તણો પરમો ॥ મોક્ષપહસામિયાણ, મોક્ષવત્થ ડજ્જણ
કુસલેણ । તગ્ગુણબહુમાણાદિસુ, જડ્યવ્વ સવ્વજત્તેણ ॥ તગ્ગુણબહુમાણાઓ તહ સુહભાવેણ વજ્જતી ણિયમા । કમ્મ સુહાણુવધ
તસ્સુદયા સવ્વસિદ્ધિત્તિ ॥ ઇય સુદ્ધબુદ્ધિજોગા કાલે સપૂઙ્ગુણ કત્તાર । વિમવોચિયમપ્પેજ્ઞા, મોલ્લ અણહસ્સ સુહમાવો ॥
← [૮/૩-૭] ઇત્યુક્તમ્ ॥૭/૨॥

વિશેષાર્થ - પરશ્રીગમન, માસાહાર, પૂજપાન, દારૂ વગેરેના વ્યસનથી રહિત એવા શિલ્પી પાસે જિનપ્રતિમા ઘડાવવી જોઈએ
સારા મુદ્દર્તમા જિનપ્રતિમા ઘડવાનું નક્કી કરવું જોઈએ સુદર ભોજન, તાબુલ, કળ-ફૂલ વગેરે દ્વારા શિલ્પીનો સત્કાર કરવો જોઈએ
જે જિનેશ્વર ભગવતની પ્રતિમા બનાવવી હોય તેનું સજ્જેપમા જીવનચરિત્ર, તેમની મૈત્રી-વીતરાગતા-વૈરાગ્ય વગેરે ગુણસમૃદ્ધિ શિલ્પીને
કહેવી જોઈએ, જેથી શિલ્પી જિનેશ્વર ભગવત પ્રત્યે આદરવાળો બને અને જિનપ્રતિમામા તેવા ભાવો - નિર્વિકાર પ્રસન્ન સૌમ્ય
મુખાકૃતિ લાવવાનો પ્રયત્ન કરે પ્રતિમા બનાવવાનું શિલ્પી સાથે નક્કી થાય ત્યારે 'પ્રસન્નતાપૂર્વક આ શિલ્પી સૌમ્ય-નિર્વિકાર એવી
જિનપ્રતિમા બનાવે, જેથી તેના દર્શન-વદન-પૂજન આદિમા લોકોના ભક્તિભાવમા ઉછાળો આવે અને તેનાથી મારો ભવનિસ્તાર
થાય' આવા શુભ ભાવથી શિલ્પીને પોતાની સપત્તિને અનુસાર કિંમત ચૂકવવી અમુક કિંમત પ્રતિમા ઘડવાની પૂર્વે ચૂકવવાની
હોય છે અને અમુક કિંમત જિનપ્રતિમા સપત્તિ થઈ જાય ત્યારે ચૂકવવાની હોય છે એ અપેક્ષાએ આ વાત જાણવી અથવા જે
જે દેશ-કાળમા જે પદ્ધતિ હોય તેને અનુસારે મૂલ્ય આપવાની વિધિ જાણવી પરંતુ કિંમત શિલ્પીના કામ અનુસારે નહિ પણ
પોતાની ધનસમૃદ્ધિને અનુસારે ચૂકવવાની હોય છે આ વાત અતિ મહત્ત્વની છે પોતાને ત્યાં કે દેરાસરના સંકુલમા પ્રતિમા ઘડનાર
શિલ્પીને શેઠની સપત્તિનો અદાજ આવી જ જાય અને જે ઓછી કિંમત શ્રીમત શેઠે નક્કી કરી હોય તો તે શિલ્પીને પ્રતિમા
ઘડવામા વિશેષ ઉદ્ધાસ ન આવે અથવા તેને બીજે ટેકાગૃહે વધારે કિંમત મળે તો તે અન્યત્ર ચાલ્યો જાય તેવું પણ બને, જે
તેને સતોષ ન થયો હોય તો પ્રતિમા ઘડતી હોય ત્યારે પૂજ-દીવો વગેરે ચાલુ રાખવાનું વિધાન પણ અન્યત્ર આવે છે તથા
જિનપ્રતિમા તૈયાર થતી હોય તે દરમ્યાન શિલ્પી પાસે જઈ તેની પ્રસન્નતા વધે તે રીતે તેને ભોજન-શયન આદિની અનુકૂળતા
રહે તેનો શ્રાવકે ખ્યાલ રાખવો જોઈએ અનુપમા દેવી, કર્માશા વગેરેએ કરેલી શિલ્પીની કદર ખ્યાલમા રાખવા જેવી છે શિલ્પી
પ્રસન્ન હોય તો જ જિનપ્રતિમામા નૂર ઉપસી આવે તેમ જ શાતરસ, નિર્વિકારદષ્ટિ, અદ્ભુત વૈરાગ્ય, અપૂર્વ ત્યાગ, આશ્ચર્યકારી
તેજ, ચમત્કારી સૌમ્યધ્યાનમુદ્રા, દિવ્ય પ્રસન્નતા, અલૌકિક યોગવૈભવ આદિ ભાવોની છાયા-છાટ દષ્ટિગત થાય જિન પ્રતિમાના
તથાવિધ ભાવો ઉપસાવવામા શિલ્પીની ચિત્તપ્રસન્નતા પણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે આ ભૂલાવું ન જોઈએ માટે જ શ્રાવકે
જિનપ્રતિમા તૈયાર થતી હોય ત્યારે વચ્ચે વચ્ચે અવારનવાર શિલ્પીની પ્રશંસા વગેરે કરવી જોઈએ લાખો-કરોડો રૂપિયા ખર્ચને
દેરાસર બધાવનાર શ્રાવક જિનપ્રતિમા ઘડનાર શિલ્પીની સાથે કૃપાળતાવાળો ક્ષુદ્ર વ્યવહાર રાખે તે તદ્દન અનુચિત છે અજનશલાકા,
પ્રતિષ્ઠા, નૂતન જિનાલયો, અભિનવ તીર્થોનો પ્રચૂર પ્રમાણમા સામ્પ્રતકાલે ઉદ્ભવ થતો હોવાથી વર્તમાન કાળમા આ બધી બાબતોની
જાણકારી આચાર્ય ભગવત વગેરેએ શ્રાવકોને આપવી અને શ્રાવકે તેનો અમલ કરવો એ ખૂબ જરૂરી છે [૭/૨]

શિલ્પીનું 'વ્યસનરહિત' એવું જે વિશેષાણુ મૂલકારથીએ જાણાવેલ છે તેનાથી જેની બાદબાકી કરવાની છે તેને મૂલકારથી
સાક્ષાત જાણાવે છે —

હતરસ્ય = સ્ત્રી-મદ્ય-દ્યુતાદિવ્યસનવતોઽર્પણ તથા ન કર્તવ્ય યથાઽનઘસ્ય, અનધિકારિણિ તદર્પણસ્યાઽન્યાસ્ય-ત્વાત્, યુવત્યૈવ = તોત્કન્યાયેનૈવ ઇતિ એવસ્વરૂપ યથાવસ્થ મૂલ્યં વવતત્થ્ય ન તુ ન્યૂનાધિક, કાલે ચ = પ્રસ્તાવે ચ દાનમુચિત મૂલ્યસ્યેતિ ગમ્યતે, શુભાભાવેનૈવ વિધિપૂર્વં અવિધિપરિહારેણ ॥૭/૩॥ કિંમિત્યેવ સવ્યસનસ્યાર્પણ નિષિધ્યતે ' ઇત્યત્ર હેતુગાહ -> વિત્તે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢ્ઘાન્ધવસ્ત્વેવમ્ -> હતરસ્ય તથા ન અર્પણમ્ । યુવત્યૈવ મૂલ્ય વક્તવ્યમિતિ । કાલે ચ શુભભાવેનવ વિધિપૂર્વકં યચિત દાનમ્ ॥૭/૩॥ ઇય કારિકા ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્ત્યાદો [ધ મ ગા.૬૮] ઉદ્ગતા ।

સ્ત્રી-મદ્ય-દ્યુતાદિવ્યસનવતઃ શિલ્પિનો મૂલ્યસ્ય અર્પણ તથા = પૂજાપુરસ્કર સ્વવિભવાચિત્યપ્રકારેણ ન કર્તવ્યમ્ યથા મોજનાદિપૂજાપૂર્વક સ્વમ્પદનુસારેણ અનપ્રસ્ય = વ્યસનરહિતસ્ય શિલ્પિન મૂલ્યસ્યાઽર્પણ કર્તવ્યતથાઽમિહિતમ્, પરસ્ત્રીગમનાદિ-વ્યમનગ્રસ્તમ્ય શિલ્પિન ઉત્સર્ગતો જિનવિમ્વકરણે અનધિકારિતયા અનધિકારિણિ તદર્પણસ્ય = પૂજાપૂર્વક સ્વસમ્પદનુસારેણ મૂલ્યપ્રદાનસ્ય અન્યાસ્યત્વાત્ = અનુચિતત્વાત્ । તદુક્ત મહાભાગ્તે -> લઘ્યાનામપિ વિચાના વોદ્ધવ્યો દ્રાવતિક્રમો । અપાત્રે પ્રતિપત્તિશ્ચ પાત્રે ચાપ્રતિપાદનમ્ ॥ < [શાંતિપર્વ - ૮/૩૧] ઇતિ । વ્યમનગૂન્યમ્ય શિલ્પિનોઽપ્રાપ્તો કિં જિનવિમ્વ નેવ કારણિતવ્યમ્ યદુત તદપ્રાપ્તૌ વ્યસનવતા શિલ્પિના જિનવિમ્વ કારણિત્વા તમ્ય મૂલ્યમેવ ન દાતવ્યમ્ ? ઇતિ ચેત્ ? અન વદન્તિ -> વ્યસનાદિગૂન્યસ્ય શિલ્પિનોઽભાવે વ્યસનવતાઽપિ શિલ્પિનાઽપનાદત તત્ કારણિતવ્ય તાવન્તશ્ચ કાલ સ પ્રજાપનાદિના સ્ત્રી-મદ્યાદિવ્યસનમુક્ત કર્તવ્ય । તથા તસ્મ લોકન્યાયેનેવ = શિષ્ટલોકપ્રમિદ્ધવ્યવહારાનુસારેણ યથાવસ્થ મૂલ્ય વક્તવ્ય, ન તુ તતો ન્યૂનાધિકમ્, ન્યૂતમૂલ્યે કથિતે યચિતકાલમર્યાદાયા યથાવસ્થિત જિનવિમ્વ નિષ્યન્ન ન મ્યાત્, મદોપમ્ય અધિકમૂલ્યે કથિતે તુ ઔચિત્યભદ્ર કૃત સ્યાત્ । તથા ચ સમ્યક્ત્વહાનિ સ્યાત્ । ઔચિત્યમ્ય સમ્યક્દર્શનલિદ્ધત્વેન પ્રાક્ [૪/૧૫] પુણ્યમાલાગાથા ૧૯૧] દર્શિતત્વાત્ । તથા સ્યાત્ દેવદ્રવ્યભક્ષણાદિદોષશ્ચ, જિનભક્તિકૃતે નિર્ધારિતસ્ય દ્રવ્યમ્યાનુચિતવ્યયાત્ । યદુક્ત પચ્ચાશકે મૂલકારંવ -> દેવસ્ય પરીભાગો અણેગજમ્મેસુ દારણત્રિવાગો । તમિ સ હોઝ ણિઉત્તો પાવો જો કારઓ ડહરા ॥ જ જાયડ પરિણામે અસુહ સચ્ચસ્ય ત ન કાયચ્ચ । સમ્મ ણિરૂવિરૂણ ગાદગિલાળમ્ય વાઽપત્થ ॥ < [૮/૧-૧૦] ઇત્યાદિ । પ્રકૃતે ન કેવલ શિષ્ટલોકપ્રસિદ્ધચનુમાર્ગેણ યથાવસ્થિત મૂલ્ય તસ્ય વક્તવ્યમેવ કિન્તુ પ્રસ્તાવે ચ = જિનવિમ્વનિષ્યત્વાદ્યવસરે ચ મૂલ્યસ્ય યચિત દાન તસ્મ કર્તવ્યમ્ । તદુક્ત ત્રિપટ્ટિગલાકાપુરુષચરિત્રે -> વિવેકિના વિવેકમ્ય ફલ હૌચિત્યવર્તનમ્ < [૩/૧/૯] ઇતિ । તથા પ્રયત્નમાફલ્યાત્, તદુક્ત આચારાદ્રાણ્યો -> કાલે ચરતસ્મ ઉજ્જમો સફલો ભવતિ < [૧/૨/૫] । કથ ? ઇત્યાહ- શુભભાવેનેવ વિધિપૂર્વમ્ । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા -> તારિસસ્સાભાવે તસ્મેવ હિયત્થમુજ્જમઓ નવર । ણિયમેઙ વિવમોલ્લ જહોચિય કાલમાસજ્ઞ ॥૨૨॥ < ઇતિ ॥૭/૩॥

ગાથાર્થ - ઈત્ - = વ્યસનવાળા શિલ્પીને તે રીતે દાન ન આપવું લોકપ્રચિદ્ધ પુક્તિઅનુસારે જ તેને મૂલ્ય કહેવું અને અવસરે શુભ ભાવથી જ વિધિપૂર્વક તેને ઉચિત દાન કરવું [૭/૩]

ટીકાર્થ - પરસ્ત્રીગમન, દારૂ, જુગાર, પૂજાપાન વગેરે વ્યસનવાળા શિલ્પીને તેવી રીતે દિમત ન ચૂકવવી જેવી રીતે નિર્થનની શિલ્પીને દિમત ચૂકવવાનું જાણાયું, કારણ કે અનધિકારી શિલ્પીને પોતાની નપત્તિને અનુસારે દાન આપવું એ અનુચિત છે લોકવ્યવહાર અનુસારે જ યથાવસ્થિત મૂલ્ય વ્યસની શિલ્પીને જાણાવવું, નહિ કે ન્યૂનાધિક અને અવિધિનો ત્યાગ કરી શુભ ભાવથી જ અવસરે એ મૂલ્ય ઉચિત રીતે ચૂકવવું [૭/૩]

વિશેષાર્થ - દારૂ વગેરેના વ્યસની શિલ્પી પાસે પ્રતિમા ઘડાવવાથી લોકોમાં નિદા થાય, વ્યસનના કારણે કામકાજમાં બેદરકારી રહે, મદ્દભાવ વિના માત્ર પૈસા માટે જ કામ કરે, આપેલ પૈસાનો સદુપયોગ નહિ પણ દુરુપયોગ કરે, યોગ્ય સમયે કાર્ય પૂર્ણ ન કરે, વ્યસન નતોપવા વારંવાર પૈસાની માગણી કરે, તે માગણી ન તતોપાતા ઝઘડા-સઘર્ષ થાય આ બધા કારણોને જ વ્યસનમુક્ત શિલ્પી પાસે જિનપ્રતિમા બનાવવી તે ઉચિત છે પરંતુ તેવા શિલ્પી મળે તેવી શક્યતા નહિવત્ હોય તો અપવાદમાર્ગે ઓછામાં ઓછા વ્યસનવાળા શિલ્પી પાસે જિનપ્રતિમા ઘડાવવી એવો શાસ્ત્રકારોનો અભિપ્રાય છે પરંતુ વ્યસનશૂન્ય શિલ્પીને પોતાની નપત્તિ અનુસારે જિનભિભનિર્માણનું મૂલ્ય ચૂકવવાનું આગલી ગાથામાં જાણાયું તે રીતે વ્યસની શિલ્પીને યાવકે પોતાના વૈભવ મુજબ નહિ પણ શિલ્પીલોકમાં જિનપ્રતિમા બનાવવાની જે કિંમત પ્રચિદ્ધ હોય તેટલી જ કિંમત વ્યસની શિલ્પી સાથે નક્કી કરવી અને અવસરે વિધિપૂર્વક શુભ ભાવથી જ નક્કી કરેલ મૂલ્ય આપવું જિનપ્રતિમા બનાવવાના સમય દરમ્યાન શિલ્પી વ્યસનમુક્ત ગણે તે માટે તેને સમજાવવું તે સમય દરમ્યાન તે વ્યસન ન સેવે તેની યાવકે તકેદારી રાખવી તે વ્યસન સેવી

ચિત્તવિનાશો નૈવ પ્રાયઃ સજ્જાયતે દ્વયોરપિ હિ । અસ્મિન્ વ્યતિકરે એપ પ્રતિપિદ્ધો ધર્મતત્ત્વજ્ઞૈઃ ॥૭/૪॥

એવ = ઉવતત્તીત્યા ચિત્તવિનાશ = ચિત્તકાલુષ્ય દ્વયોરપિ હિ કારયિતૃ-વૈજ્ઞાનિકયો અનુશયોપાલમ્ભાભ્યા
ન સજ્જાયતે પ્રાય = બાહુલ્યેન । અસ્મિન્ વ્યતિકરે = પ્રસ્તુતશુભકાર્યારમ્ભે એષ = ચિત્તવિનાશ પ્રતિષિદ્ધ =
વિપરીતફલત્વેનોપદિષ્ટ ધર્મતત્ત્વજ્ઞૈઃ = ધર્મસ્વરૂપવેદિભિઃ ॥૭/૪॥

અવિનષ્ટચિત્તસમ્બન્ધ સ્તુત્ત્રાહ → 'એષે'ત્યાદિ ।

એપ દ્વયોરપિ મહાન્ વિશિષ્ટકાર્યપ્રસાધકત્વેન । સમ્બન્ધ્વ ઇહ ક્ષુણ્ણ ન મિથઃ સન્તઃ પ્રશસન્તિ ॥૭/૫॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એવ હિ દ્વયોઃ અપિ ચિત્તવિનાશ. પ્રાયો ન સજ્જાયતે । અસ્મિન્ વ્યતિકરે એપ ધર્મતત્ત્વજ્ઞૈઃ.
પ્રતિષિદ્ધ. ॥૭/૪॥

ઉક્તતીત્યા = 'સવ્યસનસ્ય લોકન્યાયેન યથાવસ્થ મૂલ્ય વક્તવ્યમિ'તિ રીત્યા ચિત્તકાલુષ્ય કારયિતૃ-વૈજ્ઞાનિકયોઃ
= જિનચિન્મ્બકારક-શિલ્પિનોઃ યથાક્રમ અનુશયોપાલમ્ભાભ્યા = પશ્ચાત્તાપાક્ષેપાભ્યા બાહુલ્યેન ન સજ્જાયતે ।

પ્રસ્તુતશુભકાર્યારમ્ભે ચિત્તવિનાશઃ = ચિત્તવિષાદો વિપરીતફલત્વેન ઉપદિષ્ટઃ ધર્મસ્વરૂપવેદિભિઃ । પેરેષામપિ સમ્મતમિદમ્,
યથોક્ત વાલ્મીકીરામાયણે → ન વિષાદે મનઃ કાર્ય વિષાદો દોષવત્તર. । વિષાદો હન્તિ પુરુષ બાલ કુદ્ધ ઇવોરગ. ॥

← [કિષ્કિન્ધાકાણ્ડ - ૬૪/૯] ઇતિ ॥૭/૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વિશિષ્ટકાર્યપ્રસાધકત્વેન દ્વયોઃ અપિ એપ મહાન્ । ઇહ મિથ સમ્બન્ધ્વ ક્ષુણ્ણ સન્તો
ન પ્રશસન્તિ ॥૭/૫॥

થકે તેવા સયોગો શ્રાવકે તેને ન આપવા આ બધી બાબતોનો વિવેકી શ્રાવકે ખ્યાલ રાખવો [૭/૩]

→ 'વ્યસનવાળા શિલ્પીને શ્રાવક તિના કામ અનુસાર નહિ પાગું પોતાની સપત્તિ મુજબ મૂલ્ય ચૂકવે તેનો કેમ નિયેધ
થાય છે ?' ← આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે મૂલકારશ્રી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - આ રીતે પ્રાય બન્નેનુ ચિત્ત પ્રાય કલુષિત થતુ નથી પ્રસ્તુત પ્રસંગમા ચિત્તની કલુષિતતા ધર્મતત્ત્વના જાણકાર
પુરુષો દ્વારા નિષિદ્ધ છે [૭/૪]

ટીકાથ - ઉપરોક્ત રીતે નિર્વ્યસનીને પોતાની સપત્તિ અનુસારે ધન આપવાથી અને વ્યસની શિલ્પી સાથે શિલ્પીલોકપ્રસિદ્ધ
કિંમત નક્કી કરવાથી પાછળથી પસ્તાવો ન થવાથી પ્રતિમા ઘડાવનાર શ્રાવક અને ઠપકો ન આપવાથી પ્રતિમા ઘડનાર શિલ્પી-
એ બન્નેનુ ચિત્ત પ્રાય કલુષિત થતુ નથી પ્રસ્તુત શુભ કાર્યના આરભમા આ ચિત્તકલુષિતતા વિપરીત ફલદાયી તરીકે ધર્મસ્વરૂપના
જાણકાર શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલ છે [૭/૪]

વિશેષાર્થ - ધર્મશાધનામા ચિત્તની પ્રસન્નતા અને તેના દ્વારા ઉત્તરોત્તર સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ એ જ પ્રતિમા ભરાવવા પાછળનો
ઉત્તે છે જ્યારે વ્યસની શિલ્પીને છૂટથી ચેસા આપવાના લીધે શ્રાવકને પાછળથી પસ્તાવો થાય અને કિંમત નક્કી કરાવ્યા વિના
જિનપ્રતિમા શિલ્પી પાસે શ્રાવક ઘડાવે તેમ જ શિલ્પીને 'શ્રીમત શ્રાવક મને ઢગલો રૂપિયા આપશે' એવી આશા બધાવાથી
શ્રાવક તેને કામ અનુસારે જ કિંમત ચૂકવે ત્યારે 'શેક ! તમે કળુસ છો ' ઈત્યાદિ રૂપે શિલ્પી શ્રાવકને ઠપકો આપે તો શ્રાવક
અને શિલ્પી બન્નેને મનદુઃખ થાય તેનાથી ઉત્સાહ, બળ, ધૈર્ય વગેરેનો હાસ થતા કાર્યનો નાશ થાય અથવા કાર્ય અધૂરુ રહે
અથવા બરાબર ન થાય આવુ થાય તો જિનપ્રતિમા તૈયાર કરાવવા છતા શ્રાવકને તેનુ વિપરીત ફળ મળે, સાડુ ફળ ન-મળે
શિલ્પીના અને શ્રાવકના ભાવ ટૂટી જવાના લીધે તે જિનપ્રતિમામા જોઈએ તેવુ તેજ ન આવે તે જિનપ્રતિમાના પ્રેક્ષક-પૂજક
વગેરેને વિશેષ ભાવોલાસ ન પ્રગટે તેવુ પાગુ સભવે આવુ ન બને તે માટે વ્યસની શિલ્પી જોડે શ્રાવકે વ્યાજબી રીતે કિંમત
નક્કી કરીને જ કામ શરૂ કરાવવુ અનધિકારી હોવા છતા તેના મનના સમાધાન માટે તેને પોતાની સપત્તિ અનુસારે શ્રાવક
દાન આપે તો તે દાન અનુચિત હોવાથી શાસ્ત્રાસાભગનો દોષ શ્રાવકને લાગે અને કિંમત નક્કી કર્યા વિના પાછળથી ખર્ચભાવે
તેને શ્રીમત શ્રાવક કિંમત ચૂકવે ત્યારે શિલ્પીને ઘણી વધુ પડતી આશા હોવાથી તેનુ મન કલુષિત થાય તો પાગુ શ્રાવકને
પાપકર્મભય થાય આમ એક બાજુ આગ અને બીજી બાજુ વાઘ-આવી શ્રાવકની હાલત સર્જાય તેવુ ન બને તે માટે શાસ્ત્રકાર
પરમર્ષિઓએ જણાવેલ ઉપરોક્ત માર્ગ ખરેખર યોગ્ય છે અને શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિઓ પ્રત્યે આપણને આદર જન્માવે છે [૭/૪]

'શ્રાવક અને શિલ્પીનો પરસ્પર મનમેળ ન ટૂટે એ સાડુ' આવુ જણાવવાને માટે ગ્રથકારશ્રી ફરમાવે છે કે -

ગાથાર્થ - વિશિષ્ટ કાર્યનો પ્રકૃષ્ટ રીતે સાધક હોવાથી શ્રાવક અને શિલ્પીના પાગુ મનભગનો અભાવ મહાન છે, અહીં
પરસ્પર સબધમા આવનાર ખામીને સજ્જનો વખાણતા નથી [૭/૫]

एष = परस्परमविनष्टवित्तयोगो द्वयोरपि प्रागुक्तयो विधिष्टकार्यस्य फलवज्जिनविम्वलक्षणस्य प्रसाध-
कत्वेन निर्विघ्ननिर्वर्तकत्वेन महान् = गुरु । इह = सम्यग्धे क्षुण्ण = चैकट्य मिथ = परस्पर सन्त =
सत्पुरुषा न प्रशसन्ति, स्तोकस्यापि चित्तभेदस्य फलहानिकरत्वादिति भाव ॥७/५॥

जिनविम्वलकरणे भावप्राधान्यं पुरस्कृत्यत्राह —> यावन्त' इत्यादि ।

यावन्तः परितापाः कारयितुस्तत्समुद्रवाः केचित् । तद्विम्बकारणानीह तस्य तावन्ति तत्त्वेन ॥७/६॥

यावन्त = यत्परिमाणા પરિતોષા = પ્રીતિવિશેષા કારયિતુ અધિકૃતસ્ય તત્સમુદ્રવા = વિમ્બાનિમિત્તજનિતા
કેચિત્ = કેઽપિ ચિત્કલ્પદોઽપ્યર્થે, ઇહ પ્રવ્રજે તસ્ય કારયિતુ તદ્વિમ્બકારણાનિ = જિનવિમ્બાનિર્વર્તનાનિ તાવન્તિ

કલ્યાણકન્દલી

फलवज्जिनविम्वलक्षणस्य = स्वप्रयोजकत्वगम्यन्वेन विशिष्टपुण्यवन्-दुग्धित-बोधिवीजाधानादिकलविशिष्टस्य लावण्या-
द्युपेतजिनविम्वलक्षणस्य विशिष्टकार्यस्य निर्विघ्ननिर्वर्तकत्वेन परस्परमविनष्टवित्तयोगः महान् ।

सम्यग्धे चैकल्य परस्पर सत्पुरुषा = परार्थपगयणा, तदुक्त चाणक्यसूत्रे —> य परार्थमुपमर्पति स सत्पुरुष
← [२९९], न प्रशसन्ति, स्तोकस्यापि चित्तभेदस्य = मनोविपादस्य फलहानिकरत्वात् = प्रकृते व्यवहारतो प्रसन्न-
प्रशान्तमुद्रादिपरिकलित-जिनविम्वलक्षणं निश्चयतश्च भगवद्भक्ति-प्रकृष्टपुण्यवन्-कर्मनिर्जरा-बोधिवीजाधानादिलक्षणे फले
चैकल्यप्रयोजकत्वात् ॥७/५॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् —> इह कारयितु तत्समुद्रवा यावन्त કેચિત્ પર્ગિતોષા તત્ત્વેન તસ્ય તાવન્તિ તદ્વિમ્બકારણાનિ
॥७/६॥ પ્તદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા —> યાવન્ત ચિત્તસન્તોષા તદા વિમ્બમુદ્રવા । તત્કારણાનિ તાવન્તીત્યુત્પાદ
ઉચિતો મહાન્ ॥ ← [૫/૧૨] ઇત્યુક્તમ્ ।

મિથોઽવિનષ્ટવિત્તયોગે લાવણ્યાદિગુણોપેતાર્હદવિમ્બનિપત્તિ સ્યાત્, તદ્દર્શનાત્ કારકમ્ય શ્રાવકસ્યાઽધિકપ્રમોદ., તતશ્ચાધિક-
ફલપ્રાપ્તિરિતિ ભાવપ્રાધાન્યમાવિષ્કરોતિ - યત્પરિમાણા પ્રીતિવિશેષા ઇત્યાદિ । પરમાર્થેન = નિશ્ચયેન તાવત્ફલસમ્પત્તેઃ
= તાવદ્વિમ્બકારણમાવ્યફલોદપાત્ [દ્વા દ્વા ૫/૧૨ વૃત્તિ] જિનવિમ્બોઽવપ્રીતિવિશેષપરિમાણતુલ્યપરિમાણફલપ્રાપ્તેરિતિ યાવત્ ।
સામાન્યતો યાવત્પરિમાણજિનવિમ્બનિમિત્તકો યાવાન્ પ્રીતિવિશેષ કારયિતુર્જાયતે તાવાનેવ પ્રીતિવિશેષ યદા કારયિતુર્વિશેષસ્યેકસ્માદેવ

❖ શ્રાવક અને શિલ્પીનો પરસ્પર મનભેદ અર્થે ૨૬ ❖

ટીકાર્થ :- શ્રાવક અને શિલ્પીનો પણ અખડ મનભેદ મહાન = ગોચ્યોગ્ય છે, કારણ કે તે સંજ્ઞ જિનબિભક્ષી વિશિષ્ટ
કાર્યનો નિર્વિઘ્ન રીતે આધક છે અહીં પરસ્પરના મનભેદા ખામી આવે તેને મનજનો વખાણતા નથી કારણ કે થોડો પણ
મનભેદ જ્ઞાતી હાનિ કરે છે આવો શ્રીમદ્જનો આશય છે [૭/૫]

વિશેષાર્થ - 'મંજ્ઞ જિનબિભ' કહેવાનો આશય એ છે કે જે જિનપ્રતિમાના દર્શન, વદન, પૂજન આદિ કરવામા શ્રાવક
વગેરેને વિશિષ્ટ ભાવોહ્રામ પ્રગટે, દર્શનમોહનીય-ચાગિત્રમોહનીય કર્મ વગેરે નાશ પામે, દેશવિગતિ-અર્થવિરતિ પ્રમુખ ભાવો પ્રગટે
તો તે જિનબિભ સંજ્ઞ છે શ્રાવક અને શિલ્પીનો મનભેદ અખડ હોય, શિલ્પી શ્રાવકના ઉચિત વ્યવહારથી પ્રસન્ન હોય તો
જિનબિભમા શિલ્પી મન મૂકીને એવા ભાવ ભરે-પ્રાણ પૂરે કે તે પ્રતિમાના દર્શનાદિ કરતા દિલ ડોલી ઉઠે સપ્રતિ મહારાજાએ
ભગવેલ પ્રતિમામા આ બાબત લગભગ બધાને અનુભવતિહ્ર હશે આનુ મૂળ છે શ્રાવક અને શિલ્પીનો પરસ્પર અનૂદ મનભેદ
શ્રાવક અને શિલ્પીના મન પર-પર ખાટા થઈ જાય તો પ્રતિમા ઉપરોક્ત રીતે વિશિષ્ટ જ્ઞ સપત્ર ન બને પરંતુ કળામા ઘટાડો
થાય તે પ્રતિમામા તથાવિધ સૌમ્યભાવ વગેરે ન પ્રગટે એનારને વિશિષ્ટ ભક્તિભાવ ન જશે શ્રાવક અને શિલ્પી વચ્ચેના સંઘર્ષના
કારણે આવા ઉમદા સત્કાર્યની પણ મજબૂતવર્ગમા નિદા થાય તેના નિમિત્તે પ્રવચનહીલના થાય- આ બધાના મૂળમા છે શ્રાવક
અને શિલ્પીનો મનોભેદ માટે તેવું ન થાય તેનો શ્રાવકે ખ્યાલ રાખવો [૭/૫]

જિનપ્રતિમા બનાવવામા ભાવની પ્રધાનતાને આગળ કરીને જાણાવતા શયકાગ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- પ્રસ્તુતમા જિનબિભ ઘડાવનારને જિનબિભથી જેટલા પણ પ્રમાણમા આનંદ ઉત્પન્ન થાય વાસ્તવમા તેને તેટલા
પ્રમાણમા જિનપ્રતિમા કગવવાનો પ્રસ્તુતમા લાભ મળે છે [૭/૬]

ટીકાર્થ :- જૈનશ્રાવનના પ્રત્યેક અનુશ્રાવના ભાવોહ્રામની મહત્તા હોવાથી અધિકૃત જિનબિભ કરાવનારને જિનબિભથી
ઉત્પન્ન થનાર વિશેષ પ્રીતિ-આનંદ જેટલા પ્રમાણમા હોય તેટલા પ્રમાણમા પરમાર્થથી જિનપ્રતિમા જિનપ્રતિમાકારક શ્રાવકે પ્રસ્તુતમા
જગ્યા ગણવા આનુ કારણ એ છે કે તેટલા પ્રમાણમા જિનબિભ તૈયાર કરાવવાથી જેટલું જ્ઞ મળે તેટલું જ્ઞ તે શ્રાવકને

= તત્પરિમાણાનિ તત્ત્વેન = પરમાર્થેન તાવત્ફલસમ્પત્તે, ફલસ્ય^૧ ભાવાનુસારિત્વાત્ । તત પ્રીતિવિશેષ ઇહ સાનુબન્ધ કર્તવ્ય ઇતિ હૃદયમ્ ॥૭/૬॥ ચિત્તવિનાશાનિષેધોવતૌ પુષ્ટદેહુમાહ → 'અપ્રીતિ રિત્યાદિ । અપ્રીતિરપિ ચ તસ્મિન્ ભગવતિ પરમાર્થનીતિતો જ્ઞેયા । સર્વાપાયનિમિત્ત હોપા પાપા ન કર્તવ્યા ॥૭/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

જિનચિન્માદુપજાયતે તદા તસ્ય તાવત્પરિમાણજિનપ્રતિમાકારાપણસમ્પાદ્યફલલાભ ઇતિ ભાવઃ । યથા યજ્ઞસંહ્યાનુસારેણ ફલ નોત્પદ્યતે કિન્તુ તન્નિમિત્તકાદૃષ્ટવિશેષાનુસારેણૈવ તથા જિનચિન્મસંહ્યાનુસારેણ ન ફલોદય. પરન્તુ તન્નિમિત્તકપ્રીતિવિશેષાનુસારેણૈવ, ફલસ્ય = પુણ્યબન્ધ-દુરિતક્ષયાદિલક્ષણસ્ય કાર્યસ્ય ભાવાનુસારિત્વાત્ = નિજપરિણામાનુસરણાત્, યદુચ્યતે ઓઘનિર્ધુક્તો → પરમરહસ્યમિષિણ સમત્તગણિપિડગઙ્ગારિયસારાણ । પરિણામિય પમાણ ણિચ્છયમવલ્લભમાણાણ ॥ ← [૭૬૧] ઇતિ । કુન્દ-કુન્દસ્વામિનાઽપિ સમયસારે → અજ્ઞવસાણેણ બધોત્થિ ← [૨૬૫] ભાવપ્રાપ્તૈ ચ → પરિણામાદૌ બધો મુક્તો જિન-સાણે દિદ્ધો ← [૧૧૬] ઇત્યુક્તમ્ ।

તતઃ = ફલસ્ય પરિણામાનુસારિત્વાત્ પ્રીતિવિશેષઃ ઇહ = જિનચિન્મે શિલ્પિનિ ચ સાનુબન્ધઃ કર્તવ્યઃ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય મયશાસ્ત્રે → શિલ્પિનો મનઃ સન્તુષ્ટ, દેવઃ સન્તુષ્ટ એવ ચ ← [અધ્યાય ૩] ઇત્યુક્તમ્ । અય સમુદિતાર્થ દેવમદ્રસૂરિભિઃ કથારત્નકોશે → જિણહરકારવણે વિ હુ નો જિણવિવ વિણા હવડ સમ્મ । ધમ્મમઈ ભવ્વાણ વોચ્છ તા તન્નિહાણમહ ॥ સુપસત્થવાસરમ્મ પૂઝ્તા સુત્તહારમપ્પેજ્જા । નિયવિભવોચ્ચિયમુલ્લ નિદ્દોસો જડ સ હોજ્જ પર ॥ અતહાવિહે ય તમ્મિ તન્નાલુચિય વિણિચ્છિત્ત સમ્મ । નિયમેજ્જ વિભમોલ્લ જહતહદ્વવ્વપ્પેણે દોસો ॥ વિવસિદ્ધી જિણદવ્વભક્ષણાઓ અણતસસારો । કારસ્સિયરસ્સ ય તન્નિમિત્તભાવેણ દોસો ત્તિ ॥ અપ્પત્તિય પિ ણ્વ પરિચ્છત્ત હોડ ઇમ્મપક્ષણાણ । જાજીવ સબધો જાયડ ઇત્તો ય અડ્ડપરમો ॥ ન ય ઇત્તો ઉવયારી અન્નો ભુવણે વિ વિજ્જણ પરમો । ઇય કુસલબુદ્ધિજોગા બહુમાણો તમ્મિ જુત્તો ય ॥ જાયતિ જેત્તિયા ચલુ તદુબ્બવા કેઈ ચિત્તપરિતોસા । તન્નિવકારણાઈ પિ તેત્તિઓ નેત્તિયાઈ સે ॥ [જિનચિન્મવિધાપનાધિકાર-પૃ.૭૮/ગા. ૧-૭] ઇત્યેવમુપવર્ણિતઃ ॥૭/૬॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તસ્મિન્ અપ્રીતિ. અપિ પરમાર્થનીતિતો ભગવતિ જ્ઞેયા । હિ સર્વાપાયનિમિત્ત ણ્પા પાપા ન કર્તવ્યા ॥૭/૭॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્રા દ્રા.૫/૧૩] સમુદ્ધતા । ઇતદનુસારેણ તત્ર → તત્કર્તારિ ચ યાઽપ્રીતિ તત્ત્વત સા જિને સ્મૃતા ← [દ્રા દ્રા.૫/૧૩] ઇત્યુક્તમ્ ।

પ્રાપ્ત થાય છે, કેમ કે ફળ તો ભાવને અનુસરતુ હોય છે ટીકાકારશ્રી જણાવે છે કે - મૂળ ગાથામાં 'કેચિત્' પદમાં જે 'ચિત્' શબ્દ છે તે 'અપિ' શબ્દના અર્થમાં છે [અર્થાત્ જે કોઈ પણ પ્રમાણમાં આનંદ થાય આમ અર્થ થશે] માટે પ્રસ્તુતમાં વિશેષ પ્રકારની પ્રીતિ સાનુબન્ધ કરવી- આ કહેવાનો આશય છે [૭/૬]

વિશેષાર્થ - શ્રાવક શિલ્પી સાથે અખડ મનમેળ રાખે તો રમ્ય-સૌમ્ય-અવાર્ણનીય જિનપ્રતિમા શિલ્પી ઘડે તેને જોવાથી શ્રાવકના આનંદનો પાર ન રહે એક જ પ્રતિમા કદાચ શ્રાવક શિલ્પી પાસે ઘડાવે, પરંતુ પ્રતિમાની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા આરોહ-અવરોહ વગેરે જોઈને ૫૦ જિનબિંબ તૈયાર કરાવવાથી જેટલો આનંદ થવાની સામાન્યથી સભાવના હોય તેટલો અપાર આનંદનો ઉછાળો શ્રાવકના દિલમાં આવે તો વાસ્તવમાં શ્રાવકે ૫૦ જિનબિંબ તૈયાર કરાવ્યા જણાવા કેમ કે ૫૦ જિનબિંબ તૈયાર થવાથી તેના નિમિત્તે જેટલો આનંદ થવાની સભાવના હોય તેટલો આનંદ તૈયાર કરાવેલ એકાદ પ્રતિમા થકી પ્રસ્તુત શ્રાવકને થવાથી ૫૦ જિનબિંબ કરાવવાથી જે ફળ મળે તે ફળ પ્રસ્તુત શ્રાવકને મળે છે જિનબિંબ એ શુભ ભાવ ઉત્પન્ન કરવા દ્વારા ફળ આપે છે દાર = વ્યાપાર છે શુભ ભાવ-આનંદ-પ્રશસ્ત મન દારી = વ્યાપારી છે જિનપ્રતિમા દાર જેટલું બળવાન તેટલું ફળ બળવાન મળે- આ વાત ન્યાયદર્શનનો પ્રાથમિક અભ્યાસ કરનાર પણ સમજી શકે તેમ છે આગમની પરિભાષા અનુસાર પ્રત્ય કરતા ભાવ વદિયાતો હોવાથી ફળ ભાવને અનુસરે છે આથી શ્રાવકે જિનપ્રતિમાવિષયક સાનુબન્ધ-વર્ધમાન દૃઢ પ્રશસ્ત પ્રેમ કરવા પ્રયત્નથી લેણું જોઈએ- એવી સૂચના ન્યાયવિશારદજી કરે છે આગળ ૧૨મા શ્લોકમાં પણ ભાવની મહત્તા શ્રદ્ધાકારશ્રી જણાવશે [૭/૬]

'શિલ્પી સાથે મનોભગ ન કરવો' આ વાતના સમર્થનનો હેતુ શ્રદ્ધાકારશ્રી જણાવે છે -

ગાથાર્થ - શિલ્પીના વિશે અપ્રીતિ પણ વાસ્તવિક રીતે ભગવાન ઉપર અપ્રીતિ જણાવી આ અપ્રીતિ સર્વ નુકસાનનું કારણ છે માટે આ પાપિણી અપ્રીતિ ન કરવી જોઈએ [૭/૭]

❁ શિલ્પીની અપ્રીતિ = ભગવાનની અપ્રીતિ ❁

અપ્રીતિરયિ ચ ચિત્તવિનાશરૂપા તસ્મિન્ = શિલ્પિણિ વિમ્વદ્વારા ક્રિયમાણે ભગવતિ = જિને પરમાર્થજીતિત, કારણાઽરુચિ કાર્યારુચિમૂલેતિ પરમાર્થન્યાયેન કારયિતુ કોચા । દિ = યત સર્વેષા અપાયાના = પ્રત્યુહાના નિમિત્ત ઇય અપ્રીતિ, તસ્માત્ एषा पापा न कर्तव्या = ન વિધેયા ॥૭/૭॥

યત એવ શિલ્પિણતાપ્રીતિરયુવતા તતસ્તદ્રતામાદાયે'છયા 'અપિ પ્રીતિમુત્પાદ્ય જિનવિમ્વ તારયિતાવ્યમિત્યનુ-શાસ્તે —> 'અધિકે'ત્યાદિ ।

અધિકગુણસ્યેનિયમાત્ કારયિતવ્ય સ્વદોહદેયુંક્તમ્ । ન્યાયાર્જિતવિત્તેન તુ જિનવિમ્વ ભાવશુદ્ધેન ॥૭/૮॥

અધિકગુણ ક્રિયમાણવિમ્વપ્રતિયોગી ભગવાન્ તત્સ્થૈ = તદવર્તિભિ સ્વદોહદૈ સ્વમનોરથૈ શિલ્પિણતૈ યુવત = સહિત નિયમાત્ = નિશ્ચયેન ન્યાયાર્જિતવિત્તેનૈવ ભાવશુદ્ધેન = અન્તકરણશુદ્ધેન જિનવિમ્વ કારયિ-

કલ્યાણકન્દલી

કારણાઽરુચિ' કાર્યાઽરુચિમૂલા યથા મુમુક્ષુણામાગ્મ્ભાઽરુચિરામ્ભજન્યાઽચ્ચ-દુ સ-દુર્ગત્યાઽરુચિમૂલા ઇતિ પરમાર્થન્યાયેન = શુદ્ધવ્યવહારનયેન । એતેન —> શિલ્પ્યાલમ્બનકા યા અપ્રીતિ કથ ના ભગવર્તાતિ નિરસ્તમ્, તદાલમ્બનકાયા અપિ તસ્યા જિનોદ્દેશકત્વાદિતિ વ્યક્ત ભક્તિદ્વાત્રિગિકાવૃત્તૌ [દ્વા દ્વા ૮/૧૩] ॥૭/૭॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્ચયન્ચેવમ્ —> અધિકગુણગ્થ સ્વદોહદ' યુક્ત જિનવિમ્વ નિયમાત્ ન્યાયાર્જિતવિત્તેન તુ ભાવશુદ્ધેન કારયિતવ્યમ્ ॥૭/૮॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિગિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા ૮/૧૩] સમુદ્ઘતા । ક્રિયમાણવિમ્વપ્રતિયોગી = નિયમમાનપ્રતિમામ્બન્ની ભગવાન્ અર્હન્ । તદ્વર્તિભિ' = હૃદયતયા ભગવન્નિષ્ઠે, સ્વમનોરથઃ = અપૃથગ્ભાવસમ્બન્ધેન સ્વગતેર્મનોરથે વિષયતાસમર્પણે ગિલ્પિગતે, યુક્ત = પ્રયુક્ત યદ્વા આલમ્બનતયા સહિત, ન્યાયાર્જિતવિત્તેનૈવ, ન ત્વર્નાત્યુપાર્જિતેન, 'ભાવવિસુદ્ધી કમ્મક્ષયકારણ નેયા' [૧૦૧] ઇતિ ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યવચનાત્ ભાવશુદ્ધેન જિનવિમ્વ કારયિતવ્ય તત્ત્મત્યાદિ-નિમિત્તમૂર્ધ્વગ્ધ્યાનસ્થિતત્વાદિવિશિષ્ટમિતિ ગમ્યતે । તદુક્ત ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે શ્રીગાન્તિસૂત્રિભિ' —> અર્હતા ભગવતા અમરતા નિમ્મલા સિવ પત્તા । તેમિ સમરણત્ય પડિમાઓ પ્ત્ય કારિતિ ॥૭/૮॥ ઉદ્ગ્રહણાટિયાઓ અઘ્વા પલિયકસાઠિઆ તાઓ । મુત્તિગયાણ તામિ જ તડય નત્થિ મઠાણ ॥૭/૯॥ જ સઠાણ તુ ઇહ ભવ ચયતમ્મ ચર્મિમમયમ્મિ । આસી ય પ્પમયણ

ટીકાઈ - પ્રતિમા ઝગવનાર શ્રાવકની શિલ્પી ઉપર મનોભગસ્વરૂપ અપ્રીતિ પાણ પ્રતિમા દ્વારા કરાના ભગવાન ઉપર જાણવી, કારણ કે કારણની અરુચિ કાર્યની અરુચિના કારણે હોય છે- આ વસ્તુચિતિ આની પાછળ કામ કરી ગયેલ છે સર્વ વિધ્નોનુ મૂળ આ અપ્રીતિ છે તે કારણે પાપિણી એવી અપ્રીતિ ન કરવી જોઈએ [૭/૭]

વિશેષાર્થ - કાર્યનો પ્રેમી તેના કારણમા અરુચિ ન કરે કાર્યનો આગમો/અરુચિ હોય તો તેના કારણ પ્રત્યે અરુચિ થઈ જ નય અનિષ્ટસાધનનાનુ જ્ઞાન દેય પેદા કરે છે આ ત્રિકાલ અભાષિત સિદ્ધાન્ત છે ભોગમુખની અરુચિ એ પાપઅરુચિનુ કાર્ય છે તેથી પ્રસ્તુતમા શ્રાવક શિલ્પી ઉપર અરુચિ/આગમો રાખે તેનો મતલબ એ યાપ કે શ્રાવકને ભગવાન ઉપર અરુચિ-આગમો છે, કારણ કે શિલ્પીથી જન્ય પ્રતિમાના પ્રતિયોગી = સમધી જિનેશ્વર છે શિલ્પી = કારણ છે અને જિનપ્રતિમા કાર્ય છે કારણની અરુચિ કાર્યઅરુચિના હોયે થની હોવાથી શ્રાવકને શિલ્પી ઉપર થતી અપ્રીતિ જિનપ્રતિમાવિષયક અરુચિને મૂલ્યવે છે કે જે પ્રતિમા દ્વારા તીર્થંકર પરમાત્મા પ્રત્યે દલિત યાપ છે દેવાધિદેવ પ્રત્યેની અરુચિ સર્વ આપત્તિઓનુ મૂળ હોવાથી દુષ્ટ છે, ત્યાજ્ય છે તેને હટાવવામા આવે તો પરમાત્માની પ્રતિમા ઘડનાર શિલ્પી પ્રત્યે શ્રાવકને આહોભાવ આદર થયા વિના ન રહે ભગવાન પ્રત્યેનો પ્રેમ પ્રભુપ્રતિમા બનાવનાર શિલ્પી ઉપર પ્રેમ-લાગણી પ્રગટાવે છે - આ હકીકત અનુષમાદેવી વજેરેના પ્રમંગમા પ્રમિદ્ર જ છે [૭/૭]

આમ શિલ્પી પ્રત્યે અપ્રીતિ અનુચિત છે તેથી શિલ્પી પ્રત્યે શ્રાવકે આદાર્યપ્રીતિ = ઈચ્છાજન્ય પાણ પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરીને જિનબિંબ ઝગવતુ જોઈએ - આવુ અનુચાત્મન કરતા મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાઈ - અધિકગુણસપ્ત ભગવાન સમધી પોતાના મનોરથોથી સહિત એવુ જિનબિંબ નિયમા ન્યાયોપાર્જિત જ ધન વડે શુભ મનથી ઝગવતુ જોઈએ [૭/૮]

૬ શ્રાવક દોહલાઓથી સંપન્ન જિનબિંબ ઠરાવે ૬

ટીકાઈ - જેની પ્રતિમા તેવા થઈ રહી છે તે પ્રતિમાના પ્રતિયોગી = સમધી એવા ભગવાન અધિક ગુણસપ્ત છે શ્રાવકના પોતાના દોહલાઓ = મનોરથો પરમાત્મા સમધી હોય [= ઉદ્દેશ્યતાનઅધથી પરમાત્મામા રહેનાર હોય] અને [વિધેયતા-અધધથી] શિલ્પીમા રહેનાર હોય તેવા દોહલાઓથી સહિત એવુ જિનબિંબ શ્રાવકે નિયમા ન્યાયોપાર્જિત જ ધનથી શુદ્ધ-નિર્મલ

૧ 'તદ્વતાનાદાર્વચયા' ઇતિ પાઠાન્તરમ્ । ૨ મુદ્રિતપ્રતી 'અપિ' પદ નામ્તિ ।

તત્ત્વમ્ ॥૭/૮॥

ઉવતદૌહદયોગમેવ વિવૃણોતિ → 'અત્રે'ત્યાદિ ।

અત્રાવસ્થાત્રયગામિનો બુધૈર્દૌહદાઃ સમાખ્યાતાઃ । બાલાઘાથૈત્તા યત્તક્રીડનકાદિ દેયમિતિ ॥૭/૯॥

અત્ર = જિનવિમ્બકારણે અવસ્થાત્રયગામિન = બાલકુમારયુવલક્ષણાવસ્થાત્રયાનુસારિણ દૌહદા = મજોરથા

કલ્યાણકન્દલી

ત સઠાણ તહિ તસ્સ ॥૮૧॥ ← ઇતિ । જિનવિમ્બલક્ષણ સક્ષેપતો દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે સિદ્ધસેનદિવાકરૈઃ → ન શૂલ ન ચાપ ન ચક્રાદિ હસ્તે, ન હાસ્ય ન લાસ્ય ન ગીતાદિ યસ્ય । ન નેત્રે ન ગાત્રે ન વક્ત્રે વિકાર, સ ણ્ક. પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ← [૨૧/૮] ઇત્યુક્તમ્ । વિસ્તરતસ્તુ → અરૂપરૂપમાકાર વિશ્વરૂપ જગત્પ્રભુ । કેવલજ્ઞાનમૂર્તિ ચ વીતરાગ જિનેશ્વરમ્ ॥૧॥ દ્વિભુજ ચૈકવક્ત્ર ચ, બદ્ધપદ્માસનસ્થિતમ્ । લીયમાન પરે બ્રહ્મણ્યજમૂર્તિ જગદગુરુમ્ ॥૨॥ નામ-નિર્ગુણમોક્ષાય, પ્રયુક્ત વાસ્તુવેદિભિઃ । તે ચતુર્વિંશતિક્રમભાદિવર્ધમાનાન્તકાઃ ॥૩॥ ઋષભાદિપરિવારે દૃપદા વર્ણસદ્ધરમ્ । ન સમાજ્ઞુલસંખ્યા ચ, પ્રતિમા માનકર્મણિ ॥૪॥ ઉપવિષ્ટસ્ય દેવસ્ય ઋધ્વસ્ય પ્રતિમા ભવેત્ । દ્વિવિધા પાદપીઠસ્યા પર્યંકાસનમાસ્થિતા ॥૫॥ વામદક્ષિણજઘ્નોર્વૈરુપર્યંકે કરાવપિ । દક્ષિણો વામજઘ્નાયા તત્પર્યંકાસન શુભમ્ ॥૬॥ દેવસ્યોર્ધ્વસ્થિતસ્યાર્ચા જાનુલમ્બિભુજદ્વયા । શ્રીવત્સોષ્ણીપયુક્તા ચ છત્રાદિપરિવારિતા ॥૭॥ અન્યોઽન્યજાનુસ્કન્ધાન્તસ્તિર્યક્સૂત્રાનિપાતનાત્ । કેશાન્તાશ્ચલયોર્મધ્યે, સૂત્રૈક્યાચ્ચતુ-રસિકા ॥૮॥ ← ઇત્યાદિના શ્રીવિશ્વકર્મણા જયસહિતાયા પ્રતિપાદિતમ્ । ણ્તદ્વિસ્તરસ્તત્ર વાસ્તુસારાદૌ ચ દૃષ્ટવ્ય ।

જિનવિમ્બશ્ચાઽશાસ્ત્રજ્ઞશિલ્પિનિર્મિત અશ્લિષ્ટસન્ધિપ્રભૃતિદોષયુક્તશ્ચ ન યુક્તમ્ । તદુક્ત સમરાદ્ધણસૂત્રધારે → અગાસ્ત્રજ્ઞેન ઘટિત શિલ્પિના દોષસયુતમ્ । અપિ માધુર્યસમ્પન્ન ન ગ્રાહ્ય શાસ્ત્રવેદિભિઃ ॥ અશ્લિષ્ટસન્ધિ વિપ્રાન્તા વક્રા ચાવનતા તથા । અસ્થિતામુન્નતાશ્ચૈવ કાકજઘ્ના તથૈવ ચ ॥ પ્રત્યજ્ઞહીના વિકટા મધ્યે ગ્રન્થિ નતા તથા । ઈંદૃશી દેવતા પ્રાજ્ઞો હિતાર્થ નૈવ કારયેત્ ॥ ← ઇત્યાદિકમ્ ॥૭/૮॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યત્ અત્ર બાલાઘા. અવસ્થાત્રયગામિન. ચૈત્તા. દૌહદા. બુધૈ. સમાખ્યાતા. તત્ ક્રીડનકાદિ દેયમિતિ ॥૭/૯॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાબૃત્ત્યાદો [૫/૧૩] સમુદ્ઘૃતા ।

દૌહદાઃ = મનોરથા ઇતિ । યથા → દૌહદસ્યાઽપ્રદાનેન ગર્ભો દોષમવાપ્નુયાત્ । વૈરૂપ્ય મરણ વાઽપિ તસ્માત્ કાર્ય પ્રિય સ્થિય. ॥ ← [પ્રાય યતિધર્મ-૭૯] ઇતિ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિવચનાત્ દૌહદાપરિપૂર્તો ગર્ભો માતા ચ દુઃખમાપ્નુતઃ ઇતિ સર્વોઘ્મેન માતૃદૌહદપરિપૂરણાય લોકો યતતે તથા પ્રકૃતે જિનવિમ્બકારકેણ સ્વદૌહદસમ્પૂર્તયે સર્વાદરેણ યતિતત્ત્વમ્, અન્યથા વિમ્બસ્ય શિલ્પિન. જિનવિમ્બકારકસ્ય ચ દૌ.સ્થ્ય સ્યાદિતિ સૂચનાય દૌહદપદપ્રયોગોઽકારીતિ ધ્યેયમ્ ।

મનથી કરાવવુ [૭/૮]

વિશેષાર્થ :- [૧] જેમ કુભાર ઘડો બનાવવાના ઉદ્દેશથી મૃત્તિડ લાવવાનો પ્રયત્ન કરે ત્યારે કુભારનો પ્રયત્ન ઉદ્દેશતાસંબધથી ઘડામા રહે અને વિધેયતા સંબધથી માટીના પિડમા રહે છે તેમ અધિકગુણસંપન્ન- સર્વગુણસંપન્ન એવા પરમાત્માને ઉદ્દેશીને શિલ્પીના વિશે શ્રાવક મનોરથો-દોહલાઓ કરે ત્યારે શ્રાવકના દોહલા ઉદ્દેશતાસંબધથી પરમાત્મામા રહે અને વિધેયતાસંબધથી શિલ્પીમા રહે જેમ કુભાર ઘડાના લક્ષ્યથી જે પ્રયત્ન કરે છે તેનાથી પ્રવૃત્તિ થાય છે તેમ શ્રાવક પરમાત્માના ભાવથી જે મનોરથો ઘડે છે તેને શિલ્પીને આશ્રયીને પૂર્ણ કરે છે જેમ મૃત્તિડમા ધનાર પ્રયત્નથી પરપરાએ ઘડો યુક્ત બને છે તેમ શિલ્પીને આશ્રયીને પૂર્ણ થતા મનોરથોથી પરપરાએ જિનબિંબ યુક્ત = વિશિષ્ટ બને છે કેમ કે મૂર્તિની મનોહરતાનો મુખ્ય આધાર કારીગરના હૃદય ઉપર જ રહે છે આ દોહલાના ભેદ અને તેને કેવી રીતે પૂર્ણ કરવા ? આ વાત ગ્રંથકારથી આગળની ગાથામા જણાવશે [૨] આવુ મનોરથવિશિષ્ટ જિનબિંબ શ્રાવકે ન્યાયોપાર્જિત ધનથી તેયાર કરાવવુ અનીતિના ધનથી નહિ નીતિના ધનથી તેયાર થતી પ્રતિભાથી શ્રાવકને વિશિષ્ટ કોટિનુ ફળ મળે છે [૩] શ્રાવકે નિર્મળ મનથી જિનબિંબ કરાવવુ પોતાની વાહવાહ થાય કે પરલોકમા દેવલોક કે રાજ્યસપત્તિ મળે તેવા આશયથી જિનપ્રતિમા શ્રાવક ન બનાવે 'જિનપ્રતિમાના નિમિત્તે સ્વ-પરને સાનુબધ બોધિલાભ = જિનધર્મપ્રાપ્તિથી માટીને ક્ષાપિક વીતરાગતાની પ્રાપ્તિ યાવ' આવા વિચાર અત કરાગથી શ્રાવકે જિનબિંબ શિલ્પી પાસે બનાવવુ જોઈએ અથવા ૧૦ મી ગાથામા નિર્મળ મનની વ્યાખ્યા કરવામા આવશે તેને અનુસારે મનશુદ્ધિ જાણવી આ ત્રણ વાત આ ગાથામા ધ્યાન દેવા યોગ્ય છે [૭/૮]

ઉપરોક્ત દોહલાના યોગને મૂલકારથી નવમી ગાથામા જણાવે છે કે —

ગાથાર્થ :- અહીં બાલાદિ ત્રણ અવસ્થાને અનુસરનારા માનસિક દોહલાઓ પડિતોએ જણાવેલા છે તેથી રમકડા વગેરે

બાલાદ્યા = વાલાદિશિલ્પ્યારોપિતા ચૈત્તા = ચિત્તપ્રભવા બુદ્ધૈ સમારૂપ્યાતા યત્ = યસ્માત્ વર્તન્તે તત્ = તસ્માત્ ક્રીડનકાદિ ક્રીડનક = વિસ્મયકૃદુપભોગોપકરણજાત, આદિના ભોગોપકરણસદ્ગ્રહ इति = એવ પ્રકાર ચૈતદવાલાદ્ય-વસ્થાત્રયમનોરથસમ્પાદક દેયમ્^૧ । इदमुक्त भवति - શિલ્પી વાલો યુવા મધ્યમવયસ વા પ્રતિમાનિર્માણે વ્યાપ્રિયતે । તસ્ય તદવસ્થાત્રય અનાદૃત્ય^૨ પ્રતિમાગતાવસ્થાત્રયભાવનેન ચૈત્તદૌહદત્રયમુત્થાપ્ય શિલ્પ્યાલમ્બનેન તત્પરિપૂરણાય યતિતવ્યમિતિ ॥૭/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

વાલાદિશિલ્પ્યારોપિતાઃ = વાલાદિશિલ્પિનિ કલ્પિતા ચિત્તપ્રભવાઃ = ઇન્દ્રાજન્યા । આદિના = 'ક્રીડનકાદિ'પદગતેન આદિગચ્ચેન ભોગોપકરણસદ્ગ્રહ. । ભોગોપભોગયો કો ભેદ ? ઉચ્યતે, સકૃદેવ યદ્ ભુજ્યતે તત્ ભોગ. યથા તામ્બુલાદિ., યત્ત્વનેકશ ઉપભુજ્યતે તદુપભોગ. યથા ક્રીડનકાદિ । યદ્યોક્ત -> સદ્ ભુજ્ઞઙ્ઞિતિ ભોગો સો પુણ આહાર-પુષ્કમાર્ગો । ઉવભોગો ડ પુણો પુણ ઉવભુજ્ઞઙ્ઞિતિ ભવણ-વર્ણિઆડ ॥ < [] इति ।

તસ્ય = શિલ્પિન. તદવસ્થાત્રય = વાલાદિદશાત્રિતય અનાદૃત્ય = અપુરસ્કૃત્ય, શિલ્પિગતવાલાદિદશાનુસારિત્વેઽપિ શિલ્પિગતત્વેનાડનુદ્ભવ્ય इति યાવત્, પ્રતિમાગતાવસ્થાત્રયભાવનેન = જિનવિમ્વસત્ક-વાલ-કુમાર-યુવલક્ષણાવસ્થાત્રિતયપરિ-ભાવનેન, વૃદ્ધાવસ્થા તુ ન ગ્રાહ્યા, તાદૃશપ્રતિમાયા નિપિદ્ધત્વાત્, તદુક્ત શુક્રાચાર્યેણ -> ક્વચિત્તુ વાલસદૃશ, સદૈવ તરુણ વપુ । મૂર્તીના કલ્પયેન્દ્રિલ્પી ન વૃદ્ધસદૃશ કચિત્ ॥ < [] [વિદ્યવાસ્તુપ્રમાકર-૮૧] इति । જિનાવસ્થાત્રયાશ્રય ચેત્તદૌહદત્રય = માનસિકદૌહદત્રિક મનસા ઉત્થાપ્ય = ઉત્પાદ્ય શિલ્પ્યાલમ્બનેન = વૈજ્ઞાનિકમવલમ્બ્ય તત્પરિપૂરણાય = દૌહદસમ્પૂર્ત્યે જિનવિમ્વકારકેણ યતિતવ્યમ્ । इत्यमेव भगवद्भक्तिप्रकर्षोपपत्ते । न च स्वपुत्राद्यालम्बनेनाऽपि तत्परिपूर्तिरस्तु किमर्थं शिल्प्या-लम्बनेन दौहदपरिपूरणाय भवत आग्रह इति वक्तव्यम्, यो यत्करणे व्याप्रियते स तदा तदुपयोगद्वारा तन्मयो भवति, न त्वन्य इति नियमात् आगतो भावनिक्षेपापेक्षया तदा शिल्पिन एव भगवत्स्वरूपत्वेन तदालम्बनेनैव दौहदपूर्तं न्याय्यत्वात् । इदमेवाऽभिप्रेत्य मयशास्त्रे -> शिल्पी न कल्पितो देव. < [] [તૃતીયાધ્યાય] इत्युक्तम् । ક્રીડનકાદિપ્રદાનેન શિલ્પિન વિશિષ્ટા-નન્દાનુભૂતિર્જાયતે, યદ્દશાત્ લાવણ્ય-સૌકુમાર્ય-પ્રસન્નાસ્યત્વાદિગુણગણોપેતજિનવિમ્વનિષ્પત્તિરવિલમ્બેન ભવતીતિ ભાવઃ ॥૭/૧॥

[શિલ્પીને] આપવા [૭/૮]

ટીકાઈ - જિનબિબ કરાવવાના વિશે બાલ, કુમાર અને યુવા સ્વરૂપ ત્રણ અવસ્થાને અનુસરનારા બાલ વગેરે શિલ્પીમા આરોપિત માનસિક દોહલાઓ પડિતોએ જણાવેલા છે તે ત્રણે રમકડા વગેરે શિલ્પીને આપવા વિમ્બય કરાવનાર ઉપભોગના સાધનના સમૂહને રમકડું કહેવાય છે મૂળ ગાયામા 'ક્રીડનકાદિ' પદમા જે 'આદિ' પદ છે તેનાથી ભોગના ઉપકરણોનો સંગ્રહ કરવો [એક વાગ વાપરી થકાય તે ભોગસાધન દા ત મીઠાઈ, કળ, પાણી વગેરે જેને વારંવાર વાપરી થકાય તે ઉપભોગસાધન દા ત કપડા, રમકડા, વાહન વગેરે] આ રીતે બાલ વગેરે ત્રણ અવસ્થાના મનોરથોના સપાદક રમકડા વગેરે બને છે કહેવાનો ભાવ એ છે કે જિનપ્રતિમા બનાવવામા બાલ, યુવાન કે મધ્યમવયસવાળો શિલ્પી પ્રવૃત્તિ કરે છે તે શિલ્પીની ત્રણ અવસ્થાને ગણકાર્યા વિના જિનપ્રતિમાગત ત્રણ અવસ્થાને વિચારીને માનસિક ત્રણ પ્રકારના દોહલાને ઊભા કરીને શિલ્પીના આલબનથી તેને પૂર્ણ કરવા માટે શ્રાવકે પ્રયત્ન કરવો [૭/૮]

વિશેષાર્થ :- 'શિલ્પીની ત્રણ અવસ્થાને ગણકાર્યા વિના' આવુ જે ઉપર જણાવ્યુ તેનો અર્થ એ છે કે 'આ શિલ્પીની અવસ્થા બાલ વગેરે છે માટે એને રમકડા વગેરે આપુ' આમ વિચારવાના બદલે જેની પ્રતિમા બની રહી છે તે જિનેશ્વર ભગવતની બાલ વગેરે અવસ્થા વિચારીને 'મારા બાલસ્વરૂપ ભગવાનને રમકડા આપીને પ્રમત્ત કરુ, તેમની કૃપાને મેળવુ મારા બાલસ્વરૂપ ભગવાનને મીઠાઈ-કળ વગેરે આપીને ખુશ કરુ, મારી મીઠાઈ વગેરે પ્રત્યેની આસક્તિને તોડુ ' ઈત્યાદિ માનસિક દોહલાઓને ઉત્પન્ન કરી પ્રતિમા ધડનારા તે બાળ શિલ્પીના આલબનથી અર્થાત્ બાલશિલ્પીને રમકડા, મીઠાઈ વગેરે આપવા દ્વારા તે દોહલાઓ પૂર્ણ કરવા શિલ્પી બાળ હોય તો પ્રતિમામા પરમાત્માની બાલ અવસ્થાને વિચારવી શિલ્પી યુવાન વયનો હોય તો બિબમા પ્રભુજની યુવાનવય વિચારવી શિલ્પી મધ્યમ વયનો હોય તો પ્રભુજની મધ્યમવયવાળી અવસ્થાનુ પ્રતિમામા ચિતવન કરી માનસિક દોહલાઓ શ્રાવકે ઈચ્છાથી ઉત્પન્ન કરવા વૃદ્ધ અવસ્થાવાળી જિનપ્રતિમા બનાવવાનો શિલ્પશાસ્ત્રમા નિષેધ છે તથા વયોવૃદ્ધ શિલ્પી પ્રાય જિનપ્રતિમા બનાવવાનુ કામ કરતા નથી હોતા મામાન્ય લોકોમા જેવા લક્ષણોવાળી વૃદ્ધાવસ્થા જ્ઞેવામા આવે છે તેવી વૃદ્ધાવસ્થા વિચરતા તીર્થકર દેવમા હોતી નથી માટે પ્રભુજની વૃદ્ધાવસ્થાઅભથી દોહલાનો અહીં ઉલ્લેખ શ્રીમદ્જીએ કરેલ નથી દોહલામા મુખ્યતા તીર્થકર પરમાત્માની છે, નહિ કે શિલ્પીની માટે 'શિલ્પીની અવસ્થાને ગણકાર્યા વિના' આમ શ્રીમદ્જીએ જણાવ્યુ છતા તે દોહલાઓ શિલ્પીના આલબનથી જ પૂર્ણ કરવાના છે અર્થાત્ દોહલાને અનુસારે શ્રાવકે રમકડા

^૧ મુદ્રિતપ્રતી 'દેય' નામ્તિ । ^૨ હ પ્રતી 'અપુરસ્કૃત્ય' इति પાઠાન્તરમ્ ।

ભાવશુદ્ધેનેતિ યદુવત તદવિવરીપુરાહ → 'યદિ'ત્યાદિ ।

યદસ્ય સત્કમનુચિતમિહ વિત્તે તસ્ય તજ્જમિહ પુણ્યમ્ । ભવતુ શુભાશયકરણાદિત્યેતદ્ભાવશુદ્ધ સ્યાત્ ॥૭/૧૦॥

યત્ = યજ્ઞમાત્ર યસ્ય સત્ક = યસ્ય સમ્બન્ધિ વિત્ત ઇતિ ગમ્યતે અનુચિત = સ્વીકારાયોગ્ય ઇહ મદીયે વિત્તે કથચ્છેદનુપ્રવિષ્ટ તસ્ય = તત્સ્વામિન તજ્જ = 'તદવિત્તોત્પન્ન ઇહ = લિમ્બકરણે પુણ્ય ભવતુ ઇતિ = એવ શુભાશયકરણાત્ એતત્ = ન્યાયાર્જિતવિત્ત ભાવશુદ્ધ સ્યાત્, પરકીયવિત્તેન સ્વવિત્તાનુપ્રવિષ્ટેન પુણ્યકરણાભિલાષાત્ સર્વાશેન સ્વચિત્તશુદ્ધે ॥૭/૧૦॥ લિમ્બકરણાવિધિશેષમાહ → 'મન્ત્રે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ → 'ઇહ વિત્તે યસ્ય સત્ક યત્ અનુચિત તજ્જ પુણ્ય ઇહ તસ્ય ભવતુ' ઇતિ શુભાશયકરણાત્ તત્ ભાવશુદ્ધ સ્યાત્ ॥૭/૧૦॥ ઇય કારિકા ધર્મસંદગ્રહવૃત્તિ-ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-શ્રાદ્ધવિધિવૃત્ત્યાદૌ [ધ સ ગા ૬૮ દ્વા દ્વા.૫/૧૪ શ્રા પ્ર ૬ ગા.૧૫ વૃ.પૃ.૩૫] સમુદ્ઘૂતા ।

ચૈત્યાર્ચાદિવિધાપને ભાવશુદ્ધયૈ ગુરુસંહસમક્ષમેવ વાચ્ય → યદત્રાડવિધિના કિચ્ચિત્પરવિત્તમાગત તત્પુણ્ય તસ્ય ભૂયાત્ ← ઇતિ શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિકૃત. [પ્ર ૬ગા ૧૫ પૃ.૩૫] । યથોક્ત ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયામપિ → સ્વવિત્તસ્થેડન્યવિત્તે તત્પુણ્યાશાસા વિધીયતે ← [૫/૧૪] । ઇત્ય પરકીયવિત્તેન અનામોગાદિત. સ્વવિત્તાનુપ્રવિષ્ટેન પુણ્યકરણાભિલાષાત્ = સ્વગતત્વેન પુણ્યાભિલાષસ્યાડકરણાત્ સર્વાશેન સ્વચિત્તશુદ્ધેઃ, અન્યથા મુદ્ધાપ્રશસાદિદોષાપાતાત્ । ધનવ્યયસાધ્યે સ્વકીયધનવ્યયસાધ્યત્વેન પ્રસિદ્ધે પ્રાય. સર્વસ્મિન્નુષ્ઠાને શ્રાદ્ધેનૈવ સ્વીયમનોવિશુદ્ધિઃ કર્તવ્યા, તથૈવ ચેતસોડવક્રગમનપ્રવૃત્તૌ મોક્ષમાર્ગસ્ય સાનુબન્ધત્વસિદ્ધેરિતિ । યત્તુ મનુસ્મૃતૌ → યોડસાધુઘ્યોડર્થમાદાય સાધુઘ્યઃ સપ્રયચ્છતિ । સ કૃત્વા પ્લવમાત્માન સતારયતિ તાવુમૌ ॥ ← [૧૧/૧૯] ઇત્યુક્ત તન્મહામોહવિજુમ્ભિતમિતિ વિભાવનીય તત્ત્વમેતદ્ ધીધને ॥૭/૧૦॥

વગેરે શિલ્પીને જ આપવાના છે, નહિ કે પોતાના છોકરાને પરમાત્માની સાથે કથયિત્ અભેદભાવ શિલ્પીને છે, નહિ કે અન્ય વ્યક્તિને આમ દોહલા મુજબ શિલ્પીને ત્રણ અવસ્થા યોગ્ય દ્રવ્યનુ અર્પણ કરવાથી તેની પ્રસન્નતા વધતી રહે છે તેથી પરિપૂર્ણ સતુષ્ઠ થયેલ તે શિલ્પી જિનપ્રતિમામા મનોહરતા-આકર્ષકતા-વીતરાગતા-સૌમ્યતા-યૌવનત્વ-ધ્યાનાવસ્થા વગેરેને ઉપસાવવામા સફળ બને છે કે જેના દ્વારા દર્શન કરનાર દટ્ટા પ્રતિમાગત છત્રસ્થાદિ ત્રણ અવસ્થાનુ ધ્યાન સહજતાથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે માટે જિનપ્રતિમા બનાવનાર શિલ્પી પ્રત્યે શ્રાવકનો આદર-સ્નેહભાવ વૃદ્ધિગત હોવો જરૂરી છે ઇતિ દિક્ [૭/૮]

'શ્રાવકે શુદ્ધભાવથી જિનપ્રતિમા કરાવવી' આવુ આક્રમી ગાયામા જાણાયુ હતુ તેનુ વિવરણ કરવાની ઈચ્છાથી ગ્રથકારથી જાણાવે છે કે -

ગાયાર્થ - 'આ ધનમા જેના સબધી જેટલુ સ્વીકારને અયોગ્ય એવુ જે ધન રહેલુ હોય તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ પુણ્ય પ્રસ્તુતમા તેનુ ધાવ' - આવો શુભ આશય કરવાથી ન્યાયાર્જિત ધન ભાવશુદ્ધ થાય [૭/૧૦]

❁ ભાવશુદ્ધિર્ને ઓળખીએ ❁

ટીકાર્થ - → 'આ મારા ધનમા જેટલા પ્રમાણમા મારા માટે સ્વીકારને અયોગ્ય એવુ જેના સબધી ધન કોઈ પણ રીતે આવી ગયુ હોય તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલુ જિનભિભ કરવાનુ પુણ્ય તેના માલિકનુ ધાવ' ← આવો શુભ આશય કરવાથી આ ન્યાયોપાર્જિત ધન ભાવશુદ્ધ થાય છે પોતાના ધનમા આવી ગયેલ બીજના ધનથી પુણ્ય કરવાનો અભિલાષ નહિ હોવાથી પોતાનુ ધન સર્વાશયી શુદ્ધ થાય છે [૭/૧૦]

વિશેષાર્થ - પૂર્વે (૬/૧૫-૫૪ ૧૫૫) જાણાવી ગયા તેમ શ્રાવક પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી જ દેરાસર બનાવે, અનીતિથી મેળવેલા દ્રવ્યથી કે પરદ્રવ્યથી નહિ શ્રાવક પોતે દેરાસર સ્વદ્રવ્યથી બનાવતો હોય અને અજાણતાથી શ્રાવકના ધનમા બીજ કોઈનુ ધન આવી ગયુ હોય તો તે ધનથી બનતા દેરાસરમા બીજનો પણ હિસ્સો હોવાથી લોકો તે દેરાસરને જોઈને 'પેલા ભાગ્યશાળીએ એકલાએ જ સ્વદ્રવ્યથી કેવુ ભવ્ય જિનાલય બનાવ્યુ છે !' આવી રીતે અધિકૃત શ્રાવકની પ્રથસા કરે તો તે શ્રાવકને આશિક રીતે મક્તની પ્રથસાનો દોષ લાગે અર્થતઃ પારકે પેસે સુકૃત કરી પોતાના નામે સપૂર્ણ યથ-કીર્તિ મેળવવાની ઈચ્છા તે મલિન આશય છે આ મલિન મનોવૃત્તિ દૂર કરવા-માટે 'દેરાસર નિર્માણમા વપરાતા મારા ધનમા બીજનુ ધન કોઈક રીતે આવી ગયુ હોય તો તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ પુણ્ય તેને-મળો' આવી વિશુદ્ધ ભાવનાથી પોતાના ન્યાયોપાર્જિત ધનને શ્રાવક શુદ્ધ કરે સ્વદ્રવ્યથી દેરાસર બનાવતા શ્રાવકને ખબર ન પડે, તે રીતે બીજ કોઈ વ્યક્તિ તે દેરાસરનો લાભ મેળવવાના ઉદ્દેશથી ઈરાદાપૂર્વક

૧ દ પ્રતો - 'તદ્વિત્તોત્પન્ન' ઇતિ પાઠાન્તરમ્; તદપિ શુદ્ધમ્ ।

મન્ત્રન્યાસથ તથા પ્રણવનમઃપૂર્વક ચ તન્નામ । મન્ત્રઃ પરમો જ્ઞેયો મનનત્રાણે હ્યતો નિયમાત્ ॥૭/૧૧॥

તથા કારયિતવ્યતયાડભિપ્રેતે જિનાતિમ્વે મન્ત્રન્યાસશ્ચ વિધેય । ત પુન સ્વરુપેણ મન્ત્ર ?' ઇત્યાહ પ્રણવ = ઐકારો જ્ઞમ શબ્દશ્ચ તૌ પૂર્વો = આદી યસ્ય તત્ તથા તન્નામ = ધ્રિયમાણાતિમત્તર્થશ્રાદિનામ મન્ત્ર પરમ = પ્રધાન જ્ઞેય, હિ = યત અત = 'પ્રણવજ્ઞમ પૂર્વતઃજિનનામ્જ્ઞો નિયમાત્ = નિશ્ચયાત્ 'મનનત્રાણે = જ્ઞાન-રક્ષણે

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તથા ચ મન્ત્રન્યામ । પ્રણવનમ પૂર્વક ચ તન્નામ પરમો મન્ત્રો જ્ઞેય, હિ અતો નિયમાત્ મનન-ત્રાણે ॥૭/૧૧॥ ડય કારિકા ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્તિ-મક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-પ્રતિમાગતકવૃત્ત્યાદો [ધ સ ગા ૬૮/ઢા ઢા ૫/૨૪/પ્ર જ ગા ૩૫ પૃ ૨૨૨] મમુદ્ધૃતા વર્તે ।

પ્રણવ = ઐકાર, સ ચ પરમેષ્ઠિન વાચક । યોગનયે તુ મ ઈશ્વરસ્ય વાચક, યથોક્ત પાતજ્ઞલયોગસૂત્રે → તસ્ય વાચક. પ્રણવ ← [૧/૨૭] । ડાન્દોગ્યોપનિપદિ → 'ઓમિત્યેતદક્ષરમુદ્ગાધમુપાસિત ← [૧/૧/૧] ઇતિ ગદિતમ્ । નૃસિહપૂર્વતાપિનીયોપનિપદિ ચ → ય પ્રણવમર્ધતે સ મર્વમર્ધતે ← [૫] ઇત્યુક્તમ્ ।

પ્રણવનમઃપૂર્વક ચ તન્નામેતિ । યથોક્ત મક્તિદ્વાત્રિશિકાયા → મન્ત્રન્યાસોઽર્હતો નામ્તા સ્વાહાન્ત પ્રણવાદિક ← [૫/૧૪] ઇતિ । તથા ચ → ઐ નમ ત્રપભાય ← ઇતિ મન્ત્ર. ફલિત. । એતેન સ્વાહા-સ્વધાઽન્યતરસ્યેવ મન્ત્રત્વમિત્યે-કાન્તોઽપિ નિરસ્તઃ, પ્રણવસ્ય મન્ત્રત્વાઽનુપગમે → જપશ્ચ પ્રણવ નિત્ય ← [] ઇતિ સ્મૃત્યનુપપત્તે । એવ નમ પદસ્યાઽપિ મન્ત્રત્વાત્ । તદેવ સમર્થયતિ → પ્રણવનમઃપૂર્વજિનનામ્ = 'ઐ નમ ત્રપભાય' ઇત્યાદિમ્બરૂપાત્ । ન ચ પ્રણવપૂર્વકત્વેન મન્ત્રન્યામે તસ્યેહિકફલકલ્ત્વમેવ સ્યાત્ પ્રાધાન્યેન, ન તુ મોક્ષફલકલ્ત્વ, → મન્ત્ર પ્રણવપૂર્વોઽય ફલમૈહિકમિન્દુભિ । ધ્યેય પ્રણવર્હાનસ્તુ નિર્વાણફલકાઙ્કિભિ ॥ ← [૮/૭૧] ઇતિ યોગસારે હેમચન્દ્રાચાર્યસ્તત્વાદિતિ વાચ્યમ્, તસ્ય સ્વાતન્ત્ર્યેણ મન્ત્રજપાદિકફલપ્રતિપાદકત્વાત્, ડહ તુ વિમ્બકારણવિધિરૂપતયા પ્રણવોપાદાનેઽપિ ન મોક્ષાકાઙ્કાશક્તિરિતિ વ્યેયમ્ ।

નિશ્ચયાત્ મનન-ત્રાણે ભવતઃ, તસ્ય શ્રેષ્ઠાલમ્બનત્વાત્, યદુક્ત કઠોપનિપદિ → એતદાલમ્બન શ્રેષ્ઠમેતદાલમ્બન પરમ્ ← [૧/૨/૧૭] । યથેષ્ઠિતદાનાદપિ તત રક્ષણમપિ મુલભમ્, → એતદ્વ્યેવાઙ્કશ્ચ બ્રહ્મ એતદ્વ્યેવાશ્ચ પરમ્ । એતદ્વ્યેવાશ્ચ જ્ઞાત્વા યો યદિચ્છતિ તસ્ય તત્ ॥ ← [૧/૨/૧૬] ઇતિ કઠોપનિપદ્વચનમપ્યત્ર સવદતિ । નાગદપરિત્રાજકોપનિપદિ → ઓમિતિ બ્રહ્મ, ઓમિત્યેકાક્ષરમન્ત પ્રણવ વિદ્ધિ ← [૮/૨] ઇત્યુક્તમ્ । પ્રણવોપનિપદિ અપિ → ઓમિત્યેકાક્ષર બ્રહ્મ ← [૨] ઇત્યુક્તમ્ । ધ્યાનવિન્દૂપનિપદિ અપિ → ઓમિત્યેકાક્ષર બ્રહ્મ ધ્યેય મર્વમુમુશુભિ ← [૯] ઇત્યુક્તમ્ । તદ્વ્યુત્પત્તિસ્તુ અર્થર્થશિગ્ધપનિપદિ → અથ કસ્માદુચ્યતે ઓદ્ધાર ? યસ્માદુચાર્યમાણ એવ પ્રાણાનૂર્ધ્વમુક્ત્તામયતિ તસ્માદુચ્યતે ઓદ્ધાર ← [૪] ઇત્યેવમુક્તા । પ્રણવવ્યુત્પત્તિસ્તુ → સર્વાન્ પ્રાણાન્ પ્રણામયતિ નામયતિ ચૈતસ્માત્રણવ. ← [૨] ઇત્યેવ અર્થર્થશિગ્ધોપનિપદિ દર્શિતા । રાજમાર્તેન્દકારસ્તુ → પ્રકર્ષેણ નૂયતે સ્તૂયતેઽનેનેતિ નૈતિ સ્તૌર્તાતિ વા પ્રણવ ઓદ્ધાર ← [યો મૂ ૧/૨૭ પૃ ૩૫ વૃ] ઇત્યાહ । વૃહ્યાંગિયાઙ્ગવલ્ત્વ્યસ્મૃતૌ ચ → અદૃષ્ટવિગ્રહો દેવો ભાવગ્રાહ્યો મનોમય । તસ્યૌદ્ધાર

પોતાનુ ધન વગેરે તે શ્રાવકના ધનમા ભેગવી દે અથવા અજાણતાથી બીજાનુ ધન દેગસરકારક શ્રાવકના ધનમા આવી ગયુ હોય તો પણ પોતાનો તેવો મલિન આશય ન હોવાથી દેશસર બનાવનાર ઉપયોગવત શ્રાવકને પરદ્રવ્યભક્ષણ વગેરે દોષ લાગતો નથી છતાં પોતાના ધનમા આવી ગયેલ પરદ્રવ્યથી પોતે પુણ્ય કમાઈ લેવાનો અને તેનાથી અમાનસમાન માનપાન ભેગવી લેવાની ઈચ્છા ન રાખવાના લીધે ન્યાયોપાર્જિત ધન સર્વથિ શુદ્ધ થાય છે [૭/૧૦]

જિનભિશ્ચ કરાવવાની બાઙીની વિધિને જાણવાતા મૂલકારથી કહે છે કે —

ગાથાર્થ - તથા મન્ત્રન્યાસ કરવો પ્રણવ બીજ = ઐ અને 'નમ' બીજ પૂર્વક ભગવાનનુ નામ જેમા છે તે પ્રધાન મન્ત્ર જાણવો, કારણ કે તેનાથી નિયમા મનન અને રક્ષણ થાય છે [૭/૧૧]

જિનાર્જિભમાં મંત્રત્યાગ

ટીકાર્થ - શિલ્પી દ્વારા કરાવવા રૂપે અભિપ્રેત જિનભિભમા મન્ત્રન્યાસ કરવો જોઈએ 'મન્ત્રનુ સ્વરૂપ શુ છે ?' આ પ્રશ્નના મમાધાન માટે શ્રીમદ્જ્ઞ કહે છે-તે મન્ત્રના પ્રારભમા પ્રણવબીજ = ઐકાર અને 'નમ' શબ્દ છે તેમ જ જેની પ્રતિમા કરવામા આવી છે તે તીર્થસ્થનુ ઋપભ વગેરે નામ તે મન્ત્રમા રહેલ હોય છે [અર્થાત્ 'ઐ નમ ક્રપભાય' આવો મન્ત્રન્યાસ ઋપભદેવ

'પ્રણવનમ પૂર્વજિનનામ' ઇતિ મુદ્રિતપ્રતી પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતી 'મનનત્રાણ = જ્ઞાનરક્ષણે ભવત' ઇતિ પાઠા નાસ્તિ ।

ભવત, મનનાત્ ત્રાણાવ્ય મન્ત્ર ઉચ્યતે इति ॥૭/૧૧॥

જનુ, કિં રત્ન-કનકાદિભિમ્બકરણે વિશિષ્ટ ફલ આહોસ્વિત્ પરિણામવિશેષાત્ ? इति जिज्ञासायामाह
→ 'बिम्बमि'ત્યાદિ ।

વિમ્બં મહત્સુરૂપં કનકાદિમય ચ યઃ खलु विशेषः । नास्मात्फलं विशिष्टं भवति तु तदिहाशयविशेषात् ॥૭/૧૨॥

बिम्ब प्रतिमा रूप महत् प्रमाणत, सुरूप = विशिष्टाङ्गावयवसन्निवेशसौन्दर्य, कनकादिमय च = सुवर्ण-

કલ્યાણકન્દલી

સ્મૃતો નામ તેનાઽઽહૂતઃ પ્રસીદતિ ॥ ← [૨/૬૧] इत्युक्तम् । ध्यानविन्दौ ब्रह्मोपनिषदि च → आत्मानमरणि कृत्वा प्रणव चोत्तरारणिम् । ध्याननिर्मथनाभ्यासाद् देव पश्येन्नિगूढवत् ॥ध्या.२२ ब्र १८॥ ← इत्येवमोकारमाहात्म्यमुक्तम् । योग-तत्त्वोपनिषदि अपि → सर्वविघ्नहरो मन्त्रः प्रणवः सर्वदोषहा ← [१/६४] इत्युक्तम् । योगचूडामण्युपनिषदि तु → शुचिर्वाऽप्यशुचिर्वाऽपि जपेत्प्रणव सर्वदा । न स लिप्यति पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ ← [८८] इत्येव प्रणवप्रभाव उक्तः । → एकाक्षर पर ब्रह्म ← (२/८३) इति मनुस्मृतिवचनव्याख्याने मन्त्रर्थमुक्तावल्या कुल्लूकभट्टेन → एकाक्षर ओङ्कार. पर ब्रह्म, परब्रह्मावाप्तिहेतुत्वात् ← इत्युक्तम् । अर्हद्गीताया मेघविजयगणिनाऽपि → अति विष्णुरति ब्रह्मा मे शिवस्तत्त्व-यीमय । ओंकारः परम ब्रह्म ध्येयो गेयस्तदर्थिभिः ॥ ← (२५/१७) इत्युक्तम् ।

મન્ત્રપદવૃત્તિનિમિત્તમાવેદયતિ મનનાત્ ત્રાણાચ મન્ત્ર ઉચ્યતે इति, ત્રાણકારણત્વેઽપિ મનનાકારણત્વાત્ત્ર દેવસ્ય મન્ત્રત્વમ્ । મનનપ્રયોજકત્વેઽપિ આપત્ત્રાણાઽકારણત્વાત્ત્ર પુસ્તકાદે. મન્ત્રત્વમ્ । નિરુક્તમન્ત્રન્યાસેન સમન્વિતમર્હદ્વિમ્બ તન્મન્ત્રપ્રભાવેન ભવ્યસ્ય પૂજકાદેઃ મનને = સજ્ઞાનદાને રક્ષણે ચ સમર્થ ભવતીતિ ભાવ । અન્યમતે ચ મનનદ્વારા ત્રાયકત્વાત્ મન્ત્રત્વમ્ । તદુક્ત નિર્વાણકલિકાયા → મનનાત્ ત્રાયતે યસ્માત્ તસ્માત્ મન્ત્ર. પ્રકીર્તિતઃ. ← [] । શબ્દમયદેવતાઽભ્યુપગન્તુનયમતેન દેવતાયા મન્ત્રત્વેઽપિ ન ક્ષતિઃ । તદુક્ત શ્રીરામપૂર્વતાપનીયોપનિષદિ → મનનાત્ ત્રાણનાન્મન્ત્રઃ સર્વવાચ્યસ્ય વાચક ← [૧/૧૨] । અન્યત્ર ચ → ગુરુ-મન્ત્ર-દેવતાત્મ-મન.-પવનાનામૈક્યનિષ્કલનાત્ મન્ત્રઃ ← [] इत्युक्तम् । 'पुरिसाभिहाणो मतो. . अह्वा पढियसिद्धो मतो' [नि.भा. ४३०४] इति निशीथचूर्णिकार ॥૭/૧૧॥

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વિમ્બ મહત્ સુરૂપ કનકાદિમય ચ ય. खलु विशेषः । नास्मात् विशिष्ट फल भवति, तत्तु इह आशयविशेषात् भवति ॥૭/૧૨॥ इय कारिका भक्तिद्वान्निशिकायामुद्धृता [५/१५] । एतदनुसारेण भक्तिद्वान्निशि-काया → हेमादिना विशेषस्तु, न बिम्बे किन्तु भावतः । चेष्टया स शुभो भक्त्या, तन्त्रोक्तस्मृतिमूल्या ॥१५॥ ← इत्युक्तम् । पद्मकुमारोदाहरणेनेदमवगन्तव्यम् । तदुक्त कथारत्नकोशे → जहसत्तीर्ण गुरु लहु व सेलुभव मणिमय वा जिणविव कारितो पद्मो च गिही सिव लहइ ॥[पृ ७८/१४] ← इति । महदिति । इदञ्चात्रावधेय श्राद्धेन समानाङ्गुल सर्वत्र गृह-मन्दिरे च वितस्त्यधिकमान तथा पाषाणादिमय जिनबिम्ब नैव कारयितव्यम् । तदुक्त श्रीवर्धमानसूरिभिः आचारदिनकरे → विषमैरङ्गुलैर्हस्तैः कार्य बिम्ब न तत्समै । द्वादशाङ्गुलतो हीन बिम्ब चैत्ये न धारयेत् ॥ ततस्त्वधिकमागारे सुखाकाङ्क्षी

ભગવાનની પ્રતિમામા કરવો] આ મન્ત્ર પ્રધાન જાણવો, કારણ કે ઓં નમઃ પૂર્વક જિનેશ્વરના નામવાળા આ મન્ત્રથી નિશ્ચયથી મનન અને રક્ષણ થાય છે મનન કરવાથી અને રક્ષણ કરવાથી મન્ત્ર કહેવાય છે [૭/૧૧]

વિશેષાર્થ - મન્ત્ર પદ મન્ અને ત્રે ધાતુથી બનેલ છે મન્ ધાતુનો અર્થ છે મનન 'ત્રે' ધાતુનો અર્થ છે ત્રાણ = રક્ષણ જેનાથી મનન અને રક્ષણ થાય તે પ્રધાનમન્ત્ર કહેવાય જેનાથી મનન = ચિંતન કે રક્ષણ ન થાય તે મન્ત્ર ન કહેવાય દેવથી રક્ષણ થાય છે પણ મનન થતુ નથી સામાન્ય લખાણ થકી મનન થાય છે પણ આપત્તિ વગેરેથી તેના દ્વારા રક્ષણ થતુ નથી માટે તે બન્નેની મન્ત્રમાથી બાદબાકી થઈ જાય છે ઓં નમઃ ક્રપભાગ આનાથી મનન અને રક્ષણ-બન્ને થાય છે માટે તે મુખ્ય મન્ત્ર છે 'મનનાત્ ત્રાયતે इति मन्त्र.' અર્થાત્ મનન કરવાથી જે રક્ષણ કરે તે મન્ત્ર કહેવાય - આમ પણ મન્ત્ર શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આવે છે તે અર્થ પણ પ્રસ્તુત મન્ત્રમા ઘટી શકે છે આચારસપ્ત આચાર્ય ભગવત વગેરે દ્વારા શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પ્રતિમામા જ્યાં સુધી મન્ત્રન્યાસ ન થાય ત્યાં સુધી તે પૂજનીય કે ઈષ્ટફળદાયક બનતી નથી માટે જ પ્રતિમા તૈયાર થયા બાદ ઉપરોક્ત મન્ત્રન્યાસ જિનપ્રતિમામા કરવાનો હોય છે તેના લીધા પૂજકની ભાવોલાસવૃદ્ધિમા પ્રતિમા કારણ બને છે [૭/૧૧]

→ 'શુ રત્ન, સોનુ વગેરેથી જિનપ્રતિમા બનાવવામા વિશિષ્ટ ફળ મળે કે પરિણામવિશેષથી ?' ← આવી જિજ્ઞાસાનુ શમન કરવા માટે મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - જિનપ્રતિમા મોટી હોય, સુદર રૂપવાળી હોય અને સુવર્ણમય વગેરે સ્વરૂપ હોય - આ જે વિશેષતા છે તેનાથી વિશિષ્ટ ફળ મળતુ નથી પરતુ પ્રસ્તુતમા આશયવિશેષથી વિશિષ્ટ ફળ મળે છે [૭/૧૨]

❁ નિશ્ચય-વ્યવહારનો સમઽવય નિહાળીએ ❁

ટીકાર્થ - પ્રતિમાસ્વરૂપ જિનબિંબ પ્રમાણથી મોટુ હોય, વિશિષ્ટ અગ-અવયવની રચનાથી સૌંદર્યવાળુ હોય અને સુવર્ણમય,

રત્નાદિમય ચ સ્થલુ અય વિશેષ વાહ્યવસ્તુગતો નાસ્માત્ વિશિષ્ટ ફલ 'ભવતિ વાહ્યવસ્તુવિશેષાનુવિધાયી જ ફલવિશેષ इत्यर्थ । તુ = પૂજા તત્ = વિશિષ્ટ ફલ इह = પ્રવ્રજો આશયવિશેષાત્ યત્ર ભાવોઽધિક તત્ર ફલમપ્યાધિકમિતિ હૃદયમ્ । ભાવવિશેષાધાયકતયા ચ વાહ્યવિશેષોઽપ્યાદિયત એવ । તદુવત વ્યવહારભાષ્યે લવચ્છાનજુતા પડિમા પાસાઈઆ સમત્તલકારા । પલ્હાયડ જહ વ મળ તહ ગિજ્જરઓ વિચાળાદિતિ ॥૩૬ ગા ૧૮૭ ॥૭/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

ન પૂજયેત્ । લોહામ્મકાઠમુદન્તચિત્રગોવિદ્મયાનિ ચ ॥ < [પ્રતિ વિ પૃ ૧૪૮] इत्यादि । યથોક્ત ઠકરપેરુળાઽપિ વાસ્તુસારે
-> પાહાણ-લેવ-કઢા દતમયા ચિત્તલિહિય જા પડિમા । અપ્પરિગરમાળાહિય ન મુદરા પૂયમાળા ગિહે ॥ ઇક્કુલાડ પડિમા
ઝકારસ જાવ ગેહિ પુડ્ડા । ડહ પાસાડ પુળો ડહ મળિય પુવ્વસૂરિહિ ॥ < [૨/૪૨-૪૩] इति । તદુક્ત આત્મપ્રવોધેઽપિ
-> પ્કાઙ્ગુલાઘેકાદશાઙ્ગુલપર્યન્તોન્માનધારિકા પરિકરમયુક્તા સ્વર્ણ-રૂપ્ય-રત્ન-પિત્તલાદિમયી સર્વાન્નમુન્દરા જિનપ્રતિમા સ્વગૃહે
સસેવ્યા । પરિકરેણોક્તમાનેન ચ વર્જિતા તથા પાપાણ-લેપ-દન્ત-કાઠ-લોહમયી ચિત્રલિખિતા ચ જિનપ્રતિમા સ્વગૃહે નૈવ
પૂજનીયા < [૧/પૃ ૩૬] । અન્યત્રાપિ -> સમયાવલિમુક્તાઓ લેવોવલકટ્ટદત્તલોહાણ । પરિવારમાળરહિય ઘરમિ ન હુ પૂય
વિવ ॥ [] < इत्येवमुक्तम् । તદુક્ત કલ્યાણકલિકાયા અપિ -> આરમ્ભકાઙ્ગુલ વિમ્બ, યાવદેકાદશાઙ્ગુલમ્ । ગૃહેષુ
પૂજયેદ્ વિમ્બમૂર્ધ્વ પ્રાસાદકે પુન ॥ પ્રતિમા કાઠ-લેપાઽમ્-દન્ત-ચિત્રાયસા ગૃહે । માનાધિકા પરિવારરહિતા નૈવ પૂજયેત્ ॥
< [૧/૭૮-૭૯] इति । મત્સ્યપુરાણેઽપિ -> અદ્વુષ્ટપર્વાદારમ્ય વિતસ્તિ યાવદેવ તુ । ગૃહેષુ પ્રતિમા પૂજ્યા નાઽધિકા
ગસ્યતે બુધે ॥ પ્રતિમા કાઠ-લેપાઽમ્-દન્ત-ચિત્રાઽયસા ગૃહે । માનાધિકા પરિવારરહિતા નૈવ પૂજયેત્ ॥ < [] इत्यादि ।
એ મલ્લી-નેમિ-વીરવિમ્બાન્યપિ નૈવ ગૃહૈત્યે સ્થાપ્યાનિ, તદુક્ત સકલચન્દ્રોપાધ્યાયેન પ્રતિષ્ઠાકલ્પે -> નેમિનાથો વીર-
મલ્લીનાથો વૈરાગ્યકારકા । ત્રયો વૈ મન્દિરે સ્થાપ્યા ન ગૃહે શુભદાયકા ॥ < [૨] इति । અન્યત્રાપિ -> મલ્લિનેમિર્વારો
જિણમવળે સાવળ્ણ પૂજાડ । ઇગ્વીસ તિલ્થગરા સતિગગ પૂજ્યા ગેહે ॥ [] < इत्युक्तम् । યત્ર ભાવોઽધિકઃ તત્ર
ફલમપ્યાધિકમિતિ । દ્રવ્યાદિર્વેકલ્પેઽપિ પ્રગસ્તપ્રભુભવત્યાદિભાવેન નિર્જરાદિ ફલમુપજાયતે । દ્રવ્યાદિસાકલ્પેઽપિ ચાર્પરિણામવિરહે
નિર્જરાદિક ન ભવતીત્યન્વય-વ્યતિરેકાભ્યા નિર્જરા પ્રતિ દ્રવ્યાદેરન્યધાસિદ્ધત્વ ભાવસ્ય ચ કારણત્વમિતિ નિશ્ચયનયસ્ય હૃદયમ્ ।

વ્યવહારનયેન દ્રવ્યાદે ભાવદ્વારા નિર્જરાદિકારણતા । યત્ર દ્વારાનુત્પાદસ્તત્ર ફલાનુદયસ્ય ન્યાપ્યત્વાત્ । ન હોતાવતા
દ્રવ્યાદેરકારણત્વમ્ । એતેન ભાવાદેવ ફલોદયે દ્રવ્યાદિના મૃતમિતિ નિરસ્તમ્, ન હિ દ્વારેણ દ્વારિણોઽન્યધાસિદ્ધિઃ । અત
એ ભાવવિશેષાધાયકતયા ચ = ભક્તિ-બહુમાનાદિર્ગર્ભશુભતરાધ્યવસાયસમ્પાદકતયા હિ વારાવિશેષઃ = વાહ્યવસ્તુગતવૈશિષ્ટ્ય
અપિ વ્યવહારત આદ્રિયત એવ । તદુક્ત વ્યવહારભાષ્યે સમ્બોધપ્રકરણે [૧/૩૨૨] ચ -> લક્ષણેત્યાદિ । અત્ર મલય-
ગિરિસૂરિવ્યાખ્યા -> યા જિનપ્રતિમા લક્ષણયુક્તા પ્રસાદી મન પ્રસાદકરણ સમસ્તાલક્ષારા તા પદયતો યથૈવ મન પ્રહ્લાદતે
તથા નિર્જરા વિજાર્નીહિ । યથાધિક મન.પ્રસત્તિસ્તતો મહતી નિર્જરા, મન્દમન પ્રમત્તૌ તુ મન્દેતિ ભાવ < [૭.૬ ગા ૧૮૯
મલ વૃ પૃ ૩૪] । પ્રકૃતે 'ગુણમૂઢે દલ્ભમ્મિ જેણમત્તાઽહિયત્તણ ભાવે । ઇય વત્થૂઓ ડ્ઞહિતિ વવહારો નિજ્જર વિજ્જલ' ॥
[વ્ય મા ૩૬ ગા ૧૮૮] ઇય વ્યવહારભાષ્યગાથાઽપિ ભાવનીયા । તદુક્ત પચ્ચાશકે મૂલકારરપિ -> પવરેહિ સાહ્ણેહિ પાય
માવો વિ જાયપ પવરો । જ ય અણ્ણો ઉવઓગો ણ્ણસિ સયાણ લઢ્ઢયરો ॥ < [૪/૧૬] इति । વિગેષગોભા-તજ્જનિતવિશિષ્ટ-
પુણ્યાનુવન્ધાદિસમ્બન્ધાદિતિ હૃદયમ્ । શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તૌ શ્રીરત્નગોચરસૂરિભિરપિ -> પ્રતિમા મુખ્યવૃત્ત્યા સપરિકરા સતિલકાધારભરણાશ્ચ
કારયિતવ્યા વિશિષ્ટ ચ મૂલનાયકસ્ય, તથૈવ વિગેષગોભાજનિતવિગેષપુણ્યાનુવન્ધાદિસમ્બન્ધાત્ < [પ્રકાશ-૬-પૃ ૩૯ ગાથા-
૧૮] इत्युक्तम् । વ્યવહાર-નિશ્ચયનયાનુસારેણ અન્યત્રાઽપિ -> નન્દીશ્વરે તુ યતુણ્ય દ્વિગુણ કુણ્ડલે નગે । ત્રિગુણ રુચ્કે હસ્તિદન્તેષુ
ચ ચતુર્ગુણમ્ ॥ પ્તદ્દ્વિગુણિત જમ્બૂતૈત્યે યાત્રા વિતન્વતામ્ । પઢ્ઢગુણ ધાતકીચ્છંડે તન્ઞારિજિન-પૂજનાત્ ॥ પુષ્કરોદરવિમ્બાના

રત્નમય વગેરે સ્વરૂપ હોય આ જે વસ્તુગત બાહ્ય વિશેષતા છે તેનાથી વિશિષ્ટ ફળ મળતુ નથી અર્થાત્ વસ્તુગત બાહ્ય વિશેષતાને
જાણવિશેષ અનુસંગતુ નથી પરંતુ પ્રસ્તુતમા વિશિષ્ટ ફળ આશયવિશેષથી મળે છે મતલબ કે જ્યાં ભાવ વધુ હોય ત્યા ફળ અધિક
હોય છે તે કે વિશેષ પ્રકારના ભાવો વધવાના કારણે વસ્તુગત બાહ્ય વિશેષતાનો પણ શાસ્ત્રકારો દ્વારા આદર થાય છે જ,
જાણ કે અત્તરબાળમાં જાણાવેલું છે કે -> લક્ષણયુક્ત અલકાગેથી શાણગારેલી પ્રચ્છન્નેવી પ્રતિમા જેમ મનને આનંદિત
કે તેમ નિર્જરા જાણવી < [૭/૧૨]

આશયવિશેષ કીટગિષ્ટ ?' इत्याह → 'आगमे'त्यादि ।

आगमतन्त्रः सतत तद्वद्भक्त्यादिलिङ्गससिद्धः । चेष्टायां तत्स्मृतिमान् शस्तः खत्वाशयविशेषः ॥७/१३॥

आगमतन्त्र = આગમાનુસારી સતત = અનવરત તદવતા = આગમવતા ભક્ત્યાદીનિ યાનિ લિંગાનિ તૈ સસિદ્ધ
= નિશ્ચિત, ભક્ત્યાદીત્યાદિના વિનય-પૂજનાદિગ્રહ ચેષ્ટાયા = પ્રવૃત્તૌ તત્સ્મૃતિમાન્ = આગમ-સ્મૃતિયુવત શસ્ત

કલ્યાણકન્દલી

દ્વાવિશગુણસમ્મતમ્ । મેરુચૂલાર્હદર્શાયા પુણ્ય શતગુણ ભવેત્ ॥ સહસ્ર તુ સમ્મેતાઢૌ લક્ષ ચૈવાજનાદ્રિત. । દશલક્ષમિત શ્રીમદ્વેવતેઽષ્ટાપદે ચ તત્ ॥ શત્રુઞ્ચે કોટિગુણ સ્વભાવાત્પર્યંતો મતમ્ । મનોવચનકાયાના શુદ્ધચાડનન્તગુણ નૃણામ્ ॥
← [] इत्युक्तम् । → इय जहसत्तीए गुरु लहु व सेलुग्भव मणिमय वा । जिणविब कारितो कल्लाणपरपर लहेइ ॥
← [] इत्यप्यत्र स्मर्तव्यम् ।

इदञ्चोपलक्षणमधिकबिम्बसङ्ख्यादेरपि, तदुक्त चैत्यवन्दनमहाभाष्ये → एगम्भि वि जिणत्रिवे दिट्ठे हिययस्स होइ आणदो । अहियाहियदसणओ अइणमाणो पवित्थरइ ॥६७॥ अनुहवसिद्ध एय पाय भव्वाण सुद्ध-बुद्धीण ← [६८] इति । अत एवोक्तमन्यत्र → अलङ्कारा. तथा कार्या विम्बानामर्हता पुन. । रत्नगाङ्गेयमाणिक्यरचिता गृहमेधिना ॥ एकस्याऽपि बिम्बस्यालङ्कारश्रीर्विनिर्मिता । त्रैलोक्यकमलाभूषाकारित्व कुरुते नृणाम् ॥ ← [] इत्यादि ॥७/१२॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → आगमतन्त्र. सतत तद्वद्भक्त्यादिलिङ्गससिद्धः चेष्टाया तत्स्मृतिमान् खलु शस्त आशय-विशेष. ॥७/१३॥ इय कारिका भक्तिद्वान्निशिकावृत्तौ [५/१५] समुद्धृता ।

आगमानुसारी = सर्वत्रागमनिष्ठ, इत्यमेव भावशुद्धे: सम्भवात्, आगमानुसरणस्य शुद्धिहेतुत्वात् → 'औचित्येन प्रवृत्तस्य कुग्रहत्यागतो भृशम् । सर्वत्राऽऽगमनिष्ठस्य भावशुद्धिर्यथोदिता ॥ ← [२२/८] इति अष्टकप्रकरणवचनात् । अनेन हेतुशुद्धि.प्रदर्शिता ।

आगमवता = 'आगमविदा भक्त्यादीनि = भक्ति-विनय-પૂજન-બહુમાનાદીનિ, इत्थ च मार्गस्थक्षयोपशमवृद्धिर्जायते । एवमेव सम्यग्दर्शनादिविशुद्धि' सानुबन्धा भवति । प्रवृत्तौ आगमस्मृतियुक्तः 'जिनोक्तमेतत्' इति स्मरणसमन्वित. । अनेन स्वरूपशुद्धि' दर्शिता । इत्थ हेतु-स्वरूपानुबन्धशुद्धिपरिकलितत्वादाशयविशेषस्य प्रशस्तत्वमवसेयम् ॥७/१३॥

વિશેષાર્થ - જે વ્યક્તિ મોટા પ્રતિમાને ભરાવે કે સુવર્ણમય જિનપ્રતિમા ભરાવે તેને જ વિશેષ લાભ થાય અને પાપાણના-નાના જિનબિબને જે વ્યક્તિ ભરાવે - બનાવડાવે તેને અત્ય લાભ થાય - આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે નિર્જરા વગેરે ફળ પ્રત્યે નિશ્ચયનય ભાવને પ્રધાન કારણ માને છે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ હોવા છતાં વિશુદ્ધ ભાવ ન હોય તો વિશિષ્ટ નિર્જરા વગેરે ફળ મળતુ નથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર વગેરેમા ન્યૂનતા હોય છતાં ઊંચી કક્ષાના વિશુદ્ધ ભાવો હોય તો વિશિષ્ટ નિર્જરા, પુણ્યાનુબધી પુણ્ય સ્વરૂપ ફળ મળે છે આમ નોંધપાત્ર નિર્જરા વગેરે વિશિષ્ટ ફળ પ્રત્યે ભાવ આવશ્યક છે, અન્વય-વ્યતિરેક વ્યભિચાર હોવાથી બાહ્ય વસ્તુગત વિશેષતા ગૌણ છે જ્યારે વ્યવહારનય એમ કહે છે કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ એ ભાવ દ્વારા વિશિષ્ટ નિર્જરા વગેરેના જનક છે વિશિષ્ટ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર વગેરે દારી = વ્યાપારી = કારણ છે, વિશિષ્ટ ભાવ એ દાર = વ્યાપાર છે વિશુદ્ધ પુણ્યબધ વગેરે ફળ છે દાર = વ્યાપાર દ્વારા દારી = વ્યાપારી અન્યથાસિદ્ધ ન બને કાલપરિપાક વગેરે સામગ્રીવૈકલ્યના કારણે વિશિષ્ટ દ્રવ્યાદિ હોવા છતાં જ્યાં વિશિષ્ટ કક્ષાના નિર્મળ ભાવ ન પ્રગટવાના લીધે વિશિષ્ટ ફળ ન મળે એટલા માત્રથી દ્રવ્યાદિને કર્મફળ વગેરે વિશિષ્ટ કાર્ય પ્રત્યે અન્યથાસિદ્ધ = અકારણ = અનાવશ્યક કહી ન શકાય સામગ્રીવૈકલ્યના લીધે દડથી ઘડો ઉત્પન્ન ન થાય એટલા માત્રથી દડને ઘટનુ અકારણ ન કહી શકાય ઊંચા ભાવ જ્યારે પાણ પ્રગટશે ત્યારે વિશુદ્ધ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર આદિથી જ પ્રગટશે માટે વિશુદ્ધભાવ ભાવવા માટે બાહ્ય વસ્તુગત વિશેષતા પાણ આદરણીય છે, ઉપેક્ષાણીય નહિ આ સબધમા હજુ ઘણુ કહી શકાય તેમ છે આ તો એક દિશાસૂચનમાત્ર છે [૭/૧૨]

'આશયવિશેષ કેવો માન્ય છે ?' આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મૂલકારશ્રી કહે છે કે —

ગાથાર્થ - આગમને અનુસરતો, સતત આગમજ પુરુષની ભક્તિ વગેરે લિંગથી નિશ્ચિત તથા પ્રવૃત્તિમા આગમસ્મરણયુક્ત આશયવિશેષ પ્રશસ્ત જાણવો [૭/૧૩]

દીકાર્થ - તે વિશેષ પ્રકારનો આશય = પરિણામ પ્રશસ્ત = ઈષ્ટ છે કે જે આગમને અનુસરે આગમજ પુરુષોની સદા ભક્તિ કરવી આદિ લિંગથી તે નિશ્ચિત-નિર્ણીત હોય 'આદિ' પદથી વિનય, પૂજન વગેરે લેવા તેમ જ પ્રવૃત્તિમા આગમના સ્મરણવાળો હોય [૭/૧૩]

❁ હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધથી શુદ્ધ આશયવિશેષ ❁

= પ્રશસ્ત સ્વલુ આશયવિશેષ = પરિણામભેદ ॥૭/૧૩॥

ઈદમ્વિધિના અન્યથા ચ વિમ્વકારણસ્ય નામભેદ ફલભેદશાબ્ધિતસુચ્ય -> 'એવમિ'ત્યાદિ ।

એવમિધેન યદ્વિમ્વકારણ તદ્વદન્તિ સમયવિદઃ । લોકોત્તરમન્યદતો લૌકિકમભ્યુદયસારઞ્ચ ॥૭/૧૪॥

એવમિધેન આશયેન પ્રાગુત્તેજન યદ્વિમ્વકારણ તત્ સમયવિદ = શાસ્ત્રજ્ઞા 'લોકોત્તર = આગમિક વદન્તિ ।

અતઃ = અસ્માત્ અન્યત્ = વિપરીત લૌકિક વદન્તિ અભ્યુદયસારસ્ય તત્ ભવતિ, વિષયવિશેષાત્ ॥૭/૧૪॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢ્વંડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> એવમિધેન યત્ વિમ્વકારણ તત્ સમયવિદો લોકોત્તર વદન્તિ । અતઃ અન્યત્ લૌકિક અભ્યુદયસારઞ્ચ ॥૭/૧૪॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકા-પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદો [દ્વા દ્વા ૫/૧૬ પ્ર ગા ૧૪] સમુદ્ધતા ।

વિપરીત = પૂર્વોક્તાશયવિશેષશૂન્ય યત્ જિનવિમ્વકારણ તત્ શાસ્ત્રજ્ઞા લૌકિક = અનાગમિક વદન્તિ । અભ્યુદયસાર ચ = સ્વર્ગાદિપ્રધાનફલક હિ તત્ = લૌકિક જિનવિમ્વવિધાપન ભવતિ, વિષયવિશેષાત્ = જિનેશ્વરાત્મકસ્ય વિમ્વપ્રતિયોગિનો વિશિષ્ટત્વાત્ । સસારિદેવવિમ્વકારણે તુ અભ્યુદયસારત્વમપિ સગયાસ્પદમ્, પ્રતિયોગિનો વિશિષ્ટત્વાદિતિ ધ્યેયમ્ । યથોક્ત પચ્ચાશકે -> વિસયપ્પગરિસભાવે કિરિયામેત્તપિ વ્રુહફલ હોઝ । સક્કિરિયાઽવિ હુ ણ તહા અર્વાયરાગિવ્વ ॥ <- [૯/૪૩] ઇતિ । પ્રકૃતે લૌકિકસ્ય જિનવિમ્વનિર્માણસ્ય આજ્ઞાવાહ્યતાયાઽપ્રધાનદ્રવ્યસ્તવત્ત્વમવગન્તવ્યમ્ । તદુક્ત પચ્ચાશકે -> અપ્પાહ્ણના ણ્વ, ઇમસ્સ દ્વત્થવત્તમવિરુદ્ધ । આણાવજ્જત્તણ્ણો ન હોઝ મોક્સવગયા ણવર ॥ <- [૬/૧૪] ઇતિ । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા-મપિ -> મોગાદિફલવિસેસો ડ ણ્થિ ણ્ણો વિ વિસયભેદેણ । તુચ્છો ડ તગો જમ્હા હવતિ પગારતરેણાવિ ॥૩૯॥ <- [પન્ના ૬/૧૫] પુણ્યપ્રાપક લૌકિકમનુષ્ઠાનમભ્યુદય ણ્ણોપક્ષીણવ્યાપારતયા ન કર્મધ્યયાર્થ સમ્પદ્યતે ઇતિ ભાવઃ ॥૭/૧૪॥

વિશેષાર્થ - પ્રથમ આશયવિશેષના ૩ વિશેષણ ખ્યાલમા રાખવા જેવા છે હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધથી શુદ્ધ આશયવિશેષ પ્રથમ = સુદર = ઈષ્ટ = શાસ્ત્રકાગેને માન્ય છે [૧] જે આશય = પરિણામ આગમાનુસારી હોય, નહિ કે શાસ્ત્રનિરપેક્ષ સ્વમતિને અનુસરનાર આગમનુ અનુસરણ એ આશયગત શુદ્ધિનો હેતુ છે પોતાની બુદ્ધિથી ગમે તેટલો સુદર આશય જણાતો હોય પણ જો તે શાસ્ત્રબાહ્ય હોય તો તેની કિંમત ફટી કોડીની રહેતી નથી તદ્વડિયા માગતી ગાયને વેદનામુક્ત કરવાના શુભ આશયથી સ્ટેનગનથી યમશરણ કરવાનો વિચાર બહારથી સારો જણાવા છતાં વસ્તુતઃ મારો-શુદ્ધ નથી, કારણ કે પરિણામગત શુદ્ધિકાંગણીભૂત શાસ્ત્રાનુસારિતાનો તે વિચારમા અભાવ છે કારણ વિના કાર્ય કેમ થાય ? [૨] પ્રવૃત્તિ વખતે આગમસ્મરણગર્ભિત હોય તે પરિણામ સ્વરૂપથી પ્રથમ શુદ્ધ છે [૩] આગમમર્મશ ગીતાર્થ પુરુષો પ્રત્યે સદા ભક્તિ, વિનય, પૂજન આદિ લિંગ એ પરિણામગત સાનુબંધ શુદ્ધિનો નિર્ણય કરાવે છે આમ હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધ શુદ્ધિવાળો પરિણામ શાસ્ત્રકારોને માન્ય છે - એમ મિદ્ધ થાય છે આ સર્વવ્યાપી નિયમ = વ્યાપ્તિ છે પ્રસ્તુતમા જિનભિખ બનાવનાર ગ્રાએ આવી ત્રિવિધશુદ્ધિયુક્ત પરિણતિ કેળવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું એવી સૂચના ગ્રીમદ્જીએ ગર્ભિત રીતે જણાવેલ છે [૭/૧૩]

આવી વિધિથી જિનભિખ કરાવવાની ક્રિયા અને એનાથી વિપરીત પદ્ધતિએ જિનભિખ કરાવવાની ક્રિયા - આ બન્નેના નામભેદ અને દ્વલેદને જણાવવાની ઈચ્છાથી મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- આવા પ્રકારના આશયથી જે જિનભિખ કરાવવું તેને આગમવેત્તાઓ લોકોત્તર અનુષ્ઠાન કહે છે અને એનાથી ભિન્ન રીતે જે જિનભિખ કરાવવું તે અનુષ્ઠાન લોકિક અને અભ્યુદયપ્રધાન હોય છે [૭/૧૪]

❀ લૌકિક અને લોકોત્તર અનુષ્ઠાનની ભેદરેખા ઓળખીએ ❀

ટીકાર્થ :- આગળના શ્લોકમા બતાવેલ વિધિવિશુદ્ધ આશયથી જે જિનભિખ કરાવવું તેને શાસ્ત્રવેત્તા પુરુષો લોકોત્તર = આગમિક અનુષ્ઠાન કહે છે ઉપરોક્ત આશયવિશેષયુક્ત જિનભિખ કરાવવાથી ભિન્ન = આશયશુદ્ધિશૂન્ય જે જિનભિખ કરાવવું તે લોકિક અનુષ્ઠાન છે અને અભ્યુદયપ્રધાન = સ્વર્ગાદિસુખપ્રધાન થાય છે, કારણ કે તેનો વિષય વિશેષ પ્રકારનો છે [૭/૧૪]

વિશેષાર્થ :- વિધિપરાયણતા અને ઉપરોક્ત વિશુદ્ધ આશય જે જે અનુષ્ઠાનમા ભળે તે તે અનુષ્ઠાન લોકોત્તર = આગમિક = ભાવ અનુષ્ઠાન બને છે જે અનુષ્ઠાનમા વિધિમા ગોલમાલ થાય અને મલિન-શુદ્ધ આશય ભળે તે અનુષ્ઠાન બાહ્ય દૃષ્ટિએ કદાચ લોકોત્તર અનુષ્ઠાન જેવું દેખાય તો પણ તે લોકિક = અનાગમિક = દ્રવ્યઅનુષ્ઠાન = અપ્રધાન ક્રિયાસ્વરૂપ = કાપકલેશાત્મક જાણવું તેવું અપ્રધાન લોકિક અનુષ્ઠાન મુખ્ય ક્ષણ તરીકે બહુ બહુ તો સ્વર્ગ વગેરે આપી શકે, મોક્ષ તો કદાપિ નહિ સ્વર્ગ મળે છે તેનું કારણ પણ તે પ્રતિમા જિનેશ્વર ભગવતની હોવી તે છે જો જિનેશ્વરની પ્રતિમાના બદલે બીજાની પ્રતિમા હોય તો તો સ્વર્ગ પણ મળે કે કેમ ? તે પ્રશ્ન છે [૭/૧૪]

૧ મુદ્રિતપ્રતી ત્રાય -> 'લોકોત્તરમન્યદતો લૌકિકમભ્યુદયસારઞ્ચ' લોકોત્તરમાગમિકમન્યદતો લૌકિકમતોઽસ્માદાશયવિશેષમન્વિતાત્ જિનવિમ્વકારણાદન્યલૌકિક વત્તિ અભ્યુદયસાર ચ તદ્વત્તિ <- ઇતિ પાઠ ।

લૌકિકમભ્યુદયસારમિત્યુવતમ્ । લોકોત્તરન્તુ કીટગિત્યાહ → 'લોકે'ત્યાદિ ।

લોકોત્તર તુ નિર્વાણસાધક પરમફલમિહાશ્રિત્ય । અભ્યુદયોઽપિ હિ પરમો ભવતિ ત્વત્રાનુપદ્મેણ ॥૭/૧૫॥

લોકોત્તર તુ = પુનઃ નિર્વાણસાધક પરમ મુખ્યોદ્દેશ્ય ફલમિહ આશ્રિત્ય અભ્યુદયોઽપિ હિ સ્વર્ગાદિ પરમ = પ્રધાનો ભવતિ તુ = ભવત્યેવ અત્ર અનુષંગેણ = ઉદ્દેશ્યસિદ્ધાવર્જનીયભાવવ્યાપારલક્ષણેણ ॥૭/૧૫॥

પ્રધાનાનુષંગભાવે દષ્ટાન્તમાહ → 'કૃષી'ત્યાદિ ।

કૃષિકરણમિવ પલ્લવ નિયમાદત્રાનુપદ્ધિકોઽભ્યુદયઃ । ફલમિહ ધાન્યાઽવાપ્તિઃ પરમ નિર્વાણમિવ વિમ્વાત્ ॥૭/૧૬॥

કૃષિકરણે પલ્લવમિવ નિયમાત્ અત્ર = જિજિવિમ્બકારણે આનુષંગિક અભ્યુદય સ્વર્ગાદિ, સત્ત્વાયપથેન

કલ્યાણકન્દલી

મૂળગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → મૂળ લોકોત્તર તુ પરમફલ આશ્રિત્ય નિર્વાણસાધકમ્ । અત્ર હિ અભ્યુદયોઽપિ અનુપદ્મેણ તુ પરમ. ભવતિ ॥૭/૧૫॥

લોકોત્તર = જિનાજ્ઞાસ્મૃતિ-વિધિ-યતનાઽઽદરાદિપ્રાપ્તલોકોત્તરત્વવિશિષ્ટ યત્ વિમ્બકારણ તત્ મુખ્યોદ્દેશ્ય = ઉપસર્જન-ત્વાનાક્રાન્તોદ્દેશ્યતાવિશિષ્ટ ફલ આશ્રિત્ય નિર્વાણસાધકમ્ । ઉપલક્ષણાત્ તીર્થદ્વરપદસાધકત્વમપ્યસ્યાવગન્તવ્યમ્ । તદુક્ત ચારિત્રસુન્દરગણિના આચારોપદેશે → સુવર્ણ-રુપ્ય-રત્નમયી દૃષલ્લેપમયીમપિ । કારયેદ્યોઽર્હતા મૂર્તિ સ વૈ તીર્થદ્વરો ભવેત્ ॥ ૬/૧૨ ॥ ← ઇતિ ।

સ્વર્ગાદિઃ આદિપદેન સુમાનુષત્વાદિ-દારિદ્ર્યનાશાદિ-સમ્યક્ત્વાદિગ્રહણમ્ । તદુક્ત ઉપદેશતરન્નિષ્ણા → સન્મૃત્તિકાઽમલ-શિલાતલરુપ્યદારુસૌવર્ણરત્નમણિચન્દનચારુવિમ્બમ્ । કુર્વન્તિ જૈનમિહ યે સ્વધનાનુરૂપ, તેઽથાઽઽમરી ચ શિવસમ્પદમાનુવન્તિ ॥ ← [૨/૫ ૧૩૬] ઇતિ । તદુક્ત વિમ્વાદેકેઽપિ → ન યાન્તિ દાસ્ય ન દરિદ્રભાવ ન પ્રેષ્યતા નૈવ ચ હીનયોનિમ્ । ન ચાપિ વૈકલ્પમિહેન્દ્રિયાણા યે કારયન્તીહ જિનસ્ય વિમ્બમ્ ॥ ← [૫] તદુક્ત પશ્ચિમશતકે → તિથ્યરણ પૂયા સમ્મત્તગુણાણ કારણ મળિયા ← [૧૦] ।

પ્રધાનઃ = સામાનિકત્વ-વિમાનસ્વામિત્વાદિવિશિષ્ટ. ભવત્યેવ અત્ર = લોકોત્તરે વિમ્બવિધાને ઉદ્દેશ્યસિદ્ધો = મુખ્યપ્રયોજન-નિષ્ણતૌ અવર્જનીયભાવવ્યાપારલક્ષણેન = અપરિહાર્યો યો ભાવવ્યાપાર. તલ્લક્ષણેન । લોકોત્તરમનુષ્ઠાનમભ્યુદયાદિમુક્તિપર્યવસાનફલ-સાધક સાનુબન્ધવિશિષ્ટપુષ્ટિ-શુદ્ધિદ્વિતયપરિકલિતત્વાત્ શુદ્ધસરાગચારિત્રવદિતિ પ્રયોગો દૃષ્ટવ્ય. ॥૭/૧૫॥

મૂળગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → કૃષિકરણે પલ્લવમિવ અત્ર નિયમાત્ આનુપદ્ધિક. અભ્યુદય । મૂળ પરમ ફલ વિમ્વાત્ ધાન્યાવાપ્તિ. મિવ નિર્વાણમ્ ॥૭/૧૬॥

૧૪મી ગાથામા લૌકિક અનુષ્ઠાન અભ્યુદયપ્રધાન કહ્યું તો 'લોકોત્તર અનુષ્ઠાન કેવુ હોય ?' આ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તર માટે મૂલકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - પ્રસ્તુતમા લોકોત્તર અનુષ્ઠાન તો પ્રધાન ફલને આશ્રયીને મોક્ષસાધક બને છે અહીં અભ્યુદય પાણ અનુપગિક રીતે પ્રકૃષ્ટ મળે છે [૭/૧૫]

ટીકાર્થ - લોકોત્તર જિનબિંબ કરાવવા સ્વરૂપ અનુષ્ઠાન મુખ્ય ઉદ્દેશ્યસ્વરૂપ ફળને આશ્રયીને પ્રસ્તુતમા મોક્ષસાધક બને છે સ્વર્ગ વગેરે પાણ પ્રધાન [= ઉચ્ચ કક્ષાના ૧૨મા દેવલોક સુધીના] થાય છે = મળે જ છે પરંતુ તે આનુપગિક રીતે જ મળે છે અર્થાત્ ઉદ્દેશ્યની = મુખ્ય ફળની સિદ્ધિમા અવર્જનીય ભાવવ્યાપારસ્વરૂપ અનુપગથી જ મળે છે [૭/૧૫]

વિશેષાર્થ :- દાત 'દાતથી સ્વર્ગ મળે છે' આ વાક્યથી દાનનું ઉદ્દેશ્ય સ્વર્ગ સિદ્ધ થવામા અપરિહાર્ય રીતે ભાવવ્યાપાર રૂપે દાતારને પુણ્ય મળે છે તેમ 'લોકોત્તર અધિકૃત અનુષ્ઠાનથી મોક્ષ મળે છે' અહીં લોકોત્તર જિનબિંબ કરાવવાનું ઉદ્દેશ્ય મોક્ષ મેળવવામા અપરિહાર્ય રીતે ભાવવ્યાપારરૂપે તે શ્રાવકને સ્વર્ગાદિ મળે છે, કે જે લૌકિક અનુષ્ઠાનના મુખ્ય ફળ તરીકે મળનાર સ્વર્ગાદિ કરતા ઉચ્ચ કક્ષાના હોય છે મતલબ કે લોકોત્તરનું મુખ્ય ફળ મોક્ષ છે અને આનુપગિક = પ્રાસંગિક ફળ છે સ્વર્ગ વગેરે કે જે લૌકિક અનુષ્ઠાનના મુખ્ય ફળસ્વરૂપ સ્વર્ગાદિ કરતા યદિયાતા હોય છે [૭/૧૫]

સન્ધકારથી ગોણ-મુખ્યભાવને વિશે દર્શાવે જણાવે છે કે -
ગાથાર્થ :- ખેતી કરવામા પાદડા [ધાસ] આનુપગિક ફળ છે, તેમ અહીં બિંબથી નિયમા આનુપગિક કાર્ય અભ્યુદય છે ખેતી કરવાથી મુખ્ય ફળ ધાન્યપ્રાપ્તિ છે તેમ બિંબથી મુખ્ય ફળ મોક્ષ છે [૭/૧૬]

જિનબિંબ કરાવવાના ગોણ-મુખ્ય ફળને ઓળખીએ

ટીકાર્થ :- ખેતી કરવામા પાદડા [ધાસ વગેરે] જેમ આનુપગિક = ગોણ ફળ છે તેમ જિનબિંબ કરાવવામા અભ્યુદય=સ્વર્ગાદિ

અસ્ય મોક્ષનયનસ્વભાવત્વાત્ । પરમ = મુખ્ય ફલ ઇહ = જગતિ વિમ્બાત્ નિર્વાણ ભવતિ, ધાન્યાવાપ્તિરિવ કૃષિકરણાદિતિ વિપરિણતમનુષ્ઠજ્યતે, અન્યથાઽસદ્ગતે ।

વિધેના કૃષિકરણ-વિમ્બકારણયો^૧ પલાલાભ્યુદયયો ધાન્ય-નિર્વાણાવાપ્ત્યોશ્ચ સામ્યમિતિ સિદ્ધમ્ ॥૭/૧૬॥

॥ ઇતિ સપ્તમ જિનવિમ્બષોઢશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

સચ્ચાયપથેન = ઉત્તમસ્વર્ગાદિલક્ષણશોભનછાયાંપેતેન માર્ગેણ અસ્ય = લોકોત્તરાનુષ્ઠાનસ્ય મોક્ષનયનસ્વભાવત્વાત્ । પતાવતા પ્રધાનસ્વર્ગાદિપ્રાપ્તે તદિચ્છાયા વા મોક્ષપ્રયાણવ્યાપાતરુત્વ પ્રતિક્ષિપ્તમ્, ગુહજિહ્વિકયા સ્વર્ગાદીન્છાયા અપ્યુપેયમોક્ષેન્છાઽવ્યાપાતકત્વેનાઽટોપત્વાત્, 'પ્રયાણમજ્ઞાભાવેન નિશિ સ્વાપસમો હિ સમ્યન્દૃશા સ્વર્ગલાભ ઇતિ યોગમર્મવિદ' ઇતિ વ્યક્ત પ્રતિમા-ગતકવૃત્તો [ગા ૧૫] । સ્વર્ગાદિલાભસ્ય ચારિત્રવ્યાપાતરુત્વેઽપિ મોક્ષમાર્ગપ્રયાણાઽવિરોધિત્વમિતિ ભાવ., યથોક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે → પ્રયાણમજ્ઞાભાવેન નિશિ સ્વાપસમ પુન । વિચારો દિવ્યભવતશ્રણસ્યોપજાયતે ॥૨૦॥ <- ઇતિ । પ્તેન → યતોઽભ્યુદયનિ - શ્રેયસસિદ્ધિ સ ધર્મ <- [૧/૧/૨] ઇતિ ધૈર્યેષિકમૂત્રમપિ વ્યાખ્યાતમ્ ।

ધાન્યાવાપ્તિરિવ કૃષિકરણાદિતિ વિપરિણત = અન્યથાભૂતવિભક્તિકરણ અનુપજ્યતે = અન્વીયતે મૂલગ્રન્થસ્થ 'કૃષિકરણે' ઇતિ સપ્તમ્યન્તપદમાશ્રિત્યાઽન્યથાભૂતવિભક્તિકરણ પશ્ચમ્યન્ત કૃષિકરણપદમત્ સમ્બન્ધત્ ઇત્યર્થ । અન્યથા = વિપરિણતાનુપજ્ઞાઽકરણે અસદ્ગતે = અન્વયાઽભવનાત્ । શાબ્દબોધસ્થલેઽય નિયમોઽઙ્ગીકૃતો યત્ ઇવપદસમભિવ્યાહારે ઉપમેયોપમાનવાચકપદયો સમાન-વિભક્તિકત્વે પ્વાન્વયબોધ । પ્રકૃતે મૂલગ્રન્થે ઉપમાનવાચકરુચિમ્વપદ પશ્ચમ્યન્ત વર્તતે । અત તદનુરાધેનોપમેયવાચક કૃષિકરણપદમપિ પશ્ચમ્યન્તમેવાત્ર સાકાદ્મમ્ । અત સપ્તમ્યન્ત કૃષિકરણપદ પશ્ચર્માવિભક્ત્યન્તત્વેન વિપરિણમ્યાઽનુપજ્યતે । પ્વશ્ચ નિરાકાદ્ધ-પ્રતીતિરપ્યુપપાદિતા ભવતિ । ન ચેવ 'કૃષિકરણાત્' ઇતિ પદમવ્યાહાર્યમિતિ શદ્ધનીયમ્, તત્ પ્રકૃતિ-વિભક્તિદ્વયરૂપનાત્, વિપરિણતાન્વયે તુ કેવલાયા વિભક્તેરેવ કલ્પનેન લાયવાદિત્યવધેયમ્ । પ્રકૃતે ઉપમાસદ્ગતિમેવ સ્પર્ષીકરોતિ → વિધિનેત્યાદિ । ફલશ્ચ કૃષિકરણાત્ ધાન્યાવાપ્તિરિવ વિમ્બાત્ નિર્વાણમેવાઽવગન્તવ્યમ્, પ્રધાનત્વાત્ । યથોક્ત → ફલ પ્રધાનમેવાહુનાનુપજ્ઞિ રૂમિત્યપિ । પલાલાદિપરિત્યાગાત્ કૃષી ધાન્યાપ્તિવદ્ બુધા ॥ <- [] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → મોક્ષમાર્ગપ્રવૃત્તસ્ય મહામ્યુદયલચ્ચયઃ । સજ્ઞાયન્તેઽનુપદ્વેણ પલાલ સત્કૃપાવિવ ॥ <- [] ઇત્યુક્તમિતિ ભાવનીયમ્ ॥૭/૧૬॥

ઇતિ મુનિયગોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા સપ્તમપોઢશક-યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

ગોણ ણ છે, કારણ કે તે જિનબિબ કરાવવાનો સ્વભાવ સુદર છાયાવાળા માર્ગ દ્વારા મોક્ષમા લઈ જવાનો છે [પ્રસ્તુતમા સ્વર્ગ વગેરે સુદર છાયા વાળા માર્ગ જાણવા] જેમ ખેતી કરવાથી મુખ્ય ફળ ધાન્યપ્રાપ્તિ થાય છે તેમ બિબથી આ જગતમા મુખ્ય ફળ મોક્ષ થાય છે 'કૃષિકરણે' પદનુ વિપરિણમન કરીને = 'કૃષિકરણાત્' એવું પદ્યથી વિભક્તિવાળું પદ બનાવીને તેનો અન્વય કરવો બાકી સગતિ નહિ થઈ શકે [બાકી એ ધ્યાનમા રાખવું કે ત્યારે કે શબ્દનો પ્રયોગ થાય ત્યારે ઉપમાનવાચક પદ અને ઉપમેયવાચક પદને સમાન વિભક્તિ હોવી જરૂરી છે પ્રસ્તુતમા ઉપમાનવાચક 'કૃષિકરણે' પદને સાતમી વિભક્તિ છે અને ઉપમેયવાચક 'ગિમ્બાત્' પદને પાંચમી વિભક્તિ છે ઉપમાન-ઉપમેયભાવ જળવવા માટે 'વિમ્બ' પદને માતમી વિભક્તિ લગાડવી જરૂરી છે મૂળ પ્રકૃતિને બદલ્યા વિના તેની વિભક્તિ બદલીને અન્વય કરવાથી પ્રસ્તુતમા વિપરિણત અન્વય થયો ઉપમાદર્શક 'ઈવ' પદની ઉપન્યયિતિ હોવાથી ઉપમાનવાચક શબ્દને છોડે ઉપમેયવાચક પદની વિભક્તિને સમાન વિભક્તિ ન હોય તો ઉપમાનુ ભાન જ થઈ ન શકે માટે ઉપરોક્ત વિપરિણત અન્વય જરૂરી છે] વિધિપૂર્વક ખેતી કરવામા આવે તો ધાસસ્વરૂપ આનુપગિક = ગોણ ણ અને ધાન્યપ્રાપ્તિ સ્વરૂપ મુખ્ય ફળ મળે છે તેમ વિધિપૂર્વક જિનપ્રતિમા કરાવવામા આવે તો સ્વર્ગાદિસ્વરૂપ ગોણ ફળ અને મોક્ષસ્વરૂપ મુખ્ય ફળ મળે છે આમ દટાત અને દાર્શનિક વચ્ચે - ઉપમાન અને ઉપમેય વચ્ચે સમાનતા છે - એમ સિદ્ધ થાય છે [૭/૧૬]

વિશેષાર્થ - ૧૫ મા શ્લોકમા લોકિક બિબ કરાવવા દ્વારા મુખ્ય ફળ સ્વર્ગ મળે છે અને લોકોત્તર જિનબિબ કરાવવાથી ગોણ ફળ સ્વર્ગ મળે છે- આ વાત કરી હતી તેથી પ્રસ્તુત લોકોત્તર જિનબિબ કરાવવાથી પ્રધાન ફળ શુ મળે ? તેનું સમાધાન આ ગાથામા થઈ જાય છે પરંતુ લોકિકતા મુખ્ય ફળ કરતા લોકોત્તરનું આનુપગિક ફળ પણ ચઢિયાતું હોય છે આ વાત ધ્યાનમા રાખવી પ્રસ્તુતમા આનુપગિક ગોણ ફળ તરીકે જ સ્વર્ગ મળે છે તે પણ મોક્ષપ્રાપ્તિમા બાધક બનતો નથી, કારણ કે લોકોત્તર અનુષ્ઠાન શીતળ છાયાસભર માર્ગે સમાન ઉત્કૃષ્ટ ભૌતિક-દિવ્ય સુખ આ ભવ-પરભવમા આપીને મોક્ષમાર્ગે આગળ વધારે છે શાલિભદ્ર વગેરે આના દટાત તરીકે લઈ શકાય છે [૭/૧૬]

^૧ મુદ્રિતપ્રતી 'વિમ્બકરણયો' ઇતિ અનુદ્ર પાઠ ।

સાતમા પોઠશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેના કોઈ પણ આઠ પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ જિનપ્રતિમા તૈયાર કરવાની વિધિ જાણાવો
- ૨ શિલ્પીને શ્રાવક શા માટે પ્રસન્ન રાખે ?
- ૩ વ્યસની શિલ્પીને કેટલું મૂલ્ય શ્રાવક આપે ? શા માટે ?
- ૪ શિલ્પી પ્રત્યે અપ્રીતિ વાસ્તવમા કોની અપ્રીતિમા પરિણમે ? શા માટે ?
- ૫ જિનભિબ બનાવનાર શ્રાવકને ફલની પ્રાપ્તિ નિશ્ચય-વ્યવહારથી સમજાવો
- ૬ જિનભિબ તૈયાર કરાવવામા શ્રાવક શા માટે દોહલા કરે ? તે દોહલા ક્યા રહે ?
- ૭ હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબધશુદ્ધ આશયવિશેષનુ સ્વરૂપ જાણાવો
- ૮ લૌકિક-લોકોત્તર જિનભિબવિધાનનો કળભેદ શુ છે ? શા માટે ?
- ૯ ન્યાયોપાર્જિત ધન ભાવશુદ્ધ કેવી રીતે બને ?
- ૧૦ દેરાસરમા જિનભિબ ક્યારે પધરાવવુ ? શા માટે ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) લૌકિક અનુષ્ઠાનકળ	(A) આહાર્ય
(૨) બાળશિલ્પી	(B) મનોરથ
(૩) જિનભિબ ઉપયોગી	(C) વૈજ્ઞાનિક
(૪) લોકોત્તર જિનભિબવિધાન	(D) શુદ્ધિલિંગ
(૫) વ્યસનીશિલ્પીમૂલ્ય	(E) વિશિષ્ટકાર્યસાધક
(૬) શિલ્પી	(F) નીતિધન
(૭) દોહલા	(G) રમકડા
(૮) અભગ્ન મન	(H) લોકવ્યવહાર અનુસાર
(૯) ઈચ્છાજન્ય	(I) સ્વર્ગ
(૧૦) જ્ઞાનીભક્તિ	(J) વિધિવિશુદ્ધાશયજન્ય

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ ખેતી કરવામા ત્રાણ વગેરે ફળ છે (લૌકિક, આનુષંગિક, ગાયની અપેક્ષાએ મુખ્ય)
- ૨ દેરાસરમા જિનભિબ બિરાજમાન કરાવવા (તુરત, શાતિથી, સારા મુહૂર્તમા)
- ૩ ધર્મકાર્યરભમા નિષિદ્ધ છે (ચિત્તકલેશ, ભોજન, આળસ)
- ૪ જિનભિબમા મત્રન્યાસ કરતી વખતે બીજુ પદ છે (હ્રીં, શ્રીં, નમ)
- ૫ દોહલાનો ઉદ્દેશ્ય છે અને તેની પૂર્તિનુ આલબન છે (શ્રાવક, શિલ્પી, પરમાત્મા)
- ૬ પદની વિભક્તિ બદલીને સબધ જોડવો તેને અન્વય કહેવાય
(આનુષંગિક, વિપરિણત, વ્યુત્પન્ન)
- ૭ નિર્વ્યસની શિલ્પીને અનુસાર મૂલ્ય ચૂકવવુ (ભાવના, વૈભવ, કામ, મહેનત)
- ૮ કારાગુની અરુચિ એ કાર્યઅરુચિનુ છે (કાર્ય, કારાગુ, જ્ઞાપક)
- ૯ રમકડુ = નુ સાધન (ભોગ, ઉપભોગ, પ્લાસ્ટીક,)
- ૧૦ મુખ્યતયા કર્મનિર્જરા પ્રત્યે કારાગુ છે (પ્રતિષ્ઠિતપ્રતિમા, મોટી પ્રતિમા, ભાવવિશુદ્ધિ)

કલ્યાણકંદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિચારથી જવાબ આપો

- ૧ જિનપ્રતિમા બનાવવાના લાભ જાણાવો
- ૨ પાંચ પ્રકારના ચૈત્ય ઓળખાવો
- ૩ એક પ્રતિમા બનાવવા છતાં અનેક પ્રતિમા બનાવવાનો લાભ કઈ રીતે મળે /
- ૪ મન્ત્રગબ્દની બે વ્યુત્પત્તિ જાણાવો અને અતિવ્યાપ્તિ વગેરે દૂર કરો
- ૫ જિનપ્રતિમા મોટી-ઘણી મોટી હોય તો તેની પૂજામાં વધુ લાભ ખરો / નિશ્ચય-વ્યવહારથી જાણાવો
- ૬ હેતુ-સ્વરૂપ-અનુભવથી માધ્યમની ચિત્તશુદ્ધિ ઓળખાવો
- ૭ લોકિય-લોકોત્તર અનુશાનની ભેદરેખા હેતુ-સ્વરૂપ-સ્વથી જાણાવો
- ૮ વિપરિણત અન્વય એટલે શુ / ૧૬ મી ગાથામાં તે શા માટે જરૂરી છે /
- ૯ પચાગકલ્પ મુજબ કેવી શુદ્ધ બુદ્ધિથી શિલ્પીનો મત્કાર કરવાનો / તે ચમત્કવો
- ૧૦ શિલ્પીના આલબનથી જ દોહવાની પૂર્તિ શા માટે કરવાની /

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના મજ્જેપથી જવાબ આપો

- ૧ વિશ્વકર્માના મતે જિનપ્રતિમાનુ સ્વરૂપ સમજાવો
- ૨ શિલ્પીની પૂજા કેવી રીતે કરવાની ?
- ૩ ધનના બે પ્રકારના અતિક્રમ જાણાવો
- ૪ વ્યસની શિલ્પીને વધુ ધન આપવામાં શુ દોષ /
- ૫ નિશ્ચય અને વ્યવહારથી શિલ્પી અને શ્રાવકના મનોભગનુ કળ શુ ?
- ૬ શિલ્પી ભગવાનસ્વરૂપ કેવી રીતે મળવે ?
- ૭ રમકડાની વ્યાખ્યા જાણાવો
- ૮ શુદ્ધાર્થના મતમુજબ જિનપ્રતિમા કેવી બનાવવી જોઈએ /
- ૯ માનવિક મનોરથોનો ઉલ્લેખ 'દોહલા' શબ્દથી કેમ કર્યો છે ?
- ૧૦ ભોગ અને ઉપભોગનો ભેદ જાણાવો
- ૧૧ ન્યાયાર્જિત ધનની શુદ્ધિ કઈ રીતે કરવાની / શા માટે /
- ૧૨ ઐ કારનો અર્થ જાણાવો
- ૧૩ ઘરદેરામરમા પ્રતિમા કેવી જોઈએ / તેનુ પ્રમાણ શુ હોય ?
- ૧૪ લોકોત્તર અનુશાનથી સ્વર્ગાદિ મળે તે જોના જેવા છે / શા માટે ?
- ૧૫ લોકોત્તર અનુશાનનુ ગોણુ કળ શુ છે /
- ૧૬ આનુષંગિક કળ એટલે શુ /
- ૧૭ ૧૬ મી ગાથામાં કયો અલકાર બતાવેલ છે ?
- ૧૮ જિનપ્રતિમા કરાવનાર કેવા પ્રકારના નુકશાનથી બચે ?
- ૧૯ ઝમ્બધ પ્રત્યે અગ્નાવાસણ કારણુ કોણુ ? ચમત્કવો
- ૨૦ નમરાગણમૂત્રધાર મુજબ કેવા શિલ્પી પાત્રે પ્રતિમા ન બનાવવી / કેવી પ્રતિમા ત્યાજ્ય છે /

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ વિપાદ એ જેવો છે (સાપ, સિહ, આગ)
- ૨ શિલ્પી ખુશ થાય તો પ્રમત્ર થાય (દેવ, ગુરુ, શિલ્પીપરિવાર)
- ૩ ભગવાનની અવસ્થાની પ્રતિમામાં કલ્પના કરવાની હોય (૩, ૫, ૩૪)
- ૪ ઘરદેરાસરમાં પ્રભુજીની પ્રતિમા રખાય નહિ (મહાવીર, ઋષભદેવ, શાંતિનાથ)
- ૫ વ્યવહાર નયથી નિર્જસ વગેરે પ્રત્યે કારણુ છે અને વ્યાપાર છે (પ્રતિમા, ભાવ)
- ૬ મયદાસ મુજબ શિલ્પી = (દેવ, ગુરુ, કારીગર)

અષ્ટમં પ્રતિષ્ઠાષોડશકમ્

ભિમ્બકારણાઽનન્તર પ્રતિષ્ઠા 'વિધાસ્યેતિ તદ્વિધિમાહ → 'નિષ્પન્નસ્યે'ત્યાદિ ।

નિષ્પન્નસ્યૈવ ચલુ જિનવિમ્વસ્યોદિતા પ્રતિષ્ઠાઽઽશુ । દશદિવસાભ્યન્તરતઃ સા ચ ત્રિવિધા સમાસેન ॥૮/૧॥

અવ = ઉવતવિધિના નિષ્પન્નસ્ય જિનવિમ્વસ્ય આશુ = શીઘ્ર પ્રતિષ્ઠા ઉદિતા દશદિવસાભ્યન્તરત અવ, સમમ્યથે તસપ્રત્યય, સા ચ પ્રતિષ્ઠા સમાસેન = સદ્ધેષેણ ત્રિવિધા = ત્રિભેદા ॥૮/૧॥

ત્રૈવિધ્યમેવાહ → 'વ્યવત્યારુચ્યે'ત્યાદિ ।

વ્યવત્યારુચ્યા ચલ્લેકા ક્ષેત્રારુચ્યા ચાપરા મહારુચ્યા ચ । યસ્તીર્યકૃચ્ચદા કિલ તસ્ય તદાચેતિ સમયવિદઃ ॥૮/૨॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અવ ચલુ નિષ્પન્નસ્ય જિનવિમ્વસ્ય દશદિવસાભ્યન્તરત આશુ પ્રતિષ્ઠા ઉદિતા । સા ચ સમાસેન ત્રિવિધા ॥૮/૧॥ ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્તિ-ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [ધ સ.ગા ૬૮-દ્વા.દ્વા ૫/૧૭] અતિદિષ્ટા ઇય કારિકા પચ્ચાશકવૃત્તિ-શ્રાદ્ધવિધિવૃત્ત્યાદૌ [પ ૭/૪૩-શ્રા.પ્રકાશ.૬ પૃ ૪૧] સમુદ્ઘતા । એતદ્નુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા → ઇત્ય નિષ્પન્નવિમ્વસ્ય પ્રતિષ્ઠાઽઽસ્ત્રિધોદિતા । દિનેમ્યોર્વાંગ દશમ્યસ્તુ વ્યક્તિ-ક્ષેત્ર-મહાદ્વયા ॥ ← [૫/૧૭] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્ર ચ → નિષ્પન્નસ્યૈવ ચલુ જિનવિમ્વસ્યોદિતા પ્રતિષ્ઠા તુ । દશદિવસાભ્યન્તરતઃ તદ્વચન સ્ફાતિમદ્વચતિ ॥ ← ઇત્યેવ પાઠઃ [દૃશ્યતા સુમાપિતસૂક્તરત્નમાલા. પૃ.૧૦૧] । જિનપ્રતિમાપ્રતિષ્ઠાપ્રભાવશ્ચ → અવહ્ણઈ રોગમારિ, દુભિક્ચ હ્ણઈ, કુણઈ સુહભાવે । ભાવેણ કિરમાણા સુપદ્ધા સયલલોચસ ॥ ← [] ઇત્યાદિકઃ ।

યતનયા જિનભવન નિષ્પાદ્ય નિષ્પન્ન જિનવિમ્વ વિધિના પ્રતિષ્ઠાપયેદિતિ સપ્તઙ્કઃ, યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા → નિષ્પાદ્ય જયણાજિનભવણ સુદર તર્હિ વિવ । વિહિકારિયમહ વિહિણા પદ્મવિજ્ઞા અસમતો ॥૨૦॥ ← ઙ્કિતિ । પચ્ચાશકેઽપિ → ગિષ્પાદ્યજણ અવ જિનભવણ સુદર તર્હિ વિવ । વિહિકારિયમહ વિહિણા પદ્મવિજ્ઞા લહુ ચેવ ॥← [૭/૪૩] ઇત્યુક્તમ્ ॥૮/૧॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એકા ચલુ વ્યવત્યારુચ્યા, અપરા ક્ષેત્રારુચ્યા, મહારુચ્યા ચ । યઃ તીર્યકૃત્ યદા કિલ

❀ રતિદાયિની ❀

જિનભિભ કરાચ્યા બાદ જિનભિભની પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ તેથી પ્રતિષ્ઠાવિધિને મૂલકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ આઠમા પોડશકમા 'નિષ્પન્ન' ઇત્યાદિ કહીને બતાવે છે —

ગાથાર્થ :- આ રીતે તૈયાર થયેલ જિનભિભની પ્રતિષ્ઠા ઝડપથી દશ દિવસની અદર [કરવી જોઈએ તેમ પૂર્વાચાર્યો દ્વારા] કહેવાયેલ છે તે પ્રતિષ્ઠા સંક્ષેપથી ૩ પ્રકારે હોય છે [૮/૧]

દીકાર્થ :- [સાતમા પોડશકમા] જાણાવેલ વિધિથી તૈયાર થયેલ જિનભિભની દશ દિવસની અદર જ પ્રતિષ્ઠા [કરવી તેમ] જાણાવાયેલ છે મૂળ ગ્રંથમા 'દશદિવસાભ્યન્તરતઃ' શબ્દમા જે ત. = તસ પ્રત્યય લગાડવામા આવેલ છે તે સાતમી વિભક્તિના અર્થમા જાણવો [ગુજરાતી ભાષામા સાતમી વિભક્તિના મા, અદર, વિશે, ઉપર વગેરે અર્થ થાય છે તેમાથી પ્રસ્તુતમા 'અદર' અર્થ ગ્રહણ કરવો અભિપ્રેત છે] તે પ્રતિષ્ઠા સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારની જાણવી [૮/૧]

૫ તૈયાર થયેલ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા તુરત કરાવવી ૫

વિશેષાર્થ - જે કોઈ પાણ સારી ચીજ-વસ્તુ માલિકી વિનાની હોય તે વસ્તુ ખૂબ જ ઝડપથી વ્યતર - વાણવ્યતર વગેરે દેવાથી અધિકૃત થઈ જાય છે તેવું ન બને તે માટે શિલ્પી દ્વારા જિનપ્રતિમા તૈયાર થયા બાદ ૧૦ દિવસની અદર જ તેની પ્રતિષ્ઠા = પ્રાણપ્રતિષ્ઠા = અજનશલાકા થવી જોઈએ ૧૦ દિવસ પછી તેની અજનશલાકા કરવામા આવે તો પ્રતિમામા અધિકૃત થયેલ મલિન દેવતા વગેરેને દૂર કરવા માટે ઊંચી કક્ષાના સાધકે એક વિશિષ્ટ વિધિ કરવી પડે તેવું ન કરવું પડે તે માટે ૧૦ દિવસની અદર જ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ કાદવમા પગ ખરડીને ધોવા કરતા પગને કાદવનો સપર્ક ન થાય તે માટે સાવધાની રાખવી એમા જ બુદ્ધિમત્તા છે તેથી તૈયાર થયેલ જિનપ્રતિમાની તે દિવસથી લઈને ઉત્સર્ગથી ૧૦ દિવસમા જ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થવી જોઈએ અહીં એ પાણ ખ્યાલમા રહે કે પ્રસ્તુતમા પ્રતિષ્ઠા શબ્દ અજનશલાકા થયેલ પ્રતિમાને ગાદીનચીન કરવાની ક્રિયામા કે ઘર દેરાસરાદિમા થનાર ચલપ્રતિષ્ઠા વગેરે અર્થમા વપરાયેલ નથી, પરંતુ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા = અજનશલાકા અર્થમા વપરાયેલ છે [૮/૧]

જિનભિભસબધી પ્રતિષ્ઠાના ૩ ભેદને જ મૂલકારશ્રી બતાવે છે

एका ऋतु व्यवस्थाया, 'अपरा क्षेत्राख्या अपरा च महाख्या । तत्र व्यवतिप्रतिष्ठास्वरूपमाह → य तीर्थकृद् यदा किल वर्तमानतीर्थाधिपति तस्य तदा = तत्काले आद्या = व्यावितेप्रतिष्ठा इति समयविदो ब्रुवते ॥८/२॥ क्षेत्राख्यामाह → 'ऋषभे'त्यादि ।

ऋषभाद्याना तु तथा सर्वेषामेव मध्यमा ज्ञेया । सप्तत्यधिकशतस्य तु चरमेह महाप्रतिष्ठेति ॥८/३॥

ऋषभाद्याना तु सर्वेषामेव तीर्थकृता तथा = तेन रूपेण प्रतिष्ठा मध्यमा क्षेत्राख्या ज्ञेया, स्वक्षेत्रचतुर्विंश-
तिविषयत्वात् । इयञ्च भरतैरावतयो । सप्तत्यधिकशतस्य तु महाविदेह-भरतैरावतेषूत्કૃષ્ટકાલમઢગીકૃત્ય ચરમેહ

કલ્યાણકન્દલી

તદા તસ્ય આદ્યા ઇતિ સમયવિદ. ॥૮/૨॥ ઇય કારિકા ધર્મસંગ્રહ-ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-જીવાનુશાસનવૃત્તિ-શ્રાદ્ધવિધિવૃત્ત્યાદૌ [ધ સ ગા ૬૧ દ્વા દ્વા ૫/૧૭ જીવા.૪૯ શ્રા પ્રકાશ.૬ પૃ ૪૧] સમુદ્ઘતા । મૂલકારેવ સમ્બોધપ્રકરણે → પુવ્વધરકાલ-વિહિયા પડિમાઢ સતિ તિસુ વિ, ચિત્તેસુ । ચેત્તક્ષ્વા વત્તક્ષ્વા મહક્ષ્વાયાગ ચ દિદ્ધા ય ॥ < [૧/૧૭૭] ઇત્યેવમુક્તમ્ । અન્યત્ર ચ → પુવ્વધરકાલવિહિઆ, પડિમાઈ સતિ કેસુ વિ પુરેસુ । 'વત્તક્ષ્વા ચેત્તક્ષ્વા મહક્ષ્વા ગથદિદ્ધા ય ॥ < [] ઇત્યુક્તમ્ । વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠાસ્વરૂપમાહ → ય ઇતિ । વર્તમાનતીર્થાધિપતિરિતિ ન વિશેષણ કિન્તુ ઉપલક્ષણમ્ । તેન સામ્પ્રત સીમન્ધરાદે પદ્મનાભાદેઃ શાન્તિનાથાદેર્વૈકેકસ્ય તીર્થકૃત પ્રતિષ્ઠાઽપિ વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠાઽવગન્તવ્યા વક્ષ્યમાણભેદદ્વયે-નન્તર્ભાવાત્, સમ્બોધપ્રકરણ-ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્ય-જીવાનુશાસનાદૌ [સ.પ્ર ૧/૧૮૦, ચૈ મ ભા ૨૭ જીવા.૪૭] એકત્વસ્યૈવૈત-લ્લક્ષણે પ્રાધાન્યેન નિર્દેશાચેતિ ધ્યેયમ્ ॥૮/૨॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઋષભાદ્યાના તુ સર્વેષામેવ તથા મધ્યમા જ્ઞેયા । સપ્તત્યધિકશતસ્ય તુ ઇહ ચરમા મહાપ્રતિષ્ઠા ઇતિ ॥૮/૩॥ ઇયમપિ કારિકા ધર્મસંગ્રહ-ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-જીવાનુશાસનવૃત્તિ-શ્રાદ્ધવિધિવૃત્ત્યાદૌ [ધ સ ગા ૬૧ દ્વા દ્વા ૫/૧૭ જીવા ૪૯ શ્રા પ્રકાશ ૬ પૃ ૪૧] સમુદ્ઘતા । પ્રકૃતગાથાત્રયસંગ્રહરૂપેણ ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે → 'વત્તિ પડ્ઢા ણ્ગા, ચિત્તપડ્ઢા મહાપડ્ઢા ય । ઇગ-ચઙ્ગીસ-સત્તરિસવાણ સા હોઈ અણુકમસો ॥૩૫॥ < ઇત્યેવમુક્ત શ્રીશાન્તિસૂરિભિઃ ।

સ્વક્ષેત્રચતુર્વિંશતિવિષયત્વાદિતિ ભરતક્ષેત્રાદ્યુત્પન્નચતુર્વિંશતિતીર્થકરગોચરત્વાદિતિ, તદુક્ત ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે → ભરહવાસ-ભાવિત્તિ બહુમાણવિસેસાઓ કેઈ કારેતિ ચઙ્ગીસ < ॥૨૯॥ ઇતિ । → એકત્ર પદ્ઢાદૌ ચતુર્વિંશતિપ્રતિમા ક્ષેત્રાખ્યા < [પૃ.૧૨૧] ઇતિ શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિકારઃ । પૃથગ્નિષ્પાદનેઽપિ ઢ્વિતીયા પ્રતિષ્ઠા સ્યાત્ કિન્તુ વિત્તાદ્યભાવાત્ ચતુર્વિંશતિપટ્ટકાદિકરણ શ્રદ્ધાલોભૈવ-દિતિ જીવાનુશાસનવૃત્તૌ શ્રીદેવસૂર્યમિપ્રાય [ગા ૪૯ વૃ] । સપ્તત્યધિકશતસ્ય મહાવિદેહ-ભરતૈરાવતેષુ તીર્થક્ષરસમ્બન્ધિન મનુષ્યસમ્બન્ધિનમગ્નિકાયસમ્બન્ધિન વા ઉત્કૃષ્ટકાલ અઢ્ઢીકૃત્ય = આશ્રિત્ય ઇતિ । અયમેવ સમુદિતાર્થો દેવમદ્રસૂરિભિઃ કથા-

ગાથાર્થ :- એક વ્યક્તિ નામની, બીજી ક્ષેત્ર નામની અને (ત્રીજી) મહા નામની પ્રતિષ્ઠા (જાણવી) જે તીર્થકર જ્યારે હોય ત્યારે તેની પ્રતિષ્ઠા પ્રથમ = વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા (કહેવાય) એમ આગમના જાણકારો (કહે છે) [૮/૨]

જો ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા

દીકાર્થ :- એક = પ્રથમ વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા, બીજી ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા અને ત્રીજી મહાપ્રતિષ્ઠા આ ત્રણમાંથી વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠાનું સ્વરૂપ જાણાવતા શ્રીમદ્જી કહે છે કે - જે તીર્થકર જ્યારે વર્તમાન તીર્થકર હોય તેની ત્યારે વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠા કહેવાય- એમ આગમવેત્તાઓ કહે છે (જેમ કે અત્યારે મહાવીરસ્વામીની અજ્ઞનશલાકા થતી હોય તો તેને વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠા કહેવાય ઉપલક્ષણથી શાંતિનાથ ભગવાન વગેરે એક-એક ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા પણ વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા જાણવી) [૮/૨]

ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠાને મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - ઋષભદેવ વગેરે બધાની પ્રતિષ્ઠા મધ્યમ = બીજી = ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા જાણવી ૧૭૦ તીર્થકરની પ્રતિષ્ઠા અહીં ચરમ મહાપ્રતિષ્ઠા એમ જાણવું [૮/૩]

દીકાર્થ :- ઋષભદેવ વગેરે બધા જ તીર્થકરોની તે સ્વરૂપે પ્રતિષ્ઠા = પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થાય તે મધ્યમ = વચલી = બીજી ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા જાણવી, કેમ કે તે પોતાના ક્ષેત્રમાં થનારા ૨૪ તીર્થકર વિષયક છે આ ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા ભરતક્ષેત્ર અને ઝેરાવતક્ષેત્રમાં જ જાણવી (કેમ કે ત્યાં જ ૨૪ તીર્થકરો દરેક ઉત્સર્ગિણી-અવસર્ગિણીમાં થાય છે, નહિ કે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં) મહાવિદેહ, ભરત અને ઝેરાવત ક્ષેત્રમાં (તીર્થકરસંબંધી અથવા મનુષ્યસંબંધી અથવા તેજસ્કાય સંબંધી) ઉત્કૃષ્ટ કાલને આશ્રયીને ૧૭૦ તીર્થકરોની

૧ દ પ્રતી → 'અપરા ક્ષેત્રાખ્યા' < ઇતિ પાઠા નાસ્તિ, શુદ્ધિત ઇતિ સમ્ભાવ્યતે ।

મહાપ્રતિષ્ઠેતિ ગુણનિષ્પન્નાભિધાના ॥૮/૩॥

અથ કિમિય પ્રતિષ્ઠા નામ ? કિ મુખ્યસ્ય દેવતાવિશેષસ્ય મુવિતગતસ્ય સન્નિધાન ઉત અન્યસ્ય તદનુજીવિન સંસારસ્થસ્ય ? નાઽઽથ, મુવિતગતસ્ય મન્ત્રાદિસસ્કારવિશેષાયનાઽસમ્ભવાત્ । નાપિ દ્વિતીય, સસારસ્થસ્યાપિ દેવજાત્યનુપ્રવિષ્ટસ્ય સસ્કારવિશેષૈર્નિયમત સન્નિધાનાઽદર્શનાત્, કાદાચિત્કસ્ય ચ તસ્ય 'પ્રતિષ્ઠાઽપ્રયોજ્યત્વાદિતિ

કલ્યાણકન્દલી

રત્નકોશે → નિષ્ફત્તસ ય વિવસ્સ દિવસદસગસ મજ્જારમિ । કાયવા ઉ પઢ્ઢા સા પુણ તિવિહા વિણિદ્ધિહા ॥ વત્તક્ષ્વા
ખલુ એકા છેત્તક્ષ્વા વનિયા તદ્દા અપરા । અન્ના ય મહક્ષ્વા ઇહ તાણ સરૂવ ઇમ હોઈ ॥ જો તિત્થવઈ જડ્યા તડ્યા
તવ્વિવઠાવળા પદમા । ઉસભાઈણ સવ્વેસિ જાણ બીયા પડ્ઢત્તિ ॥ તડ્યા સત્તરિસમહિયતિત્થયરસયગસ પુણ પડ્ઢ ત્તિ ।
જો જસસ જહા ભાવ જણેડ સા તસસ તદ્દ જુત્તા ॥ ← [પૃ.૭૮/૮-૧૧] इत्येव वर्णित. । जीवानुशासने देवसूरिभिरपि
→ પદમા વત્તિપડ્ઢા છેત્તપડ્ઢા પુણો ભવે બીયા । તડ્યા મહાપડ્ઢા તાસિ વક્ષ્વાણમેવ તુ ॥૪૬॥ વત્તિવિસેસો એગસ
જા ઉ પડિમા ભવે જિણિદસસ । છેત્તે ભરહે ઉસભાઈયાણ સવ્વણ બીયા ઉ ॥૪૭॥ સવ્વેસુ વિ છેત્તેસુ જિત્તિયમેત્તા ભવતિ
તિત્થયરા । સત્તરસયસસાણ મહાપડ્ઢા ઇમા મળિયા ॥૪૮॥ ← इत्युक्तम् । प्रकृतविभागत्रैविध्यमन्यप्रकारोपलक्षक, न तु
तद्व्यवच्छेदकारि, अष्टोत्तरशतप्रतिमादिश्रवणात् । इदमेवाभिप्रेत्य चैत्यवदनमहाभाष्ये → भद्र इतिविह पड्डा उवलक्खणमेव
તત્થ ત મળિય । અવધારણવિરહાઓ, ઓસરણાપડ્ઢાઓ ॥૨૬॥ ← इति । मूलकारैरेव सम्बोधप्रकरणे श्रीशान्तिसूरिभिश्च
चैत्यवन्दनमहाभाष्ये → जिणरिद्धिदसणत्थ एग कारेइ कोइ भत्तिजुओ । पायडिअपाडिहेर देवागमसोहिअ चैव ॥२७॥ दसण-
નાણ ચરિત્તારાહ્ણકજ્ઞે જિણત્તિય કોઈ । પરમિઢિનમોક્કાર, ઉજ્જમિઠ કોઈ પચ જિણે ॥૨૮॥ कल्लणयतवमहवा उज्जमिउ
મરહવાસભાવિત્તિ । બહુમાણવિસેસાઠ કેઈ કારતિ ચઠ્ઠીસ ॥૨૯॥ उक्कोस सत्तरिसय नरलोए विहरइत्ति भत्तीण । सत्तरिसय
પિ કોઈ વિવાળ કારદ ધળ્લો ॥૩૦॥ ← [स प्र.१/१८०-१८३] इत्युक्तम् । अत एव मूलकारैरत्रापि → 'सा च त्रिविधा
સમાસેન' ← [૮/૧] इत्युक्तम् । ततश्च व्यासतोऽनेकभेदा अर्थत आपद्यन्ते इत्यवधेयम् ॥८/३॥

મુક્તિગતસ્ય = સિદ્ધિક્ષેત્રમુપાગતસ્ય મુક્તસ્ય સત. 'દેવતાવિશેષસ્ય મન્ત્રાદિસસ્કારવિશેષૈઃ' ઇહ સાક્ષાત્ આનયનાસમ્ભવાત્,
અન્યથા મુક્તવ્યાધાતાત્ । સસારસ્થસ્યાપિ દેવજાત્યનુપ્રવિષ્ટસ્ય સસ્કારવિશેષૈઃ = પ્રતિષ્ઠામન્ત્રાઽઽહ્વાનાદિજન્યસસ્કારવિશેષૈઃ.
નિયમતઃ સન્નિધાનાઽદર્શનાત્ = 'અવશ્યમહદ્ધારમમકારરૂપસન્નિધાનમિ'તિ નિયમાનુપલબ્ધે.. મન્ત્રાદિસસ્કૃતસ્યાઽપિ વિમ્બસ્ય
સસારિદેવાઽનધિષ્ઠિતત્વોપલમ્બાત્ । અસર્વજ્ઞસરાગદેવાના વ્યાસઙ્ગદશાયા વ્યવહિતનાનાદેશેષુ પ્રતિષ્ઠાકર્મવાહુલ્યે ચાહદ્ધારમમકારાનુ-
પપત્તેશ્ચ । ન ચ ક્વાચિત્ કદાચિત્ સરાગદેવસાન્નિધ્યમપ્યુપલભ્યત એવ મન્ત્રાદિસસ્કૃતવિમ્બ ઇતિ વક્તવ્યમ્, ક્વાચિત્કસ્ય
કાદાચિત્કસ્ય ચ તસ્ય = દેવતાવિશેષસન્નિધાનસ્ય પ્રતિષ્ઠાઽપ્રયોજ્યત્વાત્, અન્વય-વ્યતિરેકન્યમિચારાભ્યા, મન્ત્રાદિસસ્કૃતસ્યાઽપિ

પ્રતિષ્ઠા અહીં ચરમ = મહાપ્રતિષ્ઠા જાણવી આ રીતે પ્રતિષ્ઠાના વ્યક્તિ-ક્ષેત્ર-મહા એમ ગુણનિષ્પન્ન નામ છે [૮/૩]

❁ ત્રલોચ પ્રતિષ્ઠા ગુણનિષ્પન્નાભિધાની છે ❁

વિશેષાર્થ :- જ્યારે મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સખ્યા હોય તે સમયે અગ્નિકાય જીવોની સખ્યા ઉત્કૃષ્ટ હોય તેમ જ તે સમયે તીર્થંકરોની
પણ ઉત્કૃષ્ટ સખ્યા હોય આ અવસર્પિણી કાળમા અજિતનાથ ભગવાનનો સમય આ દષ્ટિએ ઉત્કૃષ્ટ કાળ હતો તે સમયે તીર્થંકરયોગ્ય
એવા દરેક ક્ષેત્રમા ભગવાન હતા એટલે કે ૫ ભરતક્ષેત્રમા ૫ તીર્થંકર, ૫ એરાવતક્ષેત્રમા ૫ જિનેશ્વરદેવ તથા દરેક મહાવિદેહમા
૩૨ તીર્થંકર અર્થાત્ ૫ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા ૩૨ X ૫ = ૧૬૦ તીર્થંકર. કુલ મળીને ત્રણેય ક્ષેત્રમા ૧૭૦ તીર્થંકરો હોવાથી
૧૭૦ તીર્થંકરોની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મહાપ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે બીજી વાત અહીં એ નોંધવા યોગ્ય છે કે કોઈ નામ પોતાના અર્થથી
અસબદ્ધ હોય છે, જેમ કે કોઈ શ્રીમતનુ મદ્દતભાઈ, કોંથી માણસનુ શાન્તિભાઈ, ઉતાવળીયા છોકરાનુ ધીરજભાઈ, દરિદ્રનુ ધનપાલ
એવુ નામ પરતુ પ્રસ્તુતમા પ્રતિષ્ઠાના ત્રણેય પ્રકારોના નામ ગુણનિષ્પન્ન = સાન્વર્થ = યથાર્થ = અર્થાનુસારી છે પ્રથમ પ્રતિષ્ઠાનો
વિષય એક વ્યક્તિ છે એક તીર્થંકર વ્યક્તિવિષયક હોવાથી તેનુ નામ વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા છે બીજી પ્રતિષ્ઠાના વિષય તીર્થંકરયોગ્યક્ષેત્ર
= યોગ્યક્ષેત્રોત્પન્ન ૨૪ તીર્થંકર હોવાથી તેનુ નામ ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા છે આ બન્ને પ્રતિષ્ઠાના વિષયીભૂત તીર્થંકરો કરતા તૃતીય પ્રતિષ્ઠાના
વિષય મહા = ધણા = ૧૭૦ તીર્થંકરો = સર્વોત્કૃષ્ટ હોવાથી તેનુ નામ મહાપ્રતિષ્ઠા છે [૮/૩]

અહીં એવી થકા યઈ થકે છે કે - "આ પ્રતિષ્ઠા એટલે શુ ? [A] શુ મુક્તિને પામેલ મુખ્ય દેવતાવિશેષનુ સાન્નિધ્ય =
પ્રતિષ્ઠા ? કે [B] મુક્તિગત દેવતાવિશેષથી ભિન્ન અને તેને અનુસરનાર એવા સસારી દેવતાવિશેષનુ સન્નિધાન ? આ બે વિકલ્પમાથી
પ્રથમ [A] વિકલ્પનો સ્વીકાર યોગ્ય નથી આનુ કારણ એ છે કે મુક્તિને પામેલ સિદ્ધશિલા ઉપર ગયેલ મુખ્ય દેવતાવિશેષને

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'પ્રતિષ્ઠાપ્રતિષ્ઠાપ્રયોજ્યત્વાદિ'તિ અશુદ્ધ પાઠ' । ૨ પ્રતો ય શુદ્ધ પાઠ ઉપલબ્ધતે સ ણ્વાસ્મામિ ગૃહીત ।

પર્યનુયોગે સત્યાત્મીયભાવસ્યૈવ વિશિષ્ટસ્ય પ્રતિષ્ઠાત્વમુપપાદયન્નાહ -> ભવતિ ચૈ'ત્યાદિ ।

ભવતિ ચ ચ્ચલુ પ્રતિષ્ઠા નિજભાવસ્યૈવ દેવતોદેશાત્ । સ્વાત્મન્યેવ પરં યત્સ્થાપનમિહ વચનનીત્યોચેઃ ॥૮/૪॥

ભવતિ ચ ચ્ચલુ પ્રતિષ્ઠા શાસ્ત્રોક્તતા નિજભાવસ્યૈવ = કારયિતૃભાવસ્યૈવ દેવતોદેશાત્ = મુખ્યદેવતોદેશેન સ્વાત્મન્યેવ = સ્વજીવ એવ પર = પ્રધાન યત્ = યસ્માત્ સ્થાપનમિહ પ્રતિષ્ઠા, જ તુ નિજભાવવિપયદેવતામન્તરેણાઽન્યસ્ય, વચનનીત્યા = આગમોત્તરત્યાયેન ઉચ્ચૈ = અત્યર્થમ્ ।

યદપિ વચનાનુષ્ઠાનવ્યુત્પત્તિમહિમ્ના વિહિતક્રિયામાત્ર એવ નિયમત સ્મર્યમાણભગવદ્ગુણાના સ્વાત્મનિ સ્થાપન સમ્ભવતિ તથાપિ યદેકગુણસિદ્ધ્યુદ્દેશેન યદનુષ્ઠાન વિહિત તતસ્તદેકગુણદ્વારા પ્રાય પરમાત્મસમાપત્તિર્વ્યુત્પન્નસ્ય

કલ્યાણકન્દલી

દેવતાવિદ્યોપાનધિષ્ઠિતસ્ય વિમ્વસ્યોપલમ્ભાત્ અસંસ્કૃતસ્યાઽપિ ચ સુન્દરતમસ્ય દેવતાવિદ્યોપાધિષ્ઠિતસ્ય દર્શનાત્ । इत्थं विकल्पद्वि-
તયાનુપપત્ત્યા કસ્ય પ્રતિષ્ઠાત્ ? इति पर्यन्ययोगे सति ग्रन्थकार आत्मीयभावस्यैव विशिष्टस्य = शास्त्रोक्तविधि-बहुमानादि-
परिकलितस्य प्रतियुक्तत्वमुपपादयन्नाह-‘भवति चै’त्यादि ।

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> દેવતોદેશાત્ સ્વાત્મન્યેવ વચનનીત્યા નિજભાવસ્યૈવ ઉચ્ચૈ યત્ પર સ્થાપન ઇહ ચ્ચલુ પ્રતિષ્ઠા ભવતિ ॥૮/૪॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદો [દ્રા ઢા.૫/૧૮] સમુદ્વૃતા । પ્તદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા -> દેવોદેશેન મુખ્યેયમાત્મન્યેવાત્મનો ધિય । સ્થાપ્યે સમરસાપત્તેરુપચારાદ્ગ્રહિ પુન ॥૧૮॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । મુખ્યદેવતોદેશેન = મુખ્યદેવમુદ્દેયતયા વિપક્ષીકૃત્ય સ્વજીવ એવ = કારયિતૃયૈવ કારયિતૃભાવસ્યૈવ = વીતરાગત્વાદિગુણમમુદાયસ્યેવ સ્થાપનમિહ પ્રતિષ્ઠા નિરુપચરિતા । યદપિ સર્વજ્ઞવચનાત્ યદુચિતમનુષ્ઠાન તત્ વચનાનુષ્ઠાનમિતિ વચનાનુષ્ઠાનવ્યુત્પત્તિમહિમ્ના વિહિતક્રિયામાત્રે એવ = જિનોક્તસદનુષ્ઠાનત્વાવચ્છેદેનૈવ નિયમતઃ સ્મર્યમાણભગવદ્ગુણાના સર્વજ્ઞત્વાદીના સ્વવિષયકસ્મૃત્યાશ્રયત્વસર્ગેણ સ્વાત્મનિ = અનુષ્ઠાતરિ સ્થાપન સમ્ભવતિ, સદનુષ્ઠાનકર્તુ જિનગતસર્વજ્ઞત્વાદિવિષયકસ્મૃત્યાશ્રયત્વાત્ । તત્તશ્ચ વિહિતાનુષ્ઠાનત્વાવચ્છેદેનૈવ પ્રતિષ્ઠાલક્ષણાતિવ્યાપ્તિઃ આપાતતઃ પ્રતિભાતિ તથાપિ વસ્તુગત્યા સા નાસ્તિ, યત યદેકગુણસિદ્ધ્યુદ્દેશેન યદનુષ્ઠાનં વિહિત તતઃ તદેકગુણદ્વારા પ્રાયઃ પરમાત્મસમાપત્તિઃ વ્યુત્પન્નસ્ય સમ્ભવતિ -> મન્ત્રે દેવે ગુરો તીર્થે દૈવજ્ઞે સ્વપ્ન-ભેષજે । યાદૃશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિસ્તસ્ય હિ તાદૃશી ॥ <- [] ઇતિ વચનાત્ । યથા જિનગતાભયદાતૃત્વગુણપ્રાપ્ત્યુદ્દેશેન વિહિતાત્ 'નમોઽ-

મન્ત્ર આદિના વિશિષ્ટ સંસ્કારોથી અહીં લાવવાનું સંભવિત નથી (મુક્ત થયેલા કોઈ પણ જીવ ક્યારેય પણ કોઈ પણ રીતે નીચે આવતા નથી) બીજે [B] વિકલ્પ માનવો પણ યોગ્ય નથી આનું કારણ એ છે કે સંસારમા રહેલા એવા પણ દેવજાતિગત દેવતાવિશેષનું મન્ત્રાદિજન્ય વિશિષ્ટ સંસ્કારોથી નિયમા (મૂર્તિમા) સન્નિધાન થાય જ - એવું દેખાતું નથી (= બન્વય વ્યભિચાર) અને ક્યારેક સંસારી દેવતાનું સન્નિધાન થાય તો તે પ્રતિષ્ઠાથી પ્રયોજ્ય = સપાઘ ન કહેવાય (કારણ કે અન્યત્ર વ્યતિરેક વ્યભિચાર ઉપસ્થિત છે)'' આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયેલ છે ત્યારે પોતાનો વિશિષ્ટ ભાવ = અધ્યવસાય = પરિણામવિશેષ જ પ્રતિષ્ઠા છે - એમ જણાવતા મૂલકાર્યથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- દેવતાના ઉદ્દેશથી પોતાના આત્મામા જ આગમોક્ત રીતે પોતાના જ ભાવનું જે અત્યંત શ્રેષ્ઠ સ્થાપન થાય તે જ અહીં પ્રતિષ્ઠા થાય છે [૮/૪]

❀ પોતાનો વિશિષ્ટ પરિણામ એ જ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા ❀

ટીકાર્થ :- પ્રતિષ્ઠાના પ્રયોજકકર્તાનો પરિણામ એ જ શાસ્ત્રોક્ત પ્રતિષ્ઠા છે અર્થાત્ પોતાના જ આત્મામા મુખ્ય દેવતાને ઉદ્દેશીને પ્રતિષ્ઠા કરાવનારના વિશિષ્ટ પરિણામની અત્યંત આગમોક્ત રીતે પ્રધાનરૂપે સ્થાપના કરવી તે જ અહીં પ્રતિષ્ઠા = પ્રાણપ્રતિષ્ઠા છે, નહિ કે પોતાના વિશિષ્ટ પરિણામના વિષયીભૂત દેવતા સિવાય અન્યનું ન્યાપન (અર્થાત્ પોતાનામા કે અન્યત્ર, વિવક્ષિત દેવ સિવાયના અન્ય કોઈનું કે અન્ય કોઈ વિષયક ભાવનું આરંધક સ્થાપન કરવું તે પ્રતિષ્ઠા ન કહેવાય) જો કે વચન અનુષ્ઠાનની વ્યુત્પત્તિ જ છે કે વચનને = જિનવચનને અનુસાર કરવું = વચનાનુષ્ઠાન આમ વચનાનુષ્ઠાનની વ્યુત્પત્તિના = વ્યાખ્યાના મહિમાથી દરેક વિહિત = જિનોક્ત ક્રિયામા જ નિયમા યાદ આવતા ભગવાનના ગુણોનું પોતાના આત્મામા સ્થાપન સંભવે છે (અર્થાત્ "નિ સ્વાર્થ રીતે સાચા મોક્ષમાર્ગે સર્વ જીવોને લાવવાની કુરુણાથી શ્રીજિનેશ્વર ભગવતે આ પ્રતિક્રમણ આદિ અનુષ્ઠાન બતાવેલ છે એટલે મારે જિનેશ્વર ભગવતે બતાવ્યા મુજબ અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ" આવા જ્ઞાનથી જે અનુષ્ઠાન કરાય તે વચનાનુષ્ઠાન કહેવાય આ જ્ઞાનમા ઉપસ્થિત થયેલ ભગવાનના નિ સ્વાર્થતા, પરોપકાર, કુરુણા, યથાર્થ માર્ગદેશકત્વ વગેરે ગુણોનું જ્ઞાનભક્ષણસન્નિકર્ષ દ્વારા પોતાના આત્મામા સ્થાપન = રહેવાપણું સંભવે છે) છતાં પણ જે એક ગુણની સિદ્ધિના ઉદ્દેશથી જે અનુષ્ઠાન વિહિત થયેલ હોય તેનાથી તે એક ગુણ દ્વારા વ્યુત્પન્ન પુરુષને પ્રાય પરમાત્માની સમાપત્તિ સંભવે છે જ્યારે અહીં તો સ્થાપનાના

સમ્ભવતિ, ઇહ તુ સ્થાપનોદ્દેશેનૈવ વિધિપ્રવૃત્તેસ્તસ્યા ભાવત સર્વગુણારોપવિષયત્વાત્ સર્વૈરેવ ગુણૈ 'સ એવાહમ્' ઇતિ સ્વાત્મનિ પરમાત્મા સ્થાપિતો ભવતીતિ મહાન્ વિશેષ । એતચ્ચ 'ઉચ્ચૈ' ઇતિ પદેનાઽભિવ્યજ્યતે । અય ભાવ તાત્ત્વિકપ્રતિષ્ઠા । બાહ્યા તુ 'જિનબિમ્બાદિગતા 'સ એવાય' ઇતિ નિજભાવસ્યૈવ મુખ્યદેવતાવિષયસ્ય ઉપચારાત્મિકા પ્રતિષ્ઠિતત્વજ્ઞાનાઽઽહિતભવિતવિશેષેણ લોકાના વિશિષ્ટપૂજાફલપ્રયોજિકેતિ દૃષ્ટવ્યમ્ ।

કલ્યાણકન્દલી

ભયદેભ્યઃ' ઇતિ નમસ્કારાત્ અભયદત્વગુણદ્વારા સિદ્ધાન્તજ્ઞસ્ય નમસ્કર્તુઃ પરમાત્મસમતાપત્તિઃ સમ્ભવતિ । ઇહ પ્રતિષ્ઠાયા તુ સ્થાપનોદ્દેશેનૈવ = પરમાત્મસ્થાપનપ્રયોજનેનૈવ વિધિપ્રવૃત્તેઃ હેતોઃ તસ્યાઃ = અર્હત્સ્થાપનોદ્દેશ્યકવિહિતક્રિયાયાઃ ભાવતઃ = આગમતો ભાવનિષ્કેપમાશ્રિત્ય સર્વગુણારોપવિષયત્વાત્ = ભગવદ્ભક્તસકલગુણસ્થાપનાવગાહિત્વાત્ સર્વૈરેવ ભગવતો ગુણૈઃ 'સ એવાહ' ઇતિ સ્વાત્મનિ પરમાત્મા સ્થાપિતો ભવતીતિ અસ્તિ મહાન્ વિશેષઃ । યથોક્ત યોગશાસ્ત્રે શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ → સર્વજ્ઞો ભગવાન્ યોઽયમહમેવાસ્મિ સ ધ્રુવમ્ । એવ તન્મયતા યાતિ સર્વવેદીતિ મન્યતે ॥ ← [૧/૧૨] સમાધિશતકેઽપિ → યઃ પરાત્મા સ એવાહ ← [૩૧] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત સિદ્ધપ્રાભૃતિકાયામપિ → જારિસસિદ્ધસહાવો તારિસસહાવો હોઽ સર્વજીવાણ ← [] । બુદ્ધિસાગરસૂરિભિરપિ → આત્મૈવ પરમાત્માઽહ ભાવના મોક્ષકારિકા ← [૬૫] ઇત્યેવ આત્મદર્શન-ગીતાયામુક્તમ્ । યોગપ્રદીપેઽપિ → અહ નિરજ્ઞનો દેવઃ સર્વ લોકાગ્રમાશ્રિતઃ । ઇતે ધ્યાન સદા ધ્યાયેદક્ષયસ્થાનકારણમ્ ॥૪૯॥ ← ઇત્યુક્તમ્ તતશ્ચ નિજભાવપદેન પરમાત્મગતસર્વજ્ઞતાદિસકલગુણગોચરસ્વીયાધ્યવસાયોઽવગન્તવ્ય ઇતિ નાતિપ્રસન્ન ઇતિ ભાવઃ । ન ચૈતત્ કુતોઽવસિત ભવદ્ધિરિતિ શઙ્કનીયમ્, યતઃ એતત્ મૂલગ્રન્થસ્યેન 'ઉચ્ચૈઃ' ઇતિ પદેન અભિવ્યજ્યતે = સૂચ્યતે । અય ભાવઃ એવ તાત્ત્વિકપ્રતિષ્ઠા ઉચ્યતે । → આકારરહિત શુદ્ધ સ્વસ્વરૂપે વ્યવસ્થિતમ્ । સિદ્ધાવદ્ગુણોપેત નિર્વિકાર નિરામયમ્ ॥૨૧॥ તત્સદૃશ નિજાત્માન પરમાનન્દકારણમ્ । સસેવતે નિજાત્માન યો જાનાતિ સ પण्डितः ॥૨૨॥ ← ઇતિ પરમાનન્દપञ्चविंशतिवचनमप्यत्रानुसन्धेयम् ।

તાત્ત્વિકપદમતાત્ત્વિકસાપેક્ષમિતિ ઉપચારાત્મિકામતાત્ત્વિકી પ્રતિષ્ઠામાવેદયતિ → બાહ્યા તુ અજ્ઞનશલાકાદિવિધિના સ્થાપ્યત્વસર્ગેણ જિનબિમ્બાદિગતા 'સ એવાય' ઇતિ અભેદોપચારાત્મકસ્ય નિજભાવસ્યૈવ મુખ્યદેવતાવિષયસ્ય = વીતરાગદેવતા-ગોચરસ્ય ઉપચારાત્મિકા પ્રતિષ્ઠિતત્વજ્ઞાનાહિતભક્તિવિશેષેણ = 'ઇદ બિમ્બમજ્ઞનશલાકાદિના સુવિહિતાચાર્યાદિના પ્રતિષ્ઠિત' ઇતિ જ્ઞાનેનોપસ્થાપિતો યો ભક્તિવિશેષઃ તેન લોકાના વિશિષ્ટપૂજાફલપ્રયોજિકા = વિધિયતનાદરાદિપરિકલિતપૂજાજન્ય યત્ ફલ પુણ્યાનુબન્ધિપુણ્યાદિલક્ષણ તસ્ય પરમ્પરયા કારણીભૂતા ઇતિ દૃષ્ટવ્યમ્ ।

ઉદ્દેશથી જ વિધિ પ્રવૃત્ત થવાના લીધે પ્રતિષ્ઠા એ ભાવથી પરમાત્માના સર્વ ગુણોના આરોપવિષયક છે તેથી 'સર્વ ગુણોથી તે પરમાત્મા એ જ હુ છું' આ રીતે પોતાના આત્મામા પરમાત્માની સ્થાપના થાય છે એટલે અન્ય વચનાનુષ્ઠાન અને પ્રતિષ્ઠામા ઘણો ભેદ છે આ વાત મૂળ શ્લોકમા રહેલ 'ઉચ્ચૈ' શબ્દ દ્વારા અભિવ્યક્ત થાય છે (આશય એ છે કે તપસ્વરૂપ વચનાનુષ્ઠાનમા 'આણાહારી પદે આરૂઢ થવા નીકળેલ પ્રભુએ આ તપયોગ પ્રરૂપેલો છે' એવા આશયથી તપ કરવામા આવે તો તે તપ વચનાનુષ્ઠાન બને આણાહારીપણાસ્વરૂપ એક ગુણને સિદ્ધ કરવાના ઉદ્દેશથી તપ અનુષ્ઠાન વિહિત હોવાથી વચનાનુષ્ઠાનાત્મક તપોયોગથી આણાહારીપણા સ્વરૂપ એક ગુણ દ્વારા પ્રાય પરમાત્માના સમાન સ્વરૂપની જ્ઞાનલક્ષણ પ્રત્યાસન્તિથી કે આગમત ભાવનિષ્કેપથી પ્રાપ્તિ વ્યુત્પન્ન = શાસ્ત્રજ પુરુષને થાય છે આ રીતે અન્ય વચનાનુષ્ઠાનમા પણ જાણવું પરંતુ અહીં પ્રભુના સર્વ ગુણોનું નિજ આત્મામા આરોપણ થતું નથી જ્યારે પ્રતિષ્ઠાવિધિ તો પ્રભુના સર્વ ગુણોનું સ્થાપન = આરોપણ કરવાના ઉદ્દેશથી જ પ્રવૃત્ત થયેલ હોવાથી પ્રતિષ્ઠા એ ભાવથી = ભાવનિષ્કેપથી પ્રભુના સર્વ ગુણોના આરોપ વિષયક છે તેથી પ્રતિષ્ઠા દ્વારા તો 'સર્વ ગુણોથી તે પરમાત્મા એ જ હુ છું' આ રીતે પોતાના આત્મામા પરમાત્માની સ્થાપના થાય છે. તેથી તપ, ત્યાગ, પ્રતિક્રમણ આદિ વચનાનુષ્ઠાન અને પ્રતિષ્ઠા આ બે વચ્ચે આસમાન-જમીનનું અંતર છે) 'સર્વ ગુણોની અપેક્ષાએ હું તે પરમાત્મા જ છું' આવો જે ભાવ છે તે જ તાત્ત્વિક પ્રતિષ્ઠા છે. બાહ્ય પ્રતિષ્ઠા તો જિનભિખાદિમા 'અનન્તગુણસપન્ન તે પરમાત્મા જ આ છે' આ રીતે મુખ્ય દેવતાવિષયક પોતાના પરિણામના ઉપચારાત્મક છે (અહીં એવી શકા થાય કે → પ્રતિમામા જે બાહ્ય પ્રતિષ્ઠા થાય છે તે જે ઉપચારાત્મક હોય તો જિનપ્રતિમાની ભક્તિ કરવાથી પૂજનું વિશિષ્ટ ફળ કઈ રીતે મળે ? ઉપચરિત વસ્તુ ફલસપાદક કેવી રીતે બને ? ← તો તે નિરાધાર છે આનું કારણ એ છે કે - પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત થયેલ હોવાથી પ્રતિમામા) પ્રતિષ્ઠિતત્વના જ્ઞાનથી = 'આ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે' એવા બોધથી આવેલી વિશેષ ભક્તિ દ્વારા ઉપચારાત્મક બાહ્ય પ્રતિષ્ઠા વિશિષ્ટ એવા પૂજનના ફળની પ્રયોજક બને છે - એમ જાણવું

૧ મુદ્રિતપ્રતો તુ → 'જિનવિમ્બાદિન્યાસ એવાય' ← ઇત્યત્પન્તમશુદ્ધ પાઠ ।

एतेन → प्रतिष्ठाकारयितृगतादृष्ट न' पूजाफलप्रयोजक, परेषा तदभावात्, तददृष्टक्षये प्रतिमापूज्यताना-
पत्ते, चाण्डालादिस्पर्शेन व्यधिकरणेन तन्नाशायोगाच्चोति प्रतिष्ठाऽऽहिता चाण्डालादिस्पर्शनाश्या शक्ति
पूजाफलप्रयोजिगेति ← मीमासकमीमासित अपास्तम्, प्रतिष्ठितत्वज्ञानाऽऽहितभक्तिविशेषद्वारा प्रतिष्ठाया पूजा-

कल्याणकन्दली

बाह्यजिनविम्बादिगता तु प्रतिष्ठा वहिर्निजभावोपचारद्वारेण निज एव हि भागो मुख्यदेवताविशेषस्वरूपालम्बन 'म
ण्वायमि'त्यभेदोपचारेण विदुषा भक्तिमता पूज्यतापदवीमासादयतीति सुगमार्थकल्पनावृत्तिकारः । न चैव तदध्ययमायनायात्
प्रतिमाया अप्रतिष्ठितत्वापत्तिरिति शङ्कनीयम्, तन्नाशेऽपि तदाऽऽहितस्योपचरितस्वभावविशेषग्याऽनायात् । द्विविशो ह्युपचरितस्वभावो
गीयते स्वाभाविक औपाधिकश्च । आद्य परजता-परदर्शकत्वलक्षणः, अन्त्यश्च विचित्र इति न दोष इति व्यस्त भक्तिद्वित्रिकायाम्
[५/१८] । एतेन = प्रतिष्ठितत्वज्ञानोपस्थापितभक्तिद्वारा प्रतिष्ठाया विशिष्टपूजाफलप्रयोजकत्वेन । अन्य चाग्रे अपास्तमित्य-
नेनान्वय । प्रतिष्ठाजन्य प्रतिष्ठाकारयितृगतादृष्ट न पूजाफलप्रयोजक, परेषा = प्रतिष्ठाकारयितृभिन्नाना तदभावात् =
प्रतिष्ठाकारयितृगताऽदृष्टविरहात् पूजाफलानापत्ते, अन्यार्थं प्रति अन्यधर्मस्यानुपयोगात् । हेत्वन्तरमाह - तददृष्टक्षये = भोगा-
दिना प्रतिष्ठाकारयितृगतादृष्टनाशे प्रतिमापूज्यतानापत्तेः = प्रतिमाया पूज्यत्वाभावापत्तेः, पूजाफलप्रयोजकस्य यजमानादृष्टस्य
नष्टत्वात् । निषेधे तृतीयहेतुमाह → चाण्डालादिस्पर्शेन व्यधिकरणेन = अदृष्टाधिकरणान्यगतेन तन्नाशाऽयोगाच्च =
यजमानगताऽदृष्टनाशागमभवाच्च, नाश-नाशकयो सामानाधिकरण्ये एव नाशात्वात्सम्भवात्, अन्यथा पदादौ दण्डप्रहारो
घटादिनाशापत्ते । इति = प्रतिष्ठाकारयितृगतादृष्टशून्यानामपि प्रतिमापूजात् फलान्तादात्, भोगादिना प्रतिष्ठाकारयितृगतादृष्ट-
नाशेऽपि प्रतिमाया पूज्यत्वात्, तादृशाऽदृष्टसत्त्वेऽपि चाण्डालादिस्पर्शेन प्रतिमाया अपूज्यत्वात् अकृतप्रतिष्ठे प्रतिमादौ पूजा-
फलाभावात् प्रतिष्ठादेश क्षणिकत्वात् प्रतिष्ठाऽऽहिता = प्रतिष्ठाजन्या चाण्डालादिस्पर्शनाश्या = अमृदयग्यादिनाश्या प्रतिमा-
निष्ठा शक्तिः पूजाफलप्रयोजिका स्वीकृतव्या [तत्त्वचिन्तामणि-इंश्वगनुमान पृ १४३] इति मीमासकमीमासित अपास्तम्,
प्रतिष्ठाविधिना मुख्यदेवतास्वरूपालम्बनस्य निजभावास्य स्वात्मन्येव व्यख्यापनात्, शुद्धग्यात्मन एव देवतात्वात् । यथोक्त
मनुस्मृतौ अपि → आत्मैव देवताः सर्वा सर्वमात्मन्यवस्थितम् ← [१०/११९] ।

‘इद विम्ब प्रतिष्ठितमि’ति प्रतिष्ठितत्वज्ञानाऽऽहितभक्तिविशेषद्वारा प्रतिष्ठायाः पूजाफलप्रयोजकत्वात्, प्रतिमाया
वर्तमानत्वाद्याहार्यारोपजनकेटसाधनताज्ञानविषयतावन्नेदकत्वेनेव प्रतिष्ठाया उपयोगात्, न चैव चाण्डालादिगृष्टप्रतिमापूजनादपि

▮ પ્રતિષ્ઠાસ્થળે મીમાંસકમતની મીમાંસા ▮

एतेन० प्रस्तुतमा मीमासः विद्वानोनु એવુ કથન છે કે - પ્રતિષ્ઠા કરાવનારમા રહેલ અદૃષ્ટ (= પુણ્ય) એ પૂજનન્ય કલનુ
પ્રયોજક નથી એ તેવુ હોય તો [૧] જેણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી નથી એવા અન્ય પૂજક લોકોમા તે અદૃષ્ટ ન હોવાથી તેઓને પ્રતિમાપૂજનનુ
જ્ઞ નહિ મળે [૨] વળી, પ્રતિષ્ઠાકારકના આત્મામા રહેલ અદૃષ્ટનો નાશ થયે છતે પ્રતિમા પૂજ્ય નહિ બની શકે, (કેમ કે તે
વખતે પ્રતિમાને કોઈ પાણ પૂજે છતા પૂજનજન્ય ફલ નહિ મળે) [૩] તેમ જ, ચાણલ વગેરે હલકી જાતિ-કુળના લોકોનો
પ્રતિમાને સ્પર્શ થવાથી પૂજકલપ્રયોજક પ્રતિષ્ઠાકારકગત અદૃષ્ટનો નાશ થવો પાણ થક્ય નહિ બને, કેમ કે ચાણલાદિનો સ્પર્શ
પ્રતિમામા રહે છે અને પૂજકલપ્રયોજક અદૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠાકારકમા રહે છે નાશ્ય અને નાશક એકત્ર રહે તો જ નાશક દ્વારા નાશ્યનો
નાશ થઈ શકે (મીમાનકોનો આશય એ છે કે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ પ્રતિમાને ચાણલાદિ એટલે તેવી પ્રતિમાના પૂજનથી પૂજકને
કોઈ ફળ મલતુ નથી તેથી એવુ માનવુ પડે કે ચાણલસ્પર્શ દ્વારા પૂજકલપ્રયોજકનો નાશ થયો છે પરંતુ પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પ્રતિમાના
બદલે પ્રતિષ્ઠાકારકમા અદૃષ્ટ જેવુ કર્તક ઉત્પન થયેલ માનવામા આવે તો પ્રતિમાને ચાણલ એટલે માત્રથી પ્રતિષ્ઠાકારકગત
અદૃષ્ટનો નાશ ન થઈ શકે, કારણ કે નાશક અને નાશ્ય અલગ-અલગ અધિકરણમા રહે છે દડપ્રહાર મકાન પર કરવામા આવે
અને મકાન બહાર રહેલો ઘરો ફટી જાય તેવુ ન બને) આથી એવુ માનવુ જરૂરી બની જાય છે કે પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પ્રતિમામા
જ એવી એક શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે પૂજકલની પ્રયોજક હોય અને ચાણલ વગેરેના સ્પર્શથી નાશ પામી શકે તેવી હોય
(આવુ માનવાથી ઉપરોક્ત ૩ દોષમાથી કોઈ પાણ દોષને અવકાશ રહેતો નથી આ વાત વાચક સ્વય વિચારી લે)

પ્રતિ० । ટીકાકાર શ્રીમદ્જી કહે છે કે અમે પૂર્વે જે કહી ગયા તેનાથી જ ઉપરોક્ત મીમાસક મતનુ નિરાકરણ થઈ ગયું
આનુ કારણ એ છે કે પ્રતિમામા ‘આ પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત થયેલ છે’ એવા પ્રતિષ્ઠિતત્વપ્રકારક જ્ઞાનથી આવેલ વિશિષ્ટ ભક્તિ દ્વારા
પ્રતિષ્ઠા પૂજકલપ્રયોજક છે (ભક્તિવિશેષ એ દાર છે, પ્રતિષ્ઠા એ દારી = વ્યાપારી છે અને પૂજકલ એ કાર્ય છે ચાણલ વગેરેનો
સ્પર્શ થવાથી પ્રતિમા અપ્રતિષ્ઠિત નથી થતી તથા પ્રતિષ્ઠાજન્ય પ્રતિમાગત શક્તિનો ચાણલાદિસ્પર્શ દ્વારા નાશ થાય છે-તેવુ માનવાની

• મુદ્રિતપ્રતી ‘ન’ પદ પ્રમાદતો હુત્તમ્ ।

ફલપ્રયોજકત્વાત્, અસ્પૃશ્યસ્પર્શાદિપ્રતિસન્ધાનસ્ય ચ ભવિતવિશેષત્વાઘાતકત્વેનાડનુપપત્યભાવાત્ । શક્તિપક્ષે વાપ્રતિષ્ઠિતત્વભ્રમેડપિ વિશિષ્ટપૂજાફલાપતે ।

કલ્યાણકન્દલી

વિશિષ્ટફલાપત્તિરિતિ વક્તવ્યમ્, અસ્પૃશ્યસ્પર્શાદિપ્રતિસન્ધાનસ્ય ચ = 'ઇદં બિમ્બં ચાણ્ડાલાદિના સ્પૃષ્ટ' इत्यादिज्ञानस्य हि भक्तिविशेषव्याघातकत्वेन अनुपपत्त्यभावात् = વિશિષ્ટફલાનુત્પત્તિસંજ્ઞતે । ન હિ વ્યાપારવિશેષવિરહે વ્યાપારિણા ફલવિશેષા-
ડધાન સમ્ભવતિ ।

કેચિત્ અસ્પૃશ્યસ્પર્શાદિસ્થલે બિમ્બસ્ય પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કર્તવ્યા, → 'સંસ્કૃતે તુલિતે ચૈવ દુષ્ટસ્પૃષ્ટે પરીક્ષિતે । હતે બિમ્બે ચ લિઙ્ગે ચ પ્રતિષ્ઠા પુનરેવ હિ ॥ ← [૧૨/૨૦૭] इति शिल्परत्नाकरवचनादिति वदन्ति ।

શક્તિપક્ષે ચ = પૂજાફલપ્રયોજક-પ્રતિમાગત-પ્રતિષ્ઠાજન્યશક્તિસ્વીકારે હિ અપ્રતિષ્ઠિતત્વભ્રમેડપિ = 'નેદ પ્રતિષ્ઠિતમિ'તિ પ્રાન્તાવપિ પૂજાકરણે વિશિષ્ટપૂજાફલાપત્તેઃ = પૂજાજન્યતાક્રાન્તવિશિષ્ટફલોત્પાદાપાતાત્, પ્રતિમાયા વસ્તુગત્યા પ્રતિષ્ઠિતત્વેન પૂજાફલપ્રયોજકશક્તિમત્ત્વાત્ । અનાદિમત્યા હિ પ્રતિમાયા સર્વસ્યામેવ ભગવદ્ભેદાધ્યારોપે ઇદ્રસાધનમ્, આદિમત્યા તુ પ્રતિષ્ઠિ-
તાયામેવેતિ । તત્ પ્રતિષ્ઠાડહિતશક્તિકલ્પનમનતિપ્રયોજનમિત્યાપાતદર્શિનઃ ।

અન્નેદમવધેય યદ્યપિ પ્રતિમાયા પ્રતિષ્ઠિતત્વજ્ઞાન પ્રતિષ્ઠાવિધિપ્રતિસન્ધાનોત્થાપિતવચનાદર-ભગવદ્બહુમાનાડહિતસમાપત્તિદ્વારા વિશિષ્ટફલપ્રયોજકમ્ । અતઃ એવ મૂલોત્તરગુણસહસ્રસમેતસૂરિકૃતપ્રતિષ્ઠૈવોત્સર્ગત પ્રમાણ પ્રતિષ્ઠોત્કર્ષસ્ય સમાપત્યુત્કર્ષકત્વાત્ તથાપિ વસ્તુતઃ પ્રતિષ્ઠિતાયા પ્રતિમાયા ભગવદારોપસ્તત્પૂજન વા સામાન્યફલ નાતિક્રમતીતિ તન્નિયામકશક્તિસિદ્ધિ, 'વિષયભેદાત્ ફલભેદ' इति व्यवहारनयसाम्राज्यात् । અતઃ એવ સાધુત્વાસાધુત્વવિવેચનાડભાવેડપિ પાત્રભેદાદ્ધાનફલભેદસ્તત્ર તત્ર વ્યવતિષ્ઠતે । આલમ્બનમતન્ત્ર ભાવભેદ એવ ફલભેદહેતુરિતિ ન્યાન્તરમતમિતિ વ્યક્ત ગુરુત્ત્વવિનિશ્ચયે ।

યત્તુ પ્રતિષ્ઠાવિધિના પ્રતિમાદૌ દેવતાસન્નિધિરહઙ્કારમમકારરૂપ ક્રિયતે, સ્વાસદૃશ્યદર્શિન વિશેષદર્શનેડપિ ચિત્રાદૌ ઇવ આહાર્યારોપસમ્ભવાત્, જ્ઞાનસ્ય નાશોડપિ સંસ્કારસત્ત્વાચ્ચ ન પૂજાફલાનુપપત્તિ, અસ્પૃશ્યસ્પર્શાદિના ચ તન્નાશઃ [તત્ત્વચિતામણિ ઈશ્વરાનુમાન પૃષ્ઠ ૧૪૪] इति ज्ञानैयायिका वदन्ति, તદત્યન્તમસમ્બદ્ધમ્ । વીતરાગસ્થલે ઇત્ય વક્તુમશક્યત્વાત્ સરાગે દેવત્વબુદ્ધેરેવ મિથ્યાત્વાદિતિ [૮/૬ પૃષ્ઠ-૧૧૪] वक्ष्यते । અસર્વજ્ઞસરાગદેવાના વ્યાસઙ્ગદશાયા વ્યવહિતનાનાદેશેષુ પ્રતિષ્ઠાકર્મબાહુલ્યે ચાહઙ્કાર-
મમકારાનુપપત્તેરુક્તત્વાત્ । સંસ્કારનાશોડપૂજ્યત્વાપત્તે તજ્ઞાનસંસ્કારયો અનનુગતયો પૂજાફલપ્રયોજકત્વે ગૌરવાચ્ચેતિ । ન ચ ભવતામપિ વ્યાસઙ્ગવશાત્ પ્રતિષ્ઠિતત્વજ્ઞાનાભાવે પૂજાફલાનુપપત્તિરિતિ વાચ્યમ્, ફલવિશેષાભાવેડપિ પ્રીત્યાદિના તદા સામાન્ય-
ફલાનપાયાત્ । યૈસ્તુ યથાર્થપ્રતિષ્ઠિતત્વપ્રત્યભિજ્ઞાન પૂજાફલસામાન્યે એવ પ્રયોજકમિષ્યતે તેષામયમપિ દોષ એવેતિ વ્યક્ત અતિરિક્તશક્તિવાદે [પૃ ૧૩૧ વાદમાલા] ।

યત્તુ પ્રતિમાશતકવૃત્તૌ ટીકાકૃતૈવ → પ્રતિષ્ઠિવિધિના જનિતસ્યાડડત્મગતસ્યાડતિશયસ્યાડદૃષ્ટાશ્ચસ્ય પૂજાફલપ્રયોજકત્વાત્
← [ગા ૭૫ વૃ પૃ. ૪૪૯] इत्युक्तं तच्च प्रतिष्ठाकारयितुर्कर्तृकपूजाजन्यविशिश्टफलापेक्षया बोध्यम् । इत्यमेव → भावरसेन्द्रान्तु .
← [૮/૮] इत्यादिवक्ष्यमाणग्रन्थोऽप्युपपद्यते । પ્રકૃતે તુ કર્તૃસામાન્યાપેક્ષયા પૂજાફલવ્યવસ્થોપદર્શિતેતિ ન વિરોધગન્ધોડપીતિ
ભાવનીયમ્ ।

યે તુ નવ્યનૈયાયિકા પ્રતિષ્ઠાવિધિના જનિત વિચિત્રમદૃષ્ટ સ્વાશ્રયાત્મસયોગાશ્રયસ્ય પૂજ્યતાપ્રયોજકમભ્યુપગચ્છન્તિ તેષા

પણ જરૂર નથી છતાં પણ અહીં એવી શકા થાય કે → આપણી દેખતા કોઈ ચાડાલ વગેરે અસ્પૃશ્ય લોકો પ્રતિમાને સ્પર્શ કરે તો તે પ્રતિમા અપૂજ્ય કેમ બની જાય છે ? તેવી પ્રતિમાની પૂજા કેમ થતી નથી ? ← તો તેના સમાધાનમા એમ કહી શકાય છે કે ચાડાલ, કસાઈ વગેરે) અસ્પૃશ્ય લોકોના સ્પર્શ વગેરેનુ પ્રતિમામા ભાન થાય છે તે પ્રતિમાવિષયક વિશિષ્ટ ભક્તિનો વ્યાઘાત કરે છે તેથી કોઈ અનુપપત્તિ = અસંગતિ નથી (અર્થાત્ 'આ પ્રતિમાને ચાડાલ વગેરે અડી ગયેલ છે' એવુ જ્ઞાન યવાથી પ્રતિમાને વિશે ભક્તિવિશેષ પ્રગટતી નથી અને તેથી તેવી પ્રતિમા તેવી વ્યક્તિ દ્વારા પૂજાતી નથી આથી તેવી પ્રતિમાને અપૂજ્ય કહેવાના પ્રવાદની સંગતિ થઈ શકે છે હવે શ્રીમદ્ભૂ મીમાસકમતના નિરાકરણ માટે કહે છે કે →) પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પ્રતિમામા ઉત્પન્ન થયેલ તથા ચાડાલાદિસ્પર્શથી નાશ્ય એવી શક્તિ એ જ પૂજના ફળની પ્રયોજક છે- આવા મીમાસકમાન્ય શક્તિપક્ષનો સ્વીકાર કરવામા આવે તો અપ્રતિષ્ઠિતત્વનો ભ્રમ હોવા છતાં પણ પૂજાજન્ય વિશિષ્ટ ફલની આપત્તિ આવશે (અર્થાત્ જે પ્રતિમા વાસ્તવમા પ્રતિષ્ઠિત છે અને તેમા કોઈને ભ્રમ થાય કે 'આ પ્રતિમા અપ્રતિષ્ઠિત છે' છતાં પણ તે વ્યક્તિ તે પ્રતિમાની પૂજા કરે તો તેને પૂજાજન્ય વિશિષ્ટ ફળ મળવાની આપત્તિ આવશે, કારણ કે પૂજાફલપ્રયોજક શક્તિ તો પ્રતિમામા રહેલી જ છે પરંતુ તેવા સ્થળે વાસ્તવમા પૂજાનુ સામાન્ય ફળ જ મળે છે, નહિ કે વિશિષ્ટ ફળ માટે શક્તિપક્ષને પ્રામાણિક માની ન શકાય, સ્વીકારી ન શકાય)

એતેન -> પ્રતિષ્ઠાધ્વસ એવાઽસ્પૃશ્યસ્પર્શાઽભાવવિશિષ્ટ ' પૂજાફલપ્રયોજક' ઇતિ <- મળિકૃન્મતમપિ અપાસ્તમિતિ દિગ્ ।

ઋતોતેવિશેષાઽધ્યાયકતયેય યત પ્રતિષ્ઠા ફલવતી તત એવ સ્વપ્રતિષ્ઠાપિતત્વાદિવિશેષા અપિ પુરુષવિશેષે

કલ્યાણકન્દલી

તદ્વ્યક્તિવિશિષ્ટસમ્બન્ધાઽગ્રહેઽતિપ્રમદ્ન તદ્ગ્રહે ચાનુગમ ઇતિ વ્યક્ત મક્તિદ્વાત્રિગિકાયામ્ [૫/૧૫] ।

એતેન = પ્રતિષ્ઠાયા પ્રતિષ્ઠિતત્વજ્ઞાનાઽઽહિતમક્તિવિશેષદ્વારા પૂજાફલપ્રયોજકત્વેન । અગ્યાગ્રે 'અપાસ્તમિ'ત્યનેનાન્વય । પ્રતિષ્ઠાધ્વસ એવેતિ । ણ્વકારેણ પ્રતિષ્ઠાદે વ્યવ્ચેદ કૃત । અસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવવિશિષ્ટઃ પૂજાફલપ્રયોજકઃ । તત્તથ નાઽસ્પૃશ્ય-સ્પૃષ્ટપ્રતિમાપૂજનાત્ ફલાપત્તિરિતિ મળિકૃન્મતમ્, તદુક્ત તત્ત્વચિન્તામણા -> 'પ્રતિષ્ઠિત પૂજ્યંદિ'તિ વિધિવાસ્યેન પ્રતિષ્ઠિતાયા કારણત્વ ન બોધ્યતે કિન્તુ મૂર્તાર્થક્તાનુગામનાદર્તાતપ્રતિષ્ઠ પૂજ્યત્વ બોધ્યતે । તથા ચ પ્રતિષ્ઠાધ્વમ પ્રતિષ્ઠાકાલીનયાવદસ્પૃશ્ય-સ્પર્શાદિપ્રતિયોગિકાનાદિકાલમસર્ગાભાવસહિત પૂજ્યત્વપ્રયોજક <- [અનુમાનપદ ૨/૦ ઈશ્વરાનુમાને પૃ ૧૪૪] । પ્રતિષ્ઠાકાલી-નેતિ । ન ચાઽસ્પૃશ્યસ્પર્શાકાલીનપ્રતિષ્ઠયાઽપિ પૂજ્યત્વાપત્તિ, તત્ત કર્મવેગુણ્યેન પ્રતિષ્ઠાયા ણ્વાઽમસ્ત્વાત્ । ન ચાનાઘનન્ત ભાવે ગૌરવ, યાવન્તોઽસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવાન્તાવદભાવસહિતમ્યેવ પૂજ્યતાપ્રયોજકત્વમ્મનાદિતિ વાચ્યમ્, તાવદભાવસહિતપ્રતિષ્ઠાધ્વસસ્ય હેતુત્વે તાવન્તોઽભાવા અપિ હેતવ ઇતિ ધ્રુવ, તથા ચાનાઘનન્તભાવે સાધ્યભાવાનામપિ જનકત્વમિતિ વહ્ના જનકત્વે ગૌરવમિતિ અલ્પ-જનકત્વલાઘવેન સાદિવ્યાવર્તનાર્થમનાદિપદોપાદાનાદિતિ આલોકકૃત્ જયદેવમિત્રઃ ।

તત્ત, પ્રતિષ્ઠાયા ક્રિયેઽઞ્ચરૂપત્વેન તદ્વ્યસસ્ય પ્રતિમાનિષ્ટત્વાભાવાત્, મયોગરૂપત્વેઽપિ દિષ્ટત્વાત્, કારણીમૂર્તાભાવપ્રતિ-યોગિત્વેન પૂજાફલે પ્રતિષ્ઠાયા પ્રતિચન્ધકત્વવ્યવહારાપત્તે । વતપ્રત્યયમ્થલેઽપિ 'પ્રોક્ષિતા ગ્રીહ્ય' ઇત્યાદી ધ્વસવ્યાપારકત્વાઽ-કલ્પનાત્, કાલાન્તરભાવિનિ ફલે ચિન્નપ્રસ્ય કારણમ્ય ભાવવ્યાપારકત્વનિયમાચ, અન્યધાઽપૂર્વોઽપેદાપત્તે । ન ચ પ્રતિષ્ઠાધ્વમસ્ય સ્લુપ્તત્વેન લાઘવમિતિ પ્રતિષ્ઠાયા અન્યયામિદ્વલ્પમિતિ વાચ્યમ્, તથાપિ તસ્ય ધ્વસાઽપ્રતિયોગિત્વેન સ્કૃત્ ફલોત્પત્ત્યનન્તર ઘર્ટયાન્વવદનવરત ફલોદયાઽવિગમાત્ । કિન્તુ પ્રતિયોગિ-ધ્વસયોરેકકાપકારિત્વ કુત્રાપિ ન વલુપ્તમ્, ફલતો વિરુદ્ધકાર્યારમ્ભ ણ્વ દૃશ્યતે । નૈયાયિકમતે તુ કિન્તુદ્વયવનાગેન પ્રતિમાન્તરેત્યત્તો તત્ત પ્રતિષ્ઠાધ્વસાન્યુપગમાત્ પૂજ્યતાઽનાપત્તિ, ઉક્તસર્ગા-ભાવાના વહ્નામવચ્ચેદકત્વનિવેશે ગૌરવાત્, પ્રતિષ્ઠાયા શક્તિવિશેષે તત્તગેઽસ્પૃશ્યસ્પર્શાદીના ચૈત્ત્રગતિમત્તેન હેતુત્વે લાઘવાદિ-ત્યાદિસૂચનાર્થ દિગિતિ પ્રોક્તમ્ ।

મક્તિવિશેષપાઠાયકતયેય યતઃ પ્રતિષ્ઠા = અઞ્જનગલાકાદિવિધિકૃતપ્રાણપ્રતિષ્ઠા ફલવતી = ફલજનને ઉપયુજ્યતે ।

ॐ ચિંતામણિકારનાત ગિરિઠર ॐ

એતેનઃ । પ્રસ્તુતમા તત્ત્વચિનામણિ ગ્રથના રચયિતા ગગેશ ઉપાધ્યાય એમ કહે છે કે -> પૂજનન્ય ફળની પ્રયોજક પ્રતિષ્ઠા નથી પણ પ્રતિષ્ઠાનો ધ્વસ છે પરંતુ પ્રતિષ્ઠાધ્વન નામાન્ય નહિ પણ અસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવવિશિષ્ટ (ગગેશજનો કહેવાનો આધ્ય એ છે કે ક્રિયાન્વરૂપ પ્રતિષ્ઠા સ્પૃગ્ધ હોવાથી પૂજન પ્રત્યે પ્રતિષ્ઠાને પ્રયોજક માની ન શકાય પરંતુ પ્રતિષ્ઠાનો ધ્વસ અવિનાશી હોવાથી તેને પૂજનજનો પ્રયોજક માની શકાય પરંતુ આવું માનવામા આપતિ એ આવશે કે - ચારાલ વગેરે અસ્પૃશ્ય લોકો પ્રતિમાને અશ્વે ત્યાર પછી પણ પ્રતિમા પૂજનાગ્ને પૂજનન્ય ફળ મળશે, કારણ કે પ્રતિષ્ઠાધ્વસ તો સાદિ-અવિનાશી હોવાથી તે મમથે વિદ્યમાન જ છે તેથી આ આપતિના નિવારણ માટે અસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવથી વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાધ્વસને પૂજકલપ્રયોજક માનવો જોઈએ તેથી કોઈ ચારાલ વગેરે પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાને અશ્વે ત્યાર પછી તે પ્રતિમામા રહેલ પ્રતિષ્ઠાધ્વસ અસ્પૃશ્યસ્પર્શથી વિશિષ્ટ બનશે, નહિ કે અસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવવિશિષ્ટ માટે ત્યાર બાદ તે પ્રતિમાને જે કોઈ પૂજશે તેને પૂજનન્ય ફળ નહિ મળે, કારણ કે ત્યારે ત્યા અસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવવિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાધ્વન નથી રહેતો) ટીકાકાર શ્રીમદ્જ એમ કહે છે કે ચિનામણિકારના ઉપરોક્ત મતનુ નિગડગણ પૂર્વોક્ત યુક્તિથી જ થઈ જાય છે અર્થાત્ જે પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત થઈ હશે અને તેમા કોઈને અપ્રતિષ્ઠિતત્વનો ભ્રમ થાય તો તેવા ભ્રાત માણસને તે પ્રતિમાની પૂજથી વિશિષ્ટ ફળ મળવાની આપતિ આવશે, કારણ કે તે પ્રતિમામા અસ્પૃશ્યસ્પર્શાભાવવિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાધ્વન વિદ્યમાન છે તેથી જ તેવા પ્રતિષ્ઠાધ્વસને પૂજકલપ પ્રયોજક માની ન શકાય અહીં જે કોઈ કહેવામા આવેલ છે તે માત્ર દિશાસૂચન છે તેને અનુસાર આગળ ઘણું વિચારી શકાય તેમ છે - આ હકીકતને જણાવવા શ્રીમદ્જએ 'દિગ્' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે જિજ્ઞાસુ બ્રહ્મા અમે રચેલ કલ્યાણકન્દલી-સંસ્કૃતટીકાનું અવલોકન કરી શકે છે

ૐ પ્રતિષ્ઠાના ઇર્તા વિશે મીમાંસા ૐ

મક્તિઃ । પ્રતિષ્ઠા એ વિશેષ પ્રકારની ભક્તિ લાવવાના કારણે જ મદ્ગ થાય છે તેથી જ પોતાના દારા પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત

• મુદ્રિતપ્રતી ' મયમભાવવિશિષ્ટ' ઇત્યુદ્ગ પાઠ ।

ભવિતવિશેષાઽઽધાયકતયાઽઽદ્રિયન્તે । તથા ચોક્ત ગ્રન્થકૃતૈવ પૂજાવિશિકાયા → સચકારિયાઈ એસા જાયઈ ઠવળાઈ
બહુફલા કેઈ । ગુરુકારિયાઈ અન્ને વિસિદ્ધવિહિકારિયાઈ અ ॥ થકિલ્લે વિ ય એસા મળઠવળાઈ પસત્થિગા ચેવ ।
આગાસ-ગોમયાઈહિ એત્થમુવલેવળાઈ હિય ॥ ઉવયારગા ઇહ સોવઓગસાહારણાણ ઇદ્દફલા । કિચિ વિસેસેણ તઓ
સવ્વે તે વિભઙ્ગય્વવત્તિ ॥ (વિ વિ ૮/૧૩-૧૪-૧૫) આસામર્થલેશો યથા → સ્વચકારિતયા સ્થાપનયૈષા પૂજા બહુફલા
જાયત ઇતિ કેવિન્નમ્ન્યન્તે । ગુરવ = માતૃ-પિતૃ-પિતામહાદય તૈ કારિતયેત્યન્તે । વિશિષ્ટવિધિકારિતયેતિ અપરે ।

કલ્યાણકન્દલી

તત એવ સ્વપ્રતિષ્ઠાપિતત્વાદિવિશેષાઃ = સ્વકારિતત્વ-ગુરુકારિતત્વાદિવિશેષા અપિ પુરુષવિશેષે = બાહુલ્યેન વ્યવહારનયાનુસૃત-
જીવવિશેષે ભક્તિવિશેષાધાયકતયા = વિશિષ્ટભક્તિબહુમાનાદિપ્રયોજકતયા આદ્રિયન્તે । તદુક્ત પ્રતિમાશકવૃત્તૌ →
પ્રતિષ્ઠાજનિતા આત્મગતા સમાપત્તિરેવ સ્વનિરૂપકસ્યાપ્યાલમ્બનત્વસમ્બન્ધેન પ્રતિષ્ઠિતત્વવ્યવહારજનનીત્યર્થ , યા દ્રાક્ = શીઘ્ર
પ્રત્યભિજ્ઞાય પૂજા કૃતા વિશિષ્ટફલદા સ્યાત્ । વિશિષ્ટ ફલ = આકારમાત્રાલમ્બનાધ્યવસાયફલાતિશાયિ । તથા ચ પ્રતિષ્ઠિત-
વિષયક યથાર્થ પ્રત્યભિજ્ઞાનમેવ પૂજાફલપ્રયોજકમિતિ તેનાઽસ્યા પ્રતિષ્ઠાયા ગુણવતા = પ્રશસ્તગુણાના કર્તૃણા અધિકારિતા;
શુદ્ધસ્ય વિશિષ્ટસ્યાઽઽશયસ્ય સ્ફૂર્તયે 'વિશિષ્ટગુણવત્પ્રતિષ્ઠિતેય' ઇતિ પ્રત્યભિજ્ઞાને વિશિષ્ટાધ્યવસાયસ્ય પ્રત્યક્ષસિદ્ધત્વાત્ । વૈગુણ્યે
તુ = પ્રતિષ્ઠાવિધિસામગ્રસમ્પત્તૌ તુ તત્ = પ્રત્યભિજ્ઞાનાત્ સ્વતોઽપિ ઉપનતાદ્ બાહ્યસામગ્રી વિના મનસોઽપ્યુપસ્થિતાત્
પ્રતિષ્ઠાફલમિદમ્ ← [ગા ૧૬] ।

ગુરવઃ = માતૃ-પિતૃ-પિતામહાદય ઇતિ । અત્ર ચ માતૃ-પિતૃ-પિતામહાદિષુ બિમ્બપ્રતિષ્ઠાયા. પ્રયોજકકર્તૃત્વમેવાભિ-
મતમ્, ઉત્તર્ગત. સૂરેરેવ પ્રતિષ્ઠાકર્તૃત્વાત્ । એતત્તત્ત્વમજ્ઞાનાના. કેચિતુ → શ્રાવકેળૈવાઽર્હત્પ્રતિમાપ્રતિષ્ઠા કાર્યા, દમયન્તીચરિત્ર-
ભુવનસુન્દરીચરિત્ર-વૃહત્કલ્પાદિષુ શ્રાવકસ્યૈવ જિનબિમ્બપ્રતિષ્ઠાકર્તૃત્વેન શ્રવણાત્ । તથાહિ દમયન્ત્યા → તત્થ બહુમજ્જદેસે
પવરાયયણ પરાણ ભત્તીઈ । કારવિય જિણભુવણે પઠિદ્ધિય સતિજિણવિવ ॥ [] ઇત્યેવમુક્તત્વાત્ દમયન્ત્યૈવ પ્રતિષ્ઠા કૃતા,
તત્ર યતેરભાવાત્ । ભુવનસુન્દર્યા ચ → શક્રાવતારે એક બિમ્બમાશ્રિત્ય શક્ર-ચક્રવર્તિ-વાસુદેવાદયશ્ચક્રિરે પ્રતિષ્ઠામ્ ← ઇત્યુક્તમ્ ।
વૃહત્કલ્પભાષ્યચૂર્ણૌ → સાવઓ કોઽવિ પદમ જિણપઠિમાઈ પતિદ્ધવળ કરેતિ ← [૧૭૯૨] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રીપ્રચુન્નસૂરિકૃતસ્ય
સ્થાનકાપરનામ્નો મૂલશુદ્ધિપ્રકરણસ્ય વૃત્તૌ શ્રીદેવચન્દ્રસૂરિણા → કાઝળ પાળવિત્તિ ફલેહિ તો ગિરિગુહાઈ મજ્જમ્મિ
મદ્ધિયમયજિણપઠિમ કાઝ વદેઈ ભત્તીઈ ॥૧૨૬॥ ← ઇત્યેવ નર્મદાસુન્દરીકૃતત્વેન જિનપ્રતિષ્ઠા દર્શિતા । કથાકોશસ્વોપજ્ઞવૃત્તૌ
અપિ → અઢવીપરસે વેયજ્ઞવાસિવિજ્ઞાહરેહિ ભગવઓ તિલોયનાહસ્સ જુગાદિદેવસ્સ મુત્તાસેલમઈ પઠિમા પઠિદ્ધિયા અહેસિ
← [ગા ૨ પૃ ૨-૫ ૯] ઇત્યુક્તમિત્યાહુઃ ।

અત્ર વદન્તિ → દમયન્તી-ભુવનસુન્દરી-નર્મદાસુન્દરીભિ. સ્થાપનામાત્રમેવ કૃત, ન તુ સમ્પૂર્ણ પ્રતિષ્ઠાવિધિ. સમનુષ્ઠિત.;
સદ્બાહ્વાન-વેદિ-વારક-જવારકાળા તત્કાલ-દેશયોરસમ્ભવાત્ । કથારત્નકોશે શ્રીદેવભદ્રસૂરિદર્શિત. 'ઘોસાવેજ્ઞ અમારિ, રત્ના
સઘસ્સ તહ ય વાહરણ । વિત્તાણિયસમ્માણ, કુજ્ઞા ચેત્તસ્સ ય વિસુદ્ધિ ॥ નવર સુમુહુત્તમિ, પુવ્વુત્તરદિસિમુહ સઝળપુવ્વ ।
વજ્જતેસુ ચઝવ્વિહ-મગલતૂરેસુ પઞ્જરેસુ ॥ તો સવ્વસઘસહિઓ ઠવળાપરિય ઠવિત્તુ પઠિમપુરો । દેવે વદઈ સૂરી પરિહિયનિરુવહયસુઙ્-
વત્થો ॥' [પૃ ૮૬-ગા ૧૭-૧૯-૨૦] ઇત્યાદિ. પ્રતિષ્ઠાવિધિસ્તત્ર ન પ્રવૃત્ત ઇતિ સુપ્રસિદ્ધમેવ । અજ્ઞાઽસિદ્ધૌ કથ પ્રધાનસિદ્ધિ. ।
વૃહત્કલ્પભાષ્યચૂર્ણાદિષુ ચેનર્થાનુપપત્તે. શ્રાવકાળા તત્પ્રયોજકકર્તૃત્વમેવાવસેયમ્ । તદુક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્યવૃત્તૌ શ્રીક્ષેમકીર્તિસૂરિભિઃ

યવી વગેરે વિશેષ પ્રકારો પણ વ્યક્તિવિશેષમા વિશેષ પ્રકારની ભક્તિ લાવવાના કારણે આદરણીય છે (અર્થાત્ 'આ પ્રતિમાની
પ્રતિષ્ઠા મે કરાવેલી છે' આવી બુદ્ધિ થવાથી અમુક ભાગ્યશાળીઓને વિશેષ પ્રકારની ભક્તિ ઉત્પન્ન થતી હોય તો તેવી વ્યક્તિએ
પોતે જ પ્રતિષ્ઠા = અજનશલાકા કરાવીને પ્રભુભક્તિ કરવી જોઈએ આ પ્રમાણે અમુક જૈનાચાર્યો વિધાન કરે છે) મૂળગ્રંથકાર
શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજે જ ત્રણ ગાથા દ્વારા પૂજાવિશિકામા કહ્યું છે → પોતે કરાવેલ સ્થાપનાથી આ પ્રતિષ્ઠા બહુફળવાળી
થાય છે- એમ કેટલાક જૈનાચાર્યો કહે છે પોતાના ગુરુવર્ગે કરાવેલ પ્રતિષ્ઠાથી બહુ ફળ મળે છે- એમ અન્ય જૈન વિદ્વાનો કહે
છે અમુક જૈન આચાર્ય 'વિશિષ્ટ વિધિથી કરાવેલ સ્થાપનાથી પ્રતિષ્ઠા બહુફળવાળી થાય છે' એમ કહે છે [૧] શુદ્ધ જમીનમા
પણ મનથી કરેલ સ્થાપનાથી આ પ્રતિષ્ઠા પ્રશસ્ત બને છે (પ્રતિષ્ઠા બુદ્ધિથી) ખુદ્દી જગ્યામા છાણ વગેરેથી ઉપલેપન = લિપણ
વગેરે પણ હિતકારી છે [૨] 'પોતાના ઉપયોગને સમાન એવા અનુયાયીના ઉપકારક અગ હોવાથી કઈક વિશેષતાથી ઈષ્ટ ફળ
આપનાર તે બધા પક્ષોનું વિભજન કરવું = યોગ્ય વિભાગ કરવો [૩] આ ત્રણેય ગાથાનો આશિક અર્થ ટીકાકાર શ્રીમદ્જ
જણાવે છે કે 'પોતે કરાવેલ સ્થાપનાથી = પ્રતિષ્ઠાથી પૂજા બહુફળવાળી થાય છે' એમ કેટલાક જૈનાચાર્યો માને છે 'માતા,
પિતા, દાદા વગેરે ગુરુજનોથી કરાવાયેલ પ્રતિષ્ઠાથી પૂજા બહુફળવાળી થાય છે' એમ અન્ય જૈનાચાર્યો કહે છે 'વિશિષ્ટ વિધિથી

સ્થાપિતલે = શુદ્ધસ્થાનમાત્રે અપિ એવા મન સ્થાપનયા વિશિષ્ટવિધિસામર્ગી વિના પશનમસ્કારસ્થાપનામાત્રેણાપિ પ્રગ્નસ્તા = અભિમતા, અત્રાઽઽકાશગોમયાદિભિ = પવિત્રોર્ધ્વસ્થ(મય)ગોમયાદિભિ ઉપત્તેપનાદિ ભૂમ્યાદેહિત, તાવન્માત્ર-વિધેરપિ ફલદત્વાત્ । એ સર્વેઽપિ પક્ષા સ્વોપયોગસાધારણાનામનુષ્ઠાનાના 'ઉવચારગતિ ઉપકારાદ્ગાનીતિ કિંચિદ-

કલ્યાણકન્દલી

→ શ્રાવકા કેચિત્ જિનાના પ્રતિમામુ પ્રથમત 'પટ્ટવણે'તિ પ્રતિષ્ઠાપન કર્તુકામા <- [ગા ૧૭૧૨-૪] ઇતિ । શ્રાવકસ્ય પ્રતિષ્ઠાકર્તૃત્વે તુ 'પ્રતિષ્ઠા કર્તુકામા' ઇત્યુક્ત સ્યાત્ । તતશ્રાચાર્ય પ્રતિષ્ઠા કરોતિ, ત કુર્વન્ત શ્રાવક. પ્રયુક્તે ઇત્યર્થપરમેવ તજ્ઞાતમ્ । કથાકોશવૃત્તિવચનમપિ વિદ્યાધરકૃત પ્રતિમાન્યસનમેવ ચોવપતિ, ન તુ પ્રાણપ્રતિષ્ઠામુ; 'મહુરાનગરી ઘરે કાપ પઢમ અરિહતા પટ્ટવિજ્ઞતિ, મગલનિમિત્ત । જહ ન કરેતિ ઘર પડતિ <- [૧૭૭૬] ઇતિ વૃહત્કલ્પભાષ્યવિગેપચૂર્ણિ-વચનવત્ । તદુક્ત જીવાનુશાસને શ્રીદેવસૂરિભિ- → જડ પુણ પટ્ટઅત્યો હવેજ તો મહુરણયગેહેમુ । મગલપદિમાણ પિ હુ તુમ્હ મયા પાવડ પડઠા <- ॥૧૩॥ સૂરે. પ્રતિમાપ્રાણપ્રતિષ્ઠાકર્તૃત્વ તુ → રૂપ્યકચોલકમ્થેન વિધિના મધુ-મર્ષિયા । નેત્રોન્મીલન કુર્વાત્, સૂરિ સ્વર્ણશલાકયા ॥ <- [] ઇતિ વાચકોમાસ્વાતિકૃત-પ્રતિષ્ઠાકલ્પવચનાત્ પ્રસિદ્ધમેવ । સમુદ્રા-ચાર્યેણાપિ → સદસેણ ધવલવત્થેણ વેદિય વામ-ધૂન-પુષ્પેહિ । અભિમતિય તિવારા સૂરિણા સૂરિમતેણ ॥ <- [] ઇત્યુક્તમ્ । → યુદ્ધદાણ-મતનામો આહવણ તહ જિણાણ દિસિવધો । નેતુમ્મીલણ-દેસણા ગુરુઅહિગારા ઇહ કપ્પે ॥ [] પ્તાનિ ગુર-કૃત્યાનિ, ઝેપાણિ તુ શ્રાદ્ધકૃત્યાનિ ઇતિ તપાગચ્છસામાચાર્યાવચનાત્ <- ઇતિ ગુણરુત્નસૂરિણા પ્રતિષ્ઠાકલ્પે યદુક્ત તતોઽપિ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાયા પ્રધાનકર્તૃત્વ શ્રાવકે ન સિધ્યતિ, નેત્રોન્મીલનસ્યેવ વ્યવહારત તાત્ત્વિકપ્રતિષ્ઠારૂપત્વાત્ । પ્રાચીનસામાચારીપ્રકરણેઽપિ (પૃ ૩૧) અયમેવાર્થ ઉક્ત । સકલચન્દ્રોપાધ્યાયેનાઽપિ પ્રતિષ્ઠાકલ્પે દર્શનજ્ઞાનચારિત્રોપેતસ્ય નિર્ણયિગ્રહસ્ય મહાપ્રભાવકમ્યાચાર્યસ્યેવ પ્રતિષ્ઠાધિકારિત્વમાવેદિતમ્ [પૃ ૪] । કથાગ્નનકોશેઽપિ શ્રીદેવભદ્રસૂરિભિરેવ → મોવત્રવદિયાણ કુજ્ઞા મહુમક્રરાહિ ભરિયાણ । કુણગસલાગાણ ત્રિવ-નયણ-ઝમ્મીલણ લગે । સમ્મ પટ્ટમતેણ અગમધીસુ અક્ષરત્રાગ । કુણમાણો ણમણાં સૂરિ વામે સિવેજ તહા ॥ <- [પૃ ૮૬ ગા ૪૦/૪૩] ઇત્યેવ સૂરેરેવ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાયા પ્રધાનકર્તૃત્વમાવિષ્કૃતમ્ । પ્રતિષ્ઠાકલ્પેઽપિ → તો ઇદ્ધસે પત્તે હેમસલાગાણ મતવિદિપુચ્ચ જિણેનેતુમ્મીલણય કરેજ વન્ને નસ તત્થ ॥ અન્ઠી-નિલાડ-સધિસુ હિયણ વિય મિરિપયાડણ વન્ને । રયસસ વદિયાણ ગહિયમહૂ ધિરમણો સૂરિ ॥ <- [] ઇત્યેવ સૂરે પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવિધિનિયોગ પ્રોક્ત । યદપિ શત્રુઞ્ચ-માહાત્મ્યે ધનેશ્વરસૂરિભિઃ - પ્રતિષ્ઠામર્હતા યો હિ કાર્યેત્સૂરિમન્ત્રત । મોઽર્હંત્રપ્રતિષ્ઠા લભતે યથા વાપસ્તથા ફલમ્ ॥ <- [૫/૫૦૦] ઇત્યુક્ત તતોઽપિ સૂરેરેવ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાકર્તૃત્વ શ્રાવકાર્દનાઞ્ચ તત્કારકત્વ સિધ્યત । અન્યત્રાપિ → પ્રતિષ્ઠાપ્યા જિનેન્દ્રાણા પ્રતિમા નિર્મિતા નવા. । વિધિના સૂરિમન્ત્રેણ ગુરુણા ત્રણચારિણા ॥ <- [] ઇત્યુક્તમ્ । ચેત્યવન્દનમહાભાષ્યેઽપિ → ડય વહુવિહવિવાડ સૂરિહિ પડઠાડ દાસતિ । મવિયાણદકરાઈ પમાવગાડ પવયણસ્મ ॥૩૧॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । કાશહદ-શ્રીભિન્નમાલ-સત્યપુરાદિપુ સવત્સરાન્વિતાઽઽચાર્યનામાશ્રણિ જિનવિમ્બેપુ દ્વડન્ત ણ્વ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાકર્તૃત્વયા । તદુક્ત જીવાનુશાસને દેવસૂરિભિઃ → તહ કાસદ્દહ-મિરિભિલ્લમાલ-સચ્ચરવિરમાઈણ । અપમાણય કુણતેહિ તેહિ અપ્પા ભવે સિત્તો ॥ <- [૧૪] ઇતિ । કાશહદીયજિનસ્તોત્રેઽપિ → નમિ-વિનમિકુલાન્વચિભિર્વિદ્યાધરનાથ-કાલિકાચાર્ય । કાશહદશ્ચરણનગરે પ્રતિષ્ઠિતો જયતિ જિનવૃષભ ॥ <- [] ઇત્યુક્તમ્ । વિધ્યનભિજ્ઞનયા પ્રાણપ્રતિષ્ઠાકરણે મહાપાય ણ્વ । તદુક્ત પાદલિપ્તસૂરિભિઃ → અવિયાણિ-જ્ઞ ય વિહિ જો હવેતિ મૂઢમાણો । અહિમાણ-લોહજુત્તો નિવડડ સમારજલહિમિ ॥ <- ઇતિ । પ્રાણપ્રતિષ્ઠાકરણે સૂરેર્યથા ન મહાવ્રતાદિલોપ તથા વિવિદિપુમિ. શ્રીઅજિતદેવસૂરિવિરચિત મોહોન્મૂલનવાદસ્થાનક વિલોકનીયમ્ । આચારદિનકરે તુ ચરતરાગ્ઞીયેન શ્રીવર્ધમાનસૂરિણા → આચાર્યે પાઠકૈશ્વેવ સાધુમિ જ્ઞાનમત્ત્રિયે । જૈનવિપ્રૈશ્ચ શુદ્ધકૈશ્વ પ્રતિષ્ઠા ક્રિયતેઽર્હત ॥ <- [પ્રતિષ્ઠાવિધિ-પૃ ૧૪૭-ગા ૧૪] ઇત્યુક્ત તચિન્તનીયમ્ ।

શુદ્ધસ્થાનમાત્રેઽપિ મનઃસ્થાપનયા પશ્ચનમસ્કારમાત્રેણાઽપિ પ્રગ્નસ્તા = ફલાવહા । ન ચ વિમ્બવિરહે શુદ્ધસ્થાનમાત્રે મન સ્થાપનયા નમસ્કારકરણે કો હિ લાભ ઇતિ શઙ્કનીયમ્, તત્ર મનોમય્ય વિમ્બસ્ય સદ્વાવાત્, વિમ્બસ્યાઽષ્ટવિધત્વેન પૈરંપ્યુક્ત-ત્વાત્, યયોક્ત → ઠૈલી દારમયા લૌહી લેપ્યા લેખ્યા ચ મૈકતી । મનોમયા મગિમયા પ્રતિમાઽષ્ટવિધા સ્મૃતા ॥ <- []

ઝાવેલ પ્રતિષ્ઠાથી પૂજા દળવાળી થાય છે ' એમ અપર જ્ઞેનાચાર્યો માને છે [૧] કેવળ શુદ્ધ જગ્યામા પણ મનસ્થાપનાથી = વિશિષ્ટ વિધિ-નામથી વિના નવડાગની સ્થાપના કરવા માત્રથી પણ પૂજા પ્રથસ્ત છે, માન્ય છે શુદ્ધ જમીનમા પ્રભુપ્રતિમાની બુદ્ધિથી પવિત્ર ધાસ = દર્બ નામનુ ધામ, છાણ વગેરેથી શુદ્ધ જમીન વગેરેનુ ઉપલેપન = લિપણ પણ કિતકારી છે અર્થાત્ ઈંત આટલી વિધિ પણ દળ આપે છે [૨] આ બધા ય પક્ષો પોતાના ઉપયોગને સમાન = અનુરૂપ એવા અનુષ્ઠાનોના ઉપકારક અગો છે આથી કોઈક વિશેષતાથી વિશિષ્ટ દળને આપે છે કાશુ કે દરેક ક્રિયા = અનુષ્ઠાન બધાને ઉપયોગમદ્દથ = સ્વોપયોગસમાન = પોતાના ઉપયોગને અનુસાર નુદર હોય છે કોઈ પણ અનુષ્ઠાન કોઈને સ્વચ્ચતિથી = પ્રકૃતિથી = સ્વભાવથી પ્રતિનિયત નથી

વિશેષેષેષ્ટફલા । કર્મ હિ સર્વ સર્વસ્યોપયોગસદૃશ પ્રશસ્ત, ન તુ કસ્યચિત્ કિંચિત્ જાત્યા પ્રતિનિયતમ્ । તતો યસ્ય યદુપકારક તસ્ય તદિષ્ટમિતિ સ્વકૃતસ્થાપનાદિપક્ષા સર્વેઽપિ વિભવતલ્યા । સ્વકૃતસ્થાપનાદિબુદ્ધ્યા ભવિતિ-વિશેષોત્પત્તૌ સમીચીના મમત્વકલહાદ્યુત્પત્તૌ વાઽસમીચીના ઇતિ ભાવ ।

કલ્યાણકન્દલી

કિંચિદ્વિશેષેણ ભક્ત્યાદિવિશેષેણ ઇષ્ટફલાઃ । અતો ન તે દૂપયિતવ્યા., તદુક્ત ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યેઽપિ → તો સુત્તાઽપડિસિદ્ધા પવયણસોહાવહા ચિરપવત્તા । સત્ત્વા ન દૂસિયવ્વા આયરણા મુત્તિકામેહિ ॥૩૩॥ ← ઇતિ ।

સર્વેઽપિ વિભક્તવ્યા ઇતિ । સત્યેતરવિભજનમેવાઽઽવેદયતિ - સ્વકૃતસ્થાપનાદિબુદ્ધ્યા ભક્તિવિશેષોત્પત્તૌ જિનવિમ્વાદિ-ગોચરભક્તિવિશેષોત્પત્તૌ સમીચીના ઇતિ મમત્વ-કલહાદ્યુત્પત્તૌ વાસમીચીના ઇતિ ભાવ ।

યથોક્ત સમ્યક્ત્વપ્રકરણે → ગુરુકારિયાઈ કેઈ અન્ને સયકારિયાઈ ત વિતિ । વિહિકારિયાઈ અન્ને પડિમાળ પૂઅળવિહાળ ← ॥૨૫॥ તદ્વ્યાખ્યા ચૈવ → ગુરવો માતૃ-પિતૃ-પિતામહાદય. તૈ કારિતાયા કેચિત્, અન્યે સ્વયકારિતાયા, વિધિકારિતાયા-સ્ત્વન્યે પ્રતિમાયાસ્તત્પૂર્વાભિહિત પૂજાવિધાન બ્રુવન્તિ, કર્તવ્યમિતિ શેષ. । અવસ્થિતપક્ષસ્તુ ગુર્વાદિકૃતત્વસ્વાનુપયોગિત્વાત્ મમ-ત્વાઽગ્રહરહિતેન સર્વપ્રતિમા અવિશેષેણ પૂજનીયા, સર્વત્ર તીર્થકૃદાકારોપલમ્બેન તદ્વુદ્ધેરૂપજાયમાનત્વાત્, અન્યથા હિ સ્વાગ્રહવશાત્ અર્હદ્વિમ્બેઽપ્યવજ્ઞામાચરતો દુરન્તસસારપરિભ્રમણલક્ષણો બલવદ્ગુણઃ સમાઢૌકતે । ન ચૈવમવિધિકૃતામપિ પૂજયતઃ તદનુમતિદ્વારેણા-ઽઽજ્ઞામજ્જલક્ષણદોષાપત્તિ., આગમપ્રામાણ્યાત્ [શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિ પૃ.૧૩૩] । તથાહિ શ્રીવૃહત્કલ્પભાષ્યે → નિસ્સકઢમનિસ્સકઢે વા વિ ચેઈ સવ્વહિ થુઈ તિન્નિ । વેલ વ ચેઈઆણિ ય ણાઽ ઇક્કિવ્વકયા વા વિ ॥૧૮૦૪॥ ← ઇતિ । → નિશ્રાકૃતે = ગચ્છપ્રતિબદ્ધે, અનિશ્રાકૃતે વા તદ્વિપરીતે ચૈત્યે સર્વત્ર તિસ્રં સ્તુતયો દીયન્તે । અથ પ્રતિચૈત્ય સ્તુતિત્રયે દીયમાને વેલાયા અતિક્રમો ભવતિ, ભૂયાસિ વા તત્ર ચૈત્યાનિ તતો વેલા ચૈત્યાનિ વા જ્ઞાત્વા પ્રતિચૈત્યમેકૈકાઽપિ સ્તુતિર્દાતવ્યેતિ ← ઇતિ વૃહત્કલ્પવૃત્તિકૃતઃ શ્રીક્ષેમકીર્ત્યાચાર્યાઃ । ગુરુકારિતાદિપ્રતિમાપૂજનમતપ્રતિપાદનાવસરે શ્રીતિલકાચાર્યેણ તુ દર્શન-શુદ્ધિપ્રકરણવૃત્તૌ → પર મતાન્યેવૈતાનિ, કાર્યપક્ષસ્ત્વર્હત્પ્રતિમા દૃષ્ટ્વા પૂજયેદ્, અન્યથાઽવજ્ઞા સ્યાત્ ← [ગા ૨૫ વૃ પૃ ૧૭૧] ઇત્યુક્તમ્ । એતેન → ગચ્છાન્તરીયાઃ પ્રતિમા ન વન્દનીયા ગચ્છાન્તરપરિગૃહીતત્વાત્ । યો યો ગચ્છાન્તરપરિગૃહીત સોઽવન્દનીયઃ યથાઽન્યગચ્છસાધુ. ← ઇતિ ધર્મસાગરમતમપિ પ્રત્યુક્તમ્ । અન્નાવસ્થિતપક્ષો હોવ જિનપૂજાનિયામક ઉત્સર્ગતો વિધિકારિતત્વમેવ, ગુરુકારિતત્વસ્વયકારિતત્વયોરપિ તદ્વિશેષરૂપયોરેવાત્રોપન્યાસાત્ । અત એવ વિષયવિશેષપક્ષપાતોલ્લસદ્વીર્યવૃદ્ધિહેતુભૂતતયા તદન્યથાત્વે ચ ત્રયાણામપિ પક્ષાણા મજનીયત્વોક્તિ. । વિધિકારિતાઽસમ્પત્તાવપવાદતસ્ત્વાકારસૌષ્ઠવમવલમ્બ્ય મનઃપ્રસત્તિરાપાદનીયા । ન ચૈવમવિધ્યનુમતિ. અપવાદાલમ્બનેન તન્નિરાસાત્ ક્રમદેશનાયા સ્થાવરહિંસાઽનુમતિવદ્ ભક્તિવ્યાપારપ્રદર્શનેન દોષોપસ્થિતિપ્રતિરોધાદ્ધા કાવ્ય એવ વ્યક્તિપ્રદર્શનેનેતિ શાસ્ત્રસ્થિતિ. પ્રતિમાશતકવૃત્તૌ [ગા ૭૧] વ્યક્તા ।

ઉપલક્ષણાત્ સ્નાત્ર-પૂજાદૌ સામાચારીવિશેષેણ વિવિધવિધિદર્શનેઽપિ ન વ્યામોહ કાર્ય., અર્હદ્ધક્તિફલસ્યૈવ સર્વેષા સાધ્યત્વાત્ । ગળધરાદિસામાચારીષ્વપિ ભૂયાસો ભેદા ભવન્તિ । તેન યદ્વદ્ધર્માદ્યવિરુદ્ધમર્હદ્ધક્તિપોષક તત્તત્ર કેષામપ્યસમ્મતમ્ । એવ સર્વધર્મકૃત્યેષ્વપિ જ્ઞેયમિતિ શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તૌ વ્યક્તમ્ [પૃ.૧૩૨] । યદ્વપિ સમ્યક્ત્વકુલકે → અહિગારિણો અ સદ્ધો વાવળકુમળ-કુમરહિઽ અ । તેળ કારઈઅવ્વ જિળભુવળ વદળિજ્ઞમિળ ॥ નિપ્પાવિઝળ એવ જિળભવળ સુદર તહિ વિવ । વિહિકારિઅ ચ વિહિઆ સુપઈઝા સાહુળો મળ્ણા ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । વ્યવહારભાષ્યેઽપિ → આગમવિહિણા કારિય સુગુરુવળ્ણે સુસાવળેહિ ચ । નાયજ્ઞિઅવિત્તેળ ત આયળળ જિળા બિતિ ॥ સન્નાળ-ચરળ-દસળપમુક્કસાહૂહિ જા પરિળહિઆ । તાઓ જિળપડિમાઓ અળાયળળ હુતિ જુત્તિળ ॥ જિળવિવળળાયળળ કુસાહુપરતતયા સમુદ્ધિઽ । દિઽતો જિળપડિમાવોડિયલિળા-ઽયળળ ઇહ ॥ અળાયળળ પુળ ણળ-દસળ-ચરળઘાયળળ ઠળ । મુક્કલ્લિસુધમ્મિજળળવજ્જળિજ્ઞ વિસુદ્ધભાવેળ ॥ ← [] ઇત્યુક્ત તથાપિ પુણાલમ્બને તદપિ વન્દનીયમેવ । તદુક્ત વૃહદ્ભાષ્યે → અસઈ વિહિચેઈઅમ્મિ સદ્ધામળાઈ કારળ નાઽ । વચ્ચતિ તત્થ મુળિળો નો મુળિળો જે અળીયત્થા ॥ ← [] ઇતિ । સામ્પ્રત તુ જીતેનાઽન્યતીર્થીયજ્યોતિષ્કાધ્યયનવત્

(અર્થાત્ કોઈ ધર્મક્રિયા કોઈને વરેલી નથી કોઈ પણ ધર્મક્રિયાનો કોઈ ઠેકેદાર - ઈશ્વરદાર નથી) તેથી જેને જે પ્રકારનુ અનુષ્ઠાન ઉપકારક હોય તેને તે અનુષ્ઠાન આદરુ સાધુ છે માટે સ્વકૃતપ્રતિષ્ઠા વગેરે બધાય પક્ષોનુ યોગ્ય વિભજન કરવુ કહેવાનો ભાવ એ છે કે 'મે આ પ્રતિમાની અજનશલાકા - પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે' વગેરે બુદ્ધિથી વિશેષ પ્રકારે પ્રભુભક્તિ ઉત્પન્ન થાય તો તે બધાય પક્ષો સારા છે અને તેવા પ્રકારની બુદ્ધિથી-આગ્રહથી મમતા, ઝઘડા વગેરે ઉત્પન્ન થાય તો તે બધા પક્ષો ખરાબ છે

इत्थश्च ये गुर्वादिप्रतिष्ठापितत्वं सर्वथाऽनुपयोगीति वदन्ति 'तेषां, ये च विधिप्रतिष्ठापितत्वं एव निर्भरं कुर्वन्ति तेषां अभिप्रायः त एव विदन्ति इति' कृतमतिविस्तरेण ॥८/४॥

પ્રકૃતમુદ્યતે । નાનુ કિમિતિ સ્વાત્મન્યેવ પર સ્થાપન ઉદ્યતે, નાન્યત્ર ? इत्याशङ्कयाह → 'वीजमि'ત્યાદિ ।

वीजमिदं परमं यत्परमाया एव समरसापत्तेः । स्थाप्येन तदपि मुख्या हन्तेपेवेति विज्ञेया ॥८/५॥

इदं = स्वात्मनि मुख्यदेवतास्वरूपगतवीतरागत्यादिगुणस्थापनं बीजं = कारणं वर्तते परमं = प्रकृष्टं यत् = यस्मात् परमाया एव = प्रकृष्टाया एव समरसापत्तेः = मुख्यदेवतास्वरूपतुल्यतापत्तेः, स्थाप्येनापि = विम्वेनाऽपि

કલ્યાણકન્દલી

दर्शनशुद्धिप्रकरणाद्यनुसारेण देशतोऽविधिवैतन्मपि उत्सर्गतो वन्दनीयादितयाऽऽशङ्कतात्वं प्रतिपन्नमिति व्यक्तं द्रव्यसप्ततिकवृत्तौ । प्रतिमाशतकवृत्तौ तु → प्रतिष्ठाकारणाऽसम्पत्तो प्रतिष्ठाकर्तृगुणानां प्रायो दुर्लभत्वं वा कटुक-दिग्गम्बर-प्रतिष्ठित-द्रव्यलिङ्गिद्रव्य-निष्पन्नव्यतिरिक्ता सर्वा अपि प्रतिमा वन्दनीया इति वचनप्रतिष्ठापि फलावहेत्याम्नायविदः । त्रयानादगेऽपि कर्तृगतोत्कटदोष-ज्ञानाच्छुद्धाऽऽशयाऽपरिस्फूर्ते । अत एव साधुवासक्षेपादवन्दनीयास्तिष्ठोऽपि वन्दनीयता नातिक्रामन्तीति मूर्चिकवर्चिना श्रीहीरानामधेयानामाजा, ततः शुद्धाशयस्फूर्तेरप्रतिहतत्वादिति ← [गा ७६ पृ ४७३] प्रोक्तम् ।

वस्तुतस्तु सर्वत्र निर्मल मन एव तत्त्वमिति परमार्थः, → नाञ्चलो मुखवरत्र न, न राक्ता न चतुर्दशी । न श्राद्धादिप्रतिष्ठा वा तत्त्व किन्त्वमल मन ॥ ← [यो सा २/२४] इति योगसाग्वचनमवलम्ब्य मद्भेद-गच्छकलह-ममत्वादिपरिहायरतना भाव्य भक्तिविशेषाधाने एव च यतितव्यमित्युपदेशः । 'विदन्ति' इत्यनेन स्वाऽस्वरसः प्रदर्शितः, प्रथमपक्षे भक्तिविशेषाऽऽशयक-तया गुर्वादिप्रतिष्ठापितत्वस्य जीवविशेषान् प्रत्युपयोगित्वात् द्वितीयपक्षे च विधिप्रतिष्ठापितत्वं कान्तपक्षेऽभिनिवेश-कलहाद्युत्पत्तेः, साम्प्रतीनजीतव्यवहारविलोपाच्चेति दिक् ॥८/४॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → यत् परमाया एव समापत्ते इदं परमं बीजं, स्थाप्येनाऽपि तत्, इति हन्त एषा एव मुख्या विज्ञेया ॥८/५॥ इयं कारिका भक्तिद्वित्रिशિકावृत्त्यादौ [५/१८] समुद्भूता । स्वात्मनि मुख्यदेवतास्वरूपगत-वीतरागत्यादिगुणस्थापनं = वीतरागत्यादिभिः सर्वैर गुणै 'स एवाह' इति तदारोपणं यस्मात् कारणात् प्रकृष्टाया एव मुख्यदेवतास्वरूपतुल्यतापत्तेः = स्वात्मनि मुख्यदेवतास्वरूपेण तुल्यत्वस्य लाभस्य प्रकृष्ट कारणं तदभेदधीद्वारेति गम्यते, यथोक्तं बृहन्नारदोपनिषदि → यदा त्वभेदविज्ञानं जीवात्म-परमात्मनो । भवेत्तदा मुनिश्चेष्टा । 'पाशच्छेदो भविष्यति ॥

હકીકત આ ગીતે હોવાથી જે લોકો એમ કહે છે કે → 'મારા બા-બાપુજી વગેરેએ આ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે' આ બુદ્ધિ સર્વથા = તદન નિરુપયોગી છે ← તેઓનો આશય તેઓ જ જાણે અને જે લોકો 'વિધિથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલ હોય તેવી પ્રતિમાનું પૂજન જ ણદાયી અને' એવો આશય રાખે છે તેઓનો આશય પણ તેઓ જ જાણે અનિવિન્નાર કગવાથી મર્યું (આવું કહેવાની પાછળ શ્રીમદ્જનો આશય એ છે કે 'મારા બા-બાપુજીએ આ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે' આવી બુદ્ધિથી પૂજ કરવામા મમતા, ઝઘડા વગેરે ન થતા હોય અને વિશેષ પ્રકારે પ્રભુભક્તિ પ્રગટે તો 'ગુરુપ્રતિષ્ઠાપિતત્વપક્ષ તદન અનુપયોગી છે' એવું કહેવાનું દુ સાહસ ન કરાય તેમ જ 'વિધિપ્રતિષ્ઠાપિત પ્રતિમાને પૂજવાથી જ કળ મળે' એવો આશય એવો પણ વ્યાજબી ન કહેવાય કારણ કે પૂર્વકાળમા રાત્ર, પ્રધાન, મત્રી, સેનાપતિ, નગરથેઠ વગેરેએ જિનપૂજ કર્યા બાદ જ ભોજન-પાણી કરવાનો નિયમ કર્યો હોય અને જગલ વગેરેમા અનેક દિવસો સુધી રહેવું પડે, પ્રવાસ કરવો પડે તો જગલ વગેરેમા માટી, રેતી વગેરેની જિનપ્રતિમા બનાવી તેની નવકારથી સ્થાપના કરીને તેઓ પૂજ કરતા હતા-તેવી વાતો પ્રાચીન ગ્રંથોમા આવે જ છે નર્મદાનુદરી, ભુવનનુદરી, દમયંતી વગેરેના પ્રસંગોમા આ વાત પ્રસિદ્ધ જ છે) [૮/૪]

હવે (મૂળ ગ્રંથની સાથે) પ્રસ્તુત વિષય કહેવાય છે → 'પોતાના આત્મામા જ પ્રતિષ્ઠા એ મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા કેમ કહેવાય છે ? અન્યત્ર સ્થાપના કેમ મુખ્ય નથી કહેવાતી ?' ← આ શકાના નમાધાનમા મૂલકારણી કહે છે કે —

ગાથાર્થ :- જે કારણે પરમ સમરસપ્રાપ્તિનું આ [= સ્વાત્મસ્થાપના] પરમ કારણ છે સ્થાપ્યની સાથે પણ તે સમાપત્તિ બીજ છે તે કારણે આ [સ્વાત્મપ્રતિષ્ઠા] જ મુખ્ય જાણવી [૮/૫]

દીર્ઘાર્થ :- પોતાના આત્મામા મુખ્ય દેવતાના સ્વરૂપમા રહેલા વીતરાગત્વાદિ ગુણોનું સ્થાપન કરવું તે પ્રકૃષ્ટ એવી જ મુખ્યદેવતા-સ્વરૂપની તુલ્યતાની પ્રાપ્તિનું પ્રકૃષ્ટ કારણ છે અહીં નબધ એવો અભિમત છે કે ઉપચારથી બહાર પ્રતિમામા વીતરાગની સ્થાપનાની સાથે મુખ્ય (અભ્યંતર) વીતરાગભાવનું સ્થાપન = આરોપણ આત્મામા કરવાનું છે અને તે જ ઉપરોક્ત સમરસાપત્તિનું કારણ

સહ વહિ ઉપચારદ્વારા તત્ = ભાવસ્થાપન ઉવતસમાપત્તિવીજમિતિ યોગ । ઇતિ કૃત્વા મુખ્યા = નિરુપચરિતા દન્ત પ્રત્યવધારણે એષેવ = નિજભાવપ્રતિષ્ઠેવ વિજ્ઞેયા, નાન્યા ॥૮/૭॥

નનુ મુવત્યાદિવ્યવસ્થિતસ્યૈવ પ્રતિષ્ઠા કિ નેષ્યતે ? ઇત્યાશાઙ્વયાઽઽહ → 'મુવત્યાદાવિ'ત્યાદિ ।

મુક્ત્યાદૌ તત્ત્વેન પ્રતિષ્ઠિતાયા ન દેવતાયાસ્તુ । સ્થાપ્યે ન ચ મુખ્યેયં તદધિષ્ઠાનાઘભાવેન ॥૮/૬॥

મુવત્યાદૌ સ્થાને તત્ત્વેન = પરમાર્થેન પ્રતિષ્ઠિતાયા દેવતાયાસ્તુ જ = ગૈવ સ્વજીવે પ્રતિષ્ઠા, વિપ્રકર્ષાત્, કિન્તુ તદ્વાવસ્થૈવ સ્થાપ્યે લિમ્બે । જ ચ = ગૈવ 'મુખ્યા મુખ્યદેવતાવિપયા ડય = પ્રતિષ્ઠા, તયા મુખ્યદેવતાયા 'અધિષ્ઠાનાદેરભાવેન ।

કલ્યાણકન્દલી

← [વૃહ.નાર.૩૧/૬૧] ઇતિ ।

વિમ્બેનાઽપિ સહ વહિઃ ઉપચારદ્વારા તત્ = ણ્વવિધ ભાવસ્થાપન ઉવતસમાપત્તિવીજ = વીતરાગસ્વરૂપતુલ્યતાકારણ સમ્ભવતિ ઇતિ યોગઃ । તથાહિ ભગવદ્વિમ્બે હૃદિ ધૃતે ભગવદ્વાપ્તસમરણ તદ્ધ્યાને ચ ક્ષીણકલિપત્વાત્ નૈશ્ચયિકદ્રવ્યગુણ-પર્યાયસામ્યપર્યાલોચનાયા 'ત્વમહ અહ ત્વમિ'તિ અભેદજ્ઞાન સમાપત્તિરૂપ ભવતિ । તત્ર ચાન્તર્જલ્યે યુષ્મદસ્મત્પદે ઉલ્લિચ્યેતે । તત્ત્વ ભિન્નત્વેન જ્ઞાતયોરભેદસ્યાઽયોગ્યત્વજ્ઞાને યુષ્મદસ્મત્પદયોઃ વેદાન્તિરીત્યાઽસ્વખંડવ્રહ્મણિ જહદજહલ્લક્ષણાયમાન્તર્જલ્પજ નિર્વિકલ્પ-કસાક્ષાત્કારરૂપ જ્ઞાનમાર્ભવતિ [ગા.૧૧ પૃ.૫૩૯] ઇત્યધિક પ્રતિમાશતકવૃત્તિતોઽવસેયમ્ ।

ઇત્યશ્ચ વિમ્બદ્વારા સમાપત્તાવિપ્વાત્મનિ વીતરાગત્વાદિગુણસ્થાપનમાવશ્યકમિતિ કૃત્વા નિરુપચરિતા નિજભાવપ્રતિષ્ઠેવ વિજ્ઞેયા, નાન્યા ॥૮/૫॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તત્ત્વેન મુક્તૌ પ્રતિષ્ઠિતાયા દેવતાયા. ન તુ । ડય સ્થાપ્યે ન ચ મુખ્યા તદધિષ્ઠાનાઘભાવેન ॥૮/૬॥ ડય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તૌ [૫/૧૯] સમુદ્ઘૃતા । ણ્તદનુસારેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા → પ્રતિષ્ઠિતત્વ-જ્ઞાનોત્પસમાપત્તયા પરેષ્વપિ । ફલ સ્યાદ્ વીતરાગાણા સન્નિધાન ત્વસમ્ભવિ ॥૧૯॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । મુક્ત્યાદાવિતિ આદિપદેન મહાવિદેહાદૌ ।

વિપ્રકર્ષાત્ = અતિદૂરત્વાત્ સિદ્ધશિલાભિધાનસ્ય મુક્તિક્ષેત્રસ્ય વીતરાગદેવાધિષ્ઠિતસ્ય મધ્યલોકાત્ સપ્તરજ્જુપ્રમિતક્ષેત્રગમ-નાનન્તરમૂર્ધ્વમુપલબ્ધે. । વસ્તુતો લોકાન્તસ્યૈવ મુખ્યદેવતાધિષ્ઠિતત્વમ્ । સદેહસીમન્ધરસ્વામ્યાઘધિષ્ઠિતસ્ય મહાવિદેહાદે. ભરતક્ષેત્રતો વિપ્રકૃષ્ટત્વ સુજ્ઞેયમેવ લઘુસદ્ગ્રહણ્યાઘમ્યાસવતામ્ । તદ્ભાવસ્ય = વીતરાગતાદે વિમ્બે સ્થાપન પ્રતિષ્ઠા ભવતિ । મુખ્યદેવતાવિપયા ડય પ્રતિષ્ઠા નેવ મુખ્યા = નિરુપચરિતા, મુખ્યદેવતાયા અધિષ્ઠાનાદેરભાવેન, હેત્વર્થે તૃતીયા, તથોક્ત સિદ્ધહેમશન્દ્યાનુશાસને → હેતુ-કર્તૃ-કરણેત્યમ્ભૂતલક્ષણે તૃતીયા ← [૨/૨/૪૪] ।

છે આપુ હોવાના કારણે નિજાત્મામા નિજભાવની પ્રતિષ્ઠા એ જ મુખ્ય = નિરુપચરિત જાણવી, અન્ય કોઈ નહિ [૮/૫]
વિશેષાર્થ :- પોતાના આત્મામા વીતરાગતા વગેરે ગુણોનુ સ્થાપન ભગવતુલ્યતાનુ પ્રધાન કારણ હોવાથી તથાવિધ સ્થાપન એ જ મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે પ્રતિમામા બાહ્યથી ઔપચારિક રીતે વીતરાગપાણાનુ સ્થાપન અને મુખ્યતયા આત્મામા વીતરાગતાનુ સ્થાપન એ જ સમાપત્તિનુ = ભગવતુલ્યતાપ્રાપ્તિનુ કારણ છે માટે પોતાના આત્મામા વીતરાગતાનુ સ્થાપન એ જ તાત્ત્વિક = મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે, નહિ કે અન્ય સ્થાપના. [૮/૫]

અહીં એવી શકા થાય કે → મોક્ષમા રહેલા વીતરાગની જ પ્રતિષ્ઠા કેમ ઈચ્છાતી નથી ? [અર્થાત્ વીતરાગનુ = મુક્તાત્માનુ જ પ્રતિમામા સન્નિધાન કેમ નથી માનતા ? એવુ માનવામા આવે તો વીતરાગપાણાની સ્થાપના કરવાની જરૂર ન રહે ← તો તેનુ નિરાકરણ કરવા મૂલકારથી જણાવે છે કે

ગાથાર્થ :- પરમાર્થથી મુક્તિ વગેરેમા પ્રતિષ્ઠિત દેવતાની [પોતાના આત્મામા પ્રતિષ્ઠા] ન જ થાય પ્રતિમામા પ્રતિષ્ઠા મુખ્ય નથી જ, કારણ કે તેમા મુક્તાત્માનુ અધિષ્ઠાન વગેરે નથી હોતુ [૮/૬]

ૐ મુક્ત વીતરાગનું પ્રતિમામાં આગમન જ થાય ૐ

હીકાર્થ :- મુક્તિ = સિદ્ધશિલા વગેરે સ્થાનમા પરમાર્થથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલ વીતરાગ દેવતાની તો પોતાના = આપણા આત્મામા પ્રતિષ્ઠા ન જ થઈ શકે, કારણ કે તે વીતરાગ દેવતાઓ અહીંથી ખૂબ [= ૭ રાજલોક] દૂર છે. માટે તેના ભાવની = વીતરાગનાદિની જ પ્રતિમામા પ્રતિષ્ઠા શક્ય છે જિભમા = પ્રતિમામા મુખ્યદેવતાવિપયક સ્થાપના એ મુખ્ય નથી જ, કારણ કે મુખ્યદેવતા નાન પ્રતિમામા આશ્રયરૂપે સન્નિધાન થતુ નથી (અર્થાત્ પ્રતિમા એ મુખ્યદેવતાથી = વીતરાગથી અધિષ્ઠિત થતી નથી) મૂળ શ્લોકમા

૧ મુદ્રિતપ્રતી 'મુરયા' પદ નાસ્તિ । ૨ મુદ્રિતપ્રતી 'અધિષ્ઠાનાદેરભાવેન' ઇતિ નાસ્તિ ।

અધિષ્ઠાન = આશ્રયણ, આદિનાઽદ્દશ્કાર-મમત્વગત્પાસનારૂપસન્નિધાનગ્રહ । તત્ત્વાધિષ્ઠાનાદિ અવીતરાગરાસારિદેવતાયા કદાચિત્ સ્યાત્ । વીતરાગદેવતાયાસ્તુ સર્વથાનુપપન્નમિતિ ભાવ ॥૮/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

અધિષ્ઠાન = આશ્રયણ સમીપાગમનરૂપ કાયિકમ્ ।

વીતરાગદેવતાયાસ્તુ અધિષ્ઠાનાદિ = અધિષ્ઠાન-સન્નિધાનાદિ સર્વથાનુપપન્નમ્ । અહદ્વારમમકારાત્મસ્વત્વસ્ય તન્નિરૂપિતસ્ય કુતોઽપિ ક્વચિદપ્યાધાનાઽસમ્ભવાત્ । ન ચ માન્તુ વીતરાગપ્રતિષ્ઠા, સરાગદેવતાયા ણ્વ માઽસ્ત્વિત્યાર્થકર્ણીયમ્, યોગિનામુપાગર્નાયાયા વીતરાગદેવતાયા ણ્વ પ્રસિદ્ધે. સરાગેશ્વરદેવતાયાશ્ચ રાગવિટમ્નિતેંગેવાશ્યુ-પગન્તુમર્હત્વાત્, મસારિપુ મસારાગામિનામિતેંગુ ચેતરેષા મક્તિ. સ્વરસમિદ્ધેતિ યોગતન્ત્રપ્રસિદ્ધમ્ । યયોક્ત મૂલકારંચ યોગદૃષ્ટિસમુચયે → મમારિપુ હિ દેવેષુ ભક્તિસ્તત્કાપ્યાગામિનામ્ । તદર્તીતે પુનસ્તત્ત્વે તદર્તીતાર્થયાપિનામ્ ॥૧૯૧॥ ← ઇતિ । ગાદીના દોષત્વેન પરમદેવે તદભાવસ્ય ન્યાય્યત્વાત્, તદુક્ત કૂર્મપુરાણે → રાગ - ટ્રેપાદયો દોષા. સર્વે ભ્રાન્તિનિવરજના ← [૩/૨૦] ઇતિ । મહાભારતેઽપિ → નાન્તિ રાગમમ દુઃખ ← [શાન્તિપર્વ- ૧૭૮/૩૮] ઇત્યુક્તમ્ । અષ્ટકપ્રકરણેઽપિ → રાગો ટ્રેપશ્ચ મોહશ્ચ ભાવમાલિન્યહેતવ ← [૨૦/૨] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત શ્રાવકપ્રજ્ઞાનો અપિ → ગગો દાંગો મોહો ણંગામિસ્યગમાઙ્ગલિગતિ । અઙ્ગમિલેમસ્ત્વા હેઠુ વિ ય સકિલેમસ્સ ← ॥૩૨૩॥ તદુક્ત યોગગતકેઽપિ → રાગો દોમો મોહો ણ્વ ણ્થાઽઽપદસગ્ના દોમો । કમ્મોદયમજગિયા વિણ્ણેયા આયપરિણામા ← ॥૫૩॥ ઇતિ । → નત્થિ રાગસમો અગ્ગિ નત્થિ દોમસમો મોહો । નત્થિ મોહસમ જાલ નત્થિ તપ્પહામમા નર્દો ॥ ← [૧૮/૧૭] ઇતિ ધમ્મપદોક્તિરપ્યત્રાનુસ્મર્તવ્યા । રાગાદીનામાશ્રવત્ત્વેનાપિ પ્રસિદ્ધિ । તદુક્ત સમયસારે → રાગો દોસો મોહો ય આસવા ← [૧૭૭] । સારસમુચયેઽપિ → ગગાદયો મહાદોષા સ્વભાવતઃ ગદિતા કુપ્પે ← [૨૭૪] ઇત્યુક્તમ્ । ન ચ વીતરાગત્વેન દેવત્વમેવ ન સ્યાત્, વિરોધાદિતિ શન્દનીયમ્, રાગાદિરહિતત્વેઽપચિન્ત્યચિન્તામણિકલ્પત્વેન સ્વેષ્ટફલદાયકતાયઽપિ તસ્ય તત્ત્વતો દેવત્વાત્ । યયોક્ત શ્રાવકપ્રજ્ઞાનો શ્રીઝમાસ્વાતિવાચકઃ → ડવગારાભાવમ્મિ વિ પુજાણ પૂયગમ્સ ડવયારો । મતાઙ્ગણ-જલણાઙ્ગણેવળે જહ તહેહપિ ॥ ← [૩૫૮]

વસ્તુતો દોષરાહિત્યમેવ પરમદેવત્વપ્રયોજક ન ત્વિષ્ટફલદાયકત્વમ્ । ઇદમવાભિપ્રેત્ય પુષ્પમાલાયા → દેવેસુ વીયરાઙ્ગો, ચારિત્તી ઉત્તમો મુપત્તેસુ । ઢાળાણમમયઢાળ વયાળ વમન્વય પચર ← ॥૧૮૫॥ ઇત્યુક્તમિતિ । તદુક્ત યોગસારે → સ્વરૂપ વીતરાગત્વ પુનસ્તસ્ય ન રાગિતા । રાગો યદ્યત્ તત્રાન્યે દોષા ટ્રેપાદયો બ્રુવમ્ ॥ તદર્પિદૂષિતો દેવ કથ મવિતુમર્હતિ ? ઇત્ય માવ્યસ્વમાસ્થાય તત્ત્વબુદ્ધ્યાઽવધાર્યતામ્ ॥ યદ્વા રાગાદિમિદોષે મર્ચસદ્સ્લેશકારકે । દૂષિતેન શુભેનાઽપિ દેવેનેવ હિ તેન કિમ્ ॥ ← [૧/૩૯-૪૦-૪૧] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → કામાનુપવત્તમ્ય ગિપુગ્રહારિણ પ્રપશ્ચિનોઽનુગ્રહશાપકારિણ । સામાન્યપુર્વગસમાનધર્મિણો મહત્ત્વકલ્પો સકલસ્ય તદ્ભવેત્ ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્તમન્યત્રાપિ → સકામા મરામા. સમાના સમોહા, સદમ્મા સકોપા સપાપા । યદિ સ્યુશ્ચ દેવાસ્તદા કો વિગેષો નૈર સાદ્રંમેષા સમાનત્વમાજામ્ ॥ ← ઇતિ । તદુક્ત કાર્ત્તિકેયાનુપ્રેક્ષાયામપિ → દોસસહિય પિ દેવ જીવહિમાઙ્ગમજુદ ધમ્મ । ગદાસત્ત ચ ગુરુ જો મળગદિ સો હુ કુદ્દિટ્ઠી ॥૩૧૮॥ ← ઇતિ । → સરાગોઽપિ હિ દેવેશ્વેત્ ગુરુત્રહ્યચાર્યપિ । કૃપાહીનોઽપિ ધર્મ મ્યાત્ કષ્ટ નષ્ટ હહા જગત્ ॥ ← [૨/૧૪] ઇતિ યોગશાસ્ત્રે શ્રીહૈમવન્દ્રસૂરિમિરુક્તમપિ ભાવનીયમત્ર. ગગાદે કર્મવન્ધકારણત્વાત્ । તદુક્ત

‘અધિષ્ઠાનાદિ’ પદમા જે આદિશબ્દ રહેલો છે તેનાથી અણકાર, મમકારની વાતનારૂપી સન્નિધાન શબ્દ છે (અર્થાત્ ‘આ પ્રતિમા એ જ હુ છું’ આવી દેવને જે બુદ્ધિ થાય તે અથવા તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ મન્દાર એ અણકારવાતના ડહેવાય તથા ‘આ મારી પ્રતિમા છે’ આવી દેવને જે બુદ્ધિ થાય તે અથવા તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ મન્દાર એ મમકારવાતના ડહેવાય આવી વાતના એ દેવનું સન્નિધાન ડહેવાય) અવીતરાગ અર્થાત્ મગાળી એવા નસારી દેવતાનું પ્રતિમામા ઉપરોક્ત અધિષ્ઠાન કે સન્નિધાન ક્યારેક થઈ જાય (એ શક્ય છે અને તેના લીધે સાત્ત્વાદિક વાંછિત ફળ આપવાની દૃષ્ટિએ પ્રતિમામા પૂજ્યતા આવે અને તેના લીધે પ્રતિમાપૂજકને પૂજ્યતા મળે તે પણ શક્ય છે) પરંતુ વીતરાગ દેવતાનું તો પ્રતિમામા અધિષ્ઠાન કે સન્નિધાન કોઈ પણ રીતે સગત નથી [૮/૬]

વિશેષાર્થ - આ શ્લોકમા જે વાતો વિશેષરૂપે ધ્યાન દેવા યોગ્ય છે [૧] મુખ્ય દેવતાસ્વરૂપ વીતરાગ સિદ્ધ ભગવતો વન્તુન નિદ્રશિલા ઉપર બિરાજમાન છે તેથી પ્રતિષ્ઠાવિધિ દ્રાગ તેઓ નીચે પ્રતિષ્ઠાકારકમા કે પ્રતિમામા આવે-ઉતરે આ વાત કોઈ પણ રીતે નભવી શકતી નથી માટે સ્વાત્મામા વીતરાગનું નહિ પણ વીતરાગભાવનું = વીતરાગપાણનું આગેપણું = સ્થાપન = પ્રતિષ્ઠા ડગવામા આવે છે સ્વાત્મામા કે પ્રતિમામા વીતરાગની સ્થાપના કરવી/માનવી એ મિથ્યા = કાલ્પનિક છે [૨] પ્રતિમામા જે મુખ્ય દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કરવામા આવે છે તે પણ મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા તો નથી જ, કારણ કે સ્થાપ્યમાન દેવનું ત્યા અધિષ્ઠાન નથી થતું પ્રતિમામા સ્થાપ્યમાન દેવતા એ પ્રજાગ્ના હોય [૩] સરાગ દેવતા [૪] વીતરાગ દેવતા જે મરાગ દેવતાની પ્રતિષ્ઠા પ્રતિમામા થાય તો તેમનું કાયિક આગમન સ્વરૂપ કાયિક અધિષ્ઠાન થાય જ- એવો કોઈ નિયમ નથી જેનેતર લોકો એવું માને છે કે →

અત્રેવાડયુત્તયમાહ → 'ઇજ્યાદે'રિત્યાદિ ।

ઇજ્યાદર્ને ચ તસ્યા ઉપકારઃ કશ્ચિદ્વ્ર મુખ્ય ઇતિ । તદતત્ત્વકલ્પનૈષા બાલક્રીડાસમા ભવતિ ॥૮/૭॥

ઇજ્યા = પૂજા તદાદે આદિના સત્કારાડભરણ-સ્નાત્રાદિગ્રહ । જ ચ = જૈવ, તસ્યા = પ્રરતુતદેવતાયા ઉપકાર સુચાનુભવસમ્પાદનલક્ષણ કશ્ચિદ્વ્ર મુખ્ય = નિરુપચરિત ઇતિ ઉપદર્શનીય । તત્ = તસ્માત્ અતત્ત્વકલ્પના = અપરમાર્થકલ્પના ઇષા મુચિતસ્થદેવતોપકારવિષયા વાલક્રીડાસમા ભવતિ । યથા વાલો જાનાવિદૈ દ્રગિડનોપારૈ ક્રીડાસુખમનુભવતિ તથેજ્યાદિભિર્દેવતાવિશેષોડપિ પરિતોષમિતિ વાલક્રીડાતુલ્યત્વમુપકારપક્ષે દોષ । ચે ત્વાત્મ-શ્રેયોડર્થ પૂજાદિ કુર્વતે જ તેષામય દોષ ઇતિ ભાવ ॥૮/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

વ્યવહારસૂત્રમાપ્યે → રાગદ્વોસાનુગયા જીવા કમ્મસ્સ વધગા હોતિ ← [૨/૧૩૬] । સિદ્ધસેનસૂરિભિરપિ દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે → ન યસ્યાસ્તિ વાઘા સ એક પરાત્મા ← [૨૧/૧૬] ઇત્યુક્તમ્ । કથારત્નકોશેડપિ → રાગો દોસો મોહો ણ્ણ કાલુસસકારિણો ગરુયા ← [પૃ ૧૫૦/૬] ઇત્યુક્તમ્ । → રાગો દ્વેષશ્ચ સસારકારણ સન્નિરિપ્યતે । તયોર્વિવર્જિતો જ્ઞાતા મુક્ત. સ પરમેશ્વર. ॥ ← (૨૧/૧૬) ઇતિ અર્હદ્ગીતાયા મેઘવિજયગણી પ્રાહ । રત્નકરણ્ડકશ્રાવકાચારે → ન રાગ-દ્વેષ-મોહાશ્ચ યસ્યાડસતઃ સ કથ્યતે ← [૬] ઇતિ સમન્તભદ્રસામ્યુક્તમપ્યત્ર ધ્યાતવ્યમ્ । અધ્યાત્મવિન્દૂક્ત → રાગો દ્વેષો મોહ ઇત્યેવામાઘા ભાવા નૂન શુદ્ધચિદ્દૂપકા. સ્યુઃ [૧/૨૩] ← ઇત્યપ્યત્ર સ્મર્તવ્યમ્ । પ્રવચનસારેડપિ → રત્તો વધદિ કમ્મ ← [૨/૮૭] ઇત્યુક્તમ્ । વીતરાગસપર્યાયા. સફલત્વન્તૂક્ત વક્ષ્યતે ચાડગ્રે [૯/૧૫] ઇતિ ધૈર્યમવલમ્બ્યતામ્ ॥૮/૬॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇજ્યાદે. તસ્યા ન ચ કશ્ચિદ્વ્ર મુખ્ય ઉપકાર ઇતિ । તત્ અતત્ત્વકલ્પના ણ્ણા બાલક્રીડાસમા ભવતિ ॥૮/૭॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા.૫/૧૯] સમુદ્ધતા ।

અતત્ત્વકલ્પના 'પૂજા-સત્કારાડભરણ-સ્નાત્ર-વન્દનાદિના મુક્તિસ્થો દેવ તુષ્યતિ' ઇતિ મુક્તિરથદેવતોપકારવિષયા બાલક્રીડાસમા ભવતિ । 'પ્રિયતે ભગવાન્ હરિ' [] ઇત્યસ્યાડપ્યસત્કલ્પનાત્ત્વામાવિષ્કર્તુમાહ- યથા વાલ ઇત્યાદિ । ઉપકાર-પક્ષે = દેવે પ્રીત્યાદિલક્ષણ ઉપકાર ઇજ્યાદિના ભવતીતિ મતે દોષઃ । ઇત્યશ્ચ 'તુષ્યામિ ન તથા પુર્ણૈર્યથા તવોપવાસતઃ' । ઇતિ શિવરાત્રિવ્રતકથાવચનમપિ ચિન્તનીયમ્, સેવકોપવાસતો યદીશ્વરઃ સુખી સ્યાત્તદા તુલ્યન્યાયેન સેવકાનુપવાસાદિના દુઃખી સ્યાદિતીશ્વરસ્ય સસારિત્ત્વમેવાડસપ્દેહત । એવમેવ → તુષ્ટેર્મોચયત. સર્વાનિતુષ્ટેર્વધ્નત. પુનઃ । કારાગારમિદ વિશ્વ યસ્ય નૌમિ તમીશ્વરમ્ ॥ ← [] ઇતિ ઉદયનાચાર્યસ્ય વચનમપિ ચિન્તનીયમ્ ॥૮/૭॥

પ્રતિષ્ઠાવિધિ દ્વારા પ્રતિમામા દેવ આવે છે અથવા સરાગ દેવતાને 'આ પ્રતિમા એ જ હુ છું' એવી અહકારબુદ્ધિ અથવા તો 'આ મારી પ્રતિમા છે' એવી મમકારબુદ્ધિ પ્રતિષ્ઠાવિધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થવાના લીધે પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમા પૂજ્ય બને છે અને તેના લીધે પ્રતિમાપૂજકને પૂજનુ ફળ મળે છે ← આ વિશે ટીકાકાર શ્રીમદ્જ્ઞાનુ કથન એવું છે કે સરાગ દેવતાનું આવું સન્નિધાન કદાચ સંભવી શકે પણ વીતરાગ દેવતાનું આવું સન્નિધાન તો કોઈ પણ રીતે શક્ય નથી, કેમ કે 'પ્રતિમા એ જ હુ છું' એવી ભ્રમાત્મક અહકારબુદ્ધિ કે તજજન્ય વાસના અથવા 'આ મારી પ્રતિમા છે' એવી મમત્વબુદ્ધિ સર્વજ્ઞ વીતરાગને થઈ જ ન શકે આથી પ્રતિમામા થતી મુખ્ય દેવતાની પ્રતિષ્ઠાને મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા ન કહી શકાય માટે નિજભાવપ્રતિષ્ઠાને જ મુખ્ય માનવી ઉચિત છે [૮/૬]

મૂલકારથી પ્રસ્તુત પદાર્થનું જ અક્ષરશ સમર્થન કરે છે

ગાથાર્થ :- પૂજ્ય વગેરેથી મુખ્ય દેવતાને કોઈ મુખ્ય ઉપકાર પ્રસ્તુતમા થતો નથી માટે આ (મુક્ત દેવતાને ઉપકાર થવાની) અતાત્ત્વિક કલ્પના બાલક્રીડાસમાન થાય છે [૮/૭]

ૐ પૂજાથી વીતરાગને કોઈ ફાયદો જથી ૐ

ટીકાર્થ - પૂજ, સત્કાર, અલકાર = આગી, સ્નાત્ર વગેરેથી પ્રસ્તુત = સિદ્ધશિલા આદિ સ્થાનમા બિરાજતા વીતરાગ દેવતાને સુખાનુભવ થવા સ્વરૂપ કોઈ મુખ્ય ઉપકાર થતો નથી જ માટે સિદ્ધશિલા ઉપર રહેલા વીતરાગ દેવતાઓને પૂજથી ઉપકાર થાય છે- તેવી અપારમાર્થિક કલ્પના બાલક્રીડાસમાન થાય છે જેમ બાળક અનેક પ્રકારના રમકડાઓ [= ક્રીડાના ઉપાયો] દ્વારા રમતના સુખને અનુભવે છે તેમ પૂજ વગેરે દ્વારા દેવતાવિશેષ પણ જાનદને અનુભવે છે - આ પ્રમાણે બાલક્રીડાતુલ્યતા [પ્રતિષ્ઠિત દેવતામા આવવી] એ ઉપકારપદ્ધતિમા દોષ છે જેઓ આત્માના કલ્યાણ માટે [વીતરાગની] પૂજ કરે છે તેઓને આ દોષ નથી-એવો આશય છે [૮/૭]

વિશેષાર્થ - પૂજ કરવાથી જે દેવ ખુશ થાય તેની પૂજ કરવી આવું માનવામા મુખ્ય દોષ એ રહેલો છે કે પૂજ્યમાન દેવ બાળક જેવા સાંખિત થાય છે જેમ બાળક રમકડા-મીઠાઈ વગેરેથી ખુશ થાય છે તેમ દેવ પણ પૂજના ઉપકારના દ્વારા ખુશ થાય છે-આમ માનવામા દેવમા મહત્તા-ગભીરતા વગેરેનો અભાવ છતો થાય છે તેમ જ તેની પૂજ કરવામા મુખ્ય આશય ભક્તિનો નહિ પણ ભૌતિક સુખની સામગ્રીની પ્રાપ્તિનો બને છે તથા જેમ બાળક મનપસંદ રમકડા ન મળવાથી નાખુશ થાય

નિજભાવપક્ષ એવોપપત્તિમાહ → 'ભાવે'ત્યાદિ ।

ભાવરસેન્દ્રાત્તુ તતો મહોદયાત્ જીવભાવરૂપસ્ય' । કાલેન ભવતિ પરમાપ્રતિવદ્ધા સિદ્ધકાચ્ચનતા ॥૮/૮॥

ભાવો રસેન્દ્ર ઇવ તસ્માત્ તુ 'તત્ત' ઇતિ મુખ્યદેવતાસ્વરૂપાલમ્બનાત્ મહોદયાત્ પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્ય-સમ્પલ્લા-
ભેન જીવભાવરૂપસ્ય = જીવાત્મસ્વભાવતામ્સ્ય કાલેન ક્રિયતાઽપિ ભવતિ પરમા = પ્રત્યક્ષવર્તિની અપ્રતિવદ્ધા =
અનુપહતા સિદ્ધકાચ્ચનતા = સિદ્ધભાવસ્વર્ણતા ॥૮/૮॥ અય કેવલભાવવ્યાપાર । તત્ર શાસ્ત્રાદિવ્યાપારમાહ →
'વચને'ત્યાદિ ।

વચનાનલક્રિયાતઃ કર્મેન્નયનદાહતાં યતથૈષા । ઇતિકર્તવ્યતયાઽતઃ સફલેપાઽપ્યત્ર ભાવવિધૌ ॥૮/૯॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તતો ભાવરસેન્દ્રાત્તુ મહોદયાત્ જીવભાવરૂપસ્ય કાલેન પરમા અપ્રતિવદ્ધા સિદ્ધકાચ્ચનતા
ભવતિ ॥૮/૮॥ ઇય કારિકા જીવાનુગાસન-ભક્તિદ્વાત્રિગિકાવૃત્ત્યાદો [દ્વા દ્વા ૫/૧૮ જીવા ૪૯] સમુદ્ધતા વર્તેતે ।
યથા રસેન્દ્રાનુવેધાત્ તામ્રસ્ય સ્વર્ણતા ભવતિ તથા પ્રતિષ્ઠાભાવાનુવેધાત્ જીવસ્ય સિદ્ધતા ભવતીતિ દૃષ્ટાન્ત-દાર્શનિકયો
મામ્યમલમ્બ્ય પ્રકૃતે ઉપમાપ્રવૃત્તિ । યયોક્ત પૂજાવિશિકાયામપિ → અસ્થયભાવે ભાવો મિલિઓ તન્માવસાહ્યો નિયમા ।
ન હુ તવ રસવિદ્ધ પુણોઽવિ તવત્તણમુવેઝ ॥ ← [૮/૧૮] ઇતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યાન્યત્ર → ય કારયેત્તીર્થકૃત પ્રતિષ્ઠા
પ્રાપ્ત્યત્સૌ તીર્થકૃત પ્રતિષ્ઠામ્ । યદુપ્યતે તદ્વિધમેવ વીજમવાપ્ન્યતે તત્તદવસ્થમેવ ॥ ← [] ઇત્યુક્તમ્ । તત્તથ રસેન્દ્રાનુવેધાત્
દ્રુત તામ્રસ્ય સ્વર્ણભાવો દૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠાભાવાનુવેધાત્ ક્રિયતાઽપિ કાલેનેતિ વિશેષે સત્યપિ ન ક્ષતિ । યદ્યપિ આગમતો ભાવનિષ્લેષ-
મવિકૃત્ય પ્રતિષ્ઠાભાવસમકાલમેવાઽસ્ત્મન સિદ્ધભાવ સમ્પત તથાપિ નોઆગમતો ભાવનિષ્લેષમાશ્રિત્ય સામાન્યત તદનન્તર
ક્રિયતાઽપિ કાલેન ગન્ઠતા જીવસ્ય સિદ્ધતા ભવતીતિ સૂચનાય 'પરમા' ઇત્યુક્તમ્ । તામ્રસ્ય રસાનુવેધાત્ સ્વર્ણભવનાનન્તરમ-
મસ્થેયકાલચક્રગમને દ્રવ્યાન્તરભાવોઽવશ્યમ્ભાવી, પુદ્ગલસિત્તેરત્કૃષ્ટતોઽસસ્થેયકાલસ્યૈવ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તૌ વ્યાવર્ણિતત્વાત્, જીવસ્ય
સિદ્ધભાવસ્તુ સાધનન્તકાલીન ઇત્યપિ વિશેષોઽસ્તીતિ સૂચનાય અપ્રતિવદ્ધા = અનુપહતા ઇત્યુક્તમિતિ વ્યેયમ્ ॥૮/૮॥
મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અત્ર ભાવવિધૌ યત વચનાનલક્રિયાત કર્મેન્નયનદાહતથ્વ પ્પા । અત્ત પ્પા અપિ ઇતિકર્તવ્ય-
તયા સફલા ॥૮/૯॥ ઇય કારિકા જીવાનુગાસન-ભક્તિદ્વાત્રિગિકાવૃત્ત્યાદો [૫/૧૮ જીવા ૪૯] સમુદ્ધતા । ચતુર્થ-પશ્ચમાઽષ્ટમ-

છે તેમ પૂજા ન થવાથી દેવ નાખુશ થાય છે-આવુ પાણ માનવુ પડે મતલબ કે દેવની ખુશી-નાખુશી ભક્તને/પૂજકને આધીન
છે- આવુ ક્ષિતિ થાય જ્યારે વીતરાગની પૂજા કરવામા આવે પ્રકારના દોષ આવતા નથી વીતરાગનુ મુખ્ય-આનંદ પરાધીન
નથી તેથી જ તેની પૂજામા બાલકીડાનુલ્લતા ન સભવી શકે તેમ જ પૂજા દ્વાગ વીતરાગ પ્રવ્રત્ર ન થાય તેવુ જાણવા છતા
તેની પૂજા કરવામા મુખ્ય આશય આત્મકલ્યાણનો જ છે, નહિ કે ભૌતિક મુખપ્રાપ્તિનો માટે રાગીની નહિ પાણ વીતરાગની
પૂજા ઉચિત છે [૮/૭]

નિજભાવની પ્રતિષ્ઠા એ જ મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે - આ પક્ષના જ અર્થનને મૂલકારથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ :- તે ભાવરસેન્દ્રથી મહોદય થવાથી જીવથી તાબામા કાલાતરે પ્રકૃષ્ટ અપ્રતિભન્દ એવી નિન્દ્રસ્વરૂપ સુવાર્ણતા થાય
છે [૮/૮]

ટીકાર્થ - મુખ્યદેવતાનુ સ્વરૂપ = વીતરાગતા જેનુ આલબન = વિષય છે એ ભાવ રસેન્દ્ર જેવો છે તેનાથી પુણ્યાનુબધી
પુણ્ય સ્વરૂપ અપ્રતિભો લાભ થવાથી જીવના આત્મસ્વભાવથી તાબામા કેટલાક કાળે પ્રકૃષ્ટ અને ક્યારેય પાણ નાશ ન પામનારી
નિન્દ્રસ્વરૂપી સુવાર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે [૮/૮]

❀ મુખ્યપ્રતિષ્ઠા એ રસેન્દ્ર છે. ❀

વિશેષાર્થ :- રસેન્દ્રના વેવથી તાબુ જેમ સોનુ બને છે તેમ વીતરાગતાની પોતાનામા આપના કરવાથી જીવ કાલાતરે નિન્દ્ર
= વીતરાગ બને છે માટે અહીં ઉપમા આપી શકાય કે મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા = રસેન્દ્ર, જીવ = તાબુ, નિન્દ્ર = સોનુ છતા બન્નેમા વિશેષતા
એટલી મેલેલી છે કે પ્રધાન પ્રતિષ્ઠા દ્વાગ જીવમા જે વીતરાગતા આવે છે તે પ્રકૃષ્ટ હોય છે તેમ જ ક્યારેય પાણ નાશ ન પામે તેવી
હોય છે વીતરાગ અન્યા પછી જીવ ક્યારેય રાગી બનતો નથી જ્યારે રસેન્દ્ર દ્વાગ તાબુ એ સોનુ બને તો પાણ તે કાલાતરમા અન્ય
ધાનુમા પચિણ્ણી દેડે છે, કાણુ કે કોઈ પાણ પુદ્ગલની-સ્પર્શની ન્વિતિ અનખ્ય કાળયક કરતા વધુ નથી [૮/૮]

વીતરાગભાવના આગેપાણથી જીવ એ શિવ બને છે આ કેવળ ભાવવ્યાપાર જાણવો અહીં શાસ્ત્રાદિવ્યાપારને મૂલકારથી
જાણાવે છે

❀ મુદ્રિતપ્રતી - 'તીવતા સ્વરૂપમ્' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ । અન્ય 'જીવતામ્સ્વરૂપમ્'તિ પાઠ । ❀ મુદ્રિતપ્રતી - 'તત્ત' ઇતિ નાસ્તિ ।

તવજ = આગમ એવ અનલ = અગ્નિ, તસ્ય ક્રિયા નિયતવિધિવ્યાપારરૂપા તસ્યા સકાશાત્ કર્મેન્ધનદાહતો
યતશ્ચ એષા = સિદ્ધકાશ્વનતા ભવતિ, ન તુ કેવલભાવરસેન્દ્રાદેવ । અત = અસ્માદ્દેવો એષા વિમ્બગતા પ્રતિષ્ઠા
અપિ અત્ર પ્રક્રમે ભાવવિધૌ = ભાવસહકારિતાયા તવજક્રિયારૂપત્વેન ઇન્ધનપ્રક્ષેપકલ્પશુભવ્યાપારરૂપયા ઇતિ
કર્તવ્યતયા સહિતા સફલા ॥૮/૩॥

હય પ્રતિષ્ઠા કથ જ્ઞેયા ? ઇત્યાહ → 'એષા ચે'ત્યાદિ ।

એષા ચ લોકસિદ્ધા શિષ્ટજનાપેક્ષ્યાઽસ્થિલૈવેતિ । પ્રાયો નાનાત્વ પુનરિહ મન્ત્રગત વુધાઃ પ્રાહુઃ ॥૮/૧૦॥

એષા ચ પ્રતિષ્ઠા અસ્થિલૈવ = લોક-લોકોત્તરગતા સર્વેવ શિષ્ટજનાપેક્ષ્યા = વિશિષ્ટભવ્યાપેક્ષ્યા લોકસિદ્ધા

કલ્યાણકન્દલી

નવમકારિકાનુસારેણ પ્રતિમાશતકે → નચેવ પ્રતિમૈકતા પ્રવદતામિષ્ટા પ્રતિષ્ઠાઽપિ કા, સત્ય સાત્મગતૈવ દેવવિષયોદ્દેશેન મુખ્યોદિતા ।
યસ્યાઃ સા વચનાનલેન પરમા સ્થાયે સમાપત્તિતો દગ્ધે કર્મમલે ભવેત્કનકતા જીવાયસઃ સિદ્ધતા ॥૭૫॥ ← ઇત્યુક્તમ્ ।

નિયતવિધિવ્યાપારરૂપા = પ્રતીનિયતવિધિ-નિષેધવ્યાપારાત્મિકા । તતશ્ચ ભાવરસેન્દ્રાનુવેધાત્ નિરુક્તવચનાનલક્રિયાતઃ
કર્મેન્ધનદાહતશ્ચ સિદ્ધકાશ્વનતા ભવતીતિ ભાવઃ । પાર્થક્યેણ ત્રયાણા સિદ્ધસ્વર્ણત્વે હેતુતેતિ એકે । ન હિ કેવલાદ્ રસેન્દ્રાત્,
અનલક્રિયામાત્રાત્, ઇન્ધનદાહાદેવ વા તામ્રસ્યાઽપિ કાશ્વનતા સમ્મતા ધાતુવાદનિપુણાનામ્ । ભાવરસેન્દ્ર-કર્મેન્ધનદાહયોર્દ્વયોરેવ
સમ્ભૂય સિદ્ધકાશ્વનત્વે હેતુતા, વચનાનલક્રિયાયાસ્તુ કર્મેન્ધનદાહ એવ કારણતેત્યન્યે । વચનાનલક્રિયા-કર્મેન્ધનદાહયો. તાત્ત્વિક-
ભાવરસેન્દ્રાનુવેધે એવ હેતુતા, સિદ્ધકનકત્વે તુ ભાવરસેન્દ્રાનુવેધસ્યેવ હેતુતેત્યપરે । ભગવદનુમતવિચિત્રનયાનુગામિનઃ ત્રયોઽપ્યેતે
સદાદેશા ઇત્યુત્પેક્ષામહે ॥૮/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્પ્પન્થ્યસ્ત્વેવમ્ → એષા ચાસ્થિલૈવ શિષ્ટજનાપેક્ષ્યા લોકસિદ્ધા ઇતિ । નાનાત્વ પુનઃ ઇહ પ્રાયો મન્ત્રગત
વુધાઃ પ્રાહુઃ ॥૮/૧૦॥

શિષ્ટજનાપેક્ષ્યા = વિશિષ્ટભવ્યાપેક્ષ્યા લોકસિદ્ધેતિ । ઇદમત્રાઽઽકૂતમ્ → શિષ્ટપુરુષાણા હિ પ્રવૃત્તિઃ શાસ્ત્રાનુસારિણી
ભવતિ, તથાવિધસત્ક્ષયોપશમબલાત્ । તતશ્ચ શિષ્ટાચારાવિપર્યયેનૈવ પ્રાયેણ લોકોત્તરાનુષ્ઠાનવિધિ ભવતિ । તતશ્ચાત્ર વિશિષ્ટશિષ્ટા-
ચારાનુસારેણ મિથ્યાત્વમનાશઙ્કનીયમેવ, પરતન્ત્રગતસદ્વચનસ્યેવ સચ્છિષ્ટાચારસ્ય જિનાગમમૂલકત્વેન સામાન્યતઃ તદપલાપસ્ય
જિનાગમાપલાપપર્યવસાયિત્વાત્ । એતેન → શાસ્ત્રપ્રધાના લોકવૃત્તિ । શાસ્ત્રાભાવે શિષ્ટાચારમનુગચ્છેત્ । નાઽઽચરિતાત્ શાસ્ત્ર

ગાથાર્થ - અહીં ભાવસહકારિતાને વિશે આગમરૂપી અગ્નિની ક્રિયાથી કર્મરૂપી ઈધન બળવાથી સિદ્ધસુવર્ણતા થાય છે
આ કારણે ઇતિકર્તવ્યતાસહિત બાહ્ય પ્રતિષ્ઠા પણ સફળ થાય છે [૮/૮]

❧ શાસ્ત્રપ્રવૃત્તિ પલા ઊન્નયયથી અપેક્ષિત છે ❧

ટીકાર્થ - પ્રસ્તુતમા શાસ્ત્ર એ જ અગ્નિ છે તેની નિયત વિધિની પ્રવૃત્તિરૂપી ક્રિયાથી કર્મરૂપી ઈધન બળવાથી જીવ સિદ્ધરૂપી
સુવર્ણ બને છે, નહિ કે કેવળ ભાવરૂપી રસેન્દ્રથી જ આ કારણે પ્રતિમાગત પ્રતિષ્ઠા પણ અહીં પ્રસ્તુત ભાવસહકારિતાને વિશે
વચનક્રિયારૂપ હોવાથી ઈધનપ્રક્ષેપતુલ્ય શુભવ્યાપારાત્મક ઇતિકર્તવ્યતાસહિત સફળ જાણવી [૮/૮]

વિશેષાર્થ - અહીં એવી શકા સ્વાભાવિક રીતે થઈ શકે છે કે → કેવળ ભાવારોપણથી જ જીવ એ શિવ બને છે,
સિદ્ધસ્વરૂપ સુવર્ણ બને છે તો પછી બાહ્ય પ્રતિમામા પ્રતિષ્ઠા કરવાની શી જરૂર ? ← પરંતુ આનુ સમાધાન બતાવવા શ્રીમદ્જ
કહે છે કે રથ જેમ બે ચક્રથી ચાલે તેમ જીવ પણ નિશ્ચય અને વ્યવહાર દ્વારા મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે છે ભાવપ્રતિષ્ઠા એ નિશ્ચય
છે તો પ્રતિમામા પ્રતિષ્ઠા = પરમાત્મભાવસ્થાપન એ વ્યવહાર છે પ્રતિષ્ઠા એ આગમવિહિતક્રિયાસ્વરૂપ છે આગમ એ અગ્નિ
છે અગ્નિની ભડકારૂપી ક્રિયાથી ધાતુનો કચરો બળે છે તેમ આગમની વિશિષ્ટ પ્રકારની ક્રિયાથી = બાહ્ય પ્રતિષ્ઠાવિધિથી જીવના
કર્મ બળે છે કેવલ રસેન્દ્રથી તાબુ સોનું નથી બનતું પણ અગ્નિક્રિયા દ્વારા ધાતુમલ બળે પછી જ તાબુ સુવર્ણ બને છે માટે
રસેન્દ્રની પ્રાપ્તિ પછી પણ અગ્નિક્રિયાની અપેક્ષા રહે જ છે તેમ આગમોક્ત ક્રિયા દ્વારા જીવ એ કર્મને ખપાવે નહિ તો કેવળ
ભાવપ્રતિષ્ઠાથી તે સિદ્ધ બનતો નથી માટે જીવને સિદ્ધ બનાવવા ભાવપ્રતિષ્ઠાને પણ આગમોક્ત ક્રિયા = પ્રતિમાગત પ્રતિષ્ઠા
દ્વારા કર્મરૂપી કચરાને બાળવાની જરૂર અપેક્ષા રહે જ છે માટે બાહ્ય પ્રતિષ્ઠા પણ સફળ જ છે [૮/૮]

આ પ્રતિષ્ઠા કેવી રીતે જાણવી ? આ શકાના સમાધાન માટે મૂલકારશ્રી કહે છે કે —

ગાથાર્થ - આ દરેક પ્રતિષ્ઠા શિષ્ટ પુરુષની અપેક્ષાએ લોકપ્રસિદ્ધ છે અહીં વિશેષતા પ્રાય મન્ત્રવિષયક છે -એમ પરિતો
કહે છે [૮/૧૦]

ટીકાર્થ - લોકિક અને લોકોત્તર સબધી દરેક પ્રતિષ્ઠા શિષ્ટ = વિશિષ્ટ ભવ્ય જીવની અપેક્ષાએ લોકપ્રસિદ્ધ = પુરુષપરપરાપ્રસિદ્ધ

= પુરુષપારમ્પર્યપ્રતીતા પ્રાય = વાહત્યેન, નાનાત્વ = વિશેષ પુનઃ ઇહ = તોલોતરપ્રતિષ્ઠાયા મન્ત્રગત = મન્ત્ર-વિષય બુધ્યા પ્રાહુ ॥૮/૧૦॥ નાનાત્વમેવાહ -> 'આવાહને'ત્યાદિ ।

આવાહનાદિ સર્વં વાયુકુમારાદિગોચર ચાત્ર । સમ્માર્જનાદિસિદ્ધ્યે કર્તવ્ય મન્ત્રપૂર્વં તુ ॥૮/૧૧॥

આવાહન-પૂજન-સ્વત્કર્મનિયોગાદિ વાયુકુમારાદિગોચર ચ = વાયુ-મેઘકુમારાદિવિષય ચ અત્ર = પ્રતિષ્ઠાયા

કલ્યાણકન્દલી

ગરીય -> [૪૬૯/૭૦-૭૧] ઇતિ ચાળક્યસૂત્રાણિ વ્યાખ્યાતાનિ । તદુક્ત ત્રિપદિશલાકાપુરુષચર્ચિત્રેઽપિ -> ઉપાદેયા શાસ્ત્ર-લોકચ્ચવહારાનુગા હિ ધી -> (૨/૮/૨૩) ઇતિ । શિષ્ટાર્ચણીં હિ ધર્મ પર પ્રોક્ત મહાભારતેઽપિ [અનુ પર્વ ૧૪૧-૬૮] । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય જીવાનુગાસનવૃત્તો દેવસૂર્ગિભિઃ -> ય કિલ લોકિકેર્નિજદેવકુલે વાસ્તુવિદ્યોક્તપ્રાસાદાદિ કાર્યતે સોઽસ્માકમપિ દેવસદને વિધીયતે, ન તત્ર મિત્યાત્મ -> [૪૭ વૃત્તિ] ઇત્યુક્તમ્ । एतेन -> લોકયાત્રાનુગન્તવ્યા વિશેષેણ વિચક્ષણે । સેવન્તે તે યતો ધર્મ પ્રામાણ્યાત્ પરે સ્થિતા ॥ -> [૧૮૩-૪૦૭] ઇતિ મત્સ્યપુરાણવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્, લોકપદસ્ય શિષ્ટપુરુષસમૂહપરત્વાત્ । एतेन -> લોક સત્ત્વાધાર સર્વેષામ્ બ્રહ્મચારિણા યમ્માત્ । તસ્માલ્લોકવિરુદ્ધ 'મર્મવિરુદ્ધ' સન્ત્યાજ્યમ્ ॥૧૩૧॥ -> ઇતિ પ્રશ્નમરતિવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્ । યત્તુ -> ગતાનુગતિકો લોકો ન લોક પારમાર્થિક -> [] ઇત્યુચ્યતે તત્ત્વશિષ્ટલોકાપેક્ષયાવગન્તવ્યમ્ । ઝઘિકુ તુ વદ્યુશ્રુતેભ્ય સમવસંયમ્ ।

પ્રતિષ્ઠાપ્રતિષ્ઠાપનવિધિશ્ચ વૃહત્સહિતાયા વરાહમિહિરેણ -> સુપ્તા મર્ગાતનૃત્યજાંગરણે સમ્યગેવમશિવામ્ય । દેવજસમ્પ્રદિદે કાલે મસ્થાપન કુર્યાત્ ॥[૬૦/૧૮] ઇત્યાદિનોસ્ત્ । સ્તવપરિજાયા તુ વિમ્વપ્રતિષ્ઠાવિધિઃ -> ણિષ્કન્નસસ ય સમ્મ તસ્મ પઙ્કટાવળે વિહિ ણસો । સદ્ગણે સુહજોગે અહિવાસણમુચિયપૂષાણ ॥૨૩॥ ચિદ્વદન ધુડુડ્ડી ઝમ્સગ્ગો માહુ ગ્ગમ્મસુરોણ । ધયસરણપુયકાલે ઠવળા મળપુચ્ચા તુ ॥૨૪॥ સત્તીણ મઘપુણા વિમ્મસપુણાઽઽ વહુગુણા ણસા । જ ણમ મુણ મ્મણિઝો તિત્થયરાઽણતરો સયો ॥૨૫॥ -> ઇત્યેવમુક્ત । ઉપલક્ષણાત્ ક્ષેત્રગુદ્ધચાદિકમપિ કર્તવ્યમ્ । તદુક્ત નિર્વાણકલિકાયા વિમ્વ-પ્રતિષ્ઠાવિધો -> અરણ્ડતણ્ડુલાના સૈતિકા, ક્ષુદ્રાદિકા, પુષ્પાણા ચ ઇતિ પ્રતુરમાનીયોત્તમવેદિકાયા કારકજાત વિન્યસ્ય હસ્તગતપ્રમાણાયા ભુવિ જીવધ્વાદિના ક્ષેત્રગુદ્ધિ વિદ્યાત્ -> । તથા ચોક્ત -> કાઽ સંતત્તવિસુદ્ધિ મળકાંઽપયુજ મળભિરામ । વત્યુ જત્ય પઙ્કટા કાપચ્ચા વીયરાગસસ ॥ [] -> ઇતિ ।

પ્રતિષ્ઠાકલ્પાદો તુ પ્રતિષ્ઠાવિધિઃ -> સર્વાર્જીણતદુપકરણમીલન-નાનાસ્થાનત્રીમદ્ગુર્વાકાગ્ન-પ્રાંઢપ્રવેશમહાદિ-તત્ત્વાગત-કરણ-મોજનવસનપ્રદાનાદિ-સર્વાર્જીણમત્કારણ-વન્દિમોક્ષકારણ-મારિનિવારણાઽવારિતમત્રવિતરણ-સૂત્રધારસત્કાર-સ્ફીતમર્દ્વાતાઘ-ભિનવાદ્રુતોત્મવાવતારણાદિરપ્રાદગ્નાત્રકરણાદિશ્ચ -> ઇત્યાદિરૂપેણોસ્ત્ । અન્યત્ર -> ચેત્વાન્તે શાંમને લગ્નેઽધિવાસ્યોચિત-પૂજયા । સ્થાય વિમ્વ જિનેન્દ્રમ્ય પશ્ચમઙ્ગલપૂર્વકમ્ ॥ [] ઇત્યેવ પ્રતિષ્ઠાવિધિ સદ્ગેપત યુક્ત । શિલ્પરત્નાકરે -> પ્રતિષ્ઠા વીતરાગસ્ય જિનગાસન-માર્ગત । નમસ્કાર સૂર્ગિમન્ત્રે સિદ્ધિફલભાષિતે ॥ -> [૧૩/૮૭] ઇત્યુક્તમ્ ॥૮/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અત્ર વાયુકુમારાદિગોચર આવાહનાદિ સર્વં સમ્માર્જનાદિસિદ્ધ્યે મન્ત્રપૂર્વં તુ કર્તવ્યમ્ ॥૮/૧૧॥

આવાહન-પૂજન-સ્વત્કર્મનિયોગાદિતિ । એનેન કાપિકચ્યાપારોઽભિહિત । વાયુ-મેઘકુમારાદિવિષયમિતિ । આદિપદેન દિવપાલ-લોકપાલાદિગ્રહણમ્ । તદુક્ત મૂલકારેવ જિનવિમ્વપ્રતિષ્ઠાવિધિપશ્ચાગ્રકે -> ણિષ્કન્નસસ ય સમ્મ તસ્મ પઙ્કટાવળે વિહિ ણસો । સુહજોગ્ગ પવેસો આયતળે ઠાળઠવળા ય ॥૧૬॥ તેણેવ સંતત્તસુદ્ધિ હત્યસયાદિવિસયા ણિઓગેણ । કાપચ્ચો મકારો ય ગચ્છપુષ્પાદિગ્નિ તદિ ॥૧૭॥ દિસિદેવયાણ પૂયા સચ્ચેસિ તદ્ ય લોગપાલાણ । ઓસરણકમેણઽણ્ણે સચ્ચેસિ ચેવ

છે લોકોત્તર પ્રતિષ્ઠામા મોટા ભાગે વિશેષતા મત્રવિષયક હોય છે એમ પડિતો કહે છે [૮/૧૦]

વિશેષાર્થ - પ્રતિષ્ઠાના જેમ મુખ્ય અને ગૌણ (પ્રતિમાપ્રતિષ્ઠા) જેમ બે ભેદ છે તેમ લોકિક અને લોકોત્તર એમ બે ભેદ પણ થઈ શકે છે હતા, વિષ્ણુ, મહેશ, ગણપતિ વગેરેની જેનેતર લોકો જે પ્રતિષ્ઠા કરે છે તે લોકિક પ્રતિષ્ઠા કહેવાય તથા મહાવીરસ્વામી વગેરેની જેનાચાર્યો પ્રતિષ્ઠા કરે તે લોકોત્તર પ્રતિષ્ઠા કહેવાય લોકિક અને લોકોત્તર પ્રતિષ્ઠાની વિધિ સામાન્યથી યિદ્ધ પુરુષોની અપેક્ષાએ લોકપ્રસિદ્ધ છે અર્થાત્ બન્ને પ્રકારની પ્રતિષ્ઠાની વિધિ લગભગ સમાન જ હોય છે તે બન્નેમા ભેદ મોટા ભાગે મત્રવિષયક હોય છે [૮/૧૦]

લોકિક અને લોકોત્તર પ્રતિષ્ઠામા મત્રગોચર વિશેષતાને જ મૂલકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ -> અહીં વાયુદેવતા વગેરે સબધી આહ્વાન વગેરે બધું જ સમાર્જન વગેરેની ચિદ્રિ માટે મત્રપૂર્વક જ કરવું જોઈએ [૮/૧૧]

દીકાર્થ - પ્રતિષ્ઠામા ક્ષેત્રશુદ્ધિની નિષ્પત્તિ માટે વાયુકુમારનું, અભિવર્ષાણની સિદ્ધિ માટે મેઘકુમારનું આહ્વાન, પૂજન,

સમાર્જનાદીના = ક્ષેત્રસશોધનાઽભિવર્ષણાદીના સિદ્ધયૈ = નિષ્પત્તયે કર્તવ્ય મન્ત્રપૂર્વં તુ = કુલક્રમાયાતમન્ત્ર-પુરસ્સરમેવ ॥૮/૧૧॥ → 'ન્યાસે'ત્યાદિ ।

ન્યાસસમયે તુ સમ્યક્ સિદ્ધાનુસ્મરણપૂર્વકમસદ્ગમ્ । મુક્તૌ(૧સિદ્ધૌ) તત્સ્થાપનમિવ કર્તવ્ય સ્થાપન મનસા ॥૮/૧૨॥

ન્યાસસમયે તુ = મન્ત્રન્યાસકાલે તુ સમ્યક્ = અવૈપરીત્યેન સિદ્ધાનુસ્મરણપૂર્વક = મુવતાત્મસ્મરણપૂર્વં અસદ્ગમ્ = શારીરમાનસસદ્ગમરહિત મુક્તૌ = પરમપદે તસ્ય = કેવલજ્ઞાનાદિવિચ્છક્તિસમન્વિતસ્ય સ્થાપન ઇવ કર્તવ્ય સ્થાપન પ્રતિમાયા મનસા = પ્રતિષ્ઠાવિધિશુદ્ધેન અન્ત કરણેન, ભાવોન્નયનવ્યાપારોઽયમેવેતિ કૃત્વા ॥૮/૧૨॥

'સેય પ્રતિષ્ઠા કિમુચ્યતે ?' ઇત્યાહ → 'બીજે'ત્યાદિ ।

વીજન્યાસઃ સોઽય મુક્તૌ ભાવવિનિવેશતઃ પરમઃ । સકલાઽવશ્ચકયોગપ્રાપ્તિફલોઽભ્યુદયસચિવશ્ચ ॥૮/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

દેવાળ ॥૧૮॥ તત્તો સુહજોર્ણ સત્યાણે મગલેહિ ઠવળા ડ । અહિવાસળમુચિળ્ળ ગધોદગમાદિળા ઇત્થ ॥૨૧॥ ચત્તારિ પુળ્ળકલસા, પહાળમુદ્ધાવિચિત્તકુસુમજુયા । સુહપુળ્ળચત્તચત્તતુગોચ્છયા હોતિ પાસેસુ ॥૨૨॥ મગલદીવા ય તહા, ઘયગુલપુળ્ળા સુમિલ્લુમલ્લયા ય । જવવારયવળ્ળયસત્થિગાદિ સવ્વ મહારમ ॥૨૩॥ મગલપડિસરળાઈ ચિત્તાઈ રિદ્ધિવિદ્ધિજુત્તાઈ । પઢમદિયહમિ ચદળવિલેવળ ચેવ ગધદ્ધ ॥૨૪॥ ચડળારીઓમિળળ ણિયમા અહિગાસુ ણત્થિ ડ વિરોહો । ણેવત્થ ચ ઇમાસિ જ પવર ત ઇહ સેય ॥૨૫॥ જ ઇયવડ્ડયરેળ સરીસકારસગય ચારુ । કીરડ તય અસેસ, પુળ્ળાણિમિત્ત મુણેયવ્વ ॥૨૬॥ ડ્કોસિયા ય પૂજા પહાળદવ્વેહિ ઇત્થ કાયવ્વા । ઓસહિ-ફલ-વત્થ-સુવળ્ળ-મુત્ત-રયળાઈઈ ચ ॥૨૭॥ ચિત્તબલિ-ચિત્તગધેહિ ચિત્તકુસુમેહિ ચિત્તવાસેહિ । ચિત્તેહિ વિઝ્ઞેહિ ભાવેહિ વિહવસારેળ ॥૩૦॥ ચિતિવદળ ધુતિવુડ્ડી ડસ્સગ્ગો સાહુ સાસળસુરીઈ । થયસરળ પૂયકાલે ઠવળા મગલપુવ્વા ડ ॥૩૨॥ પૂયા વદળમુસ્સગ પારળા ભાવયેજ્જકરળ ચ । સિદ્ધાચ્છલદીવસમુદ્ધમગળાળ ચ પાઠો ડ ॥૩૩॥ ← ઇત્યાદિ । અધિકન્તુ તટ્ટીકાતોઽવસેયમ્ । કુલક્રમાયાતમન્ત્રપુરસ્સરમેવ = સ્વકુલપરમ્પરાઽઽગતમન્ત્રોચારપૂર્વકમેવ । અનેન વાચિકવ્યાપારોઽભિહિતઃ । માનસિકવ્યાપારજ્ઞાનપદમેવ મૂલકારા. સ્વયમેવ વક્ષ્યન્તિ ॥૮/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે ઢ્ણાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ન્યાસસમયે તુ સમ્યક્ સિદ્ધાનુસ્મરણપૂર્વક મુક્તૌ તત્સ્થાપન ઇવ મનસા સ્થાપન અસદ્ગમ્ કર્તવ્યમ્ ॥૮/૧૨॥ ઇય કારિકા પ્રતિમાશતકવૃત્તૌ [ગા ૭૬-પૃ ૪૫૨] સમુદ્ધતા ।

શારીર-માનસસદ્ગમરહિત = કર્મ-નોકર્માદિદ્રવ્ય-ગૃહાદિક્ષેત્ર-માધાદિકાલ-મમત્વાહક્કારાદિભાવ-નરાદિભવપ્રતિબદ્ધ-શારીરિક-માનસિક-વાચિકસકલસદ્ગમરહિત પરમપદે કેવલજ્ઞાનાદિવિચ્છક્તિસમન્વિતસ્ય સ્થાપન ઇવ પ્રતિષ્ઠાવિધિશુદ્ધેન અન્તઃકરણેન પ્રતિમાયાઃ સ્થાપન કર્તવ્યમ્ । અનેન ફલોપધાયકમન્તરજ્ઞ કારણમભિહિત માનસી સ્થાપના ચ પ્રદર્શિતા । ન ચૈવમેવ કથ ન્યાસઃ સમ્મતઃ ઇતિ શઙ્કનીયમ્, ભાવવ્યાપારોઽયમેવેતિ કૃત્વાઽમોઘફલોપધાનાય તાદૃશસ્યૈવ તસ્યેષ્ટત્વાદિતિ દિક્ ॥૮/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે ઢ્ણાન્વયસ્ત્વેવમ્ → મુક્તૌ ભાવવિનિવેશતઃ સોઽય પરમ. બીજન્યાસઃ સકલાવશ્ચકયોગપ્રાપ્તિફલઃ અભ્યુદયસ-

સ્વકાર્થનિયોજન વગેરે કુલપરપરાધી આવેલ મન્ત્રપૂર્વક જ કરવુ જોઈએ [૮/૧૧]

વિશેષાર્થ - પ્રતિષ્ઠામા ક્ષેત્રશુદ્ધિ, જલવર્ષણ વગેરે જરૂરી છે તે માટે કમથ વાયુદેવ, મેઘકુમાર વગેરે દેવોનુ આહ્વાન, પૂજન કરી તેઓને તે તે કાર્યમા જોડવા વગેરે દરેક ક્રિયા પોતાની કુલપરપરાધી આવેલ મન્ત્રપૂર્વક જ થવી જોઈએ ક્ષેત્રશુદ્ધિ વગેરે ન કરવામા આવે કે ક્ષેત્રપાલનુ તર્પણ ન કરવામા આવે તો પ્રાય નિર્વિઘ્ન રીતે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા જ ન થઈ શકે માટે તે વિધિ પ્રાચીન પરપરાપ્રાપ્ત મન્ત્રપૂર્વક થવી આવશ્યક છે [૮/૧૧]

ગાથાર્થ - ન્યાસ સમયે સમ્યક્ રીતે સિદ્ધસ્મરણપૂર્વક, મુક્તિમા વીતરાગના સ્થાપનની જેમ, મનથી [પ્રતિમાનુ] સગ વિના સ્થાપન કરવુ [૮/૧૨]

ટીકાર્થ - મન્ત્રન્યાસ સમયે વિષયસિ ન થાય તે રીતે મુક્ત આત્માના સ્મરણપૂર્વક પરમ પદમા કેવલજ્ઞાન વગેરે ચિન્તશક્તિયુક્ત વીતરાગના સ્થાપનની જેમ, પ્રતિષ્ઠાવિધિથી શુદ્ધ થયેલ અતઃકરણથી પ્રતિમાની, શારીરિક-માનસિક સગ વિના, પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ, કારણ કે આ જ વિશુદ્ધ ભાવને લાવવાનો વ્યાપાર = પ્રવૃત્તિ છે [૮/૧૨]

વિશેષાર્થ - સિદ્ધશિલામા જેમ વીતરાગ-સર્વજ્ઞ મુક્તાત્મા પ્રતિષ્ઠિત થાય છે તેમ પ્રતિમામા વીતરાગભાવની પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ પરંતુ પ્રતિમાપ્રતિષ્ઠા નિજભાવસ્થાપનપૂર્વક થાય અર્થાત્ નિજાત્મામા વીતરાગભાવના આરોપપૂર્વક થાય તે માટે મુક્તાત્માનુ સ્મરણ, સંગરહિતતા અને પ્રતિષ્ઠાવિધિથી વિશુદ્ધ મન આ ત્રણ અતિ આવશ્યક છે, તેના વિના તાત્ત્વિક ભાવ = વીતરાગભાવસ્થાપન શક્ય નથી મમત્વ, અહંકાર વગેરે માનસિક સગ પાણ શારીરિક સગની જેમ ત્યાજ્ય છે - આ વાત ધ્યાનમા રાખવી [૮/૧૨] શક્ય નથી મમત્વ, અહંકાર વગેરે માનસિક સગ પાણ શારીરિક સગની જેમ ત્યાજ્ય છે - આ વાત ધ્યાનમા રાખવી [૮/૧૨]

'મુખ્ય દેવતાને ઉદ્દેશીને નિજાત્મામા વીતરાગભાવની પ્રતિષ્ઠા થાય છે તે શુ કહેવાય ?' એવી શકાના સમાધાન માટે મૂલકારથી

સોડય લીજસ્ય = પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યસ્ય સમ્યવત્વસ્ય વા ન્યાસ = નિક્ષેપ યેય પ્રતિષ્ઠા નામ । કુત 'લીજ-
ન્યાસ' ?' ઇત્યાહ - મુવતૌ = સિદ્ધૌ શ્રાવવિનિવેશત = વિત્તપ્રતિવન્ધાત્ । કીદશોડય ? પરમ = પ્રધાન ।
તથા સકલાનામવચકયોગાના પ્રાપ્તિ ફલ યસ્ય સ, તથા અભ્યુદયસચિવશ્ચ = અભ્યુદયસહાયશ્ચ । 'અવચકયોગા
ત્રય સઘોગાવચક ક્રિયાડવચક ફલાવચકશ્ચ । તત્સ્વરૂપથેદ -> સદ્ધિ કલ્યાણસમ્પન્નૈર્દર્શનાદપિ પાવનૈ ।
તથાદર્શનતો યોગ આઘાડવચક ઉચ્યતે ॥ તેપામેવ પ્રણામાદિક્રિયાનિયમ ઇત્યલ । ક્રિયાડવચકયોગ સ્યાન્મહાપા-
વક્ષ્યોદય ॥ ફલાવચકયોગસ્તુ સદ્ધ્ય એવ નિયોગત । સાનુવન્ધફલાવાપ્તિર્મસિદ્ધૌ સતા મતા ॥ <- (યો ટસ

કલ્યાણકન્દલી

ચિવશ્ચ ॥૮/૨૩॥

અભ્યુદયસહાયશ્ચ = નિયમેનાનુપદ્ધત મુગતિપરમ્પરાદિજનકશ્ચ તથા વહુમાનગર્ભ-માયુસમાગમાદિસમ્પાદકશ્ચ । યથોક્ત
સ્તવપરિજાયા -> જિનવિવપડદ્વાવળભાવજ્ઞિકમ્પરિણવસેળ । મુગઇપડદ્વાવળમળય મઙ અળ્ળાં જમ્હા ॥૪૮॥ તત્ત્યવિ
ય માદુદમળભાવજ્ઞિયકમ્પઓ ડ ગુણરાગો । કાલે ય સાહુદસળ જહ્કમેળ ગુણકર નુ ॥૪૯॥ <- ઇતિ । પચ્ચાશકેડપિ
-> જિનવિવ-પડદ્વાવળભાવજ્ઞિયકમ્પરિણવિવમેળ । મુગતિપ પડદ્વાવળમળહ સદિ અળ્ળાં ચેવ ॥૭/૪૫॥ <- ઇત્યેવમભ્યુદય
ઉક્ત । અન્યત્રાપિ -> ણ્ડં ફલ ણ્ય પરમ નિચ્ચાળમેવ નિયમેળ । મુરનરસુહાડ અળ્ળમગિયાડ ઇહ કિસિપલાલ વ ॥
[] ઇત્યુક્તમ્ । 'ણ્ડં' = ણ્ડસ્યા પ્રતિષ્ઠાયા । ણ્ડમેવ ગ્રામાદાવપિ પ્રતિષ્ઠાતોડમ્યુદય. નિર્વાળકલિકોક્કરીત્યા વોચ્ય. ।
તથા રોગાદિનાગોડપિ વોચ્ય । તદુક્ત શત્રુજ્ઞયમાહાત્મ્યે -> યત્ર યત્ર પ્રતિષ્ઠા સ્યાત્ દેગેડ્ય નગરેડ્દર્શતામ્ । તત્ર તત્ર ન
રોગા સ્યુ ન દુર્મિશ્ન ન વૈરિતા ॥ <- [ગ મા સર્ગ-૫/૫૦૪] ઇતિ । સયોગાવચ્ચક. ક્રિયાડવચ્ચકઃ ફલાવચ્ચક ઇતિ ।
પ્રત્યન્તરે તુ મન્યે ફલાવચ્ચક ઇતિ દૃષ્યતે, તત્ર, યોગદૃષ્ટિસમુચ્યપ્રવર્ગિતક્રમાનુપપત્તે, અર્થક્રમામન્નતે, પચ્ચદશપોંડગકે ચરમાડ-
વચ્ચકરોગપદેન ફલાડવચ્ચકરોગસ્યેવ ગ્રહ્ણાચ [૧૫/૬] ઇતિ ધ્યેયમ્ ।

તત્સ્વરૂપશ્ચ = નિર્દિષ્ટાવચ્ચકયોગત્રિતયસ્વરૂપશ્ચ ઇદ અનુપદમેવ વચ્યમાળ, તથાહિ -> સદ્ધિરિતિ । ણ્ડદ્ગાધાત્રયચ્યાલ્યા
યોગદૃષ્ટિસમુચ્યવૃત્તાવેવ વર્તતે -> સદ્ધિ. કલ્યાણસમ્પન્ને. = વિગિષ્ટપુણ્યવદ્ધિ, દર્શનાદપિ પાવનેઃ = અવલોકનેનાડપિ
પવિત્ર, તથા = તેન પ્રકારેળ = ગુણવત્તયા વિપર્યયાભાવેન દર્શન = તથાદર્શન, તત તેન યો યોગઃ = સમ્બન્ધ
તે સહ ય આચાવચ્ચક ઇચ્યતે [ઉચ્યતે] સઘોગાવચ્ચક ઇત્યર્થ ॥૨૧॥ તેપામેવ સતા પ્રણામાદિક્રિયાનિયમ ઇત્યલ ક્રિયાડ-
વચ્ચકયોગઃ સ્યાત્ = મંદેવિતિ । અચ્ચ મહાપાપલયોદયઃ = નીચૈર્ગોત્રકર્મક્ષયકૃદિતિ ભાવ ॥૨૦॥ ફલાવચ્ચકયોગસ્તુ
ચર્મો યોગોત્તમ, 'કિમ્ભૂત ?' ઇત્યાહ - સદ્ધ્ય એવ અનન્તરોદિતેભ્યો નિયોગતઃ = અવચ્ચતયા સાનુવન્ધફલાવાપ્તિઃ

જાગાવે છે કે -

ગાથાર્થ - મુદ્ધિમા મનને મૂડવાધી આ મુખ્ય બીજન્યાન છે. તેનુ ડળ બના જ અવચ્ચ યોગની પ્રાપ્તિ છે અને તે
અભ્યુદયનુ મહાગી છે [૮/૧૩]

૬૬ તાત્વિકપ્રતિષ્ઠા એ બીજઠ્યાસ છે ૬૬

દીકાર્ય - જે આ પ્રતિષ્ઠા [= નિજત્મામા વીનગગતાની ન્યાપના] ડહેવાય છે તે પુણ્યાનુબધી પુણ્ય અથવા મન્યદત્વબધી
બીજની વાવાળી છે, આનુ કાગુ એ છે કે પ્રાન પ્રતિષ્ઠા મન્યે મોક્ષમા પોતાના મનને નિચ્ચ દરાય છે (અર્થાત્ ત્યાં મનમા
મોક્ષની મનોદામનાન્દુષિ-પ્રીતિ દદ અને છે) માટે જ આ પ્રતિષ્ઠા મમજિતનુ, માત્ર કાગુ નહિ પાગ, પ્રધાન કાગુ છે તેમ
જ તેનુ ડળ બના અવચ્ચ યોગની પ્રાપ્તિ છે તથા તે પ્રતિષ્ઠા અભ્યુદયનુ મહાગી કાગુ છે અવચ્ચકયોગ ડ છે [૧] મન્યોગાવચ્ચક,
[૨] ક્રિયાઅવચ્ચક, [૩] ક્લાવચ્ચક તેનુ મ્વચ્ચ યોગદૃષ્ટિમુખ્ય ચયમા આ પ્રમાણે જાણાવેલ છે કે - જેના દર્શનથી પવિત્ર
થવાય તેવા કલ્યાણમપત્ર મન્યુપો માયે તથાવિ દર્શનથી યોગ થવો તે પ્રથમ = મન્યોગાવચ્ચક યોગ ડહેવાય છે (૨૧૯)
તે જ મન્યુપોને = મહાપિઓને પ્રાણમ વગેરે ડવાનો નિયમ લેવો એ પ્રધાન ક્રિયાઅવચ્ચક યોગ ડહેવાય છે મોટા પાપનો
= નીચ ગોત્રનો ક્ષય આ ક્રિયાઅવચ્ચક યોગથી થાય છે (ચાગલ વગેરે દીક્ષા લે તો તેનુ નીચગોત્ર ડર્મ નાથ પામે) (૨૦૦)
ઉપદેશાદિ દાગ તે મહાત્માઓ પાનેથી જ નિયમા ધર્મની પ્રાપ્તિ-નિષ્ક્રિ-આવિર્ભાવમા મજ્જનોને માન્ય એવી સાનુબધ કલની
પ્રાપ્તિ થવી તે ક્લાવચ્ચક યોગ જાણવો (૨૨૧) [૮/૧૩]

૩ અવંચક યોગને ઓળખીએ ૩

• મુદ્ધિપ્રતી - 'વીન્યાસ' ડનિ નામ્નિ । ૨ 'મુદ્ધિપ્રતી દ પ્રતી ચ -> 'ફલાવચ્ચ ક્રિયાવચ્ચશ્ચ' <- ઇતિ ક્રમવિવચ્ચો દૃષ્યતે ।

૨૧૭/૨૨૦/૨૨૧) ઇતિ યોગદષ્ટિસમુચ્ચયે ॥૮/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

તથા સદુપદેશાદિના ધર્મસિદ્ધૌ વિષયે સતા મતા ઇતિ ॥૨૨૧॥

સ્યાદેતન્ - દર્શિતાઽવશ્વકત્રયપ્રાપ્તિ: વીજન્યાસાત્ કથ સમ્ભવેત્ ? તસ્યા: સાધુવન્દનાદિનિમિત્તકલ્પેન પ્રતિપાદનાત્, તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે -> યોગ-ક્રિયા-ફલાલ્પ્ય યત્ શ્રૂયતેઽવશ્વકત્રયમ્ । સાધૂનાશ્રિત્ય પરમમિપુલક્ષ્યક્રિયોપમમ્ ॥૩૪॥
 एतच्च सत्प्रणामादिनिमित्त समये स्थितम् । अस्य हेतुश्च परमस्तथाभावमलाल्पता ॥३५॥ <- ઇતિ ચેત્ ? અત્ર વદન્તિ
 अवश्वकत्रयसम्प्राप्तौ ह्यन्तरङ्ग कारण कर्मसम्बन्धयोग्यतालक्षणभावमललस्य हास एव, बहिरङ्गन्तु कारण कदाचित् साधुवन्दन,
 क्वचित् वीजन्यासः, कुत्रचित् गुरुभक्तिरित्यादि विभिद्यते । न ह्युपाय उपायान्तरस्यापोहको भवति, उपायत्वहाने: । अत
 एव 'सत्प्रणामादिनिमित्त' इत्यत्र आदिपदोपादानमकारि मूलकारै: । आत्मदर्शनगीताया -> उपादाननिमित्ताभ्या कारणाभ्या
 विचक्षण: । आत्मदर्शनसंप्राप्त्यै जिज्ञासुर्यतते ध्रुवम् ॥४६॥ <- इत्येव बुद्धिसागरसूरिभि रक्तत्वादुभयत्र यतनीय मुमुक्षु-

વિશેષાર્થ :- પ્રસ્તુત નિજભાવપ્રતિષ્ઠાનુ ફળ ૩ અવચક યોગની પ્રાપ્તિ છે અવચક = સફળ-અમોઘ પોતાનામા ભાવપૂર્વક વીતરાગભાવનુ સ્થાપન કરવાથી એવો ભાવ = આશય = પરિણામ પેદા થાય છે કે જે યોગ, ક્રિયા, ફળની સાથે રહી તે ત્રણેને અવશ્ય ફલવાન બનાવે તેથી તે માત્ર યોગ નહિ પણ યોગાવચક કહેવાય, માત્ર ક્રિયા નહિ પણ ક્રિયાઅવચક કહેવાય, માત્ર ફળ નહિ ફલાવચક કહેવાય મતલબ કે [૧] કેવળ બાહ્યથી સાધુનો યોગ = મેળાપ કરાય, [૨] એમને વદનાદિ ક્રિયા પણ માત્ર બહારથી જ કરાય [૩] તેમ જ સાધુના ઉપદેશથી માત્ર દેખાદેખીથી પચ્ચખાણ લેવા સ્વરૂપ ફળ મળે. પણ તેની સાથે મનમા તેવો ભાવ ન જાગે, તેવો આશય ન હોય તો કમથ તે યોગ, ક્રિયા અને ફળ સફળ ન થાય તે યોગાવચક આદિ ન બને ત્રણેય અવચક યોગ સાધુને અવલમ્બીને કરાય તે શ્રેષ્ઠ છે. સત્યોગ = કચન-કામિનીના ત્યાગી નિર્જન્ય જનનમુનિનો યોગ થાય, દર્શન થાય. તથાવિધ નિર્મળ આશયથી થાય તો તે યોગાવચક બને. ત્યારે મનને એમ થાય કે 'કેવા ધન્ય છે મહાત્મા । પોતાના દર્શન આપવા દ્વારા જ્ઞાનરત્ની આપને - આત્માને પવિત્ર કરનાર છે. કલ્યાણકારી પાપહારી મહાત્માએ મોહમાયા-વિષયોને અલવિદ્યા આપી હુ મૂઠ જીવડો મોહમાયામા ફસાઈ ગયો ધન્ય છે એમના ત્યાગને । લાવ, મહાન ત્યાગીના દર્શન-વદન કરી પાવન થાઉં, જેથી મને પણ વહેલી તકે સર્વસગત્યાગનો રૂડો અવસર મળે' આવી ભાવનાથી સાધુનો સપર્ક સાધે એ યોગાવચક = સફળ સાધુયોગ. પછી ઉછળતા બહોભાવથી સાધુને વદનાદિ કરે તે ક્રિયાઅવચક, પછી સાધુના ઉપદેશ વગેરે સાંભળી આદરથી વ્રત-પચ્ચખાણ કરે તો તે ફલઅવચક કહેવાય તે ફલઅવચક એટલા માટે કે ત્યાર બાદ ઉત્તરોત્તર વિશેષ પ્રકારના ઉત્તમ યોગ, ક્રિયા, ફળ ચાલ્યા કરે

આનાથી એ ફલિત થાય છે કે સાધુસમાગમ થયા પછી તેને વદનાદિ કરવાની પડી ન હોય, તો તે યોગ સફળ = અવચક ના કહેવાય તે નિષ્ફળ યોગ કહેવાય દા ત આવો સાધુસમાગમ સામે ચાલીને કર્યો ન હોય પરંતુ ઘરમા બેઠા હતા અને અચાનક સાધુ ગોચરી માટે આવ્યા એ સમયે 'લાવ, ગુરુવદનનો લાભ લઈ લઉં' આવી કશી તમત્રા ન હોય. રસ્તે ચાલતા વિહાર કરતા સાધુના દર્શન થઈ ગયા ત્યારે બે હાથ જોડીને 'મન્યએણ વદામિ' કહેવાની પણ કુરસત ન હોય, આનંદથી રૂવાડુ ન ફરેકે, કદાચ સામે ચાલીને સાધુસમાગમ કરવા જાય એ વખતે પણ વાત-વીસામા સિવાય કે સમય પસાર કરવા સિવાય કશો બીજો સારો આશય ન હોય 'મહારાજ બહુ વિદ્વાન-વ્યાખ્યાતા છે. એમની પાસે કઈક સાંભળવા મળશે એટલે મનોરંજન થશે, કોઈક હોશિયાર કળા-એકર્ટીંગ શીખવા મળશે' 'સાધુ ભગવત પાસે જઈએ એટલે શેઠની નજરમા આપણે ધર્મી ગણાઈએ અને શેઠ રાજ થાય તો અવસરે આપણને આર્થિક મદદ પણ કરતા રહે અવસરે શેઠ ઉપયોગી થાય' આવા મલિન આશયથી સાધુદર્શન કરે કે સાધુસમાગમ કરે તો તે નિષ્ફળ સાધુયોગ છે, સફળ = આત્મહિતકર નથી ગુરુદેવના વિરહમા, સાધુ ભગવતની જેમ તીર્થ, દેરાસર વગેરેને આશ્રયીને પણ સદ્યોગાવચક, ક્રિયાઅવચક અને ફલાવચક સભવી શકે 'જગતમા એક માત્ર શરણ હોય તો દેવાધિદેવ પરમાત્મા છે એમની નિર્વિકારી આખોના દર્શન કરી મારી આખોને પવિત્ર કરુ. એ પરમોપકારીને વદનાદિ કરીને હુ કાપાને ધન્ય બનાવુ. મોક્ષમાર્ગના પ્રસ્થાપક, સર્વ જીવોના મસીહા, અચિત્પચિતામણિ, તારક તીર્થકરની સ્તવના કરીને જીભને સફળ કરુ, મનમદિરમા મહાવીરની પ્રતિષ્ઠા કરી હૃદયને કૃતાર્થ કરુ ' આવી ભાવનાથી પરમાત્માના દર્શન કરવા - તીર્થયાત્રા કરવી એ સદ્યોગાવચક છે. ઉછળતા ઉલ્લાસથી જ્યાણાપૂર્વક પ્રભુજીને અગલૂછણાથી સ્વચ્છ કરવા, પ્રભુજીની અગરચના કરવી, પરમાત્માની પૂજા-શૈત્યવદન કરવા, દેરાસરનો જ્યાણાથી કાજો લેવો, દેરાસર સ્વચ્છ કરવું વગેરે ક્રિયા અવચક કહેવાય. પ્રભુજીની સન્મુખ આદરથી આનંદથી વ્રત-પચ્ચખાણ વગેરે કરવા તે ફલાવચક કહેવાય જો તેમા કટાણો, ગતાનુગતિકતા, અકળામણ, ઉતાવળ વગેરે થાય તો તે યોગ, ક્રિયા અને ફળ અવચક = અમોઘ = સફળ ન બને વાસ્તવમા સત્ યોગ, વદનાદિ ક્રિયા, ઉપદેશ-પ્રતિષ્ઠા વગેરે ફલ પ્રાપ્તિને અવચક બનાવવામા વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ કારણ છે અને તેનુ કારણ સહજ મલહાસ છે - આ વાત ખ્યાલમા રાખવી આ રીતે સર્વ ધર્મક્ષેત્ર સમધમા અવચક યોગ વગેરેની વિચારણા કરવી આ બધાના મૂળમાં ભાવપ્રતિષ્ઠા = સ્વાત્મામા વીતરાગભાવનો આરોપ છે તેનાથી યોગ, ક્રિયા વગેરેની પ્રાપ્તિ કરાવનાર પુણ્ય બધાય છે. અને પૂર્વોક્ત પ્રતિષ્ઠા દ્વારા મોક્ષની-વીતરાગદશાની રુચિ-પ્રીતિ દૃઢ બનવાથી સત્યોગ, ક્રિયા વગેરેમા આદર, બહુમાન વગેરે પ્રગટે છે. આદર, બહુમાન, વિધિપાલન અને જ્યાણા દ્વારા પ્રત્યેક ધર્મક્રિયાને ચેતનવતી બનાવવામાં ભાવપ્રતિષ્ઠાનો ઘણો મોટો હિસ્સો છે [૮/૧૩]

અયથ વીજન્યાસ ઉપાયેન સવર્ધનીય इत्याह -> 'લવે'ત્યાદિ ।

લવમાત્રમય નિયમાદુચિતાંચિતભાવવૃદ્ધિકરણેન । ધ્યાન્યાદિયુતેમૈત્ર્યાદિસદ્ગતૈર્વૃહ્ણીય इति ॥૮/૧૪॥

લવમાત્ર અપિ ગમ્ય સ્તોકમાત્રમપિ યથા સ્યાત્ તથા કિ પુનરધિકમાત્રમિત્યર્થ । અય = પ્રતિષ્ઠાગતો ભાવો નિયમાત્ = નિશ્ચયેન ઉચિતોચિતા ચાસૌ દેશકાલાયનુરૂપા ભાવવૃદ્ધિશ્ચ તત્સમ્પાદનેન ધ્યાન્યાદિયુતૈ = ક્ષમા-માર્દવાઽઽર્જવ-સન્તોષસમન્વિતૈ મૈત્ર્યાદિસદ્ગતૈ = મૈત્રી-કરુણા-મુદિતોપેક્ષાસદૃષ્ટૈ વૃહ્ણીય = વર્ધનીય इति = ઉવતન્યાયેન ॥૮/૧૪॥ અયમેવ વિશિષ્ય સ્તૂયતે -> 'નિરપાય' इत्याદિ ।

નિરપાયઃ સિદ્ધાર્થઃ સ્વાત્મસ્યાં મન્ત્રરાઽસદ્ગતૈ । આનન્દો બ્રહ્મરસચિન્ત્યસ્તત્ત્વજમુષ્ટિરયમ્ ॥૮/૧૫॥

અપાયેભ્યો નિર્ગત = નિરપાય, સિદ્ધા અર્થા અસ્મિન્નિતિ સિદ્ધાર્થઃ સ્વાત્મજિ તિષ્ઠતીતિ સ્વાત્મસ્થ

કલ્યાણકન્દલી

ભિરિતિ દૃઢતરમવધેયમ્ ॥૮/૧૩॥

મૂલગ્રન્થે ઢ્ઞાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> લવમાત્ર અપ નિયમાત્ ઉચિતોચિતભાવવૃદ્ધિકરણેન ધ્યાન્યાદિયુતૈ મૈત્ર્યાદિમદ્ગતૈ. વૃહ્ણીય इति ॥૮/૧૪॥

પ્રતિષ્ઠાગતો ભાવો નિશ્ચયેન તત્સમ્પાદનેન = પ્રગસ્ટદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ-ભવાનુરૂપ-શુભ-શુદ્ધોભયભાવવૃદ્ધિકરણેન ધ્યાન્યાદિયુતૈ મૈત્ર્યાદિસદ્ગતૈઃ ભાવૈ પુરુષૈર્વા વર્ધનીયઃ । પ્વ હિ પ્રતિષ્ઠાગતો ભાવ વૃદ્ધિમાન્ અમોયસામર્થ્યપુક્તશ્ચ સ્યાત્ । પ્વશ્ચ પ્રતિષ્ઠા મહાપ્રભાવા સ્યાત્ । इति = ઉક્તન્યાયેન = દર્શિતપ્રકારેણ, -> इतिગદ્ સ્મૃતો હૈતૌ પકારાદિસમાપ્તિપુ <- [૮/૮૮૭] इति હલાયુષકોશવચનાત્ ॥૮/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે ઢ્ઞાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અય નિરપાય. સિદ્ધાર્થ સ્વાત્મસ્થ. મન્ત્રરાઽ અસદ્ગતૈ આનન્દઃ બ્રહ્મરસ ચિન્ત્ય. તત્ત્વજ-મુષ્ટિશ્ચ ॥૮/૧૫॥

વપુ સ્થાંત્ય-મુલમ્લાન્યાદિલક્ષણવાહ્યેભ્ય મનોઽસ્વાસ્થ્યાદિલક્ષણાઽધ્યન્તરેભ્યશ્ચ અપાયેભ્યઃ નિર્ગતઃ, અનેન સમીચીનો હૃદયોગ. સૂચિત -> વપુ.કૃશત્વ વદને પ્રસન્નતા નાદસ્ફુરત્વ નયને સુનિર્મલે । અરોગતા ચિન્દુજયોઽગ્નિદીપન નાદીવિશુદ્ધિર્હૃદ-યોગલક્ષણમ્ ॥૨/૭૮॥ <- इति હૃદયોગપ્રદીપિકાદર્શિતસ્ય હૃદયોગલક્ષણસ્ય સમન્વયાત્ । જાયતે ચૈવ નિરપાયત્વ વાહુલ્યેન દર્શિતપ્રતિષ્ઠાગતભાવપરિકલિતે યોગિનિ ।

સિદ્ધાર્થ इत्यનેન સમાધિયોગ. પ્રોક્ત., તસ્મિન્ સતિ સર્વદ્વિંસિદ્ધિલચ્છિપ્રાદુર્ભાવાત્ ।

સ્વાત્મસ્થ इत्यનેન ધ્યાનયોગ. પ્રદર્શિત, તસ્યેવ પ્રવલકર્મનાગકત્વેન તત્ર તત્રોપદેશાત્, નિરુપચરિતરીત્યા સ્વાત્મમાત્રવૃત્તિત્વાચ ।

મન્ત્રરાજઃ इत्यનેન મન્ત્રયોગ ઉપદર્શિત. ।

'ઉપરોક્ત ભીજન્યાસનુ ઉપાય દ્વારા સવર્ધન કરવું' એ વાતને મૂલકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - અથમાત્ર પણ આ પ્રતિષ્ઠાસબધી ભાવ નિયમા ઉચિતોચિત ભાવવૃદ્ધિ કરવા દ્વારા ક્ષમા-વગેરેથી પુક્ત અને મૈત્રી વગેરેથી સહિત એવી વ્યક્તિઓએ વધારવો જોઈએ [૮/૧૪]

ૐ પ્રતિષ્ઠાગત ભાવ સંવર્ધનીય છે ૐ

ટીકાર્થ - મૂળ ગાથામા 'લવમાત્ર' પદ પછી 'અપિ' શબ્દનો અધ્યાહાર કરવો તેથી અર્થ એવો થશે કે પ્રતિષ્ઠાસબધી અથમાત્ર પણ ભાવની વૃદ્ધિ કરવી, અધિકમાત્રાવાળા ભાવની તો વાત જ થી કરવી ? (અર્થાત્ પ્રતિષ્ઠાકારકનો પ્રતિષ્ઠાસબધી ભાવ અધિક પ્રમાણમા હોય કે અલ્પ પ્રમાણમા હોય, તે બન્ને પ્રકારના ભાવનું સવર્ધન કરવું 'ભાવવૃદ્ધિ કઈ રીતે કરવી ?' તે પ્રશ્નનો જવાબ આ રહ્યો -) નિયમા દેશ-કાળ વગેરેને અનુરૂપ ભાવવૃદ્ધિનું સપાદન કરવા દ્વારા પ્રતિષ્ઠાગત ભાવનું સવર્ધન કરવું જોઈએ (ભાવમવર્ધન કોણે કરવું ? તેનું ન્યૂન કરતા થીમદ્ગ કહે છે કે -) ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, સતોષથી પુક્ત અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કુશળા અને માધ્યસ્થ = ઉપેક્ષા ભાવનાથી સપન્ન એવી વ્યક્તિઓએ ભાવવૃદ્ધિ કરવી જોઈએ મૂળ ગાથામા છેલ્લે 'इति' પદનો પ્રયોગ થયો છે તે ઉપરોક્ત પ્રકારનો સૂચક છે (અર્થાત્ ઉપરોક્ત પ્રકારથી = પદ્ધતિથી પ્રતિષ્ઠાસબધી ભાવની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ) [૮/૧૪]

મૂલકારથી પ્રતિષ્ઠાસબધી ભાવની જ વિશેષ રીતે સ્તુતિ કરે છે કે -

ગાથાર્થ - પ્રતિષ્ઠાસબધી આ ભાવ એ નિરપાય, સિદ્ધાર્થ, સ્વાત્મવૃત્તિ, મન્ત્રરાજ, અસગ, આનંદ, બ્રહ્મરસ, ચિન્તનીય અને તત્ત્વવેત્તાઓની મુદી છે [૮/૧૫]

સ્વાભાવિકગુણરૂપત્વેનાડત્પસ્યાપિ બલીયસ્ત્વાદૌપાધિકપ્રબલકર્મનાશક ઇતિ ભાવ । મન્ત્રરાદ્ = મન્ત્રરાજ પરમ-મનન-ત્રાણગુણવત્ત્વાત્ । અસદ્ગ્રસ્થ = સદ્ગ્રહિતસ્થ । આનન્દ , તદ્દેતુત્ત્વાત્ ।

બ્રહ્મ સત્યતત્વોજ્ઞાનરૂપ તસ્ય રસ = આસ્વાદ ચિન્ત્ય = ચિન્તનીય તત્ત્વજ્ઞાના મુષ્ટિ = અત્પેન 'બહુહિત-સદ્ગ્રહ અય = પ્રતિષ્ઠાગતો ભાવ ॥૮/૧૭॥ એવ પ્રતિષ્ઠાવિધિ પરિસમાપ્ય તત્ત્વેષમાહ -> 'અષ્ટા'વિત્યાદિ ।

અઘૌ દિવસાન્ યાવત્ પૂજાઽવિચ્છેદતોઽસ્ય કર્તવ્યા । દાનઞ્ચ યથાવિભવ દાતવ્ય સર્વસત્ત્વેભ્યઃ ॥૮/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

અસદ્ગ્રહઃ ઇત્યનેન લયયોગ સદર્શિતિ ।

આનન્દઃ ઇત્યનેન આનન્દયોગો દર્શિતઃ ।

બ્રહ્મ સત્ય-તપો-જ્ઞાનરૂપ, યદુચ્યતે વલ્મીકેન રામાયણે -> સત્યમેકપદ બ્રહ્મ <- [૧૪/૭] ઇતિ । યથોક્ત શતપથ-બ્રાહ્મણે -> સત્યમેવ બ્રહ્મ <- [૨/૧/૪/૧૦] । તદુક્ત તૈત્તિરીયાઽઽરણ્યકે -> તપો બ્રહ્મેતિ <- [૯/૨] । યદુક્ત એતરેયાઽઽરણ્યકે -> પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ <- [૨/૬/૧] । -> સત્ય જ્ઞાનમનન્ત બ્રહ્મ <- [૨/૨] ઇતિ તૈત્તિરીયોપનિષદ્વચન-મખ્યત્ર સવદતિ । અર્હદ્ગીતાયા મેઘવિજયગણિનાઽપિ -> વૃહત્ત્વાત્ બ્રહ્મ સદ્ જ્ઞાન તદ્ બ્રહ્માર્હતિ કેવલમ્ <- (૨૧૫) ઇત્યુક્તમ્ । -> સત્ય બ્રહ્મ તપો બ્રહ્મ, બ્રહ્મ ચેન્દ્રિયનિગ્રહ. <- [] ઇત્યપિ સ્મર્તવ્યમત્ર । એવ સુખાત્મકતાઽપિ બ્રહ્મણોઽવગન્તવ્યા, યથોક્ત મૈત્રાયણ્યુપનિષદિ -> યત્ સુખ ચાત્મસાક્ષિક તદ્ બ્રહ્મ <- [૬/૨૪] । તસ્ય આસ્વાદઃ = સ્વાતાદાત્મ્યેન અપરો-ક્ષાનુભૂતિઃ, ઇત્યમેવ તત્ત્વતો યોગપ્રાપ્તિઃ સ્યાત્ । તદુક્ત તૈત્તિરીયાઽઽરણ્યકે -> બ્રહ્મૈવ સન્ બ્રહ્માઽપ્યેતિ <- [૨/૨] । યજુર્વેદભાષ્યેઽપિ -> ન હૃદેવો દેવાન્ તર્પયિતુમલમ્ <- [૭/૧- યજુર્વેદીય ઉવ્વટભાષ્ય] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । અન્યત્રાપિ -> દેવો ભૂત્વા દેવ યજેત્ <- [] ઇત્યુક્તમ્ । એવ જીવ-શિવયૌરૈક્યે એવ યોગપદપ્રવૃત્તિઃ તાત્ત્વિકી સ્યાત્ । યથોક્ત કુલાર્ણવતન્ત્રેઽપિ -> ન પદ્માસનતો યોગો ન નાસાગ્રનિરીક્ષણમ્ । એક્ય જીવાત્મનોરાહુર્યોગ યોગવિશારદા. ॥ [૩૦/૯] <- ઇતિ । અનેન રાજયોગઃ પ્રદર્શિતઃ, દ્વૈતાઽભાનાત્ । યથોક્ત શિશ્વાસહિતાયા -> રાજયોગ. સ્યાત્ દ્વિધાભાવવિવર્જિતઃ. <- [૫/૧૭] । અપમેવ પરો યોગઃ પ્રોચ્યતે, યથોક્ત દત્તાત્રેયસહિતાયા -> રાજયોગશ્ચ સર્વેષા યોગાનામુત્તમ. સ્મૃતઃ <- [પૃ.૪૩૯] । હઠયોગસ્યાપ્યેતત્પર્યવસાનત્વાત્ । અત એવ સ્વાત્મારામેણ હઠયોગપ્રદીપિકાયા -> કેવલ રાજયોગાય હઠ-વિષ્ણોપદિશ્યતે <- [૧/૨] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । રાજયોગસ્ય પશ્ચદશ ભેદા ઇત્યન્યે, યદુક્ત યોગેશ્વરોદયે -> 'પશ્ચદશપ્રકારોઽય રાજયોગ. શિવપ્રદઃ' <- ।

ચિન્તનીયઃ ઇત્યનેન જ્ઞાનયોગો દ્યોતિતઃ । ઇત્ય નાનાતન્ત્રસમ્મતવિવિધયોગસદ્ગ્રહાત્ તત્ત્વજ્ઞાના અત્પેન શ્રમાદિના બહુ-હિતસદ્ગ્રહઃ અય પ્રતિષ્ઠાગતો ભાવઃ ॥૮/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અઘૌ દિવસાન્ યાવત્ અવિચ્છેદત. પૂજા કર્તવ્યા । સર્વસત્ત્વેભ્યશ્ચ યથાવિભવ દાન દાતવ્યમ્ ॥૮/૧૬॥ ઇય કારિકા ધર્મસદ્ગ્રહવૃત્તિ-શ્રાદ્ધવિધિવૃત્ત્યાદૌ [ધ.સ.ગા.૬૮ શ્રા વિ.પ્ર ૬ પૃ.૪૧] સમુદ્ઘૂતા વર્તેતે ।

ઉત્સર્ગતઃ પ્રતિષ્ઠાઽનન્તર પ્રતિદિન જિનપૂજાયા. કર્તવ્યતા, તદુક્ત ધર્મરત્નકરણ્ડકે -> વિધાય વિધિના શ્રાદ્ધઃ સુન્દર

ॐ પ્રતિષ્ઠાસંબંધી ભાવના અઠઠ રવરૂપો ॐ

ટીકાર્થ :- (નિજાત્મામા વીતરાગતાનુ સ્થાપન કરવા સ્વરૂપ) પ્રતિષ્ઠાસંબંધી ભાવ એ અપાયોથી - દુ ખથી-પાપથી-સ્વાર્થથી બહાર નીકળેલ છે (અર્થાત્ પાપ-દુ ખ-સ્વાર્થવૃત્તિથી રહિત છે) એના વિશે અનેક પ્રયોજનો સિદ્ધ થયેલ છે આ ભાવ નિજ આત્મામા જ હે છે મતલબ કે વીતરાગતા ભાવ એ સ્વાભાવિક ગુણસ્વરૂપ હોવાથી અત્પ હોય તો પણ બળવાન હોવાના લીધે ઓપાધિક એવા પ્રબલ કર્મનો નાશક છે (પાણીમા = સ્વસ્થાનમા રહેલ મગર મહાકાય બળવાન હાથીને પણ તાણી જવા સમર્થ હોય છે) શ્રેષ્ઠ મનન = ચિંતન અને રક્ષણનો ગુણ હોવાથી પ્રતિષ્ઠાગત ભાવ મન્ત્રરાજ છે ('મન્ત્ર' શબ્દ 'મન્' અને 'ત્ર' ધાતુથી બનેલ છે, જેનો ક્રમશઃ અર્થ છે મનન અને રક્ષણ કરવું પ્રસ્તુત પ્રતિષ્ઠાસંબંધી ભાવ એ શ્રેષ્ઠ મનન અને શ્રેષ્ઠ રક્ષણનો કારક હોવાથી તેને શ્રેષ્ઠ મન્ત્ર = મન્ત્રોનો રાજ કહેવો વ્યાજબી છે) તેમ જ તે સગરહિત છે આનંદનો હેતુ હોવાથી તેને આનંદ પણ કહી શકાય તે સત્ય, તપ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ બ્રહ્મતત્ત્વનો આસ્વાદ છે તેમ જ ચિંતનીય છે તત્ત્વવેત્તા પુરુષોને માટે અત્પ પ્રપન્ને બહુહિતનો = અનેક કલ્યાણનો સંગ્રહ છે [૮/૧૫]

આ રીતે પ્રતિષ્ઠાવિધિને સંપાદ કરીને તેના અવશિષ્ટ કર્તવ્યને મૂલકારથી જાણાવે છે

ગાયાર્થ :- પ્રતિષ્ઠિત બિબની આઠ દિવસ સુધી ખાડો પાડ્યા વિના પૂજા કરવી અને સર્વ જીવોને સપત્તિઅનુસાર દાન આપવું જોઈએ [૮/૧૬]

૧ મુદ્રિતપ્રતી 'બહુહિતસદ્ગ્રહ' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

અષ્ટૌ દિવસાન્ યાચત્ અવિત્કલેદન = નૈરન્તર્યેણ પૂજા પુષ્પ-તલિવિધાનાદિભિ અસ્ય = શિવસ્ય કર્તવ્યા ।
દાનશ્ચ યથાવિશ્વ = વિશ્વવાનુસારેણ દાતવ્ય સર્વસત્ત્વેભ્ય શાસનોન્નતિનિમિત્તમ્ ॥૮/૧૬॥

॥ ઇતિ અષ્ટમ પ્રતિષ્ઠાષોડશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

જિનમન્દિરમ્ । તત્ર વિમ્વ પ્રતિષ્ઠાપ્ય પૂજયેત્ પ્રતિવાસરમ્ ॥૪૭॥ <—> ઇતિ । યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા અપિ >—> તત્તો ય પઢિણ સો કરિજ્ઞ પૂઞ જિણિઠઠવળાળ । વિશ્વવાનુસાર ગુરુ કાલે ણિયય વિહાળેળ ॥૩૦॥<—> ઇતિ । કિન્તુ પ્રકૃતે પ્રતિષ્ઠાયા માનુવન્-ત્વાયાઠાહિકામહોત્સવસૂચનમકારિ ગ્રન્થકૃતા । પચ્ચાશકેઽપિ >—> અઠારિયા ય મહિમા અણુવધસાહિગા કેઢ । અળ્ળે ડ તિણ્ણિ દિયહે ણિઓગઓ ચેવ કાયવ્વો <—> ॥[૮/૪૮] ઇત્યેવ પ્રતિષ્ઠાયા માનુવન્-ત્વાયાઠાહિકાદિવિધાન કૃતમ્ । શ્રાઢવિધિવૃત્તો અપિ >—> પ્રતિષ્ઠાઞનન્તર ચ ઢાઢગ માસાન્ વિશિષ્ઠા ચ પ્રતિષ્ઠાદિને સ્નાનાદિ કૃત્વા સમ્પૂર્ણે વર્ષેઽષ્ઠા-હિકાદિવિશેષપૂજાપૂર્વમાયુર્ગ્રન્થિર્વન્ધનીયઃ ઉત્તરોત્તરવિશેષપૂજા ચ કાર્યા । તદિને ચ સાધર્મિકવાત્સલ્ય-મદ્ધાર્ચાદિ યથાગતિ વિધેયમ્ <—> [પ્ર ૬ પૃ ૪૧] ઇત્યુક્તમ્ । વિશ્વવાનુસારેણ દાતવ્ય સર્વસત્ત્વેભ્ય શાસનોન્નતિનિમિત્તમ્ । ન ચ શાસનમ્ય સ્વત પ્રતિષ્ઠિતતયા ન તત્પ્રભાવન યુક્તમિતિ શઢ્ઢનીયમ્, તથાપિ શક્તિમતા તત્પ્રભાવનાયા કર્તવ્યત્વાત્ । ઇત્યમેવ કૃતજ્ઞતોપપત્તે । ડઢમેવાભિપ્રેત્ય નિશીઢમાપ્યે [ગા ૩૧] વ્યવહારસૂત્રમાપ્યે [૧/૪૬] શ્રાવકધર્મવિધો [૬૪] ચોક્ત >—> કામ સમાવસિઢ્ઢ તુ પયવળ ઢિણ્ણતે મય ચેવ । તહ વિ જો જેળાઢહિઓ સો તેળ પમાવતે ત તુ ॥ <—> ઇતિ । તતશ્રાપરેયામપિ વોધિલામ । અત ણ્વોક્ત >—> માવના મોશ્ઢા સ્વસ્ય, સ્વાન્યયોન્તુ પ્રમાવના । પ્રકારેળાધિકા મન્યે માવનાત. પ્રમાવનામ્ ॥<—> [] ઇતિ । યથોક્ત પચ્ચાશકેઽપિ >—> કયમેત્ય પમળેળ ઉત્તરકાલોચિય ડહ્ઞળ્ળાપિ । અણુરૂવ કાયવ્વ તિત્તુણ્ણતિકારળ ણિયમા ॥ ડચ્ચિઓ જળોવયારો વિસેસઓ ણવરિ સયળવળ્ળમિ । સાહમ્મિયવળ્ળમિ ય, ણ્ય રસલુ પરમવચ્છલ્લ ॥ <—> [૮/૪૬-૫૭] ઇતિ । ઇત્યશ્ચ વિધિવત્ જિનમવન-જિનવિમ્વ-જિનપૂજાકારિત્વ પુણ્યશાલિનામેવ સ્યાત્, તદુક્ત ઉપદેશતરઢ્ઢિણ્યા શ્રીરત્નમન્દિર-ગળિભિઃ >—> ‘યે કારયન્તિ જિનમન્દિરમાદરેળ વિમ્વાનિ તત્ર વિવિધાનિ વિધાપયન્તિ । સમ્પૂજયન્તિ વિધિના સતત જયન્તિ, તે પુણ્યમાજનજના જનિતપ્રમોઢા ॥’ <—> [૨/૪] ઇતિ । જિનપૂજાયા દુરિતનાગરૂત્વ-પુણ્યપ્રાપકત્વાદિહેતુના કર્તવ્યતાઞનાવિલેવ, યદુક્ત >—> ‘ઢહ્લોળ દૂરિઞાઢ, દૂર ગચ્છતિ હુતિ રિઢ્ઢિઓ । પરલોળ સુરરિઢ્ઢિ જિણિઢ-પૂઞાળ ॥[] ઇતિ ॥૮/૧૬॥ ઇતિ મુનિયશોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા અષ્ટમપોઢશક-યોગઢીપિકાવિવરળમ્ ।

દીઢાર્થ - પ્રતિષ્ઠિત કેલ પ્રતિમાની આઢ દિવસ સુધી રોળ પુણ્ય, ભલિ વળેરે કરવા દ્વારા પૂજ કરવી લેઈએ તથા પોતાના ધનવેભવને અનુઞા જિનશામનની પ્રભાવના નિમિત્તે સર્વ જીવોને દાન આપવુ લેઈએ [૮/૧૬]

ૐ પ્રતિષ્ઠા પછીની વિધિ ૐ

વિશેષાર્થ - “પૂર્વના ઢાળમા ‘રોળ જિનપૂજ કર્યા બાદ જ ભોળન-પાણી કરવા’ આવા નિયમને ધારણ કરનારા રાજ, પ્રધાન, મત્રી વળેરે જગલ-પ્રવાસ વળેરે દરમ્યાન ઢાષ, છાણ, માટી વળેરેમાથી પ્રતિમા બનાવી તેની પૂજ ભક્તિ કરતા હતા મૂર્તિ બનાવ્યા બાદ તેને કમ સે કમ આઢ દિવસ સુધી સાથે રાખી તે.” પૂજ-ભક્તિ કરવાનુ વિધાન પ્રસ્તુતમા તે હકીકતને ધ્યાનમા ગળીને ઢરવામા આવેલ હોય તેમ જણાય છે નિયમપાલન માટે મૂર્તિ બનાવી તેની માત્ર એક દિવસ પૂજ કરી, ભોળન-પાણી કરી, મૂર્તિને ત્યાને ત્યા જ મૂકીને ચાલી જવામા મુખ્યતા પોતાના ભોળન-પાણીની રહે, ભગવાનની નહિ મુખ્યતયા પ્રભુ પ્રત્યેનો આદર-ભક્તિ ભાવ મચવાય, જિનઆધાતનાનો પરિહાર થાય તે માટે પ્રતિમાને ઓછામા ઓછા આઢ દિવસ સુધી સાથે રાખી તેની પૂજ-ભક્તિ કરવી લેઈએ - એવુ પ્રસ્તુતમા તાત્પર્ય જણાય છે ગજ, મત્રી વળેરે પોતે જ પ્રતિમાની નવકાર મત્ર વળેરે ઢાગ સ્થાપના કરતા હતા તથા આઢ-દશ દિવસ સુધી તે પ્રતિમાને સાથે રાખી તેની ભક્તિ કરી ત્યાર બાદ તેને તેઓ યોગ્ય સ્થાને પથગવતા હતા આ બે હકીકતથી જૈનઈતિહાસવેત્તાઓ મુપરિચિત જ છે ” - એવુ અમુક વિદ્વાનોનુ મતત્ય છે

મોઢા નગર-થહેરમા જિનપ્રતિમાની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા જેવા મહાન પ્રસળે સતત આઢ દિવસ પૂજ કરવી અર્થાત્ અષ્ઠાહિકા મહોત્સવ કરવો લેઈએ જેથી પ્રતિષ્ઠા માનુબધ થાય એવુ સૂચન અહીં પ્રાપ્ત થાય છે તેમ જ તેવા પ્રસળે શક્તિ અનુસાર દાન કરવુ પાણ જરૂરી છે, જેથી જિનશામનની પ્રભાવના થાય શાસનપ્રભાવનાના લીધે અન્ય ધર્મી જીવોમા પાણ ભવાતરમા જૈનધર્મપ્રાપ્તિના બીજની વાવણી થાય છે આનાથી દલિત થાય છે કે જિનશામનના મહત્ત્વના પ્રસળે શક્તિ અનુસાર શાસનપ્રભાવના કરવી લેઈએ [૮/૧૬]

આઠમાં ધોડશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના સવિસ્તર જવાબ લખો.

- ૧ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કેટલા દિવસની અદર કરાવવી જોઈએ ? શા માટે ?
- ૨ પ્રતિષ્ઠાના કેટલા પ્રકાર છે ? તે સવિસ્તર જણાવો
- ૩ વચનાનુષ્ઠાનજન્ય સમાપત્તિ અને પ્રતિષ્ઠાજન્ય સમાપત્તિમા શુ ભેદ છે ?
- ૪ પ્રતિષ્ઠાજન્ય શક્તિને પૂજાફલપ્રયોજક માનવામા શુ દોષ છે ?
- ૫ પ્રતિષ્ઠાજન્ય અદષ્ટને પૂજ્યતાપ્રયોજક માનવુ શા માટે અનુચિત છે ?
- ૬ પ્રતિષ્ઠાકારક વિશે પૂર્વાચાર્યોના મત અને તેનુ યોગ્ય વિભજન જણાવો
- ૭ પોતાના આત્મામા પ્રતિષ્ઠા એ મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા શા માટે કહેવાય છે ?
- ૮ પ્રતિમામા વીતરાગની પ્રતિષ્ઠા = અધિષ્ઠાન થઈ શકે કે નહિ ? શા માટે ?
- ૯ બાહ્ય પ્રતિષ્ઠાવિધિ સમજાવો
- ૧૦ દરેક અવયવકયોગને સમજાવો
- ૧૧ પ્રતિષ્ઠા પછી આઠ દિવસ સુધી રોજ પૂજા કરવાની પાછળ શુ આશય છે ?

(બ) નીચે યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) પ્રતિષ્ઠા	(A) ૧૭૦ જિનની પ્રતિષ્ઠા
(૨) મહાવીર સ્વામી પ્રતિષ્ઠા	(B) સિદ્ધાર્થ
(૩) મહાપ્રતિષ્ઠા	(C) જ્ઞાન
(૪) મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા	(D) વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા
(૫) પ્રતિષ્ઠાગત ભાવ	(E) વાયુકાર્ય
(૬) બ્રહ્મતત્ત્વ	(F) રસેન્દ્ર
(૭) સમાર્જન	(G) અજનશલાકા
(૮) આગમ	(H) અગ્નિ
(૯) પચાગપ્રણિપાત	(I) પ્રથમ પૂજા
(૧૦) સાધુદર્શન	(J) પ્રથમ યોગ

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ દિવસથી માડીને દિવસમા પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવી
(જિનપ્રતિમાનિર્માણ, અજનશલાકા પ્રારભ, ૮, ૯, ૧૦)
- ૨ પ્રતિષ્ઠાના પ્રકાર છે (૧, ૨, ૩, ૪) "
- ૩ પ્રતિષ્ઠાના નામ છે (શબ્દાનુસારી, અર્થાનુસારી, યાદચ્છિક)
- ૪ પ્રતિમાપ્રતિષ્ઠા એ પ્રતિષ્ઠા છે (મુખ્ય, ગૌણ, શાશ્વત)
- ૫ પ્રતિષ્ઠાકારક ગુરુ = (જૈનાચાર્ય, પન્યાસજી, માતા-પિતા વગેરે)
- ૬ અવયવ યોગના પ્રકાર છે (૧, ૨, ૩, ૪, ૫)
- ૭ પૂજાથી દેવતાને ફાયદો થતો નથી (સરાગ, વીતરાગ, ક્ષેત્ર)
- ૮ પ્રતિષ્ઠાના વિશેષણો આપવામા આવેલ છે (૭, ૧૧, ૨૧, ૩૧)
- ૯ લૌકિક પ્રતિષ્ઠા કરતા લોકોત્તર પ્રતિષ્ઠામા સબધી વિભિન્નતા છે (વિધિ, દેવ, મત્ર)
- ૧૦ પ્રતિમામા દેવતાનુ સનિધાન એટલે પ્રતિમામા દેવતાનુ (અધિષ્ઠાન, મમત્વ, સકમાણ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિરાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો

કત્યાણકંદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિન્તાગથી જવાબ આપો

- ૧ એક, ત્રણ, પાંચ વગેરે પ્રતિમા બનાવવાનું પ્રયોજન શું / તે શ્રીક્રાંતિનરિજ મ ના મતાનુસારે જાણાવો
- ૨ પ્રતિમાનબધી નવ્યનેયાધિકનો તુ મત છે / તેમા દોષ જાણાવો
- ૩ પ્રતિમામા પ્રતિષ્ઠિતત્વનું જ્ઞાન કઈ રીતે ઉપયોગી છે /
- ૪ પ્રતિમાનબધી પ્રાચીન નેયાધિકના મતનું નિરૂપણ અને નિરાકરણ કરો
- ૫ પ્રતિષ્ઠિત થનાર પ્રતિમામા ચરાજ દેવતાનું ચાત્રિય માનવામા શું દોષ છે /
- ૬ પ્રતિષ્ઠાધ્વસને પૂજકવપ્રયોજક કેમ ન કહેવાય /
- ૭ અન્ય ગચ્છની પ્રતિમા વિશે ધર્મચાગર ઉપાધ્યાયના મતનું પ્રતિપાદન અને પ્રતિતાર કરો
- ૮ જિનબિબને આશ્રયીને સમાપત્તિ કેવી રીતે થાય ?
- ૯ 'નિન્દ્યાચનતા' ના બે વિશેષાણો કયા છે / તેનું કાગણું શું છે /
- ૧૧ પ્રતિષ્ઠાગત ભાવમા જ્ઞાનયોગ, મત્રયોગ, રાજયોગ, લયયોગ, ગજયોગ, હૃદયયોગ વગેરે બતાવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના મનોપમા જવાબ આપો

- ૧ પ્રતિષ્ઠાવિધિજન્ય આત્મગત અતિશયને કઈ રીતે પૂજકવપ્રયોજક માની શકાય /
- ૨ પ્રતિમાનબધી જ્યદેવમિશ્રનો અભિપ્રાય જાણાવો
- ૩ પ્રતિષ્ઠા કઈ રીતે મકળ બને છે ?
- ૪ સમાપત્તિ કયા સબધથી પ્રતિષ્ઠિતત્વવ્યવહારનું કાગણું બને ?
- ૫ પ્રતિષ્ઠાવિધિમા ન્યૂનતા હોવા છતા કળ કેવી રીતે મળે /
- ૬ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કોણ કરે /
- ૭ પ્રતિમાના આઠ ભેદ જાણાવો
- ૮ પૂજા વગેરેની વિધિમા અનેક ભેદ હોવા છતા વ્યાખ્યાન કેમ ન કરવો /
- ૯ રાજાદિ કેમ દોષસ્વરૂપ છે ?
- ૧૦ મુખ્ય દેવતાનું સ્વરૂપ બતાવો
- ૧૧ મહાભારતમા સૌથી મોટું દુષ્કૃત બતાવેલ છે /
- ૧૨ શિલ્પરત્નાકર ગ્રંથ મુજબ વીતરાગપ્રતિષ્ઠા કેવી રીતે થાય ?
- ૧૩ પ્રતિષ્ઠાકલ્પમા જાણાવેલ પ્રતિષ્ઠાવિધિ જાણાવો
- ૧૪ પચાસકલ્પ મુજબ પ્રતિષ્ઠાવિધિ જાણાવો
- ૧૫ અવચરયોગના અતરંગ-બહિરંગ કારણો જાણાવો
- ૧૬ શિષ્ટાચારમા શાસ્ત્રાનુસારિતાનું સમર્થન કરો
- ૧૭ પ્રતિષ્ઠા પછી સર્વજીવોને દાન શા માટે આપવાનું /
- ૧૮ શ્રાદ્ધવિધિ, સ્તવપરિજ્ઞા મુજબ પ્રતિષ્ઠા પછીની વિધિ જાણાવો
- ૨૦ હૃદયયોગના આઠ લક્ષણો જાણાવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ ના મતે પ્રતિષ્ઠાધ્વસ પૂજકવપ્રયોજક છે (ગગેગ ઉપાધ્યાય, જ્યદેવ મિશ્ર, પ્રાચીન નેયાધિક)
- ૨ સમજાલીન ગાણધરોની મામાચારીમા ભેદ (હોય, ન હોય, ધાણા હોય)
- ૩ રાજયોગના પ્રકાર છે (૫, ૧૫, ૧૧)
- ૪ પ્રતિષ્ઠાગત ભાવ કાગ વચારવાનો હોય છે (મૈત્રી વગેરે ભાવના, શાસનપ્રભાવ પૂજા)
- ૫ 'બ્રહ્મરસ' શબ્દ દ્વારા નું મૂલ્યન થાય છે (રાજયોગ, જ્ઞાનયોગ, આનન્દયોગ)
- ૬ ઉત્કૃષ્ટ પુદ્ગલસ્થિતિ કાળ મુધી છે (અસખ્યકાળ ચક્ર, અનતકાળ, જળ)

